

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ

2015

ISSN: 2241-259X

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ • ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2015

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
2017

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2015

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΑΘΗΝΑ 2017

Η ετήσια έκθεση της ΕΕΔΑ για το 2015 βρίσκεται αναρτημένη
στην ιστοσελίδα της Επιτροπής
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΒΑΜΒΑ 6
106 74, ΑΘΗΝΑ
www.nchr.gr
e-mail: info@nchr.gr
ISSN 2241-259X

Σχεδιασμός εντύπου - σελιδοποίηση: ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Εκτύπωση - βιβλιοδεσία: ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Εργασία: 493/16

Η παρούσα έκδοση απαγορεύεται να διατεθεί σε ιδιώτες προς πώληση, σύμφωνα με το δεύτερο
εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 18 του ν. 3469/2006.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Πρόεδρου της ΕΕΔΑ Γεωργίου Σταυρόπουλου	15
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΕΔΑ	
A. Αποστολή	19
B. Σύνθεση	20
Γ. Οργάνωση και Λειτουργία	22
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ	
A. Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών της Ολομέλειας και των Τμημάτων	27
B. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας	30
Γ. ΕΕΔΑ και Θεσμικά Όργανα	38
1. Επιτροπές Προσφυγών	38
2. Επιτροπές Πολιτογράφησης	39
3. Επιτροπές Μετανάστευσης	39
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ	
A. Αποφάσεις και Θέσεις της ΕΕΔΑ	43
1. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού	43
2. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επί του σχεδίου εικοστής και εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για τη Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD)	49
3. Έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ): Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου	87
4. Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών	122
5. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις»	190
6. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επί της προτεινόμενης τροποποίησης του Ν 3907/2011	203
B. Δημόσιες Δηλώσεις της ΕΕΔΑ	208
1. Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου	208
2. Ανακοίνωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ): Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να αναλάβει επειγόντως τις ευθύνες της και να ανασχεδιάσει τη μεταναστευτική της πολιτική	227
3. Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τις αποτρόπαιες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προάσπιση των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της	229

Γ. Δελτία Τύπου της ΕΕΔΑ	231
1. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ): Κάλεσ- σμα των Ευρωπαϊκών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα κατά των Μέτρων Λιτότητας	231
2. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τις Επαναλαμβανόμενες Ναυτικές Τραγωδίες στη Θάλασσα της Μεσογείου	235
3. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τη Συμβολή της ΕΕΔΑ ως Εθνικού Θεσμού Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιδράσεις του εξω- τερικού χρέους και των λοιπών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, Juan Pablo Bohoslavsky	236
4. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τη Δεύτερη συνάντηση της CoE/FRA/Equinet/ENNHRI Operational Platform on Roma Equality ("OPRE")	238
5. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την εκλογή της στο Διοικητικό Συμβούλιο του ΕΔΕΘΑΔ	239
6. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την διάδοση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώ- που (ΕΔΔΑ): Τα Ενημερωτικά Δελτία του ΕΔΔΑ στα Ελληνικά	240

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗ ΟΡΓΑΝΑ ΕΛΕΓΧΟΥ

A. Παρεμβάσεις σε Εθνικές Αρχές	243
1. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, προς τη Τζένη Κρεμαστινού, Πρόεδρο του ΔΣ του ΚΕΕΛΠΝΟ, με θέμα <i>Συλλογή δεδο- μένων/ δεικτών για τη σύνταξη της εθνικής αναφοράς του 2015 για το hiv/aids προς UNAIDS και Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας</i>	243
2. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, προς την Πρόεδρο Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου Δικαιοσύ- νης με αντικείμενο την κατάρτιση ΣχΝ για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμ- φώνου συμβίωσης και για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, Καθηγήτρια Ευτυχία Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη	243
3. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, προς το Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Κωστή Παπαϊωάννου, σχετικά με τη σύσταση Εθνικού Συντονιστικού Οργάνου για την Πρόληψη και Καταπολέμηση του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας	244
4. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, προς τα Μέλη της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαι- οσύνης της Βουλής σχετικά με τα θέματα που άπτονται της εν εξελίξει νομοθετικής δι- αδικασίας και, ειδικότερα, της συζήτησης και επεξεργασίας του Σχεδίου Νόμου για την <i>Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας</i>	244
5. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, προς τον Αναπληρωτή Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλ- ληλεγγύης, Δημήτρη Στρατούλη, ενόψει της τελικής διαμόρφωσης των διατάξεων του	

σχεδίου νόμου «Μέτρα για την ανακούφιση των ΑμεΑ, την απλοποίηση της λειτουργίας των Κέντρων Πιστοποίησης Αναπηρίας (Κ.Ε.Π.Α.), την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και συναφή ασφαλιστικά ζητήματα»	245
6. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ, Γεωργίου Σταυρόπουλου, προς την Πρωθυπουργό, Βασιλική Θάνου-Χριστοφίλου, σχετικά με την ανοικτή επιστολή που απεύθυνε ο Πρόεδρος του <i>Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου</i> (European Network of National Human Rights Institutions – ENNHRI), καθηγητής Alan Miller, σχετικά με την προσφυγική κρίση	245
7. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ, Γεωργίου Σταυρόπουλου, προς το Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Κωστή Παπαϊωάννου, σχετικά με την υποβολή της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, στο πλαίσιο του μηχανισμού της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης των κρατών (Universal Periodic Review)	246
B. Παρεμβάσεις σε Διεθνή Όργανα Ελέγχου.....	247
1. Παρεμβάσεις σε Διεθνή <i>fora</i> κατά την εξέταση της κατάστασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ελλάδα	247
1.1. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα	247
1.2. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στον Περιφερειακό Εκπρόσωπο στην Ευρώπη του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Jan Jarab	275
1.3. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα για τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους και άλλων συναφών διεθνών χρηματοοικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών για την πλήρη απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαιτέρως των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, Καθηγητή Juan Pablo Bohoslavsky.....	296
1.4. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στον Ειδικό Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων, ξενοφοβίας και σχετιζόμενης μισαλλοδοξίας, Mutuma Ruteere.....	317
1.5. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στο Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την Προαγωγή και προστασία όλων των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ατομικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ανάπτυξη	335
1.6. Επιστολή της Α΄ Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου, προς τον Επικεφαλής του Τμήματος Εθνικών Θεσμών και Περιφερειακών Μηχανισμών (National Institutions and Regional Mechanisms Section, NIRMS) του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, OHCHR), Vladlen Stefanov.....	339
1.7. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στην Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα: Έκθεση της ΕΕΔΑ για τον Κατάλογο Θεμάτων επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα	342

1.8. Υποβολή Έκθεσης της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) στον Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών για την Οικουμενική Περιοδική Αξιολόγηση της Ελλάδας, Δεύτερος Κύκλος (18.9.2015).....	357
1.9. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στην Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ: Έκθεση της ΕΕΔΑ επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα	364
2. Συνεργασία με Εθνικές Αρχές για Διεθνή Θέματα	392
2.1. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) σε απάντηση στο με Α.Π. 5177/11.2.2015 έγγραφό του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Αυτοτελές Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων, με θέμα Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τα δικαιώματα του Παιδιού το 2015.....	392
3. Συνέργιες με Ευρωπαϊκούς και Διεθνείς Φορείς	413
3.1. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) σχετικά με τις συνεχιζόμενες τραγωδίες στη Μεσόγειο, μια προσέγγιση από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Οι άνθρωποι πάνω από τα σύνορα - Η προστασία πάνω από τον συνοριακό έλεγχο.....	413
3.2. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) κατά την 6 ^η Συνεδρία Εργασίας της Ανοιχτής Ομάδας Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών για τη Γήρανση	416
3.3. Ανοιχτή Επιστολή του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ), Καθ. Alan Miller, στο σύνολο των μελών του εντός της ΕΕ.....	418
3.4. Μετάφραση από την ΕΕΔΑ των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας στην ελληνική γλώσσα.....	420
3.5. Μετάφραση από την ΕΕΔΑ των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας στην ελληνική γλώσσα.....	430

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

A. Δραστηριότητες σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο και Συνεργασία με Ομόλογες Επιτροπές	443
B. Συναντήσεις με Εκπροσώπους της Πολιτείας, Οργανώσεων και Διεθνών Οργανισμών.....	444
1. Διεθνείς Συναντήσεις	444
2. Εθνικές Συναντήσεις.....	446
Γ. Συμμετοχή σε Συνεδριάσεις της Βουλής	447
Δ. Συμμετοχή σε Ομάδες Εργασίας.....	447
Ε. Συμμετοχή σε Συνέδρια και Ημερίδες.....	447
ΣΤ. Συμμετοχή σε εκπαιδευτικά σεμινάρια	448
Ζ. Απαντήσεις σε Ερωτηματολόγια	448
Η. Ακροάσεις Φορέων	449

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΕΕΔΑ

A. Εκδήλωση για την αντιμετώπιση της ισλαμοφοβίας μέσα από την εκπαίδευση	453
B. Επετειακή Εκδήλωση 15 χρόνων λειτουργίας ΕΕΔΑ	453

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Σε Εθνικό Επίπεδο	457
1. Ν. 4320/2015 «Ρυθμίσεις για τη λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, την οργάνωση της Κυβέρνησης και των Κυβερνητικών οργάνων και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ 29/Α' /19.3.2015)	457
2. Ν. 4322/2015 «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 42/Α' /27.4.2015).....	459
3. Ν. 4326/2015 «Επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της βίας στον αθλητισμό και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 49/Α' /13.5.2015).....	460
4. Ν 4332/2015 «Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας Τροποποίηση του Ν 4251/2014 για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις οδηγίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 2011/98/ΕΕ σχετικά με την ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια Κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε Κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 76/Α' /9.7.2015) ..	463
5. Ν 4356/2015 «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 181/Α' /24.12.2015)	464
6. Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού	466
B. Σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο	468
1. Η ΕΕΔΑ στη Νομολογία του ΕΔΔΑ	468
2. Η ΕΕΔΑ στις Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI).....	470
3. Η ΕΕΔΑ στις Εκθέσεις της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ).....	471

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΟΡΙΣΕΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΕΔΑ ΓΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Εκθέσεις Υπουργείων που έχουν ορίσει εκπροσώπους στην ΕΕΔΑ για ζητήματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	475
---	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	477
------------------------	-----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΕΔΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ του Προέδρου της ΕΕΔΑ, Γεωργίου Σταυρόπουλου

Το 2015 υπήρξε μια δύσκολη χρονιά για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στη χώρα μας. Οι δυσμενείς επιπτώσεις από τα μέτρα λιτότητας συνεχίστηκαν και επιτάθηκαν όχι μόνο για τα κυρίως προσβληθέντα κοινωνικά δικαιώματα, αλλά για το σύνολο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παράλληλα, οι προσφυγικές ροές ακολούθησαν το έτος αυτό ανεξέλεγκτη πορεία, ενώ οι κρατικές και άλλες δομές βρέθηκαν σε αδυναμία να προστατεύσουν αποτελεσματικά τα δικαιώματα των προσώπων που ζητούσαν διεθνή προστασία.

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), που αποτελεί το ανεξάρτητο εθνικό συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας, αρμόδιο για την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρά τις περιορισμένες οργανωτικής και λειτουργικής φύσης δυνατότητές της, αντέδρασε, χρησιμοποιώντας τα μέσα που ο νόμος της χορηγεί, για να επισημάνει την επιδείνωση ως προς την απόλαυση των πιο πάνω αλλά και πολλών άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Κάτι περισσότερο, πρότεινε συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση ορισμένων από τις δυσμενείς συνέπειες στα δικαιώματα.

Με την από 15.7.2015 Δήλωσή της, η Εθνική Επιτροπή επανήλθε στην από 10.6.2010 Απόφασή της και τις από 8.12.2011 και 27.6.2013 Συστάσεις της αναφορικά με τις επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου. Επισημάνει ότι τα μέτρα λιτότητας, που ήδη έχουν προσλάβει χαρακτηριστικά διαρκούς κατάστασης, παραβιάζουν μεγάλο αριθμό συνταγματικά προβλεπόμενων δικαιωμάτων, τα οποία κατοχυρώνονται και από τα ενωσιακά κείμενα, όπως διαπίστωσαν τόσο τα ελληνικά δικαστήρια, κυρίως το Συμβούλιο της Επικρατείας, όσο και ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα. Τόνισε μάλιστα με έμφαση ότι οι όροι χρηματοδότησης των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων ή άλλων ευρωπαϊκών μηχανισμών οικονομικής στήριξης δεν μπορούν να παρακάμπτουν την υποχρέωση σεβασμού των κανόνων του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδιαίτερα όταν οι κανόνες αυτοί δεσμεύουν εξίσου τα κράτη που

μετέχουν στους μηχανισμούς αυτούς, όπως τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η δίκαιη ισορροπία οικονομικών και κοινωνικών στόχων δεν πρέπει να διαταράσσεται κατά την εφαρμογή εθνικής πολιτικής ανάκαμψης από την κρίση χρέους. Η αποδόμηση του κοινωνικού κράτους υποβαθμίζει το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων, διευρύνει το κοινωνικό χάσμα και διαρρηγνύει τον κοινωνικό ιστό, όπως τονίζουν και διεθνή όργανα, ενώ ενισχύει ακραία και μισαλλόδοξα στοιχεία και κλονίζει τους ίδιους τους δημοκρατικούς θεσμούς. Τέλος, η Εθνική Επιτροπή κάλεσε σε σύμπραξη κάθε αρμόδιο παράγοντα για τη διαμόρφωση μόνιμου μηχανισμού αξιολόγησης και αποτίμησης των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας, όχι μόνον ως προς την αποτελεσματική απόλαυση, αλλά και ως προς την ίδια την πρόσβαση στα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των προσώπων που διαβιούν στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Human Rights Impact Assessment).

Η άλλη μεγάλη πρόκληση για τα δικαιώματα του ανθρώπου το 2015 αφορούσε τις συνέπειες από την προσφυγική κρίση. Οι θάνατοι στη θάλασσα των προσώπων που προσπαθούσαν να φτάσουν με κάθε τρόπο στις ελληνικές ακτές έδωσε την αφορμή στην ΕΕΔΑ να ζητήσει, με την από 31.8.2015 Ανακοίνωσή της, από την Ευρωπαϊκή Ένωση να αναλάβει της ευθύνες της και να ανασχεδιάσει την προσφυγική της πολιτική. Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η από 29.4.2015 Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αλλά και η από 10.9.2015 ανοιχτή επιστολή του Προέδρου του εν λόγω Δικτύου προς τα μέλη του εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε εθνικό επίπεδο, η Εθνική Επιτροπή διατύπωσε τις αποφάσεις της σε διατάξεις νομοσχεδίου για την τροποποίηση του ν. 3907/2011, προτείνοντας μεταξύ άλλων, την επιλογή, με περισσότερο αντικειμενικό τρόπο, των προσώπων που θα συγκροτούν τις Επιτροπές Προσφυγών.

Το χρόνο αυτό η Εθνική Επιτροπή απασχολήθηκε και με πολλά άλλα θέματα που αφορούν τα δικαιώματα του παιδιού, το ρατσιστικό πρόβλημα

και τις φυλετικές διακρίσεις, τα προβλήματα των ΑμεΑ, τα προβλήματα κράτησης, το σύμφωνο συμβίωσης και άλλα, με αποφάσεις, ανακοινώσεις, δημόσιες δηλώσεις, παρατηρήσεις, δελτία τύπου, παρεμβάσεις σε εθνικές αρχές και διεθνή όργανα. Σε ειδική εκδήλωση γιορτάστηκαν τα 15 χρόνια λειτουργίας της ΕΕΔΑ. Με αυτή την ευκαιρία στην εκδήλωση τιμήθηκε μια μεγάλη αγωνίστρια για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η πρώην Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Ομότιμη Καθηγήτρια Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου.

Αξίζει να αναφερθούν ακόμα δύο αξιόλογες επιστημονικές εργασίες που εκπονήθηκαν στα πλαίσια της λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η μία αφορά την άσκηση του δικαιώματος στη διερμηνεία και τη μετάφραση κατά τις εν γένει ποινικές διαδικασίες, στις οποίες η υπεράσπιση του αλλοδαπού συχνά δυσχεραίνεται ουσιαστικά από την έλλειψη απόδοσης ή επαρκούς απόδοσης των λεγομένων ή γραφομένων, ενώ η άλλη προβάλλει τα μείζονα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα διεμφυλικά πρόσωπα, προτείνοντας τη νομική αναγνώριση

της ταυτότητας φύλου. Παράλληλα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ΕΕΔΑ πήρε την πρωτοβουλία να αναλάβει, σε συμφωνία με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την απόδοση στην ελληνική γλώσσα, κατά θεματολογικές ενότητες, της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, η οποία λόγω γλωσσικής απόστασης, δεν είναι ακόμα ικανοποιητικά γνωστή στην Ελλάδα.

Παρά τις συνήθως επαρκείς εθνικές και διεθνείς νομικές δεσμεύσεις, η εφαρμογή των δικαιωμάτων στην πράξη δεν είναι συχνά ευχερής. Απαιτείται για το σκοπό αυτό επαγρύπνηση αλλά και αντιμετώπιση των εκάστοτε προκλήσεων, με απροκατάληπτο, θάρραλέο αλλά και επιστημονικά συγκροτημένο λόγο. Αυτή την πορεία ακολούθησε η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου από την ίδρυσή της, και επιθυμεί να συνεχίσει αταλάντευτα να ακολουθεί και στο μέλλον.

Γιώργος Σταυρόπουλος

Δεκέμβριος 2016

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Αποστολή

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ) συστάθηκε με το Ν 2667/1998 (ΦΕΚ Α' 281), ως ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η βασική ιδέα που ενέπνευσε τη δημιουργία της ΕΕΔΑ είναι η παροχή συμβουλευτικής στήριξης στην κυβέρνηση και τη Διοίκηση για τη χάραξη σωστής πολιτικής όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, η διαρκής παρακολούθηση των εξελίξεων που σχετίζονται με αυτά στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, και η ενημέρωση της κοινής γνώμης αναφορικά με τα δικαιώματα και τους κινδύνους παραβίασής τους. Σκοπός της ΕΕΔΑ είναι η συνεχής επισήμανση σε όλα τα όργανα της Πολιτείας της ανάγκης αποτελεσματικής κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των προσώπων που βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια.

Ο ιδρυτικός νόμος της ΕΕΔΑ αποτελεί εφαρμογή κανόνων του ΟΗΕ, των λεγομένων «Αρχών των Παρισίων» (*Paris Principles*) που υιοθετήθηκαν με την Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ Α/RES/48/134 (20.12.1993). Τόσο ο ΟΗΕ όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης προωθούν επί σειρά ετών τη σύσταση Εθνικών Επιτροπών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ο βαθμός συμμόρφωσης προς τις Αρχές των Παρισίων είναι η βάση σύμφωνα με την οποία αξιολογούνται – και κατά τακτά χρονικά διαστήματα, επαναξιολογούνται – οι Εθνικοί Θεσμοί Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από το Διεθνές Συντονιστικό Όργανο των Εθνικών Θεσμών και την Ειδική Γραμματεία της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Γενεύης. Με βάση την αξιολόγηση αυτή τους αποδίδεται status A (πλήρης συμμόρφωση), B (ελλιπής συμμόρφωση), ή C (ανεπαρκής συμμόρφωση), το οποίο και καθορίζει τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν σε μία σειρά από μηχανισμούς του ΟΗΕ (συνεργασία με το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Council), ελεγκτικά όργανα (Treaty Bodies), ειδικούς εισηγητές και ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες) (Special Procedures), μηχανισμό Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης (Universal Periodic Review), κλπ), του Συμβου-

λίου της Ευρώπης (συνεργασία με τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, την Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (CPT), την Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI) κλπ), και της ΕΕ (συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (Fundamental Rights Agency), κλπ). Έτσι, συνδιαμορφώνουν το διεθνές τοπίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προωθούν την προστασία τους σε κάθε χώρα. Στην ΕΕΔΑ έχει απονεμηθεί, ήδη από το 2001, βαθμός διαπίστευσης Α (πλήρης εναρμόνιση). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι από το 2007, η Διεθνής Επιτροπή Επαναδιαπίστευσης, έχει ζητήσει από την ΕΕΔΑ να αυξήσει περαιτέρω και να διασφαλίσει την πλήρη δημοσιονομική της αυτονομία – όπως απαιτείται από τις Αρχές των Παρισίων –, συμφωνώντας να επανεξετάσει τις ενέργειες της ΕΕΔΑ προς αυτή την κατεύθυνση στις αρχές του 2010. Το Διεθνές Συντονιστικό Όργανο των Εθνικών Θεσμών αναγνωρίζοντας τις προσπάθειες της ΕΕΔΑ για αυτονόμηση του προϋπολογισμού της, παρά τη μη ευδοκίμησή τους, και λαμβάνοντας υπόψη τη γενικότερη οικονομική κατάσταση της χώρας κατά τη συνεδρίασή το Μάιο του 2010, αποφάσισε τη διατήρηση του βαθμού διαπίστευσης Α' από την ΕΕΔΑ έως το 2015.

Ομόλογοι Εθνικοί Θεσμοί Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπιστευμένοι με A status λειτουργούν ήδη στις περισσότερες χώρες της ΕΕ (Αγγλία και Β. Ιρλανδία [Ηνωμένο Βασίλειο], Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία, Πολωνία, Σουηδία, Λουξεμβούργο), ενώ οι υπόλοιπες χώρες-μέλη είτε βρίσκονται σε μία διαδικασία εναρμόνισης υπαρχόντων θεσμών με τις Αρχές του Παρισίου, είτε δημιουργίας νέων θεσμών που θα πληρούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις. Αυτή τη στιγμή, περίπου 80 χώρες στον κόσμο διαθέτουν πλήρως εναρμονισμένους Εθνικούς Θεσμούς Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και αρκετές άλλες έχουν δρομολογήσει την ίδρυση των δικών τους Εθνικών Θεσμών (βλ. www.nhri.net).

Η ΕΕΔΑ ήταν από το 2002 έως και το 2008 εκλεγμένο μέλος του τετραμελούς Ευρωπαϊκού

Συντονιστικού Οργάνου των Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και, συνακόλουθα, μέλος του δεκαεξαμελούς Διεθνούς Συντονιστικού Οργάνου των ομολόγων οργανισμών. Από τον Σεπτέμβριο του 2009 έως και τον Σεπτέμβριο του 2011, η ΕΕΔΑ ήταν προεδρεύουσα της Ειδικής Ομάδας των Ευρωπαϊκών Εθνικών Θεσμών για την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Το έργο και η συμβολή της ΕΕΔΑ στην προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα αναγνωρίστηκαν για ακόμη μία φορά σε διεθνές επίπεδο, με την εκλογή της ΕΕΔΑ, το Δεκέμβριο του 2015, στην Ευρωπαϊκή Συντονιστική Επιτροπή (European Coordinating Committee, ECC), η οποία αποτελεί το εκτελεστικό όργανο του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Ευρωπαϊκών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (European Network of National Human Rights Institutions, ENNHRI). Την ΕΕΔΑ θα εκπροσωπεί η Μαρία Γαβουνέλη, Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος της ΕΕΔΑ για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία.

Μετέχει δε ενεργά στις συναντήσεις, εκδηλώσεις και Ομάδες Εργασίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΕΘΑΔ-ENNHRI) και του Διεθνούς Συντονιστικού Οργάνου των Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ICC), ενώ προεδρεύει από κοινού με το Ολλανδικό Ινστιτούτο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Netherlands Institute for Human Rights) στην Ομάδα Εργασίας Άσυλο και Μετανάστευση του ΕΔΕΘΑΔ (ENNHRI).

Σύμφωνα με τον ιδρυτικό της νόμο, η ΕΕΔΑ έχει τις ακόλουθες καθ' ύλην αρμοδιότητες:

α) Την εξέταση ζητημάτων που αφορούν στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου τα οποία εγείρει είτε η Κυβέρνηση είτε η Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής ή προτείνονται από τα μέλη της ή από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

β) Την υποβολή συστάσεων και προτάσεων, την εκπόνηση μελετών, την υποβολή εκθέσεων και γνωμοδοτήσεων για τη λήψη νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

γ) Την ανάπτυξη πρωτοβουλιών για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σε θέματα σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

δ) Την ανάληψη πρωτοβουλιών για την καλλιέργεια του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος.

ε) Τη διατήρηση μόνιμης επικοινωνίας και συνεργασίας με διεθνείς οργανισμούς, παρεμφερή όργανα άλλων χωρών, καθώς και εθνικές ή διεθνείς Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

στ) Τη γνωμοδότηση για εκθέσεις που πρόκειται να υποβάλει η χώρα σε διεθνείς οργανισμούς για θέματα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

ζ) Τη δημόσια γνωστοποίηση των θέσεων της με κάθε πρόσφορο τρόπο.

η) Τη σύνταξη ετήσιας έκθεσης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

θ) Την οργάνωση Κέντρου Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

ι) Την εξέταση της προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη σχετική γνωμοδότηση προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας.

B. Σύνθεση

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Ν 2667/1998, η ΕΕΔΑ απαρτίζεται από 33 μέλη οριζόμενα από ισάριθμους φορείς για τριετή θητεία. Η πλουραλιστική σύνθεσή της επιτρέπει να συνυπάρξουν δημιουργικά πρόσωπα διαφορετικής προέλευσης και διαφορετικών απόψεων, με γνώσεις και εμπειρία σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ανεξαρτησία γνώμης: πανεπιστημιακοί, συνδικαλιστές, πρόσωπα προερχόμενα από την κοινωνία των πολιτών ή οριζόμενα από ανεξάρτητες αρχές, πρόσωπα οριζόμενα από τη Διοίκηση ή κόμματα. Η ανταλλαγή απόψεων, στο πλαίσιο της λειτουργίας της Επιτροπής, χαρακτηρίζεται από σεβασμό στη διαφορετική γνώμη και κλίμα συνεργασίας, με ζητούμενο την ευρύτερη κάθε φορά δυνατή συναίνεση, πράγμα το οποίο έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων.

Το 2015 η ΕΕΔΑ απαρτίστηκε από τα ακόλουθα μέλη:

α) **Τον Πρόεδρο της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας,**

Αναστάσιο Νεράντζη έως το Μάρτιο 2015, τη Ζωή Κωνσταντοπούλου από το Μάιο 2015 και την Αναστασία Χριστοδουλοπούλου από το Φεβρουάριο 2016.

β) **Ένα μέλος ορισθέν από τη ΓΣΕΕ**, το Γιάννη Παναγόπουλο (αναπληρώτρια η Έλλη Βαρχαλαμά) και ένα από την **ΑΔΕΔΥ** το Νίκο Χατζόπουλο (αναπληρωτής ο Οδυσσεάς Μέρμελας) και από το Μάιο 2015 τον Αντώνη Καραβά (αναπληρώτρια η Ελένη Τζιώτα).

γ) **Έξι μέλη ορισθέντα από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις**, των οποίων η δράση καλύπτει το πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικά. Ειδικότερα, το 2015 είχαν ορισθεί από το ελληνικό Τμήμα της **Διεθνούς Αμνηστίας** η Αικατερίνη Καλογερά (αναπληρωτής ο Ανδρέας Γιολάσης) και από το Μάιο 2015 η Αικατερίνη Καλογερά (αναπληρωτής ο Φοίβος Ιατρέλλης), από την **Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** ο Κωστής Παπαϊωάννου (αναπληρώτρια η Ελένη Καλαμπάκου) και από το Μάιο 2015 ο Μιχάλης Τσαπόγας (αναπληρώτρια η Λυδία Μπολάνη), από το **Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** ο Γεώργιος Σταυρόπουλος (αναπληρώτρια η Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου), από το **Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες** η Αγγελική Χρυσοχοΐδου-Αργυροπούλου (αναπληρωτής ο Ιωάννης Παπαγεωργίου), από το **Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας** η Σοφία Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου (αναπληρώτρια η Παναγιώτα Πετρόγλου και από το Μάιο 2015 η Μαρία Γαβουνέλη) και η Μαρία Γαβουνέλη (αναπληρώτρια η Μαρία-Ηλιάνα Πραβίτα) από τον Ιανουάριο 2016, από την **Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομ** ο Χρήστος Λάμπρου (αναπληρωτής ο Κωνσταντίνος Δημητρίου) και από το Μάιο 2015 ο Ελευθέριος Δημητρίου (αναπληρωτής ο Βασίλειος Δημητρίου).

δ) **Μέλη ορισθέντα από αναγνωρισμένα κόμματα κατά τον Κανονισμό της Βουλής** (ένα από κάθε κόμμα). Ειδικότερα, το 2015 υποδειχθέντες από τα κόμματα ήταν: από τη ΝΔ ο Χαράλαμπος Ναούμης (αναπληρωτής ο Γεώργιος Νίκας), από το ΠΑΣΟΚ ο Αθανάσιος Παπαϊωάννου (αναπληρώτρια η Μαρία Δημητρακοπούλου-Σιούνα) και από το Μάιο 2015 ο Ιωάννης Ιωαννίδης (αναπληρωτής ο Βασίλειος Χρονόπουλος),

από το ΚΚΕ ο Αντώνιος Αντανασιώτης, από το ΣΥΡΙΖΑ ο Νάσος Θεοδωρίδης (αναπληρωτής ο Σπύρος Απέργης) και από το Μάιο 2015 ο Σπύρος Απέργης (αναπληρώτρια η Ελένη Σπαθανά), από τη ΔΗΜΑΡ η Μαρία Κουβέλη (αναπληρώτρια η Μαρία Καραφέρη) έως το Μάιο 2015, από Το Ποτάμι η Αικατερίνη Παπανικολάου (αναπληρώτρια η Ιωάννα Παναγοπούλου) από το Μάιο 2015 και από το Μάιο 2016 η Ιωάννα Παναγοπούλου (αναπληρώτρια η Φωτεινή Λεομπίλλα), από τους Ανεξάρτητους Έλληνες η Δέσποινα Χαλκίδη (αναπληρώτρια η Ευρυδίκη Κουρνέτα) από το Μάιο 2015 και από την Ένωση Κεντρώων ο Παναγιώτης Σφαέλος (αναπληρώτρια η Άννα Αρχοντούλη) από το Φεβρουάριο 2016.

ε) **Ένα μέλος ορισθέν από το Συνήγορο του Πολίτη**, την Καλλιόπη Σπανού (αναπληρωτής ο Βασίλειος Καρύδης).

στ) **Ένα μέλος ορισθέν από την Αρχή Προστασίας του Ατόμου από την Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα**, τον Αναστάσιο-Ιωάννη Μεταξά (αναπληρωτής ο Κωνσταντίνος Χριστοδούλου).

ζ) **Ένα μέλος ορισθέν από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης**, την Ορσαλία Αλεξίου (αναπληρωτής ο Κωνσταντίνος Αποστολάς).

η) **Ένα μέλος ορισθέν από την Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής**, προερχόμενο από τις επιστήμες της Βιολογίας, της Γενετικής ή της Ιατρικής, ο Χαράλαμπος Σαββάκης (αναπληρωτής ο Νικόλαος Ανάγνου).

θ) **Δύο πρόσωπα εγνωσμένου κύρους με ειδικές γνώσεις σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου ορισθέντα από τον Πρωθυπουργό**, ο Νικόλαος Ουζουνογλου (αναπληρωτής ο Σεβασμιότατος Ιγνάτιος) και ο Γεώργιος Σωτηρέλης (αναπληρωτής ο Ιωάννης Νανάς) και από το Μάιο 2015 ο Κωνσταντίνος Δουζίνας και η Αθηνά Αθανασίου.

ι) **Ανά έναν εκπρόσωπο των Υπουργείων που εκπροσωπούνται στην ΕΕΔΑ, δηλαδή των Υπουργείων Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης (Τομέα Προστασίας του Πολίτη και Τομέα Μεταναστευτικής Πολιτικής), Εξωτερικών, Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλ-**

ληλεγγύης και Ενημέρωσης και επικοινωνίας, οι οποίοι ορίζονται με απόφαση των αρμόδιων υπουργών. Ειδικότερα, το 2015, είχαν οριστεί από το Υπουργείο Εσωτερικών, Τομέας Προστασίας του Πολίτη: η Μαρία Θεοδώρου (αναπληρωτής ο Αλέξανδρος Σούκουλης) και από το Μάιο 2015 η Σοφία Βιδάλη (αναπληρωτής ο Αλέξανδρος Σούκουλης), από το Υπουργείο Εσωτερικών, Τομέας Μεταναστευτικής Πολιτικής: ο Άγγελος Συρίγος (αναπληρωτής ο Κωνσταντίνος Κιντής) και από το Μάιο 2015 η Ελένη Τάκου (αναπληρωτής ο Βασίλειος Παπαδόπουλος), από το Υπουργείο Εξωτερικών: η Μαρία Τελαλιάν (αναπληρωτής ο Ηλίας Καστανάς), από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: η Ευταξία Φλέγγα (αναπληρώτρια η Αγόρω-Ελισσάβη Λαζάρου) και από το Μάιο 2015 η Αγόρω-Ελισσάβη Λαζάρου (αναπληρώτρια η Μαρία Ρωσσίδη), από το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων: ο Γεώργιος Καλαντζής (αναπληρώτρια η Σταυρούλα-Μόνικα Καραμαλάκου-Λάππα), από το Μάιο 2015 ο Δημήτριος Χασάπης (αναπληρώτρια η Αικατερίνη Τούρα) και από τον Ιανουάριο 2016 ο Θεοδόσιος Πελεγρίνης (αναπληρώτρια η Αικατερίνη Τούρα), από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης: η Άννα Στρατινάκη (αναπληρώτρια η Αθηνά Διακουμάκου), από το Μάιο 2015 ο Ανδρέας Νεφελούδης (αναπληρώτρια η Αθηνά Διακουμάκου) και από το Φεβρουάριο 2016 η Ευαγγελία Ζέρβα (αναπληρώτρια η Σουζάνα Λασκαρίδου) και τέλος από τη Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και τη Γενική Γραμματεία Επικοινωνίας και Προβολής: ο Στέφανος Αναγνώστου (αναπληρωτής ο Παναγιώτης Παπαλεοπούδης) και από το Μάιο 2015 ο Ελευθέριος Κρέτσος (αναπληρωτής ο Γεώργιος Φλωρεντής).

ια) **Τρεις καθηγητές ή αναπληρωτές καθηγητές του Δημοσίου Δικαίου ή του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου**, οι οποίοι κληρώνονται από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ κατά την πρώτη μετά τη συγκρότησή της συνεδρίαση από Τμήματα των ΑΕΙ της Χώρας που προβλέπει ο Ν 2667/1998 (σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 2, παρ. 1 (ιβ), στην κλήρωση συμμετέχουν α) τη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, β) τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γ) τη

Νομική Σχολή του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, δ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ε) το Γενικό Τμήμα Δικαίου του Πάντειου Πανεπιστημίου και στ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου Πανεπιστημίου). Έπειτα από κλήρωση για την πέμπτη θητεία της ΕΕΔΑ, συμμετείχαν έως και το Μάιο 2015 οι ακόλουθοι και ακόλουθες καθηγητές και καθηγήτριες που ορίστηκαν από αντίστοιχα Πανεπιστημιακά Τμήματα της χώρας: από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών: η Μαρία Παντελίδου-Μαλούτα (αναπληρωτής ο Γεράσιμος Κουζέλης), από τη Νομική Σχολή του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης,: ο Γρηγόριος-Ευάγγελος Καλαβρός (αναπληρωτής ο Αλκιβιάδης Δερβιτσιώτης) και από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου Πανεπιστημίου: ο Δημήτρης Χριστόπουλος (αναπληρώτρια η Αθανασία Αναγνωστοπούλου). Έπειτα από κλήρωση για την έκτη θητεία της ΕΕΔΑ, συμμετείχαν από το Μάιο 2015 οι ακόλουθοι και ακόλουθες καθηγητές και καθηγήτριες που ορίστηκαν από αντίστοιχα Πανεπιστημιακά Τμήματα της χώρας: από τη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών: ο Γεώργιος Γεραπετρίτης (αναπληρωτής ο Σπυρίδων Βλαχόπουλος), από τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: η Ιφιγένεια Καμτσιόδου (αναπληρώτρια η Τριανταφυλλιά Παπαδοπούλου) και από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου Πανεπιστημίου: η Βασιλική Γεωργιάδου (αναπληρωτής ο Ανδρέας Κόλλιας).

ιβ) **Ένα μέλος ορισθέν από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών**, ο Κωνσταντίνος Κολόκας (αναπληρωτής ο Ανδρέας Τζουμάνης) και από το Μάιο 2015 ο Βασίλειος Τζούφης (αναπληρωτής ο Χρήστος Κλειώσης).

Γ. Οργάνωση και Λειτουργία

Το Προεδρείο της ΕΕΔΑ, το οποίο εκλέγεται από τα έχοντα δικαίωμα ψήφου μέλη της Επιτροπής, απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και δύο Αντιπροέδρους. Για το έτος 2015, κατά το οποίο

η ΕΕΔΑ διένυε την πέμπτη θητεία της (Μάρτιος 2012-Μάρτιος 2015), Πρόεδρος διετέλεσε ο *Κωστής Παπαϊωάννου*, Α' Αντιπρόεδρος η *Αγγελική Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου* και Β' Αντιπρόεδρος η *Έλλη Βαρχαλαμά*. Για το διάστημα Φεβρουαρίου-Ιουνίου 2015 καθήκοντα Προέδρου εκτελούσε η Α' Αντιπρόεδρος, *Αγγελική Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου*, σε συνέχεια παραίτησης του Προέδρου. Επιπλέον, για τη νέα θητεία της ΕΕΔΑ (Μάιος 2015-Μάιος 2018) Πρόεδρος εξελέγη ο *Γεώργιος Σταυρόπουλος*, Α' Αντιπρόεδρος η *Αγγελική Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου* και Β' Αντιπρόεδρος η *Έλλη Βαρχαλαμά*.

Η λειτουργία της ΕΕΔΑ διέπεται από τον Κανονισμό της, ο οποίος δημοσιεύτηκε με Απόφαση του Πρωθυπουργού, βάσει πρότασης της ΕΕΔΑ, κατ' εφαρμογή του άρθρου 4, παρ. 7, του ιδρυτικού της νόμου 2667/1998 [αριθ. απόφασης Πρωθυπουργού Υ138/6.4.2000 (ΦΕΚ Β' 475/9.4.2000), «Έκδοση Κανονισμού της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου»].

Σύμφωνα με τον Κανονισμό της ΕΕΔΑ λειτουργούν τα παρακάτω Τμήματα:

- α) Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων,
- β) Κοινωνικών, Οικονομικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων,
- γ) Εφαρμογής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στους Αλλοδαπούς,
- δ) Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,
- ε) Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας.

Το 2015 η ΕΕΔΑ επικουρήθηκε επιστημονικά από τους Επιστημονικούς Συνεργάτες:

- *Αλέξανδρο Κωνσταντίνου*, κάτοχο μεταπτυχιακών τίτλων στο «Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Σπουδές, Δικαιώματα του Ανθρώπου» (Université Robert Schuman-Strasbourg III) και την «Κοινωνιολογία του Δικαίου» (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Νομική Σχολή) και πτυχιούχο της Νομικής Σχολής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Ο Αλέξανδρος Κωνσταντίνου εργάστηκε στην ΕΕΔΑ για το διάστημα από 17 Μαρτίου 2015 έως 1^η Ιουνίου 2015.

- *Άννα Ειρήνη Μπάκα*, Διδάκτωρα Νομικής του Πανεπιστημίου του Χονγκ Κονγκ (The University of Hong Kong), κάτοχο μεταπτυχιακών τίτλων στο «Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Συγκριτικό Δίκαιο» (Institute for European Studies, Free

University of Brussels) και στο «Δημόσιο Δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση» (Πάντειο Πανεπιστήμιο), πτυχιούχο της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δικηγόρο. Η Άννα Μπάκα εργάζεται στην ΕΕΔΑ από τις 22 Ιουλίου 2015.

- *Αικατερίνη Τσαμπή*, Υπ. Δ.Ν Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, M2 «Droit public spécialisé» Πανεπιστημίου Αθηνών και Πανεπιστημίου Montesquieu-Bordeaux IV, M2 «Droits de l'homme et droit humanitaire» Πανεπιστημίου Panthéon-Assas, Paris II, πτυχιούχο της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δικηγόρο και

- *Ρωξάνη Φράγκου*, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο ΑΠΘ, Διδάκτορα Νομικής του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, κάτοχο Μεταπτυχιακού τίτλου στο Δημόσιο Δίκαιο (DEA en Droit public) του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου (Université Robert Schuman-Strasbourg III), πτυχιούχο της Νομικής Σχολής του ΔΠΘ, Δικηγόρο.

Καθήκοντα Γραμματέα της ΕΕΔΑ εκτελεί από το 2002 η *Κατερίνα Πάντου* (πτυχιούχος του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, MA in European Political Studies, University of Bath). Η Γραμματεία στελεχώθηκε και από το Νίκο Κυριαζόπουλο (πτυχιούχο ΤΕΙ Πειραιά, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων), ο οποίος αποσπάστηκε στην ΕΕΔΑ από τα ΤΕΙ Πειραιά για το χρονικό διάστημα από τον Ιούλιο 2011 έως και το Φεβρουάριο 2015.

Η ΕΕΔΑ επικουρήθηκε κατά τη συγκεκριμένη περίοδο επίσης από έξι ασκούμενους νομικούς: την *Ειρήνη Μέντε* (Οκτώβριος 2014-Ιούνιος 2015), τη *Μαρία Μουρτζάκη* (Ιανουάριος 2015-Απρίλιος 2015), την *Αλεξάνδρα Ντάφλη* (Μάιος 2015 – Ιούνιος 2015), την *Ηλιάννα Μπόμπου* (Ιούνιος 2015 – Δεκέμβριος 2015), την *Ειρήνη Αργυροπούλου* (Σεπτέμβριος 2015 – Δεκέμβριος 2015), την *Όλγα Κούτσικα* (Νοέμβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016), το *Βασίλειο Χριστόγιωργο* (Δεκέμβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016), καθώς επίσης και από δύο ασκούμενες μεταφράστρες: τη *Σταματία Χατζηγιάννη* (Σεπτέμβριος 2014 – Ιούνιος 2015) και την *Ελεάνα Παπαδοπούλου* (Οκτώβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016).

Οι εργασίες και συνεδριάσεις της ΕΕΔΑ (της Ολομέλειας και των Τμημάτων) για το έτος 2015

πραγματοποιήθηκαν στην έδρα της (Νεοφύτου Βάμβα 6, 106 74 Αθήνα), την οποία της παραχώρησε η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου το 2003. Από το Φεβρουάριο του 2013 η ΕΕΔΑ συστεγάζεται με την Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής.

Όλα τα κείμενα της ΕΕΔΑ (στα ελληνικά και αγγλικά) καθώς και άλλα κείμενα που άπτονται ζητημάτων της εθνικής, διεθνούς και ευρωπαϊκής προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προς ενημέρωση όλων των ενδιαφερομένων στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, καταχωρούνται στον ιστότοπό της (www.nchr.gr).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών της Ολομέλειας και των Τμημάτων

Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών της Ολομέλειας

Η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, για το διάστημα από την 1^η Ιανουαρίου 2015 έως και την 31^η Δεκεμβρίου 2015, συνήλθε έξι (6) φορές:

Κατά τη συνεδρίαση της 15^{ης} Ιανουαρίου 2015, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε ομόφωνα *Παρατηρήσεις επί του σχεδίου περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας στην Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD)*. Επίσης, κατά την πρώτη αυτή συνεδρίαση για το έτος 2015, η ΕΕΔΑ κατέληξε ομόφωνα σε *Παρατηρήσεις επί του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*. Τέλος, κατά την ίδια αυτή συνεδρίαση της Ολομέλειας και ενόψει της λήξης της τριετούς θητείας της, πραγματοποιήθηκε σύνομος απολογισμός των δράσεων που αναπτύχθηκαν κατά το χρονικό αυτό διάστημα.

Στις 22 Ιουνίου 2015, συγκλήθηκε η πρώτη συνεδρίαση της Ολομέλειας της έκτης (ΣΤ') θητείας της ΕΕΔΑ, έπειτα από γραπτή πρόσκληση του Πρωθυπουργού, σύμφωνα με το άρθρο 2, παρ. 4, του Ιδρυτικού Νόμου 2667/1998 της ΕΕΔΑ, για την εκλογή Προέδρου και Α' και Β' Αντιπροέδρων. Η Ολομέλεια εξέλεξε ως Πρόεδρο το Γεώργιο Σταυρόπουλο, ως Α' Αντιπρόεδρο την Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου και ως Β' Αντιπρόεδρο την Έλλη Βαρχαλαμά.

Στη συνεδρίαση της 15^{ης} Ιουλίου 2015, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε ομόφωνα *Δήλωση για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου*. Επίσης, κατά την ίδια συνεδρίαση συζητήθηκαν οι θεματικές προτεραιότητες της ΕΕΔΑ για το προσεχές εξάμηνο.

Στη συνεδρίαση της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 2015, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε ομόφωνα Έκθεση και Συστάσεις με θέμα *Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*. Επίσης, κατά την ίδια συνεδρίαση εγκρίθηκαν η *Συμβολή της ΕΕΔΑ στην εξέταση της 2^{ης} περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας για την εφαρμογή του*

Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, καθώς επίσης και η *Συμβολή της ΕΕΔΑ στη διαδικασία Οικουμενικού Περιοδικού Ελέγχου (Universal Periodic Review) της Ελλάδας ενώπιων του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Η.Ε.* Τέλος, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ αποφάσισε τη συγκρότηση ομάδας εργασίας για τα ζητήματα επαναδιαπίστευσης της ΕΕΔΑ.

Στη συνεδρίαση της 23^{ης} Νοεμβρίου 2015, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε ομόφωνα Έκθεση ΕΕΔΑ με θέμα *Το Δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών*. Τέλος, κατά την ίδια συνεδρίαση η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ ενέκρινε ομόφωνα *Δήλωση για τις αποτρόπαιες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της*.

Στη συνεδρίαση της 17^{ης} Δεκεμβρίου 2015, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε ομόφωνα *Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επί της προτεινόμενης τροποποίησης του Ν 3907/2011*. Παράλληλα, κατά την ίδια συνεδρίαση, συνεχίστηκε η συζήτηση για την πρόοδο της διαδικασίας επαναδιαπίστευσης της ΕΕΔΑ και αποφασίστηκε η δημιουργία ιδιαίτερου κωδικού φορέα της ΕΕΔΑ στον κρατικό προϋπολογισμό.

Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών των Τμημάτων

Κατ' εφαρμογή του Κανονισμού της ΕΕΔΑ έχουν συσταθεί πέντε τμήματα, με διαφορετικό πεδίο ενασχόλησης το καθένα. Ειδικότερα, τα πέντε αυτά τμήματα είναι τα ακόλουθα:

- Α' Τμήμα: Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων,**
- Β' Τμήμα: Κοινωνικών, Οικονομικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων,**
- Γ' Τμήμα: Εφαρμογής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στους Αλλοδαπούς,**
- Δ' Τμήμα: Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και**
- Ε' Τμήμα: Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας.**

Σε θέματα που από τη φύση τους εμπίπτουν στη θεματική αρμοδιότητα περισσότερων του ενός τμημάτων, τα τμήματα αυτά συνεργάζονται.

Μέλη του Α' Τμήματος, κατά την έκτη (ΣΤ') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Σταυρόπουλος Γεώργιος (Προεδρεύων), Καμτσιδου Ιφιγένεια (Αν. Προεδρεύουσα), Αποστολάς Κωνσταντίνος, Βιδάλη Σοφία, Βλαχόπουλος Σπυρίδων, Γαβουνέλη Μαρία, Γεραπετρίτης Γεώργιος, Γεωργιάδου Βασιλική, Ζαγορίτης Λευτέρης, Ιατρέλλης Φοίβος, Ιωαννίδης Γιάννης, Καραβάς Αντώνης, Κοντογιάννη Αθηνά, Παναγοπούλου Γιάννα, Παπαδοπούλου Λίνα, Ρωσσιδη Μαρία, Σαββάκης Χαράλαμπος, Σπαθανά Ελένη, Τελαλιάν Μαρία, Τζούφης Βασίλειος, Τσαπόγας Μιχάλης.

Μέλη του Β' Τμήματος, κατά την πέμπτη (Ε') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Βαρχαλαμά Έλλη (Προεδρεύουσα), Αθανασίου Αθηνά, Απέργης Σπύρος, Αποστολάς Κωνσταντίνος, Βλαχόπουλος Σπυρίδων, Δημητρίου Ελευθέριος, Ζαγορίτης Λευτέρης, Ζέρβα Ευαγγελία, Ιατρέλλης Φοίβος, Καμτσιδου Ιφιγένεια, Καστανάς Ηλίας, Κόλλιας Ανδρέας, Κοντογιάννη Αθηνά, Κουρνέτα Ευρυδίκη, Κρέτσος Ελευθέριος, Λασκαρίδου Σουζάνα, Παναγοπούλου Γιάννα, Παπαδόπουλος Βασίλης, Σταυρόπουλος Γεώργιος, Τζιώτα Ελένη, Τσαπόγας Μιχάλης, Φλωρεντής Γεώργιος.

Μέλη του Γ' Τμήματος, κατά την πέμπτη (Ε') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου Αγγελική (Προεδρεύουσα), Απέργης Σπύρος (Αν. Προεδρεύων), Αρχοντούλη Άννα, Γεωργιάδου Βασιλική, Καλογερά Κατερίνα, Καραβάς Αντώνης, Καρύδης Βασίλης, Λαζάρου Αγόρω-Ελισσάβετ, Μπολάνη Λυδία-Μαρία, Παπαδόπουλος Βασίλειος, Πραβίτα Μαρία-Ηλιάννα, Πελεγρίνης Θεοδόσης, Ρωσσιδη Μαρία, Σαββάκης Χαράλαμπος, Σούκουλης Αλέξανδρος, Σφαέλος Παναγιώτης, Τάκου Ελένη, Τελαλιάν Μαρία, Τούρα Αικατερίνη, Χρονόπουλος Βασίλειος.

Μέλη του Δ' Τμήματος, κατά την πέμπτη (Ε') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Παπανικολάου Αικατερίνη (Προεδρεύουσα), Αθανασίου Αθηνά, Βαρχαλαμά Έλλη, Δημητρίου Ελευθέριος, Δουζίννας Κώστας, Ιωαννίδης Γιάννης, Καλογερά Κατερίνα, Καρύδης Βασίλης, Μπολάνη Λυδία-Μαρία, Πραβίτα Μαρία-Ηλιάννα, Τζιώτα Ελένη, Τούρα Αικατερίνη, Χρονόπουλος Βασίλειος.

Μέλη του Ε' Τμήματος, κατά την πέμπτη (Ε') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Γαβουνέλη Μαρία (Προεδρεύουσα), Δουζίννας Κώστας (Αν. Προεδρεύων), Ανάγνου Νικόλαος, Αρχοντούλη Άννα, Γεραπετρίτης Γεώργιος, Ζέρβα Ευαγγελία, Καστανάς Ηλίας, Κόλλιας Ανδρέας, Κουρνέτα Ευρυδίκη, Κρέτσος Ελευθέριος, Λασκαρίδου Σουζάνα, Παπαδοπούλου Λίνα, Παπανικολάου Αικατερίνη, Σπαθανά Ελένη, Σφαέλος Παναγιώτης, Τάκου Ελένη, Τζούφης Βασίλειος, Φλωρεντής Γεώργιος, Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου Αγγελική.

Το Α' Τμήμα συνεδρίασε την 15^η Ιουλίου 2015 και ώρα 16:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με θέμα της ημερήσιας διάταξης την εκλογή αναπληρωτή προεδρεύοντος. Προεδρεύων του Α' Τμήματος είναι ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Γεώργιος Σταυρόπουλος, δεδομένου ότι σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1, παρ. 5.4, του Κανονισμού λειτουργίας της ΕΕΔΑ (αριθ. απόφ. Πρωθυπουργού Υ138, ΦΕΚ Β' 475/9.4.2000), στα τμήματα που τυχόν μετέχουν ο Πρόεδρος ή οι Αντιπρόεδροι προεδρεύουν αυτού του συγκεκριμένου τμήματος. Αναπληρώτρια προεδρεύουσα εξελέγη η Ιφιγένεια Καμτσιδου. Κατά την ίδια συνεδρίαση συζητήθηκαν και καθορίστηκαν οι θεματικές προτεραιότητες του Α' Τμήματος.

Το Α' Τμήμα συνεδρίασε την 7^η Σεπτεμβρίου 2015 και ώρα 13:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με θέμα τον καθορισμό χρονοδιαγράμματος για την επεξεργασία των θεμάτων ενδιαφέροντος του Τμήματος και τον προσδιορισμό του τρόπου εργασίας σε συνέχεια και της έγκρισης από την Ολομέλεια κατά τη συνεδρίαση της 15^{ης} Ιουλίου 2015 συγκεκριμένων θεματικών.

Το Α' Τμήμα συνεδρίασε την 11^η Νοεμβρίου 2015 και ώρα 16:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ με θέμα: «Το Δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών». Στη συνεδρίαση κλήθηκαν προς ακρόαση φορείς, η δράση των οποίων συνδέεται άμεσα με το ως άνω θέμα. Ειδικότερα, στη διαβούλευση αυτή εκπροσωπήθηκαν η Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες (ΕΕΔΔ), το Γραφείο Αθηνών της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης-Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), η Πα-

νελλήνια Ένωση Επαγγελματιών Μεταφραστών Πτυχιούχων Ιονίου Πανεπιστημίου, ο Σύλλογος Μεταφραστών – Επιμελητών – Διορθωτών, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Επισήμων Μεταφραστών Υπουργείου Εξωτερικών, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Διερμηνέων Συνεδρίων και ο Σύλλογος Δικαστικών Διερμηνέων Αθηνών και Πειραιά.

Το Β΄ Τμήμα συνεδρίασε τη 13^η Ιουλίου 2015 και ώρα 17:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με θέμα της ημερήσιας διάταξης την εκλογή Αν. Προεδρεύοντος του Β΄ Τμήματος. Προεδρεύουσα του Β΄ Τμήματος είναι η Β΄ Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ, Έλλη Βαρχαλαμά, καθώς σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1, παρ. 5.4, του Κανονισμού λειτουργίας της ΕΕΔΑ (αριθ. απόφ. Πρωθυπουργού Υ138, ΦΕΚ Β΄ 475/9.4.2000), στα τμήματα που τυχόν μετέχουν ο Πρόεδρος ή οι Αντιπρόεδροι προεδρεύουν αυτού του συγκεκριμένου τμήματος. Αναπληρωτής προεδρεύων δεν εξελέγη. Κατά την ίδια συνεδρίαση του Β΄ Τμήματος, συζητήθηκε η επεξεργασία και υιοθέτηση από την ΕΕΔΑ *Δήλωσης για την άμεση ανάσχεση της συνεχιζόμενης παραβίασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ελλάδα από τα μέτρα λιτότητας*.

Το Γ΄ Τμήμα συνεδρίασε την 15^η Ιουλίου 2015 και ώρα 17:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με θέμα της ημερήσιας διάταξης την εκλογή αναπληρωτή προεδρεύοντος. Προεδρεύουσα του Γ΄ Τμήματος είναι η Α΄ Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ, Αγγελική Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου, δεδομένου ότι σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1, παρ. 5.4, του Κανονισμού λειτουργίας της ΕΕΔΑ (αριθ. απόφ. Πρωθυπουργού Υ138, ΦΕΚ Β΄ 475/9.4.2000), στα τμήματα που τυχόν μετέχουν ο Πρόεδρος ή οι Αντιπρόεδροι προεδρεύουν αυτού του συγκεκριμένου τμήματος. Αναπληρωτής Πρόεδρος εξελέγη ο Σπύρος Απέργης.

Το Γ΄ Τμήμα συνεδρίασε την 7^η Οκτωβρίου 2015 και ώρα 15:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με θέμα ημερήσιας διάταξης την ενημέρωση στο ζήτημα της προσφυγικής κρίσης.

Το Δ΄ Τμήμα συνεδρίασε την 9^η Ιουλίου 2015 και ώρα 17:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ με θέμα της ημερήσιας διάταξης την εκλογή Προεδρεύοντος και Αν. Προεδρεύοντος του Δ΄ Τμήματος. Προεδρεύουσα του Δ΄ Τμήματος εξελέγη η Αικατερίνη Παπανικολάου. Αναπληρωτής πρόεδρος δεν εξελέγη.

Το Δ΄ Τμήμα συνεδρίασε την 14^η Σεπτεμβρίου 2015 και ώρα 16:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ με θέμα-

τα ημερήσιας διάταξης: την εκλογή Αν. Προεδρεύοντος του Δ΄ Τμήματος, τη συζήτηση προτάσεων για τρόπους προώθησης της ΕΕΔΑ, καθώς επίσης και την προώθηση της πρόσφατης *Δήλωσης της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου*.

Το Δ΄ Τμήμα συνεδρίασε την 8^η Οκτωβρίου 2015 και ώρα 15:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ με θέματα ημερήσιας διάταξης την εκλογή Αν. Προεδρεύοντος του Δ΄ Τμήματος, τη διερεύνηση δυνατότητας συνεργασίας/κοινών δράσεων της ΕΕΔΑ με άλλους φορείς (αιγίδα σε θεατρική παραγωγή), την προώθηση του έργου και της δραστηριότητας της ΕΕΔΑ μέσω των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης, τη διερεύνηση νέων δράσεων και συνεργασιών, την επικοινωνία με Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και την προώθηση της Έκθεσης της ΕΕΔΑ με θέμα *Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*.

Το Ε΄ Τμήμα συνεδρίασε την 9^η Ιουλίου 2015 και ώρα 18:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ με θέμα της ημερήσιας διάταξης την εκλογή Προεδρεύοντος και Αν. Προεδρεύοντος του Ε΄ Τμήματος. Προεδρεύουσα εξελέγη η Γαβουνέλη Μαρία και αναπληρωτής Προεδρεύων ο Δουζίνας Κώστας.

Το Ε΄ Τμήμα συνεδρίασε την 7^η Σεπτεμβρίου 2015 και ώρα 15:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ με θέματα της ημερήσιας διάταξης τη συζήτηση και έγκριση της *Συμβολής της ΕΕΔΑ στην εξέταση της 2^{ης} περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα*, καθώς επίσης και της *Συμβολής της ΕΕΔΑ στη διαδικασία Οικουμενικού Περιοδικού Ελέγχου της Ελλάδας ενώπιον του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Η.Ε. (Universal Periodic Review)*.

Σε κάθε περίπτωση, αξίζει να επισημανθεί ότι το Ε΄ Τμήμα συνεργάζεται με τα λοιπά τμήματα, δεδομένου ότι τα θέματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά του, και ιδίως αυτά που ανακύπτουν στο πλαίσιο της συνεργασίας της ΕΕΔΑ με διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς και θεσμούς, καθώς και στο πλαίσιο της συνεργασίας της με το διεθνές και το ευρωπαϊκό συντονιστικό όργανο των εθνικών θεσμών προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων (GANHRI και ENNHRI) άπτονται της αρμοδιότητας όλων των λοιπών τμημάτων.

Β. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας

Συνοπτική παρουσίαση Ετήσιας Έκθεσης 2015

Ι. Δημιουργία και πλαίσιο λειτουργίας

Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας προωθήθηκε στα μέσα του έτους 2011 από την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) και το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (UNHCR) σε συνέχεια δύο σημαντικών διαπιστώσεων: α) της απουσίας επίσημου και αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής και β) της ανάγκης διασύνδεσης των φορέων οι οποίοι καταγράφουν με δική τους πρωτοβουλία τα περιστατικά ρατσιστικής βίας σε βάρος προσώπων τα οποία προσέρχονται στις υπηρεσίες τους.

Για τους σκοπούς του Δικτύου, περιστατικά ρατσιστικής βίας θεωρούνται εγκληματικές πράξεις ή βίαιες ενέργειες ή συμπεριφορές εις βάρος ατόμων, τα οποία στοχοποιούνται λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, χρώματος, θρησκευτικής προέλευσης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή αναπηρίας. Καταγράφονται επίσης εγκληματικές πράξεις ή βίαιες ενέργειες ή συμπεριφορές σε βάρος των *υπερασπιστών* ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή όσων ατόμων προωθούν και προστατεύουν τα ανθρωπίνια δικαιώματα και στοχοποιούνται λόγω αυτής τους της ιδιότητας.

Το Δίκτυο απαρτίζουν φορείς οι οποίοι προσφέρουν ιατρικές, κοινωνικές και νομικές υπηρεσίες ή/και έρχονται σε άμεση επαφή με τα θύματα ρατσιστικής βίας ή θύματα άλλων βίαιων επιθέσεων που υποκινούνται από μίσος ή προκαταλήψεις και τέλος, οργανώσεις που έχουν δημιουργηθεί από τις ίδιες τις ομάδες που συνήθως γίνονται στόχος ρατσιστικής βίας. Προϋπόθεση για τη συμμετοχή στο Δίκτυο αποτελεί ο σεβασμός στα ανθρωπίνια δικαιώματα, τη διαφορετικότητα, την πολυπολιτισμικότητα και την ανεξίτηρη κριτική, καθώς και η δράση για την αντιμετώπιση των διακρίσεων και της μισαλλοδοξίας. Εκτός από τους συντονιστές, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για

τους Πρόσφυγες και την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στο Δίκτυο συμμετέχουν 36 Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και φορείς της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και ο Συνήγορος του Πολίτη και το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών του Δήμου Αθηναίων ως παρατηρητές¹. Οι συμμετέχοντες φορείς αναγνωρίζουν και επιδιώκουν ως κοινό στόχο την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας καθώς και όλων των πράξεων που τελούνται από μίσος προκαλούμενο λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου, των χαρακτηριστικών φύλου και της αναπηρίας.

Στο πλαίσιο επιδίωξης του κοινού σκοπού, το Δίκτυο: α) διατυπώνει συστάσεις προς τις Ελληνικές αρχές σύμφωνα με την ελληνική και διεθνή νομοθεσία προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, β) προωθεί την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης σχετικά με την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας, γ) διαβουλεύεται ως προς ειδικά ζητήματα σχετικά με τη ρατσιστική βία, δ) ενισχύει την συνεργασία με άλλους φορείς οι οποίοι επιδιώκουν την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας, ε) οργανώνει

1. Μέλη του Δικτύου κατά το 2015: Αίτημα, Αντιγόνη-Κέντρο Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης, Άρσις, Γιατροί του Κόσμου, Διεθνής Αμνηστία, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, «Ελληνική Δράση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» – Πλειάδες, Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, Ελληνικό Παρατηρητήριο Συμφωνιών του Ελσίνκι, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, Ελληνικό Φόρουμ Προσφύγων, Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Δικηγορικού Συλλόγου Ρόδου, Θετική Φωνή, Ιατρική Παρέμβαση, Κέντρο Ημέρας «Βαβέλ», Κέντρο Συμπαράστασης Παλινοσσούτων και Μεταναστών-Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων, Κίνηση Υπεράσπισης των Δικαιωμάτων Προσφύγων και Μεταναστών/-στριών (Πάτρα), Κόσμος χωρίς Πολέμους και Βία, ΛΑΘΡΑ; - Επιτροπή αλληλεγγύης στους πρόσφυγες Χίου, ΜΕΤΑδραση, Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, Ομάδα Δικηγόρων για τα Δικαιώματα Προσφύγων και Μεταναστών, Ομάδα Νομικών για την Υπεράσπιση των Δικαιωμάτων Προσφύγων και Μεταναστών (Θεσσαλονίκη), Ομοφυλοφιλική και Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας (ΟΛΚΕ), Πρωτοβουλία για τα Δικαιώματα των Κρατούμενων, Σύλλογος Ενωμένων Αφγανών, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργιών Ελλάδας, Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, Φόρουμ Μεταναστών Κρήτης, Act Up Hellas, ASANTE, Colour Youth - Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας, Generation 2.0 RED, PRAKSIS, καθώς και ο Συνήγορος του Πολίτη και το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών του Δήμου Αθηναίων ως παρατηρητές.

και συμμετέχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα της κοινωνίας των πολιτών αλλά και αρμόδιων θεσμικών φορέων για ζητήματα σχετικά με την αναγνώριση, την καταγραφή και την αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους.

II. Μεθοδολογία

Το Δίκτυο έχει επαινεθεί από διεθνείς ειδικούς στο πεδίο του ρατσιστικού εγκλήματος για την μεθοδολογία του. Όλοι οι φορείς που συμμετέχουν στο Δίκτυο έχουν υιοθετήσει την ενοποιημένη φόρμα καταγραφής του Δικτύου. Οι καταγραφείς κάθε φορέα, είτε πρόκειται για κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους, δικηγόρους ή απλούς εθελοντές, ορίζονται από το φορέα και εκπαιδεύονται από το Δίκτυο. Η συμπλήρωση της φόρμας καταγραφής βασίζεται στη μαρτυρία του θύματος, είναι ανώνυμη και χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο από το Δίκτυο με σκοπό την καταπολέμηση του ρατσισμού και των εγκλημάτων μίσους. Ωστόσο λόγω της αυστηρότητας της μεθοδολογίας, δεδομένου ότι επιβάλλει την καταγραφή αποκλειστικά μέσω της συνέντευξης με τα θύματα, ο αριθμός και η επιτυχία της καταγραφής εξαρτώνται από την επιθυμία του θύματος να καταγράψει την εμπειρία του.

Το 2015 παρατηρήθηκε ραγδαία αύξηση καταγραφών των περιστατικών που στρέφονται κατά ατόμων ΛΟΑΤΚΙ λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου του θύματος. Η αύξηση αυτή δεν σημαίνει ότι κατά τη διάρκεια του 2015 αυξήθηκαν τα περιστατικά αυτά και ότι κατά τα προηγούμενα έτη δεν υπήρχαν αντίστοιχα. Τα θύματα των περιστατικών που έχουν καταγραφεί είναι κυρίως νεαρής ηλικίας και επιδεικνύουν μια δυναμική αντιμετώπιση της κατάστασης. Η ενδυνάμωση των μελών, της ColourYouth και του Σωματείου Υποστήριξης των Διεμφυλικών, μέσα από τη συμμετοχή τους στο Δίκτυο και την επιτυχή υλοποίηση ειδικών προγραμμάτων (λ.χ. του «Πες το σε μας» της ColourYouth) αύξησε την καταγραφή των περιστατικών.

Τα θύματα που δέχονται επιθέσεις λόγω της εθνικής προέλευσής τους, ή/και της θρησκείας ή του χρώματός τους, δεν καταφεύγουν με την ίδια

ευκολία στην καταγραφή των περιστατικών, ιδίως όταν δέχονται ελαφρύτερες επιθέσεις. Ακόμα και τα παιδιά των προσφύγων και μεταναστών, τα οποία έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα, θεωρούν δυστυχώς κομμάτι της καθημερινότητάς τους τη λεκτική βία που υφίστανται, με αποτέλεσμα τέτοιες επιθέσεις συνήθως να μη καταγράφονται και όταν καταγράφονται να αντιπροσωπεύουν ένα πολύ μικρό ποσοστό της πραγματικότητας. Μέχρι και το 2014, οι περισσότερες καταγραφές επιθέσεων κατά αλλοδαπών καταγράφηκαν είτε όταν τα θύματα ζήτησαν ιατρική και κοινωνική βοήθεια στις οργανώσεις-μέλη του Δικτύου είτε όταν οι επιθέσεις έγιναν γνωστές στον Τύπο και τα μέλη του Δικτύου παρείχαν με δική τους πρωτοβουλία κάποιου είδους συνδρομή στα θύματα.

Στις περιπτώσεις των προσφύγων και μεταναστών/-ριών, γίνεται αντιληπτό ότι οι συνθήκες διαβίωσης καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τον αριθμό των καταγραφών. Έτσι, παρά τις προσπάθειες του Δικτύου να διαδώσει στις κοινότητες τη δυνατότητα ανώνυμης καταγραφής των περιστατικών ρατσιστικής βίας, οι μετανάστες/-ριες και οι πρόσφυγες ή αιτούντες άσυλο δεν είναι πάντα πρόθυμοι να μοιραστούν την εμπειρία τους διότι ενδεχομένως θεωρούν ότι θα δυσκολέψουν την καθημερινότητά τους. Για το λόγο αυτό, είναι σημαντικό ότι εντός του 2015, χάρη σε ειδικό πρόγραμμα που υλοποίησε το Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, καταγράφηκαν περιστατικά εντός των κοινοτήτων με τη βοήθεια των διαπολιτισμικών διαμεσολαβητών.

Η τεκμηρίωση της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα από το Δίκτυο οδήγησε κάποιους φορείς να χρηματοδοτήσουν ειδικά προγράμματα για την ενίσχυση των καταγραφών με αποτέλεσμα αρκετά από τα μέλη του Δικτύου να υλοποιούν επιμέρους δράσεις με αντικείμενο την καταγραφή και άλλες υποστηρικτές υπηρεσίες στα θύματα ρατσιστικής βίας. Έτσι, ενώ το Δίκτυο παραμένει μια συλλογική πρωτοβουλία με κοινούς κανόνες λειτουργίας και κοινούς στόχους, οι επιμέρους δράσεις των μελών του λειτουργούν συμπληρωματικά και αμφίδρομα ενδυναμωτικά.

III. Γενικά στοιχεία σχετικά με τις καταγραφές του έτους 2015²

Κατά την περίοδο Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου 2015, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας κατέγραψε μέσω συνεντεύξεων με τα θύματα 273 περιστατικά ρατσιστικής βίας με περισσότερα από 300 θύματα. Στα 75 περιστατικά στοχοποιήθηκαν μετανάστες-ριες ή πρόσφυγες λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, θρησκείας ή χρώματος. Στα 185 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ΛΟΑΤΚΙ άτομα. Εξ αυτών σε 4 περιστατικά τα θύματα ήταν αλλοδαποί οι οποίοι στοχοποιήθηκαν λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, σε 2 περιστατικά τουλάχιστον ένα εκ των θυμάτων στοχοποιήθηκε και λόγω αναπηρίας, ενώ σε ένα περιστατικό το θύμα στοχοποιήθηκε και λόγω θρησκείας. Από τα 185 περιστατικά κατά ΛΟΑΤΚΙ ατόμων, σε 10 περιστατικά, τα θύματα στοχοποιήθηκαν ως ακτιβιστές. Τα περιστατικά αυτά προστίθενται και πρέπει να αξιολογηθούν σε συνδυασμό με τα 5 περιστατικά στα οποία στοχοποιήθηκαν υπερασπιστές ανθρωπίνων δικαιωμάτων είτε λόγω της δράσης τους υπέρ των προσφύγων ή/και των μεταναστών-ριών, είτε λόγω της αντισημιτικής τους δράσης. Σε 5 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ιεροί ή συμβολικοί χώροι ή χώροι συλλογικότητας. Τέλος, για πρώτη φορά καταγράφηκαν 1 περιστατικό κατά μέλους της μουσουλμανικής μειονότητας και 2 περιστατικά κατά παιδιών Ρομά. Σε 185 περιστατικά οι δράστες στοχοποίησαν ένα άτομο και σε 83 περιστατικά στοχοποίησαν περισσότερα από ένα άτομα.

IV. Βασικές τάσεις για το 2015

1. Αυξήθηκαν οι καταγραφές επιθέσεων κατά προσφύγων και μεταναστών/-ριών. Σε σημαντικό αριθμό αυτών των επιθέσεων τα θύματα υπέστησαν σωματικές βλάβες, στοιχείο που φανερώνει την αντίθεση – αλλά και τη συνύπαρξη εντός της ίδιας κοινωνίας – της αλληλεγγύης που επιδεικνύει μεγάλο τμήμα του πληθυσμού

στο πλαίσιο της προσφυγικής κρίσης με τη βίαιη συμπεριφορά ενός άλλου τμήματος του πληθυσμού. Μεγάλος αριθμός επιθέσεων προκλήθηκε από περισσότερους του ενός δράστες, ενώ η δράση οργανωμένων ομάδων στις γειτονιές δεν έχει εκλείψει. Δεν λείπουν τα περιστατικά στα οποία η προκατάληψη ορισμένων εργοδοτών σε συνδυασμό με την ευαλωτότητα των αλλοδαπών τους οδηγεί να προβαίνουν σε ακραίες επιθέσεις εναντίον τους. Αποτελεί καθημερινό φαινόμενο οι πρόσφυγες και οι μετανάστες/-ριες να γίνονται στόχοι λεκτικών επιθέσεων με έντονα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά, με αποτέλεσμα να περιθωριοποιούνται περαιτέρω. Στα σημεία εισόδου και προσωρινής διαμονής προσφύγων καταγράφηκαν επτά περιστατικά κατά νεοαφιχθέντων κυρίως κατά την περίοδο του Αυγούστου, από τα οποία δύναται να συναχθεί μη κατάλληλη διαχείριση ορισμένων περιπτώσεων από τις αρχές, αλλά δεν προκύπτει γενική κλιμάκωση της βίας κατά των νεοαφιχθέντων ή εξαιτίας της προσφυγικής κρίσης. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί η μεγάλη δυσκολία εντοπισμού και καταγραφής των περιστατικών αυτών.

2. Αυξήθηκε ραγδαία η καταγραφή επιθέσεων κατά ατόμων ΛΟΑΤΚΙ. Η αύξηση των καταγραφών αποδίδεται κυρίως στην ενίσχυση της δυνατότητας των μελών του Δικτύου να καταγράφουν τέτοιες επιθέσεις, ενώ παλαιότερα ανάλογα περιστατικά δεν γίνονταν γνωστά. Από τα περιστατικά αυτά, είναι εμφανής η διάδοση της βίας στην ελληνική κοινωνία κατά ατόμων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή έκφρασης φύλου. Τα άτομα ΛΟΑΤΚΙ δύναται να στοχοποιηθούν από την στιγμή που φανερώνουν τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου ακόμα κι εντός της οικογένειας ή του περιβάλλοντός τους. Οι επιθέσεις που δέχονται είναι βίαιες και χαρακτηρίζονται από έντονη περιφρόνηση προς το θύμα. Το 2015 καταγράφηκαν περιστατικό πυροβολισμών, καθώς και περιστατικό «διορθωτικού» βιασμού. Για λόγους που σχετίζονται με τον σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής, την απουσία νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου, αλλά και την έλλειψη εμπιστοσύνης στις αρχές με την ευρεία έννοια, μεγάλο μέρος των θυμάτων δεν θέλει να προβεί σε καταγγελία.

2. Για τις επιμέρους αναλύσεις των καταγραφών ανά ομάδα, βλ. Ετήσια Έκθεση Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (2015), www.rvtn.org

3. Στοχοποιούνται όλο και περισσότερο οι ακτιβιστές και οι υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι χαρακτηριστική η αύξηση των επιθέσεων κατά ακτιβιστών κατά την περίοδο συζήτησης και ψήφησης στη Βουλή του Συμφώνου Συμβίωσης, όσο και κατά εθελοντών στα σημεία εισόδου προσφύγων ή ατόμων που υπερασπίζονται τα δικαιώματα των προσφύγων και μεταναστών-ριών.

4. Σημαντικός παραμένει ο αριθμός καταγεγραμμένων περιστατικών στα οποία εμπλέκονται ένστολοι. Παρά την πρόοδο στη διαχείριση του ρατσιστικού εγκλήματος, τουλάχιστον από το Τμήμα Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας στην Αθήνα, οι ένστολοι εξακολουθούν να καταφεύγουν σε πρακτικές ενδεικτικές της αδυναμίας εκπλήρωσης της υποχρέωσής τους έναντι της Πολιτείας να φέρουν σε πέρας το καθήκον τους χωρίς προκαταλήψεις. Κάποια περιστατικά είναι σοβαρότερα και αποδεικνύουν την ανάγκη εκπαίδευσης και διαρκούς εποπτείας των ατόμων που εμπλέκονται στη διαχείριση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών. Επιπλέον, προκειμένου να καταπολεμηθεί αποτελεσματικότερα τις επιθέσεις με ρατσιστικό κίνητρο, η Πολιτεία οφείλει να λάβει υπόψη ότι τα θύματα αδυνατούν να εμπιστευτούν την αστυνομία λόγω προηγούμενων κακών εμπειριών και στερεοτυπικών αντιδράσεων εκ μέρους μελών των σωμάτων ασφαλείας.

5. Αν και αριθμητικά λιγότερο σημαντικές, ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στις επιθέσεις από δημόσιους υπαλλήλους. Στις επιθέσεις που καταγράφηκαν το 2015 στοχοποιήθηκαν από δημόσιους υπαλλήλους περισσότερα θύματα λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας ή έκφρασης φύλου και λιγότερα άτομα λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης. Ωστόσο υπενθυμίζεται ότι η τάση αυτή βασίζεται στις καταγραφές του Δικτύου και επομένως, δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε εάν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες/ριες καταγγέλλουν τα περιστατικά στα οποία εμπλέκονται δημόσιοι υπάλληλοι ή προτιμούν να τα αποσιωπούν.

6. Καταγράφηκαν τα πρώτα περιστατικά ρατσιστικής βίας κατά ανηλίκων Ρομά και κατά μέλους της μουσουλμανικής μειονότητας. Η δυσκολία καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας

(αλλά και απλών διακρίσεων) εις βάρος των Ρομά προβληματίζει όλους τους φορείς που ασχολούνται με την καταπολέμηση του ρατσισμού σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

7. Η καταγραφή αντισημιτικών περιστατικών, κυρίως βεβηλώσεων, δείχνει ότι η δράση νεοναζιστικών οργανώσεων συνεχίζεται σταθερά στη χώρα τουλάχιστον υπό αυτή τη μορφή.

8. Από τα 273 περιστατικά, τα 28 είχαν καταγγελθεί στην αστυνομία κατά το χρόνο καταγραφής τους από το Δίκτυο. Πρόκειται για περιστατικά στα οποία στοχοποιήθηκαν μέλη όλων των αναφερομένων ομάδων, δηλαδή πρόσφυγες, μετανάστες, άτομα ΛΟΑΤΚΙ, η ισραηλιτική κοινότητα, η μουσουλμανική μειονότητα και υπερασπιστές ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο τα 16 περιστατικά καταγγέλλθηκαν από άτομα ΛΟΑΤΚΙ, στοιχείο που ενισχύει την εντύπωση ότι παραμένει υψηλότερη η καταγγελία περιστατικών από μη αλλοδαπούς. Ωστόσο υπενθυμίζεται ότι βασικό εμπόδιο στην καταγγελία περιστατικών από ΛΟΑΤΚΙ άτομα είναι ο φόβος για την αποκάλυψη του σεξουαλικού τους προσανατολισμού στο οικείο τους περιβάλλον, η απουσία νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου και οι προηγούμενες δυσάρεστες εμπειρίες από τις επαφές τους με την αστυνομία.

V. Αντιμετώπιση του ρατσιστικού εγκλήματος από τις αρχές

α) Ορισμός Ειδικών Εισαγγελέων για τα ρατσιστικά εγκλήματα

Σημαντική πρόοδος έχει παρατηρηθεί στην άσκηση ποινικών διώξεων για ρατσιστικά εγκλήματα κατόπιν του ορισμού Ειδικού Εισαγγελέα στην Αθήνα και στον Πειραιά, σύσταση που είχε απευθύνει το Δίκτυο στην Πολιτεία ήδη από το 2012³. Οι Ειδικοί Εισαγγελείς βρίσκονται σε απευθείας επαφή με την αστυνομία με αποτέλεσμα να επιταχύνεται η διερεύνηση των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά και να εμβαθύνουν από κοινού στην πράξη. Επιπλέον, η Ειδική Εισαγγελέας της Αθήνας που ορίστηκε τον Σεπτέμβριο 2014, έχει προβεί στη λήψη μιας σειράς μέτρων τα οποία διευκολύνουν την καταγραφή και

3. *Ετήσια Έκθεση Δικτύου (2012)*, σελ. 5.

την παρακολούθηση των ρατσιστικών εγκλημάτων, με αποτέλεσμα τη διευκόλυνση μακροπρόθεσμα της εξαγωγής συμπερασμάτων για τη διαχείρισή του από τις αρχές. Παλαιότερα, οι υποθέσεις αυτές, στις λίγες περιπτώσεις που έφταναν στη δικαιοσύνη, δεν έφεραν κάποιο διακριτικό γνώρισμα με αποτέλεσμα ο εντοπισμός τους και η μελέτη τους να είναι ιδιαίτερα δυσχερές. Συνεπώς, ούτε το κράτος ούτε οποιοσδήποτε άλλος φορέας ήταν σε θέση να εξετάσει ευχερώς και να αξιολογήσει την εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας από τα δικαστήρια. Επομένως, ο ορισμός Ειδικού Εισαγγελέα συνιστά καλή πρακτική και πρέπει να διαδοθεί σε άλλες Εισαγγελίες, όπως λ.χ. της Θεσσαλονίκης, της Πάτρας και του Ηρακλείου όπου η διάπραξη τέτοιων εγκλημάτων παρουσιάζει μια σταθερή, αν όχι, ανοδική πορεία. Επιπλέον, το Δίκτυο επισημαίνει ότι θα ήταν αποτελεσματικότερο εάν ο Ειδικός Εισαγγελέας είναι επιφορτισμένος μόνο με τα ρατσιστικά εγκλήματα ή έστω και με το συναφές έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων, ώστε να έχει τον απαιτούμενο χρόνο να εντρυφήσει σε αυτά τα ιδιαίτερης φύσης εγκλήματα.

β) Μέτρα του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Κατά το 2015, το Υπουργείο Δικαιοσύνης έλαβε μια σειρά θετικών μέτρων για την καταπολέμηση του ρατσιστικού εγκλήματος και του ρατσισμού γενικότερα. Μεταξύ αυτών, ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην τροποποίηση του άρθρου 81 Α ΠΚ και την σύσταση του Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Οι σχετικές θέσεις του Δικτύου παρουσιάζονται αναλυτικά στην ετήσια έκθεσή του. Επιπλέον, εισακούστηκε η σύσταση του Δικτύου για τη δημιουργία ενιαίου συστήματος παρακολούθησης των ρατσιστικών εγκλημάτων, σε συνεργασία με την αστυνομία και τα δικαστήρια.

Το Δίκτυο κλήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης σε σειρά συναντήσεων με τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων προκειμένου να αντιμετωπιστούν προβλήματα στην καταγραφή των περιστατικών ρατσιστικής βίας από το Κράτος. Οι συναντήσεις αυτές, μέσω της διάγνωσης των πρακτικών προβλημάτων και της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ όλων

των φορέων επί των λύσεων, είχαν θετική επίδραση στην κατανόηση του ρατσιστικού εγκλήματος στην Ελλάδα.

Ιδιαίτερος θετική είναι η σύσταση του Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Η αναγκαιότητα ενός οργάνου με ειδικό αντικείμενο και αποστολή την καταπολέμηση του ρατσισμού έχει διαπιστωθεί στην πράξη από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς και συνιστά μία από τις πιο συγκεκριμένες συστάσεις της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI) προς την ελληνική Πολιτεία. Η ECRI παρότρυνε την Ελλάδα να συγκροτήσει μια Ομάδα Δράσης (taskforce) για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας με την συμμετοχή της ΕΕΔΑ, του Συνηγόρου του Πολίτη και ΜΚΟ, αναγνωρίζοντας ότι είναι απολύτως απαραίτητη η συνεισφορά σε τεχνογνωσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού. Πράγματι, οι δύο θεσμοί υπηρετώντας το θεσμικό τους ρόλο δύνανται να συμβουλευθούν την Πολιτεία προκειμένου να αποκαλυφθούν και να τεκμηριωθούν όλες οι πτυχές του ρατσισμού και να εξειδικευτούν τα μέτρα αντιμετώπισής τους. Από την άλλη πλευρά, η συμμετοχή των ΜΚΟ εξασφαλίζει την σύνδεση του οργάνου με το πεδίο και τις πραγματικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα θύματα του ρατσισμού. Στο πλαίσιο αυτό, το Δίκτυο εκφράζει την ικανοποίησή του για την έμπρακτη αναγνώριση του έργου του από την Πολιτεία και για την συμπερίληψή του με δύο εκπροσώπους στη σύνθεση του Συμβουλίου, διακριτά από τους συντονιστές του, την ΕΕΔΑ και την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, οι οποίες υπηρετούν ευρύτερες αποστολές.

VI. Δικαστικές αποφάσεις

Στις 24.3.2016 δημοσιεύτηκε η απόφαση στην υπόθεση Sakir κ. Ελλάδα. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), βασιζόμενο, μεταξύ άλλων, στα ευρήματα του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, καταδίκασε την Ελλάδα για τη μη διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου στην υπόθεση

Sakir. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η αστυνομία και οι εισαγγελικές αρχές, παρά την αύξηση των ρατσιστικών επιθέσεων από εξτρεμιστικές ομάδες στην περιοχή, δεν διερεύνησαν την πιθανή σχέση της επίθεσης κατά του Sakir με το μοτίβο των περιστατικών που καταγγέλλονται σε εκθέσεις της Human Rights Watch, της Διεθνούς Αμνηστίας, του Συνηγόρου του Πολίτη και του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, αλλά τη διαχειρίστηκαν ως μεμονωμένο περιστατικό.

Κατά τη διάρκεια του 2015, εκδόθηκαν ή δημοσιεύτηκαν ορισμένες σημαντικές δικαστικές αποφάσεις από εθνικά δικαστήρια σε υποθέσεις που, σύμφωνα με το Δίκτυο, οι δράστες είχαν ρατσιστικά κίνητρα.

1. Στην υπόθεση της Solace Godwin Akpewwe, της ιατρού με καταγωγή από τη Νιγηρία, η οποία δέχτηκε φραστική επίθεση με ρατσιστικά στοιχεία από ασθενή, το δικαστήριο καταδίκασε τον κατηγορούμενο αλλά δεν εφάρμοσε το άρθρο 81 Α ΠΚ θεωρώντας ότι ο κατηγορούμενος επεδίεξε μετάνοια για την πράξη του επειδή ζήτησε συγγνώμη κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο.

2. Η απόφαση 398/2014 του Μεικτού Ορκωτού Δικαστηρίου Αθηνών στην υπόθεση ανθρωποκτονίας του Σαχζάτ Λουκμάν επιβεβαίωσε την άποψη που είχε υποστηρίξει και το Δίκτυο ότι το έγκλημα είχε ρατσιστικό κίνητρο, δηλαδή υπαγορεύθηκε «από αισθήματα ρατσιστικού μίσους». Το Δικαστήριο αιτιολόγησε την απόφασή του αναφερόμενο στα ποιοτικά στοιχεία και τις ειδικές περιστάσεις διάπραξης του εγκλήματος που το οδήγησαν στο συμπέρασμα αυτό:

«[ε]πίθεση από υπέρτερους αριθμητικά δράστες – μεταμεσονύκτια ώρα – κατά αγνώστου ανθρώπου που στοχοποιήθηκε ως Πακιστανός μετανάστης, με τη χρήση μαχαιριών, σε περιοχή που συχνάζουν αλλοδαποί μετανάστες και είναι ευχερής ο εντοπισμός του θύματος, χωρίς προηγούμενη πρόκληση από αυτό, πλήξη με αλληπάλληλες μαχαιριές, διαφυγή με λήψη των πειστηρίων και απόκρυψη των διακριτικών γνωρισμάτων του μεταφορικού μέσου, κίνηση χωρίς το φόβο του εντοπισμού και της σύλληψης (...)».

Όπως επανειλημμένα έχει επισημάνει το Δίκτυο, τα στοιχεία αυτά είναι ορισμένα από τα στοιχεία που διακρίνουν τα ρατσιστικά εγκλήματα στην πλέον κλασική τους μορφή. Μάλιστα,

από τις πρώτες καταγραφές του Δικτύου προέκυψε και δόθηκε έμφαση στο συγκεκριμένο μοτίβο ρατσιστικού εγκλήματος. Σε κάθε περίπτωση, όμως, ο νομικός συλλογισμός που στοχεύει στην αξιολόγηση του κινήτρου ενός εγκλήματος προϋποθέτει την εξέταση των πραγματικών περιστατικών στο σύνολό τους και τη μεταξύ τους διασύνδεση. Επομένως, ενώ ορθώς το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η εύρεση υλικού στην οικία ενός εκ των κατηγορουμένων και η ύπαρξη ακραίων πολιτικών πεποιθήσεων δεν αρκεί από μόνη της για να προσδοθεί ρατσιστικός χαρακτήρας στην αξιόποινη συμπεριφορά αμφοτέρων των κατηγορουμένων, πρέπει να τονιστεί ότι οι ενδείξεις διασύνδεσης ενός υπόπτου/κατηγορουμένου με ρατσιστικές και νεοναζιστικές ομάδες οφείλουν πάντα να διερευνώνται από τις ανακριτικές και δικαστικές αρχές, ως πιθανά αποδεικτικά στοιχεία του ρατσιστικού κινήτρου.

3. Στην υπόθεση με θύμα τον Ουαλίντ Ταλέμπ, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν δύναται να εφαρμοστεί το άρθρο 81 Α ΠΚ, καθώς κατά την τέλεση της πράξης ίσχυε το άρθρο 79 παρ. 3 ΠΚ, το οποίο καταργήθηκε και δεν αντικαταστάθηκε από το άρθρο 81 Α ΠΚ. Οι δράστες καταδικάστηκαν για τα αδικήματα της βαριάς σκοπούμενης σωματικής βλάβης, της αρπαγής και της ληστείας. Το δικαστήριο επέβαλε ποινή κάθειρξης 13 ετών και 2 μηνών χωρίς αναστολή στον πρώην εργοδότη του θύματος, ποινή 5 ετών (με αναστολή) στον υιό του και 10 χρόνων στον καθένα από τους άλλους δύο συνεργούς. Η έφεση κατά της καταδικαστικής απόφασης εκδικάζεται σύντομα.

Το Δίκτυο επισημαίνει ότι η εξέταση του κινήτρου ενός εγκλήματος προκειμένου να αποσαφηνιστεί το ενδεχόμενο του ρατσιστικού συνιστά σε κάθε περίπτωση υποχρέωση των δικαστικών αρχών, ανεξαρτήτως από την επίδραση που δύναται να έχει η ισχύουσα νομοθεσία στην ποινή. Επιπλέον, η διερεύνηση απαιτεί σε ορισμένες περιπτώσεις την συνεκτίμηση στοιχείων προφανών και κάποιων λιγότερο φανερών. Δεν αποκλείεται στοιχεία προφανή, όπως λ.χ. η αλλοδαπότητα του θύματος, να μην αρκούν ώστε να καταλήξουμε σε ασφαλές συμπέρασμα. Με άλλα λόγια, υπάρχει περίπτωση ένα έγκλημα με θύμα άτομο άλλης εθνικής προέλευσης να μην αποτελεί ρατσιστικό έγκλημα, αλλά οι δικαστικές αρχές οφεί-

λουν να το εξετάσουν και να απομακρύνουν τη διάσταση αυτή αιτιολογημένα.

Ωστόσο, υπάρχουν και εγκλήματα στα οποία τα κίνητρα είναι μεικτά και ο ρατσισμός ή η προκατάληψη είναι ένα από αυτά. Έτσι, λ.χ. δύναται το κίνητρο να είναι η αφαίρεση περιουσιακών στοιχείων (συνήθως χρήματα) από το αλλοδαπό θύμα, αλλά η ευαλωτότητα του θύματος, η οποία προκύπτει λόγω της αλλοδαπότητας, να αποτελεί το καθοριστικό στοιχείο που επιτρέπει ή υποκινεί τους δράστες να διαπράξουν το έγκλημα και συχνά με τόσο βάνουσο τρόπο ώστε στην ουσία να υποδηλώνεται η απόλυτη απαξίωση της αξιοπρέπειας του θύματος λόγω της εθνικής του προέλευσης. Συνήθως, ειδικότερες περιστάσεις του τρόπου τέλεσης του εγκλήματος μαρτυρούν και συντείνουν στο συμπέρασμα ότι το ίδιο έγκλημα δεν θα είχε διαπραχθεί έναντι ατόμου που δεν φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά (λ.χ. έναντι ατόμου που δεν είναι αλλοδαπός και χωρίς χαρτιά ή δεν είναι τρανς) ή κι αν ακόμα το ίδιο έγκλημα είχε διαπραχθεί, δεν θα ήταν εξίσου βίαιος ο τρόπος.

4. Επίσης, καταδικάστηκαν από το Γ' Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων Αθηνών οι ενήλικοι δράστες ληστείας, επικίνδυνης σωματικής βλάβης και παράνομης οπλοφορίας/οπλοχρησίας που έλαβαν χώρα την 28η Οκτωβρίου 2011, μετά την παρέλαση της εθνικής εορτής από ομάδα δέκα ατόμων (τα πέντε παραμένουν ασύλληπτα) εις βάρος 2 γυναικών ελληνικής καταγωγής από τη Β. Ήπειρο. Η συγκεκριμένη υπόθεση, με δράστες 2 ανήλικους και 3 ενήλικους αφορά σε μία από τις «επιμέρους» αξιόποινες πράξεις (περίπου 60) που διαπράχθηκαν στα πλαίσια της επιλήψιμης δραστηριότητας της Χρυσής Αυγής και έχει συσχετιστεί με τη δικογραφία. Το δικαστήριο κήρυξε ενόχους τους ενήλικους κατηγορούμενους για όλα τα αδικήματα (ληστεία, επικίνδυνη σωματική βλάβη, οπλοφορία) και καταδίκασε τους παρόντες 2 κατηγορούμενους, δράστες της επίθεσης σε κάθειρξη 14 ετών και 10 μηνών και 15 ετών και 6 μηνών αντίστοιχα. Ο τρίτος κατηγορούμενος όντας απών καταδικάστηκε επίσης σε κάθειρξη 14 ετών και 10 μηνών. Το Δικαστήριο δεν δέχτηκε ότι οι δράστες τέλεσαν τα ως άνω αδικήματα εμφορούμενοι από μίσος εξαιτίας της εθνοτικής καταγωγής των παθουσών, χωρίς να αιτιολογήσει περαιτέρω τουλάχιστον κατά την

εκφώνηση της απόφασης. Ωστόσο το δικαστήριο δεν έδωσε αναστέλλουσα δύναμη στις εφέσεις των δραστών, κρίνοντας εμμέσως πλην σαφώς ότι πρόκειται για επικίνδυνους δράστες που προέβησαν στις ανωτέρω πράξεις με ιδιαίτερα βάνουσο και εξευτελιστικό τρόπο.

5. Στις 24.9.2015, εκδικάστηκε από το Αυτόφωρο Τριμελές Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης η επίθεση κατά τρανς γυναικών σε καφετέρια που βρίσκεται κοντά στον ΟΣΕ Θεσ/νίκης. Οι δράστες καταδικάστηκαν σε 17 μήνες φυλάκιση. Αξίζει να σημειωθεί ότι τόσο οι αστυνομικοί όσο και το δικαστήριο με παρέμβαση της πολιτικής αγωγής, απευθυνόταν τόσο στο θύμα όσο και στη μάρτυρα που ήταν και οι δύο τρανς γυναίκες, χρησιμοποιώντας το γένος που συνάδει με τη ταυτότητα φύλου των τρανς γυναικών και όχι αυτό του δελτίου ταυτότητας. Κατά την ακροαματική διαδικασία προέκυψε ρατσιστικό κίνητρο, το οποίο επισημάνθηκε από τη συνήγορο πολιτικής αγωγής. Αναμένεται η δημοσίευση της απόφασης προκειμένου να διαπιστωθεί εάν όντως λήφθηκε υπόψη.

6. Στις 16.10.2015, εκδικάστηκε η έφεση κατά της απόφασης του Μονομελούς Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης, με την οποία είχε καταδικαστεί ο οδηγός του Ο.Α.Σ.Θ., Π.Κ., για παραβίαση του Ν. 3304/2005 λόγω της άρνησης μεταφοράς και της υποχρεωτικής αποβίβασης από το λεωφορείο δύο ατόμων αφρικανικής καταγωγής σε συνδυασμό με λεκτική επίθεση. Ο οδηγός καταδικάστηκε σε δεύτερο βαθμό σύμφωνα με το κατηγορητήριο σε φυλάκιση οχτώ (8) μηνών με τριετή αναστολή και χρηματική ποινή χιλίων (1000) ευρώ.

7. Στις 15.12.2015 ολοκληρώθηκε στο Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων Αθηνών η δίκη των δραστών για ληστεία, απρόκλητη επικίνδυνη σωματική βλάβη και οπλοφορία/οπλοχρησία που έλαβαν χώρα στην Αθήνα την 14η Φεβρουαρίου 2015 εις βάρος δύο ανδρών, μπαγκλαντεσιανής και πακιστανικής καταγωγής.

Συγκεκριμένα, οι δύο επιθέσεις έγιναν σε διάστημα 10 λεπτών από 3 δράστες στην Ομόνοια. Το Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων Αθηνών κήρυξε ενόχους τους κατηγορούμενους για τα αδικήματα της επικίνδυνης σωματική βλάβης, οπλοφορίας, οπλοχρησίας με την επιβαρυντική

περίπτωση του άρθρου 81 Α του Ποινικού Κώδικα περί ρατσιστικού εγκλήματος και επέβαλε στους δύο κατηγορούμενους, δράστες της επίθεσης σε ποινή φυλάκισης πέντε ετών και πέντε ετών και ενός μηνός, αντίστοιχα.

Συστάσεις προς την Πολιτεία:

Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας απευθύνει τις ακόλουθες προτάσεις προς την ελληνική πολιτεία για την καταπολέμηση των ρατσιστικών εγκλημάτων.

Προς το Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης

A. Διαχείριση του ρατσιστικού εγκλήματος

1. Υιοθέτηση ειδικού επιχειρησιακού σχεδίου πρόληψης και αντιμετώπισης των ρατσιστικών εγκλημάτων με ειδική πρόβλεψη για τις περιφερειακές αστυνομικές διευθύνσεις και τα αστυνομικά τμήματα.

2. Ενίσχυση των Τμημάτων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας: κατάλληλη στελέχωση, μη μετακίνηση των Διοικητών και υπηρετούντων σε αυτά τα Τμήματα με μεγάλη συχνότητα και αποχή από ταυτόχρονη μετακίνηση μεγάλου τμήματος των υπηρετούντων.

3. Διεξαγωγή εκπαιδευτικού προγράμματος, με συνδρομή από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς με εξειδίκευση και εμπειρία στην εκπαίδευση των σωμάτων ασφαλείας και δικαιοσύνης, σταδιακά για το σύνολο των υπηρετούντων της ΕΛ.ΑΣ.

4. Ενημέρωση των αστυνομικών σχετικά με την υποχρέωση συνδρομής των θυμάτων, παρέμβασης για τη διάσωσή τους και μέριμνας για την παραπομπή τους στις κατάλληλες υπηρεσίες.

5. Κατάλληλη διάχυση εντός του σώματος των υποχρεώσεων που απορρέουν από την Εγκύκλιο «Η αντιμετώπιση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των διακρίσεων κατά την αστυνομική δράση» (8/11/2014). Ρητή επιφόρτιση των Διοικητών των αστυνομικών τμημάτων με τη διάδοση του περιεχομένου της εγκυκλίου.

6. Συνεργασία των αστυνομικών τμημάτων **όλης της επικράτειας** με κυβερνητικούς ή μη

κυβερνητικούς φορείς και μεταναστευτικές κοινότητες για την παροχή ιατρο-κοινωνικής βοήθειας, νομικής συνδρομής και διερμηνείας ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση του θύματος στην αστυνομία.

7. Αποχή από τη δίωξη για παράνομη είσοδο και απαγόρευση της σύλληψης και της διοικητικής κράτησης του καταγγέλλοντος μάρτυρα για το διάστημα που μεσολαβεί από την καταγγελία έως την έκδοση της ειδικής εισαγγελικής πράξης του στοιχ. β) της παρ. 1 του άρθρου 19Α Ν. 4251/2014, καθώς και των μαρτύρων των ρατσιστικών επιθέσεων και διασφάλιση της πρόσβασής τους στις αρχές.

8. Έκδοση ειδικής εγκυκλίου για την αξιοπρεπή μεταχείριση ΛΟΑΤΚΙ ατόμων προκειμένου οι αστυνομικοί να έχουν σαφείς οδηγίες και να αποφεύγεται η δευτερογενής θυματοποίηση.

9. Προστασία των δικαιωμάτων των *υπερρασπιστών* ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή όσων ατόμων και φορέων προωθούν και προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

B. Αντιμετώπιση της αστυνομικής βίας με ρατσιστικό κίνητρο

1. Συγκρότηση ενός πραγματικά ανεξάρτητου και αποτελεσματικού μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις συστάσεις των διεθνών οργανισμών, ο μηχανισμός αυτός δεν θα πρέπει να έχει δομική ή οργανωτική σύνδεση με την αστυνομία.

2. Πρόβλεψη ειδικής διαδικασίας στο πλαίσιο του πειθαρχικού ελέγχου εντός της ΕΛ.ΑΣ. για την ταχύτερη εξέταση αυθαιρεσιών με ρατσιστικό κίνητρο.

Προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης

1. Εκπαίδευση των εισαγγελικών και δικαστικών αρχών ως προς τη διαχείριση του εγκλήματος μίσους.

2. Επέκταση της καλής πρακτικής ορισμού Ειδικών Εισαγγελέων για το ρατσιστικό έγκλημα και σε άλλες περιφερειακές Εισαγγελίες και αφιέρωση των Ειδικών Εισαγγελέων σε συναφή μόνο εγκλήματα.

3. Νομοθετική πρόβλεψη για την προστασία των υπερασπιστών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

4. Επικύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας⁴.

5. Επικύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο, και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου σχετικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω συστημάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

6. Νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου δεδομένου ότι η μη αναγνώριση συμβάλλει καθοριστικά στη δημιουργία στερεοτύπων και αποτελεί εμπόδιο στην πρόσβαση των θυμάτων στη δικαιοσύνη.

Προς το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

1. Εκπόνηση οδηγού για την σχολική κοινότητα σχετικά με την κατανόηση και τη διαχείριση περιστατικών βίας με ρατσιστικό και ομοφοβικό κίνητρο.

2. Ενίσχυση του ρυθμιστικού πλαισίου καταπολέμησης της ενδοσχολικής ρατσιστικής και ομοφοβικής βίας με την έμπρακτη συμμετοχή των εκπαιδευτικών, των μαθητών και των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων.

3. Δημιουργία πλατφόρμας συνεργασίας ή ενίσχυση του Παρατηρητηρίου για την Πρόληψη της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού.

4. Προώθηση διαπολιτισμικού και διαθρησκευτικού διαλόγου με σκοπό την άρση στερεοτύπων και προκαταλήψεων.

Προς το Υπουργείο Επικρατείας - Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και Επικοινωνίας

1. Επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση διοικήσεων και δημοσιογράφων, συντακτών και παρουσιαστών ηλεκτρονικών, έντυπων και τηλεοπτικών ΜΜΕ, αναφορικά με την ειδησεογραφική κάλυψη εγκλημάτων μίσους, την προστασία των

ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τον τερματισμό (ανα)παραγωγής αρνητικών στερεοτύπων για συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, μέσω της διοργάνωσης ειδικών εκπαιδευτικών εκδηλώσεων και της έκδοσης κατευθυντήριων οδηγιών.

Το Δίκτυο επισημαίνει ότι οι παραπάνω προτάσεις για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των πράξεων ρατσιστικής βίας πρέπει να συνδυαστούν με πολιτικές βελτίωσης του κλίματος ασφάλειας, τήρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικαιωμάτων των προσφύγων και μεταναστών, καταπολέμησης της διακίνησης ανθρώπων, της εμπορίας ναρκωτικών, της πορνείας και της εγκληματικότητας, καθώς και με μέτρα ανακούφισης του συνόλου του πληθυσμού.

Γ. ΕΕΔΑ και Θεσμικά Όργανα

1. Επιτροπές Προσφυγών

Το διαρκές ενδιαφέρον που έχει επιδείξει η ΕΕΔΑ, ως συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, για θέματα που άπτονται της προστασίας των αλλοδαπών και, ειδικότερα, της διαδικασίας παροχής διεθνούς προστασίας, αναγνωρίστηκε από το νομοθέτη μέσω της θεσμικής κατοχύρωσης της συνδρομής της στη στελέχωση και λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών που έχουν συσταθεί δυνάμει του ΠΔ 114/2010, καθώς επίσης και αυτών της νέας Αρχής Προσφυγών.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 26 του ΠΔ 114 (ΦΕΚ Α' 195/22.11.2010) για τη «διαδικασία αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας», προβλέπεται η σύσταση Επιτροπών Προσφυγών που θα λειτουργούν στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και θα έχουν αποφασιστική αρμοδιότητα. Η κάθε Επιτροπή Προσφυγών απαρτίζεται μεταξύ άλλων και από έναν νομικό – καθώς και αναπληρωτή του – με εξειδίκευση στο προσφυγικό δίκαιο ή το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η επιλογή των νομικών γίνεται από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται

4. Σύσταση που απευθύνεται επίσης στο Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

με ευθύνη της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου σύμφωνα με τον Κανονισμό λειτουργίας της.

Ανάλογη είναι και η πρόβλεψη του άρθρου 3, παρ. 3, του Ν 3907/2011 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής», σύμφωνα με το οποίο ο πρόεδρος και το τρίτο μέλος των τριμελών Επιτροπών Προσφυγών που συστάθηκαν και λειτουργούν στα πλαίσια της νέας Αρχής Προσφυγών, καθώς και οι αναπληρωτές τους επιλέγονται από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται από την ΕΕΔΑ, σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας της.

Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων. Για τον σκοπό αυτόν επίσης, εκδήλωσε εμπράκτως την ενεργό υποστήριξή της στην νέα Υπηρεσία Ασύλου και συμμετείχε ενεργά στις από τον νόμο προβλεπόμενες διαδικασίες, εκφράζοντας έτσι την εμπιστοσύνη της ειδικότερα τόσο στο έργο της Αρχής Προσφυγών, όσο και στο έργο των Επιτροπών Προσφυγών που έχουν συσταθεί δυνάμει του ΠΔ 114/2010. Για τους ανωτέρω μάλιστα λόγους, θα συνεχίσει να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της διεθνούς προστασίας.

2. Επιτροπές Πολιτογράφησης

Δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 12 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (Ν 3284/2004, ΦΕΚ Α' 217/10.11.2004), όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 8 του Ν 3838/2010 (ΦΕΚ Α' 49/24.3.2010) «Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις» και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 26, παρ. 1 και 2 του Ν 3938/2011 (ΦΕΚ Α' 61/31.3.2011) «Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις», συνιστάται Επιτροπή Πολιτογράφησης σε καθεμία από τις Αποκεντρωμένες Διοικήσεις, η οποία γνωμοδοτεί για τη συνδρομή των ουσιαστικών προϋποθέσεων που πρέπει να πληροί ο αλλοδαπός που επιθυμεί να γίνει έλληνας πο-

λίτης (άρθρο 3 Ν 3838/2010). Σε καθεμία από τις Επιτροπές Πολιτογράφησης συμμετέχει μέλος που υποδεικνύεται, μαζί με τον αναπληρωτή του, σύμφωνα με τον Κανονισμό λειτουργίας της από την ΕΕΔΑ.

Η ΕΕΔΑ με βάση το Ν 3838/2010 απέστειλε με το από 5.7.2010 έγγραφό της (ΑΠ 225) προς το Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης κατάλογο των υποδειχθέντων μελών – τακτικών και αναπληρωτών – στις Επιτροπές Πολιτογράφησης που συγκροτήθηκαν στις 13 Περιφέρειες της Ελλάδας. Έκτοτε, και σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 6 και 280 του Ν 3852/2010 (ΦΕΚ Α' 87/7.6.2010) «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης-Πρόγραμμα Καλλικράτης», αλλά και του Ν 3938/2011, η ΕΕΔΑ υποδεικνύει, κάθε φορά που αυτό της ζητείται, μέλη – τακτικά και αναπληρωματικά – σε όλες τις Επιτροπές Πολιτογράφησης που λειτουργούν σε καθεμία από τις Αποκεντρωμένες Διοικήσεις της Ελλάδας: α) Θεσσαλίας-Στερεάς Ελλάδας, β) Ηπείρου-Δυτικής Μακεδονίας, γ) Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου, δ) Κρήτης, ε) Αττικής στην οποία συνιστώνται 4 Επιτροπές Πολιτογράφησης με τοπική αρμοδιότητα, στ) Μακεδονίας-Θράκης στην οποία συνιστώνται 3 Επιτροπές Πολιτογράφησης με τοπική αρμοδιότητα, ζ) Αιγαίου στην οποία συνιστώνται 2 Επιτροπές Πολιτογράφησης με τοπική αρμοδιότητα.

3. Επιτροπές Μετανάστευσης

Βάσει του άρθρου 11 του Ν 4147/2013 (ΦΕΚ Α' 98/26.04.2013), που αντικατέστησε την πρώτη παράγραφο του άρθρου 89 του Ν 3386/2005 (ΦΕΚ Α' 212/23.8.2005), η οποία είχε αντικατασταθεί με το άρθρο 42, παρ. 3, του Ν 3907/2011 (ΦΕΚ Α' 7/26.1.2011), στο Υπουργείο Εσωτερικών συνιστώνται πέντε Επιτροπές Μετανάστευσης, οι οποίες γνωμοδοτούν σχετικά με τη συνδρομή σε πολίτες τρίτων χωρών ιδιαίτερων δεσμών με την κοινωνική ζωή της Χώρας, προκειμένου να τους χορηγηθεί άδεια διαμονής, καθώς και σε κάθε περίπτωση που παραπέμπεται σε αυτές αίτημα στο πλαίσιο χορήγησης ή ανανέωσης άδειας διαμονής με απόφαση του Υπουργού Εσω-

τερικών. Με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών συγκροτούνται οι Επιτροπές και ορίζονται ο πρόεδρος, τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη τους και οι γραμματείς με τους αναπληρωτές τους. Καθεμία από αυτές αποτελείται από α) τρεις υπαλλήλους του Υπουργείου Εσωτερικών κατηγορίας ΠΕ, β) έναν εκπρόσωπο της Κοινωνίας των Πολιτών, που προτείνει η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και γ) έναν εκπρόσωπο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδος.

Η ΕΕΔΑ, ανταποκρινόμενη στις θεσμικές της υποχρεώσεις, προβαίνει, κάθε φορά που αυτό της ζητείται, στον ορισμό εκπροσώπων της Κοινωνίας των Πολιτών.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Αποφάσεις και Θέσεις της ΕΕΔΑ

1. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (15.1.2015)¹

I. Η αναγκαιότητα υιοθέτησης ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ) έχει και στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το ζήτημα της ανάγκης πρόβλεψης θεσμικής και ουσιαστικής προστασίας για την ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα των παιδιών, διατυπώνοντας για το σκοπό αυτό προτάσεις και συστάσεις².

1. Οι παρατηρήσεις αυτές υιοθετήθηκαν ομόφωνα από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 15.1.2015. Εισηγητές: Κ. Παπαϊωάννου, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από την ΕΛΕΔΑ), Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Α. Τσαμπή και Ρ. Φράγκου, Επιστημονικές Συνεργάτιδες ΕΕΔΑ.
2. ΕΕΔΑ, «Συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας 'Υγεία και Πρόνοια', 8 Μαΐου 2014, διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhchanismoi_prostasias_paidikis_hlikias.pdf, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία», Έκθεση 2011, σελ. 102, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη», Έκθεση 2009, σελ. 94, «Προτάσεις σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», Έκθεση 2009, σελ. 94, «Έκθεση και Προτάσεις της ΕΕΔΑ αναφορικά με το ποινικό μητρώο των ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων», Έκθεση 2008, σελ. 121, «Παρατηρήσεις επί της 3ης Περιόδου Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (CRC)», Έκθεση 2008, σελ. 42, «Προτάσεις σχετικά με το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», Έκθεση 2006, σελ. 151, «Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής βίας», Έκθεση 2005, σελ. 231, «Παρατηρήσεις και προτάσεις πάνω στο σχέδιο νόμου για την Αναμόρφωση της Ποινικής Νομοθεσίας Ανηλίκων», Έκθεση 2003, σελ. 153. Οι Ετήσιες Εκθέσεις της ΕΕΔΑ είναι διαθέσιμες στην ιστο-

Ήδη με τη Διακήρυξη της Βιέννης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπως αυτή υιοθετήθηκε τον Ιούνιο 1993, συστήθηκε στα Κράτη, από την Παγκόσμια Διάσκεψη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, να λαμβάνουν υπόψη την αναγκαιότητα εκπόνησης σχεδίων δράσης για την οριοθέτηση δράσεων που βελτιώνουν την πρόωθηση και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου³.

Έκτοτε και λόγω της σημαντικής χρησιμότητας των σχεδίων δράσης στην αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα αρμόδια διεθνή όργανα ελέγχου ενθαρρύνουν και συστήνουν την υιοθέτηση εθνικών σχεδίων δράσης από κάθε Κράτος. Σε ό,τι, δε, συγκεκριμένα αφορά την Ελλάδα και τα δικαιώματα του παιδιού, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού στις τελευταίες της παρατηρήσεις για την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού από την Ελλάδα, επανέρχεται με έμφαση στο ζήτημα της εκπόνησης εθνικού σχεδίου δράσης. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή λαμβάνοντας υπόψη την διαδικασία υιοθέτησης Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 2007 από τη Χώρα μας, εκφράζει την ανησυχία της για την απουσία μετρήσιμων και χρονικά οριοθετημένων στόχων για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού καθώς και την έλλειψη πληροφοριών σχετικά με τους αναγκαίους για την εφαρμογή του σχεδίου πόρους. Συστήνει, δε, στην Ελλάδα την προώθηση μετρήσιμων και χρονικά οριοθετημένων δράσεων και τη σύνδεση του Σχεδίου δράσης με εθνικές και ειδικότερες στρατηγικές και προϋπολογισμούς, ώστε να διασφαλίζεται η κατάλληλη κατανομή των οικονομικών, ανθρώπινων και τεχνικών πόρων για την εφαρμογή τους⁴.

Τα σημεία δε αυτά αποτελούν βασικούς άξονες και των κατευθυντήριων οδηγιών που έχουν

σελίδα της: <http://www.nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-11-07-36/115-etisies>.

3. Διακήρυξη της Βιέννης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Μέρος II, παρ. 71.
4. Επιτροπή ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Committee on the Rights of the Child), Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, παρ. 13-14, διαθέσιμο σε: http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC_C_GRC_CO_2-3.pdf.

εκδώσει σειρά διεθνών⁵ και ευρωπαϊκών⁶ οργάνων για τον τρόπο εκπόνησης ενός σχεδίου δράσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Δεδομένων των σοβαρότατων οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού, η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω και ιδίως τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁷ και συνεκτιμώντας την πολύτιμη εμπειρία και πορίσματα του Συνηγόρου του Παιδιού, αλλά και την ποσοτική και ποιοτική διάσταση των διαπιστωμένων προβλημάτων που συνιστούν παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού, επανέρχεται συνοπτικά στις προτάσεις της με αφορμή το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (εφεξής ΕΣΔΔΠ).

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη σημαντική αυτή πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, καθώς θεωρεί ότι πρόκειται για ένα πρώτο πολύ θετικό βήμα για την αναβάθμιση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού.

Η ΕΕΔΑ, άλλωστε, έχει και στο παρελθόν εκφράσει την πεποίθηση ότι είναι αναγκαία η εκπόνηση ενός ΕΣΔΔΠ με γνώμονα τη διασφάλιση και προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού⁸. Ενός

ΕΣΔΔΠ με στόχο την εξασφάλιση της ενσωμάτωσης των θέσεων της Κοινωνίας των Πολιτών στην επίσημη πολιτική, την κατοχύρωση της διασύνδεσης ανθρώπινων και οικονομικών πόρων για την υλοποίηση προγραμματικών στόχων, τη διασφάλιση της γρήγορης εφαρμογής της νομοθεσίας και την εγγύηση της δημιουργίας απλών και διάφανων διαδικασιών. Σε μία περίοδο όπου η ευρύτερη κοινωνία διέρχεται βαθύτατη κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική κρίση και τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας πλήττονται σοβαρά ολόένα και περισσότερο είναι αναγκαίο ο στρατηγικός σχεδιασμός πολιτικής να προηγείται των θεσμικών και νομοθετικών παρεμβάσεων.

Ειδικότερα, με βάση και τις προτάσεις που έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα από το Συνηγόρο του Παιδιού για την βέλτιστη δυνατή ανάπτυξη μηχανισμού εκπόνησης και παρακολούθησης του ΕΣΔΔΠ⁹, η ΕΕΔΑ έχει προτείνει τη συγκρότηση ενός διϋπουργικού οργάνου με συντονιστικό ρόλο και παράλληλα τη νομοθετική κατοχύρωση της διϋπουργικής αυτής συνεργασίας. Ένα τέτοιο όργανο, που θα έχει μορφή Διϋπουργικής Επιτροπής για τα Παιδιά και θα αποτελείται από Γενικούς Γραμματείς Υπουργείων με συναφείς αρμοδιότητες, θα έχει την τελική ευθύνη ανάπτυξης και υλοποίησης του ΕΣΔΔΠ και λογοδοσίας επ' αυτού. Η ΕΕΔΑ έχει επίσης προτείνει τη συμμετοχή στο εν λόγω όργανο του Βοηθού Συνηγόρου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στον οποίο θα πρέπει να ανατεθεί συμβουλευτικός - γνωμοδοτικός ρόλος, καθώς επίσης και την πρόβλεψη δυνατότητας πρόσκλησης σε ακρόαση εκπροσώπων και άλλων δημοσίων οργανισμών ή ανεξαρτήτων Αρχών, αναλόγως των θεματικών της κάθε συνάντησης.

II. Η διαδικασία εκπόνησης του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, υπό τον τίτλο «Εθνικό

5. Γραφείο του Υπατού Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR), *Handbook on National Human Rights Plans of Action*, Νέα Υόρκη-Γενεύη 29 Αυγούστου 2002, διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training10en.pdf>.

6. Επιτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Recommendation on systematic work for implementing human rights at the national level* (18 February 2009), διαθέσιμο σε: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH\(2009\)3&Language=all](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH(2009)3&Language=all) και *Workshop conclusions, Conclusions: Workshop on developing and implementing national action plans for human rights* (27 May 2014), διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2531623&SecMode=1&DocId=2145406&Usage=2>. Βλ. επίσης για Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA), σε: <http://fra.europa.eu/en/joinedup/tools/planning-monitoring-and-evaluation/planning/action-plans>.

7. *Concluding Observations: Greece*, *op.cit.*, παρ. 13-14.

8. ΕΕΔΑ, «Συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας 'Υγεία και Πρόνοια'», 8 Μαΐου 2014, διαθέσιμες σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhxanismo_prostasias_paidikis_hlikias.pdf. Σημειώνεται, επίσης, ότι οι παρούσες Συστάσεις εκπονήθηκαν σε συνεργ-

γασία με τον Βοηθό Συνηγόρο του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Γ. Μόσχο, επικουρούμενο από τις επιστημονικές συνεργάτιδες του.

9. Συνηγόρος του Πολίτη (Συνηγόρος του Παιδιού), *Προτάσεις για το περιεχόμενο ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Ιούλιος 2013, στ. Β.

Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 2015-2020», τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 24 Νοεμβρίου 2014 έως τις 9 Ιανουαρίου 2015¹⁰.

Επισημαίνεται, δε, ότι η **ΕΕΔΑ συμμετείχε στις σχετικές με την εκπόνηση του ΕΣΔΔΠ εργασίες ως παρατηρητής**¹¹, τύπος συμμετοχής στη διαδικασία ο οποίος επιβάλλεται από το θεσμικό της ρόλο ως ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως ορίζει ο ιδρυτικός της Νόμος 2667/1998.

A. Η συμμετοχική εκπόνηση του ΕΣΔΔΠ

Η διάρθρωση του ΕΣΔΔΠ πρέπει να καθίσταται μια συμμετοχική διαδικασία που δεν αποκλείει την έγκαιρη και ουσιαστική συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων με την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών φορέων, συμπεριλαμβανομένων πανεπιστημιακών, μη-κυβερνητικών οργάνων ή ερευνητικών κέντρων.

Οι κοινωνικές προσδοκίες πρέπει, δε, να διαχειρίζονται κατά τρόπο ώστε η συμμετοχή ΜΚΟ και λοιπών φορέων να μην καθίσταται προσχηματική. Συναντήσεις, ηλεκτρονικές πλατφόρμες και κοινωνικά μέσα δικτύωσης μπορούν να επιστρατευτούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Εξίσου σημαντική είναι η συμμετοχή φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης. Πέραν του ότι η εφαρμογή των δράσεων του Εθνικού Σχεδίου Δράσης (εφεξής ΕΣΔ) εξαρτάται συχνά από την δράση των ΟΤΑ, είναι σημαντικό μέσω της συμμετοχής στη διαδικασία εκπόνησης του ΕΣΔΔΠ να εμπειδώνεται η ευθύνη των ΟΤΑ στην αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

B. Η θεσμική κατοχύρωση της συνέργιας για το ΕΣΔΔΠ

Όπως για κάθε ΕΣΔ, έτσι και για το ΕΣΔΔΠ η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι είναι αναγκαίο να διασφαλί-

ζεται η διαχρονικότητα της θεσμικής δέσμευσης για την επεξεργασία και εφαρμογή του. Για το λόγο αυτό και κρίνεται απαραίτητη η **νομοθετική κατοχύρωση** της εν εξελίξει διϋπουργικής συνεργασίας.

Γ. Η οριοθέτηση της βάσης του ΕΣΔΔΠ

Η διάρθρωση ενός ΕΣΔΔΠ πρέπει να γίνεται στη βάση **μίας συνεκτικής αποτίμησης και οριοθέτησης των ζητημάτων στα οποία αυτό καλείται να απαντήσει**. Ένα ΕΣΔΔΠ πρέπει να είναι πάνω από όλα ένα **εργαλείο για την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών**. Για το λόγο αυτό, συχνά ενός ΕΣΔ προηγείται μία **«μελέτη-βάσης»** (*baseline study*).

Ακόμα κι αν υποθεθεί ότι δεν είναι πάντοτε δυνατή η ανταπόκριση στις απαιτήσεις μίας τέτοιας μελέτης σε χρόνο και πόρους, ένα ΕΣΔ πρέπει να προσανατολίζεται στις σύγχρονες προκλήσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτές οριοθετούνται από συγκεκριμένα **ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία**. Σε αυτήν την περίπτωση, είναι γεγονός ότι οι διαπιστώσεις και οι συστάσεις από ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα ελέγχου μπορούν να αποτελέσουν ικανή βάση για ένα ΕΣΔ, αλλά πάντως όχι αποκλειστική. Θα πρέπει να συνεκτιμούνται και άλλες ειδικές εκθέσεις για τα δικαιώματα του παιδιού. Η ομάδα εργασίας του ΕΣΔΔΠ πρέπει να αξιοποιεί τουλάχιστον τα ήδη υπάρχοντα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία (όπως, για παράδειγμα, στατιστικά δεδομένα), που αφορούν σε θέματα των δικαιωμάτων του παιδιού.

Δ. Η εξασφάλιση πόρων για την εκπόνηση του ΕΣΔΔΠ

Από τα προηγούμενα συνάγεται ότι η ουσιαστική διάρθρωση ενός ΕΣΔ συνεπάγεται εξασφάλιση πόρων από τον εθνικό προϋπολογισμό. Το **Υπουργείο Οικονομικών**, για το λόγο αυτό, θα πρέπει να συμπράττει στη διαδικασία εκπόνησης του ΕΣΔ και να στηρίζει την υλοποίηση αυτού¹².

10. Δημόσια Διαβούλευση για το «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού», 24 Νοεμβρίου 2014 έως 9 Ιανουαρίου 2015, διαθέσιμο σε: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=5983>.

11. Βλ. σχετικά τις Επιστολές της ΕΕΔΑ προς το Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γεώργιο Σούρλα, με ΑΠ 376/20.5.2014, ΑΠ 532/15.10.2014 και ΑΠ 605/19.11.2014.

12. Βλ. και Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Recommendation on systematic work for implementing human rights at the national level* (18 February 2009), *op.cit.*, σελ. 11.

Αυτή η δέσμευση, μάλιστα, δεν πρέπει να ατονεί ούτε κατά περιόδους οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που διανύει η χώρα μας.

Είναι επίσης σημαντικό – και προς αυτή την κατεύθυνση το ΕΣΔ μπορεί να λειτουργήσει δημιουργικά – **να εμποδωθεί η ανάγκη προσέγγισης των εθνικών προϋπολογισμών υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων**. Η εφαρμογή πολιτικών που δε λαμβάνουν υπόψη τους τα δικαιώματα του ανθρώπου άλλωστε δεν είναι οικονομικά αδιάφορα, καθώς μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα κοστοβόρα για την Πολιτεία¹³.

Στο σημείο αυτό εντοπίζεται και η σημασία της πρότασης της ΕΕΔΑ για μία **παιδοκεντρική δημοσιονομική πολιτική**, η οποία θα αποτυπώνεται σε «φιλικούς» για την προστασία της παιδικής ηλικίας προϋπολογισμούς και διαμόρφωση ειδικών πιστώσεων στον Κρατικό Προϋπολογισμό για τη χρηματοδότη του συνόλου των κρατικών πολιτικών που αφορούν το παιδί (*child budgeting*)¹⁴, ελεγχόμενων ως προς την τήρησή τους με ειδική αιτιολόγηση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους.

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας προκειμένου να εκφράσει στο σημείο αυτό την ανησυχία της για το γεγονός ότι η υλοποίηση ενός τόσο σημαντικού πλάνου δράσης για την προστασία της παιδικής ηλικίας εξαρτάται ουσιαστικά για τη χρηματοδότησή της από ευρωπαϊκά προγράμματα. Μια τέτοια στοχευμένη και στρατηγικά σχεδιασμένη πολιτική για την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού δε μπορεί παρά να ενταχθεί, για την υλοποίηση των προγραμματικών της στόχων, σε ένα **πλαίσιο δημόσιων δωρεάν παροχών, σταθερά προβλεπόμενων και χρηματοδοτούμενων από τον κρατικό προϋπολογισμό**.

III. Το περιεχόμενο του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Σε άμεση συνάφεια με τις ανωτέρω διατυπωθείσες επισημάνσεις, το ΕΣΔΔΠ πρέπει να περι-

13. Σε περίπτωση προσφυγών στην Δικαιοσύνη για παράδειγμα.

14. UNICEF, Ελληνική Εθνική Επιτροπή, Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά, *op. cit.*, σελ. 95-96.

λαμβάνει τα μέτρα εκείνα τα οποία **είναι κατάλληλα να απαντήσουν στις σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα δικαιώματα των παιδιών στην Ελλάδα**. Σε μία εποχή οικονομικής και κοινωνικής κρίσης για την Ελλάδα η οποία έχει οξύνει κατά τρόπο εξαιρετικά ανησυχητικό την παιδική φτώχεια, ένα ΕΣΔΔΠ καλείται να ενθαρρύνει την υιοθέτηση μέτρων που την αντιμετωπίζουν.

Στο πλαίσιο αυτό, επίσης, ένα ΕΣΔ **δεν αρκεί να καταγράφει και να χαρτογραφεί «παθητικά» δράσεις που ούτως ή άλλως επρόκειτο να γίνουν**. Η ενθάρρυνση για αλλαγή και βελτίωση της τρέχουσας κατάστασης οφείλει πάντα να διαπνέει ένα ΕΣΔ.

Κατά συνέπεια, ένα ΕΣΔ πρέπει να **αιτιολογεί** τους λόγους για τους οποίους προκρίνονται τα μέτρα που περιλαμβάνει σε σχέση με άλλα. Δεν πρέπει, επίσης, να δημιουργεί **ψευδείς προσδοκίες** διακηρύσσοντας απλώς μέτρα η υλοποίηση των οποίων δεν είναι δυνατή.

Με άλλα λόγια, το ΕΣΔΔΠ είναι αναγκαίο να χαρακτηρίζεται από μια λογική πολιτικής στρατηγικής που αποσκοπεί σε κάτι ιδιαίτερα ουσιαστικό και κρίσιμο την περίοδο που διανύουμε: την προστασία των δικαιωμάτων, λαμβάνοντας υπόψη τις ελλείψεις που ήδη έχουν υποδειχθεί από διεθνείς και ελληνικούς οργανισμούς και οργανώσεις.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει την αναγκαιότητα προτεραιοποίησης προστασίας και πραγμάτωσης των δικαιωμάτων του παιδιού. Προς τον σκοπό αυτό, προκρίνει την **διάρθρωση εθνικής στρατηγικής με διακριτούς άξονες** για την προστασία της παιδικής ηλικίας.

Τέλος, είναι γόνιμο το ΕΣΔΔΠ, για την εκπόνηση του οποίου ήδη εξελίσσεται μία διυπουργική συνεργασία, να λειτουργήσει ως εφαλτήριο και δεσμευτικό πλαίσιο **για νέα μέτρα τα οποία πρέπει να ληφθούν**.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, η ΕΕΔΑ έχει ήδη επισημάνει:

- Την ανάγκη για υπογραφή και κύρωση του **Τρίτου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού**¹⁵. Το εν λόγω Πρωτόκολλο αναθέ-

15. Το ως άνω Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε στη Νέα Υόρκη στις

τει στην Επιτροπή της ΔΣΔΠ την αρμοδιότητα να εκδικάζει προσφυγές (αναφορές), ατόμων ή ομάδων ατόμων, που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία ενός συμβαλλόμενου μέρους και υποστηρίζουν ότι είναι θύματα παραβίασης από το εν λόγω συμβαλλόμενο μέρος δικαιώματος που κατοχυρώνεται είτε στη Σύμβαση είτε στα δύο πρώτα Προαιρετικά Πρωτόκολλα της. Μάλιστα, παρέχεται και στα παιδιά η δυνατότητα να υποβάλουν απευθείας καταγγελίες για παραβίαση των δικαιωμάτων τους.

- Την ανάγκη **δημιουργίας εθνικής βάσης στατιστικών στοιχείων για τα παιδιά**, στην οποία, με τη ρητή ευθύνη των αρμόδιων κρατικών οργάνων, θα συγκεντρώνονται όλα τα στοιχεία που αφορούν στην εφαρμογή του συνόλου των δικαιωμάτων του παιδιού¹⁶. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση των μηχανισμών συλλογής από τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές επαρκών στατιστικών στοιχείων και δεδομένων ικανών να της επιτρέψουν να αξιολογήσει την πρόοδο που επιτυγχάνεται ως προς την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης¹⁷.

- Την ανάγκη **θεσμικής ενίσχυσης του Συνηγόρου του Παιδιού**, με νομοθετική διασφάλιση του έως τώρα κεκτημένου, που εξασφαλίζει τη λειτουργία της Αρχής όχι μόνο ως μηχανισμού ελέγχου αλλά και ως φορέα προαγωγής των δικαιωμάτων του παιδιού, με την ανάληψη πρωτοβουλιών.

- Την ανάγκη **συνταγματικής κατοχύρωσης του εγγυημένου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης για τα παιδιά**, μιας έννοιας κατά πολύ ευρύτερης από το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, καθώς αποβλέπει σε μια συνολικότερη, αποτελεσματικότερη, αλλά και πλέον ευέλικτη κάλυψη των κοινωνικών αναγκών των παιδιών, τόσο γενικά, μέσω της στοχευμένης και κοινωνικά ελεγχόμενης παροχής αγαθών και υπηρεσιών (π.χ. για πρόνοια, υγεία, στέγαση, θέρμανση

κ.λπ.) όσο και ειδικότερα στο χώρο της παιδείας, μέσω συγκεκριμένων πολιτικών για τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την εκπαίδευση των παιδιών από φτωχές και προβληματικές οικογένειες. Η ΕΕΔΑ έχει την πεποίθηση ότι η συνταγματική κατοχύρωση του εγγυημένου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης θα καθιστά πιο συμπαγή τον κανονιστικό πυρήνα των κοινωνικών δικαιωμάτων, ως μείζονα θεσμική εγγύηση τόσο του «κοινωνικού κεκτημένου» όσο και του αναδιανεμητικού χαρακτήρα της κοινωνικής πολιτικής, την οποία πλέον ο νομοθέτης δε μπορεί να εκλαμβάνει ούτε σαν προαιρετική επιλογή ούτε σαν κοινωνική φιλανθρωπία.

- Την ανάγκη **λήψης θεσμικών μέτρων και υλοποίησης σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών που θέτουν σε προτεραιότητα την προστασία των Δικαιωμάτων του Παιδιού στους τομείς της Υγείας και της Πρόνοιας.**

IV. Η υλοποίηση και παρακολούθηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού: μια διαρκής διαδικασία

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, εύλογα συνάγεται το συμπέρασμα ότι η εκπόνηση ενός ΕΣΔ είναι ένα πρώτο πολύ σημαντικό βήμα. Πράγματι, η αναζήτηση και αναγωγή σε υψίστης σημασίας προτεραιότητα του συμφέροντος του παιδιού και η επιθυμία παροχής της πλέον ολοκληρωμένης προστασίας στο παιδί, αναγνωρίζοντάς το ως υποκείμενο δικαιωμάτων, πρέπει να διέπουν το σύνολο των αξόνων του πλάνου δράσης.

Ωστόσο, αυτό από μόνο του δεν αρκεί για την αναβάθμιση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η σημαντικότερη φάση της υιοθέτησης ενός ΕΣΔ συνίσταται στην υλοποίησή του και την απόδοση των στοχο-χρονδιαγραμμάτων που περιλαμβάνει. Πρέπει να γίνει συνείδηση ότι ο σεβασμός και η προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών είναι εξίσου σημαντικά με οποιοδήποτε άλλο πεδίο ενασχόλησης της Διοίκησης και να καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για τη διαρκή παρακολούθησή τους.

Εξίσου αναγκαίο κρίνεται η υλοποίησή του να συνοδεύεται από μια διαρκή διαδικασία ελέγ-

¹⁹ Δεκεμβρίου 2011 και τέθηκε σε διεθνή ισχύ στις 14 Απριλίου 2014.

¹⁶ Βλ. έτσι και UNICEF, Ελληνική Εθνική Επιτροπή, *Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά*, *op. cit.*, σελ. 95.

¹⁷ *Concluding Observations: Greece, op.cit.*, παρ. 19-20.

χου των στόχων και αξιολόγησης της εφαρμογής των δράσεων, με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό και τον επανασχεδιασμό τους. Η προώθηση και η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικότερα συνιστά μια διαρκή και μακροπρόθεσμη διαδικασία, της οποίας αναπόσπαστο κομμάτι είναι το ΕΣΔ.

Ειδικότερα, σε συνθήκες βαθιάς και παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, συνοδευόμενης από μια δημοσιονομική και οικονομική πολιτική μονομερώς προσανατολισμένη στην αυστηρή δημοσιονομική λιτότητα, την περιστολή ή την κατάργηση κοινωνικών δαπανών και την απορρύθμιση του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων, εκφράζεται η ευχή να επιδειχθεί η ίδια επιμέλεια η οποία επιδείχθηκε για την εκπόνησή του και για την επικαιροποίηση, υλοποίηση και παρακολούθηση του ΕΣΔΔΠ.

Δεδομένου, λοιπόν, ότι, όπως άλλωστε σημειώνεται εισαγωγικά και από τους συντάκτες του ΕΣΔΔΠ, πρόκειται για ένα Προσχέδιο ΕΣΔ του οποίου η συμπλήρωση επίκειται, η ΕΕΔΑ περιορίζεται σε ένα γενικό επί της αρχής σχολιασμό του εν λόγω πλάνου δράσης.

Η ΕΕΔΑ συστήνει, τέλος, την ολοκλήρωση της εκπόνησης του ΕΣΔΔΠ και συναισθάνεται την ανάγκη, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς της, να επισημάνει την ετοιμότητα και προθυμία της να σταθεί και πάλι αρωγός της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με επιμέρους σχολιασμό και προτάσεις, κατά τη διαδικασία επικαιροποίησης, εξειδίκευσης, αξιολόγησης και υλοποίησης των στόχων που έχουν τεθεί για την αποτελεσματικότερη προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού.

2. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επί του σχεδίου εικοστής και εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για τη Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (15.1.2015)¹

I. Εισαγωγή

Το Υπουργείο Εξωτερικών (Τμήμα Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου) απέστειλε στην Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με το υπ' αριθ. Φ 6171/ΑΣ 54501/18 Δεκεμβρίου 2014 έγγραφο της Προϊσταμένης της ΕΝΥ, το σχέδιο της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD). Επί του σχεδίου της Έκθεσης, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου εκφέρει τη γνώμη της σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 1, παρ. 6 περ. (ε), του ιδρυτικού της νόμου 2667/1998 (ΦΕΚ Α' 281/18.12.1998).

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ) θέλει να εκφράσει την ικανοποίησή της για το γεγονός ότι το τελευταίο διάστημα το Υπουργείο Εξωτερικών της αποστέλλει συστηματικά για σχολιασμό τα σχέδια Εκθέσεων προς υποβολή σε διεθνή όργανα ελέγχου.

Η ΕΕΔΑ έχει ασχοληθεί με ζητήματα που εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (εφεξής Σύμβαση), διατυπώνοντας απόψεις και συστάσεις προς τα αρμόδια Υπουργεία. Έχει, δε, υποβάλει σχόλια και επί της προηγούμενης Έκθεσης του Υπουργείου Εξωτερικών για την εφαρμογή της Σύμβασης από την Ελλάδα².

Η ΕΕΔΑ αφού μελέτησε το σχέδιο της Έκθεσης (εφεξής Έκθεση) διατυπώνει τις κάτωθι παρατηρήσεις που μπορούν να συμβάλουν στον

εμπλουτισμό της, καθώς ανταποκρίνονται στην ανάγκη διαμόρφωσης επίκαιρης και, κατά το δυνατόν, πληρέστερης εικόνας για το περιβάλλον και τις συνθήκες εφαρμογής της Σύμβασης στην Ελλάδα.

II. Γενικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Η Έκθεση περιέχει εκτεταμένη (41 σελίδες) παρουσίαση και αξιολόγηση των σχετικών με τις φυλετικές διακρίσεις ζητημάτων, χωρίς να περιορίζεται στην απλή παράθεση της νομοθεσίας και των αντίστοιχων μέτρων που προβλέπονται για την προστασία από τις διακρίσεις.

Σχολιάζεται θετικά η έστω και συνοπτική περιγραφή της διαδικασίας που ακολουθήθηκε για τη σύνταξη της Έκθεσης με τη συνδρομή τόσο των αρμοδίων Υπουργείων, όσο και της ΕΕΔΑ. Όσο αφορά, δε, στην ΕΕΔΑ, επισημαίνεται, ότι η αποτελεσματικότητα της συμβολής της αυτής οφείλεται στην ανταλλαγή απόψεων και την ενεργή συμμετοχή 31 διαφορετικών φορέων: εκπροσώπων της διοίκησης, ανεξάρτητων αρχών, φορέων της κοινωνίας των πολιτών, εκπροσώπων κομμάτων, συνδικαλιστών, ειδικών επιστημόνων κ.ά.

Η υποβολή της Έκθεσης για την εφαρμογή του Συμφώνου από την Ελλάδα γίνεται σε μία περίοδο που η χώρα μαστίζεται από τη δημοσιονομική κρίση. Τα αλληπάλληλα μέτρα λιτότητας που έχουν ληφθεί από τις αρχές του 2010 και διαρκώς λαμβάνονται έχουν άμεσο αντίκτυπο στην απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, επηρεάζοντας άμεσα τα ζητήματα που εμπíπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης. Κατά συνέπεια, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη γενική αναφορά στην Εισαγωγή της Έκθεσης στον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης στα προστατευόμενα από το Σύμφωνο δικαιώματα, καθώς και την ανάδειξη του συσχετισμού αυτού και από τις συγκεκριμένες αναλύσεις της κατάστασης των επιμέρους δικαιωμάτων (πχ. η επιρροή που έχουν τα μέτρα λιτότητας στην ισότητα των φύλων). Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του συμβουλευτικού ρόλου της προς την Πολιτεία, παρακολουθεί με ιδιαίτερη προσοχή και ανησυχία τη ραγδαία και δραματική υποβάθμιση

1. Το παρόν αποτελεί απεικόνιση αποφάσεων που έχουν εγκριθεί από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ.

2. Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της Έκθεσης του Υπουργείου Εξωτερικών για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Κατάργηση Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων», Ετήσια Έκθεση 2007, σελ. 177-190.

του βιοτικού επιπέδου των πολιτών και την αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους, που οδηγούν σε εξαθλίωση μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, διευρύνουν το κοινωνικό χάσμα, διαρρηγνύουν τον κοινωνικό ιστό, ενισχύουν ακραία και μισαλλόδοξα στοιχεία και κλονίζουν τους δημοκρατικούς θεσμούς. Τονίζοντας ότι οι δεσμεύσεις της Ελλάδας, και γενικότερα των κρατών με κρίση χρέους, έναντι των διεθνών πιστωτών τους, δε μπορούν να αποτελέσουν επιχείρημα για τον περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από Διεθνείς Συνθήκες, η ΕΕΔΑ σημειώνει με έμφαση ότι η εφαρμογή αποκλειστικά δημοσιονομικών λύσεων στην οικονομική και κοινωνική κρίση έχει επιφέρει σοβαρότατες επιπτώσεις σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων, τόσο ατομικών και πολιτικών, όσο και κοινωνικών. Η επίκληση των Μνημονίων εφαρμογής των διεθνών μηχανισμών δανεισμού δεν αρκεί για να παρακαμφθεί η διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα όταν δεσμεύει εξίσου και κράτη που μετέχουν στους μηχανισμούς αυτούς, όπως τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης³.

Τις θέσεις της αυτές η ΕΕΔΑ τις έχει επανειλημμένως διατυπώσει στο παρελθόν. Ειδικότερα, ήδη από τον Ιούνιο του 2010 έχει τοποθετηθεί «για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους»⁴, ενώ ενάμισι χρόνο αργότερα επανήλθε με τη Σύσταση της για την «επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνι-

κών δικαιωμάτων»⁵. Η πιο πρόσφατη⁶ σχετική τοποθέτηση της ΕΕΔΑ είναι η «Σύσταση για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», που υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Ολομέλεια στις 27.6.2013 και στην οποία εμμένει στην αναγκαιότητα «άμεσης συστράτευσης όλων των ευρωπαϊκών δυνάμεων προς διάσωση των αξιών που στηρίζουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό»⁷. Για το σκοπό αυτό, δε, καλεί πάλι την ελληνική Κυβέρνηση και την ελληνική Βουλή «να σταθμίζουν τις συνέπειες των δημοσιονομικών μέτρων στην κοινωνική προστασία και ασφάλεια, τις οποίες οφείλουν να εγγυώνται [και] να αναλάβουν κοινή δράση με τις Κυβερνήσεις και τα Κοινοβούλια των άλλων Κρατών Μελών και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ώστε κάθε μέτρο «οικονομικής διακυβέρνησης» να θεσπίζεται και εφαρμόζεται με σεβασμό και εγγύηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων το ανθρώπου»⁸.

Οι Συστάσεις της ΕΕΔΑ είχαν σημαντική απήχηση. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (εφεξής ΕΕΚΔ) και η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τον Έλεγχο Εφαρμογής των Συμβάσεων και Συστάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (εφεξής Επιτροπή Εμπειρογνομόνων ΔΟΕ) παραθέτουν αποσπάσματα των Συστάσεων της σε αποφάσεις και εκθέσεις τους για την Ελλάδα. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η ΕΕΚΔ παραθέτει αποσπάσματα της *Σύστασης περί της Επιτακτικής ανάγκης να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δι-*

3. Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», 27.6.2013, Ετήσια Έκθεση 2012-2013, προς δημοσίευση. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/metra.litotitas.eeda.pdf.

4. ΕΕΔΑ, «Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους», 7.6.2010, Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 103 επ. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEDA_Oikonomiki_krisi.pdf.

5. ΕΕΔΑ, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», 8.12.2011, Ετήσια Έκθεση 2011, σελ. 119 επ. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEDA_Krisi.pdf.

6. Βλ. και ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί της 24ης Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και της 9ης Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη το οποίο εστάλη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης», 9.10.2014, Ετήσια Έκθεση 2014, προς δημοσίευση. Επίσης διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/EKX_2014_ell.pdf.

7. Βλ. ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», *op. cit.*, παρ. 70.

8. *Ibidem*. Βλ. επίσης ΕΕΔΑ, «Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», *op. cit.*, σελ. 120.

καιωμάτων σε επτά αποφάσεις επί συλλογικών αναφορών συνδικαλιστικών οργανώσεων εργαζομένων κατά της Ελλάδας, με τις οποίες κρίνει ότι μέτρα λιτότητας παραβιάζουν εργασιακά και κοινωνικο-ασφαλιστικά δικαιώματα κατοχυρωμένα από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του 1961 (εφεξής ΕΚΧ), τον οποίο έχει επικυρώσει η Ελλάδα⁹. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η πρόσφατη Έκθεση του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με θέμα τη *Διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε περιόδους οικονομικής κρίσης*, η οποία κάνει ρητή αναφορά σε μια «πιο δυναμική προσέγγιση που συστηματικά αναλύει τις επιπτώσεις της λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου», όπως αυτή έχει υιοθετηθεί από ορισμένους Εθνικούς Θεσμούς προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η ΕΕΔΑ¹⁰. Τον προβληματισμό τους εκφράζουν, προς την ίδια αυτή κατεύθυνση, τόσο η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹¹ όσο

και ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ για τις επιδράσεις του εξωτερικού χρέους και των λοιπών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, Cephias Lumina¹².

Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με ικανοποίηση ότι η παρούσα Έκθεση παραπέμπει σε πολλά σημεία της τόσο στις ως άνω Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την επίδραση των μέτρων λιτότητας στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και σε άλλες εκθέσεις της. Η Έκθεση επισημαίνει παράλληλα και το έργο του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, γεγονός το οποίο η ΕΕΔΑ χαιρετίζει.

III. Ειδικές Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Έκθεσης

Άρθρο 2

Η νομοθεσία κατά των διακρίσεων (παρ. 8 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Καθώς στο σημείο αυτό η Έκθεση κάνει αναφορά στο **N 3304/2005**, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμη την υπενθύμιση των θέσεων της σχετικά με τις ελλείψεις του συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου, επισημαίνει όσες δεν έχουν ληφθεί υπόψη και τονίζει τη ανάγκη για τα ακόλουθα¹³:

9. Η πρώτη απόφαση της ΕΕΚΔ αφορά στην απασχόληση δοκιμαστικής περιόδου και τις ειδικές επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Βλ. ECSR 23.05.2012, *Complaint 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*. Η δεύτερη αφορά στις «ειδικές συμβάσεις μαθητείας» ενός έτους, για νέους 15-18 ετών. Βλ. ECSR 23.05.2012, *Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*. Και, τέλος, οι επόμενες πέντε αποφάσεις αφορούν σε αλληπάλληλες τροποποιήσεις των ασφαλιστικών συστημάτων, ECSR 07.12.2012, *Complaints Nos. 76/2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece*, 77/2012, *Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece*, 78/2012, *Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece*, 79/2012, *Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece*, 80/2012, *Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece*. Βλ. σχετικά και τα Σχόλια της ΕΕΔΑ σχετικά με την απήχηση της Σύστασής της σε ευρωπαϊκά και διεθνή ελεγκτικά όργανα, ΕΕΔΑ, «Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου», *op. cit.*, παρ. 6 επ.

10. *Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Issue Paper on Safeguarding human rights in times of economic crisis, November 2013*, σελ. 52, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2392948&SecMode=1&DocId=2079144&Usage=2>.

11. *Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/*

ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, διαθέσιμο σε: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3).

12. *UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, in his Report Mission to Greece (22–27 April 2013), to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1)*.

13. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις σχετικά με το N 3304/2005 Έφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού' και προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του», *Ετήσια Έκθεση 2010*, σελ. 69-70.

1. Την ανάθεση στο Συνήγορο του Πολίτη (εφεξής ΣΤΠ), ο οποίος ανταποκρίνεται, ως Ανεξάρτητη Αρχή, στο γράμμα και το πνεύμα των κοινοτικών Οδηγιών 2000/43 και 2000/78 για την ίση μεταχείριση, σχετικά με τους εθνικούς φορείς προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, του κέντρου βάρους της προώθησης και του ελέγχου της τήρησης της εν λόγω αρχής από φυσικά και νομικά πρόσωπα του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα για όλα τα πεδία που καλύπτει η αρχή της ίσης μεταχείρισης, πλην εκείνου της πρόσβασης στα αγαθά και τις υπηρεσίες, όπου θα πρέπει να θεσμοθετηθεί η αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Καταναλωτή ως φορέα προώθησης της αρχής. Θα πρέπει, ταυτόχρονα, να προσαρμοστούν στη νέα αποστολή του ΣΤΠ οι συναφείς αρμοδιότητες όλων των λοιπών δημόσιων αρχών που ο Ν 3304/2005 καθιστά αρμόδιες (ΟΚΕ, ΣΕΠΕ και Τμήμα Ισότητας Ευκαιριών του Υπουργείου Εργασίας, Επιτροπή και Υπηρεσία Ίσης Μεταχείρισης του Υπουργείου Δικαιοσύνης). Αναγκαίο προαπαιτούμενο του προτεινόμενου ενισχυμένου ρόλου του ΣΤΠ είναι η ενίσχυσή του με έμπυχο δυναμικό και με πόρους, σε τέτοια έκταση ώστε να μπορέσει να εκπληρώσει, με την ίδια επάρκεια που επιδεικνύει σήμερα, τη νέα αποστολή του.

2. Την προσθήκη στο νόμο της απαγόρευσης των πολλαπλών διακρίσεων.

3. Την τροποποίηση σειράς άρθρων του νόμου με σκοπό την αποτροπή συγκάλυψης διακρίσεων κατ' επίκληση λόγων διαφορετικής ιθαγένειας και την ίση μεταχείριση των πολιτών τρίτων χωρών που ήδη απολαύουν προστασίας από το παράγωγο δίκαιο της ΕΕ.

4. Τις τροποποιήσεις σε σειρά άρθρων του νόμου που αφορούν το πεδίο εφαρμογής της ίσης μεταχείρισης, τις θετικές δράσεις, τις επαγγελματικές απαιτήσεις και τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, ώστε να καταστούν οι διατάξεις αυτές σύμφωνες με το γράμμα των Οδηγιών 2000/43 και 2000/78.

5. Τη βελτίωση της διατύπωσης και την ένταξη των δικονομικών διατάξεων των κοινοτικών οδηγιών (νομιμοποίηση των οργανώσεων για προσφυγές σε δικαστικές ή διοικητικές αρχές και μεταφορά του βάρους της απόδειξης στις πολιτικές και διοικητικές δίκες για θέματα διακρίσεων) στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, τον Κώδικα

Διοικητικής Δικονομίας και τον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας.

6. Την τροποποίηση σειράς άρθρων του νόμου με σκοπό τη διευκόλυνση της νομιμοποίησης των ΜΚΟ ενώπιον δικαστικών αρχών, την αναγνώριση του ευμενούς (μόνον) δεδικασμένου και την νομιμοποίηση των ΜΚΟ για άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής ενώπιον διοικητικής αρχής.

7. Την τροποποίηση του Ν 3226/2004 για την παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος, με σκοπό τη διευκόλυνση της νομικής συνδρομής σε περιπτώσεις άσκησης ενδίκων μέσων και βοηθημάτων για παραβιάσεις του Ν 927/1979 και του Ν 3304/2005.

Δικαιώματα προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες – Μέλη της Μουσουλμανικής κοινότητας στη Θράκη (παρ. 9, 15, 17 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σε ό,τι αφορά τα μέλη της Μουσουλμανικής κοινότητας στην Θράκη, η ΕΕΔΑ εστιάζει στα ζητήματα εφαρμογής του δικαίου της Σαρία στο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει ανησυχία για τη μη εφαρμογή του γενικού εθνικού δικαίου στις γυναίκες της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης σε θέματα **οικογενειακού** και **κληρονομικού** δικαίου και επισημαίνει την ανάγκη να γίνει προσπάθεια, ώστε οι μουσουλμάνες να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματά τους και τις δυνατότητες άσκησης ένδικων βοηθημάτων και μέσων, και να επωφεληθούν από τις διατάξεις του αστικού δικαίου.

Έχοντας επανειλημμένως τοποθετηθεί επί του θέματος και λαμβάνοντας υπόψη τις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών¹⁴, η ΕΕΔΑ συνεχίζει να παρατηρεί τη μη εφαρμογή του γενικού ελληνικού δικαίου στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης σε σχέση με το γάμο και την κληρονομική διαδοχή.

Ανησυχία άλλωστε προκαλεί και η **απόφαση του Αρείου Πάγου** με αριθμό 1862/2013 (Γ' Τμ.), η οποία σε υπόθεση κληρονομικού δικαίου μελών της μουσουλμανικής κοινότητας της Θρά-

14. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7 (26.4.2013), παρ. 36-37.*

κης αρνήθηκε την εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα κρίνοντας ότι «(...) εφαρμοστέο δίκαιο για τη ρύθμιση της κληρονομικής διαδοχής του κληρονομούμενου αδελφού και συζύγου των διαδίκων είναι το κληρονομικό δίκαιο του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου, που αποτελεί εσωτερικό δίκαιο και εφαρμόζεται ειδικά για τους έλληνες υπηκόους, μουσουλμάνους στο θρήσκευμα, αφού τα κληρονομικά ακίνητα ανήκουν στην κατηγορία της καθαρής ιδιοκτησίας (μούλκια) και συνεπώς η ένδικη δημόσια διαθήκη θεωρείται ανίσχυρη και δεν παρήγαγε έννομο αποτέλεσμα, καθόσον το εφαρμοστέο στην περίπτωση αυτή Ιερό Μουσουλμανικό Δίκαιο δεν αναγνωρίζει αντίστοιχο θεσμό».

Σχετικά με τα ζητήματα γάμου, όπως έχει, επίσης, ήδη επισημάνει η ΕΕΔΑ η σύναψη γάμου **δι' αντιπροσώπου** είναι αντίθετη προς την ελληνική δημόσια τάξη και προς ρητές διατάξεις επικυρωμένων από την Ελλάδα διεθνών συνθηκών, και συνεπώς, ο μουσουλμανικός γάμος, που συνάπτεται δι' αντιπροσώπου είναι ανυπόστατος, όσον αφορά τον αντιπρόσωπο και τον άλλο μελλόνυμφο, και άκυρος, όσον αφορά τον αντιπροσωπευόμενο.

Η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα (παρ. 16 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η Έκθεση κάνει ειδική μνεία στις πρόσφατες παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα¹⁵, και αναφέρει επιγραμματικά τα ζητήματα που άπτονται των δικαιωμάτων των Ρομά και για τα οποία η ΕΕΔΑ είχε εκφράσει την ανησυχία της.

Δεδομένου ότι η Έκθεση αναπτύσσει και εκτενέστερα πολλά από τα ως άνω σημεία, η ΕΕΔΑ επιθυμεί να υπενθυμίσει συγκεκριμένα τις σχετικές της παρατηρήσεις, τονίζοντας την ανησυχία της για το **κλίμα διαδεδομένης προκατάληψης** που κυριαρχεί στην ελληνική κοινή γνώμη

και τα ελληνικά **μέσα μαζικής ενημέρωσης**. Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνει τα εξής:

Το «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων»

Η Έκθεση κάνει εκτενή αναφορά στο **Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων** (εφεξής ΟΠΔ). Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, εκ προοιμίου, το Πρόγραμμα αυτό στερούνταν στιβαρών νομικών εγγυήσεων, ικανών να εξουδετερώσουν τους παράγοντες που το υπονομεύουν, δεδομένου ότι, όπως, εύστοχα, διαπιστώνει και ο ΣΤΠ, *δεν υφίσταται* ουσιαστικά στη χώρα μας (με εξαίρεση διάσπαρτες και απηρχαιωμένες στην αρχική τους σύλληψη ρυθμίσεις, όπως πχ. η Υγειονομική Διάταξη Υ.Α., Αριθ. Γ.Π/23641, ΦΕΚ Β' 973/15.07.2003 για την αντιμετώπιση της ανέλεγκτης εγκατάστασης πλανοδίων) *ολοκληρωμένο θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο που να διασφαλίζει αποτελεσματικά την συμμετοχή των Τσιγγάνων στην κοινωνική ζωή*. Το έλλειμμα αυτό γίνεται αισθητό και από τους ίδιους τους Τσιγγάνους, αλλά και από το τμήμα εκείνο της πολιτικής και διοικητικής ηγεσίας του τόπου που ενδιαφέρεται για την κοινωνική ενδυνάμωση των Τσιγγάνων.

Είναι γεγονός ότι από τις εξαγγελθείσες **στεγαστικές δράσεις**, το πρόγραμμα δανειοδότησης ήταν αυτό που προχώρησε περισσότερο και μάλιστα χαρακτηρίστηκε ως καλή πρακτική από την Επιτροπή Ειδικών σε θέματα Ρομά και Ταξιδιωτών του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁶. Το εν λόγω όμως πρόγραμμα, απαντά μόνο σε έναν τύπο εγκατάστασης και κρίθηκε πολυδάπανο και ευάλωτο στην κακή διαχείριση - δεδομένου ότι δεν προβλέπεται έλεγχος του τρόπου διάθεσης του δανείου από το θεσμικό πλαίσιο -, ενώ έντονη ήταν η διάσταση απόψεων για την καταλληλότητα ή/και την τήρηση των κοινωνικών και οικονομικών κριτηρίων προτεραιότητας που ορίστηκαν. Συγκεκριμένα, η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) που δημοσιεύθηκε το 2009

15. Βλ. επίσης ΕΕΔΑ, «Έκθεση και προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 100 επ. Υπάρχει και παλαιότερη έκθεση της ΕΕΔΑ για το θέμα: ΕΕΔΑ, «Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», Ετήσια Έκθεση 2001, σελ. 179 επ.

16. Committee of experts on Roma and Travellers (MG-S-ROM), Opinion of the MG-S-ROM on the housing situation of Roma and Travellers in Europe, MG-S-ROM (2009)4 (16.10. 2009), σελ. 3.

τόνιζε ότι «το σχέδιο στεγαστικών δανείων δεν ωφελούσε πάντα τις στοχευόμενες ομάδες»¹⁷.

Εξάλλου, οι σχετικές με τις συνθήκες στέγασης των Ρομά καταδικές¹⁸ και διαπιστώσεις¹⁹ της ΕΕΚΔ που αφορούν την Ελλάδα δεν αφήνουν περιθώρια επανάπαυσης, ειδικά όταν αφορούν την περίοδο μετά την ολοκλήρωση του ΟΠΔ.

Στο πλαίσιο του ΟΠΔ, πρέπει τέλος να επισημανθεί ότι, από τις συναντήσεις της ΕΕΔΑ με αρμόδιους φορείς για ζητήματα Ρομά και με τη συμμετοχή εκπροσώπων τους προέκυψε ότι η πρακτική των **κοινωνικο-ιατρικών κέντρων** έχει επιφέρει θετικά αποτελέσματα για τις κοινότητες των Ρομά. Επομένως, η ΕΕΔΑ προτείνει την επέκτασή τους τόσο αριθμητικά, αλλά και όσον αφορά τις δραστηριότητές τους²⁰.

Το πρόβλημα της δημοτολογικής εκκρεμότητας

Συναφές είναι και το πρόβλημα της **δημοτολογικής εκκρεμότητας** πολλών ελλήνων τσιγγάνων καθώς εκδηλώνεται με ιδιαίτερη ένταση στην περίπτωση της στεγαστικής αποκατάστασης. Όπως τονίζει σε Ειδική Έκθεσή του ο ΣΤΠ, η λήψη στεγαστικού δανείου εξαρτάται από την ύπαρξη δημοτολογικής εγγραφής και από την απόδειξη μόνιμης εγκατάστασης, αποτελώντας εγγενή αντίφαση του συστήματος και αφήνει εκτός κρατικής στήριξης εκείνους ακριβώς που την χρειάζονται περισσότερο²¹.

Στην ίδια κατεύθυνση, εξακολουθεί να προκαλεί προβληματισμό ο μεγάλος αριθμός **παιδιών**

Ρομά που δεν έχουν καταγραφεί κατά τη γέννηση, όπως άλλωστε το επισημαίνει και η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²² στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα.

ΣθENAΡΟΤΑΤΗ είναι η αντίσταση των Δήμων να επιχειρήσουν μία μορφή καταγραφής των διαμενόντων ή/και διερχομένων Τσιγγάνων από τις περιφέρειές τους, επικαλούμενοι την απαγόρευση καταγραφής με βάση «φυλετικά» κριτήρια. Ωστόσο, ο Δήμος οφείλει να γνωρίζει με ακρίβεια ποιοι δημότες του χρήζουν προστασίας και στήριξης, ώστε να σχεδιαστούν και να προβλεφθούν οι κατάλληλες παρεμβάσεις, όχι σε φυλετική βάση, αλλά στην βάση της επί ίσοις όροις συμμετοχής των δημοτών στις υπηρεσίες που προσφέρονται από τον Δήμο, αλλά και από τις άλλες κρατικές δομές.

Τα δικαιώματα των γυναικών Ρομά

Σχετικά με τα δικαιώματα των **γυναικών Ρομά**, η ΕΕΔΑ συμμερίζεται την ανησυχία που εκφράζεται στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών²³ για την έβδομη περιοδική έκθεση της Ελλάδας στην Επιτροπή, σε ό,τι αφορά την απουσία δεδομένων σχετικά με την απασχόληση των γυναικών Ρομά, τον κοινωνικό αποκλεισμό αυτών καθώς και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν στην απόλαυση βασικών αγαθών όπως η πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, σε κοινωνικά επιδόματα, εκπαίδευση και συμμετοχή στην πολιτική και δημόσια ζωή. Επιπλέον, ανησυχία συνεχίζει να προκαλεί η δυσμενής θέση των γυναικών στο πλαίσιο των ίδιων των κοινοτήτων των Ρομά.

Τα δικαιώματα των παιδιών Ρομά

Η ΕΕΔΑ τονίζει παγίως τη σημασία της προστασίας των παιδιών Ρομά και καλεί για την αντιμετώπιση ανησυχητικών φαινομένων που παραβιάζουν κατάδηλα τα **δικαιώματα των παιδιών Ρομά**. Συμμεριζόμενη και την τοποθέτηση του ΣΤΠ επί της υπόθεσης της ανήλικης που η αστυ-

17. *European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), ECRI Report on Greece (fourth monitoring cycle), CRI(2009)31 (15.9.2009), παρ. 71.*

18. *ΕΕΚΔ, International Centre for the Legal Protection of Human Rights, INTERIGHTS κατά Ελλάδα, 25.05.2010 (δύο παραβιάσεις του άρθρου 16 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη για α) απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης πολλών οικογενειών Ρομά και β) αναγκαστική έξωση οικογενειών Ρομά χωρίς ουσιαστικά διαθέσιμα ένδικο μέσα), ΕΕΔΚ, European Roma Rights κατά Ελλάδα, 08.12.2004 (τρεις παραβιάσεις του άρθρου 16 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη: ανεπάρκεια μόνιμων κατοικιών, έλλειψη διευκολύνσεων για προσωρινή στάθμευση, και αναγκαστική έξωση).*

19. *ECSR, Conclusions XIX-4 (2011) (GREECE), Articles 7, 8, 16, 17 and 19 of the European Social Charter, January 2012.*

20. *ΕΕΔΑ, «Απόψεις και προτάσεις σχετικά με την Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2008-2010», Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 72.*

21. *ΣΤΠ, Ειδική Έκθεση για τη δημοτολογική τακτοποίηση των ελλήνων τσιγγάνων, Αύγουστος 2009.*

22. *Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece, RC/C/GRC/CO/2-3 (13.8.2012), παρ. 32.*

23. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations: Greece, op. cit., παρ. 26, 28, 32-33 και 36.*

νομία απομάκρυνε από ζεύγος Ρομά στα Φάρσαλα²⁴, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη διασφάλισης σε ανήλικους Ρομά της ισότιμης άσκησης των δικαιωμάτων τους στην υγεία, στην εκπαίδευση, στην κατοικία, στην εργασία και στην κοινωνική συμμετοχή.

Σχετικά ιδίως με την **ένταξη των παιδιών Ρομά στην εκπαιδευτική διαδικασία**, η ΕΕΔΑ κρίνει απαραίτητη την, κατά το δυνατόν, ακριβή αποτύπωση/καταγραφή του συγκεκριμένου μαθητικού πληθυσμού κάθε περιοχής, τη συστηματική, συλλογή στατιστικών στοιχείων για την εκπαιδευτική κατάσταση των Τσιγγάνων σε τοπική (δημοτική) κλίμακα²⁵, την παροχή κινήτρων στους εκπαιδευτικούς για να παραμείνουν για εύλογο διάστημα στα σχολεία που έχουν παιδιά Ρομά στις τάξεις τους, καθώς και την ενίσχυση των κινήτρων για την εγγραφή των παιδιών αυτών στο σχολείο (πχ. επιδόματα στις οικογένειες κατά την αποφοίτηση των παιδιών, ώστε να αποθαρρύνεται η διαρροή). Επιπλέον, οι παρατηρηθείσες δυσλειτουργίες των τμημάτων ενισχυτικής διδασκαλίας και των τμημάτων υποδοχής πρέπει να διευθετηθούν. Είναι, ακόμα, σημαντικό να διατεθούν οι αναγκαίοι πόροι για τη λειτουργία μόνιμων κοινωνικών-συμβουλευτικών υπηρεσιών (κατά το επιτυχημένο πρότυπο των *«learning mentors» – μαθησιακών συμβούλων* σε ελεύθερη μετάφραση – που έχει δοκιμαστεί σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, για παράδειγμα τη Δανία και τη Μεγ. Βρετανία), στο πλαίσιο του σχολείου και, οπωσδήποτε, του Δήμου. Με δεδομένο το ισχυρό «esprit de corps» του τσιγγάνικου πληθυσμού, χρήσιμο θα ήταν να εκπαιδευτούν διαμεσολαβητές (mediators) *Τσιγγάνοι*, που θα λειτουργήσουν ως συνδετικοί κρίκοι μεταξύ της κοινότητας των Τσιγγάνων και του σχολείου.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ κρίνει απαραίτητο το διαχωρισμό των παιδιών Ρομά από τα υπόλοιπα (οι πρόσφατες και συνεχείς καταδίκες της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων

του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ)²⁶ για το διαχωρισμό των παιδιών θα πρέπει να θέσουν τις αρμόδιες αρχές ενώπιον των ευθυνών τους), όπως και τη διασπορά τους σε απομακρυσμένα από τον τόπο διαμονής τους σχολεία.

Ιδίως, για την ως άνω πολιτική διαχωρισμού, και εν γένει για την πολύ φτωχή εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, εκφράζει τις ανησυχίες της και η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού²⁷, στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα, παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζονται ως θετικά μέτρα η θεσμοθέτηση Educational Priority Zones (Ζώνες Εκπαιδευτικής προτεραιότητας, ΖΕΠ) κατά το έτος 2010 και η εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας (73025/Γ2/23-6-2010) επί του δικαιώματος εγγραφής σε σχολείο κάθε διαμένοντος στην Ελλάδα παιδιού, ανεξάρτητα από το καθεστώς κατοικίας του.

Η συμπεριφορά των κρατικών οργάνων τάξης

Όπως επανειλημμένα έχει παρατηρήσει η ΕΕΔΑ, τα δικαιώματα των ανηλίκων αλλά και ενηλίκων Ρομά πλήττονται από συγκεκριμένες συμπεριφορές των **κρατικών οργάνων τάξης**. Ειδικά σε σχέση με τους ανήλικους Ρομά, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού,²⁸ στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα εκφράζει την ανησυχία της για τον αυθαίρετο και ενέχοντα διάκριση τρόπο με τον οποίο οι αστυνομικές αρχές σταματούν και ελέγχουν ανήλικους Ρομά καθώς και για την παραβίαση του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη, καλώντας την Ελλάδα για περαιτέρω διερεύνηση του φαινομένου υπερεκπροσώπησης των παιδιών Ρομά στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης

26. ΕΔΔΑ, *Λαβίδα και λοιποί κατά Ελλάδας*, 30.5.2013 (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση), ΕΔΔΑ, *Σαμπάνη και λοιποί κατά Ελλάδας*, 11.12.2012, (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση), ΕΔΔΑ, *Σαμπάνης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 5.6.2008 (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, καθώς και παραβίαση του άρθρου 13 περί απουσίας δυνατότητας πραγματικής προσφυγής. Πρόκειται για τη γνωστή υπόθεση διαχωρισμού παιδιών Ρομά σε σχολείο του Ασπροπύργου).

27. *Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece*, op. cit, par. 60.

28. *Idem*, par. 68-69.

24. ΣΤΠ, «Άμεσα μέτρα για την προστασία των ανηλίκων και την κοινωνική ένταξη των Ρομά ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη», *Δελτίο Τύπου*, 24 Οκτωβρίου 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/resources/131024dt.pdf>.

25. *Ευπρόσδεκτη είναι η πρωτοβουλία της Eurostat για την ανάπτυξη κοινών στατιστικών δεικτών για την διευκόλυνση του monitoring της εκπαίδευσης.*

ανηλικών. Το ίδιο προκύπτει και από τα στοιχεία του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA),²⁹ καθώς ανησυχητικές είναι για την Ελλάδα οι διαστάσεις των διακρίσεων με βάση την εθνοτική καταγωγή των Ρομά από την αστυνομία («**ethnic profiling**»). Η σταθερή σύνδεση του όγκου των ελέγχων σε Ρομά με το ως άνω φαινόμενο, πέραν της απαξίας που έχει καθαυτό, εξηγεί και τα μειωμένα επίπεδα αναφορών των Ρομά που είναι θύματα δυσμενούς μεταχείρισης στην αστυνομία.

Ελλιπή κρίνει η ΕΕΔΑ και τον τρόπο με τον οποίο η Πολιτεία αντιμετωπίζει τα φαινόμενα **αστυνομικής βίας κατά των Ρομά**. Υπό το φως και των καταληκτικών παρατηρήσεων της Επιτροπής³⁰, αλλά και της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων³¹ καθώς και των καταδικαστικών αποφάσεων διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων,³² η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την αντιμετώπιση φαινομένων κακομεταχείρισης των Ρομά, την αποτελεσματική τιμωρία τέτοιων συμπεριφορών καθώς και την ένταξη περισσότερων Ρομά στους κόλπους της ελληνικής αστυνομίας. Μάλιστα το 2010 η Ελλάδα καταδι-

κόστηκε από το ΕΔΔΑ για σοβαρή κακομεταχείριση 16χρονου Ρομά από την αστυνομία³³.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη υλοποίησης της πρωτοβουλίας της για σύσταση ομάδας εργασίας που θα μελετήσει το θέμα της **εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας**³⁴. Η πρόταση αυτή της ΕΕΔΑ, η οποία έχει εκφραστεί ήδη από το 2008, επικεντρώνεται στην δημιουργία ενός εκπαιδευτικού προγράμματος για τα μέλη του αστυνομικού σώματος, με άξονα την πρακτική, και όχι θεωρητική, σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Λοιπές παρατηρήσεις

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει και την τελευταία σχετική έρευνα του FRA³⁵, όπως αυτή δημοσιεύτηκε κατά το έτος 2012. Εκεί αντικατοπτρίζεται το σύνολο των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στη χώρα.

Υπό το φως των ως άνω, αναμένονται τα αποτελέσματα εφαρμογής του αναθεωρημένου πολυτομεακού σχεδίου δράσης για τους Ρομά για την περίοδο από το 2012 έως το 2020 («**Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2012-2020**»), στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδιασμού για την κοινωνική ένταξη των Ρομά, που υιοθετεί μία ολιστική προσέγγιση του ζητήματος κατά το πνεύμα και των προτάσεων της ΕΕΔΑ. Επιτακτική παραμένει η ανάγκη για ανάπτυξη πιο συστηματικών και μακροπρόθεσμων μηχανισμών ελέγχου και αξιολόγησης, όπως έχει επισημάνει και ο ΣΤΠ και υπογραμμίζει η ECRI³⁶.

Ισότητα των φύλων γενικά³⁷

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως τοποθετηθεί επί του ζητήματος της ισότητας των φύλων στην Ελ-

29. FRA, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, Data in Focus Report-The Roma, 2009*.

30. *Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding Observations: Greece, CERD/C/GRC/CO/16-19 (14.9.2009), παρ. 13*.

31. *Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, CAT/C/GRC/CO/5-6 (27.6.2012), παρ. 12*.

32. Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΟΗΕ), Ανδρέας Καλαμιώτης κατά Ελλάδας, 24.7.2008 (παραβίαση του άρθρου 2 παρ. 3 -δικαίωμα σε αποτελεσματικό ένδικο μέσο και αποζημίωση- σε συνδυασμό με το άρθρο 7 -απαγόρευση βασανιστηρίων- του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα). Η υπόθεση αφορούσε την απουσία αποτελεσματικής διερεύνησης της, καταγγελλόμενης από το θύμα, άσκησης βίας από αστυνομικούς, και η Επιτροπή έκρινε πως, πέρα, από την ικανοποιητική αποκατάσταση του θύματος, η χώρα οφείλει να λάβει μέτρα αποφυγής παρόμοιων παραβιάσεων στο μέλλον. Βλ. επίσης ΕΔΔΑ, Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας, 13.12.2005 (παραβίαση του άρθρου 3 για κακομεταχείριση από την αστυνομία και απουσία αποτελεσματικής έρευνας, καθώς και παραβίαση του άρθρου 14 λόγω μη διερεύνησης ρατσιστικού κινήτρου), ΕΔΔΑ, Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδας, 21.6.2007 (παραβίαση του άρθρου 2 για τραυματισμό με μόνιμη αναπηρία από την αστυνομία και απουσία αποτελεσματικής έρευνας), ΕΔΔΑ, Πετροπούλου-Τσακίρης κατά Ελλάδας, 6.12.2007 (παραβίαση του άρθρου 3 για μη αποτελεσματική έρευνα κακομεταχείρισης από την αστυνομία, καθώς και παραβίαση του άρθρου 14 για μη διερεύνηση ρατσιστικού κινήτρου και ρατσιστική συμπεριφορά).

33. ΕΔΔΑ, Στεφάνου κατά Ελλάδας, 22.4.2010 (παραβίαση του άρθρου 3 και του άρθρου 6 παρ. 1).

34. ΕΕΔΑ, Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 28-30.

35. FRA, *The situation of Roma in 11 EU Member States-Survey results at a glance, European Union Agency for Fundamental Rights 2012*.

36. ECRI, *Conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Greece subject to interim follow-up, CRI(2012)47, 22.6.2012*.

37. Αν και οι όροι «ισότητα ως προς το φύλο» ή «έμφυλη ισότητα» μπορεί να θεωρηθούν πιο δόκιμοι, διατηρείται στο παρόν η χρήση του όρου «ισότητα των φύλων» για λόγους συνέχειας με προηγούμενα κείμενα της ΕΕΔΑ.

λάδα κατά το διάστημα που καλύπτει η Έκθεση³⁸. Στο παρόν, σημειώνονται τα ακόλουθα:

O N 3896/2010

Η ΕΕΔΑ χαιρέτισε καταρχήν την ψήφιση του Ν 3896/2010 «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις» και τη λήψη υπόψη σειρά παρατηρήσεων της.

Το ως άνω νομοθετικό κείμενο όμως δεν στερείται ατελειών. Επισημαίνεται αρχικά ότι δεν περιλαμβάνεται στο νόμο σαφής και σύμφωνος προς το δίκαιο ΕΕ ορισμός της **επαγγελματικής κατάρτισης** με αποτέλεσμα να μην εξυπηρετείται η ασφάλεια δικαίου, ενώ το άρθρο 19 «Θετικά μέτρα» δεν ανταποκρίνεται στις επιταγές του άρθρου 116 παρ. 2 του Συντάγματος, το οποίο, κατά το γράμμα του και τη νομολογία του ΣΤΕ, εισάγει υποχρέωση όλων των κρατικών οργάνων. Ειδικότερα, η συνταγματική αυτή διάταξη «υπο-

χρεώνει τον νομοθέτη, κοινό ή κανονιστικό, αλλά και τα λοιπά όργανα του Κράτους», να λαβαίνουν, σε όλους τους τομείς, τα θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών που είναι «*πρόσφορα και αναγκαία*» προς «*επίτευξη του μέγιστου δυνατού θετικού αποτελέσματος*», για να μειωθούν οι ανισότητες, έως ότου εγκαθιδρυθεί πραγματική ισότητα των φύλων³⁹. Επίσης, το άρθρο 116 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζει ότι τα θετικά μέτρα πρέπει να στοχεύουν σε εξάλειψη των «ανισοτήτων» (έννοια ευρύτερη από την έννοια των «διακρίσεων» που χρησιμοποιεί το άρθρο 19 Ν 3896/2010)⁴⁰.

Με την ευκαιρία του σχολιασμού νομοσχεδίου που στόχευε σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2002/73/ΕΚ, το οποίο έγινε Ν 3488/2006, η ΕΕΔΑ επισήμανε ότι δεν παρέχεται **αυτοτελές προσωπικό δικαίωμα γονικής άδειας** αμειβόμενης σε όλους τους εργαζόμενους και όλες τις εργαζόμενες⁴¹, ενώ το άρθρο 3 παρ. 4 σχετικά με την προ-

38. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με το Σχέδιο Νόμου Έφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας», Ετήσια Έκθεση 2006, σελ. 101 επ., «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Έφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006», Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 89 επ., «Παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης Έφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις», Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 131 επ. και «Παρατηρήσεις επί της 7ης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (2005-2008) στην Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW)», Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 136 επ.

39. ΣΤΕ 2831/2003, 2832-2833/2003, 3027-3028/2003, 3185, 3187-3189/2003 και 192/2004.

40. Βλ. όπως τόνισε η ΕΕΔΑ στη «Γνωμάτευση-Απόφαση της 17.12.2003 επί του Σχεδίου Νόμου για την Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», 2003: Το ελληνικό Σύνταγμα, με το άρθρ. 4, παρ. 2, κατοχυρώνει την ουσιαστική ισότητα των φύλων (ΣΤΕ 1933/1998), κατά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, καταργήθηκε η διάταξη του άρθρου 116 παρ. 2 που επέτρεπε αποκλίσεις και αντικαταστάθηκε με διάταξη που καθιερώνει τα θετικά μέτρα ως μέσο για την επίτευξη της ισότητας των φύλων και απαιτεί την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην Πράξη, ιδίως εις βάρος των γυναικών. Συνεπώς, καταργήθηκαν, αφότου ίσχυσε το αναθεωρημένο Σύνταγμα (18.4.2001), όλες οι διατάξεις που επέτρεπαν αποκλίσεις, μεταξύ των οποίων και του άρθρου 10 του Ν 1414/1984 για την εφαρμογή της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις, οποιαδήποτε δε διάταξη τυχόν εισαγάγει στο μέλλον αποκλίσεις θα είναι ανίσχυρη. Έτσι, ούτε ο Ν 3488/2006, που εφαρμόζει την Οδηγία 2002/73/ΕΚ ούτε ο Ν 3896/2010, που εφαρμόζει την Οδηγία 2006/54/ΕΚ, προβλέπουν αποκλίσεις από την ισότητα των φύλων στην απασχόληση. Άλλωστε, και οι δύο αυτές Οδηγίες επιτρέπουν τη θέσπιση ή διατήρηση εθνικών διατάξεων ευνοϊκότερων από τις δικές τους και απαγορεύουν τη μείωση του παρεχόμενου από την εθνική νομοθεσία επιπέδου προστασίας.» Εν πάση δε περιπτώσει, «κατά τις γενικώς κρατούσες αρχές στο Διεθνές και το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, αλλά και τις ρητές διατάξεις των Οδηγιών, επικρατεί η διάταξη του άρθρου 116, παρ. 2, του ελληνικού Συντάγματος, ως περισσότερο προστατευτική της ισότητας».

41. Βλ. ιδίως ΕΕΔΑ, «Απόφαση σχετικά με τη συμφιλίωση οικονομιακού και επαγγελματικού βίου, ενόψει και της ενσωμάτωσης στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2002/73/ΕΚ», Ετήσια Έκθεση 2005, σελ. 205 επ.

στασία της μητρότητας δεν ανταποκρίνεται στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις επιταγές του άρθρου 21 παρ. 1 και 5 του Συντάγματος, ώστε να εγγυάται πιο αποτελεσματική προστασία της μητρότητας. Ιδίως στον ιδιωτικό τομέα, οι γυναίκες υφίστανται δυσμενή μεταχείριση ως προς την πρόσβαση σε απασχόληση και τους όρους εργασίας, όχι μόνο όταν είναι έγκυες ή λεχώνες, αλλά και όταν έχουν μικρά παιδιά, ή είναι έγγαμες και σε ηλικία τεκνοποίησης⁴².

Τέλος, ο Ν 3488/2006, όπως και ο Ν 3896/2010 (συμμόρφωση προς Οδηγίες 2002/73/ΕΚ και 2006/54/ΕΚ, αντίστοιχα)⁴³ δεν εξασφαλίζουν **αποτελεσματική παροχή** δικαστικής προστασίας στις γυναίκες θύματα διακρίσεων, καθώς, με-

42. Η προστασία της μητρότητας αποκτά ιδιαίτερο βάρος και υπό το φως των παρατηρήσεων της Ειδικής έκθεσης του ΣΤΠ 2012 για το «Φύλο και εργασιακές σχέσεις»: «Παρότι η ανεργία και η απασχόληση σε επισφαλείς μορφές εργασίας παραμένουν υψηλότερες στις γυναίκες, διαπιστώνεται πως εκείνες που βρίσκονται σε κατάσταση εγκυμοσύνης ή έχουν μόλις επιστρέψει από άδεια μητρότητας διατρέχουν μεγαλύτερους κινδύνους να υποστούν τα παραπάνω ενδεχόμενα. (...) Ακόμη και στο Δημόσιο η εγκυμοσύνη και η μητρότητα εξακολουθούν να έχουν αρνητικά επακόλουθα στην επαγγελματική ανέλιξη των γυναικών και στην ανάληψη εκ μέρους τους θέσεων ευθύνης. (...) Η λήψη αδειών μητρότητας, ανατροφής και επαπειλούμενης κύησης συχνά καταλογίζεται σε βάρος τους, ενώ επηρεάζεται η υπηρεσιακή τους εξέλιξη και η μισθολογική τους κατάσταση. Οι αρνητικές αυτές συνέπειες παρατηρούνται παρόλο που από την κοινοτική νομολογία διαφαίνεται η υποστήριξη της θέσης ότι πρέπει να παρέχονται στις εργαζόμενες αντισταθμίσεις ικανά να εξισορροπούν τις επιπτώσεις που έχουν η μητρότητα και οι σχετικές με αυτήν άδειες στην εξέλιξη της σταδιοδρομίας τους.» Μάλιστα, στις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών εκφράζει τις ανησυχίες της για το γεγονός ότι η εφαρμογή των Ν 3896/2010 και 3996/2011 για την αντιμετώπιση των αδικιών απολύσεων και την παράταση της περιόδου κατά την οποία οι εργαζόμενες μητέρες δεν μπορούν να απολυθούν μετά την άδεια μητρότητας σε 18 μήνες, έχει ως αποτέλεσμα να τους προσφέρονται θέσεις εργασίας με μειωμένα δικαιώματα. βλ. και Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, «Συνταξιοδότηση και ενταξιοδότηση οικογένειας και εργασίας», ΕΔΚΑ 2009, σελ. 753-785.

43. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Ενταξιοδότηση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006», διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/isothta_fullwn/ΕΕΔΑ_ΥρΕργασιας_2006.54_2010.pdf και http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/isothta_fullwn/paratiriseis_sx.Nomou_2006_54.pdf.

ταξύ άλλων, δεν προβλέπουν τη **νομιμοποίηση νομικών προσώπων και ενώσεων προσώπων** να ασκούν στο δικό τους όνομα τα δικαιώματα του θύματος διακρίσεων ενώπιον δικαστηρίων και άλλων αρχών.

Μια γενικότερη παρατήρηση που επαναλαμβάνει η ΕΕΔΑ με αφορμή όλα τα νομοσχέδια που αποσκοπούν σε συμμόρφωση προς Οδηγίες της ΕΕ σχετικές με την ισότητα των φύλων, είναι ότι οι οικονομικές διατάξεις που περιέχουν αυτές οι οδηγίες, ιδίως σχετικά με τη νομιμοποίηση νομικών προσώπων και ενώσεων προσώπων και το βάρος της απόδειξης, **δεν έχουν ενσωματωθεί στους δικονομικούς κώδικες**, με συνέπεια να είναι άγνωστοι σε δικαστές, δικηγόρους και ενδιαφερόμενα πρόσωπα. Έτσι, η συμμόρφωση προς τις Οδηγίες είναι ανεπαρκής και αναποτελεσματική, αφού δεν εξασφαλίζει την απαιτούμενη **ασφάλεια δικαίου και διαφάνεια** που επιτρέπει στα θύματα των διακρίσεων να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους και να τα ασκούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και λοιπών αρμόδιων αρχών.

Εργασία και ισότητα των φύλων

Παρά την υιοθέτηση του Ν 3896/2010 και των μέτρων στα οποία αναφέρεται η Έκθεση, η **απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων λόγω της οξυνόμενης οικονομικής κρίσης και των διαδοχικών μέτρων λιτότητας** διαρκώς επιδεινώνουν τη θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας, καθιστώντας τις ακόμα πιο ευάλωτες.

Λαμβάνοντας υπόψη και τις πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁴⁴, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για την περιθωριοποίηση των γυναικών στην αγορά εργασίας όπως αυτή αντανακλάται στα **υψηλά ποσοστά ανεργίας των γυναικών** (31% έναντι 24% των ανδρών) και στην υπερεκπροσώπηση τους στις επισφαλείς μορφές εργασίας, καθώς και για τις αρνητικές συνέπειες που έχει γι' αυτές η **εφαρμογή πληθώρας διατάξεων για τα εργασιακά και ασφαλιστικά ζητήματα**.

Επίσης η **ανατροπή της ιεραρχίας των ΣΣΕ και η αποδυνάμωση των ΕΓΣΣΕ και των κλαδικών ΣΣΕ**, σε όφελος των επιχειρησιακών ΣΣΕ,

44. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations: Greece, *op. cit.*, παρ. 28.

θίγουν ιδιαίτερα τις γυναίκες κυρίως ως προς το ζήτημα των ίσων όρων αμοιβής για εργασία ίσης αξίας και συνακολουθώντας την έξαρση του χάσματος αμοιβών. Άλλωστε, το περιεχόμενο της ΕΓΣΣΕ δεν υπήρξε ποτέ μονοσήμαντα οικονομικό, αποτελώντας και ένα κορυφαίο εργαλείο προώθησης και προστασίας ενιαίων όρων αμοιβής και εργασίας για όλους τους εργαζόμενους στην ελληνική επικράτεια χωρίς διακρίσεις.

Ανησυχία προκαλεί επίσης και η διαρκής μείωση των (ήδη ανεπαρκών) **δομών φροντίδας** παιδιών και εξαρτώμενων ατόμων και άλλων κοινωνικών δομών που περιορίζει τις δυνατότητες απασχόλησης των γυναικών ή τις εγκλωβίζει σε θέσεις εργασίας με μειωμένα δικαιώματα, διαιωνίζοντας και τα στερεότυπα φύλου, αφού δεν ενθαρρύνεται παράλληλα με κίνητρα η εμπλοκή των ανδρών στην φροντίδα αυτή. Ο εναρμονισμός οικιακής και επαγγελματικής ζωής πρέπει να αφορά γυναίκες και άνδρες. Έξαρση των διακρίσεων, ιδιαίτερα των πολλαπλών (λόγω φύλου και φυλετικής ή/και εθνοτικής καταγωγής, ηλικίας κλπ.) παρατηρείται επίσης σε βάρος των γυναικών που απασχολούνται στο **πλαίσιο εργολαβικών αναθέσεων**, οι οποίες επιτείνονται σε περίπτωση συνδικαλιστικής δράσης τους⁴⁵.

Ειδικά για τον δημόσιο τομέα, η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη και την **Έκθεση της Υψηλού Επιπέδου Αποστολής της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 2011**⁴⁶, τονίζει το γεγονός ότι οι 30.000 απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων καθώς και οι περικοπές στις συντάξεις για τους κάτω των 55 ετών, θίγει κατά πολύ περισσότερο τις γυναίκες, ειδικά αν ληφθεί υπόψη, για την τελευταία αυτή περίπτωση, ότι κατά το παρελθόν ήταν οι γυναίκες που θεμελιώναν δικαίωμα σύνταξης στην ηλικία των 50 αν είχαν καλύψει συγκεκριμένο αριθμό ετών προϋπηρεσίας και είχαν ακόμη ανήλικα τέκνα.

Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ επισημαίνει τις **«δυσανάλογες επιπτώσεις»** της

κρίσης και των μέτρων λιτότητας στις γυναίκες και τη διεύρυνση του χάσματος αμοιβών σε βάρος των γυναικών. Επισημαίνει συγκεκριμένα ότι **«Οι συνδυσασμένες συνέπειες της δημοσιονομικής κρίσης, της εξαπλούμενης άτυπης οικονομίας και της εφαρμογής μέτρων δομικής μεταρρύθμισης έχουν δυσμενείς επιπτώσεις στη διαπραγματευτική δύναμη των γυναικών και προκαλούν υπερεκπροσώπηση τους σε επισφαλείς, χαμηλά αμειβόμενες εργασίες»**. Επικαλούμενη δε και το ΣΤΠ, παρατηρεί ότι τα μέτρα περιορισμού της απασχόλησης, καθώς και η νέα κατάταξη των εργασιών και το ενιαίο μισθολόγιο (Ν 4024/2011) που περιέκοψαν τις αμοιβές έως 50% θα πλήξουν σοβαρά τις γυναίκες, οι οποίες έχουν σημαντική παρουσία στο δημόσιο τομέα. Τις σοβαρές επιπτώσεις της κρίσης και των μέτρων λιτότητας στις γυναίκες επεσήμανε πρόσφατα και ο Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης⁴⁷.

Σε ό,τι αφορά τον ιδιωτικό τομέα, η ραγδαία αύξηση **των ελαστικών μορφών απασχόλησης** και η αντικατάσταση συμβάσεων αορίστου χρόνου με συμβάσεις ορισμένου χρόνου προκαλούν σημαντική μείωση των αμοιβών των γυναικών και υποβάθμιση των συνθηκών εργασίας τους, που καθίστανται ανασφαλείς. Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ τονίζει ότι, κατά το ΣΤΠ, οι ελαστικές μορφές, κυρίως η μερική και εκ περιτροπής απασχόληση, επιβάλλονται συχνότερα στις γυναίκες, ιδίως κατά την εγκυμοσύνη και μετά την άδεια μητρότητας, με μείωση της αμοιβής, ενώ αυξάνονται οι απολύσεις λόγω εγκυμοσύνης, μητρότητας και σεξουαλικής παρενόχλησης. Όπως τονίζει η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων, **«η ελαστικοποίηση της απασχόλησης έγινε χωρίς επαρκείς εγγυήσεις για τους πιο ευάλωτους ή οι εγγυήσεις του νόμου δεν είχαν αποτελεσματική εφαρμογή»**⁴⁸.

45. ΕΕΔΑ, «Δικαιώματα των εργαζομένων και συνθήκες εργασίας στο πλαίσιο των εργολαβικών αναθέσεων», Ετήσια Έκθεση 2009, σελ. 69 επ.

46. ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), παρ. 320-321, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf.

47. Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, op. cit., σελ. 23 και *Protect women's rights during the crisis*, διαθέσιμο σε: <http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/protect-women-s-rights-during-the-crisis>.

48. Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), *Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975)*, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:2699054.

Μάλιστα, όπως επίσης τονίζει η Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων της ΔΟΕ, καθώς η ανεργία, ιδίως των γυναικών και των νέων, εκτινάσσεται, πολλές γυναίκες προστίθενται στους «*αποθαρρυσμένους*» εργαζόμενους που δεν υπολογίζονται στις στατιστικές, ενώ «*οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, σημαντική πηγή απασχόλησης γυναικών και νέων, κλείνουν μαζικά*»⁴⁹.

Εξάλλου, όπως διαπιστώνουν η ΕΕΚΔ και άλλα ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα, οι αποφάσεις για τη δημοσιονομική προσαρμογή και τα μέτρα λιτότητας λαμβάνονται χωρίς πρότερη ούτε και μεταγενέστερη **αξιολόγηση των επιπτώσεών τους**⁵⁰.

Επίσης, «υπενθυμίζοντας ότι οι [ΣΣΕ] είναι κύριες πηγές καθορισμού των αμοιβών, η Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων της ΔΟΕ παραπέμπει στις παρατηρήσεις της για τη Σύμβαση 98 και ζητεί να έχει υπόψη η Κυβέρνηση ότι η **συλλογική διαπραγμάτευση** είναι σημαντικό μέσο θετικής αντιμετώπισης των ζητημάτων ισότητας αμοιβών, περιλαμβανομένων των έμμεσων διακρίσεων λόγω φύλου»⁵¹.

Άλλωστε, οι γυναίκες εξακολουθούν να διεκδικούν ίσες ευκαιρίες και ισότιμη επαγγελματική εξέλιξη σε **εργασιακά περιβάλλοντα του δημόσιου τομέα**, όπως είναι οι ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας, για τα οποία τα στερεότυπα παραμένουν ενεργά.

Στις ως άνω παρατηρήσεις προστίθεται η ανάγκη **ενίσχυσης της Επιθεώρησης Εργασι-**

ας (ΣΕΠΕ), και του **ΣτΠ**, ιδίως σε ό,τι αφορά τον ρόλο του στην εξωδικαστική διαμεσολάβηση - σε μία εποχή που και οι δύο φορείς έχουν υποστεί μεγάλες περικοπές του προϋπολογισμού τους, πολλώ δε μάλλον λόγω του συνεχώς αυξανόμενου αριθμού των εργαζομένων που αδυνατούν να προσφύγουν στα δικαστήρια για οικονομικούς λόγους.

Συνολικά, η ΕΕΔΑ συμμερίζεται την ανησυχία του ΣτΠ⁵² για το ενδεχόμενο **να ακυρωθεί η όποια πρόοδος** είχε συντελεστεί τα προηγούμενα χρόνια σχετικά με την απασχόληση και την ισότητα των φύλων, γεγονός που θα έχει ως αποτέλεσμα τη μη αξιοποίηση πολύτιμων ανθρωπινων πόρων, αλλά και την προσβολή του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας. Η ανεπάρκεια μέτρων πολιτικής για την ιδιαίτερα αυξημένη γυναικεία ανεργία, η μη ενθάρρυνση των ανδρών για την εμπλοκή τους στις λειτουργίες φροντίδας στο πλαίσιο της οικογένειας, το χάσμα αμοιβών γυναικών και ανδρών καθώς και η παρατηρούμενη «γυάλινη οροφή» στις γυναικείες εργασιακές διαδρομές, συνιστούν, εκτός των άλλων, και προβλήματα ιδιότητας του πολίτη, δικαιωμάτων και δημοκρατίας.

Συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και δημόσια ζωή

Η ΕΕΔΑ γενικά εκφράζει την ανησυχία της για την αρνητική περιρρέουσα ατμόσφαιρα του πολιτικού συστήματος που εμφανίζει ισχυρές αντιστάσεις στην αποδοχή της ισότιμης πολιτικής παρουσίας γυναικών σε όλες τις δομές πολιτικής εξουσίας. Τόσο τα πολιτικά κόμματα, με τις στρατηγικές ανάδειξης στελεχών και τις θέσεις στις οποίες κατά κανόνα τοποθετούν γυναίκες, όσο και ο γενικότερος **διάχυτος σεξισμός στη δημόσια ζωή**, αποτελούν εμπόδια για την άσκηση πολιτικών ρόλων από τις γυναίκες, με αποτέλεσμα η πολιτική ζωή να θεωρείται ένα κατεξοχόν ανδρικό πεδίο.

Ζητήματα οικογενειακού δικαίου

Σχετικά με την ισότητα των φύλων σε **ζητήματα οικογενειακού δικαίου** η ΕΕΔΑ τονίζει τις παρατηρήσεις της σχετικά με τα εξής: α) **Επώνυμο συζύγων**: Το άρθρο 1388 ΑΚ, που προβλέ-

49. *Ibidem*. Βλ. επίσης *Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111) - Greece*, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3084473.

50. ΕΕΔΑ, «*Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου*», 27.6.2013, *op. cit.*, «*Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*», 8.12.2011, *op. cit.* και «*Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους*», 10.6.2010, *op. cit.*

51. *Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975)*, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:2699054. Βλ. και *Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111) - Greece*, *op. cit.*

52. ΣτΠ, *Ειδική Έκθεση 2012: «Φύλο και εργασιακές σχέσεις»*, διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/resources/docs/11eidikes-fylo--2.pdf>.

πει ότι η γυναίκα διατηρεί το επώνυμό της μετά το γάμο, τροποποιήθηκε ώστε «[μ]ε συμφωνία των συζύγων ο καθένας από αυτούς μπορεί να προσθέτει στο επώνυμό του το επώνυμο του άλλου» (άρθρο 28 Ν 3719/2008), με αποτέλεσμα η ρύθμιση αυτή να ανατρέπει τη συνέχιση της ταυτότητας της γυναίκας, μέσω των διαδοχικών αλλαγών επωνύμου, και συνεπώς είναι ασύμβατη με την αρχή της ισότητας των φύλων⁵³. β) *Γονική μέριμνα τέκνων εκτός γάμου*: Παρά την πρόταση της ΕΕΔΑ να μη θιγεί το άρθρο 1515 ΑΚ περί γονικής μέριμνας των εκτός γάμου τέκνων, ο Ν 3719/2008 αφήρεσε την προϋπόθεση συμφωνίας της μητέρας προκειμένου να ανατεθεί δικαστικά στον πατέρα που έχει αναγνωρίσει το τέκνο η άσκηση της γονικής μέριμνας ή τμήματός της. γ) *Εγκυρότητα γάμου*: Η ΕΕΔΑ έχει προτείνει να τροποποιηθεί το άρθρο 1350 παρ. 2 ΑΚ, που επιτρέπει την, κατόπιν δικαστικής απόφασης, τέλεση γάμου σε κατώτερη ηλικία, εφόσον αυτό επιβάλλεται από σπουδαίο λόγο, και να τεθεί για τέτοιες περιπτώσεις ως ελάχιστο όριο το 16^ο έτος.

Ουσιαστική ισότητα των φύλων σε όλους τους τομείς (gender mainstreaming)

Ευρύτερα, η ΕΕΔΑ καλεί σε αντιμετώπιση σεξιστικών συμπεριφορών και **στερεοτύπων** ως προς τους ρόλους και τις ευθύνες γυναικών και ανδρών στην οικογένεια και την κοινωνία αλλά και σε αποτελεσματική **ενσωμάτωση της αρχής της ισότητας των φύλων σε όλους τους τομείς (gender mainstreaming)**.

Προς την κατεύθυνση αυτή, η ΕΕΔΑ επισημαίνει και την ανάγκη προσαρμογής φορολογικών διατάξεων με σκοπό τη διασφάλιση της ισότητας των δύο φύλων κατά τη φορολόγηση της οικογένειας. Σημειώνοντας και τις σχετικές προτάσεις του ΣΤΠ, η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη υιοθέτησης νομοθετικής ρύθμισης για να παρέχεται η δυνατότητα στους συζύγους να υποβάλουν χωριστές φορολογικές δηλώσεις⁵⁴. Αλλά ακόμα και στην περίπτωση κοινής φορολογικής δήλωσης, προτείνεται η θέσπιση αυτοτελούς φορολογικής υπο-

χρέωσης των συζύγων και χωριστή εκκαθάριση του φόρου τους με την κατάργηση του άρθρου 61, παρ. 2, του Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος. Κατά τον τρόπο αυτό, όλοι οι έγγαμοι φορολογούμενοι θα υπάγονται στη γενική υποχρέωση υποβολής φορολογικής δήλωσης, σύμφωνα με το νόμο, η κοινή δήλωση θα υπογράφεται και από τους δύο φορολογούμενους και η εκκαθάριση καθώς και κατά συνέπεια, η επιστροφή του φόρου θα γίνεται κατά κανόνα επίσης χωριστά για κάθε σύζυγο και στο όνομά του⁵⁵.

Τέλος, η ΕΕΔΑ σημειώνει τη σύσταση νομοπαρασκευαστικής επιτροπής για την κατάρτιση νομοσχεδίου με αντικείμενο την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας, και χαιρετίζει την υιοθέτηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013 της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων. Λαμβάνοντας όμως υπόψη και τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁵⁶ του ΟΗΕ, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για τις περικοπές στον προϋπολογισμό της ως άνω Γραμματείας, με αποτέλεσμα να τίθεται σε κίνδυνο η αυτοτέλειά της, καθώς και για το γεγονός ότι η Εθνική Επιτροπή για την Ισότητα μεταξύ Αντρών και Γυναικών μένει ανεργή από το 2008.

Βία κατά των γυναικών

Η ΕΕΔΑ επισημαίνοντας γενικά την ευρύτητα του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών εστιάζει τις παρατηρήσεις της στην ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών και επισημαίνει τα εξής:

(α) Σε σχέση με το **νομοθετικό πλαίσιο**, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την υιοθέτηση του Ν 3500/2006, ο οποίος μεταξύ άλλων ποινικοποιεί και το βιασμό εντός του γάμου. Η Επιτροπή είχε εκφράσει συγκεκριμένα την ανησυχία της για τη μη τιμώρησή του.

Ωστόσο, και παρά τις παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ⁵⁷, ο νόμος δεν προέβη σε συνολική ρύθμιση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας

53. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου «Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία», Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 56 επ.

54. ΣΤΠ, *Ενσωμάτωση προτάσεων του Συνηγόρου του πολίτη στην πρόσφατη φορολογική μεταρρύθμιση, Οκτώβριος 2010*.

55. ΣΤΠ, *Ειδική Έκθεση, Προτάσεις χαμηλού δημοσιονομικού κόστους, Δεκέμβριος 2012*.

56. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations: Greece, op. cit., παρ. 12*.

57. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νομοσχεδίου 'Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας', Ετήσια Έκθεση 2005, σελ. 231 επ.

καθώς ούτε θίγει την ουσία του ούτε πλήττει τα αίτια του. Όπως άλλωστε επισημαίνει και η ίδια η Έκθεση αλλά και όπως προκύπτει και από τις πλέον πρόσφατες καταληκτικές παρατηρήσεις για την Ελλάδα της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών⁵⁸ και της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων⁵⁹, το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος των γυναικών δεν εκλείπει.

Μάλιστα, γενικά, παρά τον μεγάλο αριθμό περιστατικών βίας κατά των γυναικών, **μειωμένος παραμένει ο αριθμός δίωξης και τιμωρίας των θυτών**. Ιδίως, η Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων καλεί σε τροποποίηση του άρθρου 137Α ΠΚ, ώστε ο βιασμός και λοιπές μορφές σεξουαλικής βίας κατά των γυναικών να προβλέπονται ρητά ως **μορφή βασανιστηρίου** κι όχι απλώς ως «σοβαρή προσβολή της γενετικής αξιοπρέπειας».

Τέλος, και σχετικά με το ευρύτερο νομοθετικό πλαίσιο, σημειώνουμε την υπογραφή από την Ελλάδα της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας, στις 15 Μαΐου 2001, της οποίας όμως απαιτείται και η επικύρωση.

(β) Η γενικότερη αφύπνιση επί του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας παραμένει μία ανοικτή πρόκληση για την Ελλάδα. Εμπόδιο σε αυτήν στέκεται η διαίωνιση **πατριαρχικών συμπεριφορών και βαθιά ριζωμένων στερεοτύπων** σχετικά με τον ρόλο και τις ευθύνες των γυναικών και των αντρών, καθώς και πρακτικών που δημιουργούν διακρίσεις. Ειδικά η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών εκφράζει την ανησυχία της για την απουσία κρατικών μέτρων με σκοπό την εξάλειψη των στερεοτύπων και των αρνητικών παραδοσιακών αρχών και πρακτικών.

Προβληματισμό προκαλεί άλλωστε και η απουσία **μελετών** για τη διάσταση των φαινομένων βίας και των βαθύτερων αιτιών της καθώς και **στατιστικών στοιχείων** σχετικά με την βία

κατά των γυναικών, συμπεριλαμβανομένης της ενδοοικογενειακής, με έμφαση στο φύλο, την ηλικία, τη μειονοτική/εθνοτική κατάσταση και τη σχέση μεταξύ θύματος και θύτη.

(γ) Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τα μέτρα προστασίας των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας που εντάσσονται στο «Εθνικό Σχέδιο για την Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Βίας κατά των Γυναικών 2009-2013», επισημαίνει όμως ταυτόχρονα ότι η **αποτελεσματική πρόσβαση στην δικαιοσύνη** δεν εξασφαλίζεται πάντα στις γυναίκες θύματα. Ενώ εκφράζει την ικανοποίησή της για την υιοθέτηση του Ν 4055/2012 με τον οποίο καταργείται η υποχρέωση καταβολής παραβόλου για την υποβολή έγκλησης για τα εγκλήματα ενδοοικογενειακής βίας, η ΕΕΔΑ τονίζει ότι το υψηλό κόστος διεξαγωγής των δικών και η άγνοια των δικαιωμάτων τους και των τρόπων προάσπισής τους από τις ίδιες τις γυναίκες συνεχίζουν να αποτελούν εμπόδιο στη διεκδίκηση της προστασίας τους.

Κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μεταναστών και μέτρα προαγωγής της κοινωνικής τους ενσωμάτωσης (παρ. 12 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής) Επιχείρηση «Ξένιος Ζεύς»

Η ΕΕΔΑ κρίνει επιτακτική την ανάγκη να διατυπώσει τις αμφιβολίες της για το περιεχόμενο της Επιχείρησης Ξένιος Ζεύς και τις μεθόδους των αστυνομικών στις επιχειρήσεις για την εξακρίβωση της νομιμότητας των μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, σημειώνει ότι «από τις 4 Αυγούστου 2012, όταν εγκαινιάστηκε η επιχείρηση Ξένιος Ζεύς, έως τις 22 Φεβρουαρίου 2013, όταν η ΕΛΑΣ έπαψε να δημοσιοποιεί στοιχεία για τις προσαγωγές στο πλαίσιο του Ξένιου Δία, [προφανώς εξαιτίας της χαώδους αναλογίας προσαγωγών-συλλήψεων], η αστυνομία είχε σταματήσει στους δρόμους της Αθήνας και προσαγάγει σε αστυνομικά τμήματα για έλεγχο στοιχείων 85.000 περίπου αλλοδαπούς. Από αυτούς, μόνο οι 4.811 – δηλαδή το 6% – ήταν παράτυποι μετανάστες»⁶⁰. Οι αξιωματικοί της ΕΛΑΣ, βασιζόμενοι στη μείωση των δεικτών εγκληματικότητας, την αύξηση της κυκλοφορίας των πεζών στο κέντρο της Αθήνας και την ύπαρξη ακριβέστερων στατιστικών δε-

58. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations: Greece, *op. cit.*, παρ. 10 και 20-21.

59. Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, *op. cit.*, παρ. 23.

60. Human Rights Watch (HRW), *Unwelcome Guests. Greek Police Abuses of Migrants in Athens, June 2013*, σελ. 1.

δομένων για τη μετανάστευση στην Αθήνα, διακήρυτταν την επιτυχή έκβαση της επιχείρησης. Δεν είναι σαφές ωστόσο, όπως άλλωστε τονίζει και η Έκθεση του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο *Ανεπιθύμητοι επισκέπτες: καταχρηστικές πρακτικές της Ελληνικής Αστυνομίας κατά των μεταναστών στην Αθήνα*, εάν τα θετικά αυτά αποτελέσματα οφείλονται πράγματι στην αποτελεσματικότερη αστυνόμευση της πραγματικής παραβατικής συμπεριφοράς ή, εάν αντίθετα, πρόκειται για το προϊόν της αδιάκριτης διενέργειας ελέγχων εξακρίβωσης στοιχείων ταυτότητας⁶¹.

Η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα αξιοποίησης κάθε δυνατότητας και μέσου προκειμένου να ενισχυθεί – ή και αποκατασταθεί σε ορισμένες περιπτώσεις – το αίσθημα ασφάλειας των πολιτών, ωστόσο εκφράζει τις αμφιβολίες της για το εύρος και την ένταση των «επιχειρήσεων σκούπα» της αστυνομίας, που όχι μόνο εγείρουν σοβαρές ανησυχίες για την αναλογία μεταξύ των μεθόδων που χρησιμοποιούνται και το υποτιθέμενο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αναμφισβήτητα ενέχουν εγγενώς το στοιχείο του ρατσισμού, δεδομένου του στιγματισμού των ανθρώπων με κριτήριο το χρώμα, τη φυλή ή τη θρησκεία τους⁶². Υπέρ του επιχειρήματος αυτού συνηγορεί η διαπίστωση ότι το 94% όσων ελέγχθηκαν ήταν νόμιμοι μετανάστες ή πρόσφυγες, γεγονός που δεν εμπόδισε την προσαγωγή τους στα αστυνομικά τμήματα ή στο Αλλοδαπών για πολύωρη εξακρίβωση⁶³.

Άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους

Η ΕΕΔΑ είχε εκφράσει την έντονη ανησυχία της για την τροπολογία του άρθρου 19 του Σ/Ν

«Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης» (που έγινε ο Ν 4251/2014), επισημαίνοντας ότι παραβιάζει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, ιδίως το τεκμήριο αθωότητας και τα δικαιώματα πρόσβασης στη Δικαιοσύνη και ίσης ποινικής μεταχείρισης⁶⁴. Την έντονη ανησυχία του είχε επίσης εκφράσει και ο Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης⁶⁵.

Ειδικότερα, το άρθρο αυτό αφορούσε στη «χορήγηση και ανανέωση αδειών διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους» κατ' εφαρμογή των σχετικών επιταγών του Συντάγματος και του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου. Μεταξύ των απόμων για τα οποία προβλεπόταν χορήγηση άδειας διαμονής για λόγους ανθρωπιστικούς, περιλαμβάνονταν και πολίτες τρίτων χωρών που ήταν θύματα και ουσιώδεις μάρτυρες κακουργημάτων και άλλων σοβαρών εγκληματικών ή ρατσιστικών πράξεων, εφόσον έχει ασκηθεί γι' αυτές ποινική δίωξη και μέχρι να εκδοθεί τελεσίδικη δικαστική απόφαση. Με τροπολογία, όμως, στο άρθρο 19, η οποία κατατέθηκε στη Βουλή κατά τη διαδικασία ψήφισης του εν λόγω Σ/Ν, προβλέφθηκε ότι «αν όργανο του κράτους καταγγεληθεί ψευδώς για οποιοδήποτε από τα ανωτέρω αδικήματα και η ψευδής καταγγελία τεκμηριωθεί μετά τη σχετική προκαταρκτική εξέταση με τη θέση της δικογραφίας στο αρχείο, ο καταγγέλλων δικάζεται για τα προβλεπόμενα στο ενδέκατο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα αδικήματα με την αυτόφωρη διαδικασία. Ως παρεπόμενη ποινή, στην περίπτωση αυτή δύναται να επιβληθεί η απέλαση, άλλως ακολουθείται η διαδικασία της διοικητικής απέλασης».

Τελικά, το άρθρο 19 του Σ/Ν «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης» αποσύρθηκε στο σύνολό του κατά τη νομοθετική διαδικασία ενώπιον της Βουλής. Τα σχετικά με την προστασία θυμάτων και ουσιωδών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων ζητήματα ρυθμίστηκαν αργότερα δια της ΚΥΑ 30651/2014 (ΦΕΚ Β' 1453/5.6.2014) «Καθορισμός κατηγορίας άδειας

61. Στους πρώτους έξι μήνες λειτουργίας της «επιχείρησης σκούπας» (4.8.2012 έως 6.2.2013), συνελήφθησαν μόλις 59 άτομα (αλλοδαποί και ημεδαποί) για τέλεση εγκληματικών πράξεων, αριθμός που μάλλον καταρρίπτει το επιχείρημα της κυβέρνησης ότι ο Ξένιος Ζευς συνέβαλε στη μείωση της εγκληματικότητας στην Αθήνα. *Idem*, σελ. 6, 15-16.

62. Σχετικά βλ. Διεθνής Αμνηστία, *Σύνορα της Ευρώπης. Καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία*, Ιούλιος 2013, σελ. 17-18, διαθέσιμο σε: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR25/008/2013/en/0f87cce1-d5c1-4819-bf81-d6cf5e9bdf3a/eur250082013el.pdf>.

63. *Idem*, σελ. 16.

64. ΕΕΔΑ, *Δελτίο Τύπου - 24 Μαρτίου 2014, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_typou/DT.Arthro19.pdf*.

65. Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, *Δημόσια δήλωση, διαθέσιμη σε: <http://on.fb.me/1gphOxQ>*.

διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, καθώς και του τύπου, της διαδικασίας και των ειδικότερων προϋποθέσεων χορήγησής της», για να ενταχθούν τελικά, με το άρθρο 4, παρ. 2, του Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών με τίτλο «Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις» (περ. 1 και 2) στον Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (Ν 4251/2014). Πρόκειται για το νέο άρθρο «19 Α'» που περιλαμβάνει σχεδόν αυτούσιες τις διατάξεις του άρθρου 1 της ως άνω ΚΥΑ 30651/2014, ρυθμίζοντας το καθεστώς χορήγησης και ανανέωσης άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους⁶⁶.

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη **νομοθετική κατοχύρωση της προστασίας θυμάτων και ουσιωδών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων** (άρθρο 4, παρ. 2 περ. 1β, του Σ/Ν), τονίζει ότι, εκτός από την ασφάλεια δικαίου, η κωδικοποίηση της νομοθεσίας **εξασφαλίζει στην προστασία θυμάτων και ουσιωδών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων το νομικό κύρος που της αρμόζει.**

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να επισημάνει για ακόμη μία φορά ότι είναι αναγκαίο η Πολιτεία να εκφράζει με σαφήνεια την αναγκαιότητα της καταπολέμησης των ρατσιστικών εγκλημάτων και να εξαντλεί τα περιθώρια ρύθμισής της δια της νομοθετικής οδού, ιδίως σε

μία περίοδο ύφεσης κατά την οποία διαφαίνεται επάνοδος των εγκλημάτων που τελούνται λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, θρησκείας, χρώματος, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου⁶⁷.

Η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι η αποτελεσματική αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους δεν είναι εφικτή χωρίς την παροχή εγγυήσεων για τη δυνατότητα καταγγελίας τους. Οι διατάξεις περί προστασίας αλλοδαπών θυμάτων που το ανωτέρω αναφερόμενο Σ/Ν εντάσσει στον Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης, θεσπίζοντας ένα ειδικό καθεστώς άδειας παραμονής για τα θύματα και τους ουσιώδεις μάρτυρες για το διάστημα που είναι αναγκαίο για τη δίωξη και καταδίκη των δραστών, αποτελεί ένα θετικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ταυτόχρονα την **ανάγκη ενίσχυσης του ως άνω νομοθετικού πλαισίου** ώστε να προβλεφθεί και α) αποχή από τη δίωξη για παράνομη είσοδο και β) απαγόρευση της σύλληψης και της διοικητικής κράτησης του καταγγέλλοντος μάρτυρα για το διάστημα που μεσολαβεί από την καταγγελία έως την έκδοση της ειδικής εισαγγελικής πράξης, ώστε τα θύματα αφενός να μην αντιμετωπίζουν τις συνέπειες μία τέτοιας ποινικής διαδικασίας και της ενδεχόμενης δευτερογενούς θυματοποίησης όταν προσέρχονται στις αρχές για να καταγγείλουν και αφετέρου να ενθαρρύνονται να προβούν στις σχετικές καταγγελίες⁶⁸.

Συνθήκες εργασίας και διαβίωσης αλλοδαπών εργαζομένων

Στο ίδιο πλαίσιο, με το από 29 Απριλίου 2013 Δελτίο Τύπου σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης αλλοδαπών εργαζομένων και την ευθύνη της Πολιτείας για τη βίαιη εκμετάλλευση συνανθρώπων μας, η ΕΕΔΑ εξέφρασε τον αποτροπιασμό της για την άνανδρη επίθεση μπράβων της εργοδοσίας κατά αλλοδαπών εργαζομένων, στη Μανωλάδα, εκφράζοντας την ελ-

66. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών με τίτλο Ένσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις», 11.12.2014, Ετήσια Έκθεση 2014, προς δημοσίευση.

67. Βλ. και Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Ετήσια Έκθεση 2013, διαθέσιμη σε: <http://rvrn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013final.pdf>.

68. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Δελτίο τύπου σχετικά με τις πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις για την καταπολέμηση των ρατσιστικών εγκλημάτων, 6.10.2014, διαθέσιμο σε: <http://rvrn.org/2014/10/447/>.

πίδα ότι η τιμωρία των εμπλεκόμενων θα είναι έγκαιρη, παραδειγματική και αποτελεσματική⁶⁹.

Οι καταστάσεις βαριάς προσβολής της αρχής του Κράτους Δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που εκμηδενίζουν την ανθρώπινη αξία, κλονίζουν την κοινωνική συνοχή και υποβαθμίζουν τον πολιτισμό μας, έχουν επανειλημμένα και από καιρό καταγγεληθεί από τα μέσα ενημέρωσης. Ο ΣΤΠ ζήτησε το 2008 παρέμβαση των αρμόδιων αρχών, το ΣΕΠΕ ανταποκρίθηκε τότε αμέσως, αλλά κατόπιν οι έλεγχοι ατόνησαν.

Η βίβλαυση και εξευτελιστική αυτή μεταχείριση παραβιάζει κατάφωρα κανόνες του Συντάγματος και του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου, που δεσμεύουν όλα τα κρατικά όργανα και κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία ανήκουν σε κάθε άνθρωπο, χωρίς καμιά διάκριση. Οι κανόνες αυτοί απαιτούν σεβασμό και προστασία της αξίας κάθε ανθρώπου, της ζωής και της σωματικής ακεραιότητάς του, απαγορεύουν τη δουλεία και κάθε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση καθώς και τη σωματεμπορία, επιβάλλουν δικαίες και αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και διαβίωσης, ισότητα αμοιβών, κοινωνική ασφάλιση και αρωγή και προστασία της υγείας.

Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκηση όλων των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Όχι μόνο να μην τα θίγουν με δικές τους ενέργειες ή παραλείψεις, αλλά και να λαμβάνουν έγκαιρα και αποτελεσματικά μέτρα για την πρόληψη και καταστολή κάθε παραβίασής τους από ιδιώτες. Δυστυχώς, δεν ανταποκρίνονται πάντα σε αυτή την υποχρέωσή τους.

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα υποβάλει προτάσεις για την προστασία των πιο πάνω δικαιωμάτων⁷⁰. Σε κάθε ευκαιρία, δε, τονίζει ότι η ύφεση και η κρίση δεν πρέπει να οδηγήσουν στην

αποδιοργάνωση και αδράνεια των ελεγκτικών μηχανισμών και καλεί όλα τα κρατικά όργανα να εκπληρώσουν, χωρίς αναβολή, τις υποχρεώσεις τους. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ έχει την πεποίθηση ότι:

- τα ελεγκτικά όργανα, όπως το ΣΕΠΕ (που αποδέχτηκε την ευθύνη του από το 2008 και τώρα επισκέφτηκε την περιοχή), η Υπηρεσία Ελέγχου Ανασφάλιστης Εργασίας του ΙΚΑ και τα όργανα του ΟΓΑ, πρέπει να προβαίνουν σε τακτικούς και απροειδοποίητους ελέγχους,
- η Κυβέρνηση και η Βουλή οφείλουν να ενισχύσουν τη στελέχωση, την υλικοτεχνική υποδομή και τη διαρκή επιμόρφωση του ΣΕΠΕ, χωρίς περιορισμούς,
- οι υπηρεσίες δίωξης σωματεμπορίας της ΕΛ.ΑΣ πρέπει να εμπλακούν ενεργά,
- κάθε αρμόδιο όργανο οφείλει να εξασφαλίσει στα θύματα, όπως απαιτούν το Σύνταγμα, οι διεθνείς συμβάσεις και το δίκαιο της ΕΕ (ιδίως ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, η Οδηγία 2009/52 την οποία μετέφερε ο Ν 4052/2012, καθώς και άλλες συναφείς Οδηγίες), ιδίως:
  - νόμιμη διαμονή και δυνατότητα εργασίας στην Ελλάδα, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και αποζημίωση για κάθε υλική και ηθική ζημία που υπέστησαν,
  - πλήρη, και αναδρομική, ικανοποίηση όλων των εργασιακών, ασφαλιστικών και λοιπών δικαιωμάτων τους, και κατοχύρωσή τους για το μέλλον, χωρίς διάκριση σε σχέση με τους άλλους εργαζόμενους.

Προστασία προσφύγων και αιτούντων άσυλο – Συνθήκες κράτησης – Αλλοδαποί εν αναμονή απέλασης (παρ. 12 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Μεταρρύθμιση συστήματος Ασύλου

Αναφορικά με το Αναθεωρημένο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου και τη διαχείριση της μετανάστευσης, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τις πολύ σημαντικές πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις⁷¹ και διατυπώνει την ευχή

69. ΕΕΔΑ, Δελτίο Τύπου σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και διαβίωσης αλλοδαπών εργαζομένων και την ευθύνη της Πολιτείας για τη βίβλαυση εκμετάλλευση συνανθρώπων μας, 29 Απριλίου 2013, Ετήσια Έκθεση 2012-2013.

70. Βλ. π.χ. για το δικαίωμα των μεταναστών στην υγεία (2007), την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (2008), τη βίβλαυση και εξευτελιστική μεταχείριση οροθετικών γυναικών (2012), παρατηρήσεις στο σχέδιο ελληνικής έκθεσης στην Επιτροπή των Η.Ε. κατά των βασανιστηρίων (2009), παρατηρήσεις στην 7η ελληνική έκθεση στην Επιτροπή των ΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (2010). Διαθέσιμα σε: www.nchr.gr.

71. Ενδεικτικά αναφέρονται το ΠΔ 141/2013 (ΦΕΚ Α' 226/21.10.2013) «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 (L 337) σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση και το καθεστώς των αλλοδαπών ή των ανιθα-

να συμβάλουν στην επίλυση καίριων ζητημάτων σχετικών με την πολιτική ασύλου που ταλανίζουν τη Χώρα την τελευταία δεκαετία.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ιδιαίτερη ικανοποίησή της για την έναρξη της λειτουργίας της νέας αυτόνομης Υπηρεσίας Ασύλου (α' βαθμός) και της Αρχής Προσφυγών (β' βαθμός). Στη στελέχωση, άλλωστε, αυτής της δεύτερης συνέβαλε και η ΕΕΔΑ. Και οι δύο υπηρεσίες αποτελούν μέρους του Αναθεωρημένου Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου και τη διαχείριση της μετανάστευσης. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι πρόκειται για ένα πρώτο θετικό βήμα που σηματοδοτεί μια ιδιαίτερα θετική εξέλιξη στην αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος στη Χώρα μας και επισημαίνει ότι, στην εξέταση αιτημάτων διεθνούς προστασίας, η ταχύτητα και η αποτελεσματικότητα έχουν βαρύνουσα σημασία για τη διασφάλιση της επιτυχίας της αναμόρφωσης του συστήματος παροχής ασύλου στην Ελλάδα. Δίνει, παρόλα αυτά, έμφαση στην ανάγκη για σεβασμό των αρχών της ανεξάρτητης και αμερόληπτης διαδικασίας αναγνώρισης του καθεστώτος διεθνούς προστασίας και εκφράζει την ευχή ο διαρκής στόχος της ταχύτητας και της αποτελεσματικότητας να μη λειτουργήσει σε βάρος της εύρυθμης και ομαλής λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου.

Συνδρομή της ΕΕΔΑ στη στελέχωση και λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών

Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων. Για το σκοπό αυτό επίσης, εκδήλωσε εμπράκτως την ενεργό υποστήριξή της στην νέα Υπηρεσία Ασύλου και συμμετείχε ενεργά στις από τον νόμο προβλεπόμενες διαδικασίες, εκφράζοντας έτσι

γενών ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (αναδιτύπωση), το ΠΔ 113/2013 (ΦΕΚ Α' 146/14.6.2013) «Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (L 326/13.12.2005) και άλλες διατάξεις)», καθώς επίσης και το «παράγωγο του Ν 3907/2011 δίκαιο».

την εμπιστοσύνη της ειδικότερα στο έργο της Αρχής Προσφυγών.

Το διαρκές αυτό ενδιαφέρον που έχει επιδείξει η ΕΕΔΑ, ως συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, για θέματα που άπτονται της προστασίας των αλλοδαπών και, ειδικότερα, της διαδικασίας παροχής διεθνούς προστασίας, αναγνωρίστηκε από το νομοθέτη μέσω της θεσμικής κατοχύρωσης της συνδρομής της στη στελέχωση και λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών τόσο της νέας Αρχής Προσφυγών, όσο και των Επιτροπών που έχουν συσταθεί δυνάμει του ΠΔ 114/2010.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 3, παρ. 3, του Ν 3907/2011 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής», ο πρόεδρος και το τρίτο μέλος των τριμελών Επιτροπών Προσφυγών που συστάθηκαν και λειτουργούν στα πλαίσια της νέας Αρχής Προσφυγών, καθώς και οι αναπληρωτές τους επιλέγονται από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται από την ΕΕΔΑ, σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας της. Ανάλογη είναι και η πρόβλεψη του άρθρου 26 του ΠΔ 114 (ΦΕΚ Α' 195) για τη «διαδικασία αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας», δυνάμει της οποίας η επιλογή των νομικών – καθώς και των αναπληρωτών τους – με εξειδίκευση στο προσφυγικό δίκαιο ή το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι οποίοι απαρτίζουν τις Επιτροπές Προσφυγών που λειτουργούν στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, γίνεται από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται με ευθύνη της ΕΕΔΑ.

Δυστυχώς, οι πρόσφατες ενέργειες εκ μέρους του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη έχουν κλονίσει σοβαρά την εμπιστοσύνη της ΕΕΔΑ στις νέες Επιτροπές Προσφυγών. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που οδήγησε την ΕΕΔΑ να προβεί στην από 9 Οκτωβρίου 2014 δημόσια δήλωσή της, προκειμένου να εκφράσει την έντονη ανησυχία της σχετικά με τις σοβαρότατες και πολυεπίπεδες επιπτώσεις από τα προφανή ζητήματα νομιμότητας που εγείρει η πρόσφατη διαδικασία συγκρότησης των Επιτροπών Προσφυγών του Ν 3907/2011, όπως τροποποιήθηκε από το Ν 4249/2014.

Βάσει του νόμου αυτού, η ΕΕΔΑ κλήθηκε από το αρμόδιο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και κατήρτισε εμπρόθεσμα κατάλογο υποδεικνυομένων προσώπων για 8 Επιτροπές Προσφυγών, όπως της ζητήθηκε, κατόπιν σχετικής διαδικασίας επιλογής που διενήργησε Επιτροπή Κρίσης αποτελούμενη από Μέλη της ΕΕΔΑ εγνωσμένου κύρους. Ύστερα από ανατιολόγητη πολύμηνη καθυστέρηση, κατά τη διάρκεια της οποίας δεν υφίστατο 2^{ος} βαθμός διεθνούς προστασίας, και χωρίς ουδεμία επίσημη και αρμόδια ενημέρωση της ΕΕΔΑ, δημοσιεύθηκε η Υπουργική Απόφαση 9541/25.9.2014 (ΦΕΚ ΥΟΔΔ 583/25.9.2014), από την οποία προκύπτουν τα εξής: πρώτον, οι Επιτροπές συγκροτήθηκαν με τη συμμετοχή προσώπων που δεν περιλαμβάνονταν στον κατάλογο που εμπρόθεσμα υπέβαλε η ΕΕΔΑ. Δεύτερον, ο αριθμός των Επιτροπών Προσφυγών είχε αυξηθεί κατά 2, χωρίς ουδέποτε να ζητηθεί η από τον νόμο προβλεπόμενη συνδρομή της ΕΕΔΑ στην υπόδειξη Προέδρων και μελών προκειμένου αυτές να έχουν νόμιμη συγκρότηση. Επισημαίνεται πως στις δυο μόνο περιπτώσεις (παρέλευση άπρακτης της προθεσμίας αποστολής του καταλόγου ή αδυναμία συμπλήρωσης του καταλόγου) που, σύμφωνα με το νόμο, μπορούν να επιλαμβάνονται της επιλογής η Αρχή Προσφυγών ή απευθείας ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, οφείλουν να τηρούνται υποχρεωτικά για την επιλογή τα ίδια κριτήρια που εφαρμόζει η ΕΕΔΑ, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων διεθνούς προστασίας.

Εν προκειμένω όμως, δε συνέτρεχαν οι προαναφερθείσες εξαιρετικές προϋποθέσεις συνέχισης της διαδικασίας χωρίς τη συμμετοχή της ΕΕΔΑ. Φαίνεται συνεπώς ότι το Υπουργείο υπερέβη τα όρια της κατά νόμο αρμοδιότητάς του, ασκώντας απεριόριστη διακριτική ευχέρεια και ακολουθώντας διαδικασία που γεννά σοβαρά ερωτήματα για την λειτουργική και ουσιαστική ανεξαρτησία των Επιτροπών Προσφυγών. Σημειώνεται πως η από τον νόμο προβλεπόμενη συμμετοχή τόσο της ΕΕΔΑ όσο και της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στη συγκρότηση αυτών των Επιτροπών σκοπό έχει ακριβώς την αποφυγή τέτοιων φαινομένων.

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου για τα

ζητήματα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα συνεχίσει να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της διεθνούς προστασίας.

Πρόσβαση στο άσυλο

Σε ό,τι αφορά, ειδικότερα, στο ζήτημα της πρόσβασης στο άσυλο στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, σύμφωνα με έκθεση της γερμανικής ΜΚΟ Pro Asyl, που βασίζεται σε συνεντεύξεις ενενήντα (90) προσφύγων που έφτασαν στην ελληνική επικράτεια από τη Συρία, το Αφγανιστάν, τη Σομαλία και την Ερυθραία, αυτή παραμένει προβληματική και εξακολουθεί να προσκρούει σε σημαντικά εμπόδια. Ειδικότερα, η Έκθεση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις συνέπειες του κλεισίματος των χερσαίων συνόρων στην περιοχή του Έβρου και τη συνεπακόλουθη, από τον Αύγουστο του 2012, μετατόπιση των διόδων μετανάστευσης στο Αιγαίο⁷².

Μία κατάσταση την οποία σε καμία περίπτωση δε φιλοδοξεί να βελτιώσει ο νέος Κανονισμός 604/2013 της 26^{ης} Ιουνίου 2013 («Δουβλίνο III») ⁷³, που αναδιατυπώνει τον Κανονισμό 343/2003 (γνωστό και ως «Δουβλίνο II»). Παρ' όλες τις εκκλήσεις του Ειδικού Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Μεταναστών για μια πιο δίκαιη κατανομή των ευθυνών στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι επιφορτισμένη με τη διαχείριση των εξωτερικών συνόρων της Ευρώπης. Η αθρόα αύξηση των παράτυπα διαμενόντων μεταναστών και των αιτούντων άσυλο στην ελληνική Επικράτεια, όπως πολύ χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην από 18 Απρι-

72. *Pro Asyl, Pushed back systematic human rights violations against refugees in the Aegean sea and at the Greek-Turkish land border, 7.11.2013, σελ. 20-22. Βλ. έτσι και Διεθνής Αμνηστία, Σύνορα της Ευρώπης. Καταπατήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία, Ιούλιος 2013, op. cit., σελ. 8, 12. Η μετατόπιση αυτή των οδών διαφυγής προς το Αιγαίο έχει στοιχίσει πολλές ανθρώπινες ζωές. Από τον Αύγουστο του 2012 μέχρι και το Νοέμβριο του 2013, έχουν χάσει τη ζωή τους εκατόν σαράντα εννέα (149) άτομα, ως επί το πλείστον Σύριοι και Αφγανοί πρόσφυγες, μεταξύ των οποίων και πολλά παιδιά και έγκυες γυναίκες. Βλ. έτσι *idem*, σελ. 4.*

73. *Κανονισμός (ΕΕ) 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (αναδιτύπωση).*

λίου 2013 Εισήγηση του François Crépeau, συνιστά κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα της ευρωπαϊκής νομοθετικής πολιτικής. Ο νέος Κανονισμός, διατηρώντας αναλλοίωτα τα βασικά κριτήρια προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασία, εξακολουθεί να «υπερφορτώνει κατά τρόπο αντιπαραγωγικό το ελληνικό σύστημα ασύλου»⁷⁴.

Συνθήκες κράτησης

Το θέμα των συνθηκών κράτησης των παράτυπα διαμενόντων μεταναστών στην Ελλάδα, έχει επανειλημμένα απασχολήσει την ΕΕΔΑ από την ίδρυσή της⁷⁵, γεγονός που δικαιολογεί άλλωστε την προτεραιοποίηση του ζητήματος τόσο από τις ελληνικές Αρχές, όσο και από εθνικά και διεθνή συμβουλευτικά όργανα και ΜΚΟ.

Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει την ισχυρή μεταναστευτική πίεση που δέχεται η χώρα λόγω της γεωγραφικής της θέσης, της δυσκολίας ελέγχου των θαλάσσιων μετακινήσεων και της εγγύτητάς της με τις κύριες χώρες προέλευσης ή διέλευσης παράνομων μεταναστών. Επαναλαμβάνει, ωστόσο, την άποψη που έχει διατυπώσει στην από 10.4.2008 Εισήγηση της⁷⁶ ότι είναι επιτακτική η ανάγκη να αλλάξει ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται και αντιδρά η ελληνική κυβέρνηση στις επαναλαμβανόμενες συστάσεις της ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων (Committee for the Prevention of

Torture-CPT) και των άλλων διεθνών οργάνων, αλλά και στις παρατηρήσεις της ίδιας της ΕΕΔΑ. Η ελληνική Πολιτεία δε θα μπορέσει να επιλύσει το κρίσιμο αυτό ζήτημα, αν πρώτα δεν το αναγνωρίσει στις σωστές του διαστάσεις, γεγονός που προϋποθέτει την αποδοχή των ευρημάτων των πιο πάνω οργάνων και τη συμμόρφωση προς τις συστάσεις τους⁷⁷.

Για το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις γενικές διαπιστώσεις-ευρήματα που προέκυψαν από την αυτοψία που διενήργησε σε συνεργασία με το ΣΤΠ σε χώρους κράτησης αλλοδαπών στην περιοχή των Νομών Έβρου και Ροδόπης, κατά το χρονικό διάστημα από 18 έως 20 Μαρτίου 2011. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι όλοι οι συναρμόδιοι φορείς κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση στην περιοχή του Έβρου τα τελευταία χρόνια έχει λάβει διαστάσεις ανθρωπιστικής κρίσης. Βεβαίως, η ΕΕΔΑ δέχεται ότι, από το 2012, παρατηρείται ραγδαία μείωση των μεταναστευτικών ροών από τα χερσαία ελληνοτουρκικά σύνορα. Τονίζει, ωστόσο, παράλληλα ότι η πίεση μεταφέρθηκε στα ανατολικά θαλάσσια σύνορα με την Τουρκία, όπου η ποσοστιαία μεταβολή των συλλήψεων που πραγματοποίησε το Λιμενικό Σώμα τα τελευταία δύο χρόνια σημειώνει ραγδαία αύξηση⁷⁸. Αναπόφευκτα, συνεπώς, οι διαπιστώσεις σχετικά με τις παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων εξαιτίας των σημαντικότερων ελλείψεων στις υποδομές, την ανεπαρκή στελέχωση των αρμοδίων υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης και της Ελληνικής Αστυνομίας, καθώς και την υιοθέτηση αναποτελεσματικών πρακτικών, παραμένουν θλιβερά επίκαιρες.

Συγκεκριμένα, τα κυριότερα προβλήματα, τα οποία διαπιστώθηκαν από τη διενέργεια της αυτοψίας στους χώρους κράτησης ή προέκυψαν από την ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς, συνοψίζονται κυρίως στα ακόλουθα:

74. UN General Assembly, Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, Mission to Greece, 18 April 2013, A/HRC/23/46/Add.4, παρ. 84, 118, σελ. 19, 22.

75. Ενδεικτικά βλ. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις της ΕΕΔΑ για τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα», Ετήσια Έκθεση 2001, σελ. 143 επ., «Οι συνθήκες κράτησης το 2002 στην Ελλάδα», Ετήσια Έκθεση 2002, σελ. 249 επ., «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», Ετήσια Έκθεση 2003, σελ. 271-274, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατούμενων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», 10.4.2008, Ετήσια Έκθεση 2007, σελ. 209 επ., «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 82 επ., «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», Ετήσια Έκθεση 2011, σελ. 85 επ.

76. ΕΕΔΑ, «Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατούμενων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές», *op. cit.*, σελ. 234 (σημ. Ζ', παρ. 2).

77. Για ανάλογη προτροπή βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου», *op. cit.*, σελ. 271.

78. Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Ελληνική Αστυνομία, Διεύθυνση Αλλοδαπών, Τμήμα 4ο, Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης για το 2014, διαθέσιμα σε: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=38019&Itemid=1240&lang=.

▪ Η γενικευμένη πρακτική της επιβολής διοικητικής απέλασης και κράτησης σε βάρος των παρανόμως εισερχομένων αλλοδαπών φαίνεται να εξακολουθεί να εφαρμόζεται. Η διοικητική, δε, κράτηση των συλληφθέντων στις περισσότερες περιπτώσεις διαρκεί μέχρι την εξάντληση του ανωτάτου χρόνου (6 μήνες) και, κατόπιν της άρσης αυτής, οι ανωτέρω αλλοδαποί αφήνονται ελεύθεροι με υπηρεσιακό σημείωμα για την «οικειοθελή» αναχώρησή τους από την χώρα εντός συγκεκριμένης προθεσμίας (συνήθως 30 ημερών)⁷⁹.

▪ Η ανυπαρξία θέσεων στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας οδηγεί συχνά στο παράδοξο στους χώρους κράτησης να κρατούνται και ποινικοί κρατούμενοι (υπόδικοι ή κατάδικοι, καθώς και αλλοδαποί, που έχει ανασταλεί η εκτέλεση της ποινής και έχει επιβληθεί σε βάρος τους δικαστική απέλαση)⁸⁰.

▪ Ιδιαίτερος θα πρέπει να επισημανθεί το ζήτημα της κράτησης των αιτούντων άσυλο. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να υπενθυμίσει ότι η παράνομη είσοδος και παραμονή στη Χώρα δεν αποτελεί από μόνη της λόγο κράτησης⁸¹ (δηλαδή λόγο «περιορισμού σε ειδικό χώρο, με αποτέλεσμα τη στέρηση της ελευθερίας του προσώπου», όπως ορίζεται από το άρθρο 2, περ. ιβ', ΠΔ 113/2013). Η κράτηση αποτελεί εξαιρετικό μέτρο, το οποίο επιβάλλεται μετά από εξατομικευμένη κρίση για κάθε αλλοδαπό και πρέπει να είναι το έσχατο μέτρο, πριν την επιβολή του οποίου απαιτείται διερεύνηση εφαρμογής εναλλακτικών μέτρων⁸². Η επιβολή του μέτρου

της κράτησης πρέπει σε κάθε περίπτωση να περιλαμβάνει σαφή πρόβλεψη για το χρόνο κράτησης⁸³, ο οποίος δεν πρέπει να υπερβαίνει το εύλογο χρονικό διάστημα που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού⁸⁴.

Σε ό,τι αφορά στις συνθήκες κράτησης, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι οι ελληνικές Αρχές καταβάλλουν σημαντικές προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κατακόρυφης αύξησης της παράνομης μετανάστευσης κατά την τελευταία δεκαετία και των συνεπειών που επιφέρει στη συμμόρφωση των χώρων κράτησης αλλοδαπών. Δε μπορεί, ωστόσο, να μην κάνει αναφορά στη σωρεία καταδικαστικών αποφάσεων εις βάρος της ελληνικής κυβέρνησης για παραβίαση του δικαιώματος σε ανθρώπινες και αξιοπρεπείς συνθήκες κράτησης, όπως αυτό προβλέπεται από τα άρθρα 10 ΔΣΑΠΔ και 3 ΕΣΔΑ⁸⁵, καθώς επίσης και για την απουσία από την ελληνική έννομη τάξη αποτελεσματικού ένδικου μέσου προσφυγής κατά των συνθηκών κράτησης⁸⁶. Ενδεικτικό είναι, δε, ότι οι αποφάσεις αυτές του ΕΕΔΑ παραπέμπουν συχνά στις Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με τις *Συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών*⁸⁷, καθώς επίσης και σχετικά με την *Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την ΕΕΔΑ και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου*⁸⁸.

Οι αποφάσεις της ΕΕΔΑ παραπέμπονται σε ένα σημαντικό αριθμό αποφάσεων του

79. ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 88-89.

80. *Idem*, σελ. 89.

81. Βλ. άρθρο 12, παρ. 1, ΠΔ 113/2013 που ενσωματώνει το άρθρο 18 της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (L 326/13.12.2005). Βλ. επίσης άρθρο 31 της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, που απαγορεύει την επιβολή ποινικών κυρώσεων σε πρόσφυγες λόγω της παράνομης εισόδου ή διαμονής στην επικράτεια της χώρας ασύλου. Σε ό,τι αφορά στην κράτηση αιτούντων άσυλο, βλ. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα Κριτήρια και τα Πρότυπα αναφορικά με την κράτηση των αιτούντων άσυλο και Εναλλακτικά Μέτρα, Γενεύη, 2012.

82. Βλ. σχετικά άρθρο 12, παρ. 2, ΠΔ 113/2013 και Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των ΗΕ, *Airhen* κατά Ολλανδίας και *C.* κατά Αυστραλίας.

83. Βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, *Tabesh* κατά Ελλάδας, 24 Απριλίου 2012, παρ. 5.

84. Άρθρο 12, παρ. 2, ΠΔ 113/2013.

85. Ενδεικτικά βλ. ΕΔΔΑ, *H. H.* κατά Ελλάδας, 9 Οκτωβρίου 2014, *F.H.* κατά Ελλάδας, 31 Ιουλίου 2014, *B. M.* κατά Ελλάδας, 19 Δεκεμβρίου 2013, *Horshill* κατά Ελλάδας, 1η Αυγούστου 2013, *Chkharishvili* κατά Ελλάδας, 22 Μαΐου 2013, *Ahmade* κατά Ελλάδας, 25 Σεπτεμβρίου 2012, *Mahmundi* κατά Ελλάδας, 31 Ιουλίου 2012, *M.S.S* κατά Βελγίου & Ελλάδας, 21 Ιουνίου 2011, *A.A.* κατά Ελλάδας, 22 Ιουλίου 2010, *S.D.* κατά Ελλάδας, 11 Ιουνίου 2009, *Dougoz* κατά Ελλάδας, 6 Μαρτίου 2001.

86. Βλ. ΕΔΔΑ, *Ahmade* κατά Ελλάδας, 25 Σεπτεμβρίου 2012, *S.D.* κατά Ελλάδας, 11 Ιουνίου 2009, *Rahimi* κατά Ελλάδας, 5 Απριλίου 2011, *A.A.* κατά Ελλάδας, 22 Ιουλίου 2010.

87. ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *op. cit.*, σελ. 82 επ.

88. ΕΕΔΑ. «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 85 επ.

ΕΔΔΑ που αφορούν στην Ελλάδα. Τις θέσεις της ΕΕΔΑ, επικαλούνται όχι μόνο οι προσφεύγοντες, αλλά και το ίδιο το Δικαστήριο στο σκεπτικό του. Πολύ συχνά, δε, οι αποφάσεις της ΕΕΔΑ παρουσιάζονται αναλυτικά στο τμήμα των αποφάσεων του ΕΔΔΑ για το ισχύον εθνικό δίκαιο και τις εθνικές πρακτικές που σχετίζονται με την υπόθεση.

Μια προσέγγιση που φαίνεται να υιοθετήθηκε και από τον έλληνα δικαστή, ο οποίος, αναγνωρίζοντας τις απάνθρωπες συνθήκες κράτησης των αλλοδαπών στην ελληνική επικράτεια, έκρινε ότι η απόδραση δεκαπέντε κρατουμένων από τα κρατητήρια της αστυνομικής διεύθυνσης Θεσπρωτίας έγινε με σκοπό να αποτραπεί «ο σοβαρός και αναπότρεπτος με άλλα μέσα κίνδυνος που απειλούσε χωρίς δική τους υπαιτιότητα την υγεία τους»⁸⁹.

Κοινή διαπίστωση κατά το χρόνο διενέργειας της αυτοψίας ήταν ότι οι χώροι κράτησης διαθέτουν ελλιπέστατες υποδομές και είναι ακατάλληλοι ακόμη και για ολιγοήμερη κράτηση, πολλώ δε μάλλον για μακρόχρονη παραμονή. Ως εκ τούτου, ο υπερπληθυσμός που παρατηρείται στους χώρους κράτησης (ο αριθμός των κρατουμένων σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να ανέλθει στο τριπλάσιο της δυναμικότητας των χώρων), σε συνδυασμό με τον ιδιαίτερος μεγάλο χρόνο κράτησης (σε πολλές περιπτώσεις μέχρι εξάντλησης του εξαμήνου), έχει ως αυτονόητη άμεση συνέπεια τις δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία και την ποιότητα ζωής των κρατουμένων⁹⁰.

Στη σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την επισήμανση ότι το Διεθνές Δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αναγνωρίζει την απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας ως θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικής, οικονομικής ή νομικής του κατάστασης. Το δικαίωμα στην υγεία δεν είναι ένα προνόμιο που απολαμβάνουν αποκλειστικά και μόνο οι ημεδαποί πολίτες ενός κράτους, αλλά πρόκειται για ένα θεμελιώδες καθολικό δικαίωμα – ουσι-

αστική προϋπόθεση για την ικανοποίηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων – που ανήκει σε κάθε άνθρωπο χωρίς διάκριση και το οποίο οφείλουμε να προάγουμε στο όνομα της ανθρωπότητας. Η προάσπισή του, δε, πρέπει να επιτυγχάνεται και κατά το χρονικό διάστημα της διοικητικής κράτησης των αλλοδαπών και δεν αναφέρεται μόνο στους χώρους κράτησης, αλλά, αντιθέτως, περιλαμβάνει ένα ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τόσο η ποιότητα της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και της σίτισης, όσο και η δυνατότητα σωματικής άσκησης και δραστηριοτήτων αναψυχής. Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Mahmundi κατά Ελλάδας*, η υγεία και η ποιότητα της ζωής του αλλοδαπού κατά την κράτησή του πρέπει να διασφαλίζονται κατάλληλα, έτσι ώστε οι συνθήκες κράτησής του να μην τον «υποβάλουν σε απόγνωση ή δοκιμασία που η έντασή της υπερβαίνει το αναπόφευκτο μέτρο οδύνης που συνδέεται με ένα τέτοιο μέτρο»⁹¹. Για τους πιο πάνω λόγους, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να επαναφέρει τις προτάσεις που έχει ήδη διατυπώσει στις δύο πιο πρόσφατες Εισηγήσεις της⁹².

Κέντρα φιλοξενίας

Επιφυλάξεις εκφράζει, επίσης, η ΕΕΔΑ για την επίτευξη του αναγγελθέντος στόχου ενός ακόμη μέτρου της ελληνικής κυβέρνησης προς το σκοπό της επίλυσης του «μεταναστευτικού» ζητήματος⁹³, καθώς τα κέντρα φιλοξενίας μεταναστών δε φαίνεται να εκπληρώνουν την εξ ορισμού αποστολή τους, ως μέσα «αποτελεσματικής διαχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών που ει-

89. Μον. Πλημ. Ηγουμένησας 682/2012, 2 Οκτωβρίου 2012.
90. ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 90.
91. ΕΔΔΑ, *Mahmundi κατά Ελλάδας*, 31 Ιουλίου 2012, *παρ.* 62; Α.Α. κατά Ελλάδας, 22 Ιουλίου 2010, *παρ.* 55. Ανάλογη και η διατύπωση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, η οποία προκρίνει ότι η διασφάλιση «ενός ελάχιστου βαθμού σοβαρότητας» των συνθηκών κράτησης, στις οποίες ευλόγως περιλαμβάνεται η κατοχύρωση του δικαιώματος στην υγεία, αποτελεί εχέγγο για την ικανοποιητική τήρηση των κανόνων δικαίου. Βλ. ΟΗΕ, Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενική παρατήρηση 21, *HRI.GEN.1Rev.9*, 10 Απριλίου 1992, *παρ.* 4.
92. Βλ. σχετικά ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», *op. cit.*, σελ. 96 και «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», *op. cit.*, σελ. 93-95.
93. Βλ. σχετικά Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ Α. Μανιτάκη προς Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 10.4.2012.

σέρχονται παρανόμως στη Χώρα, σε συνθήκες σεβασμού της αξιοπρέπειάς τους»⁹⁴. Κρίσιμο ζήτημα, συνεπώς, παραμένει η διαδικασία, τα κριτήρια και οι όροι υλοποίησης των αστυνομικών επιχειρήσεων μαζικών συλλήψεων αλλοδαπών που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων και η μεταφορά τους στα κέντρα φιλοξενίας, ανοιχτού ή κλειστού τύπου, πολλώ δε μάλλον όταν ανάμεσά τους βρίσκονται και πρόσφυγες, οι οποίοι, λόγω έλλειψης πρόσβασης στις σχετικές διαδικασίες, δεν είχαν τη δυνατότητα να υποβάλουν αίτημα διεθνούς προστασίας⁹⁵. Η εξασφάλιση, δε, συνθηκών διαβίωσης και υγιεινής που να συνάδουν με τα ελάχιστα πρότυπα κράτησης και τα ανθρώπινα δικαιώματα, προπαντός όταν πρόκειται οι εγκαταστάσεις αυτές να χρησιμοποιηθούν στο ανώτατο όριο της χωρητικότητάς τους, είναι ένα διαρκές στοιχείο που προς το παρόν δεν έχει κερδηθεί. Αμφίβολη είναι τέλος και η διασφάλιση του εντοπισμού ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες και δικαιούνται, ως εκ τούτου, ειδικής προστασίας και μέριμνας (θύματα εμπορίας ανθρώπων, θύματα ψυχολογικής, σωματικής ή σεξουαλικής βίας, ανήλικοι, εγκυμονούσες, μονογονεϊκές οικογένειες, κ.λπ.), όπως ορίζουν τα άρθρα 17 ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 2, Ν 3907/2011.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο των καθηκόντων της, αισθάνεται την ανάγκη να επισημάνει την ετοιμότητα και προθυμία της να συνδράμει το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη στη λήψη μέτρων συμβατών με τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας και να υπενθυμίσει ότι η ύπαρξη και λειτουργία Κέντρων Κλειστής Φιλοξενίας, που επιβλήθηκαν λόγω «υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος» ως μέτρα προσωρινής λύσης⁹⁶, δε φαίνεται να διασφαλίζει συνθήκες διαβίωσης

που να συνάδουν με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Πολλώ δε μάλλον όταν οι κρατούμενοι και φρουρούμενοι από ειδικούς ενόπλους αστυνομικούς αλλοδαποί βρίσκονται εκεί για μόνο το λόγο ότι εισήλθαν και παραμένουν παράνομα στη Χώρα. Η ΕΕΔΑ προτείνει, συνεπώς, την αντικατάστασή τους από «ανοιχτού» τύπου Κέντρα φιλοξενίας υπηκόων τρίτων χωρών.

Ειδικότερα, μάλιστα, με το από 22 Μαρτίου 2012 Δελτίο Τύπου της σχετικά με την ανακοίνωση μεταφοράς αλλοδαπών σε χώρο στρατοπέδου στην Κοζάνη, η ΕΕΔΑ αισθάνθηκε την ανάγκη να παρέμβει στο θέμα των μέτρων που ανακοίνωσε ο Υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Χρυσόχοϊδης, για την καταστολή της εγκληματικότητας στην Αθήνα και άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας μας. Η απόφαση που ανακοινώθηκε αναφέρει ότι όλοι οι μετανάστες χωρίς χαρτιά θα μεταφερθούν σε «στρατόπεδο» κοντά στην Κοζάνη, χωρίς ακόμα να προσδιορίζει με ποιες διαδικασίες και κριτήρια θα γίνει αυτή η μεταφορά και κάτω από ποιες συνθήκες θα διαβιούν στον επιλεγέντα χώρο⁹⁷.

Η ΕΕΔΑ επεσήμανε την ανάγκη επιδίωξης συνθηκών ασφαλούς διαβίωσης, τονίζοντας ότι η Πολιτεία οφείλει να τηρήσει αυστηρά την υποχρέωσή της να προστατεύσει τα άτομα που χρήζουν προστασίας, όπως τα θύματα εμπορίας, τους τοξικο-εξαρτημένους και άλλες περιπτώσεις. Ανάμεσα στους ανθρώπους που συλλήβδην αποκαλούνται «λαθρομετανάστες» υπάρχουν πολλοί που έφτασαν στην Ελλάδα αναζητώντας διεθνή προστασία, όπως προβλέπουν Διεθνείς Συνθήκες που έχει κυρώσει η Ελλάδα και έχουν αυξημένη τυπική ισχύ. Η Πολιτεία οφείλει να προχωρήσει στη λήψη μέτρων συμβατών με τις υποχρεώσεις της Ελλάδας.

Ασυνόδευτα παιδιά

Η ΕΕΔΑ έχει εγκύψει και στο παρελθόν στο ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, αιτούντων άσυλο ή μεταναστών, δεδομένης όχι μόνο της σοβαρότητας του θέματος της εκπροσώπησης και προστασίας τους, αλλά και των εκτενών προβλημάτων που ανακύπτουν από την έλλειψη, εν τοις πράγμασι, μόνιμου επιτρόπου.

94. Άρθρο 6 Ν 3907/2011.

95. Όπως έχει ήδη επισημάνει και η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σε σχετική ανακοίνωσή της. Βλ. Υ.Α.Η.Ε.Π., Γραφείο Ελλάδας, Συμβολή στο διάλογο για το μεταναστευτικό και το άσυλο, Μάιος 2012, σελ. 8-9, διαθέσιμο σε: http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2012/positions/2012_Migration___Asylum_GR.pdf.

96. Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Διεύθυνση Αλλοδαπών, Κλάδος ασφαλείας, 1ο Τμήμα Μετανάστευσης και Διοικητικών μέτρων, Επιστολή με αριθμ. πρωτ. 6634/1-326299 και θέμα τα «Κέντρα Κλειστής Φιλοξενίας Αλλοδαπών – Ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων των μεταναστών», 21.5.2012, σελ. 4.

97. ΕΕΔΑ, Δελτίο Τύπου σχετικά με την ανακοίνωση μεταφοράς αλλοδαπών σε χώρο στρατοπέδου στην Κοζάνη, 22 Μαρτίου 2012, Ετήσια Έκθεση 2012-2013.

Η Χώρα μας έχει προχωρήσει την τελευταία δεκαετία στη λήψη και υλοποίηση μιας σειράς νομοθετικών πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης των βασικών αρχών που πρέπει να διέπουν τις διαδικασίες μετανάστευσης και ασύλου των ασυνόδευτων ανηλίκων [δηλαδή τους υπηκόους τρίτης χώρας ή ανιθαγενείς που δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και οι οποίοι είτε εισέρχονται στην ελληνική επικράτεια χωρίς να συνοδεύονται από τον κατά το νόμο ή το έθιμο υπεύθυνο για την επιμέλειά τους ενήλικο και για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η ανωτέρω κατάσταση, είτε βρέθηκαν χωρίς συνοδεία μετά την είσοδό τους στη Χώρα, σύμφωνα με το άρθρο 1, παρ. 1 (θ), Ν 3386/2005]. Είναι, πράγματι, γεγονός ότι η νομοθεσία περί επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλίκων, όπως τροποποιήθηκε από το ΠΔ 220/2007, αποτελεί θετική εξέλιξη, καλύπτοντας πλέον και τους ασυνόδευτους ανηλίκους σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα εάν οι ανήλικοι προβαίνουν στην υποβολή αιτήματος ασύλου⁹⁸.

Παρόλα αυτά, συντασσόμενη στο σημείο αυτό με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η ΕΕΔΑ διατηρεί επιφυλάξεις για το κατά πόσο αυτό συνδράμει τη βελτίωση της κατάστασης σε καθαρά πρακτικό επίπεδο και διευκολύνει την επιτάχυνση των διαδικασιών για το διορισμό μόνιμου επιτρόπου⁹⁹. Η διάταξη του άρθρου 19, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 (ασυνόδευτοι ανήλικοι, άρθρο 19 Οδηγίας 2003/9/ΕΚ) φαίνεται να ερμηνεύεται στενά από τις αρμόδιες εισαγγελικές Αρχές της προσωρινής επιτροπείας, με αποτέλεσμα ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Ανηλίκων (ή, όπου δεν υπάρχει, ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Πρωτοδικών) να διαθέτει, ως μοναδική του αρμοδιότητα, τη διενέργεια των απαραίτητων ενεργειών για το διορισμό επιτρόπου του ανηλίκου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, δε, συνεπεία του φόρτου εργασίας των εισαγγελικών

Αρχών σε συνδυασμό με την υποστελέχωση των δομών πρόνοιας ανηλίκων, που θα μπορούσαν ενδεχομένως να ασκήσουν ουσιαστικά καθήκοντα επιτρόπου, δεν υλοποιούνται ούτε τα στοιχειώδη για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, η οποία άλλωστε προβλέπεται από τα άρθρα 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

Ενδεικτικό της πρακτικής αυτής αδυναμίας συμμόρφωσης με τις γενικές αρχές που αφορούν στους ασυνόδευτους ανηλίκους, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, είναι, όπως προκύπτει από τη μέχρι σήμερα εμπειρία λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, η έλλειψη διορισμού οριστικού Επιτρόπου του ανηλίκου και η μη παράσταση ούτε του προσωρινού Επιτρόπου, ούτε εν γένει νομικού εκπροσώπου στη συνέντευξη του ανηλίκου.

Για τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τις θέσεις που έχει διατυπώσει στις από 15 Φεβρουαρίου 2007 Προτάσεις της για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, κρίνοντας σκόπιμο να σταθεί ιδιαίτερος σε ορισμένες εξ αυτών¹⁰⁰:

- Σε ό,τι αφορά στο μέτρο της αστυνομικής κράτησης αλλοδαπών ανηλίκων για παράνομη είσοδο στη Χώρα, η ΕΕΔΑ προτείνει την κατάργηση και αντικατάστασή του από εναλλακτικά μέτρα φιλοξενίας ή/και προστατευτικής φύλαξης, σε κατάλληλες δομές, όσο διαρκούν οι ενέργειες για την ταυτοποίησή τους, τη διερεύνηση των συνθηκών και αιτίων εισόδου τους στη χώρα, την αναζήτηση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος και τον καθορισμό της έννομης προστασίας τους¹⁰¹. Επισημαίνει, παράλληλα, την αναγκαιότητα κατοχύρωσης του δικαιώματος ταχείας πρόσβασης σε νομική συμπαράσταση και αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης ανηλίκων¹⁰².

- Αναφορικά με το μέτρο της απέλασης, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τη σύστασή της για κατάργηση του μέτρου της απέλασης για αλλοδαπούς ανηλίκους που αποτελούν υποκείμενα διεθνούς προστασίας και αντιπροτείνει την αντικατάστασή του,

98. Πρακτικό συνεδρίασης και γνωμοδότησης του Συμβουλίου της Επικρατείας, Α' Τμήμα Διακοπών, αρ. 201/2007, Επεξεργασία του σχεδίου του ΠΔ 220/2007, παρ. 26.

99. Γ. Δημητρόπουλος, Ι. Παπαγεωργίου (κατόπιν ανάθεσης από το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα), Ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα. Μελέτη σχετικά με την αντιμετώπιση από την πολιτεία των αλλοδαπών ασυνόδευτων ανηλίκων που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα, Απρίλιος 2008, σελ. 55.

100. Βλ. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», Ετήσια Έκθεση 2006, σελ. 151-157.

101. Βλ. σχετικά άρθρα 10, παρ. 3, ΔΣΑΠΔ, 37, περ. β', Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και 12, παρ. 8 εδ. β', ΠΔ 113/2013.

102. Βλ. άρθρο 37, περ. δ', ΔΣΔΠ.

στις περιπτώσεις εκείνες που δε στοιχειοθετείται δικαίωμα διαμονής (ως προσφορότερη λύση για την προστασία του ανηλίκου), από τη διαδικασία της επιστροφής και του επαναπατρισμού, όταν αυτό είναι εφικτό για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανηλίκου και την επανένταξή του στην κοινωνία της χώρας προέλευσης. Ειδικότερα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία από την απέλαση όλων των ανηλίκων, εκτός αν ακολουθούν το γονέα ή τον ασκούντα τη γονική μέριμνα που απελαύνεται.

▪ Σχετικά με την επιτροπεία των ασυνόδευτων ανηλίκων, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει την αναγκαιότητα εφαρμογής του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, το οποίο προβλέπει το διορισμό επιμελητή ή συμβούλου για κάθε ανήλικο, ειδικά στο πεδίο της παιδικής πρόνοιας. Υπενθυμίζεται, δε, ότι πρωταρχικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά όργανα είναι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού¹⁰³.

▪ Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά σε ασυνόδευτους ανήλικους αιτούντες διεθνή προστασία, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα με υψηλή ανάγκη από βοήθεια, ψυχολογική, ιατρική και νομική, παρεχόμενη δωρεάν από την Πολιτεία, από ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό και με συμπαραστάση διερμηνέα.

▪ Τέλος, σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα στην υγεία και την εκπαίδευση, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι, σε περίπτωση ανηλίκων θυμάτων οποιασδήποτε μορφής κακοποίησης (εκμετάλλευση, βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, ένοπλες συγκρούσεις), πέραν του δικαιώματος σε δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη¹⁰⁴, προβλέπεται ευθύνη των Υπηρεσιών του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για την εξασφάλιση της φιλοξενίας των ανηλίκων θυμάτων σε μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας, προκειμένου να υπάρχει κατάλληλη θεραπεία και ψυχολογική φροντίδα¹⁰⁵. Ανάλογο είναι και το καθήκον της Πολιτείας για παροχή

παιδείας, προσβάσιμης στα παιδιά με υποστηρικτική διδασκαλία, μέχρι να μάθουν καλά την γλώσσα.

Αναγνωρίζοντας ότι η ύπαρξη χάσματος μεταξύ δικαίου και πρακτικής είναι συχνό φαινόμενο¹⁰⁶, ιδίως στη σημερινή οικονομική, κοινωνική και πολιτική συγκυρία που διανύει η Χώρα, ευχή της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ είναι να απαλειφθεί, εν προκειμένω, κάθε φρένο στην προαγωγή και εκπλήρωση των εν λόγω θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού και να διασφαλιστεί η τήρηση και η αποτελεσματικότητα τόσο του γράμματος, όσο και του πνεύματος του νόμου¹⁰⁷.

Θύματα εμπορίας ανθρώπων

Σε ό,τι αφορά την εμπορία προσώπων η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη **αποτελεσματικής προστασίας των θυμάτων εμπορίας**¹⁰⁸, πολλά εκ των οποίων είναι γυναίκες και παιδιά, καθώς και την ανάγκη για **μηχανισμούς προστασίας μαρτύρων**.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίηση της για την κύρωση της **Σύμβασης του ΟΗΕ κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων της, με τον Ν 3875/2010**, που επιφέρει ορισμένες σημαντικές βελτιώσεις στην προστασία των θυμάτων, ανταποκρινόμενες σε συστάσεις της ΕΕΔΑ, γεγονός που αναφέρεται και στην Έκθεση. Ειδικότερα: α) τροποποιεί το άρθρο 323Α ΠΚ περί εμπο-

106. Αυτό το χάσμα φαίνεται να αναγνωρίζει σε πρόσφατη απόφασή του το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το οποίο, αφού παραθέτει σωρεία διατάξεων που διέπουν την κατάσταση των ασυνόδευτων ανηλίκων και μεριμνούν για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (άρθρα 37 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, 13, παρ. 6, (β') ΠΔ 114/2010, 97 ΠΔ 141/1991, 5, παρ. 2, της Υπ. απόφασης αριθ. 400/2009), καταλήγει στη λυπηρή διαπίστωση της μη-εφαρμογής τους από τις ελληνικές αστυνομικές και δικαστικές Αρχές και καταδικάζει για ακόμη μια φορά την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 5, παρ. 1 (στ'), ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια). Βλ. ΕΔΔΑ, *Housein κατά Ελλάδας*, 24.10.2013, παρ. 73-78.

107. Βλ. σχετικά M. Belanger, « Migrations, santé et droit: conclusion », *Revue de droit sanitaire et social*, no Hors-série 2012, σελ. 159 επ., E. Martinet, « La santé des migrants : pour un droit universel », *RDSS*, op. cit., σελ. 133 επ.

108. Η έμφαση στην αναγκαιότητα λήψης μέτρων για την αποτελεσματική προστασίας των θυμάτων από τα Κράτη σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση του *trafficking* έχει άλλωστε επισημανθεί και από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα όπως το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας* (7.1.2010).

103. Άρθρα 3, παρ. 1, Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

104. Όπως αυτό κατοχυρώνεται από τα άρθρα 12, παρ. 3 και 14 ΠΔ 220/2007.

105. Άρθρο 18, παρ. 2, ΠΔ 220/2007.

ρίας ανθρώπων, ώστε να καλύπτει και την εμπορία ιστών και την εκμετάλλευση προσώπων με εξαναγκασμό τους σε επαιτεία, β) επεκτείνει το πεδίο του Ν 3386/2005 σε όλους τους αλλοδαπούς, θύματα εμπορίας, γ) τροποποιεί το άρθρο 1 ΠΔ 233/2003 και αποσυνδέει την παροχή προστασίας από τη συνεργασία των θυμάτων με τις αρμόδιες αρχές, όπως είχε συστήσει η ΕΕΔΑ¹⁰⁹, δ) τροποποιεί το άρθρο 1 Ν 3386/2005, ώστε η προστασία για τα θύματα εμπορίας να επεκτείνεται στα θύματα παράνομης διακίνησης μεταναστών, ε) τροποποιεί το άρθρο 46 του ίδιου νόμου και επιμηκύνει την προθεσμία περίσκεψης σε 3 μήνες (από 1 μήνα), στ) προβλέπει μέτρα προστασίας μαρτύρων για αξιόποινες πράξεις εμπορίας ανθρώπων και παράνομης διακίνησης μεταναστών, ζ) τροποποιεί το άρθρο 1 παρ. 3 Ν 3226/2004 και παρέχει στα θύματα εμπορίας και παράνομης διακίνησης δικαίωμα σε νομική βοήθεια για τις ποινικές και αστικές αξιώσεις τους.

Σημειώνεται επίσης ότι η Ελλάδα έχει υπογράψει ήδη από το 2005 τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων, η οποία επικυρώθηκε στις 11.4.2014 και τέθηκε σε ισχύ στις 1.8.2014¹¹⁰.

Βέβαια, επισημαίνεται ότι η όποια βελτίωση του νομικού πλαισίου δεν αρκεί για την αντιμετώπιση της εμπορίας ανθρώπων και τονίζεται η ανάγκη **αποτελεσματικής εφαρμογής** των διατάξεων καθώς και **καταγραφής των στοιχείων** που αποδεικνύουν την ουσιαστική πρόληψη και προστασία των θυμάτων εμπορίας, σε επίπεδο δίωξης των δραστών, αλλά και αρωγής των θυμάτων¹¹¹.

Σε σχέση με τα εκτεθέντα στην Έκθεση μέτρα για την προστασία των θυμάτων εμπορίας, που καταρχήν χαιρετίζει, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη η στήριξη των θυμάτων μέσω τηλεφωνικών γραμμών να παρέχεται σε αρκετές γλώσσες, πέραν της ελληνικής, ενώ επίσης σημειώνει ότι η προστασία των θυμάτων συνεχεται με την κοι-

νωνική επανένταξη τους με αποτέλεσμα να είναι αναγκαία η λήψη μέτρων για την πρόσβαση τους στην αγορά εργασίας.

Διαπιστώνεται ωστόσο, η απουσία ειδικών μέτρων για την αντιμετώπιση του φαινομένου εμπορίας ενηλίκων και ανηλίκων Ρομά, που παρουσιάζει ιδιαίζουσες προκλήσεις και ιδιαιτερότητες πρέπει να εκτιμάται ξεχωριστά. Μάλιστα, η ΕΕΔΑ, συμμεριζόμενη την ανησυχία που εκφράζεται από την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων¹¹² στις συστάσεις της μετά από την εξέταση της 5^{ης} περιοδικής έκθεσης της χώρας, επισημαίνει την ανάγκη διερεύνησης της υπόθεσης εξαφάνισης 502 ανήλικων Ρομά από την Αγία Βαρβάρα.

Τέλος, και κατά το πνεύμα και των καταληκτικών παρατηρήσεων της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά της Γυναικών¹¹³, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη καταγραφής των σχετικών με την αποτελεσματική εφαρμογή του Εθνικού σχεδίου δράσης κατά της εμπορίας ανθρώπων 2010-2012 στοιχείων, καθώς και την ανάγκη επικαιροποίησης των παρεχόμενων από την Έκθεση στατιστικών στοιχείων.

Άρθρο 4 (παρ. 10, 11 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας

Η ΕΕΔΑ έχει εκφράσει την ικανοποίησή της για τη νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη. Το ΠΔ 132/2012, που ρυθμίζει τη «Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας» (ΦΕΚ Α' 239/11-12-2012), συμβάλλει στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση και πρόληψη πράξεων βίας με ρατσιστικά και ξενοφοβικά κίνητρα, φαινόμενο που παρουσιάζει αύξηση στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια και ενέχει κινδύνους για την προστασία των δικαιωμάτων και την κοινωνική συμβίωση. Θετικά σχολιάζει επίσης τη δημιουργία ειδικής τηλεφωνικής γραμμής καταγγελιών περιστατικών ρατσιστικής βίας (11414), που λειτουρ-

109. ΕΕΔΑ, «Θέσεις και προτάσεις για το ζήτημα της εμπορίας ανθρώπων – η κατάσταση στην Ελλάδα», Ετήσια Έκθεση 2007, σελ. 105 επ.

110. Κυρώθηκε με το Ν 4216/2013 (ΦΕΚ Α' 266/10.12.2013).

111. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί της 7ης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (2005-2008) στην Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW)», Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 136 επ.

112. Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit.*, παρ. 27.

113. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations: Greece, op. cit.*, παρ. 22.

γεί όλο το 24ωρο και διασφαλίζει το ανώνυμο και απόρρητο της επικοινωνίας, καθώς επίσης και τη διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που απευθύνονται σε αστυνομικούς που στελεχώνουν τα Τμήματα και τα Γραφεία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας σε όλη την επικράτεια¹¹⁴.

Η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο, ωστόσο, να σημειώσει ότι η ως άνω νομοθετική πρωτοβουλία δεν παρέχει καμία εγγύηση για τη δυνατότητα καταγγελίας από πρόσωπα που δε διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα. Οι στερούμενοι νομιμοποιητικών εγγράφων, οι οποίοι αποτελούν την πλειονότητα των θυμάτων ρατσιστικών επιθέσεων, ακόμα και στις περιπτώσεις στις οποίες επιθυμούν να καταγγείλουν τα περιστατικά, τίθενται αυτόματα με την άφιξή τους στο αστυνομικό Τμήμα υπό κράτηση προς έκδοση απόφασης απέλασης, με συνέπεια να αποτρέπονται από το να καταγγείλουν οποιοδήποτε σε βάρος τους περιστατικό ρατσιστικής βίας. Κατά τη διάρκεια, δε, τυχόν δικαστικής διαδικασίας σε βάρος του δράστη, ο στερούμενος νομιμοποιητικών εγγράφων και πάλι αποθαρρύνεται να συμμετάσχει στη διαδικασία, καθώς και σε αυτό το στάδιο απειλείται με σύλληψη και κράτηση προς το σκοπό της απέλασης.

Σε ό,τι αφορά δε στην κατάρτιση των προσωπών που στελεχώνουν τα Τμήματα αυτά, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας έχει επισημάνει ότι η διήμερη εκπαίδευση που έλαβαν οι υπηρετούντες στα εν λόγω Τμήματα κατά την αρχή της λειτουργίας τους δεν είναι επαρκής για να καλύψει τις αυξημένες εκπαιδευτικές ανάγκες σχετικά με ένα τόσο ευαίσθητο και περίπλοκο ζήτημα. Προτείνεται μία υποχρεωτική διαδικασία συνεχούς επιμόρφωσης και ανατροφοδότησης της γνώσης για τους υπηρετούντες στα εν λόγω Τμήματα αλλά και για το σύνολο του προσωπικού της ΕΛΑΣ που έρχεται σε επαφή με ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Προς το σκοπό αυτό, το Δίκτυο έχει επανειλημμένα προτείνει στις ελληνικές Αρχές να ζητήσουν επίσημα συνδρομή από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς με εξειδίκευση και εμπειρία στην εκπαίδευση των σωμάτων ασφαλείας και των δικαστικών λειτουργιών.

Προτείνεται επίσης η κατάρτιση ενός Οδηγού με βασικές οδηγίες και διευκρινήσεις σχετικές με τα εγκλήματα μίσους. Στα παραπάνω το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας θα μπορούσε να έχει ενεργό συμβολή¹¹⁵.

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει, επίσης, η επιτακτική ανάγκη έμπρακτης και ανεπιφύλακτης καταδίκης εκ μέρους της Πολιτείας κάθε πράξης αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας. Αποτελεί αναντίρρητη διαπίστωση ότι καμία πρωτοβουλία από την πλευρά της Πολιτείας δε θα ευοδωθεί αν δεν αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι αναφορές/μαρτυρίες/καταγγελίες για κάθε είδους αστυνομική αυθαιρεσία, είτε πρόκειται για αδίκημα των αστυνομικών οργάνων κατά την τέλεση των καθηκόντων τους, είτε πρόκειται για την αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιδράσεων κατά των θυμάτων, οι οποίες απορρέουν από προσωπικές απόψεις ή από την απουσία ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας

Η ΕΕΔΑ, μέσω του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, έχει εκφράσει την ικανοποίησή της για την ψήφιση του Νόμου 4285/2014 σχετικά με την «Τροποποίηση του Ν 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις». Η πρόσφατη αυτή νομοθετική εξέλιξη κινείται στην κατεύθυνση της καταπολέμησης των εγκλημάτων μίσους και ειδικότερα (α) διευκολύνει τα θύματα και τους ουσιαστικούς μάρτυρες να καταγγείλουν τα σε βάρος τους περιστατικά και (β) διευρύνει τη δυνατότητα διερεύνησης του ρατσιστικού κινήτρου από τις δικαστικές αρχές¹¹⁶.

Το Δίκτυο, μάλιστα, με το από 6 Οκτωβρίου 2014 Δελτίο Τύπου του, είχε επισημάνει ότι, μετά από μια περίοδο ύφεσης, διαφαίνεται επάνοδος των

114. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)», 5.12.2013, Ετήσια Έκθεση 2012-2013.

115. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Ετήσια Έκθεση 2013, διαθέσιμη σε: <http://rvrn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013final.pdf>.

116. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Δελτίο Τύπου σχετικά με τις πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις για την καταπολέμηση των ρατσιστικών εγκλημάτων, 6.10.2014, διαθέσιμο σε: <http://rvrn.org/2014/10/447/>.

εγκλημάτων που τελούνται λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, θρησκείας, χρώματος, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή/και αναπηρίας. Για τους λόγους αυτούς, κατέθεσε συγκεκριμένες συμπληρωματικές προτάσεις, δεδομένου ότι βασικότερη παράμετρος στις νομοθετικές ρυθμίσεις είναι η ουσιαστική και απρόσκοπτη εφαρμογή τους, που δεν είναι πάντα αυτονόητη.

Συγκεκριμένα, είχε συστήσει τα ακόλουθα μέτρα:

Α. Διερεύνηση ρατσιστικού κινήτρου: Μέχρι πρότινος, το ρατσιστικό κίνητρο λαμβανόταν υπόψη στο στάδιο επιμέτρησης της ποινής, με αποτέλεσμα τόσο οι διωκτικές όσο και οι εισαγγελικές αρχές να μην το λαμβάνουν υπόψη στο αρχικό στάδιο διερεύνησης και δίωξης του αδικήματος, κρίνοντας ότι αφορά αποκλειστικά το μετά την τυχόν κατάγνωση της ενοχής στάδιο. Χαρακτηριστικό, αλλά όχι μοναδικό, παράδειγμα είναι η ποινική διερεύνηση και δίωξη για τη δολοφονία του Σαχζάτ Λουκμάν.

Συνεπώς, η θέσπιση γενικής επιβαρυντικής περίπτωσης για τα εγκλήματα με ρατσιστικό κίνητρο (81Α ΠΚ) αποτελεί σαφώς ένα μήνυμα προς τις οργανωμένες ομάδες ρατσιστικής βίας και, επομένως, αποτελεί θετική εξέλιξη. Η πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση καθιστά πλέον αναγκαία τη δίωξη των ρατσιστικών εγκλημάτων επί τη βάση της συγκεκριμένης αξιόποινης πράξης του Ποινικού Κώδικα συνδυαστικά με τη γενική επιβαρυντική περίπτωση του προβλέπεται από το 81Α ΠΚ. Κατά συνέπεια καθίσταται, πλέον, ακόμη περισσότερο αναγκαία η διερεύνηση της ύπαρξης ρατσιστικού κινήτρου τόσο στο στάδιο της διαταχθείσας από την Εισαγγελία προκαταρκτικής εξέτασης όσο και στο στάδιο της αυτεπάγγελτης αστυνομικής προανάκρισης.

Δεδομένων των ανωτέρω, υπενθυμίζεται η ανάγκη διασφάλισης της εφαρμογής της αριθ. 7100/4/3 από 24.5.2006 Εγκυκλίου της ΕΛ.ΑΣ. σχετικά με την υποχρέωση διερεύνησης ρατσιστικού κινήτρου, συλλογής σχετικών στοιχείων, καταγραφής ή/και αναφοράς από τους αστυνομικούς βάσει ειδικής φόρμας, ανεξαρτήτως από την κατάθεση μήνυσης, κάθε περιστατικού σε βάρος ατόμου λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, χρώματος, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Μάλι-

στα, το Δίκτυο πρότεινε την επικαιροποίηση της ανωτέρω εγκυκλίου, λαμβανομένων υπόψη των πρόσφατων νομοθετικών ρυθμίσεων. Επίσης, θεωρείται αναγκαία μία νομοθετική πρόβλεψη που θα εξασφαλίζει την αυτεπάγγελτη δίωξη όλων των αξιόποινων πράξεων που τελούνται με ρατσιστικό κίνητρο καθώς και την απαλλαγή από το παράβολο για τα θύματα.

Β. Αρμοδιότητα Γραφείων και Τμημάτων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας: Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας επισημαίνει ως θετική τη συμπερίληψη του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου στον πρόσφατα ψηφισθέντα Ν 4285/2014. Δεδομένου ότι βασικότερο διακύβευμα παραμένει η καταπολέμηση των εγκλημάτων μίσους, και δεδομένης της διαφαινόμενης αύξησης των περιστατικών ομοφοβικής και τρανσφοβικής βίας, επισημαίνεται και πάλι η ανάγκη ρητής συμπερίληψης του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου στην αρμοδιότητα των Γραφείων και Τμημάτων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας.

Αντιμετώπιση ρατσιστικής βίας

Η ΕΕΔΑ θεωρεί σκόπιμο, στο σημείο αυτό, να κάνει αναφορά στη για μεγάλο χρονικό διάστημα αδράνεια των θεσμικών αντανάκλαστικών και τη σημαντική καθυστέρηση που παρατηρήθηκε και από τις τρεις εξουσίες – νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική – να αναγνωρίσουν ότι υπάρχει ζήτημα οργανωμένης εγκληματικής ρατσιστικής βίας στη Χώρα, να του αποδώσουν την αρμόζουσα σημασία και προσοχή και να αναλάβουν καθεμία τις αναγκαίες πρωτοβουλίες για τη διαχείρισή του. Συντασσόμενη με τις συστάσεις του Επιτρόπου της Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ επισύρει την προσοχή των ελληνικών Αρχών στην ανάγκη επαγρύπνησης και θέσης σε χρήση όλων των διαθέσιμων μέσων για την καταπολέμηση κάθε είδους διάκρισης, ειδικά απέναντι σε ακραίες μορφές ρητορικής μίσους και βίας που αποσταθεροποιούν την κοινωνική συνοχή και διαβρώνουν θεμελιώδεις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹¹⁷. Παρά τις βαρύτατες ευθύνες της Πολι-

¹¹⁷ Συμβούλιο της Ευρώπης, Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Έκθεση του Νιλς Μούιζνικς μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η

τείας για την ανοχή που επέδειξε απέναντι στη ναζιστική εγκληματικότητα της Χρυσής Αυγής, χαιρετίζει την πρωτοβουλία που έχει αναληφθεί για την ποινική διερεύνηση της εγκληματικής της δράσης και διατυπώνει την ευχή η ενέργεια αυτή να σηματοδοτήσει θετικές εξελίξεις τόσο σε δικαστικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Ενθαρρυντική προς την κατεύθυνση αυτή είναι η τροπολογία για την αναστολή της χρηματοδότησης του κόμματος της Χρυσής Αυγής, η οποία υπερψηφίστηκε από τη Βουλή των Ελλήνων.

Αναγνωρίζοντας την αναγκαιότητα αντιμετώπισης και καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το φαινόμενο αυτό, που τα τελευταία χρόνια, δεδομένης της συγκυρίας εξαιρετικής κοινωνικής έντασης που διανύει η Χώρα μας, βρίσκεται σε έξαρση και κλονίζει τις αρχές της δημοκρατικής κοινωνίας και του κράτους δικαίου. Στο πλαίσιο των προβληματισμών αυτών και με σκοπό την ανάλυση της δραματικής όξυνσης της ρατσιστικής βίας, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε δύο ειδικές εκθέσεις:

Πιο συγκεκριμένα, επιχειρώντας να φωτίσει πτυχές της ρατσιστικής βίας που έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία, στην πρώτη Έκθεσή της, με τίτλο *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη*, η ΕΕΔΑ έστρεψε την προσοχή της στη δικαιοσύνη και την αστυνομία, καθώς η νομολογία του ΕΔΔΑ, οι συστάσεις των διεθνών οργάνων και οι σχετικές μελέτες συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι η ελληνική νομοθεσία και οι μηχανισμοί παρακολούθησης των περιστατικών ρατσιστικής βίας, καθώς και η ποινική αντιμετώπισή τους είναι αναποτελεσματικοί ή ανύπαρκτοι. Η καταφανής δράση ακραίων ομάδων κρούσης κατά αλλοδαπών φάνηκε να συντελείται με την ανοχή των Αρχών, σε ένα γενικευμένο και διαρκώς οξυνόμενο κλίμα ανασφάλειας, αδιαλλαξίας και παραλυσίας¹¹⁸. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται, μεταξύ άλλων, και από τα στοιχεία των

καταγεγραμμένων περιστατικών ρατσιστικής βίας από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για το χρονικό διάστημα από Οκτώβριο 2011 έως και Δεκέμβριο 2012¹¹⁹.

Στη δεύτερη έκθεση, με τίτλο *Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα*¹²⁰, η ΕΕΔΑ επιχειρεί μια συνοπτική πλην εύληπτη παράθεση των προβληματισμών και των αντίστοιχων προτάσεων των διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετικά με τη δράση ακραίων ομάδων κρούσης κατά αλλοδαπών. Εξετάζει, ιδίως, τις πρακτικές εκφοβισμού και συστηματοποίησης της βίας των ομάδων αυτών, καθώς και την ιδιαίτερα ανησυχητική πτυχή της συμμετοχής ανηλίκων σε κάποιες από τις ρατσιστικές επιθέσεις. Επιπλέον, διατυπώνει την ανησυχία της για την επίδραση στη δημοκρατία της αποδοχής του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας μέσω του δημόσιου πολιτικού και θρησκευτικού λόγου και απευθύνει στα πολιτικά κόμματα και τα ΜΜΕ συγκεκριμένες προτάσεις αποκήρυξης της ρατσιστικής βίας και αναμετάδοσης του ρατσιστικού λόγου. Τέλος, επιχειρείται, για πρώτη φορά, προσέγγιση του ζητήματος της ρατσιστικής βίας στα γήπεδα, μέσω νομοθετικών προτάσεων και συστάσεων στους αθλητικούς συλλόγους και τις ομοσπονδίες, καθώς ο χώρος των γηπέδων αποτελεί το πιο αθέατο ή παραγνωρισμένο φυτώριο ρατσισμού, όπου «ευδοκίμουν» και συνυπάρχουν ακραίες εκφάνσεις της βίας.

Δεδομένου ότι δεν είναι εφικτό, για λόγους οικονομίας χώρου και χρόνου, να γίνει ενδελεχής ανάλυση των σύνθετων αυτών ζητημάτων στα πλαίσια της παρούσας Εισήγησης, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στις σχετικές προτάσεις της, όπως αυτές έχουν διατυπωθεί στην Ετήσια Έκθεσή της για το έτος 2011¹²¹.

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας

Στο σημείο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση αξίζει να δοθεί στη δημιουργία του Δικτύου Καταγραφής Πε-

Φεβρουαρίου 2013, CommDH(2013)6, 16.4.2013, παρ. 94, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2275537&SecMode=1&DocId=2004246&Usage=2>.

118. ΕΕΔΑ, «Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», Ετήσια Έκθεση 2011 (Τέταρτο Μέρος, Ειδική θεματική: ρατσιστική βία), σελ. 150-165.

119. Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Ετήσια Έκθεση 2012, Απρίλιος 2013, διαθέσιμο σε: <http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2013/dt/ConclusionsNetwork2012TotalGR.pdf>.

120. ΕΕΔΑ, «Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα», Ετήσια Έκθεση 2011 (Τέταρτο Μέρος, Ειδική θεματική: ρατσιστική βία), σελ. 166-180.

121. ΕΕΔΑ, Ετήσια Έκθεση 2011, σελ. 164-165, 179-180.

ριστατικών Ρατσιστικής Βίας, με πρωτοβουλία της ΕΕΔΑ και του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (ΥΑ) και με συμμετοχή μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων. Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας ξεκίνησε τη συστηματική καταγραφή πράξεων βίας με ρατσιστικό κίνητρο την 1^η Οκτωβρίου 2011 και τον Απρίλιο του 2013 δημοσίευσε την πρώτη ετήσια έκθεση για το 2012¹²². Η Φόρμα Καταγραφής Ρατσιστικού Περιστατικού που χρησιμοποιείται είναι κοινή, προκειμένου οι ενδείξεις για τις ποσοτικές και ποιοτικές τάσεις της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο σαφείς και ολοκληρωμένες. Οι συμμετέχοντες φορείς τηρούν την αρχή της εμπιστευτικότητας, ενώ το περιστατικό καταγράφεται και γνωστοποιείται στο Δίκτυο χωρίς καμία αναφορά σε προσωπικά στοιχεία. Το Δίκτυο καταγραφής των ρατσιστικών περιστατικών διατυπώνει συστάσεις, ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη για την καταπολέμηση του ρατσισμού και είναι ανοιχτό σε όλες τις οργανώσεις και φορείς που, παρέχοντας νομικές, ιατρικές, κοινωνικές ή άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες, έρχονται σε επαφή με θύματα ρατσιστικής βίας.

Η συμβολή της δράσης του Δικτύου στην αντιμετώπιση φαινομένων βίας με ρατσιστικά κίνητρα και ξενοφοβικών συμπεριφορών φάνηκε, ήδη από τους πρώτους μήνες πιλοτικής λειτουργίας, να είναι ουσιαστική. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται ιδίως από τα αποτελέσματα της δημοσιοποίησης, το Μάρτιο του 2012, των ιδιαίτερας ανησυχητικών αποτελεσμάτων του Δικτύου, που όχι μόνο είχαν σοβαρό αντίκτυπο στον Τύπο, αλλά – κυρίως – έδωσαν το έναυσμα για μια σειρά θετικών αντιδράσεων από την πλευρά της Πολιτείας σχετικά με τη διερεύνηση των ρατσιστικών εγκλημάτων στην Ελλάδα και τη δύσκολη μάχη κατά της ατιμωρησίας των δραστών¹²³.

122. Κατά την περίοδο από Ιανουάριο έως και Δεκέμβριο 2012, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας κατέγραψε, μέσω συνεντεύξεων με τα θύματα, 154 περιστατικά ρατσιστικής βίας: τα 151 αφορούν μετανάστες ή πρόσφυγες ενώ σε 3 τα θύματα ήταν ευρωπαίοι πολίτες (1 Ρουμάνος, 1 Βούλγαρος και 1 Έλληνας). Βλ. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Ετήσια Έκθεση 2012, *op. cit.*, σελ. 1. Αντίστοιχα, για τους πρώτους τρεις μήνες πιλοτικής λειτουργίας του, βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας», Ετήσια Έκθεση 2011, σελ. 181-184.

123. Τα πρώτα επίσημα στοιχεία για την Ελλάδα εμφανίζο-

Σήμερα, με τη θέση σε λειτουργία ενός ενιαίου ειδικού συστήματος καταγραφής ρατσιστικών εγκλημάτων, μπορεί το κενό από την απουσία ενός επίσημου και αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής των περιστατικών ρατσιστικής βίας¹²⁴ να έχει καλυφθεί, ωστόσο οι ελλείψεις του συστήματος δεν έχουν θεραπευθεί πλήρως. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί απαραίτητο να υπογραμμίσει την ανάγκη εγκαθίδρυσης σταθερής συνεργασίας μεταξύ των Τμημάτων και Γραφείων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας, του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής, των ΜΚΟ και των κοινοτήτων των μεταναστών, οι οποίες έρχονται σε επαφή με τα θύματα, με σκοπό την αναζήτηση κατάλληλων λύσεων και το σχεδιασμό συγκεκριμένων μέτρων κατά της ρατσιστικής βίας¹²⁵. Υπογραμμίζει επίσης την αναγκαιότητα καθιέρωσης ειδικών οδηγιών επί των διαδικασιών αστυνομικής διερεύνησης του ρατσιστικού εγκλήματος, την καταπολέμηση της ανοχής εκ μέρους των αστυνομικών οργάνων τέτοιων συμπεριφορών και τη διασφάλιση της παραιομής στη δικαιοσύνη των δραστών, σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες¹²⁶.

Απαγόρευση της ρητορικής του μίσους στα ΜΜΕ

Αναφορικά με την απαγόρευση διακριτικής μεταχείρισης, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, πέραν της λήψης συντονισμένης και αποφασιστικής δράσης από τη δικαστική εξουσία της Χώρας, κρίνεται

νται το 2008, στην Ετήσια Έκθεση του ΟΑΣΕ, οπότε και αναφέρεται μία (1) υπόθεση ρατσιστικής βίας, ενώ αντίστοιχα για το έτος 2009 είναι χαρακτηριστικό ότι καταγράφονται μόνο δύο (2) υποθέσεις ρατσιστικής βίας στις οποίες ασκήθηκε ποινική δίωξη και καμία καταδίκη. Βλ. OSCE, «Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses», Annual Report for 2009, σελ. 25. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, θορυβημένο από την πρόδηλη αναντιστοιχία μεταξύ των στοιχείων του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας και των επίσημων φορέων, αφενός, και την ύπαρξη ελάχιστων διώξεων για πράξεις ρατσιστικού χαρακτήρα, αφετέρου, ζήτησε τη συνδρομή των εισαγγελικών Αρχών, ώστε να γίνεται ταχεία και ενδεδειγμένη έρευνα όταν στη Δικαιοσύνη φτάνουν τέτοιου είδους υποθέσεις.

124. Η έλλειψη αυτή, άλλωστε, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διαπιστώσεις που συνέβαλαν στη δημιουργία του Δικτύου. Βλ. ΕΕΔΑ, «Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας», Ετήσια Έκθεση 2011, σελ. 181.

125. *Idem*, σελ. 183.

126. *Ibidem*.

πρωταρχικής σημασίας να ληφθούν πρωτοβουλίες, όπου χρειάζεται, και σε νομοθετικό επίπεδο για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση και καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Η αναντίρρητη διαπίστωση του πολλαπλασιασμού των ρατσιστικών επιθέσεων το τελευταίο χρονικό διάστημα, που αναπόφευκτα δημιουργούν προβλήματα κοινωνικής συνοχής και υποβαθμίζουν τη διεθνή εικόνα της Χώρας, καθιστά αδικαιολόγητη τη χαρακτηριστική επίδειξη νωθρότητας από την πλευρά της νομοθετικής εξουσίας, η οποία, σε περίοδο έξαρσης των περιστατικών τυφλής ρατσιστικής εγκληματικής βίας, αδράνησε.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ παρακολουθεί με προσοχή και ικανοποίηση την ανάληψη νομοθετικής πρωτοβουλίας για την τροποποίηση και προσαρμογή του Ν 927/1979 στην απόφαση πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου. Δεδομένης της κρισιμότητας της κοινωνικής χρονικής συγκυρίας στην οποία έρχεται προς εξέταση η παρούσα τροπολογία, η ΕΕΔΑ δράπτεται της ευκαιρίας για να διατυπώσει την ισχυρή πεποίθηση ότι το μήνυμα της σαφούς, ρητής και υπεράνω κάθε άλλης επιμέρους διαφοροποίησης ή επιφύλαξης καταδίκης των εγκλημάτων βίας με ρατσιστικό κίνητρο πρέπει να εκπέμπεται στο εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας με αποφασιστικότητα και ειλικρίνεια, με λόγο και με πράξεις. Το ζήτημα της αποτελεσματικής καταπολέμησης εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας και της κύρωσης της μισαλλοδοξίας και της ρητορικής του μίσους είναι πρωταρχικής σημασίας για την ελληνική Πολιτεία, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου.

Υπενθυμίζεται, δε, στο σημείο αυτό, ότι η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το ζήτημα της ανάγκης αντιμετώπισης της ρατσιστικής βίας, διατυπώνοντας, για το σκοπό αυτό, παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την «Καταπολέμηση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας»¹²⁷.

127. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου», Ετήσια Έκθεση 2011, σελ. 53-60.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχή κλιμάκωση των επιθέσεων εναντίων προσφύγων, μεταναστών και άλλων ομάδων από οργανωμένες εξτρεμιστικές ομάδες, η ΕΕΔΑ επισημαίνει το εν τοις πράγμασι σοβαρό έλλειμμα σε ό,τι αφορά στη διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου στο στάδιο δίωξης, ανεξάρτητα από την επιβαρυντική περίπτωση κατά το στάδιο επιμέτρησης της ποινής. Για το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ υιοθετώντας μια εναλλακτική νομοθετική προσέγγιση, προτείνει τη ρύθμιση της ποινικής αντιμετώπισης του εγκλήματος με ρατσιστικά κίνητρα είτε (α) με ειδική ποινική διάταξη, δηλαδή ως ιδιωνύμο έγκλημα, είτε (β) ως γενική επιβαρυντική περίπτωση, με συγκεκριμένο όμως πλαίσιο ποινής, είτε (γ) με το συνδυασμό και των δύο. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στη ρύθμιση της ποινικής αντιμετώπισης του ρατσιστικού εγκλήματος με ιδιαίτερη νομοτυπική υπόσταση, ως ιδιωνύμου αδικήματος, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι, δεδομένης της ένταξης του ρατσιστικού κινήτρου στην αντικειμενική υπόσταση της άδικης πράξης, η κύρωση του ρατσιστικού εγκλήματος ως ιδιωνύμου καθιστά το αδίκημα πιο ορατό και αποδοκιμάζει ρητά, οπότε και σαφέστερα, το ρατσιστικό έγκλημα στα μάτια του θύματος και του κοινωνικού συνόλου. Η ειδική, δε, διάταξη διευκολύνει τη συλλογή σχετικών στοιχείων και επομένως, την πρόληψη και την καταπολέμηση¹²⁸.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί πρωταρχικής σημασίας να επισημάνει, στο σημείο αυτό, τον κίνδυνο που εγκυμονεί η εστίαση της δημόσιας προσοχής στην κύρωση του ρατσιστικού λόγου να λειτουργεί ως αντίβαρο στην απουσία οποιασδήποτε κύρωσης των πράξεων βίας. Η αντιμετώπιση του ρατσιστικού λόγου είναι ένα σημαντικό βήμα, που δύναται να λειτουργήσει προληπτικά ως προς την καταπολέμηση των πράξεων ρατσιστικής βίας. Σε καμία περίπτωση, εντούτοις, δε συνιστά εκπλήρωση της υποχρέωσης διερεύνησης, κύρωσης – και στην ουσία πραγματικής απαξίωσης – των πράξεων ρατσιστικής βίας. Υπό το φως των ως άνω διαπιστώσεων, επομένως, η ΕΕΔΑ τονίζει με κάθε δυνατή έμφαση την αναγκαιότητα ανάλη-

128. ΕΕΔΑ, «Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», Ετήσια Έκθεση 2011 (Τέταρτο Μέρος, Ειδική θεματική: ρατσιστική βία), σελ. 156.

ψης παράλληλης και αποτελεσματικής εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας στα σχολεία και υλοποίησης μέτρων ευαισθητοποίησης του γενικού πληθυσμού ώστε να μην παγιωθεί η εντύπωση ότι η βία και ο ρατσισμός γίνονται αποδεκτά από την Πολιτεία και κατ' επέκταση από το κοινωνικό σύνολο.

Την ίδια έκκληση προς τις ελληνικές Αρχές έκανε, άλλωστε, και ο Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα Ανθρώπου, Nils Muižnieks, ο οποίος, σε πρόσφατη Έκθεσή του σχετικά με την έξαρση της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα, επισημαίνει την αναγκαιότητα της περαιτέρω ανάπτυξης και εφαρμογής πρωτοβουλιών από τις Αρχές με στόχο την καταπολέμηση του ρατσισμού και του εξτρεμισμού σε όλους τους κοινωνικούς τομείς. Η αύξηση της ευαισθητοποίησης για τους κινδύνους της μισαλλοδοξίας και του ρατσισμού και η ενίσχυση της εκπαίδευσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου στα σχολεία είναι πρωταρχικής σημασίας και πρέπει να προτεραιοποιηθούν¹²⁹.

Άρθρο 5

Το δικαίωμα στην ασφάλεια του σώματος και η προστασία που παρέχεται από το Κράτος έναντι της βίας ή της σωματικής βλάβης (παρ. 13 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Ευθύνη των μελών της Αστυνομίας

Η ΕΕΔΑ εκφράζει αρχικά την ανησυχία της, για τη συχνότητα, την ένταση και τον χαρακτήρα των **περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας**, όπως αυτά άλλωστε επισημαίνονται και σε εκθέσεις ή αποφάσεις διεθνών οργάνων¹³⁰. Μεταξύ άλλων, η αυθαιρεσία αυτή εκφράζεται μέσω της **υπέρμετρης χρήσης βίας** κατά την αστυνόμευση διαδηλώσεων ή επιχειρήσεων διαχείρισης πλήθους, αλλά και κατά την σύλληψη και κράτηση, που μαρτυρεί εν τέλει την εμπέδω-

ση ενός ολοκληρωμένου προτύπου αστυνομικής βίας. Ένας άλλος σημαντικός πόλος σύνδεσης της αστυνομικής πράξης με την αυθαιρεσία αποτελεί το **ρατσιστικό έγκλημα**. Η σύνδεση αυτή εκφράζεται δυστυχώς σε *περισσότερα του ενός επίπεδα*. Αρχικά, ανησυχία προκαλεί η αδυναμία, αδράνεια ή ισχυρή απροθυμία διερεύνησης από την αστυνομία των ρατσιστικών επιθέσεων ή η εμπλοκή των ίδιων των δυνάμεων ασφαλείας σε πράξεις ρατσιστικής βίας, καθώς και οι αυθαίρετες και ερειδόμενες αποκλειστικά σε ρατσιστικά κίνητρα προσαγωγές. Αλλά και οι στενές σχέσεις αστυνομικών δυνάμεων με ομάδες με προφανή ρατσιστικό χαρακτήρα ή και ακόμα η ίδια η αποκαλυφθείσα συμμετοχή μελών της ΕΛΑΣ σε ομάδες εμπλεκόμενες με το ρατσιστικό έγκλημα, **αποτελούν φαινόμενα που καθιστούν επείγουσα τη λήψη μέτρων για την απόδοση ευθυνών και τιμωρία των εμπλεκόμενων μελών των σωμάτων ασφαλείας**.

Μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών για αστυνομική κακομεταχείριση

Κατόπιν καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ¹³¹, εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων (εφεξής ΕΠΒ),¹³² του

131. Η Ελλάδα έχει καταδικαστεί 4 φορές για παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, Μακαρατζής κατά Ελλάδας, 20.12.2004, Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδας, 21.6.2007, Celiknku κατά Ελλάδας, 05.07.2007 και Λεωνίδης κατά Ελλάδας, 08.1.2009). Επίσης, 4 φορές για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ εν προκειμένω για κακομεταχείριση των προσφευγόντων από την Αστυνομία (βλ. ΕΔΔΑ, Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας, 13.12.2005, Zelilof κατά Ελλάδας, 24.5.2007, Galotskin κατά Ελλάδας, 14.1.2010 και Στεφάνου κατά Ελλάδας, 22.4.2010).

132. CPT, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 September to 5 October 2001, CPT/Inf (2002) 31 (20.11.2002), παρ. 11-22, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 August to 9 September 2005, CPT/Inf (2006) 41 (20.12.2006), παρ.12-21, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 February 2007, CPT/Inf (2008) 3 (8.2.2008), παρ. 11-20, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried

129. Συμβούλιο της Ευρώπης, Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Έκθεση του Νιλς Μούιζνιεκς μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η Φεβρουαρίου 2013, CommDH(2013)6, 16.4.2013, παρ. 41.

130. Βλ. ιδίως Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit., παρ.11 και Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding Observations: Greece, op. cit., παρ. 13.

ΣΤΠ¹³³, της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων¹³⁴ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας,¹³⁵ που έχουν θέσει επανειλημμένως και το ζήτημα της ανεπαρκούς ή μη αποτελεσματικής διερεύνησης των καταγγελιών περί κακομεταχείρισης είτε στο πλαίσιο πειθαρχικού είτε και ακόμα δικαστικού ελέγχου, ο Ν 3938/2011 προβλέπει την ίδρυση ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού **μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για αστυνομική κακομεταχείριση**. Την πρωτοβουλία αυτή χαιρέτισε αρχικά η ΕΕΔΑ και η ΕΠΒ¹³⁶.

Εντούτοις, πέραν του ότι το **Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας** ακόμα δεν λειτουργεί, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θεσμικά η λειτουργία του διέπεται από επιμέρους διατάξεις που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες που καλείται να καλύψει και στο σκοπό που πρέπει να εκπληρώσει. Όπως παρατηρεί και η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων¹³⁷ ο ρόλος του εξαντλείται στην εξέταση του παραδεκτού των προσφυγών-καταγγελιών οι οποίες στη συνέχεια αναπέμπονται στο αρμόδιο πειθαρχικό όργανο των σωμάτων ασφαλείας για περαιτέρω διερεύνηση. Η ΕΕΔΑ καλεί σε αναμόρφωσή, βάσει των συστάσεων των διεθνών οργάνων ελέγχου, όπως τη Γνώμη του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά

με τα πρότυπα που πρέπει να πληροί ένας ανεξάρτητος και αποτελεσματικός μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών κατά της αστυνομίας, που στηρίζεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ¹³⁸.

Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

Η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη, αφενός, την επί μακρόν μη-εκτέλεση από τον εθνικό δικαστή του ουσιαστικού δεδικασμένου του ΕΔΔΑ σε ζητήματα που αφορούν στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι¹³⁹ και, αφετέρου, την Έκθεση του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στην οποία εκφραζόταν έντονη ανησυχία για τις περιοριστικές πρακτικές των ελληνικών Δικαστηρίων σχετικά με την εγγραφή σωματείων στο μητρώο¹⁴⁰, χαιρέτιζε την αντίθετη νομολογία του Αρείου Πάγου¹⁴¹ και εύχεται η προσέγγιση που υιοθετείται στην επίδικη περίπτωση να παγιωθεί. Η αναγνώριση από το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Χώρας ότι ο περιοριστικός έλεγχος σε αιτήσεις σύστασης μειονοτικών ενώσεων, που οδηγεί κατ'επέκταση στην άρνηση εγγραφής τους στο μητρώο, συνιστά παραβίαση τόσο των εθνικών σχετικών διατάξεων του Συντάγματος και του ΑΚ, όσο και της ΕΣΔΑ, αποτελεί θετικό βήμα στην αποτελεσματικότερη άσκηση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι.

Θρησκευτική ελευθερία (παρ. 14 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Σε ό,τι αφορά στη θρησκευτική ελευθερία και, ειδικότερα, το ζήτημα της θρησκευτικής αγωγής και παιδείας, η ΕΕΔΑ θεωρεί σκόπιμο να επισημάνει ότι το ζήτημα της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών, για το διάστημα από το 2008 έως και το Σεπτέμβριο του 2013¹⁴², δεν αντιμετωπί-

out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 29 September 2008, CPT/Inf (2009) 20 (30.6. 2009), παρ. 10-18. Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009, CPT/Inf (2010)33 (17.11.2010), παρ. 16.

133. ΣΤΠ, Ετήσια Έκθεση 2006, σελ. 68-69, Ετήσια Έκθεση 2007, σελ. 68-69. Βλ. και Ειδική έκθεση: Πειθαρχική-διοικητική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων, Ιούλιος 2004, διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/reports/astinomikoi.pdf>.

134. Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, *op. cit.*, παρ. 13.

135. ECRI, ECRI Report on Greece, CRI(2009)31 (15.9.2009), παρ. 175-179.

136. CPT, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 19 to 27 January 2011, CPT/Inf (2012) 1 (10.1.2012), παρ. 88-90.

137. Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, *op. cit.*, παρ. 13.

138. Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police, CommDH(2009)4 (12.3.2009).

139. Βλ. ΕΔΔΑ, Bekir Ousta και λοιποί κατά Ελλάδα, 11.1.2008, Τουρκική Ένωση Ξάνθης και λοιποί κατά Ελλάδα, 29.9.2008, Emin και λοιποί κατά Ελλάδα, 1.12.2008.

140. Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Report on Human rights of minorities, CommDH(2009)9, 19.2.2009, παρ. 17-20, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Index=no&command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1156816&SecMode=1&DocId=1368674&Usage=2>.

141. ΑΠ (Τμήμα Δ') 24/2012.

142. Πρόκειται για το διάστημα εφαρμογής των τρι-

πίστηκε με ενιαίο και ομοιόμορφο τρόπο. Ειδικότερα, δυνάμει των διατάξεων των σχετικών Εγκυκλίων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, η άσκηση του δικαιώματος της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών, αφορούσε μόνο σε «άθρησκους, αλλόθρησκους και ετερόδοξους μαθητές», υπό την προϋπόθεση ότι «συνέτρεχαν στο πρόσωπό τους λόγοι θρησκευτικής συνείδησης, τους οποίους όφειλαν να επικαλούνται οι ίδιοι ή οι γονείς τους». Η αιτιολόγηση, δε, αυτής της άρνησης του μαθητή να παρακολουθήσει το μάθημα των Θρησκευτικών, σύμφωνα με σχετικά πρόσφατη νομολογία του Διοικητικού Εφετείου Χανίων¹⁴³, δε συνιστούσε παραβίαση ούτε του άρθρου 13 του Συντάγματος, που κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, ούτε άλλων διατάξεων διεθνών ή ευρωπαϊκών κειμένων που κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης.

Το θολό αυτό τοπίο σχετικά με τη διασφάλιση της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης ήρθε να ξεδιαλύνει η νέα Εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, με θέμα τη «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων», η οποία, αποσαφηνίζοντας τυχόν παρερμηνείες που δημιουργήθηκαν με αφορμή το προγενέστερο κανονιστικό πλαίσιο, διευκρινίζει ότι *«παρέχεται η δυνατότητα απαλλαγής στους μαθητές που είναι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι ή επικαλούνται λόγους θρησκευτικής συνείδησης και γι' αυτό δεν επιθυμούν να το παρακολουθήσουν [...] ύστερα από Υπεύθυνη Δήλωση [...] στην οποία θα αναφέρεται ότι ο μαθητής δεν είναι Χριστιανός Ορθόδοξος ή επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης, χωρίς να είναι υποχρεωτική η αναφορά του θρησκευόμενου στο οποίο ανήκει»*¹⁴⁴.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να διευκρινίσει ότι το μέτρο της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών αποτελεί μια πρωτοβουλία που δεν εισέρχεται

σε βάθος στην αντιμετώπιση του ζητήματος της θρησκευτικής αγωγής στα σχολεία, ούτε προτείνει μια μακροπρόθεσμη και αποτελεσματική λύση. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών – όπως αυτός επισημαίνεται στην πρώτη παράγραφο της προαναφερθείσας πρόσφατης Εγκυκλίου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων – δε φαίνεται να είναι συμβατός με τη δυνατότητα γενικευμένης απαλλαγής από τη διδασκαλία του, χωρίς μάλιστα ειδική αιτιολόγηση, – της οποίας η χορήγηση προβλέπεται στην αμέσως επόμενη παράγραφο της ίδιας Εγκυκλίου¹⁴⁵. Κι αυτό διότι μια τέτοιου είδους ρύθμιση καθιστά αυτομάτως ένα μάθημα, που ανήκει στον κορμό των μαθημάτων γενικής παιδείας, προαιρετικό. Υιοθετώντας μια εναλλακτική προσέγγιση, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι, σε ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό σχολείο, το οποίο σέβεται τη θρησκευτική ετερότητα, ένα μάθημα με κατηχητικό και ομολογιακό χαρακτήρα, που διδάσκει υποχρεωτικά, έστω και διευρυμένα και με ανοικτούς ορίζοντες, την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση¹⁴⁶, δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών. Αντίθετα, προκρίνεται ένα θρησκευσιολογικού χαρακτήρα μάθημα, που δε θα προβαίνει σε δογματική εμφύτευση θρησκευτικών πεποιθήσεων, αλλά θα προτείνει μια εισαγωγή στην ιστορία και τη δογματική των θρησκειών, ως περισσότερο συμβατό τόσο με τις συνταγματικές επιταγές, όσο και με τη σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτιστική πραγματικότητα.

N 4301/2014 «Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεών τους στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Γενικής Γραμματείας Θρησκευμάτων και λοιπές διατάξεις»

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη θέσπιση του Νόμου 4301/2014 «Οργάνωση της νομικής μορφής των θρησκευτικών κοινοτήτων και των ενώσεών τους στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Γενικής Γραμματείας Θρησκευμάτων και λοιπές διατάξεις». Αισθάνεται την ανάγκη ωστόσο να επισημάνει ότι, παρότι είναι το αρμόδιο θεσμικό όργανο για τη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής

ών Εγκυκλίων Στυλιανίδη του 2008, που διευθετούνταν το ζήτημα της διαδικασίας απαλλαγής μαθητών από το μάθημα των θρησκευτικών. Βλ. σχετικά Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εγκύκλιος με αριθ. πρωτ. 91109/Γ2/10-7-2008, 10407 ΙΓ2/4-8-2008 και Φ12/977/1097441Γ1/26-8-2008.

143. Διοικ.Εφ. Χανίων 115/2012.

144. Βλ. σχετικά Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εγκύκλιος με αριθ. 133099/Γ2-19.9.2013.

145. *Ibidem*.

146. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1, παρ. 1 (α), του ισχύοντα Ν 1566/1985 περί Δομής και λειτουργίας της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, το εν λόγω νομοθετικό κείμενο δε διαβιβάστηκε ποτέ στην Ολομέλεια της προκειμένου να λάβει γνώση, να το επεξεργασθεί και να διατυπώσει σχετική γνώμη. Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι στη νομοθετική αυτή προσπάθεια το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων δεν αξιοποίησε καθόλου προγενέστερη πλήρη επεξεργασία Πρότασης Νόμου που είχε υποβάλει η ΕΕΔΑ για τις σχέσεις Πολιτείας και θρησκευτικών κοινοτήτων που έχει εκπονηθεί, ήδη από το 2006¹⁴⁷.

Μια Πρόταση, η οποία υπηρετούσε ένα διπλό σκοπό. Απέβλεπε, αφενός, στη βελτίωση των εγγυήσεων της θρησκευτικής ελευθερίας και ισότητας ενόψει των νέων συνθηκών που έχουν επικρατήσει στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Αφετέρου, στη δημιουργία των θεσμικών προϋποθέσεων που, σε μεσομακροπρόθεσμη προοπτική, θα επιτρέψουν στην Εκκλησία της Ελλάδος και τις άλλες θρησκευτικές κοινότητες να αναπτυχθούν σε υγιείς βάσεις στη Χώρα μας και να εκπληρώσουν την αποστολή τους, απαλλαγμένες από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους.

Πολλώ δε μάλλον όταν στην Ελλάδα ειδικά τα δεδομένα του προβλήματος έχουν σε μεγάλο βαθμό ανατραπεί την τελευταία 15ετία: με το μεταναστευτικό ρεύμα, που άλλαξε την όψη της ελληνικής κοινωνίας, επηρεάζοντας πλέον και τις βαθύτερες δομές της, η χώρα μας βλέπει όλο και περισσότερο τον εαυτό της όχι πια ως μονοπολιτισμική και θρησκευτικά ομοιογενή, αλλά ως πολυπολιτισμική και θρησκευτικά διαφοροποιημένη. Πρόκειται για μια μεταβολή που επιβάλλει αλλαγές οπτικών, κριτηρίων και μεθόδων.

Η ΕΕΔΑ έχει εκφράσει στο παρελθόν την ανάγκη να εναρμονισθεί η συνταγματική και, γενικότερα, η έννομη τάξη προς τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των ευρωπαϊών εταίρων μας. Και τούτο, στην προοπτική ενός ήπιου καθεστώτος διακριτών ρόλων Πολιτείας και Εκκλησίας, με σεβασμό στη θρησκευτική ελευθερία, όπως αυτή κατοχυρώνεται από επικυρωμένες από την Ελλάδα διεθνείς συμβάσεις ΔΑ, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ,

άρθρο 9) και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ, άρθρο 18).

Θρησκευτικός όρκος

Ενόψει των καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία)¹⁴⁸, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να σταθεί στις διατάξεις των άρθρων 39, παρ. 3, και 109, παρ. 1 (β), Ν 4055/2012, οι οποίες, τροποποιώντας το άρθρο 218 ΚΠΔ και καταργώντας το άρθρο 220 ΚΠΔ, δίνουν στο μάρτυρα, κατά το πρότυπο του άρθρου 408 του ΚΠολΔ, τη δυνατότητα να δηλώσει τον τύπο του όρκου, θρησκευτικού ή πολιτικού, που επιθυμεί να δώσει πριν εξεταστεί¹⁴⁹. Επανερχόμενη στην από 29.5.2008 Απόφασή της αναφορικά με την αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό, η ΕΕΔΑ δε θεωρεί ικανοποιητική την προκριθείσα λύση, για δύο ουσιαστικά λόγους: α) διότι η επιλογή του πολιτικού όρκου και όχι του θρησκευτικού, δεδομένης της αναγνώρισης της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως «επικρατούσας» θρησκείας στην Ελλάδα, τείνει να ερμηνεύεται ως παραδοχή από την πλευρά του πολίτη ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος, γεγονός που δύναται να οδηγήσει σε προκατάληψη σε βάρος της ακεραιότητας και του κύρους του και β) διότι παρατηρείται συχνά το φαινόμενο οι δικαστές της έδρας να μη δίνουν στο μάρτυρα τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ θρησκευτικού ή πολιτικού όρκου, αλλά να του ζητάνε να ορκιστεί στο Ευαγγέλιο με αποτέλεσμα να πρέπει ο ίδιος ο μάρτυρας να ζητήσει να δώσει τον πολιτικό

148. ΕΔΔΑ, *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδας*, 8.4.2013, *Αλεξανδρίδης κατά Ελλάδας*, 21.5.2008, *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδας*, 3.9.2010, *Δημητράς και λοιποί κατά Ελλάδας (No 2)*, 3.2.2012.

149. *Αναφορικά με τη συμβατότητα των νέων ρυθμίσεων ΚΠΔ με την ΕΣΔΑ*, η Επιτροπή Μονίμων Αντιπροσώπων του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει επισημάνει ότι το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει δεχτεί ότι η αντίστοιχη εναλλακτική ορκοδοσία που προβλέπεται για τις πολιτικές δίκες είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της ΕΣΔΑ. Βλ. *Council of Europe, Committee of Ministers to member states, Appendix to Resolution CM/ResDH(2012)184 Information on the measures taken to comply with the judgments in the cases of Dimitras and others and Dimitras and others No 2 against Greece*, 6.12.2012, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec%282012%291157&Language=lanEnglish&Ver=volres&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>.

147. ΕΕΔΑ, «Πρόταση για τη ρύθμιση σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας», *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 177.

όρκο, ενισχύοντας έτσι ακόμα περισσότερο την πεποίθηση ότι δεν είναι χριστιανός ορθόδοξος¹⁵⁰. Η εναλλακτική ορκοδοσία, με άλλα λόγια, λόγω των κοινωνικών στερεοτύπων που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία, συνιστά πρακτική που μπορεί να επιτρέψει να συναχθούν συμπεράσματα για τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ατόμου. Πέραν της διαπίστωσης αυτής, ωστόσο, είναι κοινή παραδοχή ότι, στη δικαστηριακή πρακτική, σπάνια εφαρμόζονται οι διατάξεις περί εναλλακτικής ορκοδοσίας του άρθρου 218 ΚΠΔ, καθότι δεν παρατηρείται συχνά το φαινόμενο ο δικαστής της έδρας να ρωτά, ως οφείλει, το μάρτυρα, πριν εξεταστεί στο ακροατήριο, αν προτιμά να δώσει θρησκευτικό ή πολιτικό όρκο.

Υπό το φως των ανωτέρω διαπιστώσεων, συνεπώς, και προκειμένου να επιτευχθεί η απόλυτη προστασία της αρνητικής ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις από 29.5.2008 διατυπωθείσες προτάσεις της και προκρίνει την εξ ολοκλήρου αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό. Προς επίρρωση της θέσης αυτής, σημειώνεται ότι, σύμφωνα με παλαιότερη νομολογία του ΣΤΕ, τόσο ο θρησκευτικός όρκος όσο και ο πολιτικός έχουν τις ίδιες έννομες συνέπειες¹⁵¹.

Απόκτηση ελληνικής ιθαγένειας

Με τις παρατηρήσεις της επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης «**Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα**», το 2010, η ΕΕΔΑ¹⁵²

είχε χαιρετίσει την συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία που συνιστούσε ένα εξαιρετικά σημαντικό βήμα, με στόχο την ουσιαστική ενσωμάτωση των νομίμων μεταναστών που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα για αρκετά χρόνια και κυρίως των παιδιών τους που γεννήθηκαν ή μεγάλωσαν εδώ. Η ΕΕΔΑ έκρινε ότι η πρωτοβουλία αυτή κινούνταν στη σωστή κατεύθυνση και στηριζόταν σε δύο πυλώνες, οι οποίοι πρέπει να χαρακτηρίζουν κάθε μέτρο και πρακτική που άπτεται των ζητημάτων της μετανάστευσης: αφενός, το σεβασμό και την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του συνόλου των ατόμων που διαβιούν στην ελληνική επικράτεια, και αφετέρου, τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής αυτού του συνόλου, σε συνδυασμό με την εγγύηση της ασφάλειας των συνόρων. Εξάλλου η συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία επιχειρούσε να εξασφαλίσει την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων των ατόμων που νόμιμα και μακροχρόνια αποτελούν κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας συμβάλλοντας στη γενική ευημερία του τόπου, ενώ παράλληλα καθιστούσε σαφή τη στάση της ελληνικής Πολιτείας απέναντι στην παράνομη μετανάστευση.

Με την υπ' αριθμόν όμως 460/2013 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣΤΕ) κρίθηκαν αντισυνταγματικές οι διατάξεις των άρθρων 1Α του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και 14-21 και 24 του Ν 3838/2010 (ΦΕΚ Α' 49/24.3.2010: **Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις**) και ακυρώθηκαν αντίστοιχα οι αποφάσεις του Υπουργού Εσωτερικών για την απονομή ιθαγένειας σε αλλοδαπούς λόγω γέννησης στην Ελλάδα από αλλοδαπό γονέα - αλλοδαπούς γονείς με τουλάχιστον 5 ή 5+ έτη παραμονής και λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, καθώς και για τη συμμετοχή αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές.

Ενώ το ζήτημα της συμμετοχής των αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές σκόπιμο είναι πλέον να αντιμετωπιστεί με συνταγματική αναθεώρηση, απαιτείται νομοθετική παρέμβαση για την αντιμετώπιση του **κενού δικαίου** που δημιουργήθηκε

150. ΕΕΔΑ, «Απόφαση αναφορικά με την αντικατάσταση του θρησκευτικού όρκου από τον πολιτικό», Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 39. Το ζήτημα του θρησκευτικού όρκου είχε απασχολήσει την ΕΕΔΑ και πριν το 2008, οπότε και είχε προτείνει την κατάργησή του και την αντικατάστασή του από τον πολιτικό όρκο. Βλ. ΕΕΔΑ, «Πρόταση της ΕΕΔΑ για τη ρύθμιση σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας», Ετήσια Έκθεση 2005, σελ. 177, «Θέσεις της ΕΕΔΑ ως προς την Αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος», Ετήσια Έκθεση 2006, σελ. 137, 142.

151. ΣΤΕ (Τμήμα ΣΤ') 2601/1998, παρ. 7.

152. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διαβούλευσης «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα», Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 33 επ. Βλ. και ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νόμου 3386/2005 (ΦΕΚ Α' 212) «Είσοδος και διαμο-

νή υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια», Ετήσια Έκθεση 2005, σελ. 143 επ.

μετά από την ως άνω απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣΤΕ) που έκρινε αντισυνταγματικές διατάξεις σχετικά με την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας από τους μετανάστες δεύτερης γενιάς.

Η ΕΕΔΑ χαιρέτισε το γεγονός ότι με τον Ν 4251/2014 «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 80/1.4.2014) προβλέφθηκε η χορήγηση άδειας διαμονής πενταετούς διάρκειας σε « ενήλικες πολίτες τρίτων χωρών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς έξι τάξεις ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα, πριν τη συμπλήρωση του 21ου έτους της ηλικίας τους και διαμένουν νόμιμα στη χώρα» (άρθρο 108). Η ΕΕΔΑ χαιρέτισε τη χορήγηση άδειας διαμονής μακράς διάρκειας για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, παρατηρώντας βέβαια ότι θεμελιώδης προϋπόθεση για την πλήρη και ουσιαστική ένταξη αυτών αποτελεί η δυνατότητα απόκτησης της ελληνικής ιθαγένειας¹⁵³.

Η ΕΕΔΑ κρίνει απολύτως απαραίτητη και **χωρίς καμία πλέον καθυστέρηση** τη νομοθετική ρύθμιση των ζητημάτων ιθαγένειας των μεταναστών δεύτερης γενιάς¹⁵⁴. Με την από οικ. 772/21 Νοεμβρίου 2014 επιστολή του Υφυπουργού Εσωτερικών, εστάλη στην ΕΕΔΑ Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών που απέβλεπε στη ρύθμιση των σχετικών ζητημάτων. Η ΕΕΔΑ απέστειλε ακολούθως τις παρατηρήσεις της¹⁵⁵, τονίζοντας την αναγκαιότητα το **δίκαιο της ιθαγένειας να επιτελεί τη βασική του αποστολή ως εργαλείο επιτάχυνσης, διευκόλυνσης αλλά και θωράκισης της κοινωνικής ένταξης των παιδιών που γεννή-**

θηκαν ή ανατράφηκαν στην Ελλάδα. Ιδίως σε ό,τι αφορά τους μετανάστες δεύτερης γενιάς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα από γονείς που έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία, η ΕΕΔΑ εξέφρασε την ανησυχία της για το γεγονός ότι οι προτεινόμενες στο Σ/Ν ρυθμίσεις οδηγούν σε **εγκλωβισμό των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην αλλοδαπότητα καθ' όλη τη διάρκεια την παιδικής τους ηλικίας**¹⁵⁶. Το Σ/Ν δεν έχει ακόμα κατατεθεί στη Βουλή.

Άρθρο 6 (παρ. 18 των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής)

Η ΕΕΔΑ ως εθνικός μηχανισμός προστασίας των δικαιωμάτων

Η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμη την αυτόνομη αναφορά στο έργο της ως **εθνικού μηχανισμού προστασίας των δικαιωμάτων και ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας**.

Υπενθυμίζεται πως πηγή έμπνευσης για την κατάρτιση του ιδρυτικού νόμου της ΕΕΔΑ ήταν οι Αρχές των Παρισίων (*Paris Principles*) που υιοθετήθηκαν από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ Α/RES/48/134, 20.12.1993) και αργότερα από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Και οι δύο αυτοί διεθνείς οργανισμοί προωθούν επί σειρά ετών τη σύσταση Εθνικών Μηχανισμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ο βαθμός συμμόρφωσης και εναρμόνισης με τις Αρχές των Παρισίων αποτελεί τη βάση αξιολόγησης – και κατά τακτά χρονικά διαστήματα, επαναξιολόγησης – των Εθνικών Θε-

153. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Νόμου 3386/2005 (ΦΕΚ Α' 212) «Είσοδος και διαμονή υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια», Ετήσια Έκθεση 2005, σελ. 152.

154. Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)», *op. cit.*

155. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών με τίτλο «Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις», 11.12.2014, προς δημοσίευση.

156. Άρθρο 5, παρ. 1, του Σ/Ν: «Αλλοδαπός που κατοικεί νόμιμα στην Ελλάδα δύναται να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με σχετική δήλωση και αίτηση που υποβάλλει ο ίδιος στην αρμόδια υπηρεσία της Αποκεντρωμένης Διοίκησης του δήμου κατοικίας του εφόσον πληροί μία τουλάχιστον από τις ακόλουθες προϋποθέσεις: (i) έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση εννέα τουλάχιστον τάξεων ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα ή (ii) έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση των έξι τάξεων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα ή (iii) έχει περατώσει επιτυχώς τις σπουδές του σε Τμήμα ή Σχολή των ελληνικών Πανεπιστημίων ή Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ) και είναι κάτοχος απολυτηρίου ελληνικού λυκείου στην Ελλάδα». Παράλληλα, δε, το Σ/Ν προβλέπει ότι η δήλωση και αίτηση εγγραφής υποβάλλεται μετά τη συμπλήρωση του δεκάτου έκτου έτους της ηλικίας του αιτούντος, στην περίπτωση όμως αυτή η ελληνική ιθαγένεια αποκτάται με την ενηλικίωσή του».

σμών από το Διεθνές Συντονιστικό Όργανο των Εθνικών Θεσμών. Με βάση την αξιολόγηση αυτή τους αποδίδεται status A (πλήρης συμμόρφωση), B (ελλιπής συμμόρφωση), ή C (ανεπαρκής συμμόρφωση), το οποίο και καθορίζει τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν σε μία σειρά από μηχανισμούς του ΟΗΕ (συνεργασία με Treaty Bodies, Special Procedures, Universal Periodic Review, κλπ), του Συμβουλίου της Ευρώπης (Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, CPT, κλπ), και της ΕΕ (Οργανισμό θεμελιωδών Δικαιωμάτων, κλπ), και να συνδιαμορφώνουν το διεθνές τοπίο αναφορικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στη χώρα. Στην ΕΕΔΑ έχει αποδοθεί, ήδη από το 2001, **βαθμός διαπίστευσης Α (πλήρης εναρμόνιση)**.

Επιπλέον, ειδική μνεία είναι σκόπιμο να γίνει στη συμβολή της ΕΕΔΑ στη λειτουργία θεσμών όπως οι Επιτροπές Προσφυγών και η Υπηρεσία Ασύλου, οι Επιτροπές Μετανάστευσης και οι Επιτροπές Πολιτογράφησης.

Άρθρο 7

Εκπαίδευση και μη διάκριση

Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα

Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου **στο σχολείο**, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρόσφατη ανακοίνωση από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων της πρόθεσης προώθησης **δράσεων για τη σωστή και δημοκρατική πολιτική διαπαιδαγώγηση** της νέας γενιάς και τη θωράκισή της απέναντι σε **ναζιστικές και ρατσιστικές πρακτικές**.

Εντούτοις, η ΕΕΔΑ διατηρεί την ανησυχία της για την **απουσία μίας ολιστικής προσέγγισης** στο ζήτημα της εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα, γεγονός που εύκολα διακρίνεται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Εκπαίδευση αστυνομικών στα δικαιώματα του ανθρώπου

Η ΕΕΔΑ, επίσης, θα ήθελε να επισημάνει ότι, παρά τα όποια μέτρα καταστολής περιστατικών αυθαιρεσίας από τα σώματα ασφαλείας, η αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου περνάει μέσα από τη σωστή – αρχική και περιοδική - εκπαίδευση και επανεκπαίδευση των οργάνων της τάξης κυρίως στα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά και σε μεθόδους ανακριτικής, ειδικά σε ό,τι αφορά

την Αστυνομία¹⁵⁷. Η ΕΕΔΑ με δική της πρωτοβουλία είχε προτείνει στο Υπουργείο Εσωτερικών (στο οποίο είχε ενσωματωθεί το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης) την εκπόνηση και υλοποίηση ενός **προγράμματος εκπαίδευσης αστυνομικών στα δικαιώματα του ανθρώπου**. Η πρότασή της είχε γίνει κατ' αρχήν δεκτή από την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου και στις 05.03.2009 πραγματοποιήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ η πρώτη συνάντηση της ομάδας εργασίας και συμφωνήθηκαν τα επόμενα βήματα και οι απαιτούμενες ενέργειες από την πλευρά του κάθε συμμετέχοντος.¹⁵⁸ Στις 08.07.2009 πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνάντηση της ομάδας εργασίας, όπου συζητήθηκαν εκτενώς οι εξελίξεις αναφορικά με το πρόγραμμα κατά το διάστημα που μεσολάβησε, εκτέθηκαν κάποιιο προβληματισμοί και κατατέθηκαν συγκεκριμένες προτάσεις για την υλοποίηση του προγράμματος. Η ίδια η υλοποίηση όμως ουδόλως προχώρησε. Επιπλέον, μετά την αλλαγή της κυβέρνησης, το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη δεν έλαβε υπόψη του τις προτάσεις της ως άνω ομάδας εργασίας και συνέστησε νέα ομάδα εργασίας για τα θέματα εκπαίδευσης, η οποία όμως περιλάμβανε μόνον υπηρεσιακά στελέχη. Παρά μάλιστα την επιστολή που απηύθυνε ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ στον Υφυπουργό Προστασίας του Πολίτη αρμόδιο για τα θέματα εκπαίδευσης των αστυνομικών, και την μεταξύ τους συνομιλία για το θέμα, το Δεκέμβριο του 2009, η ΕΕΔΑ δεν συμπεριλήφθηκε στη σχετική ομάδα εργασίας. Έως και τον Ιούλιο του 2010 η ομάδα του Υπουργείου δεν είχε ολοκληρώσει το έργο της.¹⁵⁹ Έως τώρα δεν έχουμε λάβει ενημέρωση σχετικά με τη συνέχιση ή μη των εργασιών της ομάδας εργασίας του Υπουργείου, γεγονός που γεννά **εύλογες αμφιβολίες ως προς την ύπαρξη βούλησης για ουσιαστικές αλλαγές στον τομέα της εκπαίδευσης των αστυνομικών σε ζητήματα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων**. Η ΕΕΔΑ εκφράζει και πάλι τη βούλησή της αλλά και τη διαθεσιμότητά της να συνεργαστεί με το Υπουργείο σε όλο το φάσμα των σχετικών με την εκπαίδευση δράσεων.

157. Βλ. ΕΕΔΑ, «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών», Ετήσια Έκθεση 2010, σελ. 82 επ.

158. Βλ. ΕΕΔΑ, Ετήσια Έκθεση 2008, σελ. 28-31.

159. Βλ. ΕΕΔΑ, Ετήσια Έκθεση 2009, σελ. 28-29.

3. Έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ): Διευφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου (14.9.2015)¹

«Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διευφυλικών ατόμων συνιστά θέσπιση νέων δικαιωμάτων. Πρόκειται για παρανόηση. Η οικουμενική διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι συναφείς συνθήκες ορίζουν ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα εφαρμόζονται σε όλους και δεν είναι δυνατό να εξαιρεθεί κανένας».

Thomas Hammarberg²

Η επίκληση από τον Επίτροπο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του οικουμενικού χαρακτήρα των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και της απαγόρευσης οποιασδήποτε μορφής διάκρισης λόγω, μεταξύ άλλων, πολιτισμικών, παραδοσιακών ή θρησκευτικών αξιών σε βάρος των λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διευφυλικών ατόμων (ΛΟΑΔ) στοχεύει στην ανάδειξη του ελλείμματος αποτελεσματικής προστασίας της ευάλωτης αυτής ομάδας από φαινόμενα ακραίων εκδηλώσεων βίας³.

Αναμφίβολα, τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως οικουμενικά και απαράγραπτα δικαιώματα κάθε ανθρώπου – ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου – κατοχυρώνονται νομικά τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε ευρωπαϊκό και διεθνές από πολυάριθμα, νομοθετικά και μη, κείμενα. «Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια

και τα δικαιώματα»⁴. «Όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι παγκόσμια, αλληλοσυμπληρωματικά, αδιαίρετα και αλληλεξαρτώμενα»⁵. Η άνευ όρων αναγνώρισή τους, εντούτοις, φαίνεται να μην είναι επαρκής, όταν η αποτελεσματικότητά τους υπόκειται στην ποικιλομορφία των προϋποθέσεων και απαιτήσεων των εθνικών νομοθεσιών και των θεσμικών μηχανισμών, σε μία περίοδο μάλιστα όπου η ευρύτερη κοινωνία διέρχεται βαθύτατη κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική κρίση.

Για τον προσδιορισμό ενός προσώπου ως «διευφυλικού» θεμελιώδες κριτήριο είναι η «ταυτότητα φύλου» του. Η **ταυτότητα φύλου** αναφέρεται σε αυτό που βιώνει βαθιά ο κάθε άνθρωπος ως εσωτερική και ατομική εμπειρία φύλου, η οποία μπορεί να αντιστοιχεί ή να μην αντιστοιχεί στο φύλο που του αποδόθηκε κατά τη γέννηση⁶. Περιλαμβάνει την προσωπική αίσθηση του σώματος (η οποία μπορεί να συνεπάγεται, εφόσον επιλέγεται ελεύθερα, αλλαγή της σωματικής εμφάνισης ή λειτουργίας με ιατρικά, χειρουργικά ή άλλα μέσα) και άλλες εκφράσεις φύλου⁷, όπως ο τρόπος ένδυσης και ομιλίας και η εξεζητημένη συμπεριφορά⁸. Η ταυτότητα φύλου δια-

4. Άρθρο 1 ΟΔΔΑ.

5. Σύμφωνα με τις Αρχές της Yogyakarta για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε σχέση με το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. Βλ. *The Yogyakarta Principles. Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, Introduction to the Yogyakarta Principles*, σελ. 6, διαθέσιμο σε: http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.pdf.

6. Βλ. *The Yogyakarta Principles. Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, op.cit.*, Προοίμιο, σελ. 9.

7. Ως έκφραση φύλου μπορεί να οριστεί ο τρόπος με τον οποίο κάθε άνθρωπος εκφράζεται με όρους φύλου (genderized), δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο όλα τα άτομα εκφράζονται με τις διάφορες δυνατότητες που προσφέρει το φάσμα της διευφυλικότητας, όπως αρρενωπότητα, θηλυκότητα, ανδρογυνία κ.λπ. Η έκφραση φύλου αναφέρεται στα ορατά στοιχεία (όπως η εμφάνιση, ο τρόπος ένδυσης, ομιλίας και συμπεριφοράς) της ταυτότητας φύλου ενός προσώπου. Βλ. σχετικά *Gender Expression Toolkit Ending Discrimination on the Basis of Gender Expression*, σελ. 11, διαθέσιμο σε: <http://www.gayandlesbianfund.org/wp-content/uploads/Gender-Expression-Toolkit.pdf>. M. Cabral, «Gender Expression and Human Rights», in *Transgender Justice, Selected Proceedings of the Transgender Politics, Social Change and Justice Conference, Center for Lesbian and Gay Studies*, 6-7 Μαΐου 2005, σελ. 3, διαθέσιμο σε: <http://www.transgenderlaw.org/resources/transjustice.pdf>.

8. *Ibidem*.

1. Η παρούσα Έκθεση υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2015. Εισηγήτριες: Α. Αθανασίου, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν ως πρόσωπο εγνωσμένου κύρους από τον Πρωθυπουργό και Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτις της ΕΕΔΑ.

2. Keynote address by Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights during the 3rd Equality Summit – Co-operation for Equality “Equality in times of crisis: current challenges to equality in Europe”, Στοκχολμ 16 Νοεμβρίου 2009, σελ. 4, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1539657&Site=COE>.

3. «Discrimination against transgender persons must no longer be tolerated», Thomas Hammamberg, *Viewpoint*, 5 Ιανουάριος 2009.

φέρει από το σεξουαλικό προσανατολισμό, ενώ ένα διεμφυλικό άτομο μπορεί να έχει ταυτότητα ετεροφυλοφιλική, αμφιφυλόφιλη ή ομοφυλοφιλική. Ξεχωριστή μειονότητα που δεν ταυτίζεται με αυτή των διεμφυλικών ατόμων αποτελούν και οι μεσόφυλοι⁹, οι οποίοι γεννιούνται με χαρακτηριστικά που δεν υπάγονται στους τυπικούς ορισμούς του αρσενικού και του θηλυκού¹⁰. Ενώ οι διεμφυλικοί δηλαδή καθορίζονται αποκλειστικά με όρους ταυτότητας ή έκφρασης φύλου, οι μεσοφυλικοί καθορίζονται από τη διαφορετική φυσιολογία τους¹¹.

Ειδικότερα, τα **διεμφυλικά (transgender) άτομα**, ή άλλως **τρανς (trans)**¹², χαρακτηρίζονται από μια ποικιλομορφία και διαφορετικές ανάγκες έκφρασης. Στην κατηγορία αυτή ανήκει ένα σύνολο ανθρώπων με χαρακτηριστικά που εξωτερικεύονται με διαφορετικό τρόπο. Ο όρος «τρανς» (από το transgender) είναι ένας περιεκτικός γενικός όρος (ομπρέλα) και αναφέρεται σε ανθρώπους των οποίων η ταυτότητα φύλου και/ή η έκφραση φύλου διαφέρει από αυτήν που τους είχε αποδοθεί κατά τη γέννηση. Περιλαμβάνει, αλλά δεν περιορίζεται σε διαφυλικούς (transsexual), παρενδυτικούς (travesty-transvestite), μετενδυσίες (crossdressers), άφυλους (agender), gender queer ή και σε οποιαδήποτε άλλη παραλλαγή του φύλου ή με οποιαδήποτε άλλη ταυτότητα του φύλου ή/και έκφραση που δεν είναι «αρσενικό» ή «θηλυκό». Τα άτομα

αυτά εκφράζουν το φύλο τους με την επιλογή των ρούχων, την παρουσίαση ή τροποποιήσεις του σώματος, συμπεριλαμβανομένης και της υποβολής σε πολλαπλές χειρουργικές επεμβάσεις¹³.

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας στα ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκφράζει την ανησυχία της για τη σημαντική αριθμητική αύξηση των καταγραφών επιθέσεων από ομάδες ατόμων κατά διεμφυλικών ατόμων με εμφανή την πρόθεση εξευτελιστικής μεταχείρισης και τον ιδιαίτερα σκληρό χαρακτήρα των επιθέσεων που καταγράφθηκαν σε βάρος ατόμων που στοχοποιήθηκαν λόγω της διαφορετικότητάς τους και ειδικότερα λόγω της ταυτότητας φύλου τους¹⁴. Η πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τη σύσταση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με αντικείμενο την κατάρτιση σχεδίου νόμου για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου¹⁵ αποτελεί ένα πρώτο πολύ σημαντικό βήμα της Πολιτείας προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης προστασίας των δικαιωμάτων των λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διεμφυλικών ατόμων (εφεξής ΛΟΑΔ). Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρωτοβουλία αυτή και διαβεβαιώνει για την ετοιμότητά της, στο πλαίσιο της αποστολής της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας, να συνδράμει την Επιτροπή αυτή στο έργο της για τη λήψη των αναγκαίων και πρόσφορων νομοθετικών μέτρων για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου. Λαμβάνοντας, συνεπώς, υπόψη τις πολύ σημαντικές εξελίξεις όχι μόνο σε εθνικό επίπεδο – με τη σύσταση της ανωτέρω Επιτροπής – αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο – με την υιοθέτηση του Ψηφίσματος 2048(2015) από την Ολομέλεια της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις Δια-

9. Πρόκειται για την απόδοση του αγγλικού όρου "intersex". Μια άλλη ορολογία που χρησιμοποιείται για τα μεσοφυλικά άτομα είναι πρόσωπα μη καθορισμένου ανατομικού φύλου. Ο όρος «μεσόφυλος» αντικατέστησε τον αδόκιμο όρο «ερμαφρόδιτος», ο οποίος χρησιμοποιήθηκε εκτενώς από τους γιατρούς κατά το 18ο και 19ο αιώνα. Βλ. έτσι CoE, SOGI Unit, Glossary, διαθέσιμο σε: <http://www.coe.int/en/web/sogidatabase/glossary>.

10. Υπάρχουν 40 παραλλαγές που μπορεί να είναι χρωσωμικές, ορμονικές, γενετικές ή σωματικές - άλλοτε προκύπτουν συνδυαστικά, άλλοτε κατά μόνας.

11. Βλ. Μ. Γαλανού, Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι, Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, 2014, σελ. 93 επ.

12. Από την κοινότητα των διεμφυλικών ατόμων προτιμάται, σε σχέση με τον όρο «διεμφυλικός», ο πιο σύντομος, εύχρηστος και διεθνής όρος «τρανς», ο οποίος είναι αποδεκτός και αγκαλιάζει όλη την κοινότητα των ανθρώπων των οποίων η ταυτότητα ή η έκφραση φύλου διαφοροποιούνται από το ανατομικό φύλο. Βλ. Μ. Γαλανού, Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι, *op.cit.*, σελ. 126-127.

13. Σχετικά με τους ορισμούς βλ. ILGA-Europe Glossary, διαθέσιμο σε: <http://www.ilga-europe.org/home/publications/glossary>.

14. Βλ. αναλυτικότερα *infra*.

15. Υπ. Απόφ. αριθμ. 20692/7.4.2015 για τη Σύσταση και συγκρότηση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με αντικείμενο την κατάρτιση σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, τη σύνταξη της σχετικής αιτιολογικής έκθεσης και της έκθεσης αξιολόγησης συνεπειών ρυθμίσεων (ΦΕΚ Β' 696/24.4.2015).

κρίσεις σε βάρος των διεμφυλικών ατόμων στην Ευρώπη¹⁶ – η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαία τη διατύπωση προτάσεων και συστάσεων σχετικά με την ανάγκη αποτελεσματικής θεσμικής προστασίας των διεμφυλικών ατόμων και καλεί την Πολιτεία να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων τους.

Προς το σκοπό αυτό η ΕΕΔΑ επιθυμεί να επισημάνει ότι η αναγνώριση του οικουμενικού και καθολικού χαρακτήρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι θεμελιώδης και αναγκαία προϋπόθεση για την αποτελεσματική προάσπιση και προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου (βλ. παρακάτω υπό Ι). Το ερώτημα που εύλογα ανακύπτει, ωστόσο, είναι κατά πόσο είναι και ικανή όταν φορέας τους είναι τα διεμφυλικά άτομα. Πράγματι, η *de jure* κατοχύρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτυγχάνει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εκείνες που είναι ικανές να εξουδετερώσουν τα *de facto* εμπόδια στην πλήρη απόλαυσή τους από τα διεμφυλικά άτομα (βλ. παρακάτω υπό ΙΙ). Στην άρση αυτών των εμποδίων μπορούν να συμβάλουν καθοριστικά, μεταξύ άλλων, η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, η οποία συνιστά εχέγγυο της διασφάλισης του δικαιώματος κάθε ατόμου στην ιδιωτική του ζωή (βλ. παρακάτω υπό ΙΙΙ). Με στόχο, μάλιστα, την κατανόηση των ζητημάτων που δυσχεραίνουν στην πράξη την ουσιαστική πρόσβαση των διεμφυλικών ατόμων σε θεμελιώδη δικαιώματά τους, η ΕΕΔΑ διοργάνωσε ακρόαση φορέων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προώθησης των δικαιωμάτων της ΛΟΑΔ κοινότητας και της καταπολέμησης της τρανσφοβίας και των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου¹⁷, η συμβολή των οποίων για τη διαμόρφωση συγκεκριμένων

συστάσεων και προτάσεων προς τους αρμόδιους φορείς της Πολιτείας ήταν καθοριστικής σημασίας (βλ. παρακάτω υπό ΙV).

I. Το δικαίωμα των διεμφυλικών ατόμων στην καθολική απόλαυση των δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Στο πλαίσιο του σεβασμού της αρχής της καθολικότητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της αναγνώρισης «της εγγενούς αξιοπρέπειας και των ίσων και αναπαλλοτριωτών δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρωπίνης οικογένειας [ως θεμελίου] της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο»¹⁸, ακρογωνιαίου λίθου του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα δικαιώματα των διεμφυλικών ατόμων κατοχυρώνονται από πολυάριθμα δεσμευτικής ισχύος ή «soft law» κείμενα και, πιο συγκεκριμένα, δυνάμει των θεμελιωδών αρχών της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων (βλ. παρακάτω υπό Α) και της αναγνώρισης ενώπιον του νόμου (βλ. παρακάτω υπό Β).

A. Το δικαίωμα στην ισότητα και η απαγόρευση των διακρίσεων

«Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να απολαμβάνει όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα χωρίς διάκριση με κριτήριο τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. [...] Ο νόμος πρέπει να απαγορεύει οποιαδήποτε διάκριση αυτού του είδους και να εγγυάται για όλους ίση και αποτελεσματική προστασία απέναντι σε κάθε τέτοια διάκριση».

Οι Αρχές της *Yogyakarta*, Αρχή 2: Τα δικαιώματα στην ισότητα και την απαγόρευση των διακρίσεων

Κάθε πρόσωπο, συμπεριλαμβανομένων και των διεμφυλικών ατόμων, έχει δικαίωμα στην απόλαυση της προστασίας που του παρέχουν διεθνείς (α), ευρωπαϊκοί (β) και εθνικοί (γ) κανόνες του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου επί τη βάση των αρχών της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων.

α. Σε διεθνές επίπεδο

Παρά το γεγονός ότι η ταυτότητα φύλου, ως

16. CoE, Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Resolution 2048(2015), *Discrimination against transgender people in Europe*, 22 Απριλίου 2015.

17. Η ακρόαση φορέων πραγματοποιήθηκε στις 13 Ιουλίου 2015 και συμμετείχαν εκπρόσωποι του Συνηγόρου του Πολίτη (Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), του Σωματείου Υποστήριξης Διεμφυλικών (ΣΥΔ), της *Colour Youth* – Κοινότητας LGBTQ Νέων Αθήνας, των Οικογενειών Ουράνιο Τόξο, του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, της Διεθνούς Αμνηστίας (Ελληνικό Τμήμα), καθώς επίσης και η Επιστημονική Συνεργασία της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Μαρίνα Μαρροπούλου.

18. Προοίμιο ΟΔΔΑ.

λόγος διάκρισης, δεν αναφέρεται ξεχωριστά σε διεθνείς συνθήκες για την προαγωγή και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, πληθώρα κειμένων αναγνωρίζουν τον οικουμενικό χαρακτήρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, απαγορεύοντας οποιαδήποτε μορφής διάκριση. Θεμέλιος λίθος της αρχής της καθολικότητας των δικαιωμάτων, το **άρθρο 2, εδ. 1^ο, της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** (ΟΔΔΑ) ορίζει ότι «κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, τις πολιτικές ή οποιαδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση», ενώ δυνάμει του **άρθρου 1, εδ. 1^ο, ΟΔΔΑ**, «όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα».

Ρητή αναφορά στην ταυτότητα φύλου ως βάση διάκρισης δε γίνεται ούτε στο **Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα** (ΔΣΟΚΜΔ)¹⁹. Λαμβανομένου υπόψη, ωστόσο, ότι οι διατάξεις του ΔΣΟΚΜΔ εφαρμόζονται πλήρως σε κάθε μέλος της ανθρώπινης κοινωνίας, γίνεται δεκτό ότι τα διεμφυλικά άτομα έχουν δικαίωμα στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Σύμφωνο. Ανταποκρινόμενη, μάλιστα, στην ανάγκη ενίσχυσης του προστατευτικού κατά των διακρίσεων πλαισίου, η Επιτροπή των ΗΕ για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα υιοθέτησε, το 2009, το **Γενικό Σχόλιο αριθ. 20 σχετικά με την απαγόρευση διάκρισης στα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα**. Δεχόμενη ότι η φύση των διακρίσεων όχι μόνο δύναται να ποικίλει ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες, αλλά και εξελίσσεται με το πέρασμα του χρόνου, η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι είναι αναγκαία μια πιο ευέλικτη προσέγγιση του πεδίου «άλλη κατάσταση» ως λόγου διάκρισης του άρθρου 2, παρ. 2, του ΔΣΟΚΜΔ, ικανή να αποτυπώσει την αυθεντική ερμηνεία των υπο-

χρεώσεων που αναλαμβάνουν τα συμβαλλόμενα Κράτη-μέλη απέναντι στο σύνολο των μελών της ανθρώπινης κοινωνίας. Επισημαίνεται, δε, ότι οι επιπρόσθετοι λόγοι διάκρισης, που γίνεται δεκτό ότι εμπεριέχονται στο πεδίο αυτό, αντικατοπτρίζονται στα βιώματα των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες έχουν υποστεί και εξακολουθούν να υφίσταται κοινωνικό αποκλεισμό και περιθωριοποίηση²⁰. Για το λόγο αυτό, στην παράγραφο 32, **η Επιτροπή αναγνωρίζει ρητά την ταυτότητα φύλου ως απαγορευμένη βάση διάκρισης**, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως εκφοβισμό στο σχολείο και στο χώρο εργασίας, που υφίστανται τα διεμφυλικά, τα διαφυλικά και τα μεσοφυλικά άτομα²¹.

Την ίδια υποχρέωση διασφάλισης του σεβασμού του συνόλου των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, χωρίς καμία διάκριση, αναλαμβάνουν έναντι των προσώπων που βρίσκονται στην επικράτειά τους και υπάγονται στη δικαιοδοσία τους τα συμβαλλόμενα στο **Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα** (ΔΣΑΠΔ) Κράτη (άρθρο 2, παρ. 1). Ενδεικτικό του καθολικού χαρακτήρα των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει και προάγει είναι το άρθρο 26 ΔΣΑΠΔ, δυνάμει του οποίου «*όλα τα πρόσωπα είναι ίσα ενώπιον του νόμου και έχουν δικαίωμα, χωρίς καμία διάκριση, σε ίση προστασία του νόμου*». Για το σκοπό αυτό, προβλέπεται ρητά η απαγόρευση κάθε διάκρισης και η διασφάλιση σε όλα τα πρόσωπα ίσης και αποτελεσματικής προστασίας έναντι κάθε διάκρισης. Παρότι η «ταυτότητα φύλου» δεν αναφέρεται μεταξύ των απαγορευμένων λόγων διάκρισης, υποστηρίζεται

20. UN, Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No 20 on Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, par. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/GC/20, 2 Ιουλίου 2009, παρ. 27, διαθέσιμο σε: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/E.C.12.GC.20.doc>.

21. Για τον εννοιολογικό προσδιορισμό των επιμέρους αυτών ομάδων το ίδιο το Γενικό Σχόλιο παραπέμπει στις Αρχές της Yogyakarta (2007) για την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε σχέση με το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. Βλ. *The Yogyakarta Principles. Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity*, op.cit.

19. Το ΔΣΟΚΜΔ κυρώθηκε με το Ν 1532/1985 (ΦΕΚ Α' 45/19.3.1985).

εντούτοις ότι περιλαμβάνεται στο ευρύτερο πεδίο «άλλη κατάσταση».

Παρά τον καθολικό αυτό χαρακτήρα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δεν είναι λίγα τα συμβατικά κείμενα των ΗΕ που έχουν υιοθετηθεί προκειμένου να ενισχύσουν το προστατευτικό πλαίσιο που παρέχεται σε ειδικότερες κοινωνικές ομάδες. Αν και κανένα από αυτά δεν εστιάζει στην προσοχή του στα διεμφυλικά άτομα, όλα κάνουν ειδική αναφορά στην απαγόρευση κάθε μορφής διάκρισης. Στη λογική αυτή κινείται και η **Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους**, η οποία στο άρθρο 7 περιέχει ρητή απαγόρευση των διακρίσεων στην άσκηση των δικαιωμάτων. Για ακόμη μία φορά, μεταξύ των βάσεων διάκρισης – φύλο, φυλή, χρώμα, γλώσσα, θρησκεία, πολιτικές πεποιθήσεις ή άλλες απόψεις, εθνική, εθνοτική ή κοινωνική καταγωγή, ιθαγένεια, ηλικία, οικονομική κατάσταση, ιδιοκτησία, προσωπική κατάσταση, γέννηση – δεν υπάρχει αναφορά στην ταυτότητα φύλου. Ωστόσο, έχει υιοθετηθεί η άποψη ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα του γένους εμπεριέχονται στο «φύλο» ή το «άλλο καθεστώς» που δυνάμει των διατάξεων των βασικών συμβάσεων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου απαγορεύεται να αποτελούν βάση διακριτικής μεταχείρισης²².

Στο πλαίσιο των κινητοποιήσεων κατά των διακρίσεων σε βάρος των ΛΟΑΔ, το **Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ** υιοθέτησε, το 2011, **Ψήφισμα** με τίτλο **Δικαιώματα του ανθρώπου, σεξουαλικός προσανατολισμός και ταυτότητα φύλου** – το πρώτο ψήφισμα σε επίπεδο ΟΗΕ για το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου – μέσω του

οποίου εκφράστηκε σοβαρή ανησυχία για τη βία και τις διακρίσεις σε βάρος προσώπων με βάση το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου τους²³. Το ψήφισμα αυτό άνοιξε το δρόμο για την πρώτη επίσημη Έκθεση των ΗΕ σχετικά με το θέμα της προστασίας των δικαιωμάτων των ΛΟΑΔ, με τίτλο **Νομοθεσίες και πρακτικές που εισάγουν διακρίσεις και πράξεις βίας σε βάρος προσώπων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου**²⁴, η οποία εκπονήθηκε από το **Γραφείο του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**.

Σε υψίστης σημασίας ζήτημα για την προαγωγή και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει αναγάγει την αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, ως οικουμενικά προστατευόμενο λόγο διάκρισης, και ο **Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ Ban Ki-moon**, ο οποίος σε ομιλία του ορόσημο για την ισότητα ΛΟΑΔ, που πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη το **Δεκέμβριο του 2010**, επεσήμανε την ανάγκη λήψης μέτρων για την αντιμετώπιση της βίας και των διακρίσεων κατά των ΛΟΑΔ με βάση το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου τους²⁵.

Παράλληλα, μία από τις προτεραιότητες του **Γραφείου του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** είναι η παγκόσμια εκστρατεία ενημέρωσης της κοινής γνώμης, με σκοπό την ευαισθητοποίηση για την καταπολέμη-

22. UNHCR, *Guidelines on International Protection No. 9: Claims to Refugee Status based on Sexual Orientation and/or Gender Identity within the context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or its 1967 Protocol relating to the Status of Refugees*, HCR/GIP/12/09, 23 Οκτωβρίου 2012, σελ. 3, παρ. 6; UN General Assembly, *Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, Discrimination and violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity*, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/29/23, 4 Μαΐου 2015, παρ. 7.

23. UN, HRC, *Resolution No 17/19 on Human rights, sexual orientation and gender identity*, 14 Ιουλίου 2011, A/HRC/RES/17/19, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/148/76/PDF/G1114876.pdf?OpenElement>.

24. UN, OHCHR, *Annual report of the UN High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, Follow-up and implementation of the Vienna Declaration and Programme of Action, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation*, A/HRC/19/41, 17 Νοεμβρίου 2011; UN General Assembly, *Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, Discrimination and violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity*, op.cit.

25. UN, Secretary General, *Press Release, Confront Prejudice, Speak Out against Violence, Secretary-General Says at Event on Ending Sanctions Based on Sexual Orientation, Gender Identity*, SG/SM/13311-HR/5043, 10 Δεκεμβρίου 2010, διαθέσιμο σε: <http://www.un.org/press/en/2010/sgsm13311.doc.htm>.

ση της ομοφοβικής και τρανσφοβικής βίας, την εξάλειψη των διακρίσεων με βάση το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου και την προώθηση του σεβασμού για τα δικαιώματα των ΛΟΑΔ²⁶. Με το σύνθημα *Speak Up – Stop Discrimination*, ο **Υπάτος Αρμοστής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** επικεντρώνεται στο γεγονός ότι «η προστασία των ΛΟΑΔ από τη βία και τις διακρίσεις δεν προϋποθέτει την αναγνώριση νέων, ειδικών για τους ΛΟΑΔ, δικαιωμάτων, ούτε απαιτεί την κατοχύρωση νέων προτύπων για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Η νομική υποχρέωση των Κρατών-μελών να διασφαλίζουν το σεβασμό και την προστασία των δικαιωμάτων των ΛΟΑΔ είναι καλά εδραιωμένη στο διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, πηγάζοντας τόσο από την ΟΔΔΑ όσο και από τα υπόλοιπα διεθνή συμβατικά κείμενα που αφορούν στα δικαιώματα του ανθρώπου. Όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου, έχουν δικαίωμα στην πλήρη απόλαυση της προστασίας που τους παρέχει το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου»²⁷. Η κακοποίηση, οι βασανισμοί, οι επιθέσεις και οι δολοφονίες ΛΟΑΔ, λόγω του σεξουαλικού τους προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου τους, συχνά δεν αναφέρονται, ούτε καταγράφονται, γεγονός που οδηγεί, μεταξύ άλλων, στην ατιμωρησία των υπαιτίων. Ο Υπάτος Αρμοστής έχει δηλώσει αποφασισμένος να καταπολεμήσει αυτήν την «επαίσχυντη σιωπή», η οποία συνιστά «εν τέλει απόρριψη της θεμελιώδους αρχής της καθολικότητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου»²⁸.

β. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η προστασία των ΛΟΑΔ απορρέει καταρχήν από τις διατάξεις του **άρθρου 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** (ΕΣΔΑ), οι οποίες αναγνωρίζουν την απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνει η Σύμβα-

ση χωρίς διακρίσεις, καθώς επίσης και από τον πλέον ολοκληρωμένο μηχανισμό προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, τον **Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη** (ΕΚΧ)²⁹. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις του **άρθρου Πρώτου** του ΕΚΧ, η απόλαυση των κοινωνικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από το Χάρτη, όπως το δικαίωμα στη στέγαση, την υγεία, την εκπαίδευση, την εργασία, τη νομική και κοινωνική προστασία, την ελεύθερη μετακίνηση και την απαγόρευση διακρίσεων, θα πρέπει να εξασφαλίζεται από τα Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης χωρίς διάκριση.

Η προστασία των δικαιωμάτων των διεμφυλικών ατόμων θεμελιώνεται στις ίδιες αξίες και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), καθώς τόσο το **άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)**, όσο και τα **άρθρα 8, 10 και 19 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ)** καθιστούν σαφές ότι πρωταρχική μέριμνα της ΕΕ είναι η προαγωγή των αξιών του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της ισότητας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες, καθώς επίσης και η αποτελεσματική καταπολέμηση κάθε μορφής διάκρισης. Στο ίδιο πλαίσιο, σύμφωνα με τις διατάξεις του **άρθρου 21, παρ. 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ** (ΧΘΔ) «*απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού*».

Ερειδόμενη στις αξίες του πλουραλισμού και της ανοχής της διαφορετικότητας, τις οποίες προάγει, η **ΕΕ υποστήριξε ομόφωνα, το Δεκέμ-**

26. Βλ. *UN, OHCHR, Combating discrimination based on sexual orientation and gender identity, Speak Up – Stop Discrimination*, διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Discrimination/Pages/LGBT.aspx>.

27. *Ibidem*.

28. *Statement of the Office of the UN High Commissioner for Human Rights to the International Conference on LGBT human rights, Montreal, 26 Ιουλίου 2006*.

29. Η Ελλάδα υπέγραψε τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη στις 18 Οκτωβρίου 1961 και τον κύρωσε στις 6 Ιουνίου 1984 με το Ν 1426/1984 της 21ης Μαρτίου 1984 «Κύρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη» (ΦΕΚ Α' 32/21.3.1984). Αντίθετα, δεν έχει ακόμη κυρώσει τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, το οποίο και έχει υπογράψει από τις 3 Μαΐου 1996.

βριο 2008, στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (ΓΣΗΕ) μια Δήλωση για το σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα φύλου και τα δικαιώματα του ανθρώπου, η οποία υποστηρίχθηκε από 68 χώρες και στις πέντε ηπείρους³⁰. Η Δήλωση επιβεβαιώνει την αρχή της απαγόρευσης κάθε μορφής διάκρισης και καταδικάζει τις εκτελέσεις, τις αυθαίρετες συλλήψεις ή παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου³¹.

Σε ό,τι αφορά στην προστασία των δικαιωμάτων των διεμφυλικών ατόμων, εφαρμογή βρίσκει και η **θεμελιώδης αρχή της ΕΕ περί ίσης μεταχείρισης**, η οποία εφαρμόζεται καθολικά σε κάθε πρόσωπο και απαγορεύει κάθε μορφής διάκριση σε βάρος των διεμφυλικών ατόμων, καθώς βάσει της νομολογίας του ΔΕΕ θα πρέπει να θεωρηθεί ως σύγχρονη δοκιμασία για την αρχή της ισότητας των δύο φύλων η άνιση μεταχείριση από εθνική έννομη τάξη ατόμων με επίκτητο φύλο, ανεξαρτήτως γένους³².

Επισημαίνεται, στο σημείο αυτό, ότι, μέχρι σήμερα, τα περισσότερα δεσμευτικά κείμενα της ΕΕ, όπως Οδηγίες που έχουν εφαρμογή στην αρχή της ίσης μεταχείρισης των φύλων στην πρόσβαση αγαθών και υπηρεσιών, δεν αναφέρουν ρητά την ταυτότητα φύλου στον κατάλογο με τα πεδία όπου απαγορεύονται οι διακρίσεις. Η αρχή έγινε με δύο πιο πρόσφατες Οδηγίες, οι οποίες κάνουν **ρητή αναφορά στην ταυτότητα φύλου** και, πιο συγκεκριμένα με την **Αναδιату-**

πωμένη Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας, καθώς επίσης και με την **Οδηγία 2012/29/ΕΕ** του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25^{ης} Οκτωβρίου 2012, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαϊσίου 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου. Πράγματι, κατά το πρότυπο του Συμβουλίου της Ευρώπης, οι εν λόγω Οδηγίες είναι οι πρώτες που κάνουν ρητή αναφορά στην έννοια της «ταυτότητας φύλου», προβλέποντας ότι προσωπικά χαρακτηριστικά του προσώπου, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και η ταυτότητα ή η έκφραση του φύλου, πρέπει απαραίτητα να λαμβάνονται υπόψη για την παροχή προστασίας είτε, στην πρώτη περίπτωση, σε αιτούντες διεθνή προστασία, είτε, στη δεύτερη περίπτωση, σε θύματα εγκληματικότητας. Μάλιστα, αξίζει να δοθεί, στο σημείο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση στη χρήση του όρου «έκφραση φύλου» (gender expression), για πρώτη φορά σε δεσμευτικό νομικό κείμενο, την Οδηγία 2012/29/ΕΕ, καθώς με την προσθήκη της κατηγορίας αυτής ως έναν ακόμη λόγο βίας λόγω φύλου (μαζί με το φύλο και την ταυτότητα φύλου), πρόθεση του ευρωπαϊκού νομοθέτη είναι να αναγνωρίσει ως θύματα αυτής της βίας τόσο παρενδυτικά άτομα (cross dressers), όσο και οποιοδήποτε άλλο άτομο του οποίου η «έμφυλη συμπεριφορά» δεν εμπίπτει για οποιονδήποτε λόγο στην κατηγορία της «ταυτότητας φύλου».

Ακόμη, ωστόσο, και στις υπόλοιπες περιπτώσεις – την πλειοψηφία, δηλαδή, των δεσμευτικών κειμένων της ΕΕ, όπου αναφέρονται γενικά και αόριστα στα πεδία απαγόρευσης διακρίσεων, χωρίς ρητή αναφορά στην έννοια της «ταυτότητας φύλου» – η νομολογία του **Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (ΔΕΕ) είναι σαφής. Ειδικότερα, το ΔΕΕ έχει ερμηνεύσει την έννοια του «φύλου» κατά τρόπο ώστε να εμπίπτουν σε

30. UN, General Assembly, Joint statement on sexual orientation, gender identity and human rights, Δεκέμβριος 2008, διαθέσιμο σε: http://www.ilga-europe.org/home/issues/ilga_europe_s_global_work/united_nations/ilga_europe_and_joint_statements/joint_statement_on_sexual_orientation_gender_identity_and_human_rights_at_united_nations_2008.

31. Σημειώνεται, δε, ότι η ΕΕ υποστήριξε επίσης κοινές δηλώσεις στο Συμβούλιο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΗΕ, το 2006 και το 2011, οι οποίες διατυπώθηκαν εξ ονόματος 54 και 85 χωρών αντίστοιχα. Βλ. UN, HRC, Joint statement on sexual orientation, gender identity and human rights, 2006 και UN, HRC, Joint Statement on the Rights of LGBT, 22 Μαρτίου 2011, διαθέσιμη σε: <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/03/158847.htm>.

32. Βλ. έτσι Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, «Η σύγχρονη δοκιμασία της αρχής της ισότητας των δύο φύλων στην περίπτωση επίκτητου φύλου (Ευρωπαϊκή νομολογία και ισχύουσες ρυθμίσεις στη Χώρα μας. Συγκριτικές Παρατηρήσεις)», Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου, 2011, Τεύχ. 2, σελ. 151-158.

αυτήν περιπτώσεις στις οποίες η διακριτική μεταχείριση σχετίζεται με την ταυτότητα του «κοινωνικού φύλου» ή αλλιώς με την ταυτότητα φύλου³³. Πιο συγκεκριμένα, στην υπόθεση **P. κατά S. και Cornwall County Council**, το ΔΕΚ έκρινε ότι «δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας [76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9^{ης} Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και πρόωθηση και τις συνθήκες εργασίας] εμπίπτουν μόνο οι διακρίσεις που οφείλονται στο γεγονός ότι ο υφιστάμενος τη διάκριση ανήκει στο ένα από τα δύο φύλα. Αν ληφθούν υπόψη ο σκοπός της Οδηγίας και η φύση των δικαιωμάτων στην προστασία των οποίων αποσκοπεί, είναι σαφές ότι η Οδηγία εφαρμόζεται και στις διακρίσεις που οφείλονται, όπως εν προκειμένω, στην αλλαγή φύλου του ενδιαφερόμενου». Πράγματι, «σε περίπτωση απόλυσης για το λόγο ότι **ο ενδιαφερόμενος έχει την πρόθεση να υποβληθεί ή έχει ήδη υποβληθεί σε αλλαγή φύλου**, υφίσταται δυσμενής μεταχείριση του ενδιαφερόμενου έναντι των ατόμων που ανήκουν στο φύλο στο οποίο θεωρητικά ανήκε και ο ενδιαφερόμενος πριν από την αλλαγή αυτή»³⁴.

Παρατηρείται, συνεπώς, ότι, παρότι ο ευρύτερα αποδεκτός ορισμός της ταυτότητας φύλου περιλαμβάνει όχι μόνο τα άτομα που προβαίνουν σε χειρουργική επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου (διαφυλικά άτομα), αλλά και εκείνα που επιλέγουν άλλα μέσα για να εκφράσουν το κοινωνικό φύλο τους, όπως η ετεροφυλενδυσία ή η παρενδυσία, ή που απλώς υιοθετούν συγκεκρι-

μένο τρόπο ομιλίας ή χρησιμοποιούν καλλυντικά που κατά κανόνα συνδέονται με άτομα του αντίθετου φύλου, η νομοθεσία της ΕΕ ερμηνεύεται από το ΔΕΕ κατά τρόπο ώστε να προστατεύεται η ταυτότητα φύλου μόνο υπό στενή έννοια³⁵. Η προστασία, με άλλα λόγια, που παρέχεται από το δίκαιο της ΕΕ έναντι των διακρίσεων λόγω φύλου αφορά μόνο στα τρανσεξουαλικά άτομα³⁶ που σκοπεύουν να υποβληθούν, υποβάλλονται ή έχουν υποβληθεί σε διαδικασία επαναπροσδιορισμού του φύλου τους και των οποίων ο επαναπροσδιορισμός φύλου θα πρέπει να αναγνωρίζεται νομικά από τα Κράτη-μέλη σε εφαρμογή των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)³⁷. Κι αυτό παρότι εκτιμάται ότι **μόνο 10% των διεμφυλικών ατόμων στην πραγματικότητα μπορούν** είτε λόγω επιλογής, είτε για λόγους υγείας, είτε λόγω άρνησης πρόσβασης σε οποιαδήποτε φροντίδα, κάτι που είναι σύνηθες στα Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, **να προχωρήσουν σε επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου**.

Αυτός είναι άλλωστε και ένας από τους λόγους για τους οποίους πληθαίνουν οι φωνές που συστήνουν τη διεύρυνση της προστασίας κατά των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου, κατά τρόπο ώστε να περιλαμβάνει κάθε διεμφυλικό άτομο και να μη περιορίζεται μόνο στα διαφυλικά άτομα (άτομα δηλαδή που σκοπεύουν να υποβληθούν, υποβάλλονται ή έχουν υποβληθεί σε

33. Ως ταυτότητα φύλου νοείται ο «ατομικό[ς] και εσωτερικό[ς] τρόπο[ς] που βιώνεται το φύλο από κάθε άτομο και που μπορεί να συμπίπτει ή όχι με το αποδοθέν κατά τη γέννηση του φύλο, συμπεριλαμβανομένου του πώς βιώνει προσωπικά το σώμα (που θα μπορούσε να συνεπάγεται τροποποίηση της εμφάνισης ή της λειτουργίας μέσω ιατρικών, χειρουργικών ή άλλου τύπου μέσων, πάντα με την προϋπόθεση της ελεύθερης επιλογής) και άλλες εκφράσεις φύλου, που περιλαμβάνουν την ένδυση, τον τρόπο ομιλίας και τη συμπεριφορά». Για τον εν λόγω ευρέως αποδεκτό ορισμό της ταυτότητας φύλου βλ. *The Yogyakarta Principles, op.cit., Introduction to the Yogyakarta Principles*, σελ. 6.

34. ΔΕΚ, Υπόθεση C-13/94, P. κατά S. and Cornwall City Council, απόφαση της 30ης Απριλίου 1996, σκ. 20-21.

35. FRA, CoE, *Handbook on European non-discrimination law*, 2010, σελ. 93.

36. Σύμφωνα με τον ορισμό που παρέχει το ΕΔΔΑ, ως τρανσεξουαλικά ορίζονται «τα άτομα τα οποία, μολονότι εμφανίζουν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του ενός φύλου, αισθάνονται ότι ανήκουν στο άλλο. Τα άτομα αυτά προσπαθούν συχνά να αποκτήσουν λιγότερο διασπασμένη και λιγότερο διφορούμενη ταυτότητα και για το λόγο αυτό υποβάλλονται σε ιατροφαρμακευτική αγωγή και σε χειρουργικές επεμβάσεις, προκειμένου να προσαρμόσουν τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους στον ψυχισμό τους. Τα χειρουργημένα τρανσεξουαλικά άτομα αποτελούν συνεπώς μια σαφώς καθορισμένη και δυνάμενη να καθορισθεί ομάδα». Βλ. ΕΔΔΑ, Rees κατά Ηνωμένου Βασιλείου, [αριθ. προσφυγής 9532/81], 17 Οκτωβρίου 1986, σκ. 38.

37. ΕΔΔΑ, B. κατά Γαλλίας [αριθ. προσφυγής 13343/87], 25 Μαρτίου 1992; Sheffield και Horsham κατά Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφυγής 22985/93 και 23390/94], 30 Ιουλίου 1998; Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφυγής 28957/95], 11 Ιουλίου 2002; Grant κατά Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφυγής 32570/03], 23 Μαΐου 2006.

διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου). Σε μια πρόσφατη αναφορά του ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, σε συνάρτηση των παραπάνω, διατυπώνει ότι «δεν υπάρχει κανένας λόγος για τη μη επέκταση της προστασίας από τις διακρίσεις ατόμων που χαρακτηρίζονται ως παρενδυτικά, cross dressers, άτομα που ζουν μόνιμα με το αντίθετο από το βιολογικό τους φύλο χωρίς καμία ιατρική επέμβαση και όλων των ατόμων που απλά επιθυμούν να παρουσιάζουν το φύλο τους διαφορετικά»³⁸. Την άποψη αυτή έχουν υποστηρίξει μεταξύ άλλων και εθνικοί φορείς δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως η Επιτροπή Ισότητας της Β. Ιρλανδίας³⁹, ο Διαμεσολαβητής για θέματα Ισότητας στη Φιλανδία⁴⁰, η Ολλανδική Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης⁴¹.

Η προαναφερθείσα νομολογία του ΔΕΚ επιβεβαιώθηκε σε δύο πιο πρόσφατες αποφάσεις. Η πρώτη υπόθεση, **K. B. κατά National Health Service Pensions Agency**, αφορούσε στην άρνηση χορήγησης σύνταξης χηρείας στον τρανσεξουαλικό σύντροφο της Κ.Β. Το ΔΕΚ, εστιάζοντας στο ζήτημα της απαγόρευσης από τον άγγλο νομοθέτη της τέλεσης γάμου μεταξύ διεμφυλικών ατόμων, επεσήμανε ότι, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στα ετερόφυλα ζευγάρια, όπου κανένας από τους δύο συντρόφους δε είναι διεμφυλικό άτομο, τα διαφυλικά άτομα δεν είναι σε καμία περίπτωση σε θέση να ικανοποιήσουν την προϋπόθεση γάμου προκειμένου να λάβουν σύνταξη χηρείας⁴².

Η άνιση μεταχείριση λόγω ταυτότητας φύλου επιβεβαιώθηκε από το ΔΕΚ και στην υπόθεση **Sarah Margaret Richards κατά Secretary of**

State for Work and Pensions, η οποία αφορούσε στη χορήγηση σύνταξης γήρατος σε πρόσωπο το οποίο στη ληξιαρχική πράξη γέννησής του είχε καταχωρηθεί ως άρρεν, αλλά υποβλήθηκε στην πορεία σε εγχείριση επαναπροσδιορισμού φύλου. Η Richards υπέβαλε αίτημα για χορήγηση σύνταξης στην ηλικία των 60 ετών, όπως προέβλεπε η βρετανική νομοθεσία στην περίπτωση των γυναικών, το οποίο απορρίφθηκε, διότι σύμφωνα με τη βρετανική νομοθεσία θεωρούνταν άντρας και έπρεπε να υποβάλει αίτημα στα 65 έτη. Το ΔΕΚ έκρινε ότι η καταγγέλλουσα υπέστη άνιση μεταχείριση λόγω του επαναπροσδιορισμού του φύλου της και, κατά συνέπεια, η μεταχείριση αυτή συνιστούσε διάκριση κατά παράβαση του άρθρου 4, παρ. 1, της *Οδηγίας περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης*⁴³.

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)**, το οποίο έχει συμβάλει σημαντικά στην αντιμετώπιση των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου με σειρά αποφάσεων του. Από την πρώτη υπόθεση διεμφυλικού ατόμου που απασχόλησε το ΕΔΔΑ⁴⁴, ενός ατόμου FtM⁴⁵ που είχε ζητήσει να αναγνωριστεί ως πατέρας τέκνου το οποίο είχε γεννηθεί κατόπιν προσφυγής σε ιατρικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή της συντρόφου του με γεννητικό υλικό τρίτου δότη, έως και σήμερα, το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε σε αρκετές περιπτώσεις με το δικαίωμα επαναπροσδιορισμού φύλου και την αναγκαία και επιβεβλημένη τροποποίηση των πιστοποιητικών γέννησης. Έχει, δε, δεχτεί ότι η ταυτότητα φύλου και ο σεξουαλικός προσανατολισμός εμπίπτουν τόσο στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής των προσώπων (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), όσο και στο πεδίο εφαρμογής της αρχής της απαγόρευ-

38. FRA, *Homophobia and Discrimination on the grounds of sexual orientation in the EU Member States: Part I - Legal Analysis*, 2009, p.131-132. Βλ. έτσι και S. Whittle, L. Turner, M. Al-Alami, *Engendered Penalties: Transgender and Transsexual People's Experiences of Inequality and Discrimination*, 2007, σελ. 74, διαθέσιμο σε: <http://www.pfc.org.uk/pdf/EngenderedPenalties.pdf>.

39. Βλ. έτσι Equality Commission for Northern Ireland, *Response to OFMDFM's consultation 'Implementing EU Equality Obligations in Northern Ireland: The Gender Goods and Services Directive'*, Σεπτέμβριος 2007, σελ. 5.

40. Βλ. έτσι FRA, *Homophobia and Discrimination on the grounds of sexual orientation in the EU Member States: Part I - Legal Analysis*, op.cit., σελ. 131.

41. *Ibidem*.

42. ΔΕΚ, Υπόθεση C-117/01, *K.B. κατά National Health Service Pensions Agency, Secretary of State for Health*, απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2004, σκ. 31.

43. ΔΕΚ, Υπόθεση C-423/04, *Sarah Margaret Richards κατά Secretary of State for Work and Pensions*, απόφαση της 27 Απριλίου 2006, σκ. 30-31.

44. ΕΔΔΑ, *X.Y.Z. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [αριθ. προσφυγής 21830/1993], 22 Απριλίου 1997.

45. Αρκτικόλεξο που σημαίνει από θηλυκό σε αρσενικό (*Female-to-Male*). Ο όρος αυτός αντικατοπτρίζει την κατεύθυνση μετάβασης από το ένα φύλο στο άλλο. Η μετάβαση αυτή ωστόσο, δεν είναι δεδομένη και μπορεί να εκφράζει απλώς τη διάθεση του ατόμου να μπει σε μια διαδικασία μετάβασης.

σης των διακρίσεων ως προστατευόμενα χαρακτηριστικά (άρθρο 14 ΕΣΔΑ)⁴⁶.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι το πλαίσιο προστασίας των διεμφυλικών ατόμων κατά των διακρίσεων συμπληρώθηκε από τον ευρωπαϊό δικαστή πολύ πρόσφατα, με μια πολύ σημαντική και πολυαναμενόμενη απόφασή του, την *Identoba και άλλοι κατά Γεωργίας*. Με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο του Στρασβούργου επανέλαβε ότι τα τρανς άτομα προστατεύονται κατά των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου βάσει του άρθρου 14 ΕΣΔΑ, διευκρινίζοντας μάλιστα ότι την προστασία αυτή κατά των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου απολαμβάνουν ΟΛΑ τα τρανς άτομα και όχι μόνο οι διαφυλικοί (τρανσέξουαλ)⁴⁷.

γ. Σε εθνικό επίπεδο

Στην Ελλάδα, «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» και, για το λόγο αυτό, κατοχυρώνονται συνταγματικά (**άρθρο 2, παρ. 1, Σ**). Το ίδιο ισχύει και για την απαγόρευση των διακρίσεων, η οποία διασφαλίζεται μέσω της ρητής συνταγματικής πρόβλεψης της ισότητας ενώπιον του νόμου (**άρθρο 4, παρ. 1, Σ**), της απόλυτης προστασίας της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας κάθε προσώπου που βρίσκεται στην ελληνική Επικράτεια, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων (**άρθρο 5, παρ. 2, Σ**). Αντικείμενο προστασίας που περιβάλλεται από τις συνταγματικές εγγυήσεις αποτελεί και το δικαίωμα προσφυγής στα Δικαστήρια και παροχής έννομης προστασίας από αυτά (**άρθρο 20, παρ. 1, Σ**), ενώ, ταυτόχρονα, η διασφάλιση της ανεμπόδιστης και αποτελεσματικής άσκησης των «δικαιωμάτων του ανθρώπου ως στόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου» και της «αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου» κατοχυρώνεται, στο άρθρο 25, παρ. 1, Σ, ως υποχρεωτική. Κατά την αναθεώρηση του Συντάγματος, το 2001, μάλιστα, με την προσθήκη ενός ακόμη εδαφίου (**άρθρο 25, παρ. 1 (γ), Σ**), σύμφωνα με το οποίο «τα δικαιώματα αυτά

ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν», επιλύθηκε οριστικά και το ζήτημα της ενέργειας που αναπτύσσουν τα δικαιώματα αυτά έναντι τρίτων και της εφαρμογής τους στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου. Σημαντικό είναι, δε, να σημειωθεί ότι οι περισσότερες εκ των ανωτέρω διατάξεων ανήκουν στις μη-αναθεωρητές διατάξεις.

Σε ό,τι αφορά στη νομοθετική αναγνώριση της αρχής της ίσης μεταχείρισης στη Χώρα μας, ο **N 3304/2005** για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού»⁴⁸, με τον οποίο μεταφέρθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη οι Οδηγίες 2000/43/ΕΚ (περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής) και 2000/78/ΕΚ (για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία), αποτέλεσε τομή για την προαγωγή της αρχής της ισότητας και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη Χώρα μας. Με τη σύσταση, μάλιστα, των φορέων προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης (άρθρο 19), δίνεται η δυνατότητα σε «ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού», οι οποίες τείνουν να παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά φτώχειας και ανεργίας σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, να αναζητήσουν άλλη οδό προστασίας πέραν της δικαιοσύνης, που λόγω της βραδυπορίας και της δαπάνης, δεν είναι πάντα και η πλέον αποτελεσματική⁴⁹. Επισημαίνεται, παρόλα αυτά, για λόγους πληρότητας της παρούσας Έκθεσης, ότι, παρότι αποτελεί βασικό νομοθετικό εργαλείο για την καταπολέμηση των διακρίσεων στο χώρο εργασίας και ευθύνεται για την εισαγωγή για πρώτη φορά του όρου «σεξουαλικός προσανατολισμός» στην ελληνική νομοθεσία, ο **N 3304/2005** δεν παρέχει καμία προστασία στα τρανς άτομα που παραμένουν εκτεθειμένα στον κίνδυνο διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου.

46. ΕΔΔΑ, *Salgueiro da Silva Mouta κατά Πορτογαλίας* [αριθ. προσφυγής: 33290/96], 21.3.2000, παρ. 28; *Alekseyev κατά Ρωσίας* [αριθ. προσφυγών: 4916/07, 25924/08 και 14599/09], 21 Οκτωβρίου 2010, παρ. 108; *P.V. κατά Ισπανίας* [αριθ. προσφυγής: 35159/09], 20 Νοεμβρίου 2010, παρ. 30.

47. ΕΔΔΑ, *Identoba και άλλοι κατά Γεωργίας* [αριθ. προσφυγής: 73235/12] 12 Μαΐου 2015.

48. ΦΕΚ Α' 16/27.1.2005.

49. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΚΚΕ-ΙΚΠ), *Ερευνητικό πρόγραμμα «Σύσταση Παρατηρητηρίου Καταπολέμησης των διακρίσεων», Το Θεσμικό πλαίσιο καταπολέμησης των διακρίσεων, Ν Σαρρής, σελ. 8-9, διαθέσιμο σε: [http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/24C8142C925A4A5CC2257A750029F715/\\$file/Framework_el.pdf](http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/24C8142C925A4A5CC2257A750029F715/$file/Framework_el.pdf).*

Πέραν του Ν 3304/2005, για τα ζητήματα πρόωξης της ισότητας μεταχείρισης και της ισότητας ευκαιριών στην εργασία και για τα δύο φύλα σημαντική νομική εξέλιξη αποτελεί η θέσπιση του **Ν 3896/2010** σχετικά με την «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις». Ο Ν 3896/2010 ορίζει ως «διάκριση λόγω φύλου» και, ως εκ τούτου, απαγορεύει κάθε μορφής άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου (όπως οι όροι προσδιορίζονται στη διάταξη του άρθρου 2 του ίδιου νόμου), την παρενόχληση, τη σεξουαλική παρενόχληση, τη λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση γυναικών λόγω εγκυμοσύνης ή μητρότητας, καθώς και οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση που οφείλεται στην ανοχή ή στην απόρριψη αυτής της συμπεριφοράς. Το ουσιώδες εν προκειμένω, ωστόσο, και ταυτόχρονα καινοτόμο για τα ελληνικά δεδομένα, συνίσταται στη ρητή αναφορά του νομοθέτη, στο άρθρο 3, παρ. 2 (β), του Ν 3896/2010, ότι «*διάκριση λόγω φύλου συνιστά, επίσης, οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση προσώπου που συνδέεται με αλλαγή φύλου*». Η διάταξη αυτή είναι αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης στην εθνική νομοθεσία της αντίστοιχης ευρωπαϊκής, και συγκεκριμένα της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, καθώς επίσης και των γενικών κατευθυντήριων αρχών στις οποίες έχει καταλήξει το ΔΕΕ σχετικά με το θέμα αυτό. Χαρακτηριστική είναι η σκέψη αριθ. 3 του Προοιμίου της Οδηγίας 2006/54/ΕΚ, σύμφωνα με την οποία «*το Δικαστήριο έκρινε ότι το πεδίο εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών δεν μπορεί να περιορισθεί στην απαγόρευση διακρίσεων με βάση το γεγονός ότι ένα πρόσωπο ανήκει στο ένα ή στο άλλο φύλο. Υπό το πρίσμα του σκοπού της και της φύσης των δικαιωμάτων που επιδιώκει να διαφυλάξει, έχει επίσης εφαρμογή στις διακρίσεις που απορρέουν από την αλλαγή φύλου ενός προσώπου*»⁵⁰. Γίνεται φανερό, παρό-

λα αυτά, ότι ο Ν 3896/2010 αγνοεί μία σημαντική πραγματικότητα, αυτή του κοινωνικού φύλου, η οποία δεν καλύπτει μόνο τα άτομα που έχουν προβεί σε επαναπροσδιορισμό φύλου, αλλά όλο το φάσμα των διεμφυλικών ατόμων, είτε έχουν προβεί σε επέμβαση επαναπροσδιορισμού του φύλου τους, είτε όχι.

Σημαντικό, τέλος, βήμα προς την κατεύθυνση της καθιέρωσης ενός πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου αποτελεί και ο **Ν 3769/2009** για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και άλλες διατάξεις», οι διατάξεις του οποίου αφορούν ειδικά στην εξάλειψη των διακρίσεων λόγω φύλου στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών, όπως προβλέπεται από τις διατάξεις της Οδηγίας 2004/113/ΕΚ του Συμβουλίου της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2004. Για ακόμη μια φορά, ωστόσο, δε γίνεται καμία αναφορά στην ταυτότητα φύλου ώστε η απαγόρευση των διακρίσεων στη παροχή υπηρεσιών λόγω φύλου να θεωρείται ότι συμπεριλαμβάνει και τις διακρίσεις λόγω κοινωνικού φύλου.

B. Το δικαίωμα αναγνώρισης ενώπιον του νόμου

«Κάθε άνθρωπος έχει παντού το δικαίωμα να αναγνωρίζεται από το νόμο ως πρόσωπο. Ανεξάρτητα από τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου πρέπει να αναγνωρίζεται σε κάθε πρόσωπο η ικανότητα δικαίου σε όλες τις πτυχές της ζωής του. Ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα φύλου που κάθε άτομο αποδίδει στον εαυτό του είναι αναπόσπαστα στοιχεία της προσωπικότητάς του και συνιστούν μια

reassignment». Κυριολεκτώντας, θα λέγαμε ότι η Οδηγία αναφέρεται στις διακρίσεις που πηγάζουν από τον «επαναπροσδιορισμό του κοινωνικού φύλου ενός προσώπου». Συνεπώς, η ελληνική μετάφραση της Οδηγίας, η οποία κάνει λόγο για «αλλαγή φύλου», αντιμετωπίζει μάλλον περιοριστικά την έννοια που η Οδηγία θέλησε να δώσει στον όρο αυτό και η οποία προσιδιάζει περισσότερο προς την ορολογία που χρησιμοποιείται πλέον στις μέρες μας, όπως λ.χ. διάκριση λόγω «ταυτότητας κοινωνικού φύλου», στα αγγλικά *“gender identity”*. Βλ. έτσι Εισήγηση Συνηγόρου του Πολίτη, Ημέρα μνήμης τρανς 2012, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα του ΣΥΔ: <http://www.transgender-association.gr/>.

50. Όπως ορθά αναφέρει ο Συνήγορος του Πολίτη, το αγγλόφωνο κείμενο της Οδηγίας κάνει σαφή διάκριση μεταξύ των όρων *“sex”*, δηλαδή «βιολογικό φύλο», και *“gender”*, δηλαδή «κοινωνικό φύλο», αναφέροντας τον όρο *“gender*

από τις πιο βασικές πτυχές του αυτοκαθορισμού, της αξιοπρέπειας και της ελευθερίας [...]».

Οι Αρχές της Yogyakarta, Αρχή 3: Το δικαίωμα αναγνώρισης από το νόμο

Το δικαίωμα αναγνώρισης ενώπιον του νόμου είναι θεμελιώδους σημασίας, καθώς εκφράζει το δικαίωμα και την ικανότητα κάθε προσώπου να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από το νόμο⁵¹. Ως άλλο «δικαίωμα σε δικαιώματα»⁵², το δικαίωμα αναγνώρισης από το νόμο συνιστά ένα ευρέως αναγνωρισμένο δικαίωμα τόσο σε διεθνές (α) και περιφερειακό (β), όσο και σε εθνικό επίπεδο (γ).

α. Σε διεθνές επίπεδο

Σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της διαφάνειας και της συνοχής στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε σχέση με το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, μια ομάδα διακεκριμένων επιστημόνων στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου ανέλαβε, με κοινή πρωτοβουλία της Διεθνούς Επιτροπής Νομικών και της Διεθνούς Υπηρεσίας για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το δύσκολο έργο της διερεύνησης των παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου λόγω διακρίσεων στη βάση του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου και, σε ένα δεύτερο χρόνο, της κωδικοποίησης του ισχύοντος διεθνούς δικαίου που απαγορεύει τις ανωτέρω διακρίσεις. Οι **Αρχές της Yogyakarta για την Εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε σχέση με το Σεξουαλικό Προσανατολισμό και την Ταυτότητα Φύλου**⁵³ απηχούν την προσπάθεια συστηματοποίησης των οικουμενικά αναγνωρισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αυτά κατοχυρώνονται από τη διεθνή νομοθεσία, τη διεθνή νομολογία και τη βέλτιστη πρακτική σχετικά με την εφαρμογή των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε θέματα σχετικά με το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα

φύλου. Η κωδικοποίηση, συνεπώς, αυτή των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που εφαρμόζονται ανεξάρτητα από το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου κάθε ατόμου, γίνεται σαφές ότι δε συνιστά ένα νομικά δεσμευτικά κείμενο. Αυτό, ωστόσο, δε σημαίνει ότι τα Κράτη δε δεσμεύονται στην τήρησή της, εφόσον στην πραγματικότητα οι Αρχές της Yogyakarta απλά επιβεβαιώνουν τα διεθνή πρότυπα για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις υποχρεώσεις των Κρατών για την έμπρακτη εφαρμογή τους σε θέματα σχετικά με το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. Για το λόγο αυτό, και παρά την απουσία αυτοτελούς νομικής τους ισχύος, στις Αρχές της Yogyakarta παραπέμπουν ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα ή εθνικά δικαστήρια.

β. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Σύμμαχο στο εγχείρημά τους αυτό οι εμπνευστές των Αρχών της Yogyakarta βρήκαν τον Επίτροπο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, ο οποίος τις «έχει προσυπογράψει και τις θεωρεί ένα σημαντικό εργαλείο στην κατεύθυνση της αναγνώρισης των υποχρεώσεων των Κρατών να σέβονται, προστατεύουν και εφαρμόζουν ανθρώπινα δικαιώματα κάθε προσώπου, ανεξαρτήτως της ταυτότητας του φύλου του»⁵⁴. Για το σκοπό αυτό, μάλιστα, έχει απευθύνει έκκληση σε όλα τα Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης να μελετήσουν τις Αρχές και να τις ενσωματώσουν στις πολιτικές τους.

Για το λόγο αυτό, συνεπώς – μεταξύ πολλών άλλων ασφαλώς – η Έκθεση του Επιτρόπου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, Thomas Hammarberg, η οποία δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο του 2009 με στόχο της να αποτυπώσει με τον πιο πλήρη και ουσιαστικό τρόπο την κατάσταση με την οποία βρίσκονται σήμερα αντιμέτωπα τα διεμφυλικά άτομα στην Ευρώπη, είναι αναμφισβήτητα ένα από τα σημαντικότερα κείμενα σε ευρωπαϊκό επίπεδο και σημείο αναφοράς για την προστασία των δικαιωμάτων των διεμφυλικών ατόμων. Στην εν λόγω Έκθεση, με τίτλο **Δικαιώματα του Ανθρώπου και Ταυτότητα Φύλου**, ο Επίτρο-

51. UN, General Assembly, HRC (2012) General comment on the right to recognition as a person before the law in the context of enforced disappearances, A/HRC/19/58/Rev.1, 2 Μαρτίου 2012. Προοίμιο.

52. Ibidem.

53. Βλ. The Yogyakarta Principles. Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, op.cit.

54. CoE, Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity, Issue Paper by Thomas Hammarberg, 29 Ιουλίου 2009, σελ. 14 και 44.

πος δεν περιορίζεται σε μια απλή καταγραφή των προβλημάτων με τα οποία βρίσκονται καθημερινά αντιμέτωπα τα διεμφυλικά άτομα στα Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, ούτε στέκεται μόνο στους κεντρικούς άξονες του διεθνούς και ευρωπαϊκού πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων τους. Αντίθετα, κάνει ένα βήμα πιο πέρα, προτείνοντας λύσεις σε επίπεδο θεσμών και νομοθεσίας και κάνοντας συστάσεις που αφορούν σε εξειδικευμένα ζητήματα που αφορούν στους διεμφυλικούς, όπως είναι η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, οι προϋποθέσεις επαναπροσδιορισμού φύλου και ονόματος, οι συνέπειες στον οικογενειακό βίο, η πρόσβαση σε υπηρεσίες ασφάλειας και υγείας, η πρόσβαση στην εργασία, η τρανσφοβία και η βία κατά των διεμφυλικών απόμων, καθώς επίσης και οι διεμφυλικοί μετανάστες και πρόσφυγες⁵⁵.

Δυο χρόνια μετά την πολύ σημαντική αυτή συμβολή του στην αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, ο **Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης** δημοσίευσε και νέα Έκθεση με τίτλο **Διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου**, στην οποία εξετάζεται ενδελεχώς η νομική και κοινωνική κατάσταση των ΛΟΑΔ, αναδεικνύοντας την ανάγκη αποτελεσματικότερης και συντονισμένης καταπολέμησης της ομοφοβίας, της τρανσφοβίας και των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου στα 47 Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης⁵⁶.

Βέβαια, σκόπιμο είναι στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι η επισήμανση της αναγκαιότητας αντιμετώπισης των διακρίσεων και του αποκλεισμού που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή τα διεμφυλικά άτομα δεν απασχόλησε για πρώτη φορά τα Κράτη-μέλη του Συμβουλίου το 2009. Με την **Κατάσταση των διεμφυλικών** και την ανάγκη υιοθέτησης ειδικού προστατευτικού νομοθετικού πλαισίου έχει ασχοληθεί και η **Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης**, υιοθετώντας για το σκοπό αυτό,

ήδη από το 1989, κείμενο συστάσεων⁵⁷. Έχοντας εντοπίσει ότι η διεμφυλικότητα εγείρει νέους και πολύ σοβαρούς προβληματισμούς στους οποίους τα Κράτη-μέλη καλούνται να ανταποκριθούν με γνώμονα το σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση επεσήμανε την ανάγκη σεβασμού της ιδιωτικής ζωής κάθε προσώπου και την απαγόρευση κάθε μορφής διάκρισης στην απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών δυνάμει του άρθρου 14 ΕΣΔΑ, συστήνοντας στα Κράτη-μέλη την εισαγωγή ειδικής νομοθεσίας που να επιτρέπει τη μεταβολή του φύλου και του ονόματος στα δημόσια έγγραφα⁵⁸.

Δύο δεκαετίες αργότερα, δυο ακόμη κείμενα της **Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης** καταπιάνονται με την ιδιαίτερα ευαίσθητη θεματική των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου, εστιάζοντας στην ανάγκη καταπολέμησης της ομοφοβίας και της τρανσφοβίας. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο κείμενο, με τίτλο **Διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου**, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις διακρίσεις, τη βία και τα εγκλήματα μίσους κατά των ΛΟΑΔ, ενώ παράλληλα θίγει το ευαίσθητο ζήτημα των υψηλών ποσοστών αυτοκτονίας στα διεμφυλικά άτομα, εξαιτίας κυρίως της αδυναμίας επαναπροσδιορισμού του φύλου τους ή της άρνησης των Αρχών να καταχωρήσουν το «νέο» κοινωνικό τους φύλο⁵⁹. Με το δεύτερο κείμενο, με τίτλο **Καταπολεμώντας τις διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου**, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης συστήνει, μεταξύ άλλων, στην Επιτροπή Υπουργών να εντείνει τις προσπάθειές της προς την κατεύθυνση της καταπολέμησης της ομοφοβίας και της τρανσφοβίας, με έμφαση στην ενίσχυση της πρόληψης στα σχο-

55. *Ibidem*.

56. CoE, Office of the Commissioner for Human Rights, *Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*, Σεπτέμβριος 2011.

57. CoE, *Parliamentary Assembly, and Recommendation 1117 (1989) on The Conditions of Transsexuals*, 29 Σεπτεμβρίου 1989, διαθέσιμη σε: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta89/erec1117.htm>.

58. *Idem*, παρ. 11.

59. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Report, Doc. 12185, Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity*, 23 Μαρτίου 2010, διαθέσιμη σε: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=12403&lang=EN>.

λεία και τον αθλητισμό, να δημιουργήσει πρότυπα διαδικτυακά σεμινάρια εκπαίδευσης ιδίως για τους αστυνομικούς και τους δικαστικούς και ανακριτικούς λειτουργούς αναφορικά με την ομοφοβία, την τρανσφοβία και τις διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου και να αναλάβει κοινή δράση με τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ με σκοπό τη διασφάλιση της συλλογής συγκρίσιμων δεδομένων και πληροφοριών σχετικά με την κατάσταση των ΛΟΑΔ από το σύνολο των Κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης⁶⁰.

Την ίδια περίοδο, η **Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης** υιοθέτησε μια **Σύσταση αναφορικά με τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου**⁶¹. Παρότι γίνεται δεκτό ότι το κείμενο αυτό στερείται λόγω της φύσης του δεσμευτικής ισχύος, εντούτοις το εγχείρημα είναι εξαιρετικής σημασίας, τόσο συμβολικής όσο και ουσιαστικής, καθώς **για πρώτη φορά τα Κράτη-μέλη, μέσω της Επιτροπής Υπουργών, δεσμεύτηκαν να αναλάβουν δράση για τη βελτίωση της κατάστασης των ΛΟΑΔ**. Συγκεκριμένα, υπενθυμίζοντας καταρχάς τον οικουμενικό χαρακτήρα και την καθολικότητα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η Επιτροπή Υπουργών αναγνωρίζει ότι «οι ΛΟΑΔ είναι εδώ και αιώνες και εξακολουθούν να είναι θύματα ομοφοβίας, τρανσφοβίας και άλλων ειδών έλλειψης ανοχής και διακρίσεων ακόμη και μέσα στις οικογένειές τους – με την ποινικοποίηση, την περιθωριοποίηση, τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη βία – λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου» και επισημαίνει με έμφαση ότι «πρέπει να ληφθεί ειδική δράση προκειμένου να διασφαλιστεί η πλήρης απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αυτών των προσώπων». Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή Υπουργών συστήνει στα Κράτη-μέλη την αναθεώρηση του ισχύοντος νο-

μοθετικού πλαισίου με σκοπό την ενίσχυση της προστασίας των ΛΟΑΔ και τον έλεγχο και την αποκατάσταση τυχόν διακρίσεων, άμεσων ή έμμεσων, λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου, καθώς επίσης και τη λήψη και αποτελεσματική εφαρμογή νομοθετικών και άλλων μέτρων ικανών να καταπολεμήσουν τις ανωτέρω διακρίσεις. Σύνθημα, δε, της εν λόγω Σύστασης είναι ο σεβασμός και η προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ΛΟΑΔ⁶².

Το πολύ σημαντικό αυτό έργο του Συμβουλίου της Ευρώπης συνεχίστηκε και συμπληρώθηκε από ένα ακόμη αποφασιστικής σημασίας κείμενο, το **Ψήφισμα 2048(2015) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης**, με τίτλο **Διακρίσεις σε βάρος των διεμφυλικών ατόμων στην Ευρώπη**⁶³, το οποίο και υιοθετήθηκε στις 22 Απριλίου 2015, κατόπιν συζήτησης ενώπιον της Επιτροπής Ισότητας και μη διάκρισης⁶⁴. Παρότι το Ψήφισμα στερείται δεσμευτικής ισχύος, η σημασία του είναι πράγματι θεμελιώδης, κι αυτό για τους ακόλουθους τρεις κυρίως λόγους:

- Καταρχάς, όπως προαναφέρθηκε, συνιστά την απόδειξη ότι η θεματική των διακρίσεων κατά των διεμφυλικών ατόμων εξακολουθεί να βρίσκεται μεταξύ των προτεραιοτήτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο και συνεχίζει να προωθεί τα δικαιώματα των διεμφυλικών ατόμων και να μάχεται υπέρ της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου σε εθνικό επίπεδο.

- Σε ένα δεύτερο χρόνο, η προστιθέμενη αξία του εν λόγω κειμένου συνίσταται στις πολύ συγκεκριμένες προτάσεις του για εξάλειψη από τις εθνικές νομοθεσίες κάθε καταχρηστικής προϋπόθεσης για τη νομική αναγνώριση του φύλου (όπως π.χ. ιατρικές επεμβάσεις, στείρωση, ορμονοθεραπεία, διαζύγιο κ.ά.), καθώς επίσης και για πλήρη αποκατηγοριοποίηση της διαφυλικότητας και αφαίρεση της διαταραχής ταυτότητας φύλου από τους αντίστοιχους καταλόγους.

60. CoE, *Parliamentary Assembly, Recommendation 2021(2013), Tackling discrimination on the grounds of sexual orientation and gender identity*, 27 June 2013.

61. CoE, *Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec (2010)5 to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity*, 31 Μαρτίου 2010.

62. *Ibidem*.

63. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Resolution 2048(2015)*, *op.cit*.

64. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Report on Discrimination against transgender people in Europe, Deborah Schembri (rapporteur)*, Doc. 13742, 2 Απριλίου 2015.

▪ Τέλος, παρά το συμβουλευτικό του χαρακτήρα, το εν λόγω Ψήφισμα στέλνει ένα ηχηρό μήνυμα ομοφωνίας ως προς την αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτών στην Ευρώπη και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μελλοντικά και από το ΕΔΔΑ προκειμένου να θεμελιώσει νέες υποχρεώσεις των Κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης ενόψει της εξέτασης εκκρεμών υποθέσεων ενώπιόν του⁶⁵.

γ. Σε εθνικό επίπεδο

Σε ό,τι αφορά στην εθνική έννομη τάξη, το συμπέρασμα που εύλογα συνάγεται είναι διπλό: αφενός, η προστασία των διεμφυλικών ατόμων θεμελιώνεται στη γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης και της απαγόρευσης των διακρίσεων και στο δικαίωμα της ανθρώπινης ελευθερίας και αξιοπρέπειας, αφετέρου, η έννοια της «ταυτότητας φύλου» είναι σχεδόν ανύπαρκτη στην ελληνική έννομη τάξη. Η επιλογή, δε, του όρου «σχεδόν ανύπαρκτη» είναι συνειδητή, καθώς παρατηρείται μια τάση σταδιακής αποτύπωσης σε διάφορα νομοθετικά κείμενα της έννοιας της «ταυτότητας φύλου».

Πράγματι, όπως επισημαίνει και η **Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)** στην Έκθεση για την Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση δημιουργίας ενός αποτελεσματικού πλαισίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού σε επίπεδο νομοθεσίας⁶⁶. Ειδικότερα, ο **N 4285/2014**⁶⁷ υιοθετήθηκε με σκοπό την προσαρμογή του αντιρατσιστικού N 927/1979 στην Απόφαση-Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 28^{ης} Νοεμβρίου 2008 για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου και, κατ' επέκταση, την ενίσχυση του ισχύοντος αντιρατσιστικού νομοθετικού πλαισίου. Ο νέος νόμος διαφοροποιείται από τον προηγούμενο, μεταξύ άλλων, διότι συμπεριλαμβάνει ρητά την ταυτότητα φύλου μεταξύ των λοιπών λόγων διάκρισης που πρέπει να συντρέχουν ώστε μια πράξη υποκίνησης διακρίσεων, μίσους ή βίας

να στοιχειοθετεί την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος μίσους⁶⁸. Κι αυτό, παρότι οι διατάξεις του άρθρου 1 της Απόφασης-Πλαίσιο του Συμβουλίου κάνουν αναφορά αποκλειστικά και μόνο στη φυλή, το χρώμα, τη θρησκεία, τις γενεαλογικές καταβολές και την εθνική ή εθνοτική καταγωγή. Τέλος, το άρθρο 10 του ίδιου νόμου (N 4285/2014) κατάργησε το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 79, παρ. 3, ΠΚ, ενσωματώνοντας στον Ποινικό Κώδικα νέο άρθρο (το άρθρο 81^Α ΠΚ), με τίτλο *Ρατσιστικό έγκλημα*, το οποίο αυστηροποιεί την επιβαλλόμενη ποινή «*εάν η πράξη τελείται από μίσος λόγω [...] της ταυτότητας φύλου [...] κατά του παθόντος*»⁶⁹.

68. Το πρώτο άρθρο του N 4285/2014 αντικατέστησε το άρθρο 1, παρ. 1, του N 927/1979, με τίτλο *Δημόσια υποκίνηση βίας ή μίσους, τιμωρώντας με φυλάκιση τριών (3) μηνών έως τριών (3) ετών και με χρηματική ποινή πέντε έως είκοσι χιλιάδων (5.000 - 20.000) ευρώ «όποιο[ν] με πρόθεση, δημόσια, προφορικά ή δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, υποκινεί, προκαλεί, διεγείρει ή προτρέπει σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων, που προσδιορίζονται με βάση [...] την ταυτότητα φύλου [...], κατά τρόπο που εκθέτει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή ενέχει απειλή για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα των ως άνω προσώπων».* Στην ίδια λογική, το άρθρο 2 του N 4285/2014 αντικατέστησε το άρθρο 2, παρ. 1, του N 927/1979, με τίτλο *Δημόσια επιδοκιμασία ή άρνηση εγκλημάτων, τιμωρώντας με τις ίδιες ποινές «όποιο[ν] με πρόθεση, δημόσια, προφορικά ή δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, επιδοκιάζει, ευτελίζει ή κακόβουλα αρνείται την ύπαρξη ή τη σοβαρότητα εγκλημάτων γενοκτονιών, εγκλημάτων πολέμου, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, του Ολοκαυτώματος και των εγκλημάτων του ναζισμού που έχουν αναγνωριστεί με αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων ή της Βουλής των Ελλήνων και η συμπεριφορά αυτή στρέφεται κατά ομάδας προσώπων ή μέλους της που προσδιορίζεται με βάση [...] την ταυτότητα φύλου [...], όταν η συμπεριφορά αυτή εκδηλώνεται κατά τρόπο που μπορεί να υποκινήσει βία ή μίσος ή ενέχει απειλητικό ή υβριστικό χαρακτήρα κατά μίας τέτοιας ομάδας ή μέλους της».*

69. Ειδικότερα, δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 81Α ΠΚ, «το κατώτερο όριο ποινής αυξάνεται ως εξής: Α) Σε περίπτωση πλημμελήματος, που το προβλεπόμενο όριο ποινής ορίζεται σε δέκα ημέρες έως ένα έτος φυλάκισης, το κατώτερο όριο ποινής αυξάνεται κατά έξι μήνες και κατά ένα έτος στις λοιπές περιπτώσεις πλημμελημάτων. Β) Σε περίπτωση κακούργηματος, που το προβλεπόμενο όριο ποινής ορίζεται σε πέντε έως δέκα έτη κάθειρξης, το κατώτερο όριο ποινής αυξάνεται κατά δύο έτη και κατά τρία έτη στις λοιπές περιπτώσεις κακούργημάτων. Γ) Το προβλεπόμενο για οποιοδήποτε έγκλημα κατώτερο όριο χρηματικής ποινής διπλασιάζεται. Η κατά τα ανωτέρω επιβαλλόμενη ποινή δεν αναστέλλεται».

65. Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, *D.Ç. κατά Τουρκίας* [αριθ. προσφυγής: 10684/13]; *Garçon κατά Γαλλίας* [αριθ. προσφυγής: 52471/13]; *Nicot κατά Γαλλίας* [αριθ. προσφυγής: 52596/13] και *A.P. κατά Γαλλίας* [αριθ. προσφυγής: 79885/12].

66. CoE, ECRI, *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, CRI(2015)1, 24 Φεβρουαρίου 2015, σελ. 54.

67. ΦΕΚ Α' 191/10.9.2014.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο **Συνήγορος του Πολίτη**, ως φορέας καταπολέμησης των διακρίσεων, συνέταξε έναν **Οδηγό διαφορετικότητας για δημοσίους υπαλλήλους με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων**, με στόχο του να καλύψει τα πιθανά κενά στην πληροφόρηση των στελεχών του δημοσίου τομέα σε ό,τι αφορά στα ιδιαίτερα στοιχεία της ταυτότητας διαφόρων κατηγοριών πολιτών που καλούνται να εξυπηρετήσουν. Ειδικότερα, στη σχετική με το *Κοινωνικό Φύλο* ενότητα, επισημαίνεται χαρακτηριστικά ότι «πρέπει να γίνει κατανοητή η έννοια της ταυτότητας κοινωνικού φύλου και να γίνει σεβαστή η αυτοαντίληψη του καθενός για το φύλο του, ασχέτως των στοιχείων της αστυνομικής του ταυτότητας ή των λοιπών εγγράφων ταυτοποίησης»⁷⁰.

II. Οι προκλήσεις και τα εμπόδια στην καθολική απόλαυση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από τα διεμφυλικά άτομα

Αν το γράμμα και το πνεύμα του νόμου – εν προκειμένω του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου – συνιστούν την αναγκαία προϋπόθεση για την εκπλήρωση της καθολικότητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μένει να διασφαλιστεί η τήρηση και η αποτελεσματικότητά τους σε κάθε περίπτωση. Συχνά, ωστόσο, παρατηρείται η ύπαρξη χάσματος μεταξύ δικαίου και πρακτικής, μεταξύ του κανόνα και της εφαρμογής τους. Σημαντικό εμπόδιο στην προαγωγή και εκπλήρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελεί το έλλειμμα ή οι δυσκολίες εφαρμογής τους στην πράξη, ενώ για τα διεμφυλικά άτομα απαιτείται συχνά ειδική δράση για τη διασφάλιση της πλήρους άσκησης από αυτά των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τι απομένει όμως από ένα δικαίωμα όταν αποστερείται της αποτελεσματικότητας στην άσκησή του;

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, συνεπώς, η μελέτη μερικών από τις σημαντικότερες προκλήσεις με τις οποίες βρίσκονται σήμερα αντιμέτωπα τα δι-

εμφυλικά άτομα στην Ελλάδα, έτσι όπως αυτές καταγράφονται από διεθνείς, ευρωπαϊκούς και εθνικούς ελεγκτικούς φορείς. Ενδεικτικά, γίνεται αναφορά στο μείζον θέμα της βίας κατά των διεμφυλικών ατόμων και της τρανσφοβίας (βλ. παρακάτω υπό Α), σε θέματα που αφορούν στην πρόσβασή τους στην υγειονομική περίθαλψη και την κοινωνικοασφαλιστική τους κάλυψη (βλ. παρακάτω υπό Β) και, τέλος, στα εμπόδια που συναντούν στην πρόσβαση στην εργασία και την απασχόληση (βλ. παρακάτω υπό Γ).

A. Βία κατά των διεμφυλικών ατόμων και τρανσφοβία

Ως τρανσφοβία θα μπορούσε να οριστεί το φάσμα της έκφρασης εχθρικών, φοβικών ή εκφράσεων δυσφορίας, αποστροφής, μισαλλοδοξίας ή και μίσους κατά των διεμφυλικών ανθρώπων λόγω της ταυτότητας ή έκφρασης φύλου τους⁷¹. Η τρανσφοβική εκδήλωση μίσους σε βάρος διεμφυλικών ατόμων μπορεί να λάβει διάφορες μορφές. Η λεκτική επίθεση είναι η συνηθέστερη μορφή και παρατηρείται συνήθως σε δημόσιους χώρους. Θύματα των περισσότερων επιθέσεων, συμπεριλαμβανομένου του εκφοβισμού στο σχολείο, είναι στις περισσότερες περιπτώσεις οι νέοι⁷².

Τα τελευταία χρόνια έχει καταγραφεί σημαντικός αριθμός περιστατικών δολοφονικών επιθέσεων εναντίον διεμφυλικών ατόμων. Σύμφωνα, δε, με τα επίσημα στοιχεία της **16^{ης} Διεθνούς Ημέρας Τρανς Μνήμης**, από την 1^η Ιανουαρίου 2008 έως και την 1^η Οκτωβρίου 2014 έχουν καταγραφεί 1.612 δολοφονίες διεμφυλικών σε 62 χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο, ενώ μόνο κατά το έτος 2014 ο αριθμός των ανθρωποκτονιών διεμφυλικών ατόμων έφτασε τους 226⁷³.

Όπως, άλλωστε, αναγνωρίζεται από τον **Επίτροπο του Συμβουλίου της Ευρώπης**

71. Βλ. έτσι CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity, Issue Paper by Thomas Hammarberg, op.cit., σελ. 33-34.*

72. FRA, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation, 2009, σελ. 10.*

73. TGEU – *Transgender Europe, TDOR Press Release: Transgender Europe's Trans Murder Monitoring project reveals 226 killings of trans people in the last 12 months, 30 Οκτωβρίου 2014.*

70. *Συνήγορος του Πολίτη, Ποιον έχω απέναντί μου; Οδηγός διαφορετικότητας για δημοσίους υπαλλήλους με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων, [σελ. 32], διαθέσιμο σε: <http://www.synigoros.gr/resources/web.pdf>.*

για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Thomas Hammarberg, δεν είναι λίγα τα διεμφυλικά άτομα που, κατά παράβαση των άρθρων 2 και 5 της ΕΣΔΑ, ζουν στο φόβο και έρχονται αντιμέτωπα καθημερινά με βίαιη συμπεριφορά, της οποίας η ένταση είναι δυνατό να κυμαίνεται από παρενοχλήσεις, εκφοβισμούς ή λεκτική βία έως και άσκηση σωματικής βίας, σεξουαλική κακοποίηση και εγκλήματα μίσους⁷⁴.

Χαρακτηριστική είναι η **Δήλωση για τα δικαιώματα του ανθρώπου, το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου** 66 Κρατών-μελών του ΟΗΕ – μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα – ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ στις **18 Δεκεμβρίου 2008**, με την οποία, παρότι επιβεβαιώνεται για ακόμη μία φορά η αρχή της καθολικότητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη απαγόρευση κάθε μορφής διακρίσεων, εκφράζεται ταυτόχρονα σοβαρή ανησυχία για τις παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου λόγω της ταυτότητας του φύλου του⁷⁵. Τα υπογράφοντα Κράτη-μέλη σπεύδουν να καταδικάσουν την άσκηση βίας, τις διακρίσεις, τον αποκλεισμό, το στιγματισμό και την απομόνωση που υφίστανται τα ΛΟΑΔ άτομα λόγω του σεξουαλικού τους προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου τους, απαιτώντας ταυτόχρονα τη λήψη κάθε απαραίτητου μέτρου για τη διερεύνηση των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου⁷⁶.

Οι **Ειδικοί Εισηγητές των Ηνωμένων Εθνών για εξωδικαστικές, συνοπτικές ή αυθαιρέτες εκτελέσεις** έχουν στο παρελθόν κάνει συχνές αναφορές στις ειδεχθείς παραβιάσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων που έχουν υποστεί τα διεμφυλικά άτομα⁷⁷. Ο **Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα βασανιστήρια και άλλη βία**

ναυση, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία, Juan Méndez, στην από 1^{ης} Φεβρουαρίου 2013 Έκθεσή του, επισημαίνει ότι «τα μέλη σεξουαλικών μειονοτήτων υφίστανται βασανιστήρια και άλλες μορφές βαναυσης μεταχείρισης» και αναγνωρίζει ότι «πράγματι, οι διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου συνιστούν παράμετρο που συμβάλλει σημαντικά στην «απανθρωποποίηση» - «αποπροσωποποίηση» του θύματος»⁷⁸. Ο **Υπατος Αρμοστής του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες**, αναγνωρίζοντας ότι τα τελευταία χρόνια ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός αιτημάτων διεθνούς προστασίας διατυπώνεται από ΛΟΑΔ άτομα, έχει μάλιστα εκδώσει ειδικές κατευθυντήριες οδηγίες επισημαίνοντας την ιδιαίτερη προσοχή που πρέπει να επιδεικνύεται σε περιπτώσεις αιτούντων άσυλο που επικαλούνται φόβο δίωξης λόγω ταυτότητας φύλου⁷⁹.

Ειδικότερα, ο **Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα βασανιστήρια και άλλη βαναυση, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία**, σε δήλωσή του σχετικά με τα **ευρήματα από την επίσκεψή του στην Ελλάδα**, αναφέρει ότι «στην Ελλάδα, οι κρατούμενοι στην πτέρυγα των ΛΟΑΔ του σωφρονιστικού καταστήματος δεν είχαν πρόσβαση στην εξωτερική αυλή για δύο χρόνια και έμεναν περιορισμένοι στα κελιά τους και στους διαδρόμους έξω από αυτά»⁸⁰.

Σύμφωνα έρευνα που διεξάχθηκε για τα **Τρανσφοβικά εγκλήματα μίσους στην ΕΕ**⁸¹, η οποία παρείχε τα πρώτα ποσοτικά δεδομένα ως

74. *Idem*, σελ. 33.

75. *UN General Assembly, Statement on Human Rights, Sexual Orientation and Gender Identity, 18 Δεκεμβρίου 2008, Αρχές 1,2 και 4.*

76. *Idem*, Αρχές 6 και 12.

77. *Βλ. έτσι UN, Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Reports: E/CN.4/1999/3, παρ. 76, E/CN.4/1999/39, παρ. 76, E/CN.4/2000/3, παρ. 54, E/CN.4/2001/9, παρ. 48-49, E/CN.4/2002/74, παρ. 62, A/57/138, παρ. 38, E/CN.4/2003/3, παρ. 66, A/59/319, παρ. 60, A/HRC/4/20 και Add.1, A/HRC/4/29/Add.2, A/HRC/11/2/Add.7, A/HRC/14/24/Add.2 και A/HRC/17/28/Add.1.*

78. *UN, General Assembly, HRC, Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Juan E. Méndez, A/HRC/22/53, 1η Φεβρουαρίου 2013, παρ. 79.*

79. *UNHCR, Guidance Note on Refugee Claims Relating to Sexual Orientation and Gender Identity, 21 Νοεμβρίου 2008, διαθέσιμο σε: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48abd5660.html>.*

80. *Press statement of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment presenting preliminary findings on his mission to Greece, 20 Οκτωβρίου 2010 από UN, General Assembly, HRC, Discriminatory laws and practices and acts of violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/19/41, 17 Νοεμβρίου 2011, παρ. 39.*

81. *L. Turner, St. Whittle, R. Combs, Transphobic Hate Crimes in the European Union, 2009, Press for Change.*

προς τα εγκλήματα μίσους κατά των διεμφυλικών ατόμων στα Κράτη-μέλη της ΕΕ επί τη βάση ερωτηματολογίων που απαντήθηκαν από 2.669 διεμφυλικούς από ολόκληρη την Ευρώπη:

- 79% των ερωτηθέντων έχουν υπάρξει θύματα κάποιας μορφής παρενόχλησης σε δημόσιο χώρο, η οποία ήταν δυνατό να κυμαίνεται από τρανσφοβικά σχόλια έως και σωματική ή σεξουαλική επίθεση.

- Οι πιο διαδεδομένες μορφές παρενόχλησης ήταν τα υποτιμητικά σχόλια (44%) και η λεκτική βία (27%), ενώ 15% των ερωτηθέντων είχαν υπάρξει θύματα απειλητικής συμπεριφοράς και 7% σωματικής κακοποίησης,

- Βασιζόμενοι σε στοιχεία που προέκυψαν από προηγούμενη έρευνα που είχε πραγματοποιηθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι τρανς γυναίκες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο θυματοποίησης από τους άνδρες. 67% των ερωτηθέντων τρανς γυναικών δήλωσαν ότι είχαν υπάρξει θύματα παρενόχλησης έναντι 57% των ερωτηθέντων τρανς ανδρών, ενώ 24% των ερωτηθέντων τρανς γυναικών δήλωσαν ότι έχουν υποστεί λεκτική βία έναντι 20% των ερωτηθέντων τρανς ανδρών.

- Το υψηλότερο ποσοστό λεκτικής βίας αναφέρθηκε από τους Έλληνες, Γερμανούς και Βρετανούς συμμετέχοντες στην έρευνα (25%), ενώ οι Έλληνες ερωτηθέντες ανέφεραν και τα πιο υψηλά ποσοστά απειλητικής συμπεριφοράς (22%).

Ιδιαίτερως ανησυχητικά είναι τα ευρήματα και της **διαδικτυακής έρευνας που πραγματοποιήσε ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA) για τους ΛΟΑΔ στην ΕΕ**, κατόπιν ανάθεσης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη συλλογή συγκρίσιμων δεδομένων σχετικά με τη διακριτική μεταχείριση και τα εγκλήματα μίσους με θύματα ΛΟΑΔ στο σύνολο των Κρατών-μελών της ΕΕ και την Κροατία, στην οποία απάντησαν 93.079 συμμετέχοντες⁸². Ειδικότερα:

- ένας στους 4 (26%) συμμετέχοντες στην έρευνα για τους ΛΟΑΔ στην ΕΕ έχει δεχθεί επίθεση ή απειλή άσκησης βίας κατά την πενταετία που προηγήθηκε της έρευνας,

82. FRA, *LGBT persons' experiences of discrimination and hate crime in the EU and Croatia*, Μάιος 2013, διαθέσιμο σε: http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-factsheet_en.pdf.

- περίπου 3 στους 10 διεμφυλικούς συμμετέχοντες αναφέρουν ότι έχουν υποστεί βία ή έχουν δεχθεί απειλή άσκησης βίας περισσότερες από τρεις φορές στη διάρκεια του δωδεκάμηνου που προηγήθηκε της έρευνας,

- η πλειονότητα των ερωτηθέντων που βίωσαν εμπειρία βίαης συμπεριφοράς το τελευταίο έτος (59%) δηλώνει ότι η πιο πρόσφατη επίθεση ή απειλή χρήσης βίας οφείλεται εν μέρει ή εξ ολοκλήρου στο γεγονός ότι θεωρήθηκαν ΛΟΑΔ.

Το **Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας**⁸³ κατέγραψε 16 θύματα ρατσιστικής βίας λόγω ταυτότητας φύλου εντός του 2013 και 10 εντός του 2014. Τα περισσότερα από αυτά αφορούν σε αυθαιρέτες προσαγωγές διεμφυλικών γυναικών στη Θεσσαλονίκη, κατά τις οποίες πολλά άτομα θυματοποιήθηκαν πολλαπλά, καθώς προσήχθησαν σε τμήματα υπό εξουτελιστικές συνθήκες δύο ή και τρεις μέρες στη σειρά. Καταγράφηκαν, επίσης, 4 περιστατικά που αφορούν σε εξύβριση, απειλές και πρόκληση σωματικών βλαβών⁸⁴.

Η **ECRI** ενημερώθηκε από τις ομάδες ΛΟΑΔ ότι τα ομοφυλόφιλα και αμφιφυλόφιλα άτομα μπορούν συνήθως να αποφύγουν τις διακρίσεις μόνο με το να μην αποκαλύπτουν το σεξουαλικό τους προσανατολισμό, καθώς τα επίπεδα της μισαλλοδοξίας εξακολουθούν να είναι υψηλά. Η δυνατότητα, ωστόσο, αυτή απόκρυψης του σεξουαλικού προσανατολισμού του προσώπου,

83. Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας δημιουργήθηκε, το 2011, με πρωτοβουλία της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) και του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (ΥΑ), και με συμμετοχή μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων. Σήμερα συμμετέχουν σε αυτό 35 μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλοι φορείς που παρέχουν νομικές, ιατρικές, κοινωνικές ή άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες και έρχονται σε επαφή με θύματα ρατσιστικής βίας. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://rvrn.org/>.

84. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, *Ετήσια Έκθεση 2013*, σελ. 6-7, διαθέσιμη σε: <http://rvrn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013final.pdf> και *Ετήσια Έκθεση 2014*, σελ. 11, διαθέσιμη σε: http://rvrn.org/wp-content/uploads/2015/05/Report_2014gr.pdf. Ενδεικτικό, δε, είναι σε ό,τι αφορά στην εμπλοκή ένστολων και δημόσιων λειτουργών στις επιθέσεις κατά διεμφυλικών ατόμων, ότι το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας κατέγραψε επίσης περιστατικό παράνομης κράτησης της συνήγορου των θυμάτων κατά τη διάρκεια του ως άνω αναφερθέντος περιστατικού αυθαιρέτων προσαγωγών.

όσο λυπηρή κι αν είναι, συχνά δεν αποτελεί καν «επιλογή» για τα διεμφυλικά και τρανσεξουαλικά άτομα⁸⁵. Επίσης, στην πρόσφατη Έκθεσή της για την Ελλάδα, η ECRI αναφέρει το περιστατικό της σύλληψης, τις παραμονές του Thessaloniki Pride 2013, μιας ομάδας διεμφυλικών ατόμων που κατηγορήθηκαν για αδικήματα κατά της δημόσιας τάξης που φέρεται ότι προκλήθηκαν από τη διεμφυλική τους ταυτότητα, καθώς επίσης και της δικηγόρου τους που τους επισκέφθηκε στο αστυνομικό τμήμα, η οποία ισχυρίζεται ότι υπέστη εκφοβισμό από αστυνομικούς⁸⁶.

Τα διεμφυλικά άτομα διατρέχουν πράγματι υψηλό κίνδυνο να υπάρξουν κάποια στιγμή στη ζωή τους θύματα εγκλημάτων μίσους ή περιστατικών βίας. Η διαπίστωση αυτή δεν είναι δική μας. Ανήκει στον Επίτροπο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, Thomas Hammarberg⁸⁷. Σύμφωνα με έρευνα του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (OSCE), «στα ομοφοβικά εγκλήματα μίσους βλέπουμε μεγάλο βαθμό σκληρότητας και βαρβαρότητας. Συχνά αναφέρονται σκληρά χτυπήματα, βασανισμοί, ακρωτηριασμοί, ευνουχισμοί, ή/και βιασμοί. Πολλά από αυτά τα περιστατικά καταλήγουν στο θάνατο. Τα διεμφυλικά άτομα είναι τα πλέον ευάλωτα αυτής της κατηγορίας»⁸⁸.

Η τρανσφοβία είναι διάχυτη στην ελληνική πραγματικότητα. Οι δηλώσεις μίσους απέναντι στα διεμφυλικά άτομα διατυπώνονται, μεταξύ άλλων, και σε πολιτικές συζητήσεις για τα δικαιώματα της ΛΟΑΔ κοινότητας ή σε αντιδιαδηλώσεις προς δημόσιες εκδηλώσεις των ΛΟΑΔ ατόμων. Τα ΜΜΕ μεταδίδουν τρανσφοβικές και ομοφοβικές δηλώσεις πολιτικών και θρησκευτικών παραγόντων, οι οποίες περιγράφουν συνήθως τα διεμφυλικά άτομα ως ανώμαλα, άρρωστα, ανήθικα και

εγκληματικά ή ως αποσταθεροποιητικά στοιχεία του κοινωνικού ιστού⁸⁹. Στην έρευνα ΛΟΑΔ του **Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA)** το 2012, 68% των ερωτηθέντων στην Ελλάδα δήλωσαν ότι η προσβλητική γλώσσα των πολιτικών για τα ΛΟΑΔ άτομα είναι «αρκετά» ή «πολύ διαδεδομένη» στη χώρα τους (μέσος όρος ΕΕ: 44%)⁹⁰.

Τέλος, πηγή σοβαρής ανησυχίας αποτελεί και η τρανσφοβία που δείχνουν ορισμένα μέλη του προσωπικού εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η έρευνα του FRA έδειξε ότι σχεδόν το ένα τέταρτο (24%) των ερωτηθέντων θεωρούν ότι υφίστανται διακρίσεις από το προσωπικό στα εκπαιδευτικά ιδρύματα επειδή είναι ΛΟΑΔ⁹¹. Η περίπτωση ενός διεμφυλικού ατόμου, που παρενοχλήθηκε σε ένα βραδινό σχολείο της Αθήνας και τελικά αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την περαιτέρω εκπαίδευσή της, συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα που οδήγησε σε παρέμβαση του **Συνηγόρου του Πολίτη**⁹². Ωστόσο, σε αυτήν την περίπτωση φαίνεται ιδιαίτερα περίεργο και αντιπαραγωγικό ότι ο εκπαιδευτικός, ο οποίος είχε υποστηρίξει το θύμα ελλείψει υποστήριξης από το διευθυντή, τέθηκε στη συνέχεια σε διαθεσιμότητα κάτω από αμφίβολες συνθήκες και χωρίς εφαρμογή της προβλεπόμενης διαδικασίας⁹³.

85. CoE, ECRI, *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, *op.cit.*, σελ. 39-40.

86. *Idem*, σελ. 40.

87. CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity, Issue Paper by Thomas Hammarberg*, *op.cit.*, σελ. 35.

88. OSCE/ODIHR, *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual report for 2006, 2007*, σελ. 53, διαθέσιμη σε: <http://www.osce.org/odihr/26759?download=true>. Σχετικά βλ. επίσης B. Perry, *Hate and Bias Crime, 2003*, Routledge, σελ. 172.

89. FRA, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation*, *op.cit.*, σελ. 11.

90. FRA, *EU LGBT survey - European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey - Results at a glance*, Μάιος 2013.

91. FRA, *EU LGBT survey - European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey - Results at a glance*, Μάιος 2013. Σύμφωνα με την έρευνα μόνο το 1% των ερωτηθέντων ανέφεραν ότι ήταν πάντα ανοιχτοί για την ταυτότητά τους ως ΛΟΑΔ στο σχολείο, ενώ περισσότερα από τα τρία τέταρτα αισθάνθηκε την ανάγκη να το κρύψει εντελώς.

92. Για το σύνολο των παρεμβάσεων του Συνηγόρου του Πολίτη βλ. *Συνήγορος του Πολίτη, Διαμεσολάβηση του Συνηγόρου του Πολίτη για τη στήριξη της φοίτησης διεμφυλικού προσώπου σε δημόσιο σχολείο*, Οκτώβριος 2013, διαθέσιμα σε: http://www.synigoros.gr/?i=isotitation-fylon.el.if2_9other.132282. Βλ. επίσης Ομιλία του Συνηγόρου του Πολίτη στο Συμβούλιο της ευρωπαϊκής διάσκεψης σχετικά με τις διακρίσεις των ΛΟΑΔ ατόμων, διαθέσιμη σε: <http://www.synigoros.gr/resources/speech-on-discrimination-of-lgbt.pdf>.

93. ΣΥΔ, *Scalable transphobic behavior against trans schoolgirl & teacher who supported her*, 9.5.2013, διαθέσιμο σε: <http://www.ilga-europe.org>. Βλ. επίσης Amnesty

B. Τα εμπόδια στην πρόσβαση στο δικαίωμα στην υγεία

Το Δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αναγνωρίζει την απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας ως θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικής, οικονομικής ή νομικής του κατάστασης. Το δικαίωμα στην υγεία δεν είναι ένα προνόμιο που απολαμβάνουν ορισμένοι, αλλά πρόκειται για ένα θεμελιώδες καθολικό δικαίωμα – ουσιαστική προϋπόθεση για την ικανοποίηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων – που ανήκει σε κάθε άνθρωπο χωρίς διάκριση και το οποίο οφείλουμε να προάγουμε στο όνομα της ανθρωπότητας⁹⁴.

Παρόλα αυτά, για ακόμη μία φορά, η άνευ όρων αναγνώρισή του φαίνεται να μην είναι επαρκής όταν φορείς του είναι διεμφυλικά άτομα. Για την καλύτερη κατανόηση των προκλήσεων με τις οποίες βρίσκονται αντιμέτωπα τα διεμφυλικά άτομα στην Ελλάδα επιχειρείται μια πιο εστιασμένη προσέγγιση της εφαρμογής στην πράξη του δικαιώματος πρόσβασης σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης γενικότερα (α), καθώς επίσης και σε θεραπείες επαναπροσδιορισμού φύλου και την ασφαλιστική τους κάλυψη (β), προκειμένου να εξεταστεί ακολούθως εάν και κατά πόσο η διαφυλικότητα συνιστά ιατρική πάθηση και, ειδικότερα, ψυχική διαταραχή (γ).

α. Η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης γενικότερα

Η κατάσταση της υγείας των διεμφυλικών ατόμων είναι συχνά υποβαθμισμένη. Ο καθημερινός φόβος των διακρίσεων, του στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού επηρεάζουν σημαντικά την ψυχική και σωματική τους υγεία⁹⁵.

International, Because of Who I am – Homophobia, Transphobia and Hate Crimes in Europe, 2013, σελ. 3, καθώς επίσης και CoE, ECRI, Report on Greece (fifth monitoring cycle), op.cit., σελ. 39-40.

94. Για το λόγο αυτό και το δικαίωμα στην υγεία κατοχυρώνεται από σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων, όπως ενδεικτικά στο άρθρο 12 ΔΣΟΚΠΔ, 11, παρ. 1 (στ), Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών, 25, παρ. 1 (α), Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών εργαζομένων και των μελών των οικογενειών τους, 11 ΕΚΧ, 24 ΔΣΔΠ, 35 ΧΘΔ.

95. FRA, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation, op.cit., σελ. 12-13.*

Το φαινόμενο, δε, αυτό επιτείνεται από το γεγονός ότι και τα ίδια τα τρανς άτομα, έχοντας ήδη βιώσει διακριτική μεταχείριση και απαξιοτική συμπεριφορά από τους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης, αποφεύγουν να καταφύγουν στις υπηρεσίες υγείας⁹⁶.

Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται από τα ευρήματα ερευνών που διεξάγονται στην ΕΕ, καθώς ένα βασικό θέμα που ανακύπτει συχνά στην Ελλάδα συνίσταται στη συμπεριφορά ανεπαρκώς πληροφορημένων και προκατειλημμένων εργαζομένων στο σύστημα υγείας απέναντι στους ασθενείς τους. Ο **Οργανισμός για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα της ΕΕ (FRA)** αναφέρει ότι οι ερωτηθέντες στην **έρευνα EuroStudy** ανέφεραν ανεπιθύμητες συμπεριφορές από τους εργαζόμενους στον τομέα υγείας λόγω της ταυτότητας φύλου τους⁹⁷. Σύμφωνα με άλλη έρευνα του FRA για τους ΛΟΑΔ, 21% των ερωτηθέντων διεμφυλικών ατόμων επεσήμαναν την άστοχη περιέργεια που εκδηλώνεται από τους παρόχους υπηρεσιών υγείας, ενώ 17% εστίασαν στην άγνοιά τους για τις ειδικότερες ανάγκες των διεμφυλικών ατόμων⁹⁸.

Όπως αναφέρει η Εισηγήτρια της Επιτροπής ισότητας και μη διάκρισης της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, Deborah Schembri, τα διεμφυλικά άτομα κάνουν περιορισμένη χρήση μέτρων πρόληψης και έγκαιρης διάγνωσης και δεν καταφεύγουν σε υπηρεσίες υγείας παρά μόνο σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης ή εφόσον η κατάσταση της υγείας τους έχει ήδη σοβαρά επιδεινωθεί⁹⁹. Κάτι το οποίο, ασφαλώς, «περιορίζει τις δυνατότητες για αποτελεσματική παρέμβαση και αυξάνει το κόστος τόσο για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα όσο και για το σύστημα υγείας»¹⁰⁰. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι, ακριβώς λόγω αυτής της έλλειψης

96. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Report on Discrimination against transgender people in Europe, op.cit., σελ. 8.*

97. *Trans EuroStudy, 2008.*

98. FRA, *EU LGBT survey - European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey - Results at a glance, Μάιος 2013.*

99. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Report on Discrimination against transgender people in Europe, op.cit., σελ. 8.*

100. *Ibidem.*

πρόληψης, έχει διαπιστωθεί ότι οι τρανς γυναίκες διατρέχουν, στις 15 υπό έρευνα χώρες, 49 φορές περισσότερο από το γενικό πληθυσμό ενηλίκων σε αναπαραγωγική ηλικία τον κίνδυνο να προσβληθούν από τον ιό της ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας¹⁰¹, ενώ η απομόνωση και ο κίνδυνος αλκοολισμού, αυτοτραυματισμού, κατάχρησης ψυχοτρόπων ουσιών συνιστούν ορισμένα από τα προβλήματα με τα οποία βρίσκονται συχνά αντιμέτωπα τα διεμφυλικά άτομα.

Τα ευρήματα, δε, που προκύπτουν από τις εν λόγω έρευνες συνδέουν την τρανσφοβία, τον αποκλεισμό ή την κοινωνική απομόνωση με την υποβάθμιση της ψυχονοητικής και σωματικής υγείας των διεμφυλικών ατόμων¹⁰². Δεν είναι λίγες οι μελέτες που καταδεικνύουν την ανάγκη ψυχολογικής υποστήριξης των διεμφυλικών ατόμων, καθώς τα ποσοστά αυτοκτονίας, ιδίως στις νεαρότερες ηλικίες, είναι πολύ σημαντικά¹⁰³. Ο

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), σε πρόσφατη συγκριτική μελέτη που δημοσίευσε σχετικά με τα διεμφυλικά άτομα στην ΕΕ, επισημαίνει τον «υψηλό κίνδυνο κακής σωματικής και ψυχικής υγείας» των διεμφυλικών ατόμων, κάνοντας ειδική μνεία σε μελέτες που έχουν αναδείξει το ζήτημα των υψηλών ποσοστών αυτοκτονίας των διεμφυλικών ατόμων¹⁰⁴.

β. Η πρόσβαση σε θεραπείες επαναπροσδιορισμού φύλου και η ασφαλιστική τους κάλυψη

Τα διεμφυλικά άτομα που επιθυμούν να υποβληθούν στη διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου αντιμετωπίζουν συχνά αξεπέραστα εμπόδια στην προσπάθειά τους να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας. Παρότι έχει ήδη γίνει δεκτό από το **ΕΔΔΑ ότι τα Κράτη έχουν τη θετική υποχρέωση να διασφαλίζουν στους πολίτες τους τη δυνατότητα πλήρους χειρουργικής επέμβασης επαναπροσδιορισμού του φύλου** και να παρέχουν πλήρη ασφαλιστική ιατροφαρμακευτική κάλυψη κάθε «ιατρικά αναγκαίας» θεραπείας, μέρος της οποίας είναι και η επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου¹⁰⁵, η πραγματικότητα στα Κράτη-μέλη της ΕΕ, και δη στην Ελλάδα, δε φαίνεται να ανταποκρίνεται στις αρχές που έχουν τεθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστή.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με έρευνα που έγινε μεταξύ ευρωπαϊκών χωρών από την **ILGA Europe**¹⁰⁶, το 30% των ερωτηθέντων, όταν αναζήτησαν ιατρική βοήθεια προκειμένου να υποβληθούν σε διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου, βρέθηκαν αντιμέτωποι με αυτό που η έρευνα χαρακτηρίζει ως «το χαμηλότερο αποδεκτό επίπεδο συνδρομής», όχι απαραίτητα γιατί οι επαγγελματίες υγείας δεν ήταν πρόθυμοι, αλλά

101. J. Griensven et al., "HIV surveillance and prevention in transgender women", *The Lancet Infectious Diseases*, Vol. 13(3), Μάρτιος 2013, σελ. 185-186.

102. FRA, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation*, op.cit., σελ. 10.

103. Ποσοστό 30% των διεμφυλικών ατόμων που συμμετείχαν σε έρευνα που διεξάχθηκε στην Ευρώπη από την ILGA-Europe ανέφερε τουλάχιστον μία απόπειρα αυτοκτονίας στην ενήλικη ζωή. Βλ. έτσι S. Whittle, L. Turner, R. Combs, S. Rhodes, *Transgender EuroStudy: Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care*, ILGA-Europe, 2008, σελ. 49. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνονται και από άλλες σχετικές με την ψυχική υγεία των τρανς ατόμων έρευνες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι σύμφωνα με έρευνα που διεξάχθηκε στην Ιρλανδία, στην οποία μάλιστα παραπέμπει και ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, 26% των ερωτηθέντων διεμφυλικών ατόμων είχαν επιχειρήσει να αυτοκτονήσουν τουλάχιστο μία φορά, οι περισσότεροι εκ των οποίων είχαν προσπαθήσει περισσότερες από μία φορές να αφαιρέσουν τη ζωή τους. Βλ. P. Mayoock, A. Bryan, N. Carr, K. Kitching, *Supporting LGBT lives: A study of the mental health and well-being of lesbian, gay, bisexual and transgender people*, Research commissioned by the Gay and Lesbian Equality Network (GLEN) and BeLonG To Youth Service and funded by the Health Service Executive's National Office for Suicide Prevention (NOSP), 2009, σελ. 96 [στην οποία παραπέμπει: European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation*, op.cit., σελ. 81]. Παρομοίως, στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη μελέτη *Engendered Penalties*, 34,4% των συμμετεχόντων απάντησαν ότι είχαν κάνει τουλάχιστον μία απόπειρα αυτοκτονίας ως ενήλικες. Βλ. σχετικά S. Whittle, L. Turner,

M. Al-Alami, «Engendered Penalties: Transgender and Transsexual People's Experiences of Inequality and Discrimination», *The Equalities Review*, 2007, σελ. 78.

104. FRA, *Being Trans in the European Union Comparative analysis of EU LGBT survey data*, 2014, σελ. 77, διαθέσιμο σε: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-being-trans-eu-comparative_en.pdf.

105. ΕΔΔΑ, Van Kück κατά Γερμανίας [αριθ. προσφυγής 35968/97], 12 Σεπτεμβρίου 2003, παρ. 47, 73 και 82; L. κατά Λιθουανίας [αριθ. προσφυγής 27527/03], 11 Σεπτεμβρίου 2007, παρ. 59 και 74. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. *infra*.

106. *International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA Europe)*.

γιατί δεν είχαν στη διάθεσή τους επαρκείς πληροφορίες σχετικά με τις υπηρεσίες υγείας που παρέχονται ειδικότερα σε διεμφυλικά άτομα. Το ένα τρίτο των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι δεν έγινε δεκτό το αίτημά τους για πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας επειδή οι επαγγελματίες υγείας δεν ενέκριναν τον επαναπροσδιορισμό φύλου¹⁰⁷.

Στην Ελλάδα, πιο συγκεκριμένα, τα διεμφυλικά άτομα που επιθυμούν και επιλέγουν να προβούν σε επαναπροσδιορισμό φύλου μέσω χειρουργικών επεμβάσεων είναι αναγκασμένα να καταφύγουν σε εξειδικευμένα κέντρα του εξωτερικού. Γενικότερα, επικρατεί έντονη ανασφάλεια για την επάρκεια ελλήνων γιατρών που αναλαμβάνουν ιδιαίτερα θέματα επεμβάσεων (κυρίως σε θέματα μικροχειρουργικής)¹⁰⁸, ενώ οι πλαστικοί χειρουργοί που αναλαμβάνουν να εμπλακούν σε μια σειρά περιπλοκών χειρουργικών παρεμβάσεων¹⁰⁹ πρωτεύοντων γεννητικών οργάνων και δευτερογενών χαρακτηριστικών του φύλου είναι λίγοι.

Σε ό,τι αφορά στο θέμα της ασφαλιστικής κάλυψης των διαδικασιών επαναπροσδιορισμού φύλου, σύμφωνα με τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα *Transgender EuroStudy*, 80% των διεμφυλικών ατόμων στην ΕΕ στερούνται πρόσβασης σε κρατικά επιδοτούμενη ορμονική θεραπεία, ενώ 86% των διεμφυλικών ατόμων στερούνται πρόσβασης σε κρατικά επιδοτούμενη επέμβαση αλλαγής φύλου. Αναπόφευκτα, πάνω από 50% των διεμφυλικών ατόμων που επιθυμούν και επιλέγουν τον επαναπροσδιορισμό φύλου μέσω χειρουργικών επεμβάσεων χρηματοδοτούν μόνοι τους εξολοκλήρου τις επεμβάσεις αυτές¹¹⁰.

Ειδικότερα στην Ελλάδα, τα διαθέσιμα στοιχεία και οι πληροφορίες είναι λιγοστά. Η έλλει-

ψη, δε, συγκεκριμένου νομοθετικού πλαισίου δεν επιτρέπει τη συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων ως προς το εάν και ποια ασφαλιστικά ταμεία καλύπτουν το κόστος τέτοιων επεμβάσεων. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι το ΙΚΑ έχει καλύψει περιπτώσεις επεμβάσεων επαναπροσδιορισμού φύλου, σε αντίθεση με το ασφαλιστικό ταμείο των ελευθέρων επαγγελματιών (ΟΑΕΕ), το οποίο έχει αρνηθεί να το πράξει. Πιο συγκεκριμένα, έχει καταγραφεί περίπτωση όπου η επέμβαση έγινε στο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο της Πάτρας και καλύφθηκε, καθώς επίσης και περιπτώσεις διεμφυλικών ατόμων που καταγράφηκαν ως μεσόφυλοι ώστε να καλυφθούν ασφαλιστικά οι αναγκαίες ιατρικές πράξεις. Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί ότι σε μια άλλη περίπτωση ασφαλιστικής κάλυψης από το ΙΚΑ ιατρικών επεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν στην Ολλανδία, η κριτική που ασκήθηκε ήταν οξεία και οι αντιδράσεις από την κοινή γνώμη έντονες, δεδομένων των σοβαρών οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στην χώρα μας τα ασφαλιστικά ταμεία¹¹¹.

Συνεπώς, εύλογα συνάγεται το συμπέρασμα ότι τα κενά και οι ανεπάρκειες στην προσβασιμότητα τέτοιου τύπου επεμβάσεων, οι οποίες είτε δεν είναι διαθέσιμες, είτε δεν είναι προσιτές από οικονομικής άποψης, ειδικά εφόσον δεν καλύπτονται οικονομικά από κρατικούς φορείς ασφάλισης, δημιουργούν σημαντικές ανισότητες στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας εντός του εθνικού συστήματος υγείας¹¹².

γ. Η διαφυλικότητα ως ψυχική διαταραχή

Βασικό ζήτημα που συνδέεται άρρηκτα με τις προκλήσεις στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα διεμφυλικά άτομα συνιστά και η κατάταξη της διαφυλικότητας μεταξύ των ψυχικών παθήσεων. Συγκεκριμένα, η *Διεθνής Στατιστική Ταξινόμηση των Ασθενειών και των Σχετικών Προβλημάτων Υγείας (International Classification*

107. S. Whittle, L. Turner, R. Combs, S. Rhodes, *Transgender EuroStudy: Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care*, ILGA-Europe, 2008, σελ. 55 και 58. Βλ. έτσι και CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity*, *op.cit.*, σελ. 27.

108. Μ. Γαλανού, «Ταυτότητα φύλου, διεμφυλικότητα και θέματα υγείας», 10% το δυνατό ποσοστό, 4 Νοεμβρίου 2012, διαθέσιμο σε: <http://www.10percent.gr/stiles/h-gnwmh-tou-10/3002-2012-11-04-22-00-04.html>.

109. Βλ. *infra*.

110. S. Whittle, L. Turner, R. Combs, S. Rhodes, *Transgender EuroStudy: Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care*, *op.cit.* Βλ. έτσι και CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity*, *op.cit.*, σελ. 26-27.

111. V. Mallios, *Legal Study on Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity, Thematic Study Greece*, Φεβρουάριος 2014 [*Study commissioned as background material for a comparative report on homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation by the EU Agency for Fundamental Rights*], σελ. 37-38, 42-43.

112. CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*, *op.cit.*, σελ. 111.

of Diseases – ICD) αναφέρεται στη διαφυλικότητα (ή αλλιώς τον τρανσεξουαλισμό), ως μια ψυχική διαταραχή συμπεριφοράς, ορίζοντάς την ως την «επιθυμία του ατόμου να ζει και να γίνεται αποδεκτό ως μέλος του αντίθετου φύλου. Μια επιθυμία που συνοδεύεται συνήθως από ένα αίσθημα δυσφορίας για την ακαταλληλότητα του ανατομικού του φύλου και τη βούλησή του για να υποβληθεί σε χειρουργική επέμβαση και ορμονική θεραπεία ώστε να καταστεί το σώμα όσο το δυνατόν πιο συμβατό με το επιθυμητό του φύλο»¹¹³.

Τα βασικά συστήματα κατηγοριοποίησης των ψυχικών διαταραχών είναι δύο:

i. το πρώτο είναι το **Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο των Ψυχικών Διαταραχών (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM)**¹¹⁴, της Αμερικάνικης

Ψυχιατρικής Εταιρίας (APA), το οποίο περιλαμβάνει τον όρο «διαταραχή ταυτότητας φύλου» ως μια ψυχική διαταραχή και χρησιμοποιείται για να περιγράψει άτομα που νιώθουν μια έντονη δυσφορία σε σχέση με το ανατομικό τους φύλο και

ii. το δεύτερο είναι η **Διεθνής Στατιστική Ταξινόμηση των Ασθενειών και των Σχετικών Προβλημάτων Υγείας (International Classification of Diseases – ICD)**¹¹⁵ του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (WHO), το οποίο ακολουθεί την καταχώρηση που είχε υιοθετηθεί στο DSM-III και αναφέρεται στη διαφυλικότητα-τρανσεξουαλισμό ως μια ψυχική διαταραχή συμπεριφοράς.

Η προσέγγιση αυτή του χαρακτηρισμού της διαφυλικότητας ως ψυχικής διαταραχής υιοθετείται και στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικό, μάλιστα, είναι ότι στον Ενιαίο Πίνακα Προσδιορισμού Ποσοστού Αναπηρίας, ο οποίος εγκρίθηκε με τη με αριθμό Φ 11321/οικ. 10219/688 κοινή υπουργική απόφαση¹¹⁶, οι «διαταραχές του ψυχοκοινωνικού φύλου» εντάσσονται σε ιδιαίτερη κατηγορία με τίτλο *Διαταραχές της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του ενηλίκου* και χαρακτηρίζονται έως και παρανοειδείς (με ποσοστό αναπηρίας 35-50%) ή και σχιζοειδείς (με ποσοστό αναπηρίας 35-50%). Συνιστά, όμως, η «ασυμφωνία» αυτή μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου την οποία βιώνουν τα διεμφυλικά άτομα ψυχική διαταραχή;

Παρά την επιχειρηματολογία στην οποία θεμελιώνεται η χρήση του ανωτέρω διαγνωστικού εργαλείου και η οποία συμπυκνώνεται στην ανάγκη «δικαιολόγησης» της ιατρικής ή ψυχολογικής θεραπείας των διεμφυλικών ατόμων για την

113. Δυνάμει της κατηγοριοποίησης του ICD-10, οι Διαταραχές Ταυτότητας Φύλου (F64 Gender Identity Disorders) περιλαμβάνουν τη διαφυλικότητα (F64.0 Transsexualism), την παρενδυσία (F64.1 Dual-role transvestism), τη διαταραχή ταυτότητας φύλου στην παιδική ηλικία (F64.2 Gender identity disorder of childhood), άλλες διαταραχές ταυτότητας φύλου (F64.8 Other gender identity disorders) και απροσδιόριστες διαταραχές ταυτότητας φύλου (F64.9 Gender identity disorder, unspecified). Βλ. σχετικά στην ιστοσελίδα του ΠΟΥ: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2015/en#/F60-F69>.

114. Έως και σήμερα έχουν δημοσιευτεί έξι εκδόσεις με τελευταία αυτή του 2013. DSM-I: *Diagnostic and Statistical Manual: Mental Disorders (1952)*, DSM-II: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (1968)*, DSM-II 6th printing change: *Elimination of Homosexuality as a mental disorder and substitution of the new category Sexual Orientation Disturbance (1973)*, DSM-III-R: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (1987)*, DSM-IV: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (1994)*, DSM-IV-TR: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (2000)*, DSM-V *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (2013)*. Για πρώτη φορά, στο DSM-III (1974) εμφανίστηκαν δύο ψυχιατρικές διαγνώσεις, που αφορούσαν α) τη δυσφορία φύλου σε παιδιά, εφήβους και ενήλικες «Διαταραχή Ταυτότητας φύλου Παιδικής Ηλικίας-Gender Identity Disorder in Children-GIDC» και β) τον «Τρανσεξουαλισμό-Transsexualism», όρος που επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί για εφήβους και ενήλικες. Το 1987 στο DSM-III-R μια τρίτη διάγνωση προστέθηκε: «Διαταραχή Ταυτότητας Φύλου στην Εφηβική Ηλικία και κατά την Ενηλικίωση, Μη Τρανσεξουαλικού Τύπου-Gender Identity Disorder, Non-Transsexual Type». Λίγα χρόνια αργότερα, η τελευταία αυτή διάγνωση αφαιρέθηκε από το DSM-IV (1994) και οι διαγνώσεις του «τρανσεξουαλισμού» κατέρρευσαν για να δημιουργήσουν μια γενικευμένη διάγνωση, τη «Διαταραχή Ταυτότητας Φύλου-Gender Identity Disorder-GID», με διαφορετικά σύνολα κριτηρίων για τα παιδιά σε σχέση με τους εφήβους και ενήλικες. Το 2013 στη τελευταία έκδοση του DSM-V ο όρος Διαταραχή

Ταυτότητας Φύλου αντικαταστάθηκε με το νέο «Δυσφορία Φύλου-Gender Disforia». Για περισσότερες πληροφορίες βλ. τον ιστότοπο της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρίας: <http://www.psychiatry.org/practice/dsm>. Βλ. επίσης Χρ. Σαχινίδου, *Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή και Τρανσέξουαλ, Διπλωματική Εργασία στο πλαίσιο του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Ιατρικής, Νομικής, Θεολογίας και Οδοντιατρικής του ΑΠΘ Σύγχρονες Ιατρικές Πράξεις: Δικαιϊκή Ρύθμιση και Βιοηθική Διάσταση*, Ιούλιος 2014, σελ. 16-17.

115. Σήμερα εφαρμόζεται το ICD-10 που εγκρίθηκε από την 43η Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας, το Μάιο του 1990 και τέθηκε για χρήση στα Κράτη-μέλη του ΠΟΥ από το 1994. Η 11η αναθεώρηση της ταξινόμησης έχει ήδη ξεκινήσει και θα συνεχιστεί μέχρι το 2017, διαθέσιμο σε: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2015/en>.

116. ΦΕΚ Β' 1506/14.5.2012.

κατοχύρωση του δικαιώματός τους στην πρόσβαση στην αναγκαία ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στο πλαίσιο του εθνικού συστήματος υγείας¹¹⁷, οι φωνές για πλήρη αποκατηγοριοποίηση της διαφυλικότητας πληθαίνουν. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν την αφαίρεση της «Διαταραχής ταυτότητας φύλου» από τους αντίστοιχους καταλόγους ψυχικών διαταραχών, τονίζοντας παράλληλα ότι δεν είναι αναγκαία η καθιέρωση άλλου ορισμού ή διαγνωστικού όρου¹¹⁸. Εξάλλου, η ιστορία έχει δείξει ότι τελικά είναι η έλλειψη κατανόησης του διαφορετικού αυτή που δημιουργεί το στιγματισμό και ταυτόχρονα την ερμηνεία του διαφορετικού ως διαταραχή¹¹⁹. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ομοφυλοφιλίας, η οποία, αφού πέρασε από αρκετά στάδια χαρακτηρισμού, αποχαρακτηρίστηκε και καταργήθηκε τόσο από το DSM-II (1974), όσο και από το ICD-10 (1992).

Στη συζήτηση αυτή συνεισέφερε σημαντικά ο Ευρωπαίος Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ο οποίος υποστηρίζει ότι «τέτοιου είδους κατηγοριοποιήσεις είναι προβληματικές» όχι μόνο γιατί «αποτελούν εμπόδιο στην πλήρη απόλαυση των κεκτημένων δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα διεμφυλικά άτομα», αλλά κυρίως γιατί μέσω τέτοιου είδους κατηγοριοποιήσεων τα διεμφυλικά άτομα «στιγματίζονται κοινωνικά και καθίστανται μάλλον αντικείμενα της ιατρικής επιστήμης, παρά υποκείμενα που είναι υπεύθυνα για την έκφραση των προσωπικών τους ιατρικών αναγκών»¹²⁰.

Πράγματι, θα ήταν υπέρμετρα περιοριστικό να οριστεί *a priori* ότι ο τρόπος με τον οποίο επιθυμεί ένα άτομο να αυτοκαθορίζεται συνιστά πάθηση και μάλιστα ψυχική. Όπως πολύ ορθά επισημαί-

νεται, «οι τρανς άνθρωποι δεν είναι άρρωστοι. [Ε]ίναι μια μειονότητα που αντιμετωπίζει σε μεγάλο βαθμό τις διακρίσεις, τη μισαλλοδοξία και σε πολλές περιπτώσεις τη βία ή και την απειλή κατά της ζωής»¹²¹. Με άλλα λόγια, η «δυσφορία φύλου» δεν είναι άλλο στην πραγματικότητα από την εσωτερικευση της καταπίεσης και της ανελευθερίας που υφίστανται τα διεμφυλικά άτομα¹²².

Σε απάντηση, δε, όσων επιχειρηματολογούν ότι η αποκατηγοριοποίηση της διαφυλικότητας θα είχε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα τη μη θεμελίωση δικαιώματος σε επαναπροσδιορισμό φύλου διαμέσω κρατικού υγειονομικού φορέα, υποστηρίζεται ορθά ότι η κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης στις ιατρικές αυτές επεμβάσεις ερείδεται στην αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου. Ενόψει ιδίως της εγγυητικής αποστολής του όσο αφορά στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο άρθρο 25, παρ. 1, του Συντάγματος, θα πρέπει το Κράτος να εκφράζει κοινωνική πολιτική στο πλαίσιο της διασφάλισης της κοινωνικής αυτονομίας του ανθρώπου¹²³.

Γ. Τα εμπόδια στην πρόσβαση στο δικαίωμα στην εργασία

Η εργασία είναι απαραίτητη τόσο για την προσωπική ανάπτυξη και ολοκλήρωση του ανθρώπου, όσο και για την κοινωνική και οικονομική του ανεξαρτησία¹²⁴. Είναι, μάλιστα, ακόμη πιο σημαντική για τα διεμφυλικά άτομα, καθώς είναι συχνά συνυφασμένη με την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη¹²⁵, επιτρέποντας τη χρηματοδότηση διαδικασιών επαναπροσδιορισμού φύλου¹²⁶.

121. Μ. Γαλανού, *Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*, *op.cit.*, σελ. 91.

122. *Ibidem*.

123. Τ. Βιδάλης, *Βιοδίκαιο: Το πρόσωπο, Τόμος πρώτος, Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής 6*, Εκδ. Σάκουλα 2007, σελ. 251.

124. Για το λόγο αυτό και το δικαίωμα στην εργασία κατοχυρώνεται από σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων, όπως ενδεικτικά στο άρθρο 6 ΔΣΟΚΜΔ, το άρθρο 8 του ΔΣΑΠΔ, το Χάρτη Κοινωνικών Δικαιωμάτων καθώς επίσης και τον αναθεωρημένο Χάρτη Κοινωνικών Δικαιωμάτων κ.ά.

125. Στην αλληλεξάρτηση των δύο δικαιωμάτων: πρόσβασης στην υγεία και πρόσβασης στην εργασία στέκεται με έμφαση και ο Ευρωπαίος Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Thomas Hammarberg. Βλ. έτσι CoE, Office of the Commissioner for Human Rights, *Human Rights and Gender Identity*, *op.cit.*, σελ. 29-30.

126. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Equality*

117. American Psychiatric Assosiation, *Gender Dysphoria*, American Psychiatric Publishing, 2013, διαθέσιμο σε <http://www.dsm5.org/Documents/Gender%20Dysphoria%20Fact%20Sheet.pdf>.

118. P.T. Cohen-Kettenis, F. Pfäfflin, "The DSM Diagnostic Criteria for Gender Identity Disorder in Adolescents and Adults", *Archives of Sexual Behavior*, Απρίλιος 2010, 39(2), σελ. 499-513.

119. K. Midence, I. Hargreaves, "Psychosocial adjustment in male-to-female transsexuals: an overview of the research evidence", *J Psychol.* 1997 Νοέμβριος, 131(6), σελ. 602-614.

120. CoE, Office of the Commissioner for Human Rights, *Human Rights and Gender Identity*, *op.cit.*, σελ. 24-25.

Παρόλα αυτά, παρατηρείται η τάση τα διεμφυλικά άτομα να αποκλείονται από την αγορά εργασίας, λόγω κυρίως της έλλειψης σχετικής νομοθεσίας που να ρυθμίζει τη νομική αναγνώριση ταυτότητας φύλου. Πιο συγκεκριμένα, όπως ορθά υποστηρίζεται¹²⁷, η μη αναγνώριση της ταυτότητας φύλου έχει ως συνέπεια την ασυμφωνία των νομιμοποιητικών εγγράφων των διεμφυλικών ατόμων με την ταυτότητά τους, όπως αυτή απεικονίζεται στην εξωτερική τους εμφάνιση, και οδηγεί πολύ συχνά στη μη πρόσληψη και τελικά τον αποκλεισμό τους από την εργασία. Η ίδια μεταχείριση όμως επιφυλάσσεται και σε τρανς άτομα που εργάζονται ήδη, τα οποία όταν αποκαλυφθεί η ταυτότητά τους είτε υφίστανται διακριτική μεταχείριση σε σχέση με άλλους συναδέλφους τους¹²⁸, είτε οδηγούνται σε παραίτηση, είτε απολύονται.

Σύμφωνα με τον **Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA)**, η εκτίμηση της πραγματικής έκτασης της τρανσφοβίας και των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου στην εργασία είναι πολύ δύσκολη κι αυτό οφείλεται όχι μόνο στη γενικευμένη άγνοια των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και στην απροθυμία των διεμφυλικών ατόμων να μιλήσουν ανοιχτά για την ταυτότητα ή την έκφραση φύλου τους. Οι τρόποι με τους οποίους εκδηλώνονται η τρανσφοβία και οι διακρίσεις στο εργασιακό περιβάλλον ποικίλλουν και μπορεί να κυμαίνονται από απροκάλυπτες διακρίσεις και παρενόχληση έως και τον εκφοβισμό και την κοινωνική «απομόνωση»¹²⁹.

Το σημαντικότερο εμπόδιο στην απόλαυση του θεμελιώδους δικαιώματος στην εργασία είναι η ανεργία, η οποία, ιδίως στην παρούσα πολιτική, οικονομική και κοινωνική συγκυρία που επικρατεί στη Χώρα μας, συνιστά ένα οξυνόμενο πρόβλημα μεγίστης σημασίας για τα διεμφυλικά

άτομα. Σύμφωνα με έρευνες, τα ευρήματα των οποίων επισημαίνονται από τον **Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA)**, μόνο 49% των ερωτηθέντων διεμφυλικών ατόμων (ηλικίας από 18 έως 81 ετών) έχει πρόσβαση σε πλήρους απασχόλησης αμειβόμενη εργασία, έναντι 38% των διεμφυλικών ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, ήτοι το διπλάσιο από το αντίστοιχο ποσοστό του γενικού πληθυσμού ηλικίας από 18 έως 64 ετών (14%)¹³⁰. Το ένα τρίτο, δε, των άνεργων διεμφυλικών ατόμων υπέστησαν διακριτική μεταχείριση στο πλαίσιο της αναζήτησης εργασίας κατά τους 12 τελευταίους μήνες¹³¹, ενώ σύμφωνα με τον **Ευρωπαϊκό Επίτροπο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Thomas Hammarberg**, δεν είναι λίγα τα διεμφυλικά άτομα, στην πλειονότητά τους γυναίκες, που αποκλεισμένα πλέον από την αγορά εργασίας δε βλέπουν άλλη εναλλακτική από αυτή της βιομηχανίας του σεξ¹³².

Ένα δεύτερο σημείο, ωστόσο, το οποίο είναι ιδιαίτερος σημαντικό να αναδειχθεί είναι ότι ακόμη και όσοι έχουν την τύχη να εργάζονται, το εργασιακό τους περιβάλλον δε θεωρείται «ασφαλές», γεγονός που ωθεί τα διεμφυλικά άτομα στην απόκρυψη της ταυτότητας φύλου τους¹³³. Παρά τον περιορισμένο αριθμών των διαθέσιμων στοιχείων, τα ευρήματα των ερευνών μιλούν από μόνα τους. Σύμφωνα με την **έρευνα**

and Non-Discrimination, Report on Discrimination against transgender people in Europe, op.cit., σελ. 7.

127. Βλ. έτσι Μ. Γαλανού, *Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*, *op.cit.*, σελ. 43.

128. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της τρανς γυναίκας ταχυδρόμου που εξαναγκάστηκε να εργάζεται σε αποθήκη για να μη γίνεται ορατή. Βλ. έτσι Μ. Γαλανού, *Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*, *op.cit.*, σελ. 43.

129. FRA, *Homophobia and Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II - The Social Situation*, *op.cit.*, σελ. 11-12.

130. Whittle S. et al., *Engendered Penalties: Transgender and Transsexual People's Experiences of Inequality and Discrimination*, 2007; Motmans J. et al, *Etre transgenre en Belgique – Un aperçu de la situation sociale et juridique des personnes transgenres*, 2010. Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται από την εισηγήτρια της Επιτροπής για την Ισότητα και τη Μη-διάκριση της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, Deborah Schembri. Βλ. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Report on Discrimination against transgender people in Europe*, *op.cit.*, σελ. 7.

131. CoE, *Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Report on Discrimination against transgender people in Europe*, *op.cit.*, σελ. 7.

132. CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity*, *op.cit.*, σελ. 30. Βλ. έτσι και CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*, *op.cit.*, σελ. 120.

133. FRA, *Homophobia and Discrimination on the Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II – The Social Situation*, *op.cit.*, σελ. 11-12.

Engendered Penalties, 23% των ερωτηθέντων διεμφυλικών ατόμων νιώθουν την ανάγκη να αλλάξουν εργασία εξαιτίας των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου που υφίστανται στο χώρο εργασίας. Μόνο 30% των συμμετεχόντων τρανς ατόμων απαντούν ότι αντιμετωπίζονται με αξιοπρέπεια από τους συναδέλφους τους, ενώ 10% δήλωσαν ότι έχουν αντιμετωπίσει λεκτική βία και 6% ότι έχουν έρθει αντιμέτωποι με σωματική βία. 42% των ερωτηθέντων απαντούν ότι δε ζουν με το επιθυμητό φύλο φοβούμενοι ότι θα χάσουν την εργασία τους¹³⁴, ενώ πολλά είναι τα διεμφυλικά άτομα που ωθούνται σε παραίτηση είτε γιατί δεν μπορούν να ζουν διπλή ζωή και να κρατούν κρυφή την ταυτότητα φύλου τους, είτε γιατί όταν αποκαλύπτουν στους συναδέλφους ή τους εργοδότες τους την πραγματική ταυτότητα φύλου τους οι πιέσεις, οι προσβολές και ο εκφοβισμός τους οποίους υφίστανται στο εργασιακό τους περιβάλλον είναι τέτοιας έντασης που δεν τους επιτρέπουν να διατηρήσουν την εργασία τους¹³⁵.

Οι δυσάρεστες αυτές εμπειρίες, ο φόβος των διακρίσεων, η ποιότητα του εργασιακού περιβάλλοντος και ο κίνδυνος της απόλυσης επηρεάζουν αναπόφευκτα το βαθμό έκφρασης των διεμφυλικών ατόμων. Οι έρευνες δείχνουν ότι περίπου 77% των ερωτηθέντων διεμφυλικών ατόμων δεν αποκαλύπτουν την πραγματική τους ταυτότητα φύλου, ενώ 50% των συμμετεχόντων θεωρούν ιδιαίτερα στρεσογόνα την υποχρέωση να διάγουν διπλή ζωή¹³⁶. Όπως, άλλωστε, υπογραμμίζει σχετικά ο **Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA)**, η απόκρυψη, η καταπίεση ή η άρνηση της ταυτότητας φύλου όχι μόνο δεν είναι ανώδυνη υπόθεση ούτε πάντοτε δυνατή – ιδίως όταν τα διεμφυλικά άτομα έχουν αποφασίσει να υποβληθούν σε διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου –, αλλά μπορεί να έχουν και

αρνητική επίπτωση στην υγεία και την ποιότητα ζωής του ατόμου¹³⁷.

Κλείνοντας τη θεματική των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα διεμφυλικά άτομα στην πρόσβασή τους στο δικαίωμα στην εργασία, δε θα μπορούσε να μη γίνει ειδική αναφορά σε ένα ακόμη καίριο σημείο που πλήττει την αρχή της ισότητας απέναντι στο νόμο: την ανισότητα στην παροχή σύνταξης. Στις περισσότερες χώρες της ΕΕ, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, η θεμελίωση του συνταξιοδοτικού δικαιώματος λόγω γήρατος συνδέεται με συγκεκριμένα ηλικιακά όρια τα οποία είναι διαφορετικά για τους άνδρες και τις γυναίκες. Το ίδιο ασφαλώς ισχύει και για την πρόσβαση σε άλλες υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, όπως για παράδειγμα τα επιδόματα αναπηρίας που συχνά βασίζονται στο επίσημο ηλικιακό όριο συνταξιοδότησης. Οι τρανς γυναίκες, ωστόσο, οι οποίες δεν έχουν επιτύχει τη νομική αναγνώριση του φύλου τους, δε θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα, κατά παράβαση τόσο του κοινοτικού δικαίου όσο και της ΕΣΔΑ¹³⁸, εάν δε συμπληρώσουν τα ηλικιακά όρια που προβλέπονται για τους άνδρες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να ενεργοποιείται ένας φαύλος κύκλος διακριτικής μεταχείρισης σε βάρος των γυναικών λόγω της ταυτότητας φύλου τους, καθώς όχι μόνο δεν μπορούν να λάβουν τη σύνταξή τους, αλλά μπροστά στον κίνδυνο της αποκάλυψής τους αναγκάζονται σε παραίτηση. Όπως μάλιστα επισημαίνει ο **Ευρωπαϊός Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**, οι γυναίκες αυτές δε θεμελιώνουν αναδρομικά συνταξιοδοτικό δικαίωμα για την ενδιάμεση αυτή περίοδο ούτε μετά τη νομική αναγνώριση του φύλου τους στις έννομες τάξεις στις οποίες προβλέπεται και νομοθετικά αυτή η δυνατότητα¹³⁹.

134. S. Whittle, L. Turner, M. Al-Alami, *Engendered Penalties: Transgender and Transsexual People's Experiences of Inequality and Discrimination*, 2007. Στα στοιχεία αυτά αναφέρεται και ο Ευρωπαϊός Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Βλ. έτσι CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity*, *op.cit.*, σελ. 31.

135. *Idem*, σελ. 30-31.

136. CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*, *op.cit.*, σελ. 120.

137. FRA, *Homophobia and Discrimination on the Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in the EU Member States: Part II – The Social Situation*, *op.cit.*, σελ. 11-12.

138. ΕΔΔΑ, *Christine Goodwin* κατά Ηνωμένου Βασιλείου. *op.cit.*, παρ. 91 και 116 επ. και ΔΕΚ, *Υπόθεση C-423/04, Sarah Margaret Richards* κατά *Secretary of State for Work and Pensions*, απόφαση της 27 Απριλίου 2006, σκ. 30-31. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την υπόθεση *Christine Goodwin* κατά Ηνωμένου Βασιλείου βλ. *infra* και για την υπόθεση *Sarah Margaret Richards* κατά *Secretary of State for Work and Pensions* βλ. *supra*.

139. CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity*, *op.cit.*, σελ. 30.

III. Η άρση των εμποδίων στην καθολική απόλαυση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από τα διεμφυλικά άτομα: η Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου

Υποστηρίζεται ότι οι διακρίσεις, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η βία που υφίστανται σήμερα τα διεμφυλικά άτομα στην Ελλάδα οφείλονται κυρίως στη δυσχερή πρόσβαση στη διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου για όσους το επιθυμούν και την απουσία νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου, η οποία, κατά κοινή ομολογία, συνιστά εχέγγυο διασφάλισης του δικαιώματος κάθε ατόμου στην ιδιωτική του ζωή.

Τι ακριβώς εννοούμε, όμως, με τον όρο «νομική αναγνώριση ταυτότητας φύλου»; Πρόκειται, ουσιαστικά, για τη διαδικασία της μεταβολής ονόματος, επωνύμου και φύλου που δηλώνεται στα επίσημα (κρατικά) έγγραφα και μητρώα, προκειμένου να αναγνωρισθεί η ταυτότητα του φύλου ενός ανθρώπου και απορρέει, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, από το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ¹⁴⁰. Τα Κράτη μπορούν να καθορίσουν το πλαίσιο προϋποθέσεων εντός του οποίου επιτρέπεται σε ένα διεμφυλικό άτομο να προχωρήσει στις εν λόγω αλλαγές. Ωστόσο, τα προβλεπόμενα προαπαιτούμενα δεν πρέπει να παραβιάζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου¹⁴¹. Επιπλέον, σύμφωνα με τα πρότυπα που έχει θέσει η **Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης**, «προϋποθέσεις, συμπεριλαμβανομένων και των αλλαγών σωματικής φύσης, για τη νομική αναγνώριση του επαναπροσδιορισμού φύλου, θα πρέπει να επανεξετάζονται σε τακτά χρονικά διαστήματα προκειμένου να εξαλείφονται τυχόν καταχρηστικοί όροι», ενώ «τα Κράτη-μέλη θα πρέπει να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για να **εγγυώνται την πλήρη νομική αναγνώριση του επαναπροσδιορισμού**

φύλου ενός προσώπου, σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του, ιδιαιτέρως καθιστώντας εφικτή την αλλαγή του ονόματος και του φύλου του στα επίσημα έγγραφά του **με γρήγορες, διαφανείς και εύκολα προσβάσιμες διαδικασίες**»¹⁴².

Στις χώρες της ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής της Ευρώπης συναντώνται πολλά και διαφορετικά «μοντέλα» νομικής αναγνώρισης του φύλου¹⁴³. Ειδικότερα, σε σύνολο 49 ευρωπαϊκών χωρών, οι 38 μόνο διαθέτουν νομικό πλαίσιο αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου, γεγονός που σημαίνει ότι σε 11 χώρες η ύπαρξη των διεμφυλικών ατόμων είναι *de facto* παράνομη, καθώς δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη αναγνώρισης του κοινωνικού φύλου. Στην πλειονότητα των ευρωπαϊκών χωρών, συνεπώς, προβλέπεται ειδική νομοθετική ρύθμιση για τη διαδικασία επαναπροσδιορισμού φύλου, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι η προσέγγιση που υιοθετείται είναι ομοιόμορφη. Αντιθέτως, η προσέγγιση που υιοθετείται στις περισσότερες χώρες είναι «αδικοιολόγητα χρονοβόρα και ιδιαζόντως ιατρική», γεγονός που συνεχίζει να στιγματίζει και να περιθωριοποιεί τα διεμφυλικά άτομα¹⁴⁴. Οι νομικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται – άλλοτε σωρευτικά και άλλοτε διαζευκτικά –, προκειμένου το διεμφυλικό άτομο να έχει πρόσβαση στη διαδικασία νομικής αναγνώρισης του φύλου του, ποικίλουν και συνίστανται κατά περίπτωση είτε στη διάγνωση ψυχιατρικής πάθησης (τρανσεξουαλισμός), είτε σε ιατρική παρέμβαση (ορμονοθεραπεία), είτε σε αναγκαστικό διαζύγιο, είτε, τέλος, σε χειρουργική αποκατάσταση εξωτερικών οργάνων και στείρωση. Σε 21 χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της χώρας μας, η υποχρεωτική στείρωση συνιστά προαπαιτούμενο προκειμένου να αναγνωρισθεί η ταυτότητα φύλου το προσώπου. Τέλος, αξίζει

140. ΕΔΔΑ, *Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, *op.cit.*

141. Τέτοιοι καταχρηστικοί όροι είναι για παράδειγμα η αναγκαστική στείρωση, το διαζύγιο, η υποχρεωτική διάγνωση της ψυχικής υγείας ή το όριο ηλικίας. Βλ. έτσι *Ενημερωτικό Δελτίο: Νομική Αναγνώριση Ταυτότητας Φύλου*, διαθέσιμο σε: http://www.tgeu.org/sites/default/files/AAA_Greek_Factsheet.pdf.

142. *CoE, Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec (2010)5 to Member States on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, op.cit., παρ. 20-21.*

143. Σημειώνεται, δε, ότι και μεταξύ των χωρών που αναγνωρίζουν νομικά την ταυτότητα φύλου παρατηρούνται διαφορές, καθώς οι σχετικές διαδικασίες που προβλέπονται για τη μεταβολή ονόματος, επωνύμου και φύλου είναι διαφορετικές από τη μια έννομη τάξη στην άλλη. Βλ. *TGEU – Transgender Europe, Trans Rights Europe Map, 2014*, διαθέσιμο σε http://www.tgeu.org/sites/default/files/Trans_Map_Index_2014.pdf.

144. *FRA, Survey 2010*, σελ. 25

να επισημανθεί με έμφαση ότι, μεταξύ των 38 αυτών χωρών που αναγνωρίζουν την υπόσταση των διεμφυλικών ατόμων, στις 17 κατοχυρώνεται η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου και προβλέπονται συγκεκριμένες διαδικασίες για τη μεταβολή ονόματος και φύλου στα δημόσια έγγραφα (πιστοποιητικό γέννησης, ταυτότητα, διαβατήριο, επίσημα αρχεία του Κράτους κ.λπ.) χωρίς την προϋπόθεση χειρουργικών επεμβάσεων ή άλλων ιατρικών προϋποθέσεων.

Στην κατεύθυνση αυτή κινείται και ο πρόσφατος σχετικός νόμος της Μάλτας για την *Ταυτότητα φύλου, την Έκφραση φύλου και τα Χαρακτηριστικά φύλου*¹⁴⁵, ο οποίος ψηφίστηκε στις 15 Απριλίου 2015. Το πνεύμα της νομοθεσίας της Μάλτας, η οποία ευθυγραμμίζεται με τα πρότυπα του Συμβουλίου της Ευρώπης περί «γρήγορων, διαφανών και εύκολα προσβάσιμων διαδικασιών» για την πλήρη νομική αναγνώριση του επαναπροσδιορισμού φύλου ενός προσώπου¹⁴⁶, αντικατοπτρίζεται στο άρθρο 3, οι διατάξεις του οποίου κατοχυρώνουν το δικαίωμα κάθε προσώπου που είναι πολίτης της Μάλτας «στην αναγνώριση της ταυτότητας φύλου του, στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του σύμφωνα με την ταυτότητα φύλου του, στην αντιμετώπιση του σύμφωνα με την ταυτότητα φύλου του, και συγκεκριμένα στην αναγνώρισή του με αυτόν τον τρόπο στα έγγραφα ταυτοποίησής του, και στη σωματική ακεραιότητα και τη σωματική αυτονομία». Το νέο αυτό νομοθετικό πλαίσιο συνιστά την πιο ολοκληρωμένη νομοθεσία για την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων των διεμφυλικών ατόμων όχι μόνο γιατί αναγνωρίζει ρητά την υπόσταση των διεμφυλικών ατόμων και το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους σύμφωνα με την ταυτότητα φύλου τους, αλλά κυρίως γιατί καταργεί κάθε προαπαιτούμενη ιατρική διαδικασία (όπως π.χ. χειρουργική επέμβαση και διάγνωση ψυχικής διαταραχής) για την πλήρη νομική αναγνώριση του

φύλου κάθε προσώπου με βάση τον αυτοπροσδιορισμό του¹⁴⁷.

Πιο συγκεκριμένα, για τη νομική αναγνώριση του φύλου αρκεί η απλή δήλωση του ενδιαφερόμενου προσώπου, βασισμένη αποκλειστικά στο δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού του, ενώ η διαδικασία ολοκληρώνεται εντός 15 ημερών από την υποβολή της αίτησης (άρθρο 4). Επίσης, σημαντικό είναι να επισημανθεί ότι η Μάλτα είναι η πρώτη χώρα που λαμβάνει μέριμνα και για τα ανήλικα διεμφυλικά άτομα, απαγορεύοντας την πραγματοποίηση χειρουργικών επεμβάσεων που δεν είναι ιατρικά αναγκαίες (άρθρο 14), ενώ ο νομοθέτης παρέχει στους γονείς ή κηδεμόνες τη δυνατότητα να μη συμπληρώσουν στη ληξιαρχική πράξη γέννησης του παιδιού το φύλο του αμέσως μετά τη γέννησή του, αλλά να το πράξουν μεταγενέστερα, προτού το παιδί ενηλικιωθεί, με τη «ρητή συγκατάθεση» του ανηλίκου και λαμβάνοντας υπόψη την «ανάπτυξη των ικανοτήτων και το βέλτιστο συμφέρον του» (άρθρο 7, παρ. 4).

Ο έλληνας νομοθέτης, αντίθετα, αναγνωρίζει τη δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού των ατόμων με το νέο κοινωνικό τους φύλο μόνο σε συγκεκριμένη περίπτωση και μάλιστα με πολλούς περιορισμούς. Πρόκειται για τη διαδικασία επαναπροσδιορισμού του βιολογικού φύλου σε διαφυλικά άτομα (transsexual), όπου ουσιαστικά αναγνωρίζεται το δικαίωμα ταύτισης βιολογικού φύλου με το νέο κοινωνικό με βασική προϋπόθεση την υποβολή του ενδιαφερόμενου προσώπου σε μια σειρά χρονοβόρων και επίπονων διαδικασιών. Η αναγνώριση αυτή πραγματοποιείται σε επιμέρους διατάξεις, χωρίς ωστόσο να ρυθμίζεται η διαδικασία που πρέπει να ακολουθείται. Έτσι, αναφορά στον επαναπροσδιορισμό φύλου γίνεται μόνο στο **N 4144/2013** «Αντιμετώπιση της παραβατικότητας στην Κοινωνικής Ασφάλιση και στην αγορά εργασίας και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας»¹⁴⁸, οι διατάξεις του

145. Act No XI of 2015, Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act, 14 Απριλίου 2015, διαθέσιμο σε: <http://justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=26805&l=1>.

146. CoE, Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec (2010)5 to Member States on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, op.cit., παρ. 21.

147. Με την Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act, η Μάλτα γίνεται η δεύτερη χώρα στην Ευρώπη, μετά τη Δανία, που επιτρέπει τον επαναπροσδιορισμό φύλου χωρίς καμία ιατρική προϋπόθεση, στη βάση του αυτοπροσδιορισμού του προσώπου.

148. Βλ. Ν 344/1976 «Περί ληξιαρχικών πράξεων», όπως αυτός τροποποιήθηκε από την παράγραφο 6 του άρθρου 14 του Ν 2503/1997 και αντικαταστάθηκε με το άρθρο

οποίου προβλέπουν τη «διόρθωση» της ληξιαρχικής πράξης γέννησης σε περίπτωση επαναπροσδιορισμού φύλου.

Η «διόρθωση» λαμβάνει χώρα με την έκδοση δικαστικής απόφασης¹⁴⁹, υπό την προϋπόθεση προηγούμενης αίτησης του ενδιαφερόμενου, η οποία πλέον κατατίθεται στο Ειρηνοδικείο (υποβαλλόταν στο Μονομελές Πρωτοδικείο) της περιοχής όπου το άτομο είναι ληξιαρχικά καταγεγραμμένο και εκδικάζεται με τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας. Το αίτημα του ενδιαφερόμενου περιλαμβάνει σωρευτικά τη «διόρθωση ληξιαρχικής πράξης λόγω αλλαγής φύλου από άρρεν σε θήλυ» ή το αντίστροφο, τη διόρθωση του κύριου ονόματος και τη διόρθωση της κατάληξης του επωνύμου.

Σημειώνεται ότι θα πρέπει να περιέχεται σαφής έκθεση των γεγονότων που δικαιολογούν το αντικείμενο του αιτήματος και παράλληλα να αποδεικνύεται στο ακροατήριο με τις δέουσες μαρτυρίες και τα ανάλογα πιστοποιητικά. Συγκεκριμένα, στην αίτηση αναφέρονται όλα τα απαιτούμενα στοιχεία, όπως το γεγονός ότι το άτομο παρακολουθείται από ψυχίατρο ο οποίος διέγινωσε τον «αναμφίβολο τρανσεξουαλισμό», καθώς επίσης και ότι έχει υποβληθεί σε χειρουργική επέμβαση με πλήρη οριστική επικράτηση του αντίθετου

από το βιολογικό του φύλο¹⁵⁰. Γίνεται δεκτό ότι ουσιαστικά δεν πρόκειται περί «αλλαγής» αλλά περί «αποκατάστασης» – μάλιστα προοδευτικής με βάση το πραγματικό φύλο – του εσφαλμένα καταχωρηθέντος κρίσιμου στοιχείου του φύλου, στοιχείο ιδιαίτερος σημαντικό αφού σηματοδοτεί την αναδρομικότητα στην αναγνώριση, και μάλιστα με πρόσθετες εγγυήσεις δικαστικής φύσης και όχι αυτόματα ή με απλές διοικητικές πράξεις¹⁵¹.

Στην πράξη, η διαδικασία ξεκινάει από τη διάγνωση του ατόμου βάσει κριτηρίων της Διεθνούς Στατιστικής Ταξινόμησης Νοσημάτων και Συναφών Προβλημάτων Υγείας (ICD-10)¹⁵², που χρησιμοποιείται και στην Ελλάδα χαρακτηρίζοντας το άτομο ως «ψυχικά πάσχον από τρανσεξουαλισμό»¹⁵³. Στη συνέχεια, ακολουθεί ορμονοθεραπεία και, τέλος, η στείρωση των εσωτερικών γεννητικών οργάνων και η αποκατάσταση των νέων εξωτερικών. Η διαδικασία αυτή είναι χρονοβόρα και ιδιαίτερα επίπονη και δυστυχώς «η προϋπόθεση της υποβολής σε ιατρική επέμβαση, ως προαπαιτούμενο για την αναγνώριση της ταυτότητας φύλου ενός προσώπου, αγνοεί το γεγονός ότι αυτές οι επεμβάσεις δεν είναι πάντοτε επιθυμητές, ιατρικά δυνατές, διαθέσιμες και οικονομικά προσιτές», ειδικά όταν δεν καλύπτονται οικονομικά από κρατικούς φορείς ασφάλισης¹⁵⁴. Πιο συγκεκριμένα, οι βασικές χειρουργικές επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού από το γυναικείο στο ανδρικό φύλο (FtM) είναι η περιθλαία μαστεκτομή, υστερεκτομή με τα εξαρτήμα-

4, παρ. 5, του Ν 4144/2013 Μεταβολές που επέρχονται στην κατάσταση του φυσικού προσώπου μετά τη σύνταξη των ληξιαρχικών πράξεων λόγω «...» μεταβολής ονόματος, επωνύμου, αλλαγής φύλου καταχωρίζονται στο πεδίο του πληροφοριακού συστήματος του άρθρου 8Α που φέρει την ένδειξη «μεταβολές» εντός μηνός από τότε που έλαβαν χώρα με την προσκόμιση της σχετικής διοικητικής πράξης ή πιστοποιητικού περί του αμετακλήτου της σχετικής δικαστικής απόφασης.

149. Ενδεικτικά: ΜΠρΗρ 255/2013: «Διόρθωση ληξιαρχικής πράξης - Αλλαγή φύλου - Εκούσια δικαιοδοσία. Αίτηση που έγινε δεκτή για βεβαίωση προς διόρθωση ληξιαρχικής πράξης γέννησης αναφορικά με το φύλο, το κύριο όνομα και το επίθετο της αιτούσας, ώστε, κατόπιν χειρουργικής επέμβασης, να συνάδει ο φαινότυπός της με τα επίσημα στοιχεία της», Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ, διαθέσιμο σε: http://www.dsnet.gr/Epikairothta/Nomologia/mprhr255_2013.htm. ΜΠρΑθ 6843/2007: «Ληξιαρχική πράξη γέννησης και αίτηση για διόρθωση αυτής λόγω αλλαγής φύλου ως προς το φύλο και το κύριο όνομα. Η σχετική αίτηση εκδικάζεται κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας και στηρίζεται στο άρθρ. 5, παρ. 1, του Συντάγματος. Δεκτή η αίτηση», ΝΟΜΟΣ Βάσεις Νομικών Δεδομένων, διαθέσιμο σε: http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/1_news_fp.php.

150. Από το σύνολο της νομολογίας προκύπτει ότι καμία από τις επεμβάσεις δεν πραγματοποιήθηκε εντός ελληνικών συνόρων.

151. Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, «Η σύγχρονη δοκιμασία της αρχής της ισότητας», *op.cit.*, σελ. 158, όπου κατά τη συγγραφέα το σύνολο της άνισης μεταχείρισης των ατόμων αυτών, δηλαδή στην περίπτωση επίκτητου φύλου, είναι ίσως αποτέλεσμα εκτός των άλλων και της μη αναδρομικής αναγνώρισης σε επίπεδο ΕΕ.

152. Ο τρανσεξουαλισμός έχει τον κωδικό F64.0, υπό τον τίτλο F64: Gender identity disorders (Διαταραχές της ταυτότητας φύλου) και ανήκει στην κατηγορία (F60-F69) Disorders of adult personality and behavior, διαθέσιμο σε: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en#/F60-F69>.

153. Συνάγεται σαφώς ότι ακόμα και να μην ακολουθηθούν οι χειρουργικές επεμβάσεις, το άτομο συνεχίζει να χαρακτηρίζεται ως «τρανσέξουαλ».

154. CoE, Office of the Commissioner for Human Rights, Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe, *op.cit.*, σελ. 111 και Human Rights and Gender Identity, *op.cit.*, σελ. 19

τα, αιδοιοεκτομή και διαμόρφωση με μεθόδους πλαστικής χειρουργικής φαλλού (πέους και οσχέου εκ του βραχίονα, υπερηβικά κ.λπ.). Αντιστοίχως, για τον επαναπροσδιορισμό από το ανδρικό στο γυναικείο φύλο (MtF) απαιτούνται η εκτομή του φαλλού μετά των όρχεων, προσθετική στήθους, διαμόρφωση αιδοίου και κόλπου όπως αιδοιοπλαστική και κλειτοριδοπλαστική, καθώς και επεμβάσεις θηλοποίησης των χαρακτηριστικών του προσώπου¹⁵⁵.

Η Ελλάδα, συνεπώς, συγκαταλέγεται μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών που επιβάλλουν υποχρεωτική στέρωση του διεμφυλικού ατόμου προκειμένου να του αναγνωριστεί το δικαίωμα να «διορθώσει» και νομικά το φύλο του¹⁵⁶ με επώδυνες και χρονοβόρες διαδικασίες, που πολλές φορές δεν έχουν αίσια έκβαση, αφού τα επίπεδα νοσηρότητας και θνησιμότητας είναι μεγάλα¹⁵⁷. Είναι, συνεπώς, αναντίρρητο γεγονός ότι «τα διεμφυλικά άτομα αποτελούν τη μοναδική κοινωνική ομάδα στην Ευρώπη που υπόκεινται σε υποχρεωτική στέρωση βάσει κρατικής επιταγής»¹⁵⁸. Από δεοντολογικής άποψης, υποστηρίζεται ότι η υποχρεωτική αυτή στέρωση δε συνιστά παρά «ένα είδος εκβιασμού επιβαλλόμενου από το Κράτος προκειμένου να κατοχυρωθεί το δικαίωμα ένταξης των διεμφυλικών ατόμων στην κοινωνία»¹⁵⁹, καθώς όποιος δεν επιθυμεί να προβεί σε ιατρικές επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού φύλου δεν έχει δικαίωμα νομικής αναγνώρισης του φύλου του. Κι αυτό, παρά τη ρητή απαγόρευση των *Αρχών της Yogyakarta [Αρχή Τρίτη: Το δικαίωμα αναγνώρισης από το νόμο]*, σύμφωνα με τις οποίες «κανένας δεν πρέπει να αναγκάζεται να υποβληθεί σε ιατρικές επεμβάσεις,

συμπεριλαμβανομένης της χειρουργικής επέμβασης επαναπροσδιορισμού φύλου, της στέρωσης ή της ορμονοθεραπείας, ως προαπαιτούμενο για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου του».

Η διαδικασία αυτή, που θέτει ως προϋπόθεση τη στέρωση των διεμφυλικών ατόμων για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου τους, έχει άλλωστε ρητά καταδικαστεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, ο οποίος, σε κείμενο που συνυπογράφεται από τους **OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP, UNFPA και UNICEF**, καλεί τα Κράτη-μέλη «να διασφαλίσουν ότι η στέρωση ή άλλες ιατρικές διαδικασίες που οδηγούν σε αυτήν, δεν πρέπει να είναι προαπαιτούμενο για τη νομική αναγνώριση του επιθυμητού φύλου»¹⁶⁰. Παράλληλα, σύμφωνα με **Πρόταση ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου** «τα Κράτη-μέλη οφείλουν να θεσπίσουν ή να επανεξετάσουν τις διαδικασίες νομικής αναγνώρισης του φύλου με στόχο τον πλήρη σεβασμό του δικαιώματος των διεμφυλικών ατόμων στην αξιοπρέπεια και τη σωματική ακεραιότητα»¹⁶¹, ενώ ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, στην από 1^η Φεβρουαρίου 2013 Έκθεση του **Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για τα βασανιστήρια και άλλη βάνουση, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία**, Juan Méndez, επισημαίνει ότι η προϋπόθεση της στέρωσης ως προαπαιτούμενο για την αναγνώριση των τρανς ανθρώπων συνιστά βασανιστήριο¹⁶².

Ιδιαίτερα σημαντική ως προς το σημείο αυτό είναι και η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, το οποίο έχει καταλήξει στην κρίση ότι η ταυτότητα φύλου και ο σεξουαλικός προσανατολισμός εμπίπτουν στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής των προσώπων (άρθρο 8 ΕΣΔΑ) και, για το λόγο αυτό, πρέπει να προστατεύονται. Πιο συγκεκριμένα, στην υπόθεση **Van Kück κατά Γερμανίας**, η προσφεύγουσα (MtF), η οποία είχε υποβληθεί

155. G. Selvaggi, J. Bellringer, «Gender reassignment surgery: an overview», *Nat Rev Urol* 2011, Μάιος, 8(5), σελ. 274-82.

156. CoE, Office of the Commissioner for Human Rights, *Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*, op.cit., σελ. 86-87.

157. Sutcliffe P., Dixon S., Akehurst Rl., Wilkinson A., Ship-pam A., White S., Richards R., Caddy C., «Evaluation of surgical procedures for sex reassignment: a systematic review», *J Plast Reconstr Aesthet Surg*, 2009 Μάρτιος, 62(3), σελ. 294-306.

158. CoE, Office of the Commissioner for Human Rights, *Human Rights and Gender Identity*, op.cit., σελ. 19.

159. M. Iacub, « Transsexualisme et société », σε *Haute Autorité de Santé (HAS), dir. Situation actuelle et perspective d'évolution de la prise en charge médicale du transsexualisme en France (Rapport); Service évaluation des actes professionnels*, 2009, σελ. 36.

160. WHO, OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP, UNFPA, UNICEF and WHO, *Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization. An interagency statement*, 2014, σελ. 7-8.

161. European Parliament, *Motion for a Resolution on the EU Roadmap against homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity*, (2013/2183(INI)), 8 Ιανουαρίου 2014.

162. UN, General Assembly, HRC, *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*, op.cit., παρ. 88.

σε εγχείριση επαναπροσδιορισμού φύλου και ορμονοθεραπεία, ισχυρίστηκε ότι ο φορέας ιδιωτικής ασφάλισης στον οποίο υπαγόταν αρνήθηκε να της επιστρέψει τα χρήματα που δαπάνησε για το σκοπό αυτό. Το γερμανικό Εφετείο που εκδίκασε την υπόθεση επικύρωσε την απόφαση του ασφαλιστικού φορέα, κρίνοντας ότι η προσφεύγουσα πράγματι δε δικαιούνταν την ασφαλιστική κάλυψη των δαπανών του ιατρικού επαναπροσδιορισμού του φύλου της, με την αιτιολογία ότι δεν είχε αποδειχθεί η «αναγκαιότητα» των ιατρικών διαδικασιών στις οποίες υποβλήθηκε. Το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της ταυτότητας του φύλου και τη σοβαρότητα της απόφασης υποβολής σε μη-αναστρέψιμες ιατρικές διαδικασίες, έκρινε ότι τα Κράτη-μέλη υποχρεούνται να παρέχουν πλήρη ασφαλιστική ιατροφαρμακευτική κάλυψη κάθε «ιατρικά αναγκαίας» θεραπείας, μέρος της οποίας είναι και η επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου. Αναγνώρισε έτσι ουσιαστικά ως υποχρέωση κάθε Κράτους-μέλους του Συμβουλίου της Ευρώπης να διασφαλίσει στους πολίτες του τη δυνατότητα πλήρους χειρουργικής επέμβασης επαναπροσδιορισμού του φύλου τους¹⁶³. Για το λόγο αυτό, μάλιστα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου αποφάσισε ότι το γερμανικό Κράτος είχε παραβιάσει όχι μόνο το δικαίωμα της προσφεύγουσας σε δίκαιη δίκη (άρθρο 6 ΕΣΔΑ), αλλά και το δικαίωμά της στο σεβασμό της ιδιωτικής της ζωής (άρθρο 8 ΕΣΔΑ).

Ακόμη, όμως, και για τα τρανς άτομα που έχουν προβεί σε χειρουργικές επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού φύλου και πέτυχαν την έκδοση δικαστικής απόφασης «αλλαγής φύλου», η διαδικασία που προβλέπεται είναι γραφειοκρατική και χρονοβόρα, καθώς μπορεί να διαρκέσει οχτώ με εννέα μήνες. Πρακτικά αυτό σημαίνει, όπως άλλωστε αναφέρει και ο Ευρωπαίος Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ότι τα διεμφυλικά άτομα αποκλείονται αυτομάτως από την απόλαυση θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, όπως είναι ενδεικτικά η έκδοση ταξιδιωτικών εγγράφων, η πρόσβαση στην αγορά εργασίας, η συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα ή, ακόμη, η διεκπεραίωση καθημερινών δραστηριοτήτων, με-

ταξύ των οποίων είναι για παράδειγμα η χρήση βιβλιαρίου υγείας ή διπλώματος οδήγησης¹⁶⁴.

Η αναγκαιότητα της διασφάλισης του δικαιώματος κάθε προσώπου να ζήσει σύμφωνα με το επιθυμητό φύλο και να έχει πρόσβαση σε διαδικασίες νομικής αναγνώρισης του φύλου του σε επίσημα έγγραφα που πιστοποιούν την ταυτότητά του επισημαίνεται άλλωστε με τον πιο εμβληματικό τρόπο από το ΕΔΔΑ. Στην υπόθεση ορόσημο **Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου**, η προσφεύγουσα, η οποία είχε υποβληθεί σε εγχείριση επαναπροσδιορισμού φύλου (MtF)¹⁶⁵, ισχυριζόταν ότι η κυβέρνηση αρνήθηκε να επιτρέψει την τροποποίηση του πιστοποιητικού γέννησής της και την αναγραφή σε αυτό του νέου της φύλου, παρότι αυτό επιτρεπόταν για άλλα έγγραφα. Η αναγραφή, δε, του φύλου στο πιστοποιητικό γέννησης ήταν εξαιρετικής σημασίας, δεδομένης της συχνής υποχρεωτικής επίδειξής του για πολύ συγκεκριμένους σκοπούς, όπως για την ανεύρεση εργασίας ή για την εκκίνηση της διαδικασίας συνταξιοδότησης. Το αποτέλεσμα ήταν η προσφεύγουσα να αισθάνεται αμηχανία και ταπείνωση κάθε φορά που υποχρεωνόταν να αποκαλύψει το αναγνωρισμένο από το νόμο ανδρικό της φύλο. Το ΕΔΔΑ, ανατρέποντας παλαιότερη νομολογία, έκρινε ότι η αποτυχία μιας χώρας να τροποποιήσει το πιστοποιητικό γέννησης ενός ατόμου, ταυτίζοντάς το με το φύλο της βούλησής του, συνιστούσε παραβίαση τόσο του δικαιώματος στο σεβασμό της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 8 ΕΣΔΑ) όσο και του δικαιώματος στο γάμο (άρθρο 12 ΕΣΔΑ)¹⁶⁶. Με την απόφασή του, δε, αυτή οδήγησε το Ηνωμένο Βασίλειο στην εισαγωγή νομοθεσίας (*Gender Recognition Act*)¹⁶⁷ σχετικά με την αλλαγή των εγγράφων των διεμφυλικών ατόμων δίχως την προϋπόθεση χειρουργικής επέμβασης επαναπροσδιορισμού του φύλου τους¹⁶⁸.

163. ΕΔΔΑ, *Van Kück κατά Γερμανίας* [αριθ. προσφυγής 35968/97], 12 Σεπτεμβρίου 2003, παρ. 47, 73 και 82; ΕΔΔΑ, *L. κατά Λιθουανίας* [αριθ. προσφυγής 27527/03], 11 Σεπτεμβρίου 2007, παρ. 59 και 74.

164. CoE, *Office of the Commissioner for Human Rights, Human Rights and Gender Identity, op.cit.*, σελ. 17.

165. *Male-to-Female, ήτοι από άνδρας σε γυναίκα*.

166. *Επισημαίνεται, παρόλα αυτά, ότι το ΕΔΔΑ δεν εξέτασε εάν στοιχειοθετούνταν ή όχι παραβίαση του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ*.

167. *Gender Recognition Act 2004, 1η Ιουλίου 2004*.

168. ΕΔΔΑ, *Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου, op.cit.* Βλ. έτσι και ΕΔΔΑ, *B. κατά Γαλλίας* [αριθ. προσφυγής 13343/87], 25 Μαρτίου 1992, Ι. κατά Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφυγής 25680/94], 11 Ιουλίου 2002, L. κατά Λιθουανίας [αριθ. προσφυγής 27527/03],

Εύλογα, συνεπώς, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η «πλήρης νομική αναγνώριση του επαναπροσδιορισμού φύλου ενός προσώπου, σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής του [...] **με γρήγορες, διαφανείς και εύκολα προσβάσιμες διαδικασίες**»¹⁶⁹ εξακολουθεί να απέχει πολύ από το να γίνει πραγματικότητα στην Ελλάδα. Παρά τη μείζονα σημασία του ζητήματος, οι πρωτοβουλίες για τη λήψη των απαραίτητων νομοθετικών μέτρων για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου υπήρξαν ελάχιστες και – κρίνοντας εκ του αποτελέσματος – ημιτελείς και αναποτελεσματικές. Μία από αυτές τις πρωτοβουλίες συνίσταται στο νομοσχέδιο που έθεσε το Υπουργείο Εσωτερικών σε δημόσια διαβούλευση έως τις 6 Ιουνίου 2014, με τίτλο *Προσαρμογή των διατάξεων του Ν 344/1976 στο νέο τρόπο κατάρτισης των ληξιαρχικών πράξεων και λοιπές διατάξεις*, με σκοπό, μεταξύ άλλων, την αναβάθμιση, απλούστευση και αυτοματοποίηση των διαδικασιών τήρησης των ληξιαρχικών πράξεων, το οποίο ωστόσο ουδέποτε εισήχθη προς συζήτηση στη Βουλή¹⁷⁰. Αξίζει, δε, να σημειωθεί, για την πληρότητα της επιχειρηματολογίας μας, ότι το άρθρο 11 του εν λόγω νομοσχεδίου διατηρούσε την ισχύουσα διαδικασία αλλαγής καταχώρισης ονόματος και φύλου, μόνο κατόπιν επέμβασης «αλλαγής φύλου», όπως χαρακτηριστικά προβλεπόταν λανθασμένα και αντιεπιστημονικά αντί του ορθού «επαναπροσδιορισμός φύλου»¹⁷¹.

IV. Επισκόπηση συστάσεων

Σαν καθρέφτης, λοιπόν, που προβάλλει τις ελλείψεις της σύγχρονης κοινωνίας των ανθρώ-

πων, η αναποτελεσματικότητα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το έλλειμμα στην πρόσβαση σε αυτά αναπόφευκτα μας αφορούν όλους. Οι κίνδυνοι που εγκυμονούνται για την υγεία και τη σωματική ακεραιότητα των διεμφυλικών ατόμων, αλλά και οι συμπεριφορές απαξίωσης και περιθωριοποίησής τους είναι αναμφισβήτητα σοβαροί και καθιστούν ολοένα και πιο αναγκαία την παρέμβαση του νομοθέτη με σκοπό όχι μόνο την αποτελεσματική προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων τους, αλλά ακόμη περισσότερο με σκοπό την αναγνώριση της ίδιας της υπόστασής τους.

Σε συνέχεια των προβληματισμών αυτών, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη σύσταση και συγκρότηση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με αντικείμενο την κατάρτιση σχεδίου νόμου για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου και εκφράζει την ευχή να προχωρήσει άμεσα στη λήψη των αναγκαίων νομοθετικών μέτρων.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η συζήτηση γύρω από το ζήτημα της προστασίας των δικαιωμάτων διεμφυλικών ατόμων είναι σε εξέλιξη τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο και αναγνωρίζοντας το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού κάθε ανθρώπου, η ΕΕΔΑ αναπτύσσει ένα πρώτο πλαίσιο Συστάσεων της προς την Πολιτεία υπό το φως της οφειλόμενης έμπρακτης μέριμνας για την ισότιμη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και για την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας προς αυτήν την κατεύθυνση.

Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ, κρίνει αναγκαίο να επισημάνει την ανάγκη:

A. Πλήρους νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου ως θεμελιώδους διάστασης της προσωπικότητας του προσώπου και της δυνατότητας αλλαγής των εγγράφων ταυτοποίησης των διεμφυλικών ατόμων με βάση τον αυτοπροσδιορισμό της ταυτότητας φύλου τους, χωρίς την προϋπόθεση μη αναστρέψιμων χειρουργικών επεμβάσεων επαναπροσδιορισμού φύλου ή άλλων ιατρικών διαδικασιών¹⁷².

Η νομοθετική παρέμβαση με σκοπό την εισαγωγή μιας «γρήγορης, διαφανούς και εύκολα

¹⁶⁹ 11 Σεπτεμβρίου 2007.

¹⁶⁹ CoE, Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec (2010)5 to Member States on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, *op.cit.*, παρ. 21.

¹⁷⁰ Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Διαδικτυακός τόπος διαβουλεύσεων, Δημόσια διαβούλευση σχέδιο νόμου με τίτλο Προσαρμογή των διατάξεων του Ν 344/1976 στο νέο τρόπο κατάρτισης των ληξιαρχικών πράξεων και λοιπές διατάξεις, διαθέσιμο σε: <http://www.opengov.gr/types/?p=2394>.

¹⁷¹ ΣΥΔ, Δελτίο Τύπου «Πρόταση του ΣΥΔ επί της Διαβούλευσης Σ/Ν για την προσαρμογή των διατάξεων του Ν 344/1976 στο νέο τρόπο κατάρτισης ληξιαρχικών πράξεων: Αναγκαιότητα η Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου», 6 Ιουνίου 2014, διαθέσιμο σε: <https://transgendersistosupportassociation.wordpress.com/2014/06/06/δελτιο-τυπου-πρόταση-του-συνδ-επί-της-δ/>.

¹⁷² Βλ. σχετικά και ΣΥΔ, Επιστολή προς τον Υπουργό Εσωτερικών με θέμα Νομική Αναγνώριση Ταυτότητας Φύλου και Χαρακτηριστικά Φύλου, 20 Απριλίου 2015 και Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης Διεμφυλικών / Ψήφισμα 21ης Νοεμβρίου 2012.

προσβάσιμης διαδικασίας»¹⁷³ για τη νομική αναγνώριση του φύλου φαίνεται να είναι περισσότερο από ποτέ αναγκαία τόσο για την κατοχύρωση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όσο και για τη διασφάλιση της ασφάλειας δικαίου και την προστασία των πολιτών από τυχόν διακρίσεις και καταχρήσεις. Αντίθετα, μια χρονοβόρα, κοστοβόρα διαδικασία και αρκετά γραφειοκρατική όχι μόνο αποκλείει αυτομάτως τα διεμφυλικά άτομα από την απόλαυση θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, αλλά ταυτόχρονα συμβάλλει στην επιβάρυνση του δημοσίου. Η αντικατάσταση λοιπόν της ισχύουσας στην Ελλάδα διαδικασίας με κατάργηση των ήδη προβλεπόμενων ρυθμίσεων για τις ιατρικές προϋποθέσεις καθιστά τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως αυτά κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ, «πρακτικά και αποτελεσματικά [και, κατ' επέκταση] όχι θεωρητικά ή απατηλά»¹⁷⁴.

B. Τροποποίησης της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων με ρητή συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου μεταξύ των λόγων διάκρισης και κύρωσης της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Ν 3896/2010 σχετικά με την «Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης», παρότι συμπεριλαμβάνει ρητά μεταξύ των διακρίσεων και «οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση προσώπου που συνδέεται με αλλαγή φύλου», παραβλέπει μια θεμελιώδη παράμετρο: το κοινωνικό φύλο. Η προστασία συνεπώς που παρέχει το εν λόγω νομοθετικό πλαίσιο δεν καλύπτει παρά μόνο τα άτομα που έχουν προβεί σε επαναπροσδιορισμό φύλου, αποκλείοντας από το πεδίο εφαρμογής του την πλειονότητα των διεμφυλικών ατόμων που δεν έχουν προβεί σε επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου. Για το λόγο αυτό, συστήνεται η τροποποίησή του προς την κατεύθυνση

της προσθήκης της ταυτότητας φύλου μεταξύ των λόγων βάσει των οποίων απαγορεύεται η εισαγωγή διακρίσεων στο χώρο της απασχόλησης¹⁷⁵.

Προς την ίδια κατεύθυνση και με σκοπό την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου, συστήνεται η συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου τόσο στο Ν 3304/2005 για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», όσο και στο Ν 3769/2009 για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και άλλες διατάξεις», ώστε να καλύπτονται και οι διακρίσεις για λόγους ταυτότητας φύλου στο πεδίο της εργασίας και στο πεδίο παροχής υπηρεσιών και πρόσβασης σε αγαθά¹⁷⁶.

Κρίσιμο, τέλος, είναι να τονιστεί ότι, παρότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των πρώτων 13 Κρατών (ήδη από το Μάιο του 2011) που υπέγραψαν τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης)¹⁷⁷, εξακολουθεί να μην την έχει κυρώσει. Η ΕΕΔΑ έχει την πεποίθηση ότι η κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης θα συμβάλει σημαντικά στην αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών – και κατ' επέκταση και των τρανς γυναικών – σε όλους τους τομείς της ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας της ζωής¹⁷⁸. Υπενθυμίζεται, δε, ότι η εν λόγω Σύμβαση δεν περιορίζεται σε απλή αναφορά στην ταυτότητα φύλου¹⁷⁹. Αντίθετα, παρέ-

173. CoE, *Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec (2010)5 to Member States on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity*, *op.cit.*, παρ. 21.

174. ΕΔΔΑ, *Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, *op.cit.*.

175. Βλ. σχετικά και ΣΥΔ, *Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης Διεμφυλικών / Ψήφισμα 21ης Νοεμβρίου 2012*.

176. *Ibidem*.

177. CoE, *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, Κωνσταντινούπολη, 11.V.2011, διαθέσιμη σε: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm>.

178. Βλ. έτσι και ΣΥΔ, *Επιστολή προς τον Υπουργό Εσωτερικών με θέμα Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης για τη Βία κατά των γυναικών*, 20 Απριλίου 2015.

179. Δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 4, παρ. 3, «η εφαρμογή των διατάξεων της παρούσας Σύμβασης από τα μέρη, συγκεκριμένα τα μέτρα προστασίας των δικαιωμάτων των θυμάτων, θα διασφαλίζονται άνευ διακρίσεων με γνώμονα το φύλο, το γένος, τη φυλή, το χρώμα, τη

χοντας ένα διευρυμένο ορισμό της έννοιας του φύλου και ορίζοντας ως «φύλο» τους «κοινωνικά δημιουργημέ[νους] ρόλ[ους], συμπεριφορές, δραστηριότητες και ιδιότητες που μια δεδομένη κοινωνία θεωρεί κατάλληλα για τους άνδρες και τις γυναίκες»¹⁸⁰, σημειώνει σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της νομοθετικής και θεσμικής προστασίας των διεμφυλικών ατόμων.

Γ. Πλήρους πρόσβασης σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης και ιατρικές επεμβάσεις επαναπροσδιορισμού φύλου, εφόσον αυτές επιλέγονται ελεύθερα, ασφαλιστικής τους κάλυψης και αποκατηγοριοποίησης της διαφυλικότητας.

Η συμπερίληψη των θεμάτων υγείας που αφορούν τα διεμφυλικά άτομα στις ευρύτερες εθνικές πολιτικές υγείας, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και της ισότιμης πρόσβασης στην υγεία, όχι μόνο θα συμβάλει στη βελτίωση της ψυχικής και σωματικής υγείας των διεμφυλικών ατόμων, αλλά και, με όρους ανάλυσης κόστους-οφέλους, θα δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για αποτελεσματικότερη προληπτική παρέμβαση μειώνοντας τελικά το συνολικό κόστος των δαπανών υγείας τόσο για τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα όσο και για το σύστημα υγείας.

Προς την κατεύθυνση αυτή, ήδη από το 2010, η **Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης** συστήνει στα Κράτη-μέλη τη λήψη των κατάλληλων νομοθετικών και άλλων μέτρων, ικανών «να διασφαλίζουν ότι τα υψηλότερα πρότυπα υγείας ισχύουν για όλους χωρίς διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου», επιμένοντας ιδιαίτερα στην ανάγκη να ληφθούν σοβαρά υπόψη οι ειδικές ανάγκες των ΛΟΑΔ κατά την ανάπτυξη εθνικών σχεδίων υγείας και να υπάρξει μέριμνα για την πρόβλεψη μέτρων αντιμετώπισης των αυτοκτονιών στις ευάλωτες αυτές ομάδες πληθυσμού¹⁸¹.

γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική προέλευση, τη σύνδεση με εθνική μειονότητα, την περιουσία, την καταγωγή, το σεξουαλικό προσανατολισμό, την ταυτότητα του φύλου, την ηλικία, την κατάσταση της υγείας, την αναπηρία, την οικογενειακή κατάσταση, την κατάσταση μετανάστη ή πρόσφυγα, ή άλλη κατάσταση».

180. Άρθρο 3, περ. γ'.

181. CoE, Committee of Ministers, Recommendation CM/Rec (2010)5 to member states on measures to combat

Υπό το φως των ανωτέρω παρατηρήσεων και συντασσόμενη ως προς το σημείο αυτό με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο¹⁸², η ΕΕΔΑ θεωρεί πολύ σημαντική τη συμπερίληψη των διεμφυλικών ατόμων στα εθνικά σχέδια δράσης και τις πολιτικές στον τομέα της υγείας, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα θέματα υγείας που αφορούν ειδικά στα διεμφυλικά άτομα λαμβάνονται υπόψη στα προγράμματα κατάρτισης, στις πολιτικές για τον τομέα της υγείας και στις έρευνες για την υγεία.

Άρρηκτα συνδεδεμένη με τις προκλήσεις στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα διεμφυλικά άτομα είναι και η κατάταξη της διαφυλικότητας μεταξύ των ψυχικών παθήσεων. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την αφαίρεση της «Διαταραχής ταυτότητας φύλου» (gender identity disorder) από τους αντίστοιχους καταλόγους ψυχικών και συμπεριφορικών διαταραχών, τονίζοντας παράλληλα ότι δεν είναι αναγκαία η καθιέρωση άλλου ορισμού ή διαγνωστικού όρου¹⁸³.

Τέλος, η ΕΕΔΑ τονίζει τη σημασία κατάλληλης και επαρκούς κατάρτισης και ευαισθητοποίησης των επαγγελματιών στον τομέα υγείας με σεβασμό στη διαφορετικότητα και το δικαίωμα κάθε προσώπου στον αυτοπροσδιορισμό του.

Δ. Συλλογής συγκρίσιμων στοιχείων και δεδομένων αναφορικά με την κατάσταση των διεμφυλικών ατόμων και την αποτελεσματικότερη προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων τους.

Η ΕΕΔΑ ενθαρρύνει την Πολιτεία, σε συνεργασία με τις οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της προώθησης των δικαιωμάτων της ΛΟΑΔ κοινότητας και της καταπολέμησης της τρανσφοβίας και των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου, να συλλέγει συναφή και συγκρίσιμα στοιχεία σχετικά τόσο με τις προκλήσεις με τις οποίες βρίσκονται αντιμέτωπα τα διεμφυλικά άτομα στην Ελλάδα όσο και με τα πιο προοδευτι-

discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity, op.cit., par. 33.

182. European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, EU Roadmap against homophobia and discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity (2013/2183(INI)), <DocReA7-0009/2014, <Depute>Ulrike Lunacek (rapporteur), 7 Ιανουαρίου 2014, σελ. 8. </Depute>

183. Βλ. σχετικά και ΣΥΔ, Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης Διεμφυλικών / Ψήφισμα 21ης Νοεμβρίου 2012.

κά νομοθετικά πλαίσια που εισάγονται σε διάφορες ευρωπαϊκές έννομες τάξεις.

Αυτό αναμένεται ότι, αφενός, θα συμβάλει στην ευαισθητοποίηση των δημόσιων Αρχών, αφετέρου, θα τις συνδράμει στη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής με σεβασμό προς τα δικαιώματα των διεμφυλικών ατόμων και, ιδίως, στην υιοθέτηση νομοθετικού πλαισίου για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου.

Ε. Εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης σχετικά με τα δικαιώματα των διεμφυλικών ατόμων.

Παρότι τα διεμφυλικά άτομα συγκαταλέγονται μεταξύ των πλέον ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και έχουν υποστεί και εξακολουθούν να υφίσταται κοινωνικό αποκλεισμό και περιθωριοποίηση, η σοβαρότητα της κατάστασής τους φαίνεται να είχε υποτιμηθεί στο παρελθόν, γεγονός που επιτάσσει την άμεση λήψη μέτρων για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν καθημερινά. Γίνεται πλέον φανερό ότι για την «ενεργοποίηση» των δικαιωμάτων των διεμφυλικών ατόμων ως καθολικών και अपαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν αρκεί μόνο η λήψη κατάλληλων και αποτελεσματικών μέτρων από τους αρμόδιους φορείς. Η αναγνώριση της ταυτότητας φύλου σε νομικό επίπεδο είναι αναγκαία, αλλά όχι και ικανή προϋπόθεση για τη διασφάλιση της απόλαυσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα διεμφυλικά άτομα. «Πέρα από το νόμο, οι αναπαραστάσεις που έχουμε για το φύλο και την ταυτότητα φύλου πρέπει να αναθεωρηθούν και ανανεωθούν»¹⁸⁴. Με άλλα λόγια, μια ταυτότητα δεν είναι ποτέ αρκετή. Πρέπει να γίνει προσπάθεια η κοινωνία να απελευθερωθεί από τις βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που διαιωνίζουν ανισότητες και έχουν κακοποιητικό χαρακτήρα απέναντι σε ομάδες ανθρώπων¹⁸⁵. Και

στην προσπάθεια αυτή ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι καθοριστικής σημασίας. Ήδη από τη νεαρή ηλικία κάθε άτομο πρέπει να συνηθίζει στην ιδέα της ετερότητας και του διαφορετικού. Μια τέτοια αλλαγή θα χρειαστεί χρόνο, κινητοποίηση και ευαισθητοποίηση κάθε αρμόδιου φορέα και πάνω απ' όλα πολιτική βούληση.

Προς την κατεύθυνση αυτή, συστήνεται η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης αναφορικά με τα δικαιώματα και τις ανάγκες των διεμφυλικών ατόμων και η ενσωμάτωση αντικειμενικής πληροφόρησης με σεβασμό στην ταυτότητα φύλου στο πρόγραμμα σπουδών και το εκπαιδευτικό υλικό στα σχολεία και τα πανεπιστήμια με ευαισθησία προς τα ενδιαφέροντα των παιδιών.

184. Βλ. C. Fortier, L. Brunet, « *Changement d'état civil des personnes «trans» en France: du transsexualisme à la transidentité* », σε N. Gallus (dir.), *Droit des familles: Genre et sexualité*, Éd. Anthémis, σελ. 112. Όπως ορθά αναφέρει η Laurence Brunet, the "much-anticipated (r)evolution" is not – and cannot be – only legal. It must constitute a key component of an overall "cultural revolution", which will promote mutual tolerance and respect, regardless of sexual orientation or gender identity.

185. Μ. Γαλανού, *Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*, *op.cit.*, σελ. 37-38.

4. Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (23.11.2015)*

Γενική Εισαγωγή

Η ΕΕΔΑ αποτελεί το επίσημο ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα τόσο προστασίας όσο και προώθησης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στο πλαίσιο του προβλεπόμενου από τον ιδρυτικό της νόμο συμβουλευτικού της ρόλου, υποβάλλει συστάσεις και προτάσεις, εκπονεί μελέτες, υποβάλλει εκθέσεις και γνωμοδοτεί για τη λήψη νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Άρθρο 1 παρ. 6 β) Ν 2667/1998). Εξετάζει, επίσης, την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και εκφέρει σχετική γνώμη προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας (Άρθρο 1 παρ. 6 ι) Ν 2667/1998). Στο πλαίσιο αυτό, ο παρών φάκελος για *το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών* περιλαμβάνει στο πρώτο του τμήμα **(I) Έκθεση Συστάσεων προς την Πολιτεία** για τα σχετικά ζητήματα.

Παράλληλα, η ΕΕΔΑ ως φορέας προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έχει ως αποστολή τη διαρκή παρακολούθηση αυτών των θεμάτων, τη δημόσια ενημέρωση και την προώθηση της σχετικής έρευνας (Άρθρο 1 παρ. 5 α) Ν 2667/1998), οργανώνει, δε, Κέντρο Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου (Άρθρο 1 παρ. 6 θ) Ν 2667/1998). Άλλωστε, ως εθνικός θεσμός για τα δικαιώματα του ανθρώπου μεριμνά για την προώθηση και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (στο εξής ΕΔΔΑ)¹. Για το λόγο αυτό,

* Υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 23.11.2015. Εισηγητές: Β. Τζούφης, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το ΔΣΑ και Αικ. Τσαμπή, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

1. Βλ. και *High-level Conference on the "Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility"*, Brussels Declaration, 27.4.2015.

τον παρόντα φάκελο συμπληρώνει ευσύνοπτος **(II) Οδηγός Νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Δικαστηρίου της ΕΕ** που αφορά τα υπό εξέταση θέματα.

Έκθεση Συστάσεων: Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη έχει διαχρονικά αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την ΕΕΔΑ². Η ΕΕΔΑ συνεχίζοντας να παρακολουθεί τον τρόπο με τον οποίο κατοχυρώνεται τόσο σε επίπεδο νομοθεσίας όσο και στην πράξη το δικαίωμα αυτό, απευθύνει στην παρούσα έκθεση συστάσεις ειδικά για *το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών*.

Η ειδική έμφαση στα ως άνω δικαιώματα, κατά την παρούσα συγκυρία, προκύπτει από την κύρια διαπίστωση ότι παρά την ύπαρξη σημαντικών μελετών αλλά και νομοθετικών πρωτοβουλιών για το θέμα, εξακολουθούν στην πράξη τα σοβαρά προβλήματα. Σε λίγους μήνες ήδη, ολο-

2. ΕΕΔΑ, Προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, στα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και στο Ελεγκτικό Συνέδριο» (30.1.2014), ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής» (2012), ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης» (2010), ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις» (2010), ΕΕΔΑ, Η συμμόρφωση της διοίκησης προς τις εθνικές δικαστικές αποφάσεις (2009), ΕΕΔΑ, Γνωμοδότηση επί του νομοσχεδίου του Υπουργείου Δικαιοσύνης για την ΄Παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος» (2003), ΕΕΔΑ, Κρίσεις για το σχέδιο νόμου για τη «Συμμόρφωση της Διοίκησης προς τις δικαστικές αποφάσεις και προαγωγή των δικαστών των τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων στο βαθμό του Συμβούλου Επικρατείας» (2002), ΕΕΔΑ, Το δικαίωμα νομικής συνδρομής – βασικές σχετικές ευρωπαϊκές αρχές και μείζονα ζητήματα της ελληνικής νομοθεσίας και πράξης (2001).

κληρώνει τα πρώτα δύο χρόνια ισχύος του ο Ν 4236/2014 «Για την ενσωμάτωση των Οδηγιών 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010 σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία (L280) και 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Μαΐου 2012 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (L142) και άλλες διατάξεις»³. Εν πολλοίς, αλλά όχι πάντοτε ικανοποιητικά, όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια, με τις διατάξεις του ως άνω νόμου επήλθαν σημαντικές βελτιώσεις στη νομοθετική ρύθμιση των σχετικών ζητημάτων. Πέραν όμως των νομοθετικών βελτιώσεων που απομένουν, η αδυναμία προστασίας των δικαιωμάτων σε μετάφραση, διερμηνεία και ενημέρωση εξακολουθεί να παρατηρείται στην πράξη.

Ενδεικτικό αυτού είναι ότι προ ολίγων μόλις ημερών, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ συμπεριέλαβε στις καταληκτικές της Παρατηρήσεις επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας ειδικές συστάσεις για τις διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την κράτηση, επισημαίνοντας ότι ενώ αυτές προβλέπονται νομοθετικά, προκύπτει ότι στην πράξη συχνά παραβιάζονται⁴.

Στην παρούσα έκθεση, η ΕΕΔΑ λαμβάνει υπόψη και αυτές τις συστάσεις, εξειδικεύοντας περαιτέρω ανά επιμέρους θεματική. Για τη θεμελίωση των συστάσεων της η ΕΕΔΑ παραθέτει αφενός τις παρατηρήσεις και τη νομολογία διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων για το εκάστοτε ζήτημα καθώς και το ισχύον δίκαιο και την τρέχουσα πρακτική στην Ελλάδα. Για την αποτίμηση της παρούσας κατάστασης στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ

έλαβε υπόψη της τόσο την πρόσφατη βιβλιογραφία επί του θέματος⁵ όσο και τα πορίσματα που προέκυψαν από την ακρόαση φορέων που οργανώθηκε από την ΕΕΔΑ ενόψει της υιοθέτησης του παρόντος κειμένου⁶.

5. Αποστόλου Φ., *Η μετάφραση και η διερμηνεία για δημόσιες υπηρεσίες στην Ελλάδα, υπό έκδοση, Αρβανίτης Δ.*, «Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και η σχετική Οδηγία 2010/64/ΕΕ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2013, Νο. 7, Βλαχόπουλος Σπ., Πολυγλωσσία στο δίκαιο, Αθήνα, 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, Βλαχόπουλος Στ., *Δικαστηριακή Διερμηνεία στην Ελλάδα: Καταγραφή και αξιολόγηση της πραγματικότητας*, ΤΕΙ Ηλείου-Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, 2014, Κατσογιάννου Μ., «Δικαίωμα ενημερώσεως του συλληφθέντος περί των λόγων συλλήψεως και της διατυπούμενης εις βάρος του κατηγορίας» in: Κοτσαλής Λ. (επ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο*, Αθήνα, 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, Λαγού Αικ. και Δραγομόνοβιτς, Σπ., «Ο ρόλος του διερμηνέα και του μεταφραστή στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, υπό το πρίσμα των εξελίξεων του νόμου που εναρμόνισε τις οδηγίες 2010/64/ΕΕ και 2012/13/ΕΕ και εν αναμονή της 2012/29/ΕΕ η οποία δεν έχει ακόμα εισαχθεί στην ελληνική έννομη τάξη», in: Δογορίτη, Ελ. και Βύζας, Θ. (επ.), *Η δικαστηριακή διερμηνεία σε ελληνικό και διεθνές επίπεδο: Εξελίξεις και προοπτικές*, Ηγουμενίτσα, ΤΕΙ Ηλείου-Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, 2014, Μαργαρίτης Λ., «Γνώση της κατηγορίας και βαρύτερος χαρακτηρισμός της πράξεως», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2014, Νο. 6, Παπαδημητράκης Γ., «Το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας κατ'άρθρο 101 ΚΠΔ υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2014, Nos, 8-9, Παύλου Στ., «Ευρωπαϊκή Ένωση και ΕΣΔΑ. Ιδίως ενόψει και της συζητούμενης προτάσεως αποφάσεως-πλασιού (COM 2004/328 τελικό) για «ορισμένα δικονομικά δικαιώματα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση», ΠΧρ, 2008, σ. 97 επ., Πουλάκος Χρ., «Τα γλωσσικά δικαιώματα στην ποινική διαδικασία κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», ΝοΒ 2011, 5/2011, Σεβαστίδης Χ., *Κώδικας ποινικής δικονομίας: ερμηνεία κατ'άρθρο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2015, Σάκκουλας, Σισιλιάνος Λ.-Αλ. (επ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα, 2013, Νομική Βιβλιοθήκη, Σπιλιάνος Σπ., *Δωρεάν παράσταση διερμηνέα* in: Κοτσαλής, Λ. (επ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο*, Αθήνα, 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, Τριανταφύλλου Γ., «Δικαίωμα του κατηγορούμενου να πληροφορηθεί λεπτομερώς τη φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας», in: Κοτσαλής, Λ. (επ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο*, Αθήνα, 2014, Νομική Βιβλιοθήκη, Φράγκος Κ., *Κώδικας ποινικής δικονομίας: ερμηνεία & πρόσφατη νομολογία Αρείου Πάγου κατ'άρθρο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, Σάκκουλας.
6. Η ακρόαση φορέων, με την ταυτόχρονη συνεδρίαση του Α' Τμήματος της ΕΕΔΑ για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, έλαβε χώρα στα γραφεία της ΕΕΔΑ την 12η Νοεμβρίου 2015. Συγκεκριμένα εκπροσωπήθηκαν η Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες (ΕΕΔΔ), το Γραφείο Αθηνών της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης-Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), η Πανελλήνια Ένωση Επαγγελματιών Μεταφραστών

3. ΦΕΚ Α' 33/11.2.2014.

4. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Human Rights Committee) του ΟΗΕ, *Καταληκτικές Παρατηρήσεις επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας*, CCPR/C/GRC/CO/2, 3 Νοέμβριου 2015, διαθέσιμες και στα Ελληνικά από τον ιστότοπο της ΕΕΔΑ, παρ. 25-26. Η Επιτροπή συστήνει στο Κράτος να λάβει τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να διασφαλίζει στα πρόσωπα που έχουν στερηθεί της ελευθερίας τους όλες τις διαδικαστικές εγγυήσεις σχετικά με τις εναντίον τους κατηγορίες, με πλήρη σεβασμό στα άρθρα 9 και 14 του ΔΣΑΠΔ. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν τον *ex officio* έλεγχο των διαδικασιών κράτησης, προσβάσιμες διαδικασίες προσφυγών, αποτελεσματική νομική εκπροσώπηση σε όλα τα στάδια των διαδικασιών ενώπιον του νόμου και την ενημέρωση των κρατικών λειτουργών».

Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία

Σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων εγγυώνται το δικαίωμα των προσώπων που κατηγορούνται για ποινικό αδίκημα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία. Σε διεθνές επίπεδο, με το άρθρο 14 παρ. 3 στ) του Διεθνούς Σύμφωνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (στο εξής ΔΣΑΠΔ)⁷ αναγνωρίζεται ότι τουλάχιστον μία από τις εγγυήσεις που κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα απολαύει, σε πλήρη ισότητα, είναι «να έχει την ελεύθερη συνδρομή μεταφραστή, εάν δεν μιλάει ή δεν καταλαβαίνει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο ακροατήριο», ενώ με το άρθρο 14 παρ. 3 α) «να πληροφορηθεί το συντομότερο δυνατό σε γλώσσα που κατανοεί και λεπτομερώς, τη φύση και τους λόγους της κατηγορίας εναντίον του». Σύμφωνα με Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ το δικαίωμα δωρεάν συνδρομής διερμηνείας, εάν ο κατηγορούμενος δεν μιλάει ή δεν καταλαβαίνει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο ακροατήριο, κατοχυρώνει μία ακόμα όψη της αρχής της δικαιοσύνης και της ισοπλίας στην ποινική διαδικασία⁸.

Και η Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προβλέπει στα πλαίσια του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη το δικαίωμα κάθε κατηγορούμενου για ποινικό αδίκημα να απολαμβάνει, σε πλήρη ισότητα κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, ελάχιστες εγγυήσεις μεταξύ των οποίων το δικαίωμα «σε δωρεάν συνδρομή από μεταφραστή ή διερμηνέα, εάν δεν κατανοεί ή δεν ομιλεί τη γλώσσα του δικαστηρίου» (άρθρο 8 παρ. 2 α)).

Πληρέστερη ρύθμιση περιέχεται στο άρθρο 67 παρ. 1 α) και στ) του Καταστατικού του Δι-

εθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (στο εξής ΔΠΔ)⁹ για τα δικαιώματα του κατηγορούμενου, το οποίο συγκεκριμένα προβλέπει ότι «Κατά την εκδίκαση οποιασδήποτε κατηγορίας, ο κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα διεξαγωγής της δίκης σε δημόσια συνεδρίαση, λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων του παρόντος Καταστατικού, το δικαίωμα δίκαιης δίκης διεξαγόμενης αμερόληπτα και το δικαίωμα στις ακόλουθες ελάχιστες εγγυήσεις με πλήρη ισοτιμία: α) Να πληροφορηθεί αμέσως και λεπτομερώς την φύση, αιτία και το περιεχόμενο της κατηγορίας, σε γλώσσα την οποία ο κατηγορούμενος πλήρως κατανοεί και ομιλεί [...] στ) Να του παρέχεται δωρεάν η συνδρομή ικανού διερμηνέα και οι μεταφράσεις που είναι αναγκαίες για να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις της Δικαιοσύνης, αν κάποια διαδικασία ή έγγραφα που παρουσιάστηκαν στο Δικαστήριο δεν είναι σε γλώσσα την οποία ο κατηγορούμενος πλήρως¹⁰ κατανοεί και ομιλεί»¹¹.

Στο ίδιο πνεύμα η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής ΕΣΔΑ) εγγυάται στο άρθρο 6 παρ. 3 α) και ε) το δικαίωμα

9. Κυρώθηκε με τον Ν 3003/2002, ΦΕΚ Α' 75/8.4.2002.

10. Βλ. μεταξύ άλλων Fauveau-Ivanovic N., «Quelle réalité pour les droits de la défense au sein de la Cour pénale internationale ?», *La Revue des droits de l'homme* [ηλεκτρονική έκδοση], 5 | 2014, δημοσιεύτηκε στις 27 Μαΐου 2014 και ΔΠΔ, *Situation en RDC, Le Procureur c. Germain Katanga et Mathieu Ngujolo Chui*, 27 Μαΐου 2008, ICC-01/04-01/07-522-tFRA, παρ. 49.

11. Ανάλογες ρυθμίσεις απαντώνται και στα καταστατικά κείμενα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Ρουάντα και του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία. Βλ. για το πρώτο, άρθρο 20 παρ. 4 α) και στ) Security Council resolution 955 (1994) της 8ης Νοεμβρίου 1994, «In the determination of any charge against the accused pursuant to the present Statute, the accused shall be entitled to the following minimum guarantees, in full equality: (a) To be informed promptly and in detail in a language which he or she understands of the nature and cause of the charge against him or her; [...] (f) To have the free assistance of an interpreter if he or she cannot understand or speak the language used in the International Tribunal».

Πτυχιούχων Ιονίου Πανεπιστημίου, ο Σύλλογος Μεταφραστών – Επιμελητών – Διορθωτών, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Επισήμων Μεταφραστών Υπουργείου Εξωτερικών, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Διερμηνέων Συνεδρίων και ο Σύλλογος Δικαστικών Διερμηνέων Αθηνών και Πειραιά.

7. Κυρώθηκε με τον Ν 2462/1997, ΦΕΚ Α' 25/26.2.1997.

8. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Human Rights Committee) του ΟΗΕ, *General Comment No. 32: Article 14: Right to Equality before Courts and Tribunals and to Fair Trial*, CCPR/C/GC/32, 23 Αυγούστου 2007 και *Communication No. 219/1986, Guesdon κατά Γαλλίας*, παρ. 10.2.

κάθε κατηγορούμενου «α) όπως πληροφορηθή, εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας [...] ε) να τύχη δωρεάν παραστάσεως διερμηνέως, εάν δεν εννοεί ή δεν ομιλεί την χρησιμοποιουμένην εις το δικαστήριον γλώσσαν». Αντίστοιχα, το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ προβλέπει ότι «Παν συλληφθέν πρόσωπον δέον να πληροφορηθή κατά το δυνατόν συντομώτερον και εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί, τους λόγους της συλλήψεώς του ως και πάσαν διατυπωμένην εναντίον του κατηγορίαν».

Τα ως άνω δικαιώματα δεν κατοχυρώνονται ρητά στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής Χάρτης), ο οποίος όμως εγγυάται το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης στο άρθρο 47, ενώ με το άρθρο 48 παράγραφος 2 του Χάρτη «διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο».

Το δικαίωμα των προσώπων που κατηγορούνται για ποινικό αδίκημα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία έχει πρόσφατα αποτελέσει αντικείμενο προστασίας και του παράγωγου δικαίου της ΕΕ. Άλλωστε, πάνω από 8 εκατομμύρια ποινικές διαδικασίες απασχολούν την Ευρωπαϊκή Ένωση κάθε χρόνο¹².

Η προστασία του δικαιώματος σε μετάφραση και διερμηνεία υπήρξε από τα πρώτα αντικείμενα μέτρων που διασφαλίζουν διεξαγωγή δίκαιης δίκης, θεσπίζοντας κοινούς κανόνες σε επίπεδο ΕΕ στις ποινικές υποθέσεις. Η σχετική πρόταση οδηγίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2010 (IP/10/249) εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο των Υπουργών σε μόλις εννέα μήνες (IP/10/1305)¹³ και η Οδηγία σχετι-

κά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία, Οδηγία 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, υιοθετήθηκε την 20ή Οκτωβρίου 2010¹⁴.

Η Οδηγία θεσπίζει κοινούς ελάχιστους κανόνες προς εφαρμογή στα πεδία της διερμηνείας και της μετάφρασης σε ποινικές διαδικασίες, ούτως ώστε να ενισχυθεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών. Διασφαλίζει το δικαίωμα των υπόπτων ή κατηγορουμένων σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία, καθώς και κατά τη διαδικασία εκτέλεσης ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, ώστε να διαφυλάσσεται το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη.

Η Οδηγία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη πρόσφατα, με τον Ν 4236/2014 «Για την ενσωμάτωση των Οδηγιών 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010 σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία (L280) και 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Μαΐου 2012 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (L142) και άλλες διατάξεις»¹⁵. Ο ως άνω αυτός νόμος επέφερε σειρά τροποποιήσεων στις διατάξεις των άρθρων 233 επ. Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (στο εξής ΚΠΔ) που ρυθμίζουν τα σχετικά με τη διερμηνεία και μετάφραση ζητήματα στις ποινικές διαδικασίες.

Η ΕΕΔΑ λαμβάνοντας υπόψη τα ως άνω και εξειδικεύοντας ανά θεματική παρατηρεί τα εξής:

Οι προϋποθέσεις για την παροχή υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

Η ερμηνεία των κειμένων που κατοχυρώνουν το δικαίωμα των προσώπων που κατηγορούνται σε συνδρομή διερμηνεία κατά την ποινική διαδικασία έχει προσφέρει μία πλούσια νομολογία, κυρίως του ΕΔΔΑ, για τα σχετικά ζητήματα.

Άλλωστε, όπως έχει δεχθεί το Δικαστήριο του Στρασβούργου, η εγγύηση που παρέχει το άρθρο

12. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Δελτίο Τύπου, «Η Τελική Ευθεία: απομένουν δύο ακόμη ημέρες προτού αποτελέσει χειροπιαστή πραγματικότητα για τη νομοθεσία της ΕΕ το δικαίωμα μετάφρασης και διερμηνείας», Βρυξέλλες, 25 Οκτωβρίου 2013.

13. Η παρούσα Οδηγία βασίζεται στην πρόταση της Επιτροπής σχετικά με την έκδοση απόφασης-πλαίσιο του Συμβουλίου σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών της 8ης Ιουλίου 2009, καθώς και στην πρόταση της Επιτροπής σχετικά με την έκδοση οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, της 9ης Μαρτίου 2010.

14. Ακολούθησε η δεύτερη Οδηγία για το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, η οποία εγκρίθηκε το 2012 (IP/12/575) και αυτή για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, που εγκρίθηκε το 2013 (IP/13/921).

15. ΦΕΚ Α' 33/11.2.2014.

6 παρ. 3 ε) συναρτάται άμεσα με το δικαίωμα της δίκαιης δίκης που κάθε κατηγορούμενος οφείλει να απολαμβάνει. Η παράγραφος 3 ε) συνεπάγεται ότι ο κατηγορούμενος που δεν κατανοεί ή δεν μιλάει την γλώσσα που χρησιμοποιείται στο ακροατήριο, έχει δικαίωμα σε δωρεάν υπηρεσίες διερμηνέα, ώστε να του μεταφράζεται ή να του διερμηνεύεται κάθε πράξη της διαδικασίας που τον αφορά και που του είναι απαραίτητη ώστε να χαίρει δίκαιης δίκης, να κατανοεί το νόημα ή να το αποδίδει στη γλώσσα του δικαστηρίου. Η συνδρομή που παρέχεται στο πεδίο της διερμηνείας οφείλει να επιτρέπει στον κατηγορούμενο να γνωρίζει για τι κατηγορείται και να αμύνεται, κυρίως με το να μεταφέρει στο δικαστήριο τη δική του εκδοχή των γεγονότων. Το εγγυώμενο δικαίωμα πρέπει να είναι συγκεκριμένο και αποτελεσματικό¹⁶.

Το ΕΔΔΑ βέβαια δεν έχει αρμοδιότητα να ελέγχει *in globo* το εθνικό σύστημα κάθε Κράτους στον τομέα της δικαστικής διερμηνείας¹⁷, αλλά να ελέγχει κατά πόσο σε κάθε συγκεκριμένη υπόθεση, που άγεται ενώπιόν του, έγιναν σεβαστές οι απαιτήσεις της ΕΣΔΑ.

Για την ΕΣΔΑ (άρθρο 6 παρ. 3 ε), βασική προϋπόθεση για το δικαίωμα κάθε κατηγορούμενου να τυγχάνει δωρεάν παραστάσεως διερμηνέως είναι αυτός να μην εννοεί ή να μην ομιλεί «την χρησιμοποιουμένην εις το δικαστήριο γλώσσαν»¹⁸. Το ΕΔΔΑ, όντως, κρίνει ότι στο πλαίσιο της εφαρμογής της παραγράφου 3 ε), το ζήτημα των γλωσσικών γνώσεων του προσφεύγοντος είναι πρωτεύουσας σημασίας, καθώς σύμφωνα με το γράμμα της εν λόγω διάταξης το δικαίωμα

διερμηνείας με έξοδα του Κράτους προβλέπεται «εάν δεν εννοεί ή δεν ομιλεί την χρησιμοποιουμένην εις το δικαστήριο γλώσσαν»¹⁹. Συνυπολογίζεται στο σημείο αυτό η φύση των αποδιδόμενων γεγονότων ή των στοιχείων που παρέχονται στον κατηγορούμενο από τις εθνικές αρχές. Αξιολογείται συγκεκριμένα αν είναι τέτοιας πολυπλοκότητας ώστε να χρειάζεται σε βάθος γνώση της γλώσσας της διαδικασίας²⁰.

19. Στο ίδιο πνεύμα η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Human Rights Committee) του ΟΗΕ επισημαίνει ότι το δικαίωμα σε διερμηνεία, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 14 ΔΣΑΠΔ, βρίσκει εφαρμογή τόσο σε αλλοδαπούς όσο και σε πολίτες του Κράτους. Εντούτοις, οι κατηγορούμενοι των οποίων η μητρική γλώσσα διαφέρει από την επίσημη του δικαστηρίου δεν δικαιούνται, κατά κανόνα, δωρεάν παράστασης διερμηνέα, αν γνωρίζουν επαρκώς την επίσημη γλώσσα, ώστε να υπερασπιστούν αποτελεσματικά τους εαυτούς τους. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Human Rights Committee) του ΟΗΕ, General Comment No. 32: Article 14: Right to Equality before Courts and Tribunals and to Fair Trial, *op. cit.*

20. ΕΔΔΑ, *Güngör* κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 31540/96, 17.05.2001: *En proκειμένω*, το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι ο συνήγορος του προσφεύγοντος δεν αμφισβήτησε, ούτε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ούτε ενώπιον του ΕΔΔΑ, ότι ο προσφεύγων είχε γνώσεις Γερμανικών, τις οποίες όμως έκρινε ότι δεν επαρκούσαν για να μπορεί πράγματι να επικοινωνεί μαζί του, ώστε να προετοιμάσουν την υπεράσπισή του. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι οι εθνικές αρχές ευλόγως θεώρησαν ότι ο προσφεύγων χειριζόταν επαρκώς τα Γερμανικά ώστε να μπορεί να αποφύγει τη συνδρομή διερμηνέα στην επικοινωνία του με τον συνήγορό του κατά την επίδικη διαδικασία. ΕΔΔΑ, *Lagerblom* κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 26891/95, 14.01.2003: *En proκειμένω*, το ΕΔΔΑ δέχεται ότι η γνώση σουηδικών του προσφεύγοντος πιθανόν να ήταν κάπως περιορισμένη παρά την μακρά διανομή του στη Σουηδία. Εντούτοις, επαρκούσε ώστε να μπορεί να επικοινωνεί με τον δικηγόρο του, σε συνδυασμό με το ότι κατά την ακροαματική διαδικασία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ο προσφεύγων είχε λάβει υπηρεσίες διερμηνείας. Επιπλέον, στον προσφεύγοντα είχε επιτραπεί να προβαίνει σε γραπτές καταθέσεις στα Φινλανδικά, οι οποίες στη συνέχεια μεταφράζονταν και εντάσσονταν στην δικογραφία. ΕΔΔΑ, *Hermi* κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 18114/02, 18.10.2006: Από τον φάκελο της υπόθεσης προκύπτει ότι ο προσφεύγων είχε επαρκή γνώση ιταλικών, ώστε να κατανοήσει το έγγραφο που τον ενημέρωνε για την ημερομηνία της συζήτησης ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Κατά την πρωτόδικη δίκη είχε ο ίδιος δηλώσει ότι μιλάει Ιταλικά και ότι κατανοούσε την έκταση των σε βάρος του κατηγοριών και στοιχείων. Η ακρίβεια των δηλώσεων αυτών δεν αμφισβητήθηκε από τον προσφεύγοντα και τον δικηγόρο του σε κανένα στάδιο της διαδικασίας. Επιπλέον, ο προσφεύγων τη στιγμή της σύλληψης ήταν σε θέση να παράσχει στους αστυνομικούς διευκρινίσεις σχετικά με την πραγματική βάση των σε βάρος του κατηγοριών. Τα γεγονότα αυτά επαρκούν για το ΕΔΔΑ ώστε οι εθνικές αρχές να θεωρούν ότι ο προσφεύγων

16. ΕΔΔΑ, *Kamasinski* κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 9783/82, 19.12.1989.

17. *Ibid.*

18. Δεν τίθεται επομένως ζήτημα επιλογής μεταξύ της επίσημης γλώσσας της διαδικασίας και γλώσσας της προτίμησής του ενδιαφερομένου προσώπου. Βλ. ΕΕπΔΑ, *Bideault* κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 1261/84, 01.10.1986: Οι προσφεύγοντες, μάρτυρες που κλήθηκαν να καταθέσουν ενώπιον δικαστηρίου, ζήτησαν να εξεταστούν στην Βρετονική, γλώσσα διαφορετική από την επίσημη της διαδικασίας, με τη βοήθεια διερμηνέα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε πως το άρθρο 6 παρ. 3 δ) ΕΣΔΑ δεν εγγυάται δικαίωμα του μάρτυρα να εξετάζεται σε γλώσσα που επιθυμεί. Οι προσφεύγοντες δεν ισχυρίστηκαν ότι δεν μπορούσαν να εκφραστούν στα Γαλλικά, επίσημη γλώσσα της διαδικασίας, έτσι δεν υπήρξε προσβολή του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη.

Για την εξακρίβωση της αναγκαιότητας συνδρομής διερμηνέα το ΕΔΔΑ έχει, μάλιστα, επισημάνει με σαφήνεια τον κρίσιμο ρόλο του δικάζοντος δικαστή. Η διαπίστωση της ανάγκης του κατηγορουμένου για διερμηνεία είναι ζήτημα που ο δικαστής καλείται να προσδιορίσει σε συνεννόηση με τον προσφεύγοντα, ιδίως, δε, αν είχε ενημερωθεί για τη δυσκολία και του ίδιου του συνηγόρου στην επικοινωνία με τον κατηγορούμενο και είναι άρα ενήμερος για τις πραγματικές δυσκολίες που θα δημιουργούνταν στον κατηγορούμενο από την απουσία διερμηνείας. Για το ΕΔΔΑ τελικός θεματοφύλακας της δικαιοσύνης της διαδικασίας είναι ο δικάζων δικαστής, ο οποίος οφείλει να μην επαφίεται στην τυχόν δυνατότητα του δικηγόρου του κατηγορουμένου να επικοινωνεί μαζί του²¹.

Το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι το δικαίωμα που εγγυάται το άρθρο 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ στον κατηγορούμενο που δεν κατανοεί ή μιλάει την γλώσσα της διαδικασίας να έχει πρόσβαση σε δωρεάν παράσταση διερμηνέα εκτείνεται όχι μόνο στις δηλώσεις αλλά και σε όλα τα έγγραφα των ποινικών διαδικασιών που είναι απαραίτητα για τον κατηγορούμενο, ώστε να κατανοήσει ή να επικοινωνήσει στη γλώσσα του δικαστηρίου, προκειμένου να χαιρεί δικαιοσύνης²². Η παράγραφος 3 ε) ωστόσο δεν απαιτεί την γραπτή μετάφραση κάθε αποδεικτικού εγγράφου ή κάθε επίσημου εγγράφου της δικογραφίας²³. Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνεται ότι

ήταν σε θέση να κατανοήσει το νόημα της πράξης που τον ενημέρωνε για την ημερομηνία της δίκης και ότι καμία διερμηνεία ή μετάφραση δεν του ήταν απαραίτητη. Εξάλλου το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι ο προσφεύγων δεν έκανε μνεία τυχόν δυσκολιών στην κατανόηση του επίδικου εγγράφου ούτε στις σωφρονιστικές αρχές.

21. ΕΔΔΑ, *Cuscani* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 32771/96, 24.09.2002.

22. ΕΔΔΑ, *Lagerblom* κατά Σουηδίας, αρ. προσφ. 26891/95, 14.01.2003.

23. ΕΔΔΑ, *Kamasinski* κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 9783/82, 19.12.1989. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ. Βλ. ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, *Gavril Covaci*, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη (Γενική Συλλογή). Το ΔΕΕ σε υπόθεση με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, που υπέβαλε το *Amtsgericht Laufen* (Γερμανία) έκρινε ότι (σημ. 51) «τα άρθρα 1 έως 3 της οδηγίας 2010/64 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία, στο πλαίσιο ποινικής δίκης, απαγορεύει στο πρόσωπο κατά του οποίου έχει εκδοθεί απόφαση κατά τη συνοπτική διαδικασία να προβάλει

το κείμενο των σχετικών διατάξεων αναφέρεται σε «διερμηνέα» κι όχι σε «μεταφραστή»²⁴.

Λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία αυτή και επισημαίνοντας το ισχύον δίκαιο και πρακτική, η ΕΕΔΑ απευθύνει τις κάτωθι συστάσεις:

Εξακρίβωση της αναγκαιότητας παροχής υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

Με το άρθρο 2 του Ν 4236/2014 αντικαταστάθηκε η παράγραφος 1 του άρθρου 233 του ΚΠΔ σχετικά με τις προϋποθέσεις παροχής διερμηνείας. Με τον τρόπο αυτό επήλθε σημαντική βελτίωση στο κείμενο του ΚΠΔ. Αποσαφηνίζεται αφενός ότι το δικαίωμα σε διερμηνεία παρέχεται όταν ο κατηγορούμενος δεν ομιλεί ή δεν κατανοεί επαρκώς τη γλώσσα της ποινικής διαδικασίας και επιβάλλεται αφετέρου η υποχρέωση εξακρίβωσης με κάθε πρόσφορο μέσο του κατά πόσον ο κατηγορούμενος ομιλεί και κατανοεί τη γλώσσα της ποινικής διαδικασίας και αν χρειάζεται διερμηνέα.

Σύμφωνα, λοιπόν, με το ισχύον δίκαιο (Άρθρο 233 παρ. 1 ΚΠΔ), σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας ο εξετάζων εξακριβώνει με κάθε πρόσφορο μέσο κατά πόσον ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος ομιλεί και κατανοεί την ελληνική γλώσσα και αν χρειάζεται τη συνδρομή διερμηνέα.

Εξ αυτού συνάγεται ότι η απουσία ελληνικής ιθαγένειας δεν συνεπάγεται *ipso facto* άγνοια της ελληνικής γλώσσας. Στην πράξη βέβαια, κατά τεκμήριο, όταν δηλώνεται από τον κατηγορού-

εγγράφως αντιρρήσεις κατά της εν λόγω αποφάσεως σε γλώσσα διαφορετική από τη γλώσσα διαδικασίας, έστω και αν το εν λόγω πρόσωπο δεν είναι γνώστης της γλώσσας διαδικασίας, υπό τον όρο ότι οι αρμόδιες αρχές δεν θεωρούν, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 3, της εν λόγω οδηγίας, ότι, λαμβανομένων υπόψη της οικείας διαδικασίας και των περιστάσεων της συγκεκριμένης υποθέσεως, οι εν λόγω αντιρρήσεις συνιστούν ουσιώδες έγγραφο». Βασικοί άξονες του συμπεράσματος αυτού είναι ότι αφενός (σημ. 40) «το δικαίωμα σε διερμηνεία που προβλέπει το άρθρο 2 της οδηγίας 2010/64 έχει ως αντικείμενο την απόδοση από διερμηνέα σε άλλη γλώσσα της προφορικής επικοινωνίας μεταξύ των υπόπτων ή των κατηγορουμένων και των ανακριτικών αρχών, των δικαστικών αρχών ή, όπου χρειάζεται, του συνηγόρου, και όχι τη γραπτή μετάφραση κάθε εγγράφου που προσκομίζουν οι εν λόγω ύποπτοι ή κατηγορούμενοι» και αφετέρου ότι (σημ. 46) το δικαίωμα σε μετάφραση που προβλέπεται στο άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας αποσκοπεί, όπως προκύπτει από την παράγραφο 4 του άρθρου αυτού, να συμβάλει «στην κατανόηση, εκ μέρους των υπόπτων ή των κατηγορουμένων, του περιεχομένου της εναντίον τους δικογραφίας».

24. ΕΔΔΑ, *Diallo* κατά Σουηδίας, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 13205/07, 05.01.2010.

μενο ότι δεν κατανοεί την ελληνική γλώσσα, οι αρχές όντως διορίζουν διερμηνέα. Η εξακρίβωση όμως της αναγκαιότητας παράστασης διερμηνέα δεν διενεργείται πάντα με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο, και συχνότερα επαφίεται σε πρότερη δήλωση του ίδιου του κατηγορουμένου.

Για το λόγο αυτό:

Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η εξακρίβωση της αναγκαιότητας παράστασης διερμηνέα πρέπει να διενεργείται με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο και σε περίπτωση αμφιβολίας της εξετάζουσας αρχής για το κατά πόσο ο κατηγορούμενος ομιλεί και κατανοεί την ελληνική γλώσσα, θα πρέπει να διασφαλίζεται ο διορισμός διερμηνέα, με σεβασμό στην αρχή *in dubio pro reo*, η οποία ισχύει και επί των δικονομικών δικαιωμάτων²⁵.

Μετάφραση εγγράφων

Ο Ν 4236/2014 επέφερε βελτιώσεις και στις ρυθμίσεις που αφορούν τη μετάφραση εγγράφων. Έτσι, σύμφωνα με το άρθρο 236 παρ. 1 ΚΠΔ, στους υπόπτους ή στους κατηγορούμενους που δεν κατανοούν τη γλώσσα της ποινικής διαδικασίας παρέχεται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος γραπτή μετάφραση όλων των ουσιωδών εγγράφων ή χωρίων εγγράφων της διαδικασίας. Τα ουσιώδη έγγραφα περιλαμβάνουν οποιαδήποτε απόφαση συνεπάγεται τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου, οποιοδήποτε έγγραφο απαγγελίας κατηγορίας και οποιαδήποτε

25. Βλ. και νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου: ΔΠΠ, *Situation en RDC, Le Procureur c. Germain Katanga et Mathieu Ndjolo Chui*, *op. cit.*, παρ. 61. Το δικαίωμα σε παράσταση διερμηνέα και σε μετάφραση δεν συνεπάγεται ότι ο κατηγορούμενος έχει αυτόματα το δικαίωμα να παρακολουθήσει τη διαδικασία στη μητρική του γλώσσα. Συνεπάγεται, αντίθετα, ότι θα έχει το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης μονάχα εάν δεν μιλάει και δεν κατανοεί πλήρως τη γλώσσα που χρησιμοποιεί το Δικαστήριο. Από τον κανόνα αυτό συνάγεται ότι πρέπει πρώτα από όλα να εξεταστούν οι γλωσσικές γνώσεις του κατηγορούμενου, αλλά σε κάθε περίπτωση αν υπάρχει οποιοσδήποτε αμφιβολία ως προς τη δυνατότητα του προσώπου να κατανοεί και να μιλά τη γλώσσα του Δικαστηρίου πλήρως, πρέπει να εγκρίνεται η χρήση της γλώσσας που ζητά ο κατηγορούμενος.

δικαστική απόφαση²⁶ σχετική με την κατηγορία (βλ. άρθρο 3 παρ. 2 της Οδηγίας 2010/64/ΕΕ). Όπως βέβαια παρατηρεί και το Δικαστήριο της ΕΕ (στο εξής ΔΕΕ), η απαρίθμησή τους είναι ενδεικτική²⁷. Οι κατηγορούμενοι ή οι συνήγοροι τους δύνανται να υποβάλουν αιτιολογημένο αίτημα για το χαρακτηρισμό εγγράφων ή χωρίων εγγράφων ως ουσιωδών. Οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι δεν έχουν δικαίωμα σε μετάφραση χωρίων ουσιωδών εγγράφων, τα οποία δεν συμβάλλουν στην κατανόηση εκ μέρους τους του περιεχομένου της εναντίον τους κατηγορίας.

Οι ως άνω διατάξεις περιέχονται στην Οδηγία 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Η ίδια αυτή Οδηγία στο Άρθρο 8 ορίζει ότι «Καμία διάταξη της παρούσας οδηγίας δεν επιτρέπεται να εκληφθεί ότι περιστέλλει ή αποκλίνει από τα δικαιώματα και τις δικονομικές εγγυήσεις που κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από άλλες σχετικές διατάξεις διεθνούς δικαίου ή από τη νομοθεσία οποιουδήποτε κράτους μέλους που παρέχει υψηλότερο βαθμό προστασίας». Αυτό αναγνωρίζεται και από το ΔΕΕ²⁸.

Συνεπώς, είναι απαραίτητο να διασφαλίζεται το επίπεδο προστασίας που παρέχει στον κατη-

26. Βλ. για παράδειγμα ΔΠΠ, *Situation en RDC, Le Procureur c. Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06-462, σελ. 6. Η απόφαση θεωρείται ότι επιδόθηκε στον κατηγορούμενο τη στιγμή που αυτός τη λαμβάνει σε γλώσσα που κατανοεί.

27. ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, *Gavril Covaci*, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη (Γενική Συλλογή), σημ. 45: «Εξάλλου, η προαναφερθείσα ερμηνεία ενισχύεται, αφενός, από τον κατάλογο των εγγράφων που θεωρούνται, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 2010/64, ως ουσιώδη και για τα οποία, συνεπώς, απαιτείται μετάφραση. Πράγματι, στην απαρίθμηση του εν λόγω καταλόγου περιλαμβάνονται, μολονότι ενδεικτικώς, οποιαδήποτε απόφαση συνεπάγεται τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου, οποιοδήποτε έγγραφο απαγγελίας κατηγορίας και οποιαδήποτε δικαστική απόφαση».

28. ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, *Gavril Covaci*, σημ. 48: «Εντούτοις, η οδηγία 2010/64 θεσπίζει μόνον ελάχιστους κανόνες, αφήνοντας τα κράτη μέλη ελεύθερα, όπως διευκρινίζεται στην αιτιολογική σκέψη 32 της οδηγίας, να επεκτείνουν τα δικαιώματα που προβλέπονται στην εν λόγω οδηγία, προκειμένου να παρέχεται υψηλότερο επίπεδο προστασίας και σε περιπτώσεις που δεν ρυθμίζει ρητά η εν λόγω οδηγία».

γορούμενο η ΕΣΔΑ και άρα να παρέχεται η μετάφραση των εγγράφων που είναι απαραίτητα για τον κατηγορούμενο, ώστε να κατανοήσει ή να επικοινωνήσει στη γλώσσα του δικαστηρίου, προκειμένου να χαιρεί δίκαιης δίκης.

Η ΕΕΔΑ, άλλωστε, παρατηρεί ότι στην πράξη το ένταλμα σύλληψης δεν μεταφράζεται, όπως ούτε συνήθως τα σχετικά ουσιώδη έγγραφα, το κλητήριο θέσπισμα, το παραπεμπτικό βούλευμα ή η κλήση προς εμφάνιση. Κατά τη συνήθη πρακτική τα έγγραφα αυτά διερμηνεύονται και μάλιστα όχι από διερμηνέα αλλά από τον ίδιο τον δικηγόρο των κατηγορουμένων.

Για το λόγο αυτό:

Η ΕΕΔΑ συνιστά εκτός των «ουσιωδών εγγράφων» να διασφαλίζεται η μετάφραση ή έστω η προφορική μετάφραση όσων εγγράφων είναι απαραίτητα για τον κατηγορούμενο, ώστε να κατανοήσει ή να επικοινωνήσει στη γλώσσα του δικαστηρίου, προκειμένου να διασφαλιστεί η διεξαγωγή δίκαιης δίκης, καθώς και όσων καλείται να υπογράψει ο κατηγορούμενος. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ επίσης συνιστά τον ειδικότερο προσδιορισμό των «ουσιωδών εγγράφων» που αναφέρονται στο νόμο, με ενδεικτική απαρίθμηση αυτών.

Η ΕΕΔΑ συνιστά, στην περίπτωση που ο κατηγορούμενος δεν κατανοεί την ελληνική γλώσσα, να επιδίδεται μαζί με το κλητήριο θέσπισμα, το παραπεμπτικό βούλευμα ή την κλήση προς εμφάνιση και επίσημη μετάφρασή τους σε γλώσσα που αυτός κατανοεί.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί, τέλος, ότι στις περιπτώσεις συλλήψεως στο πλαίσιο της αυτόφωρης διαδικασίας ή ακόμη και στην περίπτωση συλλήψεως δυνάμει εντάλματος σύλληψης, ο χρόνος πιθανόν να μην επαρκεί για την μετάφραση των σχετικών εγγράφων. Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 236 Α παρ. 2 ΚΠΔ «*Σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις η έγγραφη μετάφραση μπορεί να αντικατασταθεί από προφορική μετάφραση ή προφορική σύνοψη του περιεχομένου των ουσιωδών εγγράφων*».

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει την ανάγκη για συστατική ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 236 Α παρ. 2 ΚΠΔ κατά τρόπο ώστε η προφορική μετάφραση να αποτελέσει *ultima ratio*.

Η ΕΕΔΑ επίσης συνιστά στην περίπτωση που δεν διενεργείται μετάφραση των ουσιωδών εγγράφων, να μην λαμβάνεται προανακριτική απολογία από τον κατηγορούμενο.

Αμφισβήτηση της αναγκαιότητας παροχής υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

Η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά την πρόβλεψη του άρθρου 233 παρ. 1 που εισήχθη πρόσφατα στον ΚΠΔ, σύμφωνα με την οποία ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να ασκήσει αντιρρήσεις κατά της απόφασης, με την οποία κρίθηκε ότι δεν είναι αναγκαία η παροχή διερμηνείας ή όταν η ποιότητα της διερμηνείας δεν είναι επαρκής. Παρομοίως, σύμφωνα με το άρθρο 236Α παρ. 3 ΚΠΔ, ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να υποβάλει αντιρρήσεις κατά της απόφασης, με την οποία κρίνεται ότι δεν απαιτείται μετάφραση εγγράφων ή χωρίων εγγράφων ή όταν η ποιότητά της δεν είναι επαρκής.

Στα αντίστοιχα άρθρα επίσης προβλέπεται ότι και για τις δύο περιπτώσεις επί των αντιρρήσεων αποφασίζει κατά την προδικασία ο Εισαγγελέας, κατά την κύρια ανάκριση το Δικαστικό Συμβούλιο και κατά την κύρια διαδικασία το Δικαστήριο. Η ΕΕΔΑ όμως παρατηρεί ότι στην περίπτωση που η προκαταρκτική εξέταση ή η ανάκριση διενεργείται από τον Εισαγγελέα τότε είναι η ίδια αρχή που αποφασίζει τόσο για την αναγκαιότητα της διερμηνείας και μετάφρασης όσο και για τις αντιρρήσεις που ασκούνται επί αυτής, γεγονός το οποίο θέτει εν αμφιβόλω την ανεξαρτησία και την αμεροληψία της εξετάζουσας αρχής.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για το κατά πόσον διασφαλίζεται με την ανωτέρω νομοθετική πρόβλεψη η συμμόρφωση της Ελλάδας με τη ρύθμιση του άρθρου 3 παρ. 5 της σχετικής Οδηγίας, δεδομένου ότι, για να καταστεί αποτελεσματικό το δικαίωμα αντίκρουσης απόφασης, σύμφωνα με την οποία δεν χρειάζεται η μετά-

φραση εγγράφων, προϋποτίθεται η διάκριση της αρχής που αποφασίζει για την αναγκαιότητα της διερμηνείας και μετάφρασης από την αρχή που αποφασίζει για τις αντιρρήσεις που ασκούνται επί αυτής. Ωσαύτως, για να καταστεί αποτελεσματικό δικαίωμα διαμαρτυρίας για την ποιότητα της μετάφρασης, προϋποτίθεται η διάκριση της αρχής που αποφασίζει αρχικώς τη μετάφραση με ένα συγκεκριμένο τρόπο (συγκεκριμένους μεταφραστές κ.λπ) από την αρχή που αποφασίζει για την ποιότητα της παρασχεθείσης μετάφρασης.

Η ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η αρχή που αποφασίζει για την αναγκαιότητα της διερμηνείας και μετάφρασης πρέπει να διαφέρει από αυτήν που αποφαιίνεται επί των αντιρρήσεων κατά της απόφασης, με την οποία κρίθηκε ότι δεν είναι αναγκαία η παροχή διερμηνείας ή η μετάφραση εγγράφων ή χωρίων εγγράφων. Επίσης πρέπει να διαφέρει η αρχή που αποφασίζει αρχικώς τη μετάφραση με ένα συγκεκριμένο τρόπο (συγκεκριμένους μεταφραστές κ.λπ.) από την αρχή που αποφασίζει για την ποιότητα της παρασχεθείσης μετάφρασης.

Ο χρόνος παροχής υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

Το ΕΔΔΑ έχει από πολύ νωρίς επισημάνει ότι η συνδρομή διερμηνέα πρέπει να παρέχεται και κατά την ποινική προδικασία^{29,30}. Το δικαίωμα της παραγράφου 3 ε) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται όχι μόνο σε προφορικές δηλώσεις κατά τη διάρκεια της δίκης αλλά και σε έγγραφο υλικό και στην προδικασία. Οι υπηρεσίες διερμηνέα πρέπει να παρέχονται κατά το στάδιο των ερευνών επί της εκάστοτε υπόθεσης και της ανάκρισης, εκτός

αν αποδειχθεί, υπό το φως των επίδικων περιστάσεων συγκεκριμένης υπόθεσης, ότι υπάρχουν λόγοι περιορισμού του δικαιώματος αυτού³¹.

Το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι, αν και η πρωταρχικός σκοπός του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, σε ό,τι αφορά τις ποινικές διαδικασίες, είναι η διασφάλιση μίας δίκαιης δίκης από αρμόδιο «δικαστήριο» που αποφασίζει επί του βασίμου πάσης «κατηγορίας ποινικής φύσεως», αυτό δεν συνεπάγεται ότι το συγκεκριμένο άρθρο δεν βρίσκει εφαρμογή στην ποινική προδικασία. Έτσι, το άρθρο 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ μπορεί να τύχει εφαρμογής ήδη προτού μία υπόθεση αχθεί ενώπιον δικαστηρίου και στο μέτρο που η δικαιοσύνη της διαδικασίας ενδέχεται να θιγεί από την αρχική αδυναμία σεβασμού των διατάξεών του³². Επιπλέον, το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι το στάδιο της ανάκρισης είναι κρίσιμης σημασίας για την προετοιμασία της ποινικής διαδικασίας, καθώς τα στοιχεία που συλλέγονται στο στάδιο αυτό καθορίζουν το πλαίσιο, εντός του οποίου θα κριθεί το αποδιδόμενο στον κατηγορούμενο αδίκημα.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπάρχει παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 ε) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ σε υπόθεση που αφορούσε την εξέταση της προσφεύγουσας όσο βρισκόταν σε αστυνομική κράτηση, χωρίς την παρουσία διερμηνέα, ενώ δεν χειριζόταν επαρκώς την εθνική γλώσσα. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι χωρίς να της παρέχεται η δυνατότητα οι ερωτήσεις που τις απευθύνονται να διερμηνεύονται και έτσι χωρίς να αποκτά σαφή εικόνα των αδικημάτων για τα οποία κατηγορείται, η προσφεύγουσα δεν μπορούσε να εκτιμήσει πλήρως τις συνέπειες παραίτησής της από το δικαίωμα σε σιωπή και το δικαίωμα σε νομική βοήθεια³³.

Στη χώρα μας, με τον Ν 4236/2014 προσετέθη στο άρθρο 233 ΚΠΔ σαφή αναφορά στο ότι

29. ΕΔΔΑ, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, αρ. προσφ. 9783/82, 19.12.1989.

30. Βλ. ομοίως και για την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Human Rights Committee*) του ΟΗΕ το δικαίωμα σε διερμηνεία αφορά όλα τα στάδια των προφορικών διαδικασιών. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Human Rights Committee*) του ΟΗΕ, *General Comment No. 32: Article 14: Right to Equality before Courts and Tribunals and to Fair Trial*, op. cit..

31. ΕΔΔΑ, *Diallo κατά Σουηδίας*, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 13205/07, 05.01.2010 και ΕΔΔΑ, *Saman κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 35292/05, 05.04.2011.

32. Όπως έχει σε άλλες αποφάσεις του επισημάνει το ΕΔΔΑ, το δικαίωμα της παραγράφου 3 παρ. γ) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ αποτελεί στοιχείο, μεταξύ άλλων, της έννοιας της δίκαιης δίκης στις ποινικές διαδικασίες που περιέχεται στην παράγραφο 1. Βλ. ΕΔΔΑ, *Imbrioscia κατά Ελβετίας*, αρ. προσφ. 13972/88, 24.11.1993, παρ. 37.

33. ΕΔΔΑ, *Baytar κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 45440/04, 14.10.2014.

το δικαίωμα σε διερμηνεία αφορά σε όλη την ποινική διαδικασία, γεγονός που μόνο θετικά μπορεί να αποτιμηθεί. Εντούτοις, σε ό,τι αφορά τα ζητήματα του χρόνου παροχής υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης παραμένουν ανοικτά ζητήματα, τα οποία η ΕΕΔΑ αποτιμά ως ακολούθως:

Διερμηνεία «χωρίς καθυστέρηση» - Μετάφραση «εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος»

Μία ακόμα αλλαγή που επέφερε στις διατάξεις του ΚΠΔ ο Ν 4236/2014 αφορά τον προσδιορισμό του χρονικού πλαισίου, εντός του οποίου πρέπει να παρασχεθούν οι υπηρεσίες διερμηνείας και μετάφρασης στον κατηγορούμενο. Σύμφωνα με το άρθρο 233 παρ. 1 ΚΠΔ «*Σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, [...] παρέχεται χωρίς καθυστέρηση διερμηνεία*», ενώ σύμφωνα με το άρθρο 236Α παρ. 1 ΚΠΔ η μετάφραση όλων των ουσιωδών εγγράφων ή χωρίων εγγράφων της διαδικασίας παρέχεται «*εντός εύλογου χρονικού διαστήματος*».

Ιδίως σε ό,τι αφορά το εύλογο του χρόνου για την παροχή της μετάφρασης, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι ο χρόνος μετάφρασης που απαιτεί κάθε έγγραφο οπωσδήποτε εξαρτάται από την έκτασή του και τη γλώσσα, στην οποία πρέπει να μεταφραστεί. Άλλωστε ο ίδιος ο νομοθέτης έχει προβλέψει (237 παρ. 1 ΚΠΔ) πως όταν πρόκειται να γίνει μετάφραση εγγράφων που απαιτεί οπωσδήποτε μακρόχρονη απασχόληση, ορίζεται προθεσμία στην οποία ο διερμηνέας θα πρέπει να παραδώσει τη μετάφραση και ότι η προθεσμία μπορεί να παραταθεί.

Εντούτοις, τόσο το «εύλογο» του χρόνου για την παροχή της γραπτής μετάφρασης όσο και η εκτίμηση της «χωρίς καθυστέρηση» παροχή διερμηνείας θα πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο, ώστε να μην θίγονται τα δικαιώματα υπεράσπισης του κατηγορουμένου και το δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη.

Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι η παροχή διερμηνείας και η μετάφραση των ουσιωδών εγγράφων θα πρέπει να ολοκληρώνεται το αργότερο πριν την απολογία του κατηγορουμένου, σε χρόνο που να μην θίγει το δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι στην περίπτωση αυτόφωρων εγκλημάτων, για τα οποία έχει ληφθεί προανακριτική απολογία χωρίς την προσήκουσα μετάφραση των ουσιωδών εγγράφων, αυτή δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, άλλως επέρχεται απόλυτη ακυρότητα της προδικασίας.

Επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους

Σύμφωνα με το ισχύον πλέον δίκαιο (Άρθρο 233 παρ. 1 ΚΠΔ όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 2 του Ν 4236/2014), «Εφόσον τούτο είναι αναγκαίο, διατίθεται διερμηνεία για την επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας». Με τη νέα αυτή διάταξη κατοχυρώνεται ένα νέο για την ελληνική έννομη τάξη δικαίωμα. Λαμβάνοντας υπόψη τη σπουδαιότητα παροχής νομικής συνδρομής στα πρόσωπα που δεν κατανοούν και δεν μιλούν την ελληνική γλώσσα, η κατοχύρωση αυτή είναι πολύ σημαντική³⁴.

Κατά το παρελθόν, δεν προβλεπόταν νομοθετικά η συνδρομή διερμηνέα στην μεταξύ κατηγορουμένου και συνηγόρου επικοινωνία. Αμφίβολο όμως είναι αν και κατά την παρούσα στιγμή το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται ή δύναται να κατοχυρωθεί στην πράξη.

34. Σε δύο ελληνικού ενδιαφέροντος υποθέσεις το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει επισημάνει τη σπουδαιότητα της παροχής νομικής συνδρομής στους προσφεύγοντες, αλλοδαπούς που δεν γνώριζαν την ελληνική γλώσσα και δεν είχαν εξοικείωση με την ελληνική έννομη τάξη. Τα στοιχεία αυτά ελήφθησαν υπόψη από το ΕΔΔΑ για την θεμελίωση της παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 3 γ) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ λόγω του ότι το ελληνικό δίκαιο δεν προέβλεπε την παροχή νομικής βοήθειας στην κατ' εφεση δίκη. ΕΔΔΑ, *Twalib κατά Ελλάδος*, αρ. προσφ. 24294/94, 09.06.1998 και ΕΔΔΑ, *Biba κατά Ελλάδος*, αρ. προσφ. 33170/96, 26.09.2000.

Η ρύθμιση του ελληνικού δικαίου δεν ορίζει με σαφήνεια υπό ποιες προϋποθέσεις παρέχεται η διερμηνεία για την επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους. Το γεγονός αυτό εν πρώτοις υποδηλώνει ότι ο Έλληνας νομοθέτης κατοχυρώνει το δικαίωμα αυτό χωρίς περιορισμό. Η πρόβλεψη όμως ότι η διερμηνεία διατίθεται «εφόσον τούτο είναι αναγκαίο» και χωρίς περαιτέρω προσδιορισμό, καθιστά τη ρύθμιση αόριστη και δυσχερώς εφαρμόσιμη³⁵.

Η ΕΕΔΑ συνιστά τον ασφαλή προσδιορισμό των προϋποθέσεων που πρέπει να πληρούνται ώστε να διατίθεται διερμηνεία για την επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας.

Η ΕΕΔΑ συνιστά στις αρμόδιες αρχές να ενημερώνουν οι ίδιες εγκαίρως τον κατηγορούμενο για το δικαίωμα συνδρομής διερμηνείας στην επικοινωνία του με τον συνήγορό του σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Η ενημέρωση αυτή πρέπει να περιέχεται και στο γραπτό έγγραφο δικαιωμάτων που εγχειρίζεται στον ύπνο ή κατηγορούμενο.

Το κόστος παροχής υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που αντιμετώπισε το ΕΔΔΑ σε σχέση με το άρθρο 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ αφορά το κόστος παροχής υπηρεσιών

διερμηνείας και μετάφρασης. Η έννοια της «δωρεάν» συνδρομής αποτέλεσε αντικείμενο ενδελεχούς μελέτης για το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Το ΕΔΔΑ ερμηνεύει τον όρο «δωρεάν» του άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ ως πλήρη απαλλαγή του κατηγορούμενου³⁶ από τα έξοδα μετάφρασης και διερμηνείας, ανεξαρτήτως της κοινωνικής/οικονομικής κατάστασής του και της έκβασης της ποινικής υπόθεσης.

Αναγνωρίζοντας στον όρο τη συνήθη του έννοια, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι αυτός δεν υποδεικνύει ούτε μία υπό όρους απαλλαγή, ούτε μία προσωρινή απαλλαγή ή αναστολή, αλλά οριστική εξαίρεση/απαλλαγή. Σε ό,τι αφορά την εν των συνόλων έννοια και το αντικείμενο και τον σκοπό της διάταξης, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι αν ο κατηγορούμενος οφείλει να επωμίζεται τα έξοδα διερμηνείας σε περίπτωση καταδίκης του, αυτό θα οδηγούσε στην πράξη σε περιορισμό μέσα στον χρόνο του προνομίου που παρέχει η διάταξη και σε άρνηση του προνομίου αυτού σε όποιον κατηγορούμενο θα μπορούσε να καταδικαστεί. Με τον τρόπο αυτό παραμένει σε μειονεκτική θέση ο κατηγορούμενος που δεν κατανοεί τη γλώσσα της διαδικασίας σε σχέση με κάποιον που την κατανοεί³⁷. Επιπλέον δεν αποκλείεται η υποχρέωση πληρωμής των εξόδων να έχει επιπτώσεις σε βάρος του δικαιώματος δίκαιης δίκης. Υπάρχει κίνδυνος σε ορισμένες περιπτώσεις ο διορισμός ή όχι διερμηνείας να εξαρτάται από την απόφαση του κατηγορούμενου, ο οποίος επηρεάζεται από το φόβο των οικονομικών επιπτώσεων της επιλογής του³⁸.

35. Το γαλλικό δίκαιο (άρθρο D. 594-3 γαλλικού ΚΠΔ) προβλέπει ότι οι επαφές του κατηγορούμενου με τον συνήγορό του που έχουν άμεση σχέση με κάθε εξέταση ή ακρόαση, και για τις οποίες ο κατηγορούμενος μπορεί να ζητήσει τη συνδρομή διερμηνείας, είναι οι επαφές που πραγματοποιούνται στον χώρο όπου λαμβάνει χώρα η εξέταση του κατηγορούμενου, σε δικαστικά μέγαρα και σε σωφρονιστικά καταστήματα, υπό συνθήκες που εγγυώνται την εμπιστευτικότητα της επικοινωνίας: 1) Κατά τη διάρκεια της κράτησης και κάθε άλλου μέτρου στερητικού της ελευθερίας [...] 2) Πριν από την εξέταση από ανακριτή ή την παράσταση ενώπιον δικαστηρίου 3) Πριν από την κατάθεση προσφυγής κατά δικαστικής απόφασης 4) Πριν από την κατάθεση αίτησης αποφυλάκισης. Βλ. Décret n° 2013-958 du 25 octobre 2013 portant application des dispositions de l'article préliminaire et de l'article 803-5 du code de procédure pénale relatives au droit à l'interprétation et à la traduction.

36. ΕΔΔΑ, Öztürk κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 8544/79, 21.02.1984: Η δωρεάν παροχή υπηρεσιών διερμηνείας είναι υποχρέωση του Κράτους και σε περίπτωση διοικητικών παραβάσεων (παραβάσεως του ΚΟΚ) που το ΕΔΔΑ κρίνει ως ποινική.

37. ΕΔΔΑ, Kamasinski κατά Αυστρίας, αρ. cit., παρ. 79, ΕΔΔΑ, Tabai κατά Γαλλίας, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 73805/01, 17.02. 2004 και ΕεπΔΑ, Vakili Rad κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 31222/96, 10.09.1997.

38. ΕΔΔΑ, Luedicke, Belkacem και Κορ κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 6210/73, 6877/75 και 7132/75, 28.11.1978. Βλ. όμως και ΕΔΔΑ, Kamasinski κατά Αυστρίας, αρ. cit.: Αν και ο φόβος για τις οικονομικές συνέπειες, μπορεί υπό ορισμένες περιπτώσεις να επηρεάσει την συμπεριφορά του κατηγορούμενου ως προς τον ορισμό διερμηνείας, η παροδική ανησυχία του προσφεύγοντος που προκλήθηκε από αρχικό λάθος των αρχών δεν ήταν τέτοιας φύσεως ώστε να επηρεάσει την απόλαυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη που

Για το λόγο αυτό, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί ότι παραβιάζεται το άρθρο 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ στη περίπτωση που δικαστήριο διατάζει σε πληρωμή του συνόλου των εξόδων διερμηνείας από τον προσφεύγοντα σε ποινική δίκη τόσο στον πρώτο όσο και στον δεύτερο βαθμό³⁹.

Οι αρχές αυτές αντανακλώνται σε ένα μέρος στις διατάξεις του ελληνικού ΚΠΔ, όπως αυτές τροποποιήθηκαν με τον Ν 4236/2014. Ωστόσο η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι σειρά προβλημάτων δεν επιτρέπουν την πλήρη απόλαυση του δικαιώματος σε δωρεάν διερμηνεία και μετάφραση. Συγκεκριμένα:

Έξοδα διερμηνείας για την επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους

Σύμφωνα με το άρθρο 238B ΚΠΔ: «Τα έξοδα διερμηνείας, καθώς και τα έξοδα της μετάφρασης των αποφάσεων που συνεπάγονται τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου, των εγγράφων απαγγελίας κατηγορίας και των σχετικών με την κατηγορία δικαστικών αποφάσεων, τα οποία προκύπτουν από την εφαρμογή των άρθρων 233 επ. και 236Α του ΚΠΔ, ανεξάρτητα από την έκβαση της διαδικασίας, βαρύνουν το Δημόσιο. Κατ' εξαίρεση, τα ανωτέρω έξοδα μετάφρασης βαρύνουν τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο, εφόσον αυτός αποδεδειγμένα μπορεί να τα καταβάλει».

Σύμφωνα με την ως άνω διάταξη επομένως το Δημόσιο βαρύνουν και τα έξοδα διερμηνείας που παρέχονται για την επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Στην πράξη όμως τα έξοδα για τις υπηρεσίες διερμηνείας που παρέχονται για την επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, δεν καλύπτονται από το Δημόσιο.

Η ΕΕΔΑ συνιστά την ανάληψη πρωτοβουλιών, ώστε να καλύπτονται από το Δημόσιο τα έξοδα διερμηνείας για την επικοινωνία μεταξύ των κατηγορουμένων και των συνηγόρων τους.

Έξοδα μετάφρασης ουσιαστών εγγράφων

Σύμφωνα με το άρθρο 238 Β ΚΠΔ, «Τα έξοδα της μετάφρασης των αποφάσεων που συνεπάγονται τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου, των εγγράφων απαγγελίας κατηγορίας και των σχετικών με την κατηγορία δικαστικών αποφάσεων, τα οποία προκύπτουν από την εφαρμογή των άρθρων 233 επ. και 236Α του ΚΠΔ, ανεξάρτητα από την έκβαση της διαδικασίας, βαρύνουν το Δημόσιο».

Σύμφωνα, όμως, με τη διάταξη του άρθρου 236 Α ΚΠΔ ναί μεν τα ουσιαστικά έγγραφα περιλαμβάνουν οποιαδήποτε απόφαση συνεπάγεται τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου, οποιοδήποτε έγγραφο απαγγελίας κατηγορίας και οποιαδήποτε δικαστική απόφαση σχετική με την κατηγορία, αλλά δεν περιορίζονται στα απαριθμούμενα αυτά έγγραφα, καθώς πλέον αυτών «οι κατηγορούμενοι ή οι συνήγοροί τους δύναται να υποβάλουν αιτιολογημένο αίτημα για το χαρακτηρισμό εγγράφων ή χωρίων εγγράφων ως ουσιαστών». Στην περίπτωση αυτή οι κατηγορούμενοι δικαιούνται σε κάλυψη εξόδων και αυτών των εγγράφων. Κατόπιν τούτου, το κόστος που αναλογεί στο Δημόσιο δεν πρέπει να καλύπτει μόνο τα έξοδα της μετάφρασης των αποφάσεων που συνεπάγονται τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου, των εγγράφων απαγγελίας κατηγορίας και των σχετικών με την κατηγορία δικαστικών αποφάσεων, αλλά το σύνολο των «των ουσιαστών εγγράφων ή χωρίων εγγράφων της διαδικασίας».

Η διάταξη, επομένως, του άρθρου 238B ΚΠΔ εισήχθη με το άρθρο 6 του Ν 4136/2014, το οποίο όμως είναι αντίθετο με την Οδηγία 2010/64/ΕΕ, στο μέτρο που ο περιορισμός που εισαγάγει αποτελεί ευθεία παραβίαση των άρθρων 2, 3 και 4 της ως άνω Οδηγίας, δεδομένου ότι το δικαίωμα μετάφρασης αφορά στην πλήρη κάλυψη των

κατοχυρώνει το άρθρο 6 ΕΣΔΑ. Για πολλούς μήνες οι αρχές είχαν αφήσει να εννοηθεί ότι σε περίπτωση καταδίκης του, ο προσφεύγων θα επωμιζόταν ο ίδιος τα έξοδα διερμηνείας.

39. ΕΔΔΑ, *Işyar c. Bulgarie κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 391/03, 20.11.2008 και ΕΔΔΑ, *Havanessian κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 31814/03, 21.12.2010.

εξόδων όλων των εγγράφων που τους αναγνωρίζει το ελληνικό δίκαιο και σε δωρεάν μετάφραση όλων των εγγράφων που χαρακτηρίζονται ως ουσιώδη και μετά από αιτιολογημένο αίτημα των κατηγορουμένων ή των συνηγόρων τους.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η ως άνω διάταξη 238 Β ΚΠΔ πρέπει να προσαρμοστεί κατά τρόπο, ώστε να εγγυάται πλήρως το δικαίωμα των κατηγορουμένων σε δωρεάν μετάφραση από το Δημόσιο όλων των ουσιωδών εγγράφων που τους αναγνωρίζει το ελληνικό δίκαιο και σε δωρεάν μετάφραση από το Δημόσιο όλων των εγγράφων που χαρακτηρίζονται ως ουσιώδη και μετά από αιτιολογημένο αίτημα των κατηγορουμένων ή των συνηγόρων τους.

Απόδειξη της ικανότητας καταβολής των εξόδων μετάφρασης

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι παρά την ως άνω πρόβλεψη για την κάλυψη των εξόδων μετάφρασης από το Δημόσιο, σύμφωνα με το άρθρο 238 Β εδ. β' ΚΠΔ «*Κατ' εξαίρεση, τα ανωτέρω έξοδα μετάφρασης βαρύνουν τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο, εφόσον αυτός αποδεδειγμένα μπορεί να τα καταβάλει*». Η ως άνω ρύθμιση αποτελεί ευθεία παράβαση του άρθρου 4 της Οδηγίας 2010/64/ΕΕ στο μέτρο που αυτό προβλέπει ότι χωρίς εξαίρεση «*Τα κράτη μέλη καλύπτουν τα έξοδα διερμηνείας και μετάφρασης που προκύπτουν από την εφαρμογή των άρθρων 2 και 3, ανεξάρτητα από την έκβαση της διαδικασίας*».

Μάλιστα, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι τα έξοδα μετάφρασης βαρύνουν τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο, εφόσον αυτός αποδεδειγμένα μπορεί να τα καταβάλει χωρίς να προβλέπονται ρητά τα αναγκαία κριτήρια. Στην πράξη, η εξετάζουσα αρχή κρίνει *ad hoc* την δυνατότητα του εκάστοτε κατηγορούμενου σε καταβολή των εξόδων μετάφρασης.

Η διάταξη του άρθρου 238Β ΚΠΔ εισήχθη με το άρθρο 6 Ν 4136/2014, το οποίο όμως είναι αντίθετο με την Οδηγία 2010/64/ΕΕ, στο μέτρο που ο περιορισμός που εισαγάγει αποτελεί ευθεία παράβαση των άρθρων 2, 3 και 4 της ως άνω Οδηγίας, σύμφωνα με τα οποία δεν προβλέπεται κανενός εί-

δους περιορισμός σχετικά με την υποχρέωση των κρατών-μελών να καλύπτουν τα έξοδα μετάφρασης και διερμηνείας (είτε αυτός αφορά στην έκβαση της δίκης είτε στην οικονομική δυνατότητα των υπόπτων ή/και κατηγορουμένων κ.λπ.).

Η ΕΕΔΑ συνιστά την κατάργηση του άρθρου 238 Β εδ. β' ΚΠΔ που προβλέπει, κατά παράβαση της Οδηγίας 2010/64/ΕΕ, ότι τα έξοδα μετάφρασης βαρύνουν τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο, εφόσον αυτός αποδεδειγμένα μπορεί να τα καταβάλει.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι τα δικαιώματα των υπόπτων/κατηγορουμένων σε δωρεάν μετάφραση και διερμηνεία, όπως αυτά κατοχυρώνονται από την ως άνω Οδηγία δεν υπόκεινται σε κανενός είδους περιορισμό σχετιζόμενο με την οικονομική τους δυνατότητα. Οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι δικαιούνται δωρεάν μετάφρασης όλων των ουσιωδών εγγράφων, καθώς και όλων των εγγράφων που χαρακτηρίζονται ως ουσιώδη μετά από αιτιολογημένο αίτημα των κατηγορουμένων ή των συνηγόρων τους. Οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι δικαιούνται επίσης δωρεάν διερμηνείας, η οποία περιλαμβάνει απαραίτητως και τη δωρεάν διερμηνεία της επικοινωνίας με τους συνηγόρους τους.

Η ποιότητα των υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι μία οποιαδήποτε ποιότητα μετάφρασης ή διερμηνείας δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ. Βέβαια, το ΕΔΔΑ δεν παραβλέπει το γεγονός ότι δεν είναι δυνατόν για τις αρχές να εκτιμήσουν την ακρίβεια της παρεχόμενης διερμηνείας σε αλλοδαπή γλώσσα. Εντούτοις, στο πλαίσιο του υπεύθυνου καθήκοντος που τους ανατίθεται είναι ευθύνη των αρχών να εκφράζουν το αίτημα διερμηνείας με σχολαστικότητα και ακρίβεια⁴⁰. Επίσης, η υποχρέωση των αρμοδίων αρχών δεν περιορίζεται στην υπόδειξη

⁴⁰ ΕΔΔΑ, *Shamayev και λοιποί κατά Γεωργίας και Ρωσίας*, αρ. προσφ. 36378/02, 12.04.2005.

διερμηνέα. Οφείλουν, επιπλέον, όταν ενημερώνονται σε συγκεκριμένη περίπτωση, να ασκούν συγκεκριμένο μεταγενέστερο έλεγχο στην αξία της διερμηνείας που παρασχέθηκε⁴¹. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες πρέπει να είναι κατάλληλες⁴².

Από τη διαπίστωση αυτή δεν προκύπτει ότι το ΕΔΔΑ επιβάλλει συγκεκριμένο τρόπο διενέργειας της διερμηνείας ή μετάφρασης. Σε υπόθεση που ήχθη ενώπιόν του ο προσφεύγων είχε καταγγείλει ότι κατά τη διάρκεια της συζήτησης, η παρεχόμενη διερμηνεία δεν ήταν ταυτόχρονη, αλλά διαδοχική και συνθετική. Δεν περιελάμβανε για παράδειγμα τις ερωτήσεις προς τους μάρτυρες. Αυτό το γεγονός από μόνο του δεν αρκεί για να διαπιστωθεί παραβίαση της παραγράφου 3 δ) ή ε) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, αλλά πρέπει να συνεκτιμηθεί με άλλα γεγονότα. Τα πρακτικά της ακροαματικής διαδικασίας πιστοποιούσαν την διαρκή παρουσία διερμηνέα, χωρίς να προσδιορίζουν την έκταση της παρεχόμενης διερμηνείας. Συνόψιζαν, δε, με λεπτομέρεια το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων καθώς και τις διάφορες δηλώσεις του προσφεύγοντος και του συνηγόρου του, χωρίς να αποδεικνύουν ότι υπεβλήθη ένσταση ως προς την ποιότητα και την έκταση της διερμηνείας. Από το σύνολο των στοιχείων της υπόθεσης, το ΕΕΔΑ έκρινε ότι δεν προέκυψε πως ο προσφεύγων δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει τις μαρτυρικές καταθέσεις, να εξετάσει ή να ζητήσει την εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης εξ αιτίας της πλημμελούς διερμηνείας⁴³.

Κριτήριο για την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών για το ΕΔΔΑ είναι αυτές να επιτρέπουν στον κατηγορούμενο να ασκήσει αποτελεσματικά τα υπερασπιστικά του δικαιώματα. Σε ό,τι αφορά το άρθρο 6 παρ. 1 και 3 α) και ε) το ΕΔΔΑ έχει επισημάνει ότι δεν απαιτείται η μετάφραση όλων των εγγράφων της διαδικασίας. Η προφορική μετάφραση εγγράφων μπορεί να ικανοποιεί τις απαιτήσεις της Σύμβασης. Η μετάφραση όμως πρέπει να επιτρέπει στον κατηγορούμενο να γνωρίζει σε βάθος την σε βάρος του κατηγορία και να μπορεί να αμυνθεί θέτοντας ιδίως σε γνώση του δικαστηρίου την δική του εκδοχή των γεγονότων⁴⁴.

Αντίστοιχη είναι η προσέγγιση του ΕΔΔΑ στο πλαίσιο του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Η παράγραφος 2 του άρθρου 5 ΕΣΔΑ περιλαμβάνει την ελάχιστη εγγύηση ότι κάθε πρόσωπο που συλλαμβάνεται θα γνωρίζει το λόγο για τον οποίο στερείται της ελευθερίας του. Η διάταξη αυτή είναι εγγενές στοιχείο της προστασίας που παρέχει το άρθρο 5. Με την παράγραφο 2 το πρόσωπο που συλλαμβάνεται οφείλει να ενημερώνεται με απλή, όχι τεχνική γλώσσα που μπορεί να κατανοήσει, τις βασικές πραγματικές και νομικές βάσεις της σύλληψής του ώστε να μπορεί να αμφισβητήσει ενώπιον δικαστηρίου τη νομιμότητά της⁴⁵.

Η ΕΕΔΑ αν και αναγνωρίζει ότι η ελληνική νομοθεσία παρέχει ορισμένες εν δυνάμει ασφαλιστικές δικλίδες για την εξασφάλιση της ποιότητας της διερμηνείας και μετάφρασης⁴⁶, εκφράζει την σοβαρή ανησυχία της για την ποιότητα της

41. ΕΔΔΑ, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, *op. cit.* και ΕΕπΔΑ, *Van Kуйjk κατά Ελλάδος*, *ap. προσφ.* 14986/89, 03.07.1991: Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι δεν είχε ενημερωθεί για τους λόγους της σύλληψής της σε γλώσσα που κατανοούσε σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ, έτσι δεν έλαβε γνώση του περιεχομένου των ενταλμάτων σύλληψης παρά μόνο περιληπτικά την επόμενη ημέρα της σύλληψης από άγνωστο πρόσωπο που εθελοντικά της μετέφρασε στα Γερμανικά και κατά προσέγγιση ορισμένα εδάφια των ενταλμάτων σύλληψης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κρίνοντας ότι ο εν λόγω ισχυρισμός θέτει περίπλοκα πραγματικά και νομικά ζητήματα, δεν μπορούσε να τον κηρύξει προφανώς αβάσιμο, οπότε έκρινε παραδεκτό το συγκεκριμένο μέρος της προσφυγής. Τελικά συνήφθη φιλικός διακανονισμός με το Κράτος που της κατέβαλε το συνολικό ποσό των 25.000.000 δραχμών (και για τις λοιπές καταγγελλόμενες παραβιάσεις δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ) – βλ. ΕΕπΔΑ, *Van Kуйjk κατά Ελλάδος*, *ap. προσφ.* 14986/89, 19.02.1992.

42. ΕΔΔΑ, *Hermi κατά Ιταλίας*, *ap. προσφ.* 18114/02, 18.10.2006.

43. ΕΔΔΑ, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, *op. cit.*

44. ΕΔΔΑ, *Husain κατά Ιταλίας*, *ap. προσφ.* 18913/03, 24.02.2005.

45. ΕΔΔΑ, *Galliani κατά Ρουμανίας*, *ap. προσφ.* 69273/01, 10.06.2008.

46. Βλ. άρθρο 237 παρ. 1 ΚΠΔ «Αν περάσει άπρακτη προθεσμία στην οποία ο διερμηνέας θα πρέπει να παραδώσει τη μετάφραση ή αν αυτός που διορίστηκε ασκεί τα έργα του κατά τρόπο ανεπαρκή ή αμελή, παύεται ο διερμηνέας που είχε διοριστεί και διορίζεται άλλος», άρθρο 226 ΠΚ «Όποιος διερμηνέας εν γνώσει εκθέτει με όρκο ψέματα ή αποκρύπτει την αλήθεια, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών», άρθρο 236 ΚΠΔ «Ο διερμηνέας, πριν αναλάβει τα καθήκοντά του, οφείλει να ορκιστεί, ότι θα μεταφράσει με ακρίβεια και πιστότητα όλα όσα θα ειπωθούν κατά τη συζήτηση ή, αν πρόκειται για την περίπτωση του άρθρου 237, τα έγγραφα», άρθρο 233 παρ. 1 και 236Α παρ. 3 ΚΠΔ, σύμφωνα με τα οποία ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να ασκήσει αντιρρήσεις όταν η ποιότητα της διερμηνείας ή της μετάφρασης εγγράφων ή χωρίων εγγράφων δεν είναι επαρκής.

παρεχόμενης μετάφρασης και διερμηνείας στην ποινική διαδικασία στην Ελλάδα⁴⁷. Τα προβλήματα εντοπίζονται τόσο στον δικαστηριακό -και μάλιστα σε όλους τους βαθμούς δικαιοδοσίας- όσο και στον αστυνομικό χώρο. Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι αν και είναι θετικό που ο Ν 4236/2014 εισάγει στην ελληνική έννομη τάξη νέες εγγυήσεις για την προστασία των δικαιωμάτων των κατηγορουμένων, εντούτοις δεν θεσμοθετεί το αναγκαίο πλαίσιο για τη διασφάλισή τους στην πράξη, θέτοντας έτσι τον πήχη υψηλά σε σχέση με τις πραγματικές δυνατότητες των αρμοδίων αρχών.

Διάκριση ανάμεσα σε «διερμηνέα» και «μεταφραστή»

Η διερμηνεία δεν είναι όρος ταυτόσημος της μετάφρασης. Κατά ευτυχή συγκυρία η Οδηγία 2010/64/ΕΕ προβαίνει σε αυτή την ουσιώδη διάκριση. Μάλιστα, πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου της ΕΕ (στο εξής ΔΕΕ) επισημαίνει ότι από το ίδιο το γράμμα του άρθρου 2 της οδηγίας 2010/64 που διέπει το δικαίωμα σε διερμηνεία, προκύπτει ότι αυτό, «αντίθετα προς το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας που αφορά τη γραπτή μετάφραση ορισμένων ουσιωδών εγγράφων, αναφέρεται στην προφορική διερμηνεία όσων διατυπώνονται προφορικώς»⁴⁸.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι το ελληνικό δίκαιο δεν διακρίνει μεταξύ «διερμηνείας» και «μετάφρασης», «διερμηνέα» και «μεταφραστή»⁴⁹. Η σύγχυση μεταξύ των δύο αυτών ιδιοτήτων δεν αποτελεί απλό τυπικό αλλά ουσιαστικό πρόβλημα στο μέτρο που οι διερμηνείς και μεταφραστές διαθέτουν ουσιωδώς διαφορετικές δεξιότητες και

διαφορετική επαγγελματική ειδίκευση και ως εκ τούτου διαδραματίζουν διαφορετικούς ρόλους στην ποινική διαδικασία. Με την ευκαιρία του Ν 4136/2014 θα μπορούσε να είχε επέλθει η αναγκαία αυτή διάκριση στον ΚΠΔ, πράγμα που όμως δεν συνέβη.

Η ΕΕΔΑ συνιστά τη διάκριση μεταξύ των αρμοδιοτήτων των διερμηνέων και μεταφραστών κατά τρόπο ώστε να μην συγχέονται οι ρόλοι τους. Πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η τροποποίηση-προσαρμογή των σχετικών διατάξεων του ΚΠΔ.

Διορισμός διερμηνέα από πίνακα

Σύμφωνα με το άρθρο 233 παρ. 2 ΚΠΔ «Ο διορισμός του διερμηνέα γίνεται από πίνακα που καταρτίζεται από το συμβούλιο πλημμελειοδικών, ύστερα από πρόταση του εισαγγελέα του μέσα στο τρίτο δεκαήμερο του μηνός Σεπτεμβρίου κάθε χρόνου από πρόσωπα που διαμένουν ή εργάζονται στην έδρα του και κατά προτίμηση από δημοσίου υπαλλήλους».

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί, όμως, ότι ενώ ο νόμος προβλέπει ότι μόνο σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις και εφόσον δεν είναι δυνατόν να διορισθεί διερμηνέας από εκείνους που είναι εγγεγραμμένοι στο σχετικό πίνακα, μπορεί να διορισθεί διερμηνέας και πρόσωπο που δεν περιλαμβάνεται σ' αυτόν, στην πράξη αυτό τείνει να γίνει ο κανόνας. Για λόγους οικονομίας της δίκης, ιδίως δε σε περιπτώσεις που η γλώσσα που κατανοεί ο κατηγορούμενος είναι λιγότερο γνωστή, ο ίδιος ο κατηγορούμενος ή ο δικηγόρος του καλούνται να βρουν διερμηνέα. Αυτό συχνά έχει ως αποτέλεσμα να αναζητείται διερμηνέας του διερμηνέα από τους παρευρισκόμενους στην αίθουσα του δικαστηρίου. Η πρακτική αυτή δεν διασφαλίζει την απαιτούμενη ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών.

47. Πρόκειται για το Βούλευμα 1831/2001 του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης, με το οποίο απαλλάχθηκε από κάθε κατηγορία γυναίκα που επί δεκαετία παρείχε υπηρεσίες ενώπιον δικαστηρίου ως διερμηνέας της αλβανικής γλώσσας, χωρίς να την γνωρίζει. Πρέπει βεβαίως να επισημανθεί ότι πολύ λίγες υποθέσεις άγονται ενώπιον της δικαιοσύνης για τα ζητήματα αυτά.

48. ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, Gavril Covaci, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη (Γενική Συλλογή), σημ. 30.

49. Είναι, μεταξύ άλλων, χαρακτηριστική η διάταξη του άρθρου 236 παρ. 1 ΚΠΔ σύμφωνα με την οποία «Ο διερμηνέας, πριν αναλάβει τα καθήκοντά του, οφείλει να ορκισθεί στο ιερό ευαγγέλιο ενώπιον εκείνου που τον διόρισε, ότι θα μεταφράσει με ακρίβεια και πιστότητα όλα όσα θα ειπωθούν κατά τη συζήτηση [...]».

Η ΕΕΔΑ καλεί σε σεβασμό του γράμματος του νόμου που προϋποθέτει τη συρροή δύο προϋποθέσεων για την παράκαμψη του καταλόγου: α) το εξαιρετικά επείγον της περίπτωσης και β) την αδυναμία διορισμού διερμηνέα από τον πίνακα. Στην περίπτωση που είναι αναγκαίος ο διορισμός διερμηνέα εκτός καταλόγου, τότε είναι αναγκαίο να ακούγονται πριν τον διορισμό τόσο ο εισαγγελέας όσο και ο ίδιος ο κατηγορούμενος.

Εξάλλου, η ΕΕΔΑ θεωρεί πως είναι προς την σωστή κατεύθυνση αποφάσεις σαν αυτήν του Αρείου Πάγου, υπ' αριθμ. 316/2010. Στην περίπτωση αυτή το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι η μη διερμηνεύση ή η ατελής διερμηνεύση στον κατηγορούμενο όλων όσων έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας από την ελληνική γλώσσα στη γλώσσα που αυτός ομιλεί και αντίστροφα, αποτελεί παραβίαση των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων και επιφέρουν απόλυτη ακυρότητα κατά το άρθρο 171 εδ. δ' ΚΠΔ. Συγκεκριμένα, από τα πρακτικά της προσβαλλόμενης απόφασης δεν προέκυπε ότι διερμηνεύτηκαν στον κατηγορούμενο όλα όσα έγιναν στο ακροατήριο. Ειδικότερα, δεν προέκυπε ότι διερμηνεύτηκαν μέσω του διερμηνέως τούτου στον κατηγορούμενο από την ελληνική στην αγγλική οι καταθέσεις των μαρτύρων, τα αναγνωσθέντα έγγραφα, η πρόταση του Εισαγγελέως περί της ενοχής και της ποινής, η απόφαση περί της ενοχής και της ποινής και έτσι επήλθε απόλυτη ακυρότητα της επ' ακροατηρίου διαδικασίας.

Διορισμός διερμηνέα κατά την προδικασία

Παρά τη σαφή ρύθμιση του άρθρου 233 ΚΠΔ σχετικά με το δικαίωμα διερμηνείας σε όλα τα στάδια της ποινικής δίκης, το δικαίωμα αυτό καθίσταται γράμμα κενό στην προδικασία και ιδιαίτερα στις περιπτώσεις της αστυνομικής προανάκρισης. Σε περίπτωση υπάρξεως ανάγκης για διερμηνεία κατά την αστυνομική προανάκριση, η ανάγκη αυτή καλύπτεται ουσιαστικά εκτός θεσμικού πλαισίου με οποιονδήποτε πρόσφορο τρόπο κρίνουν οι διενεργούντες την αστυνομική προ-

ανάκριση προανακριτικοί υπάλληλοι. Μάλιστα, στην πράξη οι διερμηνείς δεν αμείβονται για τις υπηρεσίες τους κατά την αστυνομική προανάκριση, αφού δεν λαμβάνουν ούτε καν την προβλεπόμενη (πενιχρή ούτως ή άλλως) αμοιβή στις περιπτώσεις της κυρίας διαδικασίας. Η πρακτική αυτή δεν διασφαλίζει επ' ουδενί την απαιτούμενη ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών.

Η ΕΕΔΑ καλεί σε άμεση ειδική ρύθμιση των ζητημάτων της διερμηνείας κατά την προδικασία εν γένει και ιδιαιτέρως κατά την αστυνομική προανάκριση, προκειμένου να διασφαλισθεί η ποιότητα της διερμηνείας. Η ΕΕΔΑ συνιστά ο διορισμός του διερμηνέα καθώς και η αμοιβή του να λαμβάνουν χώρα με θεσμικό τρόπο με πρόβλεψη συγκεκριμένων διαδικασιών.

Οι «ελάχιστα γνωστές γλώσσες»

Η ΕΕΔΑ εφιστά ιδίως την προσοχή στο ζήτημα της διερμηνείας σε λιγότερο γνωστές γλώσσες. Σύμφωνα με το άρθρο 238 ΚΠΔ «Όταν η γλώσσα είναι ελάχιστα γνωστή, μπορεί στην ανάγκη να διοριστεί διερμηνέας του διερμηνέα». Στην πράξη, συχνά εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρου 238 ΚΠΔ για γλώσσες που δεν είναι «ελάχιστα» γνωστές, γεγονός που θέτει εν αμφιβόλω την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Εξάλλου, λαμβάνοντας υπόψη περιστάσεις όπως τις διογκούμενες προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές, δεν μπορούν να θεωρούνται «ελάχιστα γνωστές» γλώσσες που άλλοτε πιθανόν θα μπορούσαν.

Άλλωστε, σύμφωνα με το άρθρο 237 παρ. 2 ΚΠΔ, κατ' εξαίρεση, όταν ένας μάρτυρας ή κατηγορούμενος αγνοεί την ελληνική γλώσσα και αποδεικνύεται ότι δεν είναι εύκολος ο διορισμός κατάλληλου διερμηνέα, μπορεί κατά την ανάκριση να δώσει γραπτή κατάθεση ή απολογία σε ξένη γλώσσα.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι είναι απολύτως αναγκαίο να γίνεται σεβαστό το γράμμα των ως άνω διατάξεων, ώστε να διορίζεται διερμηνέας του διερμηνέα μόνο στις «ελάχιστα γνωστές γλώσσες». Συστήνεται να γίνεται «συσταλτική» ερμηνεία του όρου «γλώσσα [...] ελάχιστα γνωστή», ώστε η απόφαση για το αν θα θεωρηθεί μία γλώσσα ως «γλώσσα [...] ελάχιστα γνωστή» να λαμβάνεται με συνεκτίμηση όλων των περιστάσεων και να μη σχετίζεται απλώς και μόνον με την απόσταση μεταξύ των χωρών, όπου αυτή ομιλείται. Η πολύχρονη παρουσία μεταναστών και προσφύγων από συγκεκριμένες χώρες στη χώρα μας ενδεχομένως να αποτελεί στοιχείο, για να μη θεωρηθεί μία γλώσσα ως «γλώσσα [...] ελάχιστα γνωστή».

Η ΕΕΔΑ συνιστά την παροχή επίσημης εκπαίδευσης από την Πολιτεία στους νέους μετανάστες που ήδη χρησιμοποιούνται από ΜΚΟ στον τομέα της διερμηνείας και μετάφρασης, ώστε να καλύπτονται επαρκώς οι ανάγκες μετάφρασης και διερμηνείας στις άλλοτε ελάχιστα γνωστές γλώσσες.

Αξιοποίηση τεχνολογικών μέσων

Σύμφωνα με το άρθρο 233 παρ. 1 ΚΠΔ, εφόσον απαιτείται, μπορεί να γίνεται χρήση τεχνολογίας επικοινωνιών, όπως η τηλεδιάσκεψη, το τηλέφωνο ή το διαδίκτυο, εκτός αν η προσωπική παρουσία του διερμηνέα κριθεί από τον εξετάζοντα απαραίτητη. Η διάταξη αυτή εισήχθη στον ΚΠΔ πρόσφατα με τον Ν 4236/2014. Η χρησιμότητα της χρήσης τεχνολογίας επικοινωνιών επιτείνεται στις περιπτώσεις των «ελάχιστα γνωστών» γλωσσών. Μπορεί να εξασφαλίζει, δε, τη διερμηνεία σε απομακρυσμένες περιοχές της χώρας.

Η δυνατότητα όμως εφαρμογής της ως άνω πρόβλεψης στην πράξη είναι απολύτως περιορισμένη. Κατά τη διάρκεια της προδικασίας θα μπορούσε ενδεχομένως να γίνει χρήση τηλεφώνου προς διευκόλυνση της διερμηνείας, αλλά στην αίθουσα του ακροατηρίου καμία δυνατότητα περαιτέρω τεχνολογικής υποστήριξης δεν υφίσταται.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί, επίσης, ότι εξίσου σημαντική είναι η χρήση τεχνολογικών μέσων για την καταγραφή της παρεχόμενης διερμηνείας. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται η δυνατότητα ελέγχου της ποιότητας των υπηρεσιών που παρασχέθηκαν.

Η ΕΕΔΑ συνιστά την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών για την παροχή υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης και για τον έλεγχο των υπηρεσιών αυτών, κατά τρόπο ώστε να προστατεύονται πληρέστερα τα δικαιώματα του κατηγορουμένου.

Επαγγελματική Εκπαίδευση

Το άρθρο 6 της Οδηγίας 2010/64/ΕΕ ορίζει τα σχετικά με την επαγγελματική εκπαίδευση στα σχετικά με την Οδηγία ζητήματα, προβλέποντας ότι τα κράτη μέλη ζητούν από τους υπευθύνους για την κατάρτιση των δικαστών, των εισαγγελέων και των δικαστικών υπαλλήλων που συμμετέχουν σε ποινικές διαδικασίες να αποδίδουν ιδιαίτερη προσοχή στις ιδιομορφίες της επικοινωνίας με συνδρομή διερμηνέα, ώστε να επιτυγχάνεται αποτελεσματική και πραγματική επικοινωνία. Το άρθρο 8 του Ν 4236/2014 ενσωματώνει τη σχετική ρύθμιση αυτούσια. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι εξίσου σημαντική είναι η εκπαίδευση και των υπαλλήλων της Διοίκησης, ιδίως δε της Αστυνομίας, στα σχετικά θέματα.

Η ΕΕΔΑ συνιστά τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων για την εκπαίδευση των δικαστικών λειτουργών, των δικηγόρων, των δικαστικών υπαλλήλων, των αστυνομικών και των λοιπών υπαλλήλων της Διοίκησης. Αυτή πρέπει να περιλαμβάνει τόσο την κατάρτιση των νέων επαγγελματιών όσο και τη συνεχή εκπαίδευση όσων ήδη υπηρετούν.

Μεταφραστές και Διερμηνείς: Γενικό θεσμικό πλαίσιο

Κατ' εξουσιοδότηση της παραγράφου 3 του άρθρου 233 ΚΠΔ, όπως αυτή προστέθηκε στον

ΚΠΔ, με το άρθρο 2 παρ. 2 του Ν 4236/2014, η υπ' αριθμ. 67299-ΦΕΚ Β' 2711/10.10.2014 απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων καθορίζει τα προσόντα των προσώπων που μπορούν να περιληφθούν στον πίνακα διερμηνέων⁵⁰. Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της για το γεγονός ότι απολυτήριο Ελληνικού Λυκείου ή ξένου Λυκείου ή αντίστοιχου ξένου σχολείου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αρκεί για την εισαγωγή στον πίνακα διερμηνέων. Το γεγονός αυτό αποτελεί μία μόνο πλευρά του συνολικότερου προβλήματος στην ποιότητα του ελληνικού συστήματος δικαστικών διερμηνέων και μεταφραστών.

Οι ιδιαίτερα χαμηλές αμοιβές που εξασφαλίζει η Πολιτεία στους διερμηνείς και μεταφραστές δεν είναι ικανές να προσελκύουν επαγγελματίες με υψηλά προσόντα. Αυτό δημιουργεί δύο ταχύτητες στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, κατά τρόπο ώστε η ποιοτική μετάφραση να γίνεται προσιτή στους έχοντες ιδίους πόρους για να την εξασφαλίσουν. Η κατάσταση αυτή επιτείνεται από το γεγονός ότι δεν υφίσταται πρόβλεψη ελέγχου της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Το σύστημα διερμηνείας και μετάφρασης απαιτεί συνολικό εξορθολογισμό στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 της Οδηγίας 2010/64/ΕΕ, «Προκειμένου να διασφαλιστεί η επάρκεια της διερμηνείας και της μετάφρασης, καθώς και αποτελεσματική πρόσβαση σε αυτές, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν τη θέσπιση μητρικού ή μητρικών ανεξάρτητων μεταφραστών και διερμηνέων με προσήκοντα προσόντα. Μόλις ολοκληρωθεί η θέσπιση του μητρικού ή των μητρικών, τα στοιχεία αυτά, εφόσον απαιτείται,

διατίθενται στους συνηγόρους και τις αρμόδιες αρχές». Παρά την ενσωμάτωση της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη με το Ν 4236/2014, η Πολιτεία δεν προέβη στη σύσταση εθνικού μητρώου, αναγκαίου για τη διασφάλιση τόσο της ποιότητας της μετάφρασης και διερμηνείας αλλά και της παροχής των υπηρεσιών αυτών στον αναγκαίο τόπο και χρόνο.

Η ΕΕΔΑ συνιστά την αναδιαμόρφωση του συνολικού θεσμικού πλαισίου που διέπει το σύστημα μεταφραστών και διερμηνέων στην Ελλάδα με σκοπό την εμπέδωση των μεταφραστών και διερμηνέων ως θεσμικών εγγυητών μίας δίκαιης δίκης, στη βάση των ακόλουθων αξόνων:

- **Θέσπιση εθνικού μητρώου μεταφραστών και εθνικού μητρώου διερμηνέων, ικανών να διασυνδέονται με τα αντίστοιχα μητρώα ανά την ΕΕ και να εγγυώνται την προστασία των προσωπικών δεδομένων που περιέχουν.**
- **Θεσμοθέτηση συστήματος διαπίστευσης των μεταφραστών και διερμηνέων, με τη συμμετοχή τόσο επαγγελματιών του χώρου όσο και δικαστικών και πανεπιστημιακών.**
- **Εξασφάλιση επίσημης κατάρτισης από την Πολιτεία και διαρκούς εκπαίδευσης των μεταφραστών και διερμηνέων.**
- **Διασφάλιση ελέγχου των παρεχόμενων υπηρεσιών αφενός μέσω της εποπτείας του επίπεδου γλωσσικών γνώσεων και γνώσεων τομέα (π.χ. ιατρική, νομική, τεχνολογία) και ικανότητας πολιτισμικής διαμεσολάβησης του μεταφραστή και διερμηνέα, αφετέρου μέσω της αναθεώρησης των μεταφράσεων/ελέγχου της διερμηνείας.**

Άτομα με αναπηρίες

Είναι σημαντικό το γεγονός ότι με το Ν 4236/2014 αναγνωρίζεται ρητά ότι το δικαίωμα σε διερμηνεία περιλαμβάνει την προσήκουσα συνδρομή σε άτομα με πρόβλημα ακοής ή ομιλίας.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί βέβαια ότι η νέα νομοθεσία δεν προβλέπει ειδικότερες ρυθμίσεις σχετικά με το

50. «1. Τίτλος σπουδών, ήτοι ομώνυμο πτυχίο ή δίπλωμα μετάφρασης και διερμηνείας ξένων γλωσσών ΑΕΙ της ημεδαπής ή ισότιμο αντίστοιχης ειδικότητας, σχολών της αλλοδαπής σε αντίγραφο. Αν ο τίτλος σπουδών δεν είναι ελληνικού ΑΕΙ, απαιτείται επίσημη μετάφραση αυτού και επικύρωση ή 2. απολυτήριο Ελληνικού Λυκείου ή ξένου Λυκείου ή αντίστοιχου ξένου σχολείου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αν ο τίτλος σπουδών δεν είναι ελληνικού Λυκείου, απαιτείται απολυτήριο ξένου Λυκείου με επίσημη μετάφραση αυτού και επικύρωση. 3. Πιστοποιητικό επαρκούς γνώσης της ελληνικής γλώσσας, αν οι ενδιαφερόμενοι είναι αλλοδαποί. Η επαρκής γνώση της ελληνικής γλώσσας μπορεί να προκύπτει και από τυχόν αντίγραφο απολυτηρίου ελληνικού σχολείου (στοιχείο 2) 4. Ελληνική υπηκοότητα ή υπηκοότητα ενός κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή νόμιμη άδεια παραμονής στη χώρα, προκειμένου για αλλοδαπούς».

δικαίωμα αυτό. Στο ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο (άρθρο 227 ΚΠΔ) προβλέπεται ειδική διαδικασία για την εξέταση κουφού ή άλαλου ή κωφάλαλου ως κατηγορουμένου⁵¹. Η πρόβλεψη αυτή δεν αρκεί, για να εγγυηθεί την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία.

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία⁵² προβλέπει στο άρθρο 13 ότι «Τα Κράτη Μέρη διασφαλίζουν στα ΑμεΑ την αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη, σε ίση βάση με τους άλλους, συμπεριλαμβανομένης και της πρόβλεψης της κατάλληλης διαδικαστικής και ηλικιακής προσαρμογής, για να διευκολύνουν τον αποτελεσματικό ρόλο τους ως άμεσων και έμμεσων συμμετεχόντων, συμπεριλαμβανομένων και ως μαρτύρων, σε όλες τις νομικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων και των ανακριτικών και άλλων προκαταρκτικών σταδίων». Σε συνδυασμό με την διάταξη αυτή, το άρθρο 21 της ίδιας Σύμβασης προβλέπει ότι «Τα Κράτη Μέρη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι τα ΑμεΑ μπορούν να ασκούν το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και γνώμης, συμπεριλαμβανομένης και της ελευθερίας να αναζητούν, να λαμβάνουν και να μεταδίδουν πληροφορίες και ιδέες σε ίση βάση με τους άλλους και μέσω όλων των ειδών επικοινωνίας της επιλογής τους, [...] αποδέχονται και να διευκολύνουν τη χρήση των νοηματικών γλωσσών⁵³,

Braille, βοηθητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, και όλων των άλλων προσβάσιμων μέσων, μεθόδων και μορφών επικοινωνίας της επιλογής των ΑμεΑ σε επίσημες συνδιαλλαγές».

Μάλιστα, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 2 της Σύμβασης «Για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική πρόσβαση των ΑμεΑ στη δικαιοσύνη, τα Κράτη Μέρη θα παρέχουν κατάλληλη εκπαίδευση σε όσους εργάζονται στον τομέα διοίκησης της δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένης της αστυνομίας και του σωφρονιστικού προσωπικού».

Η ΕΕΔΑ προτείνει:

- 1. Θέσπιση εθνικού μητρώου διερμηνέων νοηματικής γλώσσας, συστήματος Braille, βοηθητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, ικανού να διασυνδέεται και με τα αντίστοιχα μητρώα ανά την ΕΕ και να εγγυάται την προστασία των προσωπικών δεδομένων.**
- 2. Θεσμοθέτηση συστήματος διαπίστευσης των διερμηνέων νοηματικής γλώσσας, συστήματος Braille, βοηθητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, με τη συμμετοχή τόσο επαγγελματιών του χώρου όσο και δικαστικών και πανεπιστημιακών**
- 3. Εξασφάλιση επίσημης κατάρτισης από την Πολιτεία και διαρκούς εκπαίδευσης των διερμηνέων νοηματικής γλώσσας, συστήματος Braille, βοηθητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας.**
- 4. Διασφάλιση ελέγχου των παρεχόμενων υπηρεσιών αφενός μέσω της εποπτείας του επίπεδου γλωσσικών γνώσεων και γνώσεων τομέα (π.χ. ιατρική, νομική, τεχνολογία) και ικανότητας πολιτισμικής διαμεσολάβησης των διερμηνέων νοηματικής γλώσσας, συστήματος Braille, βοηθητικής και εναλλακτικής επικοινωνίας, αφετέρου μέσω της αναθεώρησης/ελέγχου της διερμηνείας.**

51. 1. Αν ένας κουφός ή άλαλος ή κωφάλαλος πρόκειται να εξεταστεί ως μάρτυρας ή ως κατηγορούμενος, η εξέτασή του γίνεται ως εξής: Όλες οι ερωτήσεις και οι τυχόν παρατηρήσεις δίνονται στον κουφό, αφού καταγραφούν από το γραμματέα της ανάκρισης ή του δικαστηρίου, ενώ οι απαντήσεις δίνονται από αυτόν προφορικά. Στον άλαλο οι ερωτήσεις και οι παρατηρήσεις δίνονται προφορικά και αυτός απαντά γραπτώς. Στον κωφάλαλο οι ερωτήσεις και οι παρατηρήσεις δίνονται γραπτώς και αυτός απαντά με τον ίδιο τρόπο. Στο ακροατήριο οι γραπτές απαντήσεις που δόθηκαν από τον άλαλο ή από τον κωφάλαλο, αφού μονογραφηθούν από τον πρόεδρο και το γραμματέα, καταγράφονται στα πρακτικά και συνοδεύουν τη δικογραφία.

2. Αν ο κουφός ή ο άλαλος ή ο κωφάλαλος δεν ξέρει να διαβάζει ή να γράφει, όποιος διεξάγει την ανάκριση ή διευθύνει τη συζήτηση διορίζει έναν ή δύο διερμηνείς που, αν είναι δυνατό, εκλέγονται κατά προτίμηση μεταξύ των προσώπων που συνήθισαν να συνεννοούνται με τον κουφό, τον άλαλο ή τον κωφάλαλο. Κατά τα άλλα τηρούνται αν είναι δυνατόν οι διατάξεις του κώδικα που αναφέρονται στους διερμηνείς.

52. Κυρώθηκε με το Ν. 4074/2012, ΦΕΚ Α' 88/11.4.2012.

53. Σύμφωνα με το γαλλικό δίκαιο (άρθρο D. 594-5 γαλλικού ΚΠΔ), αν η κατάσταση τους το δικαιολογεί, η συνδρομή

σε άτομα με πρόβλημα ακοής ή ομιλίας κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας, [...] και της επικοινωνίας με τους συνηγόρους τους παρέχεται από διερμηνέα νοηματικής γλώσσας ή από οποιοδήποτε πρόσωπο διαπιστευμένο στο χειρισμό γλώσσας, μεθόδου ή τεχνικής που επιτρέπει την επικοινωνία μαζί τους.

Το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών

Σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα «*Κανένας δεν συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα*» (άρθρο 6 παρ. 1 Σ). Με τη διάταξη αυτή προστατεύεται η προσωπική ασφάλεια και κατοχυρώνονται συνταγματικές εγγυήσεις της σύλληψης και προσωρινής κράτησης. Μία από τις βασικές προϋποθέσεις της νόμιμης σύλληψης και κράτησης είναι το δικαστικό ένταλμα να είναι «αιτιολογημένο» και άρα να καθορίζει το συγκεκριμένο πρόσωπο που προέβη σε μία συγκεκριμένη παράβαση ορισμένης ποινικής διατάξεως, για την οποία συλλαμβάνεται και κρατείται. Επίσης, προϋπόθεση της νόμιμης σύλληψης και προσωρινής κράτησης είναι η επίδοση του εντάλματος κατά τη στιγμή της σύλληψης ή προσωρινής κράτησης. Σκοπός της διάταξης αυτής είναι να πληροφορηθεί ο συλλαμβανόμενος τους λόγους σύλληψής του (μία στοιχειώδης επιταγή του κράτους δικαίου), ώστε να μπορέσει να προετοιμάσει αναλόγως την άμυνά του⁵⁴.

Το δικαίωμα στην ενημέρωση αυτή θεμελιώνεται και σε διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα. Σε διεθνές επίπεδο, σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ «*Οποιοσδήποτε συλλαμβάνεται, πληροφορείται, τη στιγμή της σύλληψής του, τους λόγους της σύλληψης και ενημερώνεται αμέσως για οποιεσδήποτε κατηγορίες εναντίον του*». Το δικαίωμα ενημέρωσης αναγνωρίζεται γενικά σε κάθε κατηγορούμενο στη βάση και του άρθρου 14 παρ. 3 α) ΔΣΑΠΔ που προβλέπει ότι τουλάχιστον μία από τις εγγυήσεις που κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα απολαύει, σε πλήρη ισότητα, είναι «*να πληροφορηθεί το συντομότερο δυνατό σε γλώσσα που κατανοεί και λεπτομερώς, τη φύση και τους λόγους της κατηγορίας εναντίον του*».

Και η Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προβλέπει στα πλαίσια του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη το δικαίωμα κάθε κα-

τηγορούμενου για ποινικό αδίκημα να απολαμβάνει, σε πλήρη ισότητα κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, ελάχιστες εγγυήσεις μεταξύ των οποίων το δικαίωμα «*σε προηγούμενη λεπτομερή ενημέρωση του κατηγορουμένου για τις εναντίον του κατηγορίες*» (άρθρο 8 παρ. 2 β)). Το άρθρο 7 παρ. 4 της ίδιας Σύμβασης προβλέπει ότι «*Κάθε πρόσωπο που κρατείται πρέπει να ενημερώνεται για τους λόγους της κράτησής του και να πληροφορείται το συντομότερο δυνατόν για την ή τις εναντίον του κατηγορίες*».

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής ΕΣΔΑ) εγγυάται στο άρθρο 6 παρ. 3 α) το δικαίωμα κάθε κατηγορούμενου «*α) όπως πληροφορηθεί, εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας*». Αντίστοιχα το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ προβλέπει ότι «*Παν συλληφθέν πρόσωπον δέον να πληροφορηθεί κατά το δυνατόν συντομότερον και εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί, τους λόγους της συλλήψεώς του ως και πάσαν διατυπωμένην εναντίον του κατηγορίαν*».

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατοχυρώνει το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης στο άρθρο 47. Με το άρθρο 48 παράγραφος 2 του Χάρτη «*διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο*» και το άρθρο 6 αναγνωρίζεται ότι «*κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια*».

Το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών έχει αποτελέσει αντικείμενο του παράγωγου δικαίου της ΕΕ. Η Οδηγία 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2012, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών αποτελεί το δεύτερο βήμα μιας σειράς μέτρων που έχουν σχεδιαστεί από κοινού για να θεσπίσουν ελάχιστους κανόνες για δικονομικά δικαιώματα σε ολόκληρη την ΕΕ σύμφωνα με τον οδικό χάρτη για τα δικονομικά δικαιώματα του 2009. Έπεται της οδηγίας για τα δικαιώματα στη διερμηνεία και τη μετάφραση του 2010 και παρέχει εγγυήσεις για την ενημέρωση των κατηγορουμένων ή υπόπτων αφενός σχετικά με τα δικονομικά δικαιώματά τους αφετέρου για τις κατηγορίες εις βάρος τους. Θεσπίζει ελάχιστους

54. Δαγτόγλου Π. Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Α'*, Δεύτερη Αναθεωρημένη Έκδοση, Αντ. Ν Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ. 294-295.

κανόνες για όλες τις χώρες της ΕΕ ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος, της ιθαγένειας ή της εθνικότητας ενός προσώπου.

Προβλέπεται ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι ενημερώνονται άμεσα, γραπτώς ή προφορικώς, για σειρά δικονομικών δικαιωμάτων. Ενημερώνονται, επιπλέον, άμεσα για την αξιόποινη πράξη για την οποία φέρονται ως ύποπτοι ότι έχουν διαπράξει και λεπτομερώς για την κατηγορία. Εάν έχουν συλληφθεί ή κρατούνται, ενημέρωση παρέχεται σχετικά με τους λόγους της σύλληψης ή κράτησής τους. Τέλος πρέπει να διασφαλίζεται η πρόσβασή τους στο υλικό της δικογραφίας προκειμένου να ασκήσουν το δικαίωμα υπεράσπισής τους.

Η Οδηγία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη πρόσφατα, με τον Ν 4236/2014 «Για την ενσωμάτωση των Οδηγιών 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010 σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία (L280) και 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Μαΐου 2012 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (L142) και άλλες διατάξεις»⁵⁵. Ο ως άνω αυτός νόμος επέφερε σειρά τροποποιήσεων στις διατάξεις των άρθρων 99 και 101 ΚΠΔ.

Παρατηρώντας ότι στο δικαίωμα ενημέρωσης περιέχεται ένα τρίπτυχο εγγυήσεων: το δικαίωμα ενημέρωσης του κατηγορούμενου επί των δικονομικών του δικαιωμάτων, το δικαίωμα ενημέρωσης επί της κατηγορίας⁵⁶ και τέλος το δικαίωμα

πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, η ΕΕΔΑ απευθύνει τις ακόλουθες συστάσεις:

Η ενημέρωση επί των δικονομικών δικαιωμάτων

Η Οδηγία 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Μαΐου 2012 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, προβλέπει ρητά την ενημέρωση των κατηγορούμενων επί των δικονομικών δικαιωμάτων, στη βάση δύο αξόνων. Κατά πρώτον, κάθε ύποπτος ή ο κατηγορούμενος ενημερώνεται για τα δικαιώματά του σε απλή κατανοητή γλώσσα, εγγράφως ή προφορικώς. Πληρέστερη ενημέρωση, κατά δεύτερον, παρέχεται στον ύποπτο τέλεσης πράξης ή στον κατηγορούμενο, ο οποίος συλλαμβάνεται ή κρατείται. Στην περίπτωση αυτή παρέχεται αμέσως έγγραφο, στο οποίο καταγράφονται τα δικαιώματά του και του επιτρέπεται να το διατηρεί στην κατοχή του καθ' όλη τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας του.

Στο σημείο αυτό το παράγωγο δικαίο της ΕΕ παρέχει πληρέστερη προστασία από το δικαίο της ΕΣΔΑ⁵⁷. Με την ενσωμάτωση, δε, στο ελληνικό δικαίο της ως άνω Οδηγίας, το νέο άρθρο 99Α παρ. 1 ΚΠΔ προβλέπει ότι «1. Ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος ενημερώνεται αμέσως όσον αφορά τουλάχιστον στα ακόλουθα δικαιώματα: α) το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, β) το δικαίωμα και τις προϋποθέσεις παροχής δωρεάν νομικών συμβουλών, γ) το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την κατηγορία, δ) το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης και ε) το δικαίωμα σι-

55. ΦΕΚ Α' 33/11.2.2014.

56. Βλ. και ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, Gavril Conaci, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη (Γενική Συλλογή): (σημ. 54-56): «Όπως προκύπτει από τον συνδυασμό των άρθρων 3 και 6 της εν λόγω οδηγίας, το αναφερόμενο στο άρθρο 1 της οδηγίας δικαίωμα αφορά τουλάχιστον δύο διακριτά δικαιώματα. Αφενός, οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας 2012/13, να ενημερώνονται, τουλάχιστον, για ορισμένα δικονομικά δικαιώματα που απαριθμούνται στο εν λόγω άρθρο και περιλαμβάνουν το δικαίωμα προσβάσεως σε δικηγόρο, το δικαίωμα παροχής νομικών συμβουλών δωρεάν και τις σχετικές προϋποθέσεις τέτοιας παροχής νομικών συμβουλών, το δικαίωμα ενημερώσεως σχετικά με την ποινική κατηγορία, το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασεως καθώς και το δικαίωμα σιωπής. Αφετέρου, η εν λόγω οδηγία ορίζει, στο άρθρο 6, κανόνες που αφορούν το δικαίωμα ενη-

μερώσεως σχετικά με την ποινική κατηγορία». 57. Βλ. ΕΔΔΑ, Hermi κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 18114/02, 18.10.2006, παρ. 92: Το έγγραφο που ενημέρωνε τον προσφεύγοντα για την ημερομηνία της συζήτησης ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, δεν υπεδείκνυε ότι ο ίδιος ο προσφεύγων όφειλε να ζητήσει, τουλάχιστον πέντε ημέρες πριν την συζήτηση, να οδηγηθεί στην αίθουσα του δικαστηρίου. Το γεγονός αυτό κρίνεται από το ΕΔΔΑ ως λυπηρό. Εντούτοις, κατά το ΕΔΔΑ δεν μπορεί να επιβάλλεται στο Κράτος η υποχρέωση να αναφέρονται λεπτομερώς, σε κάθε πράξη της διαδικασίας, τα δικαιώματα και οι δυνατότητες του κατηγορουμένου. Αντιθέτως, είναι υποχρέωση του συνηγόρου κάθε κατηγορουμένου να συμβουλευεί τον πελάτη του σχετικά με τη συνέχισή της εναντίον του διαδικασίας και τις ενέργειες, στις οποίες πρέπει να προβεί, προκειμένου να ασκήσει τα δικαιώματά του.

ωπής». Αντίστοιχα, στον ύποπτο τέλεσης πράξης ή στον κατηγορούμενο, ο οποίος συλλαμβάνεται ή κρατείται, παρέχεται αμέσως έγγραφο δικαιωμάτων (άρθρο 99Α παρ. 3 ΚΠΔ)⁵⁸. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η υποχρέωση των αρχών να χορηγούν έγγραφο δικαιωμάτων του κατηγορουμένου κατά τη σύλληψη αντιστοιχεί στην υφιστάμενη σήμερα πρακτική που ακολουθείται από τις αστυνομικές αρχές, με τη χορήγηση πληροφοριακού δελτίου στους συλλαμβανόμενους⁵⁹.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι το πληροφοριακό δελτίο διατίθεται από τις αρμόδιες αρχές μεταφρασμένο σε πολλές γλώσσες και η παροχή του αποτελεί ήδη μία καλή πρακτική. Η ως άνω πρακτική επιδέχεται βελτιώσεων με στόχο την πληρέστερη κατοχύρωση στην πράξη του δικαιώματος ενημέρωσης επί των δικονομικών δικαιωμάτων.

Πέραν του ότι πρέπει πράγματι στην πράξη το ενημερωτικό κείμενο να εγχειρίζεται ανεξαιρέτως σε κάθε ενδιαφερόμενο, είναι σκόπιμο το πληροφοριακό δελτίο να είναι διαθέσιμο και σε γλώσσα που ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ατόμων με αναπηρίες. Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 99 Α παρ. 2 ΚΠΔ η ενημέρωση σύμφωνα με την παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου, ήτοι η ενημέρωση των κατηγορουμένων ή υπόπτων «*παρέχεται σε απλή και κατανοητή γλώσσα, προφορικά ή εγγράφως, λαμβανομένων υπόψη των ειδικών αναγκών των υπόπτων ή κατηγορουμένων που είναι ευάλωτα πρόσωπα*». Παρόμοια διάταξη δεν

υφίσταται για το έγγραφο δικαιωμάτων που παρέχεται στα πρόσωπα που συλλαμβάνονται⁶⁰.

Η ΕΕΔΑ συνιστά αφενός να προβλεφθούν συγκεκριμένα μέτρα σε εκτέλεση της πρόνοιας του άρθρου 99 Α παρ. 2 ΚΠΔ για τα ευάλωτα πρόσωπα και αφετέρου να διατίθεται το έγγραφο δικαιωμάτων και στη γραφή Braille.

Επίσης, το πληροφοριακό δελτίο που παρέχεται στους ενδιαφερόμενους από τις αρχές πράγματι περιέχει πληροφόρηση για σειρά δικαιωμάτων του κατηγορούμενου, όπως πλέον το απαιτεί και η σχετική διάταξη του ΚΠΔ. Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η απαρίθμηση των δικαιωμάτων, για τα οποία πρέπει να ενημερώνεται ο ύποπτος ή κατηγορούμενος είναι ενδεικτική. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι οι αρχές θα μπορούσαν να ενημερώνουν τον κατηγορούμενο και για τις συνέπειες του μη σεβασμού των δικαιωμάτων του κατά την ποινική διαδικασία και τη δυνατότητα προστασίας τους στην περίπτωση αυτή, αξιοποιώντας τις δικονομικές δυνατότητες που του παρέχονται από το ελληνικό δίκαιο. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 171 παρ. 1 δ) ΚΠΔ, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 2 του άρθρου 11 του Ν 3904/2010 (Α' 218/23.12.2010), «*Ακυρότητα που λαμβάνεται και αυτεπαγγέλτως υπόψη από το δικαστήριο σε κάθε στάδιο της διαδικασίας και στον Άρειο Πάγο ακόμη προκαλείται: 1) Αν δεν τηρηθούν οι διατάξεις που καθορίζουν [...] δ) την εμφάνιση, την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση του κατηγορουμένου και την άσκηση των δικαιωμάτων που του παρέχονται από το νόμο, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα*».

58. Το έγγραφο αυτό περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τα ακόλουθα δικαιώματα: α) το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, β) το δικαίωμα και τις προϋποθέσεις παροχής δωρεάν νομικών συμβουλών, γ) το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την κατηγορία, δ) το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης, ε) το δικαίωμα σιωπής, στ) το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, ζ) το δικαίωμα ενημέρωσης των προξενικών αρχών και ενός επιπλέον προσώπου, η) το δικαίωμα σε επείγουσα ιατρική περίθαλψη, θ) τον ανώτατο αριθμό ωρών ή ημερών κατά τις οποίες ο κατηγορούμενος δύναται να στερηθεί της ελευθερίας του προτού προσαχθεί ενώπιον δικαστικής αρχής και ι) πληροφορίες σχετικά με τις δυνατότητες προσβολής του νόμιμου χαρακτήρα της σύλληψης ή της κράτησης.

59. Η πρακτική αυτή χρονολογείται από την 12.10.2010. Τα πληροφοριακά δελτία μεταφράστηκαν και διανεμήθηκαν στις υπηρεσίες της ΕΛ.ΑΣ. με την εγκύκλιο διαταγή του Αρχηγού της ΕΛ.ΑΣ. υπ' αριθμ. 7100/24/3-ε' της 12.10.2010. Παρέχονται σε 14 γλώσσες: Ελληνικά, Αγγλικά, Αλβανικά, Αραβικά, Βουλγαρικά, Γαλλικά, Γερμανικά, Ισπανικά, Ιταλικά, Πολωνικά, Ρωσικά, Ρουμάνικα, Σέρβικα και Τουρκικά.

60. Απλώς ορίζεται στο άρθρο 99Α παρ. 4 ΚΠΔ ότι «*Το ως άνω έγγραφο συντάσσεται σε απλή και κατανοητή γλώσσα. Όταν αυτό δεν είναι διαθέσιμο στην κατάλληλη γλώσσα, ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος ενημερώνεται για τα δικαιώματά του προφορικά σε γλώσσα που κατανοεί. Το εν λόγω έγγραφο πρέπει στη συνέχεια να χορηγείται, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, σε γλώσσα που ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος κατανοεί*».

Η ΕΕΔΑ συνιστά στις αρμόδιες αρχές να παρέχουν ουσιαστική ενημέρωση επί των δικονομικών δικαιωμάτων σε όλους τους υπόπτους και κατηγορούμενους, συμπεριλαμβανομένης της ενημέρωσης επί των επιπτώσεων του μη σεβασμού των δικαιωμάτων τους.

Η ενημέρωση επί της κατηγορίας

Περιεχόμενο ενημέρωσης

Ενημέρωση κατηγορούμενου για τις εναντίον του κατηγορίες

Για το ΕΔΔΑ, το δικαίωμα του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ σχετικά με το δικαίωμα κάθε κατηγορούμενου «όπως πληροφορηθή, εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας» πρέπει να ιδωθεί υπό το φως του γενικότερου δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Στην ποινική διαδικασία, η παροχή πλήρους και λεπτομερούς ενημέρωσης για τις κατηγορίες εναντίον του κατηγορουμένου και κατά συνέπεια ο νομικός χαρακτηρισμός που τα δικαστήρια υιοθετούν σε κάθε περίπτωση, αποτελεί αναγκαίο όρο για τη διασφάλιση της δικαιοσύνης της διαδικασίας⁶¹.

Επίσης, το δικαίωμα του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ συνδέεται για το ΕΔΔΑ με το δικαίωμα της παρ. 3 β) ΕΣΔΑ⁶², έτσι το δικαίωμα ενημέρωσης για τη φύση και το λόγο της κατηγορίας πρέπει να κρίνεται υπό το φως του δικαιώματος του κατηγορουμένου να προετοιμάζει την υπεράσπισή του⁶³.

Η παράγραφος 3 α) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ καταδεικνύει την ανάγκη για ιδιαίτερη επιμέλεια ώστε να ενημερωθεί ο κατηγορούμενος για την «κατηγορία». Το κατηγορητήριο διαδραματίζει έναν καθοριστικό ρόλο στην ποινική διαδικασία: από την επίδοσή του, ο κατηγορούμενος ενημε-

ρώνεται επίσημα για την νομική και πραγματική βάση των εναντίον του κατηγοριών⁶⁴. Το άρθρο 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ αναγνωρίζει στον κατηγορούμενο το δικαίωμα ενημέρωσης όχι μόνο για τον «λόγο» της κατηγορίας, δηλαδή των πραγματικών περιστατικών, με τα οποία βαρύνεται και στα οποία βασίζεται η κατηγορία, αλλά επίσης και για την «φύση» της κατηγορίας, δηλαδή το νομικό χαρακτηρισμό που αποδίδεται στα γεγονότα⁶⁵. Σε σχέση με το κατά πόσο ένα έγγραφο που ενημερώνει τον ενδιαφερόμενο για την άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον του παραθέτει «κατά τρόπο αναλυτικό την φύση και το λόγο της κατηγορίας», το ΕΕΔΑ έχει δεχθεί ότι έγγραφο που απαριθμεί επαρκώς τα αδικήματα, για τα οποία θεωρούνταν ύποπτος, προσδιορίζοντας τον τόπο και τον χρόνο, αναφερόταν στις εφαρμοστέες διατάξεις του ΠΚ και στο όνομα του θύματος, ικανοποιεί τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ⁶⁶.

Οι πληροφορίες αυτές δεν χρειάζεται απαραίτητα να αναφέρουν τις αποδείξεις/πηγές που θεμελιώνουν την κατηγορία⁶⁷. Επίσης το άρθρο 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ δεν επιβάλλει συγκεκριμένο τύπο για την ενημέρωση του κατηγορουμένου για την φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας⁶⁸. Η υποχρέωση ενημέρωσης του κατηγορουμένου ανήκει αποκλειστικά στην κατηγορούσα

64. ΕΔΔΑ, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, *op. cit.*, παρ. 79 και ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *αρ. προσφ.* 25444/94, 25.3.1999, παρ. 51.

65. ΕΔΔΑ, *Mattocchia κατά Ιταλίας*, *αρ. προσφ.* 23969/94, 25.07.2000, παρ. 59 και ΕΔΔΑ, *Penen κατά Βουλγαρίας*, *αρ. προσφ.* 20494/04, 07.01.2010, 07.01.2010, παρ. 33 και 42.

66. ΕΔΔΑ, *Brozicek κατά Ιταλίας*, *αρ. προσφ.* 10964/84, 19.12.1989.

67. ΕΔΔΑ, *Colozza και Rubinat κατά Ιταλίας*, *αρ. προσφ.* 9024/80, 12.02.1985. Για την περίπτωση τυπογραφικού λάθους στην αναφερόμενη διάταξη νόμου, επί της οποίας θεμελιώνεται η κατηγορία βλ. ΕΔΔΑ, *Gea Catalan κατά Ισπανίας*, *αρ. προσφ.* 19160/91, 10.02.1995.

68. ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *op. cit.*, παρ. 53, ΕΔΔΑ, *Drassich κατά Ιταλίας*, *αρ. προσφ.* 25575/04, 11.12.2007, παρ. 34 και ΕΔΔΑ, *Giosakis κατά Ελλάδος* (n° 3), *αρ. προσφ.* 5689/08, 03.05.2011, παρ. 29. Και το ΔΕΕ έχει κρίνει (ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, *Gavril Covaci*, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη (Γενική Συλλογή)), ότι (σημ. 61) «η επίδοση εκδοθείσας κατά τη συνοπτική διαδικασία ποινικής αποφάσεως πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 6 της οδηγίας 2012/13, να θεωρηθεί ως μια μορφή ενημερώσεως σχετικά με την σε βάρος του ενδιαφερομένου ποινική κατηγορία, με αποτέλεσμα να απαιτείται η τήρηση των απαιτήσεων του εν λόγω άρθρου».

61. ΕΔΔΑ, *Ladent κατά Πολωνίας*, *αρ. προσφ.* 11036/03, 18.03.2008, παρ. 34.

62. «Πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα [...] όπως διαθέτη τον χρόνο και τας αναγκαίας ευκολίας προς προετοιμασίαν της υπερασπίσεώς του».

63. ΕΔΔΑ, *Ladent κατά Πολωνίας*, *op. cit.*, παρ. 35.

αρχή και δεν μπορεί να γίνεται σεβαστή κατά τρόπο παθητικό με την συλλογή πληροφοριών χωρίς να ενημερώνεται γι αυτές η υπεράσπιση⁶⁹. Την ενημέρωση πρέπει όντως να την λαμβάνει ο κατηγορούμενος - δεν επαρκεί νομικό τεκμήριο παραλαβής⁷⁰. Αν η καταγγελλόμενη κατάσταση οφείλεται στην συμπεριφορά του ίδιου του κατηγορούμενου, τότε ο τελευταίος αυτός δεν δικαιούται να επικαλείται παραβίαση του δικαιώματος υπεράσπισης⁷¹. Αν ο ενδιαφερόμενος, είναι πρόσωπο που υποφέρει από διανοητική διαταραχή, τότε οι αρχές οφείλουν να λαμβάνουν πρόσθετα μέτρα κατά τρόπο, ώστε να ενημερώνεται αυτός λεπτομερώς για την φύση και το λόγο της εναντίον του κατηγορίας⁷².

Και η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ έχει εξειδικεύσει τα ζητήματα που τίθενται σχετικά με το δικαίωμα κάθε προσώπου που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα να πληροφορηθεί το συντομότερο δυνατό σε γλώσσα που κατανοεί και λεπτομερώς, τη φύση και τους λόγους της κατηγορίας εναντίον του, όπως κατοχυρώνεται στην παράγραφο 3 (α), που είναι η πρώτη από τις ελάχιστες εγγυήσεις στις ποινικές διαδικασίες του άρθρου 14 ΔΣΑΠΔ. Η εγγύηση αυτή βρίσκει εφαρμογή σε όλες τις περιπτώσεις ποινικής δίωξης, ακόμη και προσώπων που δεν κρατούνται, αλλά όχι στις ποινικές έρευνες πριν την άσκηση της δίωξης⁷³. Η ενημέρωση των λόγων σύλληψης κατοχυρώνεται ξεχωριστά στο άρθρο 9 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ⁷⁴. Το δικαίωμα ενημέρωσης το συντομότερο δυνατό απαιτεί η ενημέρωση να δίνεται όταν ασκείται επίσημα δίωξη σε βάρος του ενδιαφερόμενου προσώπου για συγκεκριμένο αδίκημα σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο⁷⁵ ή όταν το εν λόγω πρόσωπο δημοσίως χαρακτηρί-

ζεται ως τέτοιο⁷⁶. Οι απαιτήσεις της παραγράφου 3 α) μπορούν να ικανοποιηθούν με προφορική ενημέρωση -αν αργότερα επιβεβαιωθεί και γραπτώς- ή γραπτώς, με το δεδομένο η ενημέρωση να υποδεικνύει τόσο τη διάταξη νόμου όσο και τα αποδιδόμενα γενικά περιστατικά επί των οποίων βασίζεται η κατηγορία⁷⁷. Σε περίπτωση ερήμην δίκης, το άρθρο 14 παρ. 3 α) ΔΣΑΠΔ απαιτεί, παρά την απουσία του κατηγορούμενου, να έχουν γίνει όλες οι απαραίτητες ενέργειες ώστε να πληροφορηθούν οι κατηγορούμενοι για την κατηγορία και να ενημερωθούν για τη διαδικασία⁷⁸.

Σύμφωνα με το άρθρο 321 παρ. 1 δ' ΚΠΔ, το κλητήριο θέσπισμα πρέπει να περιέχει: «τον ακριβή καθορισμό της πράξης για την οποία κατηγορείται και μνεία του άρθρου του ποινικού νόμου που την προβλέπει». Ακριβής καθορισμός της πράξης υπάρχει όταν καταγράφονται όλα τα απαιτούμενα για την κατάφαση της νομοτυπικής μορφής (αντικειμενική υπόσταση-υποκειμενική υπόσταση-εξωτερικός όρος του αξιοποίνου) του εγκλήματος πραγματικά περιστατικά, δηλαδή να μνημονεύονται τα πραγματικά περιστατικά κατά τρόπο ώστε να οδηγείται κανείς σε πλήρη υπαγωγή κάτω από την οικεία ποινική διάταξη. Στα αυτόφωρα εγκλήματα, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 418 παρ. 1 εδ. δ' ΚΠΔ «Ο εισαγγελέας γνωστοποιεί προφορικά τα στοιχεία της κατηγορίας στον κατηγορούμενο χωρίς να απαιτείται η κοινοποίηση σ' αυτόν κλητηρίου θεσπίσματος. Για την παραπάνω γνωστοποίηση συντάσσεται και προσαρτάται στη δικογραφία συνοπτική έκθεση που υπογράφεται από τον εισαγγελέα, το γραμματέα και τον κατηγορούμενο και σε περίπτωση ανάγκης μόνο από τον εισαγγελέα».

Η ΕΕΔΑ συνιστά την τροποποίηση του άρθρου 418 παρ. 1 εδ. δ' ΚΠΔ, ώστε να προβλέπεται ρητά η υποχρέωση των αρμόδιων αρχών σε πλήρη ενημέρωση του κατηγορουμένου για την κατηγορία.

69. ΕΔΔΑ, *Mattoccia* κατά Ιταλίας, *op. cit.*, παρ. 65.

70. ΕΕΠΔΑ, *C.* κατά Ιταλίας, απόφαση επί του παραδεκτού, *αρ. προσφ.* 10889/84, 11.05.1988.

71. ΕΔΔΑ, *Campbell* και *Fell* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, *αρ. προσφ.* 7819/77 και 7878/77, 28.06.1984, παρ. 96.

72. ΕΔΔΑ, *Vaudelle* κατά Γαλλίας, *αρ. προσφ.* 35683/97, 30.01.2001, παρ. 65.

73. *Communication No. 1056/2002, Khachatrian* κατά Αρμενίας, παρ. 6.4.

74. *Communication No. 253/1987, Kelly* κατά Τζαμάικας, παρ. 5.8.

75. *Communications No. 1128/2002, Márques de Morais* κατά Αγκόλας, παρ. 5.4 και 253/1987, *Kelly* κατά Τζαμάικας, παρ. 5.8.

76. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Human Rights Committee*) του ΟΗΕ, *General Comment No. 32, Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial*, *op. cit.*

77. *Ibid.*

78. *Communication No. 16/1977, Mbenge* κατά Ζαϊρ, παρ. 14.1.

Ενημέρωση συλληφθέντος προσώπου για τους λόγους σύλληψης και τις εναντίον του κατηγορίες

Το δικαίωμα του κάθε συλληφθέντος προσώπου να πληροφορείται τους λόγους σύλληψης και τις εναντίον του κατηγορίες κατοχυρώνεται ξεχωριστά τόσο στην ΕΣΔΑ (άρθρο 5 παρ. 2) όσο και στο ΔΣΑΠΔ (άρθρο 9 παρ. 2).

Το ΕΔΔΑ έχει επισημάνει ότι το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ περιλαμβάνει την ελάχιστη εγγύηση ότι κάθε συλληφθέν πρόσωπο πρέπει να γνωρίζει το λόγο, για τον οποίο στερείται της ελευθερίας του. Η διάταξη αυτή αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του προστατευτικού πλέγματος του άρθρου 5 ΕΣΔΑ: βάσει της παραγράφου 2 κάθε πρόσωπο που συλλαμβάνεται πρέπει να ενημερώνεται σε απλή, μη τεχνική, γλώσσα που μπορεί να κατανοεί, για τους ουσιαστικούς νομικούς και πραγματικούς λόγους της σύλληψής του, ώστε να είναι σε θέση, να προσφύγει ενώπιον δικαστηρίου για να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της κράτησης σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ⁷⁹. Το κατά πόσο το περιεχόμενο της πληροφόρησης που παρέχεται επαρκεί, εκτιμάται σε κάθε υπόθεση ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της⁸⁰. Έχει κριθεί ότι σχετικά με τον τρόπο ενημέρωσης των ενδιαφερομένων προσώπων για τους λόγους σύλληψης, η ΕΣΔΑ δεν απαιτεί οι λόγοι αυτοί να αναφέρονται στο κείμενο της απόφασης που εγκρίνει την κράτηση⁸¹ ούτε να παρέχονται γραπτώς στον κρατούμενο⁸². Έχει επίσης κριθεί ότι δεν είναι απαραίτητο τη στιγμή της σύλληψης να απαριθμούνται πλήρως όλες οι κατηγορίες εναντίον του ενδιαφερόμενου προσώπου⁸³.

79. «Παν πρόσωπον στερούμενον της ελευθερίας του συνεπεία συλλήψεως ή κρατήσεως έχει δικαίωμα προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου, ίνα τούτο αποφασίση εντός βραχείας προθεσμίας επί του νομίμου της κρατήσεώς του και διατάξη την απόλυσίν του εν περιπτώσει παρανόμου κρατήσεως».

80. ΕΕπΔΑ, *Freda* κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 8916/80, 07.10.1980, ΕΔΔΑ, *Kerr* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 40451/98, 07.12.1999, ΕΔΔΑ, *Öcalan* κατά Τουρκίας, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 46221/99, 14.12.2000, ΕΔΔΑ, *Dikme* κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 20869/92, 11.07.2000, ΕΔΔΑ, *Smith* κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 64512/01, 06.07.2004 και ΕΔΔΑ, *Suso Musa* κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 42337/12, 23.07.2013.

81. ΕΕπΔΑ, *X.* κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 2621/65.

82. ΕΕπΔΑ, *X.* κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 1211/61.

83. ΕΕπΔΑ, *X.* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 4220/69.

Ο συλληφθείς πρέπει να ενημερώνεται επαρκώς για τα γεγονότα και τα αποδεικτικά στοιχεία που αιτιολογούν την απόφαση κράτησης. Πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζει ή να αρνείται το έγκλημα, για το οποίο είναι ύποπτος. Εντούτοις, έχει κριθεί ότι δεν είναι απαραίτητο να ενημερώνεται ο ύποπτος, στο στάδιο αυτό και στο πλαίσιο αυτό, για γεγονότα και αποδεικτικά στοιχεία, άλλα μόνο τα απαραίτητα προς αιτιολόγηση της κράτησης⁸⁴. Η γενική ενημέρωση, όμως, ότι η σύλληψη πραγματοποιούνταν σε εφαρμογή της νομοθεσίας έκτακτου ανάγκης, χωρίς περαιτέρω λεπτομέρειες, δεν ικανοποιεί καθαυτή τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ⁸⁵.

Άλλωστε, η παράγραφος 2 του άρθρου 5 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται τόσο στα πρόσωπα που έχουν στερηθεί με σύλληψη της ελευθερίας τους όσο και με κράτηση⁸⁶. Επίσης εφαρμόζεται⁸⁷ στις περιπτώσεις του άρθρου 5 παρ. 1 στ) ΕΣΔΑ⁸⁸, αν και λιγότερο λεπτομερείς λόγοι απαιτούνται από αυτούς στις περιπτώσεις του άρθρου 5 παρ. 1 γ) ΕΣΔΑ⁸⁹.

Αντίστοιχα, το άρθρο 9 παρ. 2 του ΔΣΑΠΔ παρέχει δύο εγγυήσεις για τα πρόσωπα που συλλαμβάνονται. Κατά πρώτον, πρέπει να πληροφορούνται, κατά τη στιγμή της σύλληψης για τους λόγους της σύλληψης αυτής. Κατά δεύτερον, πρέπει να ενημερώνονται αμέσως για οποιεσδήποτε κατηγορίες εναντίον τους. Η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ έχει ερ-

84. ΕΕπΔΑ, *X.* κατά Γερμανίας, 13.12.1978.

85. ΕΔΔΑ, *Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 5310/71, 18.01.1978.

86. ΕΔΔΑ, *Shamayev και λοιποί κατά Γεωργίας και Ρωσίας*, αρ. προσφ. 36378/02, 12.04.2005, παρ. 414.

87. ΕΔΔΑ, *Borodonkiy* κατά Ρωσίας, αρ. προσφ. 49491/99, 08.02.2005, παρ. 56 και ΕΔΔΑ, *Suso Musa* κατά Μάλτας, αρ. cit..

88. «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν και την ασφάλειαν. Ουδείς επιτρέπεται να στερηθή της ελευθερίας του ειμή εις τας ακολούθους περιπτώσεις και συμφώνως προς την νόμιμον διαδικασίαν: [...] εάν πρόκειται περί νομίμου συλλήψεως ή κρατήσεως ατόμου επί σκοπώ όπως εμποδισθή από του να εισέλθῃ παρανόμως εν τη χώρα, ή εναντίον του οποιού εκκρεμεί διαδικασία απελάσεως ή εκδόσεως».

89. «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν και την ασφάλειαν. Ουδείς επιτρέπεται να στερηθή της ελευθερίας του ειμή εις τας ακολούθους περιπτώσεις και συμφώνως προς την νόμιμον διαδικασίαν: [...] εάν συνελήφθη και κρατήται όπως οδηγηθή ενώπιον της αρμοδίας δικαστικής αρχής εις την περίπτωσιν ευλόγου υπονοίας ότι διέπραξεν αδίκημα, ή υπάρχουν λογικά δεδομένα προς παραδοχήν της ανάγκης όπως ούτος εμποδισθή από του να διαπράξῃν αδίκημα ή δραπετεύσῃ μετὰ την διάπραξιν τούτου».

μηνεύσει κατά τρόπο ευρύ την έννοια της σύλληψης. Η υποχρέωση του Κράτους για παροχή πληροφόρησης κατά τη σύλληψη προκύπτει σε κάθε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας ενός προσώπου⁹⁰. Η σύλληψη συνεπάγεται την έναρξη στέρησης της ελευθερίας, οπότε η υποχρέωση παροχή πληροφόρησης υφίσταται ανεξάρτητα από τον τυπικό ή άτυπο χαρακτήρα της σύλληψης και ανεξάρτητα από το κατά πόσο η βάση της είναι νόμιμη⁹¹. Η υποχρέωση ενημέρωσης «αμέσως για οποιεσδήποτε κατηγορίες» εναντίον του συλληφθέντος αφορά μόνο τις κατηγορίες αυτές⁹². Αν ένα πρόσωπο, το οποίο ήδη κρατείται για μία συγκεκριμένη κατηγορία, κληθεί να κρατηθεί για μία άλλη διαφορετική κατηγορία, τότε γεννάται υποχρέωση άμεσης ενημέρωσης για την διαφορετική αυτή κατηγορία⁹³.

Για την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ θεμελιώδης λόγος για την υποχρέωση ενημέρωσης των συλληφθέντων για τους λόγους σύλληψης είναι η παροχή της δυνατότητας να ζητήσουν την απελευθέρωσή τους, αν πιστεύουν ότι οι λόγοι σύλληψης είναι άκυροι ή αστήριχτοι⁹⁴. Για τον λόγο αυτό, οι λόγοι πρέπει να περιλαμβάνουν όχι μόνο τη γενική νομική βάση της σύλληψης, αλλά και επαρκείς πληροφορίες για τα περιστατικά, ώστε να προκύπτει η ουσία της παράβασης, όπως η παράνομη πράξη και η ταυτότητα του φερομένου ως θύματος⁹⁵. Οι λόγοι αφορούν την επίσημη βάση της σύλληψης και όχι τα υποκειμενικά κίνητρα του διενεργούντος τη σύλληψη⁹⁶.

Η προφορική ενημέρωση για την σύλληψη αρκεί για να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις του άρθρου 9 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ. Παρόλο που στο κείμενο του ΔΣΑΠΔ δεν αναφέρεται ρητά, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ έχει κρίνει ότι η πληροφόρηση πρέπει να διενεργείται σε γλώσσα που ο συλληφθείς κατανοεί⁹⁷.

Για ορισμένες κατηγορίες ευάλωτων προσώπων, η άμεση ενημέρωση του προσώπου που συλλαμβάνεται δεν αρκεί. Όταν συλλαμβάνονται παιδιά, η ενημέρωση για τη σύλληψη και τους λόγους αυτής πρέπει να παρέχεται απευθείας και στους γονείς, στους έχοντες τη γονική μέριμνα ή στους νομικούς τους παραστάτες⁹⁸. Για ορισμένα άτομα με νοητική αναπηρία, ενημέρωση για τη σύλληψη και τους λόγους αυτής πρέπει επίσης να παρέχεται απευθείας στα πρόσωπα που αυτοί υποδεικνύουν ή στα αρμόδια μέλη της οικογένειάς τους. Επιπλέον χρόνος ενδέχεται να απαιτείται για τον εντοπισμό και την επικοινωνία με τα αρμόδια αυτά τρίτα πρόσωπα, αλλά και στην περίπτωση αυτή η ενημέρωση πρέπει να παρέχεται το συντομότερο δυνατόν⁹⁹.

Σε σχέση με την υποχρέωση του δευτέρου εδαφίου, τα πρόσωπα που συλλαμβάνονται για την διερεύνηση ενός εγκλήματος που ενδεχομένως διέπραξαν ή για την κράτησή τους έως την ποινική δίκη, πρέπει αμέσως να ενημερώνονται για το αδίκημα που φέρονται ως ύποπτοι ή κατηγορούμενοι ότι διέπραξαν. Το δικαίωμα αυτό αφορά τόσο τις διώξεις του γενικού ποινικού δικαίου όσο και του στρατιωτικού ή κάθε άλλου ειδικής διαδικασίας που αποβλέπει σε ποινικό κολασμό¹⁰⁰.

Οι λόγοι σύλληψης πρέπει να παρέχονται σε γλώσσα που ο συλληφθείς κατανοεί¹⁰¹. Ο λόγος που προβλέπεται η υποχρέωση ενημέρωσης, εί-

90. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Human Rights Committee*) του ΟΗΕ, *Human Rights Committee, General comment No. 35, Article 9 (Liberty and security of person)*, 16 Δεκεμβρίου 2014, CCPR/C/GC/35.

91. *Communication No. 1460/2006, Yklymona κατά Τουρκμενιστάν*, παρ. 7.2 και 414/1990, *Mika Miha κατά Ισημερινής Γουινέας*, παρ. 6.5.

92. Βλ. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Human Rights Committee*) του ΟΗΕ, *Human Rights Committee, General comment No. 35, Article 9 (Liberty and security of person)*, *op. cit.*

93. *Communication No. 635/1995, Morrison κατά Τζαμάικας*, παρ. 22.2–22.3, 1397/2005, *Engo κατά Καμερούν*, παρ. 7.3.

94. *Communication No. 248/1987, Campbell κατά Τζαμάικας*, παρ. 6.3.

95. *Communication No. 1177/2003, Ilombe and Shandwe κατά της Δημοκρατίας του Κονγκό*, παρ. 6.2.

96. *Communication No. 1812/2008, Levinov κατά Λευκορωσίας*, παρ. 7.5.

97. *Communication No. 868/1999, Wilson κατά Φιλιππίνων*, παρ. 3.3 και 7.5.

98. *Communication No. 1402/2005, Krasnov κατά Κιργιστάν*, παρ. 8.5.

99. Βλ. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Human Rights Committee*) του ΟΗΕ, *Human Rights Committee, General comment No. 35, Article 9 (Liberty and security of person)*, *op. cit.*

100. *Communication No. 1782/2008, Aboufaied κατά Λιβύης*, παρ. 7.6. 1640/2007, *El Abani κατά Αλγερίας*, παρ. 7.6 και 7.8.

101. *Communication No. 493/1992, Griffin κατά Ισπανίας*, παρ. 9.2.

ναι η διευκόλυνση για την αξιολόγηση του κατά πόσο η προσωρινή κράτηση είναι απαραίτητη ή όχι, και για τον λόγο αυτό η παρ. 2 δεν απαιτεί να παρέχεται στον συλληφθέντα με μεγάλη λεπτομέρεια ενημέρωση για την κατηγορία και δη τόση όση χρειάζεται σε επόμενο στάδιο για την προετοιμασία της δίκης¹⁰².

Σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα «Κανένας δεν συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα» (άρθρο 6 παρ. 1). Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 276 παρ. 3 ΚΠΔ «Το ένταλμα σύλληψης περιέχει το όνομα, το επώνυμο, την κατοικία και την ακριβέστερη δυνατή περιγραφή του προσώπου που συλλαμβάνεται, σημείωση για το έγκλημα για το οποίο κατηγορείται και μνεία του άρθρου που το προβλέπει. Έχει επίσης την επίσημη σφραγίδα και την υπογραφή του ανακριτή και του γραμματέα», ενώ κατά το άρθρο 283 παρ. 2 ΚΠΔ «Το ένταλμα για την προσωρινή κράτηση ή η διάταξη που ορίζει τους όρους που αναφέρονται στο άρθρο 282 περιέχει, εκτός από τα τυπικά στοιχεία που αναγράφονται στο άρθρο 276 παρ. 3, την ακριβή σημείωση για το κακούργημα ή το πλημμέλημα».

Σύμφωνα με το άρθρο 276 παρ. 1 εδ. β' ΚΠΔ: «Εκτός από την περίπτωση του άρθρου 275, κανείς δεν συλλαμβάνεται χωρίς ειδικά και εμπεριστατωμένα αιτιολογημένο ένταλμα του ανακριτή ή βούλευμα του δικαστικού συμβουλίου, που πρέπει να κοινοποιούνται κατά τη στιγμή της σύλληψης. Κοινοποίηση θεωρείται και η επίδειξη σ' αυτόν που συλλαμβάνεται του σχετικού μέρους του Δελτίου Εγκληματολογικών Αναζητήσεων ή της ειδικής εγκυκλίου για την αναζήτηση, όταν αυτά μνημονεύουν τα στοιχεία της ταυτότητας του προσώπου που διώκεται, τον αριθμό και τη χρονολογία του βουλεύματος ή του εντάλματος σύλληψης, τον ανακριτή που το εξέδωσε και την αξιόποινη πράξη την οποία αφορούν, και επίσης έχουν τυπωμένη στο τέλος την υπογραφή του διευθυντή του Κεντρικού Γραφείου Εγκληματολογικών Υπηρεσιών και τη σφραγίδα του».

102. Communication No. 702/1996, McLawrence κατά Τζαμάικας, παρ. 5.9.

Ωστόσο, τόσο από την ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος, όσο και από την ερμηνεία του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ, καθώς και από την ερμηνεία του άρθρου 9 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ συνάγεται ότι με την υποχρέωση της επαρκούς ενημέρωσης κάθε συλληφθέντος προσώπου να πληροφορείται τους λόγους σύλληψης και τις εναντίον του κατηγορίες συνάδει μόνον η διάταξη του άρθρου 276 παρ. 1 εδ. α' ΚΠΔ για την κοινοποίηση του εντάλματος σύλληψης και όχι η διάταξη του άρθρου 276 παρ. 1 εδ. β' ΚΠΔ για την απλή επίδειξη του Δελτίου Εγκληματολογικών Αναζητήσεων.

Η ΕΕΔΑ συνιστά την κατάργηση του εδ. β' της παρ. 1 του άρθρου 276 ΚΠΔ, δεδομένου ότι η απλή επίδειξη του Δελτίου Εγκληματολογικών Αναζητήσεων δεν πληροί την κατ' άρθρον 6 παρ. 1 εδ. α' του Συντάγματος, κατ' άρθρον 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ, κατ' άρθρον 9 παρ. 2 ΔΣΑΠΔ υποχρέωση της επαρκούς ενημέρωσης κάθε συλληφθέντος προσώπου για τους λόγους σύλληψης και τις εναντίον του κατηγορίες.

Χρονικό σημείο ενημέρωσης

Ενημέρωση κατηγορούμενου για τις εναντίον του κατηγορίες

Για την ΕΣΔΑ (άρθρο 6 παρ. 3 α), η ενημέρωση του κατηγορουμένου για τη φύση και το λόγο της εναντίον του κατηγορίας, πρέπει να παρέχεται «εν τη βραχυτέρα προθεσμία».

Η νομολογία του ΕΔΔΑ δεν ορίζει με ακρίβεια ποιος είναι ο χρόνος αυτός αλλά εξετάζοντας τις περιστάσεις της εκάστοτε υπόθεσης εκτιμά αν ο χρόνος επαρκεί για να εγγυηθεί τα υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου¹⁰³. Η ενημέρω-

103. Ομοίως το ΔΕΕ, αποφαινόμενο επί προδικαστικού ερωτήματος που του ετέθη, έχει κρίνει (ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, Gavril Covaci, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη (Γενική Συλλογή) ότι (σκ. 65) «δεν απαιτείται, για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, να αποφανθεί το Δικαστήριο σχετικά με την επάρκεια μιας τέτοιας αποκλειστικής προθεσμίας δύο εβδομάδων, επιβάλλεται να επισημανθεί ότι τόσο ο επιδιωκόμενος σκοπός που συνίσταται στην παροχή στον

ση του κατηγορούμενου για τις εναντίον του κατηγορίες παρά μόνο με την επίδοση της απόφασης του δικαστηρίου¹⁰⁴ είναι προφανώς ασύμβατη με το άρθρο 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ. Αντίθετα, είναι συμβατή με το άρθρο 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ η επίδοση κατηγορητηρίου δέκα ώρες μετά τη σύλληψη ή μία ώρα και ένα τέταρτο μετά τη σύλληψη ενός προσώπου¹⁰⁵. Έχει, επίσης, κριθεί ότι η επίδοση στον κατηγορούμενο του παραπεμπτικού σε δίκη εγγράφου 4 μήνες πριν από την έναρξη της δίκης, αποτελεί διάστημα ικανό, ώστε να εγγυηθεί στον προσφεύγοντα τον χρόνο και τα μέσα για την προετοιμασία της υπεράσπισής του, καθότι ο προσφεύγων μπόρεσε, εν προκειμένω, να ορίσει τρεις συνηγόρους της επιλογής του συμπεριλαμ-

κατηγορούμενο της δυνατότητας να προετοιμάσει την υπεράσπισή του, όσο και η ανάγκη αποφυγής κάθε δυσμενούς διακρίσεως μεταξύ, αφενός, των κατηγορουμένων με τόπο διαμονής που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του οικείου εθνικού νόμου και, αφετέρου, των κατηγορουμένων με τόπο διαμονής που δεν εμπίπτει στο εν λόγω πεδίο εφαρμογής, που είναι οι μόνοι που υποχρεούνται να διορίσουν αντίκλητο για την επίδοση των δικαστικών αποφάσεων, επιβάλλουν να έχει ο κατηγορούμενος στη διάθεσή του ολόκληρη την εν λόγω προθεσμία». Για το λόγο αυτό απεφάνθη ότι (σημ. 68) «τα άρθρα 2, 3, παράγραφοι 1, στοιχείο γ', και 6, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 2012/13 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθετική ρύθμιση κράτους μέλους, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία, στο πλαίσιο ποινικής δίκης, επιβάλλει στον κατηγορούμενο που δεν διαμένει στο εν λόγω κράτος μέλος να διορίσει αντίκλητο για την επίδοση εκδοθείσας κατά τη συνοπτική διαδικασία ποινικής αποφάσεως που τον αφορά, υπό τον όρο ότι ο κατηγορούμενος έχει πράγματι στη διάθεσή του ολόκληρη την ταχθείσα προθεσμία για την προβολή αντιρρήσεων κατά της εν λόγω αποφάσεως». Αντιθέτως, (σημ. 67) «εάν, όπως εν προκειμένω, η εν λόγω προθεσμία αρχίζει με την επίδοση της εκδοθείσας κατά τη συνοπτική διαδικασία αποφάσεως στον αντίκλητο του κατηγορουμένου, ο τελευταίος δεν μπορεί πραγματικά να ασκήσει τα δικαιώματά του υπερασπίσεως και η δίκη δεν είναι δίκαιη παρά μόνον εάν ο κατηγορούμενος έχει στη διάθεσή του ολόκληρη την εν λόγω προθεσμία, ήτοι χωρίς η διάρκειά της να μειώνεται κατά το χρονικό διάστημα που χρειάζεται ο αντίκλητος για να διαβιβάσει την εκδοθείσα κατά τη συνοπτική διαδικασία απόφαση στον αποδέκτη της».

104. ΕΔΔΑ, Τ. κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 27783/95, 14.11.2000. Βλ και ΕΔΔΑ, Κυργιανού κατά Κύπρου, αρ. προσφ. 73797/01, 15.12.2005: Το δικαστήριο ενημέρωσε τον προσφεύγοντα για την φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας τη στιγμή που είχε ήδη αποφανθεί ότι ο προσφεύγων ήταν ένοχος για το ποινικό αδίκημα της προσβολής δικαστηρίου (contempt of court).

105. ΕΔΔΑ, Steel και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 24838/94, 23.09.1998.

βανομένου του επισήμως διορισθέντος συνηγόρου που είχε ήδη ενεργήσει κατά την ανάκριση. Αν και μία ενημέρωση σε πρότερο στάδιο θα μπορούσε να επιφέρει ορισμένα πλεονεκτήματα στον προσφεύγοντα, εντούτοις δεν προκύπτει παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 α)¹⁰⁶. Αντίθετα, η ενημέρωση επί των κατηγοριών 2 ώρες πριν από την εμφάνιση του κατηγορούμενου ενώπιον δικαστηρίου δεν αποτελεί ικανό χρόνο για την προετοιμασία της υπεράσπισής της¹⁰⁷.

Σύμφωνα με το άρθρο 101 παρ. 1 και 2 ΚΠΔ «Ο ανακριτής, μόλις μετά την κλήτευσή του εμφανιστεί ή οδηγηθεί σ' αυτόν ο κατηγορούμενος για ν' απολογηθεί, του ανακοινώνει το περιεχόμενο του κατηγορητηρίου και των άλλων εγγράφων της ανάκρισης», ενώ «Την ίδια υποχρέωση έχει ο ανακριτής, και τα ίδια δικαιώματα ο κατηγορούμενος, όταν κληθεί ξανά σε συμπληρωματική απολογία, πάντως μετά το τέλος της ανάκρισης και προτού διαβιβαστεί η απολογία στον εισαγγελέα».

Η ΕΕΔΑ συνιστά την χωρίς εξαίρεση αναλυτική ενημέρωση των κατηγορουμένων. Η ΕΕΔΑ εφιστά την προσοχή στην πιστή τήρηση των ανωτέρω θεσμικών εγγυήσεων κατά τη σύλληψη στο πλαίσιο του αυτοφώρου.

Ενημέρωση συλληφθέντος προσώπου για τους λόγους σύλληψης και τις εναντίον του κατηγορίες

Σε ό,τι αφορά το χρονικό σημείο ενημέρωσης, μεγαλύτερες είναι οι προκλήσεις στο πεδίο της ενημέρωσης συλληφθέντος προσώπου για τους λόγους σύλληψης και τις εναντίον του κατηγορίες. Η έκδοση, απλώς, του εντάλματος σύλληψης πριν από τη στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου δεν αρκεί, για να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ. Το έγγραφο πρέπει να παρέχεται όντως στον ενδιαφερόμενο¹⁰⁸. Μάλιστα,

106. ΕΕπΔΑ, C. κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 10889/84, 11.5.1988.

107. ΕΔΔΑ, Borisova κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 56891/00, 21.12.2006.

108. ΕΔΔΑ, Van der Leer κατά Ολλανδίας, αρ. προσφ. 11509/85, 21/02/1990 και ΕΔΔΑ, Lutsenko κατά Ουκρανίας, αρ.

πρέπει να προκύπτει αξιόπιστη ένδειξη ως προς την ακριβή ώρα και ημέρα που ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τους λόγους κράτησής του¹⁰⁹. Συμβατή με το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι η παράδοση του εντάλματος σύλληψης την ίδια την ημέρα της σύλληψής του προσώπου¹¹⁰. Το ίδιο ισχύει και αν, δεδομένων των συνθηκών, παρέλθουν λίγες ώρες, το πολύ επτά, από τη σύλληψη μέχρι την μεταγωγή στο αστυνομικό τμήμα¹¹¹. Αντίθετα η παρέλευση 76 ωρών¹¹² ή ακόμα και 4 ωρών δεν ικανοποιεί τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ¹¹³. Μάλιστα, και η Ελλάδα έχει καταδικαστεί διότι το συλληφθέν πρόσωπο κρατούνταν στην ΓΑΔΑ για παράβαση των άρθρων 187 Α παρ. 1, 270, 272 παρ. 1 και 299 παρ. 1 ΠΚ, αναγκάστηκε όμως να περιμένει 29 ώρες προτού ενημερωθεί για τους λόγους κράτησής του, διάστημα το οποίο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ικανοποιεί τις απαιτήσεις ενημέρωσης «κατά το δυνατόν συντομώτερον» όπως το προβλέπει το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ¹¹⁴.

Η επίκληση εξαιρετικών περιστάσεων θα δικαιολογούσε τυχόν παράταση του χρόνου ενημέρωσης για τους λόγους σύλληψης. Στην περίπτωση όμως που παρεμβλήθηκαν περίπου 14 ώρες μεταξύ της σύλληψής και της ενημέρωσής επί των κατηγοριών και οι αρχές δεν επικαλούνται εξαιρετικές περιστάσεις που θα δικαιολογούσαν την καθυστέρηση ενημέρωσης του προσφεύγοντος, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η παρέλευση 14 περίπου ωρών πρέπει να θεωρηθεί ασύμβατη με το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Κατά το διάστημα αυτό το συλληφθέν πρόσωπο βρισκόταν σε κατάσταση αβεβαιότητας και σύγχυσης ως προς τους λόγους στέρησης της ελευθερίας του¹¹⁵.

προσφ. 6492/11, 03.07.2012.

109. ΕΔΔΑ, *Kaboulon κατά Ουκρανίας*, αρ. προσφ. 41015/04, 19.11.2009.

110. ΕΔΔΑ, *Lamy κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 10444/83, 30.03.1989.

111. ΕΔΔΑ, *Fox, Campbell και Hartley κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 12244/86, 12245/86 και 12383/86, 30.08.1990.

112. ΕΔΔΑ, *Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 13229/03, 29.01.2008. Το ίδιο και μετά από τουλάχιστον 3 ημέρες κράτηση, ΕΔΔΑ, *Leva κατά Μόλδοβας*, αρ. προσφ. 12444/05, 15.12.2009.

113. ΕΔΔΑ, *Shamayev και λοιποί κατά Γεωργίας και Ρωσίας*, αρ. προσφ. 36378/02, 12.04.2005.

114. ΕΔΔΑ, *Kortesis κατά Ελλάδος*, αρ. προσφ. 60593/10, 12.06.2012.

115. ΕΔΔΑ, *Zuyev κατά Ρωσίας*, αρ. προσφ. 16262/05,

Η διαπίστωση περί παραβίασης ή όχι του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ εξαρτάται από τις περιστάσεις της εκάστοτε υπόθεσης. Δεν παραβιάζεται η ΕΣΔΑ αν τη στιγμή της σύλληψης, ο αστυνομικός περιορίστηκε απλώς στο να ενημερώσει τη συλληφθείσα ότι συλλαμβάνονταν ως ύποπτη τρομοκρατίας βάσει συγκεκριμένης διάταξης του εθνικού δικαίου, κατά την ανάκριση όμως υπήρξαν επαρκείς ενδείξεις για τους λόγους της σύλληψής της¹¹⁶.

Για να προσδιοριστεί αν ο συλληφθείς έλαβε γνώση αρκετά και επαρκώς νωρίς, πρέπει να εκτιμηθούν οι ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης. Τις πληροφορίες αυτές πρέπει να τις έχει στη διάθεσή του «κατά το δυνατόν συντομώτερον», αλλά ο αστυνομικός, ο οποίος τον συλλαμβάνει μπορεί να μην τις παρέχει καθ' ολοκληρίαν αμέσως. Μπορούν να δοθούν οι γενικοί λόγοι για την στέρηση της ελευθερίας ενός προσώπου τη στιγμή της σύλληψης, και στη συνέχεια γραπτές εξηγήσεις δύο ημέρες αργότερα¹¹⁷.

Σε ό,τι αφορά το άρθρο 9 παρ. 2 του ΔΣΑΠΔ, αυτό παρέχει δύο εγγυήσεις για τα πρόσωπα που συλλαμβάνονται. Κατά πρώτον, πρέπει να πληροφορούνται, κατά τη στιγμή της σύλληψης για τους λόγους της σύλληψης αυτής. Κατά δεύτερον, πρέπει να ενημερώνονται αμέσως για οποιοσδήποτε κατηγορίες εναντίον τους.

Η πληροφόρηση για τους λόγους της σύλληψης πρέπει να διενεργείται αμέσως κατά τη σύλληψη. Εντούτοις, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η άμεση αυτή επικοινωνία είναι ενδεχομένως ανέφικτη. Για παράδειγμα, καθυστέρηση πιθανόν να δικαιολογείται, αν διερμηνέας πρέπει να είναι παρόν. Και στην περίπτωση όμως αυτή, κάθε καθυστέρηση πρέπει να διατηρείται στο απολύτως απαραίτητο¹¹⁸.

Ο συλληφθείς οφείλει να ενημερώνεται για τις εναντίον του κατηγορίες αμέσως, και όχι απαραίτητα κατά τη στιγμή της σύλληψης. Αν αποδίδονται συγκεκριμένες κατηγορίες, ο διενεργών

19.02.2013.

116. ΕΔΔΑ, *Murray κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 14310/88, 28.10.1994.

117. ΕΔΔΑ, *Čonka κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 51564/99, 05.02.2002. βλ επίσης για το ζήτημα των ενδείξεων ΕΔΔΑ, *Soysal κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 50091/99, 03.05.2007.

118. *Communication No. 526/1993, Hill και Hill κατά Ισπανίας*, παρ. 12.2.

τη σύλληψη ενημερώνει τον συλληφθέντα τόσο για τους λόγους της σύλληψης όσο και για την κατηγορία ή οι αρχές ενημερώνουν για τη νομική βάση της κράτησης κάποιες ώρες αργότερα¹¹⁹.

Σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα «Κανένας δεν συλλαμβάνεται ούτε φυλακίζεται χωρίς αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα, που πρέπει να επιδοθεί τη στιγμή που γίνεται η σύλληψη ή η προφυλάκιση. Εξαιρούνται τα αυτόφωρα εγκλήματα» (άρθρο 6 παρ. 1), γεγονός που εγγυάται πλήρως το ως άνω δικαίωμα.

Η ΕΕΔΑ κρίνει ότι η επίδοση του εντάλματος σύλληψης μπορεί να γίνει στο πλησιέστερο αστυνομικό τμήμα, στο οποίο οδηγείται αμέσως ο συλλαμβανόμενος, μόνο αν αυτή η καθυστέρηση δεν χρησιμοποιείται ως μέθοδος καταστρατηγήσεως της επιταγής της προηγούμενης της σύλληψεως εκδόσεως εντάλματος σύλληψης¹²⁰. Στην περίπτωση αυτή η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαία την -έστω και προφορική- σαφή ενημέρωση των συλλαμβανόμενων, μέχρι αυτοί να μεταχθούν στο αστυνομικό τμήμα και λάβουν γνώση του εντάλματος σύλληψης.

Μεταβολή της κατηγορίας

Το επιτρεπτό ή μη της μεταβολής κατηγορίας έχει απασχολήσει επισταμένως το ΕΕΔΑ, τόσο υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ εδάφιο α), όσο και του εδαφίου β). Το ΕΕΔΑ έχει επισημάνει ότι οι διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ αποδίδουν την ανάγκη για ιδιαίτερη επιμέλεια¹²¹ ενημέρωσης του ενδιαφερομένου επί της «κατηγορίας». Το κατηγορητήριο διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ποινική διαδικασία: από την στιγμή της επίδοσής του, ο κατηγορούμενος ενημερώνεται γραπτώς κατά τρόπο επίσημο για

την πραγματική και νομική βάση των εναντίον του κατηγοριών¹²². Το άρθρο 6 παρ. 3 εδ. α) ΕΣΔΑ αναγνωρίζει στον κατηγορούμενο το δικαίωμα να ενημερώνεται όχι μόνο για το λόγο της κατηγορίας, δηλαδή τα πραγματικά περιστατικά, για τα οποία κατηγορείται και στα οποία βασίζεται η κατηγορία, αλλά και, κατά λεπτομερή τρόπο, για το νομικό χαρακτηρισμό που αποδίδεται στα περιστατικά αυτά¹²³.

Το πεδίο εφαρμογής της διάταξης αυτής πρέπει ιδίως να εκτιμάται υπό το φως του ευρύτερου δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό θεμελιώνεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 6 ΕΣΔΑ¹²⁴. Στην ποινική διαδικασία, το ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η ακριβής και πλήρης ενημέρωση του κατηγορουμένου για τις σε βάρος του κατηγορίες - συμπεριλαμβανομένου του νομικού χαρακτηρισμού που η δικάζουσα αρχή αποδίδει - αποτελεί βασική προϋπόθεση για την δικαιοσύνη της διαδικασίας¹²⁵.

Μάλιστα το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι τα εδάφια α) και β) του άρθρου 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ συνδέονται και ότι το δικαίωμα ενημέρωσης επί της φύσης και του λόγου της κατηγορίας πρέπει να εκτιμάται υπό το φως του δικαιώματος του κατηγορουμένου να προετοιμάσει την υπεράσπισή του¹²⁶.

Σε ό,τι επομένως αφορά τη μεταβολή κατηγορίας, κρίσιμο στοιχείο είναι το κατά πόσο επηρεάζεται δυσμενώς από αυτήν η θέση του κατηγορουμένου. Αν ο κατηγορούμενος δικάζεται για άλλη πράξη από αυτήν, για την οποία έχει πληροφορηθεί ότι κατηγορείται, παραβιάζεται το δικαίωμά του σε πλήρη και έγκαιρη ενημέρωση, καθώς δεν είναι σε θέση να προετοιμάσει αποτελεσματικά την υπεράσπισή του ως προς την νέα αυτή κατηγορία.

Όταν δηλαδή το εθνικό δίκαιο επιτρέπει τον επαναχαρακτηρισμό των γεγονότων από το δικαστήριο, τότε ο κατηγορούμενος θα πρέπει να

119. Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Human Rights Committee) του ΟΗΕ, Human Rights Committee, General comment No. 35, Article 9 (Liberty and security of person), *op. cit.*

120. Δαγτόγλου Π. Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, Α'*, Δεύτερη Αναθεωρημένη Έκδοση, Αντ. Ν Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ. 295.

121. Στις επίσημες γλώσσες του Συμβουλίου της Ευρώπης: «soin extrême» και «special attention».

122. ΕΔΔΑ, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, *op. cit.*, παρ. 79.

123. ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *op. cit.*, παρ. 51.

124. ΕΔΔΑ, *Sadak και λοιποί κατά Τουρκίας (No 1)*, 29900/96, 29901/96 και 29902/96, 17.07.2001, παρ. 49, ΕΔΔΑ, *Deweer κατά Βελγίου*, 27.02.1980, παρ. 56, ΕΔΔΑ, *Artico κατά Ιταλίας*, 13.05.1980, παρ. 32, ΕΔΔΑ, *Goddi κατά Ιταλίας*, 09.04.1984, παρ. 28 και ΕΔΔΑ, *Colozza κατά Ιταλίας*, 12.02.1985, παρ. 26.

125. ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *op. cit.*, παρ. 54.

126. ΕΔΔΑ, *Sadak και λοιποί κατά Τουρκίας (No 1)*, *op. cit.*, παρ. 50 και ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *op. cit.*, παρ. 54.

μπορεί να ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα εγκαίρως, κατά τρόπο πρακτικό και αποτελεσματικό¹²⁷. Άρα θα πρέπει να πληροφορηθεί εγκαίρως και με λεπτομέρεια, όχι μόνο τα πραγματικά γεγονότα, στα οποία βασίζεται η κατηγορία, αλλά και τον νομικό χαρακτηρισμό που έχει δοθεί σε αυτά¹²⁸.

Επίσης, ο κατηγορούμενος πρέπει να είναι ενήμερος για τη δυνατότητα μεταβολής της κατηγορίας¹²⁹. Αν ο χαρακτηρισμός αφορά εγγενή στοιχεία της αρχικής κατηγορίας τότε δεν διαπιστώνεται παράβαση του άρθρου 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ, διότι θεωρείται ότι ο κατηγορούμενος γνωρίζει την πιθανή μεταβολή¹³⁰. Αν όμως η μεταβολή αφορά μη εγγενές στοιχείο, τότε πρέπει να διασφαλίζεται η λεπτομερής και έγκαιρη πληροφόρηση του κατηγορούμενου¹³¹.

Για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος υπεράσπισης, η υπεράσπιση πρέπει να έχει στην πλήρη κατοχή της, λεπτομερή ενημέρωση σχετικά με τις κατηγορίες που έχουν αποδοθεί συμπεριλαμβανομένης της ενημέρωσης για τον νομικό χαρακτηρισμό που το δικαστήριο ενδέχεται να υιοθετήσει εν προκειμένω. Απλή αναφορά στην αόριστη πιθανότητα ότι το δικαστήριο ίσως καταλήξει σε διαφορετικό συμπέρασμα από αυτό της εισαγγελικής αρχής σχετικά με το χαρακτηρισμό του αδικήματος, δεν είναι προφανώς αρκετή¹³².

Η δε μεταβολή της κατηγορίας μπορεί να αφορά την τροποποίηση του βαθμού συμμετοχής του κατηγορούμενου¹³³, την υπαγωγή της πράξης στις διατάξεις του νόμου¹³⁴, την προσθήκη

επιβαρυντικής περίπτωσης¹³⁵, την μεταβολή από απόπειρα τέλεσης σε ολοκληρωμένο αδίκημα¹³⁶, την υποκειμενική υπαιτιότητα¹³⁷ ή και την τροποποίηση της εκδοχής των γεγονότων¹³⁸.

Αν η αρχική κατηγορία μετεβλήθη κατά τρόπο, ώστε στον κατηγορούμενο να αποδίδεται η διάπραξη άλλου αδικήματος από το αρχικό, είναι αδιάφορο αν τα δύο αδικήματα εντάσσονται στο ίδιο κεφάλαιο του ΠΚ, στο μέτρο που υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ των δύο διατάξεων τόσο επί της αντικειμενικής όσο και επί της υποκειμενικής υπόστασης¹³⁹.

Κρίσιμο για το επιτρεπτό της μεταβολής της κατηγορίας είναι και η χρονική στιγμή, κατά την οποία ο κατηγορούμενος ενημερώνεται για τη νέα κατηγορία. Αν για παράδειγμα η μεταβολή της κατηγορίας έλαβε χώρα στην αρχή της πρωτόδικης ακροαματικής διαδικασίας¹⁴⁰ ή κατά τη συζήτηση ενώπιον του εφετείου και όχι τη στιγμή της εκφώνησης της απόφασης, ο κατηγορούμενος έχει τη δυνατότητα να αμυνθεί έναντι της νέας κατηγορίας ή να ζητήσει την αναβολή της υπόθεσης σε επόμενη δικάσιμο, εάν θεωρούσε ότι δεν ήταν σε θέση να αντικρούσει αποτελεσματικά τον επαναχαρακτηρισμό¹⁴¹. Αν όμως το ερώτημα τέθηκε στην αρχή της συζήτησης ενώπιον του δικαστηρίου και προτού αποσυρθεί η σύνθεση για τη διάσκεψη, εντούτοις ο επαναχαρακτηρισμός προσδιορίστηκε από την απάντηση που δόθηκε κατά τη διάρκεια της διάσκεψης, τότε δεν υφίσταται ο αναγκαίος χρόνος¹⁴². Ασυμβίβαστη με

127. ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *op. cit.*

128. ΕΔΔΑ, *DMT και DK1 κατά Βουλγαρίας*, *αρ. προσφ.* 29476/06, 24.07.2012.

129. ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *op. cit.*

130. ΕΔΔΑ, *De Salvador Torres κατά Ισπανίας*, *αρ. προσφ.* 21525/93, 24.10.1996. Βλ. και ΕΔΔΑ, *Grande Stevens και λοιποί κατά Ιταλίας*, 18640/10, 18647/10, 18663/10, 18668/10 και 18698/10, 04.03.2014, *παρ.* 172.

131. ΕΔΔΑ, *Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας*, *op. cit.*, ΕΔΔΑ, *Sadak και λοιποί κατά Τουρκίας (No 1)*, *op. cit.*, ΕΔΔΑ, *Juha Nuutinen κατά Φινλανδίας*, *αρ. προσφ.* 45830/99, 24.04.2007 και ΕΔΔΑ, *Varela Geis κατά Ισπανίας*, *αρ. προσφ.* 61005/09, 05.03.2001.

132. ΕΔΔΑ, *I.H. και λοιποί κατά Αυστρίας*, *αρ. προσφ.* 42780/98, 20.04.2006.

133. ΕΔΔΑ, *Juha Nuutinen κατά Φινλανδίας*, *op. cit.* και ΕΔΔΑ, *Mattei κατά Γαλλίας*, *αρ. προσφ.* 34043/02, 19.12.2006.

134. ΕΔΔΑ, *Dallos κατά Ουγγαρίας*, *αρ. προσφ.* 29082/95, 01.03.2001.

135. ΕΔΔΑ, *De Salvador Torres κατά Ισπανίας*, *op. cit.*

136. ΕΔΔΑ, *Miroux κατά Γαλλίας*, *αρ. προσφ.* 73529/01, 26.09.2006.

137. ΕΔΔΑ, *Adrian Constantin κατά Ρουμανίας*, *αρ. προσφ.* 21175/03, 12.04.2011.

138. ΕΔΔΑ, *Mattoccia κατά Ιταλίας*, *αρ. προσφ.* 23969/94, 25.07.2000: οι πληροφορίες που περιέχονταν στο κατηγορητήριο ήταν ασαφείς σχετικά με ουσιώδη στοιχεία, όπως ο τόπος και ο χρόνος του εγκλήματος, αντικρούστηκαν και μετεβλήθησαν πολλές φορές κατά τη διάρκεια της διαδικασίας.

139. ΕΔΔΑ, *Sadak et autres κατά Τουρκίας (No 1)*, 29900/96, 29901/96 και 29902/96, 17.07.2001 και ΕΔΔΑ, *Drassich κατά Ιταλίας*, *αρ. προσφ.* 25575/04, 11.12.2007.

140. ΕΔΔΑ, *Diallo κατά Ελβετίας*, απόφαση επί του παραδεκτού, *αρ. προσφ.* 16847/07, 19.03.2013.

141. ΕΔΔΑ, *Vesque κατά Γαλλίας*, *αρ. προσφ.* 3774/02, 07.03.2006 και ΕΔΔΑ, *Tsaggarakis κατά Ελλάδος*, απόφαση επί του παραδεκτού, *αρ. προσφ.* 45136/06, 10.09.2009.

142. ΕΔΔΑ, *Miroux κατά Γαλλίας*, *op. cit.*

την ΕΣΔΑ είναι επίσης η ενημέρωση του κατηγορουμένου για τη νέα κατηγορία την τελευταία ημέρα της δίκης, αμέσως πριν την δημοσίευση της απόφασης¹⁴³ ή κατά την έκδοση αυτής¹⁴⁴.

Το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι το ίδιο το δικαστήριο οφείλει να παρέχει στον ενδιαφερόμενο τη δυνατότητα να ασκήσει το δικαίωμα του υπεράσπισης, διατάσσοντας αναστολή ή επανάληψη της συζήτησης¹⁴⁵ ή απευθύνοντας αίτημα προς αυτόν για γραπτές παρατηρήσεις εκκρεμούσης της διάσκεψης¹⁴⁶.

Τέλος, το ΕΔΔΑ εκτιμά τη συνολική δικαιοσύνη των ποινικών διαδικασιών και έχει δεχθεί ότι ο επαναχαρακτηρισμός της πράξης δεν παραβιάζει τα δικαιώματα υπεράσπισης όταν ο κατηγορούμενος έχει επαρκή δυνατότητα να αμυνθεί κατά τη διαδικασία αναθεώρησης και συγκεκριμένα όταν κατά τις διαδικασίες αναθεώρησης/έφεσης ο κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα να αμφισβητήσει όλες τις νομικές και πραγματικές πτυχές της κατηγορίας ενώπιον του ανώτερου δικαστηρίου¹⁴⁷.

143. ΕΔΔΑ, *Sadak et autres κατά Τουρκίας* (No 1), 29900/96, 29901/96 και 29902/96, 17.07.2001.

144. ΕΔΔΑ, *DMT et DK1 κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 29476/06, 24.07.2012.

145. ΕΔΔΑ, *Miroux κατά Γαλλίας*, αρ. cit.

146. ΕΔΔΑ, *Pelissier et Sassi κατά Γαλλίας*, αρ. cit. και ΕΔΔΑ, *Penev κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 20494/04, 07.01.2010: Το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο όφειλε να είχε παράσχει στον προσφεύγοντα τη δυνατότητα να αμυνθεί έναντι της νέας κατηγορίας. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να αναβάλει την εκδίκαση της υπόθεσης για περαιτέρω συζήτηση, ή εναλλακτικά να επιτρέψει στον προσφεύγοντα να καταθέσει γραπτές παρατηρήσεις για τη νέα κατηγορία. Δεν έπραξε όμως τίποτα από αυτά, καθώς δεν υποχρεούταν, διότι το άρθρο 285 παρ. 3 ΚΠΔ προέβλεπε την αναβολή της διαδικασίας σε υποθέσεις ουσιώδους μεταβολής της πραγματικής βάσης της κατηγορίας ή νέας κατηγορίας που επισύρει αυστηρότερη τιμωρία. Η απουσία ρητής πρόβλεψης στο εφαρμοστέο δίκαιο που να επιτρέπει στον κατηγορούμενο να υπερασπιστεί τον εαυτό του κατά μεταβληθείσας κατηγορίας, υπήρξε αναμφίβολα καθοριστική στο σημείο αυτό.

147. ΕΔΔΑ, *Dallos κατά Ουγγαρίας*, παρ. 50: Στην υπόθεση *Dallos*, σχετικά με την μεταβολή της κατηγορίας από εφετείο, το ΕΕΔΑ δεν είχε καταλήξει σε παραβίαση της ΕΣΔΑ, καθώς το ανώτατο δικαστήριο προέβη σε συνολική αναθεώρηση της υπόθεσης με ακροαματική διαδικασία, όπου και άκουσε τόσο τον εισαγγελέα όσο και τον συνήγορο υπεράσπισης του προσφεύγοντος. Για το ΕΕΔΑ αρκούσε που ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να αμυνθεί ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου για την νέα κατηγορία και που κάθε αδυναμία της προηγούμενης διαδικασίας θεραπεύτηκε ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου. Ομοίως απεφάνθη το ΕΕΔΑ στην υπόθεση *Siravicius*, στην οποία ο

Κατά το ελληνικό δίκαιο (άρθρο 371 παρ. 3 ΚΠΔ) «Πρώτα γίνεται ψηφοφορία για την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου για την πράξη που του αποδίδεται, όπως αυτή προέκυψε από την κύρια διαδικασία και για το χαρακτηρισμό της πράξης. Αφού κηρυχθεί ένοχος ο κατηγορούμενος, γίνεται αμέσως κατόπιν συζήτηση για την ποινή που θα πρέπει να επιβληθεί και ενδεχομένως για τα μέτρα ασφαλείας και για τις απαιτήσεις του πολιτικώς ενάγοντος». Κατά τη νομολογία δε του Αρείου Πάγου, είναι επιτρεπτή η μεταβολή της κατηγορίας και μετά τη διάσκεψη, γεγονός που υπό όρους θέτει εν αμφιβόλω την προστασία των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου¹⁴⁸.

*προσφεύγων δεν γνώριζε την μεταβληθείσα κατηγορία, έως ότου δημοσιεύτηκε η απόφαση και στην οποία το εφετείο ακρόαση των μερών σε προφορική ακρόαση και αναθεώρησε τις αιτιάσεις του προσφεύγοντος σχετικά με τον επαναχαρακτηρισμό της πράξης τόσο από άποψη διαδικαστική όσο και ουσιαστική και ο προσφεύγων είχε επί πλέον τη δυνατότητα να αμυνθεί ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου. Βλ. και ΕΔΔΑ, *Abramyan κατά Ρωσίας*, αρ. προσφ. 10709/02, 09.10.2008: Στην παρούσα υπόθεση ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τον νέο χαρακτηρισμό της εναντίον του κατηγορίας, όταν το δικαστήριο εκφώνησε την απόφασή του στο τέλος της ακροαματικής διαδικασίας. Η εναντίον του κατηγορία μετετράπη από δωροληψία σε απάτη. Στην παρούσα υπόθεση, ο προσφεύγων προέβαλε την αντίρρησή του με το νομικό χαρακτηρισμό της εναντίον του κατηγορίας από το δικαστήριο στην έφεσή του κατά της απόφασης. Το ανώτατο δικαστήριο, το οποίο είχε αρμοδιότητα να αναθεωρήσει πλήρως την υπόθεση, εξέτασε και απέρριψε την έφεσή του κατά την ακροαματική διαδικασία έχοντας ακούσει την εισαγγελική αρχή. Εντούτοις, ο προσφεύγων και ο συνήγορος του δεν ήταν παρόντες στη διαδικασία, γεγονός που του στέρησε τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματα υπεράσπισης του έναντι της νέας κατηγορίας κατά τρόπο πρακτικό και αποτελεσματικό. Επίσης, ΕΔΔΑ, *Mulosmani κατά Αλβανίας*, αρ. προσφ. 29864/03, 08/10/2013 και την όμοια *Haxhia κατά Αλβανίας*, αρ. προσφ. 29861/03, 08.10.2013: Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι ο προσφεύγων είχε στη διάθεσή του τον χρόνο και τα απαραίτητα μέσα για την προετοιμασία της υπεράσπισης του έναντι των νέων κατηγοριών και όντως είχε τη δυνατότητα να αμυνθεί ενώπιον δύο δικαστηρίων. Σε αυτό το σημείο διαφοροποιείται η παρούσα υπόθεση από την υπόθεση *Pelissier et Sassi*, στην οποία το Ακυρωτικό δεν είχε επανεξετάσει «τη διακριτική ευχέρεια» του εφετείου, όταν αυτό επαναχαρακτήρισε τα γεγονότα. Εν προκειμένω, η απόρριψη της προσφυγής του προσφεύγοντος δεν σημαίνει ότι οι διαδικασίες αναθεώρησης δεν ήταν τέτοιας φύσης ώστε να θεραπεύσουν τις πιθανά κενά της πρωτόδικης διαδικασίας. Βλ. και ΕΔΔΑ, *Tsaggarakis κατά Ελλάδος*, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 45136/06, 10.09.2009, *Balette κατά Βελγίου*, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 48193/99, 24.06.2004) και ΕΔΔΑ, *Juha Nuutinen κατά Φινλανδίας*, αρ. προσφ. 45830/99, 24/04/2007.*

148. Βλ. *Μαργαρίτης Λ.*, «Γνώση της κατηγορίας και βαρύτε-

Η ΕΕΔΑ προτείνει ο όποιος νομικός επαναχαρακτηρισμός των γεγονότων κατά την ποινική διαδικασία να γίνεται κατά τρόπο που να μην παραβιάζονται τα υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου και άρα να μην διενεργείται, προτού ακουστεί ο κατηγορούμενος.

Η πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας

Το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι το δικαίωμα σε εκατέρωθεν ακρόαση (*procès pénal contradictoire*), συνεπάγεται τόσο για την κατηγορούσα αρχή όσο και για την υπεράσπιση, τη δυνατότητα γνώσης των παρατηρήσεων ή των αποδεικτικών στοιχείων της αντίδικης πλευράς, καθώς και συζήτησης αυτών. Η εθνική νομοθεσία μπορεί να ικανοποιήσει αυτή την απαίτηση με διαφορετικούς τρόπους, όμως η μέθοδος που θα υιοθετεί, οφείλει να διασφαλίζει ότι η αντίδικη πλευρά είναι ενήμερη για την κατάθεση παρατηρήσεων και διαθέτει την πραγματική δυνατότητα να τις σχολιάσει¹⁴⁹.

Χωρίς όμως πρόσβαση, και δη έγκαιρη¹⁵⁰,

ρος χαρακτηρισμός της πράξεως», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2014, No. 6. *Νομολογία του γαλλικού Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου*: *Crim.*, 16 mai 2001, *Bull. crim.* 2001, no 128, *pourvoi no 00-85.066* ; *Crim.*, 17 octobre 2001, *Bull. crim.* 2001, no 213, *pourvoi no 01-81.988* ; *Crim.*, 5 mars 2003, *Bull. crim.* 2003, no 60, *pourvoi no 01-87.045* ; *Crim.*, 16 mai 2007, *Bull. crim.* 2007, no 129, *pourvoi no 06-87.866* ; *Crim.*, 13 février 2008, *Bull. crim.* 2008, no 38, *pourvoi no 07-81.097*.

149. ΕΔΔΑ, *Brandstetter κατά Αυστρίας*, *προσφ. αρ.* 11170/84, 12876/87 και 13468/87, 28.8.1991.

150. ΕΔΔΑ, *Ocalan κατά Τουρκίας*, *αρ. προσφ.* 46221/99, 12.05.2005. Βλ. επίσης την πολύ σημαντική ΕΔΔΑ, *Α.Τ. κατά Λουξεμβούργου*, *αρ. προσφ.* 30460/13, 09.04.2015 στην οποία εξετάζεται η σχέση με την οδηγία 2012/13/ΕΕ. Σημειώνεται ότι, η παράγραφος 3 του άρθρου 7 της Οδηγίας προβλέπει ότι η πρόσβαση στο υλικό παρέχεται «εγκαίρως ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων της κατηγορίας στην κρίση του δικαστηρίου». Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι το άρθρο 6 ΕΣΔΑ δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως να εγγυάται απεριόριστη πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας ήδη πριν από την πρώτη εξέταση από τον ανακριτή, καθώς οι εθνικές αρχές έχουν λόγους σχετικούς με την προστασία των συμφερόντων της δικαιοσύνης επαρκείς ώστε να μην θέτουν σε κίνδυνο την αποτελεσματικότητα των ερευνών. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η συνδρομή από τον δικηγόρο κατά την ανάκριση δεν υπήρξε αναποτελεσματική εξαιτίας της απουσίας πρόσβασης στο υλικό της δικογρα-

φίας πριν από την ανάκριση αυτή.

στη δικογραφία ή γνώση των εγγράφων που την αποτελούν, ο κατηγορούμενος δεν είναι σε θέση να προετοιμάσει την υπεράσπισή του κατά τρόπο επαρκή και δεν χαιρεί ισότητας των όπλων¹⁵¹. Η ισότητα αυτή δεν εξασφαλίζεται, όταν οι αρχές αρνούνται στην υπεράσπιση την πρόσβαση σε στοιχεία του φακέλου που έχουν ουσιώδη σημασία για την αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης¹⁵². Όντως, στον ύποπτο που έχει στερηθεί της ελευθερίας του πρέπει να παρέχεται μία πραγματική δυνατότητα αμφισβήτησης των στοιχείων που θεμελιώνουν τις εναντίον του κατηγορίες, διότι η διατήρηση βάσιμων υποψιών ότι τέλεσε ένα έγκλημα αποτελεί *sine qua non* όρο για την νομιμότητα της κράτησής του¹⁵³. Έτσι, ο κρατούμενος ή ο εκπρόσωπός του πρέπει να μπορούν να έχουν πρόσβαση στα στοιχεία του φακέλου της ανάκρισης, επί των οποίων βασίζονται οι εναντίον του κατηγορίες¹⁵⁴.

Το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας επιδέχεται περιορισμών. Το ΕΕΔΑ έχει κρίνει ότι ακόμα και στις περιπτώσεις που αφορούν την απόφαση επί κατηγορίας σε ποινικές διαδικασίες που εμπίπτουν στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ, το δικαίωμα αυτό μπορεί να περιοριστεί στο μέτρο που είναι απόλυτα αναγκαίο για την προστασία ενός εννόμου αγαθού τόσο σημαντικού, όσο η εθνική ασφάλεια, η ανάγκη να κρατηθούν μυστικές συγκεκριμένες αστυνομικές τακτικές διερεύνησης αδικημάτων ή η προστασία δικαιωμάτων τρίτων. Η νομολογία του ΕΔΔΑ είναι πλούσια στο σημείο αυτό¹⁵⁵.

Εντούτοις, προκειμένου να διασφαλιστεί μία δίκαιη δίκη για τον κατηγορούμενο, το σύνολο των δυσκολιών που αντιμετωπίζει η υπεράσπιση εξ αιτίας του περιορισμού των δικαιωμάτων αυτών πρέπει να αντισταθμίζεται από την διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον των δικαστικών

φίας πριν από την ανάκριση αυτή.

151. ΕΔΔΑ, *Foucher κατά Γαλλίας*, *αρ. προσφ.* 22209/93, 18.03.1997.

152. ΕΔΔΑ, *Moore κατά Γερμανίας*, *αρ. προσφ.* 11364/03, 09.07.2009.

153. ΕΔΔΑ, *Becciev κατά Μόλδοβας*, *αρ. προσφ.* 9190/03, 04.10.2005, παρ. 68-72.

154. Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, *Lamy κατά Βελγίου*, *αρ. προσφ.* 10444/83, 30.03.1989 και ΕΔΔΑ, *Fodale κατά Ιταλίας*, *αρ. προσφ.* 70148/01.

155. Χαρακτηριστική η ΕΕΔΑ, *Α και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, *αρ. προσφ.* 3455/05, 19.02.2009.

αρχών¹⁵⁶. Μάλιστα, το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι αν και το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν επιβάλλει την πλήρη πρόσβαση στο φάκελο της δικογραφίας στον ενδιαφερόμενο, αυτός μπορεί εντούτοις να λαμβάνει επαρκείς πληροφορίες ώστε να του επιτρέπεται να ασκήσει την προσφυγή του άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ¹⁵⁷.

Στην Ελλάδα, η ως άνω πρόσβαση προβλέπεται στο άρθρο 101 παρ. 1 ΚΠΔ, σύμφωνα με το οποίο «*Επιτρέπεται επίσης στον κατηγορούμενο να μελετήσει ο ίδιος ή ο συνήγορός του το κατηγορητήριο και τα έγγραφα της ανάκρισης. Με γραπτή αίτηση του κατηγορουμένου και με δαπάνη του χορηγούνται σε αυτόν αντίγραφα του κατηγορητηρίου και των εγγράφων της ανάκρισης*».

Όμως, με το άρθρο 12 του Ν 4236/2014 εισάγονται στο ελληνικό δίκαιο περιορισμοί στο δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας. Στο άρθρο 101 ΚΠΔ προσετέθη η παράγραφος 3 σύμφωνα με την οποία «*Κατά παρέκκλιση από τις παραγράφους 1 και 2, εφόσον δεν θίγεται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, οι αρμόδιες αρχές, κατά την ανάκριση, προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση, δεν επιτρέπουν την πρόσβαση σε τμήμα του υλικού, αν αυτή ενδέχεται να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο τη ζωή ή τα θεμελιώδη δικαιώματα άλλου προσώπου ή αν τέτοια άρνηση είναι απολύτως απαραίτητη για την προστασία σημαντικού δημοσίου συμφέροντος, όπως στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η πρόσβαση θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τη διεξαγωγή έρευνας ή να βλάψει σοβαρά την εθνική ασφάλεια*». Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι κατά την εφαρμογή των ως άνω διατάξεων η Πολιτεία θα πρέπει να μεριμνά για την προστασία των υπερασπιστικών δικαιωμάτων των κατηγορουμένων¹⁵⁸.

Η ΕΕΔΑ, επίσης, παρατηρεί ότι και στην περίπτωση αυτή (άρθρο 101 παρ. 5 ΚΠΔ), ο κατηγορούμενος ή ο συνήγορός του έχει το δικαίωμα να υποβάλει αντιρρήσεις κατά της ενδεχόμενης παράλειψης ή άρνησης της αρμόδιας αρχής να παράσχει τις κατά τα ανωτέρω πληροφορίες. Επί των αντιρρήσεων αποφασίζει κατά την προδικασία ο Εισαγγελέας, κατά την κύρια ανάκριση το Δικαστικό Συμβούλιο και κατά την κύρια διαδικασία το Δικαστήριο. Η ΕΕΔΑ όμως παρατηρεί ότι στην περίπτωση που η προκαταρκτική εξέταση ή η ανάκριση διενεργείται από τον Εισαγγελέα, τότε είναι η ίδια αρχή που αποφασίζει τόσο για την αναγκαιότητα της διερεύνησης και μετάφρασης όσο και για τις αντιρρήσεις που ασκούνται επί αυτής, γεγονός το οποίο θέτει εν αμφιβόλω την ανεξαρτησία και την αμεροληψία της εξετάζουσας αρχής.

Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η άρνηση πρόσβασης σε υλικό της δικογραφίας πρέπει να πραγματοποιείται με βάση τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η διάταξη του άρθρου 101 παρ. 3 ΚΠΔ δεν πρέπει να εφαρμόζεται κατά τρόπο που να αποκλείει την πρόσβαση στο σύνολο των στοιχείων του υλικού της δικογραφίας.

Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι πρέπει να εξασφαλίζεται η ανεξαρτησία και αμεροληψία του δικαιοδοτικού οργάνου που κρίνει επί των αντιρρήσεων κατά της ενδεχόμενης παράλειψης ή άρνησης της αρμόδιας αρχής να παρέχει πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας, κατά τρόπο συμβατό με τις απαιτήσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.

Σύμφωνα με το άρθρο 101 ΚΠΔ «*Με γραπτή αίτηση του κατηγορουμένου και με δαπάνη του χορηγούνται σε αυτόν αντίγραφα του κατηγορητηρίου και των εγγράφων της ανάκρισης*». Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι παρόλο που η πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας, όπως προβλέπεται στο άρθρο 7 παρ. 5 της Οδηγίας 2012/13/ΕΕ, παρέχεται δωρεάν, αν και «*με την επιφύλαξη των διατάξεων του εθνικού δικαίου που απαιτούν την καταβολή τελών για τη χορήγηση αντιγράφων από τον φάκελο της υπόθεσης [...]*»¹⁵⁹, με αφορμή το νέο Ν 4236/2014 θα μπορούσαν να προβλε-

156. Βλ. για παράδειγμα ΕΔΔΑ, *Doorson* κατά Ολλανδίας, 26.03.1996, παρ. 70 και ΕΔΔΑ, *Jasper* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 27052/95, 16.02.2000.

157. ΕΔΔΑ, *Shamayev* και λοιποί κατά Γεωργίας και Ρωσίας, αρ. προσφ. 36378/02, 12.04.2005.

158. Άρθρο 10 Οδηγίας (Διασφάλιση των προτύπων): «*Καμία διάταξη της παρούσας οδηγίας δεν επιτρέπεται να εκληφθεί ότι περιστελλεί ή αποκλίνει από τα δικαιώματα ή τις δικονομικές εγγυήσεις που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη, την ΕΣΔΑ, και άλλες σχετικές διατάξεις διεθνούς δικαίου ή το δίκαιο οποιουδήποτε κράτους μέλους που παρέχει υψηλότερο βαθμό προστασίας*».

159. Αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας αριθμ. 34.

φθούν ευνοϊκότερες για τους κατηγορούμενους ρυθμίσεις σχετικά με το κόστος των αντιγράφων. Συντηρείται έτσι η ισχύουσα κατάσταση, σύμφωνα με την οποία ο κατηγορούμενος επιβαρύνεται με την κάλυψη των εξόδων της πρόσβασης στη δικογραφία. Με τον τρόπο αυτό επιβαρύνεται με τα έξοδα μιας εξ ολοκλήρου δημόσιας διαδικασίας, ωσάν να «τιμωρείται» (είτε είναι αθώος είτε ένοχος) και μάλιστα σε στάδιο προ της διαγνώσεως οιασδήποτε ενοχής του, επειδή «απασχολεί» τα δικαστήρια με την υπόθεσή του. Πράγματι, αυτός επιβαρύνεται με το κόστος των αντιγράφων της δικογραφίας, το οποίο σε κάποιες περιπτώσεις (οπού η δικογραφία αριθμεί αρκετές σελίδες) είναι αρκετά μεγάλο.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η σχετική ρύθμιση του άρθρου 101 ΚΠΔ πρέπει να τροποποιηθεί κατά τρόπο, ώστε να διασφαλίζει τουλάχιστον στους οικονομικά ασθενέστερους κατηγορούμενους πράγματι δωρεάν πρόσβαση στα αναγκαία για την υπεράσπισή τους αντίγραφα της δικογραφίας. Θα μπορούσε, έτσι να προβλεφθεί ότι τα αντίγραφα παρέχονται δωρεάν και ότι κατ' εξαίρεση, τα έξοδα αυτά βαρύνουν τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο, εφόσον αυτός αποδεδειγμένα μπορεί να τα καταβάλει. Για την απόδειξη της δυνατότητας καταβολής, δε, πρέπει να προβλεφθούν ρητά κριτήρια.

Η ΕΕΔΑ συνιστά την τροποποίηση του άρθρου 101 ΚΠΔ κατά τρόπο, ώστε να διασφαλίζεται τουλάχιστον στους οικονομικά ασθενέστερους κατηγορούμενους δωρεάν πρόσβαση στα αναγκαία για την υπεράσπισή τους αντίγραφα της δικογραφίας.

Οδηγός Νομολογίας ΕΔΔΑ και ΔΕΕ: Το Δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών

Αντί εισαγωγής

Ο παρών οδηγός νομολογίας αποσκοπεί στην σύντομη επισκόπηση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και

το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.

Η παράθεση των σχετικών αποφάσεων ακολουθεί τους βασικούς θεματικούς άξονες της Έκθεσης Συστάσεων της ΕΕΔΑ για το ίδιο θέμα. Η σειρά τους είναι χρονολογική ανά θεματική ενότητα, ενώ για κάθε απόφαση παρατίθεται εν συντομία το βασικό της διακύβευμα.

Ο κατάλογος των εδώ παρατιθέμενων αποφάσεων περιλαμβάνει βασικούς σταθμούς της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ χωρίς απαραίτητα να την εξαντλεί. Η δε συνοπτική αποτύπωση της κάθε απόφασης σε καμία περίπτωση δεν υποκαθιστά το πρωτότυπο και πλήρες κείμενο αυτής, το οποίο και πρέπει να συμβουλευέται κάθε ενδιαφερόμενος που προτίθεται να την επικαλεστεί. Για την περαιτέρω, μάλιστα, διευκόλυνση του χρήστη, στην ηλεκτρονική αυτή έκδοση, έχουν ενσωματωθεί υπερ-συνδέσεις στα πλήρη κείμενα των αποφάσεων που διατίθενται στην βάση δεδομένων του HUDOC για το ΕΔΔΑ και στην CURIA για το ΔΕΕ.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΕ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Οι προϋποθέσεις για την παροχή υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης
ΕΕπΔΑ, *Delcourt κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 2689/65, 06.04.1967

Καταγγελλόμενη παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ – Απόρριψη της προσφυγής ως προς την καταγγελία για απουσία συνδρομής διερμηνέα

Στην προκείμενη υπόθεση ο προσφεύγων ισχυριζόταν ότι, κατά τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον των βελγικών δικαστηρίων που διεξήχθη στα φλαμανδικά, δεν είχε δωρεάν παράσταση διερμηνέα παρότι δεν γνώριζε την γλώσσα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επισήμανε ότι σύμφωνα με την βέλγικη νομοθεσία ο προσφεύγων θα μπορούσε να ζητήσει την συνδρομή διερμηνέα ενώπιον των

βελγικών δικαστηρίων. Ο προσφεύγων εντούτοις δεν απέδειξε ότι προέβαλε σχετική ένσταση ούτε κατά την πρωτόδικη ούτε κατά τη δευτεροβάθμια δίκη ούτε σε επίπεδο Αρείου Πάγου.

ΕΕπΔΑ, *Bideault κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 1261/84, 01.10.1986

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 3 δ) ΕΣΔΑ

Οι προσφεύγοντες, μάρτυρες που κλήθηκαν να καταθέσουν ενώπιον δικαστηρίου, ζήτησαν να εξεταστούν στην βρετονική, γλώσσα διαφορετική από την επίσημη της διαδικασίας, με τη βοήθεια διερμηνέα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε πως το άρθρο 6 παρ. 3 δ) ΕΣΔΑ δεν εγγυάται δικαίωμα του μάρτυρα να εξετάζεται σε γλώσσα που επιθυμεί. Οι προσφεύγοντες δεν ισχυρίστηκαν ότι δεν μπορούσαν να εκφραστούν στα γαλλικά, επίσημη γλώσσα της διαδικασίας, έτσι δεν υπήρξε προσβολή του δικαιώματός τους σε δίκαιη δίκη.

ΕΔΔΑ, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, αρ. προσφ. 9783/82, 19.12.1989

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν όφειλε να αποφανθεί για το αυστριακό σύστημα ορκωτών διερμηνέων, αλλά αποκλειστικά για το κατά πόσο η συνδρομή που παρασχέθηκε στον προσφεύγοντα στον τομέα της διερμηνείας ικανοποιεί τις απαιτήσεις του άρθρου 6 ΕΣΔΑ. Το δικαίωμα της παραγράφου 3 ε) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, σε δωρεάν παράσταση διερμηνέως, δεν αφορά μόνο τις προφορικές δηλώσεις επί ακροατηρίου, αλλά επίσης και τα [γραπτά] έγγραφα και την προδικασία. Η παράγραφος 3 ε) συνεπάγεται ότι ο κατηγορούμενος που δεν κατανοεί ή δεν μιλάει την γλώσσα που χρησιμοποιείται στο ακροατήριο, έχει δικαίωμα σε δωρεάν υπηρεσίες διερμηνέα, ώστε να του μεταφράζεται ή να του διερμηνεύεται κάθε πράξη της διαδικασίας που τον αφορά και που του είναι απαραίτητη ώστε να χαιρεί δίκαιης δίκης, να κατανοεί το νόημα ή να το αποδίδει στη γλώσσα του δικαστηρίου. Η παράγραφος 3 ε) ωστόσο δεν απαιτεί την γρα-

πτή μετάφραση κάθε αποδεικτικού εγγράφου ή κάθε επίσημου εγγράφου της δικογραφίας. Η συνδρομή που παρέχεται στο πεδίο της διερμηνείας οφείλει να επιτρέπει στον κατηγορούμενο να γνωρίζει για τι κατηγορείται και να αμύνεται, κυρίως με το να μεταφέρει στο δικαστήριο τη δική του εκδοχή των γεγονότων. Το εγγυώμενο δικαίωμα πρέπει να είναι συγκεκριμένο και αποτελεσματικό. Η υποχρέωση των αρμοδίων αρχών δεν περιορίζεται επομένως στην υπόδειξη διερμηνέα – οφείλουν, επιπλέον, όταν ενημερώνονται σε συγκεκριμένη περίπτωση, να ασκούν συγκεκριμένο μεταγενέστερο έλεγχο στην αξία της διερμηνείας που παρασχέθηκε.

ΕΔΔΑ, *Güngör κατά Γερμανίας*, αρ. προσφ. 31540/96, 17.05.2001

Καταγγελλόμενη παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 β), γ) και ε) – Απόρριψη προσφυγής ως προφανώς αβάσιμης σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 3 ΕΣΔΑ

Στην προκείμενη υπόθεση το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η συνδρομή που παρέχεται στον τομέα της διερμηνείας οφείλει να επιτρέπει στον κατηγορούμενο να γνωρίζει τι του καταλογίζεται και να αμύνεται, κυρίως με το να παρουσιάζει στο δικαστήριο την δική του εκδοχή των γεγονότων. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι στο πλαίσιο της εφαρμογής της παραγράφου 3 ε), το ζήτημα των γλωσσικών γνώσεων του προσφεύγοντος είναι πρωτεύουσας σημασίας, καθώς σύμφωνα με το γράμμα της εν λόγω διάταξης το δικαίωμα διερμηνείας με έξοδα του Κράτους προβλέπεται «εάν δεν εννοεί ή δεν ομιλεί την χρησιμοποιούμενη εις το δικαστήριο γλώσσαν». Εξίσου σημαντικό είναι για το ΕΔΔΑ η αξιολόγηση της φύσης των αποδιδόμενων γεγονότων ή των στοιχείων που παρέχονται στον προσφεύγοντα από τις εθνικές αρχές, ώστε να εκτιμάται αν είναι τέτοιας πολυπλοκότητας που να απαιτείται σε βάθος γνώση της γλώσσας της διαδικασίας.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι ο συνήγορος του προσφεύγοντος δεν αμφισβήτησε, ούτε ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ούτε ενώπιον του ΕΔΔΑ, ότι ο προσφεύγων είχε γνώσεις γερμανικών, τις οποίες όμως έκρινε ότι δεν επαρκούσαν για να μπορεί πράγματι να επικοινωνεί μαζί του, ώστε να προετοιμάσουν την υπερά-

οπισή του. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι οι εθνικές αρχές ευλόγως θεώρησαν ότι ο προσφεύγων χειριζόταν επαρκώς τα γερμανικά, ώστε να μπορεί να αποφυγή τη συνδρομή διερμηνέα στην επικοινωνία του με τον συνήγορό του κατά την επίδικη διαδικασία.

ΕΔΔΑ, *Cuscani κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 32771/96, 24.09.2002

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι ο δικάζων δικαστής ήταν ενήμερος για τα προβλήματα κατανόησης που αντιμετώπιζε ο προσφεύγων. Εντούτοις, προκύπτει πως εφησυχάστηκε από την πίστη του συνηγόρου υπεράσπισης στην ικανότητά του να τα «βγάλει πέρα». Ο δικαστής άφησε ανοικτό, δε, το ενδεχόμενο να προσφύγει ο προσφεύγων σε γλωσσική συνδρομή από τον αδελφό του σε περίπτωση ανάγκης. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η διαπίστωση της ανάγκης του προσφεύγοντος για διερμηνεία είναι ζήτημα που ο δικαστής καλούνταν να προσδιορίσει σε συνεννόηση με τον προσφεύγοντα, ιδίως καθώς είχε ενημερωθεί για τη δυσκολία και του ίδιου του συνηγόρου στην επικοινωνία με τον προσφεύγοντα. Είναι γεγονός ότι ο τρόπος οργάνωσης της υπεράσπισης ανήκει κατά κύριο λόγο στον κατηγορούμενο και τον συνήγορό του. Εντούτοις, ο τελικός θεματοφύλακας του δικαίου χαρακτήρα της διαδικασίας είναι ο δικάζων δικαστής, ο οποίος ήταν τότε ενήμερος για τις πραγματικές δυσκολίες που θα δημιουργούνταν στον προσφεύγοντα από την απουσία διερμηνείας. Επιπλέον το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι τα εθνικά δικαστήρια είχαν ήδη διατυπώσει την άποψη ότι, σε περιπτώσεις όπως η παρούσα, οι δικαστές οφείλουν να επιδεικνύουν «ιδιαίτερη επιμέλεια» για το συμφέρον του κατηγορούμενου.

ΕΔΔΑ, *Lagerblom κατά Σουηδίας*, αρ. προσφ. 26891/95, 14.01.2003

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 1 και 3 ΕΣΔΑ

Στην προκειμένη υπόθεση, ο προσφεύγων αιτήθηκε την αντικατάσταση του συνηγόρου του

ισχυριζόμενος ότι δεν ήταν σε θέση να επικοινωνεί μαζί του απευθείας στα Φινλανδικά. Το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι το δικαίωμα που εγγυάται το άρθρο 6 παρ. 3 ε) στον κατηγορούμενο που δεν κατανοεί ή μιλάει την γλώσσα της διαδικασίας να έχει πρόσβαση σε δωρεάν παράσταση διερμηνέα εκτείνεται σε όλα τα έγγραφα και δηλώσεις των ποινικών διαδικασιών που είναι απαραίτητα για τον κατηγορούμενο, ώστε να κατανοήσει ή να επικοινωνήσει στη γλώσσα του δικαστηρίου προκειμένου να χαιρεί δικαίως δίκης. Οι υπηρεσίες διερμηνείας που παρέχονται πρέπει από μόνες τους να είναι τέτοιες, ώστε να επιτρέπουν στον κατηγορούμενο να αποκτήσει γνώση της εναντίον του κατηγορίας και να υπερασπιστεί τον αυτό του, κυρίως με το να παρέχει στο δικαστήριο την δική του εκδοχή των πραγμάτων.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ δέχεται ότι η γνώση σουηδικών του προσφεύγοντος πιθανόν να ήταν κάπως περιορισμένη παρά την μακρά διαμονή του στη Σουηδία. Εντούτοις, επαρκούσε ώστε να μπορεί να επικοινωνεί με τον δικηγόρο του, σε συνδυασμό με το ότι κατά την ακροαματική διαδικασία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ο προσφεύγων είχε λάβει υπηρεσίες διερμηνείας. Επιπλέον, στον προσφεύγοντα είχε επιτραπεί να προβαίνει σε γραπτές καταθέσεις στα Φινλανδικά, οι οποίες στη συνέχεια μεταφράζονταν και εντάσσονταν στην δικογραφία.

ΕΔΔΑ, *Hermi κατά Ιταλίας*, αρ. προσφ. 18114/02, 18.10.2006

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 ΕΣΔΑ

Από τον φάκελο της παρούσας υπόθεσης προκύπτει για το ΕΔΔΑ ότι ο προσφεύγων είχε επαρκή γνώση ιταλικών ώστε να κατανοήσει το έγγραφο που τον ενημέρωνε για την ημερομηνία της συζήτησης ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Κατά την πρωτόδικη δίκη, είχε ο ίδιος δηλώσει ότι μιλάει ιταλικά και ότι κατανοούσε την έκταση των σε βάρος του κατηγοριών και στοιχείων. Η ακρίβεια των δηλώσεων αυτών δεν αμφισβητήθηκε από τον προσφεύγοντα και τον δικηγόρο του σε κανένα στάδιο της διαδικασίας. Επιπλέον, ο προσφεύγων τη στιγμή της σύλληψης ήταν σε θέση να παράσχει στους αστυνομικούς

μικούς διευκρινίσεις σχετικά με την πραγματική βάση των σε βάρος του κατηγοριών. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι τα γεγονότα αυτά επαρκούν ώστε οι εθνικές αρχές να θεωρούν ότι ο προσφεύγων ήταν σε θέση να κατανοήσει το νόημα του εγγράφου που τον ενημέρωνε για την ημερομηνία της δίκης και ότι καμία διερμηνεία ή μετάφραση δεν του ήταν απαραίτητη. Εξάλλου το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι ο προσφεύγων δεν έκανε μνεία τυχόν δυσκολιών στην κατανόηση του επίδικου εγγράφου ούτε στις σωφρονιστικές αρχές.

Ο χρόνος παροχής υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

ΕΔΔΑ, *Diallo κατά Σουηδίας*, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 13205/07, 05.01.2010

Καταγγελλόμενη παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 και 3 ε) ΕΣΔΑ – Απόρριψη προσφυγής ως προφανώς αβάσιμης σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 3 και 4 ΕΣΔΑ

Στην απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι η παράγραφος 3 ε) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ αναφέρει ότι κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα σε δωρεάν παράσταση διερμηνέα. Το δικαίωμα αυτό εφαρμόζεται όχι μόνο σε προφορικές δηλώσεις κατά τη διάρκεια της δίκης αλλά και σε έγγραφο υλικό και στην προδικασία. Το πεδίο εφαρμογής της διάταξης αυτής δεν είναι τόσο ευρύ, ώστε να απαιτεί γραπτή μετάφραση όλων των γραπτών στοιχείων ή των επίσημων εγγράφων της διαδικασίας. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι το κείμενο των σχετικών διατάξεων αναφέρεται σε «διερμηνέα» κι όχι σε «μεταφραστή». Αυτό συνεπάγεται ότι μία προφορική συνδρομή μπορεί να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της ΕΣΔΑ. Οι υπηρεσίες διερμηνέα πρέπει να παρέχονται κατά το στάδιο των ερευνών επί της εκάστοτε υπόθεσης, εκτός αν αποδειχθεί, υπό το φως των επίδικων περιστάσεων συγκεκριμένης υπόθεσης, ότι υπάρχουν λόγοι περιορισμού του δικαιώματος αυτού.

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι, σύμφωνα με το εν ισχύ εθνικό δίκαιο, ο διερμηνέας μπορεί να χρησιμοποιηθεί όταν χρειαστεί, και στην πράξη, η εκτίμηση μίας τέτοιας ανάγκης πραγματοποιείται στη βάση της κάθε υπόθεσης,

λαμβανομένων υπόψη των σχετικών περιστάσεων, συμπεριλαμβανομένης της φύσης της υπόθεσης, το βαθμό σπουδαιότητάς της για το άτομο και τη γνώση της σχετικής ξένης γλώσσας από τον εκπρόσωπο των Αρχών. Δεν προκύπτει επομένως ότι η πρόσβαση σε διερμηνέα περιοριζόταν συστηματικά.

ΕΔΔΑ, *Saman κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 35292/05, 05.04.2011

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 γ) και ε) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι τα δικαιώματα της προσφεύγουσας παραβιάζονται, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της, σε διπλή βάση, καθώς εγείρονται ζητήματα πρόσβασης σε δικηγόρο και διερμηνέα κατά τη διάρκεια αστυνομικής κράτησης. Καθώς τα ζητήματα αυτά συνδέονται, το ΕΔΔΑ τα εξετάζει από κοινού. Το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι, αν και ο πρωταρχικός σκοπός του άρθρου 6, σε ό,τι αφορά τις ποινικές διαδικασίες, είναι η διασφάλιση μίας δίκαιης δίκης από αρμόδιο «δικαστήριο» που αποφασίζει επί του βασίμου πάσης «κατηγορίας ποινικής φύσεως», αυτό δεν συνεπάγεται ότι το συγκεκριμένο άρθρο δεν βρίσκει εφαρμογή στην ποινική προδικασία. Έτσι, το άρθρο 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ μπορεί να είναι σχετικό προτού μία υπόθεση αχθεί ενώπιον δικαστηρίου και στο μέτρο που η δικαιοσύνη της διαδικασίας ενδέχεται να θιγεί από την αρχική αδυναμία σεβασμού των διατάξεών του. Όπως έχει σε άλλες αποφάσεις του επισημάνει το ΕΔΔΑ, το δικαίωμα της παραγράφου 3 γ) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ αποτελεί στοιχείο, μεταξύ άλλων, της έννοιας της δίκαιης δίκης στις ποινικές διαδικασίες που περιέχεται στην παράγραφο 1. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι το στάδιο της ανάκρισης είναι κρίσιμης σημασίας για την προετοιμασία της ποινικής διαδικασίας, καθώς τα στοιχεία που συλλέγονται στο στάδιο αυτό καθορίζουν το πλαίσιο, εντός του οποίου θα κριθεί το αποδιδόμενο στον κατηγορούμενο αδίκημα. Άλλωστε, στο πλαίσιο της εφαρμογής της παραγράφου 3 ε), το ζήτημα της γλωσσικής επάρκειας του προσφεύγοντος είναι ζωτικό. Επιβάλλεται η εξέταση τόσο της φύσης της κατηγορίας που βαρύνει τον προσφεύ-

γοντα όσο και κάθε επικοινωνίας με τις εθνικές αρχές, προκειμένου να εκτιμηθεί κατά πόσο αυτές είναι επαρκώς περίπλοκες, ώστε να απαιτούν λεπτομερή γνώση της γλώσσας που χρησιμοποιεί το δικαστήριο. Η βοήθεια διερμηνέα πρέπει να παρέχεται και κατά την ανάκριση, εκτός αν αποδειχθεί ότι, στο πλαίσιο των συγκεκριμένων περιστάσεων της υπόθεσης, υπάρχουν επιτακτικοί λόγοι που περιορίζουν το δικαίωμα.

Το ΕΔΔΑ, εν προκειμένω, επισημαίνει ότι η προσφεύγουσα μιλούσε Κουρδικά και είχε περιορισμένη γνώση Τουρκικών. Αυτό επιβεβαιώνεται και από την απόφαση του Εθνικού Δικαστηρίου Ασφαλείας (State Security Court) να της επιτρέψει την παράσταση διερμηνέα κατά τη δίκη. Επίσης, είναι αναμφίβολο ότι η προσφεύγουσα ήταν αναλφάβητη. Αν και παρείχε λεπτομερή αναφορά για τη συμμετοχή της σε παράνομη οργάνωση, το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι προέβη σε αυτές τις αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις χωρίς διερμηνέα και χωρίς την συνδρομή δικηγόρου. Δεδομένης της σπουδαιότητας του ανακριτικού σταδίου, το ΕΔΔΑ δεν πείθεται ότι η προσφεύγουσα κατανοούσε επαρκώς τις ερωτήσεις που της γίνονταν και ήταν ικανή να εκφραστεί επαρκώς στα τουρκικά, και σίγουρα όχι σε επίπεδο που θα αιτιολογούσε εμπιστοσύνη στις δηλώσεις της ως ενοχοποιητικά στοιχεία εναντίον της κατά τη δίκη. Επίσης, στο πλαίσιο αυτό, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι δίχως τη βοήθεια διερμηνέα, η προσφεύγουσα δεν θα μπορούσε ευλόγως να εκτιμήσει τις συνέπειες της εξέτασής της δίχως την παρουσία δικηγόρου κατά την έρευνα ενός ιδιαίτερα σοβαρού αδικήματος. Κατά συνέπεια, το ΕΔΔΑ δεν δέχεται ότι η προσφεύγουσα παραιτήθηκε από το δικαίωμά της σε δικηγόρο κατά τρόπο συνειδητό και με επίγνωση. Άλλωστε, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι πρέπει να παρέχεται πρόσθετη στήριξη σε αναλφάβητους κρατούμενους, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι η οικειοθελής παραίτηση όντως θεμελιώνεται και καταγράφεται. Συμπερασματικά, στην προκειμένη υπόθεση, παρά το γεγονός ότι η προσφεύγουσα είχε τη συνδρομή δικηγόρου και διερμηνέα κατά την πρωτόδικη και δευτεροβάθμια διαδικασία επί ακροατηρίου, η απουσία δικηγόρου και διερμηνέα κατά την αστυνομική της κράτηση έβλαψε ανεπανόρθωτα τα δικαιώματα υπεράσπισής της.

ΕΔΔΑ, *Baytar κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 45440/04, 14.10.2014

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 ε) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Η υπόθεση αφορά την εξέταση της προσφεύγουσας όσο βρισκόταν σε αστυνομική κράτηση, χωρίς την παρουσία διερμηνέα, ενώ δεν χειριζόταν επαρκώς την εθνική γλώσσα. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι χωρίς να της παρέχεται η δυνατότητα οι ερωτήσεις που τις απευθύνονται να διερμηνεύονται και να αποκτά σαφή εικόνα των αδικημάτων, για τα οποία κατηγορείται, η προσφεύγουσα δεν μπορούσε να εκτιμήσει πλήρως τις συνέπειες παραίτησής της από το δικαίωμα σε σιωπή και το δικαίωμα σε νομική βοήθεια.

Το κόστος παροχής υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης

ΕΔΔΑ, *Luedicke, Belkacem και Κοχ κατά Γερμανίας*, αρ. προσφ. 6210/73, 6877/75 και 7132/75, 28.11.1978

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ

Στην προκειμένη περίπτωση τα διάδικα μέρη έθεσαν το ζήτημα ερμηνείας του όρου «*dowreän*» του άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ, με την Κυβέρνηση να ισχυρίζεται ότι απλώς απαλλάσσει τον κατηγορούμενο από την προπληρωμή των εξόδων διερμηνείας, ενώ σε περίπτωση καταδίκης του τα έξοδα βαραίνουν τον ίδιο.

Για την ερμηνεία του άρθρου το ΕΔΔΑ λαμβάνει υπόψη τα άρθρα 31- 33 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο το Συνθηκών, αναζητώντας «τη συνήθη έννοια που δίδεται εις τους όρους» του άρθρου 6 παρ. 3 ε) «εν τω συνόλω αυτών και υπό το φως του αντικειμένου και του σκοπού» του (άρθρο 31 παρ. 1 της Σύμβασης της Βιέννης). Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι ο όρος «*dowreän*» («*gratuitement*»/»*free*») έχει καθαυτός ένα ορισμένο και καθαρό νόημα. Παραπέμπει στο σημείο αυτό σε σειρά λεξικών για τον όρο στις δύο επίσημες γλώσσες του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα γαλλικά (*Littre-Dictionnaire de la langue française*, Hatzfeld et Darmesteter-Dictionnaire général de la langue française, Larousse-Dictionnaire de la langue française, Robert-

Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française) και τα αγγλικά (Shorter Oxford Dictionary, Webster's Third New International Dictionary). Αναγνωρίζοντας στον όρο τη συνήθη του έννοια, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι οι όροι δεν υποδεικνύουν ούτε μία υπό όρους απαλλαγή, ούτε μία προσωρινή απαλλαγή ή αναστολή, αλλά μία και καλή εξαίρεση/απαλλαγή. Σε ό,τι αφορά την εν των συνόλων έννοια και το αντικείμενο και τον σκοπό της διάταξης, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι αν ο κατηγορούμενος οφείλει να επωμίζεται τα έξοδα διερμηνείας σε περίπτωση καταδίκης του, αυτό θα οδηγούσε στην πράξη σε περιορισμό μέσα στον χρόνο του προνομίου που παρέχει η διάταξη και σε άρνηση του προνομίου αυτού σε όποιον κατηγορούμενο θα μπορούσε να καταδικαστεί. Με τον τρόπο αυτό παραμένει σε μειονεκτική θέση ο κατηγορούμενος που δεν κατανοεί τη γλώσσα της διαδικασίας σε σχέση με κάποιον που την κατανοεί. Επιπλέον, δεν αποκλείεται η υποχρέωση πληρωμής των εξόδων να έχει επιπτώσεις σε βάρος του δικαιώματος δίκαιης δίκης. Υπάρχει κίνδυνος σε ορισμένες περιπτώσεις ο διορισμός ή όχι διερμηνέα να εξαρτάται από την απόφαση του κατηγορούμενου, ο οποίος επηρεάζεται από το φόβο των οικονομικών επιπτώσεων.

Το ΕΔΔΑ ερμηνεύει τον όρο «δωρεάν» του άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ ως πλήρη απαλλαγή του κατηγορούμενου από τα έξοδα μετάφρασης και διερμηνείας, ανεξαρτήτως της κοινωνικής/οικονομικής κτλ κατάστασής του και του αν καταδικάστηκε τελικά. Κάθε κατηγορούμενος που δεν κατανοεί ή δεν ομιλεί την γλώσσα που χρησιμοποιεί το δικαστήριο έχει δικαίωμα δωρεάν συνδρομής διερμηνέα για την μετάφραση ή διερμηνεία των εγγράφων ή δηλώσεων της εναντίον του διαδικασίας και των οποίων η κατανόηση είναι αναγκαία για την απόλαυση μίας δίκαιης δίκης. Κι αυτό χωρίς να του ζητούνται μετά πίσω τα έξοδα που έγιναν για τη διερμηνεία.

ΕΔΔΑ, Öztürk κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 8544/79, 21.02.1984

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ

Η δωρεάν παροχή υπηρεσιών διερμηνέα είναι υποχρέωση του Κράτους και σε περίπτωση

διοικητικών παραβάσεων (εν προκειμένω παράβασης του ΚΟΚ), υπόθεση που το ΕΔΔΑ κρίνει ως ποινική.

ΕΔΔΑ, Kamasinski κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 9783/82, 19.12.1989

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ

Στην προκείμενη απόφαση το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι αν και ο φόβος για τις οικονομικές συνέπειες, μπορεί υπό οριακές περιπτώσεις να επηρεάσει τη συμπεριφορά του κατηγορούμενου ως προς τον ορισμό διερμηνέα, η παροδική ανησυχία του προσφεύγοντος που προκλήθηκε από αρχικό λάθος των αρχών δεν ήταν τέτοιας φύσεως ώστε να επηρεάσει την απόλαυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη που κατοχυρώνει το άρθρο 6 ΕΣΔΑ. Για πολλούς μήνες οι αρχές είχαν αφήσει να εννοηθεί ότι σε περίπτωση καταδίκης του, ο προσφεύγων θα επωμιζόταν ο ίδιος τα έξοδα διερμηνείας.

ΕΔΔΑ, Işyar κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 391/03, 20.11.2008 και ΕΔΔΑ, Havanessian κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 31814/03, 21.12.2010

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ

Στις ως άνω περιπτώσεις εθνικά δικαστήρια είχαν διατάξει την πληρωμή του συνόλου των εξόδων διερμηνείας από τους προσφεύγοντες σε ποινική δίκη συμπεριλαμβανομένης αυτής στον πρώτο και δεύτερο βαθμό. Μάλιστα, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ασυνέπεια στη σχετική νομολογία του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου της Βουλγαρίας, καθώς σε παρόμοια με αυτή των προσφευγόντων περίπτωση ο κατηγορούμενος είχε εξαιρεθεί από την πληρωμή των εξόδων διερμηνείας.

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η ερμηνεία που δόθηκε από τα δικαστήρια στο εθνικό δίκαιο κατά τρόπο ώστε να υποχρεώνει τους προσφεύγοντες να πληρώσουν τα έξοδα διερμηνείας της ποινικής διαδικασίας, τους στερεί το δικαίωμα σε δωρεάν παράσταση διερμηνέα.

Η ποιότητα των υπηρεσιών διερμηνείας και μετάφρασης**ΕΔΔΑ, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, αρ. προσφ. 9783/82, 19.12.1989****Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 3 α) και ε) ΕΣΔΑ**

Το έγγραφο απαγγελίας κατηγορίας

Η παράγραφος 3 α) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ αναγνωρίζει σε κάθε κατηγορούμενο το δικαίωμα «όπως πληροφορηθεί, εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας». Αν και δεν προσδιορίζει αν επιβάλλεται να παρέχονται ή να μεταφράζονται γραπτώς σε αλλοδαπό κατηγορούμενο οι απαραίτητες πληροφορίες, καταδεικνύει την ανάγκη ιδιαίτερης επιμέλειας για την ενημέρωση του κατηγορούμενου σχετικά την «κατηγορία». Το έγγραφο απαγγελίας κατηγορίας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στις ποινικές διαδικασίες: από την επίδοσή του, ο κατηγορούμενος είναι γραπτώς επίσημα ενήμερος για τη νομική και πραγματική βάση των σε βάρος του κατηγοριών. Ο κατηγορούμενος, στον οποίο η γλώσσα που χρησιμοποιεί το δικαστήριο δεν είναι οικεία, μπορεί στην πράξη να βρεθεί σε μειονεκτική θέση, αν δεν του παρέχεται μετάφραση του εγγράφου απαγγελίας κατηγορίας σε γλώσσα που κατανοεί. Εν προκειμένω, οι λόγοι κατηγορίας δεν ήταν περίπλοκοι, το δε έγγραφο απαγγελίας κατηγορίας ήταν μόλις 6 σελίδες και σχετικά απλό. Επιπλέον, η αστυνομία και οι εισαγγελικές αρχές, παρουσία διερμηνέων, είχαν πολλές φορές εξετάσει τον προσφεύγοντα επί των αδικημάτων, για τα οποία ήταν ύποπτος, κάτι που από μόνο του τού παρείχε επαρκώς λεπτομερή γνώση των σε βάρος του κατηγοριών. Το ΕΔΔΑ συμπεραίνει από τα στοιχεία του φακέλου, ότι χάρη στις προφορικές εξηγήσεις που του παρασχέθηκαν στα αγγλικά, ο προσφεύγων ενημερώθηκε επαρκώς για την φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας. Εν προκειμένω, η έλλειψη γραπτής μετάφρασης του κατηγορητηρίου δεν τον εμπόδισε να αμυνθεί ούτε του στέρησε μία δίκαιη δίκη.

Η συζήτηση

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης, η παρεχόμενη διερμηνεία δεν ήταν ταυτόχρονη, αλλά

διαδοχική και συνθετική. Δεν περιελάμβανε, για παράδειγμα, τις ερωτήσεις προς τους μάρτυρες. Αυτό το γεγονός από μόνο του δεν αρκεί, για να διαπιστωθεί παραβίαση της παραγράφου 3 δ) ή ε) του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, αλλά πρέπει να συνεκτιμηθεί με άλλα γεγονότα. Τα πρακτικά της ακροαματικής διαδικασίας πιστοποιούν την διαρκή παρουσία διερμηνέα, χωρίς να προσδιορίζουν την έκταση της παρεχόμενης διερμηνείας. Αντιθέτως, συνοψίζουν με λεπτομέρεια το περιεχόμενο των μαρτυρικών καταθέσεων καθώς και τις διάφορες δηλώσεις του προσφεύγοντος και του συνηγόρου του. Δεν αναφέρουν όμως καμία ένσταση, τυπική ή άτυπη, ως προς την ποιότητα και την έκταση της διερμηνείας. Από το σύνολο των στοιχείων της υπόθεσης, δεν προκύπτει ότι ο προσφεύγων δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει τις μαρτυρικές καταθέσεις, να εξετάσει ή να ζητήσει την εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης εξ αιτίας της πλημμελούς διερμηνείας.

Η απόφαση

Η απουσία μετάφρασης της απόφασης δεν παραβιάζει καθαυτή το άρθρο 6 παρ. 3 ε) ΕΣΔΑ. Προκύπτει ξεκάθαρα ότι ο προσφεύγων, χάρη στις προφορικές εξηγήσεις που του παρασχέθηκαν κατανόησε επαρκώς την απόφαση και την αιτιολογία της, ώστε να είναι σε θέση με τη βοήθεια του νέου του συνηγόρου να ασκήσει έφεση κατά της ποινής και να καταθέσει μία πολυσέλιδη αναίρεση προσβάλλοντας σειρά σημείων της δίκης και της απόφασης.

ΕΕπΔΑ, *Van Kuyjk κατά Ελλάδος*, αρ. προσφ. 14986/89, 03.07.1991**Παραδεκτό το μέρος της προσφυγής ως προς το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ**

Στην παρούσα υπόθεση η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι δεν είχε ενημερωθεί για τους λόγους της σύλληψής της σε γλώσσα που κατανοούσε σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Έτσι δεν έλαβε γνώση του περιεχομένου των ενταλμάτων σύλληψης παρά μόνο περιληπτικά την επόμενη ημέρα της σύλληψης από άγνωστο πρόσωπο που εθελοντικά της μετάφρασε στα Γερμανικά και κατά προσέγγιση ορισμένα εδάφια των ενταλμάτων σύλληψης. Η Ευ-

ρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κρίνοντας ότι ο παρών ισχυρισμός θέτει περίπλοκα πραγματικά και νομικά ζητήματα, δεν μπορούσε να τον κηρύξει προφανώς αβάσιμο, οπότε έκρινε παραδεκτό το συγκεκριμένο μέρος της προσφυγής. Τελικά συνήφθη φιλικός διακανονισμός με το Κράτος που της κατέβαλε το συνολικό ποσό των 25.000.000 δραχμών (και για τις λοιπές καταγγελλόμενες παραβιάσεις δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ) – βλ. **ΕΕπΔΑ, Van Kuyjk κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 14986/89, 19.02.1992.**

ΕΔΔΑ, Husain κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 18913/03, 24.02.2005

Καταγγελλόμενη παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 και 3 α), β) και ε) – Απόρριψη προσφυγής ως προφανώς αβάσιμης σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 3 και 4 ΕΣΔΑ

Στην προκειμένη υπόθεση το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι δεν απαιτείται η μετάφραση όλων των εγγράφων της διαδικασίας. Η προφορική μετάφραση εγγράφων μπορεί να ικανοποιεί τις απαιτήσεις της Σύμβασης. Η μετάφραση όμως πρέπει να επιτρέπει στον κατηγορούμενο να γνωρίζει σε βάθος την σε βάρος του κατηγορία και να μπορεί να αμυνθεί θέτοντας ιδίως σε γνώση του δικαστηρίου την δική του εκδοχή των γεγονότων. Εν προκειμένω, η διαταγή εκτέλεσης επιδόθηκε στον προσφεύγοντα αποκλειστικά στα Ιταλικά. Ο προσφεύγων δεν μπορούσε να βρεθεί κατά τη διάρκεια της δίκης του, οπότε δεν είχε επισήμως ενημερωθεί για την σε βάρος του δίωξη. Επομένως, η επίδοση της διαταγής εκτέλεσης δεν ήταν απλώς μία ενημέρωση για την καταδίκη του από τα ιταλικά δικαστήρια αλλά και η πρώτη επικοινωνία από τις επίσημες αρχές σχετικά με τη βάση των κατηγοριών του. Η διαταγή εκτέλεσης περιελάμβανε την ημέρα της καταδικαστικής απόφασης, την ποινή που επεβλήθη και το νομικό χαρακτηρισμό των κατηγοριών, για τις οποίες κρίθηκε ένοχος ο προσφεύγων, με αναφορά σε συγκεκριμένα άρθρα του ΠΚ και των ειδικών ποινικών νόμων που έβρισκαν εφαρμογή. Κατά την επίδοση όμως της διαταγής εκτέλεσης του παρασχέθηκε δωρεάν προφορική μετάφρασή του στα Αραβικά. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι με τον τρόπο

αυτό παρασχέθηκε στον προσφεύγοντα σε γλώσσα που κατανοούσε επαρκής πληροφόρηση για τις εναντίον του κατηγορίες και την καταδίκη του, ενώ τίποτα μέσα στον φάκελο δεν υποδεικνύει ότι η παρεχόμενη μετάφραση ήταν ελλιπής ή με άλλο τρόπο αναποτελεσματική. Ο προσφεύγων δεν αμφισβήτησε άλλωστε την ποιότητά της, γεγονός που οδήγησε τις αρχές να θεωρήσουν ότι είχε κατανοήσει το περιεχόμενο του επίδικου εγγράφου.

ΕΔΔΑ, Shamayev και λοιποί κατά Γεωργίας και Ρωσίας, αρ. προσφ. 36378/02, 12.04.2005

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην προκειμένη υπόθεση ο αρμόδιος εισαγγελέας επισκέφθηκε τους προσφεύγοντες με την παρουσία διερμηνέα, εξωτερικού συνεργάτη που το Υπουργείο Ασφαλείας προσέλαβε για την ποινική υπόθεση των προσφευγόντων. Ο διερμηνέας αυτός συμφώνησε να προσφέρει εφάπαξ υπηρεσίες στον εισαγγελέα και να λειτουργήσει ως διερμηνέας γι αυτόν. Ο εισαγγελέας ενημέρωσε το διερμηνέα για τα καθήκοντά του και ότι ήρθε, για να γνωρίσει στους προσφεύγοντες, τα «σχετικά με τις διαδικασίες έκδοσης». Όταν ο διερμηνέας τον ρώτησε τι να διερμηνεύσει, τότε ο εισαγγελέας ζήτησε να του παράσχουν λεπτομέρειες για την ταυτότητά τους. Οι προσφεύγοντες αρνήθηκαν και ο εισαγγελέας αποχώρησε. Στην συνέχεια, ο εισαγγελέας ζήτησε από τον διερμηνέα να βεβαιώσει ότι είχε ενημερώσει τους προσφεύγοντες για τη σε βάρος τους διαδικασία. Ωστόσο, ο διερμηνέας κατηγορηματικά αρνείται ότι ο εισαγγελέας ενημέρωσε τους προσφεύγοντες σχετικά.

Το ζήτημα για το ΕΔΔΑ δεν είναι κατά πόσο οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να συμπεράνουν από τα διάφορα στοιχεία αν εκκρεμούσαν σε βάρος τους διαδικασίες έκδοσης ή αν ο διερμηνέας όφειλε να είχε επιδείξει ζήλο στο πλαίσιο μίας χάρης που παρείχε ατύπως σε κρατικό λειτουργό. Το ζήτημα είναι κατά πόσο ο ίδιος ο κρατικός λειτουργός, με τις υποδείξεις των ιεραρχικά ανωτέρων του, ενημέρωσε ορθά τους προσφεύγοντες για το ότι κρατούνταν δυνάμει αιτήματος έκδοσης στη Ρωσία. Το ΕΔΔΑ δεν παραβλέπει το γεγονός ότι ήταν αδύνατον για τον εισαγγελέα

να εκτιμήσει την ακρίβεια της παρεχόμενης διερμηνείας στα τσετσένικα. Εντούτοις, στο πλαίσιο του υπεύθυνου καθήκοντος που του ανατέθηκε και των σοβαρών ενστάσεων που θα προκαλούσε μεταξύ των προσφευγόντων το ζήτημα της απέλασης, ήταν δική του ευθύνη να εκφράσει το αίτημα διερμηνείας με σχολαστικότητα και ακρίβεια, πράγμα που δεν έπραξε.

ΕΔΔΑ, Galliani κατά Ρουμανίας, αρ. προσφ. 69273/01, 10.06.2008

Μη παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Το ΕΔΔΑ επισημαίνει στο πλαίσιο της παρούσας υπόθεσης ότι η παράγραφος 2 του άρθρου 5 ΕΣΔΑ περιλαμβάνει την ελάχιστη εγγύηση ότι κάθε πρόσωπο που συλλαμβάνεται θα γνωρίζει το λόγο, για τον οποίο στερείται της ελευθερίας του. Η διάταξη αυτή είναι εγγενές στοιχείο της προστασίας που παρέχει το άρθρο 5. Με την παράγραφο 2 το πρόσωπο που συλλαμβάνεται οφείλει να ενημερώνεται με απλή, όχι τεχνική, γλώσσα που μπορεί να κατανοήσει, τις βασικές πραγματικές και νομικές βάσεις της σύλληψής του, ώστε να μπορεί να αμφισβητήσει ενώπιον δικαστηρίου τη νομιμότητά της. Η προσφεύγουσα ενημερώθηκε για τους λόγους σύλληψής της, όντως, χωρίς τη βοήθεια διερμηνέα ή δικηγόρου, εντούτοις ήταν σε θέση να κάνει διάλογο με τους αστυνομικούς και δεν είχε δυσκολία στην κατανόηση όσων της έλεγαν και όσων περίμεναν από αυτή.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ

Η ενημέρωση επί των δικονομικών δικαιωμάτων

ΕΔΔΑ, Hermi κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 18114/02, 18.10.2006

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 ΕΣΔΑ

Στην προκείμενη υπόθεση το έγγραφο που ενημέρωνε τον προσφεύγοντα για την ημερομηνία της συζήτησης ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου δεν υπεδείκνυε ότι ο ίδιος ο προσφεύγων όφειλε να ζητήσει, τουλάχιστον πέντε ημέρες πριν την συζήτηση, να οδηγηθεί στην

αίθουσα του δικαστηρίου. Το γεγονός αυτό κρίνεται από το ΕΔΔΑ ως λυπηρό. Εντούτοις, κατά το ΕΔΔΑ δεν μπορεί να επιβάλλεται στο Κράτος η υποχρέωση να αναφέρονται λεπτομερώς, σε κάθε πράξη της διαδικασίας, τα δικαιώματα και οι δυνατότητες του κατηγορουμένου. Αντιθέτως, είναι υποχρέωση του συνηγόρου κάθε κατηγορουμένου να συμβουλευεί τον πελάτη του σχετικά με τη συνέχεια της εναντίον του διαδικασίας και τις ενέργειες, στις οποίες πρέπει να προβεί, προκειμένου να ασκήσει τα δικαιώματά του.

Η ενημέρωση επί της κατηγορίας

Περιεχόμενο ενημέρωσης

ΕΕπΔΑ, Χ. κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 8098/77, 13.12.1978

Η καταγγελία για παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ είναι προφανώς αβάσιμη κατά το άρθρο 27 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην συγκεκριμένη υπόθεση, ο προσφεύγων είχε ενημερωθεί αμέσως κατά τρόπο γενικό για τους λόγους της σύλληψής του. Την επομένη οδηγήθηκε ενώπιον του ανακριτή και ο εισαγγελέας ζήτησε την κράτησή του λόγω του ότι τον βάραιναν υποψίες για κατασκοπία και ήταν ύποπτος φυγής. Για το λόγο αυτό, ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι δεν είχε ενημερωθεί το συντομότερο δυνατόν για τους ουσιαστικούς λόγους που οδήγησαν στην σύλληψή του. Η Επιτροπή παρατηρεί ότι το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ σκοπό έχει να εγγυηθεί ότι κάθε πρόσωπο ενημερώνεται για τους λόγους σύλληψής του από την αστυνομία. Η εγγύηση του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ οφείλει να επιτρέπει στον συλληφθέντα να αμφισβητήσει το βάσιμο των υποψιών που τον βαραίνουν καθώς είναι ουσιαστική προϋπόθεση για την επιτρεπόμενη κατά το άρθρο 5 παρ. 1 γ) ΕΣΔΑ κράτηση. Ο συλληφθείς πρέπει να ενημερώνεται επαρκώς για τα γεγονότα και τα αποδεικτικά στοιχεία που αιτιολογούν την απόφαση κράτησης. Πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζει ή να αρνείται το έγκλημα, για το οποίο είναι ύποπτος. Εντούτοις, η Επιτροπή παρατηρεί ότι δεν είναι απαραίτητο να ενημερώνεται ο ύποπτος, στο στάδιο αυτό και στο πλαίσιο αυτό, για γεγονότα και αποδεικτικά

στοιχεία άλλα από τα απαραίτητα για την αιτιολόγηση της κράτησης.

ΕΔΔΑ, *Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 5310/71, 18.01.1978

Το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι κατά το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ «Παν συλληφθέν πρόσωπον δέον να πληροφορηθεί κατά το δυνατόν συντομώτερον [...], τους λόγους της συλλήψεώς του ως και πάσαν διατυπωμένην εναντίον του κατηγορίαν». Εντούτοις, στην προκείμενη υπόθεση δεν υπήρχε ανάλογη πρόβλεψη στο εν ισχύι δίκαιο. Στην πράξη, τα πρόσωπα που συλλαμβάνονταν δεν λάμβαναν συνήθως ενημέρωση για το λόγο σύλληψής τους. Γενικά, ενημερώνονταν απλώς ότι η σύλληψη πραγματοποιούταν σε εφαρμογή της νομοθεσίας έκτακτου ανάγκης και δεν τους παρέχονταν περαιτέρω λεπτομέρειες. Αυτή η πρακτική προήλθε από οδηγίες που είχαν δοθεί στην στρατιωτική αστυνομία.

ΕΕπΔΑ, *Freda κατά Ιταλίας*, αρ. προσφ. 8916/80, 07.10.1980

Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην προκείμενη περίπτωση, το ένταλμα σύλληψης εγχειρίστηκε στον προσφεύγοντα κατά την κάθοδό του από αεροπλάνο, μετά από ταξίδι δύο ημερών υπό αστυνομική συνοδεία. Δεδομένων των ιδιαίτερων συνθηκών, και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο ενδιαφερόμενος δεν θα μπορούσε να αγνοεί τους λόγους για τους οποίους καταζητούνταν, δεν προκύπτει παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Καθότι ο προσφεύγων είχε διαφύγει από το μέρος διαμονής που του είχε υποδειχθεί, απέτυχε να συμμορφωθεί προς τις απαιτήσεις των σχετικών διατάξεων του ΚΠΔ, πράγμα το οποίο θα προκαλούσε την έκδοση εντάλματος σύλληψης σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο.

ΕΔΔΑ, *Brozicek κατά Ιταλίας*, αρ. προσφ. 10964/84, 19/12/1989

Παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση δεν ήταν ιταλικής καταγωγής και δεν διέμενε στην

Ιταλία. Ενημέρωσε τις αρμόδιες δικαστικές ιταλικές αρχές, κατά τρόπο σαφή, ότι καθώς δεν γνώριζε ιταλικά κατανοούσε περιορισμένα το περιεχόμενο της επικοινωνίας τους. Τις παράκαλεσε να του απευθύνονται στην μητρική του γλώσσα ή σε μία από τις επίσημες γλώσσες των ΗΕ. Έχοντας λάβει το αίτημα αυτό, οι εν λόγω αρχές όφειλαν να ανταποκριθούν με τρόπο, ώστε να γίνονται σεβαστές οι απαιτήσεις του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ, εκτός αν αποδεικνυόταν ότι στην πραγματικότητα ο προσφεύγων γνωρίζει επαρκώς τα ιταλικά, ώστε να κατανοεί την πράξη που περιελάμβανε τις εναντίον του κατηγορίες. Καθότι δεν αποδεικνύεται κάτι τέτοιο από τα στοιχεία του φακέλου, διαπιστώνεται παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 α).

Αντίθετα, το Δικαστήριο θεωρεί αβάσιμο τον ισχυρισμό, σύμφωνα με τον οποίο η δικαστική πράξη δεν παρέθετε «κατά τρόπο αναλυτικό την φύση και το λόγο της κατηγορίας». Το εν λόγω έγγραφο είχε σκοπό να ενημερώσει τον προσφεύγοντα για την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος του. Απαριθμούσε, δε, επαρκώς τα αδικήματα, για τα οποία θεωρούνταν ύποπτος, προσδιορίζοντας τον τόπο και τον χρόνο, αναφερόταν στις εφαρμοστέες διατάξεις του ΠΚ και στο όνομα του θύματος.

ΕΔΔΑ, *Gea Catalan κατά Ισπανίας*, αρ. προσφ. 19160/91, 10/02/1995

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, η προσφεύγουσα καταδικάστηκε στη βάση της παραγράφου 7 του άρθρου 529 ΠΚ, και όχι της παραγράφου 1 του ίδιου άρθρου, την οποία και επικαλούνταν η εισαγγελία και η πολιτική αγωγή. Το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι η καταγγελλόμενη κατάσταση προέκυπτε προφανώς από ένα απλό ουσιαστικό λάθος, το οποίο τελέσθηκε τη στιγμή της δακτυλογράφησης των συμπερασμάτων του εισαγγελέα και αναπαράχθηκε στην συνέχεια πολλές φορές από τον ίδιο και την πολιτική αγωγή. Έτσι κρίθηκε εξάλλου και από το Ανώτατο Δικαστήριο και το Συνταγματικό Δικαστήριο. Δεδομένης της σαφήνειας του νομικού χαρακτηρισμού των συμπερασμάτων,

επί των γεγονότων που εκτίθενται στο έγγραφο του ανακριτή, το ΕΔΔΑ δεν βλέπει τον λόγο, για τον οποίο η προσφεύγουσα επικαλούνταν έλλειψη ενημέρωσης επί του συνόλου των στοιχείων της κατηγορίας, διότι τα συμπεράσματα όλων των αντιδίκων βασίστηκαν στα ίδια στοιχεία. Εξάλλου, η εφαρμογή εν προκειμένω της παραγράφου 1 του άρθρου 529 ΠΚ θα ήταν παράλογη, όπως το επισημαίνει ορθά το Ανώτατο Δικαστήριο, ενώ η εφαρμογή της παραγράφου 7, ακόμα κι αν δεν επιβαλλόταν, προέκυπτε τουλάχιστον από τον ελάχιστο παραγωγικό συλλογισμό.

ΕΔΔΑ, Kerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 40451/98, 07.12.1999

Καταγγελλόμενη παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ - Απόρριψη του μέρους αυτού της προσφυγής σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 4 ως προφανώς αβάσιμου, κατά την έννοια του άρθρου 35 παρ. 3

Στην παρούσα υπόθεση το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι τη στιγμή της σύλληψής του ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τη διάταξη, στη βάση της οποίας κρατούνταν. Εντούτοις η απλή αναφορά της νομικής βάσης για τη σύλληψη, αυτή καθαυτή, δεν αρκεί για τους σκοπούς του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Μετά τη σύλληψή του ο προσφεύγων ανακρίθηκε για την υποπτευόμενη ανάμειξή του σε πρόσφατη έκρηξη βόμβας σε στρατόπεδο, τη συμμετοχή του σε απαγορευμένη οργάνωση και για τη χρήση αντικειμένων που η αστυνομία κατέσχεσε από την οικία του, ιδίως ηλεκτρονικό υλικό και πληροφορίες που περιέχονταν σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Για το ΕΔΔΑ δεν υπάρχει λόγος να θεωρείται ότι αυτές οι περίοδοι εξέτασης δεν ήταν καθαυτές αρκετές, ώστε να επιτρέψουν στον προσφεύγοντα να κατανοήσει για ποιο λόγο συνελήφθη και για ποιο λόγο ήταν ύποπτος για ανάμειξη σε διάπραξη, προετοιμασία ή υποκίνηση πράξεων τρομοκρατίας και να έχει παραπάνω από ικανοποιητική ιδέα των κατηγοριών που τον βάραιναν. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο προσφεύγων, μέσα σε διάστημα 7 ημερών υπεβλήθη σε 39 συνεντεύξεις. Από τη συχνότητα αυτών συνάγεται ευλόγως ότι ο προσφεύγων ήταν ενήμερος για τα ζητήματα αυτά εντός λίγων ωρών από τη σύλληψή του και

επομένως εντός του χρονικού διαστήματος που επιβάλει η έννοια του σύντομου χρόνου κατά το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Οι εναντίον του κατηγορίες που διαβάστηκαν στον προσφεύγοντα μετά από 7 ημέρες σύλληψης αφορούσαν την κατοχή αρχείων και εγγράφων ή πληροφοριών για τρομοκρατικούς σκοπούς και ήταν συναφείς με την ανακριτική γραμμή που ακολούθησε η αστυνομία από την αρχή της κράτησης και τη φύση του υλικού που κατασχέθηκε από την οικία του τη στιγμή της σύλληψης. Στο πλαίσιο αυτό, το γεγονός ότι ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τις εναντίον του κατηγορίες 7 ημέρες αργότερα, δεν θέτει καθαυτό ζήτημα υπό το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ από την πλευρά των απαιτήσεων σύντομου χρόνου.

ΕΔΔΑ, Öcalan κατά Τουρκίας, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 46221/99, 14.12.2000

Καταγγελλόμενη παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ - Το μέρος αυτό της προσφυγής είναι προφανώς αβάσιμο και απορρίπτεται βάσει του άρθρου 35 παρ. 4 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι ο προσφεύγων ήταν καταζητούμενος από την αστυνομία για ένα σεβαστό χρονικό διάστημα ως επικεφαλής του ΡΚΚ, το οποίο θεωρούνταν από τις δικαστικές αρχές ως ένοπλη εγκληματική οργάνωση που απέβλεπε στην απόσχιση τμήματος της τουρκικής εθνικής επικράτειας. Η κατηγορία αυτή είχε ξεκάθαρα ακόμη και δημόσια διευκρινιστεί σε εντάλματα σύλληψης που είχαν εκδοθεί σε βάρος του προσφεύγοντος από διάφορες εισαγγελικές αρχές (για τις οποίες οι συνήγοροι του προσφεύγοντος στην Τουρκία ελάμβαναν γνώση), τον κόκκινο συναγερμό που εξέδωσε η Interpol, και τέλος από το αίτημα έκδοσης που κατέθεσαν το Τουρκικό Υπουργείο Δικαιοσύνης στις ιταλικές αρχές, όταν ο προσφεύγων βρισκόταν στην Ιταλία. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι αυτά τα έγγραφα, τα οποία ο προσφεύγων δεν αρνείται ότι γνώριζε, περιείχαν συγκεκριμένες λεπτομέρειες για τα αδικήματα, για τα οποία ήταν ύποπτος. Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός αυτό καθώς και τον παράνομο κατά το τουρκικό δίκαιο χαρακτήρα της οργάνωσης, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι ο προσφεύγων

οφείλει ή όφειλε να γνωρίζει στο σημείο αυτό ότι συνελήφθη για τη δράση του ως επικεφαλής μίας απαγορευμένης οργάνωσης όπως το ΡΚΚ.

ΕΔΔΑ, *Dikme κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 20869/92, 11.07.2000

Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων στην προκείμενη υπόθεση αρχικά συνελήφθη, διότι σε έλεγχο ταυτοπροσωπίας παρουσίασε έγγραφα στους αστυνομικούς, τα οποία ήταν ψεύτικα. Επομένως, δεν μπορούσε να υποστηρίξει ότι δεν γνώριζε για ποιον λόγο συνελήφθη και οδηγήθηκε στο τοπικό αστυνομικό τμήμα. Το ίδιο ισχύει και για τους λόγους που δικαιολογούν την αναμονή του προσφεύγοντος μέσα στο αστυνομικό τμήμα και την κράτησή του στις εγκαταστάσεις της μονάδας, όπου ο ενδιαφερόμενος ανακρίθηκε από πράκτορες εντεταλμένους να αποκαλύψουν την πραγματική του ταυτότητα. Επιπλέον, ο προσφεύγων υπέστη σειρά ανακρίσεων καθόλη τη διάρκεια της κράτησής του που διήρκησε 16 ημέρες. Οι αστυνομικοί που τον ανέκριναν ανήκαν στην ταξιαρχία αντι-Dev-Sol, ενώ κατά την πρώτη ανάκριση, ένα μέλος των μυστικών υπηρεσιών τον απείλησε λέγοντας : «Ανήκεις στην Devrimci Sol, και αν δεν μας δώσεις τις πληροφορίες που χρειαζόμαστε, δεν θα βγεις ζωντανός από εδώ!». Για το ΕΔΔΑ αυτή η δήλωση περιέχει μία αρκετά σαφή ένδειξη σχετικά με τις υποψίες που βάραιναν τον προσφεύγοντα. Με το δεδομένο αυτό, τον παράνομο χαρακτήρα της αναφερόμενης οργάνωσης και τον λόγο που οδήγησε τον προσφεύγοντα να κρύψει την ταυτότητά του και να φοβάται την αστυνομία, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι ο προσφεύγων θα μπορούσε ήδη από το στάδιο αυτό να αντιλαμβάνεται ότι ήταν ύποπτος για συμμετοχή σε απαγορευμένες δράσεις, όπως αυτές της Dev-Sol.

ΕΔΔΑ, *Vaudelle κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 35683/97, 30.01.2001

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, ο προσφεύγων ισχυριζόταν ότι δεν ήταν σε θέση να ασκήσει πλήρως το δικαίωμα υπεράσπισής του στο πλαίσιο

της σε βάρος του ποινικής διαδικασίας. Ενώ είχε τεθεί υπό κηδεμονία, ο κηδεμόνας του δεν είχε ενημερωθεί, από την στιγμή του ορισμού του και μέχρι την έκδοση της καταδικαστικής σε βάρος του προσφεύγοντος απόφασης, για την ύπαρξη ποινικής διαδικασίας σε βάρος του προσώπου, του οποίου την ασφάλεια επιμελούνταν. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι σε περιπτώσεις σαν την παρούσα, που αφορά ένα σοβαρό ποινικό αδίκημα, η ορθή απονομή της δικαιοσύνης απαιτεί από τις εθνικές αρχές να επιδεικνύουν επιπλέον επιμέλεια. Όφειλαν, επομένως, να ζητήσουν επισταμένως από τον προσφεύγοντα να παραστεί στη συνάντηση για τον ψυχολογικό έλεγχο, καθώς και να παραστεί στην ακροαματική διαδικασία, και αν δεν το έπραττε, να διασφαλίσουν την εκπροσώπησή του από τον κηδεμόνα ή τον συνήγορό του. Αυτό θα επέτρεπε στον προσφεύγοντα να κατανοήσει την εν εξελίξει διαδικασία και να ενημερωθεί με τρόπο λεπτομερή για την φύση και το λόγο της σε βάρος του κατηγορίας κατά το άρθρο 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *Smith κατά Ολλανδίας*, αρ. προσφ. 64512/01, 06.07.2004

Το μέρος αυτό της προσφυγής είναι προφανώς αβάσιμο και απορρίπτεται βάσει του άρθρου 35 παρ. 3 και 4 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι, όπως προκύπτει από την έκθεση της αστυνομίας για τη σύλληψη του προσφεύγοντος, οι αστυνομικοί που τον συνέλαβαν, τον είχαν ενημερώσει για τους λόγους σύλληψής του. Επιπλέον, ο προσφεύγων, όταν λίγο μετά τη σύλληψή του οδηγήθηκε ενώπιον εισαγγελέα και, όταν ανακρίθηκε από τους αστυνομικούς με τη βοήθεια διερμηνέα, ήταν ενήμερος για το θέμα της εξέτασής του. Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη το περιεχόμενο των δηλώσεων του προσφεύγοντος ενώπιον του εισαγγελέα και της αστυνομίας, το ΕΔΔΑ δεν βρίσκει έρεισμα στον ισχυρισμό του προσφεύγοντος ότι κατά την αστυνομική του κράτηση, αγνοούσε τη φύση των υποψιών εναντίον του. Λαμβάνοντας επίσης υπόψη το πραγματικό πλαίσιο της σύλληψής του, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η ενημέρωση που παρασχέθηκε στον προσφεύγοντα ικανοποιούσε τις απαιτήσεις του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, Suso Musa κατά Μάλτας, αρ. προσφ. 42337/12, 23.07.2013

Το μέρος αυτό της προσφυγής είναι προφανώς αβάσιμο και απορρίπτεται βάσει του άρθρου 35 παρ. 3 α) και 4 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση ήταν υπό κράτηση, αφού είχε υποβάλει αίτηση ασύλου. Του είχε επιδοθεί απόφαση επιστροφής και διαταγή απομάκρυνσης μαζί με εγχειρίδιο που τιτλοφορούνταν «Τα Δικαιώματα, οι Ευθύνες και οι Υποχρεώσεις σου κατά την κράτηση». Το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι, ενώ η ενημέρωση που παρασχέθηκε (τα έγγραφα και το εγχειρίδιο), επέτρεψε στον προσφεύγοντα να μάθει για ποιο λόγο κρατούνταν καθ'όλα τα στάδια της κράτησής του, αυτό, το οποίο δεν ήταν σε θέση να παράσχουν τα έγγραφα και το εγχειρίδιο που του επιδόθηκαν, ήταν η ίδια η διάταξη νόμου που συνιστούσε τη βάση της κράτησής του. Αν και το ΕΔΔΑ κρίνει το γεγονός λυπηρό, θεωρεί ότι η παρεχόμενη στον προσφεύγοντα ενημέρωση του επέτρεπε να αμφισβητήσει τη νομιμότητα της κράτησής του στη βάση της μεταναστευτικής νομοθεσίας. Αν και είναι αλήθεια ότι η παρεχόμενη ενημέρωση δεν παρείχε λεπτομέρειες ως προς την μέθοδο άσκησης προσφυγής για την αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης, το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν απαιτεί από το Κράτος να παρέχει τόσο λεπτομερή ενημέρωση, ιδίως όταν δεν προκύπτει ότι ο προσφεύγων ζήτησε περισσότερες πληροφορίες για τη διαδικασία (όπως ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση θα μπορούσε να πράξει σύμφωνα με τις πληροφορίες που περιέχονταν στο εγχειρίδιο) και ότι το αίτημά του απορρίφθηκε. Η ενημέρωση που παρασχέθηκε ικανοποιεί, συνεπώς, τις απαιτήσεις του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

Σχετικά με τη γλώσσα, στην οποία παρασχέθηκε η ενημέρωση, ο προσφεύγων δεν ισχυρίστηκε συγκεκριμένα ότι δεν κατανοεί τα Αγγλικά και ότι δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει τις πληροφορίες που του δόθηκαν κατά τη μεταφορά του ή να επικοινωνήσει με την αστυνομία, ούτε ισχυρίστηκε ότι δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει οποιαδήποτε άλλη γλώσσα, στην οποία παρέχονταν το εγχειρίδιο. Ομοίως, δεν προκύπτει ότι ζήτησε διερμηνέα και ότι το αίτημά του απερρίφθη.

Χρονικό σημείο ενημέρωσης

ΕΕπΔΑ, C. κατά Ιταλίας, αρ. προσφ. 10889/84, 11.05.1988

Καταγγελλόμενη παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ – Απόρριψη προσφυγής ως προφανώς αβάσιμης σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στο ιταλικό δίκαιο δεν υπάρχει συγκεκριμένη στιγμή κατά τη διάρκεια της προδικασίας, από το οποίο και μετά ένα εμπλεκόμενο σε ποινική διαδικασία πρόσωπο αναγνωρίζεται επίσημα ως «κατηγορούμενος». Εντούτοις, στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ οι λέξεις «κατηγορούμενος» και «κατηγορία» αντιστοιχούν σε αυτόνομη έννοια και πρέπει να ερμηνεύονται με αναφορά σε μία ουσιαστική και όχι τυπική κατάσταση. Προκειμένου, για παράδειγμα, να προσδιοριστεί ποια ήταν η διάρκεια μίας ποινικής διαδικασίας, το ΕΔΔΑ εκτίμησε ότι κατηγορία αποτελεί όχι μόνο η επίσημη ενημέρωση αυτού, στον οποίο αποδίδεται μία παράβαση, αλλά κάθε μέτρο που έχει σημαντικές επιπτώσεις στην κατάσταση του υπόπτου.

Εν προκειμένω, η Επιτροπή διαπιστώνει ότι μέχρι την επίδοση του παραπεμπτικού σε δίκη εγγράφου, η κατάσταση του προσφεύγοντος δεν επηρεάστηκε από την ύπαρξη διώξεων. Κατά την έννοια της ΕΣΔΑ επομένως ο προσφεύγων θεωρείται ως «κατηγορούμενος» το αργότερο από την επίδοση αυτή. Η Επιτροπή έχει δεχθεί σε προηγούμενη απόφαση ότι η δικαστική επίδοση που απαιτεί το ιταλικό δίκαιο μπορεί να αποτελεί μία ενημέρωση σύμφωνα με το 6 παρ. 3 α). Στην παρούσα υπόθεση, η επίδοση αυτή δεν ελήφθη από τον προσφεύγοντα στην αρχή της δίωξης, σε αντίθεση με ότι προβλέπουν οι διατάξεις του ιταλικού ΚΠΔ. Εντούτοις, η Επιτροπή δεν κρίνει ότι υπάρχει παραβίαση του 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ εκ του γεγονότος αυτού.

Επισημαίνει ότι η ενημέρωση ενός αλλοδαπού υπηκόου που διαβιοί στο εξωτερικό, για την ύπαρξη δίωξης εναντίον του, απαιτεί πάντα συγκεκριμένες διατυπώσεις. Πρέπει κανείς αναγκαία να αναμένει ότι μία επίσημη επίδοση στο πλαίσιο της διαδικασίας νομικής συνδρομής λαμβάνει χώρα στην αρχή της προδικασίας, οπότε και είναι προβλέψιμο το κατά πόσο θα γίνει παραπομπή στο δικαστήριο. Αντίθετα, τουλάχιστον από τη στιγμή

που ένα πρόσωπο παραπέμπεται σε δίκη είναι χωρίς αμφιβολία «κατηγορούμενο» κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ και οφείλει να ενημερώνεται «κατά το δυνατόν συντομώτερον» για την κατηγορία που τον βαραίνει.

Εν προκειμένω η Επιτροπή διαπιστώνει ότι ο προσφεύγων έλαβε ενημέρωση για την παραπομπή του σε δίκη στη φυλακή, όπου κρατούνταν για άλλη αιτία, λίγο αργότερα από την υιοθέτηση της απόφασής αυτής, «κατά το δυνατόν συντομώτερον», όπως προβλέπεται από το άρθρο 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ. Εξάλλου, η Επιτροπή σημειώνει ότι το παραπεμπτικό σε δίκη έγγραφο επιδόθηκε στον προσφεύγοντα 4 μήνες πριν από την έναρξη της δίκης, διάστημα το οποίο εγγυάται στον προσφεύγοντα τον χρόνο και τα μέσα για την προετοιμασία της υπεράσπισής του, καθότι ο προσφεύγων μπόρεσε να ορίσει τρεις συνηγόρους της επιλογής του, συμπεριλαμβανομένου του επισήμως διορισθέντος συνηγόρου που είχε ήδη ενεργήσει κατά την ανάκριση. Αν και μία ενημέρωση σε πρότερο στάδιο θα μπορούσε να επιφέρει ορισμένα πλεονεκτήματα στον προσφεύγοντα, εντούτοις η Επιτροπή δεν μπορεί να συμπεράνει ότι διαφαίνεται παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *Lamy κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 10444/83, 30.03.1989

Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Ανεξάρτητα από την εξέτασή του από τον ανακριτή, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι την ίδια την ημέρα της σύλληψής του, ο προσφεύγων έλαβε αντίγραφο του εντάλματος σύλληψης. Το έγγραφο αυτό περιείχε τόσο τους λόγους στέρησης της ελευθερίας του όσο και τις λεπτομέρειες των κατηγοριών και ως εκ τούτου δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *Van der Leer κατά Ολλανδίας*, αρ. προσφ. 11509/85, 21.02.1990

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα απόφαση το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η παράγραφος 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ δεν διακρίνει μεταξύ των προσώπων που στερήθηκαν της

ελευθερίας τους με τη σύλληψη και αυτών που τη στερήθηκαν διά της κράτησης. Δεν υπάρχει επομένως λόγος να αποκλειστούν οι δεύτεροι από την προστασία της παραγράφου 2 του άρθρου 5 ΕΣΔΑ. Εν προκειμένω η προσφεύγουσα βρισκόταν στο νοσοκομείο για θεραπεία σε βάση οικειοθελή. Έμαθε με αφορμή και μόνο τη θέση της σε απομόνωση ότι δεν ήταν ελεύθερη να φύγει, όταν το θελήσει, λόγω διαταγής που είχε εκδοθεί δέκα μέρες νωρίτερα. Επομένως, δεν ενημερώθηκε ούτε με τον τρόπο και ούτε στον χρόνο που επιτάσσει το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ για τα στερητικά της ελευθερίας της μέτρα.

ΕΔΔΑ, *Fox, Campbell και Hartley κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 12244/86, 12245/86 και 12383/86, 30.08.1990

Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Τη στιγμή της σύλληψης του προσφεύγοντος, ο αστυνομικός περιορίστηκε στο να ενημερώσει τους συλληφθέντες ότι συλλαμβάνονταν ως ύποπτοι τρομοκρατίας βάσει συγκεκριμένης διάταξης του εθνικού δικαίου. Η απλή αυτή αναφορά στη νομική βάση της σύλληψης δεν ανταποκρίνεται από μόνη της στις ανάγκες του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Στη συνέχεια, όμως, η αστυνομία εξέτασε καθέναν από τους προσφεύγοντες σε σχέση με τον υποπευδόμενο ρόλο τους σε συγκεκριμένες εγκληματικές πράξεις και την πιθανή συμμετοχή τους σε απαγορευμένες οργανώσεις. Με τον τρόπο αυτό δεν προκύπτει ότι δεν θα μπορούσαν ξεκάθαρα να αντιληφθούν τη φύση των λόγων της σύλληψής τους. Επομένως, υπεδείχθη κατά την εξέτασή τους για ποιον λόγο ήταν ύποπτοι τρομοκρατίας. Δεδομένων των συνθηκών, η πάροδος λίγων ωρών, το πολύ επτά, από τη σύλληψη μέχρι την μεταγωγή στο αστυνομικό τμήμα δεν είναι ασύμβατες με τους χρονικούς περιορισμούς που επιβάλλει το «δυνατόν συντομώτερον» κατά το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *Murray κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 14310/88, 28.10.1994

Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, τη στιγμή της σύλληψης, ο αστυνομικός περιορίστηκε στο να ενη-

μερώσει τη συλληφθείσα ότι συλλαμβανόταν ως ύποπτη τρομοκρατίας βάσει συγκεκριμένης διάταξης του εθνικού δικαίου. Κατά την ανάκριση σε στρατιωτικό κέντρο το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η συλληφθείσα ήταν σε θέση να αντιληφθεί ότι ανακρινόταν για τη συμμετοχή της σε συλλογή χρημάτων για την αγορά, από τα αδέρφια της στις ΗΠΑ, όπλων για τον IRA. Έτσι υπήρξε επαρκής ένδειξη κατά την ανάκριση για τους λόγους της σύλληψής της. Η προσφεύγουσα συνελήφθη στην οικία της στις 7 π.μ. και στη συνέχεια ανακρίθηκε στο στρατιωτικό κέντρο μεταξύ 8.20 π.μ. και 9.35 π.μ. της ίδιας ημέρας.

ΕΔΔΑ, *Steel και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 24838/94, 23.09.1998

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Τα ΕΔΔΑ στην παρούσα υπόθεση παρατηρεί ότι, σύμφωνα με την Κυβέρνηση, δέκα ώρες μετά τη σύλληψη της πρώτης προσφεύγουσας, της παρασχέθηκε κατηγορητήριο που την ενημέρωνε για τους λόγους σύλληψης. Η δεύτερη προσφεύγουσα παρέλαβε επίσης παρόμοια ενημέρωση μία ώρα και ένα τέταρτο μετά τη σύλληψή της. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι οι πληροφορίες που περιείχε το κατηγορητήριο που δόθηκε στην πρώτη και δεύτερη από τις προσφεύγουσες επαρκούσε για να είναι συμβατό με το άρθρο 6 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *T. κατά Αυστρίας*, αρ. προσφ. 27783/95, 14.11.2000

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 3 α) και β) ΕΣΔΑ

Το ΕΔΔΑ επισημαίνει εν προκειμένω ότι το εθνικό δικαστήριο, στις 11 Απριλίου 1994, ζήτησε από τον προσφεύγοντα να συμπληρώσει την αίτηση νομικής βοήθειας, όμως δεν του επέδειξε ότι ήταν ύποπτος για την διάπραξη αδικήματος στη βάση του άρθρου 69 Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Χωρίς ακροαματική διαδικασία, το δικαστήριο τον έκρινε ένοχο για το αδίκημα αυτό στις 5 Μαΐου 1994 και του επέβαλε πρόστιμο. Επομένως, ο προσφεύγων δεν είχε ενημερωθεί για τις εναντίον του κατηγορίες, παρά μόνο όταν του επιδόθηκε η απόφαση του δικαστηρίου. Ο προσφεύγων

άσκησε έφεση κατά της απόφασης. Εντούτοις, η προσφυγή αυτή δεν ήταν τέτοιας φύσης, ώστε να αντισταθμίσει τα κενά της πρωτοβάθμιας διαδικασίας, καθώς το δευτεροβάθμιο δικαστήριο επιβεβαίωσε την πρωτοβάθμια απόφαση χωρίς ακροαματική διαδικασία και απέρριψε τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος με την αιτιολογία ότι αποτελούσαν νέα γεγονότα που δεν μπορούσαν να προβληθούν στο στάδιο της έφεσης.

ΕΔΔΑ, *Čonka κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 51564/99, 05.02.2002

Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην προκείμενη περίπτωση το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ θεμελιώνει μία πρόσθετη εγγύηση: κάθε πρόσωπο που συλλαμβάνεται οφείλει να γνωρίζει για ποιον λόγο στερείται της ελευθερίας του. Ενσωματωμένη στο σύστημα προστασίας που παρέχει το άρθρο 5 η εν λόγω διάταξη επιτάσσει την ενημέρωση του προσώπου σε γλώσσα απλή και προσβάσιμη γι' αυτό, τους νομικούς και πραγματικούς λόγους στέρησης της ελευθερίας του, ώστε αυτό να μπορεί να αμφισβητήσει τη νομιμότητά τους ενώπιον δικαστηρίου σύμφωνα με την παράγραφο 4. Τις πληροφορίες αυτές πρέπει να τις έχει στη διάθεσή του «κατά το δυνατόν συντομώτερον», αλλά ο αστυνομικός ο οποίος τον συλλαμβάνει μπορεί να μην τις παρέχει καθ' ολοκληρίαν αμέσως. Για να προσδιοριστεί αν τις έλαβε αρκετά και επαρκώς νωρίς, πρέπει να εκτιμηθούν οι ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης. Εν προκειμένω, στους προσφεύγοντες δόθηκαν γενικοί λόγοι για την στέρηση της ελευθερίας τους τη στιγμή της σύλληψης, και στη συνέχεια γραπτές εξηγήσεις δύο ημέρες αργότερα.

ΕΔΔΑ, *Shamayev και λοιποί κατά Γεωργίας και Ρωσίας*, αρ. προσφ. 36378/02, 12.04.2005

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ παρέχει μία ελάχιστη εγγύηση κατά της αυθαιρεσίας. Η πρώτη απόπειρα ενημέρωσης των προσφευγόντων για το γεγονός ότι μία διαδικασία απέλασης βρισκόταν σε

εξέλιξη εναντίον τους έλαβε χώρα 4 ημέρες από την σύλληψή τους. Πριν από την ημέρα αυτή, οι προσφεύγοντες δεν μπόρεσαν να λάβουν ενημέρωση για την κράτησή τους ενόψει απέλασης παρά μόνο από φήμες και τους δημοσιογράφους, λόγω του ότι η υπόθεση είχε διαδοθεί στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ακόμη και αν θεωρηθεί ότι είχαν παρασχεθεί επαρκείς πληροφορίες στους προσφεύγοντες για τον λόγο κράτησής τους, η παρέλευση 4 ημερών, στο πλαίσιο της παρούσας υπόθεσης, θεωρείται ασύμβατη με τις απαιτήσεις χρόνου που επιβάλλει η ταχύτητα κατά το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *Kyprianou κατά Κύπρου*, αρ. προσφ. 73797/01, 15.12.2005

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι το δικαστήριο ενημέρωσε τον προσφεύγοντα για τη φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας τη στιγμή που είχε ήδη αποφανθεί ότι ο προσφεύγων ήταν ένοχος για το ποινικό αδίκημα της προσβολής δικαστηρίου (contempt of court). Εξάλλου, τα πραγματικά περιστατικά που επηρέασαν την απόφαση του δικαστηρίου, έτσι όπως περιγράφονται στην απόφαση της πλειοψηφίας, με την οποία επεβλήθη στον προσφεύγοντα ποινή φυλάκισης, δεν είχαν γίνει γνωστά πριν από την απόφαση. Τα γεγονότα αυτά ήταν, αρχικά, ότι το δικαστήριο είχε ερμηνεύσει τον όρο «ραβασάκια» ως σημαίνοντα «ερωτικές επιστολές» αντί για «σημειώματα». Δεύτερον, οι αντιρρήσεις του δικαστηρίου ως προς τον τόνο που χρησιμοποιούσε ο προσφεύγων και οι χειρονομίες του προς τους δικαστές, οι οποίοι δημιούργησαν «ένα κλίμα εκφοβισμού και φόβου στο δικαστήριο». Τρίτον, η άποψη του δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία ο προσφεύγων το είχε κατηγορήσει ότι του επέβαλε περιορισμούς και «απέδιδε δικαιοσύνη στα κρυφά».

ΕΔΔΑ, *Borisova κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 56891/00, 21.12.2006

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι δεν ενημερώθηκε για την πράξη

απαγγελίας κατηγορίας και την εναντίον της κατηγορία, παρά μόνο προτού εμφανιστεί για να δικαστεί από το αρμόδιο δικαστήριο και ότι δεν είχε χρόνο να εξετάσει το περιεχόμενο του σχετικού εγγράφου. Επισημαίνοντας ότι το έγγραφο δεν αναφέρει τι ώρα εγχειρίστηκε στην προσφεύγουσα, το ΕΔΔΑ δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει πόση ώρα είχε στη διάθεσή της από τη στιγμή που έλαβε γνώση της ύπαρξής του και επομένως του σκοπού των αρχών να της ασκήσουν δίωξη και να την δικάσουν. Στο πλαίσιο αυτό, το ΕΔΔΑ σημειώνει τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας ότι δεν είχε γνώση των επερχόμενων διαδικασιών εναντίον της τη στιγμή που οδηγήθηκε στο αστυνομικό όχημα. Σε κάθε περίπτωση, ο χρόνος που παρασχέθηκε στην προσφεύγουσα να προετοιμάσει την υπεράσπισή της δεν θα μπορούσε να υπερβαίνει τις 2 ώρες, κατά τις οποίες αυτή είτε βρισκόταν σε μεταφορά προς το δικαστήριο είτε κρατούνταν σε κελί στο αστυνομικό τμήμα.

ΕΔΔΑ, *Casse κατά Λουξεμβούργου*, αρ. προσφ. 40327/02, 27.04.2006

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι στον προσφεύγοντα – που πρέπει να θεωρείται «κατηγορούμενος» από τις 17 Μαΐου 1996 – δεν είχε μέχρι στιγμής, ήτοι 10 έτη αργότερα, ασκηθεί δίωξη. Δεν είχε καν κληθεί ενώπιον του ανακριτή. Στο πλαίσιο αυτό, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι ο ανακριτής ήδη από τις 25 Σεπτεμβρίου 1996 ανήγγειλε στον προσφεύγοντα ότι θα «προσκληθεί σε εύλογο χρόνο». Σε συνέχεια δύο οχλήσεων, ο ανακριτής απάντησε στον ενδιαφερόμενο, στις 21 Οκτωβρίου 1996, ότι η προδικασία κινδύνευε να διαρκέσει. Προσέθεσε ότι στο μέτρο που σε βάρος του προσφεύγοντος δεν είχαν ακόμα ασκηθεί δίωξεις ούτε εμφανιζόταν στον φάκελο με κάποια άλλη ιδιότητα, δεν μπορούσε να έχει πιο συγκεκριμένες πληροφορίες. Σε σημείωμα που απευθυνόταν στην αστυνομία στις 15 Μαΐου 1997, ο ίδιος δικαστής σημείωνε ότι η ανάκριση δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί νωρίτερα από τον Οκτώβριο του 1998. Στις 15 Φεβρουαρίου 2002 ο ανακριτής απάντησε στον προσφεύγοντα ότι η έρευνα βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη ενόψει των πράξε-

ων ανάκρισης που αυτός ο ίδιος είχε διατάξει. Οι περιστάσεις αυτές, όπως περιγράφονται, αρκούν για να καταλήξει το ΕΔΔΑ σε διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *Soysal κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 50091/99, 03.05.2007

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση ο προσφεύγων καταζητούνταν καιρό ως στρατευμένος και επικεφαλής του ΡΚΚ, κόμματος που θεωρείται από τις αρχές ως ένοπλη εγκληματική οργάνωση που αποβλέπει στην απόσχιση ενός τμήματος του εθνικού εδάφους της Τουρκίας. Ο ίδιος ο προσφεύγων ομολογεί ότι είχε ζητήσει άσυλο στο εξωτερικό, προκειμένου να αποφύγει την ποινική δίωξη. Επιπλέον, οι εναντίον του κατηγορίες αναφέρονταν καθαρά στο ένταλμα σύλληψης που εξέδωσε εναντίον του δικαστήριο της Τουρκίας. Για το ΕΔΔΑ, το έγγραφο αυτό, του οποίου γνώση δεν αμφισβητεί ότι έλαβε ο προσφεύγων, περιλαμβάνει συγκεκριμένες ενδείξεις σχετικά με τις κατηγορίες που τον βαρύνουν. Δεδομένων των περιστάσεων αυτών και του παράνομου χαρακτήρα του ΡΚΚ κατά το τουρκικό δίκαιο, του οποίου ο προσφεύγων αναγνωρίζει ότι είναι μέλος, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι ο προσφεύγων όφειλε ή μπορούσε να γνωρίζει ότι συλλαμβάνεται, ήδη από το στάδιο αυτό, για τις δραστηριότητές του ως μέλος ή στο πλαίσιο μίας αποσχιστικής ένοπλης οργάνωσης.

ΕΔΔΑ, *Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 13229/03, 29.01.2008

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην προκειμένη υπόθεση οι λόγοι κράτησης δεν δόθηκαν στον προσφεύγοντα «κατά το δυνατόν συντομότερον». Γενικές δηλώσεις - εν προκειμένω ανακοινώσεις που προήλθαν από το Κοινοβούλιο - δεν ικανοποιούν την υποχρέωση του άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ για ενημέρωση του ενδιαφερόμενου για τους λόγους κράτησής του. Ο κατηγορούμενος ενημερώθηκε για πρώτη φορά για τον πραγματικό λόγο κράτησης διά του συνηγόρου του και ενώ βρισκόταν ήδη 76 ώρες σε κράτηση.

ΕΔΔΑ, *Ladent κατά Πολωνίας*, αρ. προσφ. 11036/03, 18.03.2008

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση, Γάλλος πολίτης, ενημερώθηκε αρχικά για τους λόγους σύλληψής του και τις εναντίον του κατηγορίες στα πολωνικά. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι κατά τη διάρκεια της σύλληψής του και της 10ήμερης κράτησής του δεν ενημερώθηκε σε γλώσσα που κατανοούσε για ποιον λόγο στερούνταν της ελευθερίας του. Η Κυβέρνηση δεν αμφισβήτησε τον ισχυρισμό αυτό. Ούτε επίσης τον ισχυρισμό ότι η σχετική ενημέρωση παρασχέθηκε στον προσφεύγοντα «κατά το δυνατόν συντομότερον». Επιπλέον, το δικαστήριο που αποφάσισε να αφήσει ελεύθερο τον προσφεύγοντα, διέταξε να μεταφραστούν στα γαλλικά το κατηγορητήριο και άλλα έγγραφα και εγχειρίστηκαν στον προσφεύγοντα κατά την αποφυλάκισή του. Αυτές οι περιστάσεις αποδεικνύουν ότι οι αρχές ήταν ενήμερες ότι ο προσφεύγων δεν κατανοούσε πολωνικά. Θεμελιώνεται επομένως ότι ο προσφεύγων δεν ενημερώθηκε το συντομότερο δυνατόν και σε γλώσσα που κατανοεί για τους λόγους σύλληψης και τις εναντίον του κατηγορίες μέχρι την απελευθέρωσή του.

ΕΔΔΑ, *Kaboulov κατά Ουκρανίας*, αρ. προσφ. 41015/04, 19.11.2009

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι διαφέρουν οι επισημάνσεις των μερών ως προς την ακριβή ώρα και ημέρα που ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τους λόγους κράτησής του. Υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ, μία καθυστέρηση 40 λεπτών στην ενημέρωση του προσφεύγοντος για τους λόγους σύλληψής του δεν δημιουργεί *prima facie* ζήτημα υπό το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Εντούτοις, το μόνο έγγραφο, στο οποίο βασίζεται η Κυβέρνηση είναι η έκθεση κράτησης, η οποία δεν αναφέρει την ώρα και την ημέρα υπογραφής του προσφεύγοντος. Επιπλέον, από τα αρχεία του κέντρου αποτοξίνωσης, στο οποίο είχε μεταφερθεί ο προσφεύγων προκύπτει ότι 40 λεπτά από τη σύλληψή του ο

προσφεύγων δεν βρισκόταν στο αστυνομικό τμήμα αλλά στο κέντρο. Επομένως δεν υπάρχει αξιόπιστη ένδειξη για το κατά πόσο ενημερώθηκε ο προσφεύγων και, αν ενημερώθηκε, τότε ακριβώς ενημερώθηκε, στην περίοδο από 23 Αυγούστου έως 13 Σεπτεμβρίου 2004, ότι κρατούνταν με σκοπό να απελαθεί στον Καζακστάν.

ΕΔΔΑ, *Leva κατά Μόλδοβας*, αρ. προσφ. 12444/05, 15.12. 2009

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Στην προκείμενη υπόθεση, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι οι προσφεύγοντες έμαθαν για τις δύο νέες κατηγορίες που τους αποδόθηκαν κατά τρόπο έμμεσο, από διάφορες αποφάσεις και προσφυγές, και μετά από τρεις ημέρες κράτησης. Ενημερώθηκαν επίσημα για τις επιπλέον κατηγορίες ακόμα αργότερα, σε άγνωστη ημερομηνία. Δεδομένης της καθυστέρησης με την οποία ενημερώθηκαν για τις δύο νέες έρευνες που τους αφορούσαν και δεδομένου του γεγονότος ότι οι ανακριτές και οι εισαγγελείς ρητά βασίστηκαν σε αυτά τα πρόσθετα στοιχεία, για να ζητήσουν την κράτηση του προσφεύγοντος στο πλαίσιο εκκρεμότητας δίκης, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι οι αρχές δεν σεβάστηκαν τις απορρέουσες από το άρθρο 5 παρ. 2 υποχρεώσεις τους.

ΕΔΔΑ, *Nechiporuk and Yonkalo κατά Ουκρανίας*, αρ. προσφ. 42310/04, 21.04.2011

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Όπως απεφάνθη το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο της εξέτασης της καταγγελίας του (πρώτου) προσφεύγοντος υπό το άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ, κατά τη σύλληψή του δεν του είχαν καθαρά ανακοινωθεί οι εναντίον του υποψίες και είχε αντιμετωπισθεί ως ποινικά ύποπτος σε υπόθεση δολοφονίας ενόσω κρατούνταν τυπικά για υπόνοιες διάπραξης διοικητικής παράβασης. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι η έκθεση της αστυνομίας για την διοικητική κράτηση του (πρώτου) προσφεύγοντος μερικώς αναφερόταν σε νομική διάταξη ως βάση της κράτησης και δεν υπάρχει ένδειξη ότι μία πιο λεπτομερής πληροφόρηση παρασχέθηκε προφορικά στον προσφεύγοντα. Δεν προκύπτει από τις περιστά-

σεις της υπόθεσης με ποιον τρόπο ο πρώτος προσφεύγων θα μπορούσε να είναι ενήμερος για την πραγματική και νομική βάση της κράτησής του. Αντιθέτως, προκύπτει ότι μάλλον αφέθηκε σε μία κατάσταση αβεβαιότητας και σύγχυσης ως προς τους λόγους στέρησης της ελευθερίας του.

ΕΔΔΑ, *Giosakis κατά Ελλάδος*, αρ. προσφ. 5689/08, 03.05.2011

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 1 και 3 α) και β) ΕΣΔΑ

Εν προκειμένω το ΕΔΔΑ σημειώνει εξ αρχής ότι ο προσφεύγων δεν βρισκόταν ενώπιον μίας απροσδόκητης μεταβολής του αντικειμένου της εναντίον του δίωξης. Η πράξη κατηγορίας αφορούσε αποκλειστικά έξι αδικήματα ηθικής αυτουργίας σε υπεξαίρεση και υπεξαίρεση αρχαιοτήτων. Παραπέμποντας τον προσφεύγοντα σε δίκη, το δικαστικό συμβούλιο δεν διατήρησε παρά μόνο μία από τις έξι κατηγορίες υπεξαίρεσης. Σε απόφαση της 10 Φεβρουαρίου 2006, το ποινικό εφετείο απάλλαξε τον προσφεύγοντα από αυτήν. Υπογράμμισε ότι τα επίδικα περιστατικά δεν μπορούσαν να στοιχειοθετήσουν ούτε το αδίκημα της κλοπής αρχαιοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό, το ΕΔΔΑ σημειώνει ότι κατά τη διάρκεια της συζήτησης, ο εισαγγελέας είχε προτείνει να επαναχαρακτηριστεί η κατηγορία από υπεξαίρεση σε κλοπή. Ο προσφεύγων είχε την ευκαιρία να ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα στο σημείο αυτό και έκανε χρήση αυτού. Η έννοια της κλοπής είχε ήδη εισαχθεί επομένως κατά το στάδιο αυτό της διαδικασίας. Ο εισαγγελέας άσκησε αναίρεση κατά της αθωωτικής απόφασης υποστηρίζοντας ότι το εφετείο δεν είχε αιτιολογήσει επαρκώς την απόφασή του διότι δεν είχε λάβει υπ' όψιν του πολλά πραγματικά στοιχεία - στα οποία έκανε μνεία - ικανά να στηρίξουν το αδίκημα της κλοπής. Ο προσφεύγων γνώριζε επομένως κατά το στάδιο της ακροαματικής διαδικασίας ενώπιον του εφετείου ότι το αδίκημα της κλοπής - έννοια που γειτνιάζει στην παρούσα περίπτωση με αυτήν της υπεξαίρεσης - ήταν μέρος της συζήτησης. Το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η παρούσα υπόθεση διακρίνεται από τις περιπτώσεις που ένας νέος χαρακτηρισμός δεν γνωστοποιείται στον ενδιαφερό-

μενο παρά μόνο με την ευκαιρία της καταδικαστικής απόφασης που εκδίδεται σε αυτή τη βάση.

ΕΔΔΑ, *Moghaddas κατά Τουρκίας*, αρ. προσφ. 46134/08, 15.02.2011

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση συνελήφθη στις 15 Σεπτεμβρίου 2008 και στην πορεία βρέθηκε σε αστυνομική κράτηση για τις επόμενες 13 ημέρες. Η έκθεση σύλληψης, η οποία υπεγράφη από τον προσφεύγοντα, ανέφερε ότι η σύλληψη πραγματοποιήθηκε λόγω της προσπάθειας του προσφεύγοντος να φύγει από την Τουρκία με παράνομα μέσα. Μετά τη σύλληψή του, ζητήθηκε από τον προσφεύγοντα να προβεί σε δήλωση προς τους αστυνομικούς σχετικά με την απόπειρα του να φύγει παράνομα από τη χώρα. Αργότερα την ίδια ημέρα, επεβλήθη στον προσφεύγοντα διοικητική ποινή λόγω του ότι αποπειράθηκε να φύγει από την Τουρκία χωρίς διαβατήριο. Συνέχισε όμως να κρατείται, παρόλο που στον φάκελο δεν υπήρχε κανένα στοιχείο που να αποδεικνύει ότι επιπλέον κατηγορίες, οι οποίες δικαιολογούσαν τη συνεχή κράτηση, απαγγέλθηκαν εναντίον του. Προκύπτει επομένως ότι από τις 15 Σεπτεμβρίου 2008 και στο εξής, ο προσφεύγων δεν κρατούνταν στη βάση ποινικής κατηγορίας αλλά στη βάση ελέγχων μετανάστευσης. Η Κυβέρνηση, παρότι της ζητήθηκε από το ΕΔΔΑ, δεν παρείχε καμία πληροφορία για το κατά πόσο ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τους λόγους σύλληψής του. Το ΕΔΔΑ καταλήγει ότι οι λόγοι σύλληψης δεν κοινοποιήθηκαν ποτέ στον προσφεύγοντα από τις κρατικές αρχές. Επιπλέον δεν παρασχέθηκε ποτέ διερμηνέας στον προσφεύγοντα, παρά την πολύ περιορισμένη κατανόηση τουρκικών, γεγονός που επίσης αποδεικνύει την απροθυμία των αρχών να τον ενημερώσουν για τους λόγους κράτησης.

ΕΔΔΑ, *Kortesis κατά Ελλάδος*, αρ. προσφ. 60593/10, 12.06.2012

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων στην προκείμενη υπόθεση συνελήφθη και κρατούνταν στην ΓΑΔΑ για παράβαση των άρθρων 187 Α παρ. 1, 270, 272 παρ. 1

και 299 παρ. 1 ΠΚ, αναγκάστηκε όμως να περιμένει 29 ώρες προτού ενημερωθεί για τους λόγους κράτησής του, διάστημα το οποίο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ικανοποιεί τις απαιτήσεις ενημέρωσης «κατά το δυνατόν συντομότερον», όπως προβλέπει το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, *Lutsenko κατά Ουκρανίας*, αρ. προσφ. 6492/11, 03.07.2012

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Τα μέρη της παρούσας υπόθεσης διαφωνούν ως προς το κατά πόσο και σε ποια έκταση ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τους τυπικούς λόγους κράτησης. Εντούτοις, δεν αμφισβητείται από την Κυβέρνηση ότι τη στιγμή της σύλληψής του ο προσφεύγων δεν ενημερώθηκε για το αίτημα κράτησής του που είχε ήδη εκδοθεί μία ημέρα νωρίτερα. Αυτό, κατά την κρίση του ΕΔΔΑ, ήταν σχετικό με την κράτηση του προσφεύγοντος και τελικά χρησιμοποιήθηκε σαν βάση για την κράτησή του. Όντως, ο προσφεύγων έμαθε για αυτό το αίτημα του εισαγγελέα κατά την ακροαματική διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου που έλαβε χώρα περισσότερο από 24 ώρες από την σύλληψη του.

ΕΔΔΑ, *Zuyev κατά Ρωσίας*, αρ. προσφ. 16262/05, 19.02.2013

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Όταν ολοκληρώθηκε η έκθεση σύλληψης του προσφεύγοντος της προκείμενης υπόθεσης, αυτός ενημερώθηκε ότι συλλαμβάνεται στη βάση συγκεκριμένης διάταξης του ΚΠΔ. Όπως εξήγησε και η Κυβέρνηση, η διάταξη αυτή περιελάμβανε δικονομικές βάσεις στέρησης της ελευθερίας, όπως ο φόβος ότι ο ύποπτος θα διαφύγει. Δεν υπήρξε ένδειξη ότι ο προσφεύγων είχε ενημερωθεί για τις εναντίον του κατηγορίες τη στιγμή της σύλληψης. Η πραγματική βάση της σύλληψής του έγινε γνωστή κατά την πρώτη ανάκριση την επόμενη ημέρα, οπότε και ενημερώθηκε ότι ήταν ύποπτος για συμμετοχή σε ομαδικό βιασμό. Έτσι παρεμβλήθηκαν περίπου 14 ώρες μεταξύ της σύλληψής του και της ενημέρωσής του επί των εναντίον του κατηγοριών. Κατά το διάστημα αυτό βρισκόταν σε κατάσταση αβεβαιότητας και σύγχυσης ως προς τους λόγους στέρησης της

ελευθερίας του. Δεδομένου ότι η Κυβέρνηση δεν υπέδειξε εξαιρετικές περιστάσεις που θα δικαιολογούσαν την καθυστέρηση ενημέρωσης του προσφεύγοντος, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η παρέλευση 14 περιόδων ωρών πρέπει να θεωρηθεί ασύμβατη με το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

Μεταβολή της κατηγορίας

ΕΔΔΑ, De Salvador Torres κατά Ισπανίας, αρ. προσφ. 21525/93, 24.10.1996

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων, διευθυντής σε δημόσιο νοσοκομείο της Βαρκελώνης, καταδικάστηκε για αδίκημα με επιβαρυντική περίπτωση για την οποία δεν είχε ποτέ ρητά κατηγορηθεί. Σύμφωνα με το ισπανικό δίκαιο η υπεξαίρεση δημόσιας περιουσίας από υπάλληλο ή διοικητή που χειρίζεται το δημόσιο χρήμα ανήκον σε δημόσια υπηρεσία επισύρει εφαρμογή επιβαρυντικής περίπτωσης. Η εισαγγελική αρχή χαρακτήρισε την πράξη ως υπεξαίρεση δημόσιας περιουσίας, ενώ το πρωτοβάθμιο δικαστήριο τον καταδίκασε για το γενικό αδίκημα της υπεξαίρεσης. Το ανώτατο δικαστήριο αύξησε την ποινή εφαρμόζοντας επιβαρυντική περίπτωση. Το ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι, για την εφαρμογή της επιβαρυντικής περίπτωσης, αρκεί ο δράστης της πράξης να γνωρίζει τον δημόσιο χαρακτήρα του λειτουργημάτος του. Όπως επισημαίνει και το Συνταγματικό Δικαστήριο, ο δημόσιος χαρακτήρας των καθηκόντων του προσφεύγοντος υπήρξε εγγενές στοιχείο της αρχικής κατηγορίας που ο ενδιαφερόμενος γνώριζε από την αρχή της διαδικασίας. Ο προσφεύγων γνώριζε ότι κατά τον προσδιορισμό της ποινής ο δικαστής θα μπορούσε, στο λιγότερο αυστηρό πλαίσιο της υπεξαίρεσης, να διακρίνει στο υπέρπον πραγματικό αυτό στοιχείο μία επιβαρυντική περίπτωση.

ΕΔΔΑ, Pelissier και Sassi κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 25444/94, 25.3.1999

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Οι προσφεύγοντες παραπέμφθηκαν σε δίκη ενώπιον του πρωτοβάθμιου ποινικού δικαστηρίου

(tribunal correctionnel) για το αδίκημα της χρεοκοπίας. Κατά τη διάρκεια της προδικασίας καμία ένδειξη δεν υπήρχε ότι η συνέργεια σε χρεοκοπία δεν είχε ληφθεί υπόψη, ενώ ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου επίσης η ακρόαση αφορούσε το αδίκημα της χρεοκοπίας και μόνον. Κατά την παραπομπή τους στο εφετείο οι προσφεύγοντες ουδέποτε κατηγορήθηκαν από τις αρμόδιες αρχές για συνέργεια σε χρεοκοπία, και αυτό ούτε κατά την κλήτευσή τους αλλά ούτε και κατά την ακροαματική διαδικασία. Εν προκειμένω, δεν θεμελιώνεται ότι οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να γνωρίζουν την πιθανότητα επαναχαρακτηρισμού των γεγονότων σε «συνέργεια» σε χρεοκοπία από το εφετείο. Για το κατά πόσο η έννοια της χρεοκοπίας στο γαλλικό δίκαιο συνεπάγεται επαρκή γνώση εκ μέρους των προσφευγόντων της δυνατότητας επαναχαρακτηρισμού του αδικήματος της χρεοκοπίας σε συνέργεια σε χρεοκοπία, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι οι διατάξεις των άρθρων 59 και 60 ΠΚ προέβλεπαν ρητά ότι η συνέργεια δεν θα μπορούσε να θεμελιωθεί παρά μόνο με τη συρροή σειράς συγκεκριμένων στοιχείων, υπό προϋποθέσεις αυστηρές και συρρέουσες. Απορρίπτεται έτσι ο ισχυρισμός της Κυβέρνησης ότι η συνέργεια αποτελεί απλό βαθμό συμμετοχής στο βασικό αδίκημα. Το ΕΕΔΑ δεν οφείλει να εκτιμήσει το βάσιμο των μέσων άμυνας που θα μπορούσαν να προβάλουν οι προσφεύγοντες, αν είχαν την δυνατότητα να αμυνθούν κατά της κατηγορίας για συνέργεια σε χρεοκοπία. Το ΕΕΔΑ απλώς επισημαίνει ότι τα μέσα άμυνας θα ήταν διαφορετικά από αυτά που χρησιμοποιήθηκαν προς απόκρουση της αρχικής κατηγορίας. Η αρχή της συσταλτικής ερμηνείας του ποινικού δικαίου απαγορεύει την αποφυγή των συγκεκριμένων στοιχείων της συνέργειας. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η συνέργεια δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της αρχικής κατηγορίας, το οποίο οι προσφεύγοντες θα μπορούσαν να γνωρίζουν από την αρχή της διαδικασίας. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, μετερχόμενο του αναφαίρετου δικαιώματός του σε επαναχαρακτηρισμό των γεγονότων, επί των οποίων έχει αρμοδιότητα, θα έπρεπε να είχε προσφέρει στους προσφεύγοντες τη δυνατότητα να ασκήσουν το δικαίωμα υπεράσπισης του κατά τρόπο σαφή και αποτελεσματικό, και ιδίως εγκαίρως. Κατά το ΕΔΔΑ, δεν προκύπτει κανένας λό-

γος για τον οποίον δεν υπήρξε, για παράδειγμα, αναβολή της υπόθεσης, ώστε να ξανασυζητηθεί, ή αν χρειαζόταν, αίτημα προς τους προσφεύγοντες για γραπτές παρατηρήσεις εκκρεμότητας της διάσκεψης. Προκύπτει, αντίθετα, από τον φάκελο της υπόθεσης ότι οι προσφεύγοντες δεν μπόρεσαν να οργανώσουν την υπεράσπισή τους κατά της νέας κατηγορίας, καθώς γνώση της μεταβολής του χαρακτηρισμού της πράξης έλαβαν μόνο με την απόφαση του εφετείου και άρα προφανώς αργά. Προσβλήθηκε έτσι το δικαίωμα τους να ενημερωθούν λεπτομερώς για τη φύση και το λόγο της εναντίον τους κατηγορίας, καθώς και το δικαίωμά τους να έχουν στη διάθεσή τους χρόνο και τα απαραίτητα μέσα για την προετοιμασία της υπεράσπισής τους.

ΕΔΔΑ, *Mattoccia κατά Ιταλίας*, αρ. προσφ. 23969/94, 25.07.2000

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση, σύμφωνα με το κατηγορητήριο, ο προσφεύγων κατηγορούνταν για την τέλεση βιασμού σε χρόνο και τόπο, οι οποίοι στην πορεία της διαδικασίας μετεβλήθησαν. Ο λόγος της κατηγορίας μετεβλήθη κατά την ακροαματική διαδικασία και δεν ήταν πλέον δυνατόν για τον προσφεύγοντα να αντιδράσει. Αν και θεωρείται εύλογο ότι το ίδιο το δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη του τις δυσκολίες υπεράσπισης, όταν αιφνιδίως βρέθηκε ο κατηγορούμενος έναντι μίας νέας εκδοχής των γεγονότων, αυτό δεν έπραξε τίποτα. Με την επίδοση του κειμένου της απόφασης, ο προσφεύγων βρέθηκε ενώπιον ενός νέου λόγου κατηγορίας. Στο στάδιο αυτό δεν είχε παρά την δυνατότητα να ζητήσει την προβολή νέων αποδεικτικών στοιχείων ενώπιον του εφετείου, το οποίο όμως δεν την έκρινε αναγκαία. Το ακυρωτικό δικαστήριο απεφάνθη ότι η κρίση του εφετείου δεν έχρηζε περαιτέρω εξήγησης. Το Δικαστήριο δεν συμμερίζεται αυτή την άποψη. Δεν βλέπει πώς τα αποδεικτικά στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά τη δίκη επαρκούσαν, δεδομένου ότι ο λόγος της κατηγορίας μετεβλήθη σε στάδιο της διαδικασίας, κατά το οποίο δεν ήταν πλέον δυνατόν να αντιδράσει ο προσφεύγων, παρά

μόνο στο εφετείο. Δεδομένου ότι οι πληροφορίες που περιέχονταν στο κατηγορητήριο ήταν ασαφείς σχετικά με ουσιώδη στοιχεία, όπως ο τόπος και ο χρόνος του εγκλήματος και δεδομένου ότι αντικρούστηκαν και μετεβλήθησαν πολλές φορές κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, θα έπρεπε να παρασχεθούν στον προσφεύγοντα περισσότερες ευκαιρίες και μέσα άμυνας, όπως για παράδειγμα η υπόδειξη μαρτύρων για την θεμελίωση άλλοθι.

ΕΔΔΑ, *Sadak και λοιποί κατά Τουρκίας (No 1)*, 29900/96, 29901/96 και 29902/96, 17.07.2001

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Σύμφωνα με το κατηγορητήριο, οι προσφεύγοντες κατηγορούνταν αποκλειστικά και μόνο για το αδίκημα της προδοσίας κατά της ακεραιότητας του Κράτους κατά το άρθρο 125 ΠΚ. Παρόλο που οι δεσμοί των προσφευγόντων με μέλη του ΡΚΚ είχαν επισημανθεί από την διώκουσα αρχή, το ΕΕΔΑ σημειώνει ότι κατά την έρευνα οι δεσμοί αυτοί εξετάστηκαν μόνο για τη θεμελίωση των συστατικών στοιχείων του αδικήματος, για το οποίο από την αρχή παραπέμφθηκαν. Μέχρι την τελευταία ημέρα, η ακρόαση ενώπιον του Δικαστηρίου για την Εθνική Ασφάλεια, αφορούσε αποκλειστικά το αδίκημα της προδοσίας κατά της ακεραιότητας του Κράτους. Λίγο πριν την ανακοίνωση της απόφασης του δικαστηρίου έλαβε χώρα μεταβολή της κατηγορίας σε συμμετοχή σε παράνομη ένοπλη οργάνωση. Το ΕΕΔΑ έκρινε ότι δεν ήταν προβλέψιμη η μεταβολή της κατηγορίας. Απέρριψε τους ισχυρισμούς της Κυβέρνησης, σύμφωνα με τους οποίους τα δύο αδικήματα αποτελούν διαφορετικές διαβαθμίσεις του ίδιου εγκλήματος. Παρά το γεγονός ότι τα δύο αδικήματα εντάσσονται στο ίδιο κεφάλαιο του ΠΚ (Εγκλήματα κατά του Κράτους), υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ των δύο διατάξεων, τόσο επί της αντικειμενικής όσο και επί της υποκειμενικής υπόστασης. Η συμμετοχή σε ένοπλη οργάνωση δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του αδικήματος, για το οποίο κατηγορούνταν οι προσφεύγοντες από την αρχή των διαδικασιών. Το δικάζον δικαστήριο, μετερχόμενο του αναφαι-

ρετου δικαιώματός του σε επαναχαρακτηρισμό των γεγονότων, επί των οποίων έχει αρμοδιότητα, θα έπρεπε να είχε παράσχει στους προσφεύγοντες τη δυνατότητα να ασκήσουν το δικαίωμα υπεράσπισής του κατά τρόπο πρακτικό και αποτελεσματικό, παρέχοντάς τους ιδίως τον απαραίτητο προς αυτό χρόνο. Το Δικαστήριο Εθνικής Ασφάλειας, που θα μπορούσε, επί παραδείγματι, να αποφασίσει να αναβάλει την ακρόαση τη στιγμή που επαναχαρακτηρίστηκαν τα γεγονότα, δεν έδωσε στους προσφεύγοντες τη δυνατότητα να προετοιμάσουν την υπεράσπισή τους επί της νέας κατηγορίας, για την οποία ενημερώθηκαν την τελευταία ημέρα της δίκης, αμέσως πριν την δημοσίευση της απόφασης, οπότε και ήταν προφανώς αργά.

ΕΔΔΑ, Dallos κατά Ουγγαρίας, αρ. προσφ. 29082/95, 01.03.2001

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 ΕΣΔΑ

Στην προκείμενη περίπτωση το ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι ο προσφεύγων δεν γνώριζε ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο μπορούσε να επαναχαρακτηρίσει την πράξη σε απάτη. Εντούτοις, το ΕΕΔΑ κρίνει ότι η μετέπειτα διαδικασία ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου υπήρξε καθοριστική. Το ανώτατο δικαστήριο προέβη σε πλήρη έλεγχο της υπόθεσης του προσφεύγοντος, τόσο από δικονομική όσο και ουσιαστική άποψη. Αφότου εξέτασε τους φακέλους των κατωτέρων δικαστηρίων και τους ισχυρισμούς που προέβαλε ο προσφεύγων και η κατηγορούσα αρχή, άκουσε κατά την ακροαματική διαδικασία τις προφορικές αναπτύξεις τόσο από την πλευρά των συνηγόρων υπεράσπισης όσο και της εισαγγελικής αρχής του ανωτάτου δικαστηρίου.

ΕΔΔΑ, I.H. και λοιποί κατά Αυστρίας, αρ. προσφ. 42780/98, 20.04.2006

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι για την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος υπεράσπισης, η υπεράσπιση πρέπει να έχει στην πλήρη κατοχή της λεπτομερή ενημέρωση

σχετικά με τις κατηγορίες που έχουν αποδοθεί, συμπεριλαμβανομένης της ενημέρωσης για τον νομικό χαρακτηρισμό που το δικαστήριο ενδέχεται να υιοθετήσει εν προκειμένω. Απλή αναφορά στην αόριστη πιθανότητα, ότι το δικαστήριο ίσως καταλήξει σε διαφορετικό συμπέρασμα από αυτό της εισαγγελικής αρχής σχετικά με το χαρακτηρισμό του αδικήματος, δεν είναι προφανώς αρκετή.

ΕΔΔΑ, Vesque κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 3774/02, 07.03.2006

Καταγγελλόμενη παραβίαση 6 παρ. 1 και 3 α) και β) ΕΣΔΑ – Απόρριψη ως προφανώς απαράδεκτου αυτού του τμήματος της προσφυγής κατ' εφαρμογή του άρθρου 35 παρ. 3 και 4 ΕΣΔΑ

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης σε δημόσια συνεδρίαση του εφετείου, το δικαστήριο προέβη σε μερικό επαναχαρακτηρισμό των πράξεων, για τις οποίες κατηγορούνταν ο προσφεύγων. Το εφετείο αποκατέστησε έτσι τον αληθή χαρακτηρισμό των γεγονότων. Ο προσφεύγων δεν εμποδίστηκε στην άσκηση του δικαιώματος υπεράσπισης. Ήταν σε θέση να εξηγήσει και να αμυνθεί έναντι του νέου αυτού χαρακτηρισμού. Εξάλλου, η μεταβολή της κατηγορίας έλαβε χώρα κατά τη συζήτηση ενώπιον του εφετείου κι όχι τη στιγμή της εκφώνησης της απόφασης. Έτσι ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να ζητήσει την αναβολή της υπόθεσης σε επόμενη δικάσιμο, εάν θεωρούσε ότι δεν ήταν σε θέση να αντικρούσει αποτελεσματικά τον επαναχαρακτηρισμό.

ΕΔΔΑ, Miraux κατά Γαλλίας, αρ. προσφ. 73529/01, 26.9.2006

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 και 3 α) και β) ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση δεν είχε καμία δυνατότητα προσφυγής για την προβολή των ισχυρισμών του μετά τον επαναχαρακτηρισμό της πράξης, για την οποία κατηγορούνταν. Δεν είχε γνώση της δυνατότητας να καταδικαστεί για βιασμό. Υφίσταται διαφορά στον βαθμό βαρύτητας μεταξύ του βιασμού και της απόπειρας βιασμού, η οποία επηρεάζει την εκτίμηση των γε-

γονότων και την επιβολή της ποινής, ιδίως όταν, γενικά, οι ένορκοι είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι στην τύχη των θυμάτων που έχουν υποστεί επιθέσεις σεξουαλικής φύσης. Αν, όμως, στον δράστη μίας απόπειρας μπορεί να επιβληθεί ανώτατη ποινή ίση με αυτήν που θα μπορούσε να επιβληθεί στο δράστη ενός τετελεσμένου εγκλήματος, δεν αποκλείεται το δικαστήριο να λαμβάνει υπόψη του, κατά τον προσδιορισμό του εύρους της ποινής, τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ της απόπειρας και του τετελεσμένου εγκλήματος σε ό,τι αφορά την «πραγματική» τους βαρύτητα και το επιβλαβές αποτέλεσμα. Σύμφωνα με το ισχύον κατά την επίδικη εποχή δίκαιο, το δικαστήριο μπορούσε να προβάλει επικουρικό ερώτημα σχετικά την ανάγκη νέου νομικού χαρακτηρισμού της πράξης. Εν προκειμένω, αν και το ερώτημα τέθηκε στην αρχή της συζήτησης ενώπιον του δικαστηρίου και προτού αποσυρθεί η σύνθεση για τη διάσκεψη, εντούτοις ο επαναχαρακτηρισμός προσδιορίστηκε από την απάντηση που δόθηκε κατά τη διάρκεια της διάσκεψης. Το ΕΔΔΑ απέρριψε τον ισχυρισμό της Κυβέρνησης, σύμφωνα με τον οποίο ο ίδιος ο προσφεύγων όφειλε να ζητήσει την επανάληψη της συζήτησης σύμφωνα με το ισχύον δικονομικό δίκαιο. Το ΕΔΔΑ αντίθετα εκτιμά ότι το ίδιο το δικάζον δικαστήριο όφειλε να παράσχει στον προσφεύγοντα τη δυνατότητα να ασκήσει το δικαίωμα του υπεράσπισής. Εξάλλου, δεν είναι παρά μόνο μία υπόθεση ότι το δικαστήριο θα δρούσε κατά τρόπο, ώστε να αναστείλει ή να επαναλάβει τη συζήτηση.

ΕΔΔΑ, *Mattei κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 34043/02, 19.12. 2006

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Στην παρούσα περίπτωση το γεγονός ότι ο επαναχαρακτηρισμός των γεγονότων από απόπειρα σε συνέργεια έλαβε χώρα κατά την διάσκεψη στο εφετείο, καθιστά από μόνο του αμφίβολο το σεβασμό των εγγυήσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ εκτιμά το γεγονός ότι ο Άρειος Πάγος, από το 2001, αναφέρει το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ στις σκέψεις του και παραθέτει ως αρχή ότι «αν και ο ποινικός δικαστής δύναται να αποκαταστή-

σει την αληθή χαρακτηρισμό των γεγονότων των οποίων επιλαμβάνεται, αυτό γίνεται με τον όρο ότι ο κατηγορούμενος είναι σε θέση να αμυνθεί έναντι της νέας κατηγορίας που προβάλλεται». Ωστόσο ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ο επαναχαρακτηρισμός των γεγονότων δεν μετέβαλε τη φύση και την ουσία της παράβασης, για την οποία οι κατηγορούμενοι είχαν πλήρως ενημερωθεί με την εμφάνισή τους ενώπιον του δικαστηρίου. Για το ΕΔΔΑ, όμως, δεν προκύπτει ότι η συνέργεια δεν αποτελεί παρά μόνο μεταβολή στον βαθμό συμμετοχής στο αδίκημα.

ΕΔΔΑ, *Juha Nuutinen κατά Φινλανδίας*, αρ. προσφ. 45830/99, 24.04.2007

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων καταδικάστηκε πρωτοδίκως για σειρά φορολογικών παραβάσεων. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, κρίνοντας ότι η θέση του στην εταιρία δεν ήταν τέτοια ώστε να καθιστά δυνατή την τέλεση των επίδικων αδικημάτων από αυτόν ως κυρίου αυτουργού, τον καταδίκασε σε συνέργεια στα αδικήματα αυτά. Δεν είναι αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ να κρίνει κατά πόσο το φινλανδικό δίκαιο, κατά την επίδικη περίοδο, επέτρεπε στο εφετείο να καταδικάσει τον προσφεύγοντα σε συνέργεια, ενώ αυτός είχε κατηγορηθεί ως βασικός αυτουργός, χωρίς να τον ενημερώσει για την πιθανότητα αυτή. Σύμφωνα με την πρακτική της περιόδου εκείνης, μία τέτοια ερμηνεία και διαδικασία εφαρμοζόταν όπου ήταν δυνατόν. Έτσι, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι κατά την επίδικη στιγμή, ο ίδιος ο κατηγορούμενος θα έπρεπε γενικά να λαμβάνει υπόψη του την πιθανότητα το δικαστήριο να μετατρέψει σε συνέργεια την κατηγορία. Στην προκειμένη περίπτωση, δεν μεταβλήθηκε ο χρόνος τέλεσης του αδικήματος. Όμως, η περιγραφή των πραγματικών περιστατικών του κατηγορητηρίου σχετικά με τις φορολογικές παραβάσεις μετεβλήθη κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, κατά το μέρος που ο προσφεύγων παραπέμφθηκε για υποβολή δηλώσεων ΦΠΑ ερειδόμενες σε πλαστά παραστατικά, ενώ τελικά καταδικάστηκε και για την προετοιμασία των εγγράφων που ήταν απαραίτητα για την διενέργεια των αδικημάτων

αυτών. Το νέο αυτό στοιχείο δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο της αρχικής κατηγορίας. Έτσι, ο προσφεύγων δεν είχε τη δυνατότητα να αμυνθεί για τα νέα αυτά στοιχεία. Το ΕΕΔΑ λαμβάνει υπόψη το επιχείρημα της Κυβέρνησης ότι το Ανώτατο Δικαστήριο θα αναγνώριζε στον προσφεύγοντα το δικαίωμα προσφυγής, στην περίπτωση που το εφετείο υπερέβη τα όρια χαρακτηρισμού του αδικήματος ή απέτυχε να ακούσει τον προσφεύγοντα. Αντίθετα σε προηγούμενες υποθέσεις το ΕΕΔΑ, κατά την εκτίμηση της συνολικής δικαιοτήτας των ποινικών διαδικασιών, έχει δεχθεί ότι ο επαναχαρακτηρισμός της πράξης δεν παραβιάζει τα δικαιώματα υπεράσπισης, όταν ο κατηγορούμενος έχει επαρκή δυνατότητα να αμυνθεί κατά τη διαδικασία αναθεώρησης. Αυτό, όμως, ισχύει όταν κατά τις διαδικασίες αναίρεσης ή έφεσης ο κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα να αμφισβητήσει όλες τις νομικές και πραγματικές πτυχές της κατηγορίας ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Στην παρούσα υπόθεση, το Ανώτατο Δικαστήριο θα μπορούσε μονάχα να κρίνει κατά πόσο δικαιούται ο προσφεύγων να προσφύγει.

ΕΕΔΑ, *Drassich κατά Ιταλίας*, αρ. προσφ. 25575/04, 11.12.2007

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Αν τα δικαστήρια διαθέτουν, στην περίπτωση που ένα τέτοιο δικαίωμα τους αναγνωρίζεται από το εσωτερικό δίκαιο, τη δυνατότητα να επαναχαρακτηρίσουν τα γεγονότα, για τα οποία έχουν κανονικά επιληφθεί, οφείλουν να εξασφαλίζουν στους κατηγορούμενους τη δυνατότητα να ασκούν τα δικαιώματα υπεράσπισής τους εν προκειμένω κατά τρόπο συγκεκριμένο και αποτελεσματικό. Ο επίδικος επαναχαρακτηρισμός της πράξης, από απλή διαφθορά σε διαφθορά επί δικαστικών πράξεων, έλαβε χώρα τη στιγμή της διάσκεψης του Αρείου Πάγου. Το ΕΕΔΑ εξετάζει αν στο πλαίσιο της έννοιας, κατά το ιταλικό δίκαιο, του αδικήματος της διαφθοράς επί δικαστικών πράξεων, ήταν προβλέψιμο για τον προσφεύγοντα ότι θα μεταβαλλόταν η αρχική εναντίον του κατηγορία. Το ΕΕΔΑ δεν δέχεται ότι το επίδικο αδίκημα αποτελεί απλώς επιβαρυντική περίπτωση του αδικήματος

της απλής διαφθοράς. Πρόκειται αντίθετα για αυτόνομο έγκλημα. Αν και οι δύο διατάξεις εμφανίζονται στο ίδιο κεφάλαιο του ΠΚ, εντούτοις πρόκειται για δύο ξεκάθαρα διακριτά εγκλήματα ως προς τα συστατικά τους στοιχεία. Σε ό,τι αφορά τις συνέπειες της νέας κατηγορίας ως προς τον καθορισμό της ποινής του προσφεύγοντος, το ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι ο Άρειος Πάγος προέβη σε επαναχαρακτηρισμό των γεγονότων στο πλαίσιο εξέτασης της ένστασης παραγραφής του αδικήματος, στην οποία προέβη ο προσφεύγων. Το ανώτατο δικαστήριο αιτιολόγησε την απόρριψη της ένστασης αυτής στη βάση του νέου χαρακτηρισμού των γεγονότων και λαμβάνοντας υπόψη το όριο που προβλέπει ο νόμος για την ποινή για το αδίκημα της διαφθοράς επί δικαστικών πράξεων, που είναι πιο υψηλό από αυτό που προβλέπεται για το αδίκημα της απλής διαφθοράς.

ΕΕΔΑ, *Abramyan κατά Ρωσίας*, αρ. προσφ. 10709/02, 09.10.2008

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 και 3 α) και β) ΕΣΔΑ

Στην παρούσα υπόθεση ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τον νέο χαρακτηρισμό της εναντίον του κατηγορίας, όταν το δικαστήριο ανακοίνωσε την απόφασή του στο τέλος της ακροαματικής διαδικασίας. Η εναντίον του κατηγορία μετετράπη από δωροληψία σε απάτη. Στην υπόθεση *Dallos*, σχετικά με την μεταβολή της κατηγορίας από εφετείο, το ΕΕΔΑ δεν είχε βρει παραβίαση της ΕΣΔΑ, καθώς το ανώτατο δικαστήριο προέβη σε συνολική αναθεώρηση της υπόθεσης με ακροαματική διαδικασία, οπότε και άκουσε τόσο τον εισαγγελέα όσο και τον συνήγορο υπεράσπισης του προσφεύγοντος. Για το ΕΕΔΑ αρκούσε που ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να αμυνθεί ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου για την νέα κατηγορία και που κάθε αδυναμία της προηγούμενης διαδικασίας θεραπεύτηκε ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου. Ομοίως απεφάνθη το ΕΕΔΑ στην υπόθεση *Sipavičius*, στην οποία ο προσφεύγων δεν γνώριζε την μεταβληθείσα κατηγορία έως ότου δημοσιεύτηκε η απόφαση και στην οποία το εφετείο άκουσε τα μέρη σε προφορική ακρόαση και αναθεώρησε τις αιτιάσεις του προσφεύγοντος

σχετικά με τον επαναχαρακτηρισμό της πράξης τόσο από άποψη διαδικαστική όσο και ουσιαστική και ο προσφεύγων είχε επιπλέον τη δυνατότητα να αμυνθεί ενώπιον του ανωτάτου δικαστηρίου. Στην παρούσα υπόθεση, ο προσφεύγων προέβαλε την αντίρρησή του σχετικά με το νομικό χαρακτηρισμό της εναντίον του κατηγορίας από το δικαστήριο στην έφεσή του κατά της απόφασης. Το Ανώτατο Δικαστήριο, το οποίο είχε αρμοδιότητα να αναθεωρήσει πλήρως την υπόθεση, εξέτασε και απέρριψε την έφεσή του κατά την ακροαματική διαδικασία έχοντας ακούσει την εισαγγελική αρχή. Εντούτοις, ο προσφεύγων και ο συνήγορος του δεν ήταν παρόντες στην διαδικασία, γεγονός που του στέρησε τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματα υπεράσπισης του έναντι της νέας κατηγορίας κατά τρόπο πρακτικό και αποτελεσματικό.

ΕΔΔΑ, Tsaggarakis κατά Ελλάδος, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 45136/06, 10.09.2009

Η καταγγελία είναι προφανώς αβάσιμη και απορρίπτεται κατ' εφαρμογή του άρθρου 35 παρ. 3 και 4 ΕΣΔΑ

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι σε αντίθεση με την υπόθεση *Pélissier et Sassi* κατά Γαλλίας, στην οποία είχε επισημάνει ότι δεν είναι υποχρέωση των εφετών δικαστών ή του εισαγγελέα κατά τη διάρκεια της συζήτησης να αναφερθούν στην δυνατότητα επαναχαρακτηρισμού των γεγονότων, ο εισαγγελέας ζήτησε τον επαναχαρακτηρισμό των γεγονότων ενώπιον του Εφετείου στις 13 Δεκεμβρίου 2004. Η συζήτηση διεκόπη στη συνέχεια στις 3.10 μ.μ. και ξεκίνησε πάλι την επομένη στις 9 π.μ., για την αγόρευση της υπεράσπισης. Ο επαναχαρακτηρισμός ζητήθηκε από τον εισαγγελέα τη στιγμή της επ' ακροατηρίω διαδικασίας ενώπιον του Εφετείου. Έτσι ο προσφεύγων και οι συνήγοροί του είχαν την δυνατότητα να επιχειρηματολογήσουν επί της πρότασης επαναχαρακτηρισμού ή να ζητήσουν την αναβολή της υπόθεσης σε επόμενη δικάσιμο, αν έκριναν ότι δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθούν αποτελεσματικά. Εξάλλου, το ΕΔΔΑ σημειώνει ότι ο προσφεύγων μπόρεσε να αμφισβητήσει τον επαναχαρακτηρισμό των γεγονότων, στον οποίο προέβη το Εφετείο ενώπιον του Αρείου Πάγου,

ο οποίος έλεγξε το επίδικο μέτρο σε σχέση με τα δικαιώματα του προσφεύγοντος.

ΕΔΔΑ, *Penen κατά Βουλγαρίας*, αρ. προσφ. 20494/04, 07.01.2010

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Στον προσφεύγοντα της παρούσας υπόθεσης, δημόσιο υπάλληλο, ασκήθηκε δίωξη για παράβαση καθήκοντος, σύμφωνα με το άρθρο 282 παρ. 2 ΠΚ. Ούτε κατά την πρωτόδικη, ούτε κατά τη δευτεροβάθμια εκδίκαση της υπόθεσής του δεν προέκυψε η κατηγορία της δόλιας σύναψης επαχθούς σύμβασης, όπως αυτή τιμωρείται από το άρθρο 220 παρ. 1 ΠΚ. Μόνο κατά την οριστική απόφαση του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου ενημερώθηκε ο προσφεύγων για το νέο χαρακτηρισμό των γεγονότων υπό την τελευταία αυτή διάταξη. Το ΕΔΔΑ απέρριψε τον ισχυρισμό της Κυβέρνησης ότι ο νομικός χαρακτηρισμός του αδικήματος λίγη σημασία είχε, δεδομένου ότι η εναλλακτική κατηγορία βασιζόταν στα ίδια γεγονότα. Το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο όφειλε να είχε προσφέρει στον προσφεύγοντα τη δυνατότητα να αμυνθεί έναντι της νέας κατηγορίας. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να αναβάλει την εκδίκαση της υπόθεσης για περαιτέρω συζήτηση, ή, εναλλακτικά, να επιτρέψει στον προσφεύγοντα να καταθέσει γραπτές παρατηρήσεις για τη νέα κατηγορία. Δεν έπραξε όμως τίποτα από αυτά, καθώς δεν υποχρεούταν, διότι το άρθρο 285 παρ. 3 ΚΠΔ προέβλεπε την αναβολή της διαδικασίας σε υποθέσεις ουσιαστικούς μεταβολής της πραγματικής βάσης της κατηγορίας ή νέας κατηγορίας που επισύρει αυστηρότερη τιμωρία. Η απουσία ρητής πρόβλεψης στο εφαρμοστέο δίκαιο που να επιτρέπει τον κατηγορούμενο να υπερασπιστεί τον εαυτό του κατά μεταβληθείσας κατηγορίας υπήρξε αναμφίβολα καθοριστική στο σημείο αυτό.

ΕΔΔΑ, *Adrian Constantin κατά Ρουμανίας*, αρ. προσφ. 21175/03, 12.04.2011

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Το ΕΔΔΑ δεν αμφισβητεί το δικαίωμα του Ανώτατου Δικαστηρίου, να επαναχαρακτηρίσει

την κατηγορία, επί της οποίας επιλήφθηκε. Ωστόσο, παρατηρεί ότι το δικαίωμα αυτό συνεπάγεται δικονομικές εγγυήσεις προς όφελος του κατηγορούμενου. Πράγματι, κατά το εθνικό δίκαιο, το δικαστήριο που κρίνει ότι ο νομικός χαρακτηρισμός που δόθηκε στα γεγονότα από την παραπεμπτική σε δίκη πράξη πρέπει να μεταβληθεί, οφείλει να καλέσει τα μέρη να παρουσιάσουν τις παρατηρήσεις τους για το ζήτημα αυτό και να υποδείξουν στον κατηγορούμενο που έχει το δικαίωμα να ζητήσει την εξέταση της υπόθεσης στο τέλος της συνεδρίασης ή την αναβολή της συζήτησης, ώστε να ετοιμάσει την υπεράσπισή του. Οι εν λόγω δικονομικές εγγυήσεις ισχύουν για κάθε νομικό επαναχαρακτηρισμό ανεξάρτητα από το στοιχείο του εγκλήματος (*légal, matériel* ou *moral*) που αυτή αφορά. Εν προκειμένω, ήταν μετά το τέλος της συζήτησης, κατά τη διάσκεψη, που το ανώτατο δικαστήριο προέβη σε επαναχαρακτηρισμό των γεγονότων. Ήταν, επομένως, ήδη πολύ αργά για την άσκηση του δικαιώματος υπεράσπισης. Το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι, σε ό,τι αφορά το υποκειμενικό στοιχείο (*élément moral*), το αδίκημα της κατάχρησης εξουσίας σε βάρος του δημοσίου συμφέροντος (άρθρο 248 ΠΚ), το οποίο αποδόθηκε αρχικά στον προσφεύγοντα, διαφέρει από το αδίκημα της αμέλειας κατά την άσκηση των καθηκόντων (άρθρο 249 ΠΚ) για το οποίο τελικά καταδικάστηκε. Πράγματι, αν στην πρώτη περίπτωση το αδίκημα τελείται μονάχα αν υπάρχει δόλος, στη δεύτερη περίπτωση η αμέλεια αρκεί. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι το υποκειμενικό στοιχείο του αδικήματος της αμέλειας κατά την άσκηση των καθηκόντων δεν συζητήθηκε ποτέ από τα μέρη και ότι ο επαναχαρακτηρισμός, στον οποίο προέβη το ανώτατο δικαστήριο, μπορεί κατά συνέπεια να θεωρηθεί ότι εξέπληξε τον προσφεύγοντα.

ΕΔΔΑ, DMT και DK1 κατά Βουλγαρίας, αρ. προσφ. 29476/06, 24.07.2012

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 3 α) και β) ΕΣΔΑ

Κατά τη συζήτηση, τόσο ενώπιον του πρωτοβάθμιου όσο και του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, ο προσφεύγων είχε κατηγορηθεί για το αδι-

κημα της παθητικής δωροδοκίας. Ωστόσο, η απόφαση που εξέδωσε αργότερα το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο εκτίμησε ότι η συμπεριφορά που καταλογίζεται στον προσφεύγοντα θα μπορούσε να συνιστά μία διαφορετική ποινική παράβαση, όπως αυτή της απάτης και παρέπεμψε για επανεξέταση την υπόθεση στο αρμόδιο εφετείο. Το ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι με τον τρόπο αυτό το Ανώτατο Δικαστήριο δεν προέβη σε συγκεκριμένο χαρακτηρισμό των γεγονότων, κρίνοντας ότι αυτό ήταν αρμοδιότητα του κατώτερου δικαστηρίου στο πλαίσιο της επανεξέτασης της υπόθεσης. Το ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι κατά την επανεξέταση της υπόθεσης από το εφετείο, η εισαγγελική αρχή διατήρησε την κατηγορία για παθητική δωροδοκία, ενώ το δικαστήριο δεν μετέβαλε τον χαρακτηρισμό της πράξης και διατήρησε τον χαρακτηρισμό της παθητικής δωροδοκίας στην δεύτερη απόφασή του. Έτσι, όταν η υπόθεση ήχθη για δεύτερη φορά ενώπιον του ανωτάτου ακυρωτικού, ο προσφεύγων διατήρησε την ίδια γραμμή άμυνας. Ούτε πάλι η εισαγγελική αρχή μετέβαλε τον χαρακτηρισμό της πράξης. Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι, αν και λαμβάνοντας υπόψη την πρώτη απόφαση του ανωτάτου ακυρωτικού ο προσφεύγων θα μπορούσε να αναμένει επαναχαρακτηρισμό της πράξης σε απάτη, εντούτοις σε κανένα στάδιο της διαδικασίας το ανώτατο δικαστήριο δεν ενημέρωσε τα μέρη για την ακριβή νομικό χαρακτηρισμό της πράξης που σκόπευε να υιοθετήσει. Χαρακτήρισε τα περιστατικά ως απάτη μόνο κατά την έκδοση της απόφασής του.

ΕΔΔΑ, Varela Geis κατά Ισπανίας, αρ. προσφ. 61005/09, 05.03.2013

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 3 α) και β) σε συνδυασμό με άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων καταδικάστηκε από το πρωτόδικο δικαστήριο για τα αδικήματα της «γενοκτονίας» κατά το άρθρο 607 παρ. 2 ΠΚ και για πρόκληση σε διάκριση, μίσος και βία σε βάρος ομάδων ή οργανώσεων, με ρατσιστικό και αντισημιτικό κίνητρο, κατά το άρθρο 510 παρ. 1 ΠΚ. Ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, και σε συνέχεια της απόφασής του Συνταγματικού Δικαστηρίου που έκρινε αντισυνταγματική τη δι-

άταξη του άρθρου 607 ΠΚ στο μέρος που αφορά την άρνηση της γενοκτονίας, η εισαγγελική αρχή απέσυρε την κατηγορία της άρνησης γενοκτονίας και ζήτησε την απαλλαγή του προσφεύγοντος για το «αδίκημα της γενοκτονίας» κατά την ως άνω αυτή διάταξη του ΠΚ. Από την απόφαση αυτή της εισαγγελικής αρχής προκύπτει ότι η συμπεριφορά του κατηγορητηρίου συμπίπτει με αυτήν, η τιμωρία της οποίας αναιρέθηκε από το συνταγματικό δικαστήριο. Ενώπιον του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου ο προσφεύγων ουδέποτε κατηγορήθηκε ρητά για το αδίκημα της δικαιολόγησης της γενοκτονίας. Δεν προκύπτει ότι ο προσφεύγων ενημερώθηκε για τη μεταβολή της κατηγορίας από «άρνηση» σε «δικαιολόγηση» της γενοκτονίας. Ούτε προκύπτει ότι θα μπορούσε να έχει γνώση της πιθανότητας μεταβολής της κατηγορίας, καθώς η δικαιολόγηση της γενοκτονίας δεν αποτελεί εγγενές στοιχείο της αρχικής κατηγορίας που ήταν γνωστή στον προσφεύγοντα από την αρχή της διαδικασίας.

ΕΔΔΑ, *Mulosmani κατά Αλβανίας*, αρ. προσφ. 29864/03, 08.10.2013, Ομοίως *Haxhia κατά Αλβανίας*, αρ. προσφ. 29861/03, 08.10.2013

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 και 3 α) έως δ) ΕΣΔΑ

Από το αντικείμενο και το σκοπό του άρθρου 6 παρ. 3 α) ΕΣΔΑ προκύπτει επιπλέον η δυνατότητα για τον κατηγορούμενο να «συμμετέχει στην ακρόαση» και το δικαίωμά του «σε εξέταση της υπόθεσής του» από «δικαστήριο» συνεδριάζον παρουσία αυτού. Εν προκειμένω, ο προσφεύγων προσέβαλε την καταδίκη του καθώς και τον επαναχαρακτηρισμό της παράβασης ενώπιον του Εφετείου, που ήταν αρμόδιο για το εν λόγω ζήτημα. Το Εφετείο απέρριψε την έφεση αιτιολογώντας επαρκώς την απόφασή του. Το Ανώτατο Δικαστήριο εξέτασε επίσης μία άλλη προσφυγή σχετικά με τον επαναχαρακτηρισμό τους αδικήματος. Ήταν αρμόδιο να παράσχει στον προσφεύγοντα την αιτούμενη αποκατάσταση (*redressement*), αλλά απέρριψε τους ισχυρισμούς με εύλογη αιτιολόγηση. Από τα στοιχεία του φακέλου προκύπτει κατά το ΕΔΔΑ ότι ο προ-

σφεύγων μπορούσε να προβλέψει την μεταβολή της εναντίον του κατηγορίας. Κρίνει ότι είχε στη διάθεσή του τον χρόνο και τα απαραίτητα μέσα για την προετοιμασία της υπεράσπισής του έναντι των νέων κατηγοριών και όντως είχε τη δυνατότητα να αμυνθεί ενώπιον δύο δικαστηρίων. Σε αυτό το σημείο διαφοροποιείται η παρούσα υπόθεση από την υπόθεση *Pélissier και Sassi*, στην οποία το Ακυρωτικό δεν είχε επανεξετάσει «τη διακριτική ευχέρεια» του Εφετείου, όταν αυτό επαναχαρακτήρισε τα γεγονότα. Εν προκειμένω, η απόρριψη της προσφυγής του προσφεύγοντος δεν σημαίνει ότι οι διαδικασίες αναθεώρησης δεν ήταν τέτοιας φύσης, ώστε να θεραπεύσουν τις πιθανά κενά της πρωτόδικης διαδικασίας.

ΕΔΔΑ, *Diallo κατά Ελβετίας*, απόφαση επί του παραδεκτού, αρ. προσφ. 16847/07, 19.03.2013

Απόρριψη της προσφυγής ως προφανώς αβάσιμης, κατ' εφαρμογή του άρθρου 35 παρ. 3 και 4 ΕΣΔΑ

Ο επαναχαρακτηρισμός του αδικήματος που πραγματοποιείται στην αρχή της πρωτόδικης ακροαματικής διαδικασίας, επιτρέπει στον προσφεύγοντα τη δυνατότητα να οργανώσει την άμυνά του ενώπιον των εθνικών δικαιοδοτικών αρχών και να αμφισβητήσει αυτό τον χαρακτηρισμό στο πλαίσιο συζήτησης ενώπιον του ακυρωτικού δικαστηρίου και του ομοσπονδιακού δικαστηρίου.

Η πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας

ΕΔΔΑ, *Brandstetter κατά Αυστρίας*, προσφ. αρ. 11170/84, 12876/87 και 13468/87, 28.8.1991

Ο προσφεύγων στην παρούσα υπόθεση ισχυρίζεται ότι το Εφετείο στήριξε τις αποφάσεις του σε παρατηρήσεις του εισαγγελέα που δεν γνώριζε και των οποίων την ύπαρξη αγνοούσε. Το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι το δικαίωμα σε εκατέρωθεν ακρόαση (*procès pénal contradictoire*), συνεπάγεται τόσο για την κατηγορούσα αρχή όσο και για

την υπεράσπιση, τη δυνατότητα γνώσης των παρατηρήσεων ή των αποδεικτικών στοιχείων της αντίδικης πλευράς, καθώς και συζήτησης αυτών. Η εθνική νομοθεσία μπορεί να ικανοποιήσει αυτή την απαίτηση με διαφορετικούς τρόπους, όμως η μέθοδος που θα υιοθετεί, οφείλει να διασφαλίζει ότι η αντίδικη πλευρά είναι ενήμερη για την κατάσταση παρατηρήσεων και διαθέτει την πραγματική δυνατότητα να τις σχολιάσει.

ΕΔΔΑ, *Foucher κατά Γαλλίας*, αρ. προσφ. 22209/93, 18.03.1997

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων μπορεί να παραπονεθεί για την άρνηση πρόσβασης στον ποινικό φάκελο, παρά το γεγονός ότι δεν κατέθεσε σχετικό αίτημα ενώπιον του εφετείου και δεν παρουσιάστηκε στην ακροαματική διαδικασία ενώπιον αυτού. Η άρνηση προβλήθηκε στον πρώτο βαθμό από τον γενικό εισαγγελέα. Το Εφετείο και το Ανώτατο Ακυρωτικό θεώρησαν ως δεδομένο το γεγονός ότι ο προσφεύγων δεν μπορούσε να έχει πρόσβαση στην δικογραφία ή να λάβει γνώση των εγγράφων που την αποτελούσαν. Χωρίς πρόσβαση στη δικογραφία ή γνώση των εγγράφων που την αποτελούσαν, ο προσφεύγων δεν ήταν σε θέση να προετοιμάσει την υπεράσπισή του κατά τρόπο επαρκή, με αποτέλεσμα να παραβιάζεται η αρχή της ισότητας των όπλων.

Σύμφωνα με την αρχή της ισότητας των όπλων, σε κάθε διάδικο πρέπει να παρέχεται η εύλογη δυνατότητα να παρουσιάζει τους ισχυρισμούς του υπό συνθήκες που δεν τον τοποθετούν σε μειονεκτική σχέση σε σχέση με τον αντίδικό του. Εν προκειμένω, ο προσφεύγων επέλεξε να αναλάβει μόνος του την υπεράσπισή του. Παραπέμφθηκε δε αμέσως ενώπιον δικαστηρίου χωρίς προδικασία, οπότε δεν ετίθετο θέμα προστασίας της μυστικότητας της προδικασίας. Τέλος, η κατάδικη του προσφεύγοντος από το εφετείο βασίστηκε αποκλειστικά στις καταθέσεις των αρχών, τις οποίες δεν μπορούσε να αμφισβητήσει καθώς δεν είχε πρόσβαση στον φάκελο. Μάλιστα το ΕΔΔΑ σημειώνει ότι το Ακυρωτικό προέβη στην συνέχεια σε μεταστροφή της νομολογίας του σχετικά

με την ενημέρωση για τα στοιχεία της δικογραφίας, όταν ο δικαστής έχει επιληφθεί της υπόθεσης. Με απόφαση της 12ης Ιουνίου 1996, έκρινε ότι «κάθε πρόσωπο με την ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορούμενου έχει το δικαίωμα, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ όχι της άμεσης πρόσβασης στα στοιχεία του φακέλου, αλλά της παράδοσης, με δικά του έξοδα, και όταν χρειάζεται διά του δικηγόρου του, αντιγράφων των εγγράφων που έχουν υποβληθεί στο δικαστήριο, ενώπιον του οποίου καλείται να εμφανιστεί.

ΕΔΔΑ, *Rowe and Davis κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. προσφ. 28901/95, 16.02.2000

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Το ΕΔΔΑ σημειώνει, εν προκειμένω, ότι ήταν η κατηγορούσα αρχή που χωρίς την συμφωνία του δικαστή αποφάσισε, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο που ίσχυε την εποχή εκείνη, ότι τα αποδεικτικά στοιχεία δεν έπρεπε να διαμοιραστούν. Υπό το φως των απαιτήσεων του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, το οποίο επιτάσσει η κατηγορούσα αρχή να ενημερώνει την υπεράσπιση για το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων που έχει στην κατοχή της και επίσης επιτάσσει οι δυσκολίες που προκαλούνται στην υπεράσπιση να αντισταθμίζονται από τη διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον των δικαστικών αρχών, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι μία τέτοια διαδικασία, όπως η κρινομένη, δεν είναι συμβατή με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Το Εφετείο, που εξέτασε το ίδιο τα επίδικα στοιχεία δύο φορές, δεν κατάφερε να αντισταθμίσει την κατάσταση, καθώς δεν μπόρεσε να ακούσει το ίδιο τους μάρτυρες ούτε αξιολόγησε τη συνάφεια των εν λόγω στοιχείων.

ΕΔΔΑ, *Shamayev και λοιποί κατά Γεωργίας και Ρωσίας*, αρ. προσφ. 36378/02, 12.04.2005

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ

Σε σχέση με την πρόσβαση στον φάκελο της υπόθεσης, η Κυβέρνηση δεν αμφισβητεί ότι αυτή απαγορεύτηκε στους συνηγόρους του προσφεύγοντος. Το ΕΔΔΑ δεν αμφιβάλλει ότι η εισαγγε-

λία είχε ανάγκη να προβεί σε ενδελεχή έλεγχο των στοιχείων που κατέθεσαν οι ρωσικές αρχές. Εντούτοις, το γεγονός αυτό δεν δικαιολογεί από μόνο του την άρνηση στους ενδιαφερόμενους να έχουν πρόσβαση σε έγγραφα που έχουν άμεση επίπτωση στα δικαιώματά τους και από τα οποία εξαρτάται η άσκηση προσφυγής που προβλέπεται στο άρθρο 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ δεν δέχεται το επιχείρημα της Κυβέρνησης, σύμφωνα με το οποίο, καθώς το δικαίωμα μη έκδοσης δεν κατοχυρώνεται από την ΕΣΔΑ, οι εισαγγελικές αρχές δεν υποχρεούνται να επιτρέψουν την πρόσβαση των προσφευγόντων στον φάκελο έκδοσής τους. Το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι, αν και το άρθρο 5 παρ. 2 ΕΣΔΑ δεν επιβάλλει την πλήρη πρόσβαση στο φάκελο της δικογραφίας στον ενδιαφερόμενο, αυτός μπορεί εντούτοις να λαμβάνει επαρκείς πληροφορίες, ώστε να του επιτρέπεται να ασκήσει την προσφυγή του άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, Moore κατά Γερμανίας, αρ. προσφ. 11364/03, 09.07.2009

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ

Σε ό,τι αφορά την αδυναμία του συνηγόρου του προσφεύγοντος να έχει πρόσβαση σε τμήματα του φακέλου που κατέθεσε η κατηγορούσα αρχή, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι μία διαδικασία προσφυγής κατά κράτησης πρέπει να στηρίζεται στην αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης και να εγγυάται την ισότητα των όπλων ανάμεσα στην υπεράσπιση και την κατηγορούσα αρχή και ότι αυτή η ισότητα δεν εξασφαλίζεται όταν αρνούνται στην υπεράσπιση την πρόσβαση σε στοιχεία του φακέλου που έχουν ουσιώδη σημασία για την αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης.

ΕΔΔΑ, Öcalan κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 46221/99, 12.05.2005

Παραβίαση άρθρου 6 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 3 β) και γ) ΕΣΔΑ

Η πρόσβαση του προσφεύγοντος στον φάκελο Το ΕΔΔΑ εξετάζει κατά πόσο το γεγονός ότι ο προσφεύγων δεν του επιτράπη να αποκτήσει πρόσβαση στα έγγραφα του φακέλου μέχρι τις 4 Ιουνίου 1999 παραβίασε τα υπερασπιστικά του

δικαιώματά, όπως αυτά κατοχυρώνονται στο άρθρο 6 παρ. 3 ΕΣΔΑ, καθώς δεν του δόθηκε άδεια πρόσβασης στη δικογραφία παρά μόνο εκείνη την ημέρα κατά την ακροαματική διαδικασία ενώπιον του Εθνικού Δικαστηρίου Ασφαλείας (National Security Court) υπό την επιτήρηση δύο υπαλλήλων και δόθηκε άδεια στους συνηγόρους του να του παράσχουν αντίγραφα συγκεκριμένων εγγράφων. Το ΤΕΣ, επικυρώνοντας τα συμπεράσματα του τμήματος, δέχεται ότι στην παρούσα υπόθεση, δεν επιτράπη στον προσφεύγοντα να εξετάσει ο ίδιος τα στοιχεία που συνέλεξε η εισαγγελία πριν την δίκη. Όταν οι συνήγοροι του προσφεύγοντος υπέβαλαν τις παρατηρήσεις του επί των στοιχείων, όφειλαν στην συνέχεια να λάβουν και τα σχόλια του προσφεύγοντος μετά από άμεση εξέταση των εγγράφων. Το γεγονός ότι στον προσφεύγοντα δόθηκε στις 2 Ιουνίου 1999 το δικαίωμα πρόσβασης στο φάκελο υπό την επιτήρηση δύο υπαλλήλων δεν επιλύει το πρόβλημα, δεδομένου του μεγάλου όγκου των σχετικών εγγράφων και του σύντομου χρονικού διαστήματος που είχε στη διάθεσή του ο προσφεύγων. Το ΤΕΣ κρίνει ότι η παρούσα υπόθεση διακρίνεται από την *Kremzow*, στην οποία ο προσφεύγων είχε στη διάθεσή του 21 ημέρες για να εξετάσει 49 σελίδες, σε αντίθεση με τον κ. Öcalan, που είχε 20 ημέρες για να εξετάσει μία δικογραφία 17.000 σελίδων. Η παρούσα υπόθεση διακρίνεται επίσης από την *Kamasinski*, στην οποία ο συνήγορος του κατηγορουμένου μπορούσε να παρέχει στον πελάτη του αντίγραφα όλων των εγγράφων που θεωρούσε σχετικά. Οι συνήγοροι του κ. Öcalan δεν μπορούσαν να του παράσχουν έγγραφα, προτού καταθέσουν τις παρατηρήσεις τους στα εισαγγελικά στοιχεία. Είναι λογικό να εκληφθεί ότι, αν του είχε επιτραπεί να εξετάσει απευθείας για επαρκή χρόνο τα στοιχεία, ο προσφεύγων θα ήταν σε θέση να προβάλει επιχειρήματα για την υπεράσπισή του διαφορετικά από αυτά που προέβαλαν οι συνήγοροι του, χωρίς να έχουν το πλεονέκτημα των οδηγιών του.

Η πρόσβαση του δικηγόρου του προσφεύγοντος στον φάκελο

Οι συνήγοροι του προσφεύγοντος έλαβαν ένα αρχείο 17.000 σελίδων περίπου δύο εβδομάδες πριν από την έναρξη της δίκης ενώπιον του Εθνικού Δικαστηρίου Ασφαλείας (National

Security Court). Καθώς οι περιορισμοί στον αριθμό και στη διάρκεια των επισκέψεων τους κατέστησαν αδύνατη για τους συνηγόρους την ενημέρωση του πελάτη τους για τα έγγραφα πριν την 2^η Ιουνίου 1999 ή την ανάμειξή τους στην εξέταση και ανάλυσή τους, βρέθηκαν σε κατάσταση που καθιστούσε την προετοιμασία της υπεράσπισης ιδιαιτέρως δύσκολη. Η μετέπειτα εξέλιξη της διαδικασίας δεν τους επέτρεψε να αντιμετωπίσουν αυτές τις δυσκολίες: η συζήτηση συνεχίστηκε χωρίς διακοπή μέχρι τις 8 Ιουνίου 1999 και στις 23 Ιουνίου 1999 οι συνήγοροι του προσφεύγοντος κλήθηκαν να παρουσιάσουν τις παρατηρήσεις του στο σύνολο των στοιχείων του φακέλου, συμπεριλαμβανομένων όσων προέκυψαν από την ακροαματική διαδικασία.

ΕΕΔΑ, Α και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. προσφ. 3455/05, 19.02.2009

Βασικές αρχές

Στον ύποπτο που έχει στερηθεί της ελευθερίας του πρέπει να παρέχεται μία πραγματική δυνατότητα αμφισβήτησης των στοιχείων που θεμελιώνουν τις εναντίον του κατηγορίες, διότι η διατήρηση βάσιμων υποψιών ότι τέλεσε ένα έγκλημα αποτελεί *sine qua non* όρο για την νομιμότητα της κράτησής του. Έτσι, ο κρατούμενος ή ο εκπρόσωπός του πρέπει να μπορούν να έχουν πρόσβαση στα στοιχεία του φακέλου, επί των οποίων βασίζονται οι εναντίον του κατηγορίες.

Το ΕΕΔΑ έχει κρίνει ότι ακόμα και στις περιπτώσεις που αφορούν την απόφαση επί κατηγορίας σε ποινικές διαδικασίες που εμπίπτουν στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ, το δικαίωμα στην εκατέρωθεν ακρόαση μπορεί να περιοριστεί στο μέτρο που είναι απόλυτα αναγκαίο για την προστασία ενός εννόμου αγαθού τόσο σημαντικού όσο η εθνική ασφάλεια, η ανάγκη να κρατηθούν μυστικές συγκεκριμένες αστυνομικές τακτικές διερεύνησης αδικημάτων ή η προστασία δικαιωμάτων τρίτων. Εντούτοις, αν θέλουμε να εγγυηθούμε στον κατηγορούμενο μία δίκαιη δίκη, το σύνολο των δυσκολιών που αντιμετωπίζει η υπεράσπιση εξ αιτίας του περιορισμού των δικαιωμάτων αυτών πρέπει να αντισταθμίζεται από την διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον των δικαστικών αρχών.

Έτσι, αν το δικαίωμα σε δίκαιη ποινική δίκη που εγγυάται το άρθρο 6 ΕΣΔΑ περιλαμβάνει το δικαίωμα πρόσβασης σε όλα τα σχετικά στοιχεία που έχουν στην κατοχή τους οι αρχές, το ΕΕΔΑ κρίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι αναγκαίο, στο όνομα του δημοσίου συμφέροντος, να αποκρύπτονται συγκεκριμένα στοιχεία από την υπεράσπιση.

Στην υπόθεση *Jasper*, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι αποτελούσε επαρκές αντιστάθμισμα στους περιορισμούς στο δικαίωμα υπεράσπισης η χωρίς εκατέρωθεν ακρόαση εξέταση των σχετικών με τα ζητήματα της υπόθεσης στοιχείων, στην οποία προέβη δικαστής, προτού αρνηθεί να τα παράσχει στον κατηγορούμενο, με την αιτιολογία ότι το δημόσιο συμφέρον να κρατηθούν μυστικά υπερείχε από τη χρησιμότητα της παράδοσής τους στην υπεράσπιση. Η θεμελίωση της μη παράβασης του άρθρου 6 ΕΣΔΑ βασίστηκε στο γεγονός ότι η στάθμιση των συντρεχόντων συμφερόντων διενεργήθηκε από δικαστή πλήρως ενήμερο για το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης, ότι η υπεράσπιση υπήρξε ενήμερη και είχε την ευκαιρία να καταθέσει παρατηρήσεις, καθώς και να συμμετέχει στην διαδικασία απόφασης στο μέτρο που ήταν δυνατόν χωρίς να της παρασχεθούν τα στοιχεία απόδειξης που η κατηγορούσα αρχή δεν επιθυμούσε να παράσχει.

Αντίθετα, στην απόφαση *Edwards και Lewis κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν εγγυόταν επαρκώς την δικαιοσύνη της δίκης διαδικασία, στην οποία τα εμπιστευτικά στοιχεία της προδικασίας που κατατέθηκαν στον δικαστή είχαν ή θα μπορούσαν να έχουν σχέση με πραγματικό ζήτημα που εγείρετο από την κατηγορούσα αρχή, ικανό να επιδράσει καταλυτικά στην έκβαση της δίκης και των οποίων η διαχείριση ανήκε στον δικαστή αυτόν και όχι σε ενόρκους.

Σε άλλες υποθέσεις, στις οποίες το δημόσιο συμφέρον δικαιολογούσε τους μεταγενέστερους περιορισμούς στο δικαίωμα υπεράσπισης, το ΕΔΔΑ έχει ερευνήσει μέχρι ποιου σημείου τα υπάρχοντα αποκαταστατικά μέτρα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν την μερική απουσία εκατέρωθεν ακρόασης. Έτσι, στην απόφαση *Lucà κατά Ιταλίας*, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι εισαγγελικές αρχές δεν παραβίασαν απαραίτητα το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ προστρέχοντας, στο πλαίσιο της δίκης, σε

καταθέσεις που έγιναν κατά την προδικασία – κυρίως όταν μάρτυρας αρνούνταν να τις επαναλάβει δημόσια από φόβο για την ασφάλειά του – αν ο κατηγορούμενος είχε την επαρκή ευκαιρία να τις αμφισβητήσει τη στιγμή που έλαβαν χώρα ή αργότερα. Εντούτοις, το ΕΕΔΑ υπογράμμισε ότι τα δικαιώματα υπεράσπισης περιορίστηκαν με τρόπο ασύμβατο με τις εγγυήσεις του άρθρου 6, όταν η καταδίκη στηρίχθηκε, αποκλειστικά ή κατά τρόπο καθοριστικό, επί κατάθεσης που πραγματοποιήθηκε από ένα πρόσωπο που ο κατηγορούμενος δεν μπόρεσε να εξετάσει ή να πετύχει την εξέτασή του ούτε στο στάδιο της προδικασίας ούτε κατά την ακροαματική διαδικασία.

Ομοίως, στην απόφαση *Doorson*, το ΕΕΔΑ έκρινε ότι η απόκρυψη της ταυτότητας ορισμένων μαρτύρων από τον κατηγορούμενο από φόβο για εκδίκηση δεν επέφερε παραβίαση του άρθρου 6. Ο συνήγορος υπεράσπισης ήταν σε θέση να εξετάσει ενώπιον του Εφετείου τους ανώνυμους μάρτυρες, προκειμένου να πληξει την αξιοπιστία των καταθέσεών τους απουσία του πελάτη του και το εφετείο σημείωσε στην απόφασή του ότι χρησιμοποίησε με σύνεση τις εν λόγω καταθέσεις. Το ΕΕΔΑ έκρινε ότι το μειονέκτημα που δημιουργήθηκε στην υπεράσπιση αποκαταστάθηκε επαρκώς. Υπογράμμισε ότι μία κατηγορία δεν μπορεί να βασίζεται αποκλειστικά αλλά ούτε και κατά τρόπο καθοριστικό σε ανώνυμες καταθέσεις.

Πολλές φορές το ΕΔΔΑ έχει επισημάνει τη δυνατότητα προσφυγής σε ειδικούς δικηγόρους ως αντίβαρο στο δικονομικό μειονέκτημα που προκύπτει από την απουσία πλήρους ενημέρωσης του φακέλου σε περιπτώσεις εθνικής ασφάλειας, αλλά δεν κλήθηκε ποτέ να αποφανθεί επί της συμβατότητας μίας τέτοιας διαδικασίας με το άρθρο 5 παρ. 4 ή το άρθρο 6 ΕΣΔΑ.

Στις υποθέσεις *Tinnelly & Sons Ltd και λοιποί* και *McElduff και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* και *Al-Nashif κατά Βουλγαρίας*, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στις παρατηρήσεις στην υπόθεση *Chahal* σχετικά με την διαδικασία, αναφερόμενο στους ειδικούς δικηγόρους, αλλά δεν απεφάνθη στην συμβατότητα της διαδικασίας αυτήν με τα επίδικα συμβατικά δικαιώματα.

Στην υπόθεση *Chahal*, όπου ο προσφεύγων κρατούνταν προς απέλαση επί τη βάση του άρ-

θρου 5 παρ 1 στ) για λόγους δημοσίας ασφάλειας και που ο υπουργός εσωτερικών αρνήθηκε την υπό όρους απελευθέρωσή του, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η χρήση εμπιστευτικών πληροφοριών θα μπορούσε να αποδειχθεί αναπόφευκτη σε περιπτώσεις που διακυβεύεται η εθνική ασφάλεια, ορίζοντας ότι αυτό δεν σήμαινε ότι οι εθνικές αρχές εξαιρούνταν του αποτελεσματικού ελέγχου των εθνικών δικαστηρίων, τη στιγμή που ισχυρίζονταν ότι η υπόθεση αφορούσε την εθνική ασφάλεια και την τρομοκρατία. Καταλήγοντας σε παραβίαση του άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ στην υπόθεση αυτή, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι το High Court, αποφαινόμενο επί της προσφυγής επί του habeas corpus δεν είχε πρόσβαση στο σύνολο των στοιχείων, επί των οποίων είχε βασίσει την απόφασή του ο Υπουργός Εσωτερικών. Ακόμα και αν μία συμβουλευτική επιτροπή, προεδρευόμενη από εφέτη που είχε γνώση του συνόλου των πληροφοριών που είχε στην κατοχή της η υπηρεσία εθνικής ασφάλειας, αποτελούσε μία εγγύηση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η επιτροπή αυτή δεν μπορούσε να θεωρηθεί «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 5 § 4, λόγω του ότι ο προσφεύγων δεν είχε το δικαίωμα παράστασης ενώπιόν της, παρά μόνο έλαβε μία περιληπτική καταγραφή των εναντίον του ισχυρισμών προσβολής της εθνικής ασφάλειας, η επιτροπή δεν είχε καμία αποφασιστική εξουσία, και η γνώμη που μεταβίβασε στον υπουργό εσωτερικών δεν ήταν δεσμευτική ούτε δημόσια. Στην απόφαση αυτή, το ΕΔΔΑ αναφέρεται στις παρατηρήσεις των παρεμβαινόντων σε σχέση με τη διαδικασία που εφαρμόζεται στον Καναδά στον τομέα των απελάσεων για λόγους δημοσίας ασφάλειας, σύμφωνα με την οποία ο αρμόδιος δικαστής εξετάζει το σύνολο των στοιχείων του φακέλου σε ακροαματική διαδικασία κλεισμένων των θυρών, κατά την οποία το προς απέλαση πρόσωπο λαμβάνει σύνοψη όσο πιο εξαντλητική γίνεται των κατηγοριών που παραμένουν εναντίον του και έχει το δικαίωμα να εκπροσωπείται και να προτείνει μάρτυρες. Ο εμπιστευτικός χαρακτήρας των στοιχείων που αφορούν την ασφάλεια διασφαλίζεται από την υποχρέωση εξέτασής τους δίχως την παρουσία του ενδιαφερόμενου και του συνηγόρου του. Σε αυτήν όμως την περίπτωση, στη θέση τους παρίσταται δικηγόρος

που χαιρεί ειδικής πιστοποίησης ασφάλειας και ορίζεται από το δικαστήριο, και ο οποίος εξετάζει τους μάρτυρες επικουρώντας κατά τρόπο γενικό τον δικαστή στην αξιολόγηση της βασιμότητας των ισχυρισμών που προβάλλει το Κράτος. Το ΕΔΔΑ δίνει έμφαση στο γεγονός ότι στον Καναδά εφαρμόζεται μια πιο αποτελεσματική μορφή δικαστικού ελέγχου για τις υποθέσεις αυτές. Αυτό αποδεικνύει ότι πράγματι υπάρχουν τεχνικές που επιτρέπουν τη συμφιλίωση μεταξύ αφενός των εύλογων ανησυχιών ασφάλειας σχετικά με την φύση και την προέλευση των πληροφοριών και αφετέρου την ανάγκη παροχής σε επάρκεια στο διάδικο δικονομικών εγγυήσεων.

Εφαρμογή στην παρούσα υπόθεση

Οι αρμόδιοι δικαστές όντως εξέτασαν τόσο τα «μη εμπιστευτικά» όσο και τα «μυστικά» στοιχεία του φακέλου, αλλά οι προσφεύγοντες και οι συνήγοροι τους δεν μπόρεσαν να έχουν πρόσβαση σε αυτά. Αντιθέτως, αυτά παρασχέθηκαν σε έναν ή περισσότερους ειδικούς δικηγόρους, για να ενεργήσουν στο όνομα των κατηγορουμένων. Στο πλαίσιο του εμπιστευτικού σταδίου της διαδικασίας που διενεργήθηκε ενώπιον της Ειδικής Επιτροπής Προσφυγών Μετανάστευσης (SIAC), οι ειδικοί δικηγόροι μπορούσαν να ασκήσουν στο όνομα των προσφευγόντων δικονομικές και ουσιαστικές ενστάσεις – επιχειρώντας για παράδειγμα να λάβουν συμπληρωματική ενημέρωση. Εντούτοις, από τη στιγμή που έλαβαν γνώση μυστικών στοιχείων, δεν είχαν πλέον την εξουσία να επικοινωνήσουν με τους προσφεύγοντες και τους συνηγόρους τους χωρίς την σύμφωνη γνώμη της SIAC.

Ως δικαιοδοτικό όργανο πλήρως ανεξάρτητο και αρμόδιο να εξετάσει όλα τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία, μυστικά και μη εμπιστευτικά, η SIAC ήταν σε καλύτερη θέση να εξασφαλίσει ότι καμία πληροφορία δεν θα παρεχόταν χωρίς λόγο στους κρατούμενους. Στο πλαίσιο αυτό, η δυνατότητα που αναγνωριζόταν στους ειδικούς δικηγόρους να εξετάσουν τους μάρτυρες επί της αναγκαιότητας εμπιστευτικότητας και να αιτηθούν από τους δικαστές την παροχή των επιπλέον πληροφοριών θα μπορούσε να παρέχει μία επιπλέον εγγύηση. Δεδομένων των στοιχείων που έχει στην διάθεσή του, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι οι αρχές δεν επικαλέστη-

καν τη μυστικότητα κατά τρόπο υπερβολικό και αδικαιολόγητο στο πλαίσιο των προσφυγών που κατατέθηκαν από τους ενδιαφερόμενους ή ότι οι απορρίψεις των αιτημάτων παροχής δεν δικαιολογούνταν από υπέρτερους λόγους.

Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η δυνατότητα που παρέχεται στους ειδικούς δικηγόρους να εξακριβώσουν τις παρεχόμενες αποδείξεις και να υπερασπιστούν τους κατηγορούμενους, μπορούσε να τους παρέχει ένα σημαντικό ρόλο, ικανό να ισοσκελίσει την μερική μόλις διασπορά των στοιχείων και την απουσία μίας πραγματικής ακρόασης, δημόσιας και εκατέρωθεν. Εντούτοις, οι ειδικοί δικηγόροι δεν ήταν ικανοί να φέρουν σε πέρας αυτή την αποστολή, παρά μόνο αν οι κρατούμενοι είχαν λάβει επαρκή ενημέρωση επί των εναντίον τους κατηγοριών, ώστε να τους παρέχουν χρήσιμες οδηγίες. Αν και αυτό πρέπει να εξεταστεί ανά περίπτωση, το ΕΔΔΑ σημειώνει γενικά ότι στην περίπτωση που οι αποδείξεις θα διανέμονταν σε ευρεία κλίμακα και που τα μη εμπιστευτικά στοιχεία διαδραμάτιζαν αποφασιστικό ρόλο στην απόφαση που θα εξεδίδετο κατά ενός προσφεύγοντος, δεν θα ήταν βάσιμο να ισχυριστεί κανείς ότι αυτός στερήθηκε της δυνατότητας να αμφισβητήσει αποτελεσματικά τον εύλογο χαρακτήρα της καταδίκης και των υποψιών του υπουργού εσωτερικών εναντίον του. Σε άλλες περιπτώσεις, που οι ισχυρισμοί που ενέχονται σε μη εμπιστευτικά στοιχεία, θα ήταν επαρκώς ακριβείς, αν και το σύνολο ή η πλειονότητα των στοιχείων κρατήθηκαν μυστικές, ο προσφεύγων θα μπορούσε, αν χρειαζόταν, να παράσχει πληροφορίες στον συνήγορό του ή στον ειδικό δικηγόρο, και ο τελευταίος αυτός θα μπορούσε έτσι να αποκρούσει τις επίδικες κατηγορίες, χωρίς να χρειάζεται να γνωρίζει τις λεπτομέρειες ή τις πηγές των αποδεικτικών στοιχείων, στις οποίες βασίζονταν. Αντιθέτως, στις περιπτώσεις που τα μη εμπιστευτικά στοιχεία αποτελούνταν αποκλειστικά από γενικούς ισχυρισμούς και στην περίπτωση που η SIAC βασιζόταν αποκλειστικά ή σε καθοριστικό βαθμό σε μυστικά στοιχεία, για να διατηρήσει σε κράτηση τους προσφεύγοντες, δεν ικανοποιούνται οι απαιτήσεις του άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ.

ΕΔΔΑ, Α.Τ. κατά Λουξεμβούργου, αρ. προσφ. 30460/13, 09.04.2015

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 ΕΣΔΑ

Ο προσφεύγων συνελήφθη και ανακρίθηκε από την αστυνομία χωρίς δικηγόρο. Την επομένη της ανάκρισής του από τις αστυνομικές αρχές, ο προσφεύγων εξετάστηκε από τον ανακριτή, παρουσία δικηγόρου που διορίστηκε επίσημα το ίδιο πρωί. Κατά τη διάρκεια της ανάκρισής αυτής, προέβη σε λεπτομερείς δηλώσεις και διατήρησε όσα κατέθεσε στην αστυνομία. Καταδικάστηκε από τα εθνικά δικαστήρια. Στις καταδικαστικές τους αποφάσεις οι δικαστές αντιπαρέβαλαν διαφορετικές καταθέσεις του, τις οποίες και έλαβαν υπόψη στο σκεπτικό τους, σημειώνοντας ότι ο ενδιαφερόμενος άλλαζε συνεχώς εκδοχή των πραγμάτων. Σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, το δικαίωμα πρόσβασης στη δικογραφία δεν κατοχυρώνεται πάντα πριν την ανάκριση από τον ανακριτή. Ο προσφεύγων επικαλείται το άρθρο 7 της Οδηγίας 2012/13/UE της 22 Μαΐου 2012, ισχυριζόμενος ότι η άρνηση πρόσβασης στη δικογραφία εμποδίζει τον δικηγόρο του να φέρει σε πέρας το έργο του κατά τρόπο έστω ελάχιστα αποτελεσματικό κατά την πρώτη ανάκριση.

Σύμφωνα με το εν ισχύι δικονομικό δίκαιο, οι αρχές του Λουξεμβούργου επιτρέπουν την πρόσβαση στην ποινική δικογραφία αμέσως μετά την πρώτη ανάκριση. Το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι οι περιορισμοί στην πρόσβαση στη δικογραφία κατά την έναρξη της ποινικής διαδικασίας, κατά το στάδιο της έρευνας και της ανάκρισης, μπορούν να αιτιολογηθούν ιδίως από την ανάγκη διασφάλισης της μυστικότητας των στοιχείων που διαθέτουν οι αρχές και την προστασία των δικαιωμάτων τρίτων προσώπων. Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ δεν κρίνει παράλογη την αιτιολόγηση από τις εθνικές αρχές της απουσίας πρόσβασης στη δικογραφία για λόγους σχετικούς με την προστασία των συμφερόντων της δικαιοσύνης. Επιπλέον, ήδη πριν από την απόδοση κατηγοριών, ο εξεταζόμενος διαθέτει κάθε ελευθερία για την οργάνωση της υπεράσπισής του, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματός του σε σιωπή, του δικαιώματος πρόσβασης στη δικογραφία μετά την πρώτη εξέταση ενώπιον του ανακριτή και του δικαιώματος επιλογής της στρατηγικής υπεράσπισής του καθ'όλη τη

διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Έτσι διασφαλίζεται δίκαιη ισορροπία σε σχέση με την πρόσβαση στη δικογραφία, από το τέλος της πρώτης εξέτασης, ενώπιον των ανακριτικών αρχών και καθ'όλη τη διάρκεια της δίκης.

Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι δεν είναι αρμοδιότητά του να αποφανθεί για το κατά πόσο γεννάται για τον προσφεύγοντα από την Οδηγία 2012/13/ΕΕ δικαίωμα της υπεράσπισης σε πρόσβαση στη δικογραφία ήδη πριν από την πρώτη εξέταση από τον ανακριτή. Σε ό,τι αφορά την Οδηγία, το ΕΔΔΑ αρκείται στο να επισημάνει ότι η πρώτη παράγραφος του άρθρου 7 της Οδηγίας αυτής αφορά το ζήτημα της νομιμότητας της σύλληψης και της κράτησης, που καλύπτεται από το άρθρο 5 ΕΣΔΑ. Αυτό που διακυβεύεται εν προκειμένω είναι το ζήτημα του σεβασμού του δικαιώματος υπεράσπισης του «κατηγορούμενου» κατά την έννοια του άρθρου 6 ΕΣΔΑ. Στο πλαίσιο αυτό, η παράγραφος 3 του άρθρου 7 της Οδηγίας προβλέπει ότι η πρόσβαση στο υλικό παρέχεται «εγκαίρως ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης και το αργότερο έως την υποβολή των στοιχείων της κατηγορίας στην κρίση του δικαστηρίου». Το ΕΔΔΑ κρίνει ότι το άρθρο 6 ΕΣΔΑ δεν πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο, ώστε να εγγυάται απεριόριστη πρόσβαση στο υλικό της δικογραφίας ήδη πριν από την πρώτη εξέταση από τον ανακριτή, καθώς οι εθνικές αρχές έχουν λόγους σχετικούς με την προστασία των συμφερόντων της δικαιοσύνης επαρκείς, ώστε να μην θέτουν σε κίνδυνο την αποτελεσματικότητα των ερευνών. Συνεπώς, το ΕΔΔΑ κρίνει ότι η στήριξη από τον δικηγόρο κατά την ανάκριση δεν υπήρξε αναποτελεσματική εξαιτίας της απουσίας πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας πριν από την ανάκριση αυτή.

Δικαστήριο της ΕΕ

ΔΕΕ, Απόφαση της 05.10.2015, C-216/14, Gavril Covaci, δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη (Γενική Συλλογή)

Στην παρούσα υπόθεση το Δικαστήριο της ΕΕ αποφάνθηκε ότι:

1) Τα άρθρα 1 έως 3 της οδηγίας 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμ-

βουλίου, της 20ής Οκτωβρίου 2010, σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθετική ρύθμιση, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία, στο πλαίσιο ποινικής δίκης, απαγορεύει στο πρόσωπο κατά του οποίου έχει εκδοθεί απόφαση κατά τη συνοπτική διαδικασία να προβάλει εγγράφως αντιρρήσεις κατά της εν λόγω αποφάσεως σε γλώσσα διαφορετική από τη γλώσσα διαδικασίας, έστω και αν το εν λόγω πρόσωπο δεν είναι γνώστης της γλώσσας διαδικασίας, υπό τον όρο ότι οι αρμόδιες αρχές δεν θεωρούν, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 3, της εν λόγω οδηγίας, ότι, λαμβανομένων υπόψη της οικείας διαδικασίας και των περιστάσεων της συγκεκριμένης υποθέσεως, οι εν λόγω αντιρρήσεις συνιστούν ουσιώδες έγγραφο.

2) Τα άρθρα 2, 3, παράγραφος 1, στοιχείο γ', και 6, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 2012/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Μαΐου 2012, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθετική ρύθμιση κράτους μέλους, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία, στο πλαίσιο ποινικής δίκης, επιβάλλει στον κατηγορούμενο που δεν διαμένει στο εν λόγω κράτος μέλος να διορίσει αντίκλητο για την επίδοση εκδοθείσας κατά τη συνοπτική διαδικασία ποινικής αποφάσεως που τον αφορά, υπό τον όρο ότι ο κατηγορούμενος έχει πράγματι στη διάθεσή του ολόκληρη την ταχθείσα προθεσμία για την προβολή αντιρρήσεων κατά της εν λόγω αποφάσεως.

5. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (3.12.2015)¹

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Με την από 5 Νοεμβρίου 2015 επιστολή του Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων, εστάλη στην ΕΕΔΑ το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις». Ζητήθηκε, δε, από την ΕΕΔΑ η διατύπωση παρατηρήσεων επί του ως άνω σχεδίου νόμου.

Το παρόν Σχέδιο Νόμου (εφεξής ΣχΝ) τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 9 Νοεμβρίου 2015 έως τις 20 Νοεμβρίου 2015² και η κατάθεσή του στη Βουλή επίκειται εντός των επόμενων ημερών.

Λόγω μάλιστα της σπουδαιότητας των ζητημάτων που ρυθμίζει, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, έκρινε αναγκαίο να διατυπώσει τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

1. Οι παρούσες Παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Επιμέλεια σύνταξης: Α. Μπάκα, Α. Τσαμπή και Ρ. Φράγκου, Επιστημονικές Συνεργάτιδες της ΕΕΔΑ. Στην επεξεργασία του κειμένου ελήφθησαν υπόψη οι συμβολές των μελών της ΕΕΔΑ: Γ. Σταυρόπουλου, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Λ. Παπαδοπούλου, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Τμήμα Νομικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Α. Αθανασίου, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν ως πρόσωπο εγνωσμένου κύρους από τον Πρωθυπουργό, Β. Καρύδη, Συνήγορο του Πολίτη, Φ. Ιατρέλλη, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας, Σ. Απέργη, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Συνασπισμό Ριζοσπαστικής Αριστεράς, Μ. Τσαπόγα και Λ. Μπολάνη, Μέλη της ΕΕΔΑ ορισθέντα από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Β. Τζούφη, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών.

2. Δημόσια Διαβούλευση για το σχέδιο νόμου «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις», ανάρτηση 9 Νοεμβρίου 2015 έως 20 Νοεμβρίου 2015, 14:00. Διαθέσιμη σε: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=6153>.

II. Γενικές παρατηρήσεις επί της διαδικασίας νομοθέτησης

Αρχικά, η ΕΕΔΑ οφείλει να επισύρει την προσοχή της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής στην ευθεία παράβαση της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 74, παρ. 5, εδ. β', η οποία ορίζει ότι «*νομοσχέδιο ή πρόταση νόμου που περιέχει διατάξεις άσχετες με το κύριο αντικείμενό τους δεν εισάγεται για συζήτηση*». Διάταξη η οποία μάλιστα επαναλαμβάνεται και στο άρθρο 85, παρ. 2, του Κανονισμού της Βουλής (δυνάμει της οποίας «*τα νομοσχέδια και οι προτάσεις νόμων δεν πρέπει να περιέχουν διατάξεις άσχετες προς το κύριο αντικείμενό τους*»). Η ενσωμάτωση σε ένα, ενιαίο, νομοθετικό κείμενο με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις» επτά ακόμη κεφαλαίων που περιλαμβάνουν ρυθμίσεις εξίσου σημαντικές με το Σύμφωνο συμβίωσης, όπως, μεταξύ άλλων, η δημιουργία Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας ή οι τροποποιήσεις διατάξεων περί αστικής ευθύνης του τύπου, πέραν του ότι συνιστά παραβίαση της συνταγματικά προβλεπόμενης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας (τυπική αντισυνταγματικότητα), η οποία δεν μπορεί ούτε να προσβληθεί από τον πολίτη, ούτε να ελεγχθεί αλλιώς δικαστικά, εγκυμονεί τον κίνδυνο της υποβάθμισης των πολύ σοβαρών αυτών θεμάτων.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η ως άνω περιγραφόμενη προβληματική διαδικασία νομοθέτησης όχι μόνο έχει ενταθεί κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας, αλλά τείνει πλέον να αποτελεί κατάσταση με μόνιμα χαρακτηριστικά. Είναι επομένως επιτακτικό η Πολιτεία να εξασφαλίσει τρόπους στάθμισης της ανάγκης αφενός για τακτική, αφετέρου για ορθή νομοθέτηση.

Εν προκειμένω, και ως μία ενδιάμεση προσπάθεια εξασφάλισης της ορατότητας των υπό νομοθέτηση ζητημάτων και αποτροπής της υποβάθμισής ορισμένων από αυτά, θα ήταν πρόσφορο στον τίτλο του νομοθετήματος να εμφανίζονται παραπάνω του ενός. Θα μπορούσε επομένως αντί για «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» να διερευνηθεί η δυνατότητα ευρύτερης διατύπωσης. Μάλιστα το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (στο εξής ΕΔΔΑ), σε

καταδικαστική σε βάρος της χώρας μας απόφαση, έχει ρητά παρατηρήσει ότι η επίδικη, στην συγκεκριμένη εκείνη υπόθεση, διάταξη περιλαμβανόταν σε νόμο ο τίτλος του οποίου δεν είχε καμία σχέση με αυτήν, κατά παράβαση του άρθρου 74, παρ. 5, Σ³.

III. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στο Σύμφωνο Συμβίωσης

A. Ιστορικό

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως ασχοληθεί στο παρελθόν με το ζήτημα της εξάλειψης των διακρίσεων σε βάρος της κοινότητας των λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διεμφυλικών ατόμων (εφεξής ΛΟΑΔ) και την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους βάσει των υπερνομοθετικών κανόνων που επιβάλλουν την εξάλειψη των στερεοτύπων και των κοινωνικών προκαταλήψεων», τασσόμενη υπέρ της νομικής κατοχύρωσης της ομόφυλης συμβίωσης.

Ήδη από το 2004, με την απόφασή της *Διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και η επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου*⁴, η ΕΕΔΑ έχει τονίσει την ανάγκη νομικής αναγνώρισης της ομόφυλης συμβίωσης βάσει των αρχών του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου που αφορούν στο σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου και απαγορεύουν τις διακρίσεις ως προς την πλήρη απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών.

Στη συνέχεια, και με αφορμή τη δημόσια συζήτηση σχετικά με το Σχέδιο Νόμου περί Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης, το Μάρτιο του 2008, η ΕΕΔΑ έκρινε σκόπιμο να υπενθυμίσει στους αρμόδιους πολιτειακούς φορείς τις θέσεις και προτάσεις της σχετικά με τη νομική αναγνώριση της συμβιωτικής σχέσης μεταξύ ατόμων του

ίδιου φύλου, με την από 26.3.2008 επιστολή που απηύθυνε ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης και το σχετικό Δελτίο Τύπου που τη συνόδεψε⁵. Λίγους μήνες αργότερα, η ΕΕΔΑ υπέβαλε εγγράφως τα σχόλιά της επί του Σχεδίου Νόμου με τίτλο «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί και την κοινωνία (Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης και τροποποίηση Οικογενειακού Δικαίου)», τα οποία είχε απευθύνει στον Υπουργό Δικαιοσύνης Σ. Χατζηγάκη (Α.Π. 254/11-07-2008)⁶.

Πιο πρόσφατα ακόμα, και με αφορμή τις τότε δηλώσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης Χ. Καστανίδη αναφορικά με τη σύσταση νομοπαρασκευαστικής επιτροπής, η οποία θα κατέθετε προτάσεις σχετικά με το Σύμφωνο Συμβίωσης ατόμων του ίδιου φύλου, η ΕΕΔΑ είχε καλέσει με επιστολή της τον Υπουργό (ΑΠ 321/27.09.2010) να προχωρήσει «στην κατάρτιση σχεδίου νόμου που θα κατοχυρώνει νομικά την ομόφυλη συμβίωση».

Λίγα χρόνια αργότερα, κατόπιν της καταδικαστικής για την Ελλάδα απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) της 7ης Νοεμβρίου 2013 στην υπόθεση *Βαλλιανάτος και λοιποί*⁷, η ΕΕΔΑ απεύθυνε επιστολή στον Υπουργό Δικαιοσύνης κ. Αθανασίου, με την οποία υπενθύμιζε τις παλαιότερες θέσεις της σχετικά με την ανάγκη νομικής αναγνώρισης της ομόφυλης συμβίωσης. Με αφορμή μάλιστα τις δηλώσεις του Υπουργού, κατά τη συζήτηση του αντιρατσιστικού νομοσχεδίου στην αρμόδια Επιτροπή της Βουλής αναφορικά με την ανάγκη εξέτασης από το Υπουργείο των παραδοχών της απόφασης, η ΕΕΔΑ τον κάλεσε να προχωρήσει άμεσα στην προώθηση νομοθετικής ρύθμισης που θα κατοχυρώνει νομικά την ομόφυλη συμβίωση.

Αξίζει, δε, να επισημανθεί ότι στην ως άνω απόφαση του ΕΔΔΑ, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης πολλαπλώς μνημονεύει και λαμβάνει υπόψη τις σχετικές θέσεις της ΕΕΔΑ (παρ. 12, 15, 21-24, 87 και 89)⁸.

3. ΕΕΔΑ, Παπαγεωργίου κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 24628/94, 22.10.1997, παρ. 38.

4. ΕΕΔΑ, «Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου», Έκθεση 2004, σελ. 183 επ.

5. Βλ. Δελτίο Τύπου στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, www.nchr.gr.

6. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου 'Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία', Έκθεση 2008, σελ. 56.

7. ΕΔΔΑ, Γ. Β. κατά Ελλάδας, αρ. προσφ. 29381/09 και 32684/09, 7 Νοεμβρίου 2013.

8. Βλ. σχετικά και «Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικα-

Σε πιο πρόσφατη Έκθεσή της, με αφορμή τις Συστάσεις της για τα *Διεμφυλικά άτομα και τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*⁹, η ΕΕΔΑ εξέφρασε την ικανοποίησή της για την πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τη σύσταση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με αντικείμενο την κατάρτιση σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου¹⁰, υπογραμμίζοντας ότι αποτελεί ένα πρώτο πολύ σημαντικό βήμα της Πολιτείας προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης προστασίας των δικαιωμάτων της ΛΟΑΔ κοινότητας. Η συσταθείσα νομοπαρασκευαστική επιτροπή, ωστόσο, δεν ολοκλήρωσε το διττό σκοπό για τον οποίο συστάθηκε, δηλαδή την κατάρτιση σχεδίου νόμου, αφενός, για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και, αφετέρου, για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου. Η ΕΕΔΑ διατυπώνει, για το λόγο αυτό, το φόβο ότι η διακοπή των εργασιών της ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής προτού ολοκληρώσει την αποστολή για την οποία συστάθηκε συνεπάγεται άσκοπες καθυστερήσεις που δεν εξυπηρετούν το σκοπό της αποτελεσματικής θεσμικής προστασίας των διεμφυλικών ατόμων και καλεί την Πολιτεία να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία και προώθηση των δικαιωμάτων τους.

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ δεν μπορεί παρά να χαιρετίσει και προσυπογράψει τόσο το πνεύμα, όσο και το γράμμα του παρόντος ΣχΝ με τίτλο «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις», με το οποίο πράγματι επιδιώκεται ο εκσυγχρονισμός του νομοθετικού πλαισίου που διέπει το σύμφωνο συμβίωσης όχι μόνο

με την άρση της διάκρισης κατά των ομόφυλων ζευγαριών που είχε νομοθετήσει ο Ν 3719/2008, αλλά και γενικότερα με την ενίσχυση του θεσμού του συμφώνου συμβίωσης. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι ο νέος νόμος φιλοδοξεί να επιτύχει, όπως αναφέρει και η αιτιολογική του έκθεση, «μια ισορροπία μεταξύ αφενός της ιδιωτικής αυτονομίας και αφετέρου της ανάγκης προστασίας των οικογενειακών σχέσεων» και διατυπώνει την ευχή η Πολιτεία να μεριμνήσει για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων εφαρμογής των προβλεπόμενων του. Δράττεται μάλιστα της ευκαιρίας για να διαβεβαιώσει για την ετοιμότητά της, στο πλαίσιο της αποστολής της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας, να συνδράμει τις αρμόδιες Αρχές στο έργο τους για τη λήψη των αναγκαίων και πρόσφορων νομοθετικών μέτρων.

B. Επιμέρους διατάξεις

Άρθρο 1 – Σύσταση:

Εδάφιο α' : Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την αντικατάσταση της διατύπωσης του Ν 3719/2008 για το σύμφωνο συμβίωσης «*η συμφωνία δύο ενήλικων ετερόφυλων προσώπων*» με τη διατύπωση «*η συμφωνία δύο ενήλικων προσώπων, ανεξάρτητα από το φύλο τους*», διατυπώνοντας την ισχυρή πεποίθησή ότι η νομική αναγνώριση της ομόφυλης συμβίωσης, βάσει των αρχών του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αφορούν στο σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, θα συμβάλει στην εξάλειψη των διακρίσεων και την πλήρη απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, ατομικών, πολιτικών, πολιτισμικών, οικονομικών και κοινωνικών. Η συμπερίληψη ομόφυλων ζευγαριών στο σύμφωνο συμβίωσης αποκαθιστά κατάφωρη διάκριση του παρελθόντος.

Άρθρο 4 – Επώνυμο των μερών

Το άρθρο 4 του παρόντος ΣχΝ ρυθμίζει το επώνυμο των μερών του συμφώνου συμβίωσης, διατηρώντας την ρύθμιση που είχε εισαγάγει το άρθρο 5 του ισχύοντος νόμου, δηλαδή την ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων περί γάμου σχετικά με το επώνυμο των συζύγων (άρθρο 1388

στηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)», *Ιανουάριος 2015*, σελ. 9-10, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/banners/2015gennarhs_nchr_citation_ECHR_ell.pdf.

9. ΕΕΔΑ, «*Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου*», 1.9.2015, διαθέσιμο σε: <http://www.nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-10-23-48/176-diki-2>.

10. Υπ. Απόφ. αριθμ. 20692/7.4.2015 για τη Σύσταση και συγκρότηση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής με αντικείμενο την κατάρτιση σχεδίου νόμου για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, τη σύνταξη της σχετικής αιτιολογικής έκθεσης και της έκθεσης αξιολόγησης συνεπειών ρυθμίσεων (ΦΕΚ Β' 696/24.4.2015).

ΑΚ). Η διατύπωση φαίνεται να είναι ημιτελής, ωστόσο, εισάγοντας αδικαιολόγητη διάκριση σε βάρος των συμφωνούντων τη συμβίωση, καθώς δεν περιλαμβάνει ρύθμιση αντίστοιχη με εκείνη της τρίτης παραγράφου του άρθρου 1388 ΑΚ, η οποία διευκρινίζει τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί για την επιλογή του επωνύμου των μερών. Προς το σκοπό της συμπλήρωσης της συγκεκριμένης διάταξης, η ΕΕΔΑ προτείνει την προσθήκη στο άρθρο 4 της ακόλουθης παραγράφου: «*Με συμφωνία των συμφωνούντων ο καθένας από αυτούς μπορεί να προσθέτει στο επώνυμο του το επώνυμο του άλλου. Η προσθήκη γίνεται με κοινή δήλωση ενώπιον του Ληξιάρχου και ισχύει μέχρι να ανακληθεί ενώπιον του ληξιάρχου με κοινή δήλωση των συμφωνούντων ή με μονομερή δήλωση οποιουδήποτε των συμφωνούντων, η οποία κοινοποιείται στον άλλο συμφωνούντα*».

Επίσης, προτείνεται η συμπλήρωση του τίτλου του άρθρου 4, ώστε να είναι ξεκάθαρο ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση αφορά στο επώνυμο των μερών του συμφώνου, όπως άλλωστε γίνεται και πιο κάτω στο άρθρο 10 με το οποίο ρυθμίζεται το επώνυμο των τέκνων που γεννήθηκαν κατά τη διάρκεια συμφώνου συμβίωσης.

Άρθρα 5, 6 και 8 – Σχέσεις των μερών και Κληρονομικό δικαίωμα:

Η ΕΕΔΑ θεωρεί σημαντική εξέλιξη τη ρύθμιση των προσωπικών και μη προσωπικών σχέσεων, των αποκτημάτων σε περίπτωση ελεύθερης συμβίωσης χωρίς σύμφωνο και του κληρονομικού δικαιώματος, καθώς επίσης και την υπαγωγή τους στις διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εάν δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση που να προβλέπεται από το νόμο.

Άρθρο 7 – Λύση:

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ «[τ]ο σύμφωνο συμβίωσης λύνεται α) με συμφωνία των μερών, που γίνεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο, β) με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, εφόσον έχει επιδοθεί προηγουμένως με δικαστικό

επιμελητή πρόσκληση για συναινετική λύση στο άλλο μέρος και έχουν παρέλθει τρεις μήνες από την επίδοση, και γ) αυτοδικαίως, αν συναφθεί γάμος μεταξύ των μερών», η λύση δε αυτή ισχύει, σύμφωνα με τις διατάξεις της αμέσως επόμενης παραγράφου (7, παρ. 2) «από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου, που περιέχει τη συμφωνία ή τη μονομερή δήλωση, στο Ληξίαρχο όπου έχει καταχωριστεί και η σύστασή του». Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την αλλαγή του τρόπου της μονομερούς λύσης του συμφώνου συμβίωσης, όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 4, παρ. 1β', του Ν 3719/2008 και την αντικατάσταση της ισχύουσας ρύθμισης, που εξαρτά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης από την απλή κοινοποίηση της μονομερούς συμβολαιογραφικής δήλωσης στο αντισυμβαλλόμενο μέρος, από μια πιο σύνθετη διαδικασία που αναμένεται ότι θα συμβάλει στην αποφυγή του αιφνιδιασμού των μερών του συμφώνου.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί θετική εξέλιξη για την προστασία των μερών την αλλαγή σχετικά με την τρίτη περίπτωση λύσης συμφώνου συμβίωσης (άρθρο 7, παρ. 1γ'), σύμφωνα με την οποία λόγω αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου αποτελεί μόνο ο γάμος μεταξύ των μερών του συμφώνου και όχι και ο γάμος του ενός μέρους με τρίτο πρόσωπο (άρθρο 4, παρ. 1 γ', Ν 3719/2008). Η ΕΕΔΑ είχε και στο παρελθόν σχολιάσει τη διάταξη αυτή εκφράζοντας τότε την αντίθεσή της, αφενός, γιατί η αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης χωρίς γνωστοποίησή της στο άλλο μέρος έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της καλής πίστης (ΑΚ 288) και, αφετέρου, γιατί η σύναψη γάμου ενός εκ των δύο συμβαλλομένων με τρίτο συνιστά κατά κάποιο τρόπο υπαναχώρηση από το σύμφωνο, η οποία σύμφωνα με το άρθρο 390 ΑΚ πρέπει να γίνεται με δήλωση αυτού που υπαναχωρεί προς το άλλο μέρος¹¹.

Άρθρο 9 – Τεκμήριο πατρότητας:

Σε ό,τι αφορά στις διατάξεις του άρθρου 9 του παρόντος ΣχΝ, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις από 10.7.2008 Συστάσεις της για να επισημάνει ότι το μαχητό τεκμήριο πατρότητας και η ανάλογη

¹¹. *Idem*, σελ. 61.

εφαρμογή των άρθρων 1466 επ. ΑΚ και 614 επ. ΚΠολΔ περί προσβολής πατρότητας δεν προστατεύουν επαρκώς τα παιδιά. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η οικογένεια μπορεί να συνίσταται και σε άλλες, *de facto* σχέσεις ή εναλλακτικά σχήματα, χωρίς απαραίτητα να περιορίζεται σε σχέσεις βασισμένες στο γάμο¹² και προς αποφυγή αντισυνταγματικών και αντίθετων προς την ΕΣΔΑ διακρίσεων λόγω γέννησης, πρέπει να αντικατασταθεί με διάταξη που να προβλέπει, κατ' αναλογία όσων ισχύουν σε περίπτωση γάμου (άρθρα 1473 ΑΚ – *Επιγενόμενος γάμος των γονέων*, 1382 ΑΚ – *Αποτελέσματα ακύρωσης γάμου, δικαιώματα τρίτων*), ώστε να ορίζεται ρητά ότι «τα τέκνα που γεννήθηκαν από τα συμβαλλόμενα με το σύμφωνο πρόσωπα, είτε πριν είτε μετά τη σύναψη του συμφώνου, εξομοιώνονται ως προς όλα με τέκνα γεννημένα σε γάμο και διατηρούν την ιδιότητα αυτή και μετά τη με οποιοδήποτε τρόπο λύση του συμφώνου ή την ακύρωσή του»¹³.

Αναγκαία κρίνεται και η ανάλογη εφαρμογή άρθρου 1465 ΑΚ (Τεκμήριο καταγωγής από γάμο, ελεύθερη συμβίωση, επιγενόμενος γάμος, σύγκρουση τεκμηρίων) σχετικά με τη μεταθανάτια τεχνητή γονιμοποίηση.

Σε ό,τι αφορά τις λοιπές διατάξεις των άρθρων 1455 επ. ΑΚ για την ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τις προτάσεις της για αναλογική εφαρμογή τους. Ειδικότερα, αναφορικά με την παροχή συναινεσης της άγαμης γυναίκας η οποία συζεί σε ελεύθερη ένωση, σύμφωνα με το άρθρο 1456 ΑΚ, η συναίνεση των δύο υποβοηθούμενων προσώπων παρέχεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο. Συνεπώς, εφόσον αναγνωρίζεται η δυνατότητα απόκτησης τέκνων με τεχνητή γονιμοποίηση από ζευγάρια που ζουν σε ελεύθερη ένωση, θα πρέπει να επεκταθεί η εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων και στα άτομα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης¹⁴.

Άρθρο 12 – Ανάλογη εφαρμογή άλλων διατάξεων, Εξουσιοδοτήσεις:

Παρά τα θεμελιώδους σημασίας βήματα που πραγματοποιεί το παρόν ΣχΝ προς την κατεύθυνση της προστασίας κατά των διακρίσεων, παρατηρείται ότι επιδεικνύει διστακτικότητα στο ζήτημα της επέκτασης άλλων δικαιωμάτων και στα μέρη του συμφώνου συμβίωσης – πέραν των συζύγων –, τα οποία δεν έχουν δυνατότητα πρόσβασης στα δικαιώματα αυτά. Ειδικότερα:

Παράγραφος 1: Σε ό,τι αφορά στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 12, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ, η οποία ορίζει ότι «[ά]λλες διατάξεις νόμων που αφορούν συζύγους εφαρμόζονται αναλόγως και στα μέρη του συμφώνου, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο», η ΕΕΔΑ έχει την πεποίθηση ότι συγκεκριμένη διατύπωση, παρά τη μείζονα σημασία της διάταξης, είναι γενική και αφηρημένη, χωρίς ευθεία αναφορά στις επίμαχες διατάξεις παραδείγματος χάριν δημοσιούπαλληλικού, εργατικού, ασφαλιστικού, συνταξιοδοτικού, φορολογικού και δημοσιονομικού δικαίου, οι οποίες θα έπρεπε να εφαρμόζονται αντιστοίχως και στα πρόσωπα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης. Η απουσία από το ΣχΝ ρητής ρύθμισης της ανάλογης εφαρμογής των ανωτέρω διατάξεων, κατ' αναλογία των ισχυουσών διατάξεων μεταξύ συζύγων, σε πρόσωπα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης δεν φαίνεται να είναι επαρκώς δικαιολογημένη. Για το λόγο αυτό και προκειμένου να μην καταλήξει νεκρό γράμμα η εν λόγω διάταξη, συνιστάται η προσθήκη στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 12 ρητής αναφοράς στις «[ά]λλες διατάξεις νόμων» με εξειδίκευσή τους.

Παράγραφος 2: Για τον ίδιο λόγο, άλλωστε, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η διάταξη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 12 του παρόντος ΣχΝ, η οποία προβλέπει για την εφαρμογή της προηγούμενης παραγράφου «την έκδοση προεδρικού διατάγματος μετά από πρόταση του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης εντός έξι μηνών από την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου», πρέπει να εξαιρεθεί ώστε να ρυθμίζονται τα θεμελιώδους και ουσιαστικής σημασίας αυτά δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα μέρη του συμφώνου από τον ίδιο το νόμο, χωρίς να απαιτείται νομοθετική εξουσιοδότηση.

12. Βλ. ΕΔΔΑ, *Marckx κατά Βελγίου*, αρ. προσφ. 6833/74, 13.6.1979, *Johnston και άλλοι κατά Ιρλανδίας*, αρ. προσφ. 9697/82, 18.12.1986.

13. Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου 'Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία'», αρ. cit., σελ. 62-63.

14. Βλ. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου 'Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία'», αρ. cit., σελ. 62-63.

Αντίθετα, με τη νομοθετική εξουσιοδότηση παρατηρείται το παράδοξο ο νομοθέτης να εξουσιοδοτεί την εκτελεστική εξουσία για τη λήψη μέτρων που δεν εξειδικεύουν απλά το παρόν νομοθετικό κείμενο, ούτε μεριμνούν για την εκτέλεσή του.

Η ΕΕΔΑ έχει την ισχυρή πεποίθηση ότι η διάταξη αυτή, πέραν του ότι αφήνει περιθώρια στο νομοθέτη να περιορίσει την ανάλογη εφαρμογή διατάξεων που αφορούν τους συζύγους στα μέρη του συμφώνου, θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε άσκοπες καθυστερήσεις, πολύ περισσότερο που η παρεχόμενη εξάμηνη νομοθετική εξουσιοδότηση στην κανονιστικώς δρώσα διοίκηση, έχει κατά τα παγίως νομολογούμενα από το Συμβούλιο της Επικρατείας ενδεικτικό χαρακτήρα. Προς το σκοπό αυτό η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι ο νομοθέτης πρέπει να ασκήσει την αρμοδιότητά του ευθέως και όχι με εξουσιοδότηση. Οφείλει δηλαδή να ορίσει ο ίδιος τα δικαιώματα που θα αναγνωρίσει στους συμβιούντες.

Γ. Αναγνώριση του δικαιώματος τεκνοθεσίας στα μέρη του συμφώνου

Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι στο παρόν ΣχΝ δεν περιλαμβάνεται καμία ρύθμιση για το ακανθώδες θέμα της τεκνοθεσίας από ζευγάρια που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης και επιφυλάσσεται να το εξετάσει σε βάθος προκειμένου να συνδράμει την Πολιτεία στη λήψη των προσφορότερων μέτρων με κριτήριο το συμφέρον του παιδιού. Θεωρεί, παρόλα αυτά, ότι, δεδομένης της σοβαρότητας αλλά και των προεκτάσεων του ζητήματος, διαφαίνεται ως επιτακτική η ανάγκη άμεσης διεξαγωγής δημόσιου διαλόγου με όλους τους ενδιαφερόμενους φορείς και εκπροσώπους των οικείων επιστημονικών κλάδων με σκοπό την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση τόσο του νομοθέτη, όσο και της κοινής γνώμης για όλες τις πτυχές του ζητήματος, με γνώμονα, αφενός, την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, αφετέρου, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.

IV. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στο Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας

Άρθρα 15 – Σύσταση:

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη σύσταση συλλογικού συμβουλευτικού - γνωμοδοτικού οργάνου υπό

την ονομασία «Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας». Αποτελεί, κατά το ουσιαστικό της μέρος, μία θετική πρωτοβουλία, στην ολοκλήρωση της οποίας πρέπει να δοθεί προτεραιότητα, όπως άλλωστε έχει επισημάνει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το Ρατσισμό και τη Μισαλλοδοξία (στο εξής ECRI)¹⁵.

Σε τυπικό επίπεδο, είναι ιδιαίτερα σημαντική η νομοθετική κατοχύρωση ενός τέτοιου οργάνου. Η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει στα κείμενα της την ανάγκη νομοθετικής κατοχύρωσης διυπουργικών συνεργασιών σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η διαχρονικότητα της θεσμικής δέσμευσης¹⁶.

Άρθρα 16 και 19 – Σύνοψη, Συνεργασία με φορείς και κοινωνικός διάλογος:

Παράγραφος 1: Η ECRI έχει συστήσει στις ελληνικές αρχές να δημιουργήσουν μια Ομάδα Δράσης για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Μια τέτοια Ομάδα Δράσης θα πρέπει να αποτελείται από τις αρμόδιες αρχές, τους δυο ανεξάρτητους φορείς (Συνήγορο του Πολίτη και Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου) και ΜΚΟ, ώστε να ενισχυθεί η συνεργασία μεταξύ των αρχών και της κοινωνίας των πολιτών για το θέμα αυτό. Στο πλαίσιο αυτό η ΕΕΔΑ συμμετέχει στο υπό σύσταση όργανο, ανταποκρινόμενη παράλληλα στο θεσμικό της ρόλο. Μάλιστα, μέλος του υπό σύσταση Συμβουλίου προβλέπεται να είναι και το Δίκτυο Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας, που τελεί υπό την αιγίδα της ΕΕΔΑ και της Υπάτης Αρμοστείας του ΟΗΕ για του Πρόσφυγες, φορέας που όχι μόνο διαθέτει εξειδικευμένη εμπειρία στα θέματα αλλά και του οποίου μέλη είναι πάνω από 35 ΜΚΟ και λοιποί σχετικοί με τα θέματα φορείς.

Όντως, τόσο η σύνοψη του υπό σύσταση

15. Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 Φεβρουαρίου 2015, CRI(2015)1, διαθέσιμη σε: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-GRC.pdf>.

16. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού», 15.1.2015 διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/parathrhseis_eeeda_gia_esddp.pdf.

οργάνου όσο και το γεγονός ότι στο Συμβούλιο δύνανται να καλούνται και άλλα πρόσωπα, ιδίως εμπειρογνώμονες με συναφή εξειδίκευση, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ή φορείς για την παροχή πληροφοριών ή συνεργασία, ανταποκρίνονται στην ανάγκη συμμετοχικής δράσης για τα θέματα. Με αφορμή το Προσχέδιο Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η ΕΕΔΑ είχε επισημάνει τη σπουδαιότητα συμμετοχικών διαδικασιών που δεν αποκλείουν την έγκαιρη και ουσιαστική συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων με την προστασία των δικαιωμάτων φορέων, συμπεριλαμβανομένων πανεπιστημιακών, μη κυβερνητικών οργανώσεων ή ερευνητικών κέντρων. Εξίσου σημαντική είναι η συμμετοχή φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης που επίσης διασφαλίζεται με την παρούσα σύνθεση.

Επίσης, η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει ότι οι προσδοκίες που προκύπτουν από τη συμμετοχή των ως άνω φορέων πρέπει να αντιμετωπίζονται κατά τρόπο ώστε η συμμετοχή ΜΚΟ και λοιπών φορέων να μην καθίσταται προσχηματική. Το άρθρο 19, παρ. 2, του παρόντος ΣχΝ προβλέπει ότι «Το Συμβούλιο μπορεί να προσκαλεί Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και άλλους φορείς της κοινωνίας των πολιτών σε διαβούλευση, εφόσον αυτό θεωρείται αναγκαίο κατά την κρίση του». Η ΕΕΔΑ καλεί την Πολιτεία να μην αφήσει την παρούσα ρύθμιση κενό γράμμα, να διασφαλίσει στην πράξη όντως το συμμετοχικό χαρακτήρα της πρωτοβουλίας αυτής και να ενθαρρύνει την επιστροφή σωρείας μέσων προς αυτή την κατεύθυνση όπως συναντήσεις, ηλεκτρονικές πλατφόρμες και κοινωνικά μέσα δικτύωσης.

Πάντως, ειδικότερα για τη σύνθεση του υπό σύσταση οργάνου, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν κρίσιμο να προβλεφθεί και η συμμετοχή του Υπουργείου Εργασίας, ιδίως στο μέτρο που αυτό εποπτεύει ελεγκτικούς μηχανισμούς (ΣΕΠΕ, ΙΚΑ) και θα μπορούσε άρα να εισφέρει στοιχεία και γνώση σχετικά με τα φαινόμενα ρατσισμού στους χώρους εργασίας¹⁷.

17. Το ζήτημα των ρατσιστικών περιστατικών στο χώρο της εργασίας έχει απασχολήσει τους εθνικούς κοινωνικούς εταίρους, στο μέτρο που το 2014 οι εθνικοί εκπρόσωποι εργαζομένων και εργοδοτών (ΓΣΕΕ, ΣΕΒ, ΓΣΕΒΕΕ, ΕΣΕΕ, ΣΕΤΕ) με τη συμβολή της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΙΛΟ) υλοποίησαν κοινές πανελλαδικές δράσεις για την

Τέλος, σε ό,τι αφορά τη σύνθεση του νέου οργάνου, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την τυχόν δυσαρμονία που θα μπορούσε να δημιουργηθεί από την παράλληλη συμμετοχή του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης με αρμοδιότητα σε θέματα Προστασίας του Πολίτη (στοιχείο γ.) και της ΕΛΑΣ (στοιχείο η.). Αντιλαμβανόμενη την αξία της συμμετοχής σε ένα τέτοιο όργανο εκπροσώπων από τις εξειδικευμένες υπηρεσίες της ΕΛΑΣ για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας¹⁸, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι θα μπορούσε να επέλθει μία προσαρμογή στη σύνθεση του οργάνου κατάλληλη να εγγυηθεί την αρμονική εκπροσώπηση των αρμοδίων για θέματα προστασίας του πολίτη δημοσίων φορέων με γνώμονα την απρόσκοπτη συνδρομή τους στην προστασία των δικαιωμάτων που καλείται να διασφαλίσει το υπό σύσταση όργανο.

Παράγραφος 2: Με σκοπό τη διασφάλιση της πλέον αποτελεσματικής λειτουργίας του υπό σύσταση οργάνου, η ΕΕΔΑ εκτιμά ότι είναι αναγκαίο να προβλεφθεί ότι ο ορισμός των τακτικών και αναπληρωματικών μελών από τους αρμόδιους Υπουργούς και φορείς να διενεργείται με γνώμονα την εξοικείωση των προσώπων με τα ζητήματα δικαιωμάτων που αφορούν το Συμβούλιο¹⁹. Η έως τώρα εμπειρία ανάλογων πρωτοβουλιών της διοίκησης αποδεικνύει ότι η αποτελεσματικότητα του έργου αντίστοιχων οργάνων συναρτάται άμεσα με το βαθμό εξειδίκευσης των συμμετεχόντων σε αυτά. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ συστήνει να τεθεί σαφές κριτήριο για τον ορισμό των μελών του Συμβουλίου η τεχνογνωσία και εμπειρία στα θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και ειδικά στα θέματα ρατσισμού και να περιοριστεί χρονικά η διάρκεια της θητείας τους, από τριετή σε διετή, προκειμένου να διασφαλίζεται η εναλλαγή των προσώπων στις θέσεις αυτές.

προώθηση της ισότητας και την καταπολέμηση των απαγορευμένων διακρίσεων στους χώρους εργασίας. Βλ. Άρθρο 1 Εθνικής Γενικής ΣΣΕ 2014 και ανάρτηση του κοινού δελτίου τύπου κατά των διακρίσεων, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας σε <http://www.inegsee.gr/o-kosmos-tis-ergasias-mazi-gia-tin-isotita/>.

18. Βλ. Τμήματα και Γραφεία αντιμετώπισης ρατσιστικής βίας που συστήθηκαν με το ΠΔ 132/2012.

19. Βλ. κατ' αναλογία τους δείκτες αποτελεσματικότητας λειτουργίας των δομών του κοινωνικού διαλόγου σε εθνικό επίπεδο, τους οποίους, έχει επεξεργαστεί το Διεθνές Γραφείο Εργασίας (ΙΛΟ), National Tripartite Social Dialogue, An ILO guide for improved governance, ILO 2013.

Με την ως άνω παρατήρηση συναρτάται άμεσα και η αναγκαιότητα επιστημονικής στήριξης του Συμβουλίου από πρόσωπο ή πρόσωπα κατάλληλα καταρτισμένα και με εμπειρία. Η συμμετοχή εκπροσώπων της διοίκησης και άλλων φορέων οπωσδήποτε καλύπτει την ανάγκη αποτύπωσης της συνολικής εμπειρίας των αρμοδίων στα θέματα ρατσισμού. Δεν διασφαλίζει όμως την πλήρη ανταπόκριση του Συμβουλίου τις αναφερόμενες στο άρθρο 17 του ΣχΝ αρμοδιότητες. Η ΕΕΔΑ ενδεικτικά αναφέρει ότι η εκπόνηση μελετών για τα θέματα (άρθρο 17 παρ. 2 α'), η συγκέντρωση στοιχείων (άρθρο 17 παρ. 2 ε'), ακόμα δε περισσότερο η σύνταξη Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού (άρθρο 17 παρ. 2 η') δεν δύνανται να πραγματοποιηθούν χωρίς την *ad hoc* συνδρομή προσωπικού που να διαθέτει την απαραίτητη εξειδίκευση και το οποίο να απασχολείται ειδικά για τα σχετικά θέματα.

Παράγραφος 3: Στο σημείο αυτό το ΣχΝ προβλέπει την, σε κάθε συνεδρίαση του Συμβουλίου, πρόσκληση και συμμετοχή του Συνηγόρου του Πολίτη, με εκπρόσωπό του και χωρίς δικαίωμα ψήφου. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η διαφοροποίηση του τρόπου συμμετοχής του Συνηγόρου του Πολίτη στο Συμβούλιο σε σχέση με αυτόν των λοιπών φορέων δεν δικαιολογείται επαρκώς. Η διαφορετική αντιμετώπιση της ανεξάρτητης αυτής αρχής σε σχέση με άλλες ανεξάρτητες Αρχές, όπως το ΕΣΡ (άρθρο 16 παρ. 1 ια' του ΣχΝ), ενδεχομένως να θέτει και θέματα συνταγματικότητας. Άλλωστε, η συμμετοχή του Συνηγόρου του Πολίτη σε ένα τέτοιο όργανο, η χρησιμότητα της οποίας δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, συνιστάται και από την ECRI.

Άρθρο 17 – Αρμοδιότητες:

Οι αρμοδιότητες του υπό σύσταση οργάνου είναι πράγματι ευρείες και ικανές να οδηγήσουν σε απτά αποτελέσματα. Η ΕΕΔΑ, στο σημείο αυτό, επισημαίνει την ανάγκη η δράση του Συμβουλίου να γίνεται στη βάση μίας συνεκτικής αποτίμησης και οριοθέτησης των ζητημάτων στα οποία αυτό καλείται να απαντήσει όπως αυτές οριοθετούνται από συγκεκριμένα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία. Στο μέτρο, δε, που στην αρμοδιότητα του

Συμβουλίου περιλαμβάνεται η σύνταξη Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού είναι αναγκαίο να προκριθεί η σύνταξη μίας «μελέτης-βάσης» (baseline study), γεγονός που η ΕΕΔΑ έχει και στο παρελθόν υπογραμμίσει²⁰.

Το γεγονός αυτό επισημαίνεται και από την ECRI στο μέτρο που ρητά προβλέπει ότι «Η εθνική στρατηγική θα πρέπει, μεταξύ άλλων, να περιλαμβάνει μια ανάλυση της κατάστασης, μια επισκόπηση των υφιστάμενων μέτρων, των κενών και των αναγκών, καθώς και τις στρατηγικές συστάσεις για τον τρόπο αντιμετώπισής τους, συμπεριλαμβανομένων στόχων και μετρήσιμων δεικτών».

Τέλος, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρωτοβουλία σύνταξης Εθνικού Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού. Υπενθυμίζει όμως την ανάγκη αυτές οι πρωτοβουλίες να ολοκληρώνονται εντός ευλόγου χρόνου κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται και η αποτελεσματική υλοποίηση των δράσεων που περιέχονται. Στο πρόσφατο παρελθόν η ΕΕΔΑ με αφορμή το Προσχέδιο Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σύστησε στην Πολιτεία την ολοκλήρωση της εκπόνησης του ΕΣΔΔΠ και με συναίσθηση της ανάγκης, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς της, επεσήμανε την ετοιμότητα και προθυμία της να σταθεί και πάλι αρωγός της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με επιμέρους σχολιασμό και προτάσεις, κατά τη διαδικασία επικαιροποίησης, εξειδίκευσης, αξιολόγησης και υλοποίησης των στόχων που έχουν τεθεί για την αποτελεσματικότερη προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού²¹.

V. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στις τροποποιήσεις στον Ποινικό Κώδικα

A. Επιμέρους διατάξεις

Άρθρο 20 – Άρθρο 81Α του Ποινικού Κώδικα:

Η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά την προτεινόμενη αντικατάσταση του άρθρου 81Α του Ποινικού

20. *Ibid.*

21. *Ibid.*

Κώδικα, καθώς με τη νέα διατύπωση απαλείφεται η ανεπιτυχής αναφορά στην έννοια του μίσους ως κίνητρο του δράστη, η οποία άλλωστε καθιστούσε δυσχερή την εφαρμογή της διάταξης. Η διεθνής βιβλιογραφία έχει επισημάνει, άλλωστε, ότι παρόλο που έχει επικρατήσει ο όρος «έγκλημα μίσους» είναι ακριβέστερο να προσδιορίζεται ως κίνητρο του δράστη όχι το μίσος αλλά η προκατάληψη²².

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι είναι αναγκαίο οι επιλογές του γράμματος του νόμου αφενός να είναι όσο το δυνατόν κατάλληλες για την εφαρμογή του από τους εφαρμοστές του δικαίου, αφετέρου να μην περιορίζουν το προστατευτικό πεδίο των ήδη υφιστάμενων διατάξεων. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η νέα διατύπωση του άρθρου 81Α ΠΚ που προβλέπει την εφαρμογή της γενικής επιβαρυντικής περίπτωσης «εάν από τις περιστάσεις προκύπτει ότι έχει τελεστεί έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου», δεν είναι βέβαιο ότι διευκολύνει την εφαρμογή της διάταξης από τους εφαρμοστές του δικαίου χωρίς να περιορίζει το προσδοκώμενο προστατευτικό πλαίσιο.

Προς την ίδια κατεύθυνση, η ΕΕΔΑ προτείνει στην διατύπωση της διάταξης του άρθρου 81Α ΠΚ να προστεθούν οι εξής λέξεις: « [...] λόγω των πραγματικών ή νομιζόμενων χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου».

Η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται ότι από τη λειτουργία του συνιστώμενου Συμβουλίου θα προκύψουν προτάσεις για τη βελτίωση και της νομοθεσίας στα σχετικά θέματα. Εντούτοις, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι με αφορμή την τροποποιούμενη διάταξη, ο νομοθέτης θα μπορούσε να λάβει υπόψη του την ίδια αυτή στιγμή ορισμένες τροποποιήσεις του νομοθετικού καθεστώτος που προτείνει η ECRI. Η ECRI συνιστά συγκεκριμένα η γλώσσα

και η υπηκοότητα να περιλαμβάνονται στον κατάλογο των λόγων του άρθρου 81Α ΠΚ (ομοίως, βλ. τη σύσταση η γλώσσα και η υπηκοότητα να περιλαμβάνονται και στον κατάλογο των λόγων του άρθρου του νόμου 927/1979)²³.

Συνίσταται, τέλος, η προσθήκη διευκρινιστικής περιπτώσεως δ' ή η προσθήκη εδαφίου στην περίπτωση γ' ως εξής: «Σε περίπτωση εγκλήματος που τιμωρείται και με ποινή φυλάκισης και με χρηματική ποινή, επιβάλλεται αθροιστικώς και διπλασιασμός του ορίου της χρηματικής ποινής κατά την περ. γ' του άρθρου 81Α ΠΚ και αύξηση του ανωτάτου ορίου ποινής σύμφωνα με την περ. α' ή την περ. β' του άρθρου 81Α ΠΚ».

Άρθρο 21 – Κατάργηση περ. θ' παρ. 3 άρθρου 100 ΠΚ:

Η κατάργηση της δυνατότητας εξάρτησης της αναστολής εκτέλεσης της ποινής υπό όρους από την προσφορά ποσού μέχρι 10.000 ευρώ σε κοινωνωφελές ίδρυμα κρίνεται από την ΕΕΔΑ ως θετική, δεδομένης της οικονομικής κρίσης. Άλλωστε η καταργούμενη διάταξη ήγειρε ζητήματα συμβατότητάς της με την αρχή της ισότητας.

Άρθρο 26 – Τροποποίηση άρθρου 290 ΠΚ, «Διατάραξη ασφάλειας των συγκοινωνιών»:

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η προτεινόμενη ρύθμιση δημιουργεί σύγχυση: Το έγκλημα του άρθρου 290 ΠΚ είναι έγκλημα επικινδυνότητας (έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης). Συνεπώς, για τη στοιχειοθέτησή του αρκεί απλώς να υπάρχει η δυνατότητα του κινδύνου. Η προτεινόμενη ρύθμιση, με την οποία επιδιώκεται η προσθήκη τρίτης παραγράφου στο άρθρο 290 ΠΚ, σύμφωνα με την οποία: «αν από την πράξη δεν προέκυψε δυνατότητα κινδύνου για άνθρωπο επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι έξι μηνών» είναι δογματικά ατυχής για τους ακόλουθους λόγους: α) Εφ' όσον δεν διαπιστώνεται η δυνατότητα κινδύνου στο έγκλημα της παρ. 1 του άρθρου 290 ΠΚ, τότε δεν στοιχειοθετείται καν η αντικειμενική υπόστα-

22. Βλ. ενδεικτικά OSCE-ODIHR, *Hate Crime Laws A Practical Guide*, <http://www.osce.org/odihr/36426?download=true>, σελ. 17 επ.

23. Council of Europe, *European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, *op.cit.*, σελ. 12-13.

ση του εγκλήματος. Η προτεινόμενη διάταξη κατ' ουσίαν επεκτείνει το αξιόποινο, αφού με την προτεινόμενη παράγραφο 3 προστίθεται νέο έγκλημα και μάλιστα αφηρημένης διακινδυνεύσεως. β) Με την επιφύλαξη των ανωτέρω (υπό α.) αντιβαίνει στην αρχή της αναλογικότητας το γεγονός ότι η μεν δολία πράξη της παρ. 3 του άρθρου 290 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι 6 μηνών, ενώ η αμελής της παρ. 2 του άρθρου 290 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση (δηλ. μέχρι και 5 έτη).

Άρθρο 27 – Τροποποίηση άρθρου 291 ΠΚ, «Διατάραξη ασφάλειας σιδηροδρόμων, πλοίων και αεροσκαφών»:

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι προτεινόμενη ρύθμιση δημιουργεί σύγχυση: Το έγκλημα του άρθρου 291 ΠΚ είναι έγκλημα επικινδυνότητας (έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης). Συνεπώς, για τη στοιχειοθέτησή του αρκεί απλώς να υπάρχει η δυνατότητα του κινδύνου. Η προτεινόμενη ρύθμιση, με την οποία επιδιώκεται η προσθήκη τρίτης παραγράφου στο άρθρο 291 ΠΚ, σύμφωνα με την οποία: «αν από την πράξη δεν προέκυψε δυνατότητα κοινού κινδύνου για ξένα πράγματα ή κινδύνου για άνθρωπο επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι έξι μηνών» είναι δογματικά ατυχής για τους ακόλουθους λόγους: α) Εφ' όσον δεν διαπιστώνεται η δυνατότητα κινδύνου στο έγκλημα της παρ. 1 του άρθρου 291 ΠΚ, τότε δεν στοιχειοθετείται καν η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Η προτεινόμενη διάταξη κατ' ουσίαν επεκτείνει το αξιόποινο, αφού με την προτεινόμενη παράγραφο 3 προστίθεται νέο έγκλημα και μάλιστα αφηρημένης διακινδυνεύσεως. β) Με την επιφύλαξη των ανωτέρω (υπό α.) αντιβαίνει στην αρχή της αναλογικότητας το γεγονός ότι η μεν δολία πράξη της παρ. 3 του άρθρου 291 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι 6 μηνών, ενώ η αμελής της παρ. 2 του άρθρου 291 ΠΚ θα τιμωρείται με φυλάκιση (δηλ. μέχρι και 5 έτη).

Άρθρο 31 – Νέο άρθρο 361 Β ΠΚ:

Με το άρθρο 31 του παρόντος ΣχΝ εισάγεται στον ΠΚ νέα διάταξη 361 Β με την οποία ποινικοποιείται η προμήθεια αγαθών ή η προσφορά

υπηρεσιών ή η αναγγελία με δημόσια πρόσκληση της παροχής ή προμήθειας²⁴ αυτών αποκλείοντας από καταφρόνηση πρόσωπα λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου.

Η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά, καταρχήν, τη νομοθετική αυτή πρωτοβουλία που έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό νομοθετικό κενό, δεδομένης της έκτασης που έχουν λάβει οι ως άνω συμπεριφορές στην χώρα μας.

Παρατηρεί εντούτοις, ότι υπάρχει κίνδυνος να είναι συστηματικώς άστοχη, δεδομένου ότι αυτή εντάσσεται στο κεφάλαιο των εγκλημάτων κατά της τιμής. Ωστόσο, το έννομο αγαθό της τιμής αφορά στην εξατομικευμένη προσβολή της τιμής ενός ανθρώπου. Το ορθότερο από συστημικής και δικαιοπολιτικής απόψεως θα ήταν να προστεθεί σχετικό εδάφιο στο άρθρο 1 Ν 927/1979, όπως τροποποιήθηκε με το Ν 4285/2014 και ισχύει, όπου θα προβλεφθεί ως επιβαρυντική περίπτωση στο έγκλημα του άρθρου 1 Ν 927/1979, όπως τροποποιήθηκε με το Ν 4285/2014 και ισχύει, η περίπτωση της «προμήθειας αγαθών, προσφοράς υπηρεσιών κ.λπ.».

Επίσης, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι ο όρος «από καταφρόνηση» που προτείνεται συνιστά αξιολογική έννοια με ασαφές περιεχόμενο που θα μπορούσε να καθιστά την εν λόγω διάταξη αόριστη.

Πάντως, και με αφορμή αυτή την νέα πρόβλεψη, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν μία καλή ευκαιρία για το νομοθέτη να τη συμπληρώσει προτείνοντας αντίστοιχη πρόβλεψη για την αντιμετώπιση της δημόσιας διάδοσης, δημόσιας διανομής ή παραγωγής ή αποθήκευσης ρατσιστικού υλικού²⁵. Στις πρόσφατες, άλλωστε, καταληκτικές παρατηρήσεις της για την Ελλάδα, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (Human Rights Committee) συστήνει την αναθεώρηση

24. *Νομοτεχνικά, θα ήταν προτιμότερο η διάταξη να διατυπώνεται ως: «1. Όποιος προμηθεύει αγαθά ή προσφέρει υπηρεσίες ή αναγγέλλει με δημόσια πρόσκληση την προμήθεια ή προσφορά αυτών [...]» αντί για «1. Όποιος προμηθεύει αγαθά ή προσφέρει υπηρεσίες ή αναγγέλλει με δημόσια πρόσκληση την παροχή ή προμήθεια αυτών [...]».*

25. *Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), op.cit., σελ. 11-12.*

της ελληνικής νομοθεσίας κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζει ότι κάθε είδους ενθάρρυνση συμπεριφορών που υποκινούνται από προκατάληψη λόγω φύλου, εθνικότητας, φυλής, θρησκείας ή και άλλων ακόμη χαρακτηριστικών απαγορεύεται από το νόμο²⁶.

Τέλος, η ΕΕΔΑ παρατηρεί, ότι η προτεινόμενη με το άρθρο 31 του ΣχΝ διάταξη έρχεται να προστεθεί στις διατάξεις της ελληνικής έννομης τάξης που αντιμετωπίζουν ποινικά συμπεριφορές σχετιζόμενες με το ρατσισμό (βλ. άρθρο 81Α ΠΚ, Ν 927/1979 και, κατά μία άποψη, άρθρο 16 παρ. 1 του Ν 3304/2005)²⁷. Είναι γεγονός ότι η πανσπερμία τέτοιων διατάξεων δικαιολογείται από την ποικιλομορφία των συμπεριφορών που πρέπει να αντιμετωπίζονται ποινικά²⁸, τίθεται εντούτοις ζήτημα για το κατά πόσο είναι ευχερής εκ του λόγου αυτού η κατάλληλη εφαρμογή τους στην πράξη από τα αρμόδια όργανα. Εξάλλου, όπως παρατηρεί και Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, η αναθεώρηση της ελληνικής νομοθεσίας πρέπει να διενεργηθεί και προς την κατεύθυνση που διασφαλίζει τη συστηματική διερεύνηση των υποκινούμενων από ρατσισμό εγκλημάτων και τη δίωξη και τιμωρία των δραστών²⁹.

Προβαίνοντας επομένως, σε γενική παρατήρηση, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι είναι σημαντικό το νομοθετικό πλαίσιο να διευρυνθεί όπου είναι αναγκαίο αλλά και να θωρακιστεί σε επίπεδο διατύπωσης (με νομοτεχνικές διατυπώσεις που διευκολύνουν την εφαρμογή των διατάξεων χωρίς να απομειώνουν την προστατευτική τους αξία,

με τροποποιήσεις για λόγους ομογενοποίησης όπου αυτό είναι αναγκαίο κ.λπ.) και γενικότερα να συστηματοποιηθεί, ενδεχομένως και διαδικοποίησης, κατά τρόπο ώστε η εφαρμογή του στην πράξη να καθίσταται ευχερέστερη και άρα αποτελεσματικότερη. Είναι ευτυχές ότι στις αρμοδιότητες του Συμβουλίου το οποίο θεσπίζεται με το παρόν ΣχΝ περιλαμβάνονται δράσεις προς αυτή την κατεύθυνση.

Άρθρο 35 – Τροποποίηση άρθρου 279 ΚΠΔ:

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η προτεινόμενη ρύθμιση κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση, δεδομένου ότι αρκετές φορές στις πλημμεληματικές παραβάσεις προκύπτει εξ αρχής ξεκάθαρα η ανάγκη παραπομπής της υπόθεσης σε τακτική δικάσιμο λόγω της ανάγκης συλλογής περαιτέρω στοιχείων, ωστόσο ο συλληφθείς είναι αναγκασμένος να υποστεί την διαδικασία του αυτοφώρου, έστω και για να ζητήσει αναβολή.

Όμως, προκειμένου να ανταποκριθεί η διάταξη στο σκοπό της πληρέστερα, πρέπει να προστεθεί στη διάταξη αυτή ότι η ενημέρωση του Εισαγγελέα και η απόλυση του κρατούμενου πρέπει να λάβει χώρα εντός κάποιων ωρών (6 ή 12) και σε καμία περίπτωση να μην προσεγγίζει τις 24 ώρες, διότι τότε θα είχαμε προβλήματα: α) ευθείας μεν παραβιάσεως του Συντάγματος, σε περίπτωση που αφηνόταν ελεύθερος μετά από 24 ώρες, β) εκ πλαγίου παραβιάσεως του Συντάγματος σε περίπτωση που ο κρατούμενος δεν προσήγετο στον Εισαγγελέα, αλλά θα ήταν δυνατόν να κρατηθεί π.χ. 20 ώρες στο αστυνομικό τμήμα, χωρίς να προσαχθεί καν στον Εισαγγελέα, θα ενομιμοποιείτο έτσι δηλαδή εκ πλαγίου η πάγια αστυνομική τακτική των «προσαγωγών».

Β. Προτάσεις επί μη ρυθμιζόμενων από το παρόν ΣχΝ θεμάτων

Η ΕΕΔΑ δράπτεται της ευκαιρίας προκειμένου να επαναφέρει σχετική της σύσταση που έχει διατυπώσει ήδη από το 2004³⁰ αναφορικά με την

26. Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, CCPR/C/GRC/CO/2, Νοέμβριος 2015, διαθέσιμες και από τον ιστότοπο της ΕΕΔΑ, παρ. 14.

27. Σημειώνεται και η διάταξη του άρθρου 19Α, παρ. 1 β', του Ν 4332/2015 για την προστασία των θυμάτων και ουσιαστών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων.

28. Στο σημείο αυτό όντως η παρούσα διάταξη ποινικοποιεί συμπεριφορά διαφορετική ακόμη και από αυτήν του άρθρου 16, παρ. 1, του Ν 3304/2005 σύμφωνα με την οποία «Όποιος παραβιάζει την κατά τον παρόντα νόμο απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνικής ή φυλετικής καταγωγής ή θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναστηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, κατά τη συναλλακτική διάθεση αγαθών ή προσφορά υπηρεσιών στο κοινό τιμωρείται με φυλάκιση έξι (6) μηνών μέχρι τριών (3) ετών και με χρηματική ποινή χιλίων (1.000) έως πέντε χιλιάδων (5.000) ευρώ».

29. Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, op. cit., παρ. 14.

30. ΕΕΔΑ, «Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πο-

κατάργηση της διάταξης του άρθρου 347 ΠΚ, η οποία τιμωρεί την «ασέλγεια παρά φύση» (μεταξύ αρρένων)³¹. Όπως έχει επισημάνει και στο παρελθόν η ΕΕΔΑ, δεν φαίνεται να συντρέχει λόγος εξειδικευμένης ρύθμισης των προβλεπόμενων στο εν λόγω άρθρο προϋποθέσεων, δεδομένου ότι οι πράξεις αυτές τιμωρούνται ή ρυθμίζονται στο πλαίσιο του κολασμού αδικημάτων που αφορούν τις ετεροφυλοφιλικές σχέσεις (η αποπλάνηση παιδιών, η κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια και η ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας συνιστούν ποινικά αδικήματα που ρυθμίζονται από τα άρθρα 339, 342 και 343 ΠΚ)³². Επιπλέον, στο άρθρο υπάρχει σαφής διακριτική μεταχείριση έναντι της ανδρικής ομοφυλοφιλικής πορνείας, τη στιγμή που η ίδια πράξη στην περίπτωση ετεροφυλοφιλικών σχέσεων δεν συνιστά ποινικό αδίκημα.

Η ύπαρξη της συγκεκριμένης διάταξης, εκτός του ότι στιγματίζει ποινικά μια κατηγορία προσώπων, υπό έναν εξαιρετικά υποδηλωτικό μάλιστα τίτλο, προκαλεί δραστηριότητες των αστυνομικών Αρχών (έλεγχοι στοιχείων, έφοδοι σε χώρους όπου συχνάζουν ΛΟΑΤ κ.λπ.), οι οποίες καθίστανται επικίνδυνες για τους ομοφυλόφιλους (έχει παρατηρηθεί πως αυτού του είδους οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις έχουν προκαλέσει αυτοκτονίες ή απόπειρες αυτοκτονίας κ.λπ.). Ενώ δηλαδή η συμμετοχή των ομοφυλόφιλων σε άλλες μορφές παράνομης δραστηριότητας είναι εντελώς ασήμαντη για να τεκμηριώσει πρόβλημα κοινωνικής επικινδυνότητας, η ύπαρξη της συγκεκριμένης διάταξης έχει σαν αποτέλεσμα τον πολλαπλασιασμό των προβλημάτων τους, ακόμα κι αν αυτοί σπάνια υφίστανται τις προβλεπόμενες κυρώσεις.

Λιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου», op.cit., σελ. 183 επ.

31. ΠΚ 347 (Ασέλγεια παρά φύση): «1. Η παρά φύση ασέλγεια μεταξύ αρρένων που τελέστηκε: α) με κατάχρηση μιας σχέσης εξάρτησης που στηρίζεται σε οποιαδήποτε υπηρεσία β) από ενήλικο με αποπλάνηση προσώπου νεώτερου από 17 ετών ή από κερδοσκοπία τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών. 2. Με την ίδια ποινή τιμωρείται και όποιος ασκεί την ασέλγεια της παρ. 1 κατ'επάγγελμα».

32. ΕΕΔΑ, «Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου», op.cit., σελ. 192-194, 198.

VI. Γενικές παρατηρήσεις για το τμήμα του ΣχΝ που αφορά στις τροποποιήσεις διατάξεων περί αστικής ευθύνης του τύπου

Άρθρο 38

Παράγραφος 1: Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την αντικατάσταση της παραγράφου 2 του Άρθρου μόνου του Νόμου 1178/1981 το οποίο ορίζει πως «[η] κατά το άρθρον 932 του Αστικού Κώδικος χρηματική ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης του αδικηθέντος εκ τίνος των υπό της προηγούμενης παραγράφου προβλεπομένων πράξεων ορίζεται, εφόσον ετελέσθη δια του τύπου, κατά την κρίσιν του δικαστού ουχί κατωτέρα των 300.000 δραχμών διεφμερίδας και περιοδικά εκδιδόμενα εις την λοιπήν Χώραν, εκτός εάν υπό του ενάγοντος εζητήθη μικρότερον ποσόν και τούτο ανεξαρτήτως της απαιτήσεως προς αποζημίωσιν δια περιουσιακήν ζημίαν». Η ΕΕΔΑ κρίνει πως η διάταξη του ΣχΝ είναι στην σωστή κατεύθυνση καθώς αντικαθιστά την επιβολή κατώτατου ορίου επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στον αδικηθέντα με ουσιαστικά κριτήρια για τον καθορισμό του ύψους της αποζημίωσης δηλαδή α) τις επιπτώσεις του δημοσιεύματος στον αδικηθέντα, καθώς και στο οικογενειακό, κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον του, β) το είδος, τη φύση, τη σπουδαιότητα, τη βαρύτητα και την απαξία των γεγονότων, πράξεων ή χαρακτηρισμών που αποδόθηκαν στον αδικηθέντα με το δημοσίευμα, γ) το είδος της προσβολής που υπέστη, δ) την ένταση του πταίσματος του εναγομένου, ε) τις συνθήκες τέλεσης της αδικοπραξίας και στ) την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των διαδίκων.

Παράγραφος 2: Η ΕΕΔΑ επικροτεί, επί της αρχής, την αντικατάσταση της παραγράφου 5 του Άρθρου μόνου του Ν 1178/1981 βάσει του οποίου «[η] εκδίκασις των κατά το παρόν άρθρον αγωγών χωρεί ανεξαρτήτως της ασκήσεως ποινικής δίωξεως δια την αυτήν πράξιν, ως και της τυχόν, δι' οιονδήποτε λόγον, αναβολής ή αναστολής της αρξαμένης ποινικής διαδικασίας, η δε απόφασις του δικαστηρίου δέον όπως εκδίδεται εντός δύο μηνών από της κατ' άρθρ. 281 Κ.Πολ.Δικ. πρώτης επ' ακροατηρίω συζητήσεως της υποθέσεως. Εάν δια την ζημιογόνον πράξιν επελήφθη το ποινικόν δικαστήριον, ή κατά το παρόν άρθρον αγωγή ασκείται ενώπιον αυτού και

εκδικάζεται υπό τούτου υποχρεωτικώς, μη επιτρεπομένης εν ουδεμία περιπτώσει της παραπομπής της εις τα πολιτικά δικαστήρια». Η ΕΕΔΑ θεωρεί πως η αντικατάσταση του ως άνω άρθρου και η αντ' αυτού προσθήκη στο ΣχΝ της υποχρεωτικής εξώδικης πρόσκλησης του αδικηθέντος για αποκατάσταση της προσβολής από τον ιδιοκτήτη του εντύπου ως ουσιώδους τύπου της διαδικασίας, δηλαδή επί ποινή απαραδέκτου της αγωγής αποζημίωσης, προάγει επί της αρχής την ελευθερία του τύπου χωρίς να υπονομεύει τα δικαιώματα του αδικηθέντος και ειδικότερα την προστασία της προσωπικότητας του τελευταίου. Η διάταξη γεννά, ωστόσο, ορισμένα σημαντικά ερωτηματικά ως προς το εύλογο της επιλογείας από το νομοθέτη προθεσμίας αποκατάστασης της προσβολής των είκοσι (20) ημερών, ειδικά ελλείψει αιτιολογικής έκθεσης που να δικαιολογεί την αναγκαιότητα του εν λόγω διαστήματος, το οποίο σε κάθε περίπτωση η ΕΕΔΑ αντιλαμβάνεται ως υπερβολικό. Η ΕΕΔΑ κρίνει ειδικότερα πως, κατά περίπτωση, το διάστημα των είκοσι ημερών μπορεί να εφελκύνει καταχρηστικές εφαρμογές ειδικά σε περιπτώσεις που αποδεικνύεται, ή ο ίδιος ο συντάκτης παραδέχεται, το ψευδές των δημοσιευθέντων.

Κατά τα λοιπά, η ΕΕΔΑ κρίνει θετική την πρόβλεψη ότι δε δύναται να υπάρξει αστική αξίωση για συκοφαντική δυσφήμιση εάν λάβει χώρα η δημοσίευση της ανάκλησης της προσβολής εκτός εάν παρά τη δημοσίευση της ανάκλησης έχει αποδεδειγμένα προκληθεί στον αδικηθέντα περιουσιακή ζημία που οφείλεται στο επιλήψιμο δημοσίευμα. Αντιστοίχως, η ΕΕΔΑ συμφωνεί με το συνυπολογισμό από τον νομοθέτη περιπτώσεων όπου η αποκατάσταση της σχετικής προσβολής δεν θεωρείται πλήρης και συνεπώς διατηρείται η αξίωση ανάλογης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, ο δε ενάγων δικαιούται να προσφύγει στο αρμόδιο δικαστήριο μόνο για την αξίωση αυτή.

Παράγραφος 4: Η ΕΕΔΑ συμφωνεί με την κατάργηση του τέταρτου και το πέμπτου εδαφίου της παραγράφου 10 του άρθρου 4 του Ν 2328/1995. Η κατάργηση των δύο εδαφίων αποτελεί συνέχεια του άρθρου 38, παρ. 1, του ΣχΝ που προβλέπει κατάργηση κατώτατου ορίου επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στα έντυπα δημοσιεύματα και ουσιαστικά προεκτείνει τη ρύθμιση στους τηλεοπτικούς και ραδιοφωνικούς σταθμούς.

6. Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕ-ΔΑ) επί της προτεινόμενης τροποποίησης του Ν 3907/2011 (17.12.2015)¹

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Η ΕΕΔΑ, ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, διατυπώνει, κατόπιν πρόσκλησης του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, τις ακόλουθες παρατηρήσεις επί του προσχεδίου νόμου το οποίο προτείνεται να εισαχθεί στη Βουλή προς τροποποίηση του Ν 3907/2011. Λόγω της σπουδαιότητας των ζητημάτων που ο τροποποιητικός νόμος πρόκειται να ρυθμίσει ενόψει και της προβλεπόμενης, εκ νέου, συμμετοχής της ΕΕΔΑ στην «Επιτροπή Επιλογής» και κατά συνέπεια στη διαδικασία επιλογής και στελέχωσης των Επιτροπών Προσφυγών, κρίνει αναγκαίο να επισημάνει τα ακόλουθα.

II. Προηγούμενες Θέσεις και κατευθυντήριες αρχές της ΕΕΔΑ

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται, αρχικά, σε προηγούμενη Δήλωσή της σχετικά με τη συγκρότηση των Επιτροπών Προσφυγών του Ν 3907² με την οποία εξέφραζε την έντονη ανησυχία της σχετικά με τις σοβαρότατες και πολυεπίπεδες επιπτώσεις από τα προφανή ζητήματα νομιμότητας που είχε εγείρει στο παρελθόν η διαδικασία συγκρότησης των Επιτροπών Προσφυγών του Ν 3907/2011. Βάσει του νόμου αυτού, η ΕΕΔΑ είχε κληθεί από το αρμόδιο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και κατήρτισε εμπρόθεσμα κατάλογο υποδεικνυομένων προσώπων για 8 Επιτροπές Προσφυγών, όπως της ζητήθηκε, κατόπιν σχετικής διαδικασίας επιλογής που διενήργησε Επιτροπή Κρίσης αποτελούμενη από Μέλη της ΕΕΔΑ εγνω-

σμένου κύρους. Ύστερα από ανατιολόγητη πολύμηνη καθυστέρηση, κατά τη διάρκεια της οποίας δεν υφίστατο 2ος βαθμός διεθνούς προστασίας, και χωρίς ουδεμία επίσημη και αρμόδια ενημέρωση της ΕΕΔΑ, δημοσιεύθηκε η Υπουργική Απόφαση 9541/25.9.2014 (ΦΕΚ ΥΟΔΔ 583/25.9.2014), από την οποία είχαν προκύψει τα εξής: πρώτον, οι Επιτροπές είχαν συγκροτηθεί με τη συμμετοχή προσώπων που δεν περιλαμβάνονταν στον κατάλογο που εμπρόθεσμα υπέβαλε η ΕΕΔΑ. Δεύτερον, ο αριθμός των Επιτροπών Προσφυγών είχε αυξηθεί κατά 2, χωρίς ουδέποτε να ζητηθεί η από τον νόμο προβλεπόμενη συνδρομή της ΕΕΔΑ στην υπόδειξη Προέδρων και μελών προκειμένου αυτές να έχουν νόμιμη συγκρότηση. Επισημαίνεται πως στις δυο μόνο περιπτώσεις (παρέλευση άπρακτης της προθεσμίας αποστολής του καταλόγου ή αδυναμία συμπλήρωσης του καταλόγου) που, σύμφωνα με τον νόμο, μπορούν να επιλαμβάνονται της επιλογής η Αρχή Προσφυγών ή απευθείας ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, οφείλουν να τηρούνται υποχρεωτικά για την επιλογή τα ίδια κριτήρια που εφαρμόζει η ΕΕΔΑ, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων διεθνούς προστασίας. Εν προκειμένω όμως, δεν συνέτρεχαν οι προαναφερθείσες εξαιρετικές προϋποθέσεις συνέχισης της διαδικασίας χωρίς τη συμμετοχή της ΕΕΔΑ. Φαίνεται συνεπώς ότι το Υπουργείο υπερέβη τα όρια της κατά νόμο αρμοδιότητάς του, ασκώντας απεριόριστη διακριτική ευχέρεια και ακολουθώντας διαδικασία που έθεσε σοβαρά ερωτήματα για την λειτουργική και ουσιαστική ανεξαρτησία των Επιτροπών Προσφυγών.

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται στην ανάγκη της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των μελών των Επιτροπών Προσφυγών καθώς και της διασφάλισης των απαραίτητων εχεγγύων αναφορικά με την καλή, αποτελεσματική και αδιάλειπτη λειτουργία των τελευταίων όπως επιτάσσουν οι διεθνείς και ευρωπαϊκοί κανόνες και ειδικότερα οι οδηγίες 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Κοινοβουλίου «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» (Άρθρο 13) και 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές

1. Υιοθετήθηκαν, λόγω κατεπείγοντος, με απόφαση του Προέδρου της ΕΕΔΑ την 17η Δεκεμβρίου 2015. Εισηγήτριες: Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχίτου, Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ και Άννα-Ειρήνη Μπάκα, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

2. Δημόσια Δήλωση της ΕΕΔΑ «σχετικά με τη διαδικασία συγκρότησης Επιτροπών Προσφυγών του Ν.3907/2011», 09.10.2014, http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/Dhm_Dhl_EEDA_prosf.pdf.

για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (Άρθρο 8).³

Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στον θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων, συνεχίζει δε να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της παροχής διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα. Επισημαίνεται ότι έχει εκδηλώσει στο παρελθόν εμπράκτως την ενεργό υποστήριξη της στην νέα Υπηρεσία Ασύλου και με την ενεργό συμμετοχή της στις από τον νόμο προβλεπόμενες διαδικασίες, εκφράζοντας έτσι την εμπιστοσύνη της ειδικότερα στο έργο της Αρχής Προσφυγών, παρά τις ενέργειες αρμοδίων δημοσίων υπηρεσιών που κλόνισαν σοβαρά την εμπιστοσύνη της.

III. Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ για την Αρχή Προσφυγών

Η ΕΕΔΑ θεωρεί πως, σε γενικές γραμμές, η τροποποίηση του Ν 3907/2011 όπως σκοπεύεται με το παρόν είναι στη σωστή κατεύθυνση στο μέτρο που επιτελείται η λειτουργική και οικονομική αναβάθμιση της Αρχής Προσφυγών και ειδικότερα η στελέχωσή της με περισσότερους υπαλλήλους και τμήματα καθώς και η οικονομική της αυτοτέλεια και ανεξαρτησία μέσω της δημιουργίας ειδικού τμήματος οικονομικών με αρμοδιότητες τη σύνταξη και εκτέλεση του προϋπολογισμού της Αρχής Προσφυγών, τη σύνταξη προτάσεων και υλοποίηση δράσεων με χρηματοδότηση από ευρωπαϊκούς ή άλλους πόρους καθώς και τη διαχείριση θεμάτων προσωπικού της υπηρεσίας. Ωστόσο η ΕΕΔΑ κρίνει πως πρέπει να γίνουν ορισμένες τροποποιήσεις στις προτεινόμενες διατάξεις, ιδίως σε αυτές που προβλέπουν τη συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη διαδικασία επιλογής των μελών των Αρχών Προσφυγών καθώς και στις μεταβατικές διατάξεις. Ως προς τα επί μέρους:

Άρθρο 3, παράγραφος 3(α)

Η εμπειρία από τη μέχρι σήμερα συνολική λειτουργία της Αρχής Προσφυγών έχει καταδείξει

³ Όπως ενσωματώθηκαν στην ελληνική νομοθεσία με το Π.Δ. 114/2010 και τον Ν 3907/2011 αντίστοιχα.

ότι είναι απολύτως απαραίτητη η διαρκής εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού της Αρχής Προσφυγών καθώς και των μελών των Επιτροπών Προσφυγών, ιδίως ενόψει των απαιτήσεων της πενταετούς τους θητείας. Η ΕΕΔΑ μπορεί να συμβάλει στον τομέα αυτό προτείνοντας πεδία επιμόρφωσης και κατάρτισης. Ως εκ τούτου, η ΕΕΔΑ εισηγείται η εκπαίδευση να αφορά όχι μόνο στο προσωπικό της Αρχής Προσφυγών αλλά και στα μέλη των Επιτροπών Προσφυγών, με την προσθήκη της σχετικής αναφοράς στην οικεία διάταξη.

Άρθρο 3, παράγραφος 4

Σχετικά με το ζήτημα της εξωτερικής αξιολόγησης και της συμμετοχής σε αυτό του Συνηγόρου του Πολίτη, η ΕΕΔΑ έλαβε υπόψη της τους προβληματισμούς του Συνηγόρου του Πολίτη όπως διατυπώθηκαν στην Ολομέλεια.

Άρθρο 3^Α, παράγραφος 1

Κρίνεται σκόπιμο να αντικατασταθεί η λέξη «Προϊστάμενος» Κεντρικής Διοικητικής Υπηρεσίας με τη λέξη «Διευθυντής» και αυτό διότι η νέα Αρχή Προσφυγών αποτελεί αυτοτελή υπηρεσία όπως ακριβώς και η Υπηρεσίες Ασύλου και Πρώτης Υποδοχής, των οποίων οι επικεφαλής είναι «Διευθυντές». Άλλωστε, δε συνάγεται μόνο συστηματικά, δηλαδή από το σύνολο των διατάξεων, πως ο επικεφαλής της Αρχής προσφυγών πρέπει να έχει όμοιο καθεστώς με τους Διευθυντές των Υπηρεσιών Ασύλου και Πρώτης Υποδοχής, αλλά και από το σκοπό της ίδιας της τροποποίησης του Ν.3907/2011 που είναι η αναβάθμιση της Αρχής Προσφυγών (όπου πλέον ο προϊστάμενος επιλέγεται με διαδικασίες δημόσιας πρόσκλησης ενδιαφέροντος και ειδικές απολαβές), κατά συνέπεια είναι σκόπιμο να επιλεγεί ο τίτλος του «Διευθυντή» ως συνεπέστερο στο πνεύμα του τροποποιητικού νόμου.

Άρθρο 3^Α, παράγραφος 4

Η ΕΕΔΑ προτείνει να τροποποιηθεί ο όρος «γνώμη» της παραγράφου 4 με τον όρο «απόφαση» διότι η διάταξη, ως έχει, γεννά σοβαρά

ερωτήματα ως προς τη δεσμευτικότητα της γνώμης της Επιτροπής Επιλογής. Η πρόβλεψη απλής γνώμης της Επιτροπής Επιλογής προς τον Υπουργό δημιουργεί δυνατότητα αγνόησης της προτεινόμενης διαδικασίας και της σειράς κατάταξης ως προς την καταλληλότητα των υποψηφίων όπως αυτή θα διαμορφώνεται από την Επιτροπή Επιλογής. Άλλωστε, είναι αντιφατικό ο νόμος να προβλέπει επί ματαίω μια τόσο μακρά και απαιτητική διαδικασία. Επίσης κρίνεται σκόπιμο τα μέλη των Επιτροπών να απολαύουν όχι μόνο προσωπικής αλλά και λειτουργικής ανεξαρτησίας με προσθήκη σχετικής αναφοράς στη διάταξη.

Άρθρο 3Α, παράγραφος 9

Σε ό,τι αφορά τη διαδικασία επιλογής των μελών των Επιτροπών Προσφυγών η ΕΕΔΑ παρατηρεί τα ακόλουθα:

- Διαπιστώνεται ανακολουθία ως προς τη σύνθεση της Επιτροπής Επιλογής όπου σε άλλα σημεία αναφέρεται ως τριμελής και σε άλλα ως πενταμελής (βλ. 9α και 9δ).

- Η ΕΕΔΑ προκρίνει το σχήμα τριμελούς Επιτροπής Επιλογής όχι μόνο για λόγους ευελιξίας αλλά και επειδή ανακύπτουν ζητήματα συνταγματικότητας αναφορικά με τη συμμετοχή ενεργείας Δικαστή σε όργανο της διοίκησης καθώς κατά τα οριζόμενα στο αρ. 89Σ: «1. Απαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτή υπηρεσία καθώς και να ασκούν οποιοδήποτε επάγγελμα. 2. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται στους δικαστικούς λειτουργούς να εκλέγονται μέλη της Ακαδημίας Αθηνών ή του διδακτικού προσωπικού ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και να μετέχουν σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, εφόσον η συμμετοχή τους αυτή προβλέπεται ειδικά από το νόμο. Νόμος προβλέπει την αντικατάσταση δικαστικών λειτουργών από άλλα πρόσωπα σε συμβούλια ή επιτροπές που συγκροτούνται ή σε έργα που ανατίθενται με δήλωση βούλησης ιδιώτη, εν ζωή ή αιτία θανάτου, εκτός από τις περιπτώσεις του προηγούμενου εδαφίου. 3. Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται...».

- Η ΕΕΔΑ διατυπώνει, επιπλέον, τη γενική παρατήρηση πως η συγκεκριμένη διάταξη είναι αόριστη στο μέτρο που χρήζει περαιτέρω εξειδίκευσης η διαδικασία που θα διέπει τη διενέργεια, από την Επιτροπή Επιλογής, τόσο του διαγωνισμού για την επιλογή των μελών των Επιτροπών Προσφυγών όσο και του Διευθυντή της Αρχής Προσφυγών.

- Υπενθυμίζεται εκ νέου πως η ΕΕΔΑ είναι *συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας* σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, στις δε αρμοδιότητές της κατά τα οριζόμενα στον ιδρυτικό της νόμο 2667/1998 (ΦΕΚ Α' 281, 18.12.1998) και τις Αρχές των Παρισίων (Paris Principles) από τις οποίες διέπεται και οι οποίες υιοθετήθηκαν από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ Α/RES/48/134, 20.12.1993)—ανήκει μεταξύ άλλων η υποβολή συστάσεων και προτάσεων, η εκπόνηση μελετών καθώς και η υποβολή εκθέσεων και γνωμοδοτήσεων για τη λήψη νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ως εκ του ανεξάρτητου συμβουλευτικού της ρόλου προς την πολιτεία, η ΕΕΔΑ επισημάνει, εξάλλου, πως είναι αντικειμενικά αδύνατο η τελευταία να επικουρήσει το Υπουργείο, είτε διοικητικά είτε γραμματειακά, σε μία τόσο απαιτητική διαδικασία επιλογής προσωπικού καθώς δεν διαθέτει ούτε την απόλυτα αναγκαία υλικοτεχνική υποδομή ούτε το ανθρώπινο δυναμικό για την υλοποίηση των απαιτητικών αυτών διαδικασιών.

- Επιπλέον, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει πως η προτεινόμενη διαδικασία επιλογής των Προέδρων, των μελών των Επιτροπών Προσφυγών καθώς και του Διευθυντή της Αρχής Προσφυγών είναι κατά παρέκκλιση των γενικών διατάξεων του διοικητικού δικαίου καθώς και των ειδικώς προβλεπόμενων διαδικασιών επιλογής προσωπικού βάσει διατάξεων ΑΣΕΠ που διασφαλίζουν την τήρηση των αρχών διαφάνειας, δημοσιότητας, αντικειμενικότητας και αξιοκρατίας και που οφείλουν να προσιδιάζουν σε όλες τις διαδικασίες προσλήψεων στο δημόσιο τομέα. Αν και η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει πως η εν λόγω νομοθετική παρέκκλιση δύναται να εξυπηρετεί την ταχύτητα της διαδικασίας, ιδίως ενόψει της ιδιαίτερης συγκυρίας και του συνεπαγόμενου φόρτου ύλης των Επιτροπών Προσφυγών, η φύση των τελευταίων

ως οιονεί δικαιοδοτικών οργάνων προϋποθέτει, σε κάθε περίπτωση, τόσο την εξασφάλιση της απαραίτητης εμπειρογνώμοσύνης σε θέματα διεθνούς, συγκριτικού, διοικητικού και προσφυγικού δικαίου όσο και την τήρηση και τον σεβασμό των αρχών της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας. Δεδομένου δε ότι απαιτείται άμεσα η αποκατάσταση, από πλευράς της ελληνικής Πολιτείας, της δυνατότητας πρόσβασης των αιτούντων άσυλο σε ενδικοφανή προσφυγή, ΕΕΔΑ καλεί το Υπουργείο να πράξει το γρηγορότερο δυνατό τα δέοντα ώστε οι υπό στελέχωση Επιτροπές Προσφυγών να (επανα)λειτουργήσουν αποτελεσματικά και το ταχύτερο δυνατό καθώς ο δεύτερος βαθμός ουσιαστικά εκλείπει ήδη από τον Αύγουστο του τρέχοντος έτους, με αποτέλεσμα η ελληνική Πολιτεία να μην είναι πλέον σε θέση να παρέχει, έως ότου αποκατασταθεί η εύρυθμη και διαρκής λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών, δυνατότητα ενδικοφανούς προσφυγής επί πρωτοβάθμιων απορρίψεων αιτήσεων παροχής ασύλου.

▪ Σε κάθε περίπτωση, η Επιτροπή Επιλογής οφείλει να διαθέτει τόσο την εξειδίκευση/εμπειρογνώμοσύνη που απαιτείται για την εξέταση των υποψηφιοτήτων και την επιλογή του Διευθυντή της Αρχής Προσφυγών όσο και τα απαραίτητα εχέγγυα ανεξαρτησίας και αποτελεσματικότητας που θα διασφαλίσουν, κατ'επέκταση, την αποτελεσματική εφαρμογή των άρθρων 6 και 13 της ΕΣΔΑ στο δεύτερο βαθμό προσφυγών για θέματα ασύλου, όπως επιβεβαιώνεται και στην *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδος*, παράγραφοι 287 επόμενα.⁴ Κατά τα παραπάνω, η ΕΕΔΑ προκρίνει και εισηγείται την άμεση θεσμοθέτηση τριμελούς Επιτροπής Επιλογής η οποία θα συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης και θα αποτελείται από:

- i. έναν Σύμβουλο του ΑΣΕΠ και τον αναπληρωτή του που θα τελούν χρέη Προέδρου**
- ii. έναν μέλος ΔΕΠ νομικών, πολιτικών ή κοινωνικών επιστημών και τον αναπληρωτή του ως μέλος με εξειδίκευση στο διεθνές και προσφυγικό δίκαιο, οι οποίοι θα υποδεικνύονται από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες**

iii. ένα μέλος ΔΕΠ του τομέα Δημοσίου Δικαίου της Νομικής Σχολής της Αθήνας και τον αναπληρωτή του, οι οποίοι θα υποδεικνύονται από τον Κοσμήτορα της Νομικής Σχολής.

▪ Επιπλέον, η ΕΕΔΑ εκφράζει τη γνώμη πως, για λόγους διαφάνειας της διαδικασίας επιλογής, τα τυπικά και ουσιαστικά προσόντα των υποψηφίων, τα κωλύματα των υποψηφίων, καθώς και τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, θα πρέπει να προβλέπονται απευθείας από το νόμο και όχι με κατ' εξουσιοδότηση διάταξη.

▪ Αντίστοιχα, ο νόμος πρέπει να ορίζει ευκρινώς τις προϋποθέσεις και τον τρόπο διεξαγωγής της γραπτής διαγωνιστικής διαδικασίας, και ειδικότερα την ύλη και τα στάδια καθώς και το πώς η διαδικασία αυτή θα επικουρείται διοικητικά και γραμματειακά. Δεδομένου ότι ενδέχεται να υπάρχει μεγάλος αριθμός υποψηφίων και για την αποφυγή ισοβαθμιών, η ΕΕΔΑ προτείνει η βαθμολόγηση να διενεργείται στην κλίμακα του 20 αντί της προτεινόμενης κλίμακας του 10. Αντίστοιχα, για λόγους αδιάβλητου της διαδικασίας, η ΕΕΔΑ κρίνει πως ο νόμος θα πρέπει να προβλέπει ρητά βαθμολόγηση και της δημόσιας συνέντευξης.

Άρθρο 2, Μεταβατικές διατάξεις, παράγραφος 2

Ως προς τις μεταβατικές διατάξεις, οι οποίες είναι απόλυτα απαραίτητες για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω, η ΕΕΔΑ εκφράζει τον προβληματισμό της για την προβλεπόμενη δυνατότητα μείωσης του αριθμού των μελών ή ακόμα και του ίδιου του αριθμού των Επιτροπών Προσφυγών μέσω μίας, ουσιαστικά, συγχώνευσης των τελευταίων «με διατήρηση των τυχόν υπολειπόμενων Προέδρων ή μελών σε θέση αναπληρωτών των Επιτροπών που συγκροτούνται» σε περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο ελλείπει Πρόεδρος, τακτικό μέλος και αναπληρωτές τους. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει πως ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες και τον όγκο της ύλης με την οποία είναι βέβαιο ότι θα επιφορτιστούν οι μεταβατικές Επιτροπές Προσφυγών, λαμβανομένων υπόψη των ήδη σωρευθεισών εκκρεμών υποθέσεων ασύλου (backlog).

4. *M.S.S. v. Belgium and Greece*, 21.01.2011, Grand Chamber, ECtHR, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103050>

Για τους παραπάνω λόγους και ενόψει των έκτακτων συνθηκών, η ΕΕΔΑ εισηγείται την όσο δυνατόν εξασφάλιση επαρκούς αριθμού Προέδρων και μελών των Επιτροπών και ως προς τούτο προτείνει, κατά παρέκκλιση, και μόνο σε περίπτωση που παρατηρηθεί οποιαδήποτε έλλειψη σε Προέδρους, τακτικά και αναπληρωματικά μέλη, το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής να ανατρέξει για την κάλυψη τυχόν κενών θέσεων, και κατ'αποκλειστική σειρά βαθμολογίας στον από ΑΠ 349/02.05.2014 κατάλογο που απέστειλε η ΕΕΔΑ στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη για τη στελέχωση των Επιτροπών Προσφυγών του Ν 3907/2011.

Τέλος, επειδή η ΕΕΔΑ θεωρεί πως η πρόβλεψη τρίμηνης διάρκειας για τη θητεία των μεταβατικών Επιτροπών Προσφυγών δεν αποτελεί ρεαλιστικά επαρκές μεταβατικό διάστημα για την οργάνωση και ολοκλήρωση της σύνθετης και απαιτητικής διαδικασίας που προβλέπει ο τροποποιητικός νόμος, προτείνει την αντ'αυτής πρόβλεψη πεντάμηνης θητείας των Επιτροπών Προσφυγών με δυνατότητα ανανέωσης, μέχρις ότου να συσταθούν οι νέες Επιτροπές.

B. Δημόσιες Δηλώσεις της ΕΕΔΑ

1. Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (15.7.2015)*

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (N 2667/1998), σε συνέχεια των ομόφωνων αποφάσεών της για την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα κατά την εφαρμογή μέτρων αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης¹,

I. Λαμβάνοντας υπόψη

1. τις αποφάσεις των ανωτάτων εθνικών δικαστηρίων², καθώς και τις αποφάσεις και εκθέσεις εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνών ελεγκτικών οργάνων³ για την συνεχιζόμενη παραβίαση σημαντικού αριθμού δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα, λόγω της οικονομικής κρίσης και της εφαρμογής μέτρων λιτότητας,

II. Επανέρχεται στις επισημάνσεις της ότι

2. τα μέτρα λιτότητας παραβιάζουν θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές και θίγουν συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως την αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 και 2 Σ) και την ειδικότερη έκφραση αυτής, ήτοι την συνεισφορά των πολιτών στα δημόσια βάρη ανάλογα με τις δυνάμεις τους (άρθρο 4 παρ. 5 Σ), τα δικαιώματα σε ισότιμη πρόσβαση στην παιδεία (άρθρο 16 παρ. 2 Σ), στην ιδιοκτησία (άρθρο 17Σ), στην υγεία (άρθρο 21 παρ. 3 και άρθρο 5 παρ. 5 Σ), το δικαίωμα στην εργασία (άρθρο 22 παρ. 1 Σ) και στην κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 22 παρ. 5 Σ), τη συνδικαλιστική ελευθερία (άρθρο 23 Σ), την αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1Σ), την αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύ-

γύης (άρθρο 25 παρ. 4 Σ) καθώς και την αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης. Προσβάλλουν την αξία του ανθρώπου, ο σεβασμός και η προστασία της οποίας αποτελούν πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας (άρθρο 2 Σ), δυσχεραίνουν σοβαρά την ανάπτυξη της προσωπικότητας καθενός (άρθρο 5 Σ), κλονίζουν το κοινωνικό κράτος δικαίου (άρθρο 25 παρ. 1 Σ) και υπονομεύουν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας (άρθρο 106 Σ),

3. αρμόδια ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα διαπιστώνουν ότι τα μέτρα λιτότητας παραβιάζουν ευρωπαϊκούς και διεθνείς κανόνες ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παράλληλα τονίζουν ότι οι όροι χρηματοδότησης των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ή άλλων μηχανισμών, ευρωπαϊκών ή διεθνών, οικονομικής ή χρηματοπιστωτικής στήριξης ενός Κράτους δεν μπορούν να παρακάμπτουν την υποχρέωση σεβασμού των κανόνων του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδιαίτερα όταν δεσμεύει εξίσου και Κράτη που μετέχουν στους μηχανισμούς αυτούς, όπως τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

III. Υπενθυμίζει εκ νέου τις δεσμεύσεις και τις υποχρεώσεις των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και όλων των Κρατών Μελών της από

4. τη Συνθήκη ΕΕ, η οποία καθιστά τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα θεμελιακές αξίες της ΕΕ, θέτει ως πρωταρχικό στόχο την προώθησή τους και θεσπίζει κοινωνικούς στόχους (κοινωνική ένταξη, κοινωνική προστασία και δικαιοσύνη, κοινωνική πρόοδος), οι οποίοι συνδέονται άρρηκτα με τους οικονομικούς στόχους της και είναι καθοριστικοί για την αποτελεσματικότητα αυτών των οικονομικών στόχων (άρθρα 2 και 3 παρ. 1 και 3 ΣυνθΕΕ). Άλλωστε, όπως υπογραμμίζει το Δικαστήριο της ΕΕ, η ΕΕ «δεν περιορίζεται σε μια οικονομική ένωση, αλλά πρέπει ταυτόχρονα να εξασφαλίζει, με κοινή δράση, την κοινωνική πρόοδο και να επιδιώκει τη διαρκή βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των ευρωπαϊκών λαών, όπως τονίζεται στο Προοίμιο της Συνθήκης»⁴,

* Υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 15ης Ιουλίου 2015.

1. Συνημμένο Παράρτημα, I.

2. Συνημμένα Παραρτήματα, II και III.

3. Συνημμένα Παραρτήματα, II και III.

4. ΔΕΚ, Αποφάσεις της 10.2.2000, C-50/96, Schröder, Συλλ. 2000, I-774 και Sievers, C-270/97, Συλλ. 2000, I-933. Ση-

5. τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ο οποίος απηχεί τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών Μελών και τους κανόνες των διεθνών συνθηκών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν επικυρώσει όλα τα Κράτη Μέλη, κατοχυρώνει αδιαίρετα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, με πρώτο το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια», διακηρύσσει ότι η ΕΕ «*τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της*»⁵ και δεσμεύει ρητά τόσο τα Κράτη Μέλη, όσο και τους θεσμούς της ΕΕ. Λόγω αυτής της δέσμευσης των θεσμών της ΕΕ, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ENNHRI) έστειλε ανοικτές επιστολές στον Πρόεδρο της Επιτροπής και τον Πρόεδρο της ΕΚΤ, καλώντας τους να λάβουν μέτρα προς εξάλειψη των σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που επέφεραν τα μέτρα λιτότητας στην Ελλάδα⁶.

IV. Διαπιστώνει με ιδιαίτερη ανησυχία ότι η εφαρμογή μέτρων λιτότητας επί μακρό χρόνο, κατά τρόπο που λαμβάνει χαρακτηριστικά διαρκούς κατάστασης

6. οδηγεί σε υποβάθμιση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τελικά σε μη πραγμάτωσή τους,

7. αντιστρέφει την ιεράρχηση των αξιών και των στόχων της ΕΕ, δίνοντας προτεραιότητα στους δημοσιονομικούς στόχους σε βάρος θεμελιωδών κοινωνικών αξιών και διαταράσσοντας τη δίκαιη ισορροπία οικονομικών και κοινωνικών στόχων κατά την εφαρμογή εθνικής πολιτικής ανάκαμψης από την κρίση χρέους,

8. υπονομεύει τη δυνατότητα της Πολιτείας να εγγυηθεί βασικά οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα εξαιτίας των δραστικών περικοπών στις κοινωνικές δαπάνες,

9. αποδομεί το Κοινωνικό Κράτος και εντείνει την υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου του λαού, με αποτέλεσμα να φτωχοποιείται και να εξαθλιώνεται ολοένα και μεγαλύτερη μερίδα του πληθυσμού, να διευρύνεται το κοινωνικό χάσμα και να

μειώνεται ότι το χωρίο αυτό παραμένει στο Προοίμιο της Συνθήκης και της Συνθήκης μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας.

5. Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Προοίμιο.

6. Συνημμένο Παράρτημα, II.

διαρρηγνύεται ο κοινωνικός ιστός, όπως τονίζουν διεθνή όργανα⁷

10. ενισχύει ακραία και μισαλλόδοξα στοιχεία και κλονίζει τους δημοκρατικούς θεσμούς,

11. αποστερεί την δυνατότητα εκπλήρωσης θεμελιωδών υποχρεώσεων ως προς την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε χώρες, όπως η Ελλάδα, που λόγω της γεωγραφικής τους θέσης αποτελούν κύριο σημείο εισόδου και διαχείρισης μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών προς την ΕΕ,

12. διαβρώνει τα θεσμικά θεμέλια της ΕΕ ως μιας ένωσης λαών, που στηρίζεται στο σεβασμό και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ισότητας και της αλληλεγγύης.

V. Καλεί και πάλι επειγόντως τόσο τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και τα Κράτη Μέλη της ΕΕ, όσο και τα όργανα της ελληνικής Πολιτείας

13. σε ειλικρινή και άμεση συστράτευση προς διάσωση των αξιών που στηρίζουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό: της αξιοπρέπειας και της αξίας του ανθρώπου, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ισότητας, της ελευθερίας και της αλληλεγγύης,

14. σε σύμπραξη στη διαμόρφωση μόνιμου μηχανισμού αξιολόγησης και αποτίμησης των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας, όχι μόνο ως προς την απόλαυση, αλλά και ως προς την πρόσβαση στα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των προσώπων που διαβιούν στο έδαφος της ΕΕ (Human Rights Impact Assessment)⁸,

προς την κατεύθυνση

15. της αποκατάστασης της ρυθμιστικής βαρύτητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής,

16. της διαρκούς στάθμισης των συνεπειών των δημοσιονομικών μέτρων στην κοινωνική προστασία και ασφάλεια, και της δέσμευσης για την προστασία της κοινωνικής συνοχής, τα οποία οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και τα Κράτη Μέλη της ΕΕ, χωριστά και από κοινού, έχουν υποχρέωση να εγγυώνται.

7. Συνημμένα Παράρτηματα, II και III.

8. Συνημμένο Παράρτημα, IV.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ*

I. Αποφάσεις – Θέσεις ΕΕΔΑ

Ομόφωνες αποφάσεις της ΕΕΔΑ για τα μέτρα λιτότητας και τα δικαιώματα του ανθρώπου

II. Διαπιστώσεις Εθνικών, Ευρωπαϊκών και Διεθνών Οργάνων

Αποφάσεις και Πορίσματα Εθνικών Οργάνων
Ανώτατα Δικαστήρια

Βουλή των Ελλήνων

Αποφάσεις και Συστάσεις Διεθνών Οργάνων
για την Ελλάδα

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)

Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ILO)

Συμβούλιο της Ευρώπης

Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)

Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για τα δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ)

III. Διεθνή και Ευρωπαϊκά κείμενα για την Οικονομική Κρίση και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)

Συμβούλιο της Ευρώπης

Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης

Κοινοβουλευτική συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης

Επιτροπή Υπουργών

Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Λοιπά όργανα

Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Ευρωπαϊκή Επιτροπή

IV. Η ανάλυση επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως μέσο για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης

---

* Οι ηλεκτρονικοί σύνδεσμοι για τα κείμενα που παρατίθενται στα πιο κάτω παραρτήματα είναι διαθέσιμοι στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/Dilwsi_EEDA_%20metra_litotitas_2015.pdf.

I. Αποφάσεις – Θέσεις ΕΕΔΑ

Ομόφωνες αποφάσεις της ΕΕΔΑ για τα μέτρα λιτότητας και τα δικαιώματα του ανθρώπου

«Απόφαση της ΕΕΔΑ για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους» (10.6.2010), διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEDA_Oikonomiki_krisi.pdf.

«Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων» (8.12.2011), διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEDA_Krisi.pdf.

«Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου» (27.6.2013), διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/metra.litotitas.eeda.pdf.

II. Διαπιστώσεις Εθνικών, Ευρωπαϊκών και Διεθνών Οργάνων

Αποφάσεις και Πορίσματα Εθνικών Οργάνων Ανώτατα Δικαστήρια

Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ)

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 1972/2012 με την οποία κρίθηκε ότι η δυνατότητα της ΔΕΗ να διακόπτει την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος συνιστά συνταγματικώς ανεπίτρεπτη επέμβαση στη συμβατική σχέση καταναλωτή και προμηθευτή ηλεκτρικού ρεύματος που παραβιάζει το άρθρο 5 § 1 Συντ. (οικονομική ελευθερία και ελευθερία συμβάσεων) και την αρχή της αναλογικότητας, διότι άγει σε αναίρεση της καθολικότητας της παροχής των υπηρεσιών κοινωφελούς δικτύου εξυπηρέτησεως για λόγο που δεν είναι συναφής με την παροχή της εν λόγω υπηρεσίας.

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 3354/2013 με την οποία κρίθηκε αντισυνταγματικό το μέτρο της προσυνταξιοδοτικής διαθεσιμότητας, ως ανεπαρ-

κώς αιτιολογημένο, μη αναγκαίο, μη πρόσφορο και ερειδόμενο σε αθέμιτα κριτήρια, όπως η ηλικία.

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 1906/2014 με την οποία κρίθηκε αντισυνταγματική η μεταβίβαση από το Δημόσιο στο ΤΑΙΠΕΔ μετοχών που αντιστοιχούν σε ποσοστό 34,033% του μετοχικού κεφαλαίου της ΕΥΔΑΠ ΑΕ. Κρίθηκε ότι η αποξένωση του Ελληνικού Δημοσίου από την πλειοψηφία του μετοχικού κεφαλαίου της ΕΥΔΑΠ ΑΕ, του οποίου η διατήρηση είναι αναγκαία για να μη μετατραπεί η δημόσια επιχείρηση σε ιδιωτική, συνιστά παράβαση των άρθρων 5 παρ. 5 και 21 παρ. 3 Συντ.

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 2192-2196/2014 με τις οποίες κρίθηκαν αντισυνταγματικές οι αναδρομικές περικοπές στις αποδοχές και στις συντάξεις των στρατιωτικών των ενόπλων δυνάμεων και σωμάτων ασφαλείας, σε εφαρμογή του Ν. 4093/2012.

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 2307/2014 με την οποία κρίθηκε ότι οι διατάξεις του άρθρου 3, παράγραφοι 1, 2 και 4 της Πράξης Υπουργικού Συμβουλίου 6/2012 για την απαγόρευση μονομερούς προσφυγής σε διαιτησία αντίκεινται στο άρθρο 22 § 2 του Συντ.

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 4003/2014 με την οποία κρίθηκε ότι η Διοίκηση έχει παραλείψει παρ' ονόμας να προβεί στην επιβαλλόμενη από το άρθρο 41 § 1 του Ν. 1249/1982 έκδοση αποφάσεως αναπροσαρμογής των αντικειμενικών αξιών της χώρας.

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 4741/2014 με την οποία κρίθηκαν αντισυνταγματικές οι περικοπές των αποδοχών και των επιδομάτων των μελών Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού (ΔΕΠ) των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

ΣΤΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 2287-2290/2015 με τις οποίες κρίθηκαν αντίθετες προς το Σύνταγμα οι περικοπές κυρίων και επικουρικών συντάξεων που έγιναν με τις διατάξεις των Ν. 4051/2012 και Ν. 4093/2012.

ΣΤΕ ΕΑ υπ' αριθμ. 59/2014 επί αίτησης αναστολής της εκτέλεσης κανονιστικών πράξεων ερειδόμενων στο άρθρο 21 § 5 Ν. 4052/2012 (όπως συμπληρώθηκε με τον Ν. 4093/2012) που θέσπισε, προς περιστολή των δημόσιων δαπανών για την υγεία, κατ' εφαρμογή του δεύτερου

Μνημονίου, περιορισμούς στη συνταγογράφηση, μεταξύ των οποίων μηνιαίο όριο δαπάνης ανά ιατρό. Επειδή αυτό «δύναται να οδηγήσει σε υποβιβασμό του επιπέδου παροχής υπηρεσιών υγείας» και «κατόπιν σταθμίσεως αφενός του δημοσίου συμφέροντος που συνίσταται στη μείωση της δημόσιας δαπάνης για την υγεία και αφετέρου του δημοσίου συμφέροντος που επιβάλλει την αποτροπή πιθανολογούμενης βλάβης της υγείας των πολιτών», η ΕΑ δέχθηκε την αίτηση.

Άρειος Πάγος (ΑΠ)

ΑΠ υπ' αριθμ. 293/2014 (παραπ. στην ΟΛ.) με την οποία κρίθηκε αντισυνταγματικό το «έκτακτο ειδικό τέλος υπέρ του Δημοσίου στις ηλεκτροδοτούμενες για οικιστική ή εμπορική χρήση δομημένες επιφάνειες» (ΕΕΤΗΔΕ).

Κατ' άρθρ. 88 § 2 Συντ. Ειδικό Δικαστήριο (Μισθοδικείο)

Απόφαση υπ' αριθμ. 88/2013, με την οποία κρίθηκαν αντισυνταγματικές οι διατάξεις του Ν 4093/2012 που εισήγαγαν νέα (τέταρτη) δραστική μείωση αποδοχών των δικαστών, με αναδρομική ισχύ και υποχρέωση επιστροφής αποδοχών που είχαν νομίμως εισπραχθεί.

Βουλή των Ελλήνων

Επιτροπή Αλήθειας Δημοσίου Χρέους, Προκαταρκτική Έκθεση, Ιούνιος 2015, διαθέσιμη σε:

<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CE%A0%CF%8C%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%AE%CF%82%20%CE%91%CE%BB%CE%AE%CE%B8%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CF%82%20%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%AF%CE%BF%CF%85%20%CE%A7%CF%81%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82.pdf>

Αποφάσεις και Συστάσεις Διεθνών Οργάνων για την Ελλάδα

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)

Treaty Bodies

CEDAW, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Greece adopted by the Committee at its fifty fourth session (11 February – 1 March 2013), CEDAW/C/GRC/CO/7, διαθέσιμο σε: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fGRC%2fCO%2f7&Lang=en.

Special Procedures

UN Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, Report Mission to Greece to the UN Human Rights Council 23rd Session, 17 April 2013 (A/HRC/23/46/Add.4), διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/CountryVisits.aspx>.

UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, Report Mission to Greece (22–27 April 2013) to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1), διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/118/82/PDF/G1411882.pdf?OpenElement>.

Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ILO)

Committee on Freedom of Association

Committee on Freedom of Association, 365th Report (November 2012), case 2820, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf.

Committee on the Application of Standards

Committee on the Application of Standards, 2014 Report (103rd ILC), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf.

www.ilo.org/ilc/ILCSessions/103/reports/reports-to-the-conference/WCMS_235054/lang--en/index.htm.

Committee on the Application of Standards, 2013 Report (102nd ILC), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/committee-reports/WCMS_216456/lang--en/index.htm.

Committee on the Application of Standards, 2011 Report (100th ILC), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_165970/lang--en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2015 Report, διαθέσιμο σε: [http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661\(2015-104-2\).pdf](http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661(2015-104-2).pdf).

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2014 Report, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235054.pdf.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2013 Report, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/reports-submitted/WCMS_205472/lang--en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations 2012 Report, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/101stSession/reports/reports-submitted/WCMS_174843/lang--en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations 2011 Report, διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/reports-submitted/WCMS_151556/lang--en/index.htm.

ILO's High Level Mission to Greece

ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf.

Συμβούλιο της Ευρώπης

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ)

Complaint 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1953177&Site=CM>.

Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, διαθέσιμο σε: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC66Merits_en.pdf.

Complaint 76/2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, διαθέσιμο σε: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/complaints/CC76Merits_en.pdf.

Complaint 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, διαθέσιμο σε: http://www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/Complaints/CC77Merits_en.pdf.

Complaint 78/2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, διαθέσιμο σε: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC-78Merits_en.pdf.

Complaint 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, διαθέσιμο σε: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC79Merits_en.pdf.

Complaint 80/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2019321&Site=CM>.

ΕΕΚΔ, Συμπεράσματα για την Ελλάδα, Ιανουάριος 2015, διαθέσιμα σε: http://nchr.gr/images/pdf/ektheseis_diethwn_eurwpaikwn_forewn/symvoulia_ths_eurwphs/ESCR/GreeceXX3en.pdf.

Επιτροπή Υπουργών

Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the applica-

tion of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, διαθέσιμο σε: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3).

ECRI

ECRI Report on Greece, CRI(2015)1, διαθέσιμο σε: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-ENG.pdf>.

Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)

European Parliament, The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU Country Report on Greece, διαθέσιμο σε: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/510014/IPOL_STU%282015%29510014_EN.pdf.

Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ)

Ανοικτή επιστολή του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Alan Miller, στον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, José Manuel Barroso και τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, Mario Draghi (10.1.2014), βλ. ιδίως σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/DT%20Miller.pdf.

III. Διεθνή και Ευρωπαϊκά κείμενα για την οικονομική κρίση και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Austerity measures and economic, social and cultural rights, E/2013/82 (7 May 2013), διαθέσιμο σε: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/RightsCrisis/E-2013-82_en.pdf.

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the impact of the global economic and financial crises on the realization of all human rights and on possible actions to alleviate it, A/HRC/13/38 (18 February 2010), διαθέσιμο σε: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/13session/A-HRC-13-38.pdf>.

Συμβούλιο της Ευρώπης

Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης

Report, "State of democracy, human rights and rule of law in Europe", May 2014, (SG(2014)1-Final), διαθέσιμο σε: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/cdmsi/SG%282014%291-Final%20_en.pdf.

Κοινοβουλευτική συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης

Resolution 1651 (2009) on "Consequences of the global financial crisis", διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17710&lang=en>.

Resolution 1673 (2009) on "The challenges of the financial crisis for the world economic institutions", βλ. ιδίως: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH\(2015\)007_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH(2015)007_EN.pdf).

Resolution 1719 (2010) on "Women and the economic and financial crisis", διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17841&lang=en> – Recommendation 1911 (2010) "Women and the economic and financial crisis", διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=12585&Language=EN>.

Resolution 1718 (2010) on "The impact of the global economic crisis on migration in Europe", διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17838&lang=en> – Recommendation 1910 (2010) "The impact of the global economic crisis on migration in Europe", διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17838&lang=en>.

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17835&lang=en>.

Resolution 1746 (2010) on “Democracy in Europe: crisis and perspectives”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17882&lang=en> – Recommendation 1928 (2010) on “Democracy in Europe: crisis and perspectives”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17885&lang=en>.

Resolution 1800 (2011) on “Combating poverty”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17974&lang=en>.

Resolution 1882 (2012) on “Decent pensions for all”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18348&lang=EN> – Recommendation 2000 (2012) on “Decent pensions for all”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18349&lang=EN>.

Resolution 1884 (2012) on “Austerity measures – a danger for democracy and social rights”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=18916&Language=EN>.

Resolution 1885 (2012) “The young generation sacrificed: social, economic and political implications of the financial crisis”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18918&lang=EN> – Recommendation 2002 (2012) “The young generation sacrificed: social, economic and political implications of the financial crisis”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18920&lang=EN>.

Resolution 1886 (2012) on “The impact of the economic crisis on local and regional authorities in Europe”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18919&lang=EN>.

Resolution 1946 (2013) on “Equal access to health care”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19991&lang=EN> – Recommendation 2020 (2013) on “Equal access to health care”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19996&lang=en>.

Resolution 1995 (2014) on “Ending child poverty in Europe”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20894&lang=en> – Recommendation 2044 (2014) on “Ending child poverty in Europe”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=20895&Language=EN>.

Recommendation 2065 (2015), European institutions and human rights in Europe, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21594&lang=fr>.

Resolution 2032 (2015) “*Equality and the crisis*” (28 January 2015), “Equality and the crisis” (28 January 2015). διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21530&lang=en>.

Resolution 2033 (2015), “Protection of the right to bargain collectively, including the right to strike”, (28 January 2015), διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21535&lang=en>.

Επιτροπή Υπουργών

Recommendation CM/Rec(2014)1 of the Committee of Ministers to member States on the Council of Europe Charter on shared social responsibilities, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2152069&Site=CM>.

Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Issue Paper on *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2392948&SecMode=1&DocId=2079144&Usage=2>.

Λοιπά όργανα

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Report on “*European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice*”, http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf

Congress of Local and Regional Authorities, Resolution 357 (2013) on “Local and regional authorities responding to the economic crisis”, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2122337&Site=Congress> - Recommendation 340 (2013), on “Local and regional authorities responding to the economic crisis”, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2122323&Site=COE>.

Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Resolution on “*The impact of the financial and economic crisis on human rights*” (18 April 2013), διαθέσιμο σε: <http://www.statewatch.org/news/2013/may/eu-ep-financial-crisis-human-rights.pdf>.

Resolution on “*Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries*” (13 March 2014), διαθέσιμο σε: <http://www.europarl.europa.eu/sites/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0240+0+DOC+XML+V0//EN>.

Resolution of on “*Impact of the economic crisis on gender equality and women’s rights*” (12 March 2013), διαθέσιμο σε: <http://www.europarl.europa.eu/sites/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0073+0+DOC+XML+V0//EN>.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή

European Commission, Synthesis report, “*The impact of the economic crisis on the situation of women and men and on gender equality policies*” (2012), διαθέσιμο σε: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130410_crisis_report_en.pdf.

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

Report on “*The European Union as a Community of values: safeguarding fundamental rights in times of crisis*” (2013), διαθέσιμο σε: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-safeguarding-fundamental-rights-in-crisis_en.pdf.

IV. Η ανάλυση επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως μέσο για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η ΕΕΔΑ, ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μεταξύ άλλων, εξετάζει την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκφέροντας σχετική γνώμη προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας και υποβάλλει συστάσεις και προτάσεις, για τη λήψη νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου (N 2667/1998, άρθρο 1 παρ. 6 εδ. β' και ι').

Στο πλαίσιο αυτό, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ έχει υιοθετήσει ομόφωνα, από το 2010, σειρά αποφάσεων και συστάσεων σχετικά με τον αρνητικό αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου στην Ελλάδα⁹. Στα κείμενά της αυτά η ΕΕΔΑ διαπίστωσε τη ραγδαία και δραματική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου του λαού και την αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους, που οδήγησαν σε εξαθλίωση μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, διέυρυναν το κοινωνικό χάσμα, διέρρηξαν τον κοινωνικό ιστό, ενίσχυσαν ακραία και μισαλλόδοξα στοιχεία και κλόνισαν τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Πέραν αυτού η ΕΕΔΑ επεσήμανε ότι, αφότου άρχισαν να λαμβάνονται τα μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν στο πλαίσιο του «μηχανισμού στήριξης», καμία αξιολόγηση των επιπτώσεών τους στα δικαιώματα του ανθρώπου δεν έχει πραγμα-

9. Βλ. ΕΕΔΑ, Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους (Ιούνιος 2010), Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (Δεκέμβριος 2011) και Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (Ιούνιος 2013).

τοποιηθεί, σε διαβούλευση με τους ενδιαφερομένους φορείς¹⁰.

Με αφορμή τη διαπίστωση αυτή και με στόχο την εξειδίκευση των προτάσεών της, η ΕΕΔΑ¹¹ επισημαίνει τον τρόπο με τον οποίο η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου καθίσταται βασικό εργαλείο για την προστασία τους και περιγράφει βασικά χαρακτηριστικά της.

A. Η αναγκαιότητα της Ανάλυσης Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Γενικό πλαίσιο

Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου δεν προβλέπεται ρητά στα διεθνή ή ευρωπαϊκά κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου, όμως τείνει να καθιερωθεί σε διεθνές επίπεδο ως σημαντικό εργαλείο για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Το 1979, ήδη, ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ είχε συστήσει στην (τότε) Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να αναλογιστεί κατά πόσο είναι αναγκαίο να διατυπώνεται μία δήλωση για τις επιπτώσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου ('a human rights impact statement'), όπως γίνεται για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, πριν από την υλοποίηση συγκεκριμένων αναπτυξιακών προγραμμάτων ή κατά το σχεδιασμό ενός γενικότερου αναπτυξιακού σχεδίου ή προγράμματος¹².

Αρκετά χρόνια αργότερα, στο Γενικό Σχόλιο υπ' αριθμ. 2 για τα μέτρα διεθνούς τεχνικής βοήθειας, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Κοινωνικά, Οικονομικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα¹³ επισήμανε ότι τα όργανα του ΟΗΕ πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους την πρόταση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ για την διενέργεια ανάλυσης επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου σε σχέση με όλες τις μεγάλης κλίμακας αναπτυξιακές δραστηριότητες.

Στο ίδιο πνεύμα, με τη Διακήρυξη της Βιέννης της Παγκόσμιας Διάσκεψης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, του 1993, συστήθηκε σε όλα τα όργανα του ΟΗΕ να προβαίνουν σε εκτίμηση των επιπτώσεων των στρατηγικών τους και των πολιτικών τους στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁴.

Έκτοτε, η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει τύχει της ειδικής προσοχής σειράς οργάνων του ΟΗΕ. Η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, στο Γενικό Σχόλιο υπ' αριθμ. 5 καλεί σε διενέργεια ελέγχου επιπτώσεων στα δικαιώματα του παιδιού πριν και μετά από την υιοθέτηση μέτρων που δυνητικά επηρεάζουν τα δικαιώματα του παιδιού. Μάλιστα κρίνει ότι μία τέτοια πρακτική πρέπει να εφαρμόζεται σε κάθε επίπεδο απόφασης και όσο το δυνατόν νωρίτερα κατά τον σχεδιασμό μίας πολιτικής¹⁵.

10. ΕΕΔΑ, Σύσταση ΕΕΔΑ: «Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων» (Δεκέμβριος 2011), *op. cit.* και Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013), *op. cit.*, παρ. 63.

11. Το ζήτημα της Ανάλυσης Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει τύχει της ιδιαίτερης προσοχής των εθνικών θεσμών για τα δικαιώματα του ανθρώπου στην Ευρώπη (ΕΘΑΔ). Στην Διακήρυξη της Αθήνας του 2006 οι ευρωπαϊκοί θεσμοί δικαιωμάτων του ανθρώπου πρότειναν την ανάπτυξη ενός προτύπου για την ανάλυση των επιπτώσεων με βάση τη νομολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων (Athens Declaration 2006 (adopted at the Fourth Round Table of European National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 27–28 September 2006), 20 Νοεμβρίου 2006, CommDH/NHRI(2006)10, διαθέσιμη σε [www.coe.int/t/commissioner/Source/CommDH-NHRI\(2006\)10_E.doc](http://www.coe.int/t/commissioner/Source/CommDH-NHRI(2006)10_E.doc), παρ. 4.

12. UN Secretary-General, Report of the Secretary General to the Commission, "Question of the Realization in All

Countries of the Economic, Social and Cultural Rights Contained in the Universal Declaration of Human Rights and in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Study of Special Problems which the Developing Countries Face in Their Efforts to Achieve these Rights," UN Doc. No. E/CN.4/1334 (1979), παρ. 314.

13. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 2: International technical assistance measures (Art. 22 of the Covenant), 2 February 1990, E/1990/23, διαθέσιμο σε: <http://www.refworld.org/docid/47a7079f0.html> [accessed 26 May 2015], σμ. 8β.

14. Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, σμ. ΙΙΑ1.

15. Συγκεκριμένα προβλέπεται ότι κατά τον σχεδιασμό της νομοθεσίας και των πολιτικών σε κάθε επίπεδο διακυβέρνησης απαιτείται μία διαρκής διαδικασία εκτίμησης των επιπτώσεων στα δικαιώματα του παιδιού (πρόβλεψη των επιπτώσεων κάθε προτεινόμενου νόμου, πολιτικής ή κατανομής πόρων που επηρεάζει τα παιδιά και την απόλαυση των δικαιωμάτων τους) και αξιολόγησης των επιπτώσεων στα δικαιώματα του παιδιού (αξιολόγηση των πραγματικών επιπτώσεων από την εφαρμογή τους). Committee on

Ειδικοί Εισηγητές του ΟΗΕ έχουν επίσης συγκεκριμένα υπογραμμίσει τη σπουδαιότητα της ανάλυσης των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου. Ήδη το 1998, η Ειδική Εισηγήτρια για το δικαίωμα στην εκπαίδευση, Katerina Tomasevski, επεσήμανε ότι θα πρέπει να διενεργείται έλεγχος των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου των μακροοικονομικών πολιτικών πριν από την υιοθέτηση και εφαρμογή τους¹⁶. Από το 2007, μάλιστα, τρεις Ειδικοί Εισηγητές υιοθέτησαν εκθέσεις ειδικά για τις επιπτώσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου στο τομέα αρμοδιότητάς τους. Πρόκειται για τον Ειδικό Εκπρόσωπο του Γενικού Γραμματέα των ΗΕ για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις επιχειρήσεις, τον Ειδικό Εισηγητή για το δικαίωμα στην υγεία και τον Ειδικό Εισηγητή για το δικαίωμα στην τροφή¹⁷.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στην αξιολόγηση επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν εστιάσει την προσοχή τους τόσο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) όσο και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ).

Το ΕΔΔΑ σε σειρά αποφάσεών του, εφαρμόζοντας την αρχή της αναλογικότητας κατά τον έλεγχο της συμβατότητας προς την ΕΣΔΑ περιορισμών σε δικαιώματα που κατοχυρώνει η ΕΣΔΑ, όπου αυτή επιτρέπει περιορισμούς, εξετάζει κατά πόσο τηρήθηκε η αρχή αυτή από τις αρμόδιες αρ-

χές των κρατών κατά τη θέσπιση και εφαρμογή μέτρων που συνεπάγονται επεμβάσεις σε τέτοια δικαιώματα¹⁸.

Το ΔΕΕ ελέγχει τη νομιμότητα της δράσης, τόσο των κρατών μελών όσο και των θεσμών της ΕΕ, σε κάθε τομέα που εμπίπτει στο δίκαιο της ΕΕ, μεταξύ άλλων, και βάσει της αρχής της αναλογικότητας. Πρόκειται για θεμελιώδη γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ που διαμόρφωσε η νομολογία του ΔΕΕ, η οποία ήδη διατυπώνεται στις Συνθήκες (άρθρα 5 και 12 ΣυνθΕΕ, 69 και 296 ΣυνθΛΕΕ) και στο συνημμένο στη Συνθήκη της Λισαβόνας Πρωτόκολλο «για την επικουρικότητα και την αναλογικότητα», σε ό,τι αφορά τη δράση των θεσμών της ΕΕ. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (Χάρτης ΕΕ), που δεσμεύει τόσο τους θεσμούς και τα όργανα της ΕΕ όσο και τα κράτη μέλη, εξαρτά τη νομιμότητα οποιουδήποτε περιορισμού θεμελιώδους δικαιώματος, εφόσον αυτός καταρχήν επιτρέπεται, μεταξύ άλλων, και από την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας (άρθρο 52 παρ. 1). Επίσης απαιτεί την τήρηση της αρχής αυτής κατά την επιβολή ποινικών κυρώσεων (άρθρο 49 παρ. 3). Την τήρηση της αρχής αυτής απαιτούν και διατάξεις του παράγωγου δικαίου, όπως διατάξεις Οδηγιών, μεταξύ των οποίων και κοινωνικών Οδηγιών, στις περιπτώσεις που επιτρέπονται αποκλίσεις από δικαίωμα που θεσπίζει το συγκεκριμένο κείμενο του παράγωγου δικαίου. Η αρχή αυτή απαιτεί κάθε δράση να υπηρετεί πράγματι ένα νόμιμο σκοπό και να μην υπερβαίνει το αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρο. Κατά την εφαρμογή της, αποτιμώνται οι συνέπειες του συγκεκριμένου μέτρου, ώστε να κριθεί κατά πόσο, αντ'αυτού, θα μπορούσαν να ληφθούν άλλα, λιγότερο επαχθή μέτρα. Πλούσια είναι η νομολογία του ΔΕΕ με την οποία εφαρμόζεται αυτή η αρχή όσον αφορά πράξεις των κρατών μελών και των θεσμών της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων και πράξεων που άπτονται θεμελιωδών δικαιωμάτων.

the Rights of the Child, General Comment No. 5 (2003), General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6), CRC/GC/2003/5, 27 Νοεμβρίου 2003, διαθέσιμο σε: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/455/14/PDF/G0345514.pdf?OpenElement>, παρ. 45-47.

16. Katerina Tomasevski, UN Special Rapporteur on the right to education, Background Paper submitted by Ms. Katarina Tomasevski, UN Doc. No. E/C.12/1998/18 (November 30, 1998), παρ. 10.

17. Olivier De Schutter, Report of the Special Rapporteur on the Right to Food: Guiding Principles on Human Rights Impact Assessments of Trade and Investment Agreements, UN Doc. No. A/HRC/19/59/Add.5 (2011), σελ. 9-11, Paul Hunt, UN Special Rapporteur on the right to the enjoyment of the highest attainable standard of health, Interim Report to the General Assembly, UN Doc. No. A/62/214 (2007), παρ. 37, John Ruggie, UN Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, Human Rights Impact Assessment – Resolving Key Methodological Questions, UN Doc. No. A/HRC/4/74 (2007).

18. W κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 8 Ιουλίου 1997, Ciliz κατά Ολλανδίας, 11 Ιουλίου 2000, Hatton και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 8 Ιουλίου 2003, Chapman, Beard, Jane Smith, Lee και Coster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 18 Ιανουαρίου 2001 και Giacomelli κατά Ιταλίας, 2 Νοεμβρίου 2006.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας κατά την κρίση περί νομιμότητας πράξης θεσμών της ΕΕ παρέχει η προδικαστική απόφαση του ΔΕΕ στις υποθέσεις *Schecke και Eifert*. Με την απόφαση αυτή το ΔΕΕ, κήρυξε ανίσχυρες διατάξεις κανονισμών της ΕΕ, λόγω αντίθεσής τους προς τον Χάρτη ΕΕ. Ειδικότερα, έκρινε ότι οι διατάξεις αυτές επέφεραν δυσανάλογο περιορισμό στα δικαιώματα προστασίας των προσωπικών δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής (άρθρα 8 και 7 Χάρτη) και άσκησε κριτική στο Συμβούλιο και την Επιτροπή για τη μη εκτίμηση, πριν από την υιοθέτηση των Κανονισμών, των επιπτώσεών τους στα δικαιώματα του ανθρώπου¹⁹.

Αναποκρινόμενη στις προαναφερόμενες απαιτήσεις, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο πλαίσιο της Στρατηγικής για την αποτελεσματική εφαρμογή του Χάρτη ΕΕ που υιοθέτησε στις 19 Οκτωβρίου 2010²⁰, προέβλεψε ότι κατά την εκτίμηση των επιπτώσεων που συνοδεύουν τις προτάσεις της, εξετάζονται και οι επιπτώσεις τους στα θεμελιώδη δικαιώματα. Προς τον σκοπό αυτόν, η Επιτροπή εξέδωσε το 2011 οδηγίες, ώστε να λαμβάνονται υπόψη τα θεμελιώδη δικαιώματα στις εκθέσεις επιπτώσεων που συντάσσει²¹, ενώ κατά το τελευταίο

διάστημα παρατηρείται γενική τάση ενίσχυσης της εκτίμησης των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου στο πλαίσιο της ΕΕ²².

Με την ίδια έννοια απαιτεί την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και το ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 25 παρ. 1), στις περιπτώσεις στις οποίες το ίδιο επιτρέπει περιορισμό συγκεκριμένου συνταγματικού δικαιώματος

Όπως έχει μάλιστα επισημάνει και ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, θεματοφύλακας της χρηστής διοίκησης στην ΕΕ, δεν μπορεί να υπάρξει χρηστή διοίκηση χωρίς σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και κατά συνέπεια οι θεσμοί και τα όργανα της ΕΕ οφείλουν πάντα να εξετάζουν τη συμβατότητα των δράσεών τους με τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις πιθανές επιπτώσεις των δράσεών τους στα θεμελιώδη δικαιώματα²³.

Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου καθίσταται επομένως υποχρέωση τόσο των κρατών όσο και των θεσμών και οργάνων της ΕΕ.

final, διαθέσιμο σε: http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/key_docs/docs/sec_2011_0567_en.pdf.

19. ΔΕΕ, απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2011, *Schecke και Eifert*, C-92/09 και C-93/09, Συλλ. 2011., I-11063 σκ. 81 και 83.

20. Συγκεκριμένα προβλέπεται: «Η εκτίμηση των επιπτώσεων πρέπει να χρησιμεύει για να προσδιορίζονται τα ενδεχομένως θιγόμενα θεμελιώδη δικαιώματα, ο βαθμός παρέμβασης στο αντίστοιχο δικαίωμα και η ανάγκη και η αναλογικότητα της παρέμβασης αυτής όσον αφορά τις επιλογές δράσης και τους επιδιωκόμενους στόχους. Ωστόσο, κατά την εκτίμηση των επιπτώσεων δεν εξετάζεται από νομική άποψη η συμμόρφωση του σχεδίου δράσης προς τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η εξέταση αυτή πραγματοποιείται μεταγενέστερα, βάσει συγκεκριμένου σχεδίου πράξης. Οι κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά την εκτίμηση των επιπτώσεων προσδιορίζουν, για κάθε στάδιο της εκτίμησης, πώς πρέπει να ληφθούν υπόψη τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η Επιτροπή θα εξακολουθήσει να εφαρμόζει τη γενική προσέγγισή της όσον αφορά την πραγματοποίηση της εκτίμησης των επιπτώσεων, ενισχύοντας παράλληλα την εκτίμηση των επιπτώσεων στα θεμελιώδη δικαιώματα». Ανακοίνωση της Επιτροπής, Στρατηγική για την αποτελεσματική εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, διαθέσιμη σε: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0573:EL:NOT>.

21. *Commission Staff Working Paper, Operational Guidance on taking account of Fundamental Rights in Commission Impact Assessments*, Brussels, 6.5.2011 SEC(2011) 567

22. Στην ανάλυση επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου αναφέρονται: *Joint Communication of the European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy on Human Rights and Democracy at the Heart of EU External Action – Towards a More Effective Approach*, COM(2011)886 final, 2011), διαθέσιμο σε: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0886:FIN:EN:PDF> 2012 *EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy*, of 25 June 2012, Luxembourg, 25 June 2012, 11855/12, διαθέσιμο σε: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf, *Joint Communication by the European Commission and the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament and the Council, Action Plan on Human Rights and Democracy (2015-2019) – “Keeping human rights at the heart of the EU agenda”*, Brussels, 28.4.2015 JOIN(2015) 16 final, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/joint-communication-ap-human-rights-and-democracy_en.pdf.

23. Η υπόθεση αφορούσε το κατά πόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όφειλε να διεξάγει ανάλυση επιπτώσεων στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για τη σύναψη συμφωνίας ελεύθερων συναλλαγών με το Βιετνάμ. *Draft recommendation of the European Ombudsman in the inquiry into complaint 1409/2014/JN against the European Commission*, διαθέσιμο σε: http://www.ombudsman.europa.eu/cases/draftrecommendation.faces/en/59398/html.bookmark#_ftn8, nap. 21.

Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου στο πλαίσιο των μέτρων λιτότητας

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης η αξιολόγηση των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου αποκτά βαρύνουσα σημασία. Άλλωστε, σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων, καθώς και πρόσφατα η Ολομέλεια του ΣΤΕ (βλ. πιο κάτω), έχουν υπογραμμίσει emphatically την αναγκαιότητα της εκτίμησης των επιπτώσεων τέτοιων μέτρων στα δικαιώματα του ανθρώπου²⁴.

Σε ειδική έκθεσή της, η Ειδική Εισηγήτρια του ΟΗΕ για την ακραία φτώχεια και τα δικαιώματα του ανθρώπου²⁵, συνέστησε την ανάλυση επιπτώσεων μέτρων και πολιτικών στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως βασικό εργαλείο για την αντιμετώπιση των συνεπειών της οικονομικής κρίσης και της λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου.

Το 2012, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα κάλεσε με ανοικτή επιστολή της τα Κράτη-μέλη στο Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα να λαμβάνουν υπόψη τους τις

24. Στην αναγκαιότητα συστηματικής και τακτικής εκ των προτέρων αξιολόγησης της επίδρασης στα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των μέτρων που προτείνονται στο πλαίσιο των πακέτων λιτότητας στην Ελλάδα αναφέρεται ρητά στην ανοικτή επιστολή του προς τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ-ENNHRI), Allan Miller. Στην επιστολή επισημαίνεται επίσης η αναγκαιότητα συμμετοχής ειδικών στα ανθρώπινα δικαιώματα στη διαδικασία λήψης μακρο-οικονομικών αποφάσεων.

25. Μάλιστα τονίζει ότι τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν ότι το προσωπικό σε νευραλγικές θέσεις της Διοίκησης έχει εκπαιδευτεί και διαθέτει ικανότητες ανάλυσης ώστε να εκτιμά τις επιπτώσεις των αποφάσεών του στα δικαιώματα του ανθρώπου. Τα κράτη οφείλουν επίσης να θεσμοθετούν μηχανισμούς για τον συντονισμό της επικοινωνίας και της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των διαφόρων κρατικών υπηρεσιών σε ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου. *Report of the Independent Expert on the question of human rights and extreme poverty, Ms. Maria Magdalena Sepúlveda Carmona on the human rights based approach to recovery from the global economic and financial crises, with a focus on those living in poverty, A/HRC/17/34*, παρ. 87. Βλ. και *Addendum to Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Ms. Magdalena Sepúlveda Carmona, Summary of activities of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, 2008-2014**, παρ. 26 επ.

απορρέουσες από αυτό υποχρεώσεις κατά το σχεδιασμό πολιτικών και την υιοθέτηση διεθνών και περιφερειακών προγραμμάτων για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής και οικονομικής κρίσης²⁶.

Προσπάθειες για την ένταξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην σφαίρα της ανάπτυξης και της οικονομίας, μέσω του ελέγχου επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου έχει καταβάλει και ο Ύπατος Αρμοστής του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως προκύπτει και από την τελευταία Ετήσια Έκθεσή του (Δεκέμβριος 2013-Δεκέμβριος 2014)²⁷.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στο Ψήφισμα 2032 (2015) «Ισότητα και κρίση», η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης καλεί τα κράτη να διενεργούν έλεγχο των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου και την ισότητα, σε συνεργασία με τους εθνικούς θεσμούς για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όταν αναπτύσσουν οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της κρίσης²⁸. Συγκεκριμένα, δε, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση ζητά από τα Κράτη να διενεργούν κοινοβουλευτικό έλεγχο των κυβερνητικών δράσεων για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, εστιάζοντάς τον στην εκτίμηση των επιπτώσεών τους στα δικαιώματα του ανθρώπου και την ισότητα, στις περιπτώσεις που δεν έχει ήδη διενεργηθεί τέτοιος έλεγχος.

Αντίστοιχο κάλεσμα περιέχεται και στο Ψήφισμα 1884 (2012) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης «Μέτρα λιτότητας - κίνδυνος για τη δημοκρατία και τα κοινωνικά δικαιώματα». Τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης καλούνται να εξετάσουν προσεκτικά τις βραχυχρόνιες και μακροχρόνιες επιπτώσεις των προγραμμάτων λιτότητας στις δημοκρατικές διαδικασίες, τα κοινωνικά δικαιώματα, τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και τις κοινωνικές υπηρεσίες²⁹.

26. *Committee on Economic, Social and Cultural Rights, CESCR/48th/SP/MAB/SW*, διαθέσιμο σε: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/LetterCESCRtoSP16.05.12.pdf>.

27. *Annual report of the United Nations- High Commissioner for Human Rights A/HRC/28/3*, παρ. 65.

28. *Resolution 2032 (2015) Final version, Equality and the crisis*, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21530&lang=en>, σημ. 7.2.

29. *Resolution 1884 (2012)*, 26 June 2012, "Austerity meas-

Ο Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο θεματικό έγγραφο *Προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε περιόδους οικονομικής κρίσης*, αναλύει διεξοδικά την ανάγκη διενέργειας συστηματικών εκ των προτέρων και εκ των υστέρων αξιολογήσεων των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου και την ισότητα, σε κάθε στάδιο του κύκλου πολιτικής, ώστε να εντοπιστούν οι συνέπειες των πολιτικών λιτότητας στην κοινωνία και να παρακινήθούν οι διαμορφωτές πολιτικής να αποτρέψουν τη δημιουργία διακρίσεων³⁰.

Μάλιστα στο εν λόγω θεματικό έγγραφο ο Επίτροπος παρατηρεί ότι, ενώ η ΕΕ και το ΔΝΤ πραγματοποιούν ετήσιες οικονομικές αξιολογήσεις των κρατών προκειμένου να εξακριβώσουν τη συμμόρφωση αυτών σε δημοσιονομικούς κανόνες, δεν υπάρχει αντίστοιχη πρόβλεψη για τη συστηματική παρακολούθηση των συνεπειών της οικονομικής πολιτικής στα δικαιώματα του ανθρώπου³¹.

Προς την ίδια κατεύθυνση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο ψήφισμά του για τις επιπτώσεις της δημοσιονομικής και οικονομικής κρίσης στα δικαιώματα του ανθρώπου³², επισημαίνει ότι η

Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις διατάξεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτίμηση του αντικτύπου των νομοθετικών και άλλων προτάσεων της, των εκτελεστικών μέτρων και των εμπορικών και επενδυτικών συμφωνιών που έχουν σημαντικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Στο Ψήφισμά του της 13ης Μαρτίου 2014 σχετικά με τις πτυχές της απασχόλησης και τις κοινωνικές πτυχές του ρόλου και των εργασιών της Τρόικας (ΕΚΤ, Επιτροπή και ΔΝΤ) όσον αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής (2014/2007(INI)), το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκφράζει τη λύπη του για το γεγονός ότι τα εν λόγω προγράμματα σχεδιάστηκαν χωρίς πρόβλεψη επαρκών μέσων για την εκτίμηση των συνεπειών τους³³. Εκφράζει επίσης δυσαρέσκεια για το γεγονός ότι οι όροι που επιβλήθηκαν για τη χρηματοδοτική συνδρομή έθεσαν σε κίνδυνο τους κοινωνικούς στόχους της ΕΕ. Τα μέτρα είναι ιδιαίτερα επαχθή, ιδίως επειδή η επιδείνωση της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης δεν διαγνώστηκε εγκαίρως, καθώς έπρεπε να υλοποιηθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα και δεν διενεργήθηκαν κατάλληλες αξιολογήσεις του αντικτύπου τους, και ιδίως του διανεμητικού αντικτύπου τους σε διάφορες ομάδες της κοινωνίας³⁴.

Διαπιστώσεις εθνικών, διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων για την Ελλάδα

Σε ό,τι αφορά την χώρα μας³⁵, η διενέργεια

ures – a danger for democracy and social rights”, διαθέσιμο σε: <http://www.assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=18916&Language=EN>.

30. Στο ίδιο έγγραφο συνιστάται και η διεξαγωγή συστηματικού ελέγχου των μέτρων που αφορούν τον προϋπολογισμό και τη δημοσιονομική πολιτική με βάση τα δικαιώματα του ανθρώπου: Θεματικό Έγγραφο του Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, «Προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε περιόδους οικονομικής κρίσης». *CommDH/IssuePaper(2014)2*, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2530000&SecMode=1&DocId=2099370&Usage=2>, σελ. 38 επ. Μάλιστα, ο Επίτροπος επανήλθε πρόσφατα στην αναγκαιότητα για ανάλυση των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου κατά την κατάρτιση των προϋπολογισμών σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, ώστε τα μέτρα λιτότητας να μην πλήττουν δυσανάλογα τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. *Putting human rights into practice at the local and regional level*, Speech by Nils Muižnieks Council of Europe Commissioner for Human Rights, Focusing on Human Rights: International Implementation Forum for Local and Regional Authorities Graz, 28 May 2015, *CommDH/Speech(2015)4*, διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2758021&SecMode=1&DocId=2276454&Usage=2>.

31. *Ibid.*, σελ. 37.

32. *European Parliament resolution of 18 April 2013 on the impact of the financial and economic crisis on human rights (2012/2136(INI))*, διαθέσιμη σε: [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2012/2136\(INI\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2012/2136(INI)), παρ. 11.

33. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 13ης Μαρτίου 2014 σχετικά με τις πτυχές της απασχόλησης και τις κοινωνικές πτυχές του ρόλου και των εργασιών της Τρόικας (ΕΚΤ, Επιτροπή και ΔΝΤ) όσον αφορά τις χώρες της ζώνης του ευρώ που έχουν υπαχθεί σε πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής (2014/2007(INI)), διαθέσιμο σε: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0240+0+DOC+XML+VO//EL>, παρ. 3.

34. *Ibid.*, παρ. 4.

35. Σημειώνεται ότι στη χώρα μας υφίσταται νομοθεσία σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων κανονιστικών ρυθμίσεων. Ο Ν 4048/2012 (ΦΕΚ 34/Α/23.2.2012) συγκεκριμένα ρυθμίζει ζητήματα σχετικά με τη Ρυθμιστική Διακυβέρνηση: Αρχές, Διαδικασίες και Μέσα Καλής Νομοθέτησης. Στις 16.7.2010, είχε επέλθει τροποποίηση του Κανονισμού της Βουλής (άρθρο 85 παρ. 3) (Περί δημοσιεύσεως στην Εφη-

ανάλυσης των επιπτώσεων των μέτρων για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στα δικαιώματα του ανθρώπου καθίσταται ιδιαίτερα αναγκαία.

Σε πρόσφατες αποφάσεις της η Ολομέλεια του ΣτΕ τονίζει την αναγκαιότητα «ειδικής, εμπειριστατωμένης και επιστημονικά τεκμηριωμένης μελέτης» για τη στάθμιση των επιπτώσεων μέτρων (σ.σ. των περικοπών των συντάξεων) στο βιοτικό επίπεδο των πληττομένων προσώπων, ώστε να μη θίγεται «ο συνταγματικός πυρήνας του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος», που συνίσταται στη «χορήγηση στον συνταξιούχο παροχών τέτοιων που να του επιτρέπουν να διαβιώνει με αξιοπρέπεια»³⁶.

μερίδα της Κυβερνήσεως αποφάσεως της Ολομέλειας της Βουλής «Για την τροποποίηση διατάξεων του Κανονισμού της Βουλής (Μέρος Κοινοβουλευτικό και Μέρος Β΄)-ΦΕΚ 139Α/10.8.2010), με την οποία προβλέφθηκε ότι «τα νομοσχέδια συνοδεύονται, επίσης, υποχρεωτικά, από έκθεση αξιολόγησης των συνεπειών της ρύθμισης και από έκθεση επί της δημόσιας διαβούλευσης που έχει προηγηθεί της κατάθεσής τους. Έκθεση αξιολόγησης και έκθεση δημόσιας διαβούλευσης δεν απαιτούνται εάν το νομοσχέδιο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των ειδικών νομοθετικών διαδικασιών των άρθρων 111–112 και 114–123 ή εάν το νομοσχέδιο έχει χαρακτηριστεί από την Κυβέρνηση κατεπείγον. Στην τελευταία περίπτωση απαιτείται να συνοδεύεται από συνοπτική έκθεση αξιολόγησης». Άλλωστε, με γνώμονα την αρχή της καλής νομοθέτησης, το 2006 προβλέφθηκε με εγκύκλιο του Πρωθυπουργού, αφενός, η αξιολόγηση των συνεπειών των ρυθμίσεων και κυρίως των οικονομικών και κοινωνικών, καθώς και των συνεπειών στο περιβάλλον, και αφετέρου, η σύνταξη «Έκθεση Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων Εφαρμογής» με βάση τα δεδομένα που προκύπτουν από την εφαρμογή της διάταξης μετά την πάροδο έτους από τη θέση σε ισχύ των διατάξεων νόμου (Νομοθετική πολιτική και αξιολόγηση ποιότητας και αποτελεσματικότητας νομοθετικών και κανονιστικών ρυθμίσεων, Αθήνα, 18 Ιουλίου 2006 Αρ. Πρωτ.: Υ190, διαθέσιμη σε: http://www.gkg.gov.gr/wp-content/uploads/2010/02/Egkiklios_kanonistikis_metarruthmisi.pdf).

36. Πρόκειται για τις ΣτΕ Ολομ. υπ' αριθμ. 2287-2290/2015 με τις οποίες κρίθηκαν αντίθετες προς το Σύνταγμα οι περικοπές κυρίων και επικουρικών συντάξεων που έγιναν με τις διατάξεις των νόμων 4051/2012 και 4093/2012. Το ΣτΕ έκρινε ότι: «Σε κάθε δε περίπτωση, η περικοπή των συντάξεων δεν μπορεί να παραβιάζει αυτό που αποτελεί, κατά τα ανωτέρω, τον συνταγματικό πυρήνα του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος, τη χορήγηση δηλαδή στον συνταξιούχο παροχών τέτοιων που να του επιτρέπουν να διαβιώνει με αξιοπρέπεια, εξασφαλίζοντας τους όρους όχι μόνο της φυσικής του υποστάσεως (διατροφή, ένδυση, στέγαση, βασικά οικιακά αγαθά, θέρμανση, υγιεινή και ιατρική περίθαλψη όλων των βαθμίδων), αλλά και της συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή με τρόπο που δεν αφίσταται, πάντως, ουσιαστικά από τις αντίστοιχες συνθήκες του εργασιακού του βίου (πρβλ. απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας της 9.2.2010, -1 BvL 1/09-

Το έλλειμμα που παρατηρείται σε ό,τι αφορά την εκτίμηση των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου, αποτελεί διαπίστωση και ευρωπαϊκών και διεθνών ελεγκτικών οργάνων, ειδικά σε ό,τι αφορά τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής που έλαβε το κράτος.

Η Επιτροπή Εφαρμογής των Διεθνών Προτύπων της ΔΟΕ ζήτησε ήδη από το 2011 από την ελληνική κυβέρνηση να εντείνει τις προσπάθειές της και να προχωρήσει σε πλήρη και ειλικρινή διάλογο με τους κοινωνικούς εταίρους, προς επανεξέταση των μέτρων λιτότητας που έλαβε ή σχεδιάζει, επανεκτιμώντας τις επιπτώσεις των μέτρων που ελήφθησαν ή επρόκειτο να ληφθούν, ώστε να διασφαλίζεται ότι οι συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας λαμβάνονται πλήρως υπόψη κατά τις μελλοντικές δράσεις³⁷. Ανάλογες

, -1 BvL 3/09-, -1 BvL 4/09-, ιδίως Rn. 135). Προκειμένου, εξ άλλου, να ανταποκριθεί στις εν λόγω δεσμεύσεις του και να μην υπερβεί τα όρια που χαράσσει το Σύνταγμα, ο νομοθέτης, όταν λαμβάνει μέτρα συνιστάμενα, κατά τα ανωτέρω, σε περικοπή συνταξιοδοτικών παροχών, οφείλει, εν όψει και της γενικότερης υποχρέωσής του για «προγραμματισμό και συντονισμό της οικονομικής δραστηριότητας για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης» (ανωτ. άρθρο 106 παρ. 1 του Συντάγματος), να έχει προβεί σε ειδική, εμπειριστατωμένη και επιστημονικά τεκμηριωμένη μελέτη, από την οποία να προκύπτει αφ' ενός μεν ότι τα συγκεκριμένα μέτρα είναι πράγματι πρόσφορα αλλά και αναγκαία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος βιωσιμότητας των φορέων κοινωνικής ασφαλίσεως, εν όψει και των παραγόντων που το προκάλεσαν, έτσι ώστε η λήψη των μέτρων αυτών να είναι σύμφωνη με τις πιο πάνω συνταγματικές αρχές της αναλογικότητας και της ισότητας στα δημόσια βάρη, αφ' ετέρου δε ότι οι επιπτώσεις από τα μέτρα αυτά στο βιοτικό επίπεδο των πληττομένων προσώπων, συνδυαζόμενες με άλλα τυχόν ληφθέντα μέτρα (φορολογικά κ.ά.), αλλά και με το σύνολο των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών της δεδομένης συγκυρίας, δεν έχουν, αθροιστικά λαμβανόμενες, αποτέλεσμα τέτοιο που να οδηγήσει σε ανεπίτρεπτη, κατά τα προεκτεθέντα, παραβίαση του πυρήνα του συνταγματικού δικαιώματος σε κοινωνική ασφάλιση. Με δεδομένο, άλλωστε, τον κατ' εξοχήν πολύπλοκο και τεχνικό χαρακτήρα των σχετιζόμενων ζητημάτων, η έλλειψη τέτοιας μελέτης, και μάλιστα διατυπωμένης με τρόπο κατανοητό και ελέγξιμο από το δικαστή κατά τις βασικές της θέσεις, θα καθιστούσε κατ' ουσίαν ανέφικτο το δικαστικό έλεγχο των οικείων νομοθετικών μέτρων από τις ανωτέρω συνταγματικές απόψεις. Έλεγχο, ο οποίος να μην δεν εκτείνεται στην ορθότητα των πολιτικών εκτιμήσεων και επιλογών, οφείλει όμως, ως προς το αντικείμενό του, την τήρηση δηλαδή των συνταγματικών υποχρεώσεων του νομοθέτη, να ασκείται με ουσιαστικό και αποτελεσματικό τρόπο».

37. Βλ. *Individual cases/49- 18 Part II/72*, διαθέσιμες σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_165970.pdf. Και

συστάσεις έχει απευθύνει και η Επιτροπή Εμπειρογνομώνων για την Εφαρμογή των Συμβάσεων και Συστάσεων της ΔΟΕ³⁸ και πολύ πρόσφατα, παραπέμποντας και στην σχετική απόφαση της ΕΕΔΑ³⁹. Η Επιτροπή Εμπειρογνομώνων έχει, ιδίως, ζητήσει από την Ελλάδα να παράσχει στοιχεία σχετικά με την ανάλυση, από την Εθνική Διαχειριστική Αρχή, των κοινωνικών επιπτώσεων των περικοπών σε παροχές κοινωνικής ασφάλειας⁴⁰ και να προβεί σε εκ των υστέρων εξέταση της επίδρασης των οικονομικών μεταρρυθμίσεων και των πολιτικών διαρκούς λιτότητας στην αύξηση της φτώχειας⁴¹. Η Επιτροπή Εμπειρογνομώνων καλεί την Ελλάδα να λάβει χωρίς καθυστέρηση τα απαραίτητα μέτρα, σε συνεργασία με τους κοινωνικούς εταίρους και την Συνήγορο του Πολίτη, προκειμένου να αξιολογήσει την επίδραση των μέτρων λιτότητας στην ισότητα των ευκαιριών και στην ίση μεταχείριση, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα, με σκοπό την αντιμετώπιση των διακρίσεων λόγω φύλου σε σχέση με την

πρόσβαση στην εργασία, την απασχόληση καθώς και τους όρους εργασίας και ασφάλειας της εργασίας. Επίσης ζητεί η εκτίμηση των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας να αφορά και την εργασιακή κατάσταση των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων, όπως οι Ρομά και οι Μουσουλμάνοι, καθώς και των αλλοδαπών εργαζομένων που είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης⁴².

Έμφαση στην ανάλυση των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας δόθηκε και από την Υψηλού Επιπέδου Αποστολή (ΥΕΑ) της ΔΟΕ, η οποία επισκέφθηκε την Ελλάδα το Σεπτέμβριο 2011 και σημείωσε ότι η Κυβέρνηση δεν έλαβε μέτρα για την εκτίμηση της επίδρασης των μέτρων που υιοθετήθηκαν, επισημαίνοντας ότι «μηχανισμός για την συλλογή στοιχείων σχετικά με την επίδραση των μέτρων απλώς δεν υπήρχε»⁴³.

Στην έκθεση του για την Ελλάδα, ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ για τις επιδράσεις του εξωτερικού χρέους και των λοιπών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των κρατών στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, Cephias Lumina, συνέστησε στην Ελλάδα την διενέργεια Ανάλυσης των επιπτώσεων του προγράμματος προσαρμογής στα δικαιώματα του ανθρώπου, με στόχο την οριοθέτηση των αρνητικών επιπτώσεων του και τη χάραξη των απαραίτητων πολιτικών για την αντιμετώπισή τους⁴⁴.

Το ίδιο έπραξε και η Επιτροπή ελέγχου της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για την εξά-

πρόσφατα η Επιτροπή επεσήμανε την αναγκαιότητα για εκτίμηση των επιπτώσεων των πολιτικών λιτότητας στην αύξηση της φτώχειας και ιδίως της παιδικής, καθώς και στη βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. *Individual cases/ 23-24 και 13 Part II/86, διαθέσιμες σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_320613.pdf.*

38. *International Labour Conference, 102nd Session, 2013, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, ILC.102/III(1A), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_205472.pdf, ιδίως σελ. 469 για την επίδραση των μέτρων στις γυναίκες, σελ. 680, σελ. 765 για την επίδραση στη φτώχεια, σελ. 766 βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.*
39. *International Labour Conference, 104th Session, 2015, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, ILC.104/III(1A), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_343022.pdf, σελ. 258.*
40. *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece (Ratification: 1955), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959.*
41. *Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece (Ratification: 1955), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3150771.*

42. *Ibid.*, σελ. 258 και 460.

43. *ILO High Level Mission to Greece, Report (November 2011), op. cit., παρ. 142.* Η Κυβέρνηση δήλωσε στην ΥΕΑ ότι περί το 20% του πληθυσμού αντιμετώπιζε, τότε, τον κίνδυνο της φτώχειας, αλλά «δεν είχε την ευκαιρία, στις συναντήσεις με την Τρόικα, να συζητήσει τις επιπτώσεις των κοινωνικο-ασφαλιστικών μεταρρυθμίσεων στην εξάπλωση της φτώχειας», ούτε «τις επιπτώσεις των σχετικών με τη φορολογία, τις αμοιβές και την εργασία πολιτικών στη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος». Βλ. επίσης παρ 281 για τους ευάλωτους εργαζόμενους και 307 για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις.

44. *UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, in his Report Mission to Greece (22–27 April 2013), to the UN Human Rights Council 25th Session, 7 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1), σημ. 92 d.*

λειψη κάθε μορφής διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW), στις τελευταίες Καταληκτικές Παρατηρήσεις της για την Ελλάδα. Συγκεκριμένα συνέστησε μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης, μεταξύ των οποίων και τη δημιουργία μηχανισμού για την αξιολόγηση των επιπτώσεων των μέτρων που υιοθετούνται. Επεσήμανε, δε, ότι «δεδομένης της σοβαρότητας της κατάστασης και της έλλειψης προσέγγισης των παρόντων μέτρων για την κρίση εντός του Κράτους με ευαισθησία στη διάσταση του φύλου, η Επιτροπή συνιστά τη συνεργασία όλων των σημαντικών φορέων χάραξης πολιτικής στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των θεσμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΔΝΤ, για τη δημιουργία ενός παρατηρητηρίου για την πλήρη εκτίμηση της επίδρασης στις γυναίκες του πλήθους μέτρων που λαμβάνονται κατά την οικονομική και δημοσιονομική κρίση»^{45,46}.

Στο ίδιο πνεύμα, και η Επιτροπή ελέγχου της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στις τελευταίες Καταληκτικές Παρατηρήσεις για την Ελλάδα, ζητεί από τη χώρα μας να διεξαγάγει, το συντομότερο δυνατόν, εκτίμηση των επιπτώσεων της κρίσης στο προσδόκιμο ζωής και την ανάπτυξη των παιδιών⁴⁷.

Σε επτά αποφάσεις της για την Ελλάδα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) λαμβάνει υπόψη της τη μη εκτίμηση των επιπτώσεων κατά την λήψη μέτρων λιτότητας. Συγκεκριμένα η ΕΕΚΔ αποφαινεται ότι ο καθορισμός χαμηλότερων αμοιβών για τους νέους, που έγινε χωρίς εκτίμηση των επιπτώσεών του και χωρίς λήψη μέτρων στήριξης των θιγομένων,

45. *Concluding observations on the seventh periodic report of Greece adopted by the Committee at its fifty fourth session (11 February – 1 March 2013)*, CEDAW/C/GRC/CO/7, 26 March 2013, παρ. 40.

46. Επιπλέον η Επιτροπή συστήνει στα πλαίσια της εξέτασης των εθνικών μηχανισμών για την προώθηση των γυναικών, την ενίσχυση των μηχανισμών εκτίμησης επιπτώσεων προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα μέτρα για την ισότητα των φύλων παρακολουθούνται και αξιολογούνται καθώς και ότι εκτιμάται η εφαρμογή της (*Ibid.*, παρ. 13 c). Επίσης η Επιτροπή συστήνει τη δημιουργία μηχανισμών για την συστηματική παρακολούθηση των επιπτώσεων των κοινωνικών και οικονομικών πολιτικών στις ευάλωτες ομάδες γυναικών (*Ibid.*, παρ. 33 β).

47. *Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13 August 2012*, παρ. 29.

συνιστά υποβιβασμό του βιοτικού επιπέδου των νέων και διάκριση εις βάρος τους που προσκρούουν στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (ΕΚΧ). Επίσης η ΕΕΚΔ κρίνει ότι ορισμένες μειώσεις ασφαλιστικών παροχών δεν συνιστούν μιν, αυτές καθαυτές, παράβαση του ΕΚΧ. το «σωρευτικό αποτέλεσμα» τους όμως επιφέρει «σημαντική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου και των συνθηκών διαβίωσης πολλών συνταξιούχων». Παραλείποντας την έρευνα και την ουσιαστική ανάλυση των επιπτώσεων τόσο σημαντικών μέτρων και τη διαβούλευση με τις ενδιαφερόμενες οργανώσεις, η Κυβέρνηση δεν διαπίστωσε αν μπορούσαν να ληφθούν άλλα μέτρα που θα περιόριζαν σε κάθε περίπτωση τις βλαπτικές συνέπειες⁴⁸.

Και η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Ψήφισμά της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 2012, για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλισης και του Πρωτοκόλλου του από την Ελλάδα, επισημαίνοντας την ανάγκη εκτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας σε σχέση με τις απαιτήσεις του Κώδικα, διαπίστωσε παραβιάσεις του Κώδικα⁴⁹.

48. *ECSR, Decisions on the merits: General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Collective Complaints Nos. 65 and 66/2011.. ECSR, Decisions on the merits: Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, Collective Complaint No. 76/2012, παρ. 79, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, Collective Complaint No. 78/2012, παρ. 74, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, Collective Complaint No. 77/2012, παρ. 74, Panhellenic Federation of pensioners of the public electricity corporation (POS-DEI) v. Greece, Collective Complaint No. 79/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece, Collective Complaint No. 80/2012, παρ. 74. Βλ. επίσης ECSR International Association Autism-Europe (IAAE) v France (Complaint No. 13/2002), 7 November 2003, για την υποχρέωση του Κράτους να εκτιμά την επίδραση των αποφάσεών του στις ζωές των ευάλωτων ομάδων.*

49. Η Κυβέρνηση οφείλει να θεσμοθετήσει ένα συνεκτικό σύστημα στατιστικής παρακολούθησης της φτώχειας και να εκτιμήσει τις πολιτικές κοινωνικής ασφάλισης σε συνδυασμό με αυτές για τους φόρους, μισθούς και εργασιακά θέματα στο πλαίσιο των υποχρεώσεων της από το διεθνή μηχανισμό στήριξης. *Resolution CM/ResCSS(2012)8 on the application of the European Code of Social Security and its Protocol by Greece (Period from 1 July 2010 to 30 June 2011)*, (Adopted by the Committee of Ministers on 12 September 2012 at the 1149th meeting of the Ministers' Deputies), διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1970639&Site=CM>.

B. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ανάλυσης Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου⁵⁰

Η αναγκαία, κατά τα ως άνω, Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου παρουσιάζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Η προστιθέμενη αξία της Ανάλυσης Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου αποτελεί εργαλείο για την αξιολόγηση πολιτικών, νομοθετικών κειμένων, προγραμμάτων και λοιπών κρατικών δράσεων με σκοπό την οριοθέτηση και αξιολόγηση των επιπτώσεων αυτών. Στόχος της είναι η πρόληψη των αρνητικών και η διεύρυνση των θετικών επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου σχετίζεται με σειρά άλλων εργαλείων που επίσης αποσκοπούν στην εκτίμηση των επιπτώσεων συγκεκριμένων δράσεων, όπως είναι η εκτίμηση των κοινωνικών

ή περιβαλλοντικών επιπτώσεων⁵¹. Η Αξιολόγηση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου παρουσιάζει όμως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αποτελούν και την προστιθέμενη αξία της:

- Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ερείδεται σε πλαίσιο κανόνων του διεθνούς δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Εφόσον τα κράτη έχουν αναλάβει συγκεκριμένες υποχρεώσεις επικυρώνοντας διεθνείς και ευρωπαϊκές συνθήκες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οφείλουν να αξιολογούν σε ποιο βαθμό οι επιλογές τους συνάδουν με τις υποχρεώσεις τους αυτές τόσο σε ουσιαστικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο διαδικασίας. Η ανάλυση αυτή απαιτείται και από το ελληνικό Σύνταγμα, όπως έκρινε πρόσφατα η Ολομέλεια του ΣΤΕ.

- Συνεπεία του πρώτου αυτού χαρακτηριστικού, η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου δομείται στη βάση της νομολογίας, εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων αλλά και στις διαπιστώσεις και συστάσεις διεθνών και ευρωπαϊκών οργάνων που ελέγχουν την εφαρμογή των διεθνών και ευρωπαϊκών συνθηκών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

- Στο πλαίσιο της Ανάλυσης Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ο αρμόδιος φορέας οφείλει να εξετάζει κατά τρόπο λεπτομερή, συστηματικό και συνεκτικό, σειρά θεμελιωδών ζητημάτων του δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως είναι η ισότητα, η συμμετοχή, η διαφάνεια και η υποχρέωση λογοδοσίας.

- Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ενισχύει την διατομεακή προσέγγιση κατά την διαδικασία ελέγχου των επιπτώσεων, καθώς θεμελιώνεται σε μία οικουμενική και ολιστική αντίληψη για τα δικαιώματα του ανθρώπου, βάσει κανόνων που κατοχυρώνουν τόσο τα ατομικά και πολιτικά όσο και τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα.

Βασικοί άξονες της διαδικασίας διενέργειας Ανάλυσης Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου μπορεί να διενεργείται τόσο πριν όσο

50. Για τα ζητήματα της Ανάλυσης Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ λαμβάνει συνολικά υπόψη της και τη διεθνή βιβλιογραφία για το θέμα, και ιδίως: MacNaughton G., "Human Rights Impact Assessment: A Method for Healthy Policymaking", *Health and Human Rights* 2015, 17/1 – Paper in Press, E. Felner, *Human rights impact assessments: A review of the literature, differences with other forms of assessments and relevance for development*, Washington, DC: Nordic Trust Fund, The World Bank, 2013, J. Harrison και M. Stephenson, *Human rights impact assessment: review of practice and guidance for future assessments*, Edinburgh: Scottish Human Rights Commission, June 1, 2010, G. de Beco, *Non-Judicial Mechanisms for the Implementation of Human Rights in European States*, Bruylant, 2010, S. Walker, *The future of human rights impact assessments of trade agreements*, Utrecht: Intersentia, 2009, S. Bakker, M. Van Den Berg, D. Düzenli και M. Radstaake, "Human rights impact assessment in practice: The case of the health rights of women assessment instrument" 1(3), *Journal of Human Rights Practice*, 2009, G. de Beco, "Human Rights Impact Assessments", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 27/2, 2009, P. Hunt και G. MacNaughton, *Impact assessments, poverty and human rights: A case study using the right to the highest attainable standard of health*, *Health and Human Rights Working Paper Series No. 6*, Geneva: World Health Organization and UNESCO, 2006, J. Kemm, "Perspectives on health impact assessment", *Bulletin of the World Health Organization* 81/6, 2003, L. Gostin και J. M. Mann, "Towards the development of a human rights impact assessment for the formulation and evaluation of public health policies," *Health and Human Rights* 1/1, 1994.

51. Υπολογίζεται πως υπάρχουν περισσότερα από 50 είδη αξιολόγησης επιπτώσεων. MacNaughton G., "Human Rights Impact Assessment: A Method for Healthy Policymaking", *Health and Human Rights* 2015, 17/1 – Paper in Press.

και μετά την υιοθέτηση και εφαρμογή δράσεων (ex ante και ex post). Μπορεί επίσης να διενεργείται αυτόνομα ή και στο πλαίσιο μίας ευρύτερης ή άλλου είδους ανάλυσης επιπτώσεων.

Σχετικά με τη διαδικασία ανάλυσης των επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι αυτή πρέπει να διενεργείται βάσει συγκεκριμένων **αρχών** όπως οι ακόλουθες:

1. Παροχή πληροφόρησης: Πληροφόρηση των εμπλεκόμενων φορέων σχετικά με τη διαδικασία εκτίμησης των επιπτώσεων και τη φύση των δικαιωμάτων που εκτιμάται ότι επηρεάζονται.

2. Συμμετοχική διαδικασία: Διασφάλιση ευκαιριών ουσιαστικής συμμετοχής στη διαδικασία στα πρόσωπα των οποίων τα δικαιώματα επηρεάστηκαν ή θα επηρεαστούν από τη δράση.

3. Προώθηση της ισότητας και πρόληψη και εξάλειψη των διακρίσεων: Η διαδικασία εκτίμησης των επιπτώσεων πρέπει να διασφαλίζει την πρόληψη και την εξάλειψη των διακρίσεων και να προωθεί την ισότητα.

4. Έλεγχος εφαρμογής και υποχρέωση λογοδοσίας: Η εκτίμηση των επιπτώσεων πρέπει να περιλαμβάνει μηχανισμούς διαρκούς παρακολούθησης της εφαρμογής των αποτιμώμενων πολιτικών και μέτρων και να εξασφαλίζει τη λογοδοσία.

5. Αλληλεξάρτηση των δικαιωμάτων: Η εκτίμηση των επιπτώσεων πρέπει να λαμβάνει υπόψη την αλληλεξάρτηση των δικαιωμάτων, λόγω της οποίας μία επέμβαση σε έναν τομέα είναι πιθανό να επιφέρει συνέπειες σε άλλον τομέα.

Υπό το πρίσμα αυτό, η ΕΕΔΑ επισημαίνει τα επιμέρους **στάδια** για την Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα οποία έχουν ως εξής:

1. Προετοιμασία και διερεύνηση: Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει τον έλεγχο της αναγκαιότητας για την ανάλυση των επιπτώσεων, οπότε και διερευνάται κατά πόσο η επικείμενη ή πραγματοποιηθείσα δράση επηρεάζει τα δικαιώματα του ανθρώπου. Εξετάζονται τόσο το ευρύτερο νομικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο όσο και τα ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου που τίθενται.

2. Οριοθέτηση ελέγχου: σε αυτό το στάδιο προσδιορίζονται το σχέδιο της ανάλυσης των επιπτώσεων, ο φορέας ή/και η ομάδα που θα διενεργήσει την ανάλυση, το χρονοδιάγραμμα της ανάλυσης, οι ενδιαφερόμενοι φορείς, τα δικαιώματα που θίγονται, και οι πιθανές πηγές πληροφόρησης. Οι πληροφορίες αυτές, παρέχονται, ήδη κατά το στάδιο αυτό, και στα πρόσωπα τα δικαιώματα των οποίων θίγονται.

3. Συγκέντρωση υλικού και διαβούλευση: Κατά το στάδιο αυτό συλλέγονται πληροφορίες και δεδομένα, τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, για τις τυχόν επελθούσες ή αναμενόμενες συνέπειες της δράσης. Μεταξύ των πηγών είναι η νομολογία εθνικών, διεθνών και ευρωπαϊκών δικαστηρίων και οι αποφάσεις και συστάσεις διεθνών και ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων, επίσημες πηγές διεθνών οργανισμών, πανεπιστημιακές εργασίες και εργασίες ειδικών, εκθέσεις οργανώσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου, συνεντεύξεις με πρόσωπα που εμπλέκονται ατομικά ή ως εκπρόσωποι φορέων, καθώς και ερωτηματολόγια.

4. Ανάλυση: Στο στάδιο αυτό, που είναι και το βασικό στάδιο της διαδικασίας, αναλύονται τα ζητήματα δικαιωμάτων, με τη σύγκριση ανάμεσα στις πληροφορίες που έχουν συλλεγεί και τους κανόνες και δείκτες δικαιωμάτων του ανθρώπου. Καταρτίζεται δε σχετική προκαταρκτική έκθεση.

5. Διάλογος για τις επιλογές: Στο στάδιο αυτό, οι φορείς συζητούν την προκαταρκτική έκθεση και διερευνούν ποιες από τις προτεινόμενες εναλλακτικές λύσεις θα είχαν ή θα έχουν ελαφρύτερες και επιτρεπτές επιπτώσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου ή/και θα μπορούσαν να ενισχύσουν την προστασία των δικαιωμάτων αυτών.

6. Τελική έκθεση: Οι φορείς διαμόρφωσης της δράσης δημοσιεύουν την τελική έκθεση που περιλαμβάνει την καλύτερη δυνατή πρόταση από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την πρόταση των μηχανισμών εκείνων που θα διασφαλίσουν την παρακολούθηση της εφαρμογής της.

2. Ανακοίνωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ): Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να αναλάβει επειγόντως τις ευθύνες της και να ανασχεδιάσει τη μεταναστευτική της πολιτική (31.8.2015)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) κρούει για πολλοστή φορά τον κώδωνα του κινδύνου σχετικά με την τραγωδία χιλιάδων ανθρώπων, που με κίνδυνο της ζωής τους κι έχοντας ξεπουλήσει τα υπάρχοντά τους για να πληρώσουν αδίστακτους διαμετακομιστές ανθρώπων, επιχειρούν να εισέλθουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) για να σωθούν, αυτοί και οι οικογένειές τους, από ένοπλες συρράξεις και σφαγές.

Κάθε μέρα εκτυλίσσονται μπροστά στα μάτια όλης της ανθρωπότητας αφάνταστες για την εποχή και τον πολιτισμό μας τραγωδίες, με θύματα και πολλά παιδιά και βρέφη, ιδίως στη Μεσόγειο. Τα κράτη της νότιας Ευρώπης κατακλύζονται από διαρκώς ογκούμενα κύματα κυρίως προσφυγικών ροών που ως χώρες πρώτης υποδοχής, όπως η Ελλάδα, είναι αντικειμενικά πλέον αδύνατο να διαχειριστούν, δεδομένης και της ιδιαίτερης επιβάρυνσης των περιοχών που βρίσκονται στα σύνορά τους, παρά την έμπρακτη στήριξη που παρέχεται από τους κατοίκους τους. Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, τα τελευταία επίσημα στατιστικά στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες επιβεβαιώνουν την ανάγκη επείγουσας λήψης κατάλληλων μέτρων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς η αύξηση των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών στην Ελλάδα, ιδιαίτερα στις νησιωτικές περιοχές της, είναι δραματική, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο αριθμός τους μέσα στον Ιούλιο του 2015 ήταν μεγαλύτερος (50.242 άνθρωποι) από το συνολικό αριθμό του 2014 (43.500 άνθρωποι)¹.

Η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ, και ιδίως το σύστημα του Δουβλίνου, έχει αποδειχθεί ανακόλουθη με τις ανάγκες της πραγματικότητας και οδηγεί σε αποθήκευση της μεγάλης πλειοψηφίας

των εισερχομένων στις νότιες χώρες της ΕΕ, ενώ δεν έχει αποτρέψει, αλλά αντίθετα ευνοεί τον πλουτισμό των διαμετακομιστών και εμπόρων ανθρώπων που συνεχίζουν να τους παρέχουν τις «υπηρεσίες» τους και στο έδαφος της ΕΕ. Η ανθρωπιστική κρίση διαρκώς οξύνεται, με ποικίλους σοβαρούς κινδύνους τόσο για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες όσο και για τις χώρες υποδοχής τους και τον πληθυσμό τους.

Η ΕΕΔΑ έχει τονίσει από καιρό, χαιρετίζοντας τις σχετικές διαπιστώσεις και συστάσεις του Ειδικού Εισηγητή των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Μεταναστών, ότι η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ, και ιδίως το σύστημα του Δουβλίνου, αγνοεί τις υποχρεώσεις σεβασμού και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ιδίως της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, και τις υποχρεώσεις αλληλεγγύης και δίκαιης κατανομής βαρών μεταξύ των κρατών μελών, που επιβάλλουν ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και οι Συνθήκες, και ειδικότερα τα άρθρα 1 του Χάρτη, 2 και 3 παρ. 3 ΣυνθΕΕ, καθώς και άρθρο 80 ΣυνθΛΕΕ (πολιτικές συννομιμακων ελέγχων, ασύλου και μεταναστευσης). Έχει επίσης χαιρετίσει τις όμοιες διαπιστώσεις και συστάσεις του Επιτρόπου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Εκπροσώπου του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ευρώπη.

Η ΕΕΔΑ, από κοινού με το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ENNHRI)², έχει τονίσει ότι, για την εκπλήρωση των πιο πάνω υποχρεώσεων, δεν αρκεί η παροχή χρηματικής συνδρομής (που είναι πάντως αναγκαία, αλλά αναπόφευκτα ανεπαρκής) στις βαρυνόμενες χώρες. Απαιτείται πλήρης ανασχεδιασμός της μεταναστευτικής πολιτικής της ΕΕ, με επικέντρωσή της στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στη δίκαιη και αποτελεσματική κατανομή βαρών.

1. Στοιχεία Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 18.8.2015, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search?page=search&docid=55d32dcf6&query=William%20Spindler>

2. Δελτίο Τύπου ΕΕΔΑ για τις επαναλαμβανόμενες ναυτικές τραγωδίες στη θάλασσα της Μεσογείου, 21.4.2015, http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/DT_naftikes_tragodies.pdf Δήλωση Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ENNHRI Statement on the continuing tragedies in the Mediterranean Sea, a human rights approach (April 2015), http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/ENNHRI_statement_Mediterranean_Sea_Tragedies.pdf

Προς αυτήν την κατεύθυνση, τα αρμόδια ευρωπαϊκά όργανα πρέπει να δράσουν επείγως, ώστε η ΕΕ, σε συνεργασία και με τα ΗΕ, να αναλάβει τις ευθύνες της κατά τρόπο συνεπή και αποτελεσματικό και κυρίως ανταποκρινόμενο στην πραγματικότητα, ώστε να αναδειχθεί το ανθρώπινο πρόσωπο της ΕΕ και να μη μείνουν νεκρό γράμμα οι αξίες και αρχές που θεμελιώνουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.

3. Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τις αποτρόπαιες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προάσπιση των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της (23.11.2015)

Η ΕΕΔΑ εκφράζει τον αποτροπιασμό της για τις τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και κάνει έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφάλεια και την προάσπιση των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της*

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Ελληνικής Πολιτείας για θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκφράζει, εν όψει των τελευταίων δραματικών εξελίξεων, την απόλυτη αλληλεγγύη της στη Γαλλία και το γαλλικό λαό καθώς και τον αποτροπιασμό της για τις τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι με θύματα δεκάδες αθώους πολίτες. Η ΕΕΔΑ καταδικάζει απεριφραστα ενέργειες που διακυβεύουν την παγκόσμια ειρήνη, απαξιώνουν και εκμηδενίζουν θεμελιώδεις κατακτήσεις του ανθρωπίνου πολιτισμού όπως είναι ο σεβασμός στην αξία του ανθρώπου, εκφράζει δε την ιδιαίτερη ανησυχία της για το βαθμό στον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) είναι σε θέση να εγγυηθεί και να διαφυλάξει θεμελιώδη ανθρωπίνια δικαιώματα όπως αυτό στη ζωή και την ασφάλεια όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της.

Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει πως, βάσει των ιδρυτικών Συνθηκών της, η ΕΕ, εμπνεόμενη και ορμώμενη από μια κοινή πολιτιστική και ανθρωπιστική κληρονομιά μέσα στην οποία αναπτύχθηκαν οι παγκόσμιες αξίες των απαραβάτων και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας και του κράτους δικαίου, έχει υποχρέωση αφενός να προάγει την ειρήνη, τις ευρωπαϊκές αξίες και την ευημερία των λαών της εξασφαλίζοντας στους πολίτες

της ένα χώρο ελευθερίας και ασφάλειας, αφετέρου να λαμβάνει όλα τα κατάλληλα μέτρα όσον αφορά τους ελέγχους στα εξωτερικά της σύνορα, το άσυλο, τη μετανάστευση καθώς και την πρόληψη και καταστολή της εγκληματικότητας.¹ Στις δε σχέσεις της με τον υπόλοιπο κόσμο, η ΕΕ οφείλει να προβάλλει και προωθεί τις αξίες της συμβάλλοντας έτσι στην προστασία των πολιτών της, στην ειρήνη, την ασφάλεια, την αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των λαών, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και στην αυστηρή τήρηση και ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου και ιδίως τον σεβασμό των αρχών του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.² Η ΕΕ οφείλει να επιδιώκει τους στόχους αυτούς με κάθε πρόσφορο μέσο, ανάλογα με τις αρμοδιότητες που της απονέμονται με τις Συνθήκες.³

Η ΕΕΔΑ καλεί, ωστόσο, όλους τους εμπλεκόμενους φορείς σε επίδειξη ευθύνης, μετριοπάθειας και αυτοσυγκράτησης, επισημαίνοντας πως οι αντιδράσεις στην επιδιωκόμενη τρομοκράτηση από ακραίους θρησκευτικούς κύκλους δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να κατατείνουν σε όξυνση φαινομένων μισαλλοδοξίας και περιχαράκωσης, ή σε περιστολή της προστασίας και απόλαυσης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών, πολύ περισσότερο όταν βρίσκεται σε εξέλιξη, τόσο εντός όσο και εκτός των συνόρων της, μια από τις μεγαλύτερες προσφυγικές κρίσεις των τελευταίων δεκαετιών. Προς τούτο, η ΕΕΔΑ επανέρχεται σε προηγούμενες δηλώσεις της για την προσφυγική και μεταναστευτική κρίση⁴ και επισημαίνει πως η ανθρωπιστική κρίση τείνει πλέον να βγει εκτός ελέγχου με άμεσους και σοβαρούς κινδύνους τόσο για τους μετανάστες όσο και για τις χώρες υποδοχής τους. Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει για πολλοστή φορά πως έχουν ήδη τεθεί εν κινδύνω βασικά ανθρωπίνια δικαιώματα μεταναστών και προσφύγων καθώς τα δι-

* Η παρούσα Δήλωση υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 23ης Νοεμβρίου 2015. Εισηγήτριες: Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοϊδου, Α΄ Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ και Άννα Ειρήνη Μπάκα, Επιστημονική Συνεργάτις της ΕΕΔΑ.

1. Συνθήκη της Λισσαβόνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, άρθρα 1 και 2.
2. Συνθήκη της Λισσαβόνας, άρθρο 2.
3. Id.
4. ΕΕΔΑ, Ανακοίνωση, 31.8.2015, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να αναλάβει επείγοντως τις ευθύνες της και να ανασχεδιάσει τη μεταναστευτική της πολιτική», http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/Anakoinwsh_Metanasteytiko.pdf

καιώματα των κατοίκων της Ελλάδας, και ιδίως των ακριτικών νησιών, που αδυνατούν ως τόποι πρώτης υποδοχής να διαχειριστούν τις τεράστιες μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές. Είναι επιτακτική ανάγκη, σήμερα περισσότερο από ποτέ, η ΕΕ, τα κράτη μέλη της καθώς και των Ηνωμένων Έθνη, να αναλογιστούν τις ευθύνες που τους αναλογούν σε αυτή την τόσο κρίσιμη ιστορική συγκυρία και να εργαστούν από κοινού για την καλύτερη δυνατή διαχείριση των διαρκώς διογκούμενων μεταναστευτικών ροών με το βλέμμα στραμμένο στο σεβασμό της ανθρωπίνης ζωής και αξιοπρέπειας, τόσο στην ΕΕ όσο και στις χώρες προέλευσης. Η ΕΕΔΑ έχει τονίσει από καιρό ότι η μεταναστευτική πολιτική της ΕΕ, και ιδίως το σύστημα του Δουβλίνου, αγνοεί τις υποχρεώσεις σεβασμού και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις υποχρεώσεις αλληλεγγύης και δίκαιης κατανομής βαρών μεταξύ των κρατών μελών, που επιβάλλουν ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και οι Συνθήκες.⁵

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ καλεί

όλους τους εμπλεκόμενους φορείς και ειδικότερα τον ΟΗΕ, την ΕΕ, τα κράτη μέλη της ΕΕ και τα όργανα της ΕΕ να συστρατευθούν και να εντείνουν τις προσπάθειές τους

προς την κατεύθυνση

της προαγωγής της ειρήνης όπως επιτάσσουν οι Συνθήκες της ΕΕ και ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και της προαγωγής της ασφάλειας όλων των διαβιούντων στην ΕΕ, προβαίνοντας ωστόσο στις απαραίτητες σταθμίσεις που δε θα επιτρέψουν τη χρήση της τρομοκρατίας ως προκαλύμματος για την περιστολή θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών τόσο των ευρωπαϊών πολιτών όσο και των χιλιάδων μεταναστών και προσφύγων που εισέρχονται ή επιχειρούν να εισέλθουν στην ΕΕ.

5. Άρθρα 1 του Χάρτη, 2 και 3 παρ. 3 ΣυνθΕΕ, καθώς και το άρθρο 80 ΣυνθΛΕΕ (πολιτικές συνοριακών ελέγχων, ασύλου και μετανάστευσης).

Γ. Δελτία Τύπου της ΕΕΔΑ

1. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ): Κάλεσμα των Ευρωπαϊκών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα κατά των Μέτρων Λιτότητας (16.2.2015)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) υπενθυμίζει τις από 10.1.2014 ανοικτές επιστολές του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ), Καθηγητή Alan Miller, εκ μέρους όλων των Ευρωπαϊκών Εθνικών Θεσμών προστασίας των δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προς τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, (ως μερών της «Τρόικα»), στις οποίες εκφράζεται η βαθύτατη ανησυχία σχετικά με την αρνητική επίδραση στα δικαιώματα του ανθρώπου των μέτρων αυστηρής λιτότητας που επιβάλλονται στην χώρα μας.

Στην επιστολή επισημαίνεται επίσης ότι:

- Το σύνολο των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεσμεύονται από υποχρεώσεις που άπτονται των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Η σειρά απρόσμενων, περίπλοκων, αντιφατικών και διαρκώς μεταβαλλόμενων μέτρων λιτότητας άμεσης, και συχνά αναδρομικής ισχύος, επιτείνουν το γενικότερο αίσθημα ανασφάλειας και δυσπιστίας προς τους δημοκρατικούς θεσμούς.

Καλούνται, δε, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα:

- να ξεκινήσουν μία συστηματική και τακτική *ex ante* αξιολόγηση της επίδρασης στα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των μέτρων που προτείνονται στο πλαίσιο των πακέτων λιτότητας,
- να διασφαλίζουν ότι τα μέτρα αυτά δεν οδηγούν σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων,
- να περιλαμβάνουν ειδικούς στα ανθρώπινα δικαιώματα στη διαδικασία λήψης μακροοικονομικών αποφάσεων.

- Επισυνάπτεται στο παρόν η ανοικτή επιστολή

«Αγαπητέ Πρόεδρε,

Εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ), θα ήθελα να εκφράσω, στην ανοικτή αυτή επιστολή, τη βαθύτατη ανησυχία μας σχετικά με την αρνητική επίδραση στα δικαιώματα του ανθρώπου των αξιώσεων της Τρόικα, οι οποίες πρόκειται να συμπεριληφθούν στο τρίτο πακέτο βοήθειας για την Ελλάδα. Η ανησυχία μας βασίζεται στις παρατηρήσεις μας σχετικά με τον αντίκτυπο που είχαν τα δύο πρώτα πακέτα. Πολλές από τις απαιτήσεις που τέθηκαν από τα αντίστοιχα Μνημόνια Συνεργασίας έχουν εκπληρωθεί και εξακολουθούν να εκπληρώνονται σε βάρος της απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τους έλληνες πολίτες, συμπεριλαμβανομένων και των ατομικών και πολιτικών, καθώς επίσης και των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων τους.

Πρόσφατα, υψηλά ιστάμενοι θεσμοί και εμπειρογνώμονες, όπως ο Cephias Lumina, που είναι ο ανεξάρτητος εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ για τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους και άλλων σχετικών διεθνών δεσμεύσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση του συνόλου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, έχουν αναλύσει λεπτομερώς και επικρίνει τις αρνητικές επιπτώσεις διαφόρων μέτρων λιτότητας στο πλαίσιο αναπτυξιακής βοήθειας προς την Ελλάδα και άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Εντοπίστηκαν μέτρα πολιτικής που οδήγησαν σε παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, κατά τη διάρκεια της κρίσης, τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλες χώρες.

Κατά τη γνώμη μας, τα στοιχεία αυτά απαιτούν την ανάληψη νέων μέτρων και μεθόδων από την ΕΕ και την Τρόικα προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι προτεινόμενες αλλαγές στην πολιτική τους σε μια δεδομένη χώρα δε θα επηρεάσουν αυθαίρετα και κατά τρόπο δυσανάλογο ορισμένα τμήματα της κοινωνίας – ιδίως ευάλωτες ομάδες ή δε θα οδηγήσει στην κατάφωρη καταπάτηση της απόλαυσης ουσιαστών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παρόλα αυτά, έχουμε πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι αυτό δεν είναι πάντα εύκολη υπόθεση, δεδομένου ότι εξακολουθεί να

μην έχει καταρτιστεί μια δοκιμασμένη μεθοδολογία για την ενσωμάτωση των προσεγγίσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα στη λήψη μακρο-οικονομικών αποφάσεων. Συνεπώς, καλούμε την Επιτροπή να συνεργασθεί με εμπειρογνώμονες στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς μόνο από κοινού μπορούν να αναπτυχθούν οι ικανότητες για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της κρίσης χωρίς να προκαλούνται σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Περαιτέρω, η επιβράδυνση, ίσως και αντιστροφή, του μετασχηματισμού της οικονομικής κρίσης σε ανθρωπιστική μπορεί να επιτευχθεί μόνο συνδέοντας τη διαδικασία λήψης μακρο-οικονομικών αποφάσεων με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Προς αποφυγή της περεταίρω επιδείνωσης της κοινωνικής και ανθρωπιστικής κατάστασης στην Ελλάδα, θα θέλαμε να επισημάνουμε μια σειρά μέτρων λιτότητας, όπως αναφέρθηκαν από τον Cerhas Lumina, τα οποία έχουν οδηγήσει σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά το παρελθόν και θα έπρεπε, συνεπώς, να επανασχεδιαστούν, αντικατασταθούν ή εξαλειφθούν:

- **Απολύσεις, περικοπές μισθών και αυξήσεις φόρων** στο πλαίσιο ενός συστήματος κοινωνικής προστασίας, το οποίο δεν έχει σχεδιαστεί για να απορροφά υψηλά ποσοστά ανεργίας και πολύ χαμηλούς μισθούς.

- **Περικοπές σε συντάξεις και άλλες παροχές κοινωνικής πρόνοιας.** Διαδοχικές περικοπές έχουν μειώσει έως και 60% τις υψηλότερες συντάξεις και από 25 έως 30% τις χαμηλότερες.

- **Μείωση των δαπανών για τη δημόσια υγεία.** Ενέχοντας, μεταξύ άλλων, μεγαλύτερους χρόνους αναμονής και υψηλότερες αμοιβές συμμετοχής, καθώς και τον αποκλεισμό φτωχών και περιθωριοποιημένων ομάδων από το σύστημα υγείας. Αυτό πρέπει να εξεταστεί σε συνδυασμό με το ότι όσοι είναι άνεργοι για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο του έτους χάνουν την πρόσβασή τους στην ασφάλεια υγείας. Κατά συνέπεια, ένας **αυξανόμενος αριθμός ανθρώπων που ζουν στην Ελλάδα στερούνται κάθε ή επαρκούς πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη.**

- **Η ιδιωτικοποίηση των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας.** Η διαδικασία ιδιωτικοποίησης έχει οδηγήσει σε υψηλότερες δαπάνες και έχει

καταστήσει πιο περίπλοκη την πρόσβαση σε βασικές δημόσιες υπηρεσίες, όπως ύδρευση, αποχέτευση και ενέργεια.

Θα πρέπει να δοθεί έμφαση στο ότι δεν επιθυμούμε να συζητήσουμε την ανάγκη ή το εύρος των μέτρων για τη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Θέλουμε ωστόσο να τονίσουμε ότι ο αντίκτυπος πολλών εκ των μέτρων αυτών είναι ιδιαίτερα προβληματικός από την άποψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η πραγματικότητα της εφαρμογής οδηγεί σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συχνά διότι εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τις συνθήκες της συγκεκριμένης κοινωνικής και οικονομικής δομής της ενδιαφερόμενης Χώρας, και χωρίς να έχουν αποτιμηθεί οι επιπτώσεις των μέτρων στα κοινωνικά και ανθρώπινα δικαιώματα πριν την εφαρμογή τους.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει ήδη καταδικάσει ορισμένα από τα μέτρα, γιατί κρίθηκε ότι εισάγουν διακρίσεις λόγω ηλικίας, όπως:

- **Καταγγελία της σύμβασης εργασίας χωρίς προειδοποίηση και αποζημίωση απόλυσης.** Το μέτρο αυτό επηρεάζει τις συνθήκες απόλυσης εργαζομένων οι οποίοι ενδέχεται να είναι νέοι. Εισάγεται, επομένως, μια διακριτική μεταχείριση έμμεσα συνδεδεμένη με την ηλικία, συνιστώντας έτσι έμμεση διάκριση.

- **“Ελάχιστα” για τους νέους εργαζόμενους – περιορισμός της κάλυψης της κοινωνικής τους ασφάλειας.** Μείωση του κατώτατου μισθού, για τους εργαζόμενους ηλικίας κάτω των 25 ετών, στο 68% του εθνικού κατώτατου μισθού.

- **Μείωση ή κατάργηση των συνταξιοδοτικών παροχών λόγω ηλικίας.**

- **Μη πρόβλεψη ετήσιας άδειας νέων εργαζομένων** για νέους ηλικίας 15-18 ετών (ειδικές συμβάσεις μαθητείας).

Η παρούσα ατζέντα της Τρόικα που επιστρέφει στην Ελλάδα στις 13 Ιανουαρίου περιλαμβάνει και πάλι προτάσεις για μέτρα τα οποία θα έπρεπε αρχικά να εξεταστούν ενδελεχώς ως προς τις επιπτώσεις τους στα ανθρώπινα δικαιώματα προτού εφαρμοστούν:

- **Η μείωση των ασφαλιστικών εισφορών** που πληρώνουν οι επιχειρήσεις. Αυτό το μέτρο ισοδυναμεί με χρηματοδότηση των επιχειρήσεων από τους εργαζόμενους. Οι εργαζόμενοι

θα αναγκάζονται είτε να αποδίδουν οι ίδιοι τις υπολειπόμενες εισφορές είτε να παραμένουν σε ορισμένες περιπτώσεις ανασφάλιστοι. Μία άλλη επίπτωση του μέτρου είναι το γεγονός ότι η τρύπα -ύψους εν προκειμένω 800 εκατ. ευρώ- στα ταμεία θα πρέπει να καλυφθεί.

▪ **Ο καθορισμός του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων** που θα τεθούν σε διαθεσιμότητα και θα ενταχθούν το 2014 στο νέο σχέδιο κινητικότητας. Το Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης αναμένεται να παρουσιάσει σχέδιο αναγκαστικής κινητικότητας και απολύσεων για επιπλέον 12.500 δημοσίου υπαλλήλους.

▪ **Πρέπει να γίνουν 11.000 απολύσεις μέχρι το τέλος του 2014.** Αναμένεται επίσης η παρουσίαση ενός τελικού σχεδίου για την απόλυση 4.000 δημοσίων υπαλλήλων, υποχρέωση που εκκρεμούσε για τα τέλη του 2013, για την οποία όμως δόθηκε παράταση έως τις αρχές του 2014. Λαμβανομένου υπόψη του μικρού πληθυσμού της Ελλάδας, που φτάνει μόλις τα 11 εκατομμύρια, ένα τέτοιο μέτρο δε μπορεί να θεωρηθεί νόμιμο από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου και παραβιάζει το δικαίωμα στην εργασία. Η ανεργία στην Ελλάδα αυξήθηκε ήδη από 6,6% πριν την κρίση σε 27,2% σήμερα. Δεδομένου ότι προκύπτει πως οι νέοι επηρεάζονται κατά πολύ περισσότερο από το λοιπό πληθυσμό, το μέτρο αυτό συνιστά επιπλέον διάκριση.

Το σύνολο των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεσμεύονται από υποχρεώσεις που άπτονται των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Ελλάδα οφείλει να προωθήσει τις αναγκαίες πολιτικές ώστε να τηρήσει τις υποχρεώσεις της που απορρέουν, για παράδειγμα, από το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, καθώς και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Άλλωστε η ΕΕ έχει κατευθύνει εν γένει τις πολιτικές της προς τα ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία περιλαμβάνονται τόσο στην Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Άρθρ. 2: «Η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ...») όσο και στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (όπως αναγνωρίζονται στο Άρθρ. 6 της Συνθήκης για την

ΕΕ], το Προοίμιό του οποίου ορίζει ότι «Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που ορίζονται κατωτέρω»).

Τον Ιούνιο του 2013, η ΕΔΕΘΑΔ διοργάνωσε διασκέψεις στις Βρυξέλλες και στο Βερολίνο, όπου εμπειρογνώμονες ανέλυσαν την επίδραση των μέτρων λιτότητας στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα, στην Ισπανία και στην Ιρλανδία. Οι εμπειρογνώμονες υπήρξαν απολύτως σαφείς ως προς το γεγονός ότι τα μέτρα λιτότητας, όπως έχουν διαμορφωθεί μέχρι τώρα, παρεμβαίνουν στο σύνολο των δικαιωμάτων. Στην Ελλάδα, π.χ. το δικαίωμα σε κοινωνική ασφάλιση υποδαυλίζεται από τις δραστικές περικοπές των κοινωνικών δαπανών. Το δικαίωμα στην υγεία παραβιάζεται διαρκώς – π.χ. υπενθυμίζεται ότι το κόστος εισαγωγής στα νοσοκομεία επιβαρύνει δυσανάλογα τους φτωχότερους της κοινωνίας και ότι το ένα τρίτο του πληθυσμού δε διαθέτει κοινωνική ασφάλιση. Η σειρά απρόσμενων, περίπλοκων, αντιφατικών και διαρκώς μεταβαλλόμενων μέτρων λιτότητας άμεσης, και συχνά αναδρομικής ισχύος, επιτείνουν το γενικότερο αίσθημα ανασφάλειας και δυσπιστίας προς τους δημοκρατικούς θεσμούς. Αυτό συνέβαλε στην τρομακτική αύξηση του ρατσισμού και της πολιτικής βίας και στην άνοδο του νεο-ναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής.

Τα φαινόμενα αυτά αποδεικνύουν ότι τα μέτρα λιτότητας στην Ελλάδα έχουν, κατά τα δύο τελευταία χρόνια, υπερβεί την οικονομική σφαίρα και ότι χρειάζεται να οργανώνονται με προσοχή και να αξιολογούνται εκ των προτέρων για την ενδεχόμενη επίδρασή τους στα ανθρώπινα δικαιώματα. Καλούμε λοιπόν την Επιτροπή:

- να ξεκινήσει μία συστηματική και τακτική *ex ante* αξιολόγηση της επίδρασης στα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των μέτρων που προτείνονται στο πλαίσιο των πακέτων λιτότητας,
- να διασφαλίζει ότι τα μέτρα αυτά δεν οδηγούν σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων,
- να περιλαμβάνει ειδικούς στα ανθρώπινα δικαιώματα στη διαδικασία λήψης μακρο-οικονομικών αποφάσεων.

Επισυνάπτουμε στην παρούσα επιστολή τρία έγγραφα:

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), μέλος του ΕΔΕΘΑΔ, ήδη από το

2010 τεκμηρίωσε την ανάγκη για διαρκή σεβασμό των ανθρωπινών δικαιωμάτων.

- Το Δεκέμβριο του 2011, η ΕΕΔΑ κατέγραψε την οξεία επιδείνωση των ατομικών ελευθεριών και των κοινωνικών δικαιωμάτων σε άλλο της έγγραφο.

- Εισήγηση της Προεδρεύουσας του Ε' Τμήματος για τη διεθνή επικοινωνία και συνεργασία, Σοφίας Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, σε σύνοδο των ΕΕΔΑ στα γραφεία του Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα στη Βιέννη στις 7 και 8 Οκτωβρίου.

Παρακαλούμε μη διστάσετε να έρθετε σε επαφή μαζί μας για περαιτέρω πληροφορίες. Παρακαλώ επικοινωνήστε απευθείας μαζί μου, με την ελληνική Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ή το Γερμανικό Ινστιτούτο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, οι οποίοι και διοργάνωσαν τα σεμινάρια στο Βερολίνο και τις Βρυξέλλες τον Ιούνιο του 2013.

Εν αναμονή της απάντησής σας,

Με τιμή,

Prof. Alan Miller

Chair of the European Network of National Human Rights Institutions

Chair of the Scottish Human Rights Commission

4 Melville Street, Edinburgh, EH3 7NS

Tel. 0044(0)1312402989

www.scottishhumanrights.com».

2. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τις Επαναλαμβανόμενες Ναυτικές Τραγωδίες στη Θάλασσα της Μεσογείου (21.4.2015)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκφράζει εκ νέου την εντονότατη ανησυχία της για την απώλεια ανθρώπινων ζώων στις επαναλαμβανόμενες ναυτικές τραγωδίες που λαμβάνουν χώρα στη θάλασσα της Μεσογείου.

Η συνεχιζόμενη ανασφάλεια στις χώρες καταγωγής και η συνακόλουθη αύξηση των ροών, καθιστά επιτακτική την ανάγκη αναθεώρησης της ευρωπαϊκής πολιτικής υπό τα νέα αυτά δεδομένα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η προστασία της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας και η μη επαναπρώθηση προσώπων που χρήζουν ή ενδεχομένως χρήζουν προστασίας, αποτελούν υποχρεώσεις όχι μόνο της Ελλάδας, αλλά και όλων των ευρωπαϊκών Κρατών, βάσει του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει **την ανάγκη ενίσχυσης της αλληλεγγύης και**

δικαιότερης κατανομής των ευθυνών μεταξύ των Κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διαχείριση των ροών. Για την αποτελεσματική προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, θεμελιώδους αξίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν αρκεί μόνο η παροχή οικονομικής ενίσχυσης στην Ελλάδα. Είναι επιτακτική ανάγκη το σύστημα ασύλου να επανασχεδιαστεί, εστιάζοντας στην προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των ανθρώπινων δικαιωμάτων και όχι σε πρακτικές «αποθήκευσης» ανθρώπων σε συγκεκριμένα Κράτη-μέλη.

Στην ίδια κατεύθυνση επισημαίνεται το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ, Ιανουάριος 2014), μέλος του οποίου είναι και η ΕΕΔΑ, με το οποίο καλούνται **τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα Κράτη-μέλη της να αναλάβουν επειγόντως δράση για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης στη Συρία, και ειδικότερα για την άμεση εφαρμογή της Οδηγίας της ΕΕ σχετικά με την Προσωρινή Προστασία και τη συντονισμένη δράση για την ενίσχυση της διάσωσης στη θάλασσα και την εξατομικευμένη αξιολόγηση των προσφύγων.**

3. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τη Συμβολή της ΕΕΔΑ ως Εθνικού Θεσμού Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την επίσκεψη στην Ελλάδα του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιδράσεις του εξωτερικού χρέους και των λοιπών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, Juan Pablo Bohoslavsky (2.12.2015)

Η ΕΕΔΑ, εκπροσωπούμενη από αντιπροσωπεία μελών της πραγματοποίησε, την Τετάρτη 2 Δεκεμβρίου 2015, συνάντηση με τον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιδράσεις του εξωτερικού χρέους και των λοιπών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, Juan Pablo Bohoslavsky, στο πλαίσιο επίσημης επίσκεψής του στη Χώρα μας.

Ο Juan Pablo Bohoslavsky βρίσκεται στην Ελλάδα από τις 30 Νοεμβρίου έως τις 8 Δεκεμβρίου 2015, με σκοπό μεταξύ άλλων να παρακολουθήσει την εφαρμογή των συστάσεων του προκατόχου του Cephias Lumina, ο οποίος είχε επισκεφτεί τη Χώρα τον Απρίλιο του 2013.

Η ΕΕΔΑ συνέδραμε το γραφείο του Υπατου Αρμοστή των ΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στη διοργάνωση της συνάντησης του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα στην Ελλάδα με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, η οποία και φιλοξενήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ (Νεοφύτου Βάμβα 6, 10674, 3^{ος} όροφος).

Ειδικότερα, σύμφωνα με την από 26 Νοεμβρίου 2015 ανακοίνωση του Γραφείου του Υπατου Αρμοστή των ΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αποστολή του Juan Pablo Bohoslavsky είναι να αξιολογήσει τις επιπτώσεις που είχαν οι σοβαρές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες και οι οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που της ζητήθηκε από τους δανειστές της να εφαρμόσει έτσι ώστε να λάβει επιπλέον πιστώσεις στο δικαίωμα της ιατροφαρμακευτικής φροντίδας, της στέγασης, της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ασφάλισης.

Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ επεσήμανε στον Ανεξάρτητο εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ τη ραγδαία και δραματική υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου του λαού και την αποδόμηση του Κοινωνικού Κράτους, που οδηγούν σε εξαθλίωση μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, υπενθυμίζοντας τις επανειλημμένες Συστάσεις της για την ανάγκη **αποκατάστασης της ρυθμιστικής βαρύτητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής, διαρκούς στάθμισης των συνεπειών των δημοσιονομικών μέτρων στην κοινωνική προστασία και ασφάλεια και δέσμευσης για την προστασία της κοινωνικής συνοχής, τα οποία οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και τα Κράτη Μέλη της ΕΕ, χωριστά και από κοινού, έχουν υποχρέωση να εγγυώνται**⁶. Προς το σκοπό μάλιστα αυτό, η ΕΕΔΑ επανήλθε στη σύστασή της αναφορικά με τη **διαμόρφωση μόνιμου μηχανισμού αξιολόγησης και αποτίμησης των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας, όχι μόνο ως προς την απόλαυση, αλλά και ως προς την πρόσβαση στα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των προσώπων που διαβιούν στο έδαφος της ΕΕ (Human Rights Impact Assessment)**.

Στόχος του Ανεξάρτητου εμπειρογνώμονα είναι να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στην πολιτική και τις στρατηγικές που υιοθέτησαν η κυβέρνηση και οι διεθνείς δανειστές της, ώστε να καταπολεμηθούν αποτελεσματικότερα η αύξηση της φτώχειας και των ανισοτήτων στη χώρα, ως συνέπειες της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης πλαίσιο του τρίτου προγράμματος διάσωσης.

Έμφαση δόθηκε κατά τη διάρκεια της συνά-

⁶ Ομόφωνες αποφάσεις της ΕΕΔΑ για τα μέτρα λιτότητας και τα δικαιώματα του ανθρώπου:

- Δήλωση ΕΕΔΑ για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου, 15.7.2015,
- Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου, 27.6.2013,
- Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, 8.12.2011,
- Απόφαση της ΕΕΔΑ για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους, 10.6.2010.

ντησης τόσο από την αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ όσο και από τον Ανεξάρτητο εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην παρούσα κρίσιμη οικονομική και κοινωνική συγκυρία που διανύει η Χώρα οι πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως οι πρόσφυγες, οι μετανάστες, οι μειονότητες, οι υπερχρεωμένοι πολίτες, τα άτομα με αναπηρία, τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι και οι γυναίκες. Η ΕΕΔΑ, μάλιστα, επανέλαβε την έκκλησή της για ειλικρινή και άμεση συστράτευση προς διάσωση των αξιών που στηρίζουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό: της αξιοπρέπειας και της αξίας του ανθρώπου, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ισότητας, της ελευθερίας και της αλληλεγγύης.

Ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας θα παραχωρήσει συνέντευξη Τύπου στην οποία θα παρουσιάσει τα προκαταρκτικά πορίσματα της επίσκεψής του, την Τρίτη 8 Δεκεμβρίου 2015, ώρα 10:00 στο ξενοδοχείο Electra Palace, Ν. Νικολήμου 18-20, 10557 στην Αθήνα. Τα τελικά του συμπεράσματά και οι βασικές συστάσεις του, θα υποβληθούν σε συνολική έκθεση στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το Μάρτιο του 2016.

4. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τη Δεύτερη συνάντηση της CoE/FRA/Equinet/ENNHRI Operational Platform on Roma Equality (“OPRE”) (3-4.12.2015)

Η *COE-FRA-EQUINET-ENNHRI Operational Platform for Roma Equality* («the OPRE Platform») εγκαινιάστηκε στο Στρασβούργο στις 30 Ιανουαρίου 2015 σε συνέχεια της κοινής διάσκεψης μεταξύ του Συμβουλίου της Ευρώπης (COE), του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), του Ευρωπαϊκού Δικτύου Θεσμών για την Ισότητα (EQUINET) και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ENNHRI) που έλαβε χώρα στην Βιέννη στις 9 Οκτωβρίου 2013. Με την ευκαιρία αυτή, μέσω της υιοθέτησης κοινής δήλωσης, οι τέσσερις αυτοί εταίροι διακήρυξαν τη δέσμευσή τους να εργαστούν από κοινού ώστε να ενισχυθεί η προστασία των δικαιωμάτων στην Ευρώπη και αποφάσισαν να εγκαθιδρύσουν στενότερη συνεργασία μεταξύ των εθνικών και ευρωπαϊκών θεσμών που εργάζονται για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου δημιουργώντας τέσσερις κοινές θεματικές πλατφόρμες για συνεργασία σε επείγοντα ζητήματα. Η πλατφόρμα για την ισότητα των Ρομά αποτελεί μία από τις τέσσερις αυτές πλατφόρμες¹ και είναι ήδη διαθέσιμη **δικτυακά**.

Μάλιστα, στις 3 και 4 Δεκεμβρίου 2015, έλαβε χώρα στο Στρασβούργο η δεύτερη συνάντηση για την *COE-FRA-EQUINET-ENNHRI «OPRE PLATFORM»* στην οποία και συμμετείχε η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ).

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως εθνικού φορέα προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανεξάρτητου συμβουλευτικού

οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρακολουθεί τα ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα. Δύο μέλη της ΕΕΔΑ, άλλωστε, ορίζει και η Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομ (ΠΟΣΕΡ). Υπό την αιγίδα της, επίσης, τελεί και το **Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας**.

Η ΕΕΔΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΡΟΜΑ

Πρόσφατες γραπτές παρατηρήσεις που περιλαμβάνουν θέματα Ρομά

Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (3.12.2015)

Γραπτές παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ ενόψει της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης (UPR) της Ελλάδας ενώπιον του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (Σεπτέμβριος 2015)

Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ ενόψει της συνόδου της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ για την εξέταση της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας (Σεπτέμβριος 2015)

Απόφαση ΕΕΔΑ για το Δικαίωμα στο Νερό (2014)

Ειδικές εκθέσεις

Έκθεση ΕΕΔΑ για τη ρατσιστική βία: **Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και την δικαιοσύνη** (2011)

Έκθεση και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (2009)

Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (2001)

1. Οι λοιπές τρεις αφορούν το άσυλο και την μετανάστευση, τη ρατσιστική βία και τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα.

5. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την εκλογή της στο Διοικητικό Συμβούλιο του ΕΔΕΘΑΔ (14.12.2015)

Το έργο και η συμβολή της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) στην προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα αναγνωρίστηκαν για ακόμη μία φορά σε διεθνές επίπεδο, με την εκλογή της ΕΕΔΑ στην Ευρωπαϊκή Συντονιστική Επιτροπή (European Coordinating Committee, ECC), η οποία αποτελεί το εκτελεστικό όργανο του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Ευρωπαϊκών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (European Network of National Human Rights Institutions, ENNHRI). Την ΕΕΔΑ θα εκπροσωπεί η Μαρία Γαβουνέλη, Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος της ΕΕΔΑ για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία.

6. Δελτίο Τύπου της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την διάδοση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ): Τα Ενημερωτικά Δελτία του ΕΔΔΑ στα Ελληνικά (21.12.2015)

Η διάδοση της νομολογίας του ΕΔΔΑ αποτελεί μία σύγχρονη πρόκληση στο χώρο της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σημαντικές πρωτοβουλίες για τη διάδοση της νομολογίας του έχει αναλάβει, άλλωστε, και το ίδιο το ΕΔΔΑ. Μία από αυτές αποτελεί η διάθεση στην ιστοσελίδα του θεματικών ενημερωτικών δελτίων, τα οποία συστηματικά ενημερώνονται και επικαιροποιούνται.

Αναγνωρίζοντας την αξία των ενημερωτικών αυτών δελτίων, η ΕΕΔΑ λαμβάνει την πρωτοβουλία να τα διαθέσει μεταφρασμένα στα Ελληνικά, συμβάλλοντας στην προώθησή της νομολογίας του ΕΔΔΑ στη χώρα μας.

Η ΕΕΔΑ ως φορέας προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ως αποστολή τη διαρκή παρακολούθηση των θεμάτων που αφορούν τα δικαιώματα του ανθρώπου, τη δημόσια ενημέρωση και την προώθηση της σχετικής έρευνας (Άρθρο 1 παρ. 5 α) Ν 2667/1998), οργανώνει, δε, Κέντρο Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου (Άρθρο 1 παρ. 6 θ) Ν 2667/1998). Μάλιστα, ως εθνικός θεσμός για τα δικαιώματα του ανθρώπου μεριμνά για την προώθηση, ειδικά, και της νομολογίας του ΕΔΔΑ¹.

---

1. Βλ. και *High-level Conference on the "Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility"*, Brussels Declaration, 27.4.2015.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΗ ΟΡΓΑΝΑ ΕΛΕΓΧΟΥ

A. Παρεμβάσεις σε Εθνικές Αρχές

1. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσοχοϊδου, προς τη Τζένη Κρεμαστινού, Πρόεδρο του ΔΣ του ΚΕΕΛΠΝΟ, με θέμα *Συλλογή δεδομένων/δεικτών για τη σύνταξη της εθνικής αναφοράς του 2015 για το HIV/AIDS προς UNAIDS και Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας* (17.3.2015)

Σε συνέχεια του από 25 Φεβρουαρίου 2015 με ΑΠ. ΟΙΚ3027/25.2.2015 εγγράφου σας σχετικά με τη συλλογή δεδομένων/δεικτών για τη σύνταξη της εθνικής αναφοράς του 2015 για το HIV/AIDS προς UNAIDS και Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, θα θέλαμε να σας επισημάνουμε ότι η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ως ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έχει επανειλημμένα ασχοληθεί με ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων των ορθοθετικών ατόμων, καθώς επίσης και με ζητήματα που αφορούν στην προστασία του δικαιώματος της υγείας των μεταναστών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα.

Παρακαλείσθε, συνεπώς, όπως βρείτε συνημμένες στο παρόν τις σχετικές θέσεις της ΕΕΔΑ, τόσο στην ελληνική γλώσσα όσο και στην αγγλική τους μετάφραση, προκειμένου να ληφθούν υπόψη κατά τη διαμόρφωση της εθνικής αναφοράς του 2015 για το HIV/AIDS προς τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και τον UNAIDS. Συνημμένη στο παρόν επίσης θα βρείτε μια σύντομη περιγραφή του έργου της ΕΕΔΑ, προκειμένου να ενσωματωθεί στο Narrative Report της Εθνικής Αναφοράς.

Πιστεύοντας στην ανάγκη διατήρησης και ενίσχυσης της διαρκούς συνεργασίας με το ΚΕΕΛΠΝΟ, η ΕΕΔΑ αισθάνεται την ανάγκη να δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της συνεχούς σχετικής ενημέρωσής της τόσο κατά το στάδιο συλλογής των στοιχείων και δεδομένων που αφορούν στον HIV/AIDS, όσο και κατά το μεταγενέστερο στάδιο της αξιολόγησής τους, προκειμένου να παρακολουθεί αποτελεσματικότερα την υλοποίηση των συστάσεων της από την Πολιτεία.

Είμαστε στη διάθεσή σας για οποιαδήποτε πρόσθετη πληροφορία ή διευκρίνιση.

2. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσοχοϊδου, προς την Πρόεδρο Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου Δικαιοσύνης με αντικείμενο την κατάρτιση ΣχΝ για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί συμφώνου συμβίωσης και για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, Καθηγήτρια Ευτυχία Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη (20.4.2015)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) θα ήθελε να σας συγχαρεί για την ανάληψη τη προεδρίας της Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής και να θέσει υπόψη σας παρατηρήσεις που είχε υποβάλει επί του νομοσχεδίου «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια το παιδί και την κοινωνία», τμήμα του οποίου περιλήφθηκε στο Ν 3719/2008. Με τις παρατηρήσεις αυτές, η ΕΕΔΑ είχε επισημάνει την ανεπάρκεια του πρώτου κεφαλαίου του νομοσχεδίου, που ρύθμιζε το σύμφωνο συμβίωσης, μεταξύ άλλων και λόγω παράλειψης της ομόφυλης συμβίωσης.

Με τις εν λόγω παρατηρήσεις, η ΕΕΔΑ είχε επισημάνει και προβλήματα του δεύτερου κεφαλαίου του νομοσχεδίου, με τις διατάξεις του οποίου είχε επιχειρηθεί τροποποίηση διατάξεων του Αστικού Κώδικα για την υιοθεσία, το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και τη γονική μέριμνα. Είχε, δε, ζητήσει την απόσυρση των σχετικών με τη γονική μέριμνα διατάξεων, τη βελτίωση άλλων διατάξεων και την προσθήκη διατάξεων σχετικών με το γάμο ανηλίκων. Τις απόψεις της είχε αναπτύξει η ΕΕΔΑ και ενώπιον της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής.

Κατόπιν της κριτικής αυτής, οι διατάξεις του δεύτερου κεφαλαίου του νομοσχεδίου αποσύρθηκαν και παρέμεινε μόνον ένα άρθρο σχετικό με τον ισχυρό κλονισμό του γάμου.

Θέτουμε επίσης υπόψη σας δελτίο τύπου της ΕΕΔΑ που ακολούθησε την απόφαση του ΕΔΔΑ *Βαλλιανάτος κλπ κατά Ελλάδας*, με το οποίο επισημαίνεται η υποχρέωση συμμόρφωσης της Ελλάδας και το ότι στην απόφαση αυτή γίνεται επανειλημμένα αναφορά στις σχετικές θέσεις της ΕΕΔΑ.

Η ΕΕΔΑ ελπίζει ότι τα προαναφερόμενα κείμενα της θα συμβάλουν στις εργασίες της Επιτροπής σας και σας εύχεται καλή επιτυχία στο έργο σας.

3. Επιστολή της Α΄ Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσοχοϊδου, προς το Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Κωστή Παπαϊωάννου, σχετικά με τη σύσταση Εθνικού Συντονιστικού Οργάνου για την Πρόληψη και Καταπολέμηση του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας (18.5.2015)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), επίσημο θεσμικό συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με βάση και τον ιδρυτικό της Νόμο 2667/1998, ενθαρρύνει την ανάληψη θεσμικών πρωτοβουλιών για την αντιμετώπιση του ρατσιστικού φαινομένου στην Ελλάδα.

Σε συνέχεια της από 7.5.2015 ηλεκτρονικής επιστολής σας σχετικά με την επικείμενη σύσταση από τη Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Εθνικού Συντονιστικού Οργάνου για την Πρόληψη και Καταπολέμηση του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι θα συνδράμει στην πρωτοβουλία αυτή στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου.

Λαμβάνοντας υπόψη, δε, και την πρόσφατη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας για τη δημιουργία Ομάδας Δράσης για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, με τη συμμετοχή και της ΕΕΔΑ, η ΕΕΔΑ επιφυλάσσεται για τις παρατηρήσεις της σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο του υπό διαμόρφωση Εθνικού Συντονιστικού Οργάνου.

Για την προοπτική αυτή θα ενημερωθεί αρμοδίως και η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ κατά την επικείμενη συγκρότηση του οργάνου.

4. Επιστολή της Α΄ Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσοχοϊδου, προς τα Μέλη της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης της Βουλής σχετικά με τα θέματα που άπτονται της εν εξελίξει νομοθετικής διαδικασίας και, ειδικότερα, της συζήτησης και επεξεργασίας του Σχεδίου Νόμου για την Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (10.6.2015)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως επίσημο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ν 2667/1998), θα ήθελε να θέσει σε γνώση σας τις ομόφωνες αποφάσεις της Ολομέλειάς της σχετικά με τα θέματα που άπτονται της εν εξελίξει νομοθετικής διαδικασίας και, ειδικότερα, της συζήτησης και επεξεργασίας του Σχεδίου Νόμου για την Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας - Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με την ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία και άλλες διατάξεις.

Πιο συγκεκριμένα, σας αποστέλλουμε συνημμένα για ενημέρωσή σας:

- κείμενο Παρατηρήσεων της ΕΕΔΑ με τίτλο *Η απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας βάσει του πρώην άρθρου 19 ΚΕΙ και η διαδικασία επανόρθωσής της, 30.10.2003.*

- κείμενο Παρατηρήσεων της ΕΕΔΑ επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα», 21.1.2010.

- κείμενο Παρατηρήσεων της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών «Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των

Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις», 11.12.2014.

Η ΕΕΔΑ ελπίζει ότι τα προαναφερόμενα κείμενά της θα συμβάλουν στις εργασίες της Επιτροπής σας και σας εύχεται καλή επιτυχία στο έργο σας.

5. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, προς τον Αναπληρωτή Υπουργό Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Δημήτρη Στρατούλη, ενόψει της τελικής διαμόρφωσης των διατάξεων του σχεδίου νόμου «Μέτρα για την ανακούφιση των ΑμεΑ, την απλοποίηση της λειτουργίας των Κέντρων Πιστοποίησης Αναπηρίας (Κ.Ε.Π.Α.), την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και συναφή ασφαλιστικά ζητήματα» (17.6.2015)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ν. 2667/1998), σας αποστέλλει, συνημμένη στην παρούσα, την ομόφωνη απόφαση της Ολομέλειάς της **«Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες - Προβλήματα στην εφαρμογή της» (9.10.2014)**, ενόψει της τελικής διαμόρφωσης των διατάξεων του σχεδίου νόμου «Μέτρα για την ανακούφιση των ΑμεΑ, την απλοποίηση της λειτουργίας των Κέντρων Πιστοποίησης Αναπηρίας (Κ.Ε.Π.Α.), την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και συναφή ασφαλιστικά ζητήματα».

Υπενθυμίζουμε ότι η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και το Προαιρετικό Πρωτόκολλό της έχουν κυρωθεί και επικυρωθεί από την Ελλάδα. Κυρώθηκαν, συγκεκριμένα, με τον Ν 4074/2012,

επικυρώθηκαν την 31η Μαΐου 2012 και άρχισαν να ισχύουν διεθνώς για την Ελλάδα από την 31η Ιουνίου 2012, σύμφωνα με το άρθρ. 45, παρ. 2, της Σύμβασης και το άρθρ. 13, παρ. 2, του Πρωτοκόλλου. Συνεπώς, από την 31η Ιουνίου 2012, η Ελλάδα υπόκειται στον έλεγχο εφαρμογής της Σύμβασης που διενεργεί η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, την οποία συνέστησε το άρθρ. 34 της Σύμβασης.

Είμαστε στη διάθεσή σας για οποιαδήποτε πρόσθετη πληροφορία ή ανάληψη δράσεων με σκοπό τη θωράκιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

6. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ, Γεωργίου Σταυρόπουλου, προς την Πρωθυπουργό, Βασιλική Θάνου-Χριστοφίλου, σχετικά με την ανοικτή επιστολή που απεύθυνε ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (European Network of National Human Rights Institutions – ENNHRI), καθηγητής Alan Miller, σχετικά με την προσφυγική κρίση (11.9.2015)

Ενόψει της κρίσιμης Συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 14^{ης} Σεπτεμβρίου για την μεταναστευτική κρίση, ο καθηγητής Alan Miller, Πρόεδρος του *Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (European Network of National Human Rights Institutions – ENNHRI) απηύθυνε ανοικτή επιστολή σχετικά με την προσφυγική κρίση και τον ρόλο που θα πρέπει να διαδραματίσει στην αντιμετώπισή της η Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και η διεθνής κοινότητα. Συνημμένως, σας διαβιβάζουμε το πλήρες κείμενο της επιστολής, επισημαίνοντας ότι αυτή κινείται προς την ίδια κατεύθυνση με την πρόσφατη ανακοίνωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), η οποία καλεί την Ευρωπαϊκή Ένωση να αναλάβει επειγόντως τις ευθύνες της και να ανασχεδιάσει τη μεταναστευτική της πολιτική.

Είμαστε στη διάθεσή σας για οποιαδήποτε πρωτοβουλία ή ανάληψη δράσεων με σκοπό τη θωράκιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

7. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ, Γεωργίου Σταυρόπουλου, προς το Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Κωστή Παπαϊωάννου, σχετικά με την υποβολή της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, στο πλαίσιο του μηχανισμού της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης των κρατών (Universal Periodic Review) (29.12.2015)

Η υποβολή της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, στο πλαίσιο του μηχανισμού της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης των κρατών (Universal Periodic Review), αποτελεί πράγματι μία διαδικασία εξέχουσας σημασίας για την εξέταση της κατάστασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη χώρα μας.

Η ΕΕΔΑ συναισθανόμενη την ευθύνη της ως εθνικού μηχανισμού προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα, υπέβαλε το Σεπτέμβριο του 2015, ενόψει της εξέτασης της Ελλάδας την προσεχή άνοιξη, γραπτές παρατηρήσεις προς το Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Οι παρατηρήσεις αυτές επισυνάπτονται στην παρούσα επιστολή προκειμένου να ληφθούν υπόψη κατά την προετοιμασία της έκθεσης του Κράτους. Στο διάστημα που ακολούθησε της υποβολής των παρατηρήσεων της, η ΕΕΔΑ προέβη επίσης σε *Δήλωση για τις αποτρόπαιες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προάσπιση των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της* (23.11.2015), σε υποβολή συστάσεων για *Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών* (23.11.2015) και σε υποβολή *Παρατηρήσεων επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις»* (3.12.2015).

Είναι πράγματι αναγκαίο το Κράτος να διαβουλευτεί τόσο με την ΕΕΔΑ όσο και με τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών κατά την προ-

ετοιμασία της έκθεσής του. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά την πρόσκληση σε δημόσια διαβούλευση που απηύθυνε το Υπουργείο Δικαιοσύνης για την δεύτερη περιοδική έκθεση της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών. Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου η ΕΕΔΑ προέβη, μάλιστα, σε ενημέρωση των μελών της για την πρόσκληση σε δημόσια διαβούλευση, με σκοπό να διευκολύνει την μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών κατά την προετοιμασία της έκθεσης της Ελλάδας.

Στο ίδιο πλαίσιο και προκειμένου να συνδράμει με τον αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο κατά την προετοιμασία της έκθεσης αυτής, η ΕΕΔΑ παραμένει στη διάθεση της Πολιτείας για την υποβολή συγκεκριμένων παρατηρήσεων επί της ολοκληρωμένης πλέον έκθεσης του Κράτους πριν από την υποβολή της στα αρμόδια όργανα του ΟΗΕ.

B. Παρεμβάσεις σε Διεθνή Όργανα Ελέγχου

1. Παρεμβάσεις σε Διεθνή *fora* κατά την εξέταση της κατάστασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ελλάδα

1.1. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (2.2.2015)

GNCHR Written Information on the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR) – List of Issues (LOIs)

I. Introduction

On 9.1.2012, the Ministry of Foreign Affairs (D4 Human Rights Directorate) of the Hellenic Republic has forwarded to the Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) the Draft of the second Report of the Hellenic Republic concerning the implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (hereinafter Covenant) for comments, according to the provisions of Article 1(6e) of the GNCHR founding Law 2667/1998.

After examining the content of the Draft Report (hereinafter Report), the GNCHR submitted to the Ministry of Foreign Affairs its observations which had been unanimously adopted by its Plenary (9.3.2012)¹. The Ministry of Foreign Affairs took into consideration some of the GNCHR's observations before submitting the Second Periodic Report of the Hellenic Republic (E/C.12/GRC/2, 16.12.2013) to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (hereinafter CESCR).

1. GNCHR, "Observations on the Draft Report of Greece about the implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)", 9.3.2012, Annual Report 2012-2013. All of the GNCHR's Reports are available at its website: www.nchr.gr.

In view of the upcoming adoption of a list of questions on Greece's second report to the CESCR, which will take place at the CESCR's next session (54th) in March 2015, in Geneva, the GNCHR submits to the CESCR written information prior to the adoption of lists of issues in relation to the implementation of the Covenant.

The information provided is related to reports adopted by the GNCHR Plenary until January 2015. More specifically, the present text refers to the following GNCHR Observations:

a. "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013².

b. "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: Health and Welfare", 8.5.2014³.

c. "Recommendations based on the Bill on Special Education", 10.7.2014⁴.

d. "Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014⁵.

e. "International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation", 9.10.2014⁶.

f. "Protection of the rights of older persons", 20.11.2014⁷.

2. GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013, Annual Report 2012-2013.

3. GNCHR, "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: Health and Welfare", 8.5.2014, Annual Report 2014, to be published.

4. GNCHR, "Recommendations based on the Bill on Special Education", 10.7.2014, Annual Report 2014, to be published.

5. GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014, Annual Report 2014, to be published.

6. GNCHR, "International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation", 9.10.2014, Annual Report 2014, to be published.

7. GNCHR, "Protection of the rights of older persons", 8.5.2014, Annual Report 2014, to be published.

The GNCHR particularly stresses that submission of the Report on the application of the Covenant comes at a time when Greece is plagued by a financial crisis. The GNCHR recalls that already since 2010 it conveyed to the State the “need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis”, whilst a year and a half later it issued a Recommendation “on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights”. The most recent GNCHR document is its “Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards”, adopted by the Plenary on 27.6.2013⁸.

We also note that the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) sent, in January 2014, open letters to Mr. J.-M. Barroso and Mr. M. Draghi “On the upcoming Troika visit to Greece”, to which the above GNCHR Recommendation was *inter alia* attached. In these letters, ENNHRI drew attention to the adverse effects of the crisis and austerity measures on the enjoyment of human rights in our country. It recalled that the EU Member States are bound by human rights obligations and that both EU Member States and EU institutions are bound by the EU Charter of Fundamental Rights (hereinafter the EU Charter). It stressed that “only by connecting macro-economic decision-making processes and human rights can we decelerate, perhaps even invert, the transformation of the financial crisis into a humanitarian crisis” and called on the European Commission and the ECB to carry out a systematic *ex ante* human rights impact assessment of all austerity measures; to make sure they do not lead to

human rights violations; and to integrate human rights institutions and experts in the process of macro-economic decision-making⁹.

In this regard, the GNCHR cannot but highlight the need to refer to the impacts of the deep financial crisis and the financial austerity measures, which clearly have affected the rights covered by the application of the Covenant.

The GNCHR expresses in particular its deep concern about the avalanche of unpredictable, complicated, conflicting and constantly modified “austerity measures” of immediate and often retroactive effect, which exacerbate the general feeling of insecurity, as deplored by the GNCHR in its Recommendation since 8.12.2011, is continuing and constantly growing; therefore, the Greek legislation does not have the “*quality*” required by the European Convention on Human Rights (hereinafter ECHR).

The GNCHR 2011 Recommendation “On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights” was quoted by the European Committee of Social Rights (hereinafter ECSR) in seven decisions finding violations of the European Social Charter by Greece¹⁰. The ECSR’s example was followed by other European and international bodies, such as the Council of Europe (hereinafter CoE) Committee of Ministers¹¹, the CoE Commissioner for

8. GNCHR, “Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards”, 27.6.2013, “Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights”, 8.12.2011 and “The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis”, 7.6.2010. All GNCHR’s reports on the impact of financial crisis on the enjoyment of human rights are available at: <http://www.nchr.gr/index.php/en/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-41-02>.

9. The ENNHRI open letters and the attachments thereto are available at: <http://www.nchr.gr/index.php/en/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-41-02>.

10. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos. 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants’ Trade Unions (ADEDY) v. Greece and 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants’ Trade Unions (ADEDY) v. Greece, as well as ECSR 07.12.2012, Complaints Nos. 76/2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, 78/2012, Pensioners’ Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, 80/2012, Pensioners’ Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece.

11. Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Minis-

Human Rights¹², the ILO Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (hereinafter CEACR)¹³ and the UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr. Cephas Lumina¹⁴.

Moreover, the GNCHR observes with emphasis that the recent Conclusions of the ECSR concerning the application of Articles 2 and 4 of the 1961 Charter and Articles 2 and 3 of the 1988 Additional Protocol in Greece not only take note of the information contained in the comments submitted by the GNCHR on October 9th and December 1st, 2014, but furthermore quote certain parts of the GNCHR report¹⁵. In particular, the GNCHR Observations have been taken into consideration in almost all of the Conclusions' thematic groups and, more specifically, with regard to issues such as reasonable working time, public holidays with pay, annual holiday with pay, weekly rest period, decent remuneration, reasonable notice of termination of employment, limits to wage deductions and right of workers to take part in the determination and improvement of working conditions and working environment¹⁶.

---

ters' Deputies, available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383).

12. Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis, November 2013*, p. 52, available at: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2530030&SecMode=1&DocId=2144886&Usage=2>.
13. CEACR, in *Reports to the International Labour Conference (ILC) 2013 finding violations of ILO Conventions Nos. 95 (protection of wages) and 102 (social security minimum standards) by Greece*.
14. UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephas Lumina, in his *Report Mission to Greece (22–27 April 2013), to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1)*.
15. ECSR, *Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), Articles 2 and 4 of the 1961 Charter and Articles 2 and 3 of the 1988 Additional Protocol, January 2015*.
16. ECSR, *Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), op.cit., p. 4, 5, 6, 9, 10, 11, 17, 18, 20 και 24*.

It is in the light of the above that the GNCHR's more specific observations on the respect for the rights dealt with in the Greek Report under examination must be read.

A. An overall assessment of the situation in Greece

The GNCHR, in its capacity as an independent advisory body to the Greek State, is following with particular attention and concern the impact of austerity measures on fundamental, especially social, rights. It is also highlighting the European and international monitoring bodies' observations regarding the violation of international norms on the protection of human rights and the international concern as expressed in the decisions and recommendations of these bodies, which, contrary to the Greek State, take GNCHR's Recommendations into consideration.

With respect to the seven aforementioned ESCR decisions, the GNCHR observes that none of the provisions found incompatible with the ESC has been modified or repealed.

Moreover, apart from the ECSR, the CEACR has found in its Report to the 103rd International Labour Conference (hereinafter ILC) 2014 on the application of ILO Convention No 102 by Greece that its observations made in previous reports were not followed, with the result that the situation has considerably deteriorated. The same conclusion was reached by the CoE Committee of Ministers in a Resolution finding violations of the European Code of Social Security by Greece¹⁷.

The CEACR stresses in particular, referring to the ECSR, that "austerity policies led the country to an economic and humanitarian catastrophe unprecedented in peacetime: a 25% shrinking of GDP – more than at the time of the Great Depression in the United States; over 27% unemployment – the highest level in any western industrialized country during the last 30 years; 40% re-

---

17. Council of Europe, Committee of Ministers, *Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, op. cit.*

duction of household disposable incomes; a third of the population below the poverty threshold; and over 1 million people or 17.5% of the population living in households with no income at all. These consequences are substantially related to the economic adjustment program Greece had to accept from the group of international institutions known as “the Troika” [...], to ensure repayment of its sovereign debt”¹⁸.

The Greek National Confederation of Labour (hereinafter GSEE) has recently submitted a complaint to the ECSR, regarding the violation of a great number of workers’ social rights guaranteed by the ESC in the last four years¹⁹.

The complete deregulation of labour relations, the dramatic salary reductions and the dismantling of the welfare state do not only concern the workers, the unemployed and the pensioners in Greece; they are features of fiscal and social policies which are widespread in Europe.

It is in the light of the above that the GNCHR’s more specific observations on the respect for the rights dealt with in the Greek Reports under examination must be read.

B. Matters affecting all the rights examined

The GNCHR considers it crucial to mention at least three matters which affect all the rights examined here: the restrictions to the scope of social rights (A) and the increasing impediments to access to justice of individuals whose rights are being violated (B).

a. The limitation of the scope of social rights

The GNCHR has repeatedly complained about Article 84 of Act 3386/2005, which prohibits the provision of medical care to undocumented migrants, making doctors who contravene this prohibition liable to criminal and disciplinary sanc-

tions. It has underlined that this leads to inhuman and degrading treatment of these persons and violates their right to social aid and health-care, whilst endangering public health. According to this provision, hospitals and clinics are only allowed to provide their services to undocumented minors, and to undocumented adults in cases of emergency only. As the doctors, respecting the Hippocratic oath and human rights, defy this prohibition, an urgent Circular of the Ministry of Health and Social Solidarity recalled the above provisions and strongly underlined the relevant obligations and the liability of doctors²⁰.

b. The mounting barriers to access to Justice and judicial protection

The GNCHR avails itself of the opportunity to remind its positions regarding the drastic increase in litigation costs for lodging legal remedies, and to once again emphasize how inappropriate this choice is as a means to resolve the problem of the excessive length of proceedings. The GNCHR, invoking ECtHR case-law, has emphasized that such measures severely violate the right of a great number of individuals to access to Justice and judicial protection. This is the more so as a large and dramatically increasing part of the Greek population is exposed to poverty and social exclusion.

It is an undeniable fact that the economic crisis in Greece is unprecedented in intensity and duration²¹. According to Eurostat, in 2013 the Gross Domestic Product (GDP) of Greece had shrunk by 20.6 % in comparison to 2009 (or even by 23.2 % in comparison to 2007)²², while the Group of Analysis of Public Policy of the Ath-

18. *Observations (CEACR) adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102), p. 516, Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3150771.*

19. *General Confederation of Greek Workers (GSEE), Press Release-GSEE’s Application to the Council of Europe, 29.9.2014, available at: http://www.gsee.gr/news/news_view.php?id=2325.*

20. *Circular Y4a/οικ.45610/02/05/2012. See GNCHR, Observations on Law 3386/2005 «Entrance, residence and social integration of third countries’ nationals in Greece», as well as GNCHR, Press Release, «Cruel and Degrading Treatment of Our Fellow People: Responsibility of the State», 25.5.2012, available at: www.nchr.gr.*

21. *See Athens University of Economics, Analysis Group for Public Policy, Dimension of poverty in Greece of the crisis, Newsletter 1/2012, M. Matsaganis, Ch. Leventi, E. Kanavitsa (dir.), available at: http://www.paru.gr/files/newsletters/NewsLetter_01.pdf; and The anatomy of poverty in Greece in 2013, Newsletter 5/2013, M. Matsaganis, Ch. Leventi (dir.), p. 3-4: http://www.paru.gr/files/newsletters/NewsLetter_05.pdf.*

22. *Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>.*

ens' University of Economics notes that the poverty threshold based on a fixed rate has sharply risen, to 39 % in 2012 and 44 % in 2013²³. According to the Greek Statistical Authority (hereinafter ELSTAT), in 2012, 34.6 % of the population (now obviously more) were at risk of poverty and social exclusion²⁴.

Moreover, pursuant to the 2nd "Memorandum of Understanding" (hereinafter MoU), the *minimum* wages under the National General Collective Agreement (hereinafter CA) of 15.7.2010 were reduced by 22 % for all employees, except for those under the age of 25, for whom the *minimum* wages were reduced by 32 %. Thus, the *minimum* monthly salary has reached 586.08 Euros and for the workers under the age of 25, 510.95 Euros, while the poverty threshold is 580 Euros²⁵. The ECSR found that this reduction of the young workers' salary constitutes a violation of the ESC²⁶. Moreover, in its very recent Conclusions concerning the application of Articles 2 and 4 of the 1961 Charter and Articles 2 and 3 of the 1988 Additional Protocol in Greece, the ECSR, found that the situation in Greece is not in conformity with Article 4(1) of the 1961 Charter on the grounds that:

"The provisions of section 74, paragraph 8 of Act No. 3863/2010 and of section 1, paragraph 1 of Council of Ministers Act No. 6/2012 provide for the payment of a minimum wage to all workers under the age of 25 which is below the poverty level;

The provisions of section 74, paragraph 8 of Act No. 3863/2010 and of section 1, paragraph 1 of Council of Ministers Act No. 6/2012 discriminate against workers under the age of 25"²⁷.

23. See Athens University of Economics, Analysis Group for Public Policy, *The anatomy of poverty in Greece in 2013*, Newsletter 5/2013, M. Matsaganis, Ch. Leventi (dir.): http://www.pau.gr/files/newsletters/NewsLetter_05.pdf.

24. ELSTAT *Living conditions in Greece July 2014*, Labour market, Table 8, Poverty-inequality, Table 6: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0101&r_param=SJO01&y_param=TS&mytabs=0.

25. ECSR 23.05.2012, Complaint No. 66/2011, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*.

26. *Ibidem*.

27. ECSR, *Conclusions XX-3 (2014) (GREECE)*, *op.cit.*, p. 12-13.

Indeed, in a period, of turbulence of growing intensity in the labour and social security field and of restrictions and deprivation of fundamental social rights, when a greater number of people than ever need effective judicial protection, the mounting barriers to access to Justice constitute a human rights violation of particular gravity.

For this reason and in order not to restrict access to Justice for individuals only, since it is only they who pay litigation costs, the GNCHR has recommended that, in case a legal remedy lodged by the State or legal persons governed by public law is dismissed, considerably increased litigation costs and pecuniary penalties be imposed, which will have a deterrent effect²⁸. As it is mainly the unjustified legal remedies lodged by the State and other public entities which burden the system of Justice, this is a way to reduce the courts' backlog without creating a problem of inequality of the parties.

The GNCHR, in its comments concerning the Bill which became Act 4055/2012, invoked a specific opinion formulated in Opinion No. 4/2010 of the Administrative Plenary of the Council of State (Supreme Administrative Court), according to which "it is absolutely impossible to achieve an important reduction of the length of proceedings before the Council of State without drastically reducing the number of cases brought before it. This reduction cannot of course be achieved by legislative measures which would annihilate or seriously impede the right of individuals, as guaranteed by the Constitution and the ECHR, to seek the annulment of illegal acts or omissions of the Administration. Consequently, the only measure available to the legislator for achieving a significant reduction of the cases brought before the Council of State, is the drastic reduction of the legal remedies lodged by the State and legal persons governed by public law, which, as they exercise public power, do not have a right to judicial protection, the latter being only guaranteed to individuals"²⁹.

28. GNCHR, "Comments on the Bill of the Ministry of Justice titled "Acceleration of proceedings in administrative courts and other provisions"", Report 2010, p. 123, also available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/DIKAIH-DIKH/2010_Dioiktikh_Dikh.pdf.

29. *Minutes of the Administrative Plenary of the Council of*

Moreover, the GNCHR has recommended as a measure of support to those heavily afflicted by unemployment, job insecurity and the weakening of CAs, in line with Articles 21, 22(1) and (5), and 25 of the Constitution, that litigation costs be abolished at least for employment and social security cases and be drastically reduced for the other cases. At the same time, the legal aid system, which is inadequate mainly due to the very strict conditions subject to which it is available, must be reorganised and extended³⁰. These recommendations are also in line with the recommendations of ILO bodies for the taking of support measures in favour of workers in the framework of the crisis, as these recommendations have been formulated following complaints of GSEE³¹.

State No. 4/2010, specific opinion regarding the provision that became Article 12 of the Bill. This opinion invokes the decisions made by the ECtHR, Radio France v. France 23.9.2003, par. 26 (on the admissibility), Monasteries v. Greece, 9.12.1994, par. 49, and Commercial, Industrial and Rural Chamber of Timisoara v. Romania, 16.07.2009, par. 15. To these decisions we add those of the ECtHR Section de Commune d'Antilly v. France, 23.11.1999 (on the admissibility), and Danderyds Kommun v. Sweden, 7.06.2001 (on the admissibility).

30. Law 3226/2004.

31. ILO, Committee on the Application of Standards, 2013 Report (102nd ILC), http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/committee-reports/WCMS_216456/lang--en/index.htm; Committee on Freedom of Association, 365th Report of the Committee on Freedom of Association (November 2012), case 2820, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf; Committee on the Application of Standards 2011 Report (100th ILC), http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_165970/lang--en/index.htm. See also ILO, Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2013 Report, http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/reports-submitted/WCMS_205472/lang--en/index.htm; 2012 Report, http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/101stSession/reports/reports-submitted/WCMS_174843/lang--en/index.htm; 2011 Report, http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/reports-submitted/WCMS_151556/lang--en/index.htm and ILO, High Level Mission to Greece, Report (November 2011), available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_norm/--normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf.

II. Specific Observations on the Report of the Hellenic Republic

Article 6

Statistical data on employment (para. 35 of the Committee's Concluding Observations)³²

According to the latest data of ELSTAT, in June 2014 (which, it must be noted, is a month of seasonal employment), the unemployed were 1.303.884 and the unemployment rate was 27 % (men: 23.8 %, women 31.1 %, 15-24 age group: 51.5 %)³³. Long-term unemployment (over 12 months) was 71.4 % of total unemployment in the first quarter of 2014³⁴.

Only 9 % of the unemployed registered with OAED (the Manpower Employment Organization) (the number of whom is lower than the total number of unemployed reported by ELSTAT: 993.118), are entitled to unemployment benefits, in principle for a maximum of 12 months. As a consequence, long-term unemployment is not covered. The beneficiaries are entitled to 360 Euros per month, plus 36 Euros for every dependent family member. This amount is much lower than the poverty threshold (580 Euros, as found by the ECSR). The long-term unemployed may receive a personal allowance of 200 Euros, for a maximum of 12 months more, albeit subject to a very strict means-test³⁵.

32. GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014, *op.cit.*

33. ELSTAT Press release September 11 for June 2014: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO02_DT_MM_06_2014_01_F_EN.pdf.

34. ELSTAT, Table 6: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0101&r_param=SJO01&y_param=TS&mytabs.

35. OAED (Manpower Employment Organization): <http://www.oaed.gr>.

Article 7

Minimum and average wage and family needs³⁶

The GNCHR expresses its concern for the imposed wage cuts and wage “freezes”, employment issues which used to be regulated by CAs and arbitration decisions already in effect. These measures were provided by Ministerial Council Act 6/28.2.2012, which was issued by virtue of the enabling provision of Article 1(6) of Law 4046/2012 repeating clauses of the 2nd MoU.

These measures have entailed the most dramatic drop in the standard of living guaranteed by the ESC and the Greek Constitution.

The ECSR, in its recent Conclusions concerning the application of Articles 2 and 4 of the 1961 Charter and Articles 2 and 3 of the 1988 Additional Protocol in Greece, found that the situation in Greece is not in conformity with Article 4(1) of the 1961 Charter on the grounds that:

“The minimum wage applicable to contractual staff in the civil service is not sufficient to ensure a decent standard of living;

The minimum wage applicable to private sector workers is not sufficient to ensure a decent standard of living”³⁷.

Furthermore, the GNCHR expresses its concern about the 32 % reduction to the *minimum* wage for all workers under 25 years of age, which has been found by the ECSR to be in breach of Article 4 ESC³⁸.

The relevant provisions have not been repealed or modified. Moreover, their impact has never been evaluated and they have not led to the reduction of the unemployment of the young, while the use of flexible forms of employment for them is increasing. According to the latest data of

ELSTAT, in June 2014 (which, it must be noted, is a month of seasonal employment), the unemployed were 1.303.884 and the unemployment rate was 27 % (men: 23.8 %, women 31.1 %, 15-24 age group: 51.5 %)³⁹. Long-term unemployment (over 12 months) was 71.4 % of total unemployment in the first quarter of 2014⁴⁰.

Only 9 % of the unemployed registered with OAED (the number of whom is lower than the total number of unemployed reported by ELSTAT: 993.118), are entitled to unemployment benefits, in principle for a maximum of 12 months. As a consequence, long-term unemployment is not covered. The beneficiaries are entitled to 360 Euros per month, plus 36 Euros for every dependent family member. This amount is much lower than the poverty threshold (580 Euros, as found by the ECSR)⁴¹. The long-term unemployed may receive a personal allowance of 200 Euros, for a maximum of 12 months more, albeit subject to a very strict means-test⁴².

The GNCHR also notes that by its recent judgment No. 2307/2014, the Council of State Plenum, partly upheld a petition of GSEE for the annulment of Ministerial Council Act 6/2012. It annulled as unconstitutional the provisions of this Ministerial Act to the extent that they abolished the right of the parties to unilaterally resort to arbitration and restricted the scope of arbitration to basic salary or/and daily wage determination, while prohibiting the regulation of all non-wage matters, and even the adoption of clauses maintaining such provisions in force (retainability clauses).

36. GNCHR, “GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe”, 10.9. 2014, *op.cit.*

37. ECSR, Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), *op.cit.*, p. 12.

38. ECSR, 23.05.2012, Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants’ Trade Unions (ADEDY) v. Greece.

39. ELSTAT Press release September 11 for June 2014, available at: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO02_DT_MM_06_2014_01_F_EN.pdf.

40. ELSTAT, Table 6, available at: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0101&r_param=SJO01&y_param=TS&mytabs.

41. ECSR, 23.05.2012, Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants’ Trade Unions (ADEDY) v. Greece.

42. OAED (Manpower Employment Organization). Information available at: <http://www.oaed.gr>.

Equal pay for work of equal value⁴³

The GNCHR has made, in the recent past, various observations on the implementation of the right of men and women to equal pay for work of equal value in Greece⁴⁴. Since no progress has been made ever since, the GNCHR repeats the following remarks:

The GNCHR welcomed the adoption of Law 3896/2010, which transposed Directive 2002/73/EC on equal treatment of men and women in employment and the fact that several of its observations regarding the relevant Bill were taken into account. It noted, however that this Law is inadequate in certain respects. Firstly, the definition it provides for “vocational training” is neither clear nor consistent with EU law, something which undermines legal certainty.

Moreover, Article 19 on “Positive Measures” does not comply with Article 116(2) of the Greek Constitution which introduces an obligation for all state organs⁴⁵. According to well-established jurisprudence of the Council of State, this constitutional provision “obliges the legislator and all other state authorities to adopt in all fields the positive measures in favour of women that are appropriate and necessary for achieving the best possible result” with a view to minimising inequalities and with the ultimate goal to achieve substantive gender equality⁴⁶. Furthermore, Article 116(2) of the Greek Constitution stipulates that the positive measures should aim to eradicate “inequalities” (which is a boarder term than the term «*discrimination*» of Article 19 of Law 3896/2010)⁴⁷.

Furthermore, the GNCHR noted, in its observations on the Bill for the transposition of Directive 2002/73/EC (which became Law 3488/2006), that there is no autonomous personal right to parental leave for both male and female workers⁴⁸ and that Article 3(4) of this Law regarding the protection of maternity does not comply with the provisions of Article 21(1) and (5) of the Greek Constitution, which guarantee the effective protection of maternity⁴⁹.

Especially in the private sector, women undergo unfavourable treatment during the hiring and negotiation process, not only when they are pregnant or have just given birth to a baby, but also when they have young children or are married and at child-bearing age⁵⁰.

‘Application of the Principle of Equal Treatment Irrespective of Racial or Ethnic Origin, Religious or Other Beliefs, Disability, Age or Sexual Orientation’, 2003: *The Greek Constitution, Article 4(2), guarantees substantive gender equality (Council of State judgment No. 1933/1998). On the occasion of the constitutional revision of 2001, the provision of Article 116(2) allowing derogations was repealed and replaced with a provision which requires positive measures as a means for achieving gender equality and the abolishment of all inequalities in practice, especially those affecting women. Consequently, as of the entry into force of the revised Constitution (18.4.2001), all provisions allowing derogations were null and void, while any provision introducing derogations in the future shall be invalid. This is why neither Law 3488/2006 transposing Directive 2002/73/EC nor Law 3896/2010 transposing Directive 2006/54/EC, allow derogations from gender equality in employment. Besides, both these Directives allow member States to introduce or maintain national provisions more favourable than their own and do not allow the reduction in the level of protection of workers in the areas which they cover. The GNCHR underlined that “according to fundamental principles of international and European law as well as to the explicit provisions of the Directives, the provisions of Article 116(2) of the Greek Constitution prevail as more protective”.*

43. GNCHR, “GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe”, 10.9. 2014, *op.cit.*

44. GNCHR, “Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)”, *op.cit.*

45. Article 116 (2) of the Greek Constitution: “Adoption of positive measures for promoting equality between men and women does not constitute discrimination on grounds of sex. The State shall take measures for the elimination of inequalities actually existing, in particular to the detriment of women”.

46. Council of State, judgments Nos 2831/2003, 2832-2833/2003, 3027-3028/2003, 3185, 3187-3189/2003 and 192/2004.

47. See as noted by the GNCHR in “Comments on Bill titled

48. GNCHR, “Resolution concerning the Reconciliation between Professional and Family Life in view of the Incorporation of EU Directive 73/2002/EC into Greek Legislation”, 9.3.2006, Annual Report 2005, also available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/NomothetikesProtaseis/NationalLegislation/Professional_family_life%202006.pdf.

49. Article 21(1) of the Greek Constitution: “The family, being the cornerstone of the preservation and the advancement of the Nation, as well as marriage, motherhood and childhood, shall be under the protection of the State” and Article 21(5): “Planning and implementing a demographic policy, as well as taking of all necessary measures, is an obligation of the State”.

50. GNCHR, “Resolution concerning the Reconciliation be-

The GNCHR has also underlined that the legal framework (Law 3488/2006 and Law 3896/2010, which transpose Directives 2002/73/EC and 2006/54/EC, respectively)⁵¹ is inadequate for ensuring effective judicial protection to victims of discrimination, most of whom are women. Legal entities are not granted standing to engage in their own name in legal proceedings for the protection of the rights of the victims.

The GNCHR is constantly repeating a general observation, regarding the provisions transposing the EU gender equality Directives: the procedural provisions (mainly regarding the standing of legal entities and the burden of proof) are not incorporated into the relevant Codes of Procedure. As a consequence, they remain unknown to judges, lawyers and the persons concerned. Therefore, the transposition of the EU Directives is inadequate, since it does not establish the required legal certainty and transparency which would allow the victims of discrimination to be aware of their rights and to claim them before the courts and other competent authorities.

Despite the adoption of Law 3896/2010 and other relevant measures, the deregulation of employment relations due to the growing financial crisis and the successive austerity measures continue to aggravate the position of women in the labour market, rendering them even more vulnerable. Taking into account the recent concluding observations of the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women⁵², the GNCHR expresses its concern for the marginalization of women in the labour market as reflected *inter alia* in the high female unemployment rates.

---

tween Professional and Family Life in view of the Incorporation of EU Directive 73/2002/EC into Greek Legislation”, op.cit.

51. GNCHR, “Comments on the Bill ‘Implementation of the Principle of Equal Opportunities and Equal Treatment of Men and Women in Matters of Employment and Occupation-Harmonization of Legislation with Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006”, available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/isothta_fullwn/EEDA_YpErgasias_2006.54_2010.pdf and http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/isothta_fullwn/paratiriseis_sx.Nomou_2006_54.pdf.

52. Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7 (26.4.2013), par. 28.

The application of Law 4042/2011 and the severe pension cuts regarding widows and other categories of women have also had a negative effect.

Furthermore, the reversal of the hierarchy of CAs and the weakening of the National General CA and the sectoral CAs affect women in particular, mainly regarding equality in pay, and thus lead to the widening of the pay gap, as CAs used to be the best means to promote and protect uniform pay and employment conditions, without any discrimination.

Another source of concern is the continuous reduction of the (already insufficient) day-care structures for children and dependent persons as well as other social structures, which limit women’s ability to take up employment or keep them in jobs with reduced rights, at the same time perpetuating gender stereotypes, as men are not encouraged to participate in such care. The harmonisation of family professional life should be a matter for both men and women. There is also a disturbing rise in discriminatory practices, especially on multiple grounds, to the detriment of women employed within the framework of sub-contracting or temporary employment. In such cases, women are especially targeted if they are engaged in trade union activity⁵³.

The CEACR expresses its concern at the “disproportionate impact” of the crisis and austerity measures on women and the widening of the pay gap to their detriment. The CEACR stresses in particular that “the combined effect of the financial crisis, the growing informal economy and the implementation of structural reform measures adversely affected the negotiating power of women, and would lead to their over-representation in precarious low-paid jobs”. The CEACR, with reference to the information received from the Greek Ombudsman, (hereinafter the Ombudsman) observes that since the vast majority of employees in the wider public sector are women, the measures of “labour reserve” and those introduced by Law 4024/2011 (a new pub-

---

53. GNCHR, “Workers’ rights and conditions of work in the framework of sub-contracting”, 9.7.2009, Annual Report 2009, also available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ergasia/fin_EEDA_ergolavikes_anatheseis_ioul09.pdf.

lic service statute, a new job classification and a new harmonized wage scale resulting in wage cuts of up to 50 per cent in certain cases) is likely to have an impact on female unemployment. The CoE Commissioner for Human Rights has also emphasized the serious impact of the crisis and austerities measures on women⁵⁴.

In the private sector, the rapid growth of flexible forms of employment as well as the replacement of contracts of indefinite duration by fixed term contracts lead to a significant reduction in wages. The CEACR stresses, referring to the Ombudsman, that flexible forms of employment, mainly part-time and rotation work, are more often offered to women, especially during pregnancy and upon return from maternity leave, reducing their levels of pay, while layoffs due to pregnancy, maternity and sexual harassment increase. "Flexibility had been introduced without sufficient safeguards for the most vulnerable, or safeguards which had been introduced by law were not effectively enforced"⁵⁵.

In fact, unemployment, especially among women and young people, is especially high and as the CEACR notes, "a large number of women have joined the ranks of the 'discouraged' workers who are not accounted for in the statistics", while "small and medium-sized enterprises, which are an important source of employment for women and young people, close down massively"⁵⁶.

Moreover, fiscal consolidation decisions and

austerity measures are taken without any *ex ante* or even *ex post* impact assessment⁵⁷.

Also, "recalling that CAs have been a principal source of determination of pay rates, the Committee refers to its comments on Convention No. 98 and calls upon the Government to bear in mind that collective bargaining is an important means of addressing equal pay issues in a proactive manner, including unequal pay that arises from indirect discrimination on the ground of sex"⁵⁸.

To the abovementioned observations the GNCHR adds the need to strengthen the Labour Inspectorate (SEPE) and the Ombudsman, something crucial at a time when both bodies are suffering major budget cuts. This is all the more so as the number of workers who cannot afford recourse to the courts for financial reasons is in constant increase, stressed herea bove.

More generally, the GNCHR shares the Ombudsman's fear that any progress achieved so far in employment and gender equality may be reversed, something which would result in failure to draw on valuable human resources, as well as in violation of the rule of law and democratic principles⁵⁹. The insufficiency of policy measures aiming at combating high female unemployment, the failure to encourage men's participation in family care, the gender pay gap to the detriment of women and the so-called «glass ceiling» on

54. Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, *op. cit.*, p. 23, and *Protect women's rights during the crisis*: www.commissioner.coe.int.

55. Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), *Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975)*: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:2699054.

56. Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), *Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975)*: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:2699054. See also Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013) *Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111) – Greece*: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3084473.

57. See GNCHR, *Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards*, 27.6.2013, *op.cit.*, "Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights", 8.12.2011, *op.cit.* and "The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", 7.6.2010, *op.cit.*

58. Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), *Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975)*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:2699054. See also Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013) *Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111) – Greece*, available: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3084473.

59. Greek Ombudsman, «Gender and labour relations», *Special Report 2012*, available at: <http://www.synigoros.gr/resources/docs/11eidikes-fylo--2.pdf>.

women's professional evolution indeed constitute problems of human rights and democracy.

Measures to ensure safety and health at the workplace⁶⁰

The right to take part in the determination and improvement of the working conditions and working environment

Along with the CEACR, the GNCHR observes that "the industrial relations framework has been destabilized as the managerial prerogatives have been reinforced in a disproportionate and excessive manner: employers were allowed to unilaterally impose rotation work and suspension of work for 9 months and 3 months respectively within a year. The easing of rules on collective dismissals have led to their drastic increase. In the public sector, the labour reserve was being introduced in order to effectively dismiss thousands of workers in some 150 public agencies. Dismissals had been generally facilitated by reducing severance pay and facilitating its payment in bimonthly installments". The CEACR particularly deplores the massive dismissals in the wider public sector without consultation with the competent trade unions⁶¹.

The GNCHR has already expressed its concern at the facilitation of dismissals⁶². It notes that "the [ILO] High Level Mission [in Greece] echoes the concern expressed to it by many parties that overall, the changes being introduced to the industrial relations system in the current circumstances are likely to have a spillover effect on

collective bargaining as a whole, to the detriment of social peace and society at large. The High Level Mission refers in this regard to the obligation of Greece under ratified Conventions to promote the practice of collective bargaining in general. It takes special note of the desire expressed by all social partners to evaluate the impact of the reforms introduced in the framework of the support mechanism on the industrial relations system and social dialogue more generally"⁶³.

Measures for the elimination of discrimination⁶⁴

Discrimination on grounds of age regarding unemployment allowances

The long-term unemployed receive an employment allowance of EUR 200 (far below the poverty threshold, which is EUR 580 (see p. 7 above) for a maximum of 12 months, subject to a strict means-test. Those entitled to it must be over 20 years and below 66 years of age. This is clearly discrimination on grounds of age.

Discrimination on grounds of nationality regarding child allowances

A monthly allowance of EUR 40 is granted, subject to a strict means-test, for each dependent child under the age of 18, or 19 if the child is attending high school, or 24 if the child is attending a university or other post-high school educational establishment. The allowance is granted to parents who are permanent residents in Greece, even if they are EU citizens. This constitutes indirect discrimination against families on grounds of EU nationality, according to well-established CJEU case law, which is also contrary to Article 16 and to Article 34 of the ESC as interpreted by the Committee.

60. GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9. 2014, *op.cit.*

61. ILO, *High Level Mission to Greece, Report (November 2011)*, *op. cit.*, par. 126; ILO, *Application of International Labour Standards 2014 (I)*, Report of the CEACR, International Labour Conference, 103rd Session, 2014, p. 111-112, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235054.pdf.

62. GNCHR, "Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights", 8.12.2011, *op.cit.*

63. ILO, *High Level Mission to Greece, Report (November 2011)*, *op. cit.*, par. 307.

64. GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9. 2014, *op.cit.*

If the parents are citizens of other (including European) countries, they must be legally and permanently residents in Greece and their children must be Greek citizens. This constitutes direct discrimination against families on grounds of nationality, which is contrary to Article 16 and to Article 34 of the ESC as interpreted by the Committee⁶⁵.

Discrimination against female employees of the State and public legal entities employed on a fixed-term contract

The Civil Servants Code (CSC)⁶⁶ as a whole covers civil servants and permanent employees of legal persons governed by public law. The CSC provisions regarding leaves, including maternity and parental leaves, also apply to permanent employees of local authorities⁶⁷, as well as to persons employed by the State, legal persons governed by public law and local authorities under a contract of indefinite duration⁶⁸. They do not apply to persons employed by these same employers under a fixed-term contract. These persons receive the leaves provided for the private sector, which are less advantageous.

In the private sector maternity leave is seventeen weeks in total: eight weeks before and nine weeks after childbirth. It is thus shorter than the CSC leave. In the private sector, the employer pays part of the woman's wages during maternity leave (one month in case of employment of at least one year after the coming into effect of the contract of employment; fifteen days in case of shorter employment), provided that she has worked for at least ten days for the same employer⁶⁹. By contrast, women covered by the CSC receive their full wages throughout the maternity leave without any requirement of previous service.

65. Article First, Sub-paragraph IA.11 (3), of Law 4093/2012, as amended by Article 38 of Law 4144/2013.

66. CSC (Law 3528/2007, OJ A, 26 of 09 February 2007), as amended.

67. This is provided by Article Second of the CSC.

68. Article 4(5) of Law 2839/2000.

69. Articles 657-658 Civil Code (absence due to a serious reason, such as sickness or maternity leave).

In the private sector, the wages during maternity leave are in principle supplemented, by an allowance paid by the woman's social security scheme⁷⁰ and an allowance paid by a scheme run by OAED⁷¹. However, in order to receive the social security allowance, female employees must have completed 200 working days during the two years preceding the commencement of maternity leave. By contrast, the payment of a sickness allowance by the same social security scheme is subject to 100 working days in the year preceding the notification of the sickness.⁷² Therefore, the payment of the maternity allowance is subject to stricter conditions than the payment of the sickness allowance, in breach of the requirements of Article 11(3) of Directive 92/85/EEC.

The above constitute less favourable treatment of women employed on a fixed term contract in comparison with employees covered by the CSC and permanent employees of local authorities and persons employed by the State, legal persons governed by public law and local authorities under a contract of indefinite duration, although the women under a fixed term contract are employed by the same employers. These violations are of particular importance in view of the growing practice of the State and public entities to hire employees on fixed term contracts.

Right to work of older persons⁷³

The GNCHR deems crucial to mention older persons' right to work. Article 6 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights establishes the right to work on which the Committee on economic, social and cultural rights has focused in General Comment No 6 on economic, social and cultural rights of older persons. Both this Committee⁷⁴ and the Committee

70. Article 11 of Law 2874/2000, which sanctions Clause 7 of the national general collective agreement for 2000; Article 39 of Law 1846/1951 (on IKA, the main social security scheme for workers under a private law employment relationship).

71. OAED (Manpower Employment Organization): <http://www.oaed.gr>.

72. Article 35(1) of Law 1846/1951, as amended, lastly by Article 178(3) of Law 4261/2014.

73. GNCHR, "Protection of the rights of older persons", 8.5.2014, *op.cit.*

74. UN, ICESCR Committee, General Comment No.6, The eco-

of Ministers of the Council of Europe⁷⁵ along with ILO⁷⁶ highlight the need to eliminate discriminations in employment in both the private and the public sector. States owe to protect, *inter alia*, the right of older persons to access work, to maintain their current employment, to work in conditions of safety up to their retirement and to participate in trade unions.

In fact, GNCHR stresses the great importance of protecting every older person's individual right to work. It is noted, however, that in the State's overall choices on a social policy level, this right must be balanced against the obligation to respect intergenerational solidarity. The protection of the right of older persons to work must not exclude the protection of the youth's right to work, as well as regulations towards facilitating the youth's work must not lead to jeopardizing the older persons' work.

The ECSR also stresses this exact balance on the merits of the complaint of organisations of pensioners against Greece which was submitted before it on the grounds of violation of Article 12 (3) of the ESC. The Committee noted, *obiter dictum*, how inconsistent for a national economy plagued by youth unemployment, the decisions on the restrictions of pension rights in cases where the level of pension benefits is a sufficiently high one, on the restriction in respect of holiday bonuses for all pensioners without exception are. Workers who are aware that their pensions have been drastically cut have, thus, the motive to prolong their staying in the workforce and deprive younger generations of these positions.⁷⁷

The GNCHR stresses that respect towards the older persons' right to work must not be exhausted in the proposal for adopting policies of "active ageing" of the population which are also promoted by the European Union. This policy is summarised in the prolonging of senior pension-

---

monic, social and cultural rights of older persons, op.cit., par. 22-25.

75. Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation CM/REC (2014)2 to member States on the promotion of human rights of older persons, *op. cit.*, par. 26-28.

76. See ILO, Older Workers Recommendation No. 162.

77. ECSR, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, *op.cit.*, par. 77.

ers in the workforce or in their return to the labour market. However, they receive restricted pensions and revenues so as to become an attractive body of persons for the labour market contributing to the abandonment of every shade of intergenerational justice.⁷⁸

Besides, the sterile adoption of "good practices"⁷⁹, based on the experience of other countries, does not guarantee their effectiveness in Greece as well. In order to evaluate how "good" a practice actually is for the protection of older persons' rights in Greece, the Greek legal framework and the Greek reality must be taken into consideration.

Working conditions for all workers, including overtime, paid and unpaid leave⁸⁰

The right to just conditions of work: a minimum of three weeks annual holiday with pay

The ECSR has unanimously found violations of a number of articles of the 1961 ESC in the case of the "special apprenticeship contracts" between employers and workers aged 15 to 18 years who are not granted paid annual holiday⁸¹. More particularly, the deprivation of the annual holiday violates Article 7 (7) of the 1961 ESC, which requires a paid annual holiday of no less than three weeks. The GNCHR observes that the relevant provisions have not been modified, and as a consequence Greek legislation is still incompatible with the ESC in this respect.

78. P. Stagos, "Discrimination on the grounds of age and the challenge of intergenerational solidarity in the Greek and European law", *Review of Labour Law*, 2014, Vol. 73, p. 995.

79. J. E. Stiglitz, *Joseph Stiglitz and the World Bank: The Rebel Within*, Anthem Press, 2001, p. 203.

80. GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014, *op.cit.*

81. ECSR, 23.05.2012, Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece.

Besides, the deprivation of the annual holiday violates a fundamental principle of EU law, enshrined in Article 31 (2) of the EU Charter (fair and just working conditions) and expressed in Directive 2003/88/EC⁸² which provides for the right of every worker to paid annual leave of at least four weeks⁸³.

The GNCHR also expresses its concern about the contracts of employment in community service programs, within the framework of which it is uncertain whether employees are entitled to paid leave, since their contracts are considered special purpose contracts. The obligations of the body which is competent for the execution of these programs are limited to ensuring health and safety conditions in the workplace, while it has no obligation to pay any other benefits to the employees beyond those expressly specified in Article 89 (A) (1) of Law 3996/2011.

Public holidays with pay

The GNCHR observes that the ECSR, in its recent Conclusions concerning the application of Articles 2 and 4 of the 1961 Charter and Articles 2 and 3 of the 1988 Additional Protocol in Greece, found that the situation in Greece is not in conformity with Article 2(2) of the 1961 Charter on the ground that, in the private sector, work performed on a public holiday is not adequately compensated⁸⁴.

Weekly rest period

The GNCHR observes that the ECSR, in its recent Conclusions concerning the application of Articles 2 and 4 of the 1961 Charter and Articles 2 and 3 of the 1988 Additional Protocol in Greece, found that the situation in Greece is not in conformity with Article 2(5) of the 1961 Charter on the ground that domestic workers are not

covered by the legislation guaranteeing a weekly rest period⁸⁵.

The right of all workers to a reasonable period of notice for the termination of employment

Article 74 (2) (A'), of Law 3863/2010, as amended by Article 17 (5) (a), of Law 3899/2010, which aims to increase the flexibility of labour relations, in compliance with the first update of the MoU, reads as follows: "*The first twelve months of employment on a permanent contract from the date it becomes operative shall be deemed to be a trial period and the employment may be terminated without notice and with no severance pay unless both parties agree otherwise.*"

As the ECSR has held, the above provision violates Article 4 (4), of the ESC⁸⁶. However, this provision has not been amended or repealed. The ECSR, in its recent Conclusions concerning the application of Articles 2 and 4 of the 1961 Charter and Articles 2 and 3 of the 1988 Additional Protocol in Greece, found that the situation in Greece is not in conformity with Article 4(4) of the 1961 Charter on the grounds that: "There are no periods of notice or severance pay in case of termination of employment during the probationary period and the violation noted by the decision on the merits of Collective Complaint No. 65/2011 has not been remedied"⁸⁷.

On the contrary, dismissals have been further facilitated by Law 4093/2012 in breach of Article 4 (1), (3) and (4) of the ESC, with the following consequences:

A significant part of the risk of job loss is passed on to the worker given that severance pay intends to mitigate the effects of dismissals and secure livelihood support of the employees until they find another job. Moreover, severance payments constitute wages in a broad sense⁸⁸;

82. Directive 2003/88/EC OJ L 299/9, 4.11.2003 concerning certain aspects of the organisation of working time, OJ 2999/9, 18.11.2003.

83. CEU Cases C-173/99 BECTU, [2001] ecr I-4881; C-579/12 RX-II, Strack, EU:C:2013:570; C-78/11 ANGED, EU:C:2012:372.

84. ECSR, Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), op.cit., p. 5.

85. ECSR, Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), op.cit., p. 9.

86. ECSR 23.05.2012, Complaint No. 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece.

87. ECSR, Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), op.cit., p. 19.

88. Cf. infra, regarding EU law.

they are a form of accrued income that increases proportionally with job tenure in an enterprise. In this respect, wages, in the broader sense, have also been affected. Severance pay reductions, in the framework of the current situation in the labour market and in conjunction with high unemployment rates are not only unjustified but also fail to serve the purpose of severance pay.

In breach of the principle of equal pay, “multi-speed” workers have emerged in the labour market depending on the wholly fortuitous criterion of the date of hire. Employees hired from now on, as well as those at work who have not completed 16 years of service with the same employer, will receive reduced severance pay with a 12-month salary ceiling. Employees who have completed 17-28 years of service, upon the publication of Law 4093/2012, will be entitled for each additional year of service to one salary with a 2,000 Euros ceiling.

Moreover, as compensation constitutes “pay” in EU law as well and the above provision introduced discriminatory treatment related to dismissal and conditions of pay of employees who are most likely to be mainly young, a violation of Directive 2000/78/EC and Articles 21 (Non-discrimination) and 30 (protection in the event of unjustified dismissal) of the EU Charter is very likely. According to the CJEU and to the ECSR, notice and compensation aim at supporting the worker until he/she finds a new job. However, this measure deprives workers from their income, while at the same time it violates their right to work. This is all the more so as employment prospects are increasingly limited due to soaring unemployment, particularly among young people⁸⁹.

Article 8

The dismantling of collective bargaining as a factor exacerbating the violations of social rights⁹⁰

89. S. Koukoulis-Spilliotopoulos, “Austerity measures v. Human Rights and EU foundational values”, attached to the open letters of ENNHRI to Mr. J.-M. Barroso and Mr. M. Draghi (see Introduction above i.f.), available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/Strengthening-FRGNCHRfinal.pdf.

90. GNCHR, “GNCHR Observations on the 24th Greek Report

The GNCHR is constantly deploring⁹¹ that the sweeping reforms which dismantled the system of collective bargaining and collective agreements, as introduced by a series of legislative provisions (in particular Acts 3845/2010, 3863/2010, 3899/2010, 4024/2011, 4093/2012, Ministerial Council Act 6/28.2.2012 implementing Article 1(6) of Act 2046/2012), have a direct impact on labour issues of broader social interest regulated by CAs. This is because the shrinking of the normative content of the CAs weakens significantly the ability of these crucial collective instruments not only to regulate labour relations, but also to function constructively for the eradication of dangerous stereotypes in the workplace and the protection of vulnerable groups and women from social exclusion and misery⁹².

Article 9

Right to social insurance and security⁹³

In its recent Recommendation on the rights of older persons, the Committee of Ministers of the Council of Europe mentions that older persons should receive appropriate resources enabling them to have an adequate standard of living and participate in public, economic, social and cultural life⁹⁴. The enjoyment of the right to social insurance and security is of fundamental importance towards ensuring an adequate standard of living.

on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe, 10.9.2014, *op.cit.*

91. See GNCHR, “Recommendation on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social right”, 8.12.2011, *op.cit.* and “Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards”, 27.6.2013, *op.cit.*

92. GNCHR, “Protection of the rights of people living with HIV/AIDS”, 27.1.2011, Annual Report 2011, also available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/YGEIA/NCHR%20Report%20on%20the%20rights%20of%20people%20living%20with%20HIV%20_2_.pdf.

93. GNCHR, “Protection of the rights of older persons”, 8.5.2014, *op.cit.*

94. Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation CM/REC (2014)2 to member States on the promotion of human rights of older persons, 19 February 2014, par. 21.

On the other hand, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights guarantees in a general way the right to social security (Article 9)⁹⁵. The Committee of Economic, Social and Cultural Rights in General Comment No 6 on the economic, social and cultural rights of older persons, taking into account the ILO conventions on social security as well (Convention 102 on Social Security Minimum Standards and Convention 128 on Invalidity, Old-age and Survivors)⁹⁶, stresses that States parties must take appropriate measures to establish general regimes of compulsory old-age insurance, starting at a particular age, to be prescribed by national law⁹⁷. In fact, the Committee highlights that in order fully to implement the provisions of Article 9 of the Covenant, States parties should, within the limits of available resources, provide non-contributory old-age benefits and other assistance for all older persons, who, when reaching the age prescribed in national legislation, have not completed a qualifying period of contribution and are not entitled to an old-age pension or other social security benefit or assistance and have no other source of income⁹⁸.

At this point, the GNCHR stresses the fact that according to a survey conducted by the Small Enterprises' Institute of the Hellenic Confederation of Professionals, Craftsmen and Merchants (IME GSEVEE), income coming from pensions is the main, and perhaps the only, support for a great number of households (48.6%)⁹⁹. In

one out of two households in Greece, old pensioners support the unemployed members of their families rendering the protection of the social security system more imperative than ever.

Furthermore, according to a recent study by INE-GSEE (Trade Union Labour Institute), the changes in population that have been taking place in recent years have a direct and powerful impact on the labour market and the social security system. Nowadays, older persons live longer and more healthily with respect to previous generations. In 2010, the expected life expectancy (Greece) at the age of 65 years old was 17 years for men and 21 years for women. Moreover, the chance of a newborn boy's reaching 65 years of age is over 80%, while the corresponding chance for a girl is over 90%. This development means that the rise in life expectancy denotes the payment of pension benefits for even longer periods. The ageing of the population and its shrinking regarding the age of work has an impact, either direct or indirect, on the structure of the workforce, the circumstances of offer and effectiveness in the labour market along with the long-term viability of the Social Security System¹⁰⁰.

Besides, a recent analysis published by ILO points out in the most vivid terms to the need of meeting population challenges by means of promoting employment and social protection, setting as priorities the expansion of pension coverage and the securing of effective access to health and care for older persons¹⁰¹.

The GNCHR notes, however, that in Greece, interventions on social security, in the context of the consecutive austerity measures, attempt to address the impact of the demographic deficit by means of drastically reducing pension benefits instead of structuring a long-term dynamic fis-

95. According to Article 9 "The States Parties to the present Covenant recognise the right of everyone to social security, including social insurance".

96. ILO, R202 - Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202), Recommendation concerning National Floors of Social Protection, available at: [http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:R162](http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID,P12100_LANG_CODE:3065524,en:NO and ILO, R162 - Older Workers Recommendation, 1980 (No. 162), Recommendation concerning Older Workers, available at: <a href=)

97. UN, ICESCR, General Comment No. 6, The economic, social and cultural rights of older persons, par.27

98. UN, ICESCR, General Comment No. 6, The economic, social and cultural rights of older persons, op. cit., par. 30. See also UN, ICESCR Committee, General Comment No. 19 on the right to social security, par. 15.

99. IME GSEVEE Survey, Household's Income – Expendi-

ture, 01.23.2014, available at: <http://www.imegseevee.gr/imesurveys/796-households-income-expediture>.

100. INE-GSEE, Social Insurance and the Impact of Population Ageing on Greece's social insurance system in 2013-2050, Athens, 12.9.2013.

101. ILO, Social protection for older person: key policy trends and statistics/International Labour Office, Social Protection Department. - Geneva: ILO, 2014, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_310211.pdf.

cal policy which shall protect the Social Security System with new resources coming from economic development.

The GNCHR notes that the Social Security System has been seriously afflicted due to extensive fiscal interventions and austerity measures, resulting in the serious jeopardizing of the social security rights of older persons¹⁰².

In this context, GNCHR observes that the social state in Greece is addressed as the “subject of the crisis” which is “responsible” for the fiscal derailment¹⁰³ while it is actually the “object” of the crisis, being constantly weakened and dismantled by regulations which cut down benefits and social rights, thus, violently raising retirement age and rendering the pre-conditions for social security benefits stricter especially for groups in need of particular and constant social protection.

Austerity measures adopted in the context of Greece’s fiscal adaptation programme, contribute, apart from the drastic and constant cuts in social security benefits caused, to the radical restructuring of the Country’s Social Security System. This restructuring occurs by means of the State’s gradual withdrawal from the obligation of co-funding the Social Security System regarding the main and supplementary pensions (restricted since 1.1.2015 to funding “main” pensions¹⁰⁴

only) on the one hand and by means of drastic parametric changes¹⁰⁵ at the expense of insurance rights and expectations of the insured on the other one. When, actors of social insurance do not receive a satisfying funding, the future of pension rights is not secured.

The GNCHR highlights that the issue of social insurance is an open social issue, ever a topical one, which must be constantly addressed in the context of the constant social dialogue and with respect to certain fundamental principles. In the context of the respective OKE (Economic and Social Council of Greece) Opinion¹⁰⁶ as well, GNCHR stresses the greatness of these principles, which go as follows:

a. Social security is public, universal and obligatory for all workers, either Greek or legally residing aliens.

b. The State guarantees the viability, operation, stable funding and the social character of our country’s health, welfare and pension system.

c. The social insurance system must be governed by the principle of equal treatment of the country’s citizens and be socially fair, financially viable and promote intergenerational solidarity.

d. The reform of the social security system must be connected to the restructuring of the tax system towards a more fair distribution of the tax burden.

e. The reform of the social security system must be connected to an active and effective policy for increasing employment.

f. Policies in the field of social security must also evaluate the developing parameters of the measures taken. This is because the reform of the social security system has an impact on crucial sizes of the economy, such as development, employment and competitiveness, which shall define in their own turn the potential of the social security system itself.

g. The administration of social security organizations of main insurance must be based on

102. A representative example, which has also been highlighted in the consultation of 6.30.2014 by the Greek Ombudsman, concerns the issue of the pre-conditions for granting pension to expatriate uninsured very old persons. The modifications brought upon by Law 4093/2012 lead to full pension forfeiture for uninsured very old persons who belong to a particularly vulnerable population group. As mentioned in a Decision by the Greek Ombudsman, a great number of uninsured very old persons, already pensioners, who receive a small pension from their countries or have not completed a 20-year stay in Greece, have been deprived of the provision of pension since 3.1.2013. The Greek Ombudsman also highlights that in view of the particularly low pension that repatriated expatriates receive, pension forfeiture for uninsured very old persons shall raise issues of decent living. See about the Greek Ombudsman’s recommendations on the issue: The Greek Ombudsman’s intervention on the pre-conditions for granting pension to expatriate uninsured very old persons, June 2013.

103. See M., Matsaganis, *Social policy in hard times*, Kritiki Publications, Chapter 1.

104. Article 37 Law 3863/2010 (OJHR 115/7.15.2010/A), Article 3 Law 3865/2010 (OJHR 120/7.21/2010/A).

105. For example, direct cuts in pensions which have triggered successive cumulative cuts up to 50%, the rise of retirement age from 60 to 67 years of age, the extension of the contribution period from 35 to 40 years.

106. OKE Opinion No. 241/7.5.2010 on the Draft Law of subsequent Law 3863/2010.

an equal three-way representation of the State, employers and workers.

h. The reasons of effectiveness as well as the aforementioned principle of equality impose the intensification of efforts towards limiting social security contribution evasion and the control of undeclared employment, both negative phenomena that characterize the Greek social security system.

i. The viability of our social security system is also connected to our country's demographic problem which constitutes an issue of major influence. Addressing this issue would entail the immediate formation of effective policies. So far, nothing has been done towards this direction.

j. The various changes in the Social Security System must not overturn mature expectations¹⁰⁷, but upgrade the system and strengthen the relations of trust between the State and the citizens so as to develop and strengthen social security conscience.

Regarding the adoption of a basic social security system for non-beneficiaries of social benefits, the GNCHR highlights that social assistance and support is of supplementary/assisting character and it is unthinkable to replace social security which must preserve its universal character¹⁰⁸. In the context of the above issues, the GNCHR falls back on the relevant observations of international bodies. As noted by the ECSR *"the cumulative effect of the restrictions (...) is bound to bring about a significant degradation of the standard of living and the living conditions of*

*many of the pensioners concerned"*¹⁰⁹. The ESCR also stresses that the income of older persons should not be lower than the poverty threshold. However, an important percentage of the pensions granted falls below this limit. The increasing level of unemployment is presenting a challenge for social security and social assistance systems as the number of beneficiaries increases while tax and social contributions revenues decline.

The ECSR highlights that Greece has not yet established that efforts have been made to maintain a sufficient level of protection for the benefit of the most vulnerable members of society, even though the effects of the adopted measures risk bringing about a large scale of pauperisation of a significant segment of the population¹¹⁰. The ECSR *concludes* that the restricting measures in question, which appear to deprive a segment of the population of an essential part of its living resources, have been applied without taking into account the legitimate expectation of the pensioners. This legitimate expectation secures for the beneficiaries the taking of amending measures in the field of social security which shall take into account their vulnerability, their permanent financial expectations and finally their right to enjoy an effective access to social protection and social security¹¹¹.

In the same direction, the ILO observes that existing pension thresholds are insufficient to prevent poverty in old age. In fact, it indicates that the rates of relative poverty and material deprivation have more worsened for people over 65 than for the population on average, stressing Greece's need to monitor this phenomenon¹¹².

107. See also European Court of Human Rights case-law on the protection of "legitimate expectation" in the context of protecting the right to property. The Court, broadening the scope of Article 1 of the First Additional Protocol, includes "legitimate expectation" in the notion of "good" for the effective enjoyment of the right to property: ECHR, *Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*, 11.29.1991, Series A no. 222, p.23 & 51, *Prince Hans-Adam II de Liechtenstein v. Germany* [GC], No 42527/98 par. 82-83, CEDH 2001-VIII, *Kopecný v. Slovakia* [GC], No 44912/98 par. 35, CEDH 2004 IX.

108. ILO, R202 - *Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202)*, Recommendation concerning National Floors of Social Protection Adoption: Geneva, 101st ILC session (14 Jun 2012), available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:1210:P12100_INSTRUMENT_ID:3065524:NO.

109. ECSR, *Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece*, Complaint No. 76/2012, 12.7.2012, par. 78.

110. *Idem*, par. 81.

111. ECSR, *decisions on the complaints No. 76-80/2012*, 12.7.2012, available at: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/Complaints_en.asp.

112. ILO, *Application of International Labour Standards 2014 (I)*, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, International Labour Conference, 103rd Session, 2014, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235054.pdf.

According to Eurostat, between 2010 and 2011, the percentage of older persons over 65 who fell below the poverty threshold was increased by 2.2 %¹¹³.

The ILO Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (CEACR) in its 2013 Report towards the International Labour Conference (ILC) refers to the positions of GNCHR – as expressed in its Recommendation on the impact of the financial crisis on human rights (2011) – and observes violations on behalf of Greece regarding International Labour Conventions of Article 95 (on the protection of wages) and Article 102 (on the social security minimum standards)¹¹⁴. The CEACR condemns Greece in particular for not taking into account GNCHR Recommendations on the impact of austerity measures. These recommendations are taken into account by the Committee of Ministers in the Council of Europe founding violations of the European Code of Social Security by Greece¹¹⁵.

The CEACR in its 2014 Report on International Labour Convention No 102, recalls the observations made in previous reports as well and deems that they have not been taken into account by the Greek Government resulting in the serious worsening of the current state of af-

fairs. In particular, the CEACR condemns the fact that, due to austerity measures, the country has been led to an unprecedented economic and humanitarian crisis and observes that the financial results of the economic adjustment programme threaten the viability of the national social security system resulting in the undermining of the social protection goals as provided by Convention 102 and the Code of Social Security of the Council of Europe¹¹⁶.

Based on the CEACR Report and with an explicit reference to the respective observations by ECSR and the Committee of Ministers of the Council of Europe, Greece was directly (double footnote case) referred for inspection by the Committee on the Application of Standards – CAS – of the 2014 International Labour Conference. CAS in its Report¹¹⁷ observed that “*the continuous contraction of the social security system in terms of coverage and benefits had affected all branches of social security and in some instances resulted in reducing the overall level of protection below the levels laid down in Articles 65-67 of the 102 Convention*”.

Finally, the GNCHR also highlights the quite recent judgment of the First Chamber of the Greek Council of the State regarding the cuts in pensions in Greece¹¹⁸. The judgment deems that cuts in main pensions by the organizations of social security does not collide with the constitutional mandates, but due to the issue's great importance, the case was referred to the Plenary for final judgment. Nonetheless, the opinions of the minority of the judgment which highlights that “*State funding of the social security system is not allowed to be constitutionally reduced to a point where it does not provide a satisfactory standard of social security*” are also noted. In

113. ILO, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, International Labour Conference, 102nd Session, 2013*, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_205472.pdf.

114. CEACR, *Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) - Greece, adopted 2012, published 102nd ILC session (2013)*, available at: [http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3088061](http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3085303:NO%20CE%BA%CE%B1%CE%B9%20CEACR,%20Social%20Security%20(Minimum%20Standards)%20Convention,%201952%20(No.%20102) and CEACR, Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece, adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), available at: <a href=).

115. *Committee of Ministers, Council of Europe, Resolution CM/ResCSS(2012)8 on the application of the European Code of Social Security and its Protocol by Greece, 9.12.2012 and Committee of Ministers, Council of Europe, Resolution CM/ResCSS (2013)21 on the application of the European Code of Social Security and its Protocol by Greece, 10.16.2013.*

116. CEACR, *Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece, adopted 2013, published 103rd ILC session (2014)*, available at: [117. ILO, *Committee on the Application of Standards Report \(2014\)*, \[http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_246782.pdf\]\(http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_246782.pdf\).](http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:13100:0::NO:P13100_COMMENT_ID:3150771 and CEACR, Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece, adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), op.cit.</p>
</div>
<div data-bbox=)

118. *Council of State 3410/2014.*

fact, the minority of the Greek Council of the State also stresses the need for the interventions to the country's social security system to be attempted upon estimation and evaluation of their impact on the pensioners' standard of living¹¹⁹, which has been repeatedly stressed by the GNCHR in its texts¹²⁰.

119. *"Even when the Country faces very adverse financial circumstances, for addressing which extended structural changes to the State are required along with the simultaneous imposing of strict fiscal and other measures in order to cover the Country's fiscal deficit, which entail particularly heavy burdens for the governed, so as for the legislator's interventions to the Country's security system to be characterised constitutionally tolerable for securing its viability (inherently structural changes in the organisations of social security, redefining the conditions for granting any kind of provisions etc.), whose self-evident consequence is the limitation of the extent and amount of any insurance provisions whatsoever, the interventions must be attempted upon planning, respecting the particular provisions of the Constitution and upon planning, to be attempted, that is, in a rational manner, which is reflected in a previous, overall study which has been compiled on the basis of specific data and upon calculating the overall consequences brought upon these interventions to the provisions of the insured." Furthermore, "it is required that the legislator's interventions to the Country's security system be justified, in the sense that it must be clear that they are attempted upon the previous evaluation of all financial or other, either direct or indirect, burden which has been imposed to the insured and after constant evaluation, especially of successive interventions, of the consequences entailed, cumulatively, on their standards of living, on the basis of a previous, overall study and calling upon particular data, which are drawn from economic, actuarial, statistical studies, which must be compiled by independent authorities, such as the National Actuarial Authority, the Hellenic Statistical Authority etc."*

120. See the recent GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014, *op.cit.* and GNCHR, "Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", 27.6.2013, *op.cit.*, "Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights", 8.12.2011, *op.cit.* and "The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", 7.6.2010, *op.cit.* In fact, the minority of the Council of State in its 3410/2014 judgement explicitly refers to the GNCHR decisions on the impact of austerity measures on human rights protection: "Regarding the impact of the adverse situation Greek economy has come to, due to the constant austerity measures which have been imposed by

Article 10

Reconciliation of working and private life, including protection of maternity

Maternity leave¹²¹

The CSC provisions regarding leaves, including maternity and parental leaves, also apply to permanent employees of local authorities¹²², as well as to persons employed by the State, legal persons governed by public law and local authorities under a contract of indefinite duration¹²³. They do not apply, nonetheless, as already mentioned to persons employed by these same employers under a fixed-term contract. These persons receive the leaves provided for the private sector, which are less advantageous.

In the private sector maternity leave is seventeen weeks in total: eight weeks before and nine weeks after childbirth. It is thus shorter than the CSC leave. In the private sector, the employer pays part of the woman's wages during maternity leave (one month in case of employment of at least one year after the coming into effect of the contract of employment; fifteen days in case of shorter employment), provided that she has worked for at least ten days for the same employer¹²⁴. By contrast, women covered by the CSC receive their full wages throughout the maternity leave without any requirement of previous service.

In the private sector, the wages during maternity leave are in principle supplemented, by an allowance paid by the woman's social security scheme¹²⁵ and an allowance paid by a scheme

means of the laws of the memorandum and their impact on the Country's security system, see inter alia, the Recommendations of 2.8.2011 and 7.26.2013 of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) [...]. The same applies to the 3663/2014 decision of the Council of State (Chamber A).

121. GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014, *op. cit.*

122. This is provided by Article Second of the CSC.

123. Article 4(5) of Law 2839/2000.

124. Articles 657-658 Civil Code (absence due to a serious reason, such as sickness or maternity leave).

125. Article 11 of Law 2874/2000, which sanctions Clause 7 of

run by OAED¹²⁶. However, in order to receive the social security allowance, female employees must have completed 200 working days during the two years preceding the commencement of maternity leave. By contrast, the payment of a sickness allowance by the same social security scheme is subject to 100 working days in the year preceding the notification of the sickness.¹²⁷ Therefore, the payment of the maternity allowance is subject to stricter conditions than the payment of the sickness allowance, in breach of the requirements of Article 11(3) of Directive 92/85/EEC.

Measures to combat poverty (paras. 20, 41)¹²⁸

Combating child poverty has been and continues to be one of the GNCHR's priorities. Indeed, the rise of child poverty in Greece is not a new phenomenon: the relevant index had started increasing slowly but steadily already since the late 1990s. This increase has become more dramatic in recent years. According to a research conducted by Athens University of Economics and Business, it is estimated that 20% of children (as opposed to 4% in 2009) live in families which are in no position to buy the necessary goods for securing the minimum level of decent living¹²⁹.

More specifically, nowadays in Greece, more

---

the national general collective agreement for 2000; Article 39 of Law 1846/1951 (on IKA, the main social security scheme for workers under a private law employment relationship).

126. OAED (Manpower Employment Organization): <http://www.oaed.gr>.

127. Article 35(1) of Law 1846/1951, as amended, lastly by Article 178(3) of Law 4261/2014.

128. GNCHR, "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: Health and Welfare", 8.5.2014, *op.cit.*

129. See Athens University of Economics and Business, Policy Analysis Research Unit, *The Anatomy of Poverty in Greece of 2013*, Information Brochure 5/2013, (eds.) M. Matsaganis, C. Leventi, p. 5-7, available at: http://www.pau.gr/files/newsletters/NewsLetter_05.pdf and *The politics against poverty in Greece during the crisis*, Information Brochure 6/2013, (ed.) M. Matsaganis, p. 5, available at: http://www.pau.gr/files/newsletters/NewsLetter_06.pdf.

than 2.2 million people live under the line of poverty, among whom 440,000 are children. The constantly increasing unemployment rates and the difficulty of access to social services financed by the State combined with the important shrinking of state financing deteriorate the already hazardous living conditions for both children and their families and render necessary the evaluation of the results of the financial crisis in children and adolescents' life and development, while aiming at minimising the hazards in their life and development¹³⁰.

Child allowances¹³¹

A monthly allowance of EUR 40 is granted subject to a strict means-test, for each dependent child under the age of 18, or 19 if the child is attending high school, or 24 if the child is attending a university or other post-high school educational establishment. Nevertheless, as mentioned above, the allowance is granted to parents who are permanent residents in Greece, even if they are EU citizens. If the parents are citizens of other (including European) countries, they must be legally and permanently residents in Greece and their children must be Greek citizens.

Article 12

Mental Health¹³² (paras. 24 and 46 of the Committee's Concluding Observations)

The state of child and adolescent mental health in Greece of the crisis is appalling. This is

---

130. Committee on the Rights of the Child, *Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Concluding observations: Greece, op.cit.*, par. 28-29 and Greek Ombudsman (Ombudsman for Children's Rights), *Recommendations about the content of a National Plan of Action for Children's Rights*, July 2013, par. 11.

131. GNCHR, "GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014, *op. cit.*

132. GNCHR, "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: Health and Welfare", 8.5.2014, *op.cit.*

confirmed by a recent scientific study, in which, among others, it is highlighted that the number of new cases is increasing along with the need to provide reinforcing services within the community – due to the fact that social services are not functioning– and in schools- where psychiatric services are not provided¹³³. Besides, a great number of patients abandon the private sector and seek public system services. A recent research compared statistical data, in a sample of public and private psychiatric institutions in Athens, Piraeus and Salonica for 2007 and 2011 (two years before and two years after the implementation of austerity measures). From this comparison, it results that new cases in non-hospital services for children increased by 39.8% and by 25.5% for adults, while the corresponding percentages in the private sector decreased by 35.4%. As a result, the waiting list and the waiting time are longer¹³⁴. Indeed, the evaluation of the application of National Plan of Action *Psychargos* in the period 2000-2009 demonstrates that the development of psychiatric services for children is more inadequate than the one regarding adults while only 30% of scheduled services have indeed been brought into effect. Moreover, the distribution of these services has been utterly inconsistent given that they are mainly located in Attica. In other regions, the provision of psychiatric care to children is inexistent¹³⁵. In fact, the situation is exacerbating due to the impact of the crisis on families and schools which are no longer capable of serving the supporting role they once held.

As far as the existent structures of mental health services provision are concerned, they function with limited staff by 10-40% which is not always remunerated on time and the sal-

ary of which has been severely reduced. A great number of more specialist personnel had to retire¹³⁶. Also, an important number of community centers, mental rehabilitation units and specialized centers no longer function. The impact of the crisis was exceptionally strong especially for units addressing special categories of disorders and learning difficulties. This most serious impact of the financial crisis is, in fact, not limited to the already existent structures since all plans to create mental health units for children which had been originally planned within the scope of the psychiatric reform since 2000 were abandoned¹³⁷.

Additionally, as far as the organization of mental health and social welfare services that handle cases of crisis in the family, abuse and neglect is concerned, the GNCHR observes that the services a child or a family can address for consulting are limited and sometimes the waiting is rather long. The absence of services for family mediation and out-of-court dispute resolution relating to the application of court decisions, parental custody and children's right to communicating with the parent they do not live with is total.

Right to health and care¹³⁸

The GNCHR has also addressed the very important issue of the right to health and care of older persons.

In a recent report, ILO¹³⁹ stresses that fiscal consolidation measures taken in response to the financial crisis reversed progress towards universal health coverage by sharpening inequali-

133. D. Anagnostopoulos και E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *ECAP Journal*, February 2013, available at: <http://www.escap.eu/policy/care-crisis-in-greece/brief-report-ecap>.

134. *Ibidem*. In most centers, waiting time has tripled and it nowadays exceeds one month, while in special cases it can reach up to a year.

135. G.Thornicroft, T. Craig και T. Power, «Ex post evaluation of the National Action Plan 'Psychargos' 2000–2009. Executive summary». Hellenic Ministry of Health and Social Solidarity, Athens 2010.

136. D. Anagnostopoulos και E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *op.cit*.

137. A. Kentikelenis, M. Karanikolos, A. Reeves, M. McKee και D. Stuckler, «Greece's health crisis: from austerity to denialism», *Lancet*, Vol. 383 - February 22, 2014, p. 749.

138. GNCHR, «Protection of the rights of older persons», 8.5.2014, *op.cit*.

139. ILO, *World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice*, International Labour Office – Geneva: ILO, 2014, p. 113, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_245201.pdf.

ties in access to health care and increasing exclusion from it. In Greece, according to OECD, *per capita* health spending fell significantly by 11.1% between 2009 and 2011¹⁴⁰. This has had a direct negative impact on the accessibility and affordability of health services.

Combined with the drastic reduction in pension benefits, the right to health of a significant segment of older persons in Greece is not secured in practice¹⁴¹. The GNCHR notes that the same goes for older persons care as well.

Due to lack of proper resources or/and due to the intense phenomenon of families being supported by the pensioners' resources in Greece, older persons care in our Country is mainly provided at home. This, even though governed by the principle of care within the community¹⁴², generates a series of problems the State is called upon to resolve. Among these problems, the GNCHR particularly highlights the lack of quality control of the care provided along with the provision of care services by untrained individuals. In the same context, it is important the State examine the issue of sociopolitical support to the families taking care of older persons.

The GNCHR stresses the need to secure services and structures of respite care of older persons. The abolishment of actors, however, such as the Workers' Housing Organisation, which provided certain services to insured older persons, social services and entertainment activities, calls for concern regarding the securing of these benefits.

Moreover, the ECSRights recalls that health care for the older persons in Greece is part of the primary health care system rendered to the population in general while the specially provided health services to older persons are also important¹⁴³. In this direction, the GNCHR stresses

the need to implement programmes of mental health for older persons who are in need of psychological support, the securing of sufficient palliative care as well as educational programmes for people taking care of older persons. It is also important to improve the accessibility and quality of long-term geriatric care along with the coordination of social health and care services for older persons.

Regarding the institutional care of older persons, provided in retirement homes¹⁴⁴, the GNCHR reminds the importance of the retirement homes inspection system being independent and the need the actor which controls the observation of basic care and services standards of the institutions and homes being independent of the administrative body of every institution/home under inspection.¹⁴⁵

Access to Health Services¹⁴⁶

The GNCHR has addressed the crucial issue of the state of services and health and welfare structures for children in Greece. More specifically, the right to health for all children without exception needs to be secured both with preventive measures (preventive examinations, vaccinations) and the promotion of the research about health issues as well as with measures that securing access to quality health services¹⁴⁷ for addressing health problems (treatments, hospitalisation, medical care). This has become more imperative than ever in circumstances of constantly increasing child poverty which means

140. *Ibidem*.

141. UN, ICESCR Committee, General Comment No. 14 On the right to the highest attainable standard of health, par. 25.

142. See for the definition of care networks, P. Hert και M. Eugenio, "Specific Human Rights for Older Persons", EHR-LR, 2011, p. 415.

143. ECSR, Conclusions XX-2 (2013), Articles 3, 11, 12, 13 and 14 of the 1961 Charter and Article 4 of the 1988 Additional Protocol (Greece).

144. Regarding the legal framework on the operation and the conditions of operation of these institutions see indicatively N 2345/1995 (OJHR 213/10.12.1995/A), Ministerial Decision 81551/2007 (OJHR 1136/7.6.2007/B), Law 3852/2010 (OJHR 87/6.7.2010/A).

145. See Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation CM/REC (2014)2 to member States on the promotion of human rights of older persons, *op.cit.*, par. 42.

146. GNCHR, "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: Health and Welfare", 8.5.2014, *op.cit.*

147. See among others: European Commission, Commission Recommendation: Investing in children: breaking the cycle of disadvantage, 20.2.2013, C(2013) 778 final and Council of Europe, Strategy for the Rights of the Child (2012-2015), 15.2.2012, CM(2011)171 final.

double harm to children's right to health. The social-economic crisis that afflicts many European Countries, and especially Greece, seriously harms social protection programs more and more. The unconditional recognition of the child's right to health and access to health services and other protective welfare mechanisms, does not, therefore, seem to be adequate, when the effectiveness of exercising this right is subject to the diversity of institutional mechanisms and national legislations. Even more so, at a time when society at large is passing through a most deep social, cultural and financial crisis.

Indeed, the rise of child poverty in Greece is not a new phenomenon: the relevant index had started increasing slowly but steadily already since the late 1990s¹⁴⁸. On the one hand, child poverty creates circumstances that aggravate child health, while on the other hand, it encumbers the access of children to the necessary health services. Besides, at this point additional poverty traits come in, e.g. low education level, which impede prevention and the timely addressing of health problems resulting in differentiations in morbidity among income groups. However, holistic health protection is more fully and efficiently achieved through the State's intervention in other fields as well, apart from securing the child's best possible mental and physical state.

According to a recent research on the state of health in Greece during the period of financial crisis, austerity measures have afflicted children's health due to decrease in family income and parents' unemployment¹⁴⁹. As the same research mentions, the percentage of children on the borderline of poverty has increased from 28.2% in 2007 to 30.4% in 2011, while the number of children receiving inadequate nutrition is constantly increasing. In the meantime, between 2011 and 2012 children living under the line of income poverty were increased by 12%, as opposed to 8% in the whole population of the poor¹⁵⁰.

148. For more information concerning the child poverty see *supra*.

149. A. Kentikelenis, M. Karanikolos, A. Reeves, M. McKee και D. Stuckler, «Greece's health crisis: from austerity to denialism», *op.cit.*, p. 750.

150. UNICEF, Hellenic National Committee, *The State of the*

Taking into account all the aforementioned, but also data stemming from the Children's Ombudsman's analytic Report in the European Network of Ombudspersons for Children (ENOC)¹⁵¹, the GNCHR observes with concern that securing the children's universal right to health encounters innumerable obstacles. The following are indicatively highlighted:

The GNCHR observes that the number of children receiving insufficient nutrition is constantly increasing. Nutrition problems constitute a fundamental factor of child health degradation, both mental and physical. Poor children in Greece have more chances of being undernourished, even though children who do not belong to income poverty can also experience circumstances of deprivation. According to *Eurostat's* data, between 2010 and 2011 the percentage of households below the level of poverty that declared incapable of nutrition containing meat, fish, chicken or vegetables of equal nutritive value every other day has doubled. Equal incapability is also observed in non-poor households which intensifies social inequality¹⁵². Apart from inadequate nutrition, incapability of sufficient heating in combination with housing problems, e.g. humidity conditions, lack of living space, insufficient lighting also aggravate the state of children's health significantly¹⁵³.

- Even more, it is noted that the structures of social protection as well as family and child support on a regional and local level are almost inexistent. Wherever supporting social services exist, they are neither efficient, nor is their personnel sufficiently trained in child protection. They are understaffed which frequently results that social workers are not able to pay home visits.

- The welfare provision of early childhood care has also largely shrunk since 2010 due to cuts in budget and staff resulting in the creation

---

Children in Greece 2014. The consequences of the financial crisis on children, p. 27, available at: <http://www.unicef.gr/pdfs/children-in-greece-2014.pdf>.

151. Greek Ombudsman (Ombudsman for Children's Rights), *The rights of children living in institutions. Report on a study of the European Network of Ombudspersons for Children (ENOC)*, July 2011.

152. UNICEF, Hellenic National Committee for UNICEF, *The state of children in Greece*, 2013, *op. cit.*, p. 47-48.

153. *Idem*, p. 48-49.

of overpopulated classes. In the functioning municipal nurseries, there have been noted problems of non-transparent selection process of the hosted children, e.g. municipal citizens are given preference over residents, problems of insufficient control by the supervising authority especially during the process of submitting additional contributions or even exceeding the lawful ratio of nursery teachers to children¹⁵⁴.

- The insufficient organisation of services for handling cases of abuse and neglect is completed by the institutional absence of provision for family courts collaborating with social workers and mental health experts¹⁵⁵.

- The GNCHR observes with great concern that the institutional lacks and organisational insufficiencies are not only limited to supporting the family, but they also concern alternative care which replaces the parental one when removal from the biological family is deemed necessary. In Greece, this alternative care is mostly based on the institutional welfare model. The phenomenon of the gradual passing of the obligation for childhood protection from the State to the private sector is, in fact, noted, since children are often placed in guest houses or community houses belonging to non-profit private law legal entities or in church establishments.

- According to the Ombudsman's for the Child analytic Report, which was submitted to the European Network for Ombudspersons for Children (ENOC), on the grounds of a relevant research conducted in 2011¹⁵⁶, the most important problems to face in both public and private law child protection institutions are to be summarised as follows:

- The legislation covering child protection public institutions is quite antique and incom-

plete, while models and standards which respect children's rights and must be met by child protection institutions, either public or private, have not been promulgated by law. The process of certifying private law institutions may have been legally provided and its bringing into effect by the National Centre of Social Solidarity may have started, but the corresponding standards and quality control procedures have not been promulgated yet. Additionally, public law institutions monitoring has been assigned to the Ministry of Health while private law institutions control has been assigned to the Regional Welfare Directorates, through the social counsellors appointed in the Country's Regions.

- Nevertheless, the absence of a clear framework of standards which institutions have to meet often renders this control inefficient and ineffective. In fact, due to this inadequate or rather ineffective monitoring of these welfare structures, imposing extreme rules of behavior on hosted minors which deviate from the Greek society's generally acceptable standards is tolerated in certain institutions. Indicatively, prohibiting trousers to girls, imposing strict fast, prohibiting participation in school trips, limiting communication with parents etc. Moreover, children who are placed in institutions, very often remain there for a particularly long period of time. When it is internationally considered that a child shall remain in an institution no more than six (6) months, in Greece it is estimated that a child remains in an institution for more than six (6) years on average. The Ministry of Health and Social Solidarity - as long as it held responsibility for welfare issues - and nowadays the Ministry of Labour, Social Security and Welfare, has incorporated in the national policy neither UN's Guidelines on alternative care, nor the content of the Recommendations of the Council of Europe 2005(5) on the rights of children living in institutions and CM/Rec (2010) 2 on deinstitutionalisation and life within the community of children with disabilities.

- Many institutions for children with disabilities and chronic illnesses continue to have character of asylum and to operate isolated from the social fabric, applying antique care systems

154. See *Greek Ombudsman (Ombudsman for Children's Rights), Report to the UN Committee on the Rights of the Child. Findings and Recommendations of the Independent Authority on the implementation of Children's Rights in Greece. (July 2003 - December 2011), April 2012, p. 14-15.*

155. See *Greek Ombudsman, Annual Report 2006, p. 200.*

156. *Greek Ombudsman (Ombudsman for Children's Rights), The rights of children living in institutions. Report on a study of the European Network of Ombudspersons for Children (ENOC), July 2011.*

with the hosted receive inadequate coverage of their medical, treatment and educational needs. Sometimes, in fact, they use non-acceptable methods for immobilizing and limiting children for preventive reasons. Despite promulgating the competence for systematic institution monitoring and control by the Health and Welfare Services Inspection Body which was established according to Law 2920/2001, in reality, given the absence of a sanction and revocation of leaves system, suggestions offered by the Body for improving the conditions in the institutions in question are only being partially brought into effect by their governing boards. It has to be noted here that HWSIB is no longer responsible for these institutions, due to the transfer of the Welfare General Secretariat, to which they are entitled, to the Ministry of Labour. Private law institutions are, in fact, functioning in most cases without standard licences, since the legislative framework for their issue is incomplete.

- Concerning their human resources most institutions present serious lacks especially in scientific and specialist staff. Indeed, it is often the case that private law institutions function with no specialist scientific staff or are even staffed mainly by volunteers.

- The situation as described above is worsening, according to the Greek Ombudsman's Report towards the UN Committee on the Rights of the Child, during the time of the financial crisis that is afflicting Greek society, given that staff employment in public institutions is subject to great restrictions, while their resources are shrinking¹⁵⁷.

157. *Representatives of many private institutions have reported to the Ombudsman that they are even threatened with closure because of their reduced resources and increased taxation on both donations and their property. At the same time, the cases of children that must be removed from their natural families are increasing, as the extreme poverty acts as an additional factor that exacerbates the inability of some parents to adequately care for their children. Greek Ombudsman (Ombudsman for Children's Rights), Report to the UN Committee on the Rights of the Child, op.cit.*

Article 15

Special educational programmes organized and addressed to young people with special needs (vision, hearing, mobility)¹⁵⁸

The GNCHR observes that, even though the issue of Special Education is everlasting, Greek legislation is intertemporally characterized by institutional gaps on the issue, since it is not fully compatible with the child's with disability established right to education. It is not only the content of Greek legislation that raises concern, but also its incomplete implementation. In practice, it is noted that discrimination against these children are still present and that the way the child's with disabilities special circumstances are addressed, in order for his/her rights to be satisfied on an equal basis with his/her peers, is not effective.

In its *Final Observations* of 24 October 2008, the ECSR, upon examining the annual reports of state Members of the Council Europe, has deemed that Greece is not aligned to the requirements of Article 15(1) of the ESC, since no legislative steps were taken towards establishing the lifelong learning of persons with disabilities. More specifically, the ECSR has noted that there was no particular provision for persons with disabilities neither in the public educational system nor later regarding the establishment of the right to vocational training, reintegration and social integration. In fact, in the same Report, the ECSR highlighted the lack of and failure to present more specific statistical data that would allow for an appraisal on Greece's alignment to the ESC requirements¹⁵⁹. The situation does not seem to have changed all that much, since in the most recent *Final Observations* as well (7 December 2012), the Committee deemed that omission to send the necessary information for

158. GNCHR, "Recommendations based on the Bill on Special Education", 10.7.2014, *op.cit.*

159. Council of Europe, European Committee for Social Rights, *Final Observations XIX-1, 24 October 2008, Articles 15,15(1)*, available at: <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/query.asp?action=query&timestamp=31325.77>.

the appraisal of the requirement of persons with disabilities in Greece and their ability to access education, which the Committee had repeatedly asked from the Greek State, does not comply with every member State's conventional obligation to submit a report concerning the implementation of ESC provisions¹⁶⁰.

The current economic and social crisis exacerbates the chronic problems observed in the education of children with special needs. According to the Unicef Report on *The State of the World's Children 2013*, the bond between poverty and disability is strong. More specifically, household survey data from 13 low- and middle-income countries showed that children with disabilities aged 6-17 years are significantly less likely to be enrolled in school than peers without disabilities¹⁶¹. The GNCHR has already voiced its concern for the impact of austerity measures on the outbreak of discrimination on multiple levels and the sharp decline in social rights¹⁶².

The Greek Ombudsman, as an equality body, in its latest Report¹⁶³, notes this situation and mentions a series of characteristic examples of chronic problems. Some of them are the school year delay in special schools, the constantly delayed hiring of substitute teachers instead of permanent educational and special educational staff, the significant delay or the non-appropriate

provision for parallel support, and lack of realisation thereof, especially in kindergarten school and primary education, the insufficient staffing of integration classes and special schools, especially in the periphery, which result in hindering the equal access to education for many children with disabilities or/and special educational needs.

Another cause for concern is the State's insufficient, hesitant and delayed response to reactions coming from a part of the school community aiming at discouraging the enrollment and integration of children with special needs to general education. The State shares a wider responsibility concerning combating the marginalization of children with disabilities. The significant divergence between the rates of children's attendance to special kindergarten classes and the corresponding rates of attending elementary classes is yet another cause for concern¹⁶⁴. The absence of special quality indexes towards this direction does not allow for clearly defining the factors that discourage parents from enrolling their children in kindergarten. As a result, important aspects of marginalisation in education of children with disabilities are left unseen.

Unicef, in its recent Report on the *State of World Children 2013*, notes that "exclusion denies children with disabilities the lifelong benefits of education: a better job, social and economic security, and opportunities for full participation in society." On the contrary, the same Report places particular emphasis on the investments' in the educational system of children with disabilities potential contribution to the future productivity of these children as members of the workforce¹⁶⁵. Unfortunately, in Greece lack of

160. Council of Europe, European Committee for Social Rights, Final Observations XX-1, 7 December 2012, Article 15(1), available at: <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/query.asp?action=query&timestamp=31325.77>.

161. More specifically, it is stated that "as long as children with disabilities are denied equal access to their local schools, governments cannot reach the Millennium Development Goal of achieving universal primary education (MDG 2), and States parties to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities cannot fulfil their responsibilities under Article 24". See UNICEF, *The state of the World's children 2013. Children with disabilities*, May 2013, available at: <http://www.unicef.gr/uploads/filemanager/PDF/info/swcr13.pdf>, p. 20 et seq.

162. See GNCHR, "Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", 27.6.2013, op.cit., "Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights", 8.12.2011, op.cit. and "The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", 7.6.2010, op.cit.

163. Greek Ombudsman, *Special Report 2013*, p.108.

164. KANEP-GSEE, *The fundamentals of education – 2010*, Vol. A, January 2011, available at: <http://www.kanep-gsee.gr/ereynes-meletes-ekdoseis/ethsies-ektheseis-ekpaidoushs/ethsia-ekthesh-gia-thn-typikh-ekpaideysh-2010>, p.15 and 20.

165. See UNICEF, *The state of the World's children 2013. Children with disabilities*, op.cit., p.37. It is also mentioned that one year of schooling increases an individual's earnings by 10%. See United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *Building Human Capacities in Least Developed Countries to Promote Poverty Eradication and Sustainable Development*, UNESCO, Paris, 2011, p.8.

supporting infrastructure for children with disabilities further extends to the fields of training, lifelong learning and professional placement, widening, thus, the social exclusion they experience. This illustrates the lack of association between education and professional prospects, which cannot be deemed to be covered by legislation on compulsory hiring of persons with disabilities in the workplace¹⁶⁶.

The GNCHR expresses its concern about the absence of data regarding the vocational training of children with disabilities, even within the context of third-degree studies.

Care and Protection of persons with special needs and disabilities¹⁶⁷

Regarding services and structures for children with disabilities and chronic illnesses, there is great concern that these structures typically assume character of asylum in Greece. The State has not seen to establishing centers recreation centers, care and services provision within the community for children with serious disabilities or multiple disabilities. This causes great concern, given that in certain cases, these children are neglected within the family with the latter not receiving adequate support from the State.

---

166. Law 2643/1998 (OJHR 220/A/9.28.1998), as amended and in force.

167. GNCHR, "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: Health and Welfare", 8.5.2014, *op.cit.*

1.2. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στον Περιφερειακό Εκπρόσωπο στην Ευρώπη του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Jan Jarab (30.3.2015)

Submission to the Regional Representative for Europe Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Mr Jan Jarab

I. Rights of migrants – asylum seekers

Detention Conditions

The GNCHR has dealt many times with detention conditions of illegal immigrants in Greece. GNCHR has expressed its concerns regarding *inter alia* overpopulation and prolonged detention periods. GNCHR has also underlined that the decision on the detention of an immigrant should be made in exceptional cases and only as an *ultimum refugium* after all possible alternative measures have been taken into consideration.

GNCHR Recommendations:

GNCHR has called on the Greek authorities to take into account and comply with the continuous recommendations of the CPT and the other international bodies, but also with the GNCHR observations, in order to guarantee that detention conditions are in line with the right to human dignity and the right to health.

GNCHR repeated its recommendations, which are included in its two relevant decisions (i.e. GNCHR, "Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens", *Annual Report 2010*, p. 82; GNCHR, "Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region, *Annual Report 2011*. p. 85)

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", *Annual Report 2012-2013*, p. 93-95.

Recent developments

Council of Europe, Committee for the Prevention of Torture (CPT), Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, 16 October 2014, CPT/Inf (2014) 26, §§ 57 – 92.

ECtHR Judgments. Nine (9) judgments¹ found a violation of art. 3 ECHR due to inadequate conditions of detention (from the second semester 2014 up to date). Among them is the judgment in *AL. K. v. Greece* (No. 63542/11), 11.12.2014, where the ECtHR called for the adoption of general measures aiming at putting an end to the inhuman and degrading treatment prevailing in certain detention centers near the borders.

Press Release of the Deputy Minister of Immigration Policy and the Deputy Minister of Public Order regarding Detention Centers, 17.2.2015².

The new Deputy Minister announced that:

- Indefinite administrative detention (detention exceeding 18 months), which was considered lawful by Legal Council of the State Advisory Opinion No. 44/2014, will be abolished.
- All persons belonging to vulnerable groups (families, children, unaccompanied minors, pregnant women, victims of torture etc) and asylum seekers, will be immediately released.
- Persons who are detained for 6 months will also be released.
- Alternatives to detention will be examined and implemented.

1. *Mahammad and others v. Greece*, No 48352/12; *Al. K. v. Greece*, No 63542/11; *Mohamad v. Greece*, No 70586/11; *A.E. v. Greece*, No 46673/10; *MD v. Greece*, No 60622/11; *H.H. v. Greece*, No 63493/11; *F.H. v. Greece*, No 78456/11; *Tatishvili v. Greece*, No 26452/11; *Los Santos et de la Cruz v. Greece*, No 2134/12, 2161/12.

2. http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27%20&perform=view&id=50720&Itemid=1458&lang

- These statements were welcomed by the OHCHR³ and the UNHCR Office in Greece⁴.

Citizenship issues

By judgment 460/2013 the Council of the State (Supreme Administrative Court, hereinafter CS) declared the provisions of Law 3838/2010 regarding the granting of Greek citizenship to second generation immigrants unconstitutional, hence inapplicable.

GNCHR Recommendations

- The GNCHR deemed absolutely necessary the regulation, without any further delay, of issues regarding citizenship of second generation immigrants.

- GNCHR called once again upon the State to sign and ratify the UN Convention on the Reduction of Statelessness (1961, in force since 1975) as well as the Convention of the Council of Europe on Nationality (1997, in force since 2000), which Greece has already signed since 11/06/1997.

GNCHR Press-release deploring the suspension of all procedures for granting Greek nationality pending a CS judgment. 20.12.2012 (the judgment – aforementioned CS 460/2013 – was given the following year), http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/DT_anastoli_diadikasiwn_ithagenias.pdf

GNCHR, Observations on the Bill the Ministry of Internal Affairs entitled “Transposition in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and

on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, provisions regarding citizenship issues and other provisions”, 12.11.2014, Annual Report 2014 (to be published).

Recent developments

Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1, § 91: “ECRI recalls that, although not necessarily a requirement, citizenship can be a major tool for the integration of migrants. It is, therefore, regrettable that a progressive political initiative seems to have been stopped”.

Changes in the Asylum System

- GNCHR welcomes the operation of the new autonomous Asylum Service (1st level) and the Appeals Authority (2nd level). The GNCHR itself contributed to the staffing of the Appeals’ Committees.

- GNCHR in a Public Statement (9.10.2014) expressed its deep concern about the obvious legality issues arising from the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, as amended.

- GNCHR has called on the Greek Authorities to essentially and deeply investigate the claims and testimonies included in reports by international and European bodies, according to which operations of repulsion and refoulement of third country nationals constitute standard policy for addressing the immigration problem in our Country.

- GNCHR highlights the need to strengthen solidarity and distribute responsibilities in a fairer way among EU member States regarding managing migration waves.

3. OHCHR, *Regional Office for Europe, UN Human Rights Office welcomes Greece's envisaged changes in migration policy, 18.02.2015, <http://www.unric.org/en/latest-un-buzz/29649-un-human-rights-office-welcomes-greeces-envisaged-changes-in-migration-policy>.*

4. UNHCR- *Office in Greece, UNHCR welcomes the envisaged changes in the administrative detention of third country nationals, 19 February 2015, <http://www.unhcr.gr/nea/artikel/24dcef5d13ebd29a1559fc4d7339ad10/unhcr-welcomes-the-envisaged-changes.html>.*

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 95

GNCHR, Public Statement on the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011,

http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/GNCHR_PublicStatement_Appeals_Committees.pdf

- The GNCHR proposal that the UNHCR be granted *locus standi* to intervene as a third party in cases concerning the granting of refugee status or subsidiary protection was endorsed by Parliament. A provision to this effect was included in Law 3900/2010 (Article 67(4)).

GNCHR, Comments on the Bill of the Ministry of Justice titled "Acceleration of proceedings in administrative courts and other provisions", 21 October 2010, http://www.nchr.gr/images/English_Site/DIKAIHDIKH/2010_Di-oikhtikh_Dikh.pdf, p. 9

Recent Developments

UNHCR, *UNHCR observations on the current asylum system in Greece*, December 2014⁵.

UNHCR *inter alia* highlighted that:

- First Reception Services were provided to a 20 per cent of the total population of new arrivals from January 2014 to September 2014. Thus the majority of new arrivals do not benefit from reception services as foreseen by legislation.

- The new Asylum Service is not yet fully operational, as not all the Regional Asylum Offices are established and the Asylum Service still remains understaffed (25% of the foreseen posts are not fulfilled).

- UNHCR is concerned about the continuous ineffectiveness of the system to ensure access to all persons claiming to be in need of international protection. As a consequence, a considerable

5. <http://www.refworld.org/docid/54cb3af34.html>.

number of those who want to seek asylum, but who are unable to register in a timely manner or at all, may be at risk of removal and, potentially, refoulement.

- UNHCR continues to advise Governments to refrain from returning asylum-seekers to Greece.

Decision of the Committee of Ministers of the Council of Europe concerning the execution of M.S.S. judgments (1222 DH meeting of the meeting of the Ministers' Deputies-11/12.3.2015). The Committee of Ministers decided to continue the examination of the measures adopted by the Greek Authorities in compliance with the M.S.S. judgment and resume consideration of the issues regarding the asylum procedure and the conditions of detention in a forthcoming meeting in 2016⁶.

Operation "Xenios Zeus"

- The GNCHR retained its doubts in relation to the extent and intensity of police "clean up" operations which display an element of racist bias.

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 97

Recent developments

Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, 24 February 2015, *CRI(2015)1*, § 97 "ECRI recommends that the authorities instruct police officers to refrain from racial profiling during stop-and-search operations and to ensure respectful tone and behaviour towards all persons stopped"

6. *Council of Europe, Committee of Ministers, 1222 DH meeting of the meeting of the Ministers' Deputies, 12 March 2015, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec%282015%291222/7&Language=lanFrench&Ver=original&Site=&BackColorInternet=B9BDEE&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679>*

Statement of the Deputy Minister for Immigration Policy (5.2.2015). The Deputy Minister has announced that the "Xenios Zeus" operation will be discontinued⁷.

Unaccompanied minors (UAM)

GNCHR Recommendations:

- Police detention of alien minors having illegally entered the country should be abolished and replaced by alternative measures of hospitality and/or protective custody in suitable facilities, while systematic registration, identification information and search for their family and their legal representation should be carried out.

- Deportation should be replaced by return and repatriation procedures, when possible.

- An advisor or a custodian should be appointed to every minor, especially in the field of childcare.

- Unaccompanied minors/asylum seekers constitute a particularly vulnerable group. Therefore a specialized personnel accompanied by an interpreter should be provided for free by the State, so that access to medical care and legal aid can be guaranteed.

- In case of abuse, torture, inhuman or degrading treatment or armed conflict, minors should have free access to healthcare and housing in accommodation centers under the auspices of the Services of the Ministry of Health. Also, they should have access to education until they learn the Greek language.

GNCHR, "Recommendations regarding Unaccompanied Minors", Annual Report 2007.

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 112

Recent Developments

Report of the Greek Ombudsman, *The issue of age assessment for unaccompanied minors*, 6.10.2014⁸.

The Ombudsman highlights the absence of a reliable system for the age assessment procedure for minors (apart from the procedure provided to UAM subject to First Reception Services, see Ministerial Decision 92490/4.10.2013, Government Gazette Issue B', 2745/ 29.10.2013).

According to the Ombudsman

- The procedure prescribed by the relevant Ministerial Decision, governing age assessment procedures for UAM under First Reception Services, should be applied to all UAM.

- An age assessment procedure based on a holistic approach (and not merely on medical examinations or other physical/somatometric parameters) should be adopted.

- UAM should be informed in a language that they understand and interpretation services should be provided in all cases.

- The best interest of the child should be respected in case of dispute concerning the exact age of the minor.

ECTHR, *Housein v. Greece*, application No. 71825/11 (24 October 2013). The case concerned the detention of an unaccompanied minor for a two months period in Filakio detention centre. The Court found a violation of art. 5.1 ECHR, as the Greek authorities had not taken the appropriate measures in order to place the minor in a special accommodation center.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention - Concluding observations: Greece*, 13 August 2012, CRC/C/GRC/CO/2-3, (§ 63) The Committee calls upon the State party to (a) Introduce appropriate legislative amendments to the national legislation, to enable the establishment of a functional, substantial and effective guardianship system for unaccompanied and separated minors; (b) Ensure that unaccompanied asylum-seeking children are promptly appointed a legal

7. To VIMA, "Citizenship to all children – Xenios Zeus is over", 5.2.2015, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=674072>

8. http://www.synigoros.gr/resources/porisma_diapistosi-anilikotitas-asynodefton-anilikon.pdf

representative in order to effectively gain access to the asylum procedure, as well as to assistance and protection, including access to free interpretation; and (c) Create a national best-interests determination procedure that is complemented by procedural safeguards, in order to guide public and private institutions and administrative authorities in their actions affecting third-country national children and (§65) increase the capacity of reception facilities.

The Dublin III Regulation

In its oral statement at the presentation of the Report of the UN Special Rapporteur on Human Rights of Migrants, Mr. François Crépeau⁹, the GNCHR thanked the Special Rapporteur for recalling that "*Greece is the custodian of an external EU border*" and requesting "*a European-wide approach to migrants' human rights*". Fully agreeing with his Conclusions and Recommendations, the GNCHR particularly thanked him for recommending its reinforcement through the provision of competent staff and resources.

The GNCHR also stated that "it is very glad that the Report includes recommendations to the EU and stresses the need for more solidarity and responsibility-sharing among EU Member States. The recommended revision of the Dublin Regulation is crucial. In view of the growing migration flow, it is not merely by providing financial assistance to Greece that the EU will fulfill its primary duty to protect human rights. The EU asylum system must be re-designed and must focus on human dignity and rights – not merely on ways to stockpile human beings in some Member States".

Sadly, the Dublin III Regulation¹⁰ does not

materialize the fundamental EU principles of *solidarity*, *human dignity* and *fair sharing of responsibility* proclaimed by the Treaties and the EU Charter (Art. 1 EU Charter, Arts. 2 and 3(3) TEU, 80 TFEU–asylum policies). Moreover, most measures against migration flows amount to automatic *refoulement*. Therefore, the deep human rights concerns in Greater Europe and the UN remain.

The GNCHR included similar observations in its oral statement at the presentation of the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention¹¹.

II. Rights of persons with disabilities

Problems regarding the implementation of the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)

Focal point: Article 3 of Law 4074/2012 constitutes inadequate compliance with the obligations undertaken by the Greek State upon ratification of the CRPD, since it enables the Prime Minister to only implement Article 33(1) CRPD and not the remaining paragraphs thereof.

Independent mechanism to promote, protect and monitor implementation: PM's decision No. 426/02.20.2014 designated as focal point for monitoring the implementation of the CRPD a service of the Ministry of Labour, Social Security and Welfare. Thus, due to the inadequacy of the enabling statute, independent mechanisms, which shall promote, protect and monitor the implementation of the CRPD, have not been established. A single mechanism of this kind may even be established or this mission may be assigned to an existing independent body; it is sufficient that this body be independ-

9. Oral Statement of the GNCHR delivered by the Geneva Representative of the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC), Mr Bruce Adamson, during the 23d session of the United Nations Human Rights Council on the report of the Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants, Mr François Crépeau, following his visit to Greece (27.5.2012), Annual Report 2012-2013, http://www.nchr.gr/images/English_Site/Ektheseis/englishreport2012_2013.pdf, p. 99-100.

10. Regulation (EU) No. 604/2013 (criteria and mechanisms

for determining the Member State responsible for examining an application for international protection (recast)), OJ L 180/31, 29.6.2013.

11. GNCHR Oral Statement on the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention during the 27th session of the United Nations Human Rights Council (8-26 September 2014), http://www.nchr.gr/images/English_Site/SINTIKESKRATISIS/Arbitrary%20Detention%20Oral%20Statement.pdf

ent and dispose of the necessary means (adequate specialised staff and funding) for fulfilling this mission. This omission constitutes a serious violation of the CRPD and the enabling provision must be completed.

Participation of civil society in the monitoring process: the word for word reproduction of Article 33(3) CRPD in the aforementioned PM's Decision is pointless. A provision enabling an administrative authority to take particular measures which shall grant civil society, in particular persons with disabilities and their representative organizations, the possibility to be involved and to fully participate in the monitoring process of the CRPD is necessary.

Examples of inadequate compliance in practice: In Greece, many if not most of public and private facilities and services, including Court premises, are very difficult or impossible to access for persons protected by the CRPD.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR addressed urgent recommendations to the State regarding:

The **promulgation of legislative provisions specifically enabling administrative authorities** to take measures for the implementation of Article 33(2-3) CRPD and the need to take **measures in order to render public or private facilities and services accessible** to persons with disabilities, as required by the CRPD.

"International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation", 9.10.2014, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Problems_%20Ratification_Implementation_ICRPD.pdf.

Participation via teleconference in the first meeting of the CRPD Committee and NHRIs and NMMs.

Services and structures for children with disabilities and chronic diseases

Services and structures for children with disabilities and chronic diseases have an **asylum character** (centers operating socially isolated,

applying obsolete care systems with the hosted children receiving inadequate coverage of their medical, therapeutic and educational needs). The State has not established recreation centers, nor has it provided for care and services in the community for children with serious or multiple disabilities.

Moreover, the situation is exacerbated, according to the Report of the Ombudsman for Children's Rights to the UN Committee on the Rights of the Child, during the **financial crisis affecting Greek society**, especially as staff employment in public institutions suffers severe restrictions, while their resources are shrinking.

In addition, most institutions present **serious deficiencies, especially in scientific and skilled personnel**. Private institutions often operate without qualified scientific staff or are even staffed mainly by volunteers.

Data collection: The UN CRC in its Final Observations places particular emphasis on the need for the competent Greek authorities to collect sufficient statistical data, capable of allowing it to evaluate the progress achieved relating to the application of the Convention's provisions.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR addressed recommendations to the State regarding:

- the need for **horizontal collaboration and coordination of the competent service,**

- the need to take **institutional measures in the sectors of Health and Welfare** and for **structural changes** (e.g. access to health services to all children without exception, development of mental health services on a regional level, covering the children's needs, with special provisions for groups of children which are threatened by social exclusion, like children with disabilities etc.),

- the need to reinforce the **data collection mechanisms** regarding children.

“Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: **Health and Welfare**”, 8.5.2014, (in Greek) available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhxanismoι_prostasias_paidikis_hlikias.pdf.

Special educational measures for young people with special needs

Greek legislation on Special Education is characterized by **institutional gaps**, while its **implementation is inadequate**. Discrimination against these children continues and the way their special circumstances are addressed does not guarantee the enjoyment of their rights on an equal basis with their peers.

There is **lack of supporting infrastructure for children with disabilities** also regarding **training, lifelong learning and professional placement**, the social exclusion they experience is thus widened. This illustrates the lack of association between education and professional prospects, which cannot be deemed to be covered by legislation on the compulsory hiring of persons with disabilities.

Arguments consolidated by:

- the **Final Observations of 24 October 2008 of the European Committee of Social Rights (hereinafter ECSR)**, which has found that Greece has not complied with the requirements of Article 15(1) of the European Social Charter (hereinafter the ESC), since **no legislative steps were taken towards establishing the lifelong learning of persons with disabilities**;

- the **Unicef Report on The State of the World's Children 2013**, according to which the bond between poverty and disability is strong.

- the **Greek Ombudsman's latest Report** (special report 2013) mentions a series of characteristic examples of chronic problems (such as the school year delay in special schools, the con-

stantly delayed hiring of substitute teachers instead of permanent educational and special educational staff, the significant delay or the non-appropriate provision for parallel support etc.), which result in **hindering the equal access to education for many children with disabilities or/and special educational needs**.

Lack of statistical data: the ECSR highlighted the lack of and failure to present more specific statistical data that would allow for an appraisal on Greece's alignment to the ESC requirements (**Final Observations of 24 October 2008 and Final Observations of 7 December 2012**).

Similarly, the GNCHR expressed its concern about the absence of data regarding the **vocational training of children with disabilities**, even within the context of third-degree education.

The **current economic and social crisis exacerbates the chronic problems** observed in the education of children with special needs.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR addressed recommendations to the State regarding:

- the need to **systematise legislation concerning Special Education** in a way guaranteeing its effective connection with the organisational structures of the general, public and free educational system.

- the need to **identify measurable objectives, proportionate increase and rational absorption of the necessary resources for the effective implementation of special education and equal allocation of resources in the field of education**.

- the need to **promote in a coordinated way the integration of students with special educational needs into General Education** (the State must provide for the staffing of school units with special education teachers, special support and special education personnel when necessary, suitable material resources and necessary infrastructure, creation of Integration Classes

in all general schools, Parallel Support for children who can be integrated into general classes etc.).

GNCHR, "Recommendations regarding the Bill on Special Education", 10.7.2014, (in Greek), available at: <http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/amea/SxN%20Eidiki%20ekpaideysi%202014.pdf>.

III. Rights of the Roma

Last year, the GNCHR has repeatedly focused on the protection of Roma rights. See in particular:

- Observations on the Draft Report of Greece on CERD (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/CERD_08eng.pdf);

- Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf);

- *Right to water- Recommendations for its effective protection* (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/PERIVALLON/GNCHR_Right_to_water.pdf);

- Roma-related issues have also been discussed in the meeting with *ECRI representatives* (GNCHR has submitted written observations) and in the *presentation of the programme DARE-Roma School Segregation* (Brussels 23-24/2/2014).

The GNCHR observations were taken into consideration in the ECRI Report on Greece (February 2014).

Moreover, the Panhellenic Federation of Greek Roma Associations is a GNCHR member.

General points

GNCHR Points of concern

The GNCHR has expressed its concern for the widespread prejudice which dominates Greek public opinion and the Greek Media.

GNCHR Recommendations

The GNCHR has highlighted that the issues surrounding the protection of Roma rights are not limited to minority rights issues but in fact include individual rights.

Recent facts

- Acknowledging the importance of the GNCHR's mandate, ECRI recommends "the creation of a Task Force to develop a comprehensive national strategy to combat racism and intolerance. Such a Task Force should be composed of the relevant authorities, the two independent bodies (Ombudsman and GNCHR) and NGOs, so that the cooperation between the authorities and civil society on this matter can be enhanced".

- According to the conclusions of the "*DARE-Roma School Segregation*" Programme, civil society is not active in Roma-related issues in Greece.

The Integrated Action Plan for the Social Inclusion of the Greek Roma

GNCHR Points of concern

- The GNCHR from the outset highlighted that the Integrated Action Plan (IAP) for the Social Inclusion of the Greek Roma lacked the solid legal guarantees that are able to neutralize the factors that undermine it. As reported by the Ombudsman, *there is no institutionally and regulatory integrated framework in place able to ensure the effective participation/integration of Roma in Greek social life.*

- Concerning issues of housing, even though the loan programme was characterized as a good practice by the Committee of Experts on Roma and Travellers, the ECRI found that the plan on housing loans did not always benefit the targeted groups. In fact, relevant decisions condemning Greece for the housing conditions of Roma, as well as relevant observations by the European Committee for Social Rights,

prove that Greece still has a lot to accomplish, especially now that the IAP is over.

GNCHR Recommendations

It is necessary to highlight that the practice of social-medical centres has proved positive for the Roma communities and therefore, the GNCHR recommends that more of them be established and their activities be extended.

Recent facts

▪ In its recent report on Greece (February 2015), ECRI observes: “The National Strategy for Social Integration of Roma 2012-2020 has the objective of ending the social exclusion of Roma and creating conditions for their integration. The previous Integrated Action Plan, with broadly similar objectives, has largely failed. There was also insufficient participation of Roma representatives in its evaluation”.

The issue of pending population registering

GNCHR Points of concern

▪ The issue of the pending population registration of a large number of Greek Roma is clearly dominant when it comes to the case of housing reinstatement. The large number of Roma children that are not registered upon birth raise yet another issue of concern.

▪ In this regard, there is a strong resistance of the local authorities themselves, when it comes to registering the Roma who stay or travel through their territory. The authorities frequently invoke that registration based on “racial” criteria is prohibited.

The rights of Roma women

GNCHR Points of concern

▪ The GNCHR shares the concern of CE-DAW regarding lack of data on the employment of Roma women, their social exclusion, as well

as the difficulties they face in the enjoyment of basic commodities such as access to healthcare facilities, social benefits, education and political and public participation.

The rights of Roma children

GNCHR Points of concern

▪ GNCHR calls for alarming cases that irrefutably violate the rights of Roma children to be addressed. Agreeing with the findings of the Ombudsman, it highlights the need to ensure for Roma children the equal enjoyment of the rights to health, education, housing, labour and social participation.

▪ GNCHR considers the segregation of Roma children unacceptable, as well as their dispersion in schools located in areas remote from their residence.

GNCHR Recommendations

Regarding the integration of Roma children into the educational procedure, the registration and documentation of the specific school population of every region and the collection of all relevant data on Roma communities is necessary. The necessary funds should be allocated for the functioning of permanent learning mentors, whilst the training of Roma mediators that will function as a link between Roma communities and schools is also necessary.

Recent facts

▪ According to the recent ECRI report, “Greece currently still continues to fail in securing access to desegregated, inclusive education for all pupils, in spite of the European Court of Human Rights’ judgments”.

▪ According to the recent ECRI report, “a majority of older Roma continue to be illiterate, and although school attendance is more common among younger Roma, their involvement in the educational process is still insufficient. The illiteracy and dropout rates among Roma chil-

dren are still high. Their position in the formal labour market is, in general, precarious or even non-existent. Many Roma met by ECRI's delegation explained that due to a lack of formal education and reduced demand for unskilled workers, especially in the construction sector, as a result of the economic crisis, they now have to rely even more on informal economic activities, such as collecting scrap metal. Child benefits provided by the state are often the only stable source of income, thus perpetuating dependency and socio-economic marginalisation".

The behaviour of State authorities

GNCHR Points of concern

- As constantly observed by the GNCHR, the rights of both minor and adult Roma are violated by certain state authorities. Especially in relation to Roma minors, the Committee on the Rights of the Child has expressed its concern for the arbitrary and discriminatory manner in which police authorities stop and cross-check Roma minors, as well as the violation of their right to a fair trial. Data collected by the EU Fundamental Rights Agency demonstrate the alarming dimensions of discriminatory practices in Greece based on the ethnic profiling of Roma by the police.

GNCHR Recommendations

- The GNCHR highlights the inadequate manner in which the State deals with instances of police violence against Roma and proposes the adoption of measures that address cases of Roma maltreatment, such as the effective punishment of the perpetrators and the admission of more Roma to the police force.
- In this respect, the GNCHR stresses the need to set into motion the initiative to establish a working group that will examine the issue of human rights training among members of the police forces.

Living conditions

GNCHR Points of concern

- The GNCHR, having stated its position repeatedly with regard to the lack of solutions provided for the housing problems facing the Roma community in Greece, expresses its deep concern about the multiple violations of the right to water. In so doing, it bears in mind both the ECSR decisions regarding Greece and recent reports on water-related issues. Many houses do not even have the infrastructure required for water and sanitation, whilst entire settlements have been left without access to water due to water supply problems. Consequently, the Roma are forced to transfer water to the settlement from other locations outside.

GNCHR Recommendations

- The GNCHR emphasizes that everyone, and especially members of vulnerable groups, must have **equal access to adequate and safe water, without any discrimination**. The GNCHR urges the State to take specific measures to ensure access to clean and adequate water for the Roma, while highlighting the value of initiatives taken by the competent local authorities.

Recent facts

- According to the recent ECRI report, "the living conditions in many Roma settlements in Greece continue to be a cause of concern. Some settlements are in complete isolation from the rest of the population, without running water or electricity, with no heating in winter and leaking roofs in some cases, and without a sewage system or access to public transport. Furthermore, many forced evictions of Roma took place without specifying a suitable place to install a safe and legal settlement and without adequate access to legal remedies".

IV. Economic and Social Rights – Recent developments

General Points of Concern

Since 2010 and during the whole period in which Greece is being plagued by a financial crisis, the GNCHR is expressing its deep concern about:

- the ongoing drastic reductions in even the lower salaries and pensions;
- the reversal of the hierarchy and the weakening of collective labour agreements which set out protective minimum standards of wages and working conditions for all workers;
- the facilitation of dismissals and the restrictions on hiring;
- the rapid increase in unemployment and the overall job insecurity;
- the disorganization, reduction or elimination of social infrastructures;
- the drastic reduction or withdrawal of vital social benefits;
- the lack of support for maternity, paternity, children and the family in general, while the number of unemployed parents with young children is continuously increasing;
- the lack of prospects for the young, who are either unemployed or employed under detrimental and precarious conditions;
- the increase in direct taxes unrelated to the taxpayers' ability to pay, as well as indirect taxes, resulting in people being deprived of vital goods;
- the imposition of taxes with retroactive effect and the burdensome conditions of access to the courts to challenge them;
- the deprivation of essential social goods as a sanction for the non payment of taxes and the transformation of public utilities, such as the Public Power Corporation, into tax collection and tax enforcement organs;
- the avalanche of unpredictable, complicated, conflicting, and constantly modified "austerity measures" of immediate and often retroactive effect, which exacerbate the general sense of insecurity;

- the inadequacy of legal aid for access to Justice of the financially weak¹²;

The crisis and the austerity measures have a serious impact on every person in Greece. "*The avalanche of unpredictable, complicated, conflicting and constantly modified "austerity measures" of immediate and often retroactive effect, which exacerbate the general feeling of insecurity*", as deplored by the GNCHR in its Recommendation since 8.12.2011, is continuing and constantly growing. Consequently, the Greek legislation does not have the "quality" required by the ECHR. The ECSR underlined that "according to the GNHCR comments, the abundance of complex, contradicting and ever changing austerity measures exacerbate a general feeling of insecurity, and that 34.60% of the population were at risk of poverty in 2012¹³".

The GNCHR 2011 Recommendation "*On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights*" was quoted by the ECSR in seven decisions finding violations of the ESC by Greece¹⁴. The ECSR's example was followed by other European and international bodies, such as the Council of Europe (hereinafter CoE) Committee of Ministers¹⁵, the CoE Com-

12. All the GNCHR reports on the impact of austerity on human rights are available at: <http://nchr.gr/index.php/en/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-41-02>.

13. ECSR, Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), January 2015, available at: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/social_charter/Conclusions/State/GreeceXX3en.pdf

14. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos. 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece and 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, as well as ECSR 07.12.2012, Complaints Nos. 76/2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, 78/2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, 80/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece.

15. CoE Committee of Ministers, Resolution CM/ResCS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc>.

missioner for Human Rights¹⁶, the ILO Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (hereinafter CEACR)¹⁷ and the UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr. Cephias Lumina¹⁸. The ECSR, in its **Conclusions XX-3 (2014) - Greece**, again quoted this Recommendation and took into account the GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the ESC and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the ESC¹⁹.

jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21& Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383.

16. CoE, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, p. 52, available at: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2530030&SecMode=1&DocId=2144886&Usage=2>.
17. CEACR, *Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece*, available at: [http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3088061; Observation \(CEACR\) - adopted 2013, published 103rd ILC session \(2014\), Social Security \(Minimum Standards\) Convention, 1952 \(No. 102\) - Greece](http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3088061; Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece), available at: [http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3150771; Observation \(CEACR\) - adopted 2014, published 104th ILC session \(2015\), Social Security \(Minimum Standards\) Convention, 1952 \(No. 102\) - Greece](http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3150771; Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece), available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959. See also CEACR. *Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) - Greece*, available at: [http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3085303; Observation \(CEACR\) - adopted 2014, published 104th ILC session \(2015\), Protection of Wages Convention, 1949 \(No. 95\) - Greece](http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3085303; Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) - Greece), available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3172619.
18. UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, in his *Report/Mission to Greece (22–27 April 2013)*, to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1).
19. GNCHR, *Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (Reference*

Specific points of interest

Social security

By seven decisions,²⁰ the ECSR found that several austerity measures taken in Greece violate ESC labour and pension rights, driving workers and pensioners below the poverty threshold. These provisions allowed the dismissal of certain categories of workers without notice and severance allowance, introduced sub-minima for young workers and limited their social security coverage, deprived certain categories of young workers of the annual leave and, by virtue of successive amendments to social security schemes, reduced or suppressed retirement benefits. None of these measures was modified or repealed, as the GNCHR highlighted in the aforementioned Observations submitted to the ECSR and the ECSR ascertained in its aforementioned **Conclusions XX-3 (2014) - Greece**.

In 2013, the CEACR deplored the consecutive **drastic pension cuts** made in November 2011 and three times in 2012, with retroactive effect, as a condition for bailout funds. Some of these cuts were harsher for pensioners below 55 years old, while retirement age was further raised (from 65 in 2010, to 67 in 2012). The CEACR found in its Report to the 103rd International Labour Conference of 2014 on the application of ILO Convention No. 102 by Greece that its observations made in previous reports were not followed, with the result that the situation considerably deteriorated. The same conclusion was reached by the CoE Committee of Ministers in a Resolution finding violations of the European Code of Social Security by Greece²¹.

Period 1.1.2009-12.31.2012), available at: http://nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/GNCHR_Observations_24thReportf.pdf.

20. See note 14 above.

21. CoE Committee of Ministers, *Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012)*, adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21& Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&Back](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21& Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&Back)

▪ The CEACR constantly expresses its concern about the impact of austerity policies on the **viability of the social security system**. In its recent report on the application of Convention No. 102 (social security) by Greece²², the CEACR still doubts that the measures adopted by Greece will be sufficient to preserve the **viability of the social security system** in the current economic situation of the country²³.

▪ The CEACR remains concerned by the statements during the discussion of the case of Greece at the CAS in 2014 that the drastic reduction in public health expenditure led to longer waiting times, higher admission fees, co-payment and the closure of hospitals and health centres, and an exclusion of poor citizens and marginalized groups from the health system. People who are unemployed for longer than one year are losing their access to health coverage. The social security system owed the main public health-care provider €421.4 million in contributions, which it had collected but failed to distribute. As a consequence, **an increasing number of persons living in Greece are without any or adequate access to health care, the quality of which has degenerated**²⁴.

▪ **“Pre-retirement suspension”**: According to Law 4024/2011, civil servants having completed at least 35 years of service and the age of 55 years until 31 December 2013 shall be *ipso jure* dismissed (prior to normal retirement age which is 65). Others shall be *ipso jure* placed in “pre-retirement suspension”, with reduced pay (60% of the basic salary paid at the time of the suspension; suppression of additional benefits) until they complete at least 35 years of service and the age of 55 years; they shall then receive a full pension. The **CS, by judg-**

ment 3354/2013 (Plen.), found this measure contrary to the Constitution (Arts. 4(1) (equality before the law) and 103 (guarantees against dismissal of civil servants)). The CS stressed that this measure was not based on previous individual assessment of the civil servants concerned, nor on a rational redefinition of state functions and a reform of the organisational needs of Public Administration, but only on random and fortuitous criteria (age and service period).

Trade union and collective bargaining rights

▪ The ILO Committee of Freedom of Association, the CEACR and the Committee on the Application of Standards found numerous violations of these rights in the public and private sectors. The austerity measures introduced **repeated and extensive interference, seriously weakening collective bargaining and collective agreements (CAs)** and violating the **autonomy of social partners**. These measures **restricted or abolished the binding nature of CAs**; they **enabled associations of persons, not enjoying the guarantees granted to trade unions, to conclude firm-level CAs deviating from higher level CAs** to the detriment of workers; they thus **reversed CA hierarchy**, with the result that the fundamental principle of favourability to workers was abolished; they imposed or **allowed derogations from CAs**, to the detriment of workers; they **modified or replaced CA clauses** by unfavourable statutory provisions; they **restricted the subjects of CAs**. Finally, following substantial statutory reductions of the **general minimum wages**, their determination was removed from the scope of national general CAs and assigned to the legislature.

Wage protection

▪ The CEACR has deplored **wage cuts** and **delays in wage payment** due to financial problems of many enterprises, which also affect pensions. The CEACR was “seriously concerned about the cumulative effect these measures

ColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383.

22. ILO, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I)*, International Labour Conference, 104th Session, 2015. See also *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) – Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959.

23. *Ibid.*

24. *Ibid.*

have on **workers' income level and living standards** and compliance with labour standards related to wage protection". The CEACR noted the deep concern of the GNCHR "at the ongoing drastic reductions in even the lower salaries and pensions" and "the drastic reduction or withdrawal of vital social benefits". The CEACR is still concerned about the **continuation of cases of non-payment or delayed payment of wages**. The current situation **continues to pose difficulties for workers and their families** whose income has already been substantially decreased through the implementation of austerity measures including reductions of wages and benefits²⁵.

Discrimination

- The CEACR has deplored the "disproportionate impact" of the crisis and austerity measures on women. In particular, "the combined effect of the financial crisis, the growing informal economy and the implementation of structural reform measures adversely affect the negotiating power of women, and lead to their over-representation in precarious low-paid jobs".

- The ECSR found that the provisions violating young workers' right to a fair remuneration violated the non-discrimination principle.

- Many of these violations are also likely to constitute violations of the CESC and EU law, in particular of the principle of non-discrimination embodied in Article 21 of the EU Charter of Fundamental Rights and reflected in Directive 2000/78/EC which prohibits discrimination in employment on several grounds, including age. However, the CS avoids applying international standards, as well as making preliminary references to the CJEU to resolve important questions of compatibility of austerity measures with EU law. A recent example: by CS 2307/2014, the CS considered that the repeal of the possibility for social partners to have unilateral recourse

to mediation in case of failure of collective bargaining was unconstitutional. However, although the administrative act challenged for annulment also introduced sub-minima for young workers which the ECSR had found contrary to the ESC, the CS did not make a reference to the CJEU regarding this issue, and did not apply the ESC and ILO Conventions invoked by the applicants. This was also the case in CS 668/2012 (Plen.) and 1285/2012 where the CS was called upon to rule on the compatibility of austerity measures with EU law, ILO Conventions, the CESC and the ESC.

In this context, reference should be made to judgments 4310/2014 and 3663/2014 where the CS found that pension cuts are not unconstitutional (the case is pending in the Plenary). However, the dissenting judges make explicit reference to the GNCHR reports on the impact of austerity measures on human rights as well as to the report of the UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr. Cephos Lumina, which was quoted in the GNCHR reports.

Furthermore, in its aforementioned Observations on the 24th Greek Report on the application of the ESC and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the ESC, submitted to the ECSR the GNCHR also drew attention to the following:

- Discrimination against female employees of the State and public legal entities employed on a fixed-term contract regarding maternity leave and maternity allowance.
    - Discrimination on grounds of nationality regarding child allowances.
    - Discrimination on grounds of age regarding unemployment allowance.

Human Rights Impact Assessment

- No *ex ante* or *ex post* assessment of the social impact of austerity measures was made. As an ILO fact-finding High Level Mission to Greece (September 2011), which met with Gov-

25. ILO, *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) - Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3172619.*

ernment, social partners and Commission and IMF representatives, deplored, “the Government indicated that [...] employment objectives [...] were not taken into account when discussing the general framing of macroeconomic policies with the Troika”. While “about 20% of the population was facing the risk of poverty, [the Government] did not have an opportunity in meetings with the Troika to discuss the impact of social security reforms on the spread of poverty [...] and the social security benefits to withstand any such trend, [nor] the impact that policies in the area of taxation, wages and employment would have on the sustainability of the social security system”. “It was encouraged by the fact that these issues were on the agenda of [the ILO] and hoped that the ILO would be in a position to convey them to the Troika”²⁶.

- The CEACR has also expressed its concern about the fact that all fiscal consolidation decisions and austerity measures are taken without any *ex ante* or even *ex post* impact assessment. **Employers’ and workers’ representatives are not consulted before the adoption of any austerity measures**²⁷.

- The CEACR notes that the GNCHR highlighted the importance of assessing the adverse consequences of the multiple austerity measures on the employment and social security rights of large segments of the population and called on the Government to end the flexibilization of employment relationships in the private and the public sectors²⁸ (GNCHR Recommendation,

27.6.2013). The CEACR requested that the Government take without delay the necessary measures, in cooperation with the social partners and the Office of the Ombudsman, to **evaluate the impact of the austerity measures** on equality of opportunity and treatment in both public and private sector employment with a view to determining the most appropriate measures to address any direct or indirect discrimination based on sex with respect to access to employment and occupation, terms and conditions of employment, and security of employment. **The evaluation of the impact of the austerity measures should also focus on the employment situation of ethnic and religious minorities such as Roma and Muslims as well as migrant workers who are particularly vulnerable to the impact of the economic crisis**²⁹.

The right to water

- **Privatisation of the Athens Water Supply and Sewage Company (EYDAP):** The CS, by judgment 1906/2014 (Plen.), found that the privatization of a public enterprise, which provides services of general interest, such as water and sanitation, jeopardises the continuous supply of affordable and high quality services of general interest, which cannot be guaranteed by state supervision. EYDAP’s services are provided monopolistically to a large population, living under adverse residential conditions within the region of Attiki, through networks which are unique to the region and belong to the fixed assets of EYDAP. The aforementioned services regard water and sanitation supply which is necessary for healthy living conditions, and notably the provision of drinking water, a natural asset necessary for the survival of the population which become scarcer over time. The uncertainty as to the continuity of affordable services and utilities of public interest, indispensable to people, infringes Article 5 of the Constitution, in particular the

26. ILO, *Report on the High Level Mission to Greece*, available at: http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_170433/lang-en/index.htm.

27. ILO, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I)*, International Labour Conference, 104th Session, 2015; *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) – Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959. See also CFA 365th Report, *Governing Body 316th Session, 1-16 November 2012, Case 2820*, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf.

28. GNCHR, “The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity meas-

ures to international human rights standards”, 27.6.2013, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

29. *Ibid.*

provision of paragraph 5 thereof, which guarantees the right to protection of health, and Article 21(3) which provides that the State shall ensure the health of citizens.

Prior to the CS judgment, the GNCHR had addressed recommendations on the protection of the right to water and expressed inter alia concern on the ongoing, at the time, privatisation of EYDAP.

Law 4320/2015 “Provisions on the adoption of immediate measures regarding the humanitarian crisis”

Law 4320/2015 provides for the adoption of immediate measures in order to address immediate needs created by the austerity measures and the financial crisis. As mentioned in the Explanatory Report³⁰ “economic recession, created by the austerity policies and the last 6-year financial crisis, has had dramatic social impacts”. The Law aims to provide housing, electricity and food benefits to persons and families living under “extreme poverty”. In particular the Law provides for persons and families living under extreme poverty conditions: (1) free electricity supplies up to 300kwh/month, (2) housing benefit (provided for not more than 30.000 persons and families) and (3) feeding allowance. During the past years, international treaty bodies have repeatedly underlined the need for measure to face the adverse impact of austerity measures:

- The ECSR has underlined that “the economic crisis should not have as a consequence the reduction of the protection of the rights recognised by the [ESC]. Hence, the governments are bound to take all necessary steps to ensure that the rights of the Charter are effectively guaranteed at a period of time when beneficiaries need protection the most³¹”.

- The CEACR has stressed that Government should create “the most rapid scenarios of undoing certain austerity measures and return-

ing disproportionately cut benefits to the socially acceptable level”³² and invited the Government to “take appropriate measures to correct the ‘multipliers’ of its economic policy so as to significantly reduce unemployment and poverty”³³.

- In 2010, 2011 and 2013, the GNCHR addressed three Recommendations to the Greek Government on “the need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis”³⁴, “on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights³⁵” and “on the conformity of austerity measures to international human rights standards³⁶”.

In this context, the GNCHR welcomes the adoption of **Law 4320/2015**.

However, while acknowledging that the aforementioned Law does not aim to holistically address the impact of the austerities measures, the GNCHR observes the following:

1. Discrimination on grounds of age continues by virtue of provisions of Law 4320/2015, in particular regarding minimum wages for young workers (Article 42) or the extension of insurance coverage of workers 30-65 years old (Article 30(3)).

The GNCHR has repeatedly highlighted the findings of international bodies regarding the disproportionate impact of the crisis and auster-

32. CEACR, Report to ILC 102nd (2013) Session, C. 102.

33. ILO, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I), International Labour Conference, 104th Session, 2015, p. 457. See also Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) – Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959

34. GNCHR, “The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis”, 2010, http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/2010_Crisis.pdf.

35. GNCHR, Recommendation, “On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights”, 2011, http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/nchr_crisis.pdf.

36. GNCHR, “Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards”, 2013, http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

30. Available at: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/r-crisis-eis.pdf>.

31. see inter alia ECSR, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece 1, complaint No. 79/2012, 22 April 2013, § 70.

ity measures on young people and the systematic discrimination against them in the area of employment³⁷. Moreover the ECSR has found that such provisions are violating the ESC³⁸.

2. Further urgent measures are necessary for **the restoration of the system of collective bargaining and collective agreements**:

The GNCHR has stressed the need³⁹ for immediate restoration of the system of collective bargaining and collective agreements introduced by Law 1876/1990. Invoking the findings of ILO bodies, it has pointed out that, within this framework, the re-establishment of the procedure for concluding national general collective agreements (NGCAs) and of their content and scope should be an immediate priority, with a view to maintaining the NGCA status as an institutional instrument serving the general interest and the interests of workers in particular, through the establishment of general minimum standards of wages and working conditions for all workers throughout Greece. Besides, in the post-junta era, the content of the NGCAs was not merely financial⁴⁰.

37. GNCHR, "The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", 27.6.2013, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf. GNCHR, Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the (Reference Period 1.1.2009-12.31.2012), 9.4.2014, available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/GNCHR_Observations_24thReportf.pdf.

38. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos. 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece and 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece. CEACR, Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) – Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3088061.

39. GNCHR, "The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards" (2013), available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

40. The NGCA was, through its normative content and in terms of equality, a fundamental instrument for the promotion

V. Healthcare issues

Protection of the rights of people living with HIV/AIDS

The GNCHR has addressed the issue of human rights protection of people living with HIV/AIDS because of the established deficit in the enjoyment of fundamental rights, further intensified by stigmatization, discriminatory treatment and violation of confidentiality.

GNCHR recommendations:

- information and sensitization campaigns for the general public on HIV/AIDS aiming at preventing and combating social stigma,
- making use of a) the important role of workplaces in terms of information, prevention, access to treatment, care and support for combating HIV/AIDS at the national level and b) the special role of labour unions and employers associations to promote and support national efforts to address HIV/AIDS within and via the field of employment and
- specialised and periodic training of health and administrative hospital personnel concerning HIV/AIDS and their obligations while performing their duties.

GNCHR, "Protection of the rights of people living with HIV/AIDS", 27.1.2011, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/YGEIA/NCHR%20Report%20on%20the%20rights%20of%20people%20living%20with%20HIV%20_2_.pdf.

In 2012, the GNCHR issued a Press Release in order to express its deep concern for the *cruel*

of fundamental rights, often before the State had guaranteed them, and for the improvement of already existing rules (regarding e.g. equal pay for men and women, reconciliation of professional and family life, respect for national, religious and cultural particularities of employees by their employers, protection of employees with disabilities and adaptation of their working conditions, measures for employees affected by HIV/AIDS, protection of employees participating in rehabilitation programs, promotion of employment along with environmental protection etc).

*and degrading treatment by public authorities of ill and degraded women, victims of sexual and financial abuse. The GNCHR highlighted that this treatment, which was tolerated by the State, allegedly in the name of public health protection, created a **situation of flagrant violation of the principle of the Rule of Law and fundamental human rights, which annihilates human dignity, disrupts social cohesion and downgrades our civilization.***

GNCHR recommendation:

The GNCHR called on all state authorities to fulfil their constitutional obligations and refrain from the aforementioned actions, even when ordered by their superiors, since they are in breach of the Constitution, the compliance with which is the primary obligation of any state authority.

GNCHR, "Press Release: Cruel and degrading treatment of our fellow beings: the responsibility of the State", 25.5.2012, Annual Report 2012-2013, p. 78, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Ektheseis/englishreport2012_2013.pdf.

Migrants' access to health

The GNCHR has repeatedly complained about Article **84 Law 3386/2005**, which prohibited the provision of medical care to undocumented migrants, making doctors who contravene this prohibition liable to criminal and disciplinary sanctions. It has underlined that this leads to inhuman and degrading treatment of these persons and violates their right to social aid and healthcare, whilst endangering public health.

GNCHR, Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (9.4.2014), http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/GNCHR_Observations_24thReportf.pdf

Article **84 Law 3386/2005** has been replaced by Article **26(1) Law 4251/2014**, which does not, however, address the real problem. According to Article **26(1) Law 4251/2014** (*Immigration and Social Integration Code and other relevant provisions*), "public services, public entities, local authorities, organizations and utilities and social security organizations shall not provide their services to citizens of third countries, who have no passport or other travel document recognized by international conventions and visa or residence permit and generally cannot prove that they have entered and reside legally in Greece". Furthermore, according to paragraph 2 of the same article, are excluded from this provision a) hospitals and clinics in cases of citizens of third countries admitted in emergency, for childbirth and minors, as well as in cases of social care structures operating within the Local Authorities (OTA).

Nonetheless, it is to be noted that the Deputy Minister of Health announced the establishment of a task force for the study of existing legislation and the identification of problems regarding access of uninsured citizens in public health facilities.

Mental health issues

The state of **child and adolescent mental health in Greece** of the crisis is appalling. This is confirmed by several scientific studies, such as a recent one, in which it is highlighted *inter alia* that the number of new cases is increasing along with the need to provide reinforcing services within the community – due to the fact that social services are not functioning–, but also in schools – where psychiatric services are not provided⁴¹.

A recent research compared statistical data, in a sample of public and private psychiatric institutions in Athens, Piraeus and Thessaloniki for 2007 and 2011 (two years before and two years after the implementation of the first aus-

41. D. Anagnostopoulos, E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *ECAP Journal*, February 2013, available at: [http://www.escap.eu/policy/care-crisis-in-greece/brief-report-\(ecap\)](http://www.escap.eu/policy/care-crisis-in-greece/brief-report-(ecap)).

terity measures). This comparison shows that new cases in non-hospital services increased by 39.8% for children and by 25.5% for adults, while the corresponding percentages in the private sector decreased by 35.4%. As a result, the waiting list and the waiting time are longer⁴².

Indeed, the evaluation of the application of the **National Plan of Action *Psychargos* for the period 2000-2009 demonstrates that the development of psychiatric services for children is more inadequate than for adults, while only 30% of scheduled services have indeed been brought into effect.** Moreover, the distribution of these services has been quite heterogeneous, given that they are mainly located in Attica. In other regions, the provision of psychiatric care to children is inexistent⁴³. In fact, the situation is exacerbated due to the impact of the **crisis on families and schools, which are no longer capable to fulfil their supporting role as before.**

With regard to the **existing mental health services structures**, they operate with reduced by 10-40% staff, which is not always remunerated on time and whose salary has been significantly cut. A great number of more specialised personnel had to retire⁴⁴. Also, an important number of community centers, mental rehabilitation units and specialized centers no longer function. The impact of the crisis was exceptionally strong especially on units dealing with special categories of disorders and learning difficulties. This most serious impact of the financial crisis is not only limited to the already existing structures, since all plans to create mental health units for children, which had been originally drafted in the framework of the psychiatric reform since 2000, were abandoned⁴⁵.

42. *Ibidem*. In most centers, waiting time has tripled and it nowadays exceeds one month, while in special cases it can reach up to a year.

43. G. Thorncroft, T. Craig, T. Power, «Ex post evaluation of the National Plan of Action Plan of Action 'Psychargos' 2000-2009. Executive summary». Hellenic Ministry of Health and Social Solidarity, Athens 2010.

44. D. Anagnostopoulos, E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *op. cit.*

45. A. Kentikelenis, M. Karanikolas, A. Reeves, M. McKee, D. Stuckler, «Greece's health crisis: from austerity to denialism», *op. cit.*, p. 749.

GNCHR Recommendations:

- **horizontal coordination of services** through the obligatory intersectoral collaboration for the timely adoption of the appropriate and necessary measures, the adoption of prevention policies and protocols for the right addressing of cases of abuse/neglect and the realisation of references, when necessary, to psychosocial services for the thorough examination of the cases and the adoption of measures for children's rights protection, the constant and annual monitoring (intermediary and final) of the course and the results of this synergy aiming at the prompt (re)adaptation of the measures and actions in favour of childhood protection.

- **structural changes and institutional measures** in the sectors of Health and Welfare, such as:

- access to health services (preventive medicine, examination, treatment, hospitalisation and rehabilitation) of all children without exception, irregardless of the social security regime they fall under,

- development of health services, particularly mental health services for children, at regional level, covering their needs, with special provisions for groups of children threatened by social exclusion, such as disabled children, Roma, children belonging to minorities, immigrants, refugees and children living in isolated island/mountain areas,

- adequate staffing of social welfare services, especially the ones provided by Local Authorities (OTA), with personnel specialised in child protection who are able to intervene, in collaboration with schools, nurseries and judicial services, where necessary, both in a preventive and a supportive way in support of families afflicted by the financial crisis which suffer dysfunctions, abuse, neglect or exploitation of their members or which are particularly vulnerable, due to special circumstances (e.g. due to disability).

“Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: **Health and Welfare**”, 8.5.2014, (in Greek) available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhxanismoiprostasias_paidikis_hlikias.pdf

VI. Human Rights Education

General observations

The GNCHR seeks to engage with ad hoc programmes of human rights education and promotion, giving priority to specific population groups, such as the police, students and NGOs.

The GNCHR conducts research in order to substantiate the comments and recommendations issued in the framework of its remit.

It should also be noted that although the GNCHR has proposed several research projects (such as the dissemination of the case law of the ECtHR to judges through the translation and distribution of the most important cases), their implementation has not yet been possible mainly due to lack of resources.

The GNCHR website serves as a Documentation Centre on Human Rights. More particularly, a collection of international and national documents (e.g. ECtHR judgments; decisions of the European Committee of Social Rights; Reports of ILO bodies; Greek reports submitted to international and European Treaty Bodies along with the Concluding Observations of these bodies; activities of ENNHRI and ICC; Reports of the Fundamental Rights Agency and international NGOs, such as Amnesty International; judgments of Greek courts regarding human rights) is available on the GNCHR website.

Examples of the GNCHR’s initiatives in such programmes in schools, universities and professional groups:

- The GNCHR has recently (2014) translated in Greek the ODIHR- OSCE- UNESCO “Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims: Addressing Is-

lamophobia through Education”⁴⁶. These Guidelines have been developed to support educators in countering intolerance and discrimination against Muslims. They are intended for a wide audience, including education policy-makers and officials, teacher trainers, teachers, principals and head teachers, staff in teacher unions and professional associations, and members of NGOs. The Guidelines are relevant for both primary and secondary education and can also be used in non-formal education settings.

- In the field of combating racist hate and subsequent violence with racist motives, the GNCHR has repeatedly called upon the State to take measures. It has maintained this line of action by establishing the *Racist Violence Recording Network*⁴⁷, in collaboration with the UN High Commissioner for Refugees Office in Greece and with the participation of more than 35 NGOs and other bodies, which provide legal, medical, social and other supporting services and come in contact with victims of racist violence. In February 2014 the Network together with the OSCE-ODIHR organized a Training Workshop on Hate Crimes for members of this Network. This training is of particular importance, as the action of the Network’s members aims to cover the absence of an official and effective system for the recording of cases of racist violence.

- In 2010, the GNCHR established a Special Research Committee on Bullying in Schools, which examined this phenomenon, conducted a wide debate and addressed recommendations. The findings of this research and the main points of the debate were presented in a collective volume, edited by the then President of the GNCHR, Professor Alice Marangopoulos, on “Bullying and Aggressiveness in Schools”⁴⁸. In this context,

46. Available at: <http://www.osce.org/el/odihr/120161?download=true>.

47. www.rvrn.org.

48. GNCHR, *Bullying in Schools*, Ed. Nomiki Bibliothiki, Athens 2010, http://www.nb.org/%CE%95%CE%9A%CE%94%CE%9F%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3/%CE%9F%CE%9C%CE%91%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%97_%CE%92%CE%99%CE%91_%CE%9A%CE%91%CE%99_%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%98%CE%95%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91_%CE%A3%CE%A4%CE%91_%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%9B%CE%95%CE%99%CE%91#_VIVZ9dKsVql.

the GNCHR has underlined, and is constantly underlining that the training of school personnel is of fundamental importance.

- The GNCHR President has participated in the presentation of a research paper by the 3rd General High School in Agrinio (2013) "Discrimination-Racism-Xenophobia in Greek School" and discussed with the students on issues pertaining to Human Rights, Racism and Education.

GNCHR Recommendations:

Human rights education for police officers

The GNCHR has been stressing that the effective response to arbitrary cases involving security forces includes the correct - initial and periodic - education and training of the security forces mainly on human rights, but also on inquiry methods, especially for the Police. In 2009, the GNCHR proposed to the Ministry of Internal Affairs, on its own initiative, to carry out and establish a programme for the education of police officers on human rights. At first this proposal was accepted and a working group convened a couple of times in 2009, mostly to discuss initial steps and develop the said programme. However, this programme has not been implemented. Furthermore, following the change in Government at the time,

the Ministry of Citizen's Protection disregarded the GNCHR proposal and dismantled the working group. A new working group was put together consisting only of department officials. The GNCHR repeatedly communicated with the Ministry and highlighted the importance of its participation in the programme, to no avail.

The GNCHR is still willing to assist and cooperate with the Ministry in order to facilitate any educational initiative in this regard and will undertake new initiatives.

Education on human rights at school

The GNCHR has applauded announcements made by the Ministry of Education promising to promote actions for the correct and democratic political education of younger generations, as well as for shielding them from Nazi and racist practices.

However, the GNCHR deplores the absence of a holistic approach to human rights education which is obvious in the curricula of primary as well as secondary education.

GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, 2013, available at: http://nchr.gr/images/English_Site/Ellinikes_Ektheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf.

1.3. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα για τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους και άλλων συναφών διεθνών χρηματοοικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών για την πλήρη απόλαυση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαιτέρως των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, Καθηγητή Juan Pablo Bohoslavsky (2.4.2015)

Submission to the United Nations Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Professor Juan Pablo Bohoslavsky

I. Rights of migrants – asylum seekers

Detention Conditions

GNCHR has dealt many times with detention conditions of illegal immigrants in Greece. GNCHR has expressed its concerns regarding *inter alia* overpopulation and prolonged detention periods. GNCHR has also underlined that the decision on the detention of an immigrant should be made in exceptional cases and only as an *ultimum refugium* after all possible alternative measures have been taken into consideration.

GNCHR Recommendations:

GNCHR has called on the Greek authorities to take into account and comply with the continuous recommendations of the CPT and the other international bodies, but also with the GNCHR observations, in order to guarantee that detention conditions are in line with the right to human dignity and the right to health.

GNCHR repeated its recommendations, which are included in its two relevant decisions (i.e. GNCHR, "Detention Conditions in

Police Stations and Detention Facilities for Aliens", *Annual Report 2010*, p. 82; GNHCR, "Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region, *Annual Report 2011*. p. 85)

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", *Annual Report 2012-2013*, p. 93-95.

Recent developments

Council of Europe, Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013*, 16 October 2014, CPT/Inf (2014) 26, §§ 57 – 92.

ECtHR Judgments. Nine (9) judgments¹ found a violation of art. 3 ECHR due to inadequate conditions of detention (from the second semester 2014 up to date). Among them is the judgment in *AL. K. v. Greece* (No. 63542/11), 11.12.2014, where the ECtHR called for the adoption of general measures aiming at putting an end to the inhuman and degrading treatment prevailing in certain detention centers near the borders.

Press Release of the Deputy Minister of Immigration Policy and the Deputy Minister of Public Order regarding Detention Centers, 17.2.2015².

The new Deputy Minister announced that:

- Indefinite administrative detention (detention exceeding 18 months), which was consid-

1. *Mahammad and others v. Greece*, No 48352/12; *Al. K. v. Greece*, No 63542/11; *Mohamad v. Greece*, No 70586/11; *A.E. v. Greece*, No 46673/10; *MD v. Greece*, No 60622/11; *H.H. v. Greece*, No 63493/11; *F.H. v. Greece*, No 78456/11; *Tatishvili v. Greece*, No 26452/11; *Los Santos et de la Cruz v. Greece*, No 2134/12, 2161/12.

2. http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27%20&perform=view&id=50720&Itemid=1458&lang

ered lawful by Legal Council of the State Advisory Opinion No. 44/2014, will be abolished.

- All persons belonging to vulnerable groups (families, children, unaccompanied minors, pregnant women, victims of torture etc) and asylum seekers, will be immediately released.

- Persons who are detained for 6 months will also be released.

- Alternatives to detention will be examined and implemented.

These statements were welcomed by the OHCHR³ and the UNHCR Office in Greece⁴.

Citizenship issues

By judgment 460/2013 the Council of the State (Supreme Administrative Court, hereinafter CS) declared the provisions of Law 3838/2010 regarding the granting of Greek citizenship to second generation immigrants unconstitutional, hence inapplicable.

GNCHR Recommendations:

- The GNCHR deemed absolutely necessary the regulation, without any further delay, of issues regarding citizenship of second generation immigrants.

- GNCHR called once again upon the State to sign and ratify the UN Convention on the Reduction of Statelessness (1961, in force since 1975) as well as the Convention of the Council of Europe on Nationality (1997, in force since 2000), which Greece has already signed since 11/06/1997.

GNCHR Press-release deploring the suspension of all procedures for granting Greek nationality pending a CS judgment.

20.12.2012 (the judgment – aforementioned CS 460/2013 – was given the following year), http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/DT_anastoli_diadikasiwn_ithagenias.pdf

GNHCR, Observations on the Bill the Ministry of Internal Affairs entitled “Transposition in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, provisions regarding citizenship issues and other provisions”, 12.11.2014, Annual Report 2014 (to be published).

Recent developments

Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1, § 91: “ECRI recalls that, although not necessarily a requirement, citizenship can be a major tool for the integration of migrants. It is, therefore, regrettable that a progressive political initiative seems to have been stopped”.

Changes in the Asylum System

- GNCHR welcomes the operation of the new autonomous Asylum Service (1st level) and the Appeals Authority (2nd level). The GNCHR itself contributed to the staffing of the Appeals’ Committees.

- GNCHR in a Public Statement (9.10.2014) expressed its deep concern about the obvious legality issues arising from the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, as amended.

- GNCHR has called on the Greek Authorities to essentially and deeply investigate the claims and testimonies included in reports by interna-

3. OHCHR, *Regional Office for Europe, UN Human Rights Office welcomes Greece’s envisaged changes in migration policy, 18.02.2015, <http://www.unric.org/en/latest-un-buzz/29649-un-human-rights-office-welcomes-greecesenvisaged-changes-in-migration-policy>.*

4. UNHCR- Office in Greece, *UNHCR welcomes the envisaged changes in the administrative detention of third country nationals, 19 February 2015, <http://www.unhcr.gr/nea/artikel/24dcef5d13ebd29a1559fc4d7339ad10/unhcr-welcomes-the-envisaged-changes.html>.*

tional and European bodies, according to which operations of repulsion and refoulement of third country nationals constitute standard policy for addressing the immigration problem in our Country.

- GNCHR highlights the need to strengthen solidarity and distribute responsibilities in a fairer way among EU member States regarding managing migration waves.

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 95

GNCHR, Public Statement on the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/GNCHR_PublicStatement_Appeals-Committees.pdf

- The GNCHR proposal that the UNHCR be granted *locus standi* to intervene as a third party in cases concerning the granting of refugee status or subsidiary protection was endorsed by Parliament. A provision to this effect was included in Law 3900/2010 (Article 67(4)).

GNCHR, Comments on the Bill of the Ministry of Justice titled "Acceleration of proceedings in administrative courts and other provisions", 21 October 2010, http://www.nchr.gr/images/English_Site/DIKAIHDIKH/2010_Di-oikhtikh_Dikh.pdf, p. 9

Recent Developments

UNHCR, *UNHCR observations on the current asylum system in Greece*, December 2014⁵.

UNHCR *inter alia* highlighted that:

- First Reception Services were provided to a 20 per cent of the total population of new arrivals from January 2014 to September 2014. Thus the majority of new arrivals do not benefit from reception services as foreseen by legislation.

5. <http://www.refworld.org/docid/54cb3af34.html>.

- The new Asylum Service is not yet fully operational, as not all the Regional Asylum Offices are established and the Asylum Service still remains understaffed (25% of the foreseen posts are not fulfilled).

- UNHCR is concerned about the continuous ineffectiveness of the system to ensure access to all persons claiming to be in need of international protection. As a consequence, a considerable number of those who want to seek asylum, but who are unable to register in a timely manner or at all, may be at risk of removal and, potentially, refoulement.

- UNHCR continues to advise Governments to refrain from returning asylum-seekers to Greece.

Decision of the Committee of Ministers of the Council of Europe concerning the execution of M.S.S. judgments (1222 DH meeting of the meeting of the Ministers' Deputies-11/12.3.2015). The Committee of Ministers decided to continue the examination of the measures adopted by the Greek Authorities in compliance with the M.S.S. judgment and resume consideration of the issues regarding the asylum procedure and the conditions of detention in a forthcoming meeting in 2016⁶.

Operation "Xenios Zeus"

The GNCHR retained its doubts in relation to the extent and intensity of police "clean up" operations which display an element of racist bias.

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 97

Recent developments

Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), *Re-*

6. *Council of Europe, Committee of Ministers, 1222 DH meeting of the meeting of the Ministers' Deputies, 12 March 2015, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec%282015%291222/7&Language=lanFrench&Ver=original&Site=&BackColorInternet=B9BDEE&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679>*

port on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1, § 97 “ECRI recommends that the authorities instruct police officers to refrain from racial profiling during stop-and-search operations and to ensure respectful tone and behaviour towards all persons stopped”

Statement of the Deputy Minister for Immigration Policy (5.2.2015). The Deputy Minister has announced that the “Xenios Zeus” operation will be discontinued⁷.

Unaccompanied minors (UAM)

GNCHR Recommendations:

- Police detention of alien minors having illegally entered the country should be abolished and replaced by alternative measures of hospitality and/or protective custody in suitable facilities, while systematic registration, identification information and search for their family and their legal representation should be carried out.

- Deportation should be replaced by return and repatriation procedures, when possible.

- An advisor or a custodian should be appointed to every minor, especially in the field of childcare.

- Unaccompanied minors/ asylum seekers constitute a particularly vulnerable group. Therefore a specialized personnel accompanied by an interpreter should be provided for free by the State, so that access to medical care and legal aid can be guaranteed.

- In case of abuse, torture, inhuman or degrading treatment or armed conflict, minors should have free access to healthcare and housing in accommodation centers under the auspices of the Services of the Ministry of Health. Also, they should have access to education until they learn the Greek language.

GNCHR, “Recommendations regarding Unaccompanied Minors”, Annual Report 2007.

GNCHR, “Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)”, Annual Report 2012-2013, p. 112

Recent Developments

Report of the Greek Ombudsman, *The issue of age assessment for unaccompanied minors*, 6.10.2014⁸.

The Ombudsman highlights the absence of a reliable system for the age assessment procedure for minors (apart from the procedure provided to UAM subject to First Reception Services, see Ministerial Decision 92490/4.10.2013, Government Gazette Issue B', 2745/ 29.10.2013).

According to the Ombudsman

- The procedure prescribed by the relevant Ministerial Decision, governing age assessment procedures for UAM under First Reception Services, should be applied to all UAM.

- An age assessment procedure based on a holistic approach (and not merely on medical examinations or other physical/somatometric parameters) should be adopted.

- UAM should be informed in a language that they understand and interpretation services should be provided in all cases.

- The best interest of the child should be respected in case of dispute concerning the exact age of the minor.

ECTHR, *Housein v. Greece*, application No. 71825/11 (24 October 2013). The case concerned the detention of an unaccompanied minor for a two months period in Filakio detention centre. The Court found a violation of art. 5.1 ECHR, as the Greek authorities had not taken the appropriate measures in order to place the minor in a special accommodation center.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *Consideration of reports submitted by*

7. To VIMA, “Citizenship to all children – Xenios Zeus is over”, 5.2.2015, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=674072>

8. http://www.synigoros.gr/resources/porisma_diapostosi-anilikotitas-asynodefton-anilikon.pdf

States parties under article 44 of the Convention - Concluding observations: Greece, 13 August 2012, CRC/C/GRC/CO/2-3, (§ 63) The Committee calls upon the State party to (a) Introduce appropriate legislative amendments to the national legislation, to enable the establishment of a functional, substantial and effective guardianship system for unaccompanied and separated minors; (b) Ensure that unaccompanied asylum-seeking children are promptly appointed a legal representative in order to effectively gain access to the asylum procedure, as well as to assistance and protection, including access to free interpretation; and (c) Create a national best-interests determination procedure that is complemented by procedural safeguards, in order to guide public and private institutions and administrative authorities in their actions affecting third-country national children and (§65) increase the capacity of reception facilities.

The Dublin III Regulation

In its oral statement at the presentation of the Report of the UN Special Rapporteur on Human Rights of Migrants, Mr. François Crépeau⁹, the GNCHR thanked the Special Rapporteur for recalling that “Greece is the custodian of an external EU border” and requesting “a European-wide approach to migrants’ human rights”. Fully agreeing with his Conclusions and Recommendations, the GNCHR particularly thanked him for recommending its reinforcement through the provision of competent staff and resources.

The GNCHR also stated that “it is very glad that the Report includes recommendations to the EU and stresses the need for more solidarity and responsibility-sharing among EU Member States. The recommended revision of the Dublin

Regulation is crucial. In view of the growing migration flow, it is not merely by providing financial assistance to Greece that the EU will fulfill its primary duty to protect human rights. The EU asylum system must be re-designed and must focus on human dignity and rights – not merely on ways to stockpile human beings in some Member States”.

Sadly, the Dublin III Regulation¹⁰ does not materialize the fundamental EU principles of *solidarity, human dignity* and *fair sharing of responsibility* proclaimed by the Treaties and the EU Charter (Art. 1 EU Charter, Arts. 2 and 3(3) TEU, 80 TFEU—asylum policies). Moreover, most measures against migration flows amount to automatic *refoulement*. Therefore, the deep human rights concerns in Greater Europe and the UN remain.

The GNCHR included similar observations in its oral statement at the presentation of the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention¹¹.

II. Rights of persons with disabilities

Problems regarding the implementation of the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)

Focal point: Article 3 of Law 4074/2012 constitutes inadequate compliance with the obligations undertaken by the Greek State upon ratification of the CRPD, since it enables the Prime Minister to only implement Article 33(1) CRPD and not the remaining paragraphs thereof.

Independent mechanism to promote, protect and monitor implementation: PM’s decision No. 426/02.20.2014 designated as fo-

9. Oral Statement of the GNCHR delivered by the Geneva Representative of the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC), Mr Bruce Adamson, during the 23d session of the United Nations Human Rights Council on the report of the Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants, Mr François Crépeau, following his visit to Greece (27.5.2012), Annual Report 2012-2013, http://www.nchr.gr/images/English_Site/Ektheseis/englishreport2012_2013.pdf, p. 99-100.

10. Regulation (EU) No. 604/2013 (criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection (recast)), OJ L 180/31, 29.6.2013.

11. GNCHR Oral Statement on the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention during the 27th session of the United Nations Human Rights Council (8-26 September 2014), http://www.nchr.gr/images/English_Site/SINTIKESKRATISIS/Arbitrary%20Detention%20Oral%20Statement.pdf

cal point for monitoring the implementation of the CRPD a service of the Ministry of Labour, Social Security and Welfare. Thus, due to the inadequacy of the enabling statute, independent mechanisms, which shall promote, protect and monitor the implementation of the CRPD, have not been established. A single mechanism of this kind may even be established or this mission may be assigned to an existing independent body; it is sufficient that this body be independent and dispose of the necessary means (adequate specialised staff and funding) for fulfilling this mission. This omission constitutes a serious violation of the CRPD and the enabling provision must be completed.

Participation of civil society in the monitoring process: the word for word reproduction of Article 33(3) CRPD in the aforementioned PM's Decision is pointless. A provision enabling an administrative authority to take particular measures which shall grant civil society, in particular persons with disabilities and their representative organizations, the possibility to be involved and to fully participate in the monitoring process of the CRPD is necessary.

Examples of inadequate compliance in practice: In Greece, many if not most of public and private facilities and services, including Court premises, are very difficult or impossible to access for persons protected by the CRPD.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR addressed urgent recommendations to the State regarding:

The **promulgation of legislative provisions specifically enabling administrative authorities** to take measures for the implementation of Article 33(2-3) CRPD and

the need to take **measures in order to render public or private facilities and services accessible** to persons with disabilities, as required by the CRPD.

"International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation", 9.10.2014, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Problems_%20Ratification_Implementation_ICRPD.pdf.

Participation via teleconference in the first meeting of the CRPD Committee and NHRIs and NMMs.

Services and structures for children with disabilities and chronic diseases

Services and structures for children with disabilities and chronic diseases have an **asylum character** (centers operating socially isolated, applying obsolete care systems with the hosted children receiving inadequate coverage of their medical, therapeutic and educational needs). The State has not established recreation centers, nor has it provided for care and services in the community for children with serious or multiple disabilities.

Moreover, the situation is exacerbated, according to the Report of the Ombudsman for Children's Rights to the UN Committee on the Rights of the Child, during the **financial crisis affecting Greek society**, especially as staff employment in public institutions suffers severe restrictions, while their resources are shrinking.

In addition, most institutions present **serious deficiencies, especially in scientific and skilled personnel**. Private institutions often operate without qualified scientific staff or are even staffed mainly by volunteers.

Data collection: The UN CRC in its Final Observations places particular emphasis on the need for the competent Greek authorities to collect sufficient statistical data, capable of allowing it to evaluate the progress achieved relating to the application of the Convention's provisions.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR addressed recommendations to the State regarding:

- the need for **horizontal collaboration and coordination of the competent service,**

- the need to take **institutional measures in the sectors of Health and Welfare** and for **structural changes** (e.g. access to health services to all children without exception, development of mental health services on a regional level, covering the children's needs, with special provisions for groups of children which are threatened by social exclusion, like children with disabilities etc.),

- the need to reinforce the **data collection mechanisms** regarding children.

"Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: **Health and Welfare**", 8.5.2014, (in Greek) available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhxanismoι_prostasias_paidikis_hlikias.pdf.

Special educational measures for young people with special needs

Greek legislation on Special Education is characterized by **institutional gaps**, while its **implementation is inadequate**. Discrimination against these children continues and the way their special circumstances are addressed does not guarantee the enjoyment of their rights on an equal basis with their peers.

There is **lack of supporting infrastructure for children with disabilities** also regarding **training, lifelong learning and professional placement**, the social exclusion they experience is thus widened. This illustrates the lack of association between education and professional prospects, which cannot be deemed to be covered by legislation on the compulsory hiring of persons with disabilities.

Arguments consolidated by:

- the **Final Observations of 24 October 2008 of the European Committee of Social Rights (hereinafter ECSR)**, which has found that Greece has not complied with the requirements of Article 15(1) of the European Social

Charter (hereinafter the ESC), since **no legislative steps were taken towards establishing the lifelong learning of persons with disabilities**;

- the **Unicef Report on The State of the World's Children 2013**, according to which the bond between poverty and disability is strong.

- the **Greek Ombudsman's latest Report** (special report 2013) mentions a series of characteristic examples of chronic problems (such as the school year delay in special schools, the constantly delayed hiring of substitute teachers instead of permanent educational and special educational staff, the significant delay or the non-appropriate provision for parallel support etc.), which result in **hindering the equal access to education for many children with disabilities or/and special educational needs**.

Lack of statistical data: the ECSR highlighted the lack of and failure to present more specific statistical data that would allow for an appraisal on Greece's alignment to the ESC requirements (**Final Observations of 24 October 2008 and Final Observations of 7 December 2012**).

Similarly, the GNCHR expressed its concern about the absence of data regarding the **vocational training of children with disabilities**, even within the context of third-degree education.

The **current economic and social crisis exacerbates the chronic problems** observed in the education of children with special needs.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR addressed recommendations to the State regarding:

- the need to **systematise legislation concerning Special Education** in a way guaranteeing its effective connection with the organisational structures of the general, public and free educational system.

- the need to **identify measurable objectives, proportionate increase and rational absorption of the necessary resources for the effective implementation**

of special education and equal allocation of resources in the field of education.

- the need to **promote in a coordinated way the integration of students with special educational needs into General Education** (the State must provide for the staffing of school units with special education teachers, special support and special education personnel when necessary, suitable material resources and necessary infrastructure, creation of Integration Classes in all general schools, Parallel Support for children who can be integrated into general classes etc.).

GNCHR, "Recommendations regarding the Bill on Special Education", 10.7.2014, (in Greek), available at: <http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/amea/SxN%20Eidiki%20ekpaideysi%202014.pdf>.

III. Rights of the Roma

Last year, the GNCHR has repeatedly focused on the protection of Roma rights. See in particular:

- *Observations on the Draft Report of Greece on CERD* (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/CERD_08eng.pdf);

- *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf);

- *Right to water- Recommendations for its effective protection* (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/PERIVALLON/GNCHR_Right_to_water.pdf);

- Roma-related issues have also been discussed in the meeting with *ECRI representatives* (GNCHR has submitted written observations) and in the *presentation of the programme DARE-Roma School Segregation* (Brussels 23-24/2/2014).

The GNCHR observations were taken into consideration in the ECRI Report on Greece (February 2014).

Moreover, the Panhellenic Federation of Greek Roma Associations is a GNCHR member.

General points

GNCHR Points of concern

- The GNCHR has expressed its concern for the widespread prejudice which dominates Greek public opinion and the Greek Media.

GNCHR Recommendations

The GNCHR has highlighted that the issues surrounding the protection of Roma rights are not limited to minority rights issues but in fact include individual rights.

Recent facts

- Acknowledging the importance of the GNCHR's mandate, ECRI recommends "the creation of a Task Force to develop a comprehensive national strategy to combat racism and intolerance. Such a Task Force should be composed of the relevant authorities, the two independent bodies (Ombudsman and GNCHR) and NGOs, so that the cooperation between the authorities and civil society on this matter can be enhanced".

- According to the conclusions of the "*DARE-Roma School Segregation*" Programme, civil society is not active in Roma-related issues in Greece.

The Integrated Action Plan for the Social Inclusion of the Greek Roma

GNCHR Points of concern

- The GNCHR from the outset highlighted that the Integrated Action Plan (IAP) for the Social Inclusion of the Greek Roma lacked the solid legal guarantees that are able to neutralize the factors that undermine it. As reported by the Ombudsman, *there is no institutionally and regulatory integrated framework in place able to*

ensure the effective participation/integration of Roma in Greek social life.

- Concerning issues of housing, even though the loan programme was characterized as a good practice by the Committee of Experts on Roma and Travellers, the ECRI found that the plan on housing loans did not always benefit the targeted groups. In fact, relevant decisions condemning Greece for the housing conditions of Roma, as well as relevant observations by the European Committee for Social Rights, prove that Greece still has a lot to accomplish, especially now that the IAP is over.

GNCHR Recommendations:

It is necessary to highlight that the practice of social-medical centres has proved positive for the Roma communities and therefore, the GNCHR recommends that more of them be established and their activities be extended.

Recent facts

- In its recent report on Greece (February 2015), ECRI observes: "The National Strategy for Social Integration of Roma 2012-2020 has the objective of ending the social exclusion of Roma and creating conditions for their integration. The previous Integrated Action Plan, with broadly similar objectives, has largely failed. There was also insufficient participation of Roma representatives in its evaluation".

The issue of pending population registering

GNCHR Points of concern

- The issue of the pending population registration of a large number of Greek Roma is clearly dominant when it comes to the case of housing reinstatement. The large number of Roma children that are not registered upon birth raise yet another issue of concern.

- In this regard, there is a strong resistance of the local authorities themselves, when

it comes to registering the Roma who stay or travel through their territory. The authorities frequently invoke that registration based on "racial" criteria is prohibited.

The rights of Roma women

GNCHR Points of concern

- The GNCHR shares the concern of CE-DAW regarding lack of data on the employment of Roma women, their social exclusion, as well as the difficulties they face in the enjoyment of basic commodities such as access to healthcare facilities, social benefits, education and political and public participation.

The rights of Roma children

GNCHR Points of concern

- GNCHR calls for alarming cases that irrefutably violate the rights of Roma children to be addressed. Agreeing with the findings of the Ombudsman, it highlights the need to ensure for Roma children the equal enjoyment of the rights to health, education, housing, labour and social participation.

- GNCHR considers the segregation of Roma children unacceptable, as well as their dispersion in schools located in areas remote from their residence.

GNCHR Recommendations:

Regarding the integration of Roma children into the educational procedure, the registration and documentation of the specific school population of every region and the collection of all relevant data on Roma communities is necessary. The necessary funds should be allocated for the functioning of permanent learning mentors, whilst the training of Roma mediators that will function as a link between Roma communities and schools is also necessary.

Recent facts

- According to the recent ECRI report, “Greece currently still continues to fail in securing access to desegregated, inclusive education for all pupils, in spite of the European Court of Human Rights’ judgments”.

- According to the recent ECRI report, “a majority of older Roma continue to be illiterate, and although school attendance is more common among younger Roma, their involvement in the educational process is still insufficient. The illiteracy and dropout rates among Roma children are still high. Their position in the formal labour market is, in general, precarious or even non-existent. Many Roma met by ECRI’s delegation explained that due to a lack of formal education and reduced demand for unskilled workers, especially in the construction sector, as a result of the economic crisis, they now have to rely even more on informal economic activities, such as collecting scrap metal. Child benefits provided by the state are often the only stable source of income, thus perpetuating dependency and socio-economic marginalisation”.

The behaviour of State authorities

GNCHR Points of concern

- As constantly observed by the GNCHR, the rights of both minor and adult Roma are violated by certain state authorities. Especially in relation to Roma minors, the Committee on the Rights of the Child has expressed its concern for the arbitrary and discriminatory manner in which police authorities stop and cross-check Roma minors, as well as the violation of their right to a fair trial. Data collected by the EU Fundamental Rights Agency demonstrate the alarming dimensions of discriminatory practices in Greece based on the ethnic profiling of Roma by the police.

GNCHR Recommendations:

- The GNCHR highlights the inadequate manner in which the State deals with instances of police violence against Roma and proposes the adoption of measures that address cases of Roma maltreatment, such as the effective punishment of the perpetrators and the admission of more Roma to the police force.

- In this respect, the GNCHR stresses the need to set into motion the initiative to establish a working group that will examine the issue of human rights training among members of the police forces.

Living conditions

GNCHR Points of concern

- The GNCHR, having stated its position repeatedly with regard to the lack of solutions provided for the housing problems facing the Roma community in Greece, expresses its deep concern about the multiple violations of the right to water. In so doing, it bears in mind both the ECSR decisions regarding Greece and recent reports on water-related issues. Many houses do not even have the infrastructure required for water and sanitation, whilst entire settlements have been left without access to water due to water supply problems. Consequently, the Roma are forced to transfer water to the settlement from other locations outside.

GNCHR Recommendations:

- The GNCHR emphasizes that everyone, and especially members of vulnerable groups, must have **equal access to adequate and safe water, without any discrimination**. The GNCHR urges the State to take specific measures to ensure access to clean and adequate water for the Roma, while highlighting the value of initiatives taken by the competent local authorities.

Recent facts

▪ According to the recent ECRI report, “the living conditions in many Roma settlements in Greece continue to be a cause of concern. Some settlements are in complete isolation from the rest of the population, without running water or electricity, with no heating in winter and leaking roofs in some cases, and without a sewage system or access to public transport. Furthermore, many forced evictions of Roma took place without specifying a suitable place to install a safe and legal settlement and without adequate access to legal remedies”.

IV. Economic and Social Rights – Recent developments

General Points of Concern

Since 2010 and during the whole period in which Greece is being plagued by a financial crisis, the GNCHR is expressing its deep concern about:

- the ongoing drastic reductions in even the lower salaries and pensions;
- the reversal of the hierarchy and the weakening of collective labour agreements which set out protective minimum standards of wages and working conditions for all workers;
- the facilitation of dismissals and the restrictions on hiring;
- the rapid increase in unemployment and the overall job insecurity;
- the disorganization, reduction or elimination of social infrastructures;
- the drastic reduction or withdrawal of vital social benefits;
- the lack of support for maternity, paternity, children and the family in general, while the number of unemployed parents with young children is continuously increasing;
- the lack of prospects for the young, who are either unemployed or employed under detrimental and precarious conditions;
- the increase in direct taxes unrelated to the taxpayers’ ability to pay, as well as indirect taxes, resulting in people being deprived of vital goods;

- the imposition of taxes with retroactive effect and the burdensome conditions of access to the courts to challenge them;

- the deprivation of essential social goods as a sanction for the non payment of taxes and the transformation of public utilities, such as the Public Power Corporation, into tax collection and tax enforcement organs;

- the avalanche of unpredictable, complicated, conflicting, and constantly modified “austerity measures” of immediate and often retroactive effect, which exacerbate the general sense of insecurity;

- the inadequacy of legal aid for access to Justice of the financially weak¹²;

The crisis and the austerity measures have a serious impact on every person in Greece. “*The avalanche of unpredictable, complicated, conflicting and constantly modified “austerity measures” of immediate and often retroactive effect, which exacerbate the general feeling of insecurity*”, as deplored by the GNCHR in its Recommendation since 8.12.2011, is continuing and constantly growing. Consequently, the Greek legislation does not have the “quality” required by the ECHR. The ECSR underlined that “according to the GNHCR comments, the abundance of complex, contradicting and ever changing austerity measures exacerbate a general feeling of insecurity, and that 34.60% of the population were at risk of poverty in 2012¹³”.

The GNCHR 2011 Recommendation “*On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights*” was quoted by the ECSR in seven decisions finding violations of the ESC by Greece¹⁴. The ECSR’s example was

12. All the GNCHR reports on the impact of austerity on human rights are available at: <http://nchr.gr/index.php/en/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-41-02>.

13. ECSR, Conclusions XX-3 (2014) (GREECE), January 2015, available at: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/social-charter/Conclusions/State/GreeceXX3en.pdf>

14. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos. 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants’ Trade Unions (ADEDY) v. Greece and 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants’ Trade Unions (ADEDY) v. Greece, as well as ECSR 07.12.2012, Complaints Nos. 76/2012,

followed by other European and international bodies, such as the Council of Europe (hereinafter CoE) Committee of Ministers¹⁵, the CoE Commissioner for Human Rights¹⁶, the ILO Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (hereinafter CEACR)¹⁷ and the UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr. Cephias Lumina¹⁸.

The ECSR, in its **Conclusions XX-3 (2014) - Greece**, again quoted this Recommendation and took into account the GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the ESC and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the ESC¹⁹.

Specific points of interest

Social security

By seven decisions,²⁰ the ECSR found that several austerity measures taken in Greece violate ESC labour and pension rights, driving workers and pensioners below the poverty threshold. These provisions allowed the dismissal of certain categories of workers without notice and severance allowance, introduced sub-minima for young workers and limited their social security coverage, deprived certain categories of young workers of the annual leave and, by virtue of successive amendments to social security schemes, reduced or suppressed retirement benefits. None of these measures was modified or repealed, as the GNCHR highlighted in the aforementioned Observations submitted to the ECSR and the ECSR ascertained in its aforementioned **Conclusions XX-3 (2014) - Greece**.

In 2013, the CEACR deplored the consecutive **drastic pension cuts** made in November 2011 and three times in 2012, with retroactive effect, as a condition for bailout funds. Some of these cuts were harsher for pensioners below 55 years old, while retirement age was further

---

other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, in his Report Mission to Greece (22–27 April 2013), to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1).

Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, 78/2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, 80/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece.

15. CoE Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383).

16. CoE, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, p. 52, available at: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2530030&SecMode=1&DocId=2144886&Usage=2>.

17. CEACR, Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), *Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3088061; Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), *Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3150771; Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), *Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959. See also CEACR, Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), *Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) - Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3085303; Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), *Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) - Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3172619.

18. UN Independent Expert on the effects of foreign debt and

19. GNCHR, *Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (Reference Period 1.1.2009-12.31.2012)*, available at: http://nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/GNCHR_Observations_24thReportf.pdf.

20. See note 14 above.

raised (from 65 in 2010, to 67 in 2012). The CEACR found in its Report to the 103rd International Labour Conference of 2014 on the application of ILO Convention No. 102 by Greece that its observations made in previous reports were not followed, with the result that the situation considerably deteriorated. The same conclusion was reached by the CoE Committee of Ministers in a Resolution finding violations of the European Code of Social Security by Greece²¹.

- The CEACR constantly expresses its concern about the impact of austerity policies on the **viability of the social security system**. In its recent report on the application of Convention No. 102 (social security) by Greece²², the CEACR still doubts that the measures adopted by Greece will be sufficient to preserve the **viability of the social security system** in the current economic situation of the country²³.

- The CEACR remains concerned by the statements during the discussion of the case of Greece at the CAS in 2014 that the drastic reduction in public health expenditure led to longer waiting times, higher admission fees, co-payment and the closure of hospitals and health centres, and an exclusion of poor citizens and marginalized groups from the health system. People who are unemployed for longer than one year are losing their access to health coverage. The social security system owed the main public health-care provider €421.4 million in contributions, which it had collected but failed to distrib-

ute. As a consequence, **an increasing number of persons living in Greece are without any or adequate access to health care, the quality of which has degenerated**²⁴.

- **“Pre-retirement suspension”**: According to Law 4024/2011, civil servants having completed at least 35 years of service and the age of 55 years until 31 December 2013 shall be *ipso jure* dismissed (prior to normal retirement age which is 65). Others shall be *ipso jure* placed in “pre-retirement suspension”, with reduced pay (60% of the basic salary paid at the time of the suspension; suppression of additional benefits) until they complete at least 35 years of service and the age of 55 years; they shall then receive a full pension. The **CS, by judgment 3354/2013 (Plen.)**, found this measure contrary to the Constitution (Arts. 4(1) (equality before the law) and 103 (guarantees against dismissal of civil servants)). The CS stressed that this measure was not based on previous individual assessment of the civil servants concerned, nor on a rational redefinition of state functions and a reform of the organisational needs of Public Administration, but only on random and fortuitous criteria (age and service period).

Trade union and collective bargaining rights

- The ILO Committee of Freedom of Association, the CEACR and the Committee on the Application of Standards found numerous violations of these rights in the public and private sectors. The austerity measures introduced **repeated and extensive interference, seriously weakening collective bargaining and collective agreements (CAs)** and violating the **autonomy of social partners**. These measures **restricted or abolished the binding nature of CAs**; they **enabled associations of persons, not enjoying the guarantees granted to trade unions, to conclude firm-level CAs deviating from higher level CAs** to the detriment of workers; they thus **reversed CA hierarchy**, with the result that the fundamental

21. CoE Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, available at: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383).

22. ILO, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I), International Labour Conference, 104th Session, 2015. See also Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) – Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959.

23. *Ibid.*

24. *Ibid.*

principle of favourability to workers was abolished; they imposed or **allowed derogations from CAs**, to the detriment of workers; they **modified or replaced CA clauses** by unfavourable statutory provisions; they **restricted the subjects of CAs**. Finally, following substantial statutory reductions of the **general minimum wages**, their determination was removed from the scope of national general CAs and assigned to the legislature.

Wage protection

▪ The CEACR has deplored **wage cuts** and **delays in wage payment** due to financial problems of many enterprises, which also affect pensions. The CEACR was “seriously concerned about the cumulative effect these measures have on **workers’ income level and living standards** and compliance with labour standards related to wage protection”. The CEACR noted the deep concern of the GNCHR “at the ongoing drastic reductions in even the lower salaries and pensions” and “the drastic reduction or withdrawal of vital social benefits”. The CEACR is still concerned about the **continuation of cases of non-payment or delayed payment of wages**. The current situation **continues to pose difficulties for workers and their families** whose income has already been substantially decreased through the implementation of austerity measures including reductions of wages and benefits²⁵.

Discrimination

▪ The CEACR has deplored the “disproportionate impact” of the crisis and austerity measures on women. In particular, “the combined effect of the financial crisis, the growing informal economy and the implementation of structural reform measures adversely affect the negotiating power of women, and lead to their over-representation in precarious low-paid jobs”.

25. ILO, *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) – Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3172619*.

▪ The ECSR found that the provisions violating young workers’ right to a fair remuneration violated the non-discrimination principle.

▪ Many of these violations are also likely to constitute violations of the CESC and EU law, in particular of the principle of non-discrimination embodied in Article 21 of the EU Charter of Fundamental Rights and reflected in Directive 2000/78/EC which prohibits discrimination in employment on several grounds, including age. However, the CS avoids applying international standards, as well as making preliminary references to the CJEU to resolve important questions of compatibility of austerity measures with EU law. A recent example: by CS 2307/2014, the CS considered that the repeal of the possibility for social partners to have unilateral recourse to mediation in case of failure of collective bargaining was unconstitutional. However, although the administrative act challenged for annulment also introduced sub-minima for young workers which the ECSR had found contrary to the ESC, the CS did not make a reference to the CJEU regarding this issue, and did not apply the ESC and ILO Conventions invoked by the applicants. This was also the case in CS 668/2012 (Plen.) and 1285/2012 where the CS was called upon to rule on the compatibility of austerity measures with EU law, ILO Conventions, the CESC and the ESC.

In this context, reference should be made to judgments 4310/2014 and 3663/2014 where the CS found that pension cuts are not unconstitutional (the case is pending in the Plenary). However, the dissenting judges make explicit reference to the GNCHR reports on the impact of austerity measures on human rights as well as to the report of the UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr. Cephax Lumina, which was quoted in the GNCHR reports.

Furthermore, in its aforementioned Observations on the 24th Greek Report on the application of the ESC and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the ESC, submitted to the ECSR the GNCHR also drew attention to the following:

- Discrimination against female employees of the State and public legal entities employed on a fixed-term contract regarding maternity leave and maternity allowance.
- Discrimination on grounds of nationality regarding child allowances.
- Discrimination on grounds of age regarding unemployment allowance.

Human Rights Impact Assessment

▪ No *ex ante* or *ex post* assessment of the social impact of austerity measures was made. As an ILO fact-finding High Level Mission to Greece (September 2011), which met with Government, social partners and Commission and IMF representatives, deplored, “the Government indicated that [...] employment objectives [...] were not taken into account when discussing the general framing of macroeconomic policies with the Troika”. While “about 20% of the population was facing the risk of poverty, [the Government] did not have an opportunity in meetings with the Troika to discuss the impact of social security reforms on the spread of poverty [...] and the social security benefits to withstand any such trend, [nor] the impact that policies in the area of taxation, wages and employment would have on the sustainability of the social security system”. “It was encouraged by the fact that these issues were on the agenda of [the ILO] and hoped that the ILO would be in a position to convey them to the Troika”²⁶.

▪ The CEACR has also expressed its concern about the fact that all fiscal consolidation decisions and austerity measures are taken without any *ex ante* or even *ex post* impact assessment. **Employers’ and workers’ representatives are not consulted before the adoption of any austerity measures**²⁷.

26. ILO, *Report on the High Level Mission to Greece*, available at: http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_170433/lang--en/index.htm.

27. ILO, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I)*, International Labour Conference, 104th Session, 2015; *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952*

▪ The CEACR notes that the GNCHR highlighted the importance of assessing the adverse consequences of the multiple austerity measures on the employment and social security rights of large segments of the population and called on the Government to end the flexibilization of employment relationships in the private and the public sectors²⁸ (GNCHR Recommendation, 27.6.2013). The CEACR requested that the Government take without delay the necessary measures, in cooperation with the social partners and the Office of the Ombudsman, to **evaluate the impact of the austerity measures** on equality of opportunity and treatment in both public and private sector employment with a view to determining the most appropriate measures to address any direct or indirect discrimination based on sex with respect to access to employment and occupation, terms and conditions of employment, and security of employment. **The evaluation of the impact of the austerity measures should also focus on the employment situation of ethnic and religious minorities such as Roma and Muslims as well as migrant workers who are particularly vulnerable to the impact of the economic crisis**²⁹.

The right to water

▪ **Privatisation of the Athens Water Supply and Sewage Company (EYDAP)**: The CS, by judgment 1906/2014 (Plen.), found that the privatization of a public enterprise, which provides services of general interest, such as water and sanitation, jeopardises the continuous supply of affordable and high quality services of general interest, which cannot be guaranteed by

(No. 102) – Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959. See also CFA 365th Report, Governing Body 316th Session, 1-16 November 2012, Case 2820, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf.

28. GNCHR, “The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards”, 27.6.2013, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

29. *Ibid.*

state supervision. EYDAP's services are provided monopolistically to a large population, living under adverse residential conditions within the region of Attiki, through networks which are unique to the region and belong to the fixed assets of EYDAP. The aforementioned services regard water and sanitation supply which is necessary for healthy living conditions, and notably the provision of drinking water, a natural asset necessary for the survival of the population which become scarcer over time. The uncertainty as to the continuity of affordable services and utilities of public interest, indispensable to people, infringes Article 5 of the Constitution, in particular the provision of paragraph 5 thereof, which guarantees the right to protection of health, and Article 21(3) which provides that the State shall ensure the health of citizens.

Prior to the CS judgment, the GNCHR had addressed recommendations on the protection of the right to water and expressed *inter alia* concern on the ongoing, at the time, privatisation of EYDAP.

Law 4320/2015 "Provisions on the adoption of immediate measures regarding the humanitarian crisis"

Law 4320/2015 provides for the adoption of immediate measures in order to address immediate needs created by the austerity measures and the financial crisis. As mentioned in the Explanatory Report³⁰ "economic recession, created by the austerity policies and the last 6-year financial crisis, has had dramatic social impacts". The Law aims to provide housing, electricity and food benefits to persons and families living under "extreme poverty". In particular the Law provides for persons and families living under extreme poverty conditions: (1) free electricity supplies up to 300kwh/month, (2) housing benefit (provided for not more than 30.000 persons and families) and (3) feeding allowance. During the past years, international treaty bodies have repeatedly underlined the need for measure to face the adverse impact of austerity measures:

30. Available at: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/r-crisis-eis.pdf>.

- The ECSR has underlined that "the economic crisis should not have as a consequence the reduction of the protection of the rights recognised by the [ESC]. Hence, the governments are bound to take all necessary steps to ensure that the rights of the Charter are effectively guaranteed at a period of time when beneficiaries need protection the most³¹".

- The CEACR has stressed that Government should create "the most rapid scenarios of undoing certain austerity measures and returning disproportionately cut benefits to the socially acceptable level"³² and invited the Government to "take appropriate measures to correct the 'multipliers' of its economic policy so as to significantly reduce unemployment and poverty"³³.

- In 2010, 2011 and 2013, the GNCHR addressed three Recommendations to the Greek Government on "the need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis"³⁴, "on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights"³⁵ and "on the conformity of austerity measures to international human rights standards"³⁶.

In this context, the GNCHR welcomes the adoption of **Law 4320/2015**.

31. *see inter alia ECSR, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece 1, complaint No. 79/2012, 22 April 2013, § 70.*

32. CEACR, Report to ILC 102nd (2013) Session, C. 102.

33. ILO, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I), International Labour Conference, 104th Session, 2015, p. 457. See also Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) – Greece, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0:NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959

34. GNCHR, "The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", 2010, http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/2010_Crisis.pdf.

35. GNCHR, Recommendation, "On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights", 2011, http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/nchr_crisis.pdf.

36. GNCHR, "Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", 2013, http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

However, while acknowledging that the aforementioned Law does not aim to holistically address the impact of the austerities measures, the GNCHR observes the following:

1. Discrimination on grounds of age continues by virtue of provisions of Law 4320/2015, in particular regarding minimum wages for young workers (Article 42) or the extension of insurance coverage of workers 30-65 years old (Article 30(3)).

The GNCHR has repeatedly highlighted the findings of international bodies regarding the disproportionate impact of the crisis and austerity measures on young people and the systematic discrimination against them in the area of employment³⁷. Moreover the ECSR has found that such provisions are violating the ESC³⁸.

2. Further urgent measures are necessary for the restoration of the system of collective bargaining and collective agreements:

The GNCHR has stressed the need³⁹ for immediate restoration of the system of collective bargaining and collective agreements introduced by Law 1876/1990. Invoking the findings of ILO bodies, it has pointed out that, within this framework, the re-establishment of the procedure for

concluding national general collective agreements (NGCAs) and of their content and scope should be an immediate priority, with a view to maintaining the NGCA status as an institutional instrument serving the general interest and the interests of workers in particular, through the establishment of general minimum standards of wages and working conditions for all workers throughout Greece. Besides, in the post-junta era, the content of the NGCAs was not merely financial⁴⁰.

V. Healthcare issues

Protection of the rights of people living with HIV/AIDS

The GNCHR has addressed the issue of human rights protection of people living with HIV/AIDS because of the established deficit in the enjoyment of fundamental rights, further intensified by stigmatization, discriminatory treatment and violation of confidentiality.

GNCHR Recommendations:

- information and sensitization campaigns for the general public on HIV/AIDS aiming at preventing and combating social stigma,
- making use of a) the important role of workplaces in terms of information, prevention, access to treatment, care and support for combating HIV/AIDS at the national level and b) the special role of labour unions and employers associations to promote and support national efforts to address HIV/AIDS within and via the field of employment and

37. GNCHR, "The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", 27.6.2013, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf. GNCHR, *Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the (Reference Period 1.1.2009-12.31.2012)*, 9.4.2014, available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/GNCHR_Observations_24thReportf.pdf.

38. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos. 65/2011, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece* and 66/2011, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*. CEACR, *Observation (CEACR) - adopted 2012*, published 102nd ILC session (2013), *Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece*, available at: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0:NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3088061.

39. GNCHR, "The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards" (2013), available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

40. *The NGCA was, through its normative content and in terms of equality, a fundamental instrument for the promotion of fundamental rights, often before the State had guaranteed them, and for the improvement of already existing rules (regarding e.g. equal pay for men and women, reconciliation of professional and family life, respect for national, religious and cultural particularities of employees by their employers, protection of employees with disabilities and adaptation of their working conditions, measures for employees affected by HIV/AIDS, protection of employees participating in rehabilitation programs, promotion of employment along with environmental protection etc).*

- specialised and periodic training of health and administrative hospital personnel concerning HIV/AIDS and their obligations while performing their duties.

GNCHR, "Protection of the rights of people living with HIV/AIDS", 27.1.2011, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/YGEIA/NCHR%20Report%20on%20the%20rights%20of%20people%20living%20with%20HIV%20_2_.pdf.

In 2012, the GNCHR issued a Press Release in order to express its deep concern for the *cruel and degrading treatment* by public authorities of ill and degraded women, victims of sexual and financial abuse. The GNCHR highlighted that this treatment, which was tolerated by the State, allegedly in the name of public health protection, created a ***situation of flagrant violation of the principle of the Rule of Law and fundamental human rights, which annihilates human dignity, disrupts social cohesion and downgrades our civilization.***

GNCHR Recommendation:

The GNCHR called on all state authorities to fulfil their constitutional obligations and refrain from the aforementioned actions, even when ordered by their superiors, since they are in breach of the Constitution, the compliance with which is the primary obligation of any state authority.

GNCHR, "Press Release: Cruel and degrading treatment of our fellow beings: the responsibility of the State", 25.5.2012, Annual Report 2012-2013, p. 78, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Ektheseis/englishreport2012_2013.pdf.

Migrants' access to health

The GNCHR has repeatedly complained about Article **84 Law 3386/2005**, which prohibited the provision of medical care to undocumented migrants, making doctors who contravene this prohibition liable to criminal and disciplinary

sanctions. It has underlined that this leads to inhuman and degrading treatment of these persons and violates their right to social aid and healthcare, whilst endangering public health.

GNCHR, Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (9.4.2014), http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/GNCHR_Observations_24thReportf.pdf

Article **84 Law 3386/2005** has been replaced by Article **26(1) Law 4251/2014**, which does not, however, address the real problem. According to Article **26(1) Law 4251/2014** (*Immigration and Social Integration Code and other relevant provisions*), "public services, public entities, local authorities, organizations and utilities and social security organizations shall not provide their services to citizens of third countries, who have no passport or other travel document recognized by international conventions and visa or residence permit and generally cannot prove that they have entered and reside legally in Greece". Furthermore, according to paragraph 2 of the same article, are excluded from this provision a) hospitals and clinics in cases of citizens of third countries admitted in emergency, for childbirth and minors, as well as in cases of social care structures operating within the Local Authorities (OTA).

Nonetheless, it is to be noted that the Deputy Minister of Health announced the establishment of a task force for the study of existing legislation and the identification of problems regarding access of uninsured citizens in public health facilities.

Mental health issues

The state of **child and adolescent mental health in Greece** of the crisis is appalling. This is confirmed by several scientific studies, such as a recent one, in which it is highlighted *inter alia* that the number of new cases is increas-

ing along with the need to provide reinforcing services within the community – due to the fact that social services are not functioning–, but also in schools – where psychiatric services are not provided⁴¹.

A recent research compared statistical data, in a sample of public and private psychiatric institutions in Athens, Piraeus and Thessaloniki for 2007 and 2011 (two years before and two years after the implementation of the first austerity measures). This comparison shows that new cases in non-hospital services increased by 39.8% for children and by 25.5% for adults, while the corresponding percentages in the private sector decreased by 35.4%. As a result, the waiting list and the waiting time are longer⁴².

Indeed, the evaluation of the application of the **National Plan of Action *Psychargos* for the period 2000-2009 demonstrates that the development of psychiatric services for children is more inadequate than for adults, while only 30% of scheduled services have indeed been brought into effect**. Moreover, the distribution of these services has been quite heterogeneous, given that they are mainly located in Attica. In other regions, the provision of psychiatric care to children is inexistent⁴³. In fact, the situation is exacerbated due to the impact of the **crisis on families and schools, which are no longer capable to fulfil their supporting role as before**.

With regard to the **existing mental health services structures**, they operate with reduced by 10-40% staff, which is not always remunerated on time and whose salary has been significantly cut. A great number of more specialised personnel had to retire⁴⁴. Also, an important

number of community centers, mental rehabilitation units and specialized centers no longer function. The impact of the crisis was exceptionally strong especially on units dealing with special categories of disorders and learning difficulties. This most serious impact of the financial crisis is not only limited to the already existing structures, since all plans to create mental health units for children, which had been originally drafted in the framework of the psychiatric reform since 2000, were abandoned⁴⁵.

GNCHR Recommendations:

- horizontal coordination of services

through the obligatory intersectoral collaboration for the timely adoption of the appropriate and necessary measures, the adoption of prevention policies and protocols for the right addressing of cases of abuse/neglect and the realisation of references, when necessary, to psychosocial services for the thorough examination of the cases and the adoption of measures for children's rights protection, the constant and annual monitoring (intermediary and final) of the course and the results of this synergy aiming at the prompt (re)adaptation of the measures and actions in favour of childhood protection.

- **structural changes and institutional measures** in the sectors of Health and Welfare, such as:

- access to health services (preventive medicine, examination, treatment, hospitalisation and rehabilitation) of all children without exception, irregardless of the social security regime they fall under,
- development of health services, particularly mental health services for children, at regional level, covering their needs, with special provisions for groups of children threatened by social exclusion, such as disabled children, Roma, children belonging to minorities,

41. D. Anagnostopoulos, E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *ECAP Journal*, February 2013, available at: [http://www.escap.eu/policy/care-crisis-in-greece/brief-report-\(ecap\)](http://www.escap.eu/policy/care-crisis-in-greece/brief-report-(ecap)).

42. *Ibidem*. In most centers, waiting time has tripled and it nowadays exceeds one month, while in special cases it can reach up to a year.

43. G. Thornicroft, T. Craig, T. Power, «Ex post evaluation of the National Plan of Action Plan of Action 'Psychargos' 2000–2009. Executive summary». Hellenic Ministry of Health and Social Solidarity, Athens 2010.

44. D. Anagnostopoulos, E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *op. cit.*

45. A. Kentikelenis, M. Karanikolos, A. Reeves, M. McKee, D. Stuckler, «Greece's health crisis: from austerity to denialism», *op. cit.*, p. 749.

immigrants, refugees and children living in isolated island/mountain areas,

- adequate staffing of social welfare services, especially the ones provided by Local Authorities (OTA), with personnel specialised in child protection who are able to intervene, in collaboration with schools, nurseries and judicial services, where necessary, both in a preventive and a supportive way in support of families afflicted by the financial crisis which suffer dysfunctions, abuse, neglect or exploitation of their members or which are particularly vulnerable, due to special circumstances (e.g. due to disability).

“Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: **Health and Welfare**”, 8.5.2014, (in Greek) available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhxanismoι_prostasias_paidikis_hlikias.pdf

VI. Human Rights Education

General observations

The GNCHR seeks to engage with ad hoc programmes of human rights education and promotion, giving priority to specific population groups, such as the police, students and NGOs.

The GNCHR conducts research in order to substantiate the comments and recommendations issued in the framework of its remit.

It should also be noted that although the GNCHR has proposed several research projects (such as the dissemination of the case law of the ECtHR to judges through the translation and distribution of the most important cases), their implementation has not yet been possible mainly due to lack of resources.

The GNCHR website serves as a Documentation Centre on Human Rights. More particularly, a collection of international and national documents (e.g. ECtHR judgments; decisions of the European Committee of Social Rights; Reports of

ILO bodies; Greek reports submitted to international and European Treaty Bodies along with the Concluding Observations of these bodies; activities of ENNHRI and ICC; Reports of the Fundamental Rights Agency and international NGOs, such as Amnesty International; judgments of Greek courts regarding human rights) is available on the GNCHR website.

Examples of the GNCHR’s initiatives in such programmes in schools, universities and professional groups:

- The GNCHR has recently (2014) translated in Greek the ODIHR- OSCE- UNESCO “Guidelines for Educators on Countering Intolerance and Discrimination against Muslims: Addressing Islamophobia through Education”⁴⁶. These Guidelines have been developed to support educators in countering intolerance and discrimination against Muslims. They are intended for a wide audience, including education policy-makers and officials, teacher trainers, teachers, principals and head teachers, staff in teacher unions and professional associations, and members of NGOs. The Guidelines are relevant for both primary and secondary education and can also be used in non-formal education settings.

- In the field of combating racist hate and subsequent violence with racist motives, the GNCHR has repeatedly called upon the State to take measures. It has maintained this line of action by establishing the *Racist Violence Recording Network*⁴⁷, in collaboration with the UN High Commissioner for Refugees Office in Greece and with the participation of more than 35 NGOs and other bodies, which provide legal, medical, social and other supporting services and come in contact with victims of racist violence. In February 2014 the Network together with the OSCE-ODIHR organized a Training Workshop on Hate Crimes for members of this Network. This training is of particular importance, as the action of the Network’s members aims to cover the ab-

46. Available at: <http://www.osce.org/el/odihr/120161?download=true>.

47. www.rvrn.org.

sence of an official and effective system for the recording of cases of racist violence.

- In 2010, the GNCHR established a Special Research Committee on Bullying in Schools, which examined this phenomenon, conducted a wide debate and addressed recommendations. The findings of this research and the main points of the debate were presented in a collective volume, edited by the then President of the GNCHR, Professor Alice Marangopoulos, on "Bullying and Aggressiveness in Schools"⁴⁸. In this context, the GNCHR has underlined, and is constantly underlining that the training of school personnel is of fundamental importance.

- The GNCHR President has participated in the presentation of a research paper by the 3rd General High School in Agrinio (2013) "Discrimination-Racism-Xenophobia in Greek School" and discussed with the students on issues pertaining to Human Rights, Racism and Education.

GNCHR Recommendations:

Human rights education for police officers

The GNCHR has been stressing that the effective response to arbitrary cases involving security forces includes the correct - initial and periodic - education and training of the security forces mainly on human rights, but also on inquiry methods, especially for the Police. In 2009, the GNCHR proposed to the Ministry of Internal Affairs, on its own initiative, to carry out and establish a programme for the education of police officers on human rights. At first this proposal was accepted and a working group convened a couple of times

in 2009, mostly to discuss initial steps and develop the said programme. However, this programme has not been implemented. Furthermore, following the change in Government at the time, the Ministry of Citizen's Protection disregarded the GNCHR proposal and dismantled the working group. A new working group was put together consisting only of department officials. The GNCHR repeatedly communicated with the Ministry and highlighted the importance of its participation in the programme, to no avail.

The GNCHR is still willing to assist and cooperate with the Ministry in order to facilitate any educational initiative in this regard and will undertake new initiatives.

Education on human rights at school

The GNCHR has applauded announcements made by the Ministry of Education promising to promote actions for the correct and democratic political education of younger generations, as well as for shielding them from Nazi and racist practices.

However, the GNCHR deplores the absence of a holistic approach to human rights education which is obvious in the curricula of primary as well as secondary education.

GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, 2013, available at: http://nchr.gr/images/English_Site/Ellinikes_Ektheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf

48. GNCHR, *Bullying in Schools*, Ed. Nomiki Bibliothiki, Athens 2010, http://www.nb.org/%CE%95%CE%9A%CE%94%CE%9F%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3/%CE%9F%CE%9C%CE%91%CE%94%CE%99%CE%9A%CE%97_%CE%92%CE%99%CE%91_%CE%9A%CE%91%CE%99_%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%98%CE%95%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91_%CE%A3%CE%A4%CE%91_%CE%A3%CE%A7%CE%9F%CE%9B%CE%95%CE%99%CE%91#.VIVZ9dKsVql.

1.4. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στον Ειδικό Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων, ξενοφοβίας και σχετιζόμενης μισαλλοδοξίας, Mutuma Ruteere (25.5.2015)

Submission to the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr. Mutuma Ruteere

I. Introductory remarks on GNCHR

The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) was established by Law 2667/1998 as an advisory body to the State on matters pertaining to human rights protection. The main rationale behind the establishment of the GNCHR was to ensure the constant monitoring of developments concerning human rights and the briefing of both the administration and public opinion on the dangers posed to human rights. The founding law of the GNCHR is based on the Paris Principles adopted by the UN General Assembly and the GNCHR has been granted status A by the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC).

The GNCHR has a pluralistic composition. Its 32 members are nominated by NGOs, trade unions, independent authorities, universities, bar associations, political parties, Parliament and the Administration.

According to its founding law, the GNCHR's mission consists in:

- a) the constant monitoring of human rights issues, the information of the public and the advancement of research in this connection;
- b) the exchange of experiences at international level with similar organs of international organizations, such as the UN, the Council of Europe, the OECD, or of other States;
- c) the formulation of policy proposals on matters related to its objectives.

Its mandate covers the whole spectrum of human rights in terms of *ratione materiae*; how-

ever it lacks the competence to deal with individual cases.

Since its establishment, the GNCHR has dealt with a broad range of human rights issues. The factors which play a role for its agenda setting are various, such as the urgency of a particular topic, its importance in terms of the seriousness of human rights violations involved, in terms of publicity gained or of the numbers of individuals affected.

Moreover, the GNCHR each year publishes an Annual Report, describing its yearly activities and containing all its decisions. The Annual Report is communicated to Parliament, the Prime Minister, state authorities and other institutions.

All the reports, decisions and resolutions of the GNCHR are made public via their uploading on the website of the GNCHR, their communication to the competent authorities, the issuing of press releases etc.

Encouraging ratification of UN human rights standards

Every time the GNCHR deals with a particular issue – whether it comments upon a bill or existing legislation or addresses administrative practices or omissions – it always examines whether and to what extent Greece complies with relevant international and EU human rights standards. For this purpose, since its creation, the GNCHR has repeatedly recommended to the Government to proceed with the ratification of international human rights instruments, mostly via its various Positions or Recommendations.

Some examples of international instruments for the ratification of which the GNCHR has undertaken advocacy or awareness raising campaigns are the following:

- the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (ratified: 24 January 2002),
- the Convention against Transnational Organized Crime and the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (ratified: 11 January 2011),

- the Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (ratified: 11 January 2011),
- the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ratified: 11 February 2014),
- the Optional Protocol to the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (not signed),
- the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families (not signed),
- the Convention against Discrimination in Education (not signed),
- Greece has not yet made a declaration under Article 14 CERD that would allow individual communications to the CERD.

II. Rights of migrants – asylum seekers

Detention Conditions

GNCHR has dealt many times with detention conditions of illegal immigrants in Greece. GNCHR has expressed its concerns regarding *inter alia* overpopulation and prolonged detention periods. GNCHR has also underlined that the decision on the detention of an immigrant should be made in exceptional cases and only as an *ultimum refugium* after all possible alternative measures have been taken into consideration.

GNCHR Recommendations:

GNCHR has called on the Greek authorities to take into account and comply with the continuous recommendations of the CPT and the other international bodies, but also with the GNCHR observations, in order to guarantee that detention conditions are in line with the right to human dignity and the right to health.

GNCHR repeated its recommendations, which are included in its two relevant decisions (i.e. GNCHR, “Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens”, *Annual Report 2010*, p. 82; GNCHR, “Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region”, *Annual Report 2011*, p. 85)

GNCHR, “Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)”, *Annual Report 2012-2013*, p. 93-95.

Recent developments

Council of Europe, Committee for the Prevention of Torture (CPT), *Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013*, 16 October 2014, CPT/Inf (2014) 26, §§ 57 – 92.

ECtHR Judgments. Several judgments¹ have found a violation of art. 3 ECHR due to inadequate conditions of detention and systemic deficiencies in the asylum procedure (of which nine (9) from the second semester 2014 up to date). Among them is the judgment in *AL. K. v. Greece* (No. 63542/11), 11.12.2014, where the ECtHR called for the adoption of general measures aiming at putting an end to the inhuman and degrading treatment prevailing in certain detention centers near the borders.

1. E.g. *Mahammad and others v. Greece*, No 48352/12, 15 January 2015; *Al. K. v. Greece*, No 63542/11, 11 December 2014; *Mohamad v. Greece*, No 70586/11, 11 December 2014; *A.E. v. Greece*, No 46673/10, 27 November 2014; *MD v. Greece*, No 60622/11, 13 November 2014; *H.H. v. Greece*, No 63493/11, 9 October 2014; *F.H. v. Greece*, No 78456/11, 31 July 2014; *Tatishvili v. Greece*, No 26452/11, 31 July 2014; *Los Santos and de la Cruz v. Greece*, No 2134/12, 2161/12, 27 June 2014; see also *Tabesch v. Greece*, No. 8256/07, 26.11.2009; *S.D. v. Greece*, No. 53541/07, 11.6.2009; *Rahimi v. Greece*, No. 8687/08, 1.04.2011; *M.S.S. v. Belgium and Greece*, No. 30696/09, 21.01.2011.

CJEU Judgments: Joined Cases C-411/10 and C-493/10 *N.S.* [2011] ECR I-13905, where the CJEU agreed with the ECtHR regarding systemic deficiencies in the asylum procedure and in the reception conditions of asylum seekers in Greece.

Press Release of the Deputy Minister of Immigration Policy and the Deputy Minister of Public Order regarding Detention Centers, 17.2.2015².

The new Deputy Minister announced that:

- Indefinite administrative detention (detention exceeding 18 months), which was considered lawful by Legal Council of the State Advisory Opinion No. 44/2014, will be abolished.

- All persons belonging to vulnerable groups (families, children, unaccompanied minors, pregnant women, victims of torture etc) and asylum seekers, will be immediately released.

- Persons who are detained for 6 months will also be released.

- Alternatives to detention will be examined and implemented.

These statements were welcomed by the OHCHR³ and the UNHCR Office in Greece⁴.

Citizenship issues

By judgment 460/2013 the Council of the State (Supreme Administrative Court, hereinafter CS) declared the provisions of Law 3838/2010 regarding the granting of Greek citizenship to second generation immigrants unconstitutional, hence inapplicable.

2. http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27.%27%20&perform=view&id=50720&Itemid=1458&lang.

3. OHCHR, *Regional Office for Europe, UN Human Rights Office welcomes Greece's envisaged changes in migration policy*, 18.02.2015, available at: <http://www.unric.org/en/latest-un-buzz/29649-un-human-rights-office-welcomes-greecesenvisaged-changes-in-migration-policy>.

4. UNHCR- *Office in Greece, UNHCR welcomes the envisaged changes in the administrative detention of third country nationals*, 19 February 2015, available at: <http://www.unhcr.gr/nea/artikel/24dcef5d13ebd29a1559fc4d7339ad10/unhcr-welcomes-the-envisaged-changes.html>.

GNCHR Recommendations:

- The GNCHR deemed absolutely necessary the regulation, without any further delay, of issues regarding citizenship of second generation immigrants.

- GNCHR called once again upon the State to sign and ratify the UN Convention on the Reduction of Statelessness (1961, in force since 1975) as well as the Convention of the Council of Europe on Nationality (1997, in force since 2000), which Greece has already signed since 11/06/1997.

GNCHR Press-release deploring the suspension of all procedures for granting Greek nationality pending a CS judgment. 20.12.2012 (the judgment – aforementioned CS 460/2013 – was given the following year), http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/DT_anastoli_diadikasiwn_ithagenias.pdf

GNHCR, *Observations on the Bill the Ministry of Internal Affairs entitled "Transposition in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, provisions regarding citizenship issues and other provisions"*, 12.11.2014.

Recent developments

Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1, § 91: "ECRI recalls that, although not necessarily a requirement, citizenship can be a major tool for the integration of migrants. It is, therefore, regrettable that a progressive political initiative seems to have been stopped".

Changes in the Asylum System

- GNCHR welcomes the operation of the new autonomous Asylum Service (1st level) and the Appeals Authority (2nd level). The GNCHR itself contributed to the staffing of the Appeals' Committees.

- GNCHR in a Public Statement (9.10.2014) expressed its deep concern about the obvious legality issues arising from the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, as amended.

- GNCHR called on the Greek Authorities to essentially and deeply investigate the claims and testimonies included in reports by international and European bodies, according to which operations of repulsion and refoulement of third country nationals constitute standard policy for addressing the immigration problem in our Country.

- GNCHR highlights the need to strengthen solidarity and distribute responsibilities in a fairer way among EU member States regarding managing migration waves.

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 95

GNCHR, Public Statement on the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011,

http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/GNCHR_PublicStatement_Appeals-Committees.pdf

The GNCHR proposal that the UNHCR be granted *locus standi* to intervene as a third party in cases concerning the granting of refugee status or subsidiary protection was endorsed by Parliament. A provision to this effect was included in Law 3900/2010 (Article 67(4)).

GNCHR, Comments on the Bill of the Ministry of Justice titled "Acceleration of proceedings in administrative courts and other provisions", 21 October 2010, http://www.nchr.gr/images/English_Site/DIKAIHDIKH/2010_Di-oikhtikh_Dikh.pdf, p. 9.

Recent Developments

UNHCR, *UNHCR observations on the current asylum system in Greece*, December 2014⁵.

UNHCR *inter alia* highlighted that:

- First Reception Services were provided to a 20 per cent of the total population of new arrivals from January 2014 to September 2014. Thus the majority of new arrivals do not benefit from reception services as foreseen by legislation.

- The new Asylum Service is not yet fully operational, as not all the Regional Asylum Offices are established and the Asylum Service still remains understaffed (25% of the foreseen posts are not fulfilled).

- UNHCR is concerned about the continuous ineffectiveness of the system to ensure access to all persons claiming to be in need of international protection. As a consequence, a considerable number of those who want to seek asylum, but who are unable to register in a timely manner or at all, may be at risk of removal and, potentially, refoulement.

- UNHCR continues to advise Governments to refrain from returning asylum-seekers to Greece.

Decision of the Committee of Ministers of the Council of Europe concerning the execution of the ECtHR *M.S.S.* judgment⁶ (1222 DH meeting of the meeting of the Ministers' Deputies- 11/12.3.2015). The Committee of Ministers decided to continue the examination of the measures adopted by the Greek Authorities in compliance with the *M.S.S.* judgment and resume consideration of the issues regarding the asylum procedure and the conditions of detention in a forthcoming meeting in 2016⁷.

Operation "Xenios Zeus"

- The GNCHR maintained its doubts in relation to the extent and intensity of police "clean up" operations which display an element of racist bias.

5. <http://www.refworld.org/docid/54cb3af34.html>.

6. *Op. cit.* in note 1.

7. *Council of Europe, Committee of Ministers, 1222 DH meeting of the meeting of the Ministers' Deputies, 12 March 2015, available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec%282015%291222/7&Language=lanFrench&Ver=original&Site=&BackColorInternet=B9BDEE&BackColorIntranet=FFCD4F&BackColorLogged=FFC679>*.

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 97

Recent developments

Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, 24 February 2015, CRI(2015)1, § 97 "ECRI recommends that the authorities instruct police officers to refrain from racial profiling during stop-and-search operations and to ensure respectful tone and behaviour towards all persons stopped".

Statement of the Deputy Minister for Immigration Policy (5.2.2015). The Deputy Minister has announced that the "Xenios Zeus" operation will be discontinued⁸.

Unaccompanied minors (UAM)

GNCHR Recommendations:

- Police detention of alien minors having illegally entered the country should be abolished and replaced by alternative measures of hospitality and/or protective custody in suitable facilities, while systematic registration, identification information and search for their family and their legal representation should be carried out.

- Deportation should be replaced by return and repatriation procedures, when possible.

- An advisor or a custodian should be appointed to every minor, especially in the field of childcare.

- Unaccompanied minors/ asylum seekers constitute a particularly vulnerable group. Therefore specialized personnel accompanied by an interpreter should be provided for free by the State, so that access to medical care and legal aid can be guaranteed.

- In case of abuse, torture, inhuman or degrading treatment or armed conflict, minors should have free access to healthcare and housing in accommodation centers under the auspices of the Services of the Ministry of Health. Also, they should have access to education until they learn the Greek language.

GNCHR, "Recommendations regarding Unaccompanied Minors", Annual Report 2007.

GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 112

Recent Developments

Report of the Greek Ombudsman, *The issue of age assessment for unaccompanied minors*, 6.10.2014⁹.

The Ombudsman highlights the absence of a reliable system for the age assessment procedure for minors (apart from the procedure provided to UAM subject to First Reception Services, see Ministerial Decision 92490/4.10.2013, Government Gazette Issue B', 2745/ 29.10.2013).

According to the Ombudsman

- The procedure prescribed by the relevant Ministerial Decision, governing age assessment procedures for UAM under First Reception Services, should be applied to all UAM.

- An age assessment procedure based on a holistic approach (and not merely on medical examinations or other physical/somatometric parameters) should be adopted.

- UAM should be informed in a language that they understand and interpretation services should be provided in all cases.

8. To VIMA, "Citizenship to all children – Xenios Zeus is over", 5.2.2015, available at: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=674072>.

9. http://www.synigoros.gr/resources/porisma_diapistosi-anilikotitas-asynodefton-anilikon.pdf.

▪ The best interest of the child should be respected in case of dispute concerning the exact age of the minor.

ECtHR, *Housein v. Greece*, application No. 71825/11 (24 October 2013). The case concerned the detention of an unaccompanied minor for a two months period in Filakio detention centre. The Court found a violation of art. 5.1 ECHR, as the Greek authorities had not taken the appropriate measures in order to place the minor in a special accommodation center.

UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention - Concluding observations: Greece*, 13 August 2012, CRC/C/GRC/CO/2-3, (§ 63) The Committee calls upon the State party to (a) Introduce appropriate legislative amendments to the national legislation, to enable the establishment of a functional, substantial and effective guardianship system for unaccompanied and separated minors; (b) Ensure that unaccompanied asylum-seeking children are promptly appointed a legal representative in order to effectively gain access to the asylum procedure, as well as to assistance and protection, including access to free interpretation; and (c) Create a national best-interests determination procedure that is complemented by procedural safeguards, in order to guide public and private institutions and administrative authorities in their actions affecting third-country national children and (§65) increase the capacity of reception facilities.

The Dublin III Regulation

In its oral statement at the presentation of the Report of the UN Special Rapporteur on Human Rights of Migrants, Mr. François Crépeau¹⁰,

10. *Oral Statement of the GNCHR delivered by the Geneva Representative of the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC)*, Mr Bruce Adamson, during the 23d session of the United Nations Human Rights Council on the report of the Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants, Mr François Crépeau, following his visit to Greece (27.5.2012), *Annual Report 2012-2013*, http://www.nchr.gr/images/English_Site/Ektheseis/englishreport2012_2013.pdf, pp. 99-100.

the GNCHR thanked the Special Rapporteur for recalling that “*Greece is the custodian of an external EU border*” and requesting “*a European-wide approach to migrants’ human rights*”. Fully agreeing with his Conclusions and Recommendations, the GNCHR particularly thanked him for recommending its reinforcement through the provision of competent staff and resources.

The GNCHR also stated that “it is very glad that the Report includes recommendations to the EU and stresses the need for more solidarity and responsibility-sharing among EU Member States. The recommended revision of the Dublin Regulation is crucial. In view of the growing migration flow, it is not merely by providing financial assistance to Greece that the EU will fulfill its primary duty to protect human rights. The EU asylum system must be re-designed and must focus on human dignity and rights – not merely on ways to stockpile human beings in some Member States”.

Sadly, the Dublin III Regulation¹¹ does not effectively realise the fundamental EU principles of *solidarity, human dignity* and *fair sharing of responsibility* proclaimed by the Treaties and the EU Charter (Art. 1 EU Charter, Arts. 2 and 3(3) TEU, 80 TFEU–asylum policies). Moreover, most measures against migration flows amount to automatic *refoulement*. Consequently, the deep human rights concerns in Greater Europe and the UN remain.

The GNCHR included similar observations in its oral statement at the presentation of the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention¹² and in its submissions to the Regional Representative for Europe Office of the High Commissioner for Human Rights, Mr. Jan Jařab.

11. *Regulation (EU) No. 604/2013 (criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection (recast))*, OJ L 180/31, 29.6.2013.

12. GNCHR Oral Statement on the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention during the 27th session of the United Nations Human Rights Council (8-26 September 2014), http://www.nchr.gr/images/English_Site/SINTIKESKRATISIS/Arbitrary%20Detention%20Oral%20Statement.pdf

The right to work

Access to the labour market for asylum-seekers and international protection beneficiaries

Points

- **The UN High Commissioner for Refugees** has recently observed that asylum-seekers in Greece are subject to limited lawful working opportunities, even if by law, they have the right to work immediately after they are issued an “asylum seeker card”: “Art. 4 of P.D. 189/1998 (O.G. A’ 140/25.06.1998) provides that a work permit may be granted to an asylum-seeker “upon completion of a research of the labour market for the requested profession and only in case there is no specific interest expressed by a Greek national, an EU citizen, a third country national of Greek origin or a recognised refugee”. This requirement and the unemployment rate of 33 per cent for third-country nationals in Greece limit legal working opportunities”¹³.

- **The UN High Commissioner for Refugees** observes that “there is no targeted national strategy to promote employment or increase the employability of those granted international protection. Access to employment is hindered by obstacles to participation in the very limited employment programmes, where beneficiaries of international protection often fail to register because of a lack of required documentation. Contrary to EU law, beneficiaries of subsidiary protection are treated like asylum-seekers and face the same difficulties with regard to the issuance of work permits. Another challenge is the recognition of qualifications and skills obtained abroad”¹⁴.

13. *UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), UNHCR observations on the current asylum system in Greece, December 2014, available at: <http://www.refworld.org/docid/54cb3af34.html>, p. 21.*

14. *Ibid*, p. 32.

GNCHR Recommendations:

It must be guaranteed that international protection beneficiaries have the right to work under the same conditions as refugees.

GNCHR, “Observations regarding Asylum Procedure and Implementation of the Relevant Legislation”, Annual Report 2008, http://www.nchr.gr/images/English_Site/PROSFYGES/Asylum_2008.pdf.

Employment in Agriculture

Points of concern

In a press release on “Working and living conditions of alien workers: the State’s responsibility for the grim exploitation of our fellow beings”¹⁵, the GNCHR forcefully declared that it was appalled by the cowardly attack of the employer’s henchmen on alien workers’ life in Manolada in 2013. It noted, however, that these criminal acts did not come as a surprise. They constituted the culmination of systematic criminal behaviour of employers. Many of our fellow beings – usually victims of trafficking – work and reside *in other regions of the country as well*, under conditions of slavery and poverty, which are tolerated by the State. **All state authorities are bound to ensure the unimpeded and effective exercise of all human rights.** Not only should they not violate these rights by their own acts or omissions, but they should also take timely and effective measures in order to prevent and repress any infringement by individuals. Unfortunately, they do not always fulfil their obligations. Alien workers are thus *victims of the grim exploitation by employers, but also of breaches of the competent authorities’ duties*, for many years¹⁶.

- As far as employment in agriculture is concerned, the GNCHR expressed its concerns about the following:

15. *GNCHR, “Working and living conditions of alien workers: the State’s responsibility for the grim exploitation of our fellow beings”, Annual Report 2012-2013, p. 84.*

16. *Ibid*.

- Non compliance with Directive 2009/52/EC on sanctions against employers of illegally staying third country nationals, in spite of its transposition by virtue of Law 4052/2012; in particular regarding effective and adequate inspection in practice of workplaces in all sectors of activity, as underlined in the aforementioned press release of the GNCHR.,

GNCHR Recommendations:

- GNCHR stresses that the recession and the crisis must not lead to disorganisation and inertia of the control mechanisms and urges all state authorities to fulfil, without delay, their duties; especially, it calls on:

- the control mechanisms, such as the Labour Inspectorate (which has acknowledged its responsibility since 2008 and visited the area at the time of the events), the Control Service of Non-Insured Labour of the Greek Social Insurance Institute (IKA) and the agents of the Agricultural Insurance Organisation (OGA), to conduct regular and unannounced inspections,

- the Government and Parliament to reinforce the personnel, the material, infrastructure and the periodic training of the Labour Inspectorate, without any limitations,

- the Trafficking Investigation Department of the Hellenic Police to be actively involved,

- every competent authority to ensure to the victims, as required by the Constitution, the international conventions and European Union law (especially the Charter of Fundamental Rights, Directive 2009/52 which was transposed by Law 4052/2012, as well as other relevant Directives), in particular: (a) lawful residence and possibility of employment in Greece, medical care and compensation for any material and moral damage which they may have suffered and (b) full and retroactive satisfaction of all their labour, social security and other rights and guarantee of these rights for the future without discrimination in comparison to Greek workers.

GNCHR, "Press Release: Working and living conditions of alien workers: the State's responsibility for the grim exploitation of our fellow beings (29.4.2013)", *GNCHR Annual Report 2012-2013*, p. 84.

- The GNCHR reiterates its statements that any labour protection policy will be ineffective, unless the Labour Inspectorate is adequately staffed and appropriately strengthened.

GNCHR, "The GNCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

GNCHR expressed the expectation that the punishment of the perpetrators in the Manolada case, would be prompt, exemplary and effective.

GNCHR, "Press Release: Working and living conditions of alien workers: the State's responsibility for the grim exploitation of our fellow beings (29.4.2013)", *GNCHR Annual Report 2012-2013*, p. 84

On 30.7.2014, the Mixed jury Appeals Court of Patras acquitted the farmowners, accused *inter alia* for human trafficking. In 29.10.2014, the Supreme Court confirmed the acquittals pronounced by the appeals court and rejected the petition to squash the appeals court's judgement¹⁷.

- It should be noted that Greece has not yet ratified the ILO, C129 - Labour Inspection (Agriculture) Convention, 1969 (No. 129).

Migrants' access to health

The GNCHR has repeatedly criticised Article **84 Law 3386/2005**, which prohibits the provi-

¹⁷. HLHR, Press Release, 31.1.2014, available at: <http://www.hlhr.gr/index.php?MDL=pages&SiteID=1088>.

sion of medical care to undocumented migrants, making doctors who contravene this prohibition liable to criminal and disciplinary sanctions. It has underlined that this leads to inhuman and degrading treatment of these persons and violates their right to social aid and healthcare, whilst endangering public health.

GNCHR, Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (9.4.2014), http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/ellinikes_ektheseis_en_ell_org/CoE/GNCHR_Observations_24thReportf.pdf

Article **84 Law 3386/2005** has been replaced by Article **26(1) Law 4251/2014**, which does not, however, address the real problem. According to Article **26(1) Law 4251/2014** (*Immigration and Social Integration Code and other relevant provisions*), "public services, public entities, local authorities, organizations and utilities and social security organizations shall not provide their services to citizens of third countries, who have no passport or other travel document recognized by international conventions and visa or residence permit and generally cannot prove that they have entered and reside legally in Greece". Furthermore, according to paragraph 2 of the same article, are excluded from this provision a) hospitals and clinics in cases of citizens of third countries admitted in emergency, for childbirth and minors, as well as in cases of social care structures operating within the Local Authorities (OTA).

However, it is to be noted that the Deputy Minister of Health announced the establishment of a task force for the study of existing legislation and the identification of problems regarding access of uninsured citizens in public health facilities.

Human Trafficking

Greece has recently ratified the UN Convention against Transnational Organized Crime and

the Protocols Thereto (Law 3875/2010), the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (L. 4216/2013) and has transposed Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims (L. 4198/2013).

GNCHR Recommendations:

- There is further need for the effective implementation of the legal provisions.
- Data should be recorded in order to demonstrate the effective prevention and protection of trafficking victims, the prosecution of perpetrators and the assistance of victims.
- A multilingual helpline that will support victims and a protection scheme that will promote social integration is needed
- There is a lack of special measures for the combating of trafficking among Roma adults and children which presents particularities and should be handled on a separate basis. The GNCHR, sharing its concern with the CPT, stresses the need to investigate the disappearance case of 502 Roma children from an Aghia Varvara institution.

GNCHR, "GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", Annual Report 2012-2013, p. 69, also available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Ektheseis/ENGLISHREPORT12_13.pdf.

GNCHR, "Position and Recommendations regarding Human Trafficking-The Situation in Greece", Annual Report 2007, also available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Ektheseis/eng2007.pdf.

III. Rights of the Roma

Last year, the GNCHR has repeatedly focused on the protection of Roma rights. See in particular:

- *Observations on the Draft Report of Greece on CERD* (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/CERD_08eng.pdf);
- *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the*

International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf);

-*Right to water- Recommendations for its effective protection* (available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/PERIVALLON/GNCHR_Right_to_water.pdf);

-Roma-related issues have also been discussed in the meeting with *ECRI representatives* (GNHCR has submitted written observations) and in the *presentation of the programme DARE-Roma School Segregation* (Brussels 23-24/2/2014).

The GNCHR observations were taken into consideration in the ECRI Report on Greece (February 2014).

Moreover, the Panhellenic Federation of Greek Roma Associations is a GNCHR member.

General points

GNCHR Points of concern

- The GNCHR has expressed its concern for the widespread prejudice which dominates Greek public opinion and the Greek Media.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR has highlighted that the issues surrounding the protection of Roma rights are not limited to minority rights issues but in fact include individual rights.

Recent facts

- Acknowledging the importance of the GNCHR's mandate, ECRI recommends "the creation of a Task Force to develop a comprehensive national strategy to combat racism and intolerance. Such a Task Force should be composed of the relevant authorities, the two independent bodies (the Ombudsman and GNCHR) and NGOs, so that the cooperation between the authorities and civil society on this matter can be enhanced".

- The Greek Ombudsman observes, in its recent Report (2014), that no progress has been made in the general situation of Roma in Greece, and more importantly in issues pertaining to housing, education, access to employment and public services¹⁸.

The Integrated Action Plan for the Social Inclusion of the Greek Roma

GNCHR Points of concern

- The GNCHR from the outset highlighted that the Integrated Action Plan (IAP) for the Social Inclusion of the Greek Roma lacked the solid legal guarantees that are able to neutralize the factors that undermine it. As reported by the Ombudsman, *there is no institutionally and regulatory integrated framework in place able to ensure the effective participation/integration of Roma in Greek social life*.

- Concerning issues of housing, even though the loan programme was characterized as a good practice by the Committee of Experts on Roma and Travellers, the ECRI found that the plan on housing loans did not always benefit the targeted groups. In fact, relevant decisions condemning Greece for the housing conditions of Roma, as well as relevant observations by the European Committee for Social Rights, prove that Greece still has a lot to accomplish, especially now that the IAP is over.

GNCHR Recommendations:

It is necessary to highlight that the practice of social-medical centres has proved positive for the Roma communities and therefore, the GNCHR recommends that more of them be established and their activities be extended.

Recent facts

- In its recent report on Greece (February 2015), ECRI observes: "The National Strategy

¹⁸. Ombudsman, *Combating discrimination-Special Report 2014*, available at: <http://www.synigoros.gr/resources/docs/ee2014-12-diakriseis.pdf>, p. 118.

for Social Integration of Roma 2012-2020 has the objective of ending the social exclusion of Roma and creating conditions for their integration. The previous Integrated Action Plan, with broadly similar objectives, has largely failed. There was also insufficient participation of Roma representatives in its evaluation”.

The Greek Ombudsman expresses the same concerns in its recent Report (2014)¹⁹, thus corroborating the GNCHR’s findings and concerns.

The issue of pending population registering

GNCHR Points of concern

- The issue of the pending population registration of a large number of Greek Roma is clearly dominant when it comes to the case of housing reinstatement. The large number of Roma children that are not registered upon birth raise yet another issue of concern.

- In this regard, there is a strong resistance of the local authorities themselves, when it comes to registering the Roma who stay or travel through their territory. The authorities frequently invoke that registration based on “racial” criteria is prohibited.

The rights of Roma women

GNCHR Points of concern

- The GNCHR shares the concern of CE-DAW regarding lack of data on the employment of Roma women, their social exclusion, as well as the difficulties they face in the enjoyment of basic commodities such as access to healthcare facilities, social benefits, education and political and public participation.

The rights of Roma children

GNCHR Points of concern

- GNCHR calls for alarming cases that irrefutably violate the rights of Roma children to

be addressed. Its findings coincide with those of the Ombudsman, and it highlights the need to ensure for Roma children the equal enjoyment of the rights to health, education, housing, labour and social participation.

- GNCHR considers the segregation of Roma children unacceptable, as well as their dispersion in schools located in areas remote from their residence.

GNCHR Recommendations:

Regarding the integration of Roma children into the educational procedure, the registration and documentation of the specific school population of every region and the collection of all relevant data on Roma communities is necessary. The necessary funds should be allocated for the functioning of permanent learning mentors, whilst the training of Roma mediators that will function as a link between Roma communities and schools is also necessary.

GNCHR, “GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)”, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf

Recent facts

- According to the recent ECRI report, “Greece currently still continues to fail in securing access to desegregated, inclusive education for all pupils, in spite of the European Court of Human Rights’ judgments”.

- According to the recent ECRI report, “a majority of older Roma continue to be illiterate, and although school attendance is more common among younger Roma, their involvement in the educational process is still insufficient. The illiteracy and dropout rates among Roma children are still high. Their position in the formal labour market is, in general, precarious or even non-existent. Many Roma met by ECRI’s delega-

¹⁹. *Ibid*, p. 119.

tion explained that due to a lack of formal education and reduced demand for unskilled workers, especially in the construction sector, as a result of the economic crisis, they now have to rely even more on informal economic activities, such as collecting scrap metal. Child benefits provided by the state are often the only stable source of income, thus perpetuating dependency and socio-economic marginalisation”.

The behaviour of State authorities

GNCHR Points of concern

- As constantly observed by the GNCHR, the rights of both minor and adult Roma are violated by certain state authorities. Especially in relation to Roma minors, the Committee on the Rights of the Child has expressed its concern for the arbitrary and discriminatory manner in which police authorities stop and cross-check Roma minors, as well as the violation of their right to a fair trial. Data collected by the EU Fundamental Rights Agency demonstrate the alarming dimensions of discriminatory practices in Greece based on the ethnic profiling of Roma by the police.

GNCHR Recommendations:

- The GNCHR highlights the inadequate manner in which the State deals with instances of police violence against Roma and proposes the adoption of measures that address cases of Roma maltreatment, such as the effective punishment of the perpetrators and the admission of more Roma to the police force.

In this respect, the GNCHR stresses the need to set into motion the initiative to establish a working group that will examine the issue of human rights training among members of the police forces.

GNCHR, “GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)”, available

at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf

Living conditions

GNCHR Points of concern

- The GNCHR, having stated its position repeatedly with regard to the lack of solutions provided for the housing problems facing the Roma community in Greece, expresses its deep concern about the multiple violations of the right to water. In so doing, it bears in mind both the ECSR decisions regarding Greece and recent reports on water-related issues. Many houses do not even have the infrastructure required for water and sanitation, whilst entire settlements have been left without access to water due to water supply problems. Consequently, the Roma are forced to transfer water to the settlement from other locations outside.

GNCHR Recommendations:

The GNCHR emphasizes that everyone, and especially members of vulnerable groups, must have **equal access to adequate and safe water, without any discrimination**. The GNCHR urges the State to take specific measures to ensure access to clean and adequate water for the Roma, while highlighting the value of initiatives taken by the competent local authorities.

GNCHR, “The right to water- The Right to Water. GNCHR Recommendations for its effective protection”, 2014, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/PERIVAL-LON/GNCHR_Right_to_water.pdf

Recent facts

- According to the recent ECRI report, “the living conditions in many Roma settlements in Greece continue to be a cause of concern. Some

settlements are in complete isolation from the rest of the population, without running water or electricity, with no heating in winter and leaking roofs in some cases, and without a sewage system or access to public transport. Furthermore, many forced evictions of Roma took place without specifying a suitable place to install a safe and legal settlement and without adequate access to legal remedies”.

IV. Anti-racist legislation

Criminal sanctions for racist violence

GNCHR has repeatedly underlined the need to address and combat racism and xenophobia and has addressed relevant recommendations to the Greek Authorities.

- Press Release: Memorandum of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Antiracist Legislation (16.9.2013), Annual Report 2012-2013.

- Press Release: Memorandum of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Bill on Combating Racism and Xenophobia (17.12.2013), Annual Report 2012-2013.

- Comments on the bill by the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights on “Combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law”, Annual report 2011, Annual Report 2011.

- Report: Dealing with racist violence: Legislative, Judicial and Police Responses, Annual Report 2011.

- Report: Extremist Groups, Public Discourse and Racism in Sports, Annual Report 2011.

Inter alia, GNCHR has stated that “the clear, explicit and without any differentiation or reserve condemnation of racially motivated violent crimes are of primary importance for the Greek State, democracy and the Rule of Law”. GNCHR underlined the inadequate criminal punishment of acts of racist violence and called on the State to face the particular serious deficiencies.

GNCHR recommendations:

- to investigate racial motivation at the stage of prosecution and not only take it into account as an aggravating circumstance at the stage of sentencing. To this end, GNCHR has recommended that committing a racially motivated crime ought to (a) be defined as a crime of particular legal status (b) or to be combined with increased sanctions for certain kinds of crimes (e.g. crimes against life, bodily integrity, personal freedom, property) (c) or to constitute a general aggravating circumstance with a specific frame of sentencing.

- to recognise the right to civil action to legal entities or associations

- to hold public servants accountable for actions falling within the scope of antiracist legislation, by establishing an aggravating circumstance for an act committed by a public servant or employee falling within the scope of antiracist legislation.

- to enable victims and essential witnesses of acts of racist violence to safely lodge a complaint without fearing adverse consequences.

GNCHR Press Release: Memorandum of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Antiracist Legislation (16.9.2013), Annual Report 2012-2013, p. 134.

Recent Developments

- **Law 4285/2014 amended certain provisions of Law 927/1979 in order to bring national legislation in line with Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, and added a new provision to the Penal Code.**

Inter alia:

- Article 1.1 of Law 927/1979, as amended, makes the intentional public incitement to acts or activities that may result in discrimination, hatred or violence against individuals or

groups based on their racial, national or ethnic origin, color, religion, sexual orientation or gender identity a criminal act. Article 1.4 prohibits the creation or leadership of or participation in a group that promotes racism.

- A new provision was added to the Penal Code (article 81A), which makes racist motivation an aggravating circumstance. Until this amendment the racist motive was taken into account only in the sentencing stage. Thus, both the law enforcement and the prosecuting authorities did not take into account the racist motive at the initial stage of investigation and prosecution.

The **European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI)** recommended:

- 'language' and 'citizenship' to be included in the list of grounds of Article of Law 927/1979 and Article 81A of the Criminal Code. It also recommends that the offences concerning the public dissemination, public distribution or production or storage of racist material to be included in the law.

- Law 927/1979 to be amended in order to criminalise racial discrimination **in the exercise of one's public office or occupation** and the public expression, with a racist aim, of ideologies with a claim of superiority.

see Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1.

The **Racist Violence Recording Network**, established by the GNCHR and the High Commissioner's for Refugees office in Greece, notes that "according to the recent legislative amendment, it is now necessary to prosecute hate crimes on the basis of the specific criminal offence as regulated in the Penal Code, in conjunction with the general aggravating circumstance regulated in Article 81A of the Penal Code. Consequently, the investigation of bias motivation both at the stage of preliminary investigation ordered by the Public Prosecutor and at the stage of *ex proprio* initial investigation by the police becomes even more necessary".

The Network proposes:

- **the updating of Circular no. 7100/4/3 dated 24.5.2006** on the obligation of law enforcement personnel to investigate racial motivation and to collect relevant data, in the light of the recent legislative amendments.

- the adoption of a legislative provision that ensures **the ex proprio motu prosecution of all offenses** committed with bias motivation and the **victims' exemption from fees** when filing a complaint according to criminal law and/or a civil action.

RVRN, Press Release on recent legislative amendment on combating racist crimes, 8.1.2015, <http://rvrn.org/2015/01/press-release-on-recent-legislative-amendment-on-combating-racist-crimes/>

Protection of victims

The Bill "Immigration and Social Inclusion Code" provided for the "granting and renewal of residence permits on humanitarian grounds", in compliance with requirements of the Greek Constitution and international and European law. Among the persons for whom a residence permit on humanitarian grounds was provided, were third country nationals who were victims of and essential witnesses for felonies and other serious criminal or racist acts, where a criminal prosecution had started for these acts and until a final court decision was given (Article 19 of the draft Law).

However, while the Bill was discussed in Parliament, an amendment to Article 19 was introduced. This amendment was in violation of fundamental human rights, especially of the presumption of innocence and the rights of access to justice and to equal penal treatment, and it was thus strongly criticised by GNCHR. Due to the reactions, Article 19, as a whole, together with the above amendment, was withdrawn.

GNCHR Recommendation:

Article 19 must be reintroduced, without the amendment. This is also particularly

important **in view of the repeated condemnations of Greece by the European Court of Human Rights for degrading treatment of migrants by persons acting in an official capacity** and inadequate investigation of related complaints.

GNCHR, Press Release “Withdrawal of Article 19 from the draft Law “Immigration and Social Inclusion Code” (24.3.2014)”,

http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/GNCHR%20Press%20Release%20Article%2019%20Migration%20Code.pdf

Recent Development

▪ **The above provision was re-introduced, without the amendment violating human rights, by Joint Ministerial Decision (JMD) No. 30651/2014, which provides for the suspension of the detention and deportation of victims and essential witnesses, and introduces special procedures for granting a residence permit on humanitarian grounds for the time deemed necessary for the prosecution and conviction of the perpetrators.**

GNCHR Recommendations:

GNCHR has welcomed the aforementioned legal framework offering protection to victims and essential witnesses of racist crimes. GNCHR has recommended that these provisions be integrated in the Immigration and Social Integration Code, for reasons of legal certainty.

see GNCHR Observations on the Bill by the Ministry of Internal Affairs entitled “Incorporation in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of

entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, regulations regarding citizenship issues and other provisions”, Annual Report 2014, to be published.

The **Racist Violence Recording Network** also underlines the need a) to refrain from prosecuting persons illegally entering the country and b) to prohibit the arrest and detention of the victims and witnesses who press charges, for the period between pressing the charges and the issuance of the special prosecutor’s act.

RVRN, Press Release on recent legislative amendment on combating racist crimes, 8.1.2015, <http://rvrn.org/2015/01/press-release-on-recent-legislative-amendment-on-combating-racist-crimes/>

Legislation against discrimination

Law 3304/2005 transposes EU Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC, which establish the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin and a general framework of equal treatment in employment and occupation respectively.

GNCHR recommendation:

1. To extend the competence of the Ombudsman to the private sector.
2. To prohibit multiple discrimination.
3. To prevent discriminatory treatment of third country nationals by invoking their different nationality.
4. To improve the wording and to incorporate the procedural provisions of the directives (*locus standi* of organizations and burden of proof) in the Code of Civil Procedure, the Code of Administrative Procedure and the Code of Administrative Process.
5. To enable organizations to have recourse to administrative authorities and courts in their own name.

GNCHR, "Comments regarding Law 3304/2005 "Implementation of the principle of equal treatment irrespective of racial or ethnic origin, religious or other beliefs, disability, age or sexual orientation" and recommendations for its amendment", Annual Report 2010.

Commission Against Racism and Intolerance (ECRI) also recommends that Law 3304/2005 should be amended in order to

- include the grounds of colour, citizenship and language,
- provide a direct obligation of all public authorities to prevent discrimination when carrying out their functions,
- enable NGOs to bring cases to court without representing a specific victim,
- to give the Ombudsman the right to initiate court cases, to participate in them and to intervene in favour of plaintiffs whose cases s/he has investigated. The Ombudsman should be allowed to receive complaints from the private sector concerning racial discrimination.
- make the Equal Treatment Committee and the Labour Inspectorate independent authorities

see Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)

Recording Racist Violence

In 2011 GNCHR and the Office of the UN High Commissioner for Refugees, in Greece with the participation of NGOs established The **Racist Violence Recording Network (RVRN)**, which started operating on 1st October 2011. Two important findings lead to the creation of the said network: a) the absence of a formal and effective racist violence incidents recording system, and b) the need to bring together all entities, which, on their own initiative, record racist incidents against individuals that resort to their services.

As the Network states in its 2013 Report "most of its observations are now con-

sidered as common ground. Data published by the Network constitutes a reference point for national and international human rights institutions. However, the responsibility to systematically record hate crimes is primarily a state one".

In 2012 the RVRN registered two racially motivated murders and 154 incidents of racist violence. In 25 incidents, police and racist violence were interlinked (7 of the incidents occurred in detention facilities for migrants). Only 24 victims have addressed the competent authorities to file an official complaint and initiate judicial procedures, while 23 would like to do so. The rest do not wish to take further actions, most of the times because they lack legal documents and are therefore afraid that they will be arrested and deported

In 2013, the RVRN documented 166 incidents of racist violence with at least 320 victims. 213 of the above mentioned victims held no legal documents. Among 44 incidents of violence by uniformed officers recorded in 2013, 23 took place in detention facilities. At the time of the recording, only 33 among 166 incidents were reported to the police, thus initiating criminal proceedings. The vast majority of victims did not wish to take any further action, mainly because of fear associated with the lack of legal documents

RVRN, Annual Report 2012, <http://rvrn.org/2013/04/2012-annual-report/>; RVRN, Annual Report 2013, http://rvrn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013_EN.pdf.

V. Police and Racist violence

In a 2011 Report GNCHR highlighted inter alia that incidents of violence involving police officers are rarely investigated and are unlikely to reach a fair punishment and that direct or indirect involvement of the police – by tolerating acts perpetrated by racist groups and by refraining from any in-depth investigation – amounts to the acceptance and approval of those facts by the state (GNCHR, Racist Violence, Annual Report 2011).

Office for the Combating of Arbitrariness Cases

Law 3938/2011 provides for the establishment of an inquiry mechanism into reports of police maltreatment (Office for the Combating of Arbitrariness Cases). However this Office are still is inactive. The GNCHR has also noted that its mandate is limited and it does respond to the needs. Its role is to examine the admissibility of claims/reports that are in turn remitted to the competent disciplinary body of the security forces for further inquiry.

GNCHR Recommendation:

The GNCHR calls for the **immediate functioning** of the Office and for its **re-establishment**, in accordance to the recommendations of international monitoring bodies, such as the Opinion of the Council of Europe Commissioner for Human Rights which draws the standards concerning the independent and effective determination of complaints against the police (also derived from ECtHR jurisprudence).

see GNCHR, Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), 5 December 2013, Annual Report 2012-2013; GNCHR, Observation on the Draft Report of the 20th and 21st Report of the Hellenic Republic for the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD), 15.1.2015, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/diakriseis/EEDA_CERD_2015.pdf

Recent developments

- Law 4249/2014 (10-1) expands the mandate of the inquiry mechanism. The latter is now also competent to examine allegations regarding cases which there are indications of a racist motive or other form of a discriminatory treatment based on sex, racial or ethnic origin, religion or belief, disability, age or sexual orientation or gender identity.

Departments and offices responsible for combating racist violence

Presidential Decree 132/2012 provided for the “Establishment of departments and offices responsible for combating racist violence” (FEK A’ 239/11-12-2012). The GNCHR welcomed the initiative taken by the Ministry of Public Order and Citizen Protection. GNCHR also welcomed the creation of a new helpline (11414) which accepts reports of incidents of racist violence, assuring anonymity and privacy.

Cases recorded by the competent Police Offices relate only to a small sample of racist violence assaults which took place in Greece in 2013, since only holders of legal residence documents could have access in order to lodge a complaint before the police authorities (apart from the telephone complaints). It is indicative that, at the same period (2013) from the 166 incidents recorded by the RVRN, only 33 were actually reported to the police.

According to data shared with the RVRN by the Greek Police, in 2013, the competent authorities of the Greek Police (Departments and Offices combating racist violence) recorded nationwide one hundred and nine (109) cases with suspected racist motive. All of them were investigated further and were submitted to the local competent Prosecuting Authorities. In forty-three (43) of them charges were pressed under Law No. 927/1979.

see GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), Annual Report 2012-2013; RVRN, Annual Report 2013, http://rvrn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013_EN.pdf

Points of concern

The **Racist Violence Recording Network** noted that the two-day training for persons serving in these Departments at the beginning of their operations is considered insufficient for the increased training needs on such sensitive and complex issue. **The Network suggested a mandatory process of continuous training** (see RVRN,

Annual Report 2013, http://rvrn.org/wp-content/uploads/2014/04/Report2013_EN.pdf

In a letter addressed to the Head of the Directorate of the Greek Police (24.7.2014) the President of the GNCHR, has proposed that the GNCHR and the UNCHR Office in Greece organize a Training Session for the personnel of the Offices of the Greek Police for Combating Racist Violence (see *Letter of the President of the GNCHR to the Head of the Directorate of the Greek Police, 24.7.2014*).

ECRI recommends that the hotline be staffed with interpreters and that staff be instructed to provide detailed information on the procedure for reporting racist violence, as well as information on any assistance available to victims. ECRI also recommends further training for the new anti-racism police units. (see Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1.).

Human rights education for police officers

The GNCHR has stressed that the effective response to arbitrary cases involving security forces includes the correct - initial and periodic - education and training of the security forces mainly on human rights, but also on inquiry methods, especially for the Police.

In 2009 a GNCHR initiative for a human rights program for the education of police officers to be carried out and established did not materialize, as after one year, in 2010, the Ministry of Citizen's Protection disregarded the GNCHR proposal and dismantled the working group. A new working group was put together consisting only of department officials.

The GNCHR is still willing to assist and cooperate with the Ministry in order to facilitate any educational initiative in this regard.

GNCHR, Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), 5 December 2013, Annual Report 2012-2013.

1.5. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στο Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την Προαγωγή και προστασία όλων των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ατομικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ανάπτυξη (12.6.2015)

Written submission by the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR), A/HRC/29/NI/2*

Human Rights Council

Twenty-ninth session

Agenda item 3

Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development

Note by the Secretariat

The Secretariat of the Human Rights Council hereby transmits the communication submitted by the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR)** reproduced below in accordance with rule 7(b) of the rules of procedures described in the annex to Council resolution 5/1, according to which participation of national human rights institutions is to be based on arrangements and practices agreed upon by the Commission on Human Rights, including resolution 2005/74 of 20 April 2005.

I. Introductory Remarks

1. Greece ratified the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against

* *National human rights institution with "A"-status accreditation from the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights.*

** *Reproduced in the annex as received, in the language of submission only.*

Women (CEDAW) in 1983 and its Optional Protocol in 2002. Greece is also party to other relevant international instruments relating to human rights, such as the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) and its two Optional Protocols, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment and its Optional Protocol, the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment and its two Protocols, the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD), the Convention on the Rights of the Child and the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography. The European Convention on Human Rights is also relevant.

2. Greece has signed (11.5.2011) but not yet ratified the CoE Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence ("Istanbul Convention").

3. Until 2006, Articles 336 (1) and 338 (1) of the Greek Penal Code (Pen.C.) prohibited only "*extra-marital*" "*rape*" and "*sexual abuse*". Law 3500/2006 "on combating domestic violence" criminalised marital rape and marital sexual abuse by deleting the term "*extra-marital*" from these provisions. Rape or sexual abuse of any other family member was (and still is) punishable under Articles 336 and 338 Pen.C., along with incest (art. 345 Pen.C).

4. Law 3500/2006 defines as "domestic violence" the perpetration of the offences provided by its provisions and by some Pen.C. provisions (Article 1) and introduces more severe penalties for them. It also, inter alia, introduces a penal mediation procedure, prohibits violence against or in the presence of minors and ensures protection to victims by facilitating their access to justice and guaranteeing their safety inside and outside the home. Law 3500/2006 also covers stable partnerships between a man and a woman who are not married.

II. The Greek legislation on Combating Domestic Violence and its implementation

A. The Greek legislation

5. The Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) welcomed the Bill that became Law 3500/2006. However, it highlighted some weaknesses and gaps of the Bill,¹ a few of which were remedied.

6. The Law still does not fully and effectively deal with domestic violence. In particular, it does not criminalise all offences of domestic character and does not address the essence of the phenomenon of violence against women nor its root causes (the persisting roles of “man-master” and “woman-servant”). Moreover, it does not create legal certainty, as most of its provisions are not incorporated in the Codes, subject matters of which it regulates, such as the Penal Code, the Civil Code, the Codes of Penal and Civil Procedure. In particular, the GNCHR has observed that:

(a) The acts criminalised by the Law were already covered by the Pen.C, except for marital rape, marital sexual abuse and acts committed in the presence of minors. This creates confusion as to which acts are regulated by the Pen.C or Law 3500/2006.

(b) The Law is gender-neutral regarding perpetrators and victims. It fails to address the reasons why in practice the perpetrator - husband or partner of the female victim - mostly escapes punishment.

(c) No *ad hoc* institution to deal with the matter is established.

(d) It is questionable whether the penal mediation introduced is constitutional (the Prosecutor, to whom it is entrusted, is given judicial competences incompatible with his/her office) and effective.

(e) The police and the Prosecutor remain the main actors of the pre-judicial phase, although they have proven to be unsuitable for the task,

1. GNCHR, “Comments on the Bill entitled Combating Domestic Violence”, 09.02.2006, summary in English, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/GYNAIKES/Domestic%20Violence%202006.pdf.

while the establishment of an *ad hoc* specialised body, such as a body of family social workers, is not provided for.

B. The implementation of the Greek legislation

7. Law 3500/2006 is an important step forward. However, domestic violence against women and children has not significantly decreased². The GNCHR has deplored that while there are many such cases, **very few perpetrators are prosecuted and punished**. This is a main concern of the Committee against Torture as well, which also deplores that the Greek Pen.C does not list rape and other acts of sexual violence as forms of torture, but as “serious breaches of sexual dignity”³.

The GNCHR also deplores the non ratification of the Istanbul Convention.

8. Raising awareness to the phenomenon of domestic violence is still needed, mainly due to persisting **patriarchal attitudes and deeply rooted stereotypes** regarding the role and responsibilities of women and men, as well as discriminatory practices. The CEDAW Committee has deplored the lack of state measures to eliminate stereotypes and negative traditional attitudes and practices.

9. There are only a few **studies** on violence against women and domestic violence and their root causes, and no **statistical data** on violence based on sex, age, minority/ethnic origin and the relationship between the perpetrator and the victim.

10. The UN Committee against Torture urges state authorities to organise wide **awareness-raising campaigns and training courses** on the prevention of violence against women and girls, for officials who are in direct contact with victims (law enforcement officers, judges, lawyers, social workers, etc.) and the general public⁴.

2. GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the ICCPR, available at: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf.

3. UN Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, CAT/C/GRC/CO/5-6 (27.6.2012), para. 23.

4. UN Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, loc. cit.

III. The National Action Plan on Preventing and Combating Violence against Women 2009 – 2013

11. A National Action Plan on Preventing and Combating Violence against Women 2009 – 2013, drawn up by the General **Secretariat for Gender Equality (GSGE)** of the **Ministry of the Interior** to address all forms of gender-based violence (e.g. domestic violence, rape, sexual harassment, trafficking in women), comprises horizontal and vertical preventive actions and support to victims.

12. **Horizontal actions** include the following:

- Establishment and operation of a nationwide bilingual (Greek and English) SOS telephone helpline 15900 and the sos15900@isotita.gr e-mail address, which operate 24 hours / 365 days a year, offering advice and support to women victims of violence.⁵ The helpline is confidential and staffed by specifically trained counsellors. It is funded by the State and the EU National Strategic Reference Framework (NSRF) 2007-2013 and charges a local call. Victims are also referred to other specialized structures.
  - Elaboration of training material and protocols of operation of the Counselling Centers.
  - Awareness-raising campaigns, including seminars, conferences, information material, TV and radio spots, webpage and banners in webpages, to promote, in particular, the specialized structures (SOS Helpline, Counselling Centers, Shelters).

13. **Vertical actions** include the following:

- A second **SOS Helpline “197”** operated by the National Centre of Social Solidarity (EKKA). It is free of charge and operates 24 hours/7 days a week, offering information, counselling and referral to any person facing a crisis, including women victims of domestic violence or trafficking or other kinds of violence. Women survivors may also seek help via email (helpline197@ekka.org.gr). The helpline is state-funded, mainly by the Ministry of Labour and Social Security.
  - A penal mediation programme according to Law 3500/2006.

5. See www.womensos.gr

- There are currently 40 women's counselling centers, of which 15 are run by the GSGE and 25 by the largest municipalities. Some of the centers are run as non-residential services provided by some of the women's shelters. All centers provide free of charge psycho-social support, information and advice, legal counselling, and legal aid in co-operation with Local Bar Associations.⁶

- There are currently 21 women's shelters which accept battered women and their children for a maximum of three months: 19 run by local authorities and funded by the State and the NSRF 2007-2013, and 2 state-funded, run by EKKA.⁷ However, the number of places is insufficient, so that Greece does not seem to comply with relevant CoE Recommendations.⁸

- Police authorities dealing with domestic violence cases must inform the above services, if requested by the victim (Article 21(2) Law 3500/2006). The GNCHR applauded a Police Manual on the handling of domestic violence cases (2005), providing guidance to police officers and citizens, in particular female domestic violence victims.

14. GNCHR welcomed the protection measures for victims of domestic violence included in the National Plan; however it highlighted that female victims are not always ensured **effective access to justice**. While applauding the exemption of domestic violence victims from court fees required for lodging a complaint (Article 28 Law 4055/2012), the GNCHR stressed that increasing court fees and the fact that women are unaware of their rights and of the means to exercise them, still hinder their protection.⁹

6. GSGE Press release 03.06.2015, available at <http://www.isotita.gr/index.php/press/c58>

7. *Ibidem*.

8. See Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence, available at: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915>; The Council of Europe Task Force to Combat Violence against Women, including Domestic Violence (EG-TFV): http://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Intro_Task_Force_EN.asp; Women against Violence Europe (WAVE), Country Report 2013, p. 99, available at: <http://www.wave-network.org/sites/default/files/02%20Greece.pdf>; WAVE Report 2014, p. 62, available at: <http://www.wave-network.org/sites/default/files/WAVE%20Country%20Report%202014.pdf>.

9. GNCHR Recommendations on the Bill on “Fair satisfaction

15. Moreover, GNCHR has repeatedly expressed its concern about the fact that measures so important for the promotion and protection of human rights essentially depend on EU programs for their funding. A targeted and effective strategy for women's rights protection and promotion should be integrated in a framework of public, free-of-charge services, steadily provided and state-funded. However, unfortunately, in the current dramatic economic situation of our country, this is very difficult to achieve.

IV. National Statistics

A. National Criminal Statistics

16. Statistics on domestic violence are collected by the police and are publicly available. They present all cases investigated by the police and include the number of domestic violence victims. The data are gender- and age-disaggregated for victims only. Although the gender of perpetrators is also provided, it is not linked to the victim's gender; hence, the number of female victims of male perpetrators cannot be deduced. For femicides, the gender (not age) of perpetrators is provided. This information is further disaggregated to show the relationship between victim and perpetrator. Information on femicides shows 17 women murdered in 2011 and a total of 70 women murdered since 2007 by a male in a domestic context. Of the 70 women murdered, 46 were killed by their intimate partner (26 by their husband, 6 by their former husband and 14 by another intimate partner)¹⁰. 149 rapes and 85 rape attempts were reported in 2013, and 134 rapes and 64 rape attempts in 2014¹¹.

---

due to the excess of the reasonable length of proceedings in civil and criminal courts and the Court of Auditors, 30.

1. 2014, available at: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/dikaih_dikh/SN%20Dikaih%20ikanopoihsh.pdf

10. European Anti-Violence Network (March 2013): Information provided based on data received from the National Police. See also WAVE, Country Report 2012, p. 115, available at: <http://www.wave-network.org/sites/default/files/05%20GREECE%20END%20VERSION.pdf>.

11. Hellenic Police statistics, available (in Greek) at: www.astynomia.gr/images/stories/2014/statistics14/2014_epikrateia.xls.

B. The SOS telephone helpline 15900 statistics

17. Since 2011, when its operation started, the Helpline SOS 15900 received 20.000 calls and 203 e-mails¹².

In the 2011-2013 period, 79% of the calls concerned incidents of gender-based violence; 74% were made by the abused women themselves (the rest were made by third parties, mainly friends, parents, other relatives or neighbours).

18. Out of the calls made by victims, 78% concerned domestic violence; 1% sexual harassment; 1% rape; 0.1% were made by sex workers; 0.03% concerned trafficking and 12% other forms of violence. 48% of the female victims of violence were married, while 68% of them were Greek citizens.

---

12. GSGE, Press Release 03.06.2015, available at <http://www.isotita.gr/index.php/press/c58>.

1.6. Επιστολή της Α' Αντιπροέδρου της ΕΕ-ΔΑ, Αγγελικής Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, προς τον Επικεφαλής του Τμήματος Εθνικών Θεσμών και Περιφερειακών Μηχανισμών (National Institutions and Regional Mechanisms Section, NIRMS) του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, OHCHR), Vladlen Stefanov (19.6.2015)

The Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) warmly welcomes the initiative of the National Institutions and Regional Mechanisms Section (NIRMS) of the Office of the High Commissioner for Human Rights to draft the Secretary General Report "National institutions for the promotion and protection of human rights" in order to submit it to the 70th session of the General Assembly this fall.

The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) was established by Law 2667/1998 as an independent advisory body to the State on matters pertaining to human rights protection. The main rationale behind the establishment of the GNCHR was to implement the Paris Principles adopted by the UN General Assembly, and therefore to ensure the constant monitoring of developments concerning human rights and the briefing of both the administration and public opinion on the dangers posed to human rights. The founding law of the GNCHR is based on the Paris Principles and the GNCHR has been granted status A by the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC).

The GNCHR mandate covers the whole spectrum of human rights in terms of *ratione materiae* and, since its establishment, the GNCHR is dealing with a broad range of human rights issues.

Pursuant to its mandate and in the framework of its mission to "exchange experiences at an international level with similar organs of international organizations, such as the UN, the Council of Europe, the OECD, or of other state" (Article 1(5) (b) of Law 2667/1998), as well as

to "maintain constant communication and work together with international organizations, similar organs of other countries, and national or international non-governmental organizations" (Article 1(6) (f) of Law 2667/1998), the GNCHR has developed a constant interaction with the OHCHR and other UN organizations and bodies, in the period from September 2014 to August 2015, which has taken various forms.

The GNCHR, in its capacity as an independent advisory body to the State on matters of human rights will continue its interventions in order to ensure the effective protection of human rights and contribute to the effective implementation of human rights obligations imposed by international law.

The GNCHR remains vigilant when it comes to safeguarding the full enjoyment without discrimination of human rights and is at your disposal for any further information.

Looking forward to the continuation of our fruitful collaboration with you.

Please receive hereto attached the GNCHR response to your query.

GNCHR interaction with the OHCHR and other UN organizations and bodies

September 2014 - August 2015

Oral Statements:

- GNCHR Oral Statement delivered by Ms Katharina Rose, ICC representative in Geneva, at the presentation of the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention (HRC 27th session, Geneva, 2014), 10.9.2014;

- GNCHR Oral Statement delivered by GNCHR legal officer Ms Aikaterini Tsampi on the implementation by Greece of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities at the First Meeting between the CRPD Committee and NHRIs, 25.9.2014.

Written Statements:

- Submission of Written Statement on "Eliminating and preventing domestic violence

against women and girls”, 29th Session of the Human Rights Council, 9.6.2015.

Submission of Information:

- Submission of information in response to the Questionnaire of the Working Group on discrimination against women in law and in practice (WGDAW), which, being mandated to examine obstacles to the elimination of discrimination against women in all sectors and identify good practices in this field, has embarked on a mapping exercise related to the work of National Human Rights Institutions (NHRIs) and specialized national mechanisms for women’s rights, where these exist, 24.10.2014;

- Communication of the GNCHR “Public Statement on the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011” to the Special Rapporteur on the human rights of migrants, Mr. François Crépeau, the UN Working Group on Arbitrary Detention and the United Nations Independent Expert on the effects of foreign debt on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr. Cephas Lumina, 11.11.2014;

- Communication of the GNCHR Report “International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation” to the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, Ms. Catalina Devandas Aguilar, 25.2.2015;

- Contribution to the Hellenic Center for Disease Control & Prevention regarding the National Report on HIV& AIDS 2015 for UNAIDS and WHO, 13.3.2015. Also, Participation in the meeting organized by the Hellenic Center for Disease Control & Prevention regarding the National Report on HIV& AIDS 2015, 20 and 23.4.2015;

- Submission of information in response to the OHCHR questionnaire regarding “the causes and human rights implications of over-incarceration and overcrowding, and ways to remedy such situations, including alternatives to detention and other good practices or experiences”, 28.4.2015;

- Submission of information in response to the OHCHR questionnaire on General Assembly Resolution 69/185 on “The safety of journalists and the issue of impunity”, 3.5.2015;

- Input in response to the Questionnaire of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, Ms. Catalina Devandas-Aguilar, pursuant to Human Rights Council resolution 26/20, on the right of persons with disabilities to social protection, 19.5.2015;

- Input in response to the questionnaire from the Human Rights Council Advisory Committee on the “Activities of vulture funds and the impact on human rights”, 29.5.2015;

- Input in response to the questionnaire of the OHCHR on Deprivation of nationality, 15.6.2015.

Cooperation with Treaty Bodies:

- Submission to the Human Rights Committee, with a view to the adoption by the Committee of the List of Issues on Greece’s second report, of the following contributions:

- GNCHR Written information on the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), 22.12.2014;

- GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), as adopted at its Plenary Session of 5.12.2013;

- GNCHR Observations on the Draft of the 20th and 21st Report of the Hellenic Republic for the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD), 15.1.2015;

- Submission to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights of written information on the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), in view of the adoption of the List of Issues by the Committee, 2.2.2015.

Meetings-Submission of Written Information:

- Meeting with Mr. Jan Jarab, Regional Representative for Europe of the United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights - Submission of written information, 30.3.2015;
- Meeting with Mr. Mutuma Ruteere, Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance - Submission of written information, 6.5.2015.

Future Activities:

- Submission of information in response to the OHCHR questionnaire on Rights of persons with disabilities – i.e. for the preparation of a study on the rights of persons with disabilities on situations of risk and humanitarian emergencies which will be presented to the Human Rights Council in March 2016; June 2015;
- Preparation of written information regarding the UPR-Greece, August 2015.

1.7. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στην Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα: Έκθεση της ΕΕΔΑ για τον Κατάλογο Θεμάτων επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (3.9.2015)

Submission to the United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights: GNCHR Report on the List of Issues in relation to the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)

The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) was established by Law 2667/1998 as an independent advisory body to the State on matters pertaining to the promotion and safeguard of human rights. The main rationale behind the establishment of the GNCHR was to ensure the constant monitoring of developments concerning human rights and the briefing of both the administration and public opinion on the dangers posed to human rights. The founding law of the GNCHR is based on the Paris Principles adopted by the UN General Assembly; the GNCHR has been granted status 'A' by the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC).

The GNCHR has a pluralistic composition. Its 32 members are nominated by NGOs, trade unions, independent authorities, universities, bar associations, political parties, Parliament and the Administration.

According to its founding law, the GNCHR's mission consists in:

a) the constant monitoring of human rights issues, the information of the public and the advancement of research in this connection;

b) the exchange of experiences at international level with similar organs of international

organizations, such as the UN, the Council of Europe, the OECD, or of other States;

c) the formulation of policy proposals on matters related to its objectives.

The GNCHR mandate covers the whole spectrum of human rights; however it does not deal with individual cases.

Since its establishment, the GNCHR has dealt with a broad range of human rights issues. Among the factors playing a role for its agenda-setting are the urgency of a particular topic as well as its importance in terms of the seriousness of human rights violations involved, the numbers of individuals affected or its impact on the public.

The GNCHR publishes each year an Annual Report, describing its yearly activities and containing all its decisions. The Annual Report is communicated to Parliament, the Prime Minister, State authorities and other institutions.

All the reports, decisions and resolutions of the GNCHR are made public via the website of the GNCHR, their communication to the competent authorities, press releases etc.

Preliminary remarks

The GNCHR welcomes the opportunity to submit further information to the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (hereinafter: CESCR) concerning the List Of Issues in relation to the examination of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the implementation of the ICESCR, during the 56th session of the CESCR.

On 9.1.2012, the Ministry of Foreign Affairs (D4 Human Rights Directorate) of the Hellenic Republic has forwarded to the Greek National Commission for Human Rights (hereinafter: GNCHR) the Draft of the second Report of the Hellenic Republic concerning the implementation of the ICESCR for comments, according to the provisions of Article 1(6e) of the GNCHR founding Law 2667/1998. After examining the content of the Draft Report, the GNCHR submitted to the Ministry of Foreign Affairs its observations as unanimously adopted by its Plenary (9.3.2012). The

Ministry of Foreign Affairs has already taken into consideration some of the GNCHR's observations before submitting the Second Periodic Report of the Hellenic Republic to the CESCR (hereinafter: the Report) (E/C.12/GRC/2, 16.12.2013).

In January 2015 and in view of the upcoming adoption of a list of questions on the Report of Greece (CESCR 54th session, March 2015) the GNCHR submitted to the CESCR written information in relation to the implementation of the ICESCR. The information provided was related to reports adopted by the GNCHR Plenary until January 2015¹.

The GNCHR had addressed a series of issues such as: the limitation of the scope of social rights²; the mounting barriers to access to Justice and judicial protection; the continued increase in unemployment; minimum and average wage and family needs; equal pay for work of equal value; measures to ensure safety and health at the workplace; measures for the elimination of discrimination in the enjoyment of social rights; right to work of older persons; working conditions for all workers, including overtime, paid and unpaid leave; public holidays with pay; weekly rest period; the right of all workers to a reasonable period of notice for the termination of employment; the impact of changes to collective bargaining on social rights; the right to

social insurance and security; the reconciliation of working and private life, including protection of maternity; mental health; the right to health and care; access to health services; special educational programmes organized and addressed to young people with special needs (vision, hearing, mobility); care and protection of persons with special needs and disabilities.

The GNCHR observes that ever since there has been no progress regarding the respect for the rights guaranteed under the ICESCR. The avalanche of often unpredictable, complicated, conflicting and constantly modified "austerity measures" of immediate and even retroactive effect, which exacerbate the general feeling of insecurity, as indicated in the GNCHR "Recommendation on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights" of 8 December 2011, is continuing³.

GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures

In this context, the GNCHR submits to the CESCR, in view of its 56th session, the most recent "GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures", unanimously adopted in July 2015 by the Plenary. The Statement, to be found in attachment to the present document, has already been disseminated among national, European and international policy-makers and the first reactions are encouraging.

The GNCHR recalls that, since 2010, it has already drawn the attention of the Greek State to the "need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", whilst a year and a half later it issued a Recommendation "on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights". In June

1. GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013; GNCHR, "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: Health and Welfare", 8.5.2014; GNCHR, "Recommendations based on the Bill on Special Education", 10.7.2014; GNCHR, "Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter which was sent to the European Committee of Social Rights of the Council of Europe", 10.9.2014; GNCHR, "International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation", 9.10.2014; GNCHR, "Protection of the rights of older persons", 20.11.2014.

2. As it concerns pending cases before international monitoring bodies for alleged breaches of international human rights' law, it should be noted that the Greek General Confederation of Labour, which nominates a member to the GNCHR, has filed a Collective Complaint before the Council of Europe's European Committee of Social Rights, regarding the violation of numerous workers' social rights guaranteed by the European Social Charter (Case 111/2014).

3. The eleventh austerity package was voted by the Greek Parliament in August 2015 under the title "Pension Arrangements - Ratification of the Financial Assistance Draft Contract by the ESM and provisions for the implementation of the Financing Agreement" (Law 4336/2015, OJ A 94/14-8-2015)

2013, the Plenary of the GNCHR recalled in its Report entitled "Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards" its concerns about the rapid deterioration of living standards coupled with the effective dismantling of the Welfare State.

The recent "GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures" took note of the judgments of national supreme courts as well as of relevant decisions and reports issued by national, European and international monitoring bodies and drew attention to the prolonged implementation of austerity measures, which eventually acquire a permanent character. In this Statement, the GNCHR observed with particular concern the degradation of human rights in Greece and, at the institutional level, an effective reversal of priorities and values, as fiscal and financial objectives have taken precedence over fundamental rights and social values. The GNCHR is echoing what has been already affirmed by competent international and European monitoring bodies, namely that austerity measures violate rules of international and European human rights law; and moreover that the financing rules of International Financial Institutions (IFIs), including the International Monetary Fund or of other international or European mechanisms relating to the economic or financial support of a State, cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, especially as these rules are also binding on all States participating in these mechanisms.

In this regard, the GNCHR cannot but reiterate the need to refer to the impact of the financial crisis and the financial austerity measures, which have clearly affected the rights covered by the Covenant and urgently call upon the EU institutions, the EU Member-States and the Greek authorities to immediately and jointly mobilize towards the preservation of our common European values.

In view of all the evidence on the impact of continuing austerity measures on the rights covered by the Covenant

The Committee may wish to recommend that the State Party:

a) constantly weigh the impact of fiscal measures on social protection and security as well as commit to protect social cohesion through the creation of a permanent mechanism that would effectively monitor the respect of human rights in practice and evaluate and assess the impact of austerity measures on both the enjoyment of and access to human rights by all those living in Greece (Human Rights Impact Assessment Mechanism);

b) refrain from actions that endanger the universality, indivisibility and interdependence of human rights; indeed, as social rights are also a prerequisite for the substantive and effective exercise of civil and political rights their decline affects all human rights and democratic institutions;

c) take immediate corrective measures for the unhindered enjoyment of the rights covered by the Covenant, given the exacerbation of general labour inequality, as well as the disproportionate impact on women and the systematic discrimination against young people, which lead to serious misconduct, overexpansion of the informal sector of the economy and the emergence of situations of lawlessness and violence;

d) restore the system of collective bargaining and collective agreements and re-establish the procedure for concluding national general collective agreements (NGCAs) as well as their content and scope with a view to maintaining the NGCA status as an institutional instrument serving the general interest and the interest of workers in particular, through the establishment of general minimum standards of wages and working conditions for all workers throughout Greece. In order to effectively reverse the heavy consequences affecting a large part of society, this re-establishment should be combined with the repeal of the legislative suspension of the application of crucial principles that govern the minimum standards of collective labour protection;

e) refrain from acts of State's intervention to freedom of association and abolish provisions that violate its fundamental principles and rights;

f) take all necessary and adequate measures so that the Labour Inspectorate is adequately staffed and appropriately strengthened, so that any labour protection policy may be effective;

g) take urgent and effective measures, in cooperation with all competent authorities (including the Court of Auditors, the National Actuarial Authority, the General Accounting Office), for implementing the State guarantee for social security and the constant assessment of the adverse consequences of the multiple austerity measures on social security rights for large segments of the population;

h) elaborate concrete and effective plans to secure the achievement of the full enjoyment of the Covenant's rights, e.g. through restoring healthcare and welfare, unemployment and disability benefits and services on the basis of social justice and social solidarity.

The Statement of the GNCHR on the impact of the continuing austerity measures on human rights goes as follows:

Statement of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the impact of the continuing austerity measures on human rights*

Following its unanimous decisions on the status of human rights in Greece during the implementation of measures to address the financial crisis⁴, the Greek National Human Rights Commission (GNCHR), the independent advisory body to the Greek State specialised in human rights issues (founded by Law 2667/1998),

I. Recalling

1. the judgments of the national supreme courts⁵ as well as the decisions and reports is-

* Adopted by the GNCHR Plenary at its session of 15 July 2015.

4. Attached Annex, II.

5. Attached Annex, II and III.

sued by national, European and international monitoring bodies concerning the continuing violation of a significant number of human rights in Greece, due to the financial crisis and the implementation of austerity measures⁶,

II. Reaffirms that

2. austerity measures undermine fundamental constitutional principles and violate constitutionally guaranteed human rights such as the principle of equality (Article 4(1) of the Greek Constitution, hereinafter "the Constitution") and its more specific expression, namely the contribution of citizens to public charges in proportion to their means (Article 4(5) of the Constitution), the right of equal access to education (Article 16(2) of the Constitution), the right to property (Article 17 of the Constitution), the right to health (Article 21(3) and Article 5(5) of the Constitution), the right to work (Article 22(1) of the Constitution), the right to social security (Article 22(5) of the Constitution), freedom of association (Article 23 of the Constitution), the principle of proportionality (Article 25(1) of the Constitution), the principle of social solidarity (Article 25(4) of the Constitution) as well as the principle of protected public trust towards State Institutions; moreover, austerity measures undermine the value of the human being, the respect and protection of which constitute the primary obligation of the State (Article 2 of the Constitution), seriously hinder the development of all persons (Article 5 of the Constitution), compromise the rule of law and the welfare State (Article 25(1) of the Constitution) and undermine the economic development of the country (Article 106 of the Constitution);

3. austerity measures violate rules of international and European human rights law, as affirmed by competent international and European monitoring bodies; and moreover the financing rules of International Financial Institutions (IFIs), namely of the International Monetary Fund or of other international or European mechanisms relating to the economic or financial support of a

6. Attached Annex, II and III.

State, cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, especially as these rules are also binding on all States participating in these mechanisms;

III. Recalls the commitments and obligations undertaken by the EU institutions and all EU member-States as these derive from

4. the EU Treaties, which place civil and social rights at the core of the EU and set social objectives (social inclusion, social justice and social progress) inextricably linked to the financial objectives and crucial to their effectiveness. Besides, the European Union *"is not merely an economic union, but is at the same time intended, by common action, to ensure social progress and seek constant improvement of the living and working conditions of the peoples of Europe, as is emphasised in the Preamble to the Treaty"*⁷;

5. the Charter of Fundamental Rights of the European Union which echoes the common constitutional traditions of the EU members-States and the international human rights treaties that they have all ratified; guarantees indivisible civil and social rights, first and foremost the right to human dignity; proclaims that the EU *"places the individual at the heart of its activities"*⁸ and is explicitly binding on both the member-States and the EU institutions. It is to be recalled that on the basis of this commitment, the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) has sent open letters to the Presidents of the European Commission and the European Central Bank, requesting them to take appropriate measures for the elimination of the serious violations of human rights that have been brought about by the austerity measures in Greece⁹.

7. ECJ, Cases C-50/96 Schröder [2000] ECR-774 and C-270/97 Sievers [2000] ECR I-933. It is noted that the aforementioned remains in the Preamble of the TEU and TFEU even after the Lisbon Treaty.

8. Charter of Fundamental Rights of the European Union, Preamble.

9. Attached Annex, II.

IV. Observes with particular concern that the prolonged implementation of austerity measure, which eventually acquire a permanent character,

6. leads to the degradation of the protection of human rights and, ultimately, to their non-fulfilment;

7. reverses the hierarchy of values and goals of the EU, giving priority to fiscal and financial objectives to the detriment of fundamental social values and disrupting the fair equilibrium between economic and social goals during the implementation of national policies of recovery from the debt crisis;

8. undermines the State's ability to guarantee basic economic and social rights due to drastic cuts in social expenditure;

9. dismantles the welfare State and intensifies the deterioration of living standards resulting in the impoverishment and destitution of an increasing part of the population, the widening the social divide and the disruption of the social fabric, as noted by international monitoring bodies¹⁰;

10. strengthens extremist and intolerant elements and undermines the democratic institutions;

11. deprives from States such as Greece, which due to their geographical position constitute main points of entry and management of immigrant and refugee flows towards the EU, the capacity to fulfil their fundamental obligations with regard to the protection of human rights;

12. erodes the institutional foundations of the EU, as a union among the peoples of Europe based on the respect and protection of human rights, human dignity, equality and solidarity.

V. Urgently calls, once again, upon the EU institutions, the EU member-States as well as the Greek authorities to

13. immediately and jointly mobilize towards the preservation of the values on which the European civilisation has been founded: human dignity and value, respect for human rights, equality, freedom and solidarity;

10. Attached Annex, II and III.

14. act in unison for the creation of a permanent mechanism that would evaluate and assess the impact of austerity measures on both the enjoyment of and access to human rights by all those living on EU territory (Human Rights Impact Assessment)¹¹; with a view to

15. restoring the regulatory *gravitas* of human rights in the process of financial policy-making,

16. constantly weighing the impact of fiscal measures on social protection and security as well as committing to protect social cohesion, which the EU institutions and all EU member-States jointly and separately are bound to safeguard.

ANNEXES

I. DECISIONS-OPINIONS OF GNCHR

GNCHR Unanimous Decisions on Austerity Measures and Human Rights

- GNCHR Decision on The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis (7.6.2010), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/2010_Crisis.pdf.

- GNCHR Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (8.12.2011), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/nchr_crisis.pdf.

- The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (27.6.2013), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

¹¹. Attached Annex, IV.

II. FINDINGS OF NATIONAL, EUROPEAN AND INTERNATIONAL INSTITUTIONS

Decisions and Findings of National Institutions

- **Supreme Courts**

- **Symvoulío tis Epikrateias (Supreme Administrative Court)**

- **Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 1972/2012** declaring that the possibility of Public Power Corporation (ΔΕΗ) to interrupt the power supply, constitutes a constitutionally impermissible interference in the contractual relationship between the consumer and the electricity supplier, which is in breach of Article 5(1) of the Constitution (economic freedom and freedom of contract) and the principle of proportionality, as it leads to an infringement of the universality of providing a network of public utilities services, for a reason which is not related to the provision of that service.

- **Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 3354/2013** declaring unconstitutional the measure of pre-retirement suspension regime, as insufficiently justified, not necessary, inadequate and based on illicit criteria, such as age.

- **Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 1906/2014** declaring unconstitutional the transfer from the State to Hellenic Republic Asset Development Fund (HRADF- ΤΑΙΠΕΔ) of shares corresponding to 34,033% of the share capital of Athens Water Supply and Sewerage Company (EYDAP S.A.). It was considered that the alienation of the Greek government from the majority of the share capital of EYDAP SA, whose preservation is necessary as to avoid the transformation of the public enterprise into private, infringes Articles 5(5) and 21 of the Constitution.

- **Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2192-2196/2014** declaring unconstitutional the retrospective pension and salaries reductions of armed military and security forces, in implementation of Law 4093/2012.

- **Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2307/2014** declaring that the provisions of Article 3(1), (2) and (4) of the Ministerial Council Act 6/2012 abolishing the right to unilaterally re-

sort to arbitration are contrary to article 22(2) of the Constitution.

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 4003/2014 declaring that the administrative omission of readjusting the objective property values as imposed by article 41(1) of the Law 1249/1982 was unlawful.

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 4741/2014 declaring unconstitutional the cuts in the remuneration and the benefits of high level academic personnel to the national Higher Education Institutions.

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2287-2290/2015 declaring unconstitutional the main and supplementary pension cuts enacted by Laws 4051/2012 and 4093/2012.

Symvoulío tis Epikrateias, Suspension Commission, no. 59/2014 on a request for suspension of the enforcement of regulatory acts based on Article 21(5) of Law 4052/2012 (as supplemented by Law 4093/2012), which introduced, in order to reduce public expenditure on health, pursuant to the second Memorandum, limits on prescription, including monthly spending cap per physician. Because this measure "could lead to a reduction in the level of health services provided to citizens" and "having balanced the public interest of reducing public expenditure on health with the public interest to preventing potential harm in public health", the Suspension Commission of the Council of State ordered the suspension of the enforcement of this measure.

Areios Pagos (Supreme Court for Civil Cases)

Areios Pagos no. 293/2014 (referral to Plenary) declaring unconstitutional the "extraordinary property tax in favour of the Greek State to the electrified for residential or commercial use structured surfaces".

Special Court of Article 88(2) of the Constitution (Remuneration Court)

Judgment no. 88/2013 declaring unconstitutional the provisions of Law 4093/2012 which introduced a new fourth) drastic reduction

of the salaries of the judges, with retroactive effect and the obligation to reimburse salaries which had been lawfully collected.

- **Hellenic Parliament**

Truth Committee on Public Debt, Preliminary Report, June 2015, available from: http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/Report_web.pdf.

Decisions and Recommendations of International Institutions on Greece

- **United Nations (UN)**

- **Treaty Bodies**

CEDAW, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Greece adopted by the Committee at its fifty fourth session (11 February – 1 March 2013), CEDAW/C/GRC/CO/7, available from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fGRC%2fCO%2f7&Lang=en.

- **Special Procedures**

UN Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, Report Mission to Greece to the UN Human Rights Council 23rd Session, 17 April 2013 (A/HRC/23/46/Add.4), available from: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/CountryVisits.aspx>.

UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, Report Mission to Greece (22–27 April 2013) to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1), available from: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/118/82/PDF/G1411882.pdf?OpenElement>.

- **International Labour Organization (ILO)**

- **Committee on Freedom of Association**

Committee on Freedom of Association, 365th Report (November 2012), case 2820, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf.

Committee on the Application of Standards

Committee on the Application of Standards, 2014 Report (103rd ILC), available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/103/reports/reports-to-the-conference/WCMS_235054/lang-en/index.htm.

Committee on the Application of Standards, 2013 Report (102nd ILC), available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/committee-reports/WCMS_216456/lang-en/index.htm.

Committee on the Application of Standards, 2011 Report (100th ILC), available from: http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_165970/lang-en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2015 Report, available from: [http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661\(2015-104-2\).pdf](http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661(2015-104-2).pdf).

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2014 Report, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235054.pdf

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2013 Report, available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/reports-submitted/WCMS_205472/lang-en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations 2012 Report, available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/101stSession/reports/reports-submitted/WCMS_174843/lang-en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations 2011 Report, available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/reports-submitted/WCMS_151556/lang-en/index.htm.

ILO's High Level Mission to Greece

ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf.

Council of Europe

European Committee of Social Rights (ECSR)

Complaint 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1953177&Site=CM>.

Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC66Merits_en.pdf.

Complaint 76/2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/complaints/CC76Merits_en.pdf.

Complaint 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, available from: http://www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/Complaints/CC77Merits_en.pdf.

Complaint 78/2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC78Merits_en.pdf.

Complaint 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC79Merits_en.pdf.

Complaint 80/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2019321&Site=CM>.

Conclusions XX-3 (2014) (Greece), January 2015, available from: http://nchr.gr/images/pdf/ektheseis_diethwn_eurwpaikwn_forewn/symvoulia_ths_eurwphs/ESCR/GreeceXX3en.pdf.

Committee of Ministers

Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security

by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, available from: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3).

ECRI

ECRI Report on Greece, CRI(2015)1, available at: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-ENG.pdf>.

▪ **European Union (EU)**

European Parliament, The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU Country Report on Greece, available from: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/510014/IPOL_STU%282015%29510014_EN.pdf.

▪ **European Network of National Human Rights Institutions**

Open letter of the President of the European Network of National Human Rights Institutions, Mr. Alan Miller, to the President of the European Commission, Mr. José Manuel Barroso and the President of the European Central Bank Mr. Mario Draghi (16.01.2014), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/Open_letter_BARROSO.pdf and http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/OpenletterENNHRI_EUausterity.pdf.

III. INTERNATIONAL AND EUROPEAN PAPERS ON ECONOMIC CRISIS AND HUMAN RIGHTS

▪ **UN**

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Austerity measures and economic, social and cultural rights, E/2013/82 (7 May 2013), available from: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/RightsCrisis/E-2013-82_en.pdf.

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the impact of the global economic and financial crises on the

realization of all human rights and on possible actions to alleviate it, A/HRC/13/38 (18 February 2010), available from: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/13session/A-HRC-13-38.pdf>.

▪ **Council of Europe**

Secretary-General of Council of Europe

Report, "State of democracy, human rights and rule of law in Europe", May 2014, (SG(2014)1- Final), available from: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/cdmsi/SG%282014%291-Final%20_en.pdf.

Parliamentary Assembly of Council of Europe

Resolution 1651 (2009) on "Consequences of the global financial crisis", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17710&lang=en>.

Resolution 1673 (2009) on "The challenges of the financial crisis for the world economic institutions", see mainly: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH\(2015\)007_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH(2015)007_EN.pdf).

Resolution 1719 (2010) on "Women and the economic and financial crisis", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17841&lang=en> - Recommendation 1911 (2010) "Women and the economic and financial crisis", available from: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=12585&Language=EN>.

Resolution 1718 (2010) on "The impact of the global economic crisis on migration in Europe", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17838&lang=en> - Recommendation 1910 (2010) "The impact of the global economic crisis on migration in Europe", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17835&lang=en>.

Resolution 1746 (2010) on "Democracy in Europe: crisis and perspectives", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17882&lang=en> - Recommendation 1928 (2010) on "Democracy in Europe: crisis and perspectives", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17885&lang=en>.

Resolution 1800 (2011) on “Combating poverty”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17974&lang=en>.

Resolution 1882 (2012) on “Decent pensions for all”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18348&lang=EN> - Recommendation 2000 (2012) on “Decent pensions for all”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18349&lang=EN>.

Resolution 1884 (2012) on “Austerity measures – a danger for democracy and social rights”, available from: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=18916&Language=EN>.

Resolution 1885 (2012) “The young generation sacrificed: social, economic and political implications of the financial crisis”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18918&lang=EN> - Recommendation 2002 (2012) “The young generation sacrificed: social, economic and political implications of the financial crisis”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18920&lang=EN>.

Resolution 1886 (2012) on “The impact of the economic crisis on local and regional authorities in Europe”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18919&lang=EN>.

Resolution 1946 (2013) on “Equal access to health care”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19991&lang=EN> - Recommendation 2020 (2013) on “Equal access to health care”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19996&lang=en>.

Resolution 1995 (2014) on “Ending child poverty in Europe”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20894&lang=en> - Recommendation 2044 (2014) on “Ending child poverty in Europe”, available from: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=20895&Language=EN>.

Recommendation 2065 (2015), European institutions and human rights in Europe, available

from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21594&lang=fr>.

Resolution 2032 (2015) “*Equality and the crisis*” (28 January 2015), available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21530&lang=en>.

Resolution 2033 (2015), “Protection of the right to bargain collectively, including the right to strike”, (28 January 2015), available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21535&lang=en>.

Committee of Ministers

Recommendation CM/Rec(2014)1 of the Committee of Ministers to member States on the Council of Europe Charter on shared social responsibilities, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2152069&Site=CM>.

Commissioner for Human Rights

Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Issue Paper on *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, available from: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2392948&SecMode=1&DocId=2079144&Usage=2>.

Other Institutions

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Report on “*European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice*”, http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf.

Congress of Local and Regional Authorities, Resolution 357 (2013) on “Local and regional authorities responding to the economic crisis”, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2122337&Site=Congress> - Recommendation 340 (2013), on “Local and regional authorities responding to the economic crisis”, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2122323&Site=COE>.

▪ **European Union**

European Parliament

Resolution on “*The impact of the financial and economic crisis on human rights*” (18 April 2013), available from: <http://www.statewatch.org/news/2013/may/eu-ep-financial-crisis-human-rights.pdf>.

Resolution on “*Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries*” (13 March 2014), available from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0240+0+DOC+XML+V0//EN>.

Resolution on “*Impact of the economic crisis on gender equality and women's rights*” (12 March 2013), available from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0073+0+DOC+XML+V0//EN>.

European Commission

European Commission, Synthesis report, “*The impact of the economic crisis on the situation of women and men and on gender equality policies*” (2012), available from: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130410_crisis_report_en.pdf.

European Union Agency for Fundamental Rights

Report on “*The European Union as a Community of values: safeguarding fundamental rights in times of crisis*” (2013), available from: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-safeguarding-fundamental-rights-in-crisis_en.pdf.

IV. HUMAN RIGHTS IMPACT ASSESSMENT: AN INSTRUMENT FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS ESPECIALLY IN TIMES OF FINANCIAL CRISIS

Introductory Remarks

The GNCHR, an independent advisory body to the Greek State on matters pertaining to human rights protection, examines *inter alia* the compatibility and adaptation of the Greek legislation to the provisions of international human rights law, issues opinions to state authorities and submits recommendations and proposals for taking legislative, administrative or other measures which will contribute to the improvement of the protection of human rights (GNCHR founding Law 2667/1998, Article 1(7) (b) and (i)).

In this context, the GNCHR Plenary has unanimously adopted, since 2010, a series of

recommendations regarding the negative impact of the financial crisis and the austerity measures on the enjoyment of human rights in Greece¹². In these decisions, the GNCHR has underlined the rapid and dramatic deterioration of the living standards of the population and the dismantling of the Welfare State, have contributed to the pauperization of a significant part of the population, the widening the social divide, the disruption of the social fabric, the strengthening of extremist and intolerant elements and the undermining of democratic institutions.

Furthermore, the GNCHR has highlighted that the human rights impact of austerity measures which are continuously imposed in the context of the “support mechanism” to the Greek economy, has not been assessed, as it should in consultation with the relevant stakeholders¹³.

Consequently, with a view to specifying its recommendations, the GNCHR¹⁴ reiterates that the Impact Assessment on Human Rights may

12. See GNCHR, *The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis (June 2010)*, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/2010_Crisis.pdf; NCHR Recommendation: *On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (December 2011)*, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/nchr_crisis.pdf and *The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (June 2013)*, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

13. GNCHR, *NCHR Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (December 2011)*, *op. cit.* and *The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (June 2013)*, *op. cit.*, par. 63.

14. *The issue of Impact Assessment on Human Rights has received special attention by the National Human Rights Institutions in Europe (NHRIs). In the Athens Declaration 2006 the European National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights recommended the development of a model impact assessment based on the case-law of the European Committee of Social Rights (adopted at the Fourth Round Table of European National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 27–28 September 2006), 20 November 2006, CommDH/NHRI(2006)10, available from: [www.coe.int/t/commissioner/Source/CommDH-NHRI\(2006\)10_E.doc](http://www.coe.int/t/commissioner/Source/CommDH-NHRI(2006)10_E.doc), par. 4.*

become a key tool for protecting human rights in times of crisis and describes its key features.

In drafting the present report¹⁵, the GNCHR has taken into account the following references:

Documents/Reports:

Symvoulío tis Epikrateias (Supreme Administrative Court)

- Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2287-2290/2015 declaring unconstitutional the main and supplementary pension cuts enacted by Laws 4051/2012 and 4093/2012.

EU

- 2012 EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy, Luxembourg, 25 June 2012, 11855/12, available from: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf.

- Commission Staff Working Paper, Operational Guidance on taking account of Fundamental Rights in Commission Impact Assessments, Brussels, 6.5.2011 SEC(2011) 567 final, available from: http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/key_docs/docs/sec_2011_0567_en.pdf.

- Draft recommendation of the European Ombudsman in the inquiry into complaint 1409/2014/JN against the European Commission, available from: http://www.ombudsman.europa.eu/cases/draftrecommendation.faces/en/59398/html.bookmark#_ftn8, par. 21.

- European Commission, Communication from the Commission on the *Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union*, Brussels, 19.10.2010, COM(2010) 573 final, available from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:52010DC0573>.

- Joint Communication by the European Commission and the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament and the Council, Action Plan on Human Rights and Democracy (2015-2019) - "Keeping human rights at the heart of the EU agenda", Brussels, 28.4.2015 JOIN(2015) 16 final, available from: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/joint-communication-ap-human-rights-and-democracy_en.pdf.

- Joint Communication of the European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy on Human Rights and Democracy at the Heart of EU External Action – Towards a More Effective Approach, COM(2011)886 final. 2011, available from: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0886:FIN:EN:PDF>.

- European Parliament, Resolution of 13 March 2014 on the *Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries (2014/2007(INI))*, available from: [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/2007\(INI\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/2007(INI)), par. 3.

- European Parliament, Resolution of 18 April 2013 on the *Impact of the financial and economic crisis on human rights (2012/2136(INI))*, available from: [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2012/2136\(INI\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2012/2136(INI)), par. 11.

- CJEU, Joined cases C-92/09 and C-93/09, 9 November 2010 (Schecke and Eifert), par. 81 and 83.

ENNHRI

- Open letter of the President of the European Network of National Human Rights Institutions, Mr. Alan Miller, to the President of the European Commission, Mr. José Manuel Barroso and the President of the European Central Bank Mr. Mario Draghi (16.01.2014), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/Open_letter_BARROSO.

15. *The GNCHR Report on the Impact assessment on human rights as an instrument for the protection of human rights especially in times of financial crisis was originally drafted in the Greek language, available from: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/Dilwsi_EEDA_%20metra_litotitas_2015.pdf.*

pdf and http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/OpenletterENNHRI_EUausterity.pdf.

Council of Europe

- Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Putting human rights into practice at the local and regional level*, Speech by Nils Muižnieks, Focusing on Human Rights: International Implementation Forum for Local and Regional Authorities Graz, 28 May 2015, CommDH/Speech(2015)4, available from: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2758021&SecMode=1&DocId=2276454&Usage=2>.

- Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, CommDH/IssuePaper(2014)2, available from: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2664103&SecMode=1&DocId=2215366&Usage=2>.

- Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2012)8 on the application of the European Code of Social Security and its Protocol by Greece (Period from 1 July 2010 to 30 June 2011), (Adopted by the Committee of Ministers on 12 September 2012 at the 1149th meeting of the Ministers' Deputies), available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1970639&Site=CM>.

- Council of Europe, ECSR, *Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece*, Collective Complaint No. 76/2012, par. 79; *Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece*, Collective Complaint No. 78/2012, par. 74; *Decision on the merits: Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece*, Collective Complaint No. 77/2012, par. 74; *Decision on the merits: Panhellenic Federation of pensioners of the public electricity corporation (POS-DEI) v. Greece*, Collective Complaint No. 79/2012; *Decision on the merits: Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece*, Collective Complaint No. 80/2012, par. 74; *International Association Autism-Europe (IAAE) v. France*, Collective Complaint no. 13/2002.

- Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 2032 (2015) Final version, *Equality and the crisis*, 28 January 2015, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21530&lang=en>, par. 7.2.

- Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1884 (2012), *Austerity measures – a danger for democracy and social rights*, 26 June 2012, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18916&lang=en>.

ECtHR

- *Giacomelli v. Italy*, 2 November 2006.
- *Hatton and others v. the United Kingdom*, 8 July 2003.
- *Chapman, Beard, Jane Smith, Lee and Coster v. the United Kingdom*, 18 January 2001.
- *Ciliz v. Netherlands*, 11 July 2000.
- *W v. the United Kingdom*, 8 July 1997.

UN

- Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, par. IIA1.

- Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5 (2003), General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, par. 6), CRC/GC/2003/5, 27 November 2003, available from: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/455/14/PDF/G0345514.pdf?OpenElement>, par. 45-47.

- Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13 August 2012, par. 29.

- Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7, 26 March 2013, par. 40.

- Committee on Economic, Social and Cultural Rights, CESCR/48th/SP/MAB/SW, available from: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/LetterCESCRtoSP16.05.12.pdf>.

- Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General Comment No. 2: International technical assistance measures (Art. 22 of the Covenant)*, 2 February 1990, E/1990/23, available from: <http://www.refworld.org/docid/47a7079f0.html> [accessed 26 May 2015], par. 8b.

- UN, General Assembly, HRC, *Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, 19 December 2014, A/HRC/28/3, par. 65.

- UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, *Report Mission to Greece (22–27 April 2013)*, to the UN Human Rights Council 25th Session, 7 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1), par. 92 d.

- UN Secretary-General, Report of the Secretary General to the Commission, "Question of the Realization in All Countries of the Economic, Social and Cultural Rights Contained in the Universal Declaration of Human Rights and in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Study of Special Problems which the Developing Countries Face in Their Efforts to Achieve these Rights," UN Doc. No. E/CN.4/1334 (1979), par. 314.

- UN Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Report of the Independent Expert on the question of human rights and extreme poverty, Ms. María Magdalena Sepúlveda Carmona on the human rights based approach to recovery from the global economic and financial crises, with a focus on those living in poverty, A/HRC/17/34-, par. 87; Addendum to Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Ms. Magdalena Sepúlveda Carmona, Summary of activities of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, 2008-2014*, par. 26 ff.

- UN Special Rapporteur on the Right to Food, O. De Schutter, Report of the Special Rapporteur on the Right to Food: Guiding Principles on Human Rights Impact Assessments of Trade and Investment Agreements, UN Doc. No. A/HRC/19/59/Add.5 (2011), p. 9-11; UN Special Rapporteur on

the right to the enjoyment of the highest attainable standard of health, P. Hunt, Interim Report to the General Assembly, UN Doc. No. A/62/214 (2007), par. 37; UN Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, J. Ruggie, Human Rights Impact Assessment – Resolving Key Methodological Questions, UN Doc. No. A/HRC/4/74 (2007); UN Special Rapporteur on the right to education, K. Tomasevski, Background Paper submitted by Ms. Katarina Tomasevski, UN Doc. No. E/C.12/1998/18, 30 November 1998, par. 10.

ILO

- ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf, par. 142, 281 and 307.

- Individual cases/49- 18 Part II/72, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_165970.pdf; 23-24 and 13 Part II/86, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_320613.pdf.

- International Labour Conference, 104th Session, 2015, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, ILC.104/III(1A), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_343022.pdf, p. 258.

- International Labour Conference, 102nd Session, 2013, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, ILC.102/III(1A), available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_205472.pdf, mainly p. 469, 680, 765 and 766.

- Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece (Ratification: 1955), avail-

able from: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959.

- Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece (Ratification: 1955), available from: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3150771.

Books/Articles:

- S. Bakker, M. Van Den Berg, D. Düzenli και M. Radstaake, "Human rights impact assessment in practice: The case of the health rights of women assessment instrument" 1(3), *Journal of Human Rights Practice*, 2009.

- G. de Beco, "Human Rights Impact Assessments", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 27/2, 2009; *Non-Judicial Mechanisms for the Implementation of Human Rights in European States*, Bruylant, 2010.

- E. Felner, *Human rights impact assessments: A review of the literature, differences with other forms of assessments and relevance for development*, Washington, DC: Nordic Trust Fund, The World Bank, 2013.

- L. Gostin, J. M. Mann, "Towards the development of a human rights impact assessment for the formulation and evaluation of public health policies," *Health and Human Rights* 1/1, 1994.

- J. Harrison, M. Stephenson, *Human rights impact assessment: review of practice and guidance for future assessments*, Edinburgh: Scottish Human Rights Commission, June 1, 2010.

- P. Hunt, G. MacNaughton, *Impact assessments, poverty and human rights: A case study using the right to the highest attainable standard of health*, Health and Human Rights Working Paper Series No. 6, Geneva: World Health Organization and UNESCO, 2006.

- J. Kemm, "Perspectives on health impact assessment", *Bulletin of the World Health Organization* 81/6, 2003.

- G. MacNaughton, "Human Rights Impact Assessment: A Method for Healthy Policymaking", *Health and Human Rights* 2015, 17/1 – Paper in Press.

- S. Walker, *The future of human rights impact assessments of trade agreements*, Utrecht: Intersentia, 2009.

1.8. Υποβολή Έκθεσης της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) στον Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών για την Οικουμενική Περιοδική Αξιολόγηση της Ελλάδας, Δεύτερος Κύκλος (18.9.2015)

Submission by the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) to the UN Human Rights Council's Universal Periodic Review of Greece (UPR-Greece, 2nd Cycle)

I. CURRENT CONTEXT

1. The submission of the Report comes at a time when Greece remains plagued by a financial crisis and the continuous effect of austerity measures. The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) recalls that already in 2010 it conveyed to the State the “need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis”, whilst 18 months later it issued a Recommendation “on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights”. In June 2013, the Plenary of the GNCHR recalled in its Report entitled “Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards” its concerns about the rapid deterioration of living standards coupled with the dismantling of the welfare state. Most recently, in July 2015 the Plenary adopted the “GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures”.

II. CURRENT NORMATIVE AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK

A. Scope of International Obligations

2. The GNCHR has expressed its concern regarding the inadequate legislative compliance with the Convention on the Rights of Persons

with Disabilities¹. The Ministry of Labour, Social Security and Welfare was designated² as focal point for the monitoring of the implementation of the Convention, and as coordinating mechanism for facilitating relevant activities, in accordance with Article 33 (1) of the Convention. Due to the inadequacy of the enabling statute³, independent mechanisms, which shall promote, protect and monitor the implementation of the Convention as required by Article 33(2) thereof, have not been established. GNCHR would like also to emphasize the need of interoperability between all competent State authorities for the effective monitoring of the rights of persons with disabilities across the board.

3. The GNCHR has recommended that Greece ratify the International Convention on the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families; the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure; Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms⁴; the European Social Charter (revised)⁵; the CoE Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence⁶; the European

1. GNCHR, “International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation”, 9.10.2014.

2. Prime Minister's decision No. 426/2.20.2014 “Designation of a focal point for monitoring the implementation of the United Nations Convention on the rights of persons with disabilities (Law 4074/2012, GG A 88) along with a coordination mechanism for facilitating related action” (GG B 523/02.28.2014).

3. Article 3 of the ratification law (Law 4074/2012, GG A 88/11.4.2012) reads as follows: “By decision of the Prime Minister, in accordance with Article 33(1) of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, a focal point is designated in the Government for monitoring the implementation of the Convention along with a coordination mechanism for facilitating related action.” This provision constitutes inadequate compliance with the obligations undertaken by the Greek State upon ratification of the Convention, since it enables the Prime Minister to only implement Article 33(1) of the Convention and not the remaining paragraphs thereof.

4. Greece has signed it on 4.11.2000.

5. Greece has signed it on 3.5.1996.

6. Greece has signed it on 11.5.2011.

Convention on Nationality⁷; the Framework Convention for the Protection of National Minorities⁸; the ILO conventions: C129 - Labour Inspection (Agriculture) Convention; the C097 - Migration for Employment Convention (Revised); the C183 - Maternity Protection Convention; the C189 - Domestic Workers Convention; the C121 - Employment Injury Benefits Convention; the C118 - Equality of Treatment (Social Security) Convention; the C094 - Labour Clauses (Public Contracts) Convention; the 2002 Protocol to the Occupational Safety and Health Convention.

B. Action Plans on Human Rights

4. The GNCHR has welcomed the National Human Rights Action Plan, the National Action Plan for Children's Rights, the Integrated Action Plan (IAP) for the Social Inclusion of the Greek Roma, as well as the Revised National Action Plan on the reform of the asylum system and migration management, which included a certain number of legislative and policy components, while the absence of a National Action Plan against Racism remains a problem. The GNCHR reiterates that national Action Plans should include concrete objectives, in order for their implementation to be effectively monitored.

5. The GNCHR has also offered to work closely with the competent authorities during the evaluation and implementation of the Action Plan for Children's Rights on the basis of its Report issued on 23.1.2015⁹.

III. PROMOTION AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS ON THE GROUND

Equality and Non Discrimination

Gender Equality

6. The GNCHR has repeatedly commented on the disproportionate impact of the crisis and

austerity measures on women¹⁰. No progress has been recorded. According to the ECSR¹¹ and other treaty-bodies findings, fiscal consolidation decisions and austerity measures are continuously taken without any *ex ante* or even *ex post* impact assessment¹².

7. The GNCHR expresses its concern about the marginalization of women in the labour market as reflected, among others, in the high female unemployment rates¹³. Pension cuts affecting widows and other categories of women have also had a negative impact. Moreover, the multiple State interventions to collective autonomy, especially as to the scope and mandatory character of both general and sectoral Collective Agreements (CAs) setting uniform labour standards, resulted in the widening of the gender pay gap. The rapid growth of flexible forms of employment and the replacement of contracts of indefinite duration by fixed term or rotation work contracts unilaterally imposed by the employers have led to a significant reduction in wages. A significant source of concern is the lack of adequate public day-care structures for children and dependent persons, limiting women's ability to take up employment or keeping them in jobs with reduced rights.

10. GNCHR, "Statement of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the impact of the continuing austerity measures on human rights", 15.7.2015; GNCHR, "Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter", 9.10.2014; GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013.

11. Most recently, Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975).

12. See GNCHR, "The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", 27.6.2013; GNCHR, "NCHR Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights", 8.12.2011 and GNCHR, "The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", 10.6.2010.

13. ELSTAT, Press Release, 6 August 2015.

7. Greece has signed it on 6.11.1997.

8. Greece has signed it on 22.9.1997.

9. GNCHR, "Observations on the National Action Plan on Children's Rights", 23.1.2015 [in Greek].

Discrimination on Grounds of Age

8. The GNCHR has repeatedly highlighted the findings of monitoring bodies regarding the disproportionate impact of the crisis and austerity measures on young people and the systematic discrimination against them in the area of employment¹⁴, in conformity with ECSR decisions, which found that such provisions –still in force– violate the ESC¹⁵.

9. Many of these violations are also likely to constitute violations of both the CESC and EU law, in particular of the principle of non-discrimination embodied in Article 21 of the EU Charter of Fundamental Rights, which prohibits discrimination in employment on several grounds, including age. However, the Conseil d'Etat (the Supreme Administrative Court - Symvoulio tis Epikrateias) remains reluctant to make preliminary references to the CJEU to settle important questions of compatibility of the austerity measures with EU law (e.g. StE 2307/2014, 668/2012 and 1285/2012).

Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity

10. The GNCHR has repeatedly expressed its regret that the State fails to take into consideration the Commission's recommendations concerning the exclusion of same-sex couples from the regulatory framework on civil partnership¹⁶

and welcomes the recent initiative of the Ministry of Justice to establish a law-drafting committee to work on a bill amending the civil partnership legislation, including legal gender recognition. Although there is a growing tendency to include considerations of 'gender identity' in recent legislation, such as Law 4285/2014¹⁷, in the Greek legal order the concept of 'gender identity' remains almost unknown: the GNCHR has just issued a Report on "Transgender persons and legal recognition of gender identity" (14.9.2015).

Racism and Xenophobia

11. The GNCHR has repeatedly reiterated the need to address and combat racism and xenophobia by extended recommendations to the Greek Authorities¹⁸. The GNCHR had welcomed Joint Ministerial Decision No. 30651/2014 providing for the protection to victims and essential witnesses of racist crimes. We are gratified that provisions granting victims of or material witnesses against racist acts a residence permit on humanitarian grounds, until such time judgment has been delivered or the case has been closed, have been included in Law 4332/2015, fully integrated in the Immigration and Social Integration Code, for reasons of legal certainty¹⁹.

14. GNCHR, "The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards", 27.6.2013; GNCHR, "Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (Reference Period 1.1.2009-12.31.2012)", 9.4.2014.

15. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos. 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece and 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece. CEACR, Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) – Greece.

16. GNCHR, "Letter to the Ministry of Justice for drafting a bill on same-sex civil partnership", Annual Report 2010; GNCHR, "Comments on the Bill 'Reforms for the Family,

the Children and the Society", Annual Report 2008. Moreover, the GNCHR, has since 2004, with its "Resolution on issues pertaining to discriminatory treatment and behaviour vis-à-vis gays, lesbians, bisexuals and transsexuals and the extension of the right to civil marriage to same-sex couples" underlined the need for legal recognition of the same-sex partnerships. See Annual Report 2004.

17. Aiming at adapting Law 927/1979 to Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law.

18. GNCHR, "Press Release: Memorandum of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Anti-racist Legislation", 16.9.2013, Annual Report 2012-2013; GNCHR, "Press Release: Memorandum of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Bill on Combating Racism and Xenophobia", 17.12.2013, Annual Report 2012-2013; GNCHR, "Comments on the bill by the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights on "Combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law", Annual Report 2011; GNCHR, "Report: Dealing with racist violence: Legislative, Judicial and Police Responses", Annual Report 2011; GNCHR, "Report: Extremist Groups, Public Discourse and Racism in Sports", Annual Report 2011.

19. See GNCHR, "Observations on the Bill by the Ministry of

12. The Racist Violence Recording Network, established in 2011 by the GNCHR and the UN-HCR office in Greece, insists on the necessity of “the investigation of bias motivation both at the stage of preliminary investigation ordered by the Public Prosecutor and at the stage of *ex proprio* initial investigation by the police”²⁰.

Right to a Fair Trial

13. The GNCHR has repeatedly addressed various aspects of the right to a fair trial, rationalisation and acceleration of judicial proceedings being one of the most important. Albeit fully appreciating the need to accelerate the conclusion of penal proceedings, as Greece has been found in breach of the relevant ECHR provisions in several cases, the GNCHR has continuously expressed its concern that such the measures might create more problems than those they would solve²¹. The GNCHR remains particularly concerned that the rapid increase in court fees may have an adverse impact on access to courts especially for those heavily afflicted by unemployment and job insecurity; it has therefore recommended that litigation costs be abolished, at least for employment and social security cases, and drastically reduced for the other cases.

Internal Affairs entitled “Incorporation in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, regulations regarding citizenship issues and other provisions”, 12.11.2014.

20. RVRN, “Press Release on recent legislative amendment on combating racist crimes”, 8.1.2015.
21. GNCHR, “Proposals on the Bill of the Ministry of Justice aimed at “providing fair satisfaction for exceeding the reasonable duration of proceedings in civil and criminal courts and in the Court of Audit”, 30.1.2014, Annual Report 2014, to be published; GNCHR, Observations and Proposals on the Bill of the Ministry of Justice on “the fair trial and its reasonable length”, 26.1.2012, Annual Report 2012-2013; GNCHR, Comments on the Bill of the Ministry of Justice entitled “Improvement of the criminal justice system”, 21.10.2010, Annual Report 2010; GNCHR, “Comments on the Bill of the Ministry of Justice entitled “Acceleration of proceedings in administrative courts and other provisions”, 21.10.2010.

Freedom of Religion or Belief

14. The GNCHR welcomed Law 4301/2014 on the Organization of the Legal Form of Religious Communities and their organizations in Greece and underlined the need to regulate the relations between the State and the Church with a view to establishing distinct roles on the basis of the freedom of religion and international human rights standards. Moreover, in light of the relevant ECtHR case-law²², the GNCHR has reiterated that the choice of a religious or political oath in courts be replaced with a political one, so that the negative religious freedom may also be protected²³. The GNCHR is also concerned with the implementation of the right to abstain from religious educational courses, which involves a requirement of full prior justification to be granted²⁴.

Right to Life, Liberty and Security of the Person

Domestic Violence

15. The GNCHR welcomed Law 3500/2006 “on combating domestic violence” as well as the National Action Plan on Preventing and Combating Violence against Women 2009-2013. However, the Law fails to address the essence of the phenomenon of violence against women and its root causes. Moreover, it does not create legal certainty, as most of its provisions are not incorporated in the relevant Codes²⁵. Raising aware-

---

22. ECtHR, *Dimitras and others v. Greece*, 8.4.2013; *Dimitras and others v. Greece (N° 2)*, 3.2.2012; *Dimitras and others v. Greece*, 3.9.2010; *Alexandridis v. Greece*, 21.5.2008.

23. GNCHR, “Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)”, 5.12.2013; GNCHR, “Decision on the Replacement of Religious Oath by Civil Oath”, 29.5.2008, Annual Report 2008; GNCHR, “Proposals on State-Church Relations”, 19.1.2006, Annual Report 2006.

24. GNCHR, “Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)”, 5.12.2013; “Recommendations on the Bill on “Fair satisfaction due to the excess of the reasonable length of proceedings in civil and criminal courts and the Court of Auditors”, 30.1.2014

25. GNCHR, “Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the ICCPR”, 5.12.2013.

ness efforts are still needed, mainly due to persisting patriarchal attitudes and deeply rooted stereotypes regarding the role and responsibilities of women and men, as well as discriminatory practices. There are also no statistical data on violence based on gender, age, minority/ethnic origin and the relationship between the perpetrator and the victim. A targeted and effective strategy for women's rights protection and promotion should be integrated in a framework of steadily provided and state-funded public services, a situation unlikely to happen in the present economic environment.

Arbitrary Conduct of Law Enforcement

16. The GNCHR remains concerned about the frequency, volume and character of internationally recorded cases of police arbitrary conduct. Law 3938/2011 provided for the establishment of an independent and effective mechanism for the investigation of complaints of police maltreatment. Nevertheless, the Office for Combating Cases of Arbitrariness is inactive and the GNCHR notes that its overall institutional structure is deficient to fulfill its scope and purpose. Any effective response to this phenomenon must include a comprehensive, both formative and periodic, human rights training of the security forces. The GNCHR has already proposed to the Ministry of Internal Affairs such a comprehensive programme for the HR training of police officers²⁶.

Right to Work and Social Protection

17. In seven decisions²⁷, the ECSR found that several austerity measures taken in Greece violate ESC labour and pension rights, thus driving workers and pensioners below the poverty threshold. These provisions allowed for dismiss-

al without notice and severance pay for certain categories of workers, introduced sub-minima for young workers; limited their social security coverage; deprived certain categories of young workers of the annual leave; and, through successive amendments to social security schemes, either reduced or suppressed retirement benefits. None of these measures was modified or repealed, as the GNCHR highlighted in its Observations submitted to the ECSR and which the latter ascertained in its Conclusions XX-3 (2014) - Greece. The GNCHR also notes that several ILO Bodies have expressed their serious concerns on the impact of austerity policies on the due implementation by Greece of ILO conventions and standards. Following the Committee on Application of Standards (CAS) Report in 2014, the CEACR, in its recent report on the application of Convention No. 102²⁸, still doubts that the measures adopted by Greece will be sufficient to preserve the viability of the social security system in the current economic situation of the country.

Wage Protection

18. As stated in the GNCHR reports²⁹, the CEACR has deplored wage cuts and delays in wage payment due to many enterprises facing financial problems, a fact that also affects pensions. The CEACR took note of the deep concern of the GNCHR "at the ongoing drastic reductions in even the lower salaries and pensions" and "the drastic reduction or withdrawal of vital social benefits"³⁰.

Trade Union and Collective Bargaining Rights

19. The ILO Committee of Freedom of As-

26. GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013.

27. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos. 65/2011, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece and 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece.*

28. ILO, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I)*, International Labour Conference, 104th Session, 2015. See also *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece.*

29. GNCHR, "Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter", 9.10.2014.

30. ILO, *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Protection of Wages Convention, 1949 (No. 95) - Greece.*

sociation, the CEACR and the CAS have found numerous violations of these rights in both the public and private sector³¹. The austerity measures introduced repeated and extensive State's interference, which has seriously weakened collective bargaining and collective agreements (CAs) while violating the autonomy of social partners.

Right to Health

20. The GNCHR remains alarmed that in 2014 the drastic reduction in public health expenditure led to longer waiting times, higher admission fees, and the closure of hospitals and health centres³². An increasing number of residents - especially poor citizens and marginalized groups - are without adequate, if any, access to health care, the quality of which has degenerated³³. People unemployed for longer than one year lose their access to health coverage.

21. Besides, the state of child and adolescent mental health is now appalling³⁴. The number of new cases is increasing along with the need to provide reinforcing services within the community, but also in schools, where psychiatric services are not provided³⁵.

31. *Committee on Freedom of Association, 365th Report (November 2012), case 2820; Committee on the Application of Standards, 2014 Report (103rd ILC); Committee on the Application of Standards, 2013 Report (102nd ILC); Committee on the Application of Standards, 2011 Report (100th ILC); Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015); C098 - Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98) – Greece; Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014); C098 - Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98) – Greece; Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013); C098 - Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98) – Greece.*

32. See also CEACR/statements made during the discussion of the case of Greece at the CAS.

33. *Ibid.*

34. GNCHR, "Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: «Health and Welfare»", 8.5.2014, Annual Report 2014, to be published.

35. D. Anagnostopoulos, E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», ECAP Journal, February 2013.

Roma Rights

22. The GNCHR observes, along with the Greek Ombudsman, that little progress has been made in the general situation of Roma, and particularly on issues pertaining to housing, education, access to employment and public services³⁶ as well as access to clean and clear water³⁷. The GNCHR considers the segregation of Roma children unacceptable but finds that their dispersion in schools located in neighbouring areas as a means to avoid it remains controversial.

23. The GNCHR has highlighted that the Integrated Action Plan (IAP) for the Social Inclusion of the Greek Roma, already defunct, lacked solid legal guarantees³⁸. There is no integrated institutional framework in place to ensure the effective participation/integration of Roma in Greek social life, a conclusion shared by ECRI³⁹ and the Greek Ombudsman⁴⁰.

Rights of Migrants-Refugees-Asylum Seekers

24. Greece faces an unprecedented refugee emergency with new record arrival numbers: a total number of almost a quarter of a million people arrived in 2015, an increase of 1017, 42% over the previous year. Congestion on islands has further increased⁴¹ with 56.610 people arriving in July 2015 and 109.940 people in August 2015. The GNCHR recently called the European Union to urgently assume its responsibilities and redesign its asylum policy (31.8.2015), so that, along with the UN, can act in a consistent and

36. Ombudsman, *Combatting discrimination-Special Report 2014*, p. 118.

37. GNCHR, "The Right to Water. GNCHR Recommendations for its effective protection", 20.3.2014.

38. GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013; GNCHR, "Observations on the Draft Report of Greece on CERD", 14.2.2008.

39. ECRI, *Report on Greece, February 2015*.

40. The Greek Ombudsman expresses the same concerns in their recent Report (2014), thus concurring with the GNCHR's findings and concerns. Ombudsman, *Combatting discrimination-Special Report 2014*, p. 119.

41. UNHCR, *Greece, UNHCR Operational Update, August 2015*, http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/Extras/Arrivals/operational/Greece_Operational_Update___2.pdf.

effective manner, in order to show the human face of the EU and so that the values and principles which form the foundation of European civilization are not simply words on paper. It is not merely by providing financial assistance to Greece that the EU will fulfil its primary duty to protect human rights. The Dublin III Regulation does not effectively implement the fundamental EU principles of solidarity, human dignity and fair sharing of responsibility among the EU Member States proclaimed by the Treaties and the EU Charter⁴². The GNCHR also attaches itself to the Open Letter addressed by Professor Alan Miller, President of the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) to the European Council on 10 September 2015 on the occasion of the Extraordinary Council of Interior Ministers on 14 September 2015⁴³.

25. The GNCHR had also expressed its deep concern regarding the recurring sea tragedies and the loss of human lives in the Mediterranean (20.4.2015). It has also contributed to the drafting of the ENNHRI Statement on the continuing tragedies in the Mediterranean Sea, a human rights approach (April 2015).

26. Even prior to the summer 2015 influx, the GNCHR welcomed the establishment of the new autonomous Asylum Service and the Appeals Authority⁴⁴. However, the new Asylum System remains understaffed (25% of the foreseen posts are not filled) and not all the Regional Asylum Offices are established. Such deficiencies were further exacerbated in crisis conditions, as a considerable number of those who want to seek asylum but are unable to register in a timely manner may be at risk of removal and, potentially, refoulement⁴⁵. The GNCHR called on the Greek Authorities to investigate claims included

in reports by international and European bodies, according to which operations of repulsion and refoulement of third country nationals constitute standard policy for addressing the immigration problem⁴⁶.

27. The GNCHR has repeatedly called⁴⁷ on the Greek authorities to comply with the recommendations of international bodies⁴⁸ and guarantee that detention conditions are in line with the right to health and human dignity.

42. Art. 1 EU Charter, Arts. 2 and 3(3) TEU, 80 TFEU—*asylum policies*.

43. ENNHRI, "Open Letter from the Chair of ENNHRI to all its Members within the European Union", 10.9.2015.

44. The GNCHR itself contributed to the staffing of the Appeals' Committees. See GNCHR in a Public Statement (9.10.2014) expressed its deep concern about the obvious legality issues arising from the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, as amended.

45. UNHCR, UNHCR observations on the current asylum system in Greece, December 2014.

46. GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013.

47. GNCHR, "Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens", Annual Report 2010, p. 82; GNCHR, "Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region", Annual Report 2011, p. 85; GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013.

48. Council of Europe, Committee for the Prevention of Torture (CPT), Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, 16 October 2014, CPT/Inf (2014) 26, §§ 57 – 92. Several ECtHR judgments have found a violation of Article 3 ECHR due to inadequate conditions of detention and systemic deficiencies in the asylum procedure. E.g. *E.A. v. Greece*, No 74308/10, 30 July 2015; *Mahammad and others v. Greece*, No 48352/12, 15 January 2015; *Al. K. v. Greece*, No 63542/11, 11 December 2014; *Mohamad v. Greece*, No 70586/11, 11 December 2014; *A.E. v. Greece*, No 46673/10, 27 November 2014; *MD v. Greece*, No 60622/11, 13 November 2014; *H.H. v. Greece*, No 63493/11, 9 October 2014; *F.H. v. Greece*, No 78456/11, 31 July 2014; *Tatishvili v. Greece*, No 26452/11, 31 July 2014; *Los Santos and de la Cruz v. Greece*, No 2134/12, 2161/12, 27 June 2014; see also *Tabesch v. Greece*, No. 8256/07, 26.11.2009; *S.D. v. Greece*, No. 53541/07, 11.6.2009; *Rahimi v. Greece*, No. 8687/08, 1.04.2011; *M.S.S. v. Belgium and Greece*, No. 30696/09, 21.01.2011. See also, CJEU Judgments: *Joined Cases C-411/10 and C-493/10 N.S.* [2011] ECR I-13905, where the CJEU agreed with the ECtHR regarding systemic deficiencies in the asylum procedure and in the reception conditions of asylum seekers in Greece.

1.9. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων στην Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ: Έκθεση της ΕΕΔΑ επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (25.9.2016)

Submission to the United Nations Human Rights Committee: GNCHR report on Greece's 2nd periodic report under the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)

The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) was established by Law 2667/1998 as an independent advisory body to the State on matters pertaining to the promotion and safeguard of human rights. The main rationale behind the establishment of the GNCHR was to ensure the constant monitoring of developments concerning human rights and the briefing of both the administration and public opinion on the dangers posed to human rights. The founding law of the GNCHR is based on the Paris Principles adopted by the UN General Assembly; the GNCHR has been granted status 'A' by the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC).

The GNCHR has a pluralistic composition. Its 32 members are nominated by NGOs, trade unions, independent authorities, universities, bar associations, political parties, Parliament and the Administration.

According to its founding law, the GNCHR's mission consists in:

- a) the constant monitoring of human rights issues, the information of the public and the advancement of research in this connection;
- b) the exchange of experiences at international level with similar organs of international organizations, such as the UN, the Council of Europe, the OECD, or of other States;
- c) the formulation of policy proposals on matters related to its objectives.

The GNCHR mandate covers the whole spectrum of human rights; however it does not deal with individual cases.

Since its establishment, the GNCHR has dealt with a broad range of human rights issues. Among the factors playing a role for its agenda-setting are the urgency of a particular topic as well as its importance in terms of the seriousness of human rights violations involved, the numbers of individuals affected or its impact on the public.

The GNCHR publishes each year an Annual Report, describing its yearly activities and containing all its decisions. The Annual Report is communicated to Parliament, the Prime Minister, State authorities and other institutions.

All the reports, decisions and resolutions of the GNCHR are made public via the website of the GNCHR, their communication to the competent authorities, press releases etc.

PART I. GENERAL OBSERVATIONS ON THE REPORT

i) Scope

The GNCHR welcomes the opportunity to submit its recommendations to the Human Rights Committee (hereinafter the Committee) regarding Greece's second periodic report under the ICCPR. The present report takes into account the replies of Greece to the List of Issues (LOIs) and is a follow-up to our previous LOIs report, which was sent to the Committee in December 2014. It discusses the general legal framework, policies and practices in Greece and their relation to and/or effect on civil and political rights.

ii) Structure and sources

The structure of the report is patterned after the Committee's LOIs, adopted in April 2015. The GNCHR took account of the replies of Greece to the LOIs dated August 2015 and proceeded, where appropriate, with comments and recommendations which primarily draw upon its previous reports and interventions on the issues in

question as well as other external sources. Additional information and background can be found in our previous submission (December 2014) as well as in the GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)(5.12.2013).

The GNCHR would be pleased to provide any further clarification or other assistance to the Committee experts before, during or after the forthcoming session.

iii) Background regarding the report

The submission of the Report on the application of the Covenant comes at a time when Greece is entering the sixth year of a severe financial crisis. The GNCHR applauds the incidental references in the Committee's LOIs in relation to the second periodic report of Greece regarding the impact of the financial crisis on the enjoyment of the rights protected under the Covenant. The GNCHR recalls that, since 2010, it has already drawn the attention of the Greek State to the "need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", whilst a year and a half later it issued a Recommendation "on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights". In June 2013, the Plenary of the GNCHR recalled in its Report entitled "Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards" its concerns about the rapid deterioration of living standards coupled with the effective dismantling of the Welfare State.

The recent "GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures" (See Appendix) took note of the judgments of national supreme courts as well as of relevant decisions and reports issued by national, European and international monitoring bodies and drew attention to the prolonged implementation of austerity measures, which eventually acquire a permanent character. In this Statement, the GNCHR observed with par-

ticular concern the degradation of human rights in Greece and, at the institutional level, an effective reversal of priorities and values, as fiscal and financial objectives have taken precedence over fundamental rights and social values. The GNCHR is echoing what has been already affirmed by competent international and European monitoring bodies, namely that austerity measures violate rules of international and European human rights law; and moreover that the financing rules of International Financial Institutions (IFIs), including the International Monetary Fund or of other international or European mechanisms relating to the economic or financial support of a State, cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, especially as these rules are also binding on all States participating in these mechanisms.

In this regard, the GNCHR cannot but reiterate the need to refer to the impact of the financial crisis and the financial austerity measures, which have clearly affected the rights covered by the Covenant and urgently call upon the EU institutions, the EU Member-States and the Greek authorities to immediately and jointly mobilize towards the preservation of our common European values.

PART II. BACKGROUND BRIEFING

Constitutional and legal framework within which the Covenant is implemented (Art. 2)

(Paragraph 1 LOIs)

On the basis of Article 28 (1) of the Greek Constitution, the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) constitutes an integral part of Greek domestic law, is directly applicable to the Greek legal order and prevails, by virtue of its supra-legislative force, over any contravening provision of domestic law. Accordingly, any alleged violation of the provisions of the Covenant by the Greek administration will be brought before national courts, which are competent to examine all claims that fall under the scope of the ICCPR.

(Paragraph 3 LOIs) The Greek National Commission for Human Rights

The GNCHR is currently striving and will continue to strive for the increase of its human and material resources. The GNCHR is, according to Article 1 of its founding Law, supported as to its staffing and infrastructure by the General Secretariat of the Government, while its budget is incorporated into the budget of this service unit. In practice, GNCHR fixed operating costs are approved and covered by the General Secretariat of the Government without encountering any major obstacles. The unhindered approval of these expenses notwithstanding, the GNCHR has repeatedly sought and is constantly seeking full financial independence by virtue of a specific budget line, something which is particularly difficult given the current economic crisis.

With regard to the GNCHR's human resources, the founding Law (Article 7) provided for two posts of specialised academic staff, on a private law employment contract for a term of three years, renewable, while Law 3156/2003 amending the founding Law (Article 23) provided for a third post. Currently all three posts are filled. Furthermore, as far as the GNCHR Secretariat is concerned, according to Article 8 of the founding Law, a post of executive secretary and three posts for secretarial and technical support of the GNCHR have been established. Since the beginning of its operation (2000) to date, the GNCHR employs one executive secretary and from 2007-2014 one more secretary by secondment. Currently, the GNCHR employs two staff-members.

The financial autonomy of the GNCHR is – especially during a period of severe economic and social crisis – very important for the fulfilment of its mandate. It should be nonetheless emphasized that the lack of full financial autonomy of the GNCHR does not affect the independent fulfilment of its mandate. However, the fact that the GNCHR has to go through approval of its expenses on an *ad hoc* basis makes it particularly difficult for it to plan its activities, to organise and manage its infrastructure and human resources in a timely and proper manner and, generally, to function flexibly and efficiently. The

GNCHR is striving to overcome these problems with high-quality work. It is using its resources and staff to the maximum extent in order to accomplish its mission while the personal contributions of its members should also be appraised.

Non-discrimination, equality between men and women, prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred and minority rights (Arts. 2, 3, 20, 26 and 27)

(Paragraph 5 LOIs) Impact of the crisis and austerity measures on women

The GNCHR has made, in the recent past, various observations on the impact of the crisis and austerity measures on women¹. No progress has been made ever since. The deregulation of employment relations due to the growing financial crisis and the successive austerity measures continue to aggravate the position of women in the labour market, rendering them even more vulnerable.

The GNCHR expresses its concern regarding the marginalization of women in the labour market as reflected in the high female unemployment rates. Besides, the severe pension cuts affecting widows and other categories of women have also had a negative impact. Furthermore, the reversal of the hierarchy of Collective Agreements (CAs) and the weakening of the National General CA and the sectoral CAs affect gender equality in pay and thus lead to the widening of the pay gap since the CAs used to be the best means to promote and protect equal and uniform pay and employment conditions.

Another source of concern is the continuous reduction of the already insufficient day-care structures for children and dependent persons

1. GNCHR, *Statement of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the impact of the continuing austerity measures on human rights (15.7.2015)*; GNCHR, *Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (9.4.2014)*; GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (5.12.2013)*.

as well as other social structures limiting women's ability to take up employment or keeping them in jobs with reduced rights. This perpetuates gender stereotypes since men are not encouraged to participate in such care. The harmonisation of family professional life should be a concern for both men and women. There is also a disturbing rise in discriminatory practices against women employed within the framework of sub-contracting or temporary employment. In such cases, women are targeted especially if engaged in trade-union activity².

The ILO Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (CEACR) has expressed its concern about the "disproportionate impact" on women of the crisis and austerity measures as well as the widening of the pay gap to the latter's detriment. The CEACR stresses in particular that "the combined effect of the financial crisis, the growing informal economy and the implementation of structural reform measures adversely affected the negotiating power of women, and would lead to their over-representation in precarious low-paid jobs". The UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women³ and the CoE Commissioner for Human Rights has also emphasized the serious impact of the crisis and austerities measures on women⁴.

As regards the private sector, the rapid growth of flexible forms of employment and the replacement of contracts of indefinite duration with fixed-term contracts lead to a significant reduction in wages. The CEACR stresses, referring to the Ombudsman, that it is usual that flexible forms of employment, mainly part-time and rotation work, are offered to women especially during pregnancy and upon return from mater-

nity leave. This reduces their levels of pay, while lay-offs due to pregnancy, maternity and sexual harassment are on the increase. "Flexibility had been introduced without sufficient safeguards for the most vulnerable, or safeguards which had been introduced by law were not effectively enforced"⁵.

In fact, unemployment, especially among women and young people, is particularly high while according to the CEACR "a large number of women have joined the ranks of the 'discouraged' workers who are not accounted for in the statistics" and "small and medium-sized enterprises, which are an important source of employment for women and young people, close down massively"⁶.

According to the latest data of the Greek Statistical Authority (hereinafter ELSTAT), in May 2015 (which is, notably, a month of seasonal employment), male unemployment rate was 22,4% while female unemployment rate was 28,2%⁷.

Moreover, as the ECSR and other treaty-bodies remark, fiscal consolidation decisions and austerity measures are taken without any ex ante or even ex post impact assessment. In addition, "recalling that CAs have been a principal source of determination of pay rates, the Committee refers to its comments on Convention No. 98 and calls upon the Government to bear in mind that collective bargaining is an important means of addressing equal pay issues in a proactive manner, including unequal pay that arises from indirect discrimination on the ground of sex"⁸.

2. GNCHR, *Workers' rights and conditions of work in the framework of sub-contracting* (9.7.2009). See also: INE-GSEE, *The participation of women in the administration of GSEE worker's syndicates*, 2015.

3. *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7* (26.4.2013), par. 28.

4. *Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Safeguarding human rights in times of economic crisis, November 2013, p. 23 and Protect women's rights during the crisis.*

5. *Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975). See also, Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975).*

6. *Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975). See also Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013) Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111), Greece.*

7. *ELSTAT, Press Release, 6 August 2015.*

8. *Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100), Greece (Ratification: 1975). See also Observa-*

The Committee may wish to recommend that the State Party:

a) Take necessary measures, carefully and without any delay, in cooperation with the social partners, to monitor the evolution and impact of the austerity measures on the remuneration of men and women in the public and private sectors, with a view to determining the most appropriate means to address the disproportionate impact of the crisis and austerity measures on women;

b) Strengthen the Labour Inspectorate (SEPE) and the Ombudsman, so that any labour protection policy may be effective.

(Paragraph 5 LOIs) Accessibility of public buildings and public transportation

The GNCHR considers the ratification by Greece of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (Convention) and its Optional Protocol (Protocol) an important step towards protecting fundamental human rights in Greece. The Convention and the Protocol were approved by Parliament on 31 May 2012⁹ by Law 4074/2012. They were then ratified and entered into force globally on 31 June 2012. However, on a first, indicative level, the GNCHR identified serious problems arising from the approving law as well as the implementation of the Convention in practice¹⁰.

Inadequate legislative compliance with the Convention: Article 3 of the approving law reads

---

tion (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111), Greece. See also, ILO High Level Mission to Greece, Report (November 2011), op. cit., par. 126; ILO, Application of International Labour Standards 2014 (I), Report of the CEACR, International Labour Conference, 103rd Session, 2014, p. 111-112, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235054.pdf.

9. See http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=68&Lang=en.

10. GNCHR, *International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation* (9.10.2014).

as follows: "By decision of the Prime Minister, in accordance with Article 33(1) of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, a focal point is designated in the government for monitoring the implementation of the Convention along with a coordination mechanism for facilitating related action." This provision constitutes inadequate compliance with the obligations undertaken by the Greek State upon ratification of the Convention, since it enables the Prime Minister to only implement Article 33(1) of the Convention and not the remaining paragraphs thereof. Pursuant to this enabling provision, Prime Minister's decision No. 426/02.20.2014 "Designation of a focal point for monitoring the implementation of the United Nations Convention on the rights of persons with disabilities (Law 4074/2012, OJ A 88) along with a coordination mechanism for facilitating related action" (OJHR B 523/02.28.2014). With the Sole Article of this decision, a focal point is designated for monitoring the implementation of the Convention along with a coordination mechanism for facilitating related action. This focal point shall be the Ministry of Labour, Social Security and Welfare. Moreover, the decision reproduces word for word Article 33(3) of the Convention (above No. 2(c)). Thus, due to the inadequacy of the enabling statute, independent mechanisms, which would have promoted, protected and monitored the implementation of the Convention, have not been established, as required by Article 33(2) of the Convention. A single mechanism of this kind may even be established or this mission may be assigned to an existing independent body; it is sufficient that this body be independent and dispose of the necessary means (adequate specialised staff and funding) for fulfilling this mission. This omission constitutes a serious violation of the Convention since it considerably reduces its effectiveness. For this purpose, the enabling provision must be completed. Besides, the word-for-word reproduction of Article 33(3) of the Convention in the aforementioned Prime Minister's Decision is pointless. A provision must be drawn enabling an administrative authority to take particular measures which shall grant civil society, in particular persons with disabilities and

their representative organizations, the possibility to be involved and to fully participate in the monitoring process of the Convention.

Inadequate compliance in practice: The substantive provisions of the Convention guarantee the rights of persons with disabilities and impose relevant obligations on States Parties. Among these rights of utmost importance for avoiding social exclusion is the right of access for all persons with disabilities on an equal basis with others to public or private facilities and services which are open or provided to the public such as roads, transportation, buildings, housing, medical facilities, workplaces, monuments, sites of cultural importance etc. (Articles 9 and 30(1) of the Convention). In spite of significant advances, such comprehensive access remains a challenge for several buildings housing public services, including court premises.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

a) Promulgate legislative provisions specifically enabling administrative authorities to take measures for the implementation of Article 33(2-3) of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities;

b) Take immediate measures in order to render essential public or private facilities and services accessible to persons with disabilities.

(Paragraph 8 LOIs) Racism and xenophobia

Anti-racism legislation: Law 4285/2014 amended certain provisions of Law 927/1979 in order to bring national legislation in line with Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, and added a new provision to the Penal Code. Article 1.1 of Law 927/1979, as amended, makes the intentional public incitement to acts or activities that may result in discrimination, hatred or violence against individuals or groups based on their racial, national or ethnic origin, colour, religion, sexual orientation or gender identity a

criminal act. Article 1.4 prohibits the creation or leadership of, or participation in, a group that promotes racism, while Article 4 provides for the criminal liability of legal entities. Besides, a new provision was added to the Penal Code (article 81A), which makes racist motivation a general aggravating circumstance for all offences. Until this amendment the racist motive was taken into account only in the sentencing stage and was effectively precluded from the initial stages of investigation and prosecution.

The GNCHR has repeatedly underlined the need to address and combat racism and xenophobia and has addressed relevant recommendations to the Greek Authorities¹¹. The GNCHR expresses, in particular, its concern regarding the inadequate criminal punishment of acts of racist violence. The Racist Violence Recording Network, established by the GNCHR and the High Commissioner's for Refugees office in Greece, notes that "according to the recent legislative amendment, it is now necessary to prosecute hate crimes on the basis of the specific criminal offence as regulated in the Penal Code, in conjunction with the general aggravating circumstance regulated in Article 81A of the Penal Code. Consequently, the investigation of bias motivation both at the stage of preliminary investigation ordered by the Public Prosecutor and at the stage of ex proprio initial investigation by the police becomes even more necessary"¹².

Furthermore, the European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI) recommended 'language' and 'citizenship' to be included in the list of grounds of Article of Law

---

11. GNCHR, Press Release: Memorandum of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Anti-racist Legislation (16.9.2013), Annual Report 2012-2013; GNCHR, Press Release: Memorandum of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Bill on Combating Racism and Xenophobia (17.12.2013), Annual Report 2012-2013; GNCHR, Comments on the bill by the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights on "Combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law", Annual report 2011; GNCHR, Report: Dealing with racist violence: Legislative, Judicial and Police Responses, Annual Report 2011; GNCHR, Report: Extremist Groups, Public Discourse and Racism in Sports, Annual Report 2011.

12. RVRN, Press Release on recent legislative amendment on combating racist crimes (8.1.2015).

927/1979 and Article 81A of the Criminal Code. It also recommends that the offences concerning the public dissemination, public distribution or production or storage of racist material to be included in the law¹³.

Protection of victims: Law 4332/2015 indeed provided that victims or material witnesses of the racist acts penalized under the relevant legislation may be granted, under certain conditions, a residence permit on humanitarian grounds, until a judgment has been delivered or the case has been closed. This is in compliance with repeated GNCHR recommendations initially for the provision to be adopted¹⁴, as indeed was the case with Joint Ministerial Decision (JMD) No. 30651/2014; and subsequently for it to be integrated in the Immigration and Social Integration Code, for reasons of legal certainty¹⁵. This is a particularly important development in view of the repeated condemnations of Greece by the European Court of Human Rights for degrading treatment of migrants by persons acting in an official capacity and inadequate investigation of related complaints.

In order to avoid discouraging victims to press charges, the Racist Violence Recording Network (RVRN) has also underlined the need a) to refrain from prosecuting persons illegally entering the country and b) to prohibit the arrest and detention of the victims and witnesses who press charges, for the period between pressing the charges and the issuance of the special prosecutor's act¹⁶.

13. Council of Europe, *European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, 24 February 2015, CRI(2015)1.

14. GNCHR, *Press Release "Withdrawal of Article 19 from the draft Law "Immigration and Social Inclusion Code" (24.3.2014)*.

15. See GNCHR, *Observations on the Bill by the Ministry of Internal Affairs entitled "Incorporation in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, regulations regarding citizenship issues and other provisions" (12.11.2014)*.

16. RVRN, *Press Release on recent legislative amendment on combating racist crimes, 8.1.2015*.

Information on racist hate crimes: In May 2015 the Racist Violence Recording Network presented its 2014 annual report¹⁷, analyzing the quantitative and qualitative findings of racist violence and hate crime recordings by the organizations participating in the Network. During the period between January-December 2014, the RVRN recorded, through interviews with the victims, 81 incidents of racist violence with more than 100 victims. In 46 incidents, immigrants or refugees were targeted because of their ethnic origin or skin color, while 32 incidents were committed against LGBTQI persons (in three of these cases the victims were foreigners). Finally, in 3 anti-Semitic attacks sacred places and symbols were desecrated. According to the RVRN, there are indications that Greek society is familiarised with violence and the targeting of people on the basis of their ethnicity, skin color, religion, race, sexual orientation and/or gender identity. This finding is based on the three basic qualitative trends that were documented by the RVRN.

Furthermore, despite the criminal investigation of racially motivated criminal acts following the murder of Pavlos Fyssas, attacks against refugees and immigrants continue to represent the majority of the recordings. Even though the intensity of the attacks appears reduced, the pattern of organized attacks by groups of people and physical assaults has not stopped.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

- a) Ensure the implementation of the anti-racism legislation;**
  - b) Recognise the right to civil action to legal entities or associations;**
  - c) Provide on-going training to law enforcement personnel and members of the judiciary in order to ensure the proper investigation of racial motivation and the collection of relevant data, in the light of the recent legislative amendments.**
-

(Paragraph 9 LOIs) Roma

The GNCHR has repeatedly expressed its

17. <http://rvrn.org/2015/05/annual-report-2014/>.

concern about the widespread prejudice which dominates Greek public opinion and the Greek Media, highlighting that the issues surrounding the protection of Roma rights are not limited to minority rights issues but in fact include individual rights as well¹⁸.

As observed by the Greek Ombudsman in its recent Report (2014), little progress has been made in the general situation of Roma in Greece, and particularly on issues pertaining to housing, education, access to employment and public services¹⁹.

From the outset, the GNCHR stressed that the Integrated Action Plan (IAP) for the Social Inclusion of the Greek Roma lacked the solid legal guarantees that are able to neutralize the factors that undermine it. As reported by the Ombudsman, there is no institutionally and regulatory integrated framework in place able to ensure the effective participation/integration of Roma in Greek social life.

In its recent report on Greece (February 2015), ECRI observes: "The National Strategy for Social Integration of Roma 2012-2020 has the objective of ending the social exclusion of Roma and creating conditions for their integration. The previous Integrated Action Plan, with broadly similar objectives, has largely failed. There was also insufficient participation of Roma representatives in its evaluation". The Greek Ombudsman expresses the same concerns in its recent Report (2014)²⁰, thus concurring with the GNCHR's findings and concerns.

Education: The GNCHR considers the segregation of Roma children unacceptable but finds that their dispersion in schools located in areas remote from their residence as a means to avoid remains controversial. Regarding the integration of Roma children into the educational procedure, the registration and documentation of the specific school population of every region and the

collection of all relevant data on Roma communities is necessary. The training of Roma mediators serving as a link between Roma communities and schools is also necessary²¹.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

Put in place a regulatory integrated framework able to ensure the effective participation/integration of Roma in Greek social life.

Right to life, violence against women, including domestic violence, and prohibition of torture and cruel, inhuman or degrading treatment (arts. 3, 6 and 7)

(Paragraph 10 LOIs) Domestic Violence

The Greek legislation: The GNCHR welcomed Law 3500/2006 "on combating domestic violence".²² However, it stills considers that the Law still does not fully and effectively deal with domestic violence.²³ In particular, it does not criminalise all offences of domestic character. It fails to address the essence of the phenomenon of violence against women and its root causes (the persisting roles of "man-master" and "woman-servant"). It does not create legal certainty, as most of its provisions are not incorporated in the Codes, subject matters of which it regulates, such as the Penal Code, the Civil Code, the Codes of Penal and Civil Procedure. In particular, the GNCHR has observed that:

(a) The acts criminalised by the Law were already covered by the Pen.C, except for marital rape, marital sexual abuse and acts committed in the presence of minors. This creates confusion as to which acts are regulated by the Penal Code or Law 3500/2006.

(b) The Law is gender-neutral regarding per-

18. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (5.12.2013)*; GNCHR, *Observations on the Draft Report of Greece on CERD (2008)*.

19. *Ombudsman, Combatting discrimination-Special Report 2014*, p. 118.

20. *Ibid*, p. 119.

21. GNCHR, *GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (5.12.2013)*.

22. *Written submission by the Greek National Commission for Human Rights to the Human Rights Council, A/HRC/29/NI/2*, 12 June 2015.

23. GNCHR, *Comments on the Bill entitled Combating Domestic Violence (9.2.2006)*.

petrators and victims. It fails to address the reasons why in practice the perpetrator - husband or partner of the female victim - normally escapes punishment.

(c) No ad hoc institution to deal with the matter is established.

(d) It is questionable whether the penal mediation introduced is constitutional (the Prosecutor, to whom it is entrusted, is given judicial competences incompatible with his/her office) and effective.

(e) The police and the Prosecutor remain the main actors of the prejudicial phase, although they have proven to be unsuitable for the task, while the establishment of an ad hoc specialised body, such as a body of family social workers, is not provided for.

The GNCHR deplores the continued delay in ratifying the Istanbul Convention. Greece has signed (11.5.2011) but not yet ratified the CoE Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence ("Istanbul Convention").

The implementation of the Greek legislation: Law 3500/2006 is an important step forward. However, domestic violence against women and children has not significantly decreased²⁴. The GNCHR has deplored that while there seem to be a significant number of cases, very few perpetrators are prosecuted and punished. This is also a main concern of the Committee against Torture, which also deplores the fact that the Greek Pen.C does not list rape and other acts of sexual violence as forms of torture but rather as "serious breaches of sexual dignity"²⁵.

Raising awareness to the phenomenon of domestic violence is still needed, mainly due to persisting patriarchal attitudes and deeply rooted stereotypes regarding the role and responsibilities of women and men as well as discriminatory practices. The CEDAW Committee has deplored the lack of State measures to eliminate stereotypes and negative traditional attitudes

and practices. There are only a few studies on violence against women and domestic violence and their root causes and no statistical data on violence based on sex, age, minority/ethnic origin and the relationship between the perpetrator and the victim. We concur with the UN Committee against Torture, which urges state authorities to organise wide awareness-raising campaigns and training courses on the prevention of violence against women and girls, for officials who are in direct contact with victims (law enforcement officers, judges, lawyers, social workers, etc.) and the general public²⁶.

The National Action Plan on Preventing and Combating Violence against Women 2009–2013: The GNCHR welcomed the protection measures for victims of domestic violence included in the National Action Plan on Preventing and Combating Violence against Women 2009 – 2013; however, it highlighted that female victims are not always ensured effective access to justice. While applauding the exemption of domestic violence victims from court fees required for lodging a complaint (Article 28 Law 4055/2012), the GNCHR insisted that lack of awareness by women as to their rights and the means to exercise them still hinder their protection²⁷.

National Criminal Statistics: Statistics on domestic violence are collected by the police and are publicly available. They present all cases investigated by the police and include the number of domestic violence victims. The data are gender- and age-disaggregated for victims only. Although the gender of perpetrators is also provided, this is not linked to the victim's gender; hence, the number of female victims of male perpetrators cannot be deduced. For femicides, the gender (not age) of perpetrators is provided. This information is further disaggregated to show the relationship between victim and perpetrator. Information on femicides shows 17 women murdered in 2011 and a total of 70

24. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the ICCPR* (5.12.2013).

25. UN Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, CAT/C/GRC/CO/5-6* (27.6.2012), para. 23.

26. UN Committee against Torture, *Conclusions and Recommendations: Greece, loc. cit.*

27. GNCHR, *Recommendations on the Bill on "Fair satisfaction due to the excess of the reasonable length of proceedings in civil and criminal courts and the Court of Auditors"* (30.1.2014).

women murdered since 2007 by a male in a domestic context. Of the 70 women murdered, 46 were killed by their intimate partner (26 by their husband, 6 by their former husband and 14 by another intimate partner)²⁸. 149 rapes and 85 rape attempts were reported in 2013, and 134 rapes and 64 rape attempts in 2014²⁹.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

- a) **Improve its legislation “on combating domestic violence”;**
  - b) **nsure to domestic violence victims effective access to justice;**
  - c) **Continue to take measures to raise awareness of the problem of domestic violence and to protect the victims;**
  - d) **Collect statistical data on domestic violence disaggregated by sex, age, and relationship between victim and perpetrator with due consideration to the national legislation on the protection of sensitive data, and undertake studies and/or surveys on the extent of violence against women and its root causes.**
-

Elimination of slavery and servitude (art. 8)

(Paragraph 14 LOIs) Human Trafficking

Greece has ratified the UN Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto (Law 3875/2010), the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (Law 4216/2013) and has transposed Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims (Law 4198/2013). In application thereof, the Office of National Rapporteur on Trafficking in Human Beings has been created and remains very active.

---

28. *European Anti-Violence Network (March 2013): Information provided based on data received from the National Police. See also WAVE, Country Report 2012, p. 115.*

29. *Hellenic Police statistics, available (in Greek) at: www.astynomia.gr/images/stories/2014/statistics14/2014_epikrateia.xls.*

However, there is further need for effective implementation of the legal provisions³⁰. Furthermore, there is a lack of special measures for the combating of trafficking among children as well as among Roma adults and children, which presents particularities and should be handled on a separate basis. The GNCHR remains committed to continued vigilance over the the effective prevention and protection of trafficking victims, the prosecution of perpetrators and the assistance to victims.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

- a) **Ensure effective implementation of the national anti-trafficking legislation;**
  - b) **Ensure that the implementation of anti-trafficking policy take into account the needs of vulnerable populations.**
-

Treatment of aliens and protection of children (arts. 2, 7, 9, 10, 13, 24 and 26)

(Paragraphs 18-22 LOIs) Rights of migrants – asylum seekers in general

Greece faces an unprecedented refugee emergency with new record arrival numbers: a total number of almost a quarter of a million people arrived on the shores of the Aegean, an increase of 1017,42% over the numbers of the previous year. Congestion on islands has further increased³¹ with 56.610 people arriving in the islands in July 2015 and 109.940 people in August 2015. Drastic action in the past weeks has helped to manage the influx but the sheer numbers involved exceeds the capacity of the system to deal with them. The GNCHR recently called the European Union to urgently assume

---

30. *GNCHR, GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), Annual Report 2012-2013, p. 69 and GNCHR, Position and Recommendations regarding Human Trafficking-The Situation in Greece, Annual Report 2007.*

31. *UNHCR, Greece, UNHCR Operational Update, August 2015, http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/Extras/Arrivals/operational/Greece_Operational_Update___2.pdf.*

its responsibilities and redesign its asylum policy (31.8.2015), so that, along with the UN, can act in a consistent and effective manner, in order to show the human face of the EU and so that the values and principles which form the foundation of European civilization are not simply words on paper. The GNCHR also attaches itself to the Open Letter addressed by Professor Alan Miller, President of the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) to the European Council on 10 September 2015 on the occasion of the Extraordinary Council of Interior Ministers on 14 September 2015³².

The GNCHR had also expressed its deep concern regarding the recurring sea tragedies and the loss of human lives in the Mediterranean (20.4.2015). It has also contributed to the drafting of the ENNHRI Statement on the continuing tragedies in the Mediterranean Sea, a human rights approach (April 2015).

Even prior to the summer 2015 influx, the GNCHR welcomed the establishment of the new autonomous Asylum Service and the Appeals Authority³³. However, the new Asylum Service remains understaffed (25% of the foreseen posts are not filled) and not all the Regional Asylum Offices are established. Such deficiencies were further exacerbated in crisis conditions, as a considerable number of those who want to seek asylum but are unable to register in a timely manner may be at risk of removal and, potentially, refoulement³⁴. The GNCHR called on the Greek Authorities to investigate claims included in reports by international and European bodies, according to which operations of repulsion and refoulement of third country nationals constitute

standard policy for addressing the immigration problem³⁵.

Concerning the asylum system and, especially its second degree of examination, the Appeals Committees, the GNCHR notes the Third Joint Submission of the International Commission of Jurists (ICJ) and of the European Council on Refugees and Exiles (ECRE) to the Committee of Ministers of the Council of Europe in the case of *M.S.S. v. Belgium and Greece* (Application no. 30696/09) and related cases (May 2014, page 13). According to it “the institutional independence of the Appeals Committees is seriously compromised where civil servants, such as the Director of the Appeals Authority and the experts-rapporteurs, who are ultimately appointed by the Minister for Citizen Protection, have, in practice, binding powers able to potentially interfere with the work of the Appeals Committees. It appears that Appeals Committees are neither masters of their own procedure, nor can they fully assess a case of their own motion or on the basis of information sent to them directly and not through their Secretariat. The fact that the Committee members’ mandate is only two years and is subject to renewal by the Minister for Citizen Protection also suggests a lack of institutional independence. Furthermore, the fact that the new legislation has reduced this appointment period to one year and increased the discretion of the Ministry in the appointment of the Committee members sheds serious doubts on the institutional independence of the Committee system in law and in practice. The fact that legal aid is not available at the Asylum Service and Appeals Committees stage also undermines the effectiveness of this remedy. For these reasons, the ICJ and ECRE consider that the Appeals Authority and its committees, as their rules stand, cannot be considered to be a mechanism that administers an effective remedy under article 13 ECHR, read in conjunction with article 3 ECHR”.

The GNCHR has reiterated that continuing insecurity in countries of origin, which results in

32. ENNHRI, *An Open Letter from the Chair of ENNHRI to all its Members within the European Union, 10 September 2015, Brussels*, http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/Open%20Letter%20from%20ENNHRI%20Chair%20on%20Refugee%20Crisis%20Sept%202015.pdf.

33. The GNCHR itself contributed to the staffing of the Appeals’ Committees. See GNCHR in a Public Statement (9.10.2014) expressed its deep concern about the obvious legality issues arising from the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, as amended.

34. UNHCR, *UNHCR observations on the current asylum system in Greece, December 2014*.

35. GNCHR, “*Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*”, 5.12.2013.

the increase of the flows, impose the need for revision of EU policy. In this respect, it should be taken into consideration that the respect of human life and dignity as well as the respect of the non-refoulement principle for persons in need or potentially in need of protection is a binding obligation under international and European law, not merely for Greece but also for every European State. In this context, the GNCHR has highlighted the need for more solidarity and responsibility-sharing among EU Member States. In view of the growing migration flow, it is not merely by providing financial assistance to Greece and other border countries that the EU will fulfil its primary duty to protect human rights. The EU asylum system must be re-designed and focus on human dignity and rights – not merely on ways to stockpile human beings in some Member States. The Resolution of the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI, January 2014), of which GNCHR is a member, should also be underlined. ENNHRI calls on the EU institutions and Member States to take urgent action regarding the Syrian refugee crisis, in particular for the immediate application of the EU Directive on Temporary Protection and coordinated action for enhanced sea rescue and individual evaluation of refugees.

In its oral statement at the presentation of the Report of the UN Special Rapporteur on Human Rights of Migrants, Mr. François Crépeau³⁶, the GNCHR thanked the Special Rapporteur for recalling that “Greece is the custodian of an external EU border” and requesting “a European-wide approach to migrants’ human rights”. Fully concurring with his Conclusions and Recommendations, the GNCHR particularly thanked him for recommending its reinforcement through the provision of competent staff and resources. The GNCHR also stated that “it is very glad that the

Report includes recommendations to the EU and stresses the need for more solidarity and responsibility-sharing among EU Member States. The recommended revision of the Dublin Regulation is crucial. In view of the growing migration flow, it is not merely by providing financial assistance to Greece that the EU will fulfil its primary duty to protect human rights. The EU asylum system must be re-designed and must focus on human dignity and rights – not merely on ways to stockpile human beings in some Member States”.

Sadly, the Dublin III Regulation³⁷ does not effectively realise the fundamental EU principles of solidarity, human dignity and fair sharing of responsibility proclaimed by the Treaties and the EU Charter (Art. 1 EU Charter, Arts. 2 and 3(3) TEU, 80 TFEU—asylum policies). Moreover, most measures against migration flows amount to automatic refoulement. Consequently, the deep human rights concerns in Greater Europe and the UN remain.

The GNCHR included similar observations in its oral statement at the presentation of the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention³⁸ and in its submissions to the Regional Representative for Europe Office of the High Commissioner for Human Rights, Mr. Jan Jařab and to the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr. Mutuma Ruteere.

The GNCHR has repeatedly called³⁹ on the Greek authorities to comply with the recommendations of international bodies⁴⁰ and guarantee

36. GNCHR, *Oral Statement of the GNCHR delivered by the Geneva Representative of the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC)*, Mr Bruce Adamson, during the 23d session of the United Nations Human Rights Council on the report of the Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants, Mr François Crépeau, following his visit to Greece (27.5.2012), *Annual Report 2012-2013*, pp. 99-100.

37. *Regulation (EU) No. 604/2013 (criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection (recast))*, OJ L 180/31, 29.6.2013.

38. GNCHR, *Oral Statement on the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention during the 27th session of the United Nations Human Rights Council (8-26 September 2014)*.

39. GNCHR, “*Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens*”, *Annual Report 2010*, p. 82; GNCHR, “*Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region*”, *Annual Report 2011*, p. 85; GNCHR, “*Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*”, 5.12.2013.

40. *Council of Europe, Committee for the Prevention of Torture (CPT), Report to the Greek Government on the vis-*

that detention conditions are in line with the right to health and human dignity.

(Paragraph 19 LOIs) Unaccompanied minors (UAM)

As previously underlined by the GNCHR⁴¹, the UN Committee on the Rights of the Child (CRC) has expressed its concern that the public prosecutors either are unable to assign the guardianship to a responsible person or agency, or transfer the guardianship to directors of the reception centres for minors, and that the duties of the temporary guardian are vague and unclear⁴².

The ECtHR has already found a violation of art. 5.1 ECHR, as the Greek authorities had not taken appropriate measures in order to place the minor in a special accommodation centre (ECtHR, *Housein v. Greece*, application No. 71825/11 (24 October 2013). The case concerned the detention of an unaccompanied minor for a two months period in Filakio detention centre.

---

it to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, 16 October 2014, CPT/Inf (2014) 26, §§ 57 – 92. Several ECtHR judgments have found a violation of Article 3 ECHR due to inadequate conditions of detention and systemic deficiencies in the asylum procedure. E.g. E.A. v. Greece, No 74308/10, 30 July 2015 ; Mahammad and others v. Greece, No 48352/12, 15 January 2015; Al. K. v. Greece, No 63542/11, 11 December 2014; Mohamad v. Greece, No 70586/11, 11 December 2014; A.E. v. Greece, No 46673/10, 27 November 2014; MD v. Greece, No 60622/11, 13 November 2014; H.H. v. Greece, No 63493/11, 9 October 2014; F.H. v. Greece, No 78456/11, 31 July 2014; Tatishvili v. Greece, No 26452/11, 31 July 2014; Los Santos and de la Cruz v. Greece, No 2134/12, 2161/12, 27 June 2014; see also Tabesch v. Greece, No. 8256/07, 26.11.2009; S.D. v. Greece, No. 53541/07, 11.6.2009; Rahimi v. Greece, No. 8687/08, 1.04.2011; M.S.S. v. Belgium and Greece, No. 30696/09, 21.01.2011. See also, CJEU Judgments: Joined Cases C-411/10 and C-493/10 N.S. [2011] ECR I-13905, where the CJEU agreed with the ECtHR regarding systemic deficiencies in the asylum procedure and in the reception conditions of asylum seekers in Greece.

41. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, Annual Report 2012-2013, p. 112. See also, GNCHR, *Recommendations regarding Unaccompanied Minors*, Annual Report 2007.

42. *Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention - Concluding observations: Greece*, 13 August 2012, CRC/C/GRC/CO/2-3, (§ 62).

Recently, the Greek Ombudsman⁴³ has also highlighted the absence of a reliable system for the age assessment procedure for minors (apart from the procedure provided to UAM subject to First Reception Services, see Ministerial Decision 92490/4.10.2013, Government Gazette B, 2745/29.10.2013). According to the Ombudsman, the procedure prescribed by the relevant Ministerial Decision, governing age assessment procedures for UAM under First Reception Services should be applied to all UAM. An age assessment procedure based on a holistic approach (and not merely on medical examinations or other physical/somatometric parameters) should be adopted. In this context, the GNCHR observes that in case of a dispute concerning the exact age of the minor, the best interest of the child should be respected.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

- a) Abolish police detention of unaccompanied minors having illegally entered the country and replace it by alternative measures of hospitality and/or protective custody in suitable facilities, while carrying out systematic registration, identification information and search for their family and their legal representation;**
- b) Replace deportation by return and repatriation procedures, where possible;**
- c) Ensure the appointment of an advisor or a custodian to every minor, especially in the field of childcare;**
- d) Provide specialized personnel accompanied by an interpreter for free, so that access to medical care and legal aid may be guaranteed. Unaccompanied minors/asylum seekers constitute a particularly vulnerable group;**
- e) In case of minors victims of abuse, torture, inhuman or degrading treatment or armed conflict, provide to minors**

---

43. *Report of the Greek Ombudsman, The issue of age assessment for unaccompanied minors*, 6.10.2014.

free access to healthcare and housing in accommodation centres under the auspices of the Services of the Ministry of Health. Also, they should have access to education until they learn the Greek language.

(Paragraph 20 LOIs) Changes in the Asylum System-Principle of Non-Refoulement

The GNCHR welcomes the operation of the new autonomous Asylum Service (1st level) and the Appeals Authority (2nd level). The GNCHR itself contributed to the staffing of the Appeals' Committees⁴⁴. Concerning the asylum system and, especially its second degree of examination, the Appeals Committees, the GNCHR notes the Third Joint Submission of the International Commission of Jurists (ICJ) and of the European Council on Refugees and Exiles (ECRE) to the Committee of Ministers of the Council of Europe in the case of *M.S.S. v. Belgium and Greece* (Application no. 30696/09) and related cases (May 2014, page 13). According to it "the institutional independence of the Appeals Committees is seriously compromised where civil servants, such as the Director of the Appeals Authority and the experts-rapporteurs, who are ultimately appointed by the Minister for Citizen Protection, have, in practice, binding powers able to potentially interfere with the work of the Appeals Committees. ... The fact that legal aid is not available at the Asylum Service and Appeals Committees stage also undermines the effectiveness of this remedy. For these reasons, the ICJ and ECRE consider that the Appeals Authority and its committees, as their rules stand, cannot be considered to be a mechanism that administers an effective remedy under article 13 ECHR, read in conjunction with article 3 ECHR".

The GNCHR called on the Greek Authorities to deeply investigate the claims and testimonies included in reports by international and Euro-

pean bodies, according to which operations of repulsion and refoulement of third country nationals constitute standard policy for addressing the immigration problem in Greece⁴⁵.

As the UNHCR has highlighted, First Reception Services were provided to a 20 per cent of the total population of new arrivals from January 2014 to September 2014. Thus, the majority of new arrivals do not benefit from reception services as foreseen by legislation. The new Asylum Service is not yet fully operational. Accordingly, not all the Regional Asylum Offices are established and the Asylum Service still remains understaffed (25% of the foreseen posts are not fulfilled). The UNHCR is concerned about the continuous ineffectiveness of the system to ensure access to all persons claiming to be in need of international protection. As a consequence, a considerable number of those who want to seek asylum but are unable to register in a timely manner if at all, may be at risk of removal and, potentially, refoulement⁴⁶.

Recently, the Committee of Ministers has decided to continue the examination of the measures adopted by the Greek Authorities in compliance with the *M.S.S.* judgment and resume consideration of the issues regarding the asylum procedure and the conditions of detention in a forthcoming meeting in 2016⁴⁷. Besides, the UNHCR continues to advise Governments to refrain from returning asylum-seekers to Greece.

(Paragraph 21 LOIs) Detention Conditions of Migrants

The GNCHR has dealt many times with detention conditions of illegal migrants in Greece⁴⁸.

44. GNCHR in a Public Statement (9.10.2014) expressed its deep concern about the obvious legality issues arising from the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, as amended.

45. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), Annual Report 2012-2013*, p. 95

46. UNHCR, *UNHCR observations on the current asylum system in Greece, December 2014*.

47. Council of Europe, Committee of Ministers, 1222 DH meeting of the meeting of the Ministers' Deputies, 12 March 2015.

48. i.e. GNCHR, *Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens, Annual Report 2010*, p. 82; GNCHR, *Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region, Annual Report 2011*, p. 85; GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Cov-*

The GNCHR has expressed its concerns regarding, among others, overpopulation and prolonged detention periods. The GNCHR has also underlined that the decision on the detention of an immigrant should be made in exceptional cases and only as an ultimatum refugium, i.e. after all possible alternative measures have been taken into consideration.

The GNCHR has called on the Greek authorities to take into account and comply with the continuous recommendations of the CPT⁴⁹ and the other international bodies, but also with the GNCHR observations, in order to guarantee that detention conditions are in line with the right to human dignity and the right to health. Several ECtHR judgments⁵⁰ have found a violation of art. 3 ECHR due to inadequate conditions of detention and systemic deficiencies in the asylum procedure (of which ten (10) from the second semester 2014 up to date). Among them is the judgment in *AL. K. v. Greece* (No. 63542/11), 11.12.2014, where the ECtHR called for the adoption of general measures aiming at putting an end to the inhuman and degrading treatment prevailing in certain detention centers near the borders.

---

enant on Civil and Political Rights (ICCPR), Annual Report 2012-2013, p. 93-95.

49. Council of Europe, Committee for the Prevention of Torture (CPT), Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, 16 October 2014, CPT/Inf (2014) 26, §§ 57 – 92.

50. E.g. *E.A. v. Greece*, No 74308/10, 30 July 2015 ; *Mahammad and others v. Greece*, No 48352/12, 15 January 2015; *Al. K. v. Greece*, No 63542/11, 11 December 2014; *Mohamad v. Greece*, No 70586/11, 11 December 2014; *A.E. v. Greece*, No 46673/10, 27 November 2014; *MD v. Greece*, No 60622/11, 13 November 2014; *H.H. v. Greece*, No 63493/11, 9 October 2014; *F.H. v. Greece*, No 78456/11, 31 July 2014; *Tatishvili v. Greece*, No 26452/11, 31 July 2014; *Los Santos and de la Cruz v. Greece*, No 2134/12, 2161/12, 27 June 2014; see also *Tabesch v. Greece*, No. 8256/07, 26.11.2009; *S.D. v. Greece*, No. 53541/07, 11.6.2009; *Rahimi v. Greece*, No. 8687/08, 1.04.2011; *M.S.S. v. Belgium and Greece*, No. 30696/09, 21.01.2011. See also, CJEU Judgments: *Joined Cases C-411/10 and C-493/10 N.S.* [2011] ECR I-13905, where the CJEU agreed with the ECtHR regarding systemic deficiencies in the asylum procedure and in the reception conditions of asylum seekers in Greece.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

- a) **create open reception centres which should be constructed outside and be separated from detention or closed reception centres so as to increase their accessibility and not deter or discourage undocumented migrants from lodging asylum applications;**
  - b) **take, as a matter of priority, further steps to implement reforms of the asylum system necessary to comply with obligations under Article 3 and Article 13 ECHR. In particular, the Greek government should ensure institutional independence of the asylum appeals committee in the context of the right to an effective remedy guaranteed under international human rights law, which must be prompt, effective, accessible, provided through an impartial and independent procedure, must be enforceable, and lead to cessation of or reparation for the human rights violation concerned.**
-

Freedom of speech and association (arts. 7, 9, 19 and 21)

(Paragraphs 27 LOIs) Peaceful Demonstrations-Violence against journalists

Throughout this long crisis period (2010 to date), the country experienced an increased number of rallies of demonstrations, a significant number of which turned violent.⁵¹ In April 2012, the Greek Police issued a series of Guidelines for the cooperation between Police Officers and mass media representatives while doing their duty⁵². No fur-

---

51. *Reporters without Borders, Greece. Is the crisis in Greece a change for its media?, Investigation Report, September 2011, p. 7.*

52. According to this text:

[... "Police Authorities shall smoothly cooperate with mass media, protecting the constitutionally guaranteed freedom of the Press (Article 14 Constitution), as long as it complies with the laws of the State (Article 14(1) Constitution), the right to security (Article 5 ECHR) and the need to safeguard public order.

ther measures were taken to secure a safe and enabling working environment for all journalists and no particular effort was made to ensure investigation and prosecution of threats and attacks against journalists and media workers. In one example, two reporters and a photographer were targeted by police while covering a demonstration on 17 No-

---

- *The relations between Police officers and mass media representatives (journalists, technicians, photojournalists, etc.) must be characterized by sincere cooperation, mutual understanding and trust.*

- *While on duty, we shall treat mass media representatives with respect for their role, always acting in the Force and the wider public's best interests.*

- *When in contact with mass media representatives we shall act on the basis of prudence, self-discipline, stability, decisiveness, objectivity and dignity. We shall always show understanding, responsibility and professionalism.*

- *While on duty, mass media shall be treated with justice in compliance with the principles of impartiality and equal treatment, without discrimination, exclusion or selective behavior.*

- *We shall never act authoritatively or violently and we shall never resort to self-redress against mass media representatives.*

During police activity and operations mainly in public:

- *We shall not forget that mass media are there to inform citizens and the public opinion.*

- *Their presence not only does not invalidate our work, but, on the contrary, it promotes and highlights it. Furthermore, it guarantees and proves legality, which shall always accompany every police activity.*

- *We shall provide mass media representatives with every possible protection and security and we shall pinpoint safe locations for them to work.*

- *We shall assist mass media representatives, providing every possible professional facilitation, always within the context of the distinct roles of Police and mass media.*

- *We shall evaluate and, once circumstances are appropriate, support any requests for assisting their professional activity and the fuller coverage of events.*

- *We shall remain within the context of acts relating to the exercise of our police duties and in case we are asked for information, we shall refer mass media representatives to the competent Services (Police Spokesman, Press and Journalist Information Offices).*

- *We shall not verbally argue and altercate with mass media representatives.*

We shall always remember that:

- *In any case, we shall totally respect the role and the mission of mass media and safeguard the constitutionally guaranteed citizens' right to information.*

- *The facilitation of the mission of mass media constitutes a constant factor in the process of building and maintaining good professional relations.*

- *Abiding by the rules of appropriate behavior, as provided by the Force's rules of procedure and imposed by the Code of Police Ethics, constitutes one of the fundamental obligations of police officers while cooperating with mass media representatives".*

vember 2014 marking the anniversary of a student uprising against the military dictatorship. The photos of a MAT police officer beating a photographer during a demonstration on 5 October 2011 went around the world. The policeman was given a suspended sentence of eight months in prison on a charge of aggravated assault but was never sanctioned for failing in his duty as a police officer. According to the World Press Freedom Index for 2014, most photographers and camera-operators tend to think that the police has no clear orders to attack journalists physically. Reporters Without Borders, nevertheless, argue that such attacks are never officially condemned, either publicly or internally. Impunity seems to be total, despite clear evidence of attacks supported by photos⁵³. Furthermore, it is claimed by certain journalists that despite the fact that complaints were filed, no action was taken.

Moreover, according to the authors of the annual World Press Freedom Index view, the security situation has been aggravated by the rise of the neo-Nazi party Golden Dawn, whose leaders and supporters openly target journalists. Physical attacks have become systematic throughout the country. Physical attacks have become systematic throughout the country and death threats are growing⁵⁴.

The Committee may wish to recommend that the State Party:

Reinforce the legal framework for the effective protection of freedom of expression, press freedom and the right to information.

APPENDIX

Statement of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the impact of the continuing austerity measures on human rights*

53. *Reporters without Borders, Greece. Is the crisis in Greece a change for its media?, Investigation Report, September 2011, p. 8, op.cit.*

54. *Reporters without Borders, World Press Freedom Index 2014, p. 26.*

* *Adopted by the GNCHR Plenary at its session of 15 July 2015.*

Following its unanimous decisions on the status of human rights in Greece during the implementation of measures to address the financial crisis⁵⁵, the Greek National Human Rights Commission (GNCHR), the independent advisory body to the Greek State specialised in human rights issues (founded by Law 2667/1998),

I. Recalling

1. the judgments of the national supreme courts⁵⁶ as well as the decisions and reports issued by national, European and international monitoring bodies concerning the continuing violation of a significant number of human rights in Greece, due to the financial crisis and the implementation of austerity measures⁵⁷,

II. Reaffirms that

2. austerity measures undermine fundamental constitutional principles and violate constitutionally guaranteed human rights such as the principle of equality (Article 4(1) of the Greek Constitution, hereinafter “the Constitution”) and its more specific expression, namely the contribution of citizens to public charges in proportion to their means (Article 4(5) of the Constitution), the right of equal access to education (Article 16(2) of the Constitution), the right to property (Article 17 of the Constitution), the right to health (Article 21(3) and Article 5(5) of the Constitution), the right to work (Article 22(1) of the Constitution), the right to social security (Article 22(5) of the Constitution), freedom of association (Article 23 of the Constitution), the principle of proportionality (Article 25(1) of the Constitution), the principle of social solidarity (Article 25(4) of the Constitution) as well as the principle of protected public trust towards State Institutions; moreover, austerity measures undermine the value of the human being, the respect and protection of which constitute the primary obli-

gation of the State (Article 2 of the Constitution), seriously hinder the development of all persons (Article 5 of the Constitution), compromise the rule of law and the welfare State (Article 25(1) of the Constitution) and undermine the economic development of the country (Article 106 of the Constitution);

3. austerity measures violate rules of international and European human rights law, as affirmed by competent international and European monitoring bodies; and moreover the financing rules of International Financial Institutions (IFIs), namely of the International Monetary Fund or of other international or European mechanisms relating to the economic or financial support of a State, cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, especially as these rules are also binding on all States participating in these mechanisms;

III. Recalls the commitments and obligations undertaken by the EU institutions and all EU member-States as these derive from

4. the EU Treaties, which place civil and social rights at the core of the EU and set social objectives (social inclusion, social justice and social progress) inextricably linked to the financial objectives and crucial to their effectiveness. Besides, the European Union “*is not merely an economic union, but is at the same time intended, by common action, to ensure social progress and seek constant improvement of the living and working conditions of the peoples of Europe, as is emphasised in the Preamble to the Treaty*”⁵⁸;

5. the Charter of Fundamental Rights of the European Union which echoes the common constitutional traditions of the EU members-States and the international human rights treaties that they have all ratified; guarantees indivisible civil and social rights, first and foremost the right to human dignity; proclaims that the EU “*places*

* Adopted by the GNCHR Plenary at its session of 15 July 2015.

55. Attached Annex, II.

56. Attached Annex, II and III.

57. Attached Annex, II and III.

58. ECJ, Cases C-50/96 Schröder [2000] ECR-774 and C-270/97 Sievers [2000] ECR I-933. It is noted that the aforementioned remains in the Preamble of the TEU and TFEU even after the Lisbon Treaty.

*the individual at the heart of its activities*⁵⁹ and is explicitly binding on both the member-States and the EU institutions. It is to be recalled that on the basis of this commitment, the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) has sent open letters to the Presidents of the European Commission and the European Central Bank, requesting them to take appropriate measures for the elimination of the serious violations of human rights that have been brought about by the austerity measures in Greece⁶⁰.

IV. Observes with particular concern that the prolonged implementation of austerity measure, which eventually acquire a permanent character,

6. leads to the degradation of the protection of human rights and, ultimately, to their non-fulfilment;

7. reverses the hierarchy of values and goals of the EU, giving priority to fiscal and financial objectives to the detriment of fundamental social values and disrupting the fair equilibrium between economic and social goals during the implementation of national policies of recovery from the debt crisis;

8. undermines the State's ability to guarantee basic economic and social rights due to drastic cuts in social expenditure;

9. dismantles the welfare State and intensifies the deterioration of living standards resulting in the impoverishment and destitution of an increasing part of the population, the widening the social divide and the disruption of the social fabric, as noted by international monitoring bodies⁶¹;

10. strengthens extremist and intolerant elements and undermines the democratic institutions;

11. deprives from States such as Greece, which due to their geographical position constitute main points of entry and management of

immigrant and refugee flows towards the EU, the capacity to fulfil their fundamental obligations with regard to the protection of human rights;

12. erodes the institutional foundations of the EU, as a union among the peoples of Europe based on the respect and protection of human rights, human dignity, equality and solidarity.

V. Urgently calls, once again, upon the EU institutions, the EU member-States as well as the Greek authorities to

13. immediately and jointly mobilize towards the preservation of the values on which the European civilisation has been founded: human dignity and value, respect for human rights, equality, freedom and solidarity;

14. act in unison for the creation of a permanent mechanism that would evaluate and assess the impact of austerity measures on both the enjoyment of and access to human rights by all those living on EU territory (Human Rights Impact Assessment)⁶²; with a view to

15. restoring the regulatory *gravitas* of human rights in the process of financial policy-making,

16. constantly weighing the impact of fiscal measures on social protection and security as well as committing to protect social cohesion, which the EU institutions and all EU member-States jointly and separately are bound to safeguard.

ANNEXES

I. DECISIONS-OPINIONS OF GNCHR

GNCHR Unanimous Decisions on Austerity Measures and Human Rights

- GNCHR Decision on The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy

59. *Charter of Fundamental Rights of the European Union, Preamble.*

60. *Attached Annex, II.*

61. *Attached Annex, II and III.*

62. *Attached Annex, IV.*

from the debt crisis (7.6.2010), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRI-SIS/2010_Crisis.pdf.

- GNCHR Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (8.12.2011), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/nchr_crisis.pdf.

- The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (27.6.2013), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

II. FINDINGS OF NATIONAL, EUROPEAN AND INTERNATIONAL INSTITUTIONS

Decisions and Findings of National Institutions

▪ Supreme Courts

Symvoulío tis Epikrateias (Supreme Administrative Court)

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 1972/2012 *declaring that the possibility of Public Power Corporation (ΔΕΗ) to interrupt the power supply, constitutes a constitutionally impermissible interference in the contractual relationship between the consumer and the electricity supplier, which is in breach of Article 5(1) of the Constitution (economic freedom and freedom of contract) and the principle of proportionality, as it leads to an infringement of the universality of providing a network of public utilities services, for a reason which is not related to the provision of that service.*

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 3354/2013 *declaring unconstitutional the measure of pre-retirement suspension regime, as insufficiently justified, not necessary, inadequate and based on illicit criteria, such as age.*

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 1906/2014 *declaring unconstitutional the transfer from the State to Hellenic Republic As-*

set Development Fund (HRADF- ΤΑΙΠΕΔ) of shares corresponding to 34,033% of the share capital of Athens Water Supply and Sewerage Company (EYDAP S.A.). It was considered that the alienation of the Greek government from the majority of the share capital of EYDAP SA, whose preservation is necessary as to avoid the transformation of the public enterprise into private, infringes Articles 5(5) and 21 of the Constitution.

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2192-2196/2014 *declaring unconstitutional the retrospective pension and salaries reductions of armed military and security forces, in implementation of Law 4093/2012.*

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2307/2014 *declaring that the provisions of Article 3(1), (2) and (4) of the Ministerial Council Act 6/2012 abolishing the right to unilaterally resort to arbitration are contrary to article 22(2) of the Constitution.*

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 4003/2014 *declaring that the administrative omission of readjusting the objective property values as imposed by article 41(1) of the Law 1249/1982 was unlawful.*

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 4741/2014 *declaring unconstitutional the cuts in the remuneration and the benefits of high level academic personnel to the national Higher Education Institutions.*

Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2287-2290/2015 *declaring unconstitutional the main and supplementary pension cuts enacted by Laws 4051/2012 and 4093/2012.*

Symvoulío tis Epikrateias, Suspension Commission, no. 59/2014 *on a request for suspension of the enforcement of regulatory acts based on Article 21(5) of Law 4052/2012 (as supplemented by Law 4093/2012), which introduced, in order to reduce public expenditure on health, pursuant to the second Memorandum, limits on prescription, including monthly spending cap per physician. Because this measure "could lead to a reduction in the level of health services provided to citizens" and "having balanced the public interest of reducing public expenditure on health with the public interest to preventing potential harm in public health", the Suspension Commission of*

the Council of State ordered the suspension of the enforcement of this measure.

Areios Pagos (Supreme Court for Civil Cases)

Areios Pagos no. 293/2014 (referral to Plenary) *declaring unconstitutional the “extraordinary property tax in favour of the Greek State to the electrified for residential or commercial use structured surfaces”.*

Special Court of Article 88(2) of the Constitution (Remuneration Court)

Judgment no. 88/2013 *declaring unconstitutional the provisions of Law 4093/2012 which introduced a new fourth) drastic reduction of the salaries of the judges, with retroactive effect and the obligation to reimburse salaries which had been lawfully collected.*

▪ **Hellenic Parliament**

Truth Committee on Public Debt, Preliminary Report, June 2015, available from: http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/Report_web.pdf.

Decisions and Recommendations of International Institutions on Greece

▪ **United Nations (UN)**

Treaty Bodies

CEDAW, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Greece adopted by the Committee at its fifty fourth session (11 February – 1 March 2013), CEDAW/C/GRC/CO/7, available from: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fGRC%2fCO%2f7&Lang=en.

Special Procedures

UN Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, Report Mission

to Greece to the UN Human Rights Council 23rd Session, 17 April 2013 (A/HRC/23/46/Add.4), available from: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/CountryVisits.aspx>.

UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephas Lumina, Report Mission to Greece (22–27 April 2013) to the UN Human Rights Council 25th Session, 11 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1), available from: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/118/82/PDF/G1411882.pdf?OpenElement>.

▪ **International Labour Organization (ILO)**

Committee on Freedom of Association

Committee on Freedom of Association, 365th Report (November 2012), case 2820, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_193260.pdf.

Committee on the Application of Standards

Committee on the Application of Standards, 2014 Report (103rd ILC), available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/103/reports/reports-to-the-conference/WCMS_235054/lang-en/index.htm.

Committee on the Application of Standards, 2013 Report (102nd ILC), available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/committee-reports/WCMS_216456/lang--en/index.htm.

Committee on the Application of Standards, 2011 Report (100th ILC), available from: http://www.ilo.org/global/standards/WCMS_165970/lang--en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2015 Re-

port, available from: [http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661\(2015-104-2\).pdf](http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09661/09661(2015-104-2).pdf).

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2014 Report, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_235054.pdf

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, 2013 Report, available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/102/reports/reports-submitted/WCMS_205472/lang--en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations 2012 Report, available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/101stSession/reports/reports-submitted/WCMS_174843/lang--en/index.htm.

Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations 2011 Report, available from: http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/reports-submitted/WCMS_151556/lang--en/index.htm.

ILO's High Level Mission to Greece

ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf.

▪ Council of Europe

European Committee of Social Rights (ECSR)

Complaint 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1953177&Site=CM>.

Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC66Merits_en.pdf.

Complaint 76/2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/complaints/CC76Merits_en.pdf.

Complaint 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, available from: http://www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/Complaints/CC77Merits_en.pdf.

Complaint 78/2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC78Merits_en.pdf.

Complaint 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece available from: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC79Merits_en.pdf.

Complaint 80/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2019321&Site=CM>.

Conclusions XX-3 (2014) (Greece), January 2015, available from: http://nchr.gr/images/pdf/ektheseis_diethwn_eurwpaikwn_forewn/symvoulia_ths_eurwphs/ESCR/GreeceXX3en.pdf.

Committee of Ministers

Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies, available from: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS\(2013\)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/ResCSS(2013)21&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D3).

ECRI

ECRI Report on Greece, CRI(2015)1, available at: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-ENG.pdf>.

▪ European Union (EU)

European Parliament, The impact of the crisis on fundamental rights across Member States of the EU Country Report on Greece, available from: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/510014/IPOL_STU%282015%29510014_EN.pdf.

▪ European Network of National Human Rights Institutions

Open letter of the President of the European Network of National Human Rights Institutions, Mr. Alan Miller, to the President of the European Commission, Mr. José Manuel Barroso and the President of the European Central Bank Mr. Mario Draghi (16.01.2014), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/Open_letter_BARROSO.pdf and http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/OpenletterENNHRI_EUausterity.pdf.

III. INTERNATIONAL AND EUROPEAN PACTS ON ECONOMIC CRISIS AND HUMAN RIGHTS

▪ UN

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Austerity measures and economic, social and cultural rights, E/2013/82 (7 May 2013), available from: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Development/RightsCrisis/E-2013-82_en.pdf.

Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the impact of the global economic and financial crises on the realization of all human rights and on possible actions to alleviate it, A/HRC/13/38 (18 February 2010), available from: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/13session/A-HRC-13-38.pdf>.

▪ Council of Europe

Secretary-General of Council of Europe

Report, "State of democracy, human rights and rule of law in Europe", May 2014, (SG(2014)1-

Final), available from: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/cdmsi/SG%282014%291-Final%20_en.pdf.

Parliamentary Assembly of Council of Europe

Resolution 1651 (2009) on "Consequences of the global financial crisis", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17710&lang=en>.

Resolution 1673 (2009) on "The challenges of the financial crisis for the world economic institutions", see mainly: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH\(2015\)007_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/CDDH-DOCUMENTS/CDDH(2015)007_EN.pdf).

Resolution 1719 (2010) on "Women and the economic and financial crisis", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17841&lang=en> - Recommendation 1911 (2010) "Women and the economic and financial crisis", available from: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=12585&Language=EN>.

Resolution 1718 (2010) on "The impact of the global economic crisis on migration in Europe", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17838&lang=en> - Recommendation 1910 (2010) "The impact of the global economic crisis on migration in Europe", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17835&lang=en>.

Resolution 1746 (2010) on "Democracy in Europe: crisis and perspectives", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17882&lang=en> - Recommendation 1928 (2010) on "Democracy in Europe: crisis and perspectives", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17885&lang=en>.

Resolution 1800 (2011) on "Combating poverty", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17974&lang=en>.

Resolution 1882 (2012) on "Decent pensions for all", available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17974&lang=en>.

coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18348&lang=EN - Recommendation 2000 (2012) on “Decent pensions for all”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18349&lang=EN>.

Resolution 1884 (2012) on “Austerity measures – a danger for democracy and social rights”, available from: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=18916&Language=EN>.

Resolution 1885 (2012) “The young generation sacrificed: social, economic and political implications of the financial crisis”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18918&lang=EN> - Recommendation 2002 (2012) “The young generation sacrificed: social, economic and political implications of the financial crisis”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18920&lang=EN>.

Resolution 1886 (2012) on “The impact of the economic crisis on local and regional authorities in Europe”, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18919&lang=EN>.

Resolution 1946 (2013) on “Equal access to health care”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19991&lang=EN> - Recommendation 2020 (2013) on “Equal access to health care”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=19996&lang=en>.

Resolution 1995 (2014) on “Ending child poverty in Europe”, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20894&lang=en> - Recommendation 2044 (2014) on “Ending child poverty in Europe”, available from: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=20895&Language=EN>.

Recommendation 2065 (2015), European institutions and human rights in Europe, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21594&lang=fr>.

Resolution 2032 (2015) “Equality and the crisis” (28 January 2015), available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21530&lang=en>.

Resolution 2033 (2015), “Protection of the right to bargain collectively, including the right to strike”, (28 January 2015), available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=21535&lang=en>.

Committee of Ministers

Recommendation CM/Rec(2014)1 of the Committee of Ministers to member States on the Council of Europe Charter on shared social responsibilities, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2152069&Site=CM>.

Commissioner for Human Rights

Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Issue Paper on *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, available from: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2392948&SecMode=1&DocId=2079144&Usage=2>.

Other Institutions

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), Report on “European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice”, http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2014/Rapport_2014_en.pdf.

Congress of Local and Regional Authorities, Resolution 357 (2013) on “Local and regional authorities responding to the economic crisis”, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2122337&Site=Congress> - Recommendation 340 (2013), on “Local and regional authorities responding to the economic crisis”, available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2122323&Site=COE>.

▪ European Union

European Parliament

Resolution on “The impact of the financial and economic crisis on human rights” (18 April

2013), available from: <http://www.statewatch.org/news/2013/may/eu-ep-financial-crisis-human-rights.pdf>.

Resolution on "*Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries*" (13 March 2014), available from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0240+0+DOC+XML+V0//EN>.

Resolution on "*Impact of the economic crisis on gender equality and women's rights*" (12 March 2013), available from: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0073+0+DOC+XML+V0//EN>.

European Commission

European Commission, Synthesis report, "*The impact of the economic crisis on the situation of women and men and on gender equality policies*" (2012), available from: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/130410_crisis_report_en.pdf.

European Union Agency for Fundamental Rights

Report on "*The European Union as a Community of values: safeguarding fundamental rights in times of crisis*" (2013), available from: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-safeguarding-fundamental-rights-in-crisis_en.pdf.

IV. HUMAN RIGHTS IMPACT ASSESSMENT: AN INSTRUMENT FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS ESPECIALLY IN TIMES OF FINANCIAL CRISIS

Introductory Remarks

The GNCHR, an independent advisory body to the Greek State on matters pertaining to human rights protection, examines *inter alia* the compatibility and adaptation of the Greek legislation to the provisions of international human

rights law, issues opinions to state authorities and submits recommendations and proposals for taking legislative, administrative or other measures which will contribute to the improvement of the protection of human rights (GNCHR founding Law 2667/1998, Article 1(7) (b) and (i)).

In this context, the GNCHR Plenary has unanimously adopted, since 2010, a series of recommendations regarding the negative impact of the financial crisis and the austerity measures on the enjoyment of human rights in Greece⁶³. In these decisions, the GNCHR has underlined the rapid and dramatic deterioration of the living standards of the population and the dismantling of the Welfare State, have contributed to the pauperization of a significant part of the population, the widening the social divide, the disruption of the social fabric, the strengthening of extremist and intolerant elements and the undermining of democratic institutions.

Furthermore, the GNCHR has highlighted that the human rights impact of austerity measures which are continuously imposed in the context of the "support mechanism" to the Greek economy, has not been assessed, as it should in consultation with the relevant stakeholders⁶⁴.

Consequently, with a view to specifying its recommendations, the GNCHR⁶⁵ reiterates that

63. See GNCHR, *The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis (June 2010)*, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/2010_Crisis.pdf; NCHR Recommendation: *On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (December 2011)*, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/CRISIS/nchr_crisis.pdf and *The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (June 2013)*, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/gnchr.austeritymeasures.2013.pdf.

64. GNCHR, *NCHR Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (December 2011)*, *op. cit.* and *The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (June 2013)*, *op. cit.*, par. 63.

65. *The issue of Impact Assessment on Human Rights has received special attention by the National Human Rights Institutions in Europe (NHRIs). In the Athens Declaration 2006 the European National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights recommended the development of a model impact assessment based on the case-*

the Impact Assessment on Human Rights may become a key tool for protecting human rights in times of crisis and describes its key features.

In drafting the present report⁶⁶, the GNCHR has taken into account the following references:

Documents / Reports:

Symvoulío tis Epikrateias (Supreme Administrative Court)

- Symvoulío tis Epikrateias, Plenary, no. 2287-2290/2015 declaring unconstitutional the main and supplementary pension cuts enacted by Laws 4051/2012 and 4093/2012.

EU

- 2012 EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy, Luxembourg, 25 June 2012, 11855/12, available from: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/foraff/131181.pdf.

- Commission Staff Working Paper, Operational Guidance on taking account of Fundamental Rights in Commission Impact Assessments, Brussels, 6.5.2011 SEC(2011) 567 final, available from: http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/key_docs/docs/sec_2011_0567_en.pdf.

- Draft recommendation of the European Ombudsman in the inquiry into complaint 1409/2014/JN against the European Commission, available from: http://www.ombudsman.europa.eu/cases/draftrecommendation.faces/en/59398/html.bookmark#_ftn8, par. 21.

---

law of the European Committee of Social Rights (adopted at the Fourth Round Table of European National Human Rights Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 27–28 September 2006), 20 November 2006, CommDH/NHRI(2006)10, available from: [www.coe.int/t/commissioner/Source/CommDH-NHRI\(2006\)10_E.doc](http://www.coe.int/t/commissioner/Source/CommDH-NHRI(2006)10_E.doc), par. 4.

66. The GNCHR Report on the Impact assessment on human rights as an instrument for the protection of human rights especially in times of financial crisis was originally drafted in the Greek language, available from: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/Dilwsi_EE-DA_%20metra_litotitas_2015.pdf.

- European Commission, Communication from the Commission on the *Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union*, Brussels, 19.10.2010, COM(2010) 573 final, available from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX:52010DC0573>.

- Joint Communication by the European Commission and the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament and the Council, Action Plan on Human Rights and Democracy (2015-2019) - "Keeping human rights at the heart of the EU agenda", Brussels, 28.4.2015 JOIN(2015) 16 final, available from: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/joint-communication-ap-human-rights-and-democracy_en.pdf.

- Joint Communication of the European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy on Human Rights and Democracy at the Heart of EU External Action – Towards a More Effective Approach, COM(2011)886 final. 2011, available from: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0886:FIN:EN:PDF>.

- European Parliament, Resolution of 13 March 2014 on the *Employment and social aspects of the role and operations of the Troika (ECB, Commission and IMF) with regard to euro area programme countries* (2014/2007(INI)), available from: [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/2007\(INI\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/2007(INI)), par. 3.

- European Parliament, Resolution of 18 April 2013 on the *Impact of the financial and economic crisis on human rights* (2012/2136(INI)), available from: [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2012/2136\(INI\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2012/2136(INI)), par. 11.

- CJEU, Joined cases C-92/09 and C-93/09, 9 November 2010 (Schecke and Eifert), par. 81 and 83.

ENNHRI

- Open letter of the President of the European Network of National Human Rights Insti-

tutions, Mr. Alan Miller, to the President of the European Commission, Mr. José Manuel Barroso and the President of the European Central Bank Mr. Mario Draghi (16.01.2014), available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/AusterityMeasuresHR/Open_letter_BARROSO.pdf and http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/OpenletterENNHRI_EUausterity.pdf.

Council of Europe

- Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Putting human rights into practice at the local and regional level*, Speech by Nils Muižnieks, Focusing on Human Rights: International Implementation Forum for Local and Regional Authorities Graz, 28 May 2015, CommDH/Speech(2015)4, available from: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2758021&SecMode=1&DocId=2276454&Usage=2>.

- Council of Europe, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, CommDH/IssuePaper(2014)2, available from: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2664103&SecMode=1&DocId=2215366&Usage=2>.

- Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCSS(2012)8 on the application of the European Code of Social Security and its Protocol by Greece (Period from 1 July 2010 to 30 June 2011), (Adopted by the Committee of Ministers on 12 September 2012 at the 1149th meeting of the Ministers' Deputies), available from: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1970639&Site=CM>.

- Council of Europe, ECSR, *Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece*, Collective Complaint No. 76/2012, par. 79; *Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece*, Collective Complaint No. 78/2012, par. 74; *Decision on the merits: Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece*, Collective Complaint No. 77/2012, par. 74; *Decision on the*

merits: Panhellenic Federation of pensioners of the public electricity corporation (POS-DEI) v. Greece, Collective Complaint No. 79/2012; *Decision on the merits: Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece*, Collective Complaint No. 80/2012, par. 74; *International Association Autism-Europe (IAAE) v. France*, Collective Complaint no. 13/2002.

- Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 2032 (2015) Final version, *Equality and the crisis*, 28 January 2015, available from: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21530&lang=en>, par. 7.2.

- Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 1884 (2012), *Austerity measures – a danger for democracy and social rights*, 26 June 2012, διαθέσιμο σε: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18916&lang=en>.

ECtHR

- *Giacomelli v. Italy*, 2 November 2006.
- *Hatton and others v. the United Kingdom*, 8 July 2003.
- *Chapman, Beard, Jane Smith, Lee and Coster v. the United Kingdom*, 18 January 2001.
- *Ciliz v. Netherlands*, 11 July 2000.
- *W v. the United Kingdom*, 8 July 1997.

UN

- Vienna Declaration and Programme of Action, Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993, par. IIA1.

- Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 5 (2003), General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, par. 6), CRC/GC/2003/5, 27 November 2003, available from: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/455/14/PDF/G0345514.pdf?OpenElement>, par. 45-47.

- Committee on the Rights of the Child, Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13 August 2012, par. 29.

- Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the seventh periodic report of Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7, 26 March 2013, par. 40.

- Committee on Economic, Social and Cultural Rights, CESCR/48th/SP/MAB/SW, available from: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/LetterCESCRtoSP16.05.12.pdf>.

- Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General Comment No. 2: International technical assistance measures (Art. 22 of the Covenant)*, 2 February 1990, E/1990/23, available from: <http://www.refworld.org/docid/47a7079f0.html> [accessed 26 May 2015], par. 8b.

- UN, General Assembly, HRC, *Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, 19 December 2014, A/HRC/28/3, par. 65.

- UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephias Lumina, Report *Mission to Greece (22–27 April 2013)*, to the UN Human Rights Council 25th Session, 7 March 2014 (A/HRC/25/50/Add.1), par. 92 d.

- UN Secretary-General, Report of the Secretary General to the Commission, "Question of the Realization in All Countries of the Economic, Social and Cultural Rights Contained in the Universal Declaration of Human Rights and in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the Study of Special Problems which the Developing Countries Face in Their Efforts to Achieve these Rights," UN Doc. No. E/CN.4/1334 (1979), par. 314.

- UN Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Report of the Independent Expert on the question of human rights and extreme poverty, Ms. Maria Magdalena Sepúlveda Carmona on the human rights based approach to recovery from the global economic and financial crises, with a focus on those living in poverty, A/HRC/17/34-, par. 87; Addendum to Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, Ms. Magdalena Sepúlveda Carmona, Summary of activities of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, 2008-2014*, par. 26 ff.

- UN Special Rapporteur on the Right to Food, O. De Schutter, Report of the Special Rapporteur on the Right to Food: Guiding Principles on Human Rights Impact Assessments of Trade and Investment Agreements, UN Doc. No. A/HRC/19/59/Add.5 (2011), p. 9-11; UN Special Rapporteur on the right to the enjoyment of the highest attainable standard of health, P. Hunt, Interim Report to the General Assembly, UN Doc. No. A/62/214 (2007), par. 37; UN Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, J. Ruggie, Human Rights Impact Assessment – Resolving Key Methodological Questions, UN Doc. No. A/HRC/4/74 (2007); UN Special Rapporteur on the right to education, K. Tomasevski, Background Paper submitted by Ms. Katarina Tomasevski, UN Doc. No. E/C.12/1998/18, 30 November 1998, par. 10.

ILO

- ILO's High Level Mission to Greece, Report (November 2011), available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/missionreport/wcms_170433.pdf, par. 142, 281 and 307.

- Individual cases/49- 18 Part II/72, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_165970.pdf; 23-24 and 13 Part II/86, available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---normes/documents/publication/wcms_320613.pdf.

- International Labour Conference, 104th Session, 2015, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, ILC.104/III(1A), διαθέσιμο σε: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_343022.pdf, p. 258.

- International Labour Conference, 102nd Session, 2013, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, ILC.102/III(1A), available from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocu-

ment/wcms_205472.pdf, mainly p. 469, 680, 765 and 766.

- Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece (Ratification: 1955), available from: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3191959.

- Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece (Ratification: 1955), available from: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3150771.

Books/Articles:

- S. Bakker, M. Van Den Berg, D. Düzenli και M. Radstaake, "Human rights impact assessment in practice: The case of the health rights of women assessment instrument" 1(3), *Journal of Human Rights Practice*, 2009.

- G. de Beco, "Human Rights Impact Assessments", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 27/2, 2009; *Non-Judicial Mechanisms for the Implementation of Human Rights in European States*, Bruylant, 2010.

- E. Felner, *Human rights impact assessments: A review of the literature, differences with other forms of assessments and relevance for development*, Washington, DC: Nordic Trust Fund, The World Bank, 2013.

- L. Gostin, J. M. Mann, "Towards the development of a human rights impact assessment for the formulation and evaluation of public health policies", *Health and Human Rights* 1/1, 1994.

- J. Harrison, M. Stephenson, *Human rights impact assessment: review of practice and guidance for future assessments*, Edinburgh: Scottish Human Rights Commission, June 1, 2010.

- P. Hunt, G. MacNaughton, *Impact assessments, poverty and human rights: A case study using the right to the highest attainable standard of health*, Health and Human Rights Working Paper Series No. 6, Geneva: World Health Organization and UNESCO, 2006.

- J. Kemm, "Perspectives on health impact assessment", *Bulletin of the World Health Organization* 81/6, 2003.

- G. MacNaughton, "Human Rights Impact Assessment: A Method for Healthy Policymaking", *Health and Human Rights* 2015, 17/1 – Paper in Press.

- S. Walker, *The future of human rights impact assessments of trade agreements*, Utrecht: Intersentia, 2009.

2. Συνεργασία με Εθνικές Αρχές για Διεθνή Θέματα

2.1. Υποβολή Γραπτών Παρατηρήσεων της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) σε απάντηση στο με Α.Π. 5177/11.2.2015 έγγραφό του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Αυτοτελές Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σχέσεων, με θέμα *Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τα δικαιώματα του Παιδιού το 2015 (18.2.2015)*

Σε απάντηση στο με Α.Π. 5177/11.2.2015 έγγραφό του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης Αυτοτελές Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σχέσεων με θέμα *Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τα δικαιώματα του Παιδιού το 2015*, η ΕΕΔΑ αποστέλλει τη συνεισφορά της με βάση και τις πλέον πρόσφατες αποφάσεις της στα ακόλουθα πεδία της θεματικής της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού:

- *Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού (23.1.2015),*
- *Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την προστασία της παιδικής ηλικίας «Υγεία και Πρόνοια» (8.5.2014), καθώς και*
- *Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με το Σχέδιο Νόμου «Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση» (31.7.2014).*

Περαιτέρω λαμβάνονται υπόψη οι αποφάσεις-συστάσεις της ΕΕΔΑ για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά το διάστημα της οικονομικής κρίσης και συγκεκριμένα:

- *Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013),*
- *Σύσταση ΕΕΔΑ: «Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων» (Δεκέμβριος 2011) - Συνοδευτικό Σύστασης,*
- *Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την*

άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους (Ιούνιος 2010), καθώς και

- *Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί της 24^{ης} Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και της 9^{ης} Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη το οποίο εστάλη στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης (9.10.2014).*

Σε ό,τι ειδικότερα αφορά τα ζητήματα αναπηρίας, σημαντική είναι τέλος και πρόσφατη απόφαση της ΕΕΔΑ *«Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες-Προβλήματα στην εφαρμογή της» (9.10.2014).*

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο της κάθε θεματικής σημειώνει:

Παιδική Προστασία

Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ) έχει και στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το ζήτημα της ανάγκης πρόβλεψης θεσμικής και ουσιαστικής προστασίας για την ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα των παιδιών, διατυπώνοντας για το σκοπό αυτό προτάσεις και συστάσεις¹.

1. ΕΕΔΑ, *Συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας 'Υγεία και Πρόνοια', 8 Μαΐου 2014, διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhxanismoj_prostasias_paidikis_hlikias.pdf, Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία», Έκθεση 2011, σελ. 102, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη», Έκθεση 2009, σελ. 94, «Προτάσεις σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», Έκθεση 2009, σελ. 94, «Έκθεση και Προτάσεις της ΕΕΔΑ αναφορικά με το ποινικό μητρώο των ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων», Έκθεση 2008, σελ. 121, «Παρατηρήσεις επί της 3ης Περιόδου Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (CRC)», Έκθεση 2008,*

Για σειρά επιμέρους θεμάτων σημειώνονται τα ακόλουθα:

➤ **Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού**

Στις Παρατηρήσεις της για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού² η ΕΕΔΑ παρατήρησε τα εξής:

I. Η αναγκαιότητα υιοθέτησης ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Ήδη με τη Διακήρυξη της Βιέννης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπως αυτή υιοθετήθηκε τον Ιούνιο 1993, συστήθηκε στα Κράτη, από την Παγκόσμια Διάσκεψη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, να λαμβάνουν υπόψη την αναγκαιότητα εκπόνησης σχεδίων δράσης για την οριοθέτηση δράσεων που βελτιώνουν την προώθηση και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου³.

Έκτοτε και λόγω της σημαντικής χρησιμότητας των σχεδίων δράσης στην αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα αρμόδια διεθνή όργανα ελέγχου ενθαρρύνουν και συστήνουν την υιοθέτηση εθνικών σχεδίων δράσης από κάθε Κράτος. Σε ό,τι, δε, συγκεκριμένα αφορά την Ελλάδα και τα δικαιώματα του παιδιού, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού στις τελευταίες της παρατηρήσεις για την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού από την Ελλάδα, επανέρχεται με έμφαση στο ζήτημα της εκπόνησης εθνικού σχεδίου

δράσης. Συγκεκριμένα, η Επιτροπή λαμβάνοντας υπόψη την διαδικασία υιοθέτησης Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 2007 από τη Χώρα μας, εκφράζει την ανησυχία της για την απουσία μετρήσιμων και χρονικά οριοθετημένων στόχων για την εφαρμογή των δικαιωμάτων του παιδιού καθώς και την έλλειψη πληροφοριών σχετικά με τους αναγκαίους για την εφαρμογή του σχεδίου πόρους. Συστήνει, δε, στην Ελλάδα την προώθηση μετρήσιμων και χρονικά οριοθετημένων δράσεων και τη σύνδεση του Σχεδίου δράσης με εθνικές και ειδικότερες στρατηγικές και προϋπολογισμούς, ώστε να διασφαλίζεται η κατάλληλη κατανομή των οικονομικών, ανθρώπινων και τεχνικών πόρων για την εφαρμογή τους⁴.

Τα σημεία δε αυτά αποτελούν βασικούς άξονες και των κατευθυντήριων οδηγιών που έχουν εκδώσει σειρά διεθνών⁵ και ευρωπαϊκών⁶ οργάνων για τον τρόπο εκπόνησης ενός σχεδίου δράσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Δεδομένων των σοβαρότατων οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού, η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω και ιδίως τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁷ και συνεκτιμώντας την πολύτιμη εμπειρία και πο-

σελ. 42, «Προτάσεις σχετικά με το ζήτημα των ασυνόδετων ανηλίκων», Έκθεση 2006, σελ. 151, «Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής βίας», Έκθεση 2005, σελ. 231, «Παρατηρήσεις και προτάσεις πάνω στο σχέδιο νόμου για την Αναμόρφωση της Ποινικής Νομοθεσίας Ανηλίκων», Έκθεση 2003, σελ. 153. Οι Ετήσιες Εκθέσεις της ΕΕΔΑ είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα της: <http://www.nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-11-07-36/115-etisies>.

2. Οι Παρατηρήσεις αυτές υιοθετήθηκαν ομόφωνα από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 15.1.2015. Εισηγητές: Κ. Παπαϊωάννου, Πρόεδρος ΕΕΔΑ, Ε. Βαρχαλαμά, Α΄ Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ, Α. Τσαμπή, Επιστημονική Συνεργάτις ΕΕΔΑ και Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτις ΕΕΔΑ.
3. Διακήρυξη της Βιέννης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Μέρος II, παρ. 71.

4. Επιτροπή ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Committee on the Rights of the Child), Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, παρ. 13-14, διαθέσιμο σε: http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC_C_GRC_CO_2-3.pdf.

5. Γραφείο του Υπατού Αρμοστή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR), Handbook on National Human Rights Plans of Action, Νέα Υόρκη-Γενεύη 29 Αυγούστου 2002, διαθέσιμο σε: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training10en.pdf>.

6. Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Recommendation on systematic work for implementing human rights at the national level (18 February 2009), διαθέσιμο σε: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH\(2009\)3&Language=all](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CommDH(2009)3&Language=all), Workshop conclusions, Conclusions: Workshop on developing and implementing national action plans for human rights (27 May 2014), διαθέσιμο σε: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2531623&SecMode=1&DocId=2145406&Usage=2>. Βλ. επίσης για Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA), σε: <http://fra.europa.eu/en/joinedup/tools/planning-monitoring-and-evaluation/planning/action-plans>.

7. Concluding Observations: Greece, op. cit., παρ. 13-14.

ρίσματα του Συνηγόρου του Παιδιού, αλλά και την ποσοτική και ποιοτική διάσταση των διαπιστωμένων προβλημάτων που συνιστούν παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού, επανέρχεται συνοπτικά στις προτάσεις της με αφορμή το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (εφεξής ΕΣΔΔΠ).

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη σημαντική αυτή πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, καθώς θεωρεί ότι πρόκειται για ένα πρώτο πολύ θετικό βήμα για την αναβάθμιση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού.

Η ΕΕΔΑ, άλλωστε, έχει και στο παρελθόν εκφράσει την πεποίθηση ότι είναι αναγκαία η εκπόνηση ενός ΕΣΔΔΠ με γνώμονα τη διασφάλιση και προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού⁸. Ενός ΕΣΔΔΠ με στόχο την εξασφάλιση της ενσωμάτωσης των θέσεων της Κοινωνίας των Πολιτών στην επίσημη πολιτική, την κατοχύρωση της διασύνδεσης ανθρωπίνων και οικονομικών πόρων για την υλοποίηση προγραμματικών στόχων, τη διασφάλιση της γρήγορης εφαρμογής της νομοθεσίας και την εγγύηση της δημιουργίας απλών και διάφανων διαδικασιών. Σε μία περίοδο όπου η ευρύτερη κοινωνία διέρχεται βαθύτατη κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική κρίση και τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας πλήττονται σοβαρά ολοένα και περισσότερο είναι αναγκαίο ο στρατηγικός σχεδιασμός πολιτικής να προηγείται των θεσμικών και νομοθετικών παρεμβάσεων.

Ειδικότερα, με βάση και τις προτάσεις που έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα από το Συνήγορο του Παιδιού για την βέλτιστη δυνατή ανάπτυξη μηχανισμού εκπόνησης και παρακολούθησης του ΕΣΔΔΠ⁹, η ΕΕΔΑ έχει προτείνει τη συγκρότηση ενός διϋπουργικού οργάνου με συντονιστικό ρόλο και παράλληλα τη νομοθετική κατοχύρωση

της διϋπουργικής αυτής συνεργασίας. Ένα τέτοιο όργανο, που θα έχει μορφή Διϋπουργικής Επιτροπής για τα Παιδιά και θα αποτελείται από Γενικούς Γραμματείς Υπουργείων με συναφείς αρμοδιότητες, θα έχει την τελική ευθύνη ανάπτυξης και υλοποίησης του ΕΣΔΔΠ και λογοδοσίας επ' αυτού. Η ΕΕΔΑ έχει επίσης προτείνει τη συμμετοχή στο εν λόγω όργανο του Βοηθού Συνηγόρου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στον οποίο θα πρέπει να ανατεθεί συμβουλευτικός - γνωμοδοτικός ρόλος, καθώς επίσης και την πρόβλεψη δυνατότητας πρόσκλησης σε ακρόαση εκπροσώπων και άλλων δημοσίων οργανισμών ή ανεξαρτήτων Αρχών, αναλόγως των θεματικών της κάθε συνάντησης.

II. Η διαδικασία εκπόνησης του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, υπό τον τίτλο «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 2015-2020», τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 24 Νοεμβρίου 2014 έως τις 9 Ιανουαρίου 2015¹⁰.

Επισημαίνεται, δε, ότι **η ΕΕΔΑ συμμετείχε στις σχετικές με την εκπόνηση του ΕΣΔΔΠ εργασίες ως παρατηρητής**¹¹, τύπος συμμετοχής στη διαδικασία ο οποίος επιβάλλεται από το θεσμικό της ρόλο ως ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως ορίζει ο ιδρυτικός της Νόμος 2667/1998.

A. Η συμμετοχική εκπόνηση του ΕΣΔΔΠ

Η διάρθρωση του ΕΣΔΔΠ πρέπει να καθίσταται μια συμμετοχική διαδικασία που δεν αποκλείει την έγκαιρη και ουσιαστική συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων με την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών φορέων, συμπεριλαμβανομέ-

8. ΕΕΔΑ, «Συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας 'Υγεία και Πρόνοια'», 8 Μαΐου 2014, διαθέσιμες σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/paidia/apofasi_mhxanismo_i_prostasias_paidikis_hlikias.pdf. Σημειώνεται, επίσης, ότι οι παρούσες Συστάσεις εκπονήθηκαν σε συνεργασία με τον Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Γ. Μόσχο, επικουρούμενο από τις επιστημονικές συνεργάτιδες του.

9. Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού), Προτάσεις για το περιεχόμενο ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Ιούλιος 2013, στ. Β.

10. Δημόσια Διαβούλευση για το «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού», 24 Νοεμβρίου 2014 έως 9 Ιανουαρίου 2015, διαθέσιμο σε: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=5983>.

11. Βλ. σχετικά τις Επιστολές της ΕΕΔΑ προς το Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γεώργιο Σούρλα. με ΑΠ 376/20.5.2014, ΑΠ 532/15.10.2014 και ΑΠ 605/19.11.2014.

νων πανεπιστημιακών, μη-κυβερνητικών οργανώσεων ή ερευνητικών κέντρων.

Οι κοινωνικές προσδοκίες πρέπει, δε, να διαχειρίζονται κατά τρόπο ώστε η συμμετοχή ΜΚΟ και λοιπών φορέων να μην καθίσταται προσχηματική. Συναντήσεις, ηλεκτρονικές πλατφόρμες και κοινωνικά μέσα δικτύωσης μπορούν να επιστρατευτούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Εξίσου σημαντική είναι η συμμετοχή φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης. Πέραν του ότι η εφαρμογή των δράσεων του Εθνικού Σχεδίου Δράσης (εφεξής ΕΣΔ) εξαρτάται συχνά από την δράση των ΟΤΑ, είναι σημαντικό μέσω της συμμετοχής στη διαδικασία εκπόνησης του ΕΣΔΔΠ να εμπεδώνεται η ευθύνη των ΟΤΑ στην αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Β. Η θεσμική κατοχύρωση της συνέργιας για το ΕΣΔΔΠ

Όπως για κάθε ΕΣΔ, έτσι και για το ΕΣΔΔΠ η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι είναι αναγκαίο να διασφαλίζεται η διαχρονικότητα της θεσμικής δέσμευσης για την επεξεργασία και εφαρμογή του. Για το λόγο αυτό και κρίνεται απαραίτητη η **νομοθετική κατοχύρωση** της εν εξελίξει διϋπουργικής συνεργασίας.

Γ. Η οριοθέτηση της βάσης του ΕΣΔΔΠ

Η διάρθρωση ενός ΕΣΔΔΠ πρέπει να γίνεται στη βάση **μίας συνεκτικής αποτίμησης και οριοθέτησης των ζητημάτων στα οποία αυτό καλείται να απαντήσει**. Ένα ΕΣΔΔΠ πρέπει να είναι πάνω από όλα ένα **εργαλείο για την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών**. Για το λόγο αυτό, συχνά ενός ΕΣΔ προηγείται μία **«μελέτη-βάσης»** (*baseline study*).

Ακόμα κι αν υποθεθεί ότι δεν είναι πάντοτε δυνατή η ανταπόκριση στις απαιτήσεις μίας τέτοιας μελέτης σε χρόνο και πόρους, ένα ΕΣΔ πρέπει να προσανατολίζεται στις σύγχρονες προκλήσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτές οριοθετούνται από συγκεκριμένα **ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία**. Σε αυτήν την περίπτωση, είναι γεγονός ότι οι διαπιστώσεις και οι συστάσεις από ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα ελέγχου μπορούν να αποτελέσουν ικανή βάση για ένα ΕΣΔ, αλλά πάντως όχι αποκλειστική. Θα πρέπει να

συνεκτιμούνται και άλλες ειδικές εκθέσεις για τα δικαιώματα του παιδιού. Η ομάδα εργασίας του ΕΣΔΔΠ πρέπει να αξιοποιεί τουλάχιστον τα ήδη υπάρχοντα ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία (όπως, για παράδειγμα, στατιστικά δεδομένα), που αφορούν σε θέματα των δικαιωμάτων του παιδιού.

Δ. Η εξασφάλιση πόρων για την εκπόνηση του ΕΣΔΔΠ

Από τα προηγούμενα συνάγεται ότι η ουσιαστική διάρθρωση ενός ΕΣΔ συνεπάγεται εξασφάλιση πόρων από τον εθνικό προϋπολογισμό. Το **Υπουργείο Οικονομικών**, για το λόγο αυτό, θα πρέπει να συμπράττει στη διαδικασία εκπόνησης του ΕΣΔ και να στηρίζει την υλοποίηση αυτού¹². Αυτή η δέσμευση, μάλιστα, δεν πρέπει να ατονεί ούτε κατά περιόδους οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που διανύει η χώρα μας.

Είναι επίσης σημαντικό – και προς αυτή την κατεύθυνση το ΕΣΔ μπορεί να λειτουργήσει δημιουργικά – **να εμπεδωθεί η ανάγκη προσέγγισης των εθνικών προϋπολογισμών υπό το πρίσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων**. Η εφαρμογή πολιτικών που δε λαμβάνουν υπόψη τους τα δικαιώματα του ανθρώπου άλλωστε δεν είναι οικονομικά αδιάφορη, καθώς μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα κοστοβόρα για την Πολιτεία¹³.

Στο σημείο αυτό εντοπίζεται και η σημασία της πρότασης της ΕΕΔΑ για μία **παιδοκεντρική δημοσιονομική πολιτική**, η οποία θα αποτυπώνεται σε «φιλικούς» για την προστασία της παιδικής ηλικίας προϋπολογισμούς και διαμόρφωση ειδικών πιστώσεων στον Κρατικό Προϋπολογισμό για τη χρηματοδότη του συνόλου των κρατικών πολιτικών που αφορούν το παιδί (**child budgeting**)¹⁴, ελεγχόμενων ως προς την τήρησή τους με ειδική αιτιολόγηση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους.

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας προκειμένου να εκφράσει στο σημείο αυτό την ανησυχία

12. Βλ. και Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Recommendation on systematic work for implementing human rights at the national level* (18 February 2009), *op. cit.*, σελ. 11.

13. Σε περίπτωση προσφυγών στην Δικαιοσύνη για παράδειγμα.

14. UNICEF, *Ελληνική Εθνική Επιτροπή, Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά*, σελ. 95-96, διαθέσιμο σε: <http://www.unicef.gr/pdfs/children-in-greece-2014.pdf>.

της για το γεγονός ότι η υλοποίηση ενός τόσο σημαντικού πλάνου δράσης για την προστασία της παιδικής ηλικίας εξαρτάται ουσιαστικά για τη χρηματοδότησή της από ευρωπαϊκά προγράμματα. Μια τέτοια στοχευμένη και στρατηγικά σχεδιασμένη πολιτική για την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού δε μπορεί παρά να ενταχθεί, για την υλοποίηση των προγραμματικών της στόχων, σε ένα **πλαίσιο δημόσιων δωρεάν παροχών, σταθερά προβλεπόμενων και χρηματοδοτούμενων από τον κρατικό προϋπολογισμό**.

III. Το περιεχόμενο του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Σε άμεση συνάφεια με τις ανωτέρω διατυπωθείσες επισημάνσεις, το ΕΣΔΔΠ πρέπει να περιλαμβάνει τα μέτρα εκείνα τα οποία **είναι κατάλληλα να απαντήσουν στις σύγχρονες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα δικαιώματα των παιδιών στην Ελλάδα**. Σε μία εποχή οικονομικής και κοινωνικής κρίσης για την Ελλάδα η οποία έχει οξύνει κατά τρόπο εξαιρετικά ανησυχητικό την παιδική φτώχεια, ένα ΕΣΔΔΠ καλείται να ενθαρρύνει την υιοθέτηση μέτρων που την αντιμετωπίζουν.

Στο πλαίσιο αυτό, επίσης, ένα ΕΣΔ **δεν αρκεί να καταγράφει και να χαρτογραφεί «παθητικά» δράσεις που ούτως ή άλλως επρόκειτο να γίνουν**. Η ενθάρρυνση για αλλαγή και βελτίωση της τρέχουσας κατάστασης οφείλει πάντα να διαπνέει ένα ΕΣΔ.

Κατά συνέπεια, ένα ΕΣΔ πρέπει να **αιτιολογεί** τους λόγους για τους οποίους προκρίνονται τα μέτρα που περιλαμβάνει σε σχέση με άλλα. Δεν πρέπει, επίσης, να δημιουργεί **ψευδείς προσδοκίες** διακηρύσσοντας απλώς μέτρα η υλοποίηση των οποίων δεν είναι δυνατή.

Με άλλα λόγια, το ΕΣΔΔΠ είναι αναγκαίο να χαρακτηρίζεται από μια λογική πολιτικής στρατηγικής που αποσκοπεί σε κάτι ιδιαίτερα ουσιαστικό και κρίσιμο την περίοδο που διανύουμε: την προστασία των δικαιωμάτων, λαμβάνοντας υπόψη τις ελλείψεις που ήδη έχουν υποδειχθεί από διεθνείς και ελληνικούς οργανισμούς και οργανώσεις.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει την αναγκαιότητα προτεραιοποίησης προστασίας και πραγμάτωσης των δικαιωμάτων του παιδιού. Προς τον σκοπό αυτό, προκρίνει την **διάρθρωση εθνικής στρατηγικής με διακριτούς άξονες** για την προστασία της παιδικής ηλικίας.

Τέλος, είναι γόνιμο το ΕΣΔΔΠ, για την εκπόνηση του οποίου ήδη εξελίσσεται μία διυπουργική συνεργασία, να λειτουργήσει ως εφελτήριο και δεσμευτικό πλαίσιο **για νέα μέτρα τα οποία πρέπει να ληφθούν**.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, η ΕΕΔΑ έχει ήδη επισημάνει:

- την ανάγκη για υπογραφή και κύρωση του **Τρίτου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού**¹⁵. Το εν λόγω Πρωτόκολλο αναθέτει στην Επιτροπή της ΔΣΔΠ την αρμοδιότητα να εκδικάζει προσφυγές (αναφορές), ατόμων ή ομάδων ατόμων, που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία ενός συμβαλλόμενου μέρους και υποστηρίζουν ότι είναι θύματα παραβίασης από το εν λόγω συμβαλλόμενο μέρος δικαιώματος που κατοχυρώνεται είτε στη Σύμβαση είτε στα δύο πρώτα Προαιρετικά Πρωτόκολλα της. Μάλιστα, παρέχεται και στα παιδιά η δυνατότητα να υποβάλουν απευθείας καταγγελίες για παραβίαση των δικαιωμάτων τους.

- την ανάγκη **δημιουργίας εθνικής βάσης στατιστικών στοιχείων για τα παιδιά**, στην οποία, με τη ρητή ευθύνη των αρμόδιων κρατικών οργάνων, θα συγκεντρώνονται όλα τα στοιχεία που αφορούν στην εφαρμογή του συνόλου των δικαιωμάτων του παιδιού¹⁶. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ενίσχυση των μηχανισμών συλλογής από τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές επαρκών στατιστικών στοιχείων και δεδομένων ικανών να της επιτρέψουν να αξιολογήσει την πρόοδο που

15. Το ως άνω Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε στη Νέα Υόρκη στις 19 Δεκεμβρίου 2011 και τέθηκε σε διεθνή ισχύ στις 14 Απριλίου 2014.

16. Βλ. έτσι και UNICEF, Ελληνική Εθνική Επιτροπή, Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά, *op.cit.*, σελ. 95.

επιτυγχάνεται ως προς την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης¹⁷.

- την ανάγκη **θεσμικής ενίσχυσης του Συνηγόρου του Παιδιού**, με νομοθετική διασφάλιση του έως τώρα κεκτημένου, που εξασφαλίζει τη λειτουργία της Αρχής όχι μόνο ως μηχανισμού ελέγχου αλλά και ως φορέα προαγωγής των δικαιωμάτων του παιδιού, με την ανάληψη πρωτοβουλιών.

- την ανάγκη **συνταγματικής κατοχύρωσης του εγγυημένου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης για τα παιδιά**, μιας έννοιας κατά πολύ ευρύτερης από το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, καθώς αποβλέπει σε μια συνολικότερη, αποτελεσματικότερη, αλλά και πλέον ευέλικτη κάλυψη των κοινωνικών αναγκών των παιδιών, τόσο γενικά, μέσω της στοχευμένης και κοινωνικά ελεγχόμενης παροχής αγαθών και υπηρεσιών (π.χ. για πρόνοια, υγεία, στέγαση, θέρμανση κ.λπ.) όσο και ειδικότερα στο χώρο της παιδείας, μέσω συγκεκριμένων πολιτικών για τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την εκπαίδευση των παιδιών από φτωχές και προβληματικές οικογένειες. Η ΕΕΔΑ έχει την πεποίθηση ότι η συνταγματική κατοχύρωση του εγγυημένου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης θα καθιστά πιο συμπαγή τον κανονιστικό πυρήνα των κοινωνικών δικαιωμάτων, ως μείζονα θεσμική εγγύηση τόσο του «κοινωνικού κεκτημένου» όσο και του αναδιανεμητικού χαρακτήρα της κοινωνικής πολιτικής, την οποία πλέον ο νομοθέτης δε μπορεί να εκλαμβάνει ούτε σαν προαιρετική επιλογή ούτε σαν κοινωνική φιλανθρωπία.

- την ανάγκη **λήψης θεσμικών μέτρων και υλοποίησης σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών που θέτουν σε προτεραιότητα την προστασία των Δικαιωμάτων του Παιδιού στους τομείς της Υγείας και της Πρόνοιας**.

IV. Η υλοποίηση και παρακολούθηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού: μια διαρκής διαδικασία

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, εύλογα συνάγεται το συμπέρασμα ότι η εκπόνηση ενός ΕΣΔ είναι ένα πρώτο πολύ σημαντικό βήμα.

Πράγματι, η αναζήτηση και αναγωγή σε υψηλής σημασίας προτεραιότητα του συμφέροντος του παιδιού και η επιθυμία παροχής της πλέον ολοκληρωμένης προστασίας στο παιδί, αναγνωρίζοντάς το ως υποκείμενο δικαιωμάτων, πρέπει να διέπουν το σύνολο των αξόνων του πλάνου δράσης.

Ωστόσο, αυτό από μόνο του δεν αρκεί για την αναβάθμιση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η σημαντικότερη φάση της υιοθέτησης ενός ΕΣΔ συνίσταται στην υλοποίησή του και την απόδοση των στοχο-χρονοδιαγραμμάτων που περιλαμβάνει. Πρέπει να γίνει συνείδηση ότι ο σεβασμός και η προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών είναι εξίσου σημαντικά με οποιοδήποτε άλλο πεδίο ενασχόλησης της Διοίκησης και να καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια για τη διαρκή παρακολούθησή τους.

Εξίσου αναγκαίο κρίνεται η υλοποίησή του να συνοδεύεται από μια διαρκή διαδικασία ελέγχου των στόχων και αξιολόγησης της εφαρμογής των δράσεων, με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό και τον επανασχεδιασμό τους. Η προώθηση και η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικότερα συνιστά μια διαρκή και μακροπρόθεσμη διαδικασία, της οποίας αναπόσπαστο κομμάτι είναι το ΕΣΔ.

Ειδικότερα, σε συνθήκες βαθιάς και παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, συνοδευόμενης από μια δημοσιονομική και οικονομική πολιτική μονομερώς προσανατολισμένη στην αυστηρή δημοσιονομική λιτότητα, την περιστολή ή την κατάργηση κοινωνικών δαπανών και την απορρύθμιση του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων, εκφράζεται η ευχή να επιδειχθεί η ίδια επιμέλεια η οποία επιδείχθηκε για την εκπόνησή του και για την επικαιροποίηση, υλοποίηση και παρακολούθηση του ΕΣΔΔΠ.

Δεδομένου, λοιπόν, ότι, όπως άλλωστε σημειώνεται εισαγωγικά και από τους συντάκτες του ΕΣΔΔΠ, πρόκειται για ένα Προσχέδιο ΕΣΔ του οποίου η συμπλήρωση επίκειται, η ΕΕΔΑ περιορίζεται σε ένα γενικό επί της αρχής σχολιασμό του εν λόγω πλάνου δράσης.

Η ΕΕΔΑ συστήνει, τέλος, την ολοκλήρωση της εκπόνησης του ΕΣΔΔΠ και συναισθανεται την ανάγκη, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς της, να επισημάνει την ετοιμότητα και προθυμία της να

17. *Concluding Observations: Greece, op. cit., παρ. 19-20.*

σταθεί και πάλι αρωγός της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με επιμέρους σχολιασμό και προτάσεις, κατά τη διαδικασία επικαιροποίησης, εξειδίκευσης, αξιολόγησης και υλοποίησης των στόχων που έχουν τεθεί για την αποτελεσματικότερη προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού.

➤ Υγεία και Πρόνοια

Η κατάσταση των υπηρεσιών και δομών υγείας και πρόνοιας στην Ελλάδα

Η διασφάλιση του δικαιώματος όλων ανεξαιρέτως των παιδιών στην υγεία επιτελείται τόσο με προληπτικά μέτρα (προληπτικές εξετάσεις, εμβολιασμοί) και την προώθηση της έρευνας σε θέματα υγείας όσο και με μέτρα που εξασφαλίζουν την πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας¹⁸ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων υγείας (θεραπείες, νοσηλίες, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη). Η διασφάλιση αυτή καθίσταται επιτακτικότερη από ποτέ σε συνθήκες ολοένα αυξανόμενης παιδικής φτώχειας που πλήττει διπλά το δικαίωμα των παιδιών στην υγεία. Η κοινωνικο-οικονομική κρίση που μαστίζει πολλά ευρωπαϊκά Κράτη, και ιδιαίτερα τη Χώρα μας, πλήττει σοβαρά ολοένα και περισσότερο τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας. Η άνευ όρων αναγνώριση του δικαιώματος του παιδιού στην υγεία και την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και άλλους προστατευτικούς προνοιακούς μηχανισμούς, επομένως, φαίνεται να μην είναι επαρκής, όταν η αποτελεσματικότητά της άσκησης του δικαιώματος αυτού υπόκειται στην ποικιλομορφία των θεσμικών μηχανισμών και των εθνικών νομοθεσιών. Πολλώ δε μάλλον σε μία περίοδο όπου η κοινωνία στο σύνολό της διέρχεται βαθύτατη κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική κρίση.

Πράγματι, η άνοδος της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα δεν είναι καινούριο φαινόμενο: ο

σχετικός δείκτης άρχισε να αυξάνεται αργά αλλά σταθερά ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Η αύξηση αυτή επιταχύνθηκε τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με έρευνα του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, εκτιμάται ότι 20% των παιδιών (έναντι 4% το 2009) ζει σε οικογένειες που δεν είναι σε θέση να αγοράσουν τα αγαθά που είναι απαραίτητα για την εξασφάλιση ενός ελάχιστου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης¹⁹.

Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα σήμερα, πάνω από 2,2 εκατομμύρια άνθρωποι ζούν κάτω από το όριο της φτώχειας, μεταξύ των οποίων οι 440.000 περίπου είναι παιδιά. Τα διαρκώς αυξανόμενα ποσοστά ανεργίας και η αδυναμία πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες που χρηματοδοτούνται από το Κράτος, σε συνδυασμό με το σημαντικό περιορισμό της κρατικής χρηματοδότησης, επιδεινώνουν τις ήδη επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης τόσο των παιδιών όσο και των οικογενειών τους και καθιστούν αναγκαία την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της οικονομικής κρίσης στη ζωή και την ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων, με στόχο πάντα την ελαχιστοποίηση των κινδύνων στην επιβίωση και την ανάπτυξή τους²⁰. Η παιδική φτώχεια, αφενός δημιουργεί συνθήκες που επιβαρύνουν την υγεία των παιδιών, αφετέρου δυσχεραίνει την πρόσβαση των παιδιών στις απαραίτητες υπηρεσίες υγείας.

Στο σημείο αυτό, άλλωστε, υπεισέρχονται και επιπρόσθετα χαρακτηριστικά της φτώχειας όπως το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, που παρεμποδίζουν την πρόληψη και έγκαιρη αντιμετώπιση προβλημάτων υγείας, με συνέπεια διαφοροποιήσεις στη νοσηρότητα ανάμεσα στις εισοδηματικές ομάδες. Η ολιστική προστασία της υγείας επιτυγ-

18. Βλ. μεταξύ άλλων: *European Commission, Commission Recommendation: Investing in children: breaking the cycle of disadvantage*, 20.2.2013, C(2013) 778 final και *Council of Europe, Strategy for the Rights of the Child (2012-2015)*, 15.2.2012, CM(2011)171 final.

19. Βλ. *Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής, Η ανατομία της φτώχειας στην Ελλάδα του 2013, Ενημερωτικό Δελτίο 5/2013*, Μ. Ματσαγγάνης, Χ. Λεβέντη (επιμ.), σελ. 5-7, διαθέσιμο σε: http://www.pau.gr/files/newsletters/NewsLetter_05.pdf και *Η πολιτική κατά της φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης, Ενημερωτικό Δελτίο 6/2013*, Μ. Ματσαγγάνης, (επιμ.), σελ. 5, διαθέσιμο σε: http://www.pau.gr/files/newsletters/NewsLetter_06.pdf.

20. *Committee on the Rights of the Child, Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3*, 13 August 2012, par. 28-29 και *Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού), Προτάσεις για το περιεχόμενο ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Ιούλιος 2013*, παρ. 11.

χάνεται πληρέστερα και αποτελεσματικότερα, ωστόσο, με την παρέμβαση του Κράτους και σε άλλους τομείς, πέραν της διασφάλισης της καλύτερης δυνατής ψυχικής και σωματικής κατάστασης του παιδιού.

Βάσει πρόσφατης έρευνας για την κατάσταση της υγείας στην Ελλάδα την περίοδο της οικονομικής κρίσης, τα μέτρα λιτότητας έχουν θίξει την υγεία των παιδιών, λόγω της μείωσης των οικογενειακών εισοδημάτων και της ανεργίας των γονέων²¹. Όπως αναφέρεται στην ίδια έρευνα, το ποσοστό των παιδιών στο όριο της φτώχειας αυξήθηκε από 28,2% το 2007 σε 30,4% το 2011, ενώ συνεχώς αυξανόμενος είναι και ο αριθμός των παιδιών που λαμβάνουν ανεπαρκή σίτιση. Παράλληλα μεταξύ 2011 και 2012 τα παιδιά που ζούσαν κάτω από το όριο της εισοδηματικής φτώχειας αυξήθηκαν κατά 12%, έναντι 8% στο συνολικό πληθυσμό των φτωχών²².

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, αλλά και στοιχεία που προκύπτουν από την αναλυτική Έκθεση του Συνηγόρου του Παιδιού στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Συνηγόρων του Παιδιού (ENOC)²³ η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με ανησυχία ότι η διασφάλιση του καθολικού δικαιώματος των παιδιών στην υγεία προσκρούει σε αναρίθμητα εμπόδια. Ενδεικτικά επισημαίνονται τα ακόλουθα:

- Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι συνεχώς αυξανόμενος είναι ο αριθμός των παιδιών που λαμβάνουν ανεπαρκή σίτιση. Τα προβλήματα σίτισης είναι ένας βασικός παράγοντας υποβάθμισης της παιδικής υγείας, τόσο πνευματικής όσο και σωματικής. Τα φτωχά παιδιά στην Ελλάδα έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποσιτίζονται, αν και συνθήκες αποστέρησης μπορεί να βιώνουν και παιδιά που δεν ανήκουν στην εισοδηματική φτώχεια. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, μεταξύ 2010 και 2011 το ποσοστό των νοικοκυριών κάτω από το όριο φτώχειας που δήλωνε αδυναμία για

διατροφή που περιλαμβάνει κάθε δεύτερη ημέρα κρέας, ψάρι, κοτόπουλο ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας έχει διπλασιαστεί. Αντίστοιχη αδυναμία παρατηρείται και στα μη φτωχά νοικοκυριά γεγονός που επιτείνει την κοινωνική ανισότητα²⁴. Εκτός όμως από την ανεπαρκή σίτιση, και η αδυναμία ικανοποιητικής θέρμανσης, σε συνδυασμό με τα προβλήματα στην κατοικία, όπως π.χ. οι συνθήκες υγρασίας, η έλλειψη ζωτικού χώρου, ο ανεπαρκής φωτισμός, επιβαρύνουν σημαντικά την κατάσταση της υγείας των παιδιών²⁵.

- Η εικόνα της παιδικής και εφηβικής ψυχικής υγείας στην Ελλάδα της κρίσης είναι ζοφερή. Αυτό επιβεβαιώνεται και από πρόσφατη σχετική επιστημονική μελέτη, στην οποία, μεταξύ άλλων, επισημαίνεται ότι ο αριθμός νέος κρουσμάτων αυξάνεται και μαζί με αυτόν η ανάγκη για παροχή ενισχυτικών υπηρεσιών εντός της κοινότητας – λόγω του ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες δεν λειτουργούν – και στα σχολεία – όπου δεν παρέχονται ψυχιατρικές υπηρεσίες²⁶. Άλλωστε, μεγάλος αριθμός ασθενών εγκαταλείπει τον ιδιωτικό τομέα και αναζητεί τις υπηρεσίες του δημοσίου συστήματος. Πρόσφατη έρευνα συνέκρινε στατιστικά στοιχεία, σε δείγμα δημοσίων και ιδιωτικών ψυχιατρικών ιδρυμάτων σε Αθήνα, Πειραιά, και Θεσσαλονίκη για το 2007 και το 2011 (δύο χρόνια πριν και δύο μετά την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας). Από τη σύγκριση αυτή προκύπτει ότι αυξήθηκαν κατά 39.8 % τα νέα περιστατικά σε εξωνοσοκομειακές υπηρεσίες για παιδιά και 25.5 % για εφήβους, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά στον ιδιωτικό τομέα μειώθηκαν κατά 35.4 %. Αυτό έχει επίσης ως αποτέλεσμα το ότι τόσο η λίστα αναμονής όσο και ο χρόνος αναμονής είναι μεγαλύτεροι²⁷. Μάλιστα, η αξιολόγηση της εφαρμογής του Εθνικού Σχεδίου Δράσης *Ψυχαργώς* της περιόδου 2000-2009, καταδεικνύει ότι η

21. A. Kentikelenis, M. Karanikolas, A. Reeves, M. McKee, D. Stuckler, «Greece's health crisis: from austerity to denialism», *Lancet*, Vol. 383 - February 22, 2014, σελ. 750.

22. UNICEF, Ελληνική Εθνική Επιτροπή, *Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά*, *op. cit.*, σελ. 27.

23. Greek Ombudsman (Ombudsman for Children's Rights), *The rights of children living in institutions. Report on a study of the European Network of Ombudspersons for Children (ENOC)*, July 2011.

24. UNICEF, Ελληνική Εθνική Επιτροπή, *Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα, 2013*, σελ. 47-48, διαθέσιμο σε: <http://www.unicef.gr/pdfs/Children-in-Greece-2013.pdf>.

25. *Idem*, σελ. 48-49.

26. D. Anagnostopoulos, E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *ECAP Journal*, Φεβρουάριος 2013, διαθέσιμο σε: [http://www.escap.eu/policy/care-crisis-in-greece/brief-report-\(ecap\)](http://www.escap.eu/policy/care-crisis-in-greece/brief-report-(ecap)).

27. *Ibidem*. Στα περισσότερα κέντρα ο χρόνος αναμονής τριπλασιάστηκε και υπερβαίνει πια τον ένα μήνα, ενώ σε ειδικές περιπτώσεις, μπορεί να φτάσει και τον ένα χρόνο.

ανάπτυξη των ψυχιατρικών υπηρεσιών για παιδιά είναι ανεπαρκέστερη από εκείνη που αφορά τους ενήλικες, καθώς μόλις το 30% των προγραμματιζόμενων υπηρεσιών όντως έχουν υλοποιηθεί. Επιπλέον, η κατανομή των υπηρεσιών αυτών υπήρξε εντελώς ανομοιογενής, δεδομένου ότι κυρίως εντοπίζονται στην Αττική. Σε άλλες περιφέρειες, η παροχή ψυχιατρικής φροντίδας σε παιδιά είναι ανύπαρκτη²⁸. Η κατάσταση, μάλιστα, χειροτερεύει λόγω της επίδρασης της κρίσης στις οικογένειες και στα σχολεία, που πλέον αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στον υποστηρικτικό ρόλο που άλλοτε είχαν.

- Σε ό,τι αφορά στις υπάρχουσες δομές παροχής υπηρεσιών ψυχικής υγείας, αυτές λειτουργούν με μειωμένο κατά 10-40 % προσωπικό, που δεν αμείβεται πάντα εγκαίρως και των οποίων οι αποδοχές περικόπηκαν σημαντικά. Μεγάλος αριθμός πιο εξειδικευμένου προσωπικού αναγκάστηκε δε να συνταξιοδοτηθεί²⁹. Επίσης,

- Σημαντικός αριθμός κοινοτικών κέντρων, μονάδων ψυχολογικής αποκατάστασης και εξειδικευμένα κέντρα διέκοψαν τη λειτουργία τους. Η επίδραση της κρίσης ήταν εξαιρετικά έντονη ιδίως για μονάδες που αντιμετωπίζουν ειδικές κατηγορίες διαταραχών και μαθησιακές δυσκολίες. Οι σοβαρότατες μάλιστα αυτές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης δεν περιορίζονται μόνο στις ήδη υπάρχουσες δομές, καθώς εγκαταλείφθηκαν και όσα σχέδια περί δημιουργίας μονάδων ψυχικής υγείας για τα παιδιά είχαν αρχικά προβλεφθεί στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης από το 2000³⁰.

- Αναφορικά με τις υπηρεσίες και τις δομές για παιδιά με αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις, εκφράζεται η ανησυχία ότι στην Ελλάδα οι δομές αυτές έχουν κατά κανόνα ασυλικό χαρακτήρα. Η Πολιτεία δεν έχει μεριμνήσει για τη λειτουργία κέντρων δημιουργικής απασχόλησης, φροντίδας και παροχής υπηρεσιών εντός της κοινότητας για

τα παιδιά με σοβαρές αναπηρίες ή πολυαναπηρίες, γεγονός που προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία, δεδομένου ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα παιδιά αυτά παραμελούνται και μέσα στην οικογένεια, η οποία δεν λαμβάνει επαρκή υποστήριξη από την πολιτεία.

- Επιπλέον, παρατηρείται ότι οι δομές κοινωνικής προστασίας και στήριξης της οικογένειας και του παιδιού σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Όπου, δε, υφίστανται υποστηρικτικές κοινωνικές υπηρεσίες δεν είναι ούτε επαρκείς, ούτε το προσωπικό τους είναι επαρκώς εκπαιδευμένο στην παιδική προστασία. Είναι υποστελεχωμένες με αποτέλεσμα συχνά να μην είναι εφικτή η πραγματοποίηση κατ' οίκον επισκέψεων των κοινωνικών λειτουργών.

- Η προνοιακή παροχή της βρεφονηπιακής φροντίδας έχει κι αυτή σε μεγάλο βαθμό συρρικνωθεί από το 2010 λόγω των περικοπών και της μείωσης του προσωπικού με αποτέλεσμα να δημιουργούνται υπερπληθή τμήματα. Στους εν λειτουργία δημοτικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς έχουν διαπιστωθεί προβλήματα αδιαφανούς διαδικασίας επιλογής των φιλοξενούμενων παιδιών, όπως π.χ. προτίμηση των δημοτών έναντι των κατοίκων, ανεπαρκούς ελέγχου από την εποπτεύουσα αρχή κυρίως κατά τη διαδικασία επιβολής πρόσθετων εισφορών ή και υπέρβασης της προβλεπόμενης από τη νομοθεσία αναλογίας βρεφονηπιοκόμων και παιδιών³¹.

- Επιπρόσθετα, σε ό,τι αφορά στην οργάνωση υπηρεσιών ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας που διαχειρίζονται περιστατικά κρίσεων στην οικογένεια, κακοποίησης και παραμέλησης, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι οι υπηρεσίες στις οποίες μπορεί να απευθυνθεί ένα παιδί ή μια οικογένεια για συμβουλευτική είναι περιορισμένες και ορισμένες φορές η αναμονή αρκετά μεγάλη. Η απουσία υπηρεσιών οικογενειακής διαμεσολάβησης και εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών περί την εφαρμογή δικαστικών αποφάσεων, τη γονική επιμέλεια και το δικαίωμα της επικοινωνίας των

28. G. Thornicroft, T. Craig, T. Power, «Ex post evaluation of the National Action Plan 'Psychargos' 2000–2009. Executive summary». Hellenic Ministry of Health and Social Solidarity, Athens 2010.

29. D. Anagnostopoulos, E. Soumaki, «Child and adolescent psychiatry in Greece during the crisis: a brief report», *op. cit.*

30. A. Kentikelenis, M. Karanikolos, A. Reeves, M. McKee, D. Stuckler, «Greece's health crisis: from austerity to denialism», *op. cit.*, σελ. 749.

31. Βλ. σχετικά *Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού)*, Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ. Διαπιστώσεις και Προτάσεις της Ανεξάρτητης Αρχής για την Εφαρμογή των Δικαιωμάτων του Παιδιού στην Ελλάδα (Ιούλιος 2003 - Δεκέμβριος 2011), Απρίλιος 2012, σελ. 14-15.

παιδιών με το γονέα που δε διαμένει μαζί τους είναι παντελής.

- Εξάλλου, η διάταξη του άρθρου 1511, παρ. 3, ΑΚ επιβάλλει την ακρόαση του τέκνου πριν από κάθε απόφαση σχετική με τα συμφέροντά του, το δε σχετικό δικαίωμα του παιδιού είναι και υπερνομοθετικά κατοχυρωμένο (άρθρα 2, παρ. 1, 5, παρ. 1 και 21, παρ. 1, Συντ., 12 ΔΣΔΠ, 3, 6 και 7 Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Άσκηση των Δικαιωμάτων των παιδιών (ΕΣΑΔΠ)³², 24 παρ. 1 ΧΘΔ και 8 ΕΣΔΑ). Ωστόσο, η εν λόγω διάταξη του ΑΚ ελάχιστα εφαρμόζεται από τα δικαστήρια της ουσίας, ενώ ο Άρειος Πάγος δεν ελέγχει αναιρετικά την εφαρμογή της, θεωρώντας ότι η ωριμότητα του τέκνου αποτελεί πραγματικό γεγονός, η εκτίμηση του οποίου ανήκει στην κρίση του δικαστηρίου της ουσίας. Κατά τον Άρειο Πάγο, η κρίση αυτή δεν απατείται να αιτιολογείται και δεν υπόκειται σε αναιρετικό έλεγχο³³.

- Επιπλέον, όταν ένας έφηβος ανήλικος επιθυμεί να εκφράσει τις αντίθετες απόψεις του σχετικά με την εφαρμογή δικαστικών αποφάσεων στα θέματα επιμέλειας και επικοινωνίας με το γονέα με τον οποίο δε διαμένει, δεν έχει τη δυνατότητα απευθείας προσφυγής σε μια δικαστική αρχή ή άλλη δημόσια υπηρεσία που να ενεργεί εκ μέρους του προς τη δικαιοσύνη, καθώς είναι υποχρεωμένος να ενεργήσει μέσω του γονέα που έχει τη νόμιμη εκπροσώπησή του. Η δυνατότητα, δε, προσφυγής ανηλίκου σε δημόσιες υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και ψυχικής υγείας χωρίς τη συνοδεία-συναίνεση του γονέα αποτελεί ζήτημα αμφισβητούμενο και όχι ρητά αναφερόμενο στο νόμο.

- Η ανεπαρκής οργάνωση υπηρεσιών για τη διαχείριση περιστατικών κακοποίησης και παραμέλησης συμπληρώνεται από τη θεσμική απουσία πρόβλεψης οικογενειακών δικαστηρίων, πλαισιωμένων από κοινωνικούς λειτουργούς και ειδικούς ψυχικής υγείας³⁴.

- Η ΕΕΔΑ παρατηρεί με βαθύτατη ανησυχία ότι οι θεσμικές ελλείψεις και οργανωτικές

ανεπάρκειες δεν περιορίζονται μόνο σε επίπεδο υποστήριξης της οικογένειας, αλλά αφορούν και την εναλλακτική φροντίδα, η οποία αντικαθιστά τη γονική όταν η απομάκρυνση από τη βιολογική οικογένεια κρίνεται αναγκαία. Στην Ελλάδα, η εναλλακτική αυτή φροντίδα βασίζεται κυρίως στο ιδρυματικό προνοιακό μοντέλο. Παρατηρείται, μάλιστα, το φαινόμενο της σταδιακής μετατάξησης της υποχρέωσης προστασίας της παιδικής ηλικίας από το Κράτος στον ιδιωτικό τομέα, καθώς συχνά τα παιδιά τοποθετούνται σε ξενώνες ή σπίτια φιλοξενίας μη κερδοσκοπικών νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου ή σε εκκλησιαστικά ιδρύματα.

- Σύμφωνα με την αναλυτική Έκθεση του Συνηγόρου του Παιδιού, η οποία υποβλήθηκε στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Συνηγόρων του Παιδιού (ΕΝΟC), στο πλαίσιο σχετικής έρευνας που διεξήχθη το 2011³⁵, τα σημαντικότερα προβλήματα που εντοπίζονται στα ιδρύματα παιδικής προστασίας, τόσο δημοσίου όσο και ιδιωτικού δικαίου, είναι δυνατό να συνοψισθούν στα παρακάτω:

- Η νομοθεσία που καλύπτει τα δημόσια ιδρύματα παιδικής προστασίας είναι αρκετά αρχαιωμένη και ελλιπής, ενώ δεν έχουν θεσπιστεί με νόμο πρότυπα και προδιαγραφές με σεβασμό στα δικαιώματα των παιδιών που πρέπει να πληρούνται από τα ιδρύματα παιδικής προστασίας, είτε αυτά είναι δημόσια είτε είναι ιδιωτικά. Μπορεί να έχει προβλεφθεί νομοθετικά η διαδικασία πιστοποίησης των ιδρυμάτων ιδιωτικού δικαίου και να έχει ξεκινήσει η υλοποίησή της από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ωστόσο δεν έχουν ακόμη θεσπιστεί σχετικές προδιαγραφές και διαδικασίες ποιοτικού ελέγχου. Επιπρόσθετα, η εποπτεία των ιδρυμάτων δημοσίου δικαίου έχει ανατεθεί στο Υπουργείο Υγείας ενώ ο έλεγχος των ιδρυμάτων ιδιωτικού δικαίου στις Περιφερειακές Διευθύνσεις Πρόνοιας, μέσω των κοινωνικών συμβούλων που ορίζονται στις Περιφέρειες της Χώρας.

- Παρόλα αυτά, η απουσία ενός σαφούς πλαισίου προδιαγραφών που οφείλουν να πληρούν τα ιδρύματα, καθιστά τον έλεγχο αυτό

32. Η ΕΣΑΔΠ κυρώθηκε με το Ν 2502/1997, επικυρώθηκε και τέθηκε σε διεθνή ισχύ για την Ελλάδα από 1.7.2000.

33. ΑΠ 952/2007, με κριτικές παρατηρήσεις Κ. Μπέη, στη Δίκη 2007, 1213, ΑΠ 201/2010. Βλ. κριτική της νομολογίας αυτής Δ. Κονδύλη σε Κ. Κεραμέα, Δ. Κονδύλη, Ν. Νίκα, Ερμηνεία ΚΠολΔ, β' έκδ. (υπό έκδοση), «Αναίρεση», υπό τους λόγους αναίρεσης αριθ. 1 και 11 άρθρου 559.

34. Βλ. Συνήγορος του Πολίτη, Ετήσια έκθεση 2006, σελ. 200.

35. Greek Ombudsman (Ombudsman for Children's Rights), *The rights of children living in institutions. Report on a study of the European Network of Ombudspersons for Children (ENOC), July 2011.*

συχνά ανεπαρκή και αναποτελεσματικό. Εξαιτίας μάλιστα της ελλιπούς ή ανεπαρκούς πολλές φορές εποπτείας των προνοιακών αυτών δομών, σε ορισμένα ιδρύματα γίνεται ανεκτή η επιβολή στους φιλοξενούμενους ανήλικους ακραίων κανόνων συμπεριφοράς, που αποκλίνουν από τα γενικά αποδεκτά πρότυπα της ελληνικής κοινωνίας. Ενδεικτικά αναφέρονται η απαγόρευση παντελονιών στα κορίτσια, η επιβολή αυστηρής νηστείας, η απαγόρευση συμμετοχής σε σχολικές εκδρομές, ο περιορισμός επικοινωνίας με γονείς κ.ά. Επίσης, τα παιδιά που τοποθετούνται στα ιδρύματα, συχνότατα παραμένουν σε αυτά για ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα. Τη στιγμή που διεθνώς θεωρείται ότι ο χρόνος παραμονής ενός παιδιού σε ίδρυμα δεν θα πρέπει να ξεπερνά τους έξι (6) μήνες, στην Ελλάδα η μέση διάρκεια παραμονής των παιδιών σε ιδρύματα εκτιμάται ότι ξεπερνά τα έξι (6) έτη. Το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης – όσο είχε την ευθύνη των προνοιακών ζητημάτων – και πλέον το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, δεν έχει ενσωματώσει στην εθνική πολιτική τις Οδηγίες του ΟΗΕ για την εναλλακτική φροντίδα, ούτε το περιεχόμενο των Συστάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης 2005(5) για τα δικαιώματα των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα και CM/Rec (2010) 2 για την απο-ιδρυματοποίηση και τη ζωή στην κοινότητα των παιδιών με αναπηρίες.

- Πολλά ιδρύματα, δε, για παιδιά με αναπηρίες και χρόνιες παθήσεις εξακολουθούν να έχουν ασυλικό χαρακτήρα και να λειτουργούν αποκομμένα από τον κοινωνικό ιστό, εφαρμόζοντας απαρχαιωμένα συστήματα φροντίδας με ανεπαρκή κάλυψη των ιατρικών, θεραπευτικών και εκπαιδευτικών αναγκών των φιλοξενούμενων. Ορισμένες φορές, μάλιστα, χρησιμοποιούν για λόγους πρόληψης μη αποδεκτές μεθόδους καθήλωσης και περιορισμού των παιδιών. Παρά τη θέσπιση αρμοδιότητας συστηματικής παρακολούθησης και ελέγχου των ιδρυμάτων από το Σώμα Επιθεωρητών Υπηρεσιών Υγείας και Πρόνοιας, που συστάθηκε με το Ν 2920/2001, στην πραγματικότητα, ελλείπει ενός συστήματος κυρώσεων και ανάκλησης αδειών, οι προτάσεις που γίνονται από το Σώμα για τη βελτίωση των συνθηκών στα εν λόγω ιδρύματα υλοποιούνται

εν μέρει μόνο από τις διοικήσεις τους. Εδώ πρέπει να αναφερθεί και ότι το ΣΕΥΥΠ πλέον δεν έχει αρμοδιότητα για τα ιδρύματα αυτά, λόγω της μεταφοράς της ΓΓ Πρόνοιας, στην οποία αυτά υπάγονται, στο Υπουργείο Εργασίας. Τα ιδρύματα, μάλιστα, ιδιωτικού δικαίου λειτουργούν στις περισσότερες περιπτώσεις χωρίς κανονικές άδειες, αφού το νομοθετικό πλαίσιο για την έκδοσή τους είναι ατελές.

- Σε ό,τι αφορά στο ανθρώπινο δυναμικό τους, τα περισσότερα ιδρύματα παρουσιάζουν σοβαρές ελλείψεις, ιδίως σε επιστημονικό και εξειδικευμένο προσωπικό. Συμβαίνει μάλιστα συχνά ιδρύματα ιδιωτικού δικαίου να λειτουργούν χωρίς καθόλου εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό ή, ακόμη, και να στελεχώνονται πρωτίστως από εθελοντές.

- Η πιο πάνω περιγραφόμενη κατάσταση επιτείνεται, σύμφωνα με την Έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης που πλήττει την ελληνική κοινωνία, δεδομένου μάλιστα ότι οι προσλήψεις προσωπικού στα δημόσια ιδρύματα υφίστανται μεγάλους περιορισμούς, ενώ και οι πόροι τους συρρικνώνονται³⁶.

▪ Τέλος, παρά την ευρεία πλέον αποδοχή της ανάγκης για αντικατάσταση του ιδρυματοκεντρικού προνοιακού συστήματος από άλλα μέτρα «ανοιχτής παιδικής προστασίας», όπως η αναδοχή και η φιλοξενία³⁷, η ΕΕΔΑ παρατηρεί με ανησυχία ότι οι θεσμοί αυτοί, παρότι είναι όχι μόνο επωφελέστεροι για τα παιδιά, αλλά μακροπρόθεσμα πιο οικονομικοί, δεν είναι επαρκώς θεσμοθετημένοι στην Ελλάδα.

36. Εκπρόσωποι πολλών ιδρυμάτων ιδιωτικής φύσης έχουν αναφέρει στο Συνήγορο ότι απειλούνται ακόμη και με διακοπή λειτουργίας, λόγω της μείωσης των πόρων τους και της αύξησης της φορολογίας τόσο στις δωρεές όσο και στην ακίνητη περιουσία τους. Την ίδια στιγμή οι περιπτώσεις παιδιών που χρειάζεται να απομακρυνθούν από τις φυσικές τους οικογένειες αυξάνουν, με την ακραία φτώχεια να λειτουργεί ως επιπρόσθετος παράγοντας που επιτείνει την αδυναμία ορισμένων γονέων να φροντίσουν κατάλληλα τα παιδιά τους. Βλ. σχετικά Συνήγορο του Πολίτη (Συνήγορο του Παιδιού), Έκθεση προς την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Παιδιού του ΟΗΕ, *op. cit.*, σελ. 12.

37. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, η ανάγκη αντικατάστασης του ιδρυματοκεντρικού προνοιακού συστήματος έχει γίνει εμφανής ιδίως τα τελευταία χρόνια.

- Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στο θεσμό της αναδοχής³⁸, διαπιστώνεται ότι υλοποιείται ελάχιστα, κυρίως λόγω της έλλειψης κοινωνικών υπηρεσιών και συστήματος υποστήριξης της επιλογής, εκπαίδευσης, παρακολούθησης και υποστήριξης των αναδόχων γονέων, αλλά και της μη διάθεσης επαρκών σχετικών πόρων από την Πολιτεία. Λογική και άμεση συνέπεια των χρόνιων ελλείψεων της Χώρας στον τομέα αυτό είναι, στη μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων, η εισαγωγή και μακροχρόνια παραμονή σε ιδρύματα των παιδιών που χρειάζεται να απομακρυνθούν από τις φυσικές τους οικογένειες για λόγους που συνδέονται με σοβαρές δυσλειτουργίες σε αυτές.

- Τέλος, αν και το νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με την υιοθεσία δεν είναι πρόσφατο (Ν 610/1970 και Ν 2447/1996), στην πράξη, ο αριθμός των υιοθεσιών που πραγματοποιούνται ετησίως στη Χώρα μας είναι πολύ μικρός. Από αυτές, μάλιστα, μόνο το ένα πέμπτο αφορά παιδιά που φιλοξενοούνται σε ιδρύματα. Ειδικότερα, δεδομένων των σοβαρών προβλημάτων καθυστέρησης που αντιμετωπίζει ο θεσμός της υιοθεσίας, τα παιδιά που φιλοξενοούνται σε ιδρύματα είναι υποχρεωμένα να παραμένουν σε αυτά για μεγάλο χρονικό διάστημα, αντί να εντάσσονται εγκαίρως σε θετές οικογένειες.

- Η από το νόμο (άρθρο 7, παρ. 2, Ν 2447/1996, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 20

Ν 3719/2008, ΦΕΚ Α' 241/26.11.2008) προβλεπόμενη δυνατότητα παράδοσης του παιδιού σε υποψήφιους θετούς γονείς, κατόπιν απευθείας επαφής τους με τους φυσικούς γονείς, χωρίς να έχει προηγηθεί κοινωνική έρευνα για την καταλληλότητά τους, έχει ταχύτερη έκβαση. Ωστόσο, η εξωθεσμική αυτή παράδοση του παιδιού δε συνάδει με την επιβεβλημένη από το Σύνταγμα και το διεθνές δίκαιο προστασία της παιδικής ηλικίας, καθώς υποκρύπτει σε αρκετές περιπτώσεις οικονομικές συναλλαγές και ευνοεί την ανάπτυξη της εμπορίας βρεφών και παιδιών. Συνεπώς, η δυνατότητα αυτή πρέπει να καταργηθεί.

- Γενικότερα, απαιτείται άμεση ενίσχυση των κοινωνικών υπηρεσιών που ασχολούνται με παιδιά. Ούτε οι διακρατικές υιοθεσίες έχουν υποστηριχθεί ακόμη επαρκώς από ένα οργανωμένο σύστημα υπηρεσιών, όπως ο σχετικός νόμος προβλέπει.

Συστάσεις της ΕΕΔΑ:

Η ΕΕΔΑ λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, διατυπώνει τις εξής συστάσεις:

A. Εθνική Στρατηγική για το Παιδί

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει την αναγκαιότητα προτεραιοποίησης προστασίας και πραγμάτωσης των δικαιωμάτων του παιδιού. Προς τον σκοπό αυτό, προκρίνει την διάρθρωση εθνικής στρατηγικής με διακριτούς άξονες για την προστασία της παιδικής ηλικίας, με διασφάλιση της ουσιαστικής συμμετοχής και του Συνηγόρου του Παιδιού.

Ουσιώδεις άξονες μίας τέτοιας στρατηγικής θα μπορούσαν να συνιστούν η ανάπτυξη μίας παιδοκεντρικής δημοσιονομικής πολιτικής σε συνδιασμό με την διάχυση της διάσπασης του παιδιού (child mainstreaming) σε όλους τους τομείς και τα επίπεδα άσκησης πολιτικής.

Σε ό,τι συγκεκριμένα αφορά την παιδοκεντρική δημοσιονομική πολιτική, αυτή θα αποτυπώνεται σε «φιλικούς» για την προστασία της παιδικής ηλικίας προϋπολογισμούς και διαμόρφωση ειδικών πιστώσεων στον Κρατικό Προϋπολογισμό για τη χρηματοδότη του συνόλου των κρατικών πολιτικών που αφορούν το παιδί³⁹ (child

38. Το νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με το θεσμό της αναδοχής αναδιοργανώθηκε με το Ν 2447/1996, ο οποίος εισάγει για πρώτη φορά στον Αστικό Κώδικα ένα νέο ειδικό κεφάλαιο, εναρμονισμένο με το Σύνταγμα και τις διεθνείς Συμβάσεις. Σύμφωνα με το νομοθετικό αυτό πλαίσιο, η αναδοχή ορίζεται ως ανάθεση της πραγματικής φροντίδας ενός παιδιού σε μια νέα οικογένεια, χωρίς να μεταβάλλονται οι έννομες σχέσεις με την φυσική του οικογένεια. Μπορεί, δε, να λάβει χώρα είτε με ιδιωτικό συμφωνητικό μεταξύ της φυσικής και της ανάδοχης οικογένειας είτε με δικαστική απόφαση, όταν οι γονείς δε συναινούν. Είναι πολύ σημαντικό να γίνει κατανοητό ότι η αναδοχή δεν καταργεί τη σχέση του παιδιού με τη φυσική του οικογένεια, αλλά στην πραγματικότητα την υποστηρίζει και αποβλέπει στην επιστροφή του παιδιού σε αυτήν, όταν τα όποια προβλήματα οδήγησαν στην απομάκρυνση αρθούν. Οι ανάδοχοι γονείς αναλαμβάνουν τη φιλοξενία και φροντίδα του παιδιού, ωστόσο οι φυσικοί γονείς ενημερώνονται και μπορούν να επικοινωνούν με το παιδί, ανάλογα βέβαια και με το πρόβλημα που τυχόν αντιμετωπίζουν και τη σχετική δικαστική ρύθμιση ως προς το ζήτημα αυτό. Βλ. Συνηγόρος του Πολίτη (Συνηγόρος του Παιδιού), Συνάντηση Διαλόγου για την Αναδοχή, Εισήγηση Γ. Μόσχου, Βοηθού Συνηγόρου του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 20.11.2013, σελ. 1.

39. UNICEF, Ελληνική Εθνική Επιτροπή, Η κατάσταση των παι-

budgeting), ελεγχόμενων ως προς την τήρησή τους με ειδική αιτιολόγηση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους.

Προς την ίδια κατεύθυνση, εξίσου σημαντική κρίνεται η θεσμική ενίσχυση του Συνηγόρου του Παιδιού, με νομοθετική διασφάλιση του έως τώρα κεκτημένου, που εξασφαλίζει τη λειτουργία της Αρχής όχι μόνο ως μηχανισμού ελέγχου αλλά και ως φορέα προαγωγής των δικαιωμάτων του παιδιού, με την ανάληψη πρωτοβουλιών.

Β. Εκπόνηση Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαία την εκπόνηση ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (στο εξής ΕΣΔΔΠ)⁴⁰.

Με βάση και τις προτάσεις που έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα από το Συνήγορο του Παιδιού για τη βέλτιστη δυνατή ανάπτυξη μηχανισμού εκπόνησης και παρακολούθησης του ΕΣΔΔΠ, η ΕΕΔΑ προτείνει τη συγκρότηση ενός διυπουργικού οργάνου με συντονιστικό ρόλο και παράλληλα την νομοθετική κατωχύρωση της διυπουργικής αυτής συνεργασίας.

Υπό τη μορφή Διυπουργικής Επιτροπής για τα Παιδιά, ένα τέτοιο όργανο αποτελούμενο από Γενικούς Γραμματείς Υπουργείων με συναφείς αρμοδιότητες, θα έχει την τελική ευθύνη ανάπτυξης και υλοποίησης του ΕΣΔΔΠ και λογοδοσίας επ' αυτού.

Προτείνεται επίσης να συμμετέχει ο Βοηθός Συνήγορος για τα Δικαιώματα του Παιδιού, -με ρόλο συμβουλευτικό/γνωμοδοτικό- και να καλούνται σε ακρόαση εκπρόσωποι και άλλων δημοσίων οργανισμών ή ανεξαρτήτων αρχών, αναλόγως των θεματικών της κάθε συνάντησης.

Εξίσου σημαντικός κρίνεται και ο ορισμός Επιστημονικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελούμενης από πρόσωπα εγνωσμένου κύρους και εδραιωμένων γνώσεων στο πεδίο των δικαιωμάτων του παιδιού, που θα έχει την ευθύνη έκδοσης κατευθύνσεων για το περιεχόμενο του ΕΣΔΔΠ και πραγματοποίησης εισηγήσεων προς το διυπουργικό όργανο.

Η Επιτροπή αυτή θα μπορούσε να είναι η προβλεπόμενη του Εθνικού Παρατηρητηρίου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, εφόσον διασφαλισθεί ότι πράγματι η επιλογή και ο διορισμός των μελών της θα γίνεται με αντικειμενικά κριτήρια αξιοκρατίας.

Ειδικός μηχανισμός προτείνεται και για την ανάπτυξη και παρακολούθηση του ΕΣΔΔΠ. Το σχέδιο που θα εκπονηθεί θα προβλέπεται να τεθεί σε δημόσια διαβούλευση κατά την έναρξή του και σε συγκεκριμένες φάσεις της υλοποίησής του. Να έχει ρητά διατυπωμένους στόχους, συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα (προτείνεται 5ετές) και διαδικασίες ανάπτυξης, παρακολούθησης, αναθεώρησης και αξιολόγησης. Επίσης να προβλέπει ενέργειες και σαφώς κατανοητές αρμοδιότητες τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε περιφερειακό, με συμμετοχή εκπροσώπων των ΟΤΑ, δημοσίων υπηρεσιών για τα παιδιά και ΜΚΟ.

Γ. Εγγυημένο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης

Η ΕΕΔΑ προκρίνει την συνταγματική κατοχύρωση του εγγυημένου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης για τα παιδιά.

Το εγγυημένο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης είναι έννοια κατά πολύ ευρύτερη από το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα –που παραπέμπει κυρίως σε μια λογική επιδοματικής ενίσχυσης– καθώς αποβλέπει σε μια συνολικότερη, αποτελεσματικότερη αλλά και πλέον ευέλικτη κάλυψη των κοινωνικών αναγκών των παιδιών, τόσο γενικά, μέσω της στοχευμένης και κοινωνικά ελεγχόμενης παροχής αγαθών και υπηρεσιών (π.χ. για πρόνοια, υγεία, στέγαση, θέρμανση κ.λπ.) όσο και ειδικότερα στον χώρο της παιδείας, μέσω συγκεκριμένων πολιτικών για τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την εκπαίδευση των παιδιών από φτωχές και προβληματικές οικογένειες.

Η συνταγματική κατοχύρωση του εγγυημένου επιπέδου αξιοπρεπούς διαβίωσης θα καθιστά πιο ορατό το συμπαγή κανονιστικό πυρήνα των κοινωνικών δικαιωμάτων, ως μείζονα θεσμική εγγύηση τόσο του «κοινωνικού κεκτημένου» όσο και του αναδιανεμητικού χαρακτήρα της κοινωνικής πολιτικής, την οποία πλέον ο νομοθέτης δεν μπορεί να εκλαμβάνει ούτε ως προαιρετική επιλογή ούτε ως κοινωνική φιλανθρωπία.

δίων στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά, op. cit., σελ. 95-96.

40. *Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού), Προτάσεις για το περιεχόμενο ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Ιούλιος 2013, στ. Β.*

Παράλληλα, πάντως, στόχος μιας τέτοιας πρότασης είναι να δώσει συγκεκριμένο νόημα και περιεχόμενο, διεκδικητικό βάθος και θεσμική προοπτική στην ίδια την αρχή του κοινωνικού κράτους, σε σχέση με την παιδική προστασία. Να σηματοδοτήσει, δηλαδή, αφενός μεν μια διαφορετική αντίληψη για τις κοινωνικοπολιτικές προτεραιότητες της σύγχρονης δημοκρατίας – στις οποίες δεν νοείται να μην συγκαταλέγεται η κοινωνική προστασία των παιδιών – και αφετέρου μια νέα ανάγνωση της αρχής της ισότητας, ως αποκαταστατικής ισότητας, που στοχεύει, μέσω θετικών ενεργειών του Κράτους, στη ρίζα των κοινωνικών διαφοροποιήσεων στην παιδική ηλικία, δηλαδή στην ανατροπή των γενεσιουργών αιτιών της κοινωνικής ανισότητας, πολλώ δε μάλλον του κοινωνικού αποκλεισμού. Πάντως, έως ότου ενταχθεί στο Σύνταγμα ρητή διάταξη με το προαναφερόμενο περιεχόμενο, μπορούν και πρέπει να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται οι υφιστάμενες συνταγματικές διατάξεις (και ιδίως εκείνες των άρθρων 21 και 25, παρ. 1), υπό το φως των διεθνών κανόνων, έτσι ώστε να προωθείται η αποτελεσματικότερη πραγμάτωση των δικαιωμάτων.

Δ. Επικύρωση από την Ελληνική Δημοκρατία του τρίτου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με τη διαδικασία αναφορών

Η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαία την κύρωση και επικύρωση από την Ελλάδα του τρίτου Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της ΔΣΔΠ.

Το εν λόγω Πρωτόκολλο αναθέτει στην Επιτροπή της ΔΣΔΠ την αρμοδιότητα να εκδικάζει προσφυγές (αναφορές), ατόμων ή ομάδων ατόμων, που εμπíπτουν στη δικαιοδοσία ενός συμβαλλόμενου μέρους και υποστηρίζουν ότι είναι θύματα παραβίασης από το εν λόγω συμβαλλόμενο μέρος δικαιώματος που κατοχυρώνεται είτε στη Σύμβαση είτε στα δύο πρώτα Προαιρετικά Πρωτοκόλλα της. Μάλιστα, παρέχεται και στα παιδιά η δυνατότητα να υποβάλουν απευθείας καταγγελίες για παραβίαση των δικαιωμάτων τους.

Το ως άνω Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε στη Νέα Υόρκη στις 19 Δεκεμβρίου 2011 και τέθηκε σε διεθνή ισχύ στις 14 Απριλίου 2014, σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 1 του Πρωτοκόλλου, που προ-

βλέπει ότι «το Πρωτόκολλο θα τεθεί σε ισχύ τρεις μήνες μετά την κατάθεση του δεκάτου εγγράφου επικύρωσης ή προσχώρησης». Έως την 6η Μαΐου 2014, δέκα (10) κράτη είχαν επικυρώσει το Πρωτόκολλο, ενώ 45 κράτη το έχουν υπογράψει.

Ε. Οριζόντια Δικτύωση των Υπηρεσιών

Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία που αποδεικνύουν την έλλειψη συντονισμού και συνοχής μεταξύ των υπηρεσιών υγείας και πρόνοιας, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την συνεργασία των αρμοδίων υπηρεσιών μέσω:

- α) της συνεκτικής οριζόντιας δικτύωσης τους,
- β) της υποχρεωτικής διατομεακής συνεργασίας τους για την έγκαιρη λήψη των κατάλληλων και αναγκαίων μέτρων,
- γ) της υιοθέτησης πολιτικών για την πρόληψη και πρωτοκόλλων για την ορθή διαχείριση περιστατικών κακοποίησης/παραμέλησης και την πραγματοποίηση παραπομπών, όποτε απαιτείται, σε ψυχοκοινωνικές υπηρεσίες για την ενδελεχή διερεύνηση των περιστατικών και τη λήψη μέτρων για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών,
- δ) της διαρκούς και κατ'έτος παρακολούθησης (ενδιάμεσης και τελικής) της πορείας και των αποτελεσμάτων της συνέργειας αυτής, με σκοπό την χωρίς καθυστέρηση (ανα)προσαρμογή των μέτρων και δράσεων υπέρ της προστασίας της παιδικής ηλικίας.

ΣΤ. Διαρθρωτικές αλλαγές και θεσμικά μέτρα στους τομείς Υγείας και Πρόνοιας

Στο πλαίσιο της υιοθέτησης και υλοποίησης ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι θα πρέπει να δοθεί έμφαση σε σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές και θεσμικά μέτρα που θέτουν σε προτεραιότητα την προστασία των Δικαιωμάτων του Παιδιού στους τομείς της Υγείας και της Πρόνοιας, διασφαλίζοντας μεταξύ άλλων ότι:

- Όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά αποκτούν πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας (προληπτικής ιατρικής, εξέτασης, θεραπείας, νοσηλείας και αποκατάστασης) ανεξάρτητα από το ασφαλιστικό καθεστώς το οποίο τα καλύπτει.
- Οι υπηρεσίες υγείας και ιδιαίτερα ψυχικής υγείας για τα παιδιά αναπτύσσονται επαρκώς σε περιφερειακό επίπεδο, καλύπτοντας τις ανάγκες των παιδιών, με ιδιαίτερη μέριμνα για τις

ομάδες παιδιών που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό, όπως παιδιών με αναπηρίες, Ρομά, μειονοτήτων, μεταναστών, προσφύγων και παιδιών που ζουν σε απομονωμένες νησιωτικές / ορεινές περιοχές.

- Οι υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, ιδίως οι παρεχόμενες μέσω των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στελεχώνονται επαρκώς και εξειδικεύονται σε θέματα παιδικής προστασίας, ώστε να δύνανται να παρεμβαίνουν, συνεργαζόμενες όπου απαιτείται με τα σχολεία, τους βρεφονηπιακούς σταθμούς και τις υπηρεσίες της Δικαιοσύνης, τόσο προληπτικά όσο και υποστηρικτικά, σε οικογένειες με παιδιά που πλήττονται από την οικονομική κρίση, που παρουσιάζουν δυσλειτουργίες, κακοποίηση, παραμέληση ή εκμετάλλευση μελών τους ή που είναι ιδιαίτερα ευάλωτα, λόγω ειδικών συνθηκών (π.χ. λόγω αναπηρίας).

- Η εναλλακτική φροντίδα για τα παιδιά που χρειάζεται να απομακρυνθούν από τις οικογένειές τους εκσυγχρονίζεται, με την ενίσχυση του θεσμού της αναδοχής και της υιοθεσίας, την καθιέρωση σύγχρονων προδιαγραφών για τη λειτουργία των μονάδων παιδικής προστασίας, τη λειτουργία εξειδικευμένων δομών φιλοξενίας για παιδιά που χρειάζονται ειδική φροντίδα μέσα στην κοινότητα, την πιστοποίηση, την υποστήριξη και τον τακτικό έλεγχο όλων των μονάδων και την αποτροπή της παραμονής των παιδιών για μεγάλο χρονικό διάστημα σε αυτές.

Ζ. Συλλογή στατιστικών στοιχείων και δεδομένων

Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην αναγκαιότητα συλλογής από τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές επαρκών στατιστικών στοιχείων και δεδομένων ικανών να της επιτρέψουν να αξιολογήσει την πρόοδο που επιτυγχάνεται ως προς την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης⁴¹. Λαμβάνοντας υπόψη, συνεπώς, μεταξύ άλλων, και την ανωτέρω σύσταση της Επιτροπής του ΟΗΕ για ενίσχυση των μηχανισμών συλλογής δεδομένων σχετικά με τα

παιδιά, η ΕΕΔΑ θεωρεί σκόπιμη τη δημιουργία μιας εθνικής κεντρικής βάσης δεδομένων, στην οποία, με τη ρητή ευθύνη των αρμόδιων κρατικών οργάνων, θα συγκεντρώνονται όλα τα στοιχεία που αφορούν την εφαρμογή του συνόλου των δικαιωμάτων του παιδιού⁴².

Ζητήματα εργασίας

Κατώτατο όριο ηλικίας εισόδου στην απασχόληση⁴³

Η Επιτροπή Εμπειρογνομών της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας τονίζει ότι έχει ήδη επισημάνει πως το άρθρο 7, παρ. 5, ΠΔ 62/1998 «προβλέπει δυνατότητα παροχής άδειας για κατ' εξαίρεση απασχόληση 'εφήβων' σε επικίνδυνες εργασίες και το άρθρο 2, παρ. γ', [του ΠΔ] ορίζει ως 'έφηβο' τον τουλάχιστον 15 ετών νέο, που έχει παύσει να υπόκειται σε υποχρεωτική εκπαίδευση κατά τις σχετικές διατάξεις, [ενώ] κατά το άρθρο 3, παρ. 3, της Σύμβασης [μπορεί να επιτρέπεται με ορισμένες προϋποθέσεις] απασχόληση από την ηλικία των 16 ετών». «Επαναλαμβάνει με ανησυχία, ότι [το ΠΔ] επιτρέπει ακόμη απασχόληση νέων σε επικίνδυνες εργασίες, από 15 ετών [...] Ζητεί και πάλι επιτακτικά από την Κυβέρνηση να προσαρμόσει τη νομοθεσία της στο άρθρο 3, παρ. 3, της Σύμβασης, ώστε να προβλέπεται ότι σε κανένα κάτω των 16 ετών άτομο δεν μπορεί να επιτραπεί απασχόληση σε επικίνδυνη εργασία, σε καμία περίπτωση [...] και να τροποποιηθεί το άρθρο 2, παρ. γ', [του ΠΔ], ώστε να ορίζει ως «έφηβο» τον τουλάχιστον 16 ετών νέο». Σημειωτέον ότι το ΠΔ μεταφέρει την Οδηγία 94/33/ΕΚ⁴⁴ που ορίζει ως «έφηβο» κάθε άτομο τουλάχιστον 15 ετών (άρθρ. 3, παρ. γ') και στο άρθρο 7, παρ. 3 προβλέπει ό,τι και το άρθρο 7, παρ. 5, του ΠΔ. Ωστόσο, θέτει ένα *minimum* κανόνων με επιφύλαξη για ευνοϊκότερους κανόνες, ορίζει δε

42. Βλ. έτσι και UNICEF, *Ελληνική Εθνική Επιτροπή, Η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα 2014. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα παιδιά*, *op. cit.*, σελ. 95.

43. Κυρωτικός νόμος 1182/1981. CEACR 102nd ILC (2013), C. 138, ιστοσελίδα σημ. 57 (η υπογράμμιση είναι της Επιτροπής).

44. Οδηγία 94/33/ΕΚ (προστασία των νέων κατά την εργασία) ΕΕ L 216/12, 20.08.1994.

41. *Committee on the Rights of the Child, Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Concluding observations: Greece, op. cit., par. 19-20.*

ότι «πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι αρχές της ΔΟΕ για προστασία των νέων στην εργασία, με ταξύ των οποίων και όσων αφορούν το κατώτατο όριο ηλικίας εισόδου στην απασχόληση» (Προοίμιο, παρ. 5, 7, 9). Έτσι, η Οδηγία δεν θίγει τις ευνοϊκότερες διατάξεις της Σύμβασης 138, σύμφωνα και με τον Χάρτη ΕΕ (άρθρο 32: «απαγόρευση εργασίας παιδιών, προστασία νέων στην εργασία», που περιέχει ρητή «επιφύλαξη ευνοϊκότερων κανόνων» και άρθρο 53). Στην παρούσα δραματική για τα παιδιά συγκυρία, ενόψει της μη αποτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας, της ραγδαίας αύξησης και της ελλιπούς αντιμετώπισης της φτώχειας, είναι πιο επείγουσα από ποτέ η αποτελεσματική προστασία των παιδιών, με ενίσχυση των κανόνων και του ελέγχου εφαρμογής τους.

Μείωση αμοιβών

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι κατ' επιταγή δε του 2^{ου} Μνημονίου, οι προβλεπόμενες στην ΕΓΣΣΕ της 15.7.2010 αμοιβές μειώθηκαν κατά 22% για όλους τους εργαζόμενους, εκτός των κάτω των 25 ετών (και άρα κάτω των 18), για τους οποίους μειώθηκαν κατά 32%. Έτσι, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός έγινε 586,08 Ευρώ, και για τους νέους κάτω των 25 ετών 510,95 Ευρώ, ενώ το όριο της φτώχειας είναι 580 Ευρώ⁴⁵. Η μείωση αυτή του μισθού των νέων αποτελεί, κατά την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ), παράβαση του ΕΚΧ⁴⁶.

Υποκατώτατος μισθός για νέους εργαζόμενους

▪ Ο υποκατώτατος μισθός για εργαζόμενους κάτω των 25 ετών, που καθορίστηκε με διατάξεις που η ΕΕΚΔ καταδίκασε, επιβεβαιώνεται ρητά. Συνεπώς, δυνάμει του Ν 4093/2012, ο κατώτατος μηνιαίος μισθός για τους εργαζόμενους «λευκού κολάρου» (εργαζόμενοι σε γραφείο)

άνω των 25 ετών καθορίζεται στα 586,08 Ευρώ και το κατώτατο ημερομίσθιο για τους εργαζόμενους «μπλε κολάρου» (εργαζόμενοι στην παραγωγή) άνω των 25 ετών καθορίζεται στα 22,73 Ευρώ. Για τους εργαζόμενους «λευκού κολάρου» κάτω των 25 ετών ο κατώτατος μηνιαίος μισθός καθορίζεται στα 510,95 Ευρώ και το ημερομίσθιο για τους εργαζόμενους «μπλε κολάρου» κάτω των 25 ετών καθορίζεται στα 22,83 Ευρώ.

▪ Ο κατώτατος μισθός προσαυξάνεται κατά 10% για κάθε τριετία προϋπηρεσίας, μόνο για τους εργαζόμενους «μπλε κολάρου» άνω των 18 ετών και για τους εργαζόμενους «λευκού κολάρου» άνω των 19 ετών· όχι για όσους βρίσκονται κάτω από αυτά τα ηλικιακά όρια.

▪ Όταν εγγεγραμμένοι μακροχρόνια άνεργοι άνω των 25 ετών προσλαμβάνονται ως εργαζόμενοι «λευκού κολάρου», ο κατώτατος μισθός τους προσαυξάνεται κατά 5% για κάθε τριετία προϋπηρεσίας. Η προσαύξηση δεν προβλέπεται για τους εργαζόμενους «μπλε κολάρου» οποιασδήποτε ηλικίας, αλλά ούτε και για οποιοδήποτε άλλο εργαζόμενο κάτω των 25 ετών⁴⁷.

Για τους εργαζόμενους που προσλαμβάνονται από οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης με συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου σε προγράμματα κοινωφελούς εργασίας, οι μισθοί είναι ακόμα χαμηλότεροι από τα παραπάνω προβλεπόμενα από το Ν 4093/2012: 490 Ευρώ μηνιαίως για τους άνω των 25 ετών και 427 Ευρώ για όσους είναι κάτω των 25 ετών⁴⁸.

Παιδιά με αναπηρίες

➤ **Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες - Προβλήματα σχετικά με την εφαρμογή της***

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Αν-

45. ECSR 23.5.2012, Complaint No. 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece.

46. Βλ. ιδίως ECSR 23.05.2012, Complaint No. 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece.

47. Άρθρο 1, παρ. 1α, υποπαρ. 1α.11 (3) του Ν 4093/2012, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 1, παρ. 1α, υποπαρ. 1α.7 του Ν 4254/2014.

48. Άρθρο 1, παρ. 1δ, υποπαρ. 1δ.1 του Ν 4152/2013. Κοινή Υπουργική Απόφαση 3. 24641/Οικ/3.1574/2013, ΦΕΚ 2091/27.8.2013/τ.Β' και μεταγενέστερες Υπουργικές Αποφάσεις.

* Υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ κατά τη συνεδρίαση της 9ης Οκτωβρίου 2014.

θρώπου (ΕΕΔΑ) θεωρεί την κύρωση και επικύρωση από την Ελλάδα της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (Σύμβασης) και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της (Πρωτοκόλλου) σημαντικό βήμα στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου στη χώρα μας. Ωστόσο, κρίνει αναγκαίο να κάνει μια πρώτη, ενδεικτική, επισήμανση σοβαρών προβλημάτων που δημιουργούν ο κυρωτικός νόμος και η εφαρμογή της Σύμβασης στην πράξη, επιφυλασσομένη να επανέλθει σχετικά.

1. Η Σύμβαση και το Πρωτόκολλο κυρώθηκαν με τον Ν. 4074/2012, επικυρώθηκαν την 31^η Μαΐου 2012⁴⁹ και άρχισαν να ισχύουν διεθνώς για την Ελλάδα από την 31^η Ιουνίου 2012, σύμφωνα με το άρθρ. 45 § 2 της Σύμβασης και το άρθρ. 13 § 2 του Πρωτοκόλλου. Συνεπώς, από την 31^η Ιουνίου 2012, η Ελλάδα υπόκειται στον έλεγχο εφαρμογής της Σύμβασης που διενεργεί η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (Επιτροπή), την οποία σύνεστησε το άρθρ. 34 της Σύμβασης. Επίσης, από την 31^η Ιουνίου 2012, άρχισε να ισχύει έναντι της Ελλάδας η αρμοδιότητα της Επιτροπής να δέχεται και να εξετάζει «αναφορές» από άτομα ή ομάδες ατόμων που υπόκεινται στη δικαιοδοσία του Ελληνικού Κράτους, με τις οποίες αυτά προβάλλουν ότι τα ίδια ή άλλα άτομα ή ομάδες, για λογαριασμό των οποίων ενεργούν, είναι θύματα παραβίασης της Σύμβασης (άρθρ. 1 Πρωτοκόλλου).

A' . Οι υποχρεώσεις που επιβάλλει η Σύμβαση για την παρακολούθηση της εφαρμογής της στο εθνικό επίπεδο

2. Το άρθρ. 33 της Σύμβασης επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη τις ακόλουθες υποχρεώσεις για την παρακολούθηση της εφαρμογής της στο εθνικό επίπεδο:

α) «Να καθορίσουν ένα ή περισσότερα σημεία αναφοράς (focal points) μέσα στην κυβέρνηση για θέματα σχετιζόμενα με την εφαρμογή της Σύμβασης και να δίδουν τη δέουσα προσοχή στην ίδρυση ή τον καθορισμό ενός συντονιστικού μηχανισμού μέσα στην κυβέρνηση, προκειμένου

να διευκολύνει τη σχετική δράση, σε διαφορετικούς τομείς και διαφορετικά επίπεδα» (άρθρ. 33§1).

β) «Να διατηρούν, ενισχύουν, ορίζουν ή συστήνουν, μέσα στο συμβαλλόμενο κράτος, ένα πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένων ενός ή περισσότερων ανεξάρτητων μηχανισμών, και προκειμένου να προάγουν, προστατεύουν και παρακολουθούν την εφαρμογή της Σύμβασης. Κατά τον ορισμό ή τη σύσταση ενός τέτοιου μηχανισμού, τα συμβαλλόμενα κράτη λαμβάνουν υπόψη τις αρχές σχετικά με το καθεστώς και τη λειτουργία των εθνικών θεσμών για την προστασία και την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (άρθρ. 33§2).

γ) «Η κοινωνία των πολιτών, και ιδιαίτερα τα άτομα με αναπηρίες και οι αντιπροσωπευτικές οργανώσεις τους, θα εμπλέκονται και θα μετέχουν πλήρως στη διαδικασία παρακολούθησης» (άρθρ. 33§3).

B' . Η ελλιπής συμμόρφωση προς τις υποχρεώσεις που επιβάλλει η Σύμβαση

I. Η ελλιπής συμμόρφωση από νομοθετική άποψη

3. Το Άρθρο Τρίτο του κυρωτικού νόμου προβλέπει τα εξής: «Με απόφαση του Πρωθυπουργού ορίζεται στην κυβέρνηση, σύμφωνα με το άρθρο 33 παρ. 1 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, σημείο αναφοράς για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης και συντονιστικός μηχανισμός για τη διευκόλυνση των σχετικών με αυτή δράσεων». Η διάταξη αυτή αποτελεί ελλιπή συμμόρφωση προς τις υποχρεώσεις που ανέλαβε το ελληνικό κράτος με την επικύρωση της Σύμβασης, αφού παρέχει εξουσιοδότηση για την εφαρμογή της παρ. 1 μόνο του άρθρ. 33 της Σύμβασης και όχι και των λοιπών παραγράφων του άρθρου αυτού.

4. Βάσει της εξουσιοδοτικής αυτής διάταξης, εκδόθηκε η υπ' αριθ. Υ 426/20.02.2014 απόφαση του Πρωθυπουργού «Ορισμός σημείου αναφοράς για την παρακολούθηση εφαρμογής της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες (Ν. 4074/2012, ΦΕΚ Α' 88) και συντονιστικού μηχανισμού για τη

49. Βλ. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=68&Lang=en.

διευκόλυνση των σχετικών με αυτή δράσεων» (ΦΕΚ Β' 523/28/02/2014). Με το Άρθρο Μόνο της απόφασης αυτής ορίζεται ως σημείο αναφοράς για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης και ως συντονιστικός μηχανισμός για τη διευκόλυνση των σχετικών με αυτή δράσεων το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας και ειδικότερα η Διεύθυνση Διεθνών Σχέσεων της Γενικής Διεύθυνσης Διοικητικής Υποστήριξης αυτού του υπουργείου. Επίσης, η απόφαση αντιγράφει κατά λέξη την παρ. 3 του άρθρ. 33 της Σύμβασης (πιο πάνω αριθ. 2(γ)).

5. Έτσι, λόγω της ελλιπούς νομοθετικής εξουσιοδότησης, δεν έχουν συσταθεί ανεξάρτητοι μηχανισμοί που θα προάγουν, θα προστατεύουν και θα παρακολουθούν την εφαρμογή της Σύμβασης, όπως απαιτεί η παρ. 2 του άρθρου 33 της Σύμβασης. Μπορεί να συσταθεί και ένας μόνο τέτοιος μηχανισμός ή να ανατεθεί αυτό το έργο σε υφιστάμενο ανεξάρτητο φορέα, αρκεί να είναι ανεξάρτητος και να έχει τα αναγκαία μέσα (επαρκές εξειδικευμένο προσωπικό και επαρκή χρηματοδότηση) για την εκτέλεση του έργου αυτού. Η παράλειψη αυτή αποτελεί σοβαρή παράβαση της Σύμβασης, καθώς περιορίζει σημαντικά την αποτελεσματικότητά της. Για τον σκοπό αυτόν, χρειάζεται ειδική, συμπληρωματική νομοθετική εξουσιοδότηση.

6. Εξάλλου, η κατά λέξη αντιγραφή της παρ. 3 του άρθρ. 33 της Σύμβασης στην προαναφερόμενη απόφαση του Πρωθυπουργού δεν έχει κανένα νόημα. Χρειάζεται ειδική, συμπληρωματική νομοθετική εξουσιοδότηση για τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων που να παρέχουν στην κοινωνία των πολιτών, και ιδιαίτερα στα άτομα με αναπηρίες και τις αντιπροσωπευτικές οργανώσεις τους, τη δυνατότητα να εμπλέκονται και να μετέχουν πλήρως στη διαδικασία παρακολούθησης της εφαρμογής της Σύμβασης.

II. Παραδείγματα ελλιπούς συμμόρφωσης στην πράξη

7. Οι ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης θεσπίζουν δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες και επιβάλλουν αντίστοιχες υποχρεώσεις στα συμβαλλόμενα κράτη. Μεταξύ αυτών είναι και το εξαιρετικά σημαντικό για την αποφυγή κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων αυτών δικαίωμα

πρόσβασης, σε ίση βάση με τους άλλους, σε δημόσιες ή ιδιωτικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που είναι ανοικτές ή παρέχονται στο κοινό, δηλαδή, μεταξύ άλλων, σε δρόμους, συγκοινωνιακά μέσα, κτήρια, κατοικίες, ιατρικές εγκαταστάσεις, εργασιακούς χώρους, μνημεία, περιοχές πολιτιστικής σημασίας κλπ. (άρθρ. 9 και 30§1 Σύμβασης). Είναι σε όλους φανερό, ότι στην Ελλάδα, πολλές αν όχι οι περισσότερες από τις εν λόγω εγκαταστάσεις και υπηρεσίες, μεταξύ των οποίων και κτήρια Δικαστηρίων, είναι πολύ δύσκολα ή και καθόλου προσβάσιμες στα άτομα που καλύπτει η Σύμβαση.

Κατά συνέπεια, η ΕΕΔΑ, απευθύνει στην Πολιτεία τις ακόλουθες, πρώτες και επείγουσες, συστάσεις σχετικά με τη συμμόρφωση προς τη Σύμβαση:

- Να θεσπισθούν νομοθετικές διατάξεις που να παρέχουν ειδική και συγκεκριμένη εξουσιοδότηση για τη λήψη μέτρων εφαρμογής των παρ. 2 και 3 του άρθρ. 33 της Σύμβασης
- Να ληφθούν μέτρα για να καταστούν οι δημόσιες ή ιδιωτικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες προσβάσιμες στα άτομα με αναπηρίες, όπως απαιτεί η Σύμβαση.

Επιμέλεια παιδιών που στερούνται γονικής φροντίδας

➤ **Ασυνόδευτα παιδιά**

Η ΕΕΔΑ έχει εγκύψει και στο παρελθόν στο ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, αιτούντων άσυλο ή μεταναστών, δεδομένης όχι μόνο της σοβαρότητας του θέματος της εκπροσώπησης και προστασίας τους, αλλά και των εκτενών προβλημάτων που ανακύπτουν από την έλλειψη, εν τοις πράγμασι, μόνιμου επιτρόπου.

Η Χώρα μας έχει προχωρήσει την τελευταία δεκαετία στη λήψη και υλοποίηση μιας σειράς νομοθετικών πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση της κατοχύρωσης των βασικών αρχών που πρέπει να διέπουν τις διαδικασίες μετανάστευσης και ασύλου των ασυνόδευτων ανηλίκων [δηλαδή τους υπηκόους τρίτης χώρας ή ανιθαγενείς που δεν έχουν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας τους και οι οποίοι είτε εισέρχονται στην ελληνική

Επικράτεια χωρίς να συνοδεύονται από τον κατά το νόμο ή το έθιμο υπεύθυνο για την επιμέλεια τους ενήλικο και για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η ανωτέρω κατάσταση, είτε βρέθηκαν χωρίς συνοδεία μετά την είσοδό τους στη Χώρα, σύμφωνα με το άρθρο 1, παρ. 1 (θ), Ν 3386/2005]. Είναι, πράγματι, γεγονός ότι η νομοθεσία περί επιτροπείας των ασυνόδευτων ανηλίκων, όπως τροποποιήθηκε από το ΠΔ 220/2007, αποτελεί θετική εξέλιξη, καλύπτοντας πλέον και τους ασυνόδευτους ανηλίκους σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα εάν οι ανήλικοι προβαίνουν στην υποβολή αιτήματος ασύλου⁵⁰.

Παρόλα αυτά, συντασσόμενη στο σημείο αυτό με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η ΕΕΔΑ διατηρεί επιφυλάξεις για το κατά πόσο αυτό συνδράμει τη βελτίωση της κατάστασης σε καθαρά πρακτικό επίπεδο και διευκολύνει την επιτάχυνση των διαδικασιών για το διορισμό μόνιμου επιτρόπου⁵¹. Η διάταξη του άρθρου 19, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 (ασυνόδευτοι ανήλικοι, άρθρο 19 Οδηγίας 2003/9/ΕΚ) φαίνεται να ερμηνεύεται στενά από τις αρμόδιες εισαγγελικές Αρχές της προσωρινής επιτροπείας, με αποτέλεσμα ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Ανηλίκων (ή, όπου δεν υπάρχει, ο κατά τόπον αρμόδιος Εισαγγελέας Πρωτοδικών) να διαθέτει, ως μοναδική του αρμοδιότητα, τη διενέργεια των απαραίτητων ενεργειών για το διορισμό επιτρόπου του ανηλίκου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, δε, συνεπεία του φόρτου εργασίας των εισαγγελικών Αρχών σε συνδυασμό με την υποστελέχωση των δομών πρόνοιας ανηλίκων, που θα μπορούσαν ενδεχομένως να ασκήσουν ουσιαστικά καθήκοντα επιτρόπου, δεν υλοποιούνται ούτε τα στοιχειώδη για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, η οποία άλλωστε προβλέπεται από τα άρθρα 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

50. Πρακτικό συνεδρίασης και γνωμοδότησης του Συμβουλίου της Επικρατείας, Α' Τμήμα Διακοπών, αρ. 201/2007, Επεξεργασία του σχεδίου του ΠΔ 220/2007, παρ. 26.

51. Γ. Δημητρόπουλος, Ι. Παπαγεωργίου (κατόπιν ανάθεσης από το Γραφείο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα), Ασυνόδευτοι ανήλικοι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα. Μελέτη σχετικά με την αντιμετώπιση από την πολιτεία των αλλοδαπών ασυνόδευτων ανηλίκων που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα, Απρίλιος 2008, σελ. 55.

Ενδεικτικό της πρακτικής αυτής αδυναμίας συμμόρφωσης με τις γενικές αρχές που αφορούν στους ασυνόδευτους ανηλίκους, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, είναι, όπως προκύπτει από τη μέχρι σήμερα εμπειρία λειτουργίας της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, η έλλειψη διορισμού οριστικού Επιτρόπου του ανηλίκου και η μη παράσταση ούτε του προσωρινού Επιτρόπου, ούτε εν γένει νομικού εκπροσώπου στη συνέντευξη του ανηλίκου.

Για τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τις θέσεις που έχει διατυπώσει στις από 15 Φεβρουαρίου 2007 Προτάσεις της για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, κρίνοντας σκόπιμο να σταθεί ιδιαιτέρως σε ορισμένες εξ αυτών⁵²:

Σε ό,τι αφορά στο μέτρο της αστυνομικής κράτησης αλλοδαπών ανηλίκων για παράνομη είσοδο στη Χώρα, η ΕΕΔΑ προτείνει την κατάργηση και αντικατάστασή του από εναλλακτικά μέτρα φιλοξενίας ή/και προστατευτικής φύλαξης, σε κατάλληλες δομές, όσο διαρκούν οι ενέργειες για την ταυτοποίησή τους, τη διερεύνηση των συνθηκών και αιτίων εισόδου τους στη χώρα, την αναζήτηση του οικογενειακού τους περιβάλλοντος και τον καθορισμό της έννομης προστασίας τους⁵³. Επισημαίνει, παράλληλα, την αναγκαιότητα κατοχύρωσης του δικαιώματος ταχείας πρόσβασης σε νομική συμπαράσταση και αμφισβήτηση της νομιμότητας της κράτησης ανηλίκων⁵⁴.

Αναφορικά με το μέτρο της απέλασης, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τη σύστασή της για κατάργηση του μέτρου της απέλασης για αλλοδαπούς ανηλίκους που αποτελούν υποκείμενα διεθνούς προστασίας και αντιπροτείνει την αντικατάστασή του, στις περιπτώσεις εκείνες που δε στοιχειοθετείται δικαίωμα διαμονής (ως προσφορότερη λύση για την προστασία του ανηλίκου), από τη διαδικασία της επιστροφής και του επαναπαρισμού, όταν αυτό είναι εφικτό για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανηλίκου και την επανένταξή του στην κοινωνία της χώρας προέλευσης.

52. Βλ. ΕΕΔΑ, «Προτάσεις για το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», Έκθεση 2006, σελ. 151-157.

53. Βλ. σχετικά άρθρα 10, παρ. 3, ΔΣΑΠΔ, 37, περ. β', Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού και 12, παρ. 8 εδ. β', ΠΔ 113/2013.

54. Βλ. άρθρο 37, περ. δ', Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού.

Ειδικότερα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία από την απέλαση όλων των ανηλίκων, εκτός αν ακολουθούν το γονέα ή τον ασκούντα τη γονική μέριμνα που απελαύνεται.

- Σχετικά με την επιτροπεία των ασυνόδευτων ανηλίκων, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει την αναγκαιότητα εφαρμογής του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου, το οποίο προβλέπει το διορισμό επιμελητή ή συμβούλου για κάθε ανήλικο, ειδικά στο πεδίο της παιδικής πρόνοιας. Υπενθυμίζεται, δε, ότι πρωταρχικό στοιχείο που πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά όργανα είναι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού⁵⁵.

- Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά σε ασυνόδευτους ανήλικους αιτούντες διεθνή προστασία, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι αποτελούν μια ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα με υψηλή ανάγκη από βοήθεια, ψυχολογική, ιατρική και νομική, παρεχόμενη δωρεάν από την Πολιτεία, από ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό και με συμπαράσταση διερμηνέα.

- Τέλος, σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα στην υγεία και την εκπαίδευση, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι, σε περίπτωση ανηλίκων θυμάτων οποιασδήποτε μορφής κακοποίησης (εκμετάλλευση, βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, ένοπλες συγκρούσεις), πέραν του δικαιώματος σε δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη⁵⁶, προβλέπεται ευθύνη των Υπηρεσιών του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για την εξασφάλιση της φιλοξενίας των ανηλίκων θυμάτων σε μονάδα Κοινωνικής Φροντίδας, προκειμένου να υπάρχει κατάλληλη θεραπεία και ψυχολογική φροντίδα⁵⁷. Ανάλογο είναι και το καθήκον της Πολιτείας για παροχή παιδείας, προσβάσιμης στα παιδιά με υποστηρικτική διδασκαλία, μέχρι να μάθουν καλά την γλώσσα.

Αναγνωρίζοντας ότι η ύπαρξη χάσματος μεταξύ δικαίου και πρακτικής είναι συχνό φαινόμενο⁵⁸, ιδίως στη σημερινή οικονομική, κοινωνική

και πολιτική συγκυρία που διανύει η Χώρα, ευχή της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ είναι να απαλειφθεί, εν προκειμένω, κάθε φρένο στην προαγωγή και εκπλήρωση των εν λόγω θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού και να διασφαλιστεί η τήρηση και η αποτελεσματικότητα τόσο του γράμματος, όσο και του πνεύματος του νόμου⁵⁹.

➤ Σχετικά με τη γονική μέριμνα

Σε παλαιότερες παρατηρήσεις της επί του Σχεδίου Νόμου «Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία⁶⁰ η ΕΕΔΑ είχε εστιάσει σε επιχειρούμενη τότε μεταβολή των σχετικών με τη γονική μέριμνα διατάξεων (άρθρο 21 του Σ/Ν). Είχε παρατηρήσει σχετικά τα εξής:

«Η εισαγωγή του κανόνα της συνέχισης της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας και μετά τη λύση ή ακύρωση του γάμου ή τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης, αποτελεί πολύ επικίνδυνη ανατροπή βασικών αρχών του οικογενειακού δικαίου που εξυπηρετούν το συμφέρον του παιδιού. Οποιαδήποτε τροποποίηση των περί γονικής μέριμνας ρυθμίσεων χρειάζεται εμπειριστατωμένη έρευνα, μελέτη και αξιολόγηση της υφιστάμενης νομοθεσίας και της εφαρμογής της στην πράξη, με γνώμονα την προστασία του συμφέροντος του παιδιού που επιβάλλουν το Σύνταγμα (άρθρο 21 παρ. 1) και η Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (άρθρο 3).

σταση των ασυνόδευτων ανηλίκων και μεριμνούν για τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (άρθρο 37 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, 13, παρ. 6, (β') ΠΔ 114/2010, 97 ΠΔ 141/1991, 5, παρ. 2, της Υπ. απόφασης αριθ. 400/2009), καταλήγει στη λυπηρή διαπίστωση της μη-εφαρμογής τους από τις ελληνικές αστυνομικές και δικαστικές Αρχές και καταδικάζει για ακόμη μια φορά την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 5, παρ. 1 (στ'), ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια). Βλ. ΕΔΔΑ, *Housein κατά Ελλάδας*, 24.10.2013, παρ. 73-78.

59. Βλ. σχετικά M. Belanger, «Migrations, santé et droit: conclusion», *Revue de droit sanitaire et social*, no Hors-série 2012, σελ. 159 επ.; Eric Martinet, «La santé des migrants: pour un droit universel», *RDSS*, op. cit., σελ. 133 επ.

60. Το εν λόγω κείμενο παρατηρήσεων ενέκρινε ομοφώνως η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στην από 10.07.2008 συνεδρίασή της. Εισηγήτριες: Κεφάλαιο Πρώτο, Χ. Παπαδοπούλου και Λ. Μπολάνη, Επιστημονικές Συνεργάτιδες της ΕΕΔΑ και Κεφάλαιο Δεύτερο, Σ. Κουκούλη-Σηλιωτοπούλου, Μέλος ΕΕΔΑ, Εκπρόσωπος ΣΔΓ και Τ. Σταυρινάκη, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

55. Άρθρα 3, παρ. 1, Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, 18, παρ. 1, ΠΔ 220/2007 και 11, παρ. 7, ΠΔ 113/2013.

56. Όπως αυτό κατοχυρώνεται από τα άρθρα 12, παρ. 3 και 14 ΠΔ 220/2007.

57. Άρθρο 18, παρ. 2, ΠΔ 220/2007.

58. Αυτό το χάσμα φαίνεται να αναγνωρίζει σε πρόσφατη απόφασή του το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το οποίο, αφού παραθέτει σωρεία διατάξεων που διέπουν την κατά-

Η διατήρηση της από κοινού άσκησης της γονικής μέριμνας, ενόψει και της ασάφειας βασικών εννοιών, όπως είναι εκείνη των «συνήθων πράξεων που αναφέρονται στην καθημερινή ζωή του ανηλίκου» (τροποποιημένο άρθρο 1513 ΑΚ), θα προκαλέσει βλαβερές για τα παιδιά εντάσεις και συχνότερη παρέμβαση των δικαστηρίων στην καθημερινή ζωή για την επίλυση διαφωνιών.

Εξάλλου, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις των γονέων, οι οποίοι δεν εκπληρώνουν τη θεμελιώδη υποχρέωση της καταβολής διατροφής. Κι αυτοί οι ανεύθυνοι γονείς θα έχουν όμως δικαίωμα, σύμφωνα με τη νέα ρύθμιση, να επεμβαίνουν και να ρυθμίζουν σημαντικές πτυχές της ζωής του παιδιού.

Και η αιτιολογική έκθεση αναγνωρίζει ότι η εισαγόμενη ρύθμιση «ασφαλώς μπορεί να σημαίνει αύξηση των ευκαιριών προστριβής, αλλά θεωρήθηκε από την επιτροπή ότι καθιστά τους γονείς πιο υπεύθυνους και ότι αυτοί ενισχύονται, αν θέλουν να ασκήσουν τον γονικό τους ρόλο για την ουσιαστική σύνδεση με το ανήλικο τέκνο, που είναι απαραίτητη για την ψυχική και

συναισθηματική ανάπτυξη του τέκνου. Επί πλέον η επιτροπή θεωρεί ότι το σύστημα της συμφωνίας των γονέων μεσοπρόθεσμα συμβάλει θετικά ώστε οι γονείς να αντιλαμβάνονται ότι, παρά τον χωρισμό τους, είναι και οι δύο υπεύθυνοι για το παιδί. Παρά ταύτα αναγνωρίζεται ότι το σύστημα προϋποθέτει ώριμους γονείς».

Δηλαδή, η Πολιτεία αποδέχεται να γίνουν τα παιδιά αντικείμενο πειραματισμού, για να διαπιστωθεί «αν θέλουν» οι χωρισμένοι γονείς να ασκήσουν υπεύθυνα τα καθήκοντά τους; Και θα περιμένουμε να δούμε «μεσοπρόθεσμα» (δηλαδή, αφού έχουν ήδη υποστεί τα παιδιά τις δυσμενείς συνέπειες του προτεινόμενου με το Σ/Ν συστήματος) αν οι γονείς είναι «ώριμοι» για το σύστημα αυτό;

Λόγω της προφανούς και παραδεδεγμένης και από τους συντάκτες του Σ/Ν επικινδυνότητας των προτεινόμενων ρυθμίσεων, η ΕΕΔΑ καλεί το Υπουργείο Δικαιοσύνης να απαλείψει το άρθρο 21».

Σε συνέχεια των συστάσεων της ΕΕΔΑ η επίμαχη διάταξη αποσύρθηκε.

3. Συνέργιες με Ευρωπαϊκούς και Διεθνείς Φορείς

3.1. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) σχετικά με τις συνεχιζόμενες τραγωδίες στη Μεσόγειο, μια προσέγγιση από τη σκοπιά των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Οι άνθρωποι πάνω από τα σύνορα - Η προστασία πάνω από τον συνοριακό έλεγχο (29.4.2015)

Statement of the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) on the continuing tragedies in the Mediterranean Sea, a human rights approach – People before borders - Protection before border control

Από τον Ιανουάριο του 2015 τουλάχιστον 1550 άνθρωποι έχουν χάσει τη ζωή τους στην προσπάθεια να διασχίσουν τη Μεσόγειο, αναζητώντας ασφάλεια ή μια καλύτερη ζωή. Μόλις πριν λίγους μήνες (τον Οκτώβριο του 2014), την επιχείρηση έρευνας και διάσωσης Mare Nostrum, προϋπολογισμού 9 εκ ευρώ τον μήνα, διαδέχτηκε η επιχείρηση Triton, που διενεργείται από την Frontex, με προϋπολογισμό μόλις 3 εκ. ευρώ το μήνα. Μετά τα ναυάγια των τελευταίων εβδομάδων, ο συνολικός αριθμός των νεκρών έχει πλέον αυξηθεί και θα συνεχίσει να αυξάνεται, αν η ΕΕ και τα Κράτη Μέλη της δεν αναλάβουν την ευθύνη που τους αναλογεί και δεν λάβουν μέτρα. Επιπλέον, ενέργειες απαιτούνται και από κράτη της αφρικανικής ηπείρου και της Μέσης Ανατολής και των αντίστοιχων διεθνών οργανισμών τους.

Σε συνέχεια της τραγωδίας αυτής της εβδομάδας, το Κοινό Συμβούλιο Υπουργών Εξωτερικών και Εσωτερικών Υποθέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρότεινε ένα σχέδιο δράσης 10 σημείων για τη μετανάστευση. Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΝΝΗΡΙ/ΕΔΕΘΑΔ) επισημαίνει αυτήν την προσπάθεια και αναγνωρίζει πως ορισμένα μέτρα κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση, όπως μεταξύ άλλων η ενίσχυση των κοινών επιχειρήσεων στη Μεσόγειο ή η αναθεώρηση των μηχανισμών

έκτακτης μετεγκατάστασης και των συμφωνιών μετεγκατάστασης.

Ωστόσο, όσο το κέντρο βάρους παραμένει στην προστασία των εξωτερικών συνόρων και στην αντιμετώπιση των διακινητών, οι τραγωδίες θα συνεχίζονται. Λαμβάνοντας υπόψη ότι από τους 600 θανάτους το 2013 και τους 3.500 το 2014, το πρώτο τρίμηνο του 2015 βρισκόμαστε πλέον στους 1.550 θανάτους, μπορούμε να συμπεράνουμε πως η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει αντιμετωπίσει αποτελεσματικά μία από τις βασικές αιτίες του προβλήματος: την έλλειψη νόμιμων διόδων προς την Ευρώπη. Οι διακινητές ευνοούνται όταν οι άνθρωποι που χρειάζονται προστασία ή αναζητούν μια αξιοπρεπή ζωή αναγκάζονται να καταφύγουν σε παράνομες μεταναστατευτικές διόδους. Η καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων πρέπει να παραμείνει προτεραιότητα, να επικεντρώνεται όμως στα δίκτυα εκμετάλλευσης και καταχρηστικής μεταχείρισης που αποκομίζουν κέρδη από τους κινδύνους της παράνομης διακίνησης, καταπατώντας τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών που επιχειρούν αυτό το επικίνδυνο ταξίδι.

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προβλέπει το δικαίωμα του καθενός να εγκαταλείπει οποιαδήποτε χώρα, συμπεριλαμβανομένης της δικής του, και το δικαίωμα να αιτείται και να του παρέχεται άσυλο σε άλλες χώρες. Το δικαίωμα στο άσυλο κατοχυρώνεται επίσης στο Άρθρο 18 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Η Σύμβαση του ΟΗΕ για το Καθεστώς των Προσφύγων περιλαμβάνει την αρχή της μη-επαναπροώθησης. Έτσι η υποχρέωση προστασίας των δικαιωμάτων αυτών πρέπει να γίνεται σεβαστή από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα Κράτη Μέλη της. Σε συνέχεια της απόφασης *Hirsi Jamaa* του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, είναι αδιαμφισβήτητο ότι τα Κράτη Μέλη πρέπει να τηρούν τις υποχρεώσεις τους σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου κατά τις επιχειρήσεις διάσωσης στην ανοιχτή θάλασσα.

Με την παρεμπόδιση των ανθρώπων να διασχίζουν τα ευρωπαϊκά σύνορα, αν τελικά προσεγγίσουν τα σύνορα, καθίσταται αδύνατη η ενδελεχής εξέταση ενός αιτήματος προστασίας. Αυτό θα

μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να επαναπροωθηθούν πρόσωπα που ενδεχομένως κινδυνεύουν από κακομεταχείριση ή δίωξη στη χώρα επιστροφής, στην παρούσα συγκυρία ιδίως στη Σομαλία, τη Συρία, την Ερυθραία και το Σουδάν.

Πώς μπορεί η ΕΕ να αποτρέψει περαιτέρω τραγωδίες; Οι επιλογές είναι πολυάριθμες. Συντασσόμενο με τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA), το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ συστήνει τα Κράτη Μέλη να εντείνουν τις δεσμεύσεις τους σε ό,τι αφορά την μετεγκατάσταση και τις εισόδους για ανθρωπιστικούς λόγους, με την οικονομική υποστήριξη της ΕΕ.

Θα πρέπει να διερευνηθούν τρόποι ενίσχυσης των νόμιμων οδών προς την ΕΕ, στη βάση την προηγούμενη εμπειρία, όπως τα προγράμματα ανθρωπιστικής εκκένωσης που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της κρίσης του Κοσόβου. Η ενεργοποίηση της Οδηγίας 2001/55/ΕΚ σχετικά με την προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων θα μπορούσε επίσης να αποτελέσει μια σοβαρή επιλογή.

Άμεσότερη λύση στο πρόβλημα της παράνομης διακίνησης ανθρώπων θα μπορούσε να αποτελέσει η έκδοση βραχυπρόθεσμων θεωρήσεων εισόδου για ανθρωπιστικούς λόγους. Η διαδικασία έκδοσης θεώρησης εισόδου για ανθρωπιστικούς λόγους διαφέρει από αυτή της μετεγκατάστασης ή από άλλες μορφές εισόδου για ανθρωπιστικούς λόγους, καθώς μόνο μια αρχική αξιολόγηση διενεργείται εξωεδαφικά. Τα Κράτη Μέλη μπορούν επίσης να προβούν σε άμεσες ενέργειες εφαρμόζοντας ευρέως τους κανόνες σχετικά με την οικογενειακή επανένωση προσώπων που χρήζουν προστασίας. Τα Κράτη Μέλη δεν θα πρέπει μόνο να συνεισφέρουν σε μια συνολική δράση της ΕΕ-συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης νέων νόμιμων οδών- αλλά θα πρέπει να χρησιμοποιούν το περιθώριο εκτίμησής τους σε ζητήματα μετανάστευσης, όπως προβλέπεται στην εθνική τους νομοθεσία.

Επιπλέον, η παρούσα δραματική κατάσταση, υπενθυμίζει την αναγκαιότητα για περαιτέρω αλληλεγγύη εκ μέρους των Κρατών Μελών που πλήττονται λιγότερο. Το σύστημα Δουβλίνο είναι ασύμβατο με τα θεμελιώδη ευρωπαϊκά και διεθνή πρότυπα για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως συνεχώς υπογραμμίζουν ευρωπαϊκά και διεθνή

όργανα, θεσμοί και Ειδικοί Εισηγητές των Ηνωμένων Εθνών (ειδικές διαδικασίες στο πλαίσιο του ΟΗΕ), τονίζοντας τις δυσμενείς επιπτώσεις εις βάρος των μεταναστών και των κρατών της νότιας Ευρώπης - «τους φύλακες των πυλών της Ένωσης» - καθώς και την επείγουσα ανάγκη για μια ελαστική εφαρμογή καθώς και αναθεώρηση αυτού του συστήματος.

Το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ αναγνωρίζει πως οι μακροπρόθεσμες λύσεις θα απαιτήσουν ενέργειες από πολλές περιοχές του πλανήτη και συντονισμένες προσπάθειες από πληθώρα παραγόντων για την αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών της μαζικής εξόδου προσώπων από διάφορες περιοχές προς αναζήτηση ασύλου. Το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ καλεί όλα τα κράτη να συνεισφέρουν αναλογικά για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την πραγμάτωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου -πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών- τόσο στις περιοχές αναγκαστικής μετανάστευσης όσο και εντός της ίδιας της Ευρώπης.

Παράλληλα, το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ υπογραμμίζει την ανάγκη επείγουσας δράσης για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης στις νότιες ακτές της Ευρώπης. Το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ και η Ομάδα Εργασίας για το Άσυλο και τη Μετανάστευση, καλεί τους θεσμούς και τα Κράτη Μέλη της ΕΕ, να λάβουν άμεση δράση, εστιάζοντας στην προστασία των ανθρώπων και όχι μόνο στην προστασία των εξωτερικών συνόρων. Το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ καλεί τα Κράτη Μέλη της ΕΕ να αντιμετωπίσουν την παρούσα ανθρωπιστική κρίση, με σεβασμό στις διεθνείς τους υποχρεώσεις σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα του ανθρώπου και λαμβάνοντας υπόψη παλαιότερες πρακτικές για την προστασία της ανθρωπίνης ζωής και αξιοπρέπειας.

Σχετικά με το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ

Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) απαρτίζεται από Εθνικούς Θεσμούς για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΘΑΔ) από την ευρύτερη Ευρώπη. Οι ΕΘΑΔ είναι κρατικά χρηματοδοτούμενοι θεσμοί, ανεξάρτητοι από την εκάστοτε κυβέρνηση, με ευρεία, σύμφωνα με τη νομοθεσία ή το σύνταγμα, εντολή να προωθούν και να προστα-

τεύουν τα δικαιώματα του ανθρώπου. Οι ΕΘΑΔ διαπιστεύονται βάσει των Αρχών των Παρισίων του ΟΗΕ ώστε να εξασφαλίζεται η ανεξαρτησία, η πολυφωνία, η αντικειμενικότητα και η αποτελεσματικότητά τους. Το ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ διαθέτει μια ενεργή Ομάδα Εργασίας για το Άσυλο και τη Μετανάστευση και επίσης συνεργάζεται με τους εταίρους του στον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, στο Συμβούλιο της Ευρώπης και στο Equinet, στο πλαίσιο μίας συνεργατικής πλατφόρμας για το Άσυλο και τη Μετανάστευση.

3.2. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) κατά την 6^η Συνεδρία Εργασίας της Ανοιχτής Ομάδας Εργασίας των Ηνωμένων Εθνών για τη Γήρανση (14-16.7.2015)

Statement of the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) to UN Open Ended Working Group on Ageing, Sixth Working Session

Introduction

ENNHRI welcomes and continues to support the work of the Open Ended Working Group on Ageing to protect and promote the rights of all older persons globally. It reiterates its earlier call for the OEWG to pursue the development of a comprehensive international legal instrument to promote and protect the rights of older persons. Given NHRIs' understanding of the human rights of older persons and expertise on the national implementation of all internationally recognised human rights, ENNHRI strongly reiterates its call to grant participation rights to NHRIs at the OEWG's future meetings. Indeed, ENNHRI is currently carrying out a project on the human rights of older persons and long-term care in Europe. Without participation rights, sharing these findings with the OEWG is more challenging.

About ENNHRI

The European Network of National Human Rights Institutions ("ENNHRI") comprises National Human Rights Institutions ("NHRIs") from across wider Europe. NHRIs are state funded institutions, independent of government, with a broad legislative or constitutional mandate to promote and protect human rights. They are accredited by reference to the UN Paris Principles to ensure their independence, plurality, impartiality and effectiveness. ENNHRI is one of four regional networks that make up the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC), supported by the OHCHR. It works

to enhance the promotion and protection of human rights in wider Europe through the establishment, accreditation and support of NHRIs. It supports its members through information exchange; capacity building; engagement with international and regional human rights mechanisms; and interventions in policy development and strategic litigation in Europe.

New Convention on the Rights of Older Persons

As previously noted by ICC¹, the OEWG was requested to present a proposal Pursuant to General Assembly Resolution 67/139 containing: "the main elements that should be included in an international legal instrument to promote and protect the rights and dignity of older persons..."

ENNHRI supports the development of a comprehensive international legal instrument to:

- promote and protect the rights of older persons;
- ensure the full and equal enjoyment of all human rights and fundamental freedoms by all older persons;
- promote respect for their inherent dignity;
- recognise that ageing is a natural and universal process that is experienced differently by different people;
- create a paradigm shift from perceptions of older persons as welfare recipients and a burden to society to older people as rights holders and active contributors to society.

ENNHRI Expertise on the Human Rights of Older Persons

Almost all members of ENNHRI have carried out activities to promote and protect the human rights of older persons in recent years using a variety of methods and approaches, including working with individual older persons, carrying

1. ICC Statement to the UN Open-ended Working Group on Ageing Fifth Working Session, (http://www.institut-fuer-menschenrechte.de/fileadmin/user_upload/PDFDateien/Stellungnahmen/ICC_Statement_to_the_UN_Open-ended_Working_Group_on_Ageing_Fifth_Working_Session_2014.pdf).

out monitoring and investigations, undertaking research, providing training, advising state actors and raising awareness. Many have also carried out work specifically on the area of older people and long-term care; almost half have conducted monitoring inquiries. This work has played a significant role in raising awareness of older persons' rights at national level throughout Europe and highlights the rich expertise NHRIs have in this area.

ENNHRI is currently in the process of carrying out a project, the Human Rights of Older Persons and Long-term Care in Europe ('the Project'), operating from January 2015 until June 2017. Funded by the European Commission, the Project seeks to increase awareness of the human rights of older persons and to embed a human rights based approach in the care of older persons in Europe, in particular in the current context of socio-economic crisis – a growing concern of international treaty bodies and special procedures. The Project has three stages:

1. desk-based research to identify the human rights standards relevant to older persons as set out in international and regional conventions and treaties and to establish a methodology for monitoring the human rights of older persons in care at national level, as already tested by individual NHRIs.

2. A representative pilot group of six ENNHRI members will monitor the human rights of older persons in long-term care within their jurisdictions, with reference to the human rights standards and methodologies identified by the desk-based study.

3. The third phase of the Project will seek to raise awareness of the findings, and the benefits of a human-rights based approach, amongst all relevant stakeholders in the area of long-term care. ENNHRI looks forward to sharing results of the project with the OEWG over the course of the next two years.

Role of NHRIs in protecting and promoting older persons human rights

NHRIs provide a unique insight into the implementation of the existing international frame-

work of the human rights of older persons and any gaps arising. They have crucial knowledge of human rights at the individual and national level, as they work with individual rights holders, through complaints handling or monitoring, and also address structural issues through investigatory and advisory functions. They have particular knowledge of the challenges arising out of the current socio-economic crisis. NHRIs are also an important link between national stakeholders and the UN system. They are recognised in the international human rights sphere, being granted speaking rights at the Human Rights Council and participating in the negotiations on the CRPD in New York and other OHCHR consultations.

The UN Secretary General has committed to strengthening NHRIs' engagement with UN processes. The UNSG will publish a report on the relationship between NHRIs and the UN in September 2015, which will be presented to the General Assembly (GA) at its 70th session for consideration in the context of its next resolution on NHRIs². The GA will have an important opportunity to send out another clear indication that NHRIs are welcome to contribute in those areas of UN work that would benefit from their specific independent human rights expertise.

However, NHRIs have not been granted formal participation rights at the OEWG on Ageing in spite of repeated calls since its establishment in 2010. In recognition of NHRIs' valuable expertise and knowledge, ENNHRI strongly reiterates previous calls³ made by ENNHRI and the ICC to grant participation rights to NHRIs at the OEWG's meetings.

2. *Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013, 68/171, National institutions for the promotion and protection of human rights: http://nhri.ohchr.org/EN/AboutUs/Governance/Resolutions/A_RES_68_171_EN.pdf.*

3. *ENNHRI Statement to UN Open Ended Working Group on Ageing Fourth Working Session, (<http://social.un.org/ageing-working-group/documents/EuropeanGroupStatementOEWG.pdf>), ICC Statement to UN Open Ended Working Group on Ageing Fourth Working Session (<http://social.un.org/ageing-working-group/documents/EuropeanGroupStatementOEWG.pdf>, see Annex), ICC Statement to the UN Open-ended Working Group on Ageing Fifth Working Session, *op cit*.*

3.3. Ανοιχτή Επιστολή του Προέδρου του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI), Καθ. Alan Miller, στο σύνολο των μελών του εντός της ΕΕ (10.9.2015)

Open Letter from the Chair of the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI), Prof. Alan Miller, to all its Members within the European Union

Dear Colleagues,

Europe is experiencing its gravest humanitarian crisis for over sixty years. The need for action becomes more urgent with each passing day and with each loss of life.

Further to ENNHRI's statements on Syrian Refugees and Tragedies in the Mediterranean Sea, issued in January 2014 and April 2015 respectively, I now call upon each of us to demand of our governments that they step up to meet in full their human rights responsibilities.

An immediate opportunity is the meeting of the Extraordinary Council of Interior Ministers on Monday, September 14, 2015.

Yesterday the President of the European Commission, Jean-Claude Juncker, issued a call to action for this meeting and stated that we need more Europe in our Union and we need more Union in our Union.

I join with this call to action and add that what we need is more human rights in our European Union, including in its asylum and refugee policy and practice.

The Universal Declaration of Human Rights prescribes that everyone has the right to leave any country, including their own and the right to seek and enjoy asylum in other countries. The right to asylum is also enshrined in Article 18 of the EU Charter of Fundamental Rights. The UN Convention relating to the Status of Refugees contains the principle of non-refoulement. Following the Hirsi Jamaa judgement of the European Court of Human Rights, it is undisputable that Member States should uphold their human rights obligations in high sea rescue operations.

I join with this call to action and ask you to impress upon your governments that among the initial actions to be taken include:

- the emergency relocation of at least 160,000 refugees as part of a coordinated EU response;
- fundamentally changing EU asylum policy by ending the Dublin system and providing adequate support to the border countries such as Greece, Italy and Hungary where most refugees are first arriving and, in the meantime, introduce a permanent crisis relocation mechanism for all Member States;
- improving safe and legal channels to Europe to prevent loss of life and deny profit from human misery to people traffickers; and
- improving support, integration and inclusion of asylum seekers during the application process.

The above are only some of the initial and urgent steps that must be taken to effectively address the current crisis.

The cause of this crisis also needs to be addressed. Without pretending that this is easy, lasting solutions nevertheless need to be found.

Refugees will continue to seek sanctuary as long as there is war and persecution in the neighbouring regions. Climate change will create climate refugees on a scale far greater than the current refugee crisis. Economic and social inequalities will continue to drive forced migration as long as globalisation does not benefit all.

The EU has a critical role to play in effectively addressing these challenges. This includes diplomacy to end the conflicts and persecution in the neighbouring regions.

It also includes implementation of the Sustainable Development Goals to be agreed by the UN General Assembly this month. It includes championing a binding legal agreement on carbon emissions at the Climate Change Summit in Paris this December.

It is only through the realisation of all human rights for everyone – civil, political, economic, social and cultural – that both the short-term and the long-term solutions can be found.

Of course, in today's inter-dependent world, this is a shared responsibility and not that of the

EU alone. All regions, states and multi-lateral institutions must be part of the solutions.

On its part ENNHRI is committed to meeting its responsibilities in cooperation with all other actors, including the other NHRI regional networks of Africa, the Americas and Asia Pacific.

As part of this I ask you to impress upon your governments the urgent need and duty to respond to the call of these times to uphold human rights and agree these necessary initial actions at the Extraordinary Council of Interior Ministers meeting on 14 September, 2015.

Yours sincerely,
Professor Alan Miller
Chair of ENNHRI

3.4. Μετάφραση από την ΕΕΔΑ των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας στην ελληνική γλώσσα (12.10.2015)

Στις 12 Οκτωβρίου 2015, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (στο εξής «Επιτροπή») δημοσίευσε τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της (E/C.12/GRC/CO/2) επί της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (στο εξής «ΔΣΟΚΠΔ») (E/C.12/GRC/Q/2/Add.1). Πρόκειται για τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις που υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή στις 9 Οκτωβρίου 2015, μετά από την εξέταση της έκθεσης της Ελλάδας που έλαβε χώρα στις 5 και 6 Οκτωβρίου 2015.

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (στο εξής ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως εθνικού φορέα προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρακολουθεί αδιαλείπτως την εφαρμογή του ΔΣΚΠΟΔ στην Ελλάδα. Άλλωστε, ως εθνικός θεσμός δικαιωμάτων του ανθρώπου με βαθμό διαπίστευσης Α, η ΕΕΔΑ συμμετέχει ενεργά στην διαδικασία εξέτασης της Ελλάδας από την Επιτροπή του ΟΗΕ.

Σε συνέχεια των παρατηρήσεων της επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του ΔΣΟΚΠΔ (2012), η ΕΕΔΑ απέστειλε στην επιτροπή του ΟΗΕ γραπτές παρατηρήσεις τόσο ενόψει της υιοθέτησης του Καταλόγου ερωτημάτων της Επιτροπής (2 Φεβρουαρίου 2015) όσο και ενόψει της συνόδου για την εξέταση της Ελλάδας (3 Σεπτεμβρίου 2015).

Στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της η Επιτροπή του ΟΗΕ εκφράζει την ανησυχία της και απευθύνει συστάσεις για σειρά θεμάτων ιδιαίτερης σπουδαιότητας, τα οποία και η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει. Πρόκειται ιδίως για την εφαρμογή του ΔΣΟΚΠΔ από τα εθνικά δικαστήρια, τις υποχρεώσεις του Κράτους στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης, τη μη-διάκριση, τα δικαιώματα των μετα-

ναστών, προσφύγων και αιτούντων άσυλο, την ανεργία, την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, τις δίκαιες συνθήκες εργασίας, τα ελάχιστα όρια αμοιβών, τις συλλογικές διαπραγματεύσεις, την κοινωνική ασφάλεια, την κατ' οίκον απασχόληση, την ενδοοικογενειακή βία, τη φτώχεια, την οικονομική εκμετάλλευση των παιδιών, το σεξουαλικό πρόβλημα των Ρομά, το σύστημα υγείας, την προστασία από το HIV/AIDS, την εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία και των παιδιών Ρομά καθώς και την πρόσβαση στο διαδίκτυο.

Ιδίως σε ό,τι αφορά τα μέτρα λιτότητας, η Επιτροπή επανέρχεται σε σειρά σημείων στην αναγκαιότητα εκτίμησης των επιπτώσεων τους στα δικαιώματα του ανθρώπου. Την αναγκαιότητα αυτή είχε επισημάνει και η ΕΕΔΑ στην από 15 Ιουλίου Δήλωσή της, συστήνοντας τη διαμόρφωση μόνιμου μηχανισμού αξιολόγησης και αποτίμησης των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας (Human Rights Impact Assessment).

Συγκεκριμένα, η Επιτροπή σε συνέχεια και της από 16 Μαΐου 2012 επιστολής της καλεί την Ελλάδα να λαμβάνει υπόψη της τις απορρέουσες από το ΔΣΟΚΠΔ υποχρεώσεις της κατά τη διαπραγμάτευση, και με τους διεθνείς οικονομικούς θεσμούς, σχεδίων και προγραμμάτων οικονομικής στήριξης.

Ιδίως σε ό,τι αφορά την ανεργία, η Επιτροπή καλεί την Ελλάδα να συνεχίσει να εκτιμά την επίδραση των οικονομικών και δημοσιονομικών μέτρων στην αγορά εργασίας, και συγκριμένα, στην απόλαυση του δικαιώματος στην εργασία.

Στο ίδιο πνεύμα, η Επιτροπή καλεί την Ελλάδα να επανεξετάσει και ανατρέψει τις περικοπές στις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές (ανταποδοτικές και μη ανταποδοτικές), εκτιμώντας τις επιπτώσεις των περικοπών στη βάση των δικαιωμάτων του ανθρώπου (human rights-based approach) και να παράσχει αναλυτικά στατιστικά στοιχεία στην επόμενη έκθεσή της για το πώς τα μέτρα λιτότητας επηρέασαν την απόλαυση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση.

Η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου, θα συνεχίσει να παρακολουθεί την εφαρμογή του ΔΣΟΚΠΔ στην Ελλάδα, μεριμνώντας και για την περαιτέρω διάδοση των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής.

Οι Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας στην ελληνική γλώσσα:

Ηνωμένα Έθνη, Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο

E/C.12/GRC/CO/2, 27 Οκτωβρίου 2015*

Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων

Καταληκτικές παρατηρήσεις επί της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας*

1. Η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα εξέτασε τη δεύτερη έκθεση της Ελλάδας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (E/C.12/GRC/Q/2), κατά την 70^η και 71^η σύσκεψή της (E/C.12/2015/SR 70 και 71) που έλαβε χώρα την 5^η και 6^η Οκτωβρίου 2015, και υιοθέτησε κατά την 78^η συνεδρίαση που έλαβε χώρα την 9^η Οκτωβρίου 2015 τις ακόλουθες καταληκτικές παρατηρήσεις.

A. Εισαγωγή

2. Η Επιτροπή χαιρετίζει την δεύτερη περιοδική έκθεση που υποβλήθηκε από το συμβαλλόμενο Κράτος, τις συμπληρωματικές πληροφορίες που περιελήφθησαν στις απαντήσεις στον κατάλογο των θεμάτων (E/C.12/GRC/Q/2.Add.1), το κοινό βασικό έγγραφο του συμβαλλόμενου Κράτους (HRI/CORE/1/Add.121) καθώς και τις απαντήσεις που παρασχέθηκαν από την αντιπρο-

* Το παρόν αποτελεί μετάφραση στην ελληνική γλώσσα των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, όπως αναρτήθηκαν στην ιστοσελίδα του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σε επιμέλεια του επιστημονικού προσωπικού της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ).

* Υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή κατά την πεντηκοστή-έκτη συνεδρίασή της (21 Σεπτεμβρίου-9 Οκτωβρίου 2015).

σωπεία. Η Επιτροπή ευχαριστεί το συμβαλλόμενο Κράτος για τις παρεχόμενες στατιστικές πληροφορίες, που βοήθησαν πολύ την Επιτροπή να αξιολογήσει την προστασία των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων στο συμβαλλόμενο Κράτος. Η Επιτροπή επίσης χαιρετίζει τον εποικοδομητικό διάλογο που έλαβε χώρα με την υψηλού επιπέδου και ευρεία αντιπροσωπεία του συμβαλλόμενου Κράτους.

B. Θετικές πτυχές

3. Η Επιτροπή χαιρετίζει την επικύρωση, ή προσχώρηση του συμβαλλόμενου Κράτους, στο διάστημα που παρεμβλήθηκε από τον προηγούμενο διάλογο μαζί του κατά το έτος 2005, στις ακόλουθες συμβάσεις:

α) Διεθνή Σύμβαση για την προστασία όλων των ατόμων από τις βίαιες εξαφανίσεις, στις 9 Ιουλίου 2015,

β) Σύμβαση για τα Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία και το Προαιρετικό της Πρωτόκολλο, στις 31 Μαΐου 2012,

γ) Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, στις 11 Φεβρουαρίου 2014,

δ) Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία, στις 22 Φεβρουαρίου 2008.

4. Η Επιτροπή επισημαίνει με ικανοποίηση τα μέτρα που ελήφθησαν από το συμβαλλόμενο Κράτος για την ενίσχυση της προώθησης και προστασίας των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης:

α) της υιοθέτησης του Ν 4320/2015 για την λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης,

β) της υιοθέτησης του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 223/2014 για το Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απόρους,

γ) της υιοθέτησης του Ν 4198/2013 για την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και προστασία των θυμάτων αυτής και άλλες διατάξεις, με τον οποίο ενσωματώνεται η Οδηγία

2011/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

δ) της υιοθέτησης της Εθνικής Στρατηγικής Ένταξης των Ρομά το 2011.

Γ. Κύρια ζητήματα που εγείρουν ανησυχία και συστάσεις

Εσωτερική εφαρμογή του Συμφώνου

5. Παρόλο που η Επιτροπή επισημαίνει ότι σύμφωνα με τις παρεχόμενες από το συμβαλλόμενο Κράτος πληροφορίες, το Σύμφωνο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού δικαίου και υπερσχύει έναντι αντίθετων διατάξεων του νόμου, εκφράζει τη λύπη της για την έλλειψη πληροφοριών σχετικά με αποφάσεις ελληνικών δικαστηρίων που επικαλούνται το Σύμφωνο (άρθρο 2 παρ. 1).

6. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να παράσχει στην προσεχή περιοδική του έκθεση πληροφορίες για αποφάσεις δικαστηρίων όλων των βαθμίδων που επικαλούνται το Σύμφωνο. Η Επιτροπή επίσης συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να ευαισθητοποιήσει μέλη του δικαστικού σώματος και του ευρύτερου κοινού για το Σύμφωνο και το αγωγή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Η Επιτροπή εφιστά την προσοχή του συμβαλλόμενου Κράτους στο γενικό της σχόλιο Νο 9 (1998) για την εσωτερική εφαρμογή του Συμφώνου.

Υποχρεώσεις του συμβαλλόμενου Κράτους βάσει του Συμφώνου σε σχέση με την οικονομική κρίση

7. Η Επιτροπή παρατηρεί με ανησυχία ότι παρ' όλα τα μέτρα που έχουν ληφθεί από το συμβαλλόμενο Κράτος για να περιοριστούν οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο των μνημονίων συνεργασίας το 2010, 2012 και 2015, η οικονομική και δημοσιονομική κρίση είχε σοβαρές επιπτώσεις στην απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, κυρίως από μη προνομιούχες και περιθωριοποιημένες ομάδες σε σχέση με το δικαίωμα στην εργασία, κοινωνική ασφάλιση και υγεία. Η Επιτροπή

σημειώνει με ενδιαφέρον τις πληροφορίες που παρέσχε η αντιπροσωπεία του συμβαλλόμενου Κράτους ότι καταβάλλονται και θα συνεχίσουν να καταβάλλονται προσπάθειες για την προάσπιση των δικαιωμάτων που προστατεύονται από το Σύμφωνο, τόσο στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων και σύναψης συμφωνιών με τους δανειστές όσο και κατά την εφαρμογή τους (άρθρο 2 παρ. 1 και 2 και άρθρα 6, 7, 9, 11-14).

8. Η Επιτροπή υπενθυμίζει στο συμβαλλόμενο Κράτος την υποχρέωση του κατά το Σύμφωνο να σέβεται, να προστατεύει και να εκπληρώνει τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα προοδευτικά, στον ανώτατο βαθμό των διαθέσιμων πόρων του. Ενώ αναγνωρίζει ότι ορισμένες προσαρμογές είναι ενίοτε αναπόφευκτες, η Επιτροπή εφιστά την προσοχή του συμβαλλόμενου Κράτους στην ανοικτή επιστολή της Επιτροπής της 16ης Μαΐου 2012 προς τα συμβαλλόμενα Κράτη, σχετικά με τα οικονομικά, κοινωνικά και δημοσιονομικής κρίσης, και ιδίως στις συστάσεις που περιλαμβάνονται σε αυτήν σε σχέση με τις απαιτήσεις που απορρέουν από το Σύμφωνο και αφορούν την εφαρμοσιμότητα των μέτρων λιτότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να αναθεωρήσει τις πολιτικές και τα προγράμματα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο των μνημονίων συνεργασίας που εφαρμόζονται από το 2010 και οποιεσδήποτε άλλες μεταγενέστερες οικονομικές και δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν μετά την κρίση, αποβλέποντας στην διασφάλιση ότι τα μέτρα λιτότητας θα αρθούν προοδευτικά και ότι η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων που εγγυάται το Σύμφωνο θα βελτιωθεί σύμφωνα με την πρόοδο που θα επιτευχθεί με την μετά την κρίση οικονομική ανάκαμψη. Το συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει περαιτέρω να εξασφαλίσει ότι οι απορρέουσες από το Σύμφωνο υποχρεώσεις θα λαμβάνονται δεόντως υπόψη, κατά τη διαπραγμάτευση σχεδίων και προγραμμάτων οικονομικής βοήθειας, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων με διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς.

Μη-Διάκριση

9. Η Επιτροπή παρατηρεί με ανησυχία ότι το συμβαλλόμενο Κράτος αναγνωρίζει μόνον τη μουσουλμανική θρησκευτική μειονότητα στην Δυτική Θράκη ως μειονότητα. Η Επιτροπή περαιτέρω σημειώνει την έλλειψη στατιστικών στοιχείων για την σύνθεση του πληθυσμού του συμβαλλόμενου Κράτους. Η Επιτροπή ανησυχεί επίσης με τις συνεχιζόμενες διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών και των Ρομά στο συμβαλλόμενο Κράτος, ιδιαίτερα στους τομείς της απασχόλησης, της εκπαίδευσης, της υγείας και της στέγασης (άρθρο 2 παρ. 2).

10. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να συγκεντρώσει στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη σύνθεση του πληθυσμού, στη βάση εκούσιου αυτοπροσδιορισμού, με σκοπό να σχεδιάζει, να εφαρμόζει και να παρακολουθεί στοχευμένα και συντονισμένα προγράμματα και πολιτικές σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο που να αποβλέπουν στη βελτίωση της απόλαυσης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων τους. Σχετικά με αυτό το θέμα, η Επιτροπή αναφερόμενη στο γενικό της σχόλιο Νο 20 (2009) περί της μη διάκρισης στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, ενθαρρύνει το συμβαλλόμενο Κράτος να αναθεωρήσει την στενή ερμηνεία του όρου «μειονότητα» και συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για την αναγνώριση όλων των μειονοτήτων με σκοπό να προστατεύει πλήρως τα δικαιώματά τους, με σεβασμό μεταξύ άλλων στη γλώσσα, θρησκεία, κουλτούρα και ταυτότητά τους.

Μετανάστες, αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες

11. Η Επιτροπή αναγνωρίζει τις προσπάθειες του συμβαλλόμενου Κράτους να δεχτεί και να φιλοξενήσει τον εξαιρετικά υψηλό αριθμό μεταναστών και προσώπων που εκτοπίζονται λόγω των ενόπλων συρράξεων και των διώξεων καθώς και την συνεχή συνεργασία του με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (ΥΑΗΕΠ) προς αυτή την κατεύθυνση. Η Επιτροπή ανησυχεί για τον ανεπαρκή αριθμό και τις υποβαθμισμένες συνθήκες των κέντρων υποδοχής μεταναστών και προσώπων που εκτοπίζονται εξαιτίας ένοπλων συρράξεων ή διώξεων. Η

Επιτροπή ανησυχεί επίσης για την περιορισμένη απόλαυση των δικαιωμάτων του Συμφώνου από τους μετανάστες και τα πρόσωπα που εκτοπίζονται εξαιτίας ένοπλων συρράξεων ή διώξεων και φθάνουν στις ακτές του συμβαλλόμενου Κράτους (άρθρο 2 παρ. 2).

12. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να εντείνει τις προσπάθειες του προκειμένου να διασφαλίσει πλήρως την απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων των μεταναστών, αιτούντων άσυλο και προσφύγων. Κατά την εκπλήρωση των απορреουσών από το Σύμφωνο υποχρεώσεων του έναντι αυτών των προσώπων συνιστάται στο συμβαλλόμενο Κράτος να αποζητήσει και να ενισχύσει τη διεθνή συνεργασία και βοήθεια, ιδίως με Κράτη Μέλη της ΕΕ. Η Επιτροπή περαιτέρω συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να λάβει μέτρα για την αύξηση των κέντρων υποδοχής, να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης σε αυτά και να εξασφαλίσει ότι όλοι στα κέντρα αυτά έχουν πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη, διερμηνείς, επαρκή τροφή, ένδυση και κοινωνική υποστήριξη.

Ανεργία

13. Παρά τα μέτρα που έχει λάβει το συμβαλλόμενο Κράτος, η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό ανεργίας που πλήττει δυσανάλογα τη νεολαία, της οποίας το ποσοστό ανεργίας αγγίζει περίπου το 50%. Η Επιτροπή είναι ιδιαίτερα ανήσυχη για την μακροχρόνια ανεργία που αντιστοιχεί στο 73% του συνόλου των ανέργων στο συμβαλλόμενο Κράτος. Παρόλο που παρατηρεί ότι το επίδομα μακροχρόνιας ανεργίας καταβάλλεται τώρα σε όλες τις κατηγορίες ανέργων, η Επιτροπή ανησυχεί διότι η πρόσβαση στο επίδομα είναι διαδικαστικά δυσχερής (άρθρο 6).

14. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να επιταχύνει τις προσπάθειες του για την μείωση της ανεργίας, ιδιαίτερα της ανεργίας των νέων και των γυναικών, αποβλέποντας στο να προχωρήσει σταδιακά στην πλήρη ικανοποίηση του δικαιώματος στην εργασία, μεταξύ άλλων, δια:

α) Της ενίσχυσης των προγραμμάτων και των στρατηγικών που αποβλέπουν στην μείωση των

ποσοστών ανεργίας και στη διασφάλιση του ότι οι πολιτικές για την προώθηση της εργασίας στοχεύουν αποτελεσματικά σε ομάδες που έχουν δυσανάλογα επηρεαστεί από την ανεργία.

β) Της αντιμετώπισης των αιτιών της ανεργίας των νέων, της δημιουργίας ευκαιριών εργασίας για νέους και της ενδυνάμωσης της ποιότητας της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης και παιδείας, λαμβάνοντας υπόψη τις ευκαιρίες της αγοράς εργασίας, συμπεριλαμβάνοντας την εφαρμογή του Εθνικού Σχεδίου Εφαρμογής της Εγγύησης Νεολαίας (ΕΣΕΕΝ), που τέθηκε σε ισχύ το 2013.

γ) Ενδυνάμωσης της στήριξης στους αιτούντες εργασία, με ειδικό βάρος στους μακροχρόνια άνεργους, συμπεριλαμβάνοντας την παροχή προς αυτούς επαρκούς εκπαίδευσης για την βελτίωση των δεξιοτήτων τους, και

δ) Διαρκούς εκτίμησης των επιπτώσεων των οικονομικών και φορολογικών μέτρων που έχουν ληφθεί στην αγορά εργασίας κατά τη διάρκεια της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης και ιδιαίτερα στην απόλαυση του δικαιώματος στην εργασία.

Η Επιτροπή παραπέμπει το συμβαλλόμενο Κράτος το γενικό της σχόλιο Νο 18 (2005) για το δικαίωμα στην εργασία.

Ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών

15. Παρά τα μέτρα που έχουν ληφθεί για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, η Επιτροπή ανησυχεί για το διαρκές και σημαντικό μισθολογικό χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών και την υπερεκπροσώπηση των γυναικών στη μερική απασχόληση. Η Επιτροπή εξακολουθεί να ανησυχεί διότι οι γυναίκες υποεκπροσωπούνται σε όλα τα επίπεδα πολιτικής και δημόσιας ζωής, συμπεριλαμβανομένων των θέσεων λήψης αποφάσεων. Η Επιτροπή ανησυχεί διότι στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 η εκπροσώπηση των γυναικών στο ελληνικό Κοινοβούλιο έφθασε μόνο το 19% και η νέα Κυβέρνηση περιέλαβε 7 γυναίκες στο Υπουργικό Συμβούλιο, παρά την ποσόστωση του 1/3 για τις γυναίκες υποψήφιες (άρθρο 3).

16. Υπό το φως των προηγούμενων συστάσεων της Επιτροπής (Ε. C. 12/1/Add. 97 παράγραφος 13) και του γενικού της σχολίου Νο 16 (2005) για την ισότητα ανδρών και γυναικών στην απόλαυση όλων των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων, η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος:

α) Να λάβει προληπτικά μέτρα για να παρέχει σε άνδρες και γυναίκες ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες, προωθώντας την εκπαίδευση και εξάσκηση σε τομείς που παραδοσιακά υπερέχει το ένα ή το άλλο φύλο.

β) Να λάβει μέτρα έτσι ώστε να εξαλειφθεί η διαφορά αμοιβών, περιλαμβάνοντας προσπάθειες για την καταπολέμηση του οριζόντιου και καθέτου διαχωρισμού στην αγορά εργασίας με βάση το φύλο.

γ) Να προωθήσει την πρόσβαση των γυναικών σε υψηλού επιπέδου θέσεις στον δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα, υιοθετώντας και εφαρμόζοντας μεταξύ άλλων προσωρινά ειδικά μέτρα, και να αντιμετωπίσει τα εμπόδια στην επαγγελματική τους εξέλιξη τους.

δ) Να εφαρμόζει συστηματικά την ποσόστωση του 1/3 για τις γυναίκες υποψήφιες και να εξασφαλίζει ότι οι γυναίκες απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα σε πολιτικές θέσεις και σε θέσεις λήψης αποφάσεων.

Δίκαιοι και ευνοϊκοί όροι εργασίας

17. Η Επιτροπή επισημαίνει τις εξηγήσεις που παρείχε το συμβαλλόμενο Κράτος για τις εγγυήσεις που υφίστανται κατά πρακτικών αντικατάστασης συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου με συμβάσεις μερικής απασχόλησης, αλλά εξακολουθεί να ανησυχεί με εκθέσεις που καταδεικνύουν την συνέχιση τέτοιων πρακτικών και τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχουν αυτές στην απόλαυση των δικαιωμάτων των εργαζομένων (άρθρο 7).

18. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλίσει ότι οι υφιστάμενες εγγυήσεις εφαρμόζονται προκειμένου να αποτραπεί η πρακτική της αντικατάστασης των συμβάσεων ορισμένου χρόνου με συμβάσεις μερικής απασχόλησης και άλλες ελαστικές μορφές απασχόλησης με χαμη-

λότερη αμοιβή, μεταξύ άλλων δημιουργώντας ευκαιρίες αξιοπρεπούς απασχόλησης που παρέχουν εργασιακή ασφάλεια και επαρκή προστασία των εργαζομένων με σκοπό τον σεβασμό των εργασιακών τους δικαιωμάτων.

Κατώτατος μισθός

19. Παρά την πρόθεση που έχει διακηρύξει το συμβαλλόμενο Κράτος για την αύξηση του κατώτατου μισθού, η Επιτροπή ανησυχεί για τις μειώσεις στον κατώτατο μισθό οι οποίες επήλθαν συνεπεία των μέτρων λιτότητας που υιοθετήθηκαν, ιδιαίτερα στις αμοιβές των νεαρών εργαζομένων, οι οποίες επηρεάστηκαν δυσανάλογα. Η Επιτροπή ανησυχεί ότι το τρέχον επίπεδο του κατώτατου μισθού δεν είναι αρκετό για να εξασφαλίσει στους εργαζόμενους και τις οικογένειές τους μια αξιοπρεπή διαβίωση (άρθρο 7).

20. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να λάβει τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσει ότι όλοι οι εργαζόμενοι λαμβάνουν έναν κατώτατο μισθό που καθιστά δυνατή για αυτούς και τις οικογένειές τους την απόλαυση αξιοπρεπούς διαβίωσης και ότι αυτός θα αναθεωρείται και θα προσαρμόζεται περιοδικά. Σε σχέση με αυτό, η Επιτροπή υπενθυμίζει την υποχρέωση του συμβαλλόμενου Κράτους να συμμορφώνεται προς το Σύμφωνο και να εξασφαλίζει ότι τα μέτρα λιτότητας σταδιακά θα αίρονται για την αποτελεσματική προστασία του άρθρου 7 του Συμφώνου.

Συλλογικές διαπραγματεύσεις

21. Η Επιτροπή ανησυχεί για το νέο νομικό πλαίσιο που θεσμοθετήθηκε σχετικά με το δικαίωμα σε συλλογική διαπραγμάτευση, το οποίο άλλαξε εκ βάθρων την δομή της συλλογικής διαπραγμάτευσης και που ενδέχεται να θέσει τους εργαζομένους σε δυσμενέστερη θέση για τον καθορισμό του μισθού και των συνθηκών εργασίας με απευθείας διαπραγμάτευση (άρθρα 7 και 8).

22. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα συμπεριλαμβανομένης και της καθιέρωσης αποτελεσματικών ελεγκτικών μηχανισμών και μηχανισμών παρακολούθησης, με σκοπό να εξασφαλίσει ότι συμφωνίες που συνάπτονται σε επίπεδο επιχείρησης σέβονται πλήρως τα δικαιώματα των εργα-

ζομένων, ιδιαίτερα αυτά που εγγυώνται τα άρθρα 7 και 8 του Συμφώνου, και ότι τα αναγκαία μέσα θεραπείας είναι διαθέσιμα στην πράξη.

Κοινωνική ασφάλιση

23. Η Επιτροπή ανησυχεί για την αναδιάρθρωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης του συμβαλλόμενου Κράτους συνεπεία των εφαρμοσθέντων μέτρων λιτότητας που οδήγησαν σε δραστικές μειώσεις στα επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης και περιορισμούς δικαιωμάτων και όρων. Η Επιτροπή ανησυχεί διότι η τρέχουσα ασφαλιστική κάλυψη και τα επιδόματα είναι ανεπαρκή για να εξασφαλίσουν αξιοπρεπή διαβίωση για τους δικαιούχους και τα μέλη των οικογενειών τους και δεν είναι σύμφωνα με το άρθρο 9 του Συμφώνου. Η Επιτροπή ανησυχεί περαιτέρω για την ανεπαρκή στήριξη που προσφέρεται σε πρόσωπα των οποίων τα επιδόματα μειώθηκαν ή καταργήθηκαν και για τις περικοπές και τους αυστηρούς όρους και προϋποθέσεις που τέθηκαν σε μη ανταποδοτικά επιδόματα γήρατος, τα οποία έχουν πολύ αρνητικές συνέπειες στις συνθήκες διαβίωσης των ηλικιωμένων προσώπων και των οικογενειών τους (άρθρο 9).

24. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να αναθεωρήσει τις περικοπές σε επιδόματα που αφορούν ανταποδοτικές παροχές στο βαθμό που επηρεάζουν τις πιο μειονεκτούσες και περιθωριοποιημένες ομάδες, και να ανατρέψει τις περικοπές στα επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης το ταχύτερο δυνατόν. Παραπέμποντας το συμβαλλόμενο Κράτος στο γενικό της σχόλιο Νο 19 (2007) για το δικαίωμα σε κοινωνική ασφάλιση, η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να αναλάβει μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα του ανθρώπου για την εκτίμηση των επιπτώσεων από τις περικοπές των επιδομάτων και να παράσχει αναλυτικά στατιστικά στοιχεία στην επόμενη περιοδική έκθεση σχετικά με το πώς τα μέτρα λιτότητας έχουν επηρεάσει την απόλαυση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση.

Κατ'οίκον εργασία

25. Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για την απουσία συνεκτικής νομοθεσίας που προστατεύει πλήρως τα δικαιώματα των κατ'οίκον

εργαζομένων και για το γεγονός ότι οι συνθήκες εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της αμοιβής και των όρων εργασίας, συμφωνούνται με ατομικές συμφωνίες μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Η Επιτροπή επίσης παρατηρεί με ανησυχία την απουσία αναλυτικών στατιστικών ανά ηλικία και φύλο, για τους κατ'οίκον εργαζόμενους στο συμβαλλόμενο Κράτος (άρθρα 6 και 7).

26. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να ρυθμίσει την κατ'οίκον εργασία νομοθετικά και να εξασφαλίσει ότι η νομοθεσία και οι ρυθμίσεις:

α) Εγγυώνται στους κατ'οίκον εργαζομένους τις ίδιες συνθήκες με αυτές των λοιπών εργαζομένων σε ότι αφορά την αμοιβή για εργασία ίσης αξίας, την προστασία κατά της άδικης απόλυσης, την υγεία και ασφάλεια στον εργασιακό χώρο, την ανάπαυση και αναψυχή, τον καθορισμό των ωρών εργασίας, την κοινωνική ασφάλιση, την στέγαση και την μεταβολή του εργοδότη.

β) Να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στις συνθήκες που καθιστούν τους κατ'οίκον εργαζόμενους ευάλωτους σε καταναγκαστική εργασία και σεξουαλική παρενόχληση.

γ) Να εγκαθιδρύσει έναν μηχανισμό επιθεώρησης για τον έλεγχο των συνθηκών εργασίας των κατ'οίκον εργαζομένων.

Ενδοοικογενειακή βία

27. Η Επιτροπή επαναλαμβάνει τις ανησυχίες της (βλ. E/C.12/1/Add.97, παράγραφοι 16 και 37) σχετικά με τα συχνά περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, τα χαμηλά ποσοστά δίωξης και την απουσία αποτελεσματικών μέτρων για την προστασία των θυμάτων. Ενώ η Επιτροπή χαιρετίζει τα στατιστικά στοιχεία που παρέχονται από το συμβαλλόμενο Κράτος, εκφράζει τη λύπη της για το γεγονός ότι οι πληροφορίες αυτές δεν είναι άμεσα προσβάσιμες στο ευρύ κοινό και για το ότι δεν περιέχουν αναλυτικά δεδομένα ανά φύλο, ηλικία, άλλο ανάλογο καθεστώς και σχέση του θύματος με το θύτη (άρθρο10).

28. Η Επιτροπή συστήνει στο συμβαλλόμενο Κράτος να ενισχύσει τα μέτρα που στοχεύουν στην πρόληψη και καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας, δια της αντιμετώπισης των βαθύτερων αιτιών αυτής της βίας, και να διασφαλίσει

την αποτελεσματική εφαρμογή του υπάρχοντος σχετικού νομοθετικού και πολιτικού πλαισίου, μεταξύ άλλων:

α) Συνεχίζοντας τις προσπάθειές της για την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού, και ειδικά των αγοριών και των αντρών, σχετικά με την μη ανοχή σε οποιασδήποτε μορφής ενδοοικογενειακής βίας και σχετικά με τον ποινικό χαρακτήρα αυτής.

β) Συνεχίζοντας να ενθαρρύνει την αναφορά περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, μεταξύ άλλων ενημερώνοντας τις γυναίκες σε σχέση με τα δικαιώματά τους και τις υφιστάμενες νομικές οδούς για την εξασφάλιση προστασίας κατά της ενδοοικογενειακής βίας και την ενίσχυση των υπηρεσιών που διατίθεται στα θύματα, συμπεριλαμβανομένων των θυμάτων με αναπηρίες.

γ) Εξασφαλίζοντας ότι οι αρχές επιβολής του νόμου, καθώς και το ιατρικό προσωπικό και οι κοινωνικοί λειτουργοί θα συνεχίσουν να λαμβάνουν την κατάλληλη εκπαίδευση για την αντιμετώπιση των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, μεταξύ άλλων και σε σχέση με τις ειδικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία.

δ) Εξασφαλίζοντας την αποτελεσματική δίωξη και τιμωρία των δραστών.

ε) Συγκεντρώνοντας συστηματικά και ανά τακτά διαστήματα στατιστικά στοιχεία σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία αναλυτικά ανά φύλο, ηλικία, εθνοτικό/μειονοτικό καθεστώς και σχέση του θύματος με το θύτη και καθιστώντας τις στατιστικές πληροφορίες ευχερώς προσβάσιμες στο κοινό.

Φτώχεια

29. Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για το γεγονός ότι, παρά τις προσπάθειες του συμβαλλόμενου Κράτους για την καταπολέμηση της φτώχειας, μεταξύ άλλων μέσω της εθνικής στρατηγικής για την κοινωνική ένταξη, ο πληθυσμός που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αυξήθηκε ραγδαία από το 2010, αγγίζοντας το 36% το 2013. Η Επιτροπή εκφράζει ακόμα την ανησυχία της για τα υψηλά ποσοστά φτώχειας ανάμεσα στα πλέον μειονεκτούντα και περιθωριοποιημένα άτομα και ομά-

δες. Προκαλεί επίσης ανησυχία το γεγονός ότι το ποσοστό των αλλοδαπών διαμενόντων στην Ελλάδα που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού άγγιξε το 66,8% το 2013 (άρθρο 11).

30. Η Επιτροπή επιστά την προσοχή του συμβαλλομένου Κράτους στη δήλωσή της σχετικά με τη φτώχεια και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (Ε/Σ.12/2001/10). Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να εντείνει τις προσπάθειές του για την καταπολέμηση της φτώχειας, με ιδιαίτερη έμφαση στα ευρισκόμενα σε πλέον μειονεκτική θέση και περιθωριοποιημένα ομάδες και άτομα. Το συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει να εγυνηθεί ότι το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας επικεντρώνεται αποτελεσματικά στους φτωχούς. Οφείλει ακόμα να εξασφαλίσει ότι επαρκείς χρηματοδοτικοί πόροι θα διατίθενται, μεταξύ άλλων και μέσω της διεθνούς βοήθειας και συνεργασίας για την αποτελεσματική εφαρμογή των προγραμμάτων μείωσης της φτώχειας, και ότι τα προγράμματα θα προσαρμόζονται αναλόγως, όταν τα μέτρα που λαμβάνονται δεν αποφέρουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Οικονομική εκμετάλλευση παιδιών

31. Υπό το φως των προηγούμενων συστάσεων της (βλ. Ε/Σ.12/1/Add.97, παράγραφοι 19 και 40), η Επιτροπή εξακολουθεί να ανησυχεί για τα περιστατικά παιδικής εργασίας, συμπεριλαμβανομένων αυτών που σχετίζονται με καταναγκαστική επαιτεία και άτυπη και επικίνδυνη εργασία στους δρόμους και για το γεγονός ότι τα παιδιά σε αυτές τις καταστάσεις βρίσκονται εκθειμένα σε εκμετάλλευση και αποτελούν θύματα εμπορίας ανθρώπων (άρθρο 10).

32. Η Επιτροπή προτρέπει το συμβαλλόμενο Κράτος να εντείνει τις προσπάθειες για την καταπολέμηση της παιδικής εργασίας, μεταξύ άλλων μέσω συστηματικών και αποτελεσματικών επιθεωρήσεων εργασίας και δια της διερεύνησης, δίωξης και τιμωρίας των υπευθύνων και παρέχοντας στα θύματα επανένταξη και βοήθεια. Οφείλει ακόμα να αναλάβει τη διοργάνωση εκστρατειών ευαισθητοποίησης των εργοδοτών και των γονέ-

ων σχετικά με τους κινδύνους της παιδικής εργασίας και τη σημασία της εκπαίδευσης, καθώς επίσης και τη συστηματική συλλογή δεδομένων για την αξιολόγηση του αντίκτυπου των μέτρων που λαμβάνονται για την καταπολέμηση της οικονομικής εκμετάλλευσης των παιδιών.

Αναγκαστικές εξώσεις και η πρόσβαση σε επαρκή και οικονομικά προσιτή στέγαση για τους Ρομά

33. Υπό το φως των προηγούμενων συστάσεων της (βλ. Ε/Σ.12/1/Add.97, παράγραφοι 22 και 44) και παρά τις προσπάθειες από την πλευρά του συμβαλλομένου Κράτους, η Επιτροπή εξακολουθεί να ανησυχεί για το γεγονός ότι κατά μέσο όρο 140.000 Ρομά ζουν σε τουλάχιστον 200 κοινωνικά αποκλεισμένες περιοχές, σε ακατάλληλες συνθήκες στέγασης, συχνά χωρίς πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, όπως ασφαλές πόσιμο νερό ή εγκαταστάσεις υγιεινής, ηλεκτρική ενέργεια ή εγκαταστάσεις διάθεσης αποβλήτων. Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για το γεγονός ότι οι Ρομά έχουν εξαιρεθεί από τη γενική πρακτική νομιμοποίησης των «αυθαιρέτων» κατοικιών και έχουν υποστεί εξώσεις με αποτέλεσμα οικογένειες με παιδιά να μένουν χωρίς εναλλακτική στέγαση, αποκατάσταση και προστασία. Προκαλεί επίσης ανησυχία η έλλειψη διαθέσιμων πληροφοριών σχετικά με τον αριθμό των προσώπων που είναι άστεγοι ή στεγάζονται ανεπαρκώς, καθώς και την έλλειψη καταφυγίων για άστεγους (άρθρο 2 παρ. 2 και άρθρο 11).

34. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος, λαμβάνοντας υπόψη του το γενικό σχόλιο της Επιτροπής Νο. 4 (1991) σχετικά με το δικαίωμα σε επαρκή στέγαση, να υιοθετήσει όλα τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει την πρόσβαση σε επαρκή στέγαση για τους Ρομά, μεταξύ άλλων ρυθμίζοντας το ζήτημα των «αυθαιρέτων» κατοικιών όπου αυτό είναι εφικτό, εξασφαλίζοντας ότι διατίθενται επαρκείς πόροι για την αύξηση των προσφερόμενων κοινωνικών κατοικιών και παρέχοντας κατάλληλες μορφές χρηματοοικονομικής στήριξης, όπως η επιδότηση ενοικίου. Η Επιτροπή συνιστά επίσης στο συμβαλλόμενο Κράτος τη λήψη μέτρων προκειμένου να εξασφαλίζει διαβουλεύσεις με τις κοινότητες

των Ρομά καθ' όλη τη διαδικασία έξωσης, την δικαιοσύνη της διαδικασίας και την παροχή εναλλακτικής στέγης ή αποζημίωσης τέτοιας που να τους επιτρέπει να αποκτήσουν κατάλληλη στέγαση, καθώς και να λάβει το συμβαλλόμενο Κράτος υπόψη του το γενικό σχόλιο της Επιτροπής Νο. 7 (1997) σχετικά με τις αναγκαστικές εξώσεις. Η Επιτροπή ενθαρρύνει το συμβαλλόμενο Κράτος να κάνει χρήση πόρων από τα περιφερειακά ταμεία για τη βελτίωση της πρόσβασης σε επαρκή στέγαση για τους Ρομά. Το συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει επίσης να συλλέγει στοιχεία για τον αριθμό των προσώπων που είναι άστεγοι ή στεγάζονται ανεπαρκώς και να λάβει πολιτικά και οικονομικά μέτρα για την επέκταση της διαθεσιμότητας και της ποιότητας της κοινωνικής στέγασης για τους άστεγους και οικογένειες με χαμηλό εισόδημα.

Σύστημα υγείας

35. Η Επιτροπή ανησυχεί για τις σοβαρές επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων στο σύστημα υγείας, ιδιαίτερα στον τομέα της ψυχικής υγείας, η οποία οδήγησε σε μείωση των δαπανών για την υγεία και στην κρίσιμη υποστελέχωση του συστήματος υγείας. Η Επιτροπή σημειώνει την εξήγηση που έδωσε επ' αυτού η αντιπροσωπεία, αλλά ανησυχεί ότι οι αιτούντες άσυλο και οι μετανάστες χωρίς έγγραφα εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβαση σε δομές, αγαθά, υπηρεσίες και πληροφόρηση σχετικά με την υγειονομική περίθαλψη (άρθρο 12).

36. Λαμβάνοντας υπόψη το γενικό σχόλιο της Νο 14 (2000) σχετικά με το δικαίωμα στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας, η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος:

α) Να αυξήσει σταδιακά τις δαπάνες υγείας ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, με σκοπό να ανταποκριθεί στην υποχρέωση εκπλήρωσης του δικαιώματος στην υγεία στο πλαίσιο του Συμφώνου και του Συντάγματος του συμβαλλόμενου Κράτους.

β) Να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για να εξασφαλίσει ότι υφίσταται επαρκής αριθμός επαγγελματιών του τομέα της υγείας, συμπεριλαμβανομένου του προσωπικού ψυχικής υγείας, για να καλυφθούν οι ανάγκες ιατρικής περίθαλψης.

γ) Να λάβει μέτρα για να εξασφαλίσει ότι όλα τα πρόσωπα που ανήκουν σε μειονεκτούσες και περιθωριοποιημένες ομάδες, και κυρίως οι αιτούντες άσυλο και οι μετανάστες χωρίς έγγραφα καθώς και τα μέλη των οικογενειών τους, έχουν πρόσβαση σε βασική υγειονομική περίθαλψη, συμπεριλαμβανομένης της εξασφάλισης εξετάσεων υγείας στα πρόσωπα αυτά κατά την άφιξή τους στο συμβαλλόμενο Κράτος και της διασφάλισης της διαθεσιμότητας μεταφραστικών υπηρεσιών και πληροφόρησης σχετικά με τις υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης.

δ) Να λάβει μέτρα για την περαιτέρω βελτίωση των υποδομών του συστήματος πρωτοβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης.

HIV/AIDS

37. Παρότι η Επιτροπή σημειώνει τις προσπάθειες που καταβάλλονται από το συμβαλλόμενο Κράτος για την πρόληψη και την καταπολέμηση του HIV/AIDS, εκφράζει τη λύπη της για τον περιορισμό αυτών των μέτρων, συμπεριλαμβανομένης της αναστολής της δωρεάν διανομής προφυλακτικών, λόγω της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης. Η Επιτροπή ακόμα επισημαίνει με ανησυχία την αύξηση του αριθμού των κρουσμάτων HIV που καταγράφονται μεταξύ των χρηστών ενέσιμων ναρκωτικών ουσιών (άρθρο 12).

38. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να συνεχίσει τις προσπάθειες για την πρόληψη και καταπολέμηση του HIV/AIDS με την ενίσχυση της εθνικής στρατηγικής πρόληψης, συμπεριλαμβανομένης της διοργάνωσης εκστρατειών ευαισθητοποίησης, λαμβάνοντας υπόψη την εξάπλωση της λοίμωξης HIV πέρα από τις αρχικές ομάδες κινδύνου και παρέχοντας επαρκή χρηματοδότηση για τις δράσεις πρόληψης, συμπεριλαμβανομένων των προγραμμάτων διανομής καθαρών βελόνων και συρίγγων.

Ενταξιακή εκπαίδευση για τα παιδιά με αναπηρίες

39. Παρά τα μέτρα που έχει λάβει το συμβαλλόμενο Κράτος, μεταξύ άλλων και τον Ν 4115/2013, ο οποίος διευκολύνει την ένταξη των μαθητών με ειδικές μαθησιακές ανάγκες στα

γενικά σχολεία, η Επιτροπή ανησυχεί για τις εκθέσεις που καταδεικνύουν ότι το ποσοστό εγγραφής των παιδιών με αναπηρίες στα σχολεία είναι εξαιρετικά χαμηλό, και ότι μόνο το 15% των παιδιών με αναπηρίες πηγαίνουν στο σχολείο (άρθρα 13 και 2 παρ. 2).

40. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να συλλέγει αναλυτικά στοιχεία ανά φύλο και εθνική ή εθνοτική καταγωγή σχετικά με τις εγγραφές και τα ποσοστά εγκατάλειψης του σχολείου των παιδιών με αναπηρίες στα διάφορα στάδια της εκπαίδευσης, προκειμένου να εντοπίσει τα εμπόδια στην πρόσβαση και στη συνέχιση της εκπαίδευσης και να αναπτύξει τις κατάλληλες στρατηγικές. Το συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει επίσης να εξασφαλίσει ότι όλα τα παιδιά με αναπηρίες έχουν πρόσβαση σε ποιοτική και ενταξιακή εκπαίδευση.

Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά

41. Παρά τα θετικά μέτρα που έχουν ληφθεί από το συμβαλλόμενο Κράτος, μεταξύ άλλων το πρόγραμμα Ζωνών Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας, η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για εκθέσεις που καταδεικνύουν χαμηλά ποσοστά εγγραφών, χαμηλά επίπεδα παρακολούθησης και υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης της φοίτησης και de facto διαχωρισμού των παιδιών Ρομά σε ειδικά σχολεία (άρθρα 13 και 2 παρ. 2).

42. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να εντείνει τις προσπάθειες του για την αντιμετώπιση του ανεπαρκούς επιπέδου εκπαίδευσης των Ρομά, και να λάβει αμέσως μέτρα για την αύξηση των ποσοστών φοίτησης των μαθητών Ρομά και την παραμονή τους στο σχολείο, μεταξύ άλλων παρέχοντας επαρκή και συστηματικά μέτρα για την κάλυψη των σχετικών με την εκπαίδευση εξόδων και ευαισθητοποιώντας τις οικογένειες Ρομά για τη σημασία της εκπαίδευσης. Η Επιτροπή συνιστά επίσης στο συμβαλλόμενο Κράτος να καταργήσει διαδικασίες που οδηγούν στον de facto διαχωρισμό των μαθητών Ρομά.

Πρόσβαση στο Διαδίκτυο

43. Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της σχετικά με την περιορισμένη πρόσβαση στο Διαδίκτυο συγκεκριμένων μη προνομιούχων και περιθωριοποιημένων ομάδων (άρθρο 15).

44. Η Επιτροπή συνιστά στο συμβαλλόμενο Κράτος να συνεχίσει να διευρύνει τη διαθεσιμότητα του Διαδικτύου σε όλη τη χώρα και να διευκολύνει την πρόσβαση στο Διαδίκτυο καθώς και σε άλλες επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις, για τις μειονεκτούσες και περιθωριοποιημένες ομάδες, προκειμένου να ενισχύσει την απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων.

Δ. Λοιπές συστάσεις

45. Η Επιτροπή ενθαρρύνει το συμβαλλόμενο Κράτος να επικυρώσει το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.

46. Η Επιτροπή ζητά από το συμβαλλόμενο Κράτος να διαδώσει τις παρούσες καταληκτικές παρατηρήσεις ευρέως σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας, ιδιαίτερα μεταξύ των βουλευτών, των δημοσίων υπαλλήλων και των δικαστικών αρχών, και να ενημερώσει την Επιτροπή κατά την επόμενη περιοδική έκθεση σχετικά με τα μέτρα που έχουν ληφθεί για την εφαρμογή τους. Επίσης ενθαρρύνει το συμβαλλόμενο Κράτος να καλέσει σε συμμετοχή μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλα μέλη της κοινωνίας των πολιτών στη διαδικασία της διαβούλευσης σε εθνικό επίπεδο, πριν από την υποβολή της επόμενης περιοδικής έκθεσής του.

47. Η Επιτροπή ζητά από το συμβαλλόμενο Κράτος να υποβάλει την τρίτη περιοδική έκθεσή του, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές για την υποβολή εκθέσεων που εγκρίθηκαν από την Επιτροπή το 2008 (E/C.12/2008/2), έως την 31η Οκτωβρίου του 2020.

3.5. Μετάφραση από την ΕΕΔΑ των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας στην ελληνική γλώσσα (3.11.2015)

Στις 5 Νοεμβρίου 2015, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (στο εξής «Επιτροπή») δημοσίευσε τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της επί της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (στο εξής «ΔΣΑΠΔ») (CCPR/C/GRC/2). Πρόκειται για τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις που υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή στις 3 Νοεμβρίου 2015, κατόπιν της εξέτασης της έκθεσης της Ελλάδας που έλαβε χώρα στις 19 και 20 Οκτωβρίου 2015.

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (στο εξής «ΕΕΔΑ»), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως εθνικού φορέα προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρακολουθεί αδιαλείπτως την εφαρμογή του ΔΣΑΠΔ στην Ελλάδα. Άλλωστε, ως εθνικός θεσμός δικαιωμάτων του ανθρώπου με βαθμό διαπίστωσης Α, η ΕΕΔΑ συμμετέχει ενεργά στη διαδικασία εξέτασης της Ελλάδας από την Επιτροπή του ΟΗΕ.

Σε συνέχεια των Παρατηρήσεων της επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του ΔΣΑΠΔ (Δεκέμβριος 2013), η ΕΕΔΑ απέστειλε στην Επιτροπή του ΟΗΕ Γραπτές παρατηρήσεις τόσο ενόψει της υιοθέτησης του Καταλόγου ερωτημάτων της Επιτροπής (Δεκέμβριος 2014) όσο και ενόψει της συνόδου για την εξέταση της Ελλάδας (Σεπτέμβριος 2015).

Στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της η Επιτροπή του ΟΗΕ εκφράζει την ανησυχία της και απευθύνει συστάσεις για σειρά θεμάτων ιδιαίτερης σπουδαιότητας, τα οποία και η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως επισημάνει. Πρόκειται ιδίως για την έμφυλη ισότητα, τα άτομα με αναπηρίες, το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, το ρατσισμό και την ξеноφοβία, την καταχρηστική άσκηση βίας και την εξευτελιστική μεταχείριση, τη διάκριση σε βάρος των Ρομά, την ενδοοικογενειακή βία, την εμπορία ανθρώπων και την καταναγκαστική εργασία, τη δωρεάν νο-

μική βοήθεια και την απονομή της δικαιοσύνης, τις διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την κράτηση, την υποδοχή και κράτηση μεταναστών και αιτούντων άσυλο, τις διαδικασίες καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα, τους ασυνόδευτους ανηλίκους, την απέλαση αιτούντων άσυλο και μεταναστών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, τη φυλάκιση λόγω αδυναμίας εξόφλησης χρέους, την αντίρρηση συνείδησης στην υποχρεωτική στρατιωτική θητεία, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, την ελευθερία γνώμης και έκφρασης, την αναγνώριση μειονοτήτων, την έλλειψη στατιστικών δεδομένων και τη διάδοση των σχετικών με το Σύμφωνο πληροφοριών.

Η Επιτροπή, μάλιστα, δυνάμει του άρθρου 71, παρ. 5, του Κανονισμού λειτουργίας της, επισημαίνει ιδιαιτέρως την ανάγκη παροχής, κατά προτεραιότητα, από την Ελλάδα εντός ενός έτους συγκεκριμένων πληροφοριών για την εφαρμογή των συστάσεων αναφορικά με τρεις επιμέρους τομείς: την καταχρηστική άσκηση βίας και την εξευτελιστική μεταχείριση (παρ. 16), τους ασυνόδευτους ανηλίκους (παρ. 32) και την απέλαση των αιτούντων άσυλο και των μεταναστών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα (παρ. 34).

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην **καταχρηστική άσκηση βίας και την εξευτελιστική μεταχείριση**, η Επιτροπή συστήνει τη διεξοδική και άμεση διερεύνηση κάθε ισχυρισμού για παράνομη και δυσανάλογη χρήση βίας από τις αστυνομικές Αρχές από μία ανεξάρτητη Αρχή, τη δίωξη των δραστών και την τιμωρία τους εφόσον αποδεικνύεται η ενοχή τους με ποινές ανάλογες με τη βαρύτητα της παράβασής τους και την παροχή στα θύματα και τις οικογένειές τους εύλογης αποζημίωσης. Προς το σκοπό αυτό, η Επιτροπή κρίνει αναγκαία την παροχή στους αστυνομικούς υπαλλήλους κατάλληλης επαγγελματικής εκπαίδευσης με πλήρη σεβασμό στις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Την αναγκαιότητα αυτή έχει επανειλημμένως επισημάνει και η ΕΕΔΑ, η οποία όχι μόνο έχει διατυπώσει την πεποίθηση ότι η αποτελεσματική αντιμετώπιση του φαινομένου περνάει μέσα από την εκπαίδευση των οργάνων της τάξης στα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά έχει κατ' επανάληψη εκφράσει την ετοιμότητά της να συνδράμει τις αρμόδιες πολιτειακές Αρχές σε όλο το φάσμα των σχετικών με την εκπαίδευση δράσεων.

Αναφορικά με τους **ασυνόδετους ανηλίκους**, θέμα στο οποίο η ΕΕΔΑ έχει εγκύψει με μεγάλο ενδιαφέρον, η Επιτροπή επισημαίνει τη σοβαρότητα της κατάστασης των ασυνόδετων παιδιών που αιτούνται άσυλο ή διαμένουν παράνομα στην Ελλάδα και υπογραμμίζει την επείγουσα ανάγκη διασφάλισης του βέλτιστου συμφέροντός τους. Προς το σκοπό αυτό συστήνει στην Ελλάδα να αποφεύγει με κάθε δυνατό τρόπο την κράτηση των ασυνόδετων ανηλίκων, να δημιουργήσει δομές φιλοξενίας για τα παιδιά αυτά και να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης στις ήδη υφιστάμενες, να εντατικοποιήσει τις προσπάθειες για τον επανασχεδιασμό της διαδικασίας ανάθεσης κηδεμονίας και να θεμελιώσει σε ασφαλείς και επιστημονικές μεθόδους της διαδικασίας του προσδιορισμού της ηλικίας τους.

Στο ίδιο πνεύμα, τέλος, αναφορικά με την **απέλαση των αιτούντων άσυλο και των μεταναστών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα**, η Επιτροπή επισημαίνει την ανάγκη διασφάλισης της πρόσβασης των αιτούντων διεθνή προστασία σε δίκαιες και εξατομικευμένες διαδικασίες αξιολόγησης, σε προστασία από την επαναπροώθηση χωρίς διάκριση και σε έναν ανεξάρτητο μηχανισμό εξουσιοδοτημένο να αναστέλλει αρνητικές αποφάσεις.

Η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου, θα συνεχίσει να παρακολουθεί την εφαρμογή του ΔΣΑΠΔ στην Ελλάδα, μεριμνώντας και για την περαιτέρω διάδοση των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής.

Οι Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας στην ελληνική γλώσσα:

Εξελιγμένη έκδοση άνευ επεξεργασίας

Επιτροπή Δικαιωμάτων των Ανθρώπου

Καταληκτικές παρατηρήσεις επί της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας*

1. Η Επιτροπή εξέτασε τη δεύτερη έκθεση που υποβλήθηκε από την Ελλάδα (CCPR/C/

* Υιοθετήθηκε από την Επιτροπή κατά τη 115^η συνεδρίασή της (19 Οκτωβρίου – 6 Νοεμβρίου 2015).

GRC/2) κατά τις 3202^η και 3204^η συνεδριάσεις της (CCPR/C/SR.3202 and 3204), οι οποίες έλαβαν χώρα στις 19 και 20 Οκτωβρίου 2015. Κατά την 3225^η συνεδρία της (CCPR/C/SR.3225), η οποία πραγματοποιήθηκε στις 3 Νοεμβρίου 2015, η Επιτροπή υιοθέτησε τις ακόλουθες καταληκτικές παρατηρήσεις.

A. Εισαγωγή

2. Η Επιτροπή χαιρετίζει την υποβολή της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας και όσες πληροφορίες παρέχονται με αυτήν, ενώ παράλληλα εκφράζει τη λύπη της για την καθυστέρηση στην υποβολή της. Η Επιτροπή εκτιμά ιδιαίτερως την ευκαιρία ανανέωσης ενός εποικοδομητικού διαλόγου με την υψηλόβαθμη αντιπροσωπεία του συμβαλλόμενου Κράτους επί των μέτρων τα οποία έλαβε το συμβαλλόμενο Κράτος κατά την περίοδο αναφοράς για την εφαρμογή των διατάξεων του Συμφώνου. Η Επιτροπή εκφράζει την ευγνωμοσύνη της στο συμβαλλόμενο Κράτος για τις γραπτές απαντήσεις (CCPR/C/GRC/Q/2/Add.1) που υπέβαλε επί του καταλόγου των θεμάτων (CCPR/C/GRC/Q/2), τα οποία συμπληρώθηκαν από τις προφορικές απαντήσεις που παρέσχε η αντιπροσωπεία κατά το διάλογο, καθώς και για τις επιπλέον πληροφορίες, οι οποίες παρασχέθηκαν εγγράφως.

B. Θετικά σημεία

3. Η Επιτροπή χαιρετίζει τα ακόλουθα νομοθετικά και θεσμικά βήματα στα οποία προέβη το συμβαλλόμενο Κράτος από το 2006:

(α) Την υιοθέτηση του Νόμου 4320/2015, Ρυθμίσεις για τη λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, την οργάνωση της Κυβέρνησης και των Κυβερνητικών οργάνων και λοιπές διατάξεις,

(β) Τις ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις του ελληνικού συστήματος για την παροχή ασύλου μέσω του Νόμου 3907/2011 και του Προεδρικού Διατάγματος 113/2013,

(γ) Την υιοθέτηση του Νόμου 4198/2013, Πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και προστασία των θυμάτων αυτής και

άλλες διατάξεις, και τη δημιουργία του Γραφείου του Εθνικού Εισηγητή για την Καταπολέμηση της Εμπορίας Ανθρώπων και

(δ) Την υιοθέτηση της Εθνικής Στρατηγικής Ένταξης των Ρομά του 2011.

4. Η Επιτροπή χαιρετίζει την επικύρωση ή την προσχώρηση του συμβαλλόμενου Κράτους στα ακόλουθα διεθνή νομικά όργανα:

(α) Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση το 2015,

(β) Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο το 2012,

(γ) Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων το 2014 και

(δ) Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία το 2008.

Γ. Κύρια θέματα που προκαλούν ανησυχία και συστάσεις

Εφαρμογή των Απόψεων της Επιτροπής υπό το πρίσμα του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στο Συμφώνου

5. Παρότι η Επιτροπή χαιρετίζει τις πληροφορίες που υποβλήθηκαν από το συμβαλλόμενο Κράτος σύμφωνα με τις οποίες οι Απόψεις της Επιτροπής μπορούν να ληφθούν ως νέα στοιχεία στο πλαίσιο των εθνικών ποινικών διαδικασιών και ότι οι αστικές αποζημιώσεις μπορούν να γίνουν αντικείμενο διεκδίκησης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων ως επακόλουθο των Απόψεων της Επιτροπής, η Επιτροπή σημειώνει ότι η συμμόρφωση του συμβαλλόμενου Κράτους με τις υποχρεώσεις του όπως αυτές απορρέουν από το Σύμφωνο και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο συνιστά ευθύνη του και εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για την απουσία συγκεκριμένης διαδικασίας ή μηχανισμού για την εξέταση και εξασφάλιση της πλήρους εφαρμογής των Απόψεών της, καθώς και για το γεγονός ότι συστάσεις που περιλαμβάνονται στις Απόψεις της δεν έχουν πλήρως υλοποιηθεί (άρθρο 2).

6. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την εφαρμογή των Απόψεων της Επιτροπής, και μεταξύ άλλων να εξετάσει τη δυνατότητα δημιουργίας ενός μηχανισμού με αποστολή (α) τη μελέτη των ευρημάτων της Επιτροπής στις Απόψεις της, (β) την πρόταση μέτρων προς λήψη από το συμβαλλόμενο Κράτος με στόχο να εκπληρωθούν πλήρως οι Απόψεις της Επιτροπής, μεταξύ αυτών και την παροχή στα θύματα της δυνατότητας αποτελεσματικής προσφυγής για την παραβίαση των δικαιωμάτων τους.

Έμφυλη ισότητα

7. Μολονότι επισημαίνεται η ποσόστωση του ενός τρίτου των γυναικών υποψηφίων, η Επιτροπή σημειώνει με ανησυχία ότι οι γυναίκες παραμένουν υπο-εκπροσωπούμενες σε θέσεις λήψης αποφάσεων σε νομοθετικά και εκτελεστικά όργανα. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί για τη δυσανάλογη επίδραση της οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας που ελήφθησαν σε βάρος των γυναικών, και ιδίως για τον υψηλό δείκτη ανεργίας των γυναικών, ο οποίος ξεπερνά το 28% (σε σύγκριση με το 21.5% για τους άνδρες) (άρθρα 2, 3 και 26).

8. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να ενισχύσει τις προσπάθειές του για την αύξηση της εκπροσώπησης των γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων σε νομοθετικά και εκτελεστικά όργανα, εντός συγκεκριμένων χρονικών πλαισίων. Το συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει, επίσης, να εντείνει τις προσπάθειές του για την αντιμετώπιση της επίδρασης της οικονομικής κρίσης στις γυναίκες και να επεκτείνει υφιστάμενα προγράμματα που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση της ανεργίας μεταξύ των γυναικών.

Άτομα με αναπηρίες

9. Η Επιτροπή σημειώνει με ανησυχία τη διάκριση με την οποία βρίσκονται αντιμέτωπα τα άτομα με αναπηρίες, κυρίως σε σχέση με την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την εργασία και τις υπηρεσίες υγείας και, επιπλέον, εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για την επίδραση της οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας στην κατάστασή τους. Παρότι επισημαίνει ότι σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρασχέθηκαν από το συμβαλλόμενο

λόμενο Κράτος ο φυσικός περιορισμός των ψυχικά ασθενών χρησιμοποιείται ως μέτρο έσχατης ανάγκης, η Επιτροπή ανησυχεί λόγω αναφορών που δείχνουν τη συνεχή και εκτεταμένη χρήση συναφών μέτρων, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης κλειστών κλινών για περιορισμό (κλωβοί/ κρεβάτια με δίχτυα) και της συστηματικής νάρκωσης ως μέσου για τον περιορισμό ασθενών με νοητική αναπηρία, συμπεριλαμβανομένων παιδιών σε ιδρύματα (άρθρα 2, 7, 9, 10 και 24).

10. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να ενισχύσει τα μέτρα που έχουν ήδη ληφθεί για την προστασία των ατόμων με αναπηρίες κατά των διακρίσεων, ιδίως όσον αφορά στην πρόσβαση στην εκπαίδευση, την εργασία και τις υπηρεσίες υγείας. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να λάβει άμεσα μέτρα για την κατάργηση της χρήσης κρεβατιών-κλουβιών και της συστηματικής νάρκωσης σε ψυχιατρικά και άλλα συναφή ιδρύματα. Επιπλέον, το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να καθιερώσει ένα ανεξάρτητο σύστημα παρακολούθησης και αναφοράς, καθώς και να εξασφαλίσει ότι οι παραβιάσεις θα εξετάζονται και θα διώκονται αποτελεσματικά και ότι θα παρέχεται αποζημίωση στα θύματα και τις οικογένειές τους.

Σεξουαλικός προσανατολισμός και ταυτότητα φύλου

11. Η Επιτροπή παραμένει ανήσυχη (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 19) για την επικράτηση στην κοινωνία στερεοτύπων και προκαταλήψεων σε βάρος λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διεμφυλικών ατόμων (ΛΟΑΔ). Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή ανησυχεί για την έλλειψη επαρκούς επίσημης ανταπόκρισης σε καταγγελίες που σχετίζονται με διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου (άρθρα 2 και 26).

12. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εντατικοποιήσει τις προσπάθειες για την καταπολέμηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων σε βάρος των ΛΟΑΔ ατόμων, μεταξύ άλλων:

(α) Οργανώνοντας εκστρατείες ευαισθητοποίησης για το ευρύ κοινό,

(β) Προσφέροντας κατάλληλη εκπαίδευση σε δημόσιους λειτουργούς προκειμένου να τερματιστεί ο κοινωνικός στιγματισμός των ΛΟΑΔ ατόμων,

(γ) Εξασφαλίζοντας ότι όλες οι καταγγελίες περιστατικών βίας εναντίον λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων, διεμφυλικών και μεσοφυλικών ατόμων θα διερευνώνται άμεσα και αποτελεσματικά και ότι οι δράστες βίαιων πράξεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού θα διώκονται και θα τιμωρούνται.

Ρατσισμός και ξενοφοβία

13. Ενώ αναγνωρίζει τις προσπάθειες εκ μέρους του συμβαλλόμενου Κράτους για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους, η Επιτροπή ανησυχεί ότι ο νέος Νόμος 4285/2014 και οι διατάξεις που εισήχθησαν στον Ποινικό Κώδικα ενδέχεται να εμποδίσουν τις έρευνες και τις διώξεις ρατσιστικών εγκλημάτων μίσους που αφορούν δημόσιες προσβολές και συκοφαντίες εναντίον ορισμένων ομάδων. Η Επιτροπή ανησυχεί, επίσης, για τις συνεχείς αναφορές ρατσιστικών επιθέσεων και ρητορικής μίσους εναντίον μεταναστών, προσφύγων και Ρομά. Η Επιτροπή σημειώνει με ανησυχία ότι περιπτώσεις ρατσισμού δεν έρχονται στην επιφάνεια κατ' ισχυρισμόν έλλειψης εμπιστοσύνης στις Αρχές και απουσίας ενός αποτελεσματικού μηχανισμού καταγραφής των καταγγελιών. Η Επιτροπή εκφράζει τη δυσαρέσκεία της για το γεγονός ότι οι επιβαλλόμενες κυρώσεις αποδεικνύονται ανεπαρκείς για την αποθάρρυνση και την πρόληψη των διακρίσεων (άρθρα 2, 19, 20 και 26).

14. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να αναθεωρήσει τη νομοθεσία του με στόχο να διασφαλιστεί ότι οποιαδήποτε προάσπιση εθνικού, φυλετικού ή θρησκευτικού μίσους απαγορεύεται διά νόμου, και ότι όλα τα περιστατικά ρατσιστικά υποκινούμενης βίας θα διερευνώνται συστηματικά, ότι οι δράστες διώκονται και τιμωρούνται και ότι θα παρέχεται εύλογη αποζημίωση στα θύματα. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για τη βελτίωση της καταγγελίας των εγκλημάτων μίσους. Επιπλέον, το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εντείνει τις προσπάθειές του για την εξάλειψη στερεοτύπων και διακρίσεων εναντίον μεταναστών, προσφύγων και Ρομά, μεταξύ άλλων, με τη διοργάνωση εκστρατειών δημόσιας ευαισθητοποίησης για την

προώθηση της ανεκτικότητας και του σεβασμού στη διαφορετικότητα.

Καταχρηστική άσκηση βίας και εξευτελιστική μεταχείριση

15. Η Επιτροπή παραμένει ανήσυχη (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 9) σχετικά με αναφορές που καταδεικνύουν την εκτεταμένη χρήση βίας εκ μέρους των επιφορτισμένων με την επιβολή του νόμου υπαλλήλων, τόσο κατά το χρόνο σύλληψης όσο και κατά την αστυνομική κράτηση. Ειδικότερα, η Επιτροπή ανησυχεί για τις αναφορές αστυνομικής βίας σε βάρος Ρομά, μεταναστών και προσφύγων και για την έλλειψη αποτελεσματικής διερεύνησης τέτοιων υποθέσεων. Επίσης, η Επιτροπή ανησυχεί για την αναφερθείσα απροθυμία των εισαγγελικών Αρχών να αναλάβουν νομική δράση εναντίον των φερόμενων ως δραστών και ότι ελάχιστες υποθέσεις οδηγούν σε ποινική έρευνα και κυρώσεις (άρθρα 2, 6 και 7).

16. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι κάθε ισχυρισμός για παράνομη και δυσανάλογη χρήση βίας από τις αστυνομικές Αρχές εξετάζεται διεξοδικά και άμεσα από μία ανεξάρτητη Αρχή, ότι οι φερόμενοι ως δράστες διώκονται, ότι όσοι αποδεικνύονται ένοχοι τιμωρούνται με ποινές ανάλογες με τη βαρύτητα της παράβασης και ότι παρέχεται αποζημίωση στα θύματα ή τις οικογένειές τους. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει, επίσης, να εξασφαλίσει ότι η αστυνομία λαμβάνει κατάλληλη επαγγελματική εκπαίδευση με πλήρη σεβασμό στις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Διάκριση σε βάρος των Ρομά

17. Η Επιτροπή επαναδιατυπώνει την ανησυχία της (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 18) για τη *de facto* διάκριση σε βάρος των Ρομά, συμπεριλαμβανομένων αναφορών για τη συνέχιση του *de facto* διαχωρισμού των παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση, την εκτεταμένη ανεργία και την ανεπαρκή πρόσβαση σε στέγαση. Η Επιτροπή ανησυχεί για τις εξαναγκαστικές εξώσεις των Ρομά από τα σπίτια τους, όπως συνέβη με την εκτέλεση της εντολής εξώσης που έλαβε χώρα στις 10 Σεπτεμβρίου 2013 στο Δήμο Αχαρνών, όπου 14 κτίρια

στα οποία κατοικούσαν οικογένειες Ρομά κατεδαφίστηκαν (άρθρα 2, 24, 26 και 27).

18. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εφαρμόσει πλήρως την Εθνική Στρατηγική Ένταξης των Ρομά και να μεριμνήσει για την κατάρτιση ενός ενιαίου σχεδίου με συγκεκριμένους στόχους, δείκτες και επαρκή καταμερισμό πόρων, το οποίο θα περιλαμβάνει μέτρα για την προώθηση ισότιμης πρόσβασης των Ρομά σε διάφορες ευκαιρίες και υπηρεσίες σε περιφερειακό και δημοτικό επίπεδο. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να λάβει άμεσα μέτρα για την εξάλειψη του διαχωρισμού των παιδιών Ρομά την εκπαίδευση εξασφαλίζοντας ότι η τοποθέτηση στα σχολεία δε θα ορίζεται από την εθνοτική καταγωγή του παιδιού. Το συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει να περιορίσει αυστηρά τις εξαναγκαστικές εξώσεις (από δημόσια γη) μέσω της υιοθέτησης κάθε δυνατής εναλλακτικής λύσης, συμπεριλαμβανομένης και της παροχής εναλλακτικής στέγασης στις οικογένειες που υπέστησαν έξωση.

Ενδοοικογενειακή βία

19. Η Επιτροπή παραμένει ανήσυχη για το γεγονός ότι, παρά την υιοθέτηση συγκεκριμένης νομοθεσίας, εξακολουθούν να υπάρχουν καταγγελίες για περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας εναντίον των γυναικών στο συμβαλλόμενο Κράτος (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 7). Η Επιτροπή ανησυχεί ιδιαίτερω για τον περιορισμένο αριθμό δικαστικών ανακρίσεων και διώξεων, όπως και για τις επεικείς ποινές που επιβάλλονται στους δράστες. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί για τη συχνότητα διαμεσολάβησης σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας και για την έλλειψη επαρκούς αριθμού ξενώνων φιλοξενίας για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας (άρθρα 3, 7 και 24).

20. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να υιοθετήσει μία ολοκληρωμένη στρατηγική για την πρόληψη και αντιμετώπιση της έμφυλης βίας σε κάθε μορφή και εκδήλωσή της. Σε αυτό το πλαίσιο, πρέπει να εντατικοποιήσει τα μέτρα ευαισθητοποίησης αστυνομικών, εισαγγελικών και δικαστικών Αρχών, εκπροσώπων της κοινότητας, γυναικών και ανδρών σχετικά με τη σοβαρότητα της ενδοοικογενειακής βίας και τις αρνητικές

επιπτώσεις στις ζωές των θυμάτων. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι οι περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας διερευνώνται διεξοδικά και ότι οι δράστες διώκονται, ενώ, σε περίπτωση καταδίκης τους, τιμωρούνται με τις δέουσες ποινές και τα θύματα αποζημιώνονται επαρκώς. Πρέπει, επίσης, να διασφαλίσει τη διαθεσιμότητα ενός ικανού αριθμού ξενώνων φιλοξενίας με επαρκείς πόρους και να απέχει από το να απαιτεί ή να πιέζει τα θύματα να καταφεύγουν σε εναλλακτικές διαδικασίες επίλυσης διαφορών, συμπεριλαμβανομένης της διαμεσολάβησης και της συμφιλίωσης, σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας.

Εμπορία ανθρώπων και καταναγκαστική εργασία

21. Η Επιτροπή παραμένει ανήσυχη (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 10) σχετικά με τις υποθέσεις εμπορίας ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων παιδιών, προς το σκοπό εργασιακής και σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Η Επιτροπή ανησυχεί για τον ανεπαρκή εντοπισμό και διερεύνηση περιπτώσεων εμπορίας ανθρώπων, τον περιορισμένο αριθμό καταδικαστικών αποφάσεων που έχουν επιβληθεί σε δράστες και την ανεπαρκή υποστήριξη που παρέχεται στα θύματα. Η Επιτροπή, επιπλέον, ανησυχεί για τις αναφερθείσες περιπτώσεις μεταναστών εργαζόμενων υπό καθεστώς δουλείας στον αγροτικό τομέα (άρθρα 2, 8, 9, 14, 24 και 26).

22. Σύμφωνα με τις προηγούμενες καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 10), το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να συνεχίσει τις προσπάθειές του για την αντιμετώπιση της εμπορίας ανθρώπων, μαζί με άλλων, μέσω ενδυνάμωσης των προληπτικών μέτρων, αύξησης της αναγνώρισης και της προστασίας των θυμάτων, συμπεριλαμβανομένης και της δυνατότητας δημιουργίας μίας εθνικής βάσης δεδομένων για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, καθώς και συστηματικής και δυναμικής διερεύνησης καταγγελιών εμπορίας ανθρώπων, δίωξης και τιμωρίας των υπευθύνων και παροχής αποτελεσματικών ενδίκων βοηθημάτων στα θύματα. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να αναθεωρήσει τους νόμους και τους κανονισμούς του, ώστε

να εξασφαλίσει πλήρη προστασία από την καταναγκαστική εργασία για όλες τις κατηγορίες εργαζομένων, και να εξασφαλίσει αποτελεσματική εποπτεία των συνθηκών εργασίας. Πρέπει, επίσης, να παρέχει εκπαίδευση στο προσωπικό επιβολής του νόμου και στους συνοριακούς και σχετιζόμενους με τη μετανάστευση υπαλλήλους, καθώς και σε άλλους συναφείς φορείς, όπως στις υπηρεσίες επιβολής του εργατικού δικαίου και τους οργανισμούς παιδικής πρόνοιας.

Δωρεάν νομική βοήθεια και απονομή της δικαιοσύνης

23. Η Επιτροπή ανησυχεί για την υπέρμετρη καθυστέρηση στην ανταπόκριση στα αιτήματα νομικής συνδρομής ή απαλλαγής από δικαστικά τέλη, για την αύξηση των δικαστικών τελών στην ποινική διαδικασία και για την έλλειψη διαφάνειας σε σχέση με το ποια εγκλήματα που διώκονται αυτεπάγγελτα απαλλάσσονται από τα δικαστικά τέλη, ζητήματα τα οποία μπορούν να παρακωλύσουν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί για τις αδικαιολόγητες καθυστερήσεις σε αστικές και ποινικές δίκες, οι οποίες έχουν επιφέρει ως αποτέλεσμα σημαντικό όγκο εκκρεμών δικαστικών υποθέσεων (άρθρο 14).

24. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να απλοποιήσει και να προσδώσει μεγαλύτερη διαφάνεια στη διαδικασία με βάση την οποία υπολογίζονται τα δικαστικά έξοδα και να εξασφαλίσει ότι η δωρεάν νομικής συνδρομής ή η απαλλαγή από τα δικαστικά τέλη παρέχεται έγκαιρα σε όλες τις περιπτώσεις που αυτό απαιτείται προς το συμφέρον της απονομής δικαιοσύνης (σύμφωνα με το άρθρο 14 του Συμφώνου). Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να προσφέρει επαρκείς πόρους στο σύστημα δωρεάν νομικής βοήθειας και να εξασφαλίσει την απόλαυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση σύμφωνα με το άρθρο 14 του Συμφώνου.

Διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την κράτηση

25. Ενώ σημειώνει ότι οι διαδικαστικές εγγυήσεις για τους κρατούμενους που προβλέπονται από το Σύμφωνο υπαγορεύονται από το νόμο, η Επιτροπή επισημαίνει ορισμένους ισχυρισμούς ότι

στην πράξη αυτά τα δικαιώματα παραβιάζονται συχνά. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή ανησυχεί ότι το δικαίωμα σε συνήγορο ήδη από την έναρξη της στέρησης της ελευθερίας δεν αναγνωρίζεται συστηματικά ως αυτονόητο στις νομικές διαδικασίες και ότι οι συνήγοροι που διορίζονται αυτεπάγγελτα ενδέχεται να διαδραματίζουν παθητικό ρόλο στη διάρκεια της ανάκρισης (άρθρα 9 και 14).

26. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για να διασφαλίσει ότι τα άτομα που στερούνται της ελευθερίας τους έχουν στην πράξη όλες τις διαδικαστικές εγγυήσεις που σχετίζονται με τις ποινικές κατηγορίες σε βάρος τους, σε πλήρη συμφωνία με τα άρθρα 9 και 14 του Συμφώνου. Τέτοια μέτρα περιλαμβάνουν αυτεπάγγελτη εποπτεία των διαδικασιών κράτησης, προσβάσιμες διαδικασίες υποβολής καταγγελιών, αποτελεσματική νομική εκπροσώπηση σε όλα τα στάδια της νομικής διαδικασίας και ευαισθητοποίηση των κρατικών αξιωματούχων.

Υποδοχή και κράτηση μεταναστών και αιτούντων άσυλο

27. Η Επιτροπή αναγνωρίζει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το συμβαλλόμενο Κράτος σε σχέση με την εξαιρετικά μεγάλη ροή μεταναστών και αιτούντων άσυλο που καταφθάνουν στο έδαφός του και εκτιμά το γεγονός ότι έχουν ληφθεί πολλά μέτρα από το συμβαλλόμενο Κράτος στο θέμα αυτό. Μολονότι η Επιτροπή σημειώνει την πρόσφατη πολιτική απελευθέρωσης προσώπων που κρατούνται για διάστημα μεγαλύτερο των έξι μηνών, ανησυχεί για αναφερθείσες περιπτώσεις προσώπων που κρατούνται για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα και εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για το γεγονός ότι το Προεδρικό Διάταγμα 116/2012, το οποίο παρατείνει τη διάρκεια της κράτησης του μεταναστών από 12 σε 18 μήνες, βρίσκεται ακόμα σε ισχύ. Η Επιτροπή ανησυχεί ότι η κράτηση των μεταναστών, που επιμηκύνεται χρονικά μερικές φορές χωρίς να λαμβάνονται υπόψη ζητήματα που προκύπτουν σε ατομικό επίπεδο, μπορεί να εγείρει ζητήματα υπό το φως του άρθρου 9 του Συμφώνου. Τέλος, παρόλο που έχουν γίνει ορισμένες βελτιώσεις στις υλικές συνθήκες της κράτησης, η Επιτροπή εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για το γεγονός ότι οι συνθήκες

κράτησης των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο είναι ακόμα ανεπαρκείς, ιδιαίτερα στις εγκαταστάσεις κράτησης, οι οποίες, όπως έχει αναφερθεί, είναι διαρκώς υπερπλήρεις, με ανθυγιεινές συνθήκες και ανεπαρκή πρόσβαση σε φαγητό και ιατρική περίθαλψη (άρθρα 7, 9 και 10).

28. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι η κράτηση όλων των παράνομων μεταναστών είναι ευλόγως αναγκαία και ανάλογη και ότι επιβάλλεται για το μικρότερο δυνατό χρονικό διάστημα, καθώς και ότι όλες οι εναλλακτικές της κράτησης λύσεις προβλέπονται από το νόμο και εφαρμόζονται στην πράξη. Πρέπει, κυρίως, να εξασφαλίσει ότι κάθε απόφαση να τεθούν υπό κράτηση οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες βασίζεται στις συγκεκριμένες ατομικές περιστάσεις και λαμβάνει υπόψη τη δυνατότητα προσφυγής σε λιγότερο επεμβατικά μέσα για την επίτευξη του ίδιου σκοπού. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει, επίσης, να εντείνει τις προσπάθειές του, ώστε να εξασφαλίσει, σε συνεργασία με τους περιφερειακούς και τους διεθνείς εταίρους του, αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης σε όλα τα κέντρα υποδοχής και κράτησης μεταναστών και αιτούντων άσυλο, παρέχοντας επαρκείς υπηρεσίες ιατρικής περίθαλψης, φαγητό, συνθήκες υγιεινής και πρόσβαση σε μέσα μεταφοράς. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει, επίσης, να εξασφαλίσει την καταλληλότητα των συνθηκών στα νέα κέντρα υποδοχής ("hot spots").

Διαδικασίες καθορισμού καθεστώτος πρόσφυγα

29. Μολονότι η Επιτροπή χαιρετίζει τη μεταρρύθμιση του συστήματος ασύλου και την ίδρυση της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, της Αρχής Προσφυγών και της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής (ΥΠΥ), ανησυχεί για τον ανεπαρκή αριθμό ΥΠΥ, την έλλειψη προσωπικού στην Υπηρεσία Ασύλου, την έλλειψη διερμηνέων και την ανεπάρκεια υπηρεσιών νομικής βοήθειας για τους αιτούντες άσυλο. Η Επιτροπή ανησυχεί για την αναφερθείσα έλλειψη θεσμικής ανεξαρτησίας της Επιτροπής Προσφυγών και την έλλειψη ανασταλτικού αποτελέσματος των προσφυγών κατά των αποφάσεων απέλασης της Επιτροπής Προσφυγών (άρθρα 6, 7 και 13).

30. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι όλα τα άτομα που αιτούνται διεθνή προστασία έχουν πρόσβαση σε μία δίκαιη και πλήρη διαδικασία υπαγωγής στο καθεστώς του πρόσφυγα, αλλά και σε συνήγορο και διερμηνέα από την αρχή της διαδικασίας. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει, επίσης, να εξασφαλίσει ότι σε όλες τις περιπτώσεις επαναπροώθησης, οι προσφυγές στα δικαστήρια έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα.

Ασυνόδευτοι ανήλικοι

31. Η Επιτροπή επαναλαμβάνει την προηγούμενη ανησυχία της (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 17) σχετικά με την κατάσταση των ασυνόδευτων ανηλίκων που αιτούνται άσυλο ή διαμένουν παράνομα στο συμβαλλόμενο Κράτος. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή, εκφράζει την ανησυχία της για (α) τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το συμβαλλόμενο Κράτος στην ανάθεση κηδεμονίας, (β) τις ακατάλληλες συνθήκες των εγκαταστάσεων κράτησης όπου κρατούνται οι ασυνόδευτοι ανήλικοι και την τοποθέτησή τους σε εγκαταστάσεις κράτησης μαζί με ενήλικες και (γ) τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το συμβαλλόμενο Κράτος κατά τον καθορισμό της ηλικίας των ασυνόδευτων ανηλίκων.

32. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι η αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού λαμβάνεται δεόντως υπόψη σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν ασυνόδευτα παιδιά, μεταξύ άλλων:

(α) Εξασφαλίζοντας ότι οι ασυνόδευτοι ανήλικοι που εισέρχονται στη χώρα με παράτυπο τρόπο δεν τίθενται υπό κράτηση ή παραμένουν υπό κράτηση μόνο ως έσχατο μέσο και για το μικρότερο δυνατό χρονικό διάστημα,

(β) Δημιουργώντας νέες εγκαταστάσεις υποδοχής και αυξάνοντας τον αριθμό των χώρων κράτησης στις ήδη υφιστάμενες δομές, διασφαλίζοντας παράλληλα κατάλληλες συνθήκες σε αυτές τις εγκαταστάσεις για τους ασυνόδευτους ανήλικους, συμπεριλαμβανομένου του διαχωρισμού των ασυνόδευτων ανηλίκων από τους ενήλικες,

(γ) Εντείνοντας τις προσπάθειες επανασχεδιασμού της διαδικασίας ανάθεσης κηδεμονίας και

διασφαλίζοντας ότι κάθε ασυνόδευτο παιδί έχει νόμιμο κηδεμόνα,

(δ) Εξασφαλίζοντας ότι η διαδικασία προσδιορισμού ηλικίας βασίζεται σε ασφαλείς και επιστημονικές μεθόδους, λαμβάνοντας υπόψη την ψυχική ευεξία των παιδιών και αποφεύγοντας κάθε κίνδυνο παραβίασης της σωματικής τους ακεραιότητας.

Απέλαση αιτούντων άσυλο και μεταναστών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα

33. Η Επιτροπή ανησυχεί για τις αναφορές για τη συνεχιζόμενη πρακτική των ανεπίσημων επιστροφών, γνωστών ως «επαναπροωθήσεων» (“push-backs”) από την Ελλάδα προς την Τουρκία στα χερσαία και θαλάσσια σύνορα. Η Επιτροπή ανησυχεί ότι αυτές οι ανεπίσημες επιστροφές διεξάγονται χωρίς επαρκείς εγγυήσεις σεβασμού στην αρχή της μη επαναπροώθησης (*principle of non-refoulement*). Η Επιτροπή, επιπλέον, ανησυχεί για τις αναφορές ισχυρισμών κακομεταχείρισης κατά την απέλαση μεταναστών και μέσα στα κέντρα κράτησης (άρθρα 6 και 7).

34. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι όλα τα πρόσωπα που αιτούνται διεθνή προστασία έχουν πρόσβαση σε δίκαιες και εξατομικευμένες διαδικασίες αξιολόγησης, σε προστασία από την επαναπροώθηση χωρίς διάκριση και σε έναν ανεξάρτητο μηχανισμό εξουσιοδοτημένο να αναστέλλει αρνητικές αποφάσεις. Το συμβαλλόμενο Κράτος ενθαρρύνεται, σε συνεννόηση με τους διεθνείς και περιφερειακούς εταίρους του και τα γειτονικά κράτη, να επιτρέψει στους μετανάστες που επιθυμούν να εισέλθουν στο έδαφός του την πρόσβαση σε ασφαλή σημεία εισόδου, όπου θα μπορούν να εξεταστούν οι αιτήσεις ασύλου. Επιπλέον, το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα, ώστε να εξασφαλίσει ότι δεν πραγματοποιούνται ανεπίσημες επιστροφές και οι μετανάστες δεν υπόκεινται σε κακομεταχείριση κατά την απέλαση ή στα προαναχωρησιακά κέντρα κράτησης. Πρέπει επίσης να διασφαλίσει ότι υποθέσεις εξευτελιστικής μεταχείρισης προσφύγων και μεταναστών μπορούν να καταγγέλλονται αποτελεσματικά και να μεριμνά, κατά προτεραιότητα, για την έγκαιρη, αποτελεσματική και ανεξάρτητη διε-

ρεύνηση όλων των καταγγελιών παράτυπων επιστροφών και κακομεταχείρισης μεταναστών, την τιμωρία των δραστών, όπου αυτή κρίνεται αναγκαία, και την παροχή αποζημίωσης στα θύματα.

Φυλάκιση λόγω αδυναμίας εξόφλησης χρέους

35. Η Επιτροπή επαναλαμβάνει την ανησυχία της (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 10) για την αποτυχία του συμβαλλόμενου Κράτους να αναθεωρήσει τη νομοθεσία που επιτρέπει τη φυλάκιση λόγω αδυναμίας εξόφλησης χρέους (άρθρο 11).

36. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να συμμορφωθεί με το άρθρο 11 του Συμφώνου, αναθεωρώντας τη νομοθεσία που προβλέπει φυλάκιση λόγω αδυναμίας εξόφλησης χρέους, εξαλείφοντας όλες τις εξαιρέσεις στην απαγόρευση φυλάκισης.

Αντίρρηση συνείδησης στην υποχρεωτική στρατιωτική θητεία

37. Η Επιτροπή επαναλαμβάνει την προηγούμενη ανησυχία της (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 15) για (α) τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας που είναι σημαντικά μεγαλύτερη από τη στρατιωτική υπηρεσία, (β) τη σύνθεση της Ειδικής Επιτροπής και την αναφερθείσα έλλειψη ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, ιδίως στις περιπτώσεις όπου λαμβάνουν χώρα ακροαματικές διαδικασίες χωρίς την παρουσία όλων των μελών της, (γ) τις καταγγελίες που υποδεικνύουν διάκριση στη βάση διαφορετικών λόγων αντίρρησης στην παροχή υπηρεσίας και (δ) την επανειλημμένη τιμωρία αντιρρησιών συνείδησης κατά παραβίαση της αρχής «κανείς δε διώκεται, ούτε τιμωρείται ποινικά δις για το ίδιο αδίκημα» (*“ne bis in idem”*) (άρθρο 14 και 18).

38. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να λάβει μέτρα, ώστε να αναθεωρήσει τη νομοθεσία του με στόχο την αναγνώριση του δικαιώματος αντίρρησης συνείδησης στη στρατιωτική θητεία, περιλαμβάνοντας εναλλακτική δυνατότητα στη στρατιωτική θητεία, η οποία να είναι προσβάσιμη σε όλους τους αντιρρησίες συνείδησης και να μη συνεπάγεται κυρώσεις ή διακρίσεις ως προς τη φύση, το κόστος ή τη διάρκειά της. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει, επίσης, να αποφεύγει την

επαναλαμβανόμενη τιμωρία κατά παράβαση της αρχής *ne bis in idem* και να εξετάσει το ενδεχόμενο να τεθεί η αξιολόγηση των αιτήσεων για καθεστώς αντίρρησης συνείδησης υπό τον πλήρη έλεγχο των πολιτικών αρχών.

Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

39. Μολονότι η Επιτροπή σημειώνει ότι η εκπεφρασθείσα πρόθεση του συμβαλλόμενου Κράτους είναι να προχωρήσει με την εγγραφή των συλλόγων ομάδων που διεκδικούν ένα καθεστώς μειονοτικής ομάδας, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 2008 και του 2015, η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της σχετικά με το ρυθμό εφαρμογής αυτών των αποφάσεων (άρθρο 22).

40. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να επιταχύνει τη λήψη μέτρων για την εγγραφή συλλόγων διακριτών κοινοτήτων, συμπεριλαμβανομένων και όσων διεκδικούν καθεστώς μειονοτικής ομάδας, σύμφωνα με το άρθρο 22 του Συμφώνου.

Ελευθερία γνώμης και έκφρασης

41. Η Επιτροπή ανησυχεί ότι, κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων στο συμβαλλόμενο Κράτος, ειρηνικοί διαδηλωτές και δημοσιογράφοι υπέστησαν, όπως αναφέρθηκε, εκφοβισμό και παρενοχλήσεις από μέλη εξτρεμιστικών ομάδων, όπως η Χρυσή Αυγή. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί για τα περιστατικά παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διαπράττονται από τα σώματα ασφαλείας ή την αστυνομία εναντίον των διαδηλωτών. Η Επιτροπή, επιπλέον, ανησυχεί για την έλλειψη αναλυτικών πληροφοριών για τις ανακρίσεις και διώξεις των υπευθύνων (άρθρα 19, 21 και 22).

42. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι όλες οι καταγγελίες σοβαρών παραβιάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα σώματα ασφαλείας εναντίον διαδηλωτών ερευνώνται επαρκώς και αμερόληπτα, ότι οι δράστες οδηγούνται στη δικαιοσύνη και ότι τα θύματα λαμβάνουν εύλογη αποζημίωση. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει, επίσης, να οργανώσει επιμορφωτικά σεμινάρια για το προσωπικό επιβολής του

νόμου, εξασφαλίζοντας ότι αυτά εκπληρώνουν την αποστολή τους σύμφωνα με τα πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των Βασικών Αρχών για τη Χρήση Βίας και Όπλων από τα Όργανα Επιβολής του Νόμου.

Αναγνώριση μειονοτήτων και στατιστικά στοιχεία

43. Ενώ χαιρετίζει τη δήλωση εκ μέρους του συμβαλλόμενου Κράτους ότι η έλλειψη επίσημης αναγνώρισης των μειονοτήτων, πέραν της μουσουλμανικής μειονότητας, στη Θράκη εντός της επικράτειάς του δεν εμποδίζει την υιοθέτηση κατάλληλων πολιτικών που να αποσκοπούν στη διατήρηση και προώθηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και δεν εμποδίζει το δικαίωμα των ατόμων στον ελεύθερο αυτοπροσδιορισμό, η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για τις ανεπαρκείς εγγυήσεις για την ισότιμη και ουσιαστική απόλαυση του πολιτισμού, της έκφρασης και πρακτικής του θρησκευόμενου και της χρήσης της γλώσσας από όλα τα πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένων όσων ισχυρίζονται ότι ανήκουν σε εθνοτικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες. Η Επιτροπή, επίσης, εκφράζει την ανησυχία της σχετικά με την έλλειψη στατιστικών δεδομένων ενδεικτικών της εθνοτικής και πολιτισμικής σύνθεσης του συμβαλλόμενου Κράτους, τη χρήση των μητρικών γλωσσών και των ευρέως ομιλούμενων γλωσσών (άρθρα 26 και 27).

44. Το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να εξασφαλίσει ότι όλα τα πρόσωπα προστατεύονται αποτελεσματικά ενάντια σε κάθε μορφή διάκρισης και μπορούν να απολαμβάνουν πλήρως τα δικαιώματά τους που απορρέουν από το Σύμφωνο, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 27.

Διάδοση των σχετικών με το Σύμφωνο πληροφοριών

45. Το συμβαλλόμενο Κράτος οφείλει να διαδώσει ευρέως το Σύμφωνο, το κείμενο της δεύτερης περιοδικής έκθεσης και τις παρούσες καταληκτικές παρατηρήσεις μεταξύ των δικαστικών, νομοθετικών και διοικητικών Αρχών, της κοινωνίας των πολιτών και των μη κυβερνητικών ορ-

γανισμών που δραστηριοποιούνται στη χώρα, και στο ευρύ κοινό.

46. Σύμφωνα με τον κανόνα 71, παράγραφος 5, του Κανονισμού της Επιτροπής, το συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να παράσχει, εντός ενός έτους, συναφείς πληροφορίες για την εφαρμογή των συστάσεων της Επιτροπής, οι οποίες διατυπώνονται στις ανωτέρω παραγράφους 16 (καταχρηστική άσκηση βίας και εξευτελιστική μεταχείριση), 32 (ασυνόδετοι ανήλικοι) και 34 (απέλαση των αιτούντων άσυλο και των μεταναστών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα).

47. Η Επιτροπή ζητά από το συμβαλλόμενο Κράτος να υποβάλει την επόμενη περιοδική έκθεση μέχρι τις 6 Νοεμβρίου 2020 και να συμπεριλάβει σε αυτήν συγκεκριμένες και επικαιροποιημένες πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή όλων των συστάσεων της και του Συμφώνου ως συνόλου. Η Επιτροπή ζητά από το συμβαλλόμενο Κράτος, κατά την προετοιμασία της έκθεσης, να διαβουλευτεί ευρέως με την κοινωνία των πολιτών και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στη χώρα. Σύμφωνα με το Ψήφισμα 68/268 της Γενικής Συνέλευσης, το όριο λέξεων για την έκθεση ανέρχεται στις 21.200 λέξεις.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

A. Δραστηριότητες σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο και Συνεργασία με Ομόλογες Επιτροπές

- Αποστολή ενημερωτικού υπομνήματος στο Ολλανδικό Ινστιτούτο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου σχετικά με την εφαρμογή στην Ελλάδα της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική (Σύμβασης του Οβιέδο) κατόπιν αιτήματος που διαβιβάστηκε από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) στα μέλη του (15.1.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες για την παρουσίαση του προγράμματος DARE-Net Desegregation and Action for Roma in Education. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (24.2.2015)

- Αποστολή συμβολής της ΕΕΔΑ σε ανακοίνωση εκπροσώπου του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) με τίτλο «Ο ρόλος των Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εφαρμογή της ΕΣΔΑ: παραδείγματα συγκριμένων δράσεων», κατά τη διάσκεψη για το μέλλον του ΕΔΑ με τίτλο «Εφαρμογή της ΕΣΔΑ. Κοινή μας ευθύνη» (*Implementation of the ECHR. Our common responsibility*) (26.3.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην 28^η Ετήσια Γενική Συνάντηση της Διεθνούς Συντονιστικής Επιτροπής των Εθνικών Θεσμών για την Προώθηση και Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ICC). Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών στη Γενεύη. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη διεθνή επικοινωνία και συνεργασία, Σοφία Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου (11.3.2014-13.3.2014)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε συνάντηση του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA) και σε Ειδική Συνάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις Εθνικές Επιτροπές Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αντίστοιχα. Οι συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν στις Βρυξέλλες και συνδιοργανώθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τη Διεθνή Συντονιστική Επιτροπή των Εθνικών Θεσμών για την Προώθηση και Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ICC), το Ευρωπαϊκό Δίκτυο

Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ), το Φόρουμ Ασίας και Ειρηνικού Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το Δίκτυο Αφρικανικών Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για την προαγωγή και προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην αμερικανική Ήπειρο. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Χρυσοχοΐδου-Αργυροπούλου (2-4.6.2015)

- Αποστολή γραπτής συμβολής της ΕΕΔΑ στην ερευνήτρια του Κέντρου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Essex, Δρ Hélène Tyrrell, σχετικά με το *Ρόλο των Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΘΑΔ/ΝΗΡΙs) στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη* (9.6.2015)

- Αποστολή γραπού υπομνήματος της ΕΕΔΑ σχετικά με την οικογενειακή επανένωση στην Ελλάδα, στο πλαίσιο της συνεργασίας της με ομόλογους Εθνικούς Θεσμούς για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου εντός της Νομικής Ομάδας Εργασίας (Legal Working Group) του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) (10.6.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε διημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με θέμα την κακοποίηση των ηλικιωμένων ατόμων, η οποία συνδιοργανώθηκε στις Βρυξέλλες από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) και την Age Platform Europe. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (15-16.6.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε συνάντηση εργασίας της συμβουλευτικής ομάδας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) για το θέμα των Δικαιωμάτων των Ηλικιωμένων Ατόμων και της μακροχρόνιας προστασίας τους. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (16-17.6.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη δεύτερη Ακαδημία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τους Εθνικούς Θεσμούς Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που πραγματοποιήθηκε στη Βαρσοβία και συνδιοργανώθηκε από το Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΑΣΕ (OSCE/

ODHIR), το Ευρωπαϊκό Δίκτυο των Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) και το Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (29.6.2015-3.7.2015).

- Ολοκλήρωση επικαιροποίησης από την ΕΕΔΑ των δεδομένων που αξιοποιήθηκαν από τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA) για την εκπόνηση του «διαδικτυακού εργαλείου» (*on-line tool*) Διαύγεια (*Clarity*), που έχει ως αποστολή του τη διευκόλυνση κάθε ευρωπαίου πολίτη να εντοπίσει τον καταλληλότερο εξω-δικαστικό φορέα ή οργάνωση με αρμοδιότητα στο πεδίο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο της διαρκούς συνεργασίας της με τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, εκπροσωπώντας την Ελλάδα, ανέλαβε την υποχρέωση υπόδειξης των αρμόδιων φορέων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου (15.9.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε συνάντηση της Πλατφόρμας συνεργασίας μεταξύ του Συμβουλίου της Ευρώπης, του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), φορέων ισότητας, ανεξάρτητων εθνικών αρχών δικαιωμάτων του ανθρώπου και Συνηγόρων του Πολίτη για την προώθηση των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (*Collaborative Platform on promoting Social Human Rights*). Η συνάντηση, που έλαβε χώρα στο Στρασβούργο, συνδιοργανώθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Φορέων Ισότητας (EQUINET). Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Άνα-Ειρήνη Μπάκα (14-15.10.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην 11^η Συνάντηση της Ομάδας Εργασίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) για τα Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Η συνάντηση, που έλαβε χώρα στο Ζάγκρεμπ της Κροατίας, συνδιοργανώθηκε από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ) και το Συνήγορο του Πολίτη της Κροατίας. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (26-27.10.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην 115^η Σύνοδο της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών κατά την οποία εξετάστηκε η 2^η περιοδική έκθεση της Ελλάδας αναφορικά με την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Η Σύνοδος πραγματοποιήθηκε στη Γενεύη και την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Μαρία Γαβουνέλη (18-19.10.15)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη Γενική Συνέλευση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ), κατά την οποία η ΕΕΔΑ εκλέχτηκε στην Ευρωπαϊκή Συντονιστική Επιτροπή (*European Coordinating Committee, ECC*) του ΕΔΕΘΑΔ/ΕΝΝΗΡΙ. Η Συνέλευση πραγματοποιήθηκε στην Ουτρέχτη της Ολλανδίας και την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Μαρία Γαβουνέλη (30.11-1.12.2015)

B. Συναντήσεις με Εκπροσώπους της Πολιτείας, Οργανώσεων και Διεθνών Οργανισμών

1. Διεθνείς Συναντήσεις

- Συνάντηση με τον Περιφερειακό Εκπρόσωπο για την Ευρώπη του Γραφείου του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών, Jan Jarab, ο οποίος επισκέφτηκε την Ελλάδα στο πλαίσιο «advocacy mission», η οποία είθισται να πραγματοποιείται με την έναρξη της θητείας νέων κυβερνήσεων. Οι προτεραιότητες του Περιφερειακού Γραφείου Ευρώπης του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου των ΗΕ εστιάζονταν κατά τη στιγμή της συνάντησης στην αντικατάσταση της πολιτικής κράτησης με λιγότερο περιοριστικές πολιτικές (*alternatives to detention*) και σε ζητήματα που αφορούν την ψυχική υγεία (ιδίως στην αντικατάσταση της ασυλιακής περιθάλψης με άλλες μορφές φροντίδας). Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Β' Αντιπρόεδρος Έλλη Βαρχαλαμά, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος,

Σοφία Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου και οι τρεις επιστημονικοί συνεργάτες Αλέξανδρος Κωνσταντίνου, Αικατερίνη Τσαμπή και Ρωξάνη Φράγκου. Στη συνάντηση παρευρέθηκαν επίσης η Υπεύθυνη προγράμματος και οικονομικών του Περιφερειακού Εκπρόσωπο για την Ευρώπη του Γραφείου του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών, Βάνα Κάσι-κα, καθώς επίσης και ο Υπεύθυνος του Περιφερειακού Κέντρου Πληροφόρησης για τη Δυτική Ευρώπη των Ηνωμένων Εθνών, Δημήτριος Φατούρος. Η αποστολή του Περιφερειακού Εκπροσώπου ολοκληρώθηκε με Συνέντευξη τύπου, την Τετάρτη 1.4.2015, την οποία και παρακολούθησε το επιστημονικό προσωπικό της ΕΕΔΑ. Μετά το πέρας της αποστολής, η ΕΕΔΑ απέστειλε στον Ειδικό Περιφερειακό Εκπρόσωπο σχετικό γραπτό υπόμνημα¹ (30.3.2015)

▪ Συνάντηση με τον Ειδικό Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, τις φυλετικές διακρίσεις και συναφείς μορφές μισαλλοδοξίας, Mutuma Ruteere, ο οποίος βρίσκεται στην Ελλάδα για την πρώτη επίσημη αποστολή του, με στόχο να αξιολογήσει την κατάσταση στη Χώρα σε σχέση με το φαινόμενο των ρατσιστικών διακρίσεων και της μισαλλοδοξίας. Οι Θεματικές ενδιαφέροντος του Ειδικού Εισηγητή μπορούν να συμπυκνωθούν στις ακόλουθες: μετανάστες, αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες, trafficking, εργασιακή εκμετάλλευση, ρομά (εκπαίδευση, εργασία, εξώσεις), προστασία ευάλωτων ομάδων από ρατσιστικές ενέργειες, ρητορική μίσους, εκπαίδευση κρατικών φορέων σε θέματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, ασυνόδετοι ανήλικοι και trafficking γυναικών. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος, Σοφία Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, καθώς επίσης και το επιστημονικό και διοικητικό της προσωπικό Αικατερίνη Πάντου, Αικατερίνη Τσαμπή και Ρωξάνη Φράγκου. Στη συνάντηση παρευρέθηκε επίσης ο Human Rights Officer στο τμήμα Ειδικών Διαδικασιών του Γραφείου του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του ΟΗΕ, Thierry Del Prado. Η αποστολή του Ειδικού Εισηγητή ολοκληρώθηκε με Συνέντευξη

τύπου, την Παρασκευή 8.5.2015, την οποία και παρακολούθησε το επιστημονικό προσωπικό της ΕΕΔΑ. Μετά το πέρας της αποστολής, η ΕΕΔΑ απέστειλε στον Ειδικό Εισηγητή σχετικό γραπτό υπόμνημα² (6.5.2015)

▪ Συνάντηση με τον Εισηγητή της Επιτροπής Μετανάστευσης της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, Andrea Rigoni, στο πλαίσιο διερευνητικής επίσκεψης (fact finding visit) στην Ελλάδα αναφορικά με το ζήτημα της βίας κατά μεταναστών. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος, Γεώργιος Σταυρόπουλος, η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Β' Αντιπρόεδρος, Έλλη Βαρχαλαμά, καθώς επίσης και το επιστημονικό και διοικητικό της προσωπικό Άννα Μπάκα, Αικατερίνη Πάντου, Αικατερίνη Τσαμπή και Ρωξάνη Φράγκου. Μετά το πέρας της αποστολής, η ΕΕΔΑ απέστειλε στον Εισηγητή της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικό γραπτό υπόμνημα³ (14.10.2015)

▪ Συνάντηση με εκπροσώπους του Διεθνούς Ινστιτούτου Τύπου (International Press Institute), στο πλαίσιο επίσκεψής τους στην Ελλάδα με σκοπό να ενημερωθούν για θέματα ελευθερίας τύπου και πληροφόρησης, με ειδικότερη έμφαση στο νομικό πλαίσιο της συκοφαντικής δυσφήμισης. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος, Γεώργιος Σταυρόπουλος, η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Β' Αντιπρόεδρος, Έλλη Βαρχαλαμά, η Προεδρεύουσα του Δ' Τμήματος για την Προώθηση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αικατερίνη Παπανικολάου, καθώς επίσης και η επιστημονική συνεργάτιδα, Άννα Μπάκα (13.11.2015)

▪ Συνάντηση ΕΕΔΑ με τον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιδράσεις του εξωτερικού χρέους και των λοιπών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, Juan Pablo Bohoslavsky, στο πλαίσιο επίσημης επίσκεψής του στη Χώρα μας, με σκοπό μεταξύ άλλων να παρακολουθήσει την εφαρμογή των συστάσεων του προκατόχου του Cerpas

1. Βλ. *supra*.

2. Βλ. *supra*.

3. Βλ. *supra*.

Lumina, ο οποίος είχε επισκεφτεί τη Χώρα τον Απρίλιο του 2013. Ειδικότερα, σύμφωνα με την από 26 Νοεμβρίου 2015 ανακοίνωση του Γραφείου του Υπατου Αρμοστή των ΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αποστολή του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα ήταν να αξιολογήσει τις επιπτώσεις που είχαν οι σοβαρές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες και οι οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που της ζητήθηκε από τους δανειστές της να εφαρμόσει έτσι ώστε να λάβει επιπλέον πιστώσεις στο δικαίωμα της ιατροφαρμακευτικής φροντίδας, της στέγασης, της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ασφάλισης. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε αντιπροσωπεία μελών της, καθώς επίσης και το επιστημονικό της προσωπικό Άννα Μπάκα και Ρωξάνη Φράγκου. Μετά το πέρας της συνάντησης, η ΕΕΔΑ συνέδραμε το γραφείο του Υπατου Αρμοστή των ΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στη διοργάνωση της συνάντησης του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα στην Ελλάδα με φορείς της κοινωνίας των πολιτών, η οποία και φιλοξενήθηκε στα γραφεία της ΕΕΔΑ (2.12.2015)

2. Εθνικές Συναντήσεις

- Συμμετοχή στη συνάντηση που διοργάνωσε το ΚΕΕΛΠΝΟ τη Δευτέρα στις 20 Απριλίου 2015 και ώρα 12:00-14:00 με θέμα: *Εθνική αναφορά για το HIV & AIDS 2015. Παρουσιάσεις δεδομένων Υπουργείων, διευκρινήσεις και προτάσεις* και την Πέμπτη 23 Απριλίου 2015 και ώρα 9.45-11.15 με θέμα: *Παρουσίαση Δεδομένων – Εθνικής Αναφοράς HIV/AIDS 2015, Ενημέρωση για τους Στόχους της Συνάντησης, Στρατηγικός Σχεδιασμός: Ανθρώπινα Δικαιώματα και HIV*. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν οι επιστημονικοί συνεργάτες, Ρωξάνη Φράγκου και Αλέξανδρος Κωνσταντίνου (20 και 23.4.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε συνάντηση ομάδας εργασίας για την ανταλλαγή απόψεων και ενημέρωσης για τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης και τη δημιουργία δικτύου για τη διάχυση της πληροφόρησης στους πολίτες που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες για τα δικαιώματά τους και τις παροχές που προβλέπονται νομοθετικά. Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε στα γραφεία του Συνηγόρου του Πολίτη και η συζήτηση εστιάστηκε στην προστιθέμενη αξία ενός οδηγού που θα

καταγράφει τις παροχές που προσφέρονται στην Ελλάδα σε ευπαθείς ομάδες. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν η Β' Αντιπρόεδρος, Έλλη Βαρχαλαμά και η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (16.6.2015)

- Συνάντηση του Προέδρου της ΕΕΔΑ, Γεωργίου Σταυρόπουλου, με την Πρόεδρο της Βουλής, Ζωή Κωνσταντοπούλου, με σκοπό την ενημέρωση και συζήτηση σχετικά με τη Δήλωση της ΕΕΔΑ με τίτλο: *Η εφαρμογή των μέτρων λιτότητας οδηγεί σε υποβάθμιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων* (28.7.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε ποιοτική έρευνα που διεξάχθηκε από την Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας με θέμα: «Δικαίωμα στην υγεία: Η ηθική διάσταση της οικονομικής κρίσης στην υγεία και τις υπηρεσίες υγείας για τους ογκολογικούς ασθενείς». Στόχος της έρευνας ήταν η αξιολόγηση της κατάστασης του δικαιώματος στην υγεία στην Ελλάδα και πώς αυτό γίνεται σεβαστό για τους ογκολογικούς ασθενείς, δεδομένων των προβλημάτων που αντιμετωπίζει το εθνικό υγειονομικό σύστημα τα τελευταία χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (31.7.2015)

- Συνάντηση της ΕΕΔΑ με την Πρόεδρο του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ), Ιφιγένεια Καμτσιόου και την υπεύθυνη Σπουδών και Έρευνας του ΕΚΔΔΑ, Αναστασία Ζωγράφου. Κατά τη συνάντηση αυτή, συμφωνήθηκε η συνεργασία μεταξύ της ΕΕΔΑ, του ΕΚΔΔΑ και του Υπουργείου Δικαιοσύνης για την υλοποίηση και εφαρμογή προγραμμάτων επιμόρφωσης σε σωφρονιστικούς υπαλλήλους. Τη ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος, Γεώργιος Σταυρόπουλος, η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Β' Αντιπρόεδρος, Έλλη Βαρχαλαμά, η Προεδρεύουσα του Δ' Τμήματος για την Προώθηση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αικατερίνη Παπανικολάου, καθώς επίσης και το επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό της ΕΕΔΑ, Άννα Μπάκα, Αικατερίνη Πάντου και Αικατερίνη Τσαμπή (26.10.2015)

- Επίσκεψη στα γραφεία της ΕΕΔΑ αντιπροσωπείας φοιτητών του Ερευνητικού Ομίλου Φοιτητών Νομικής. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου (30.10.2015)

- Συνάντηση της ΕΕΔΑ με εκπροσώπους του Παρατηρητηρίου για τη δίκη της Χρυσής Αυγής (Golden Dawn Watch) με σκοπό την ενημέρωση και συζήτηση γενικότερων ζητημάτων αναφορικά με τη διεξαγωγή της δίκης της Χρυσής Αυγής. Το Golden Dawn Watch είναι μια πρωτοβουλία για την παρακολούθηση της δίκης της Χρυσής Αυγής που συγκροτήθηκε από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το Παρατηρητήριο για τον Φασιστικό και Ρατσιστικό λόγο στα ΜΜΕ που λειτουργεί υπό το Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, τον Αντιφασιστικό Συντονισμό Αθήνας-Πειραιά και το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών του Δήμου Αθηναίων. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος, Γεώργιος Σταυρόπουλος, η Α' Αντιπρόεδρος, Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου, η Β' Αντιπρόεδρος, Έλλη Βαρχαλαμά, η Προεδρεύουσα του Δ' Τμήματος για την Προώθηση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Αικατερίνη Παπανικολάου, καθώς επίσης και το επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό της ΕΕΔΑ, Άννα Μπάκα, Αικατερίνη Πάντου, Αικατερίνη Τσαμπή και Ρωξάνη Φράγκου (2.11.2015)

Γ. Συμμετοχή σε Συνεδριάσεις της Βουλής

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη συνεδρίαση της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Ισότητας, Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Βουλής με θέμα της ημερήσιας διάταξης: *Έμφυλη βία - Περισσότερες μορφές*. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Σοφία Σπηλιωτοπούλου και η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (4.6.2015)
- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη συνεδρίαση της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης της Βουλής σχετικά με το σχέδιο νόμου «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις». Την ΕΕΔΑ Εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος, Γεώργιος Σταυρόπουλος και η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (15.12.2015)

Δ. Συμμετοχή σε Ομάδες Εργασίας

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ με την ιδιότητα παρατηρητή σε συναντήσεις της Ομάδας Εργα-

σίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με θέμα «Ο χαρακτηρισμός του αδικήματος με ρατσιστικό κίνητρο. Προβλήματα εφαρμογής της νομοθεσίας και η αντιμετώπισή τους». Κατά τις εργασίες της Ομάδας Εργασίας συζητήθηκε, μεταξύ άλλων, και το Σχέδιο Νόμου για τη Σύσταση συλλογικού συμβουλευτικού - γνωμοδοτικού οργάνου υπό την ονομασία «Εθνικό Συμβούλιο για την Πρόληψη και Καταπολέμηση του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας», το οποίο θα υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η ΕΕΔΑ μετέχει ως μέλος, σύμφωνα και με σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) για τη δημιουργία Ομάδας Δράσης για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας στην οποία επισημαίνεται και η συμμετοχή της ΕΕΔΑ. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (12.5.2015, 4.6.2015 και 1.7.2015)

Ε. Συμμετοχή σε Συνέδρια και Ημερίδες

- Παρακολούθηση της Παρουσίασης του βιβλίου Εκδόσεων ΙΜΔΑ «Σύμφωνο συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών - Η προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας», η οποία πραγματοποιήθηκε στην Αίθουσα βιβλιοθήκης του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ). Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (21.4.2015)
- Παρακολούθηση της Ημερίδας για την παρουσίαση του Έργου με θέμα «Πορνεία και [την] παράνομη διακίνηση και εμπορία γυναικών με σκοπό τη σεξουαλική/οικονομική εκμετάλλευση (trafficking) στην Ελλάδα», το οποίο είχε αναθέσει η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων στη CMT Προοπτική σε συνεργασία με την PRAKSIS. Η Ημερίδα πραγματοποιήθηκε στην Αίθουσα Γ. Κρανιδιώτη του Υπουργείου Εξωτερικών και την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (29.4.2015)
- Στήριξη της ΕΕΔΑ της πρωτοβουλίας του 1^{ου} εθνικού διαγωνισμού εικονικής δίκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης Νέων Νομικών Ελλάδας (ELSA) με θέμα τα «Βασανιστήρια και την Ανθρώ-

πινη Αξιοπρέπεια». Ο διαγωνισμός πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη και προσομοίωσε τις διαδικασίες ενώπιον Εφετείου σε ζητήματα Ποινικού Δικαίου υπό τα πρότυπα γνωστών διαγωνισμών διεθνούς εμβέλειας. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε ο Ιωάννης Παπαγεωργίου, αναπληρωματικό μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ) (8.5.2015)

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ με εισήγηση στην Στρογγυλή Τράπεζα με θέμα «Άνθρωποι στα σύνορα της Ευρώπης: η περίπτωση της Ελλάδας», που διοργάνωσε το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ) στο πλαίσιο του προγράμματος “Monitoring of Entry Points, Asylum and Reception Conditions and Procedures for Refugees in Greece”, που υλοποίησε με χρηματοδότηση του Open Society Foundations (OSF). Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου (20.5.2015)

- Παρακολούθηση του Εργαστήριου Γνώσης που διοργάνωσε ο Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ) με θέμα «Ο Τριμερής Κοινωνικός Διάλογος στην Ελλάδα: Προτάσεις Αναβάθμισης». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (19.5.2015)

ΣΤ. Συμμετοχή σε εκπαιδευτικά σεμινάρια

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε Εκπαιδευτικό σεμινάριο διάρκειας δύο ωρών στη Σχολή μετεκπαίδευσης και επιμόρφωσης της Αστυνομικής Ακαδημίας στο πλαίσιο εκπαιδευτικής δράσης του προσωπικού της Υπηρεσίας Ελέγχου Διαβατηρίων της Ελληνικής Αστυνομίας. Η Εκπαιδευτική Δράση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος 2013 του Ευρωπαϊκού Ταμείου Εξωτερικών συνόρων με τίτλο: «Εκπαιδεύσεις σε θέματα διαχείρισης Συνόρων» - Εκπαίδευση προσωπικού από Υπηρεσίες Ελέγχου Διαβατηρίων (ΥΕΔ)», κατόπιν πρόσκλησης της Αστυνομικής Ακαδημίας. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν οι επιστημονικοί συνεργάτες, Αικατερίνη Τσαμπή και Αλέξανδρος Κωνσταντίνου (7.5.2015)

Z. Απαντήσεις σε Ερωτηματολόγια

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Έκθεση

σχετικά με την «Κατάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τα έτη 2013-2014» (16.2.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR) σχετικά με τις «Αιτίες και τις επιπτώσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου της υπερπληρότητας στις φυλακές και τους τρόπους αντιμετώπισης τέτοιων καταστάσεων» (28.4.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR) σχετικά με το Ψήφισμα 69/185 της ΓΣ του ΟΗΕ για την «Ασφάλεια των δημοσιογράφων και το ζήτημα της λογοδοσίας» (3.5.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο της Ειδικής Εισηγήτριας του ΟΗΕ για τα άτομα με αναπηρίες, Catalina Devandas-Aguilar, δυνάμει του Ψηφίσματος 26/20 του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, σχετικά με «Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην κοινωνική προστασία» (20.5.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο της Συμβουλευτικής Επιτροπής του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ σχετικά με τις «Δραστηριότητες των Κερδοσκοπικών Κεφαλαίων (Vulture Funds) και τον αντίκτυπό τους στα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (29.5.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR) σχετικά με τα «Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία» (4.6.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR) σχετικά με την «Αποστέρηση της ιθαγένειας» (15.6.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε έρευνα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) για την αξιολόγηση της δεύτερης Ακαδημίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI, που πραγματοποιήθηκε στη Βαρσοβία, μεταξύ 29 Ιουνίου και 3 Ιουλίου 2015 (10.7.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο της Ειδικής Εισηγήτριας του ΟΗΕ για τα άτομα με αναπηρίες, Catalina Devandas-Aguilar, δυνάμει του Ψηφίσματος 26/20 του Συμβουλίου Δικαι-

ωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, σχετικά με το «Δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων» (14.9.2015)

- Απάντηση της ΕΕΔΑ σε ερωτηματολόγιο του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR) σχετικά με το «Συμβολή των Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ) στο πεδίο της πρόληψης και καταπολέμησης του ρατσισμού και άλλων μορφών διάκρισης στον αθλητισμό» (14.9.2015)

H. Ακρόασεις Φορέων

- Διοργάνωση από την ΕΕΔΑ ακρόασης φορέων με σκοπό την επεξεργασία και διαμόρφωση *Έκθεσης και Συστάσεων με θέμα «Διεμφυλικά Άτομα και Νομική Αναγνώριση του Φύλου»*, στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι του Συνηγόρου του Πολίτη (Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), του Σωματείου Υποστήριξης Διεμφυλικών (ΣΥΔ), της Colour Youth – Κοινότητας LGBTQ Νέων Αθήνας, των Οικογενειών Ουράνιο Τόξο, του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, της Διεθνούς Αμνηστίας (Ελληνικό Τμήμα), καθώς επίσης και η Επιστημονική Συνεργάτιδα της Νομικής Σχολής του Εθνικού

και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Μαρίνα Μαροπούλου. Η πρόσκληση ήταν ανοικτή στα μέλη της ΕΕΔΑ που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση (13.7.2015)

- Διοργάνωση από την ΕΕΔΑ ακρόασης φορέων με σκοπό την επεξεργασία και διαμόρφωση *Έκθεσης συστάσεων για το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών*, στην οποία συμμετείχαν η Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες (ΕΕΔΔ), το Γραφείο Αθηνών της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης-Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), η Πανελλήνια Ένωση Επαγγελματιών Μεταφραστών Πτυχιούχων Ιονίου Πανεπιστημίου, ο Σύλλογος Μεταφραστών – Επιμελητών – Διορθωτών, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Επισήμων Μεταφραστών Υπουργείου Εξωτερικών, ο Πανελλήνιος Σύλλογος Διερμηνέων Συνεδρίων και ο Σύλλογος Δικαστικών Διερμηνέων Αθηνών και Πειραιά. Η πρόσκληση ήταν ανοικτή στα μέλη του Α' Τμήματος Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων της ΕΕΔΑ που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση (11.11.2015)

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ
ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΕΕΔΑ

A. Εκδήλωση για την αντιμετώπιση της ισλαμοφοβίας μέσα από την εκπαίδευση (28.4.2015)

Την Τρίτη 28 Απριλίου 2015 η ΕΕΔΑ και το ΚΕΔΕΠΠ του Πανεπιστημίου Αθηνών παρουσίασε την έκδοση «Οδηγίες προς εκπαιδευτικούς για την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και των διακρίσεων εναντίον των Μουσουλμάνων: Η αντιμετώπιση της ισλαμοφοβίας μέσα από την εκπαίδευση». Η εν λόγω έκδοση δημοσιεύτηκε πρόσφατα στα ελληνικά υπό την αιγίδα της ΕΕΔΑ και του ΚΕΔΕΠΠ. Πρωτοδημοσιεύτηκε το 2011 από το Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΑΣΕ, την UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης

Πρόσκληση-Πρόγραμμα Εκδήλωσης

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το ΚΕΔΕΠΠ του Πανεπιστημίου Αθηνών σας προσκαλούν στην παρουσίαση της έκδοσης:

Οδηγίες προς εκπαιδευτικούς για την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και των διακρίσεων εναντίον των Μουσουλμάνων:

Η αντιμετώπιση της ισλαμοφοβίας μέσα από την εκπαίδευση

την Τρίτη 28 Απριλίου 2015 και ώρα 7 μ.μ. στο Polis Art Café (Πεσμαζόγλου 5, Αθήνα)

Θα μιλήσουν:

Έλλη Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)

Naim Elgadour, Πρόεδρος της Μουσουλμανικής Ένωσης Ελλάδας

Marouane Mohamed, Σύμβουλος για την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και των διακρίσεων κατά των Μουσουλμάνων, Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ODIHR/OSCE)

Γιώργος Μόσχος, Συνήγορος του Παιδιού

Την εκδήλωση θα συντονίζει η **Θάλεια Δραγώνα**, Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Κέντρο Διαπολιτισμικής Έρευνας και Παιδαγωγικής Παρέμβασης, Τμήμα Ε.Α.Π.Η. του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Χαιρετισμό θα απευθύνει ο Γενικός Γραμματέας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης **Κωστής Παπαιωάννου**

Τηλ. επικοινωνίας: 210-7233221 (γραμματεία ΕΕΔΑ), 210-3688513 (γραμματεία ΚΕΔΕΠΠ)

B. Επετειακή Εκδήλωση 15 χρόνων λειτουργίας ΕΕΔΑ (21.12.2015)

Η ΕΕΔΑ πραγματοποίησε επετειακή ημερίδα για τα δεκαπέντε χρόνια λειτουργίας της, στις 21 Δεκεμβρίου 2015, στην αίθουσα του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

Η εκδήλωση περιελάμβανε την ομιλία του Προέδρου της ΕΕΔΑ και επίτιμου Αντιπροέδρου του Συμβουλίου Επικρατείας, Γεώργιου Σταυρόπουλου για τα 15 χρόνια λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής, ενώ χαιρετισμό απηύθυναν οι Κωστής Παπαϊωάννου, πρώην Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και Αντώνης Μανιτάκης, πρώην Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Ομότιμος Καθηγητής. Ακολούθησε ομιλία του Καθηγητή Λίνου-Αλέξανδρου Σισιλιάνου, πρώην Αντιπρόεδρου της ΕΕΔΑ και νυν Δικαστή του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με θέμα «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου απέναντι στην οικονομική και την προσφυγική κρίση».

Κατά την εκδήλωση πραγματοποιήθηκε και η βράβευση της Αλίκης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Προέδρου του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΙΜΔΑ) και πρώτης Προέδρου της ΕΕΔΑ για την προσφορά στον τομέα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και τη συμβολή της στην ίδρυση της Επιτροπής και στην καθιέρωσή της ως ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας.

Πρόσκληση-Πρόγραμμα Εκδήλωσης

ΗΜΕΡΙΔΑ

της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα
του Ανθρώπου

ΕΕΔΑ. Δεκαπέντε χρόνια λειτουργίας

Δευτέρα 21 Δεκεμβρίου 2015 και ώρα 17:00
Αίθουσα του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών
Ακαδημίας 60, Αθήνα

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Α' ΜΕΡΟΣ

- «15 χρόνια ΕΕΔΑ»

Γιώργος Σταυρόπουλος, Πρόεδρος ΕΕΔΑ,
Επίτιμος Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επι-
κρατείας

- Χαιρετισμός πρ. Προέδρου ΕΕΔΑ, Κωστή Παπαϊωάννου, Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
- Χαιρετισμός πρ. Προέδρου ΕΕΔΑ, Ομότιμου Καθηγητή Αντώνη Μανιτάκη

Β' ΜΕΡΟΣ

- Βράβευση της Ομότιμης Καθηγήτριας Αλίκης Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Προέδρου του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, πρ. Προέδρου ΕΕΔΑ

- Ευχαριστήρια της βραβευόμενης και επισήμανση των κυριότερων προβλημάτων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που η Επιτροπή οφείλει να αντιμετωπίσει σήμερα

Γ' ΜΕΡΟΣ

- «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου απέναντι στην οικονομική και την προσφυγική κρίση»

Καθηγητής Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, Δικαστής στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, πρ. Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ

- «Η κρίση του ελληνικού εξωτερικού χρέους και οι επιπτώσεις στο δίκαιο και τη δημοκρατία»
Καθηγητής Πέτρος Στάγκος, Αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, πρ. Μέλος της ΕΕΔΑ-Προεδρεύων Β' Τμήματος

Π.Α. για την παρουσία σας: 210 7233221-2,
info@nchr.gr

Θα χορηγηθούν βεβαιώσεις συμμετοχής

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ
ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Σε Εθνικό Επίπεδο

1. Ν 4320/2015 «Ρυθμίσεις για τη λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, την οργάνωση της Κυβέρνησης και των Κυβερνητικών οργάνων και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ 29/Α' / 19.3.2015)

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει επανειλημμένα ασχοληθεί στο παρελθόν με την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα κατά την εφαρμογή μέτρων αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης και τις δραματικές κοινωνικές επιπτώσεις που προκάλεσαν οι πολιτικές λιτότητας και η οικονομική κρίση των τελευταίων επτά ετών¹.

Σε συνέχεια, συνεπώς, των ομόφωνων σχετικών αποφάσεων της και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Ν 4320/2015 «αποσκοπεί στην άμεση αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης μέσω της λήψης μέτρων για τη διασφάλιση βασικών αγαθών, όπως στέγαση, σίτιση και ενέργεια σύμφωνα με το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης»², η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά την υιοθέτηση του παρόντος νομοθετικού κειμένου.

Παρόλα αυτά, την ανάγκη για τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση του αντίκτυπου των μέτρων λιτότητας σε θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου έχουν τονίσει, μεταξύ άλλων, με έμφαση:

- Η ΕΕΚΔ, η οποία έχει τονίσει ότι «η οικονομική κρίση δεν θα έπρεπε να έχει ως συνέπεια τη μείωση της προστασίας των δικαιωμάτων

που κατοχυρώνονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Ως εκ τούτου, οι κυβερνήσεις δεσμεύονται να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα για την αποτελεσματική διασφάλιση των δικαιωμάτων του Χάρτη, σε μία χρονική περίοδο όπου οι φορείς τους την έχουν περισσότερο ανάγκη»³.

- Η Επιτροπή Εφαρμογής των Διεθνών Προτύπων Εργασίας της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, η οποία έχει επισημάνει ότι η Κυβέρνηση θα έπρεπε να βρει γρήγορα τρόπους για την «αναίρεση ορισμένων μέτρων λιτότητας και την επάνοδο δυσανάλογων περικοπών επιδομάτων σε κοινωνικά αποδεκτά επίπεδα»⁴, καλώντας παράλληλα την Κυβέρνηση «να λάβει προσήκοντα μέτρα για την διόρθωση των 'πολλαπλασιαστών' της οικονομικής της πολιτικής, ώστε να μειωθούν σημαντικά η ανεργία και η φτώχεια»⁵.

- Η ΕΕΔΑ, η οποία επανειλημμένως, το 2010, το 2011, το 2013 και το 2015, έχει απευθύνει στην Πολιτεία συστάσεις για την «ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους»⁶, την «επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων»⁷, «τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου»⁸, καθώς επίσης και «την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου»⁹.

1. ΕΕΔΑ, Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015), Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013), Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (2011), Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους (2010).

2. Βλ. έτσι Αιτιολογική έκθεση στο ΣχΝ «Ρυθμίσεις για τη λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, για την οργάνωση της Κυβέρνησης και των Κυβερνητικών οργάνων και λοιπές διατάξεις» (μετέπειτα Ν 4320/2015), σελ. 2.

3. Βλ. έτσι ΕΕΚΔ, *Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) κατά Ελλάδος*, [σουλ. αναφ. 79/2012], 7.12.2012, παρ. 70.

4. CEACR, *Report to ILC 102nd (2013) Session*, C. 102.

5. ILO, *Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, Application of International Labour Standards 2015 (I)*, *International Labour Conference, 104th Session, 2015*, p. 457. See also *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015)*, *Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece*.

6. ΕΕΔΑ, Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους (2010).

7. ΕΕΔΑ, Σύσταση ΕΕΔΑ: Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (2011).

8. ΕΕΔΑ, Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013).

9. ΕΕΔΑ, Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα

Υπό το φως, συνεπώς, των ανωτέρω επισημάνσεων και παρότι γίνεται δεκτό ότι ο παρών νόμος δεν αποσκοπεί στην ολιστική αντιμετώπιση του αντίκτυπου των μέτρων λιτότητας, η ΕΕΔΑ έχει διατυπώσει τις επιφυλάξεις για τα ακόλουθα ζητήματα¹⁰:

- Οι διακρίσεις λόγω ηλικίας συνεχίζονται στο Ν 4320/2015, και ιδίως σε ό,τι αφορά τον κατώτατο μισθό για νέους εργαζόμενους (άρθρο 42) ή την παράταση της ασφαλιστικής κάλυψης των ασφαλισμένων του ΟΑΕΕ, ηλικίας άνω των 30 και έως 65 ετών που διέκοψαν την άσκηση του επαγγέλματός τους (άρθρο 30, παρ. 3).

Η ΕΕΔΑ παγίως επισημαίνει με έμφαση τα ευρήματα διεθνών ελεγκτικών οργάνων σχετικά με το δυσανάλογο αντίκτυπο της κρίσης και των μέτρων λιτότητας στους νέους ανθρώπους και τη συστηματική διάκριση που τελείται σε βάρος τους στο πεδίο της απασχόλησης¹¹. Επιπρόσθετα, η ΕΕΚΔ έχει αναγνωρίσει ότι τέτοιου είδους διατάξεις παραβιάζουν τον ΕΚΧ¹².

- Επιπλέον επείγοντα μέτρα είναι αναγκαίο να ληφθούν για την αποκατάσταση του συστήματος συλλογικών διαπραγματεύσεων και συλλογικών συμβάσεων εργασίας (ΣΣΕ):

Η ΕΕΔΑ έχει τονίσει την ανάγκη για άμεση αποκατάσταση του συστήματος συλλογικών διαπραγματεύσεων και (ΣΣΕ) του Ν 1876/1990¹³.

Στο πλαίσιο αυτό, άμεση προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην αποκατάσταση της διαδικασίας, του περιεχομένου και της εμπέλειας της Εθνικής Γενικής ΣΣΕ, ώστε να συνεχίσει αυτή να αποτελεί θεσμικό μέσο προστασίας του συλλογικού συμφέροντος, αλλά και των συμφερόντων των εργαζομένων, με τη θέσπιση ενιαίων κατωτάτων ορίων αμοιβής και εργασίας όλων των εργαζομένων στην ελληνική επικράτεια. Άλλωστε, μεταπολιτευτικά, το περιεχόμενο της Εθνικής Γενικής ΣΣΕ δεν ήταν μονοσήμαντα οικονομικό¹⁴.

του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015).

10. Βλ. έτσι και *supra*, Μέρος Τέταρτο, Κεφάλαιο Β υπό (1.2) και (1.3).

11. ΕΕΔΑ, Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013), Παρατηρήσεις επί της 24ης Ελληνικής Έκθεσης εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης και της 9ης Ελληνικής Έκθεσης για το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (Περίοδος Αναφοράς 1.1.2009-31.12.2012) (2014).

12. ΕΕΚΔ, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) κ. Ελλάδας*, [συλλ. αναφ. 65/2011] και *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) κ. Ελλάδας*, [συλλ. αναφ. 66/2011], 23.5.2012. Βλ. επίσης και CEACR, *Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece*.

13. ΕΕΔΑ, Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες

προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013), σελ. 18.

14. Η Εθνική Γενική ΣΣΕ υπήρξε θεμελιώδες μέσο προώθησης, μέσω του κανονιστικού της περιεχομένου και με όρους ισότητας, θεμελιωδών δικαιωμάτων, συχνά πριν η Πολιτεία ρυθμίσει τα ζητήματα αυτά ή με βελτίωση των πολιτικών ρυθμίσεων (πχ. ως προς την ισότητα αμοιβών ανδρών και γυναικών, τη συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, το σεβασμό της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας των εργαζομένων από τους εργοδότες, την προστασία των εργαζομένων ΑμεΑ και την προσαρμογή των όρων εργασίας τους, τα μέτρα για τους εργαζόμενους με HIV-AIDS, για την προστασία της απασχόλησης εργαζομένων που μετέχουν σε πρόγραμμα απεξάρτησης από τα ναρκωτικά, τις δεσμεύσεις για την προώθηση της απασχόλησης με ταυτόχρονη προώθηση της προστασίας του περιβάλλοντος κλπ).

2. Ν 4322/2015 «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 42/Α' /27.4.2015)

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ασχοληθεί επανειλημμένα στο παρελθόν με τα σύνθετα και δυσεπίλυτα προβλήματα του σωφρονισμού¹. Προς το σκοπό, μάλιστα, της ουσιαστικής αναμόρφωσης του σωφρονιστικού συστήματος της Χώρας και βελτίωσης της ισχύουσας κατάστασης έλλειψης ασφάλειας και προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου στα σωφρονιστικά ιδρύματα της Χώρας και προκειμένου να συνδράμει το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο απαιτητικό του έργο είχε σχολιάσει, το 2014, ανάλογο Σχέδιο Νόμου με θέμα «Ρυθμίσεις Ποινικού και Σωφρονιστικού Δικαίου και άλλες διατάξεις», εκφράζοντας την έντονη ανησυχία της για τον περιορισμό των δικαιωμάτων των κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης Γ' τύπου κατά παράβαση της αρχής της αναλογικότητας και της ισότητας, αλλά και για την ευρύτερη προσβολή των αρχών του Κράτους δικαίου².

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ είχε διατυπώσει την ανησυχία της σχετικά με την περιστολή σειράς δικαιωμάτων των κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης Γ' τύπου και ιδίως τη στέρηση της δυνατότητας άδειας, τη δυνατότητα περιορισμού των επισκέψεων συγγενών, τη μη εφαρμογή του θεσμού της ημιελεύθερης διαβίωσης, τη δυνατό-

τητα στέρησης επικοινωνίας (τηλεφωνικής, διά τηλεγραφημάτων και επιστολών), τη δυνατότητα κράτησης στα ως άνω καταστήματα για ιδιαίτερα μακρό χρονικό διάστημα, καθώς επίσης και την πρόβλεψη αυστηροποίησης της υπό όρους απόλυσης, κατά παράβαση της αρχής της μη αναδρομικής εφαρμογής αυστηρότερου ποινικού νόμου.

Λαμβάνοντας υπόψη τις επανειλημμένες καταδικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τις συσσωρευμένες, χρόνιες παθογένειες του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος, καθώς επίσης και το γεγονός, όπως άλλωστε αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του Ν 4322/2015, ότι κύρια στόχευση του νομοθετήματος είναι η ελάφρυνση των δυσμενών παραγόντων του σωφρονιστικού συστήματος ως αναγκαία προϋπόθεση μιας επιγενόμενης αναπροσαρμογής και εκλογίκευσής του μέσα από παρεμβάσεις που θα επακολουθήσουν και θα είναι ακόμη πιο δομικές³, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου.

Θεωρεί, μάλιστα, ότι η συγκεκριμένη διάταξη εξυπηρετεί το σκοπό της ενίσχυσης της αποτελεσματικότερης και με σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου αντιμετώπισης του ζητήματος των συνθηκών κράτησης στα ελληνικά σωφρονιστικά ιδρύματα, ανταποκρινόμενη ταυτόχρονα στη συμβατική υποχρέωση της Χώρας για συμμόρφωση προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

1. ΕΕΔΑ, Προτάσεις της ΕΕΔΑ για τις συνθήκες κράτησης στην Ελλάδα (2001), Οι συνθήκες κράτησης το 2002 στην Ελλάδα (2002), Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της πρώτης έκθεσης της Ελλάδας για το Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων προς την Επιτροπή του Συμφώνου (2003), Ζητήματα σχετικά με τα δικαιώματα των κρατουμένων και τις συνθήκες κράτησης στις ελληνικές φυλακές (2008), Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών (2010), Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου (2011).

2. ΕΕΔΑ, Δελτίο Τύπου με αφορμή το Σχέδιο Νόμου «Ρυθμίσεις Ποινικού και Σωφρονιστικού Δικαίου και άλλες διατάξεις» (3.7.2014).

3. Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σελ. 1.

3. Ν 4326/2015 «Επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της βίας στον αθλητισμό και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 49/Α' /13.5.2015)

Η ΕΕΔΑ, ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το ζήτημα της ανάγκης αντιμετώπισης της ρατσιστικής βίας, διατυπώνοντας, για το σκοπό αυτό, απόψεις και παρατηρήσεις στα αρμόδια Υπουργεία και υποβάλλοντας εκθέσεις στα διεθνή και ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα δικαιωμάτων του ανθρώπου¹, με γνώμονα πάντα τη διασφάλιση της αποτελεσματικής καταπολέμησης εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας και της κύρωσης της μισαλλοδοξίας και της ρητορικής του μίσους.

Στην κατεύθυνση αυτή, με πρωτοβουλία της ΕΕΔΑ και του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (ΥΑ) και με συμμετοχή μη κυβερνητικών οργανώσεων και φορέων δημιουργήθηκε το 2011 το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας. Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας ξεκίνησε τη συστηματική καταγραφή πρά-

ξεων βίας με ρατσιστικό κίνητρο την 1^η Οκτωβρίου 2011 και τον Απρίλιο του 2013 δημοσίευσε την πρώτη ετήσια έκθεση για το 2012². Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Δικτύου είναι η καταγραφή των ρατσιστικών περιστατικών, η διατύπωση συστάσεων, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για την καταπολέμηση του ρατσισμού και η παροχή, μέσω των οργανώσεων και φορέων που μετέχουν σε αυτό, νομικών, ιατρικών, κοινωνικών ή άλλων υποστηρικτικών υπηρεσιών στα θύματα ρατσιστικής βίας.

Στο πλαίσιο αυτό του θεσμικού της ρόλου, η ΕΕΔΑ θεωρεί εν γένει τη δράση των εξτρεμιστικών ομάδων σημαντική απειλή για τα ανθρώπινα δικαιώματα και την κοινωνική συνοχή. Η διάδοση των ρατσιστικών ιδεολογιών από αυτές τις ομάδες ευνοείται απολύτως σε συνθήκες αναποτελεσματικής πολιτικής ή ανικανότητας αντιμετώπισης των σύγχρονων οξέων οικονομικο-κοινωνικών προβλημάτων από τα δημοκρατικά πολιτικά κόμματα ή άλλες κινήσεις, πολλώ δε μάλλον στις συνθήκες της παρούσας πολύπλοκης οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κρίσης. Η ανεργία και η γενική ανασφάλεια αποδίδονται με υπεραπλουστευτικά επιχειρήματα σε ευάλωτες ομάδες, όπως οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες. Οι ευάλωτες ομάδες κατηγορούνται ως κύριοι υπεύθυνοι και πρωταρχική πηγή όλων των καθημερινών δεινών, της ανασφάλειας και της υπαρξιακής αγωνίας³.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου της ρατσιστικής συμπεριφοράς στον αθλητισμό, η ανάσχεση της δραματικής όξυνσης της ρατσιστικής βίας έχει αποτελέσει αντικείμενο δύο ειδικότερων Εκθέσεων της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ: η πρώτη με τίτλο *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη* και η δεύτερη με τίτλο *Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα*⁴. Στη δεύτερη αυτή Έκθεση, η ΕΕΔΑ επιχειρήσε μεταξύ άλλων, για πρώτη φορά,

1. ΕΕΔΑ, *Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) στην Ελλάδα (2016)*, *Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (2015)*, *Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015)*, *Υπόμνημα επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Τροποποίηση του Ν 927/1979 (Α' 139) και Προσάρμοση του Στην Απόφαση-Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την Καταπολέμηση Ορισμένων Μορφών και Εκδηλώσεων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δίκαιου» (2013)*, *Δελτίο Τύπου. Δίκτυο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας: Η Πολιτεία πρέπει να στείλει σαφές μήνυμα ενάντια στη ρατσιστική βία (2013)*, *Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη (2011)*, *Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου (2011)*. Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο μάλιστα της συνεργασίας της με το Γραφείο του Υπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR) απάντησε σε ερωτηματολόγιο σχετικά με το «Συμβολή των Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ) στο πεδίο της πρόληψης και καταπολέμησης του ρατσισμού και άλλων μορφών διάκρισης στον αθλητισμό» (14. 9. 2015).

2. Βλ. την επίσημη ιστοσελίδα του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας σε: <http://rvrn.org/>.

3. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, *Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη (2011)*, σελ. 27.

4. ΕΕΔΑ, *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη (2011) και Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα (2012)*.

προσέγγιση του ζητήματος της ρατσιστικής βίας στα γήπεδα, μέσω νομοθετικών προτάσεων και συστάσεων στους αθλητικούς συλλόγους και τις ομοσπονδίες, καθώς ο χώρος των γηπέδων αποτελεί το πιο αθέατο ή παραγνωρισμένο φυτώριο ρατσισμού, όπου «ευδοκούν» και συνυπάρχουν ακραίες εκφάνσεις της βίας. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ διαπίστωσε ότι σημαντική πτυχή της δράσης των εξτρεμιστικών ομάδων είναι οι μέθοδοι στρατολόγησης νέων μελών, καθώς οι ομάδες αυτές δραστηριοποιούνται στα σχολεία και στους αθλητικούς χώρους ή στα γήπεδα όπου προσεγγίζουν ανηλίκους και νέους ανθρώπους. Εκτός του εύρους των ανηλίκων, οι ομάδες εκμεταλλεύονται την ανάγκη ανηλίκων γεννημένων στην Ελλάδα από αλλοδαπούς γονείς να αποδείξουν ότι αποτελούν πλήρη μέλη της ελληνικής κοινωνίας και της ελληνικής ταυτότητας. Έτσι, παρατηρείται η συμμετοχή ανηλίκων με αλλοδαπούς γονείς σε ακραίες ομάδες με αποτέλεσμα να στρέφονται με βαρβαρότητα εναντίον άλλων αλλοδαπών⁵.

Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ είχε συνοψίσει τις προτάσεις της για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας στα γήπεδα, τις οποίες δεν θεωρούσε εξαντλητικές, στις ακόλουθες συστάσεις:

- Αναγνώριση του προβλήματος από την Πολιτεία, τις αθλητικές ομοσπονδίες και τις επαγγελματικές ενώσεις.
- Εξέταση κατά περίπτωση του ενδεχόμενου εφαρμογής της επιβαρυντικής περίπτωσης της τέλεσης του εγκλήματος με ρατσιστικό κίνητρο (79, παρ. 3, ΠΚ)⁶.
- Προσθήκη στις αρμοδιότητες της Διαρκούς Επιτροπής Αντιμετώπισης της Βίας της παρακολούθησης της ρατσιστικής βίας στα γήπεδα.
- Δημιουργία πλατφόρμας συνεργασίας μεταξύ της Διαρκούς Επιτροπής Αντιμετώπισης της Βίας και των αθλητικών ομοσπονδιών και συλλόγων με σκοπό την παρακολούθηση της δράσης των εξτρεμιστικών ομάδων.
- Παροχή σαφών οδηγιών για την αναγνώριση των ρατσιστικών περιστατικών.
- Σαφής καταγραφή των υποχρεώσεων

όλων των επαγγελματιών των εμπλεκόμενων επαγγελματιών στα αθλητικά γεγονότα.

- Διακήρυξη υπέρ της καταπολέμησης του ρατσισμού από τις αθλητικές ομοσπονδίες και υιοθέτηση μέτρων αυτορρύθμισης για τη διαχείριση του ζητήματος στο εσωτερικό τους.
- Συνεργασία με την αστυνομία σε περιπτώσεις εγκληματικών πράξεων με ρατσιστικό κίνητρο⁷.

Υπό το φως το ανωτέρω επισημάνσεων, θεωρεί ότι η ψήφιση του Ν 4326/2015 σχετικά με τα Επείγοντα μέτρα για την αντιμετώπιση της βίας στον αθλητισμό και άλλες διατάξεις συνιστά ένα πολύ σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης αντιμετώπισης των θεμάτων αυτών. Σημειώνεται, μάλιστα, ότι ενόψει της ψήφισης από τη Βουλή του σχετικού Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, η ΕΕΔΑ είχε θέσει, με την από 29 Απριλίου 2015 επιστολή της, σε γνώση των αρμόδιων Υπουργείων και Υπηρεσιών⁸ την ομόφωνη απόφαση της Ολομέλειάς της με θέμα *Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα* (2012), σημειώνοντας ότι παραμένει στη διάθεσή της Πολιτείας προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ελλάδα.

Είναι σημαντικό, ωστόσο, να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι η υιοθέτηση νομοθετικών διατάξεων δεν αρκεί από μόνη της, αν αυτές δεν συνοδεύονται από τη σαφή εκ μέρους της Πολιτείας καταδίκη σε κάθε περίπτωση του ρατσιστικού στοιχείου. Η ECRJ συνιστά προς ενίσχυση της νομοθεσίας στην πράξη την παροχή εξαντλητικών οδηγιών για την αναγνώριση των ρατσιστικών περιστατικών, ιδίως των ρατσιστικών προσβολών και ύμνων, των ρατσιστικών πανό και συμβόλων, των σημαιών, των φυλλαδίων και των εικόνων οι οποίες διακινούν ρατσιστικά μηνύματα⁹. Πρέπει εξάλλου να προβλε-

5. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, *Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη* (2011), σελ. 30.

6. Σήμερα θα γινόταν αναφορά στο άρθρο 81Α ΠΚ.

7. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, *Προτάσεις για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη* (2011), σελ. 44-45.

8. Και, πιο συγκεκριμένα, τον Υπουργό Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αριστείδη Μπαλτά, τον Υφυπουργό Αθλητισμού, Σταύρο Κοντονή, τον Πρόεδρο της Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής, Κωνσταντίνο Μαυριά, καθώς επίσης και τον Πρόεδρο της Διαρκούς Επιτροπής Μορφωτικών Υποθέσεων της Βουλής, Κωνσταντίνο Τσουκαλά.

9. ECRJ *General Policy Recommendation N°12: Combating*

φθεί μηχανισμός ο οποίος θα επαγρυπνά κατά τη διάρκεια των αγώνων και θα έχει την αρμοδιότητα να διαχειρίζεται τα περιστατικά. Σημαντική είναι η υιοθέτηση κανόνων οι οποίοι θα καθορίζουν τις υποχρεώσεις όλων των εμπλεκόμενων φορέων και ατόμων (διαιτητών, προπονητών, υπευθύνων του σταδίου, σωμάτων ασφαλείας και ιδιωτικού προσωπικού ασφαλείας)¹⁰.

---

racism and racial discrimination in the field of sport, CRI(2009)5, Adopted by ECRI on 19 December 2008 (Published on 19 March 2009), παρ. 41.

10. *Idem*, σελ. 42.

4. Ν 4332/2015 «Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας Τροποποίηση του Ν 4251/2014 για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις οδηγίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 2011/98/ΕΕ σχετικά με την ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια Κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε Κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 76/Α' /9.7.2015)

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ασχοληθεί στο παρελθόν με ζητήματα κτήσης και απώλειας της ιθαγένειας¹ και, για το λόγο αυτό, επισημαίνει ότι τα ζητήματα ιθαγένειας, στο μέτρο που συνδέονται και με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, χρήζουν προσεκτικής και συνολικής θεώρησης.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην κτήση της ελληνικής ιθαγένειας λόγω φοίτησης σε σχολείο στην Ελλάδα, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για τη συγκεκριμένη νομοθετική πρωτοβουλία, η οποία σύμφωνα και με προηγούμενες συστάσεις της ΕΕΔΑ, συνιστά ένα εξαιρετικά σημαντικό βήμα, με στόχο την ουσιαστική ενσω-

μάτωση των νομίμων μεταναστών που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα για αρκετά χρόνια και κυρίως των παιδιών τους που γεννήθηκαν ή μεγάλωσαν στην Χώρα.

Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η πρωτοβουλία αυτή κινείται στη σωστή κατεύθυνση, καθώς επιχειρεί να εξασφαλίσει την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων των προσώπων που νόμιμα και μακροχρόνια αποτελούν κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας συμβάλλοντας στη γενική ευημερία του τόπου, ενώ παράλληλα καθιστά σαφή τη στάση της ελληνικής Πολιτείας απέναντι στην παράνομη μετανάστευση².

1. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σ/Ν του Υπουργείου Εσωτερικών με τίτλο: Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία, ρυθμίσεις θεμάτων ιθαγένειας και άλλες διατάξεις (2014), Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα» (2010), Η απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας βάσει του πρώην άρθρου 19 ΚΕΙ και η διαδικασία επανάκτησής της (2003).

2. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013).

5. Ν 4356/2015 «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 181/Α' /24.12.2015)

Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ζητήθηκε από την ΕΕΔΑ, με την από 5 Νοεμβρίου 2015 επιστολή του Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η διατύπωση παρατηρήσεων επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (μετέπειτα Ν 4356/2015). Στη συνέχεια, μάλιστα, η ΕΕΔΑ κλήθηκε να εκθέσει τις απόψεις ενώπιον της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης της Βουλής σχετικά με το εν λόγω Σχέδιο Νόμου, κατά τη συνεδρίασή της στις 15.12.2015. Την ΕΕΔΑ Εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος, Γεώργιος Σταυρόπουλος και η επιστημονική συνεργάτιδα, Ρωξάνη Φράγκου.

Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως ασχοληθεί στο παρελθόν με το ζήτημα της εξάλειψης των διακρίσεων σε βάρος της κοινότητας των λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων και διεμφυλικών ατόμων (εφεξής ΛΟΑΔ) και την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους βάσει των υπερνομοθετικών κανόνων που επιβάλλουν την εξάλειψη των στερεοτύπων και των κοινωνικών προκαταλήψεων», τασσόμενη υπέρ της νομικής κατοχύρωσης της ομόφυλης συμβίωσης¹.

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ προσυπογράφει τόσο το πνεύμα, όσο και το γράμμα του Ν 4356/2015 για το *Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις*, με το οποίο πράγματι επιδιώκεται ο εκσυγχρονισμός του νομοθετικού πλαισίου που

διέπει το σύμφωνο συμβίωσης όχι μόνο με την άρση της διάκρισης κατά των ομόφυλων ζευγαριών που είχε νομοθετήσει ο Ν 3719/2008, αλλά και γενικότερα με την ενίσχυση του θεσμού του συμφώνου συμβίωσης. Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι ο νέος νόμος φιλοδοξεί να επιτύχει, όπως αναφέρει και η αιτιολογική του έκθεση, «μια ισορροπία μεταξύ αφενός της ιδιωτικής αυτονομίας και αφετέρου της ανάγκης προστασίας των οικογενειακών σχέσεων»² και διατυπώνει την ευχή η Πολιτεία να μεριμνήσει για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων εφαρμογής των προβλέψεών του.

Ειδικότερα, θεωρεί πολύ σημαντική εξέλιξη τη νομοθετική αναγνώριση δικαιώματος σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών, καθώς έχει την ισχυρή πεποίθηση ότι η νομική αναγνώριση της ομόφυλης συμβίωσης, βάσει των αρχών του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αφορούν στο σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, θα συμβάλει στην εξάλειψη των διακρίσεων και την πλήρη απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, ατομικών, πολιτικών, πολιτισμικών, οικονομικών και κοινωνικών. Η συμπερίληψη ομόφυλων ζευγαριών στο σύμφωνο συμβίωσης αποκαθιστά κατάφωρη διάκριση του παρελθόντος³.

Παρά τα θεμελιώδους σημασίας βήματα που πραγματοποιεί το παρόν νομοθετικό κείμενο προς την κατεύθυνση της προστασίας κατά των διακρίσεων, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι ο νομοθέτης επιδεικνύει διστακτικότητα σε ορισμένα ζητήματα, όπως ενδεικτικά και το ζήτημα της επέκτασης άλλων δικαιωμάτων και στα μέρη του συμφώνου συμβίωσης – πέραν των συζύγων –, τα οποία δεν έχουν δυνατότητα πρόσβασης στα δικαιώματα αυτά.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα το άρθρο 12 περί ανάλογης εφαρμογής άλλων διατάξεων, η διατύπωση του οποίου, παρά τη μείζονα σημασία του, είναι γενική και αφηρημένη, χωρίς ευθεία αναφορά στις επίμαχες διατάξεις παραδείγματος χάριν δημοσιούπαλληλικού, εργατικού, ασφαλιστικού, συνταξιοδοτικού, φορολογικού και δημοσιονομικού δικαίου, οι οποίες θα έπρεπε να εφαρμόζονται αντιστοίχως και στα πρόσωπα που

1. ΕΕΔΑ, Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου (2004), Δελτίο Τύπου: Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υιοθετεί παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί και την κοινωνία» (Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης και τροποποίηση οικογενειακού δικαίου) (2008), Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου «Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία» (2008), Διεμφυλικά άτομα και νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου (2015).

2. Αιτιολογική Έκθεση Σχεδίου Νόμου «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις», σελ. 1.
3. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. *supra*, Μέρος Τρίτο, Κεφάλαιο Α υπό (5).

έχουν συνάψει σύμφωνα συμβίωσης ή ακόμη η παράλειψη πρόβλεψης οποιασδήποτε σχετικής ρύθμισης για το ακανθώδες θέμα της τεκνοθεσίας από ζευγάρια που έχουν συνάψει σύμφωνα συμβίωσης⁴.

Σε ό,τι αφορά στο Δεύτερο Κεφάλαιο του Ν 4356/2015 και τις διατάξεις που αφορούν στο Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, η ΕΕΔΑ διατυπώνει την ικανοποίησή της για τη σύσταση του συλλογικού συμβουλευτικού - γνωμοδοτικού οργάνου υπό την ονομασία «Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας», καθώς θεωρεί ότι αποτελεί, κατά το ουσιαστικό της μέρος, μία θετική πρωτοβουλία, στην ολοκλήρωση της οποίας πρέπει να δοθεί προτεραιότητα, όπως άλλωστε έχει επισημάνει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για το Ρατσισμό και τη Μισαλλοδοξία (στο εξής ECRI)⁵.

Σε τυπικό, ωστόσο, επίπεδο και αναγνωρίζοντας ιδίως τη θεμελιώδη σημασία της νομοθετικής κατοχύρωσης ενός τέτοιου οργάνου, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι πολλές από τις συστάσεις που είχε διατυπώσει, με γνώμονα πάντα τη διασφάλιση της πλέον αποτελεσματικής λειτουργίας του υπό σύσταση οργάνου, δεν ελήφθησαν υπόψη από το νομοθέτη. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας να επαναλάβει την έκκλησή της προς την Πολιτεία να μην αφήσει την παρούσα ρύθμιση κενό γράμμα, διασφαλίζοντας μεταξύ άλλων στην πράξη το συμμετοχικό χαρακτήρα της πρωτοβουλίας αυτής και ενθαρρύνοντας την επιστράτευση σωρείας μέσων προς αυτή την κατεύθυνση όπως συναντήσεις, ηλεκτρονικές πλατφόρμες και κοινωνικά μέσα δικτύωσης⁶.

Επίσης, αναφορικά με τις προτεινόμενες τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα, οι οποίες προβλέπονται στο Τρίτο Κεφάλαιο του παρόντος νομοθετήματος, η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά την προτεινόμενη αντικατάσταση του άρθρου 81Α του Ποινικού Κώδικα, καθώς με τη νέα διατύπωση απαλείφεται η ανεπιτυχής αναφορά στην έννοια

του μίσους ως κίνητρο του δράστη, η οποία άλλωστε καθιστούσε δυσχερή την εφαρμογή της διάταξης, σημειώνοντας παρόλα αυτά ότι οι επιμέρους παρατηρήσεις της για βελτίωση της εν λόγω διατύπωσης προς διευκόλυνση της εφαρμογής της από τους εφαρμοστές του δικαίου χωρίς να περιορίζει το προσδοκώμενο προστατευτικό πλαίσιο δεν εισακούστηκαν⁷. Παράλληλα, εκφράζει την ικανοποίησή της γιατί ελήφθησαν υπόψη οι επιφυλάξεις της σχετικά με τις διατάξεις τις προτεινόμενες τροποποιήσεις των άρθρων 290 και 291 ΠΚ, οι οποίες και απαλείφθηκαν τελικά από το τελικώς ψηφισθέν νομοθετικό κείμενο.

Σε κάθε περίπτωση, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την κατάργηση της διάταξης του άρθρου 347 ΠΚ, η οποία τιμωρεί την «ασέλγεια παρά φύση» (μεταξύ αρρένων). Όπως έχει επισημάνει ήδη από το 2004 η ΕΕΔΑ, δεν υπήρχε λόγος εξειδικευμένης ρύθμισης των προβλεπόμενων στο εν λόγω άρθρο προϋποθέσεων, δεδομένου ότι οι πράξεις αυτές τιμωρούνται ή ρυθμίζονται στο πλαίσιο του κολασμού αδικημάτων που αφορούν τις ετεροφυλοφιλικές σχέσεις (η αποπλάνηση παιδιών, η κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια και η ασέλγεια με κατάχρηση εξουσίας συνιστούν ποινικά αδικήματα που ρυθμίζονται από τα άρθρα 339, 342 και 343 ΠΚ)⁸, ενώ παράλληλα η διάταξη προέβλεπε σαφή διακριτική μεταχείριση έναντι της ανδρικής ομοφυλοφιλικής πορνείας, τη στιγμή που η ίδια πράξη στην περίπτωση ετεροφυλοφιλικών σχέσεων δεν συνιστά ποινικό αδίκημα⁹.

Τέλος, αναφορικά με το Πέμπτο Κεφάλαιο του παρόντος νομοθετικού κειμένου και την τροποποίηση των διατάξεων περί αστικής ευθύνης του τύπου, η ΕΕΔΑ επικροτεί επί της αρχής την πρωτοβουλία βελτίωσης των εν λόγω διατάξεων, εξακολουθεί ωστόσο να διατηρεί κάποιες επιφυλάξεις ως προς ορισμένα σημαντικά ερωτηματικά που γεννώνται από αυτές¹⁰.

4. *Ibidem*.

5. Council of Europe, European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI), Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 Φεβρουαρίου 2015, CRI(2015)1, διαθέσιμη σε: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-GRC.pdf>.

6. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. *supra*, Μέρος Τρίτο, Κεφάλαιο Α υπό (5).

7. *Ibidem*.

8. ΕΕΔΑ, Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου (2004), σελ. 192-194, 198.

9. Βλ. *έτσι και supra*, Μέρος Τρίτο, Κεφάλαιο Α υπό (5).

10. *Ibidem*.

6. Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν ασχοληθεί εκτεταμένα με το ζήτημα της ανάγκης πρόβλεψης θεσμικής και ουσιαστικής προστασίας για την ιδιαίτερα ευάλωτη κοινωνική ομάδα των παιδιών, διατυπώνοντας για το σκοπό αυτό προτάσεις και συστάσεις¹. Μάλιστα, στην από 15 Ιανουαρίου 2015 Ολομέλειά της, η ΕΕΔΑ υιοθέτησε ομόφωνα κείμενο *Παρατηρήσεων για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού*².

Δεδομένων των σοβαρότατων οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης σε βάρος θεμελιωδών δικαιωμάτων του παιδιού και με αφορμή το σχεδιασμό Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (εφεξής ΕΣΔΔΠ), η ΕΕΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων και τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού³ και συνεκτιμώντας την πολύτιμη εμπειρία και πορίσματα του Συνηγόρου του Παιδιού, αλλά και την ποσοτική και ποιοτική διάσταση των

διαπιστωμένων προβλημάτων που συνιστούν παραβιάσεις των δικαιωμάτων του παιδιού, θεωρεί την πρωτοβουλία αυτή της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης ένα πρώτο πολύ θετικό βήμα για την αναβάθμιση της προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού.

Η ΕΕΔΑ, άλλωστε, έχει και στο παρελθόν εκφράσει την πεποίθηση ότι είναι αναγκαία η εκπόνηση ενός ΕΣΔΔΠ με γνώμονα τη διασφάλιση και προαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού⁴. Ενός ΕΣΔΔΠ με στόχο την εξασφάλιση της ενσωμάτωσης των θέσεων της Κοινωνίας των Πολιτών στην επίσημη πολιτική, την κατοχύρωση της διασύνδεσης ανθρώπινων και οικονομικών πόρων για την υλοποίηση προγραμματικών στόχων, τη διασφάλιση της γρήγορης εφαρμογής της νομοθεσίας και την εγγύηση της δημιουργίας απλών και διάφανων διαδικασιών. Σε μία περίοδο όπου η ευρύτερη κοινωνία διέρχεται βαθύτατη κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική κρίση και τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας πλήττονται σοβαρά ολοένα και περισσότερο είναι αναγκαίο ο στρατηγικός σχεδιασμός πολιτικής να προηγείται των θεσμικών και νομοθετικών παρεμβάσεων.

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, με βάση και τις προτάσεις που έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα από το Συνήγορο του Παιδιού για την βέλτιστη δυνατή ανάπτυξη μηχανισμού εκπόνησης και παρακολούθησης του ΕΣΔΔΠ⁵, η ΕΕΔΑ έχει προτείνει τη συγκρότηση ενός διϋπουργικού οργάνου με συντονιστικό ρόλο και παράλληλα τη νομοθετική κατοχύρωση της διϋπουργικής αυτής συνεργασίας. Ένα τέτοιο όργανο, που θα έχει μορφή Διϋπουργικής Επιτροπής για τα Παιδιά και θα αποτελείται από Γενικούς Γραμματείς Υπουργείων με συναφείς αρμοδιότητες, θα έχει την τελική ευθύνη ανάπτυξης και υλοποίησης του ΕΣΔΔΠ και λογοδοσίας επ' αυτού. Η ΕΕΔΑ έχει επίσης προτείνει τη συμμετοχή στο εν λόγω όργανο του Βοηθού Συνηγόρου για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στον οποίο θα πρέπει να ανατεθεί

1. ΕΕΔΑ, *Συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας «Υγεία και Πρόνοια» (2014), Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία (2011), Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη (2009), Προτάσεις σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (2009), Έκθεση και Προτάσεις της ΕΕΔΑ αναφορικά με το ποινικό μητρώο των ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων (2008), Παρατηρήσεις επί της 3ης Περιοδικής Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (CRC) (2008), Προτάσεις σχετικά με το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων (2006), Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής βίας (2005), Παρατηρήσεις και προτάσεις πάνω στο σχέδιο νόμου για την Αναμόρφωση της Ποινικής Νομοθεσίας Ανηλίκων (2003).*

2. ΕΕΔΑ, *Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού (2015).*

3. Επιτροπή ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Committee on the Rights of the Child), *Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, παρ. 13-14.*

4. ΕΕΔΑ, *Συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας «Υγεία και Πρόνοια» (2014).*

5. *Συνήγορος του Πολίτη (Συνήγορος του Παιδιού), Προτάσεις για το περιεχόμενο ενός Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Ιούλιος 2013, στ. Β.*

συμβουλευτικός - γνωμοδοτικός ρόλος, καθώς επίσης και την πρόβλεψη δυνατότητας πρόσκλησης σε ακρόαση εκπροσώπων και άλλων δημοσίων οργανισμών ή ανεξαρτήτων Αρχών, αναλόγως των θεματικών της κάθε συνάντησης.

Η πρόταση της ΕΕΔΑ έγινε δεκτή επί της αρχής. Με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, εκπονήθηκε Προσχέδιο «Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 2015-2020», το οποίο δόθηκε στη δημοσιότητα το Νοέμβριο 2014. Στη συνέχεια, τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 24 Νοεμβρίου 2014 έως τις 9 Ιανουαρίου 2015⁶.

Δεδομένου ότι πρόκειται για ένα Προσχέδιο Εθνικού Σχεδίου Δράσης, του οποίου ο σχεδιασμός δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί από τη Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ανοικτό μένει το ζήτημα της ενσωμάτωσης των λοιπών συστάσεων της ΕΕΔΑ κατά τη διαδικασία ολοκλήρωσης του ΕΣΔΔΠ, η οποία έχει αναγγελθεί από την αρμόδια Γενική Γραμματεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι θα περατωθεί πριν το τέλος του 2016.

---

6. Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Δικτυακός τόπος διαβουλεύσεων, Δημόσια Διαβούλευση για το «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού».

B. Σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο

Παραπομπές στο Έργο της ΕΕΔΑ από Διεθνή και Ευρωπαϊκά Όργανα Ελέγχου:

1. Η ΕΕΔΑ στη Νομολογία του ΕΔΔΑ

1. ΜΑΗΑΜΜΑΔ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΟΣ 15.1.2015 (προσφυγή αριθμ. 48352/12)

Παραβίαση άρθρου 3 ΕΣΔΑ

Παραβίαση άρθρου 5, παρ. 4, ΕΣΔΑ

§§ 24-27

«24. Du 18 au 20 mars 2011, la Commission nationale des droits de l'homme et le médiateur de la République ont visité les centres de rétention des départements de l'Évros et du Rhodope afin d'examiner les conditions de détention des étrangers et l'application de la législation relative à l'asile.

25. Au premier jour de la visite – le 18 mars 2011 –, le centre de Fylakio, d'une capacité de 300 personnes, en accueillait 412. Les mois précédents, le nombre de détenus atteignait le double. Alors qu'au début de sa mise en service le centre avait été totalement rénové, il présentait déjà des dégradations et des problèmes de fonctionnement, dus à la surpopulation. Les conditions de détention étaient mauvaises à cause de la surpopulation. En raison du grand nombre de détenus et du nombre insuffisant de gardiens, les premiers n'étaient pas autorisés à sortir du bâtiment.

26. La Commission et le médiateur ont été informés qu'il y avait un important problème de financement du centre, ce qui avait comme conséquence le manque, entre autres, de produits de première nécessité (papier hygiénique et produits d'hygiène) et de linge de lit. Il y avait aussi une inquiétude concernant l'approvisionnement du centre en denrées alimentaires, car le contrat conclu avec une société privée arrivait à échéance.

27. La Commission et le médiateur ont aussi été informés qu'il y avait des problèmes de communication avec les détenus par manque d'interprètes. Les détenus n'étaient pas au courant de la procédure d'asile, ni des motifs ou de la durée de leur rétention».

§ 42

«Les requérants rétorquent qu'ils ont beaucoup souffert des déficiences du centre en ce qui concerne l'alimentation, l'espace de détention, l'état des toilettes et des salles d'eau et l'impossibilité d'avoir une quelconque activité physique. Pour démontrer la réalité de leurs allégations, ils reproduisent des extraits de rapports établis par plusieurs instances internationales et nationales, telles le Rapporteur spécial des Nations Unies sur la torture et autres peines et traitements cruels, inhumains ou dégradants, le CPT, le HCR, la Commission nationale des droits de l'homme et le médiateur de la République, ainsi que par des organisations non-gouvernementales, telles le Conseil hellénique des réfugiés et ProAsyl, qui ont toutes visité le centre de rétention de Fylakio».

§ 45

«La Cour dispose d'une série de rapports établis par des instances nationales et internationales à la suite de leurs visites dans ce centre à des périodes proches de celles de la détention des requérants, à savoir entre novembre 2011 et mars 2012. Ainsi, le Rapporteur spécial des Nations unies a visité les lieux en octobre 2010, le CPT en janvier 2011, la Commission nationale des droits de l'homme et le médiateur de la République en mars 2011, le HCR en juin et en juillet 2011 ; le Conseil hellénique des réfugiés a, quant à lui, observé le centre sur une période d'un an (de mars 2011 à mars 2012)».

ΕΕΔΑ, Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου (2011)

2. A.Y. ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ, 5.11.2015 (προσφυγή αριθμ. 58399/11)

Παραβίαση άρθρου 3 ΕΣΔΑ

Παραβίαση άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ

Απουσία παραβίασης άρθρου 5, παρ. 1, ΕΣΔΑ

Απουσία παραβίασης άρθρου 5, παρ. 4, ΕΣΔΑ

§§ 32-34

«B. Les constats de la Commission nationale pour les droits de l'homme et du Médiateur de la République

32. Du 18 au 20 mars 2011, la Commission nationale pour les droits de l'homme et le Médiateur de la République ont visité les centres de rétention des départements d'Evros et de Rodopi afin d'examiner les conditions de détention des étrangers et l'application de la législation relative à l'asile.

33. En ce qui concerne le poste frontière de Tycherò, le médiateur indiquait que la capacité maximale du centre était de 80 personnes. À la date de la visite de la Commission, le centre en accueillait 122, dans trois lieux séparés. Le premier espace, destiné aux détenus qui allaient être interviewés par FRONTEX, accueillait des femmes et des hommes qui étaient assis ou allongés au sol. Les locaux n'étaient pas suffisamment éclairés, ventilés et chauffés, et l'atmosphère était étouffante. Un téléphone public à cartes fonctionnait dans cet espace. En raison de l'accès limité aux toilettes, les détenus sortaient dans la cour intérieure ou dans un couloir devant les cellules afin de faire leurs besoins. Les deux autres espaces, destinés aux demandeurs d'asile ou des personnes détenus en vue de leur expulsion, ne répondaient pas aux exigences des conditions de détention « même pas pour un jour », étant donné le manque d'éclairage et d'aération et des mauvaises conditions d'hygiène.

34. Les autorités auraient affirmé à la Commission que les détenus ne restaient dans les lieux que de trois à quinze jours, à cause des mauvaises conditions de détention. Cependant, la Commission a constaté que plusieurs détenus y séjournaient depuis deux, trois et cinq mois. À cause du nombre insuffisant des policiers, il n'y avait aucune possibilité de se promener. Enfin,

selon les autorités, un médecin et une infirmière fournissaient des soins médicaux et un assistant social et un psychologue visitaient le centre.».

§ 57

«À cet égard, la Cour note que les conditions de détention prévalant dans les locaux du poste frontière de Tychemo où le requérant fut placé pendant trois mois environ sont révélées par plusieurs rapports des organisations grecques et internationales qui les ont visités peu après la libération du requérant, notamment le CPT et la Commission nationale des droits de l'homme et le Médiateur de la République. Ces organisations mettent en avant le manque d'espace sévère dont les détenus souffraient : selon le CPT, à la date de sa visite en janvier 2011, il y avait 139 détenus et cent environ étaient « entassés » dans un espace de 35 m² ; selon la Commission nationale des droits de l'homme et le Médiateur de la République, en mars 2011 il y avait 122 détenus dans trois dortoirs, d'une capacité de 80 personnes.».

ΕΕΔΑ, Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου (2011)

2. Η ΕΕΔΑ στις Εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)

Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα (πέμπτος κύκλος επιτήρησης), Υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 2014, Δημοσιεύτηκε στις 24 Φεβρουαρίου 2015

29. Ο Συνήγορος του Πολίτη μπορεί μόνο να παραπέμψει μια υπόθεση στον αρμόδιο εισαγγελέα ή διοικητική αρχή για έρευνα, χωρίς να έχει το δικαίωμα να ξεκινήσει και να συμμετέχει σε δικαστικές υποθέσεις. Από το 2010, η **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)** προτείνει την τροποποίηση του νόμου 3304/2005 για να επιτρέπεται στο Συνήγορο του Πολίτη να παρεμβαίνει υπέρ ενός ενάγοντος σε υποθέσεις που έχουν ερευνηθεί στο παρελθόν από αυτόν και στη συνέχεια οδηγούνται ενώπιον των δικαστηρίων. Ωστόσο, τέτοιες τροποποιήσεις δεν έχουν γίνει ούτε προγραμματίζονται.

68. Τον Μάιο 2011, η **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)** υιοθέτησε μια ειδική έκθεση σχετικά με την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα από την αστυνομία και το δικαστικό σύστημα. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η ρατσιστική βία δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά χωρίς μια πλήρη αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο η αστυνομία χειρίζεται τέτοιες περιπτώσεις. Η μεταρρύθμιση ήταν ιδιαίτερα σημαντική στις περιπτώσεις που αφορούσαν αξιωματικούς της αστυνομίας. Τέτοιες περιπτώσεις γενικά κατέληξαν σε αθώωση, αν διερευνήθηκαν καθόλου. Αυτή η αποτυχία ορθής διερεύνησης των καταγγελιών συνέβαλε στην απροθυμία των θυμάτων να αναφέρουν το έγκλημα. Η αστυνομία κατηγορήθηκε ότι, στην καλύτερη των περιπτώσεων, είναι ένας ουδέτερος παρατηρητής των επιθέσεων από ακροδεξιές ομάδες. Στη χειρότερη των περιπτώσεων ήταν εκείνη που πραγματικά διέπραξε ρατσιστική βία. Επιπλέον, η αστυνομία συχνά αρνήθηκε να διεξάγει έρευνα, ακόμη και όταν υπήρχαν άφθονα στοιχεία.

73. Ενώ κάποια μέτρα είχαν ληφθεί από τις αρχές, όπως η δημιουργία νέων αντιρατσιστικών αστυνομικών μονάδων στις αρχές του 2013, αυτά παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκή για την αντιμετώπιση του προβλήματος της ρατσιστικής βίας. Μόνο μετά τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, ελληνικής καταγωγής, από ένα μέλος της Χρυσής Αυγής το Σεπτέμβριο

του 2013 οι αρχές ενήργησαν κατά του νεοναζιστικού κόμματος, συλλαμβάνοντας και ασκώντας ποινική δίωξη στην ηγεσία του διότι δημιούργησε μια εγκληματική οργάνωση. Ένας εισαγγελέας διορίστηκε τον Οκτώβριο 2013 για την ποινική δίωξη πράξεων ρατσιστικής βίας. Οι συλλήψεις προκάλεσαν επίσης μια δημόσια συζήτηση για το αν η καταστολή μπορεί να έχει κίνητρο κυρίως την κομματική πολιτική. Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι εκατοντάδες επιθέσεις εναντίον αλλοδαπών, μεταξύ των οποίων αρκετές δολοφονίες, δεν οδήγησαν σε οποιοδήποτε ενέργειες εναντίον αυτής της οργάνωσης, αλλά αυτό που χρειάστηκε ήταν ο θάνατος ενός Έλληνα, είναι από μόνο του ανησυχητικό. Αυτή η στάση υπονοείται επίσης από ένα σχόλιο που έκανε ο πρώην υψηλόβαθμος Γραμματέας Υπουργικού Συμβουλίου, απαντώντας το 2012 στην ετήσια έκθεση της **ΕΕΔΑ**, η οποία είχε θέσει το πρόβλημα της ρατσιστικής βίας, ότι «δεν ενδιαφερόμαστε για τα ανθρώπινα δικαιώματα των αλλοδαπών». Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει συμπεριλάβει την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ρατσιστικής βίας στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων 2014-2016.

74. Η ECRI συνιστά στις ελληνικές αρχές να δημιουργήσουν μια Ομάδα Δράσης για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Μια τέτοια Ομάδα Δράσης θα πρέπει να αποτελείται από τις σχετικές αρχές, τους δυο ανεξάρτητους φορείς (Συνήγορο του Πολίτη και **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**) και ΜΚΟ, ώστε να ενισχυθεί η συνεργασία μεταξύ των αρχών και της κοινωνίας των πολιτών για το θέμα αυτό. Η εθνική στρατηγική θα πρέπει, μεταξύ άλλων, να περιλαμβάνει μια ανάλυση της κατάστασης, μια επισκόπηση των υφιστάμενων μέτρων, των κενών και των αναγκών και τις στρατηγικές συστάσεις για τον τρόπο αντιμετώπισής τους, συμπεριλαμβανομένων στόχων και μετρήσιμων δεικτών.

ΕΕΔΑ, Ετήσια Έκθεση 2012-2013

ΕΕΔΑ, Ρατσιστική Βία (2011)

3. Η ΕΕΔΑ στις Εκθέσεις της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ)

Application of International Labour Standards 2015 (I), International Labour Conference, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (articles 19, 22 and 35 of the Constitution), 104th Session, 2015, REPORT III (Part 1A)

Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No.111)

(ratification: 1984)

Articles 2 and 3 of the Convention

Impact of the structural reform measures on the application of the Convention. The Committee has been examining for a number of years the austerity measures adopted in the framework of the support mechanism. In this context it has requested the Government to monitor the impact of such measures on the employment of men and women, including those from religious and ethnic minorities, in both the public and the private sectors, so as to address any direct or indirect discrimination based on the grounds provided for in the Convention. The Committee notes the information provided by the Government concerning the implementation of Act No.4024/2011 which provides for the automatic termination of different categories of employees and the placing of some employees in some categories in the "labour reserve" (that is employees on open-ended private law contracts) and Act No. 4093/2012 which provides for civil service mobility, as well as

*the conversion from full time to part time and rotation work contracts in the private sector, which are addressed in detail in the direct request. The Committee further notes that the **Greek National Commission for Human Rights (NCHR)** highlighted the importance of assessing the adverse consequences of the multiple austerity measures on the employment and social security rights of large segments of the population and called on the Government to end the flexibilization of employment relationships in the private and the public sectors (**NCHR conclusions adopted by the Plenary of 27 June 2013**). Moreover, the independent expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of human rights recommended the conducting of human rights impact assessments to identify potential negative impacts of the adjustment programme and the necessary policies to address such impacts (A/HRC/25/50/Add.1, 27 March 2014, paragraph 91).*

ΕΕΔΑ, Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013)

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ
ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ
ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΟΡΙΣΕΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΕΕΔΑ ΓΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Εκθέσεις Υπουργείων που έχουν ορίσει εκπροσώπους στην ΕΕΔΑ για ζητήματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Σύμφωνα με το άρθρο 6, παρ.1, του ιδρυτικού Νόμου 2667/1998 της ΕΕΔΑ, τα Υπουργεία που μετέχουν με εκπρόσωπό τους στην ΕΕΔΑ καταθέτουν, κάθε χρόνο, έκθεση με τις παρατηρήσεις τους για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον τομέα ευθύνης τους.

Οι Εκθέσεις αυτές αναρτώνται στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.nchr.gr/index.php/el>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

01002811812980008

4341

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 281

18 Δεκεμβρίου 1998

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2667

Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Εθνική Επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου

Άρθρο 1

Σύσταση και αποστολή

1. Συνιστάται Εθνική Επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η οποία υπάγεται στον Πρωθυπουργό.
2. Η Επιτροπή υποστηρίζεται ως προς τη στελέχωση και την υποδομή της από τη Γενική Γραμματεία του Υπουργικού Συμβουλίου, και ο προϋπολογισμός της εντάσσεται στον προϋπολογισμό της υπηρεσίας αυτής.
3. Η Επιτροπή έχει δική της γραμματεία. Της γραμματείας πρόσταται ο Πρόεδρος της Επιτροπής.
4. Η Επιτροπή αποτελεί συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.
5. Η Επιτροπή έχει ως αποστολή:
  - α) Τη διαρκή παρακολούθηση αυτών των θεμάτων, τη δημόσια ενημέρωση και την προώθηση της σχετικής έρευνας.
  - β) Την ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο με ανάλογα όργανα διεθνών οργανισμών, όπως ο Ο.Η.Ε., το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο Ο.Α.Σ.Ε. ή άλλων κρατών.
  - γ) Τη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής σε θέματα του αντικειμένου της.
6. Η Επιτροπή ιδίως:
  - α) Εξετάζει ζητήματα σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου που της θέτει η Κυβέρνηση ή η Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής ή της προτείνουν τα μέλη της ή Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.
  - β) Υποβάλλει συστάσεις και προτάσεις, εκπονεί μελέτες, υποβάλλει εκθέσεις και γνωμοδοτεί για τη λήψη

νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

γ) Αναπτύσσει πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σε θέματα σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

δ) Αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την καλλιέργεια του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος.

ε) Εκφέρει γνώμη για εκθέσεις που πρόκειται να υποβάλει η χώρα σε διεθνείς οργανισμούς για συναφή θέματα.

στ) Διατηρεί μόνιμη επικοινωνία και συνεργάζεται με διεθνείς οργανισμούς, παρεμφερή όργανα άλλων χωρών, καθώς και εθνικές ή διεθνείς Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

ζ) Γνωστοποιεί δημόσια τις θέσεις της με κάθε πρόσφορο τρόπο.

η) Συντάσσει ετήσια έκθεση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

θ) Οργανώνει Κέντρο Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

ι) Εξετάζει την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και εκφέρει σχετική γνώμη προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας.

Άρθρο 2

Σύνθεση της Επιτροπής

1. Η Επιτροπή απαρτίζεται από τα εξής μέλη:
  - α) Από τον Πρόεδρο της ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας.
  - β) Από έναν εκπρόσωπο της Γ.Σ.Ε.Ε. και έναν εκπρόσωπο της Α.Δ.Ε.Δ.Υ..
  - γ) Από τέσσερις εκπροσώπους Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που η δράση τους καλύπτει την περιοχή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η Επιτροπή μπορεί, με την επιφύλαξη του άρθρου 9, να αποφασίζει τη διεύρυνσή της με τη συμμετοχή δύο επιπλέον εκπροσώπων άλλων Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων.

δ) Από εκπροσώπους των αναγνωρισμένων κομμάτων κατά τον Κανονισμό της Βουλής. Κάθε κόμμα ορίζει έναν εκπρόσωπο.

ε) Ένα Σύμβουλο της Επικρατείας και έναν Αρεοπαγίτη, που ορίζονται με απόφαση του Προέδρου του οικείου Δικαστηρίου.

στ) Από το Συνήγορο του Πολίτη.

ζ) Από ένα μέλος της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, που προτείνεται από τον Πρόεδρό της.

η) Από ένα μέλος του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοηλεκτροδότησης, που προτείνεται από τον Πρόεδρό του.

θ) Από ένα μέλος της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, που προέρχεται από τις επιστήμες της Βιολογίας, της Γενετικής ή της Ιατρικής και προτείνεται από τον Πρόεδρό της.

ι) Από δύο πρόσωπα εγνωσμένου κύρους με ειδικές γνώσεις σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου που ορίζονται από τον Πρωθυπουργό.

ια) Από έναν εκπρόσωπο των Υπουργείων Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Εξωτερικών, Δικαιοσύνης, Δημόσιας Τάξης, Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Τουρισμού και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, που ορίζονται με απόφαση του αρμόδιου Υπουργού.

ιβ) Από τρεις καθηγητές ή αναπληρωτές καθηγητές του Δημοσίου Δικαίου ή του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου. Κατά την πρώτη μετά τη συγκρότησή της συνεδρίαση η Επιτροπή διενεργεί κλήρωση, στην οποία μετέχουν τα εξής Τμήματα των Α.Ε.Ι. της χώρας: α) το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, β) το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γ) το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Θράκης, δ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, ε) το Γενικό Τμήμα Δικαίου του Πάντειου Πανεπιστημίου, στ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πάντειου Πανεπιστημίου. Τα Τμήματα αυτά προτείνουν από έναν καθηγητή ή αναπληρωτή καθηγητή Δημοσίου Δικαίου ή Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου. Τα Τμήματα των Α.Ε.Ι. υποχρεούνται να ορίσουν τον εκπρόσωπό τους εντός δεμήνου από τη λήψη της πρόσκλησης της Επιτροπής.

Με απόφαση της Επιτροπής είναι δυνατόν να προστεθούν, για τις επόμενες κληρώσεις, και άλλα Τμήματα των Α.Ε.Ι. της χώρας με όμοιο αντικείμενο. Η Επιτροπή διενεργεί έξι (6) μήνες, πριν από τη λήξη της θητείας της, κλήρωση μεταξύ των παραπάνω Τμημάτων, για την επόμενη θητεία.

ιγ) Από ένα μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

2 Για τα μέλη της Επιτροπής προβλέπονται ισάριθμοι αναπληρωτές, που ορίζονται όπως και τα τακτικά μέλη της.

3 Τα μέλη της Επιτροπής και οι αναπληρωτές τους ορίζονται με απόφαση του Πρωθυπουργού για θητεία τριών (3) ετών.

4 Ο Πρωθυπουργός καλεί με έγγραφο του τα μέλη της Επιτροπής σε συνεδρίαση, προκειμένου να εκλεγεί ο Πρόεδρος, ο Α' και ο Β' Αντιπρόεδρος της. Για την εκλογή Προέδρου και Αντιπροέδρων απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών της Επιτροπής που θαθύνουν ψήφο. Ως Πρόεδρος και Αντιπρόεδροι μπορεί να εκλεγούν μέλη που προέρχονται από τις

κατηγορίες των εδαφίων α', β', ε', ι' και ιβ' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.

5. Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων χωρίς δικαίωμα ψήφου.

6. Η Επιτροπή θεωρείται ότι έχει νόμιμα συγκροτηθεί, εφόσον έχουν ορισθεί δύο από τα μέλη του εδαφίου α' και τα μέλη των εδαφίων γ', ε', ι' και ια' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.

7. Τα μέλη της νέας σύνθεσης της Επιτροπής ορίζονται το αργότερο δύο (2) μήνες πριν από τη λήξη της θητείας της προηγούμενης.

8. Ο τρόπος συγκρότησης της Επιτροπής και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια ρυθμίζεται με απόφαση του Πρωθυπουργού.

Άρθρο 3

Ανάθεση εξειδικευμένων μελετών

1. Η Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας του Υπουργείου Ανάπτυξης μπορεί να αναθέτει, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής, με σύμβαση έργου την εκπόνηση εξειδικευμένων μελετών για τους σκοπούς της σε επιστημονικές ομάδες εργασίας.

2. Οι ομάδες εργασίας μετά το πέρας της σχετικής μελέτης υποβάλλουν έκθεση στην Επιτροπή, η οποία μπορεί να δημοσιοποιείται με απόφασή της.

Άρθρο 4

Λειτουργία της Επιτροπής

1. Η Επιτροπή συνεδριάζει τακτικά κάθε δύο μήνες και εκτάκτως ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου ή αίτηση πέντε (5) τουλάχιστον μελών της. Τα μέλη προσκαλούνται από τον Πρόεδρο με οποιονδήποτε πρόσφορο τρόπο.

2. Η Επιτροπή βρίσκεται σε απαρτία εφόσον: α) παρίσταται η απόλυτη πλειοψηφία των μελών της και β) μεταξύ των παρόντων μελών της περιλαμβάνεται ο Πρόεδρος της Επιτροπής ή ένας Αντιπρόεδρος.

3. Οι Αντιπρόεδροι αναπληρώνουν τον Πρόεδρο κατά τη σειρά της τάξεώς τους, όταν ο τελευταίος ελλείπει, κωλύεται ή απουσιάζει.

4. Οι αποφάσεις της Επιτροπής λαμβάνονται με πλειοψηφία των παρόντων μελών. Σε περίπτωση ισοψηφίας υπερισχύει η ψήφος του Προέδρου.

5. Η Επιτροπή καλεί κατά την κρίση της σε ακρόαση πρόσωπα, τα οποία μπορεί να διευκολύνουν το έργο της με την παρουσίαση προσωπικών εμπειριών ή τη διατύπωση απόψεων σχετικών με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

6. Με απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Οικονομικών καθορίζεται η αποζημίωση των μελών της Επιτροπής, κατά παρέκκλιση των ισχυουσών διατάξεων περί αμοιβής ή αποζημίωσης λόγω συμμετοχής σε συμβούλια και επιτροπές του δημόσιου τομέα.

7. Με απόφαση του Πρωθυπουργού καταρτίζεται ο Κανονισμός λειτουργίας της Επιτροπής. Με τον Κανονισμό ρυθμίζεται η δημιουργία τμημάτων, η κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των τμημάτων και των μελών, η διαδικασία κλήσης και ακρόασης των προσώπων που καλούνται και κάθε άλλη λεπτομέρεια. Με απόφαση του

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

4343

Πρωθυπουργού, ύστερα από γνώμη της Επιτροπής, μπορεί να τροποποιείται ο Κανονισμός.

Άρθρο 5
Ετήσια έκθεση

Η Επιτροπή υποβάλλει έως το τέλος Ιανουαρίου κάθε έτους την έκθεση στον Πρωθυπουργό, στον Πρόεδρο της Βουλής και στους αρχηγούς των κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Εθνικό και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Άρθρο 6
Συνδρομή δημοσίων υπηρεσιών

1. Στο τέλος κάθε έτους τα Υπουργεία που μετέχουν με εκπρόσωπό τους στην Επιτροπή καταθέτουν έκθεση με τις παρατηρήσεις τους για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στον τομέα ευθύνης τους.

2. Για την εκπλήρωση της αποστολής της η Επιτροπή μπορεί να ζητά από τις δημόσιες υπηρεσίες καθώς και από ιδιώτες κάθε πληροφορία, έγγραφο ή οποιοδήποτε στοιχείο σχετίζεται με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ο Πρόεδρος μπορεί να λαμβάνει γνώση εγγράφων και άλλων στοιχείων που χαρακτηρίζονται ως απόρρητα. Οι δημόσιες υπηρεσίες οφείλουν να διευκολύνουν το έργο της Επιτροπής.

Άρθρο 7
Επιστημονικοί Συνεργάτες

1. Συνιστώνται δύο (2) θέσεις ειδικού επιστημονικού προσωπικού, κατά την έννοια της παρ. 2 του άρθρου 25 του ν. 1943/1991 (ΦΕΚ 50 Α'), με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου διάρκειας τριών (3) ετών. Η σύμβαση αυτή μπορεί να ανανεώνεται.

Η πλήρωση των θέσεων πραγματοποιείται ύστερα από δημόσια πρόσκληση της Επιτροπής για υποβολή υποψηφιοτήτων. Η επιλογή μεταξύ των υποψηφίων γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις των παραγράφων 2, 5 και 6 του άρθρου 19 του ν. 2190/1994 (ΦΕΚ 28 Α'), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 4 του ν. 2527/1997 (ΦΕΚ 206 Α'), από πέντε μέλη της Επιτροπής που διαθέτουν ψήφο, τα οποία ορίζονται από τον Πρόεδρό της.

2. Οι επιστημονικοί συνεργάτες επικουρούν την Επιτροπή, προετοιμάζοντας εισηγήσεις για θέματα που τους ανατίθενται και την ενημερώνουν για τις εργασίες των διεθνών οργανισμών και διεθνών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επίσης τηρούν σχετικό αρχείο κειμένων και επιστημονικών μελετών.

3. Οι αποδοχές των επιστημονικών συνεργατών που προσλαμβάνονται κατά την παράγραφο 1 αυτού του άρθρου καθορίζονται με την απόφαση της παρ. 6 του άρθρου 4 του παρόντος νόμου, κατά παρέκκλιση των ισχυουσών διατάξεων περί αποδοχών ειδικού επιστημονικού προσωπικού.

Άρθρο 8
Γραμματεία της Επιτροπής

1. Συνιστώνται μία (1) θέση γραμματέα και τρεις (3)

θέσεις γραμματειακής και τεχνικής υποστήριξης της Επιτροπής.

2. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Εξωτερικών, Οικονομικών και Δικαιοσύνης ρυθμίζονται:

α) Η κατά κατηγορία, κλάδο και ειδικότητα κατανομή των θέσεων της παρ. 1, καθώς και τα θέματα της οργάνωσης της γραμματείας και τεχνικής υποστήριξης της Επιτροπής.

β) Η πλήρωση των θέσεων της παρ. 1 που μπορεί να γίνει και με διάθεση ή απόσπαση δημοσίων υπαλλήλων ή υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ. ή εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου στο Δημόσιο, τα Ν.Π.Δ.Δ. ή σε Ν.Π.Ι.Δ. οποιασδήποτε μορφής που τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο του Κράτους.

γ) Κάθε θέμα που αφορά την υπηρεσιακή κατάσταση και τις αποδοχές αυτού του προσωπικού.

3. Με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού επιτρέπεται να αποσπάται ως γραμματέας της Επιτροπής υπάλληλος Υπουργείου ή Ν.Π.Δ.Δ. με βαθμό Α' ή Β' της κατηγορίας ΠΕ, τον οποίο προτείνει ο Πρόεδρος της Επιτροπής.

4. Ως την έκδοση του προεδρικού διατάγματος της παρ. 1, η Επιτροπή επιτρέπεται να απασχολεί υπαλλήλους και χρησιμοποιεί τεχνική υποστήριξη που της διαθέτουν τα Υπουργεία Εξωτερικών και Δικαιοσύνης σύμφωνα με αποφάσεις των αρμόδιων Υπουργών.

Άρθρο 9
Μεταβατικές διατάξεις

Στην πρώτη σύνθεση της Επιτροπής εκπροσωπούνται οι εξής Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις: η Διεθνής Αμνηστία, η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες.

4346

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'
Τελική διάταξη
Άρθρο 19

Η ισχύς του νόμου αυτού αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 17 Δεκεμβρίου 1998

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΣΗΜΙΤΗΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤ.ΚΩΝ. ΔΗΜ. Δ΄ΣΗΣ & ΑΠΟΚ΄ΣΗΣ

ΑΛ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΓΙΑΝ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΒΑΣ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΠΕΡΙΒ/ΝΤΟΣ, ΧΩΡ/ΣΙΑΣ & ΔΗΜ. ΕΡΓΩΝ

Κ. ΛΑΛΙΩΤΗΣ

ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Λ. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΕΥΑΓ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ

ΦΙΛ. ΠΕΤΣΑΛΗΚΟΣ

ΤΥΠΟΥ & ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Δ. ΡΕΠΠΑΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 18 Δεκεμβρίου 1998

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΥΑΓ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 24

16 Φεβρουαρίου 2000

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2790

Αποκατάσταση των παλιννοστούντων ομογενών από την τέως Σοβιετική Ένωση και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 15

1. Το τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 4 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 (ΦΕΚ 281 Α΄) αντικαθίσταται, αφότου ίσχυσε, ως εξής:

«Ως Πρόεδρος και Αντιπρόεδροι μπορεί να εκλεγούν μέλη που προέρχονται από τις κατηγορίες των εδαφίων α΄, β΄, γ΄, ε΄, ι΄ και ιβ΄ της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.»

2. Η παράγραφος 6 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται, αφότου ίσχυσε, ως εξής:

«6. Η Επιτροπή θεωρείται ότι έχει νόμιμα συγκροτηθεί εφόσον έχουν ορισθεί δύο από τα μέλη του εδαφίου γ΄ και τα μέλη των εδαφίων α΄, ε΄, ι΄ και ια΄ της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.»

Άρθρο 16 Έναρξη ισχύος

Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά σε επί μέρους διατάξεις του.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2000

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
Β. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
Α. ΤΣΟΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
Γ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ
Κ. ΛΑΛΙΩΤΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
Γ. ΑΡΣΕΝΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ
Γ. ΑΝΩΜΕΡΙΤΗΣ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ
Μ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ

ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
Α. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Ε. ΠΑΠΑΖΩΗ

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ
Μ. ΧΡΥΣΟΧΟΙΔΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ
Ι. ΜΑΓΚΡΙΩΤΗΣ

ΑΙΓΑΙΟΥ
Σ. ΜΠΕΝΟΣ

ΑΝΑΠΛ. ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Χ. ΡΟΚΟΦΥΛΛΟΣ

ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Γ. ΝΙΩΤΗΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2000

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Ε. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 220

20 Σεπτεμβρίου 2002

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3051

Συνταγματικά κατοχυρωμένες ανεξάρτητες αρχές, τροποποίηση και συμπλήρωση του συστήματος προσλήψεων στο δημόσιο τομέα και συναφείς ρυθμίσεις

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 18

Η θητεία των μελών της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που μετέχουν στην πρώτη σύνθεσή της λήγει, ανεξάρτητα από το χρόνο διορισμού τους, τη 15η Μαρτίου 2003.

Άρθρο 25 Ισχύς

1. Γενικές ή ειδικές διατάξεις που είναι αντίθετες με τις διατάξεις του παρόντος νόμου καταργούνται.

2. Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός εάν ορίζεται διαφορετικά σε επί μέρους διατάξεις.

Η ισχύς των διατάξεων της παρ. 2 του άρθρου 7, του άρθρου 8 και των παραγράφων 1, 2, 3 και 4 του άρθρου 9 του παρόντος αρχίζει τρεις (3) μήνες μετά τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως Νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 20 Σεπτεμβρίου 2002

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΔΗΜ. ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
ΚΩΝ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
Π. ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Δ. ΡΕΠΠΑΣ

ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΚΩΝ. ΣΤΕΦΑΝΗΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ

ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ ΜΕΣΩΝ
ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ
Χ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ

ΑΙΓΑΙΟΥ
Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 20 Σεπτεμβρίου 2002

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 157

25 Ιουνίου 2003

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3156

Ομολογιακά δάνεια, τιτλοποίηση απαιτήσεων και απαιτήσεων από ακίνητα και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 23

Θέματα Γενικής Γραμματείας Υπουργικού Συμβουλίου

1. Το δεύτερο εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 30 του ν. 1558/1985 (ΦΕΚ 137 Α'), όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 2 του άρθρου 22 του ν. 1735/1987 (ΦΕΚ 195 Α'), αντικαθίσταται ως ακολούθως:

«Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης ρυθμίζονται, κατά παρέκκλιση από κάθε άλλη διάταξη, τα θέματα που αφορούν στην οργάνωση και λειτουργία τους, στον τρόπο πλήρωσης των θέσεων, στη μισθολογική και βαθμολογική διαβάθμιση, ένταξη και εξέλιξη, καθώς και στα ειδικότερα προσόντα διορισμού και στα καθήκοντα του προσωπικού των ανωτέρω γραφείων.»

2. α) Η περίπτωση ε' της παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 (ΦΕΚ 281 Α') καταργείται.

β) Οι επιστημονικοί συνεργάτες της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που προβλέπονται στο άρθρο 7 του ν. 2667/1998, αυξάνονται σε τρεις.

γ) Η παρ. 7 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 δεν εφαρμόζεται κατά τον ορισμό των μελών της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σε αντικατάσταση εκείνων των οποίων η θητεία έληξε τη 15η Μαρτίου 2003.

δ) Το άρθρο 9 του ν. 2667/1998 εφαρμόζεται και κατά τον ορισμό των μελών της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σε αντικατάσταση εκείνων των οποίων η θητεία έληξε τη 15η Μαρτίου 2003.

Άρθρο 28

Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 24 Ιουνίου 2003

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
Γ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
Κ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ

ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΑΠ. - ΑΘ. ΤΣΟΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ
Γ. ΔΡΥΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 24 Ιουνίου 2003

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ

8077

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 265

23 Δεκεμβρίου 2014

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4314

Α) Για τη διαχείριση, τον έλεγχο και την εφαρμογή αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την προγραμματική περίοδο 2014-2020, Β) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2012/17 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 2012 (ΕΕ L 156/16.6.2012) στο ελληνικό δίκαιο, τροποποίηση του ν. 3419/2005 (Α 297) και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:
**ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΓΙΑ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ - ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ
ΕΛΕΓΧΟΥ ΠΟΥ ΕΦΑΡΜΟΖΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΠ ΤΟΥ ΕΤΠΑ,
ΕΚΤ ΚΑΙ ΤΑΜΕΙΟΥ ΣΥΝΟΧΗΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ - ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ - ΟΡΙΣΜΟΙ

Άρθρο 1 Αντικείμενο

Αντικείμενο του παρόντος νόμου είναι η θέσπιση των κανόνων που διέπουν το συντονισμό, τη διαχείριση, τον έλεγχο και την εφαρμογή των αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την προγραμματική περίοδο 2014-2020, ώστε να διασφαλιστεί η αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) και της εθνικής συμμετοχής, ο συντονισμός μεταξύ τους, καθώς και με τα άλλα μέσα χρηματοοικονομικής τεχνικής της Ένωσης.

Άρθρο 2 Πεδίο εφαρμογής

Οι διατάξεις του παρόντος νόμου έχουν εφαρμογή στα προγράμματα που περιλαμβάνονται στο Εταιρι-

κό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) της περιόδου 2014 - 2020 και χρηματοδοτούνται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ).

Άρθρο 3 Ορισμοί

Για τους σκοπούς του παρόντος νόμου ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

1. «Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία» εφεξής ΕΔΕΤ: τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Ταμεία: α) Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), β) Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), γ) Ταμείο Συνοχής και τα Επενδυτικά Ταμεία: α) Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και β) Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ), τα οποία λειτουργούν βάσει ενός κοινού πλαισίου που ορίζεται από τους κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. «Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020»: Το έγγραφο που καταρτίζεται από το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας με τη συνεργασία των συναρμόδιων Υπουργείων, Περιφερειών και των λοιπών οικείων εταίρων, και εγκρίνεται, μετά από διάλογο, από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (εφεξής Επιτροπή) και το οποίο αποτελεί το πλαίσιο για την κατάρτιση του προγραμματισμού του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ), του Ταμείου Συνοχής, του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ) για την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη.

του ανάγκες. Ο αιτών διατηρεί το δικαίωμα να ζητήσει παράλληλα με την ηλεκτρονική και την ταχυδρομική αποστολή του Πιστοποιητικού Καταγωγής.

Ε. Έναρξη ισχύος

Η ισχύς του σημείου Δ' αρχίζει μετά την παρέλευση εξαμήνου από τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Άρθρο 110

Θέματα «Ελληνικής Εταιρείας Επενδύσεων και Εξωτερικού Εμπορίου Α.Ε.»

1. Η «Ελληνική Εταιρεία Επενδύσεων και Εξωτερικού Εμπορίου Α.Ε.» κατά τη συμμετοχή της σε διεθνείς εκθέσεις, συνέδρια και λοιπές εκδηλώσεις δημοσιότητας στην ημεδαπή και την αλλοδαπή μπορεί να εκμισθώνει ή να παραχωρεί μετά ή άνευ ανταλλάγματος ή στο πλαίσιο συμφωνίας εκατέρωθεν ανταλλαγής υπηρεσιών, εκθεσιακό χώρο ή χώρο προώθησης σε ημεδαπή ή αλλοδαπή νομικά ή φυσικά πρόσωπα με σκοπό την προώθηση και προβολή της χώρας, των επενδύσεων και του εμπορίου διεθνώς. Το ύψος του μισθώματος, το αντικείμενο ανταλλαγής υπηρεσιών και οι λοιπές λεπτομέρειες των ως άνω εκμισθώσεων ή παραχωρήσεων ρυθμίζονται με αποφάσεις του διοικητικού συμβουλίου της εταιρείας και στο πλαίσιο αυτό από τις σχετικές συμβάσεις μέσω των οποίων καθορίζονται οι όροι της συνεργασίας.

2. Για τη διοργάνωση της συμμετοχής της «Ελληνικής Εταιρείας Επενδύσεων και Εξωτερικού Εμπορίου Α.Ε.» σε διεθνείς εκθέσεις και σε παρεμφερείς εκδηλώσεις προβολής, η εταιρεία δύναται - όπου είναι αυτό απαιτητό από τους διοργανωτές - να προκαταβάλλει το μίσθωμα των εκθεσιακών και άλλων χώρων, καθώς και το κόστος του τιμήματος της κατασκευής περιπτέρου και λοιπών λειτουργικών δαπανών και δαπανών προβολής χωρίς την υποβολή από πλευράς του αναδόχου ισόποσης έντοκης εγγυητικής επιστολής, αλλά με την προσκόμιση προς την εταιρεία προτιμολογίου (proforma invoice) ή τιμολογίου.

Άρθρο 111

Παράταση προθεσμίας ολοκλήρωσης επενδυτικών σχεδίων του ν. 3908/2011

Παρατείνεται μέχρι 31 Δεκεμβρίου 2016 η προθεσμία ολοκλήρωσης των επενδυτικών σχεδίων που έχουν υπαχθεί στις διατάξεις του ν. 3908/2011, ανεξάρτητα αν έχει συμπληρωθεί η αρχική προθεσμία ολοκλήρωσης και εφόσον αυτή ορίζεται πριν τις 31.12.2016.

Άρθρο 112

Ρυθμίσεις θεμάτων για την αντιστοίχιση αδειών τεχνικών επαγγελματιών

1. Η προσδιοριζόμενη προθεσμία για την αντιστοίχιση με αντικατάσταση αδειών ή αναγγελιών, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 9 του π.δ. 112/2012 (Α' 197), στο άρθρο 10 παρ. 1 εδάφιο α' του π.δ. 113/2012 (Α' 198), στο άρθρο 9 του π.δ. 114/2012 (Α' 199), στο άρθρο 13 και άρθρο 21 του π.δ. 115/2012 (Α' 200) και στο άρθρο 9 του π.δ. 1/2013 (Α' 3), με την επιφύλαξη της κατωτέρω παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου, αρχίζει από τη δημοσίευση της κοινής υπουργικής απόφασης που εκδίδεται δυνάμει του άρθρου 5 παράγραφοι 13 και 15 του ν. 3982/2011 (Α' 143), όπου δε στις ανωτέρω διατάξεις προβλέπεται προθεσμία δύο ετών, αυτή τρέπεται σε προθεσμία δύομισι ετών.

2. Ειδικά, για τους χειριστές μηχανημάτων έργου, για κάθε, μετά την έκδοση της οικ. 1032/166/Φ.Γ.9.6.4(Η) /5.3.2013 (Β' 519) υπουργικής απόφασης, νεότερη όμοια που θα εκδοθεί δυνάμει του άρθρου 4 παρ. 5 του ν. 3982/2011 για την κατάταξη των μηχανημάτων έργου, το χρονικό διάστημα

των δύο ετών και έξι μηνών για τη σχετική αντιστοίχιση με αντικατάσταση άδειας ή αναγγελίας αρχίζει από τη δημοσίευση της κάθε φορά εκδιδόμενης απόφασης.

Άρθρο 113

Ρυθμίσεις θεμάτων της Ανεξάρτητης Αρχής «Συνήγορος του Καταναλωτή»

1. Στο τέλος του άρθρου 3 του ν. 3297/2004 (Α' 259) προστίθεται παράγραφος ως ακολούθως:

«12. Στον Συνήγορο του Καταναλωτή ανατίθεται η αρμοδιότητα εποπτείας και λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Κέντρου Καταναλωτή της Ελλάδας.»

2. Στο τέλος της παρ. 3 του άρθρου 2 του ν. 3297/2004 (Α' 259) διαγράφεται η τελεία, τίθεται κόμμα και προστίθεται η φράση «με δυνατότητα ανανέωσης θητείας, με την ίδια διαδικασία». Η ισχύς της παρούσας καταλαμβάνει και εκκρεμείς θητείες.

3. Στην παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 (Α' 281), στη θέση της περίπτωσης ε' που είχε καταργηθεί με την περίπτωση α' της παραγράφου 2 του άρθρου 23 του ν. 3156/2003 (Α' 157), προστίθεται νέα περίπτωση ε' ως ακολούθως:

«ε) Τον Συνήγορο του Καταναλωτή ή τον Αναπληρωτή του.»

Άρθρο 114

Έναρξη ισχύος

Ο παρών νόμος ισχύει από τη δημοσίευση του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός αν άλλως ορίζεται σε επιμέρους διατάξεις του.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευσή του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 23 Δεκεμβρίου 2014

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΑΡΟΛΟΣ ΓΡ. ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ	ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΓΚΙΚΑΣ ΧΑΡΔΟΥΒΕΛΗΣ	ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΤΑΪΚΟΥΡΑΣ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ	ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΑΡΓΥΡΗΣ ΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΚΡΕΚΑΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΒΕΡΔΟΣ	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΑΣΟΥΛΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ	ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΡΟΥΤΣΗΣ
ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΤΡΟΦΙΜΩΝ	ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΣΜΑΝΗΣ	ΜΙΧΑΗΛ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ	ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΙΑΤΗΣ	ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους.

Αθήνα, 23 Δεκεμβρίου 2014

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

* 0 1 0 0 2 6 5 2 3 1 2 1 4 0 0 5 6 *

ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΕΙΟΥ 34 * ΑΘΗΝΑ 104 32 * ΤΗΛ. 210 52 79 000 * FAX 210 52 21 004

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 18

15 Φεβρουαρίου 2016

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4366

Κύρωση: α) της από 24.12.2015 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Ρύθμιση κατεπειγόντων θεμάτων των Υπουργείων Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Υγείας, Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και Οικονομικών» (Α' 182) και β) της από 30.12.2015 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Ρύθμιση κατεπειγόντων θεμάτων των Υπουργείων Οικονομικών, Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Εθνικής Άμυνας, Υγείας και Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού και της ΕΡΤ Α.Ε.» (Α' 184) και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 12 Τροποποίηση του Κεφαλαίου Α' του ν. 2667/1998 (Α' 281)

1. Η παρ. 1 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998, αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.»

2. Η παρ. 2 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται ως εξής:

«2. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υπάγεται στον Πρωθυπουργό και υποστηρίζεται ως προς τη στελέχωση και την υποδομή της από τη Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης. Οι δαπάνες λειτουργίας της Επιτροπής βαρύνουν τον Κρατικό Προϋπολογισμό. Οι αναγκαίες πιστώσεις εγγράφονται κάθε έτος σε ιδιαίτερο φορέα και με ιδιαίτερους κωδικούς αριθμούς στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Οικονομικών. Η διάθεση των πιστώσεων γίνεται με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών και η διενέργεια των αντίστοιχων δαπανών γίνεται από τον Πρόεδρο της Επιτροπής ως κύριο διατάκτη. Για το σκοπό αυτόν, η Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης παρέχει στην Επιτροπή την αναγκαία λογιστική υποστήριξη.»

3. Η παρ. 4 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998 διαγράφεται.

4. Στα στοιχεία β', γ', δ' της παρ. 1 του άρθρου 2

του ν. 2667/1998 όπου αναφέρονται οι λέξεις «εκπρόσωπο» ή «εκπροσώπους» αντικαθίστανται από τις λέξεις «πρόσωπο οριζόμενο από» ή «πρόσωπα οριζόμενα από» αντίστοιχα.

5. Στο τέλος του στοιχείου στ' της παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, προστίθενται οι λέξεις «ή τον Αναπληρωτή του».

6. Στην παρ. 3 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 η λέξη «ορίζονται» αντικαθίσταται από τη λέξη «διορίζονται».

7. Στο πρώτο εδάφιο της παρ. 4 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «Ο Πρωθυπουργός» και αντικαθίστανται από τις λέξεις «Ο απερχόμενος Πρόεδρος». Στο τελευταίο εδάφιο της ίδιας παραγράφου, όπως τροποποιήθηκε, διαγράφονται τα στοιχεία α' και ε'.

8. Στην παρ. 5 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «στη λήψη των αποφάσεων» και αντικαθίστανται από τις λέξεις «στις εργασίες της Επιτροπής».

9. Στην παρ. 6 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως τροποποιήθηκε, διαγράφεται το στοιχείο ε'.

10. Η παρ. 8 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, διαγράφεται.

11. Στην παρ. 7 του άρθρου 4 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «Με απόφαση του Πρωθυπουργού» και αντικαθίστανται από τις λέξεις «Με απόφαση της Ολομέλειας καταρτίζεται ο Κανονισμός λειτουργίας της Επιτροπής, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως με πράξη του Προέδρου της».

12. Στο πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 7 του ν. 2667/1998 διαγράφεται η λέξη «εργασίας».

13. Το στοιχείο β' της παρ. 2 του άρθρου 8 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται ως εξής:

«β) Η πλήρωση των θέσεων της παρ. 1 που μπορεί να γίνει και με διάθεση ή απόσπαση ή μετάταξη δημοσίων υπαλλήλων ή υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ. ή εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου στο Δημόσιο, τα Ν.Π.Δ.Δ. ή σε Ν.Π.Ι.Δ. οποιασδήποτε μορφής που τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο του Κράτους.»

14. Στην παρ. 3 του άρθρου 8 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «με βαθμό Α' ή Β'».

Άρθρο Πέμπτο

Η ισχύς του νόμου αυτού αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.
Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2016

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Β. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΟΥΜΠΛΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΦΙΛΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΞΥΔΑΚΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

ΟΥΡΑΝΙΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Ν. Δ. ΜΠΑΛΤΑΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΚΗΣ

ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΚΑΙ
ΝΗΣΙΩΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΔΡΙΤΣΑΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΜΜΕΝΟΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ

ΥΓΕΙΑΣ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΞΑΝΘΟΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΚΟΥΡΛΕΤΗΣ

ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΖΑΛΑΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΙΤΣΑΣ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

ΘΕΑΝΩ ΦΩΤΙΟΥ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΥΓΕΙΑΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΠΟΛΑΚΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΤΡΥΦΩΝΑΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΠΙΡΤΖΗΣ

ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους.

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2016

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ

* 0 1 0 0 0 1 8 1 5 0 2 1 6 0 0 2 8 *

ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ 34 * ΑΘΗΝΑ 104 32 * ΤΗΛ. 210 52 79 000 * FAX 210 52 21 004

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 71

20 Απριλίου 2016

ΝΟΜΟΣ ΥΠ ΑΡΙΘ. 4382

Κύρωση της Ευρομεσογειακής Συμφωνίας Αεροπορικών Μεταφορών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών - μελών της αφενός και της Κυβέρνησης του κράτους του Ισραήλ αφετέρου και άλλες διατάξεις.

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο δεύτερο

Τροποποίηση του Κεφαλαίου Α΄ του ν. 2667/1998 (Α΄281)

Το τέταρτο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998 (Α΄ 281), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4366/2016 (Α΄18), αντικαθίσταται ως εξής:

«Η διάθεση των πιστώσεων γίνεται με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών και η διενέργεια των αντίστοιχων δαπανών γίνεται από τον Γενικό Γραμματέα της Κυβέρνησης ως κύριο διατάκτη.»

Άρθρο έκτο

Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και της Συμφωνίας που κυρώνεται, από την πλήρωση των προϋποθέσεων του άρθρου 30 αυτής.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευσή του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 20 Απριλίου 2016

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Β. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ**

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΟΥΜΠΛΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΚΟΥΡΛΕΤΗΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΠΙΡΤΖΗΣ

ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους.

Αθήνα, 20 Απριλίου 2016

**Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ**

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αρ. Φύλλου 475

6 Απριλίου 2000

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθ. Απόφ. Υ138

Έκδοση Κανονισμού της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

Έχοντας υπόψη:

α) Τις διατάξεις της παραγράφου 7 του άρθρου 4 του Ν. 2667/1998 «Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής» (ΦΕΚ 281/Α/1998).

β) Την από 3-4-2000 πρόταση σχεδίου Κανονισμού λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

γ) Το γεγονός ότι από τις διατάξεις της παρούσας απόφασης δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1

Εκδίδουμε τον Κανονισμό λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το κείμενο του οποίου έχει ως εξής:

«ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»

1. Σκοπός

Ο σκοπός της επιτροπής είναι αυτός που αναφέρεται στις παρ. 5 και 6 του άρθρου 1 του Ν. 2667/98 (ΦΕΚ 281/Α/98).

2. Πρόεδρος

2.1 Ο Πρόεδρος εκπροσωπεί την Επιτροπή ενώπιον κάθε αρχής, αλλοδαπής ή ημεδαπής καθώς και ενώπιον των αντιστοίχων ΕΕΔΑ, των διεθνών κυβερνητικών οργανισμών και των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ).

Όταν αυτός κωλύεται, ελλείπει ή απουσιάζει, εκπροσωπούν την Επιτροπή κατά σειρά οι Αντιπρόεδροι (Α΄ Αντιπρόεδρος, Β΄ Αντιπρόεδρος)

2.2 Ο Πρόεδρος μπορεί να εξουσιοδοτήσει μέλος της Επιτροπής να τον εκπροσωπήσει, λόγω ειδικότητας, για συγκεκριμένο θέμα σε εθνικά ή διεθνή συνέδρια, διασκέψεις, συναντήσεις κλπ.

2.3 Ο Πρόεδρος συγκαλεί τις τακτικές και έκτακτες συνεδριάσεις της Επιτροπής, προεδρεύει των συνεδριάσεων και υπογράφει, μαζί με τον εκτελούντα χρέη γραμματέως, τα σχετικά πρακτικά. Σε περίπτωση απουσίας ή κωλύματος του Προέδρου τον αναπληρώνουν στα καθήκοντα του παρόντος άρθρου κατά σειρά ο Α΄ και ο Β΄ Αντιπρόεδρος.

2.4 Ο Πρόεδρος ύστερα από απόφαση της Επιτροπής ή εξ ιδίας πρωτοβουλίας καλεί σε ακρόαση ενώπιον της Επιτροπής πρόσωπα που θα διευκολύνουν το έργο της με τις προσωπικές τους εμπειρίες ή απόψεις. Η πρόσκληση γίνεται με κάθε πρόσφορο τρόπο.

2.5 Ο Πρόεδρος επιβλέπει τη λειτουργία της Γραμματείας της Επιτροπής.

2.6 Ο Πρόεδρος συντονίζει τη λειτουργία των τμημάτων και την εργασία των επιστημονικών συνεργατών.

3. Προεδρείο

3.1 Το Προεδρείο απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και τους δύο Αντιπροέδρους.

3.2 Ο Πρόεδρος καταρτίζει την ημερήσια διάταξη των συνεδριάσεων της Επιτροπής, σε συνεννόηση με τους δύο Αντιπροέδρους, και ορίζει τους εισηγητές.

3.3 Το Προεδρείο μπορεί να επιληφθεί των τρεχόντων και εκτάκτων προβλημάτων που σχετίζονται με τον σκοπό ή τη λειτουργία της Επιτροπής στο μεταξύ δύο τακτικών συνεδριάσεων της διάστημα. Σε κάθε συνεδρίαση ενημερώνει την Επιτροπή για τις δραστηριότητές του αυτές.

3.4 Το Προεδρείο συντονίζει την τυχόν έκδοση δημοσιευμάτων, περιοδικών ή μη συνεπικουρούμενο από άλλα μέλη της Επιτροπής και από τους επιστημονικούς συνεργάτες, καθώς και συνεργάτες ειδικώς προσλαμβανόμενους γι' αυτό τον σκοπό, σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν. 2667/98.

4. Λειτουργία της Επιτροπής

4.1 Η Επιτροπή συνεδριάζει τακτικά κάθε δύο μήνες και εκτάκτως ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου ή αίτηση πέντε τουλάχιστον μελών της. Η πρόσκληση γίνεται με οποιοδήποτε πρόσφορο τρόπο. Οι προσκλήσεις σε τακτική συνεδρίαση απευθύνονται με ευθύνη του Γραμματέως στα μέλη τουλάχιστον 8 ημέρες προ της συνεδρίασης. Για τις έκτακτες συνεδριάσεις η προθεσμία περιορίζεται στις 3 ημέρες.

4.2 Η Επιτροπή βρίσκεται σε απαρτία όταν παρίστανται τουλάχιστον τα μισά συν 1 μέλη της στη συγκεκριμένη συνεδρίαση και μεταξύ των παρόντων περιλαμβάνεται ο Πρόεδρος ή ένας Αντιπρόεδρος.

4.3 Οι αποφάσεις της Επιτροπής λαμβάνονται με πλειοψηφία των παρόντων μελών της που έχουν δικαίωμα ψήφου. Σε περίπτωση ισοψηφίας υπερισχύει η ψήφος του Προέδρου.

4.4 Για κάθε απόφαση καταγράφεται η πλειοψηφούσα και οι μειοψηφούσες απόψεις.

4.5 Τα πρακτικά τηρούνται με ευθύνη του Προέδρου από τον Γραμματέα της Επιτροπής ή, σε περίπτωση έλλειψης ή κωλύματος του τελευταίου, από υπάλληλο της Γραμματείας. Αν η Επιτροπή κρίνει ότι για συγκεκριμένο θέμα πρέπει να συζητηθεί και αποφασίσει χωρίς την παρουσία γραμματέα, τα πρακτικά τηρούνται από ένα από τα μέλη της.

4.6 Στις συνεδριάσεις παρίστανται τα τακτικά και τα αναπληρωματικά μέλη. Δικαίωμα ψήφου έχουν τα τακτικά και εφόσον απουσιάζουν ή κωλύονται τα τακτικά μέλη, τα αντίστοιχα αναπληρωματικά.

4.7 Οι συνεδριάσεις της Επιτροπής δεν είναι δημόσιες.

4.8 Η ψηφοφορία είναι φανερή εκτός από τις περιπτώσεις προσωπικών θεμάτων των μελών της Επιτροπής, οπότε είναι μυστική.

4.9 Η Επιτροπή με απόφασή της, στις αρχές κάθε εξαμήνου, καθορίζει τις θεματικές προτεραιότητές της τόσο για την ολομέλεια όσο και για τα τμήματα. Θέματα που έχουν επείγοντα χαρακτήρα ή εξαιρετική σοβαρότητα μπορούν να προστίθενται κατά τη διάρκεια του ε-

ξαμήνου ή να προτάσσεται η συζήτησή τους.

4.10 Όσα θέματα τυχόν δεν περιλαμβάνονται στο αντικείμενο των τμημάτων ανήκουν στην αρμοδιότητα της Ολομέλειας της Επιτροπής. Η Επιτροπή με απόφαση της παραπέμπει σε τμήματα την εξέταση και επεξεργασία συγκεκριμένων θεμάτων που περιλαμβάνονται στους σκοπούς της.

5. Τμήματα

5.1 Στα πλαίσια λειτουργίας της Επιτροπής δημιουργούνται τα παρακάτω τμήματα:

α) Ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων

β) Κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων.

γ) Εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους αλλοδαπούς.

δ) Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, ΜΜΕ, εκπαίδευση και άλλα μέσα).

ε) Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας (επιθεώρηση εκθέσεων κατ' εφαρμογή συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας, ανταλλαγή πληροφορήσης και επικοινωνία με διεθνείς οργανισμούς, οργανώσεις κλπ.).

5.2 Σε θέματα που από τη φύση τους εμπίπτουν στη θεματική αρμοδιότητα περισσότερων του ενός τμημάτων, τα τμήματα αυτά θα συνεργάζονται.

5.3 Στα τμήματα μετέχουν τακτικά και αναπληρωματικά μέλη, κατ' επιλογή τους, λαμβανομένης υπόψη και της ανάγκης εξισορρόπησης της συμμετοχής στα τμήματα. Κάθε μέλος μπορεί να συμμετέχει σε δύο το πολύ τμήματα. Απαρτία υπάρχει όταν παρίσταται τουλάχιστον το ήμισυ συν ένα των μελών του τμήματος.

5.4 Στα τμήματα που τυχόν μετέχουν ο Πρόεδρος ή οι Αντιπρόεδροι προεδρεύουν αυτού του συγκεκριμένου τμήματος. Στα λοιπά τμήματα τα μέλη τους εκλέγουν τον προεδρεύοντα με σχετική πλειοψηφία. Σε όλα τα τμήματα τα μέλη εκλέγουν και τον αναπληρωτή του προεδρεύοντος με σχετική πλειοψηφία. Δικαίωμα ψήφου και εκλογής έχουν τακτικά και αναπληρωματικά μέλη που μετέχουν στο τμήμα της Επιτροπής. Η απόφαση εκλογής προεδρεύοντος ανακαλείται από τα μέλη του τμήματος με απόλυτη πλειοψηφία.

5.5 Ο προεδρεύων έχει την ευθύνη της σύγκλησης και λειτουργίας του τμήματος, της τήρησης των πρακτικών, της επαφής με την Ολομέλεια και το Προεδρείο και της ενημέρωσής τους.

5.6 Τα τμήματα συνεδριάζουν τακτικά τουλάχιστον μία φορά το μήνα και έκτακτα όταν αποφασίσουν τα μέλη τους.

5.7 Οι αποφάσεις στα τμήματα λαμβάνονται με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών τους. Σε κάθε περίπτωση καταγράφονται οι τυχόν μειοψηφίες.

5.8 Οι αποφάσεις των τμημάτων έρχονται στην

Ολομέλεια, η οποία και παίρνει την τελική απόφαση. Αυτή αποφασίζει και τη δημοσιοποίησή τους, εφόσον το κρίνει σκόπιμο.

5.9 Οι συνεδριάσεις των τμημάτων δεν είναι δημόσιες. Τα τμήματα μπορούν να καλέσουν κατά την κρίση τους πρόσωπα που λόγω ειδικότητας ή πείρας θα συνεισφέρουν ουσιαστικά στην επεξεργασία συγκεκριμένου θέματος.

5.10 Οι ειδικοί επιστήμονες της Επιτροπής επικουρούν τα τμήματα στη λειτουργία τους. Μπορούν ακόμη, προσκαλούμενοι από τον προεδρεύοντα του τμήματος, να μετέχουν στις εργασίες του.

5.11 Τα τμήματα εκφέρουν κρίσεις για τις εθνικές εκθέσεις, που συνέταξαν άλλες υπηρεσίες σε εφαρμογή συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας και που σχετίζονται με το αντικείμενο τους, εφόσον τους ζητηθεί από το τμήμα Ε'.

5.12 Τα αναπληρωματικά μέλη δικαιούνται την εφ' άπαξ αποζημίωση των τακτικών μελών, εφόσον μετέχουν κανονικά στη λειτουργία των Τμημάτων.

6. Ετήσια Έκθεση.

6.1 Η Επιτροπή συντάσσει ετήσια Έκθεση μέχρι τη 15η Μαρτίου, σύμφωνα με τη διάταξη της παρ. 6 (η) του άρθρου Ι του Ν. 2667/98.

6.2 Τα τμήματα υποβάλλουν στην Επιτροπή σχέδιο έκθεσης των πεπραγμένων του τμήματος μέχρι 15 Ιανουαρίου κάθε έτους.

6.3 Τα Υπουργεία που μετέχουν με εκπρόσωπό τους στην Επιτροπή, καταθέτουν μέχρι 15 Ιανουαρίου κάθε έτους πληροφορίες και παρατηρήσεις για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στον τομέα της αρμοδιότητάς τους.

6.4 Στην Έκθεση της Επιτροπής περιλαμβάνονται όλες οι συστάσεις, προτάσεις, εκθέσεις, γνωμοδοτήσεις τις οποίες αυτή ολοκλήρωσε κατά τη διάρκεια του έτους, και οι οποίες προήλθαν από θέματα που έθεσε η Κυβέρνηση, η διάσκεψη Προέδρων της Βουλής και ΜΚΟ, ή από πρωτοβουλίες της Επιτροπής ή των τμημάτων της. Στην ετήσια Έκθεση επίσης καταγράφονται οι εκτιμήσεις της Επιτροπής για τη γενική κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα ή για ειδικότερα θέματα που κατά την κρίση της πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής.

6.5 Η Έκθεση ύστερα από εισήγηση του Προεδρείου συζητείται στην Ολομέλεια και εγκρίνεται κατ' άποψη πλειοψηφία. Σ' αυτήν καταγράφεται και η άποψη της μειοψηφίας.

6.6 Η Επιτροπή δίνει στη δημοσιότητα την ετήσια Έκθεση μετά την υποβολή της στον Πρωθυπουργό και στη Βουλή.

7. Πλαισίωση της Επιτροπής

7.1 Η επιστημονική πλαισίωση της Επιτροπής γίνεται από τους επιστημονικούς συνεργάτες που επικουρούν την Επιτροπή με προετοιμασία εισηγήσεων, με επιστημονικές έρευνες πάνω σε θέματα που τους αναθέτει η Επιτροπή ή τα τμήματα, καθώς και με ενημέρωση για τις εξελίξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους διεθνείς κυβερνητικούς οργανισμούς και στις διεθνείς κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Οι επιστημονικοί συνεργάτες οργανώνουν αρχείο κειμένων και επιστημονικών μελετών και εργάζονται για την έκδοση εντύπων, περιοδικών ή μη, που θα περιέχουν τη δράση της Επιτροπής και άλλη ύλη δικαιωμάτων του ανθρώπου,

7.2 Σε ομάδες εργασίας μπορεί να ανατίθεται η διεξαγωγή εξειδικευμένων μελετών κατά το άρθρο 3 του Ν. 2667/98.

7.3 Η Γραμματεία της Επιτροπής συντίθεται από ένα γραμματέα και τρία πρόσωπα γραμματειακής και τεχνικής υποστήριξης, διοριζόμενα και αμειβόμενα κατά το άρθρο 8 του Ν. 2667/98. Ο Γραμματέας διευθύνει το έργο της γραμματείας. Ο Πρόεδρος επιβλέπει τη λειτουργία της.

8. Θητεία Επιτροπής και μελών της

8.1 Η θητεία της Επιτροπής είναι τριετής. Κάθε αντιπροσωπευόμενος φορέας μπορεί να υποδείξει την αντικατάσταση του εκπροσώπου του μόνο σε περίπτωση που αυτός θα παύσει να ανήκει σ' αυτόν το φορέα ή θα εκλείψει για οποιοδήποτε λόγο. Κατ' εξαίρεση, οι εκπρόσωποι των Υπουργείων είναι δυνατόν να αντικαθίστανται με πρόταση του αρμοδίου Υπουργού για σοβαρούς υπηρεσιακούς λόγους που εμποδίζουν την κανονική συμμετοχή τους στις εργασίες της Επιτροπής. Ο νέος εκπρόσωπος συμπληρώνει απλώς την αρξάμενη θητεία του προκατόχου του.

9. Τροποποίηση του Κανονισμού.

9.1 Η τροποποίηση του Κανονισμού γίνεται με απόφαση του Πρωθυπουργού ύστερα από εισήγηση της Επιτροπής.

Άρθρο 2

Η παρούσα απόφαση να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 6 Απριλίου 2000

Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ

Κ. ΣΗΜΙΤΗΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

11 Αυγούστου 2016

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αρ. Φύλλου 2474

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθμ. 451

Κανονισμός της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ).

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (ΕΕΔΑ)

Έχοντας υπόψη:
α) Την παράγραφο 7 του άρθρου 4 του Ν. 2667/1998 «Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (ΦΕΚ 281/Α'/1998), όπως τροποποιήθηκε με την παράγραφο 11 του άρθρου 12 της από 24.12.2015 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου (ΦΕΚ Α' 182/24.12.2015), η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του Ν. 4366/2016 (ΦΕΚ Α' 18/15.2.2016).

β) Την από 13.6.2016 απόφαση της ολομέλειας της ΕΕΔΑ για την κατάρτιση νέου κανονισμού λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

γ) Το γεγονός ότι από τις διατάξεις της παρούσας πράξης δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1

Εκδίδουμε τον κανονισμό λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα δικαιώματα του ανθρώπου (ΕΕΔΑ), το κείμενο του οποίου έχει ως εξής:

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (ΕΕΔΑ)

1. Η ΕΕΔΑ συστήθηκε και λειτουργεί με βάση το Ν. 2667/1998 (ΦΕΚ 281/Α'/1998), όπως ισχύει.

2. Η ΕΕΔΑ αποτελεί τον ανεξάρτητο εθνικό θεσμό προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στις διεθνείς σχέσεις ο τίτλος «Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)» αποδίδεται ως «Greek National Commission for Human Rights (GNCHR)».

3. Η αποστολή της ΕΕΔΑ προσδιορίζεται στις παραγράφους 5 και 6 του άρθρου 1 και στο άρθρο 3 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

4. Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ.

4.1 Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ αποτελείται από τα μέλη που ορίζονται στο άρθρο 2 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

4.2 Ως μέλη της ΕΕΔΑ ορίζονται πρόσωπα με αποδεδειγμένες γνώσεις και εμπειρία στο πεδίο της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

4.3 Τα μέλη της νέας σύνθεσης της ΕΕΔΑ ορίζονται το αργότερο δύο μήνες πριν από τη λήξη της θητείας της προηγούμενης. Η σχετική πρόσκληση του Προέδρου για τον ορισμό των Μελών βάσει του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αναρτάται στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ.

4.4 Οι φορείς που ορίζουν τα μέλη της ΕΕΔΑ επιλέγουν τα κατάλληλα πρόσωπα με διαφανή τρόπο και σύμφωνα με τους ειδικούς κανόνες λειτουργίας τους. Οι σχετικές αποφάσεις δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ.

5. Ο Πρόεδρος

5.1 Ο Πρόεδρος έχει τη διαρκή παρακολούθηση, επίβλεψη και συντονισμό των εργασιών της ΕΕΔΑ. Την εκπροσωπεί ενώπιον κάθε αρχής, ημεδαπής ή αλλοδαπής καθώς και ενώπιον των διεθνών οργανισμών, των αντιστοίχων εθνικών θεσμών για τα δικαιώματα του ανθρώπου και του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικτύου τους, καθώς και των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ).

Όταν αυτός κωλύεται, ελλείπει ή απουσιάζει, εκπροσωπούν την ΕΕΔΑ κατά σειρά οι Αντιπρόεδροι (Α' Αντιπρόεδρος, Β' Αντιπρόεδρος)

5.2 Ο Πρόεδρος μπορεί να εξουσιοδοτήσει μέλος της ΕΕΔΑ να τον εκπροσωπήσει, λόγω ειδικότητας, για συγκεκριμένο θέμα σε εθνικά ή διεθνή συνέδρια, διασκέψεις, συναντήσεις κ.λπ.

5.3 Ο Πρόεδρος συγκαλεί τις τακτικές και έκτακτες συνεδριάσεις της ΕΕΔΑ, προεδρεύει σε αυτές και υπογράφει, μαζί με το πρόσωπο που εκτελεί χρέη γραμματέα, τα σχετικά πρακτικά. Σε περίπτωση απουσίας ή κωλύματος του Προέδρου τον αναπληρώνουν στα καθήκοντά του του παρόντος άρθρου, κατά σειρά ο Α' και ο Β' Αντιπρόεδρος.

5.4 Ο Πρόεδρος, ύστερα από απόφαση της ΕΕΔΑ ή με δική του πρωτοβουλία, καλεί σε ακρόαση ενώπιον της ΕΕΔΑ πρόσωπα που μπορούν να διευκολύνουν το έργο της με τη διατύπωση απόψεων σχετικών με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή με την παρουσίαση των προσωπικών τους εμπειριών. Η πρόσκληση γίνεται με κάθε πρόσφορο τρόπο.

5.5 Ο Πρόεδρος συντονίζει τη λειτουργία των τμημάτων και την εργασία του επιστημονικού προσωπικού.

5.6 Ο Πρόεδρος επιβλέπει τη λειτουργία της Γραμματείας της ΕΕΔΑ.

6. Το Προεδρείο

6.1 Το Προεδρείο απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και τους δύο Αντιπροέδρους.

6.2 Ο Πρόεδρος καταρτίζει την ημερήσια διάταξη των συνεδριάσεων της ΕΕΔΑ, σε συνεννόηση με τους δύο Αντιπροέδρους, και ορίζει τους εισηγητές.

6.3 Το Προεδρείο επιλαμβάνεται των τρεχόντων και εκτάκτων θεμάτων που σχετίζονται με την αποστολή ή τη λειτουργία της ΕΕΔΑ στο μεταξύ δύο τακτικών συνεδριάσεων της ολομέλειας διάστημα. Προς τον σκοπό αυτό και για τον αποτελεσματικό προγραμματισμό των εργασιών της ΕΕΔΑ, το Προεδρείο συνεδριάζει τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα. Κατά το μήνα Αύγουστο τα μέλη του Προεδρείου έχουν εναλλάξ την ευθύνη παρακολούθησης της λειτουργίας της ΕΕΔΑ. Σε κάθε συνεδρίαση της ολομέλειας το Προεδρείο ενημερώνει για τις ως άνω δραστηριότητές του.

6.4 Το Προεδρείο συντονίζει την τυχόν έκδοση δημοσιευμάτων, περιοδικών ή μη, συνεπικουρούμενο από άλλα μέλη της ΕΕΔΑ και από το επιστημονικό προσωπικό.

7. Η λειτουργία της ΕΕΔΑ

7.1 Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ συνεδριάζει τακτικά τουλάχιστον κάθε δύο μήνες και εκτάκτως ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου ή αίτηση πέντε τουλάχιστον Μελών της. Η πρόσκληση γίνεται με οποιοδήποτε πρόσφορο τρόπο. Οι προσκλήσεις σε τακτική συνεδρίαση απευθύνονται με ευθύνη του Γραμματέα στα μέλη τουλάχιστον 8 ημέρες προ της συνεδρίασης. Για τις έκτακτες συνεδριάσεις η προθεσμία περιορίζεται στις 3 ημέρες.

7.2 Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ βρίσκεται σε απαρτία όταν παρίστανται τουλάχιστον τα μισά συν ένα μέλη της στη συγκεκριμένη συνεδρίαση και μεταξύ των παρόντων περιλαμβάνεται ο Πρόεδρος ή ένας Αντιπρόεδρος.

7.3 Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων που αναφέρονται στο στοιχείο ια) της παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει, ενημερώνουν στην αρχή κάθε συνεδρίασης την ολομέλεια ή τα τμήματα της ΕΕΔΑ για τις εξελίξεις στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αφορούν την αρμοδιότητα του Υπουργείου τους και αποχωρούν πριν από τη συζήτηση για τη λήψη των αποφάσεων.

7.4 Οι αποφάσεις της ολομέλειας της ΕΕΔΑ λαμβάνονται με πλειοψηφία των παρόντων Μελών της που έχουν δικαίωμα ψήφου. Σε περίπτωση ισοψηφίας υπερισχύει η ψήφος του Προέδρου.

7.5 Για κάθε απόφαση της ολομέλειας καταγράφονται η πλειοψηφούσα και οι μειοψηφούσες απόψεις.

7.6 Τα πρακτικά τηρούνται με ευθύνη του Προέδρου από τον Γραμματέα της ΕΕΔΑ ή, σε περίπτωση έλλειψης ή κωλύματος του τελευταίου, από υπάλληλο της Γραμματείας. Αν η ολομέλεια κρίνει ότι για συγκεκριμένο θέμα πρέπει να συζητήσει και αποφασίσει χωρίς την παρουσία του Γραμματέα, τα πρακτικά τηρούνται από ένα από τα μέλη της.

7.7 Στις συνεδριάσεις παρίστανται τα τακτικά και τα αναπληρωματικά μέλη της ΕΕΔΑ. Δικαίωμα ψήφου έχουν τα τακτικά μέλη, και εφόσον αυτά απουσιάζουν ή κωλύονται, τα αντίστοιχα αναπληρωματικά.

7.8 Οι συνεδριάσεις της ολομέλειας δεν είναι δημόσιες.

7.9 Η ψηφοφορία είναι φανερή εκτός από τις περιπτώσεις θεμάτων των μελών της ΕΕΔΑ που τους αφορούν προσωπικά, οπότε είναι μυστική.

7.10 Η ολομέλεια με απόφασή της, στις αρχές κάθε εξαμήνου, καθορίζει τις θεματικές προτεραιότητες της ΕΕΔΑ τόσο για την ολομέλεια όσο και για τα τμήματα. Θέματα που έχουν επείγοντα χαρακτήρα ή εξαιρετική σοβαρότητα μπορούν να προστίθενται κατά τη διάρκεια του εξαμήνου ή να προτάσσεται η συζήτησή τους.

7.11 Όσα θέματα τυχόν δεν περιλαμβάνονται στο αντικείμενο των τμημάτων ανήκουν στην αρμοδιότητα της ολομέλειας της ΕΕΔΑ. Η ολομέλεια με απόφασή της παραπέμπει σε τμήματα την εξέταση και επεξεργασία συγκεκριμένων θεμάτων που περιλαμβάνονται στην αποστολή της.

8. Τα τμήματα

8.1 Στο πλαίσιο της λειτουργίας της ΕΕΔΑ συνίστάνται τα παρακάτω τμήματα:

Α) Ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων

Β) Κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων.

Γ) Εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους αλλοδαπούς.

Δ) Προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, ΜΜΕ, εκπαίδευση και άλλα μέσα)

Ε) Διεθνούς επικοινωνίας και συνεργασίας (επιθεώρηση εκθέσεων κατ' εφαρμογή συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας, ανταλλαγή πληροφορήσης και επικοινωνία με διεθνείς οργανισμούς, οργανώσεις κλπ.).

8.2 Σε θέματα που από τη φύση τους εμπίπτουν στη θεματική αρμοδιότητα περισσότερων του ενός τμημάτων, τα τμήματα αυτά θα συνεργάζονται.

8.3 Στα τμήματα μετέχουν τακτικά και αναπληρωματικά μέλη, κατ' επιλογή τους, λαμβανομένης υπόψη και της ανάγκης εξισορρόπησης της συμμετοχής τους σε αυτά.

Κάθε μέλος μπορεί να συμμετέχει σε δύο το πολύ τμήματα. Απαρτία υπάρχει όταν παρίστανται τουλάχιστον τα μισά συν ένα μέλη του τμήματος.

8.4 Στα τμήματα που τυχόν μετέχουν ο Πρόεδρος ή οι Αντιπρόεδροι προεδρεύουν ενός συγκεκριμένου τμήματος. Στα λοιπά τμήματα τα μέλη τους εκλέγουν το προεδρεύον μέλος με σχετική πλειοψηφία. Σε όλα τα τμήματα τα μέλη εκλέγουν και τον αναπληρωτή του προεδρεύοντος με σχετική πλειοψηφία. Δικαίωμα ψήφου και εκλογής έχουν τακτικά και αναπληρωματικά μέλη που μετέχουν στο τμήμα, με εξαίρεση τους εκπροσώπους των Υπουργείων. Η απόφαση εκλογής προεδρεύοντος ανακαλείται από τα μέλη του τμήματος με απόλυτη πλειοψηφία.

8.5 Ο προεδρεύων έχει την ευθύνη της σύγκλησης και λειτουργίας του τμήματος, της τήρησης των πρακτικών, της επαφής με την ολομέλεια και το Προεδρείο και της ενημέρωσής τους.

8.6 Τα τμήματα συνεδριάζουν τακτικά τουλάχιστον μία φορά το μήνα και έκτακτα όταν το αποφασίσουν τα μέλη τους.

8.7 Οι αποφάσεις στα τμήματα λαμβάνονται με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών τους. Σε κάθε περίπτωση καταγράφονται οι τυχόν μειοψηφίες.

8.8 Οι αποφάσεις των τμημάτων διαβιβάζονται στην ολομέλεια, η οποία και παίρνει την τελική απόφαση. Αυτή αποφασίζει και τη δημοσιοποίησή τους, εφόσον το κρίνει σκόπιμο.

8.9 Οι συνεδριάσεις των τμημάτων δεν είναι δημόσιες. Τα τμήματα μπορούν να καλέσουν κατά την κρίση τους πρόσωπα που λόγω ειδικότητας ή πείρας μπορούν να συνεισφέρουν ουσιαστικά στην επεξεργασία συγκεκριμένου θέματος.

8.10 Το επιστημονικό προσωπικό της ΕΕΔΑ επικουρεί τα τμήματα στη λειτουργία τους και μετέχει στις εργασίες τους.

8.11 Τα τμήματα εκφέρουν κρίσεις για τις εθνικές εκθέσεις, που συντάξαν άλλες υπηρεσίες σε εφαρμογή συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας και που σχετίζονται με το αντικείμενο τους, εφόσον τους ζητηθεί από το τμήμα Ε'.

8.12 Τα αναπληρωματικά μέλη δικαιούνται την κατά το νόμο προβλεπόμενη αποζημίωση των τακτικών Μελών, εφόσον παρίστανται κατά τη συγκεκριμένη συνεδρίαση της ολομέλειας ή των τμημάτων.

9. Ετήσια Έκθεση.

9.1 Η ΕΕΔΑ συντάσσει ετήσια έκθεση, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 5 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

9.2 Τα τμήματα ενημερώνουν την ολομέλεια για τα πεπραγμένα τους έως την 15η Ιανουαρίου κάθε έτους.

9.3 Τα Υπουργεία που μετέχουν με εκπρόσωπό τους στην ΕΕΔΑ, καταθέτουν έως τα τέλη κάθε έτους πληροφορίες και παρατηρήσεις για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στον τομέα της αρμοδιότητάς τους.

9.4 Στην έκθεση της ΕΕΔΑ περιλαμβάνονται όλες οι συστάσεις, προτάσεις, εκθέσεις, γνωμοδοτήσεις τις οποίες αυτή ολοκλήρωσε κατά τη διάρκεια του έτους, και οι οποίες προήλθαν από θέματα που έθεσε η Κυβέρνηση, η διάσκεψη Προέδρων της Βουλής και ΜΚΟ, ή από πρωτοβουλίες της ολομέλειας ή των τμημάτων της ΕΕΔΑ. Στην ετήσια έκθεση επίσης καταγράφονται οι εκτιμήσεις της ΕΕΔΑ για τη γενική κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα ή για ειδικότερα θέματα που κατά την κρίση της πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής.

9.5 Η έκθεση, ύστερα από εισήγηση του Προεδρείου, συζητείται στην ολομέλεια και εγκρίνεται κατ' απόλυτη πλειοψηφία. Σε αυτήν καταγράφεται και η άποψη της μειοψηφίας.

9.6 Η ΕΕΔΑ δίνει στη δημοσιότητα την ετήσια έκθεση μετά την υποβολή της στον Πρωθυπουργό και στη Βουλή.

9.7 Η ΕΕΔΑ με την υποβολή της ετήσιας έκθεσης στη Βουλή, ζητεί τον ορισμό ημερομηνίας για τη διεξαγωγή σχετικής συζήτησης επ' αυτής.

10. Επιστημονική και διοικητική πλαισίωση της ΕΕΔΑ

10.1 Η επιστημονική πλαισίωση της ΕΕΔΑ γίνεται από το επιστημονικό προσωπικό που επικουρεί την ΕΕΔΑ με προετοιμασία εισηγήσεων, με επιστημονικές έρευνες πάνω σε θέματα που του αναθέτει η ολομέλεια ή τα τμήματα, καθώς και με ενημέρωση για τις εξελίξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους διεθνείς κυβερνητικούς οργανισμούς και στις διεθνείς κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Το επιστημονικό προσωπικό οργανώνει αρχείο κειμένων και επιστημονικών μελετών και εργάζεται για την έκδοση εντύπων, περιοδικών ή μη, που θα περιέχουν τη δράση της ΕΕΔΑ και άλλη ύλη δικαιωμάτων του ανθρώπου.

10.2 Σε ομάδες εργασίας μπορεί να ανατίθεται η διεξαγωγή εξειδικευμένων μελετών κατά το άρθρο 3 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

10.3 Η γραμματεία της ΕΕΔΑ αποτελείται από ένα γραμματέα και τρία πρόσωπα γραμματειακής και τεχνικής υποστήριξης, διοριζόμενα και αμειβόμενα κατά το άρθρο 8 του Ν. 2667/98, όπως ισχύει. Ο γραμματέας διευθύνει το έργο της γραμματείας. Ο Πρόεδρος επιβλέπει τη λειτουργία της.

11. Θητεία ΕΕΔΑ και μελών της

11.1 Η θητεία των μελών της ΕΕΔΑ είναι τριετής. Η αντικατάσταση μέλους αποφασίζεται από την ολομέλεια μόνο για σπουδαίο λόγο σχετικό με τη συμμετοχή του στην ΕΕΔΑ. Η ολομέλεια αποφασίζει με μυστική ψηφοφορία σύμφωνα με τη διαδικασία των παραγράφων 7.2, 7.4., 7.8. και 7.9 του παρόντος κανονισμού. Το νέο μέλος συμπληρώνει την αρξάμενη θητεία του προκατόχου του.

11.2 Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων είναι δυνατόν να αντικαθίστανται με πρόταση του αρμοδίου Υπουργού για σοβαρούς υπηρεσιακούς λόγους που εμποδίζουν τη συμμετοχή τους στις εργασίες της ΕΕΔΑ. Ο νέος εκπρόσωπος συμπληρώνει την αρξάμενη θητεία του προκατόχου του.

Άρθρο 2

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 1 Αυγούστου 2016

Ο Πρόεδρος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ